Melankton Lüdemann -

KRINGSJAA

REDIGERET

AF

H. TAMBS LYCHE

BIND V. — JANUAR—JUNI 1895

KRISTIANIA
OLAF NORLIS FORLAG
1895.

Kristiania. Nikolai Olsens bogtrykkeri. Grændsen 2.

Indhold.

Beskrivende artikler og skildringer.

Fra bogverdenen.

Digte.

Filosofi.

Forskjelligt.

Historie.

Karakterskildringer og biografi.

Literært.

Notitser.

Nordiske tidsskrifter.

Opdragelse.

Politik.

Psykologi, hypnotisme o. l.

Redaktørens Sofahjørne.

Religion og moral.

Redaktionelt.

Samfundsspørgsmaal og sociale forhold.

Skjønliteratur etc.

Teatret.

Fra den Tekniske Verden.

Fra Videnskabernes Verden.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND V. 15. JANUAR 1895. HEFTE 1.

Boston.

(Af redaktøren).

Bunker Hill monument.

Boston er den Nye Verdens Paris; aandslivets centrum og hjerte derover. Det kulturelle er hovedinteressen. Livet dreier sig om idéer. Der læses, studeres, tænkes, diskuteres kanske i større udstrækning end noget andet sted blandt en lige stor folkemængde. De andre amerikanske byer gjør stadig nar af den derfor. Det hører til avisernes staaende vittigheder og morsomheder at karikere Bostons „kultur“; alle Boston-damer afbildes med briller paa næsen; sporvognskonduktørerne retter paa den vestlige passagers slurvede engelsk og citerer Emerson og Browning; naar en frier melder sig hos en ung pige, spørger hun først, heder det, om han beundrer Goethe, og om han tror paa samfundets omdannelse efter ko-operative principer; thi det gjør hun, og med mindre „deres naturer er i intellektuel saavelsom affektionel samklang, passer han naturligvis ikke som hendes livsledsager.“

Fuldt saa galt er det nu ikke. Galt er det i det hele ikke. Boston er et prægtigt opholdssted; man skal have vanskelig for at finde en by, hvor man lever mere intenst med sin naturs bedste del.

Vi kom der fra Vesten. Deiligt var det allerede efter Vestens endeløse sletter og ensformige landskaber at fare frem gjennem den rigt afvexlende Ny-Englands natur, at se de koselige landsbyer titte frem af løvet og strække sig opad bakkeskrænterne. Ikke alt flunkende nyt længer. Her var gamle, lave, ofte helt faldefærdige huse, bygget endog tilbage i det syttende aarhundre; haver og skyggetræer, der saa lige saa gamle ud. Og

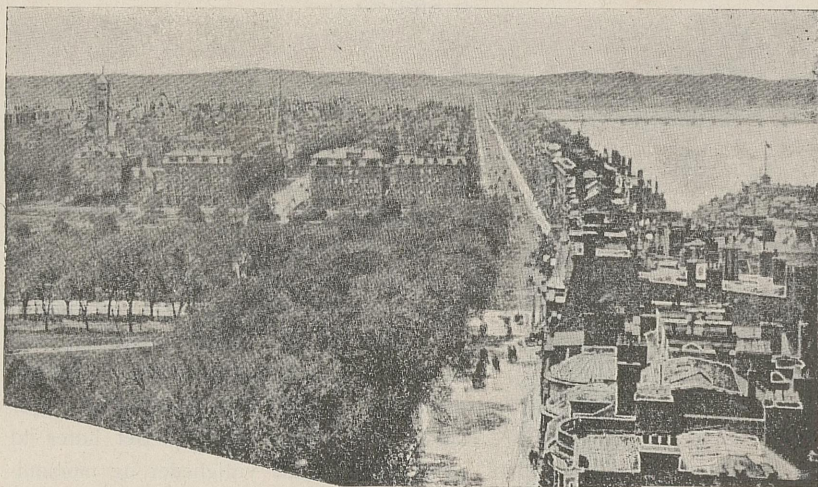

Bostons „West End".

vakrere blev det, jo nærmere vi kom Boston. Livligere, lysere. Frodig løvskov og grønne marker og landsbyer, der saa ud som rene dukkehjem, saa nette, pyntede og lokkende vakre var de. Og menneskene blev livligere. Stationsplatformerne yred af glade, friske, lyssindede og gjerne lysklædte mennesker. De skulde indover til byen med morgentoget og ud igjen om aftenen til sine koselige landsbyer.

Det hele saa mindre *businesslike* ud end livet i Vesten, og der var intet af New Yorks spøgelseagtige, uhyggelige jagen efter penge; mest ligned det en fransk søndag, — selv forretningerne var blevet til lyst og fornøielse. Og konduktørerne — vi maatte lægge merke dertil og samtale derom — blev høfligere med en rent fransk høflighed og forekommenhed. Der var over livet mere ro, mere elegance, mere virkelig dannelse, mere „stil", for at benytte et mishandlet ord, end Vesten endnu har havt tid til at vinde.

Og saa gled vi ind paa en prægtig jernbanestation, hvor folk vendte sig, bukked og sagde *„I beg your pardon"*, naar de trængte sig forbi os eller ved et tilfælde berørte os med en vadsæk eller en paraply. Og en ven bød os velkommen til universets centrum, — *the hub of the universe* (eller blot *the hub*), verdenshjulets nav; thi det er den titel, som Boston bærer overalt i Amerika, og ved hvilken man endog vil finde den omtalt i aviser, tidsskrifter og bøger, uden nogensomhelst oplysende bemerkning. Enhver ved, at Boston er *„the hub"*, navet, centret for denne vor verden.

Navnet er nok egentlig opfundet udenfor Boston og givet som øgenavn for at haane og revse bostonernes uhyre lokalpatriotisme og stolthed over sin by; men de gode bostonere fandt navnet særdeles passende og antog det derfor som sin kjæletitel for byen. Nu benyttes det udenfor stedet som godmodigt railleri og paa stedet med et smil, der betyder, at det naturligvis er lidt overdrivelse, men at den, der kjender Boston, vil finde det noksaa passende alligevel.

Thi der er vel faa byer, der af sine egne børn omgives med varmere kjærlighed og større patriotisk begeistring end den amerikanske aandshovedstad. For den ægte bostoner er der intet sted i verden som Boston; ja hans høieste haab er blot, at himlen maa vise sig lige saa vakker og lige saa behagelig. Han er gjerne bereist; men kommer tilbage fra sine reiser færdig til næsten at kysse den jord, hvorpaa Boston staar. Paris, Neapel og Wien kommer ikke op imod den. De kan være vakrere, men de er ikke Boston. Han elsker sin bys trange og krogede gader, dens gammelmodige bygninger og dens nybygninger, dens parker og torve, fjorden og elven. Der er musik for ham i ord som *The Common* — en træbeplantet plads midt i byen, fuld af historiske minder og saa at sige med fodspor efter alle Ny Englands fremragende mænd; — *Beacon Hill,* hvor statens stortingsbygning ligger, kronet af sin gyldne kuppel; og *Faneuil Hall*, en gammel sal, hvis vægge har gjenlydt af kraftigere og ædlere ord for frihed og ret, end nogen anden bygning paa den Nye Verdens grund; der er nemlig alle protestmøder, indignationsmøder, reformmøder og lignende blevet holdt lige siden uafhængighedskrigens dage, da „patrioterne", som troede paa et frit og uafhængigt Amerika, mødtes der; „frihedens vugge" har folkesproget døbt den gamle sal, og at true med at sætte frihedens vugge igang igjen, det betyder en trusel om at sammenkalde et massemøde i Faneuil Hall og lade salens vægge paany gjenlyde af ord, der slaar ting overende og sætter hære i marken for en eller anden idé.

Boston er hverken Unionens største, rigeste eller vakreste by. I folkemængde er den blot den femte i rækken.*) I rigdom overgaaes den i hvert fald af New-York, kanske ogsaa af Philadelphia; men den har dog sin rigelige andel af millionærer, og en betydelig del af Unionens forretnings- og finansliv pulserer gjennem Boston, der ogsaa staar i forbindelse med Europa ved ti dampskibslinjer. Det meste af byen kan ikke kaldes vakkert, om det end ofte, takket være tidens tand, er mere malerisk end hvad man gjerne møder i den Nye Verden. Selv de vakreste partier staar tilbage f. ex. for Philadelphias vakreste gader.

Men Boston er mere et virkeligt samfund med sin egen aand og karakter end nogen anden storby i Amerika. Den er gammel, ensartet koloniseret fra begyndelsen af og vel sammenarbeidet. Dens folk føler

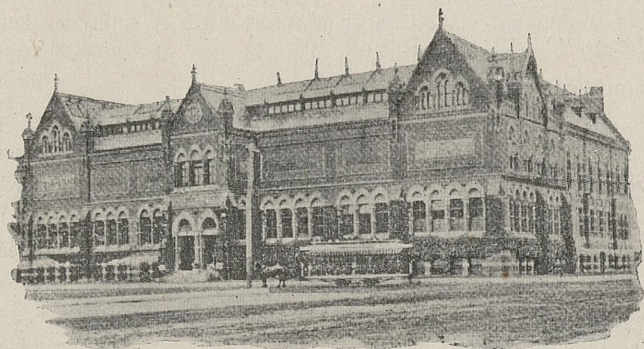

Bostons kunstmusæum.

sig som et folk. Byen har sine begeistrede traditioner, der forpligter, sammenbinder og ligger som en atmosfære over byen. Tiden har tilladt vildvinen at dække de ofte gamle huse og bygninger. Man ser døre uden dørklokker for ei at tale om elektriske ringeapparater, døre med tunge jernhammere isteden. Og man ser aarstal fra det attende og endog syttende aarhundre. Trærne i gaderne har havt fuld tid til at blive ærværdige kjæmper; enkelte af disse har man maattet omgjorde med staalbelter og støtte og holde sammen ved dragbolte af staal mellem de enkelte grene; thi enhver Ny Englænder er en elsker af trær og hader at se et gammelt, vakkert træ blive nedhugget eller ødelagt, som han hader at rive sit eget hjem eller skyde sin egen hund. Enkelte af trærne har navne eller titler

*) Den tæller nu omtrent 600,000 mennesker inden bygrænsen; men den omgives af en tæt samling af smaabyer, hvis indbyggere for en stor del arbeider i eller driver forretning i Boston eller paa anden vis lever af storbyen, saa i virkeligheden repræsenterer den vel en folkemasse paa henved en million eller det halve af statens indbyggerantal.

og bærer tavler med indskrifter, der fortæller om historiske begivenheder, der forefaldt under deres grene. Livet selv har faaet ro paa sig. Der kommer en hjemmefølelse og et velvære over en af anden og intensere art end i andre amerikanske byer. Og man vaagner en vakker dag til bevidsthed om, at de fragmentariske, ofte ensidig udviklede tanker, en gaar med, og de spørgsmaal og tvil, der plager og nager en, de har disse alvorlig-glade mennesker om en forlængst tænkt helt ud, besvaret og omsat til liv.

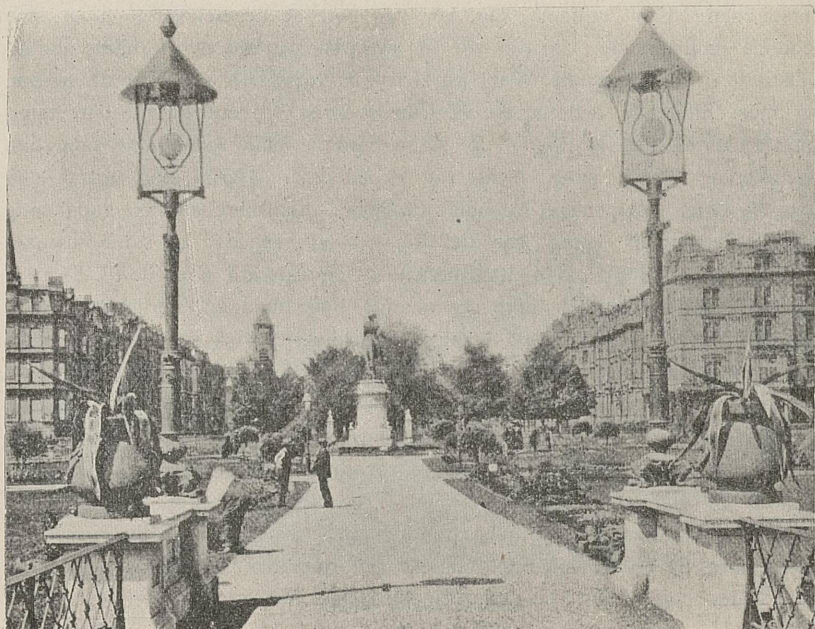

Commonwealth Avenue.

Boston er hovedstaden i den lille stat Massachusetts — en art amerikansk Hellas, om man vil undskylde og ikke lægge for meget i ordsammenstillingen. Saavel by som stat har gaaet i spidsen for alt aandeligt liv i Amerika. Et intenst ideelt liv har i det sidste hundreaar lagt glans og tillokkelse over den hele existence og over selve landskabet. Man maa kjende dette liv, kjende de mænd, der representerede det og deres høie tanker og drømme, før man helt forstaar og føler sig hjemme i Massachusetts. Naturen er vakker og lys; men det er denne sjælelige udvikling og histore, der giver den den største skjønhed og lægger det rigeste guld i den lysflom, som bølger over den. Omtrent alle Amerikas store digtere er født inden hørevidde af Bostons kirkeklokker. By og stat har ogsaa

afgivet meget mere end sin behørige andel til Unionens samling af politiske størrelser. Det var nær Boston, at *the Pilgrim Fathers,* det amerikanske samfunds fædre, landede, og at den Nye Verden indviedes til demokratiske og republikanske grundsætninger. Det var i og om byen, at uafhængighedskrigen begyndte; her, patrioterne havde sit bedste tilhold, her, hansken kastedes England i ansigtet ved den bekjendte theladnings udvæltning i havnen — theselskabet i Boston havn, som amerikansk humor har døbt den følgerige handling; her var det, de første skud affyredes og de første seire blev vundet. Og her var det, at negerslaveriet fandt sine ledende modstandere. Boston var for sydaristokraterne den forhadte abolitionistrede. Her begyndte William Lloyd Garrison — en af de reneste og mest tiltalende fædrelands- og frihedsvenner i nyere tider — sin kamp mod slaveriet, ved at udgive det siden berømte blad *Liberator,* som han egenhændig skrev, satte, trykte og expederede. Herfra kom ogsaa den Nye Verdens store talere, Wendell Philips, — der mere end én gang satte „frihedens vugge“ igang, saa det knaged og braged i al samfundsraaddenhed fra ende til anden af Unionen — og Edward Everett.

Der er vel idethele ikke saa mange byer med en, særlig paa idésiden, ærerigere og mere inspirerende historie, kort som den er. Faa steder har „ideerne“ mødt slig tro og slig entusiasme og beholdt den jevnt i hundre aar; beholdt den, til troen og entusiasmen er gaaet befolkningen i blodet og har givet byen karakter og præget dens aand. Hvad Paris var i vor Gamle Verden i den store revolutions bedste øieblikke, det har Boston i stor udstrækning om end i en noget forskjellig aand været i den Nye Verden nu i mindst hundre aar, — en by, formelig beruset af frihedssind og af sociale og religiøse reformplaner og idealer. Ideerne har sydet som i en kogende kjedel. Den har været Amerikas aandelige gjær.

En „idealist“, af hvad nationalitet han end maatte være, vil snart føle sig hjemme i og om Boston. Traditionerne er mere almenmenneskelige end lokale af karakter. Man møder allevegne mænd og begivenheder, som man uden kjedeligt forbehold kan se op til og beundre med ens hele sjæl. Her er lidet eller intet af Grækenlands kunst; men det gamle Hellas's idealitet gjenfinder man her. Den har fundet afløb og udtryk i livet selv og i sociale drømme, nybygninger og planer, mere end i „kunst“. Livet selv forekommer mig at have — hvor man ser det som bedst — et eget græsk præg; lyst, solrigt, harmonisk, blomsterkranset, idéhengivent, jevnt begeistret, poetisk, vakkert. Det harmonerer med det gyldne solskin, med den rige løvfylde og de glødende druer i løv og soldis. Jeg har desværre ikke været i Grækenland og Italien, men jeg tviler høiligen, om jeg for min del vilde finde livet saa betagende vakkert og saa

absorberende rigt, helt og interessant i de lande, som jeg har fundet det i Boston og dens naboskab. Det forekommer mig, som er Massachusetts idag, hvad Grækenland og Italien engang var — var, med den ovennævnte forskjel, at idealitet og kunstfølelse her løber mere ind i samfundslegemet og livet selv end i marmor og arkitektoniske linjer. Og jeg ynder mere livet selv end de største minder over et ved døden afgaaet liv. Jeg vil heller leve, hvor alt spirer og skyder væxt, hvor kræfterne yrer frem, hvor livet dannes og formes, hvor de store ting, der engang vil blive besungne, forevigede i marmor og bygget mindesmærker over, sker, end hvor deilige ruiner og gravstøtter fortæller, at her pulserede engang for aarhundreder siden et friskt, høit liv.

Jeg ved vel, at alt dette vil forekomme læserne (opfostret paa avisernes skjønsomt udvalgte skyggeside-beretninger fra Amerika) aldeles utro-

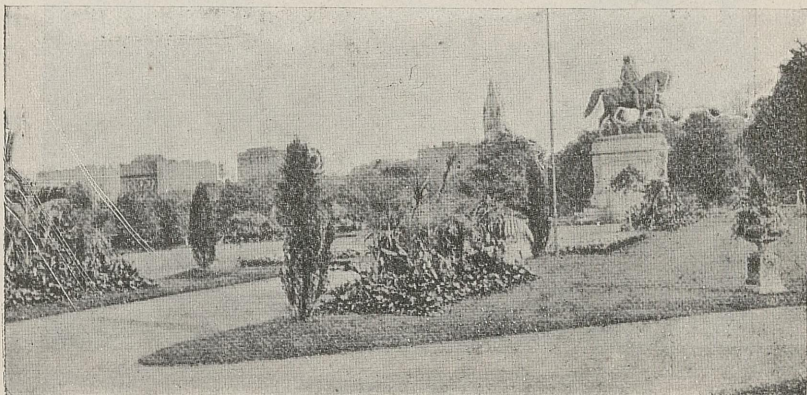

Fra den offentlige have.

ligt og meningsløst. Men saa har jeg seet og følt og fundet det, og har ikke heller været alene derom. Den gamlegræske atmosfære over tingene er blevet bemerket og omskrevet af andre med bedre betingelser for at anstille saadanne sammenligninger.

Hvad der giver Bostons bedste liv dets ynde, er en vis følt harmoni over personerne og deres liv. De synes ei længer brøker, der gjensidig slaar hinanden ihjel, men noget helstøbt, roligt, selvbehersket, værdigt. Ideelt og praktisk liv er løbet sammen og blevet til ét. Hjemmene — lyse og venlige med de vinkransede indgange — dragter, ansigter, alt afspeiler det ideelle, fintdannede og fintfølende aandsliv. En høi kultur, en ubændig læselyst, en ustanselig videbegjærlighed, spørge- og forskertrang, en atmosfære yrende af tanker af enhver art, et frisind, der er taget

i arv fra bedstefædre og oldefædre, en toleranse og alsidighed, der virker paa en som sommersol og vaarbris, — alt dette er blevet parret og paa det inderligste forbundet med en vaagen og høit udviklet moralsk sans og etisk begeistring. Det er arven fra de puritanske forfædre. Det underliggende alvor er beholdt, men det er blevet parret med frisind, med radikalisme i tænkning og ideer (thi Boston er radikalt paa alle felter — kanske den radikaleste by i verden) og med en vis fransk ynde og livlighed. Alvor og glæde har forbundet sig. Smilene spiller henover ansigter, hvis faste og regelmæssige træk vidner om en til alle sider helt udviklet karakter og om en viljens og hæderlighedens urokkelighed, der giver en følelsen af

Tremont street.

tryghed, og gjør det muligt med dobbelt lyst og iver at give sig smilene ivold. Der er glinsende vinranker og roser i store klaser; men under dem er den faste sten, det skinnende marmor. Soliditet under livligheden og lystigheden. Alvor i legen. Fasthed midt i alt det flygtende, drivende, skiftende. Centrum i livet; og orden, harmoni, balance. Ansigterne fortæller det.

Dette er — som jeg ser det — Boston og Ny Englands tiltrækningskraft. En føler sig blandt friske, sunde folk, folk med klare, greie hjerner. De begeistres; de svæver blandt stjernerne; men de staar lige fast paa jorden for det og ser sig godt for, at de ikke snubler. Lystigheden efterlader ingen bitterhed; glæden vender sig ikke til fortvilelse; alderen ælder næsten ikke; ansigterne ser ungdommelige ud endnu under de hvide haar;*)

*) Andre har ogsaa lagt merke til Ny-England-livets konserverende kraft. Intet andet sted ser man vel saa mange vakre, gamle folk, kvinder som mænd. Det er som om ansigtet ligesom hjertet beholder sin ungdom.

kjærligheden dør ikke; det hvidhaarede ægtepar synes som nyforlovede, hjemmene formelig straaler og skinner; døden selv har tabt al gru; de lever glade og dør smilende — —

Kort sagt jeg for min del tviler paa, om der er noget andet sted i vore dages verden, hvor menneskelivet er blevet saa vakkert, saa lyst og saa harmonisk, som det her er. Andre steder har man havt ideernes mylder og den høie kultur, men uden den fine og kraftige karakter og det stødigende moralske alvor. Og det kan neppe i længden tilfredsstille; thi livet er mere end ideer og mere end intellektuel dannelse, som det er mere end brød. Letsindighed og overfladiskhed i liv maa støde omsider, hvor skarpe og dybsindige end tankerne er. Og atter andre steder har man vistnok det moralske alvor, men uden den høie kultur og det frie sind; og da bliver livet mørkt og trangt, kantet og haardt, som det engang var i Ny England, som man tildels endnu finder det især i skovbygderne i statens vestlige dele. Men denne forbindelse af høi kultur, frisind og moralsk alvor og begeistring, den ved ihvertfald ikke jeg, hvor man ellers vil finde i samme udstrækning — som et helt samfunds præg, som en hel bykommunes aand. Selvfølgelig gjælder ikke, hvad jeg har sagt, alt liv i Boston. Byen har i senere aar faaet en stor indvandret fremmedbefolkning, der naturligvis i det væsentlige forbliver, hvad den var i sine hjemlande. Den for alle storbyer fælles nød og fattigdom har ogsaa her skyllet sine sorte, mudrede bølger ind over dele af samfund og liv. Jeg har blot havt for øie byens bedste liv; men dette bedste liv er i Boston noksaa almindeligt; saa almindeligt ihvertfald, at det har givet samfundet præg, at det har skabt dets historie og karakter, og har bragt de øvrige af Amerikas byer til at spotte og drille byen for dens „Bostonkultur“.

Australien er et rigt land, sagde forleden mr. Reid, kolonien Victorias forsvarsminister, i et foredrag i „Imperial Institute“. Det har sendt 229 millioner pund sterling i guld til England i de sidste 40 aar. De 8—10 faar, som George den IV sendte derud for 40 aar siden, har formeret sig saa siden, at der nu findes 130 millioner faar. Koloniens gjæld paa 130 millioner er intet, naar man ser hen til, hvad der er udført for den: Jernbaner og andre almennyttige arbejder. Arbejderbevægelsen har beredt alvorlige vanskeligheder; man var lige ved at dræbe hønen for at faa dens guldæg. Arbejderforeningen var ikke tilfreds med en otte timers arbejdsdag og forlangte yderligere en halv fridag om lørdagen og tilladelse til at røge i arbejdstiden. Resultatet var at 60 procent af disse arbejdere maatte gaa ledige under krisen. Men kolonierne gaar atter frem.

Tidsmaskinen.

(H. G. Wells i „*New Review*“).

I.

Opfinderen.

Den mand, der byggede Tidsmaskinen — jeg vil kalde ham den Tidsreisende — var godt kjendt i videnskabelige kredse for nogle aar siden, og hans forsvinden er ligeledes et velkjendt faktum. Han var en overordentlig skarptænkt matematiker og en af vore mest fremragende forskere i molekylær fysik. Han indskrænkede sig imidlertid ikke til de abstrakte videnskaber. Adskillige glimrende og en eller to lønnende patenter er udtaget af ham, — overmaade lønnende var de sidste, hvad hans elegante hus i Richmond bærer vidne om.

Blandt hans venner og nærmeste bekjendte syntes imidlertid hans vidunderlige evner den reneste bagatel mod hans talegaver. Efter en god middag var han altid en livlig pratmager om alle mulige ting, og hans fantastiske og ofte paradoxale ideer kom ofte saa tykt og tæt, at de blev til et sammenhængende foredrag. Til saadanne tider var han saa ulig vor indgroede idé om en nøgtern videnskabsmand, som det er muligt at være. Hans kinder brændte, øinene lyste; og jo vidunderligere de idéer var, der yrede frem af hans frugtbare hjerne, desto livligere blev hans fremstilling, og desto lykkeligere syntes han.

Lige til det sidste holdtes der om torsdagene i hans hus en art fri modtagelse, hvor det har været min lykke fra tid til anden at møde de fleste af vore fremragende mænd i videnskabens og literaturens verden. Vi sad ned til en enkel middag klokken syv. Efterpaa begav vi os ind i et værelse møbleret med lænestole og smaaborde, hvor vi under rigelige ofre af alkohol og tobaksrøg paakaldte idéernes gud. I begyndelsen bestod samtalen blot af brudstykkemæssig smaapludren med enkelte tomme mellemrum af fordøiende stilhed ind imellem; men henimod ni- eller halvti-tiden — ifald guden stod os bi — pleiede altid et eller andet tema ved naturlig udvælgelse at seire over de andre og samle al interesse om sig. Saa gik det blandt andet den næstsidste torsdag, — den torsdag, da jeg først fik høre om tidsmaskinen.

Jeg var kommet op i et hjørne med en vis storhed, som her skal forblive maskeret under navn af Filby. Han er digter — skjønt faa ved det. Verden paaskjønner ikke hans vers, hvorfor han til gjengjeld ikke paaskjønner de digtere, som verden er blevet enig om at agte og holde

af. Den aften gik det ud over Milton. Jeg sad længtende efter det øieblik, da den spredte samtale vilde samles om aftenens udvalgte tema. Endelig kom det.

„Hvad er det, som er nonsens?“ spurgte en kjendt mediciner selskabets psykolog.

„Aa“, svarede Psykologen, „han paastaar, at tid kun er en form af rum, — en art fjerde dimension.“

„Det er ingen paastand“, sagde den Tidsreisende, „jeg ved det.“

„Kant —“, begyndte Psykologen.

„Til Bloksberg med Kant!“ raabte den Tidsreisende. „Jeg har ret, siger jeg. Jeg har experimentalt bevis for det. Jeg er ingen metafysiker. Det er den mest lovende begyndelse i experimentalt arbeide, der nogensinde er gjort. Det vil revolutionere det menneskelige liv. Gud alene ved, hvad livet vil ligne, naar jeg faar min maskine fuldt færdig og bragt i praktisk anvendelse.“

„Saalænge det ikke er en livselixir, er jeg ligeglad“, sagde Medicineren.

„Det er bare et paradox“, mente Psykologen.

Den Tidsreisende svared ikke; men smiled og bankede asken af sin pibe paa kaminfenderen. Det betød altid en længere forklaring.

„Du behøver bare at indrømme, at tid er rummets fjerde dimension“, sagde Psykologen til Medicineren, „og strax er de besynderligste slutninger og følger uundgaaelige. Blandt andet, bliver det muligt at reise i tiden.“

Den Tidsreisende lo: „I glemmer, at jeg agter at give experimentalt bevis.“

„Kom med experimentet“, sagde Psykologen.

„Nei udredningen først“, mente Filby.

„Godt! forklaringen er simpel nok“, sagde den Tidsreisende, „jeg foreslaar bare et helt nyt syn paa tingene paa grundlag af, at vanlig menneskelig opfatning er illusorisk. Desværre maa jeg trække forudbestemmelse og fri vilje med ind i argumentet.

Betragt det nu paa denne vis: Sæt, at vi kjendte aldeles nøiagtig hver eneste atoms og molekyls stilling og egenskaber i dette øieblik, hele universets udseende og indhold i denne stund; — sæt med andre ord, at vi var alvidende!

Godt! den viden vilde i sig indeholde og nødvendiggjøre viden om alt, hvad der er gaaet forud. Thi det nuværende er blot frugten af det forudgaaende, en slags mindesmerke over den hele fortid med nøiagtig beskrivende indskrifter omhandlende den. Og paa samme vis og af samme grunde maatte ogsaa denne viden indeholde i sig fuldstændigt kjendskab

til al fremtid. Thi hele fremtiden ligger som frø i det nærværende. Den, der kjender alt det, som er, med alle dets iboende kræfter, maa nødvendigvis vide alt, hvad fremtiden vil bringe. Det er en følge af universets enhed og lovfasthed, — af kausalitetens lov. Et øie, der ser alt det, som er, ser derfor ogsaa nødvendigvis og samtidig alt, der har været, og alt, der vil blive. Eller fortid, nutid og fremtid vilde ikke for et saadant øie have nogen betydning. Det vilde altid se den selvsamme ting — den hele endeløse udvikling fra begyndelse til ende. Det hele vilde tage sig ud som et gjennem al tid — gjennem evigheden — udstrakt universum, hvor det nuværende blot syntes som et flygtende lysglimt henover denne faste strækning af univers-existence. Med andre ord, man vilde se rummet udstrakt gjennem en fjerde dimension — tiden —, en endeløs, fast sammenhængende række af aarsag og følge, hvert øiebliks universum en udfolding af det foregaaende. Ifald „fortid" betød noget for et saadant øie, maatte det betyde at se i en vis retning, og „fremtid" at se i den modsatte retning."

„Hm!" harked Pastoren, „det forholder sig vist rigtig nok."

„Javist gjør det saa", gjenmælte fortælleren; „jeg ved det; jeg henholder mig som sagt til experimenter. — Fra hvad vi kan kalde det absolute synspunkt, er altsaa universet i tiden en fast, altid existerende, fuldt færdig og endeløst udstrakt ting, — rummet forlænget gjennem al tid.

Hvordan vilde nu en slig cigarkasse se ud fra dette synspunkt? Jo den vilde fremdeles se ud, som vi ser den; have bredde, høide, længde; men vi vilde se den ogsaa med en fjerde dimension. Vi vilde se den strække sig tilbage i tiden, til et vist øieblik, da den blev sat sammen, og frem i tiden, til et øieblik, da den atter vil blive ødelagt. Afstanden mellem disse øieblikke vilde give os dens tidsudstrækning, inden hvilken den vilde sees at bevæge sig om paa forskjellige steder i rummet. En beskrivelse af den maatte derfor ogsaa indbefatte dette. — Vi ser saaledes, at fra det absolute synspunkt — som er det virkelig videnskabelige — har enhver ting fire dimensioner: længde, bredde, høide og — varighed. Og de fire dimensioner er af nøiagtig samme art. Rummet i den fjerde dimension er fortid og fremtid. Nutiden er blot et punkt i denne dimension".

„Det er rigtigt", sagde Pastoren. „Teologerne tærskede det ud for aarhundreder siden."

„Nei, om forladelse", afbrød Psykologen, „aldeles ikke. Vort første indtryk, selve grundlaget for al tænkning er orden i tidsfølgen. Jeg kan støtte mig til . . ."

„Psykologi kan ikke hjælpe os her", faldt den Tidsreisende atter ind, „fordi vort sind ikke repræsenterer universets forholde, men blot vor egen

begrænsning. Fra mit standpunkt er den menneskelige bevidsthed et immaterielt noget, som falder gjennem dette faste universum i fire dimensioner fra det, vi kalder fortid, mod det, vi kalder fremtid, — og falder med en vis hastighed."

„Jeg begynder at øine argumentet", sagde Medicineren. „De vil spørge, hvorfor maa vi vedblive at falde i én og samme retning og med samme hastighed? Skulde det ikke staa i vor magt at ændre hastighed og retning, det vil sige reise i tiden — i rummets fjerde dimension? De vil studere fire-dimensions-geometrien med hensyn paa det praktiske resultat at reise og bevæge os lige saa frit i tiden, som vi nu gjør i rummets tre dimensioner."

„Netop. Har saa studeret den."

„Af al den galskab, jeg har hørt —!" begyndte Psykologen.

„Ja, saa forekom det ogsaa mig i begyndelsen, hvorfor jeg beholdt det for mig selv, indtil . . . ."

„Det experimentale bevis forelaa?" raabte jeg. „De vil praktisk bevise det?"

„Giv os experimentet", sagde Filby, som begyndte at føle træthed i hjernen.

„Ja, vis os experimentet", sagde Psykologen ogsaa, „skjønt det naturligvis er den rene humbug."

Den Tidsreisende smilede, og med hænderne i lommen forlod han værelset. Vi hørte hans tøfler i gangen, der førte til laboratoriet.

Psykologen saa rundt paa os. „Undres, hvad i al verden han har fundet paa?" sagde han.

„Aa, et eller andet taskenspillerkneb", mente Medicineren, og Filby forsøgte at fortælle om en tryllekunstner han engang havde seet; men før han vel havde faaet dampen op, vendte den Tidsreisende tilbage, og Filbys fortælling faldt sammen.

Hvad vor Reisende holdt i sin haand, var et glinsende, metallisk hjulverk, ikke større end et lidet taffelur, og fint og vakkert forarbeidet. Der var elfenben i det og noget af en gjennemsigtig krystallisk substans.

Og nu maa jeg fortælle omhyggelig og nøiagtig; thi hvad der følger, er absolut uforklarligt — medmindre man antager den Reisendes egen vilde forklaring.

„Han tog et af de smaa ottekantede borde og satte det med to ben paa tæppet foran kaminen. Paa dette bord satte han sin lille maskine, og satte sig selv i en stol foran den. Foruden modellen var der kun en lampe paa bordet. Dennes lys faldt lige paa maskinen. Værelset var prægtigt oplyst. Jeg sad mellem kaminen og bordet lige foran den Reisende. Filby sad bag ham og saa over hans skulder. Pastoren og Medicineren iagttog

ham fra hver sin side. Noget kunstgreb eller bedrag kan jeg ikke tænke mig muligheden af.

Den Reisende saa paa os og saa paa modellen. „Denne lille tingest“, sagde han, „er bare en model. Den viser min plan for en maskine, der skal kunne bevæge sig i tiden. Det tog mig to aar at forfærdige den. Her er sadlen, hvor den reisende skal sidde. Dette elfenbenshaandtag lader maskinen flyve ind i fremtiden, naar det presses ned — eller rettere sagt, det øger maskinens fart gjennem tiden over det normale —, det andet haandtag sender den ud i fortiden — sagtner altsaa dens fart under det normale; for vi maa huske, at vi alle seiler afsted gjennem tiden med en vis jevn og for os alle fælles hastighed. Se nu nøie paa den.“

Vi betragtede den alle. Der var en krystallisk glitren over visse dele, der gav den et underligt, aandeagtigt udseende.

„Nu“, fortsatte den Reisende, da vi var færdige, „om et øieblik trykker jeg det ene haandtag og afsted gaar maskinen gjennem tiden og forsvinder strax for vort blik. Se endnu engang nøie paa den. Og paa bordet med. Under det. Vær sikker paa, at her ingen kunster sker. Jeg vil nødig miste denne model og saa faa høre, at jeg er en humbugmager.“

Der var endnu et minuts stans. Saa rakte den Reisende fingeren frem, men holdt igjen inde. „Nei“, sagde han, „laan mig Deres haand.“ Og dermed tog han Psykologens haand i sin og bad ham røre haandtaget. Saa det blev ham, der sendte den første tidsmaskine ind i evigheden.

Vi saa alle haandtaget dreie sig. Der var intet bedrag muligt. Et vindpust føltes henover bordet, lampens flamme blaffede lidt. Et lys paa kaminhylden gik ud, og modellen blev i en fart utydelig, saaes i svage, taageagtige omrids som et spøgelse, som en hurtig snurrende tingest af glinsende elfenben og messing. Og saa var den væk — forsvunden. Bordet var tomt. Kun lampen stod igjen.

Der var absolut taushed et øieblik. Saa sagde Filby, at han var fordømt.

Psykologen kom først helt til sig selv igjen og saa under bordet, hvorpaa den Reisende lo hjertelig, reiste sig og gik hen og stoppede sin pibe.

„Se her“, sagde Medicineren, „er det alvor dette? Er det Deres virkelige mening at sige, at den tingest er sendt paa reise gjennem tiden.“

„Utvilsomt“, svarede denne og tændte piben. (Psykologen tog, for at vise, at han fremdeles var ved sine fulde fem og hverken nervøs eller forvirret, en cigar og prøvede at tænde den uden at skjære den af). „Hvad mere er, jeg har en større maskine næsten færdig derinde“ — han pegte

mod laboratoriet — „og saasnart den er sat sammen, agter jeg selv at gjøre en udflugt."

„De mener, at den tingest er reist ind i fremtiden?" spurgte Filby.

„Eller ind i fortiden; jeg ved ikke med vished, hvilken vei."

„Det maa være fortiden", mente Psykologen, „ifald den i det hele er gaaet nogetsteds hen.

„Hvorfor?"

„Fordi den formodentlig ikke har bevæget sig i rummet, og hvis den da var reist ind i fremtiden, maatte den fremdeles være synlig derhenne."

„Men", sagde jeg, „om den var reist ud i fortiden, saa maatte vi have seet den paa bordet, da vi først kom her i aften og forrige torsdag og alle foregaaende torsdage."

„Alvorlige indvendinger", mente Pastoren og vendte sig mod den Reisende.

„Slet ikke", svarede denne, „tænk Dem om (henvendt til Psykologen), De kan forklare det."

„Ah, javist", udbrød denne. „Det er simpelt nok. Den reiser for hurtig. Det er som ekerne i et hjul. Farten gjør dem usynlige. Sæt at den flyver gjennem et minut, mens vi gaar gjennem et sekund; vort sind og vore sanser vilde da umulig kunne opfatte den. Den kan endnu staa paa bordet usynlig og umerkelig for os. Og desuden maa dens fart nu have ført den langt frem i den fjerde dimensions retning."

Han strøg haanden over dens plads paa bordet. „I den fjerde dimension", sagde han og lo.

„Det høres og synes altsammen rimelig nok iaften", mente Medicineren; „men vent til imorgen, — til dagslysets sunde sans kommer igjen."

„Har I lyst til at se selve Tidsmaskinen?" spurgte vor Reisende. Han tog en lampe og førte os afsted til laboratoriet. Der saa vi en større udgave af den forsvundne model. Der var dele af nikkel og af elfenben, og enkelte stykker syntes at være saget eller filet af bjergkrystal. Der syntes blot at mangle haandtagene, som laa paa et bord.

„Se her", sagde vor Mediciner, „er De virkelig fuldt alvorlig? Eller er det bare et kunststykke — som den aand, De viste os sidste jul?"

„Paa den maskine der agter jeg at gjennemsøge og udforske tiden", sagde den Reisende, løftende lampen høit op. „Er det tydeligt nok. Jeg har aldrig været mere alvorlig i mit liv."

Den japanesiske presse.

(Efter **Motoyosi—Saizaw** i „*Revue des Revues*“.)

Fremskridtet i „Solopgangens land“ lader sig neppe kalde fremskridt; der maa opfindes ord, der betegner et hurtigere tempo; fremstormen gjengiver kanske bedre det rette forhold. Der, hvor man for 30 aar siden neppe kjendte en avis af navn, har man nu i hovedstaden alene mere end fire hundre dagblade og tre hundre tidsskrifter og revuer.

Journalismens fader i Japan var en apoteker med det velklingende navn Kishida, der udgav den første japanesiske avis. Denne gav han det lige saa betegnende som enkle og vakre navn *Moshiwogussa,* hvilket bogstavelig betyder søplanter — salt — vilde landvæxter *(Mo—shiwo—gussa),* som lader sig udlægge saaledes: „Alt, hvad der voxer eller spirer paa land og i hav er vel forvaret i disse spalter til behagelig afbenyttelse naarsomhelst“, — eller endnu friere: „alt fra land og vand nedlagt i tryksværte“.

Dette første blad var væsentlig et avertissements- og nyhedsblad. Kishida samlede kjøbmændenes avertissementer og føiede til det blad, de udgjorde, et andet med nyheder og smaahistorier, som gjorde avertissementerne mere læselige. I begyndelsen udkom *Moshiwogussa* kun til ubestemte tider, naar apotekerredaktøren havde „stof“ nok til det og fremforalt penge nok. Men senere forbandt han sig med en del andre kjøbmænd; der dannedes et selskab og det banebrydende blad begyndte at udkomme regelmæssigt. Dets held bragte det hurtigt konkurrenter i mængdevis.

Det første dagblad udkom i 1872 og hed *Yubin—Hochi—Shin—Bun,* hvilket kan udlægges som „Post- og avertissementstidende“. Og nu udkommer der altsaa hver morgen fire hundre dagblade. Tidligere sprang de over fest- eller helligdagene; men nu udkommer de gjennemgaaende hver eneste dag i aaret.

Blandt revuer og tidsskrifter kan fremhæves *Miyakanohama* („Hovedstadens blomst“) og *Kokumimrotomo,* som er organ for de protestantiske missionærer.

Ved siden af de 400 dagblade og 300 revuer*) udkommer der ogsaa et stort antal smaablade, hvis indhold er af problematisk art, hvorfor de heller ikke læses af den kvindelige befolkning. Den ansvarlige redaktør er ofte blot en straamand, der betales for at tage de bladet idømte fængselsstraffe. Artikler undertegnes kun delvis. I revuerne skrives under „merker“, der gjerne bestaar i navne hentede fra blomsternes verden eller fra geografien.

Foruden disse hovedstadsaviser udkommer der i provinserne et „uoverskueligt antal“ af aviser, og endelig en mængde fagblade og fagtidsskrifter. — Prisen for samtlige aviser er fra 3—6 øre numeret.

---

*) Kristiania har vel omtrent $1/6$ af Tokios folkemængde. Vi vilde altsaa efter dette, ifald vi i journalistisk henseende var saa vidt komne som japaneserne, i hovedstaden alene have ca. 65 dagblade og 50 tidsskrifter.

Om tankelæsning.

Af

Dr. Carl du Prel.

Oversat for „Kringsjaa" af **Marius Selmer** *).

I.

Tankelæsning er ingen ny opdagelse, men har i alle tider været iagttaget hos somnambuler. Naar jeg i det følgende henter mine exempler fra ældre skrifter, er disse dog ikke at anse som forældede. Tvertimod er de de sidste, som indgaaende har beskjæftiget sig med sagen; thi hypnotismen har først i den allersidste tid atter draget opmerksomheden hen paa sig, medens der i mellemtiden blev vist langt mere interesse for menneskets snyltedyr end for menneskets sjæl.

* * *

Den saakaldte „tankelæser" Cumberland vilde i aarhundrenernes løb være blevet gjenstand for en høist forskjellig behandling, alt efter tiden og stedet for hans optræden. Lad os f. ex. hensætte ham til Alexandria paa nyplatonikernes tid, hvor han da skulde give sine offentlige forestillinger. Filosofer som Plotin, Jamblichus eller Porfyrius vilde have modtaget ham med stor interesse. Uden tvil vilde de have overtalt ham til at trække sig tilbage fra verden for at leve som asket og vegetarianer sammen med dem. Tankelæsningens vidunderlige gave hos ham kunde sandsynligvis udvikles endnu mere og lod formode, at han vilde naa den grad af extase, hvorfra de selv hentede sine erfaringer. Havde Cumberland givet efter, saa vilde han være blevet, hvad hine filosofer var — eller hvad man i vor tid kalder — et medium.

Et halvt aartusen lader vi nu forløbe, og vi hensætter saa Cumberland f. ex. paa torvet i Bamberg. Hvis biskopen var kommet den vei, vilde Cumberland strax være blevet sat fast; man havde ført ham for retten, slaaet op i et stort svinelædersbind, og af *Manuale Exorcistarum* („Djævlebesværgelsernes bog") havde han faaet vide, at gjætning af hemmelige tanker var et sikkert tegn paa besathed. Man vilde strax have gaaet i gang med djævleuddrivelsen, og hvem ved, om ikke en endnu sørgeligere skjæbne havde rammet ham.

*) Gjengives i noget forkortet form. Forkortelsen har medført nogle faa forandringer i paragrafernes rækkefølge. Forøvrig er artikelen ligefrem oversættelse.

Atter et halvt aartusen senere, i Paris paa lægen Mesmer's tid, vilde Cumberland ikke vakt nogensomhelst opsigt. Man vilde have fortalt ham, at somnambulerne var meget bedre tankelæsere. Mesmer selv vilde have begrundet sin mangel paa interesse omtrent saaledes: Den, som vil udforske psykologiske fænomener, maa studere dem der, hvor de viser sig i den mest mulig udprægede form; dette er for tankelæsningens vedkommende tilfældet i *somnambulismen*. Mellemstadierne mellem den normale sjælstilstand og disse yderliggaaende endeformer maa vistnok konstateres, men lønner ikke et studiums møie.

Siden den tid er atter hundrede aar forløbne, og i vore dage gjør Cumberland bedre forretninger end nogensinde — netop fordi han blir daarligere forstaaet end nogensinde og derfor bare vækker saa meget større forbauselse. Filosofen Jamblichus i oldtiden, biskopen af Bamberg i middelalderen og lægen Mesmer i slutten af forrige aarhundrede vilde havt tre forskjellig lydende teorier til forklaring af tankelæsningen. Men vi i vor tid — har aldeles ingen og maa da tage Cumberland simpelthen som en uforklarlig kjendsgjerning! Den fysiologiske psykologis videnskabelige tvangstrøie er for snever til ham. Den officielle videnskab er ikke istand til at løse problemet.

Naar jeg nu ogsaa iler med at tilstaa, at jeg ikke raader over nogen udtømmende videnskabelig forklaring af tankelæsningen, saa tror jeg dog at kunne paavise, at problemet overhoved ikke foreligger i den formentlige skikkelse. Men ogsaa derved haaber jeg at bringe problemet noget nærmere sin løsning, idet jeg efterviser dets slægtskab med andre fænomener.

Fra hypnotiske og magnetiske experimenter er vi vidende om den kjendsgjerning, at ikke blot legemlige bevægelser, men ogsaa fornemmelser og sjælsstemninger gaar over fra magnetisøren paa den magnetiserede. Et par exempler maa være nok. Paa den kirurgiske klinik i Leipzig gjorde den bekjendte danske magnetisør Hansen følgende forsøg i nærværelse af professorer og studenter: Han bad dr. Hermann vende ham ryggen og se mod væggen; derpaa lagde han sin ene haand paa doktorens hoved og førte saa en i blæk dyppet pen gjennem sin mund. I samme øieblik udtalte dr. Hermann, at han kjendte en intens blæksmag, og denne veg ikke engang for smagen af forskjellige retter ved det derpaa følgende middagsmaaltid. Et andet exempel: Magnetisøren Lafontaine forlod under en magnetisk seance værelset, begav sig op i en anden etage og lod sig her kile, lugge, nype o. s. v. Da han atter kom ned i seanceværelset, erfarede han, at den derværende magnetiserede somnambul havde følt de samme fornemmelser og smerter i samme rækkefølge.

Det fremgaar af de her anførte exempler,*) at magnetisørens indtryk ikke modtages og erkjendes af den magnetiserede gjennem nogen art clairvoyance (klarsyn), hvorved de altsaa kun vilde danne en abstrakt viden hos den sidstnævnte, men at de derimod i egentlig forstand føles og fornemmes med — at der altsaa finder en overførelse sted. Da nu vore fornemmelsers egentlige skueplads er hjernen, der jo ogsaa er skuepladsen for vore tanker, saa er vel den hypotese tilladt, at ikke alene følelsesindtryk, men ogsaa tanker kan overføres, selv om tankerne kanske forudsætter en høiere grad af modtagelighed hos den magnetiserede.

Problemet foreligger altsaa ikke i den antagne form. Der finder ingen tankelæsning sted, men derimod tankeoverføring. Logiken kræver, at den simpleste hypotese foretrækkes for den vanskeligere, naar begge besidder det samme forklaringsomfang. Da nu en Cumberlands evner lader sig tilfredsstillende forklare gjennem tankeoverføring, saa vilde det være ulogisk at gribe til tankelæsningen, som maatte forudsætte en art clairvoyance.**)

Hermed er dog vort problem endnu ikke løst; der er kun sat en mindre gaade istedenfor en større. Men for experimentalpsykologien, der jo er en videnskab i sin begyndelse, blir denne forskjel af meget stor betydning; thi ved tankelæsning maatte en Cumberland være aktiv ved tankeoverføring derimod er han passiv.

Det synes som om overføring af billedlige forestillinger gaar lettere for sig end overføring af abstrakte tanker.

---

*) I literaturen over somnambulismen er der nedlagt en mængde lignende iagttagelser. Professor Barret siger i et i Glasgow holdt foredrag: „Jeg lagde mærke til, at naar experimentatoren smagte, lugtede eller følte paa noget, eller naar han pludselig erfarede en varme- eller kuldefornemmelse, saa fremkaldtes øieblikkelig de tilsvarende fornemmelser hos forsøgspersonen.“
Det er dog høist mærkeligt, at de magnetiserede somnambuler blir desto ufølsommere for ydre paavirkninger af deres nervesystem, jo fastere og dybere de sover, samtidig med at de er modtagelige for direkte overførte sansefornemmelser. Dette kan gaa saa langt, at de ikke merker rene pinsler, man tilføier dem selv, men derimod fornemmer og lider de alt ondt, som tilføies magnetisøren. Professor Mayo siger: „Lægger man sukker eller sennep i den magnetiserede patients mund, saa synes han ikke at merke det; men tager derimod experimentatoren sennep paa sin tunge, saa viser den i magnetisk søvn inddyssede person modbydelighed og gjør miner og bevægelser, som om han vil spytte ud senneppen. Det samme fænomen finder sted ved legemlige smerter. Rykker man et haar af magnetisørens hoved, saa klager patienten over den smerte, man tilføier ham.“ Saaledes forblir altsaa somnambulen, selv naar han mere og mere afdør fra udenverdenen, dog i indirekte forbindelse med den, fordi magnetisørens fornemmelser overføres paa ham.

**) Cumberland tager den persons haand, hvis tanker han skal gjætte. For en tankelæser vilde dette være overflødigt; for tankeoverførelse er det, om ikke nødvendigt, saa dog tjenligt.

En experimentør (Bende Bendsen) lagde saaledes engang sin pande ind til sin somnambuls og rettede tankerne paa en 18 mil derfra boende postmester Hanemann. Somnambulen saa da strax denne mand, der var hende fuldstændig ukjendt, og gjorde endog et udkast til hans portræt.

Lægen Billot behandlede en kvindelig slægtning og raadspurgte i den anledning en paa et andet sted bosat somnambul, der ikke kjendte hans patient. Saasnart vedkommende (en kvinde) var bragt i magnetisk søvn, kjendte hun hensigten med dr. Billot's reise og saa den syge i samme tilstand, han havde seet hende i under sit sidste besøg.

Vor bekjendte lystspildigter Gustav von Moser sendte mig nylig fra Berlin et brev, hvori han meddelte mig, at Cumberland havde opfordret ham til at tænke paa et dyr, grebet hans høire haand og derefter paa en tavle tegnet en slange, paa hvilket dyr Moser havde tænkt. Om nu denne gjengivelse af en fremmed forestilling ved tegning skede vilkaarlig eller uvilkaarlig, nævnes der intet om; dog er det sidstnævnte det sandsynlige, da jo ellers tegningen vilde have været ganske overflødig.

Denne psykografiske fremstillingsmaade nævnes forresten ikke sjelden.

Gjennem de omhyggelige experimenter, som „*Society for psychical research*" i London har anstillet, er tilværelsen af denne evne fuldstændig bevist. Men de talrige tegninger, som dette videnskabsselskab har vedlagt sin beretning, viser ogsaa tydelig, at forestilingerne og tegningerne ikke altid stemmer overens i samme grad.

Denne manglende overensstemmelse kan ogsaa ofte iagttages ved overføring af abstrakte tanker, især naar magnetisørens tanker ikke absolut er rettet paa en og samme ting. Derfor føler somnambulerne det ogsaa strax, hvis den behandlende læge er adspredt og ikke har tankerne rettet paa deres tilstand.

Ofte overføres magnetisørens tanker ikke i abstrakt form, men kun den med tankerne forbundne stemning.

Van Ghert magnetiserede saaledes en syg, medens han selv var i daarligt humør. Denne sindsstemning havde saa megen indflydelse paa hans patient, at hun drog sine hænder til sig, og hele forsøget blev ødelagt.

En anden syg blev behandlet med en magnetiseret dug, der blev lagt over maven. Magnetisøren havde imidlertid lige i forveien været udsat for en heftig sindsbevægelse, og følgen heraf var, at patienten følte den magnetiserede dug som et svidende plaster paa maven og blev grebet af en heftig uro, der steg til graad, medens det samme forsøg den paafølgende dag havde den mest velgjørende virkning.

Dr. Heinekens somnambul fortalte sin magnetisør, at under hendes magnetiske søvn interesserede intet hende saa meget som han og hans ytringer. Hans vilje maatte hun ubetinget adlyde, enhver af ham ytret tanke havde den største interesse for hende, og hun maatte uafladelig beskjæftige sig med ham. Hans sindsstemning havde den største indflydelse paa hende, selv om han ikke omtalte den med et ord, og især havde hun erfaret dette i dagene, efterat han havde mistet en ven, skjønt han dengang ikke havde talt om sit tab for hende.

Men naar nu ikke alene tanker og forestillinger, men ogsaa sjælsstemninger kan overføres, saa har vi kun et skridt at gjøre til et høist mærkværdigt fænomen, som især spiller en stor rolle i den kristelige mystik, nemlig karakterens gjennemskuelse.

Lægen Proust omtaler i sin *Médicine éclairée par l'observation* etc. en kataleptisk dame, som kunde læse tankerne hos enhver, hun kom i berøring med. Hun opdagede blandt dem f. ex. falske eller usædelige og afviste alle dumme folk, som plagede hende med stupide spørgsmaal. „Ligesaa stor medlidenhed, jeg har med deres tomme hoveder, ligesaa stor nydelse føler jeg ved at være sammen med dannede og intelligente mennesker, i hvis tanker jeg fuldstændig formaar at trænge ind".

Maaske spiller denne overføring en større rolle i vort daglige liv, end vi ved, kun at den ikke blir os tydelig bevidst, men blot vækker hos os uklare sympatier og antipatier, hvilke vi netop derfor ikke er istand til at forklare os. Hvilken grad af tydelighed denne overføring kan naa, derpaa gir Zschokke det — idetmindste i den nyere tid — mærkeligste exempel. Hvad han herom fortæller — og det kan vi trods dets udførlighed ikke forbigaa her — vilde lyde utrolig, hvis han ikke netop havde været saa bekjendt for sin sandruhed. I sin selvbiografi fortæller han:

„Det hændte mig undertiden ved tilfældigt sammentræf med en ubekjendt person, at jeg, medens jeg taus hørte paa hans tale, saa hans tidligere liv, undertiden med mange smaa enkeltheder, ofte kun en eller anden scene deraf. Det gik da forbi mig som i en drøm, men dog klart og ganske uvilkaarlig, i løbet af nogle minutter. I lange tider ansaa jeg slige flygtige visioner udelukkende for spil af fantasien . . . . Kun for spøg fortalte jeg engang i en fortrolig familiekreds en sypiges hemmelige historie, strax efter at hun havde forladt værelset og huset. Jeg havde aldrig før set hende; men man blev forbauset, lo og vilde ikke tro, at jeg ikke paa almindelig maade havde faaet vide om hendes forhold. Thi hvad jeg havde sagt, var den rene sandhed.

Ingen blev dog mere overrasket end jeg selv ved at erfare, at mine drømmebilleder svarede til virkeligheden. Jeg blev nu mer opmærksom paa sagen, og naar diskretionen tillod det, fortalte jeg andre, hvis liv jeg paa den maade havde seet, om mine drømmerier for at faa dem modsagte eller bekræftet. Men i hvert eneste tilfælde blev det bekræftet . . . Jeg følte altid en hemmelig gysen, naar vedkommende svarede: „Saa var det", eller naar forbauselsen i hans ansigt, før han havde sagt et ord, forraadte, at jeg ikke havde taget feil . . . Engang, da der var marked i byen Waldshut, kom jeg did sammen med to unge forstelever (som endnu lever). Vi var trætte efter en skovbesigtigelse og tog ind paa hotel *„Zum Rebstock"*. Vi spiste aftensmad i den fuldt besatte spisesal, hvor gjæsterne netop sad og gjorde sig lystige over schweizernes mange rare egenskaber, over Mesmer's magnetisme, Lavater's fysiognomik o. s. v. En af mine ledsagere, der følte sin nationalstolthed saaret af al denne spot, bad mig svare noget, især en vakker ung mand, der sad ligeoverfor os og rev af sig de mest overgivne vittigheder. Denne mands liv var netop svævet forbi mig i tankerne. Jeg henvendte da det spørgsmaal til ham, om han aabent og ærlig vilde sige sandheden, hvis jeg — der jo kjendte ham lige saa lidt, som han mig — fortalte de intimeste ting i hans livs-

historie. Dette vilde dog, mente jeg, være mere end Lavaters fysiognomik. Han lovede da at tilstaa aabent, hvis jeg sagde sandheden. Jeg fortalte saa mit drømmesyn, og det hele selskab fik da høre en ung kjøbmands livshistorie, — hans læreaar, hans smaa forvildelser, endelig ogsaa et lidet greb i principalens kasse, som han havde gjort sig skyldig i. Jeg beskrev for ham det ubeboede værelse med dets kalkede vægge, hvor det sorte pengeskrin stod paa et bord tilhøire for den brunmalte dør o. s. v. Der herskede dødsstilhed i selskabet under min fortælling, som jeg kun nogle gange afbrød med et spørgsmaal, om jeg talte sandhed. Hver enkelthed bekræftede den bestyrtede unge mend, endog den sidstnævnte, hvad jeg ikke havde ventet. Rørt over hans oprigtighed rakte jeg ham venskabelig min haand over bordet og sluttede min fortælling."

Da nu den slags gjennemskuelse af karakteren er meget hyppig især i somnambulismen — kun at den som oftest forblir i følelsessfæren, frembringer antipatier eller sympatier, uden at de udvikler sig til klare forestillinger — saa berettiger denne blotte gradsforskjel os ikke til for Zschokkes vedkommende at gribe til hypotesen om en mod fortiden vendt clairvoyance, hvilket dette tilfælde vistnok meget ligner. Forresten kjender man flere saadanne. Da f. ex. Apollonius besøgte Indiens brahminer, — som allerede dengang besad et vidt udbredt ry for at være i besiddelse af hemmelige videnskaber, — sagde en af dem ved navn Jarchas til ham allerede ved det første møde, ikke alene at han, Apollonius, medførte et kongeligt brev, men gav ogsaa oplysninger om hans familie, om hans liv i Ægæa, om hans reisekamerat Damis og deres reiseoplevelser indtil da, ganske som om han, Jarchas, skulde have ledsaget dem hele tiden.

Hauber omtaler en gut, der foreholdt sin bedstefader hele hans ugudelige liv, og som senere fortalte en svensk oberst hans levnetsløb fra begyndelsen til det nærværende øieblik — til ikke ringe forfærdelselse for manden. Dr. Binninger fortæller om en 17-aarig yngling — søn af en knappestøber Bourgeois i Mømpelgard — som aabenbarede for alle dem, der besøgte ham, hvad de i hemmelighed havde gjort og sagt.

Vi finder altsaa, at en somnambuls søvntilstand aldeles ikke er en nødvendig betingelse for, at denne evne skal fremtræde; den viser sig ogsaa i den vaagne tilstand, og da endog som et mere eller mindre permanent anlæg. Nyplatonikeren Plotin kjendte saaledes enhvers sæder og hemmelige tanker. Til sin biograf Porfyrius sagde han engang, at denne omgikkes med selvmordsplaner. Da engang enken Chione, som med sine børn boede i hans hus, var blevet frastjaalet et halsbaand, sammenkaldte han alle husets folk, saa skarpt paa dem og udpegede tyven.

Naar Plotin selv taler om tankelæsningen, kalder han den en aandernes evne i den intelligible (oversanselige) verden, hvormed apostelen Paulus stemmer overens (1. Korint. 13, 2). Man burde saaledes ikke forbauses, om det katolske skriftemaal engang blev forsvaret ud fra dette standpunkt.

Det tredie kjøn.

(Efter **Guillaume Ferrero** i „*Revue des Revues*").

Det tredie kjøn er den ugifte kvinde. Forfatteren har særlig studeret hende i England, hvor hun efter hans mening forekommer i størst antal. Landet oversvømmes formelig af ældre *misser*. Grundene til dette forhold kan være mange — vel væsentlig økonomiske —; men forholdet selv lader sig ikke benegte. Der voxer op i vore moderne samfund en øgende skare af kvinder, som af forholdene tvinges til at leve uden at elske eller blive elsket og uden at blive hustruer eller mødre. Der er naturligvis et tilsvarende antal af ugifte mænd; men for manden betyder dette mindre; den ændrer ikke i nogen dybere grad hans natur — skjønt ogsaa han faar et lidt abnormt særpræg —, fordi lov og skik tillader ham at indgaa mere eller mindre flygtige forbindelser udenfor ægteskabet. Men med den ugifte kvinde er det anderledes. For hende betyder den ugifte stand den absolute kydskhed; det vil sige absolut undertrykkelse af en mægtig side af hendes natur. Dertil kommer, at for kvinden er selve kjærligheden mere end for manden. Den er hos hende selve væsenets kjerne. At være moder er paa den mest slaaende maade, hvad hele hendes system synes myntet paa, planlagt for. Hun bliver først helt kvinde derigjennem.

Nu maa det være klart, at disse kræfter og egenskaber ved hendes væsen ikke kan helt undertrykkes, uden at der sker en forandring i hendes natur — fysiologisk og psykologisk, sjælelig og legemlig. Det er som at ændre livsvilkaarene for en plante; den vil snart vise virkningerne i ændret natur. Den ugifte kvinde ophører at være egentlig kvinde, hendes kvindenatur udryddes med magt; hun bliver noget nyt, noget, der ikke kjender kjærlighed og ikke ved, hvad det vil sige at være moder, — et tredie kjøn.

Og de undertrykte kræfter vil, da de ikke lader sig tilintetgjøre, bryde frem i nye former. Man har konstateret hos disse *misser* en dygtighed i det praktiske liv, en energi og en intellektuel kvikhed, der har overrasket. Forfatteren har hos Londons forretningsdrivende faaet det svar, at de foretrækker ugifte kvinder for mænd; de arbeider bedre. De er flittige som myrer og gaar med hele sin sjæl og al sin interesse op i arbeidet. De svarer i virkeligheden til bikubens arbeidsbier, der hverken er hanner eller hunner, men udgjør et tredie kjøn — neutrum. Og det er helt naturligt, mener forfatteren, at dette tredie kjøn, hvis kraft ikke op-

sluges af kjærlighedens eller moderpligternes krav, maa blive et yderst arbeidsdygtigt og i alle andre maader energisk kjøn. De maa — de bør absolut kunne slaa baade mænd og virkelige kvinder i konkurrencen; thi hos de sidste afledes en del af livskraften til kjærlighedens mange krav. De første har desuden én interesse mindre, hvilket altid er en fordel i skarp konkurrence, selv om den interesse er kjærlighed. De har ikke den at tænke paa, den at fristes af, den at drømme om, den at spilde tid og styrke paa. Man tænke sig en samling af mennesker, der havde lært at leve uden at spise. Maatte de ikke i konkurrencen beseire os andre, der maa spise? Nogenlunde saa er forholdet her. Her er det tredie kjøn, som klarer sig uden at elske. Selvfølgelig maa de beseire os andre, som ikke kan være den ting foruden.

Det er abnormt. Det er sygelighed. Det betyder for kvinden tabet af det, der er kvinden eget som kvinde. Det er sørgeligt, om man vil. Men den abnorme lammelse i én retning medfører en lige abnorm kraftudfoldelse i andre retninger. Stans plantens væxt i høiden, og den vil sprede sig i bredden. Allerede Renan anbefalede absolut kydskhed, en art munke- eller nonneliv, ikke af religiøse eller ideelle grunde, men af rent praktiske, økonomiske. Hvad der spares af livskraft i denne retning, mente han, det vinder hjernen, tænkeevnen. Lad en mand ikke befatte sig med kjærlighed, og han vil tænke klarere og kraftigere og beholde hjernen usvækket i længere tid. Men det er netop dette raad, de ugifte kvinder, om end mod deres vilje og ønsker, følger. Intet under derfor, at man iagttager hos dem en hjerneenergi og en kraftudfoldelse, der forbauser.

Forfatteren studerer saa disse kvinders indflydelse paa det engelske samfundsliv, og her bliver italienerens „videnskabelige“ slutninger ganske morsomme.

For det første finder han, at de leder den hele kvindebevægelse. Det er det tredie kjøn, der repræsenterer „kvinden“ i alle offentlige foretagender. I de to store politiske foreninger, hvori de engelske kvinder i de sidste aar har sluttet sig sammen for at støtte det parti, hvormed de sympatiserer, — en forening for hvert af de to partier, *the Primrose league* for det konservative og *Women's Liberal Federation* for det liberale, — er det de ugifte kvinder, som bærer arbeidets byrde og giver foreningerne liv og sjæl. — Hos det tredie kjøn, forklarer forfatteren, udvikler der sig en vis lighed med den mandlige natur, som gjør, at disse kvinder ønsker at efterligne mændene, være som mænd. Og da nu politiken for tiden er mandens væsentlige interesse, hvad under er det saa, at det tredie kjøn ogsaa kaster sig over politiken? Og saaledes er da kvindernes deltagelse i engelsk politik delvis „forklaret“!

Denne indirekte indflydelse i det politiske liv vil imidlertid ikke kvinderne (det vil her sige det tredie kjøn) længe lade sig nøie med. De ønsker fuld borgerret, og deres ønsker nærmer sig hurtig og uundgaaelig virkeliggjørelse. Og atter vil da denne den største revolution i kvindernes verden skyldes de omstændigheder, der har tvunget et større antal kvinder til at forblive ugifte og til derved at danne et tredie kjøn!

Men end vidunderligere er det tredie kjøns indflydelse paa det britiske samfund i sin helhed. Hvem uden en moderne forsker vilde saaledes have anet, at naar der i England hersker en større humanitet, der viser sig i bedre behandling og større venlighed mod dyr, end forfatteren er vant til i sit fødeland, saa skyldes dette det faktum, at en del engelske kvinder ikke har fundet mænd, hvem de har villet skjænke sin kjærlighed? Saa er det dog, mener den lærde forfatter.

Denne større humanitet overfor dyreverdenen er i hans øine „sygeligt føleri", noget latterligt, sentimentalt uvæsen. Det forbauser ham saaledes, at det i Londons gader ikke gaar an at mishandle dyr; idet en eller anden konstabel eller udsending fra „foreningen til dyrenes beskyttelse" altid vil komme tilstede, anmelde en og skaffe en en mulkt paa 10—20 kroner med en dydspræken fra dommeren paa kjøbet. Den lærde sydlænding finder dette ligefrem latterligt.*) Han kalder det „dyredyrkelse" — dyrets religion, den altsaa ogsaa den stakkels ugifte kvinde har paatvunget England. Thi — moderinstinktet og kjærlighedsevnen hos kvinden maa have noget at kaste sig over. Man kan ikke udrydde moderen i kvinden. Og naar de normale gjenstande for disse kræfter er hende negtet, saa søger hun andre og nye. Hunde eller katte maa tage elskerens eller barnets plads. Og denne gammeljomfruelige kjærlighed til hunde og katte er det, som har skabt de engelske dyrebeskyttelsesforeninger og i det hele den menneskelighed, der ikke vil taale brutal mishandling af værgeløse dyr. Thi, siger forfatteren, man maa huske, at disse hunde- og katteelskende jomfruer er talrige og mægtige i England. I andre lande for-

*) Han øger indtrykket af, at det hele er „sygeligt føleri" ved at tilføie, at i England er det „bedre at være en hund end en fattig mand", som om humaniteten saa bort fra mennesket for at samle sig om dyreverdenen; men dette indtryk ødelægger han igjen i slutningen af artikelen, hvor han holder en lang lovtale over Englands *filantropiske* institutioner og foretagender. Intetsteds siger han, har disse naaet saa høi en grad af udvikling, intetsteds finder man dem i saa storartede og storslagne former. Altsaa er det ikke blot katte og hunde, der nyder godt af den engelske humanitet, men ogsaa menneskene, naar ulykken har rammet dem. Og er der én forening til dyrenes beskyttelse, saa er der hundre til beskyttelse og frelse for ulykkelige mennesker. Saa forfatteren, efter sin egen skildring, mangler ret til at fremstille det, som om mennesker forsømtes for dyr. Sandheden er, at humaniteten, ifølge forfatterens egen skildring, strækker sig til alt levende.

svinder de og evner ikke at give samfundet præg; men i England har de tvunget sin dyrevenlighed ind paa det hele samfund.*) Thi det er „mængden, som gjør det“.

Der er desuden, siger han, i engelskmanden som i alle germaner, et fond af idealitet, ridderlighed og *noblesse,* som man aldrig forgjæves appellerer til. Det kan skjules i dagens bitre stræv; men det er der altid. Og naar saa det tredie kjøn kommer med sin af feilrettet moderinstinkt resulterende dyrevenlighed og appellerer til ham, vækkes strax al hans ridderlighed og idealitet, og det hele samfund bliver dyrevenligt og mulkterer i „sygeligt føleri“ det udyr, som mishandler sin værgeløse hest eller hund. Saaledes er dyrebeskyttelsesforeningerne opstaaet.

Man maa til forstaaelse, af hvad der følger, merke sig, at alt dette betragter forfatteren som et onde — „sygeligt føleri“.

Forfatteren har ogsaa i England gjort den iagttagelse, at der selv blandt mænd, naar kvinder ikke er tilstede, hersker en renere konversationstone end andensteds; „samtalen har ikke let for at falde paa visse emner, selv naar kvinder ikke er tilstede“. Dette synes naturligvis ogsaa italieneren er et onde, en meningsløshed, ækkel sygelighed overfor skiddenhed, raahed og kjønslig monomani, — eller som han kalder det *pruderi*, snerpethed. Endnu værre bliver det naturligvis, naar kvinder er tilstede, da maa man formelig vogte paa sine ord, som om der var emner, der ikke egner sig for omtale naarsomhelst, hvorsomhelst, af hvemsomhelst og paa hvilkensomhelst vis. Alle videnskabsmænd i England maa i verker bestemte for almenlæsning helst tale lidt dulgt om emner, der ligger personlighedens fineste og dybeste følelser saa nær, at de er vanskelige at behandle uden at saare eller bibringe en følelse af ækkelhed overfor den, der tager emnet forfængeligt i sin mund.

Alt dette er naturligvis i forfatterens øine et meget stort onde. Og de arme ugifte kvinder er i betydelig grad ansvarlige for det. Det er atter de gamle jomfruer, som har paatrykket det hele samfund sin egen snerpethed. Her indrømmer han rigtignok, at der ogsaa har været mange andre betydningsfulde aarsager tilstede, som puritanismen f. ex., der gav sædelighedsfølelsen en intens religiøs overbevisnings magt og indflydelse. Men forfatteren mener vist, at de gamle jomfruer har været mægtigere end religionen.

„Hidtil har vi“, fortsætter forfatteren, „kun behandlet fænomenets slette side;**) alt det, som „den gamle jomfru“ bringer ind i samfundet

*) Den lærde mand spøger ingenlunde; han taler i fuldt alvor.
**) Alt, hvad der „hidtil er behandlet“ er ovenfor gjengivet; der er intet punkt udeladt af „den slette side“.

af unaturligt og kunstigt i følelser, idéer og skikke; nu skylder vi ogsaa at tage den gode side i betragtning, de tjenester, som den ugifte kvinde har vist det samfund, der har udelukket hende fra kvindelivets dybeste og intenseste glæder."

Den gode side bestaar deri, at den ugifte kvinde har taget sig af, og at det er hende de storartede filantropiske institutioner og foretagender for en stor del skyldes, — med andre ord det mægtige arbeide („mægtigere end noget andet sted i verden") der udføres til bedste for uheldig stillede medmennesker. Er saaledes den „gamle jomfru" ansvarlig for den britiske „dyredyrkelse", der faar sit væsentlige udslag i arrestationer og mulktering af mennesker, der ikke ved bedre end at mishandle heste eller hunde, saa har de ogsaa i lige grad æren af den „menneskedyrkelse", der viser sig i den mest storslagne filantropi og barmhjertighed.

I katolske lande udføres dette arbeide af kirken, der har organiseret sig med det maal for øie paa en ypperlig maade. Der udføres arbeidet for en stor del af nonnerne — kvinder, der af religiøs begeistring forbliver ugifte og forsværger kjærligheden for at ofre sig for ulykkelige medmennesker. Men i England har kirken liden del i dette arbeide. Det er civilt, og det øves uden religiøs ledelse eller begeistring. Det er ren filantropi. Og her ledes det i overveiende grad af det tredie kjøn — de gamle jomfruer af den høiere og af middelklassen. Disse kvinder har ei som de katolske nonner afsvoret kjærligheden for at ofre sig til arbeidet; men forholdene har nægtet dem kjærligheden, og derfor har de kastet sig ind i dette arbeide. Det er atter moderen, der vaagner og virker i kvinden. Noget maa hun elske. Kan det ikke blive den ene mand og sit eget barn, saa faar det enten blive katte og hunde eller ulykkelige medmennesker og deres børn. Den storartede filantropi skyldes saaledes atter den abnorme udvikling, feilrettet moderinstinkt. Det er den kjærlighed, som ikke har kunnet faa afløb i form af ægteskabelig og moderlig kjærlighed, der ytrer sig paa denne vis, — den tilbageslaaede livskraft, der bryder frem i en ny form.

Der er altid, mener forfatteren i alle samfund, ligesom paa en valplads, en samling af saarede, — de saarede og udygtiggjorte i livets kampe. Og der trænges en stab af mennesker til at tage sig af disse, lindre deres nød og hjælpe dem. Dertil egner kvinden sig bedst. Men den kvinde, der skal kunne ofre sig for et saadant arbeide maa være ugift og ubunden i sine følelser. Der trænges med andre ord en stab af ugifte kvinder til at tage sig af livets saarede. Denne stab skaffede den katolske kirke tilveie gjennem religiøs begeistring i sine nonner. I England mangler det religiøse motiv; men samfundet skaffer sig „automatisk" den nødvendige

stab paa anden vis, nemlig ved at lade de sociale forhold tvinge et større antal kvinder til at forblive ugifte.

Det hele viser saaledes en syge hos samfundet; den ugifte kvinde er et sygdomstegn, eller rettere sagt en del af sygdommen. Men det viser ogsaa samfundets evne til at benytte sin sygdoms udslag til at læge egne saar. Den ugifte kvinde — abnorm fremtoning som hun er — bliver dog til velsignelse som pleierske for livets saarede, som en art civil og nødtvungen nonne.

Hvorfor jeg ikke er agnostiker.

(Prof. **Max Müller** i „*XIX. Cent.*").

For kort tid siden leverede professor Max Müller et bidrag til en agnostisk aarbog. Muligens er denne handling blevet misforstaaet, skjønt professoren allerede der tydelig udtalte, at han ikke kunde klassificeres som agnostiker, hvad vel ogsaa læsere af hans verker paa forhaand maatte vide. Men i hvert fald synes han i den her kortelig refererede artikel at ville værge sig mod enhver tænkelig misforstaaelse.

Han er enig med agnostikerne*) i, at man ei „maa gjøre krav paa at tro eller vide andet, end hvad man har videnskabelig grund for at tro eller vide;" men om hvad der udgjør en fyldestgjørende videnskabelig grund, faar da den enkelte person dømme. Han er ogsaa enig med agnostikerne, siger han, deri, at vor viden blot kan omfatte fænomenernes verden. Hvad der ligger bortenfor den, er nødvendigvis ogsaa bortenfor vor viden.

Men her skiller han sig fra agnostikerne, idet han mener, at disse glemmer, at det eller den absolute, — det reelle — dog er *i* fænomenernes verden og udgjør dens grundvæsen, muligheden for dens tilværelse. Ja, fænomenerne er jo i virkeligheden ikke andet end manifestationer eller fænomener af det Absolute. Mens vi saaledes ikke kjender

*) Ordet er afledet fra to græske ord; hvoraf det ene betyder at vide eller viden, og det andet betegner mangel eller benegtelse; altsaa er agnostikeren en, der mangler viden, eller en, der ikke ved. Hvad han mangler viden om, er det absolute, tingenes realitet, — guddommen. Filosofisk er agnosticisme blot paastand om, at vi ikke kan kjende det absolute, „tingene i sig selv"; men blot fænomenernes verden, det som viser sig, det tilsyneladende. Religiøst er agnosticisme altsaa den manglende viden om det absolute eller om nogen guddom. Ikke fornegtelse altsaa; men blot paastanden om, at vor viden ikke strækker og ikke kan strække sig til de ting. De ligger udenfor vor forstaaelse og vort kjendskab, og selvfølgelig udenfor baade tro og benegtelse.

dette, forsaavidt som det er udenfor eller bortenfor fænomenernes verden, saa kjender vi det dog delvis, kjender det gjennem dets aabenbaring eller manifestation *i* fænomenerne. Al vor viden er saaledes i virkeligheden viden om det Absolutes aabenbaring gjennem fænomenerne. Hvad det er udenfor eller bortenfor fænomenerne, eller hvad det er i sig selv, det ved vi ikke og kan vi ikke vide — forsaavidt er forfatteren agnostiker; men at det er, og hvad det er i forhold til os, derom vidner al menneskelig viden. — Den hele fænomenernes, den hele synlige og kjendelige verden, er blot det Absolutes aabenbaring af sig selv til os. Al vor viden er blot en læsning og efterforsking af denne aabenbaring. Hvad mere det Absolute er, end vor viden saaledes kan sige os, — det ved vi ikke og kan vi ikke vide; men dette er det i hvert fald overfor os.

Men videre, siger Max Müller, er det mig umuligt andet end at opdage i universet en allestedsnærværende kausalitet*) eller en grund for enhver ting. Naar jeg i min uvidenhed ikke ser eller kjender en saadan grund for et fænomen, saa er jeg alligevel nødt til at tro, at der er en saadan;**) jeg maa gjøre det, fordi vor egen forstands love kræver det; al argumentation, al logisk tænkning er forbi, det øieblik vi nægter at gjøre det.

Men at der er en rationel grund for enhver ting i naturen, det betyder, at der er rationalitet, — aand, sjæl, forstand i naturen.

Det er en gammel opdagelse. De græske filosofer gjorde den, da de vendte sig fra iagttagelse af den ydre natur alene til de høiere tankesfærer og derved blev tvungne til at anerkjende i naturen en sjæls, en forstands virken. Anaxagoras var den første, der hævdede en saadan natursjæls existence, — en saadan naturens rationalitet, rettere sagt. Han lod den blot give hans atomsamlinger den første igangsættende bevægelse; men det blev snart klart, at dens virken gik meget videre.

Efter tusener af aar af fysisk og metafysisk forskning er heller ikke vi komne længer end til at kunne sige, at der er saadan rationalitet — sjæl — i naturen. *Sa Majesté le Hasard* (tilfældet) er længe siden blevet detroniseret i alle videnskabelige studier, og hverken „det naturlige udvalg“ (natural selection), kampen for tilværelsen, omgivelsernes indflydelse eller andre af samme kræfters former kan forklare os den *logos*, den tanke eller forstand som med sine tusen øine stirrer paa os gjennem naturens gjennemskinnelige tæppe, og kræver rationel anerkjendelse fra den *logos* eller tanke, der bor i os selv. Kan nogen naturforsker overbevise sig selv om,

*) „Tro“, sagde Emerson, „er blot forstaaelse af den evige aarsags- og virknings-forbindelse.“

**) Hvilket er at tro.

at naturens arter og udviklingstrin er resultatet af mekaniske aarsager af hvad navn gives kan, saa bevæger han sig i en ganske anden verden end den, hvori jeg færdes. Han tilhører et tankens stadium, der gik forud for Anaxagoras. For Plato var disse arter idéer; for peripatetikerne var de ord eller *logoi;* for dem alle udtryk for og udslag af tanke. Havde ikke denne tanke existeret, før den blev aabenbaret og manifesteret i disse former i fænomenernes verden, saa havde heller aldrig den menneskelige aand kunnet finde dem der. Vi burde ei længer sige i vor slegts barnesprog: „I begyndelsen skabte Gud himlen og jorden.“ Det bør os at sige med Johannesevangeliets forfatter: „I begyndelsen var *logos* — Ordet“, Tanken, Idéen. Al videnskab har været ifærd med at opdage og klargjøre mere og mere det Kosmos (ordnede, harmoniske verdensalt), der er en afspeiling af den *logos,* uden hvilken naturen vilde være ulogisk, irrationel og kaotisk og existere alene som tilfældets verk og ikke ifølge en rationel magts vilje. Kald den Magt faderen, eller kald den en person, og du hverken vinder eller taber det ringeste; thi disse ord er blot billeder, og hvad der udgjør personlighedens element i et menneske er os til dato ligesaa ukjendt, som hvad der maatte udgjøre det personlige element hos denne naturens rationelle aand. Men at sige, at i begyndelsen var der protoplasme, og at al verden er udviklet af den ved rent mekaniske eller fysiske kræfter alene, — det gaar ikke an. Ordet — *logos* — eller Tanken, den rationelle sjæl møder os paa hvert trin af udviklingen.

Saa langt fra da, at den magt, der staar bagom alt, er helt ukjendelig og ufattelig, undergaar den en stadig udforskning ved videnskabens hænder, mens den gjennem alt, hvad der er, aabenbarer sig for os. Al videnskab er blot vor egen logos's erkjendelse af naturens evige Logos, — aand af aand, forstand af rationalitet.

Jeg vover neppe at sige, om jeg *ved* alt dette, eller om jeg blot *tror* det. Det er mig umuligt ikke at se orden, lov, rationalitet eller *logos* i universet, og jeg kan ikke forklare det alene ved *ex post* begivenheder, de være, hvad man vil, „den mest skikkedes seir og forplantelse“, naturligt udvalg eller hvadsomhelst.

Jeg er mig ikke bevidst at have benyttet for denne min slutning andet end de kjendsgjerninger, som vi er os direkte bevidst, samt hvad der logisk følger af disse. Uden saadant grundlag antager jeg intet, hvad enten det er aabenbaring eller ikke aabenbaring.

I én betydning er jeg — haaber jeg — agnostiker. Det er ved kun at holde mig til kjendsgjerninger, ved at følge vor forstand saa langt, den vil føre os i intellektuelle sager, og endelig ved aldrig at udgive som

afgjort og sikkert, hvad der ikke er bevist eller bevisligt. En saadan sindets tilstand har altid været erkjendt som en nødvendig betingelse for al filosofi. Vil man herefter kalde dette agnosticisme, saa gjerne for mig; da er jeg agnostiker. Men hvis agnosticisme udelukker erkjendelsen af en Evig Fornuft gjennemtrængende den fysiske og moralske verden, og hvis det at forudsætte en rationel grund for et rationelt universum er gnosticisme, da er jeg ikke agnostiker men gnostiker og en ydmyg discipel af vor slegts største tænkere fra Platon og forfatteren af vort fjerde evangelium til Kant og Hegel.*)

Ruslands industri.

(Efter dr. **Paul Ernst** i *„Die Zukunft“.*)

Et lands politiske magt beror i længden paa dets økonomiske kraft. Og denne kan maales med tal.

Rusland er endnu overveiende et agerbrugsland, ganske som de to andre kjæmperiger, der truer med at klemme Europas smaa riger ihjæl: Indien og de Forenede Stater. I verdensomsætningen deltager Rus-

*) Det meste af Max Müllers artikel er desværre vistnok temmelig filosofisk og indviklet for den almindelige læser. Jeg har i gjengivelsen forenklet den, saa meget som det uden at tabe professorens hensigt og idéer afsyne godt gik an. — Hans væsentlige argument lader sig jo imidlertid udtrykke enklere saaledes:

Gjennem al vor viden viser universet sig for os som et *rationelt* universum. Det vil sige dets ordning svarer til fornuftens love og fordringer. Det synes os, som Emerson sagde, som en afspeiling af vor egen aand. Eller mere beskedent lyder det kanske at sige, at vor egen aand er som en miniatur afspeiling af det rationelle universum.

Det afgjørende er, at vi finder vor egen fornuft igjen i naturen. Derpaa beror al videnskab. Samme evige love, samme grundvæsen underligger den og vor egen forstand, — rationalitet, tanke, fornuft. Vi kan forstaa universet, alene fordi det er rationelt — svarer til vor forstands virkemaade, til vor egen aands bygning, til fornuftens krav. Vor evne til at beregne alt, til at forklare alt, viser netop, at samme aand, som arbeider i os, har arbeidet derude, har sat sit merke paa alt.

Men et rationelt universum, det er det samme som et universum, der aabenbarer rationalitet, fornuft, — en aand, vor aand kan følge og fatte, — en aand, hvormed vor er beslægtet.

Kort sagt: At videnskab i det hele er mulig, at vi kan forstaa verden om os, viser, at vi lever i et rationelt universum, eller at den samme Aand stirrer ud af det og ud af vore øine. Det var dette faktum, de gamle gav udtryk i sin *logos*-lære. Og det er dette faktum, som udgjør i hvert fald én side af gudserkjendelsen. En anden side deraf løber vistnok ganske parallelt hermed. Det er erkjendelsen af, at universet er *etisk:* at samme moralske natur stirrer os imøde fra det og banker i vort eget bryst.

Red.

land fornemmelig ved export af kornvarer. I 1890 beløb landets kornudførsel sig til 556 mill. kr., medens udførselen af alskens andre varer tilsammen beløb sig til 684 mill. kr. Agerbruget udgjør rigets kraft; men fremskridtselementet i landets økonomi er agerbruget ikke. Agerbrugsstaten Rusland kunde ganske godt mekanisk udvide sine grænser og udvikle sig til et af de store asiatiske riger, hvoraf historien kjender flere; men isaafald vilde kun den stigende eller synkende centralisation af forvaltningen frembyde et nyt historisk moment. Et nyt samfund, en ny social organisation vilde først danne sig, ifald der tillige kom fart i industrien. Denne udgjør nemlig det revolutionerende element, fremskridtselementet i et lands økonomi. Det gaar imidlertid ikke an at tænke sig Ruslands vordende industri ligeartet med de gamle europæiske industrilandes. For det første er allerede de brugbare exportgebeter optagne, saa Rusland vil faa vanskeligheder med at skaffe sig markeder udenlands. For det andet har klimatet og den sociale historie i Rusland udviklet en særegen type af arbeidsfolk. Industriarbeideren er oprindelig bonde, som er drevet fra den jord, han sled sig til maden af; de rige industristæder i Norditalien ophævede bondens livegenskab, men gav ham ikke jord. Den russiske bonde fik ved sin frigivelse beholde jord nok til at leve af; desuden har han bevaret sin urgamle kommuneforfatning. Men da klimatet afbryder alt jordarbeide i de lange vintermaaneder, faar han tid til at udføre industriarbeide dels hjemme i huset dels ogsaa i fabriker. En fabrikarbeider, som hele sommeren og høsten gjør gaardsarbeide, kan ikke blive saa flink som arbeidere, der tilbringer hele aaret i sin fabrik; derimod nøier han sig med mindre løn, daarligere levemaade og længere arbeidsdag. Den russiske arbeider staar derfor nødvendigvis paa et forholdsvis lavt standpunkt. Men da de arbeidende klasser udgjør hovedmassen af nationen og dermed ogsaa af forbrugerne, er følgen, at den indenlandske afsætning holder sig knap. Den amerikanske industriarbeider vil have tæppe paa gulvet i sin stue; den russiske tager tiltakke med at blive stuvet ind i en elendig kaserne for at sove paa en fillet halmsæk med sine gangklæder over sig.

Et godt bevis paa, at Ruslands industri er mødt for sent op paa verdensmarkedet, afgiver opgaverne over landets spritudførsel. Forudsætningerne for den russiske spritindustri er saa gunstige som vel muligt, langt gunstigere end for den tyske, der i begyndelsen af ottierne beherskede verdensmarkedet. Den russiske tog derfor ogsaa luven fra den tyske og naaede i 1887 sit høidepunkt med 95 millioner liter; i 1891 udførtes endnu bare 59 mill. liter, og den russiske spritexport gaar samme skjæbne imøde som den tyske, hvis værdi er sunket fra 27 mill. kr. i 1881—82 til 4 mill. kr. i 1892. Og under saa gunstige kaar som spritindustrien arbeider ingen anden industri i Rusland. Men sine vinger fik den knækket alt i spæd

alder — hvor ganske anderledes frit kunde ikke Englands storindustrier udvikle sig til fuld kraft i en tid, da de ingen konkurrence mødte.

Fra to hold truer omvæltende magter den kapitalistiske produktion: „ringvæsenet" griber stadig om sig og medfører en udvikling i retning af regulering af produktionen; samtidig svinder „verdensmarkederne" ind, idet oprindelige importlande selv begynder at te sig som industrilande, saa omsætningen efterhvert maa indskrænkes til hjemmeforbrugets tilfredsstillelse. Store riger, som rækker over forskjellige jordbælter, faar derved en stor fordel i strævet for fortsat industriel udvikling.

Med disse omstændigheder for øie finder vi, at Rusland nærmer sig med kjæmpeskridt det maal for industriel blomstring, som det er det beskaaret at naa frem til.

Som typiske industrier pleier man at anse jern-, kul- og bomuldsindustrierne. Værdien af Ruslands bomuldsvarefabrikation er i aartiet 1880—89 steget fra 433 millioner kroner til 877 mill. kr. Samtidig har Englands bomuldsvarefabrikation blot nedgang at opvise. Garnindførselen faldt fra 8,140,000 kilogram gjennemsnitlig i 1877—81 til 3,700,000 kg. i 1887—91. I 1877 fandtes der 2,790,000 spindler i Rusland, i 1891 hele 6 millioner — altsaa en fremgang paa 116 pct., medens i England spindlernes tal steg fra 40 til 44 millioner eller bare med 8 pct. Rusland har allerede i spindeltal kun England og de Forenede stater foran sig. Tyskland med 50 mill. indbyggere har bare 5 mill. spindler, medens Rusland med 116 mill. indb. har 6 mill. spindler; og det russiske folks forbrugsevne er, som ovenfor nævnt, langt ringere end det tyske folks. Rusland søger endog at avle sin bomuld hjemme; landet trænger 188 mill. kilogram bomuld om aaret, deraf avles allerede de 41 millioner i russisk Asien.

Støbejernproduktionen i Rusland har gjort ganske eventyrlig raske fremskridt; den steg fra 934,000 kilogram i 1885 til 4,734,000 kg. i 1890. Fremgangen i rujern- og kulproduktionen sees af følgende oversigtstabel:

	Rujern	Kul
1825:	155,600 tons	—
1840:	180,000 —	—
1855:	245,500 —	147,420 tons.
1870:	360,400 —	696,150 —
1885:	524,000 —	4,095,000 —
1890:	926,000 —	6,011,460 —

Indførselen af rujern faldt ogsaa fra 262,000 tons i 1886 til 126,000 tons i 1890. Kulindførselen, der steg jævnt indtil 1885, faldt fra 1,835,000

tons gjennemsnitlig i 1881—85 til 1,635,000 tons i 1886—90, medens kuludførselen samtidig steg fra 2,455 tons til 13,677 tons.

Det bedste bevis for landets raske fremgang afgiver opgaverne over handelsbalansen:

	Indførsel	Udførsel
1883:	993,600,000 kr.	1,152,000,000 kr.
1890:	748,800,000 „	1,267,000,000 „

Indførselen er minket og udførselen steget. Denne stigning skyldes ingenlunde bare kornudførselens stigning; medens kornudførselen fra 1876 til 1890 er øget med $^1/_3$, har nemlig udførselen af alle andre varer øget med $^1/_2$. Tidligere udførtes der større værdier i korn end i alle andre varer tilsammen; i 1890 udgjorde kornudførselen ikke mere end halvdelen af den samlede udførselsværdi. Dette er et talende tegn.

Disse tal faar være nok til at give et omtrentligt billede af Ruslands industrielle opblomstring. Den revolutionære virkning af denne omstændighed maa dog ikke opfattes efter falske analogislutninger. Borgerstanden i lande med ældre kultur har overalt røbet „liberale" tilbøieligheder, dog saa at den i sin barndomsalder, medens kongemagten kjæmpede mod aristokratiet, for selv at skaffe sig privilegier paa samkvems- og erhvervsfrihed hjalp til med absolutismens gjennemførelse. Tyskland kom sent med i kulturbevægelsen, derfor ser man borgerstanden der stille sig meget problematisk til liberalismen. Og i Rusland gjælder netop borgerstanden for at være det herskende systems tryggeste støtte. Dette forhold maa vel forklares paa følgende maade: i de gamle lande havde forretningsmanden den hele verden liggende aaben til udbytning, saa der ikke syntes at være grænser for udfoldelsen af hans dygtighed. Dette gjorde borgerstanden kjæk og selvbevist; nu kom optimismens stolte dage, da videnskaben med et fornemt smil saa ned paa middelalderens verdensanskuelse, da ethvert modigt foretagende sattes iværk og lykkedes. Arbeiderne reves med af beundring for det nationale livs svulmende opblomstring; den stadige udvidelse af verdensmarkedet skabte altid rigere anledning til arbeide, og det føltes en tid, som om der var for faa arbeidskræfter til i verden; følgelig havde arbeiderne taalelig gode kaar, ialfald sammenlignet med, hvad de havde havt som jordbrugere tidligere.

Kosmopolit er det let at være, naar ens medborgere i verden vil kjøbe ens varer; men begynder vedkommende at konkurrere, faar man strax interesse for sin nationalitet. Verdensmarkedets indsnevring har været ledsaget af chauvinismens vækst paa alle hold samt af bourgeoisiets demoralisation. Grænserne for udfoldelsestrangen giver sig følelig tilkjende; folkeøgningen har ikke lidet vanskeligt for at finde afløb, og malthusianismen griber om sig. Arbeiderne opdager, at „kapitalen" trykker dem, klasse-

kampen blusser op, og borgerstanden skræmmes. Dens liberalisme dufter bort, og efterhvert stemmes borgerstanden helt gunstig for et brutalt monarki.

Sikkert er det ialfald, at Ruslands bourgeoisie ikke sværmer for liberale reformer. Og sandsynligt er det, at haabet om indførelsen af en konstitutionel forfatning i Rusland aldrig gaar i opfyldelse. De gamle lande staar vistnok foran en social revolution; arbeiderstandens vel beføiede krav kan ikke opfyldes, krisen bliver permanent, og nøden vil tvinge masserne til at søge frelse i en ny ordning af produktions- og konsumtions-vilkaarene. Rusland har kun som undtagelse fra regelen et egentligt industrielt proletariat; den elendighed, hvorunder bondestanden lider, kan rettes paa ved reformer, fordi slige reformer ikke truer mægtige klasseinteresser. Industrien har liden udsigt til at svulme op til saadan overmæthed som i de ældre lande. Socialismen optræder i Rusland i konservativ dragt. Muligens vil denne omstændighed føre til, at Rusland under den kommende brand i Europa vender sig mod „statssocialismen“ og derved holder sig sin asiatiske karakter tro. Monarkens eiendomsret til jorden, der jo forlængst er forsvunden i Europa, danner i Asien et grundtræk ved rigernes forfatning. I Rusland, hvor et lidt høiere kulturtrin er indtraadt, vilde dette finde sit modbillede i monarkens eiendomsret til samtlige produktionsmidler.

Japanesisk musik.

(Efter **Laura A. Smith** i *„XIXth Cent“.*)

Forfatterinden mener, at de forfattere, der har frakjendt den japanesiske musik alt værd og folket al musikalsk sans, har været uretfærdige i sin bedømmelse. De har sammenlignet Japans musik med Europas, hvilket synes hende urigtigt, idet europæerne her har fordelen af de tekniske kunster, der har skaffet os næsten fuldkomne instrumenter, og desuden har en lang musikalsk udvikling bagom sig. Japan har blot nogle faa elendige strenge- og vindinstrumenter udført af haandverkere, som ikke kjender lydens og tonernes love og egenskaber. Der er ingen musikalsk literatur, som ogsaa vilde være unyttig i et land, hvor de fornemste musikere er blinde. Der gives heller intet forsøg paa ved musikens hjelp at røre sjælens dybeste følelser; thi denne letbevægelige nation lader sig ikke let røre af noget, der fører ud over den øieblikkelige nydelse og fornøielse. I Japan tjener musiken blot til at bringe et smil

paa den unge piges læber, indlede et gjestebud eller ledsage dansen. Det er ogsaa blot kvinder — der endnu i Japan betragtes som mænd uendelig underlegne —, der befatter sig med musik. De fleste mænd vilde skamme sig ved at blive seet spillende eller syngende i et selskab.

Imidlertid maa vi straks fremhæve et par punkter til den japanesiske musiks fordel. For det første er den udpræget individuel, national. Den giver os Japan. Vi møder i den folkets ynde, nethed og underlige fremmedartethed. Og for det andet er ogsaa dens ensformighed en følge af omstændigheder og omgivelser. Japans natur er vakker, men taus. Sangfugle er sjeldne; kragens skrig er den hyppigste lyd i landskabet; luft og hav synes ubevægelige; og som resultat af disse stille, underlige, halvt spøgelseagtigt-fredsommelige omgivelser har vi en ganske egen stille og ensformig musik.

Ifald japaneserne var saa umusikalske, som man har villet have os til at tro, hvordan skulde det da kunne forklares, at det instrument, der af alle under solen er vanskeligst at stemme og holde istand, — *kotoen* — behandles af dem med feilfri nøiagtighed! Der er tretten bevægelige stole paa kotoen, og dog er det en sjelden ting, at der begaaes en feil; stemningen vidner om et overmaade følsomt øre og spillet om samvittighedsfuld og kvik forstaaelse.

Den instrumentale musik er bedre end sangen. Stemmerne er raspende, og besynderlig umelodiske. „Sangen er“, siger en kritiker, „kun frygtelig lyd, vansiret ved fortvilede kvarttoner. Heller ikke har jeg nogensinde truffet en japaneser, som selv har beundret den. Den taales blot. Men hvorfor har saa denne blanding af bløde, vakre og frygtelige lyd faaet lov til at vedvare!“ Sir Edvin Arnold siger: „Skjønt Japans kvinder har deilige stemmer og forstaar at tale forunderlig musikalsk, er deres sang tvungen, unaturlig og fuld af næsetoner.“

Japanesisk musik skriver sig fra Kina; men øfolket har her og der givet dem et præg af den dem egne ynde og nethed. Den spiller en overordentlig stor rolle i japanesernes liv; man hører *samisens* toner allevegne. Adskillige af instrumenterne har rig og fyldig tone.

Kotoen er det fornemste nationale instrument. Og om de sange, der synges til den, siger en europæisk kritiker: „Der er særdeles meget i dem, som ikke alene let fæster sig i en vestbos erindring, men som ogsaa helt tilfredsstiller Europas smag og regler. Mange er de melodier, man hører i gaderne og ikke igjen kan blive kvit; mange af dem springer uvilkaarlig og af sig selv til den plystrende englænders læber.“

Der er ogsaa større stykker komponeret for kotoen, stykker, der fordrer opmerksomhed og en del musikalsk kundskab. Disse spilles gjerne ved festlige anledninger.

Her er ordene til en af de krigssange, hvortil de japanesiske tropper nu marcherer mod Kina:

„Slaas vi tillands, vil jorden faa vore legemer. Slaas vi tilvands, vil havet faa de faldnes lig. Fra umindelig tid har vore krigere draget ud i store sværme. Et menneskes liv er blot af femti aars længde; hvem vilde vel kjøbe sig et par fattige aar ved tab af ære?

Gaa paa og fyr, saalænge der er luft i vore lunger. Vort liv er Mikadoens; vore legemer ofrer vi fædrelandet. Lykkelig den, der falder i forreste række! Deres sjæle, som saa falder, vil i kommende tider blive Østens fredsvogtere.

Saa frem; frem, krigsmænd! Krigsmænd frem!"

Og her er en anden:

Til Peking.

„Kina er et land, hvor før i tiden de vises lære raadede; men nu raader der stilstand og bagstræv. Det kalder sig selv det Himmelske Rige, men dets hjerte er barbarisk og, det er det modsatte af himmelsk. Til uvidenheden er jaget bort fra dets enemerker, maa Østens himmel forblive mørk.

Nu er tiden kommet til at plante Solopgangens flag paa Pekings mure og oplyse landets mørke. Det er vort herlige fædrelands, Solopgangslandets kald. Frem, frem, Mikadoens hær! Frem, til Peking er vort!"

Den japanske militærmusik har valgt den franske til mønster; det vil sige trommerne er den overveiende og trompeten en vigtig faktor.

Nedenfor gjengives

Den japanesiske fædrelandssang

Kinu-Gu-Yo (Min herskers styre).

Den er en art kongesang og minde rom *„God save the Queen."*

„Længe leve vor keisers styre. Maa det staa fast. Sikkert og fast skal det vare, til millioner aar er gaaet. Saa skal han prises i al evighed".

Her er ordene til en anden krigssang:

„Den bedste fæstning er en mand. Han er mure, og han er volde. Venskab er hjelpende daad. Fiende er den, der gjør os ondt.".

Og her er en sang af en ganske anden art:

„Vær du ren af hjerte og retskaffen i handling og sind, og Guds velsignelse vil være med dig i al evighed. Støiende bønner hjælper ikke;

men sandelig hjelper en ren samvittighed, der tilbeder Gud og ærer Ham i stilhed."

Af kjærlighedssange er der et utal. Her er en, som høres stadig blandt ungdommen:

„Igaar aftes vandede regnen ferskenblomsterne. Da morgenen kom, stod den unge pige op og forlod sit værelse. Hun brød en ferskenblomst og stilled sig hen foran speilet for at se, hvem der var vakrest, ferskenblomsten eller hun.

Hun spurgte en ung mand, hvilken af de to han fandt vakrest. Den unge mand svarede: med ferskenblomstens ynde lader intet sig sammenligne!

Da blev den unge pige vred. Hun knuste blomsten mellem sine fingre og kasted den for hans fødder: Ikke tror jeg, at denne døde blomst kan sammenlignes med et levende menneske. Men, bedste herre, siden De elsker ferskenblomstens ynde saa høit, raader jeg Dem til at tage den til Deres elskerinde!"

Her er ogsaa en af samme art med tilhørende melodi:

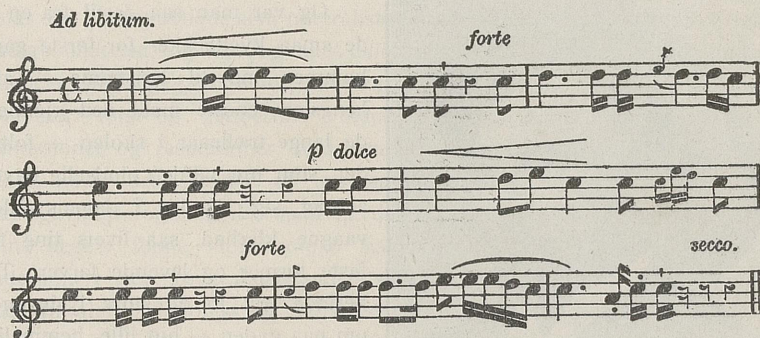

Kiu-siu daï-itsi-no niume,
Kou-ya Kimi-ga tame-ni hirsku,
Hána-no sim-gi-wo siran-to hosseba,
San-kô tsûki-wo funde kitare.

Hvilket betyder:

„Herre, iaften vil den første blomst paa blommetræet i Kiousious ø aabne sig for Dem. Ønsker De at se al blomstens skjønhed aabenbaret for Dem, saa kom syngende til maanen i nattens tredie vagt."

Og til slutning endnu en sang om kjærligheden seet under Japans breddegrad:

„Først var det bare spøg. Saa blev det dagliglivets regler og pligter. Nu er det troskab, skjønhed og ømhed og begge beruset af kjærlighed."

Norske forfattere.

II. De yngre og yngste.

Nils Collett Vogt.

Hvor fjerne synes de allerede, og dog hvor lysende, levende staar de ikke for en hine underlige aar 84, 85 — vor politiske gjenfødelses, det aandelige gjennembruds første jublende seiersaar. For de unge dengang var hver ny dag verdenshistorie. Den mørke, døde fortid var kastet af og glemt for evig — man seiled paa skyer høit oppe i fremtidens blaa og saa udviklingen i det vaagnende livsbegjærs endeløse perspektiver.

Og var man saa dertil fra en af de smaa kystflækker for første gang kommen ind til Kristiania — alle længslers eneste maal ned gjennem de lange trælleaar i skolen — føltes det, som om verden pludselig havde aabnet sig og laa i dagens fulde vaagne klarhed, saa livets ting fik faste former og levende farver. Thi herinde gik jo de store lyslevende om paa gaden — hin lille, hemmelighedsfuldt tillukkede, underlig fremmedartede, af ild og aand lysende skikkelse, og hin anden ensomme farlige urostifter, der var kommen „paa kometfærd“ herop — disse to, som stod yderst ude og stirred mod det kommende:

lyse, forjættede tusenaarsrige,
der frem af bloddamp og had skulde gaa,
der frem af drømme og tvil skulde stige . . .*)

. . . det tredie rige, guldalderen — eller hvordan vi nu kaldte det — som vi vented paa i frygt og bæven. Forunderlig glade tid — jo mere virkeligheden lukked sig graa og fattig om os, desto herligere straaled den frem hin anden verden —

vi hørte stemmer, der raabte, kaldte,
sang og lovede og fortalte,
vi lukked øinene som beruset . . . *)

Men saa en dag var rusen fordunstet. Man gned sig i øinene og kunde ikke begribe, hvad det var blevet af herligheden — det, man saa for sig, var den gamle kjendte tarvelige tilværelse, som nu efter hallucinationerne saa dobbelt afskyelig ud. Kometen var strøget sin vei, som kometer pleier; der laa bare et lidet spørgsmaalstegn igjen efter den — krøllen paa haletippen. Og den anden — ak, lad os ikke tænke paa den anden. Vi stod der maabende — som faar uden hyrde.

I de aar, som fulgte, mangled det nu ikke paa larm og liv. Tvertimod. Den seirende liberalisme, der efter sin ophøielse var blevet saa besynderlig tam og velopdragen, havde faaet en slem knæk i „Kiellandssagen“. Saa kom beslaglæggelserne og aabenbared paa den uhyggeligste maade, hvor karakterløst og feigt det herskende „frisind“ var. Og vi fik en literær-social bevægelse, som var direkte rettet imod de liberale magthavere. Zolas ord „la république sera naturaliste ou elle ne sera pas“, var Hans Jægers stadige omkvæd, og han og hans lille parti laa altid og fisked efter politiske allianccer, helt ligegyldige for, hvorfra de maatte komme. „Fra Kristiania-bohêmen“ først og „Albertine“ siden ledede saaledes til en masse snak, diskussioner og resolutioner, fuldstændig i stil med den politiske agitations taktik, naar det gjælder at tromme sammen stemmer for et eller andet almengavnligt formaal. Formaal havde da „bohêmen“ ogsaa i rig overflod. Hans Jægers første store roman havde intet mindre til opgave end at underminere „de tre granit-kolosser, som det moderne samfund er bygget paa: moralen, religionen og det herskende eiendomsbegreb.“

Se slig saa den ud den virkelighed, der bredte sig for vore forbausede blikke.

I vore ældre digteres verker i disse aar var der heller ikke megen opbyggelse at finde. Jonas Lie skrev sine formelt fuldkomne, bourgeoisisamfundets triste hemmeligheder klogt afslørende romaner. Kielland fortsatte sine stilistisk glimrende, vittige angreb paa de uniformerede og kjoleklædte autoriteter. Og Bjørnson, denne brede, mægtige, stoltvoxede kunstnersjæl og herskerskikkelse, ret en urtype paa den blonde arier, han sled sig op med trællearbeide for filistrene — „Bain og hans engelske venner“, som det heder i „Støv“. De tarveligste ti- og femaars „sandheder“, som udklækkedes af nærsynte myreflittige lærde, gjennemglødede han med sin brændende følelsesmagt og fantasifylde. Og der larmedes, som paa et folkemøde, med teorier, slagord, problemer, programmer, som allesammen skulde sikre slegtens lykke.

*) Nils Collett Vogt: Fra krigsaarene i „Digte“ (1887).

Men der laa dybere længsler i luften.

Ibsen udsendte Rosmersholm, denne gribende, vemodsfulde klage over haarde hjerter og lave sind, som politikens farsot herjed, saa al glæde døde, og livet frøs bort i had og nag. Glade Adelsmennesker, det var et maningsraab, som pegte opad og førte udover døgnets kaotisk støiende stræben — en skinnende lysstraale ind i det hjemlige, kvalme mørke.

Og opad og udad vilde vi se. Vi havde faaet lære, hvilken ringe værdi alle forbigaaende bevægelser og strømninger har i aandens verden. Vi begyndte at forstaa, at kunsten, som menneskets andre idealer, er aabenbaringer fra personlighedens inderste, utilgjængelig hellige dyb, det inderligst individuelle livs ensomheds-riger. Alene her findes den verden af evige former og „dauernde Gedanken“, som ikke er forgjængelighedens lov underlagt.

Der var ogsaa i samtiden frie, selvfølende aander, som dyrkede den ideal-kunst, vi uklart længedes efter. Danmark havde i Drachmann en lyrisk vildmand, der stadig forbrød sig mod den herskende æstetiks reglementer; og J. P. Jacobsen havde i de 3—4 bind, som var et helt livs, kunstens høieste idealer viede verk, efterladt digtninge, der eied den store stil fra de tider, da fantasien blomstrede kraftigere og rigere, forenet med den moderne tids raffinerede reflexion og dybt borende analyse, — et skjønhedsevangelium og en ledestjerne i alle mørke dage. Fra Rusland var der udgaaet en helt ny literatur, som betegnede et absolut brud med naturalismen. Denne var jo helt og holdent bygget paa de store videnskabelige generalisationer, som de sidste tredive aar har været saa frugtbare paa; medens de russiske digtere var intenst religiøse naturer, der fortrøstede sig til sin egen naturmenneskelige intuition og følelse. Deres nye følelsesretning — saa maa jeg vel kalde den — øved, især i Frankrig, en gjennemgribende indflydelse, hvorom Paul Bourgets første essays og noveller gav vidnesbyrd. De viste veien til en inderligere, intimere psykologi, som først og fremst blev et redskab til at forstaa menneskenaturens moralske liv. Denne dybere, aandigere opfatning af det menneskelige og mennesket, der ad forskjellige veie naaede de lydhøre dengang, gjorde dem fremforalt nysgjerrige; og i aarenes løb og ad mange omveie lærte de, at der forud for dette graa, koldt forstandige aarhundrede var gaaet en tid, da kunstnerne ikke nøied sig med at være videnskabens trælle, men skabte sig sin egen verdensopfatning og egne symboler, hvori de tyded tilværelsens evigt nye mysterium. Jeg ved den, som dag og nat læste Novalis, Hoffmann, Tieck, Hölderlin; og fuldt og fast troede vi, at den virkelige filosofi alene var at finde hos de store tyske spekulative tænkere, hvis stystemer var voxet op af den samme subjektivistisk romantiske aandsretning som de nævnte digteres. Den grasserende evolutions-begeistring med samt sin

nytte- eller velfærdsmoral forekom os blot vidnesbyrd mere om tidens fortvilede forgabethed i det platte, borgerlig fornuftige. Alt det var jo kommen fra England, som parlamentarismen og liberalismen, og var selvfølgelig opfundet i et eller andet politisk øiemed . . .

I.

Saa taltes, tænktes og drømtes der for en otte—ni aar tilbage af den ungdom, Nils Collet Vogt tilhører. Og han blev dens første ordfører, da han 23 aar gammel udgav sine „Digte“ (1887). Det lille hefte paa 88 sider vakte dengang ikke megen opsigt; men efter fremkomsten af „Fra Vaar til Høst“ ifjor turde der vel raade liden tvil om, at han er vor tonerigeste, kraftigst begavede og myndigste lyriker.

Det er et lyst udadvendt sind, som møder os i disse „Digte“, og alle otti-aarenes stormende, flagrende, flygtige stemninger lever her i enkle klare billeder og stolte svingende rytmer. Medens vore to andre sangere, Vilhelm Krag og Sigbjørn Obstfelder, i sine debutarbeider færdes i reflexionens og kontemplationens tyste skyggeverden, stormer Nils Vogt „ør og hed“ gjennem dagens larm og lys og farver . . .

En ujevn utempereret bog er det med vaarbrydningens hastige overgange og grelle farvemodsætninger, hvert øieblik vexlende mellem morgenens rosenrødt og kveldens vemodsslørte graat. Her er ægte, dyb, stille sorg og sort draperet, gestikulerende fortvilelse; hulkende længsel og skyhøi trods; pietetsfuld, ydmyg ærefrygt og beundring og forhærdet, affekteret-fræk spot — kort sagt, ungdom i alle ordets gode, gamle betydninger. Men som klangfarven og hjertetonen gjennem det hele en forbitret ensomhedsfølelse og stridsstemning mod den ganske verden.

Ungdom ja! — Mon virkelig disse dages dekadent matblodige, verdenskloge strebere med de halvlukkede øielaag og den slæbende oldingetrætte gang har ret til at kaldes unge, fordi om de har faaet lov til at leve lige mange aar her paa jorden, som de ubørstede, lurvede, haarrige banditter fra hine længst forgangne tider? . . . Som denne haabefulde yngling f. ex.:

Kom fra en husmandsplads borte ved Lister,
havde paa heierne ligget og drømt,
trodset sin far og sin mor og vorherre,
levet i angst for at blive fordømt . . .

Eller denne —

Han var en hjemløs proletar,
der drev omkring ved nat og dag
blandt lurv og rak og gadeslæng
med næven knyttet som til slag . . .

En farlig, ubarberet bande er det. Alle er de paa kant med det gamle, mølædte samfund og ihærdige, uforsonlige hadere af al respectability, deri indbefattet rene kraver og manchetter. Deres politiske troesbekjendelse er overordentlig enkel og fyndig: Ned med alle forældre, præster og rektorer og leve Johan Sverdrup! De nærer en sterk kjærlighed til de haarde konsonanter og et retfærdigt had til alle fremmedlydende, unorske ord og navne. Jeg undres paa, om der ikke var en dengang, som skrev sit navn Fokt? Kristiania Arbeidersamfunds for almindelige dødelige ikke særlig frygtindgydende eller mærkværdige lokaliteter bliver i deres øine „revolutionsklubben", hvorfra den forfærdelige omvæltning skal udgaa paa vredens dag; og restaurationens mer eller mindre øllede stamgjæster forvandler sig til Danton, Marat, St. Just, Robespierre. Udenfor det er slagordet, der hvor

. . . hele luften ryger,
vinden hvæser, sneen fyger . . .

* *

Ulv og gaupe, bjørn og jærv
farer sammen over sletten.
Bamsen brummer, tusen tuder,
stormen slaar mod godtfolks ruder,
og jeg staar og tuder efter,
for vi er af samme ætten."

Nu kan en smile af disse berserker-fantasier og det hele, glubende vildmandsvæsen; men dengang mentes det alvorlig nok. Det, som ligger under denne himmelstormende ubændighed, er jo dog ungdommens skjønneste egenskab: viljen til at leve livet med helt fuldt hjerte og følge de idealer, som ligger længst borte fra tilværelsens alfarveie. Det varer længe før en slig modig ungersvend bliver tam nok til at gaa i takt med den omgivende virkelighed. En tid har vel selv den braveste pligtopfyldende borger været en Don Quixote, der saa verden i sin fantasis spraglede farver, eller som vor digter føler det:

. . . tænker paa helvede, ild og blod,
og saa er det blot solen, som rinder.

Dog der lyder andre toner i denne bog end røver- og indianerromantikens skringre trompetskrald. Der er de „Lyse nætter"s glidende, bølgeskulp-vage rytmer; „Finale"s' høie, stolte fanfare; vidde-digtenes lange, susende akkorder, der lyder som vindens ensformige brusen gjennem store, løvtunge træer i mørke høstnætter:

Bryder der en storm over vidden en kveld,
er det som den ruger tungsindig paa et minde,
og skyerne er tanker, der flygter for sig selv,
og stormen er de klagende røster herinde.

Der er det sterke mandige „Var jeg blot en gran i skogen“, som eier en høstlig, høi klarhed og en moden, stortegnet form, der stiller det blandt de ypperste digte i vor literatur. Og som formen er klar og fast, er indholdet dybt og vægtigt. Her har han naaet den fuldkomne grebethed, da sjælen flyder helt sammen med naturen og bliver et lydende ekko af vor store moders saa sjeldent forstaaede tale. Her har han afkastet det lille forfængelige, selvbeskuende, selvnydende menneskevæsens romantiske pynt og flitter, og gjennem hans ord fornemmer vi svagt hin evighedens tone, der er verdenslivets hjerteslag.

Men denne høitidsstilhed paa kontemplationens forklarelsens bjerge er kun et flygtigt seirsøieblik. Klagende saart heder det nogle sider senere:

Jeg er barn af min tid,
jeg er viljeløs træl af min tid,
har ikke frihed og har ikke fred,
vaander mig under den rastløse strid.
Vaagner om natten: Hvad er det den vil,
hvad vil vel tiden bruge mig til;
kan ikke sove, den kalder og lokker,
ringer og kimer med stormveirs klokker —

Og naar digteren i slige nætter atter er sovnet ind, da drømmer han tunge, hadefulde drømme om fjerne, kogende vulkaner, som ligger og brænder inde til fryd for „engelske søndagsturister“. Og han ser store, røggraa byer, under en himmel af blod „fuld af graad og forbandelsers torden“:

Saa slaa da løs! . . .
lad tordenen smelde, lad lynene flamme,
heller det end i længselsvaande,
sidde med syg og tilbagetrængt aande . . .

II.

Det er en noksaa interessant kjendsgjerning, at de to digtere af den yngre slegt, som staar den ældre nærmest, saavel i den redelig menneskelige opfatning af virkeligheden, som i lyrisk bevægethed og kraft, begge har følt trang til at skildre sin barndoms og tidligste ungdoms indtryk, efterat de havde faaet luft for de første svulmende storm- og trængselsfølelser. Gabriel Finnes fortælling „Filosofen“ (1889), er nemlig blot i sin prosaform og med den følgende fattigdom paa toner og farver forskjellig fra Nils Collett Vogts „Digte“.

Vogts fortælling heder Familiens sorg og den ligner Finnes Doktor Wangs børn deri, at den er skrevet ud fra den samme følelse af had og bitterhed mod barndomshjemmet. Den er skrevet med sammenbidte tænder og knyttede næver i en ubehersket inderlig indignation, som gaar lige paa maalet med lukkede øine. Men den er alligevel uendelig

forskjelig fra Finnes roman ved sit rigere, menneskeligere syn paa personerne, sin sjælfulde, stemningsmættede kunst og forstaaelsen af skyld og ansvar; men først og fremst ved sin baggrund af aandeligt bevæget liv. Bogens helt, Hans Witt, er en jaget, forfulgt, der lider for sin tro paa Johan Sverdrup og „guldalderen", et ideens offer, og slet ikke, hvad man saadan i blaa almindelighed forstaar ved en „slem" gut. Det eiendommelige, værdifulde ved denne gut, er den intense ensidighed, hvormed han er opfattet som sjæl, der blot lever, saa længe den har adgang til de aandelige livskilder, hvori den finder næring for sine haab og drømme. Naar de afstænges, sygner han hen, som en plante, der ikke faar lys og luft.

Det er det gamle, kjendte tema, som alle digtere engang har været inde paa: kampen mellem fædre og sønner; men neppe nogensinde er det følt med den forbitrelsens inderlighed som her. Her findes ingen tro paa „forvandlingens lov". I det øieblik, da forældrene, onklerne, tanterne, rektor etc. har seiret, er Hans Witt død for altid. Det moralske vrag, som fremdeles bærer dette navn, har intet at gjøre med den stolte verdensstormer med sit uplettede skjold.

Hans Witt „vil ikke bli som de andre". Det er gaaet op for ham, at livet er det store vidunderlige, hin verden af stolte ensomme og ulykkelige, de brændende hjerter og tornekronede hoveder, som „Gud (og digterne) giver udødelighedens fagreste kranse". Og med denne underfulde verden i sit indre voxer han op i et hjem, der beherskes af den groveste, mest barbariske gudsfrygt, hvor børnene og forældrene støder sammen i vildt had med en explosions voldsomhed, og hvor dannelsen indskrænker sig til at dyrke de mest blodløse af alle klassikere samt familien Witts traditioner . . . Faderen, det mørke, utilgjængelige, altid gnavne pligtmenneske, hvis tanker ikke naar ud over sit embeds eller familiens grænser. Moderen, en klynkende, forkuet familie-høne — den sørgelige ruin af fordums tiders glans og stolthed — hvis ønsker aldrig gaar høiere end til at se husfreden betrygget. Og søstrene — de sørger over broderen . . . Og i verden udenfor møder han de samme fangevogter-øine, de samme lumske fiender, som stræber ham efter livet. Intet under, at han ser sig i billedet af en ensom fange, der har den hele menneskehed til forfølger — jorden er et fængsel, og han sidder dybt indestængt, bundet i tunge lænker og skriger ud mod lyset og friheden.

Men ingen løser hans lænker. Og forraadt af alle — værst dog af moderen — vælger han at blive som de andre.

III.

Der er i Vogts væsen og produktion en sterkt fremtrædende dobbelthed. Det, man først slaaes af, er det voldsomme, rebelske, hastigt og

hidsigt fremstormende. Det er udtrykket for hans bevægelige naturs heftigt opblussende kraft. Dette impulsive gjør ham til den gode, men sterkt begrænsede kunstner han er. Han ser enkelt, fanger i et lynsnart rammende blik de mest betegnende og værdifulde detaljer. Til disse klamrer han sig med en feberagtig intensitet, gjennemgløder dem med hele sin følelsesmagt, indtil billedet staar der — klart, levende, uslukkeligt. Dette urolige, ildfulde, der i den første digtsamling slaar ud i den naive, ubeherskede berserkergang mod alle jordens og himlens magter, og i den anden sidste har omdannet sig til helleniserende romantik og anarkistisk sværmerisk frihedsbegeistring, er det oprindeligste, sterkeste og derfor mest iøienfaldende grunddrag i hans menneskevæsen. Det er ogsaa den eiendommelighed som har skaffet hans poesi den forholdsvis store popularitet. Det byronske sorte fortvilelsens draperi, der klæder digteren saa godt, øver en sær tiltrækning i vor paa store handlinger og skjæbner fattige tid. Det er oprørerens, lovbryderens symbol — kainsmerket, som gjør ensom og ophøiet over borgerne og mængden, det betyder, at man staar over og udenfor de andre, som den farende ridder i panser og plade, der kommer med fjerne tiders glans ind i vor graa verden. Og dog ved jeg ingen art af poesi, der forekommer mig saa trist og utilfredsstillende. Den, som digter den, vil altid have selvforagtens ironi i hælene paa sig; og den, der læser, vil spørge, hvorfor digteren ikke heller tager fat, selv om det blot skulde være paa en af virkelighedens mindste opgaver, fremfor at drive den ufarlige sport, at ihjelslaa blodløse skygger med store, bloddryppende og ildsprudende ord. Det er halvheden og vanmagten, som helst beruser sig i storhedsfantasier.

Men der er en anden, mindre larmende, dybere og i virkeligheden ægtere side ved hans digtning. Her møder vi et helt andet væsen, paa ingen maade særlig storartet eller titanisk imponerende. En svag, ømhedstørstig, sky, sart sjæl, vibrerende ved det sagteste, letteste indtryk — skjælvende som en æolsharpe, der toner for det mindste vindpust. Dette væsen er det, der har spillet den yndefulde fantasi: „Det lyse, lette blomsterstøv" (Digte), en melodi, saa aandelet og luftig, som den flyvende duft af narcisser og violer — solalfens nyn, som Vilhelm Krag vilde kalde den. Det er stemninger, som altid ender i bævende vemod og hulkende længsel. Dagens stolte brusende høitid er over, og alle glade farver graanede bort; lavt nede i vest hænger solen som et bristende øie, og op over jordens rund sniger sig de lange, skumle skygger:

De tusen hviskende stemmer
i skumringens graanende time,
lyset, som langt derude
dør i en gylden strime.

Natten, der gaar over jorden,
mens den sit sølvlys spreder,
stemmer, der aabenbarer
de dyreste hemmeligheder.

Hvad kunde hun for, at hun higed
mod lykke og livsens varme,
og at hun viljeløs havned
i mine favnende arme. . . . (Digte.)

Der skjuler sig en egen, vag, fuglelet, lys og sød erotik, vævet af længsler og drømme, i disse poesier. Det er en kjærlighed, som aldrig tænker paa besiddelsens grove lykke, en begjærløs brynde, der beruser sig i morgenens solglødende, perleskummende dug, under vaarens unge, kydske, kolde himmel:

Hvide blomster, hvor du saa;
hvide blomster mod det blaa,
hvide blomster, — om du kunde
kysse deres røde munde, —

og i vaarens unge navn
ta' dem jubel-vild i favn,
hele dagen synge, tralle,
drikke duften af dem alle.

Selv en blomst paa livets træ,
livets evig-unge træ, —
aa, du kjendte, der var varme
mellem dine hvide arme!
(Fra Vaar til Høst.)

I slige stemninger finder jeg de sandeste udtryk for digterens erotiske følelser. Jeg ved vel, at der baade i den første og endnu mer i den sidste digtsamling findes vers, der luer rødt af den vildest fortærende elskovs brand. Saaledes det muntre, klingende „Min tatertøs"; det farverige, lidenskabelige „Syndefaldet", som blot skjæmmes af to linjer heinesk vitsmageri; det indiskrete „Jeg gaar til et elskovsmøde" o. fl., allesammen i „Digte". I „Fra Vaar til Høst" bliver disse endnu usikre, lidt almindelige melodier til klare, høie rytmer og farver. Der er en uhyggelig, krampagtig stigning i tonen fra de stille, sjælfulde, vemodsdirrende harmonier, der er undfangede under vor hjemlige graaveirshimmel — hvor den dog alligevel kan være blaa og klinger! — til de brutalt selvglade seirssange, der er skreget ud over „det straalesmeltede Middelhav". I et enkelt digt, skrevet i sommeren 92, forekommer nogle knæfald for den i den sidste tid saa heftigt dyrkede baudelaire'ske kjærlighedsgudinde. Det begynder med linjen „Og jeg saa dig atter gaa". Dog staar disse vers ikke saa rent ensomme i hans produktion, som man kunde tro, naar man blot kjender de hidtil

trykte digte. Der var flere stemninger i denne hede, tungt duftende genre, som ikke blev optaget i den første samling. Og de danner overgangen til den hektiske sanseglød, der flammer gjennem hans sidste glædesdrukne dityramber over „lasterne og syden“. Det er den gamle kraftkarls- og vildmandspoesi fra de første digte, som her optræder i græsk-romantisk klædebon. Nu — jeg indrømmer gjerne, at denne dragt tiltaler mig ganske anderledes end den mystiker-kappe, der er kommen saa paa moden, at den nu bæres af enhver driftig poet, som forstaar sin tid; men der er en lang vei til antikens overmenneskelige skjønhedsverden. Man ryster ikke saa let af sig de to tusen aar, menneskeheden er blevet ældre siden de græske guders dage. Ei heller er det nok at flygte til syden for at undgaa „hin mystisk-blege, forraadte skikkelse fra Galilæa“, med den aabne favn for alle dem „som arbeider og er besværede“. Og hvad ved vi ellers om antikens livsglæde? Tvertimod — livsglæden, den støiende, ubeherskede, umaadelige henrykkelse over tilværelsens nydelser og velsignelser — mon forøvrigt ikke trang til bedøvelse er et vel saa rigtigt udtryk? — er en høist moderne ting. Antiken var ikke larmende, nervøst glad; den var fremforalt behersket, dyrked de skjønne harmoniske former, og skjønt den var uendelig stoltere end vore — seet fra dens standpunkt — frygtelig indiskrete poeter, saa har den dog efterladt sig vidnesbyrd nok om, hvor dybt og lidelsesfuldt den følte livets fortvilelse eller „frydløse gang mod døden“, som vor digter etsteds kalder det.

Jeg tror, han naar dybere ned til alt livs skjulte kilder, naar han ene flakker om i sommernatten, „under kastanjernes hvide, brændende blomsterlys“ og elsker hin fjerne, flammende stjerne, som han saa ofte har besunget. Da har han fundet de deilige helt betagne ord om „det unge brusende foraar“; da er det, at den synkende sol, saa langt fra at tænde hadets oprørsbrand i hans sind, vækker længsel efter evighedens stille lande —

Ja, gid jeg som kvelden blegned,
ja, gid jeg som dagen segned
i rødmende skyers skin!

Og da er der dyb sandhed i disse billeder:

Min sjæl er som busken, der regntung har bøiet
sig ydmygt mod jord,
min sjæl er som draaben, der blinker i øiet
taknemmelig — stor,
der speiler sig buske, der speiler sig trær,
men lysere, skjærere, speiler sig finere,
end de er.

I denne verden vinder han først den inderlige, skjælvende medfølelse med alt levende, den ydmyge hjertegrebethed og skyldfølelse, som trykker til sit bryst alle de sjæle, „som døden plyndred og krænked med voldsmands haand“. Og i den kunde jeg ønske, han vilde sænke sig i selvforglemmende følelse for den lidende, blomstrende natur og den evighedens verden, hvis forgjængelige skygge alt levende er. Da vilde han med sandhed kunne sige:

Min vinter er fjern.
Min vaar er nær.

Carl Nærup.

Kvindens hjerne.

(Efter **H. de Varigny** i *„Revue des Revues“.)*

Det er en bekjendt sag, at kvindens hjerne i gjennemsnit veier en ubetydelighed mindre end mandens, og at der herpaa er blevet bygget talløse argumenter om kvindens naturlige underlegenhed i forhold til manden. Det har styrket modstanderne af den moderne bevægelse, der søger at stille kvinden helt fri i samfundet, bundet alene af egen vilje og egen ansvarsfølelse. Det har givet en vis „videnskabelig“ baggrund til saadanne udtalelser som keiser Wilhelms, om at kvindens valgsprog bør være de tre *k'er*, *Kinder, Küche* und *Kirche* — børn, kjøkken og kirke. (Merkelig forresten, at ikke en eller anden kvinde som tak for keiserens gode raad har sagt ham, hvad hans valgsprog burde være).

I den senere tid er der imidlertid gaaet hul paa dette „videnskabelige“ bevis for kvindens underlegenhed.

Det er jo for det første ingenlunde afgjort, at sjælelige evner er proportionale med hjernemassens vægt. Det kan jo tænkes, at andre faktorer end vægt og masse ogsaa har indflydelse paa hjernens arbeidsevne; strukturens finhed f. ex. Det er en kjendsgjerning, at der er andre saadanne faktorer, og at det ikke gaar an at maale aandsevnerne alene efter hjernens masse; thi en meget vanlig begavet mand, ja selv en idiot har ofte større og vægtigere hjerne end geniet. Den kvindelige hjernes mindre vægt er saaledes strax af denne grund intet afgjørende bevis for dens underlegenhed. Det kan meget godt tænkes, at kvindens mindre hjerne kan være mere effektiv pr. gram end mandens.

Men den hele sammenligning er, heder det i den her refererede artikel, meningsløs. Kvinden er gjennemsnitlig mindre end manden, og ethvert organ hos hende maa derfor ventes at blive mindre i samme forhold. Det er

ikke hjernemassens absolute størrelse, der er af betydning, men dens størrelse i forhold til det hele legeme. Skal derfor mand og kvinde sammenlignes, hvad dette organ angaar, saa maa vi først finde, hvad forhold hjernen indtager til det hele legeme hos de to kjøn, og saa sammenligne disse forhold. Og da finder vi, at kvinden i forhold til sin størrelse har større hjernemasse end manden. Tages hun som norm, saa har manden en lidt for liden hjerne i forhold til sin muskelbygning. Saa det bliver altsaa manden, der her er den underlegne og ikke kvinden. Hun er forholdsvis mere „hoved-" og mindre „kjødvægt", mere aand og mindre kjød; mens det med manden er omvendt, han er, sammenlignet med kvinden, mere muskler og kjød og mindre aand, mindre hjerne, mindre tænker og sjæl.

Tager man den samlede vægt for de to kjøn, bliver resultatet blot, at kvinden ofte har forholdsvis større hjernemasse end manden; men tager man, hvad der synes retfærdigere, da kvinden mere end manden er gjenstand for rene „fedtansamlinger", blot hensyn til de aktive dele af legemsbygningen (ben, muskler, nerver, eller alt uden „fedtet"), saa vinder kvinden fuldstændig. Hun er mere hjernemenneske end manden; mere aandsmenneske.

Ved at undersøge selve hjernemassens bygning og fordeling er ogsaa tidligere forskere — Burdach, Huschke, Rüdinger — kommet til det resultat, at den kvindelige hjerne er mandens underlegen. Hjernemassen lige bagom panden *(lobes fronteaux)* skulde nemlig hos kvinden være forholdsvis mindre udviklet end hos manden, mens den paa siden af hovedet *(lobes pariéteaux)* skulde være forholdsvis mere udviklet. Og nu skulde den første del af hjernen væsentlig være sædet for de intellektuelle evner, den sidste derimod nærmest for følsomhed og bevægelsesevnen. Altsaa skulde den kvindelige hjerne være forholdsvis mere udviklet i sidste end i første retning, mens det omvendte skulde være tilfældet med mandens. Huschke udtalte derfor for firti aar siden den sætning, at manden er *homo frontalis* („pandemennesket") og kvinden *homo parietalis* („tindingmennesket").

Det var før i tiden; men nyere forskning er ogsaa her kommet til ganske andre, næsten modsatte resultater. *Broca* har paavist, at den fremstliggende del af hjernen veier mere hos kvinden end hos manden. Og hans resultater er blevet bekræftet af andre forskere. Det er altsaa kvinden, som er, ikke alene „hjernemennesket" men ogsaa „pandemennesket", og manden maa indtage den underlegne stilling, hvortil det før var ham en lyst at henvise hende.

Dette betyder dog efter de nyere forskninger lige saa lidt en overlegenhed for kvinden, som den tidligere opfatning af forholdet med nødven-

dighed betød nogen overlegenhed for manden. Thi det var blot en forhastet antagelse, at de intellektuelle evner i særlig grad er knyttet til hjernens forreste dele. Senere experimenter har snarere tydet paa et omvendt forhold. Nogen slutning angaaende evnernes fordeling lader sig imidlertid ikke for tiden drage af disse oplysninger om hjernemassens fordeling.

Den bagerste del af hjernemassen er forholdsvis større hos kvinden end hos manden, men angaaende dennes funktioner er man endnu ikke paa det rene.

Forholdet er i det hele dette, at mens det endnu for tyve aar siden var almindelig at tale om den kvindelige hjernes underlegenhed, saa lader dette sig neppe længer gjøre. Der er ingen saadan anatomisk eller strukturel underlegenhed at opdage. De to hjerner maa siges, saa vidt vi kan opdage, at være lige. Er der en liden forskjel saa er det i blodomløbet. Kvindens hjerne modtager mere blod end mandens, men til gjengjeld er hendes fattigere. Blodet fordeles heller ikke ganske i samme forhold. Hos manden gaar der mere blod til hjernens sidemasser, hos kvinden til baghovedet. Men man kan ikke derfor sige, at den mandlige hjerne frembyder nogen paaviselig overlegenhed. Man bliver staaende ved Brocas slutning. Denne fremragende antropologist antog i begyndelsen, at kvinden nødvendigvis er lidt mindre vel udrustet og begavet end manden; men med tiden, erfaring og eftertanke ændrede han sin mening, og kom til det resultat, at den existerende intellektuelle forskjel mellem mænd og kvinder blot skyldes opdragelse og livsførelse.

Forfatteren paaviser dernæst, at den stilling, kvinden overalt har indtaget, nødvendigvis maa have hindret hendes intellektuelle udvikling. Manden har staaet som hendes beskytter, men derved er hun ogsaa kommet til at leve i hans skygge. Hun har ikke selv faaet møde livet i alle dets former ansigt til ansigt; og det er i saadant møde, at de intellektuelle evner udvikles. Og fremforalt: til enhver tid og i alle lande har manden først ved fysisk magt og siden takket være samfundets skikke og vedtægter henvist kvinden til at leve næsten udelukkende som elskerinde, hustru og moder, hvad der atter med nødvendighed maa hindre den rent aandelige væxt.

Dog kan ikke den overlegne stilling, som manden faktisk har indtaget og den større rolle, han har spillet i verdensudviklingen, alene forklares paa denne vis, mener forfatteren. Nei der er en reel forskjel. — Der er større forskjellighed, omfangsrigere variation blandt mænd end blandt kvinder; kvindens type er mere konstant og uforanderlig.*) Men dette vil

*) Kan nu ikke ogsaa det blot skyldes kvindens mere ensformige og for alles vedkommende ensartede liv. *Red.*

sige, at den „naturlige udvælgelse“ faar bedre anledning til at virke og og udvikle racen blandt mænd end blandt kvinder, ved blandt det større udvalg lettere at finde forbedrede typer, som livskampen kan bringe seir og omsider fastslaa som raadende. Hermed hænger det da ogsaa sammen, at kvinden udvikler sig hurtig, men snart kommer til en absolut stans, hvorpaa der følger stadig stillestaaen. Saaledes opnaar hjernen hos piger mellem 4 og 7 aar 92 % af sin fulde udvikling, mens den ved samme alder hos gutter blot har naaet til 83 %. Efter det syvende aar udvikles den kvindelige hjerne altsaa meget ubetydelig og holder ganske op at voxe ved det tyvende aar; mens en mands hjerne endnu voxer efter fyldte tredive aar.

Forfatteren synes nok saaledes tilbøielig til at hevde en vis overlegenhed for mandens vedkommende, skjønt han foretrækker at kalde den alene „forskjellighed“, men denne overlegenhed skyldes ikke hjernen; hvad forskjel der maatte være mellem de to kjøns hjerner er blot en afledet forskjel, en følge og ikke en aarsag; forskjellen eller „overlegenheden“ sidder dybere; nemlig i mandens større evne til at „variere“, udvikle sig, forandres og modificeres, og i kvindens uforanderlighed og hendes udviklings kortvarighed. „Saasandt kvindens udvikling stanser tidligere end mandens eller hun besidder den uforanderlighedstendens, som hun udviser, er det ikke at tænke paa at gjøre hende — med undtagelse af kjønnet — lig manden *(„semblable à l'homme“)*. Man kan bedre væbne og udruste hende for livskampen, hvad der er ønskeligt; men det lykkes aldrig at gjøre hende til en mand af hunkjøn.“

En engelsk kommission, der undersøger opiumens indflydelse, er kommet til det resultat, som læger og missionærer er enige med den i, at opium er nyttig mod de forskjellige klimatfebere. Misbruget er ubetydeligt i sammenligning med misbruget af alkohol. Den fylder ikke fængsler, sindssygeanstalter og hospitaler, saaledes som drik gjør det.

De indfødte mener, at angrebet paa opiumen skyldes engelske bryggere og destillatører, der gjerne vil gjøre dem til saadanne drukkenbolte som englænderne selv er.

Opiumen virker forøvrigt forskjelligt paa de forskjellige racer; den gjør ikke Sekherne, Raiputterne eller Bengalerne noget, men har en meget nedbrydende indflydelse paa Birmanerne, som en følge af deres temperament, hvorfor regjeringen har fundet det nødvendigt at stanse forbruget af opium dér. Forøvrigt synes de filantroper, der leder agitationen mod opiumen, at forvexle den opium, der tages ind, med den der røges, to helt forskjellige ting.

Den nye Ibsen.

En engelsk anmeldelse af „Lille Eyolf".

(Efter G. W. Steevens i „*The New Review*").

Det er Ibsen, Ibsen, hvor man vender sig hen nu for tiden. *Lille Eyolfs* udgivelse har været aarets store literære begivenhed i alle lande. Vi besidder virkelig en forfatter, paa hvis ord den tænkende verden overalt venter med spændt interesse og nysgjerrighed, en af de mænd, hvis ord er verdenskræfter, hvis tanker sætter alle hjerner i bevægelse. Og Ibsen er nok omtrent den eneste gjenlevende af de store forfattere, med hvem noget lignende har været tilfældet. Det er for en gangs skyld vort land, der samler alle øine og alle aabne sind om sig. Vi har faaet vor Ibsen, som Tyskland har sin Goethe, og Italien sin Dante, og man maatte jo være underlig indrettet, ifald man ikke som nordmand følte en vis tilfredshed og en lyst til at rette sig i ryggen ved det.

I det engelske tidsskrift *New Review*, der fra nytaar af udkommer under ny redaktion og i ny og forbedret udgave — mere „literært" end de andre engelske tidsskrifter, forekommer der saaledes en kvikt skreven anmeldelse af *Lille Eyolf*, hvoraf enkelte dele utvivlsomt ogsaa vil interessere norske læsere.

Forfatteren begynder med at udtale (hans overskrift den „*Nye* Ibsen" maa heller ikke lades ubemerket): „at sætte sig i en stol, foran en pult og kritisere Ibsen paa vanligt papir med en vanlig pen, efter de almindelige „regler" for dramatisk kunst, synes næsten helligbrøde." Ibsens individualitet og personlighed er for udpræget, mener han; dog vil han alligevel foretage en saadan formel kritik af stykket.

Ibsen er blevet oversat til engelsk i et løst, slingrende, om end ofte kraftigt sprog, der ikke bærer lighed med noget virkelig talt eller skrevet tungemaal under solen. Der er ogsaa en vis besynderlighed over det provinsprægede liv, som oprulles for os som eget for Norge, og hvor man opveier, hvad der mangler af praktisk og reel civilisation, ved teorier om den. Og der er grei individualitet — om guddommelig eller djævelsk gjør intet til sagen — i den perverse, anarkiske, frygtløse, ikonoklastiske personlighed, som altid tilsidst aabenbarer sig i hvert nyt drama. Alt dette synes man enten om, eller man synes ikke om det, og i overensstemmelse hermed bliver da „Ibsen" enten en sand profets navn eller et ord, hvorfra alle betegnelser for intellektuelt og moralsk forfald lader sig aflede.

Men der er altid en neutral sfære omkring enhver mand, der prøver at være kunstner. I den befinder vi os „hinsides det gode og det onde". Det er, hvor det gjælder den kunstneriske form. Kan han eller kan han ikke skrive et drama? Her behøver vi ikke at være bange for at svare, at han kan. Ibsen forstaar sin kunst. Han er mester. Han kan bygge et drama. *Lille Eyolf* er som de andre et verk af en dygtig haand. Ibsen staar nærmere Sofokles's niveau, end de fleste, der har prøvet at

skrive skuespil blandt barbarerne. I hans bedste arbeide finder man neppe et eneste ord for meget. Hvad der i første akt synes meningsløse tilfældigheder, bliver, efterat man har læst eller seet sidste, til truende varsler eller sammenjagende skyer over de handlendes hoveder. Det hele er strammet og spændt til det yderste. Hver replik giver os et drag i karaktertegningen, et pust af atmosfæren, en nerve i den dramatiske handling. Det hele er bundet sammen ved hundre traade og udgjør den udelelige énhed, der er den kunstneriske triumfs formelle maal. — Saa er Ibsen, naar han er som bedst. Men det er tilladt at tvile, om Ibsen i det mindste inden denne rent tekniske sfære fremdeles naar sit eget bedste. Ikke saa at *Lille Eyolf* jo har den vanlige faste karaktertegning, dramatiske ironi og solide bygning. Men dramaet er ikke saa stramt og spændt som tidligere. Asta f. ex. tillades at sige meget, der bidrager lidet til at aabenbare hendes egen karakter og intet til den dramatiske handling. Og dette er skjæbnesvangert; thi Ibsens repliker gjør intet krav paa aandfuldhed i og for sig. Fra den stund de mangler mening og betydning for handling og karaktertegning, falder de sammen til den ubetydeligste og endog latterlig dagligdagshed.

Men nogle enkelte huller af denne art i et ellers fastbygget drama og blandt en mængde fuldvægtige repliker har liden betydning. De understreger blot den kjendsgjerning, at Ibsen bliver ældre. Heller ikke er det af nogen betydning, at netop denne ordenes og handlingens fuldvægtighed kræver to læsninger. Vil man gaa dybt i det menneskelige hjerte i tre akter, saa maa der pakkes tæt.

Men der er en meget værre formfeil ved *Lille Eyolf*.

Replikerne udtrykker i det hele greit, hvad der skal frem. Men selve handlingen er ikke lige tilfredsstillende; eller rettere sagt der er *to* handlinger, — eller endnu rettere, det er vanskeligt at sige, hvor mange handlinger der er, og hvad de er. Formelt er *Lille Eyolf* ødelagt ved en byggefeil. Det begynder med at fremstille en mand og hustru, som indirekte ved egen skyld mister sit eneste og forkrøblede barn. Det er et godt og tilladeligt tema for en kunst, der har med karakter at bestille. Han behandler det med gjennemborende indsigt og ubøielig logik. Men, uheldigvis for ham, er det ikke nok til at bygge et drama. Uheldets følger for forældrenes vedkommende er ikke et tilstrækkeligt tema for dramatisk behandling. Et saadant uheld vil bevirke forandringer i karakteren; men det vil ske sagte og jævnt og i forbindelse med stadig tilkommende nye kræfter udenfra. Dramaet, hvis sfære er sammenstødet mellem personligheder, passer ikke for saadan psykologisk morfologi. Med dette ene tema alene maatte Ibsen have ladet sit drama strække sig over en aarrække og saa ladet Allmers og Rita komme frem med fjortendaglige mellemrum for at aabenbare sine sjæle og vise os, at det gik saa galt med dem, som ventes maatte. Men et saadant drama vilde nødvendiggjøre det græske kor til at fylde mellemrummene.

Hvad gjør saa Ibsen overfor denne umulighed? Jo, han bygger til et lidet sidedrama ved hjælp af Asta og Borgheim. Borgheim har ikke vi stort mere med at gjøre, end Allmers-familjen havde. Han er en fastbygget personlighed, der beriger sandhedernes verden med det ord, at „møie og besvær kan en sagtens altid komme udover alene; men glæden,

den maa man være to om". Men i dramaet repræsenterer han blot en del af atmosfæren. Han er et pust af frisk luft, der trænger ind og sender os Allmers-hjemmets indelukte, syge atmosfære lige op i næsen. Kort sagt, han er netop det gamle græske kor moderniseret. Han er blot en høiere art sceneudstyr, ligesom doktoren i *Dukkehjemmet* og manden, som laaner halvkroner og idealer, i *Rosmersholm*.

Men med Asta staar det værre til. Saalænge hun er sin broders søster, er alt vel nok. Som saadan har hun jo sin plads i dramaet. Men endnu har vi ikke faaet handling nok til et drama. Og saa — vips kommer familiemappen ud og ud af familiemappen moderens breve og se! Asta er ikke Alfreds søster alligevel; men vore gamle veninder Regine, Rebekka West og Ellida med en lidt anden side ud, og det samme drag af usædelighed gjør det hele billedgalleri til slegtninge. Indarbeidet med dygtighed er utvivlsomt dette nye motiv; men det er et velkjendt kneb blandt andenrangsdramatikere, og støder en ved sin vilkaarlighed og mangel paa sammenhæng med det virkelige dramas egen indre naturnødvendighed. Krisen mellem Alfred og Asta er klistret til for at støtte det virkelige dramas vaklende interesse. Og det nye motiv er saa meget dramatisk sterkere end det andet, at det samler opmærksomheden om sig som selvstændig handling. Saa at dramaet har to slutninger. Det ender første gang midt i sidste akt; men saa gaar det op for læser og tilskuer, at dette er ikke det rigtige dramas slutning. Og Alfred og Rita staar nu og spinder af sig resten af dramaet uden nogen videre sammenhæng med de andre personer eller nogen hensyntagen til hinanden eller til nogetsomhelst.

Formelt seet og bedømt efter de strænge maal, som hans eget formelle mesterskab kræver, har Ibsen her for første gang opnaaet at udføre noget, der er mislykket. For første gang har han taget fat paa at skrive et skuespil, som ikke lader sig skrive, og har saa forsøgt at redde det ved at indarbeide i det et andet skuespil, som han i dets væsentlige træk har skrevet før. Havde han holdt sig til Eyolfs død og forældrenes sorg, kunde han ikke have holdt nogen tilhørerkreds i verden fængslet en time. Havde han foretrukket at skrive Alfreds og Astas historie, kunde han have bygget et mægtigt drama, men det vilde have været en omvendt gjenspeiling af *Gjengangere* og en nøiagtig dobbeltgjænger af Goethes *Geschwister*. Som det er, har han skrevet et siamesisk tvillingpar af et drama, som al hans kunst ikke kan hindre fra gensidig at trække sig selv overende.

Men det vilde være affektation at foregive, at det har afgjørende betydning for nogen, enten Lille Eyolf formelt seet er et godt skuespil eller ikke. Det er for ganske andre ting end for formen, vi ser til vor Ibsen. Problemet. Og psykologien. Og realismen. Og rottejomfruen. Især rottejomfruen; for hun er det nyeste. Her er mere symbolisme. Hvem er rottejomfruen; hvad er hun? Og hvad betyder hin forfærdelige Mopsemand i sin sæk? — Men alvorligt talt, behøver vi at bryde os videre om rottejomfruen? Maa du endelig vide det, saa symboliserer hun døden og har ingen ret til at gjøre det. Lad os ikke faa Hamlets faders gjenganger om igjen. Ibsen selv har sat sit navn ind paa det, at de eneste gjengangere,

der har adgang til den moderne scene, er nedarvede karaktertræk. *Bygmesterens* ubegrædte skjæbne er bevis nok for, at et drama idag enten maa være helt naturligt eller ogsaa tydelig og gjennemført overnaturligt. Det er nok om dette punkt at sige, at nordiske troldeventyr vil spille slige puds med nordiske fantasier, naar de begynder at glide over i alderdommen. Rottejomfruen har forvildet sig ud af *Per Gynt* og *Brand* og ind i et selskab, hvor hun ikke hører hjemme.

Hvad problem og lære angaar, kan publikum denne gang forsikres, om, at det kan nærme sig Ibsen uden frygt. Der kommer naturligvis mere „lære" og flere „idéer" ud af Ibsens stykker, end mesteren nogensinde lagde ind i dem. Det menneskelige sind kunde finde en „lære" selv i *Niebelungenlied;* det trækker stadig moralske lærdomme ud af *Høisangen*.

. . . . Det har lykkedes Ibsen at faa flere mennesker til at tænke (eller noget lignende), end de fleste mænd i vor tid. I dette drama faar han dig til at tænke over, hvordan det føles for en mand og kvinde at miste et barn, mere eller mindre ved egen feil. Det er problemet.

Og det fører os ind paa dramaets psykologi. Og som ethvert drama enten er et problemdrama eller slet ikke et drama, saa er det ogsaa altid enten psykologisk eller ingenting, der lader sig forstaa. Psykologi er blot et fint ord for analyse af det menneskelige sind, og al dramatisk digtning er selvfølgelig grundet paa saadan analyse. Hvad vi har at skille mellem er ikke psykologisk og upsykologisk literatur, men god og slet psykologi, samt hvorvidt der er meget eller lidet deraf. I *Lille Eyolf* er psykologien god, og der er meget af den. Der kunde i saa henseende neppe findes noget bedre end første akt — det maatte da være anden.

Første akt giver os situationen. Her er en fader og moder, der begge er svage naturer. Hun er svag, hvad intellektuelle evner angaar; han hvad følelse og vilje angaar. Hos begge er svagheden den daarlig rustede udygtighed til at leve, der skyldes sjæle uden harmoni og ligevægt. Moderen viser sig at være den rankere, greiere, mere agtelsesværdige og almindeligere type. Hendes lille hjerte, fuldt af sanselig begjærende kjærlighed til manden, eier ikke plads for noget andet; og hun har det explosive mod at vedstaa det. Alfred vilde ogsaa have modet, men han mangler kjendskabet til sig selv. Der er i bredden — ikke i dybden — mere af ham at kjende, end han selv ved af. Han har meget at fortælle om sit livsvirke, hvad der altid er et slet tegn hos en mand; han skulde staa rede til at vise det, naar nogen vil se det; men ikke være for snakkesalig med det til egen opbyggelse. Den stakkels Alfred føler ét øieblik, at han er istand til at paatage sig en hel hoben livsværk foruden sin bog; næste øieblik er det ham ikke paa nogen vis muligt at have noget andet livsværk end Eyolf; og saa finder vi ham strax igjen ganske villig til at dele dette og give Rita halvdelen af det. — Saa kommer slaget og den ubønhørlige analyse begynder. Ibsen graver sjælen op med dens rødder og viser os, hvorledes den voxer. Og ifald en kraftigere, sundere, dyberegaaende skildring nogensinde er blevet givet af svage naturers og uskikkede forældres tab — og saadanne har mange punkter fælles med de stærke og skikkede —, saa maa verden have tabt og glemt den. Den stumme smerte, den nødtvungne selvpidsken, den bevidste feighed, den

syndige, bydende trang til at kaste over paa andre al den smaalighed, man raader over, — det gaar dybt, fordi det kommer fra sjælens dyb. — Gjennem denne ydmygelsens dal vinder forældrene omsider frem til selvsamling, — samlen sammen af brøkerne og stykkerne af deres eget jeg, hvorpaa de med sagte skridt vandrer fra det jordiske paradis ud i arbeidsødet udenfor. Der kommer en art forvandling over dem begge tilslut. Men menneskene forvandles ikke saa, hører vi kritikerne sige. Nei. De forvandles heller ikke; men de forandres. Derfor er det ogsaa, at alle Ibsens dramaer siges at slutte med et spørgsmaalstegn. Fordi Ibsen forstaar livet. Enhver krise i livet ender med et saadant spørgsmaalstegn; der er altid forandring; men tiden alene vil vise, hvor stor forandring; først ved døden kan der sættes punktum. Nora slog porten i efter sig; men hun kom utvilsomt tilbage, før maaneden var omme, dog ikke som den gamle Nora; og den forandring er *Dukkehjemmets* facit. Saa her. Allmers vil sikkert igjen reise nordover til sommeren til sine yndede sentimentale balastudkastnings-pladse deroppe; men han vil dog ikke være ganske den samme Allmers. Og Rita vil blive i villaen og leve et nyt liv, men dog for en stor del forblive den samme Rita.

Alfreds og Ritas saga kunde været bedre fortalt i novellens form. Men den er blevet et mesterverk alligevel, og det er bedre at have den som drama end slet ikke at have den.

Et genikart over Frankrig.

(Efter **Havelock Ellis** i „*Atlantic Monthly*“.)

Forfatteren har konstrueret et nyt og ganske interessant Frankrigskart, som det vilde være af interesse at se efterlignet for vort eget lands og for hele Europas vedkommende. Paa et vanligt Frankrigskart, hvor blot grænser og provinser er angivet, har han istedenfor bynavne afmerket navnene paa landets største mænd paa alle omraader og fra alle tider, saaledes at hvert navn merkes der, hvor det nærmest hører hjemme; ikke altid, hvor vedkommende er født, men hvor han ved afstamning og andre forhold har havt de dybeste rødder i jordbunden. Mænd, der i lige grad synes at stamme fra to forskjellige distrikter — f. ex. fra et paa mødrene og fra et andet paa fædrene side — merkes i begge. Saaledes findes Victor Hugo baade i Bretagne og i Lothringen.

Resultatet giver altsaa et kart over geniets fordeling i Frankrig. Det er strax iøinefaldende, at fordelingen er meget ujevn og falder i greie, afgrænsede grupper, der ofte adskilles ved tomme mellemrum, hver gruppe med sine særegne karaktertræk, der svarer til vedkommende distrikts folkekarakter.

Det centrale Frankrig udmerker sig ved at være næsten ganske blottet for navne; de ligger som en krans rundt kysten og grænserne. Et triangel med byerne Paris, Bordeaux og Lyon ved de tre hjørner, og omfattende omtrent en fjerdedel af landet vil være næsten tomt for store navne, mens de findes i tæt ring udenfor trianglet. Inden det er de fornemste navne Rabelais, Regnier og Pascal; alle tre nær trianglets sider og alle afmerket der, blot fordi de er født paa de steder.

De forskjellige grupper falder i Bretagne, Normandie, Picardie, Flandern, Lothringen, Bourgogne, Dauphiné, Provence, Aquitanien (Languedoc og Garonne).

I Bretagne finder vi en blaaøiet, med lidt engelsk blod opblandet, keltisk race; kraftig, energisk, seig; som oftest fanatisk konservativ, ofte ogsaa fanatisk radikal. Det er et søfarende folk, og havets eventyraand har betaget det. Det bestaar af eventyrere, banebrydere — fremforalt idealister, drømmere, digtere. St. Malo, deres store søhavn, grundlagdes af engelske kolonister. Fra den er der udgaaet opdagere over den hele verden. Engelskmændene fandt St. Malos mænd som de førstkomne til saadan stadighed, at de tilsidst kaldte enhver fjern og til da ukjendt ø en maloon. Af tænkere har Bretagne frembragt Abélard, Descartes, Maupertius, La Mettrie, Lamennais og Renan, — en vakrere samling end nogen anden del af Frankrig kan opvise. Bretagnerne er ikke malere og mangler anlæg for billedhuggerkunst og arkitektur. De er fremforalt digtere. Vi finder her Chateaubriand, Victor Hugo (paa modersiden), Villiers de l'Isle Adam, Leconte de Lisle, Pierre Loti og mangfoldige mindre. Bretagneren kan fylde sig med brændevin, men idealet svigter ham dog ikke. Renan kom fra den gamle engelske koloni Tréguier, men arvede ogsaa fra sin bedstemoder fra Gascogne sydlig livlighed.

I Normandie finder vi en ganske anden race, — et folk boende i et rigt, frugtbart land og opdraget til kraftige materialister. Det kan ikke siges at være Frankrigs aandfuldeste del, heder det; men det er den mest civiliserede. Normannerne er ikke store digtere. Deres *chansons* er talrige som landets æbler; men den poetiske ild mangler. Der er ingen *chansons d'amour* (kjærlighedssange) iblandt dem, heder det; men blot et utal af *chansons de galanteri*. Bramlin, den stadige driknings digter, er vistnok Normandiets mest typiske sanger. Malherbe er herfra. Men hvad der er bedst og finest hos racen har fundet repræsentativt digterisk udtryk i Corneille. Normannerne er store malere; Millet, Poussin, Géricault, Jules Breton, Cazin er herfra. Fremragende forfattere finder vi ogsaa en mængde af: Bernardin de St. Pierre, Fontanelle, Octave Feuillet, Guy de Maupassant, Flaubert. Laplace og Leverrier er Normandiets fornemste

bidrag til videnskaberne. Charlotte Corday var fra Normandie; ligeledes hendes offer, Marat.

Mændene fra Picardie er de mindst tiltrækkende franskmænd. De er folk med god, sund sans; positivister; meget gode i hjertet; men med et element af vildhed og raahed, — indesluttede og fanatiske. De er dygtige iagttagere og ypperlige fortællere. De siges at have bedst beholdt den gamle galliske aand. Fysisk finder vi ogsaa, at mens de omringes af de lyseste folk i Frankrig, er de selv blandt de mørkeste. Her finder vi historikeren Henri Martin, Sainte-Beuve (engelsk paa modersiden), Condorcet og Malebranche. Picardie har givet Europa tre af dets mest fremragende fanatikere, Peter af Amiens, Calvin og Robespierre. Damiens — kongemorderen af ønske og vilje — var ogsaa herfra. Digtere finder vi ikke her. I den seneste tid møder vi Paul Bourget.

I Flandern har vi en lys, kjæk, arbeidsom og selvstændig race. Kvinderne er fremragende. Racine, La Fontaine og Coppée hører nærmest hjemme her. I nyere tid er Verlaine i poesien og Watteau i malerkunsten denne befolknings typiske repræsentanter.

I Lothringen finder vi sterk germanisk indblanding. Folket er her fra gamle dage overordentlig frihedselskende, med en art engelsk, rolig og urokkelig paaskjønnelse af frihed og selvstændighed. Det er et folk af idealister. De mangler det materialistiske element i sin idealisme, der ellers gjør den franske aand støere og forstandigere, men ogsaa forlener den med en skygge af raahed. Det er heller ikke Bretagnes poetiske, men en art rent abstrakt idealisme, der ofte findes forbundet med betydelige matematiske anlæg. Jeanne d'Arc er Lothringens typiske heltinde. Louise Michel — en art moderne udgave af Jeanne d'Arc — er ogsaa fra Lothringen. Navnene Proudhon og Fourrier (den sidste opkonstruerede efter ideelle principer og teorier en hel plan for fremtidens samfund) findes ogsaa her. Af kunstnere møder vi Claude Lorraine, Callot og Bastien Lepage. Victor Hugo hører ogsaa hjemme her paa fædrene side — han forbinder saaledes i sit blod Frankrigs to mest idealistiske racer. Brødrene Goncourt hører ogsaa delvis hjemme her. Der er faa krigere eller videnskabsmænd i Lothringen; digtere, malere og drømmere hersker uindskrænket. Det er Jeanne d'Arcs land.

Men lidt længer syd i Bourgogne vrimler der af videnskabsmænd. Burgunderen er en prægtig mennesketype — i besiddelse af en alsidig, rig, kraftig aand, der vel maa skyldes den blanding af to rent forskjellige racer, en lys og en mørk som her mødes. I literaturen besidder burgunderen en majestætisk veltalenhed beaandet af moralsk alvor og begeistring, der er ham egen. Her træffer vi navne som Bernard af Clairvaux, Diderot,

Bossuet, Buffon, Lacordaire, Lamartine. Edgar Quinet kommer fra provinsens sydlige del. Af videnskabsmænd møder vi Monge, De Brosses, Buffon, Diderot, Lalande, Bichat, Pasteur, Cuvier, Paul Bert, Jussieu, Ampère, Claude Bernard. Af malere — hvoraf der ogsaa er mange — finder vi Rameau, Greuze, Rude, Courbet. — Den hele race besidder en vis anglosaksisk soliditet. Distriktet har altid været demokratisk. Dijon, hovedstaden, vented i sine bedste dage aldrig med at tage sine moder og ideer fra Paris; den var et selvstændigt kulturcentrum.

I Dauphiné har vi en seig, haardnakket, kraftig, forskende race — Frankriges skotlændere. „Energi og forsigtighed“, heder det derfra (og hvor egte skotsk det klinger!) „er de eneste midler til at vinde frem her i verden“. De er praktiske folk med et godt lager af sund sans. Soldater og filosofer synes at have overvægten blandt de store navne. Condillac, Condorcet, Mably, d'Alembert, hører til her. Champollion, den mand, hvis taalmod og seighed gav os nøglen til det gamle Ægyptens hemmeligheder, kom herfra. Frankrigs største komponist Berlioz er fra denne egn. Stendhal repræsenterer racen i literaturen.

Geografisk er der blot et skridt fra Dauphiné til Provence. Aandelig talt er afstanden uhyre. Her er vi i det gamle Ligurien og finder en mørk race, der minder noget om araber og saracener. En føler sig nær Afrika. Andaluseren i Spanien synes beslegtet med disse folk. De er letbevægelige, lidenskabelige, energiske pratere, men lidt dovne, af natur æstetisk modtagelige. De synes os lidt kvindeagtige, men dog tiltrækkende. Marseilles er mere malerisk og livlig end nogen anden fransk by; der er som et pust af Neapel over den. I London, Paris og andre storbyer er det vognlarmen, der overdøver alt. I Marseilles hersker den menneskelige tunge over al anden støi. Provence viser sig paa kartet at være de store taleres distrikt. Her møder vi Gambetta, Mirabeau, Massillon. Paa andre felter er de store navne ganske faa. Der er megen dygtighed, megen fremragenhed, men faa virkelige store. De Vogué, føreren for det nykristelige Frankrig, er herfra, men hans moder var en englænderinde.

Aquitanien udgjør den sydvestlige del af Frankrig og befolkes af en mørk race, der bærer tydelige præg af at være af spansk udspring. Den er mere iberisk end gallisk. Vi gjenfinder de etnologiske træk i vort genikarts psykiske vidnesbyrd. Aquitaneren er en stortalende mand; men som oftest er han ogsaa mand for at staa ved og give virkning til sine ord. Det er fremfor andre distrikter de store krigeres hjem, Lannes, Soult, Marat, Bernadotte, etc. Montaigne, Montesquisen og Broca giver udtryk for racens videbegjærlighed, forskerlyst, dristighed, alsidighed og samtidige elskværdighed. Balzac, Voltaire, Elisée Reclus kommer ogsaa herfra. Ligesaa Palissy, pottemageren (der ogsaa var saa meget andet) og Bayle,

den fritænkende encyclopædist. Aquitaneren udgjør ogsaa et godt materiale at lave helgener af. Han er religiøs sværmer og idealist. Fénélon og Vincent de Paul er herfra og Francis Xavier kommer fra egnen lige over den spanske grænse. Stendhal siger et sted, at aquitaneren kan læse Don Quixote med sympati og forstaaelse, mens normanneren blot finder et par fornuftige ting deri blandt Sancho Panzas ord. Aquitaneren er ogsaa rig paa de prægtige aandelige rigdomme, som vi kalder „luftslotte".

Vi ser saaledes i korthed, at aandelig talt er Frankrig ikke en ensformig enhed, men en samling af indbyrdes meget forskjellige grupper, racer og nationaliteter (frembragt ved forskjellige grader og arter af blodblanding), hvem et fælles sprog har knyttet sammen og gjort det muligt at bidrage og at bygge op ved forenede anstrængelser og evner en fælles og mangesidig kultur.

Rygter om nye alliancer.

(Efter **Frederick Greenwood** i *„New Review".*)

Rygtet om en tilnærmelse og forstaaelse mellem Rusland og England og endog mellem Rusland, England og Frankrige er allerede blevet omtalt i *Kringsjaa*. Prinsen af Wales skulde have faaet forstaaelsen istand ved sit besøg i St. Petersburg i anledning af begravelseshøitidelighederne. I den anledning faar hans diplomatiske kunst høie lovord.

Frederick Greenwood stiller i den her kortelig gjengivne artikel sagen i et andet og rimeligere lys, — giver os en art indsigt i og forstaaelse af, hvad der virkelig synes at have forefaldt.

Tilnærmelsen, siger han, — ifald der virkelig *er* en saadan, har sine begyndelser længer tilbage, end rygtet vil vide. Prinsen af Wales har ikke været dens aarsag, men blot et led i dens endelige istandbringelse. Den maa i virkeligheden skyldes lord Rosebery og allerede i nogen tid have været forberedt fra engelsk side. Og dens aarsag er trippelalliancens opløsning og Tysklands frierier til Frankrige og Rusland.

Kringsjaa har allerede tidligere gjengivet ogsaa en udførlig artikel af samme kjendte politiske forfatter om trippelalliancen og dens sønderlemmelse. Til denne artikel henvises læseren her.*)

*) Se IV s. 491.

Trippelalliancen har allerede i nogen tid været i opløsning. Italien er utilfreds og magter ikke at opfylde alliancens stadig øgende militære forpligtelser. Men Italiens svaghed svækker det hele forbund, saaledes at det staar i fare for at blive den franske-russiske alliance underlegent.

Fra tysk side er der blevet gjort allehaande forsøg paa at styrke forbundet ved at overtale England til aabent og helt at tiltræde det. Englands flaade vilde sikre Italiens kyster, og dets kapitaler skulde sætte det sidste lands finanser og arméer paa fode.

England afslog imidlertid bestemt at gjøre andet end love sin velvilje og sympati.

Under disse omstændigheder fandt Tyskland sig tvunget til at se sig om efter nye allianeer. Og det saa mulighed for saadanne blot i én retning. Det maatte søge at blive venner med sine gamle fiender og paa en eller anden vis faa oprettet et tysk-fransk-russisk forbund nærmest rettet mod England, hvilket land skulde faa betale den nye pagts kostende. De skulde alle blive venner ved at hugge til sig af England.

Deraf kom da den tyske keisers smiskende og indsmigrende skrivelser og handlinger til begge sider — mod øst og vest. Men den tyske keiser mangler kundskab i den diplomatiske kunst. Han støier og snakker saa meget, at de, han vil narre, faar anledning til at komme ham i forkjøbet. — Saa skulde det være gaaet til her.

Overfor disse velvillige tyske planer kunde jo ikke England slaa sig til ro. Faren var for stor. Og derfor gjorde det i al stilhed, hvad keiser Wilhelm havde givet anvisning paa. Det kom til en forstaaelse med Rusland i hvert fald, mens keiseren holdt sine taler og støiede omkring.

Dette skulde fra Englands side være paabegyndt allerede isommer. Lord Rosebery kunde da i parlamentet med øiensynlig stolthed berette, at det havde lykkedes ham at komme til fuld forstaaelse med Rusland i Pamir-spørgsmaalet. Forstaaelsen skulde imidlertid have havt større rækkevidde.

Men saa døde Alexander III, og med den nye tsar kom en England mere venligsindet hersker paa den russiske trone. Heraf skulde saa den britiske regjering øieblikkelig have benyttet sig. Prinsen af Wales sendtes til den gamle keisers begravelse vel nærmest for at underhandle med den nye. Og han skal have gjort sin del af arbeidet godt. Tsaren var allerede venligsindet, og mellem de to mænd skulde det være kommet til en hel og hjertelig forstaaelse — af den art, som keiser Wilhelm har snakket om at faa istand for Tysklands vedkommende.

Men det store spørgsmaal er nu — ifald alt dette forholder sig rigtigt — hvori den nye „forstaaelse“ bestaar og hvor langt den strækker

sig. Er det muligt, at Frankrige ogsaa er med i den? Og har England forpligtet sig mere bestemt og greit overfor det russisk-franske forbund, end det vilde gjøre overfor trippelalliancen? Eller er det hele blot en platonisk „forstaaelse“? I hvert fald maa den vel være kjøbt ved ofre fra Englands side. Hvilke er da disse ofre?

Det er tænkeligt, at England og Rusland kan blive enige om at dele Asien, som Afrika er blevet delt, i „indflydelsessfærer“; men gjensidige *ofre* maa der til.

Forfatteren mener, at det vilde være et stort misgreb fra Englands side, ifald det har afslaaet at støtte trippelalliancen, med hvilken det havde alle interesser fælles for nu at maatte love en lignende støtte til Frankrig og Rusland, hvis interesser altid maa blive anti-engelske.

Han frygter videre, at en saadan „forstaaelse“ ved at isolere Tyskland kan sønderlemme det — opløse riget paany; hvad der, mener han, ogsaa vilde skade England, som da for sent vilde opdage, at dets egen interesse bød det at gjøre trippelalliancen som et absolut fredsværn solid og betrygget.

De tre hundre guders tempel i Kanton.

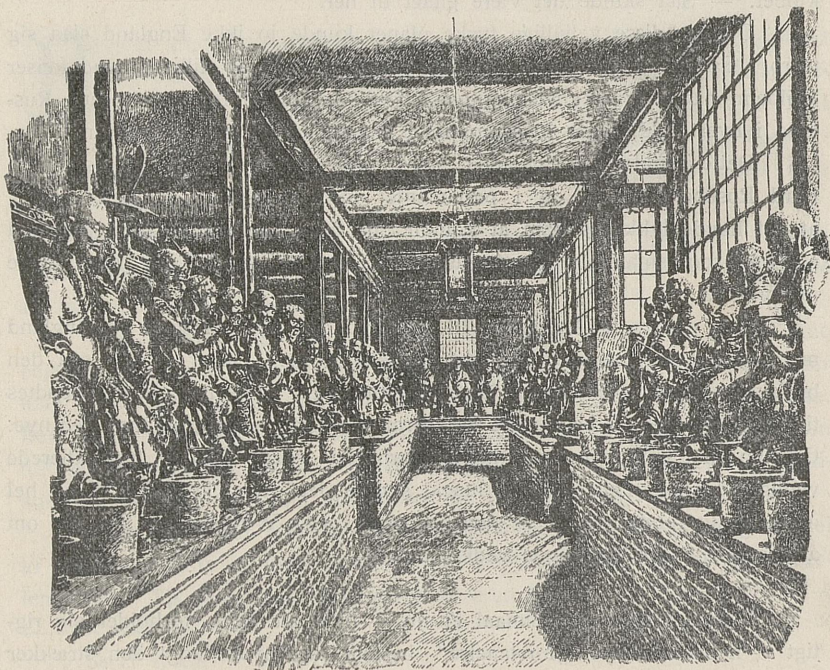

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under »Redaktørens sofahjørne«.

Kringsjaa.

Kristiania, 10. janr. 1895.

En tidligere meddelelse om, at **japaneserne** skulde være i besiddelse af jernbanen mellem Shan-hai-kvan og Tientsin, viser sig at være forhastet; men de vil efter al sandsynlighed snart have besat den og, som omtalt, inden ret lang tid have 70,000 mand staaende faa dagsmarscher fra Peking. Imidlertid har japaneserne afslaaet Kinas anmodning om vaabenstilstand, og om fredsunderhandlinger hører man heller ikke meget. Japan vil øiensynligen diktere fred fra Kinas hovedstad. Om de mulige fredsbetingelser indeholder *Kringsjaa* paa andet sted en udførligere artikel.

Gode — overmaade gode — efterretninger er allerede begyndt at indløbe fra **Rusland.** Den nye tsar har taget fat paa sit arbeide med kraftig haand. General Gurko er blevet afsat som Polens generalguvernør, fordi hans haarde, grusomme tyranstyre ikke huer den nye tsar, og grev Schuvalof, en erfaren diplomat med vesteuropæiske ideer er blevet udnævnt i hans sted. I Polen aander man allerede friere, og glæden skal være betydelig. Folk, der har henlevet hele sit liv i fængslernes skygge under et vilkaarligt og uberegneligt styre er selvfølgelig taknemmelige selv for beskedne gaver. General Ignatief er ogsaa og af samme grunde, der førte til Gurkos afskedigelse, blevet afsat som guvernør i Kief-distriktet. Uden støi eller proklamationer har keiseren desuden givet besked om, at han ønsker mennesker af alle religionsbekjendelser og nationaliteter inden riget behandlet paa samme vis. Der skal ingen forskjel gjøres ved embedsbesættelser paa en polak og en russer, en jøde og en kristen. Han har selv strøget de beskrivelser af vedkommendes tro, der altid hidtil er blevet vedføiet embedsansøgninger. Han har ogsaa forbudt, at der, i Polen idetmindste, ved rettergang, som hidtil er skeet, tages hensyn til den anklagedes tro. Det er jo en stærk tilnærmelse til religionsfrihed gjennemført uden nogensomhelst støi i et rige, hvor tolv millioner mennesker udenfor statskirken hidtil har været mere eller mindre udsatte for rent middelalderske forfølgelser. Endelig har keiseren kaldt til St. Petersburg et større antal af fremragende mænd fra forskjellige egne af riget for at raadføre sig med dem og bede dem aabent og ærlig erklære, hvilke reformer mest tiltrænges i deres distrikter.

Det samlede indtryk af Nikolaj den anden er fremdeles, at han er en kjæk, kraftig mand, der med egen haand og ud fra en moderne, dannet russers synspunkt vil gjøre, hvad der synes ham at være ret og pligt i den stilling, hvori han befinder sig.

Det lille **Bulgarien** har atter tiltrukket sig opmerksomhed. Dets europæisk kjendte, men vistnok temmelig umedgjørlige statsmand, den tidligere førsteminister Stambulof mistænkes for delagtighed i mord (paa en tidligere minister). Den almindelige mening synes dog at være, at mistanken nærmest tjener som skjul for fienders forsøg paa at blive den forhadte mand kvit. De europæiske stormagtsgesandter skal ogsaa, heder det, have skredet ind og raadet til at lade Stambulof ifred. Samtidig faar vi ogsaa derfra høre den vanlige vise om korruption og pengeunderslæb blandt de styrende.

Frankrig formelig fraadser i korruptionsskandaler. Beskyldningerne for pengeudpresning fra pressens side skal omfatte halvdelen af de i Paris udkommende blade. Et og formodentlig flere af de store jernbanekompanier synes at have kjøbt fordele og eftergivenhed af regjeringens og deputeretkammerets medlemmer. I orlogsvæsenet ymtes der ogsaa om store underslæb. Regjeringen erklærer at ville undersøge det hele tilbunds; men man tviler paa, at den det tør. Der er sandsynligvis saa mange fremragende personligheder indviklet, at man af hensyn til statens sikkerhed vil vige tilbage for fulde afsløringer. Al den korruption, som Panamaskandalerne lagde for dagen, er jo aldrig blevet fuldt efterforsket.

En engelsk udsending er allerede paa vei til Amerika med et dokument, der skal overbringes præsident Cleveland og begge kongressens huse. Dokumentet er en udtalelse om ønskeligheden af en **voldgiftstraktat** mellem England og de Forenede Stater. Det er undertegnet af 354 medlemmer af Underhuset, hvilket er betydelig mer end et flertal af huset. For den amerikanske kongres foreligger ogsaa forslag til en beslutning, der anmoder præsidenten om at henvende sig til England i samme ærinde. Man antager at beslutningen vil blive vedtaget. Og med flertal for sig inden begge nationalforsamlingermaa den vel lede til, at krig erklæres aflægs og retslig afgjørelse det eneste, hvortil der skal gribes i al strid mellem de to store magter. Det bliver en vældig seir for fred og menneskelighed. Det er dog i store og lovende tider, vi lever.

Den engelske koloni **Newfoundland** er finansielt ganske ødelagt. Bankerne har indstillet sine betalinger; arbeidsløn kan ikke udredes; og der skal være mindre end en million kroner i penge i hele kolonien. Regjeringen lønner embedsmændene med rekvisitionssedler paa de forskjellige oplagte varebeholdninger. Ligefrem hungersnød befrygtes i enkelte egne. Kolonien har 200,000 indbyggere og er omtrent selvstyrende. Ødelæggelsen skal være regjeringens skyld. Kolonien har anmodet moderlandet om hjelp, som vil blive ydet, men paa betingelse af, at dens selvstyre suspenderes, og at den foreløbig i hvert fald lægges ind under Kanadas regjering.

Det **armeniske** spørgsmaal opsluger nu den væsentlige interesse i Europa. Sultanen har lovet Rusland som den mest interesserede magt, at der vil blive anstillet grundige undersøgelser angaaende de sidste slagterier af kristne. Men magterne er ikke villige til at lade det blive med denne undersøgelse eller til at overlade den ganske til de tyrkiske autoriteters skjøn og godtykke. I England synes der at være sterk stemning for, at Armenien ophøies til et uafhængigt fyrstendømme under en kristen fyrste og formodentlig russisk beskyttelse. Den 85-aarige Gladstone har taget ordet i sagen og erklæret, at de omtalte slagterier og den tyrkiske administrations opførsel i landet er en „fornegtelse af Muhamed, den profet tyrkerne paastaar, at de følger; en skjændsel for civilisation og en forbandelse for vor slegt“. „Det er sterke ord,“ lagde han til, „men ikke for sterke.“

Vi kommer vel snart til at maatte vænne os til at erindre et kristent fyrstendømme Armenien, og den Syge Mand vil atter miste et lem.

Tidsmæssige samfærdselsmidler *).

„Jernbanerne er vor tids veie.“

Med disse ord begynder et udførligt forslag til lov om smaabaner, som bankdirektør H. E. Berner og ingeniør Endre O. Johannesen fremsatte paa sidste storting (stortings-dokument no. 153). Som motto til sit forslag har forslagsstillerne desuden sat de træffende ord af den engelske historieskriver og parlamentariker Macaulay: „Intet har fremmet civilisationen mere end de opfindelser, som har formindsket afstanden i tid og rum.“

Man forstaar allerede heraf, hvad det gjælder, eller at forslagsstillerne vil, at storting og statsmagterne idethele skal stille sig i et ganske andet forhold til jernbanevæsenet end hidtil. Der skal ikke som nu paa Norges kart bare være en liden sort streg her og en der, som betegner en jernbane. Der skal ogsaa paa Norges kart være et jernbanenet spredt paa kryds og tvers over hele landet, forenende og sammenbindende det. Alle byer og bygder, ialfald de større, skal delagtiggjøres i de uhyre goder, dampen i vor tid har bragt i sit følge. Jernbanevæsenet skal være som et hjerte, der lader livet pulsere gjennem alle legemets dele, snart gjennem større og snart gjennem mindre aarer.

Sligt tænkte man sig før var umuligt. Norge var jo et fjeldland, og jernbanerne var slettens børn. Desuden var jo ogsaa Norge saa tyndt befolket, bare 6 mennesker paa □ kilometeren., medens Sverige har 12 eller akkurat det dobbelte, Danmark har 57, Tyskland 91, Holland 139 og Belgien endog 210 paa □ kilometeren. Og jernbanerne forudsætter stor trafik for at bære sig. Vi maatte altsaa lade os nøie med at skrangle paa veie i føre og uføre, hvor andre kunde rulle afsted paa jernbaner til en ulige billigere fragt.

Man oversaa nemlig aldeles, at vore dalfører er baade noksaa flade og tætgrændte, saa der forsaavidt jo ikke var saa uoverstigelige hindringer for, at ogsaa vi kunde faa se lokomotivet suse gjennem vore bygder.

Der gik imidlertid et helt kvartaarhundrede fra den første dampjernbane anlagdes i England, før dette store tekniske hjelpemiddel indforlivedes i vort lands samfærdselsvæsen (Kristiania—Eidsvoldsbanen). Og vi har vedblevet at holde os langt ude i bagtroppen, hvad fremskridt paa samfærdselsvæsenets omraade angaar. Og den som er i bagtroppen i samfærdselsvæsen, er det ogsaa i økonomisk udvikling idethele.

Medens man i andre lande har gaaet paa med kjæmpeskridt for at spænde jernbaner paa kryds og tvers, og saaledes faa ialfald alle de større

*) Af sagkyndig medarbeider.

byer og bygder med i trafiken og sat i forbindelse med hinanden, ligger endnu store, mægtige dalfører og byer med gode udviklingsbetingelser og venter paa, om dog ikke lokomotiv-røgen engang vil vise sig over aasranden som et tegn paa at fordommenes og slaphedens tider snart vil være omme, og en ny tidsalder, jernbanealderen, være i anmarsch ogsaa hos os.

Det lysnede jo altid noget, da sidste storting slog fast baade Nordbanen (Kristiania—Hadeland—Gjøvik), Nordlandsbanen (Meraker—Namsos), Bergensbanen og Vestlandsbanen. Men dette er jo endnu kun hovedbanerne eller stambanerne og de vil først efterhaanden og om adskillig tid blive færdige. Desuden staar jo for hovedbanernes vedkommende til bage at faa alle paa samme sporvidde. Et lands stambaner bør alle være bredsporede, beregnede paa hurtig trafik ad mest direkte vei. Det kan jo ikke i længden gaa an, at landet er splittet i to dele: Bredsporedistriktet østover mod de svenske grændsebygder, og et smalspore-distrikt vestenfor Kristiania.

Men medens nu saaledes landets stambanenet begynder at tage fastere form, maa hellerikke smaabanernes eller bygdebanernes overordentlige betydning tabes af sigte. Programmet er og maa være, at ingen by eller bygd maa give sig, før den har tilegnet sig tidens store tryllemiddel: Jernbanen. De tekniske fremskridt paa jernbanevæsenets omraade er nemlig nu saa store, at den kommune, som har raad til at bygge en skikkelig vei ogsaa har raad til at bygge en tertiærbane. Eller rettere sagt: under vore dages økonomiske kappestrid bør ingen kommune længer have raad til at ødsle bort penge paa en kjørevei, naar den for omtrent samme sum penge kan skaffe sig en jernbane med den mangedobbelte nytte.

Det er disse billige smaabaner, som skal sætte selv mere afsidesliggende byer og bygder i daglig forbindelse med hovedlinierne. De skal bringe deres produkter billig og sikkert frem paa markedet. De skal skaffe frem og hjem raamaterialier til forædling ved de fabrikanlæg, hvortil naturen i saa stor udstrækning har skaffet fri drivkraft i form af fossefald. De skal bringe alle dalfører til at være som sammensveiset med hele det øvrige land, saa de ikke længer staar fremmede over for hverandre, som paa Harald Haarfagres tid; de skal samle de forskjellige fylker til en stor national og økonomisk enhed.

Det er interesssant at se, hvorledes tekniken nu arbeider paa at faa anlægsomkostningerne for disse bygdebaner ned til det lavest mulige beløb. Thi billigheden er her den næsten altbeherskende faktor. Hurtighed, sporvidde m. v. er underordnede spørgsmaal. De gamle, aflægse kjøreveie ud-

nyttes derfor til jernbanelegemer. De nye baner smyger sig langs terrænet for at undgaa de kostbare gjennemskjæringer og broer, eller de sætter med engang paa tandstænger over fjeldskraaninger, som i brathed staar fuldstændig ved siden af stigningerne paa vore bedre veie. Snart udnyttes dampen, snart elektricitet, alt eftersom forhold og omstændigheder tilsiger. Kort sagt: Jernskinnerne baner sig vei overalt; kommer de ikke paa den ene vis, kommer de paa den anden.

De ovennævnte forslagsstillere har i sit forslag, som jernbanekomiteen karakteriserede som „et fortjenstligt arbeide“, nøiere redegjort baade for de økonomiske, tekniske og administrative forhold, som her maa komme i betragtning.

Vi ser af forslaget, at ikke mindre end omtr. $3^1/_2$ millioner kroner aarlig anvendes til kjørevei, hvoraf udentvil en større del i vor jernbanetid allerede ved sin aabning maa ansees for at være forældede. Bare hovedveinettet anslaaes at repræsentere en samlet anvendt kapital af omtr. 85 millioner kroner, hvoraf 38 mill. kr. er projekteret i den nærmere fremtid at skulle komme i anvendelse til nye hovedveie. Det er, som man ser, ikke smaasummer der er spørgsmaal om at anvende paa et samfærdselsmiddel, som allerede er overfløiet af et ulige fordelagtigere og tidsmæssigere.

Og hvad koster nu en smaabane eller tertiærbane sammenlignet med en af disse nyere hovedveie? Hos os har man jo endnu kun liden erfaring i bygning af slige smaabaner; man har jo kun Nestun—Osørbanen ved Bergen, der aabnedes sidste høst, og Lillesand—Flaksvandbanen, som er under arbeide, ligesom kun nogle faa andre, saasom Blakjer—Berkelaugsbanen i Akershus er undersøgte og beregnede. Men forslagsstillerne mener dog, at anlægsudgift til banelegeme og skinnegang ikke vil vise sig gjennemsnitlig at koste mere end anlægsudgiften for en tidsmæssig kjørevei. Paa banens konto kommer imidlertid endnu til udgift omkostning til lokomotiver, vogne etc. Men dette er paa slige smaabaner af mindre betydning, ligesom i regelen stationsbygning og stationspersonale vil sløifes. Men selv om en slig smaabane koster lidt mere end en kjørevei, saa maa det paa den anden side huskes, at medens en vei aarligaars kræver udgifter til vedligeholdelse (og snebrøitning om vinteren), saa giver en saadan bane, naar den er anlagt og drevet efter de rette økonomiske principer, en aarlig indtægt eller et overskud til forrentning af og afdrag paa den anvendte kapital. Intet illustrerer igrunden bedre forskjellen mellem en kjørevei og en jernbane end, at den første koster penge, og den anden derimod giver penge igjen. Særdeles oplysende er i saa henseende en i forslaget (s. 62—63) indtaget tabel, som viser, hvorledes samtlige vore hidtil anlagte

jernbaner efterhaanden har oparbeidet driftsoverskud ogsaa her, hvor driften i begyndelsen alene var bygget paa i det væsentlige at opnaa ballance mellem indtægter og udgifter. En jernbane er som et træ, der plantes; det vokser af sig selv og giver med aarene mere og mere frugt, indtil det har naaet den naturlige grænse for sin udvikling.

Maa man ikke med profeten Esaias sige, at der er „en livsens aand i hjulene", naar man f. eks. ser, hvorledes Østerdalsbanen har virket som en noksaa livgivende faktor i disse nordlige dalfører, hvis folkemængde er tiltaget, og hvis meieriprodukter viser sig at spille en stedse større rolle i vor jernbanestatistik. Eller sammenlign f. eks. Østerdalen, som har jernbane, med Gudbrandsdalen og Valders, som hidtil ikke har havt! Medens folkemængden i Østerdalen siden 1865 er steget med 14 procent, er Gudbrandsdalen gaaet tilbage med 19 procent, og Valders med 17 procent. Det samme forhold finder vi (se forslagets s. 11) gjennemgaaende paavist for andre af vore dalfører. Og hvad mangelen paa drift og fremsyn har kostet os i tilbagegang af befolkning og velstand i de enkelte dalfører, ser vi ligesom i en samlet sum i en af de grafiske tabeller, som ledsager forslaget, og som viser, at landets folketal nu skulde have været 3 mill. istedetfor kun 2, dersom vi havde formaaet gjennemgaaende at yde den hjemmefødte befolkning de gunstigere livsbetingelser, som er blevet de i henseende til tidsmæssige samdfærselsmidler bedst tilgodeseede distrikter til del. Af al ødsling er bortødsling af menneskekraft igrunden den uforsvarligste. Under henvisning til direktør Kiærs afhandling i vort statsøkonomiske tidsskrift for 1892 „om menneskets økonomiske værd" skal her kun mindes om, at en femtenaarig gut eller pige af arbeidsklassen maa sættes til omkring kr. 3000, naar hensyn alene tages til de omtrentlige garderobes- eller uddannelsesomkostninger, eller til 9 à 10,000 for en middels uddannet tyveaarig yngling eller ung pige. En million slige ungdommer vilde øget moder Norges kraft ganske klækkelig. Kiær beregner tabet ved Norges udvandring i 1880—90 til omtrent 15 mill. kr. aarlig. Naturligvis er ikke dette tab at skrive udelukkende paa manglende samfærsels regning. Men vi har dog troet at kunne nævne dette spørgsmaal her i denne forbindelse, fordi forslagsstillerne utvilsomt har ret i at fremhæve ogsaa det fællestab, som landet kunde undgaa ved en kraftigere udvikling af det tekniske hjælpemiddel, som i vore dage spiller en saa uhyre rolle ved landenes økonomiske fremgang.

Det er ialfald et patriotisk arbeide at skaffe økonomiske livsbetingelser for, at saa mange flere kan livnære sig i landet end nu. „Her er sædejord nok", naar vi bare har energi og kundskab nok til at lægge haanden paa plogen og rette blikket fremad paa de hjælpemidler, som tekniken stiller til vor raadighed.

Forslagsstillerne har ikke indskrænket sig til at paavise smaabanernes fortrin for veiene, og til i saa henseende bl. a. ogsaa fremdrage udlandets nyere erfaringer. De har ogsaa søgt at rydde veien for den nye jernbaneudvikling ved en hel ny omfattende lov. I denne brydes der for det første over tvert med den i vor jernbanelovgivning for 50 aar siden saaatsige selvgivne forudsætning, at jernbaner var saa kostbare og store foretagender, at de kun kunde iværksættes af staten, eller af udenlandske millionærer eller selskaber, som det engelske, der desværre ved et saa uheldsvangert feilgreb i 1857 fik koncession paa at anlægge og drive den saakaldte „Hovedbane“ eller Kristiania—Eidsvoldsbanen. Nu da tertiærbanerne eller smaabanerne holder paa at afløse de gamle kjøreveie som lokale samfærdselsmidler, og der hellerikke i økonomisk henseende handles om større foretagender end, at kommuner og private i mangfoldige tilfælde vil kunne magte dem ialfald i forbindelse med statstilskud, kan staten træde mere i baggrunden; den kan overlade initiativet til kommunerne og indskrænke sig til den fornødne kontrol. Da disse smaajernbaner kun er vor tids udvikling af veiene, lader forslagsstillerne i alt væsentligt den ordning gjælde, som siden veiloven af 1851 har udviklet sig som grundlag for kommunernes og statens ordning af hovedveivæsenet. Der antydes et statsbidrag til smaabanerne af omtrent 1 mill. kroner aarlig. Da man ogsaa paa veivæsenets omraade nu har følt det urimelige i den ordning, at bygdeveiene og hovedveiene henhørte under hver sin administration, og hovedveiene anlagdes af ingeniører, som var udsendte fra veidirektørens kontor i Kristiania, uden nærmere kjendskab til terræn eller distriktets trafikforhold, har de nye smaabaneforslag søgt at faa hele amts-samfærdselsvæsenet ind under en amtsingeniør, der som lokalkjendt og teknisk uddannet, vil kunne planlægge og beregne baade smaabanerne og veiene og bringe i forslag, hvad der paa hvert sted i hvert enkelt tilfælde vil være hensigtmæssigt. Først derved kommer der enhed, kraft, sammenhæng og økonomi i distriktets samfærdselsmidler.

Stor som saaledes allerede den fremtid er, nutidens billige dampjernbane omsider synes at ville aabne ogsaa vort land, leder dog uvilkaarlig tanken om udnyttelse af vore mange fosser til elektrisk kraftoverføring hen til en muligens endnu større udvikling baade af vor industri og af vore jernveisforbindelser. Hvem ved! Den tid er kanske ikke saa fjern, da den elektriske bane, som nu gjennembryder hovedstadens gader med dens travle befolkning, vil faa mange brødre i vore landsbygder. Elektricitetens vidunderlige anvendelighed vil kanske skabe en driftig, foretagsom og lykkelig stillet befolkning i ødemarker, hvor hidtil kun jægerne eller gjæterne har lyttet til fossens monotone dur.

Saa stor er tidsmæssige samfærdselsmidlers magt.

Forskjellige meddelelser.

Professor Oliver Lodge, en fremragende engelsk videnskabsmand har netop offentliggjort en række opsigtsvækkende iagttagelser og experimenter paa det psykiske omraade. I experimenterne deltog ogsaa flere andre velkjendte videnskabsmænd og lærde. „Mediet“ var en vis Eusapia Paladino, en neapolitansk kvinde af de lavere samfundslag og uden opdragelse. Experimenterne foretoges i en villa tilhørende en af deltagerne. Villaen var det eneste hus, foruden et fyrtaarn, paa en liden ø ved Hyères. Professor Lodge giver en tegning af værelset, hvor forsøgene blev gjort. Udenfor var der en veranda, hvor en af deltagerne den hele tid sad og nedskrev alt, hvad der af de enkelte deltagere iagttoges. Experimenterne foretoges som oftest sent paa aftenen. — Alle optænkelige forsigtighedsregler iagttoges for at undgaa bedrag eller feiltagelser. Ingen ukjendte personer kunde befinde sig paa øen; mediet var ganske alene. Professoren diskuterer videre det umulige i, at experimenterne skulde skyldes ubevidste muskelbevægelser hos deltagerne, og finder ligeledes en kollektiv-hallucination ganske utilstrækkelig som forklaring af de forefaldne besynderligheder.

Mediets hænder og fødder blev godt iagttagne og paa en eller anden maade holdt fast til enhver tid. Trods alle disse forsigtighedsregler, fandt professoren under seancerne, at han blev puffet og knebet i ryggen og hovedet, paa arm og knær, mens han selv holdt mediets hænder fast og hendes fødder og hoved ogsaa var under absolut kontrol. Under lignende omstændigheder følte han ogsaa sin haand grebet af noget, der fuldstændig føltes som en haand. Han har seet en stor „haand“ bevæge sig om i værelset, en stol bevæge sig horisontalt flere gange, løfte sig fra gulvet og banke i det. Gardiner og tøi bevægede sig som for et vindpust, hvor der ikke var spor af vind eller træk. Han saa et stort ansigt mod vinduet i baggrunden; hørte et stort bord bevæge sig og væltes om; en musikdaase blev trukket op langt fra mediets stol og bevægede sig saa spillende gjennem luften; han har videre hørt et piano spille uden at blive rørt o. s. v. Under alt dette befandt Eusapia sig i en trance efter eget udsagn under „besættelse“ af en aand ved navn John. I værelset var videre et haand-dynamometer (til at maale armens og haandens muskelkraft). De tilstedeværende kvinder viste paa dette under normale forhold 40—70; mændene fra 70—160. Eusapias normaltal var omkring 50, men efter en seance gjerne mindre. Ved en anledning udbrød hun, efter at have naaet dette tal, mens hun endnu havde haanden paa instrumentet, at John greb og trykkede hendes haand ned, og viseren gik op til 138. Under lignende omstændigheder gik den senere i fuldt dagslys op til 155 og 210; det sidste tal var betydelig større end for nogen anden tilstedeværendes vedkommende.

Professor Lodge er ikke spiritist og forklarer disse fænomener paa en egen maade. Han tror ikke, at de er af aandelig art eller skyldes nogen anden verden eller nogen anden art af tilværelse. Han anser fænomenerne for at være af rent fysisk art og at finde sin fulde forklaring

i mediets fysiske organisme. Man staar jo utvilsomt overfor hidtil forsømte og upaaagtede kræfter, men han mener, at disse skyldes „uventet protoplasmisk aktivitet“. Han finder saaledes, at de omtalte bevægelser udenfor mediet gjerne ledsages hos mediet selv af noget, der ligner et tiltag til at sætte disse bevægelser igang. Naar pianoet spiller, bevæger mediets fingre sig paa den for spillet korrekte maade o. s. v. — Videre er han tilbøielig til at tro paa „abnorme og midlertidige forlængelser ud fra mediets legeme“. Han er selv, siger han, „blevet berørt af, hvad der bedst kan beskrives som en saadan legemlig forlængelse, og han har undertiden seet saadanne ting, mens de har berørt andre“. — I hvert fald mener han, at fænomerne er af rent fysisk art og har sit udspring og sin forklaring i mediets legemlige bygning. Men fænomenerne selv, mener han, maa man nu forlange, at videnskaben skal ophøre at smile ad og isteden begynde at udforske. De er utvilsomme, om de end har forekommet ham selv som vanlig skeptisk videnskabsmand ligefrem modbydelige. Men de er der og bør ei længer faa ligge i det halvmørke, hvor videnskaben hidtil har ladet dem forblive til fri afbenyttelse for overtro og humbug.

— Kvindernes løn i New York har været gjenstand for en undersøgelse, foretaget af nogle kvindeforeninger, der frembyder betydelig interesse. Deres løn beløber sig til fra kr. 1.80 til kr. 48.00 om ugen. De unge piger fra 13 til 15 aar, der har ansættelse i de store butikker, faar fra kun kr. 5.50 til kr. 7.50 om ugen. Den laveste løn, som voxne kvinder faar, er den, der betales til dem, der syr linnedsøm, nemlig kr. 11.00. Som handskesyersker og i bogbinderværkstederne tjener kvinderne fra kr. 15—26.00. Som bogholdersker faar de kr. 26.00. I cigarforretninger fra kr. 22—33.00. De, der er i silkeforretninger, i modehandler eller som skriver paa maskine, kan tjene kr. 37.00, stenografer kr. 45.00. Der er mange huse, som betaler de unge piger, der skriver paa maskine („Typewriters“ er næsten altid kvinder), kr. 66.00; men mange andre typewriters maa være glade ved at tjene en kr. 26—30.00. Dette arbejde beskjæftiger tusener af unge damer; de er næsten alle tillige stenografer. Intelligens og dygtighed bliver altid godt betalt i dette fag. Det er forunderligt, at dette arbejde ikke er mere udviklet i Europa.

— Kolonien Buenos Amigos, der blev anlagt for tyve aar siden i Øst-Peru af Don José Rodriguez, er et exempel paa et blomstrende, kommunistisk samfund — hvis det bliver saadan ved.

Folkets del i regjeringen bestaar i at vælge cheferne, der staar i spidsen for sektionerne; disse vælger selv cheferne for divisionerne, som atter vælger ministrene. Alle er nødt til at arbejde; selv børnene tilhører kommunen og ikke forældrene. Deltagernes antal er steget fra 75 til 1000. To tredjedele er fra Chili, Peru og Brasilien; en tredjedel fra Tyskland, England og Nord-Amerika. De, der ikke føler sig tilfreds, kan trække sig tilbage. Men nye medlemmer træder stadig ind efter en kort prøvetid og mod at indbetale 500 dollars. Don José Rodriguez staar fremdeles i spidsen for selskabet.

Ny literatur

Gabriel Scott: — Digte. — Haffner & Hilles forlag. — Kristiania.

Jeg tillader mig at henlede digtelskeres opmerksomhed paa denne lille og fordringsløse samling. Her er intet „stort" eller „vidunderligt", men en del vakre sange med enkelte fine toner; maaneskins- og kjærlighedsstemning og -poesi; men sundt, vakkert og rent udført. Det er et fint temperament med en følelse for naturens blidere sider, som vi ikke saa ofte møder hos os, og det hele udtrykt i ofte ganske selvsyngende vers. Forfatteren vil forøvrigt være *Kringsjaas* læsere kjendt fra et par i tidsskriftet optagne digte. Samlingen har ingen „problemer" „sager" eller „ideer" til at avertere sig og bære sig oppe. Der slaaes heller ikke paa sensationens stortromme. Der er intet „vovet" og ingen „psykologisk analyse", — og intet af alt dette, som tjener en bog til prangende og gloende avertissement paa alle gadehjørner. Det hele er ikke andet end en ganske liden og delvis meget vakker digtsamling, — nogle faa sider ren, om ikke netop af kraftigste art poesi.

Nordiske tidsskrifter.

Nordisk tidsskrift. — December. — *Hans Aanrud:* Julegjæster; *N. R. + M. M.:* Trold; *Axel Holst:* Noget om uimodtagelighed for smittestoffer; *Sophus Torup:* Hermann von Helmholtz; *Sigurd Ibsen:* Sverige; *J. E. Sars:* Vor politik.

Samtiden. — November—December. — *Hjalmar Christensen:* Arne Garborg (et greit, levende billede af mand og forfatter; om dets lighed har jeg ikke betingelserne for at udtale mig; det er Samtidens prisbelønnede essay); *Herman Bang:* Alexander III; *Guglielmo Ferrero;* Det unge Italien; *Gerhard Gran:* Strømninger inden det tyske socialdemokrati; *Herman Bang:* Et lille forsvar; *Friederich Naumann:* Sociale breve til rigfolk; *Herman Helferich:* Malerisk.

Ord och Bild. — December. — Heftet er et Gustav Adolfs hefte og indeholder: *Frithjof Holmgren:* På Gustaf Adolfs dag, digt; *Harald Wieselgren:* Gustaf II Adolf; *C. A. Ossbar:* Ett minne från Gustaf II Adolfs likbegängelse. — Literatur, etc. — Det hele hefte er rigt og vakkert illustreret.

Svensk tidsskrift. — 8de hefte. — Efter O. Pfleiderer: Den moderna bibelkritiken; *D—e:* Öfveransträngningen i våra skolor; *Fredrik Wetterlund:* Romantisk mystik; *A. H.:* Spansk nytidsliteratur; *Cecilia Bååth-Holmberg:* En diskussion om samarbete mellan universitet och folkhögskola; *S—e:* Arbetareupplysning och kvinnobildning.

Vor Tid. — No. 20—21. — *O. A. Eftestøl:* Fædrelandskjærlighed; *A. M. St. Arctander:* Frilandssagen; *A. Haug:* Tolerance; *O. A. Eftestøl:* Askov, Folkehøiskolerne og et fremtidsprogram.

„Den største ting i verden“, siger Henry Drummond, „er kjærlighed“. Og det kan han nok trygt sige. Nogen ny iagttagelse er det jo heller ikke. — Der er mange ting, vi kan klare os foruden; men uden den bliver livet temmelig haardt og slidende i hvert fald og karakteren gjerne kantet skarp og bitter.

Jeg taler ikke her om ordet og tingen i den engere betydning af kjærlighed mellem mand og kvinde, men om alle dens former af simpel velvilje og venlighed.

„Ønsk mig godt!“ — ønsk mig held og lykke, heder det i et vakkert digt af Robert Browning. Det er digtet Saulus (tidligere gjengivet som en slags prosaskisse i *Kringsjaa),* hvor den unge Davids indflydelse over den af mismodets djævle besatte jødekonge bliver skildret. Det er Abner, Sauls feltherre, der udtaler ordene, da den unge, friske, varmhjertede gut kommer som et pust ud fra naturens sundhed og kraft til den af mørkets aand trykkede kongeleir. „Kys mig og ønsk mig held og alt hvad godt er!“ siger den ogsaa af mismodet berørte feltherre til den af glæde og sundhed og velvilje straalende gut.

Ønsk os lykke og alt godt! — „Jo, det har rigtig ogsaa noget at sige“, vil kanske mange tænke; „det hjelper vist svært meget, hvad folk „ønsker“ os for noget; det fylder nok ingen pung og ændrer ingen kjendsgjerninger. Ønsker er billige ting, en øre tusenet er høi pris for dem. Thi der er da vel ingen i vor tid, der troer, at lykken kommer snarere, fordi en anden ønsker os den?“

Jo, jeg i det mindste troer det.

Men saa forstaar jeg rigtignok med gode „ønsker“ noget andet og meget mere end blotte ord eller den luftstrøm fra lungerne, hvoraf ordene formes. Deri ligger vist ingen velsignende magt. Ordene alene er visselig ikke værd en øre pr. tusen. Og det var neppe heller om den slags „ønsker til lykke“, Abner bad den varmhjertede, livsglade gut. Der var mere, han vilde, og mere han haabed at faa. Det var ikke et pust af luft fra lungerne og en remse af ord, men et pust af ægte medmenneskelig vilvilje ud fra en lys, glad naturs varme hjerte. Det var velviljen, han hungred efter og bad hyrdegutten om, — en smule menneskelig kjærlighed bare. Og ingen tigger er saa at beklage som den, der af hjertesult drives fra dør til dør og fra sjæl til sjæl for at bede om de mindste smuler af — menneskelig sympati og kjærlighed. Og der er mange slige.

Det er i den art „ønsker til lykke“, at jeg mener der ligger magt, — i ønskerne blot som de naturlige, egte udtryk for sympati og varm velvilje. Ikke saa at ønskerne selv bringer os det guld og de grønne skove, som de kanske lover; men kun saa, at de lægger velviljens, sympatiens, kjærlighedens rige, varmende, solfyldte luft om en og gjør livet hundrefold lettere og kraften i vort

eget bryst tifold større, saa at vi ogsaa derfor, — takket være dem — arbeider med fordoblet vilje og styrke og kanske derved selv bringer ønskerne til at gaa i opfyldelse.

„Han var for stærk. Der stod kvinder bag ham“, heder det hos Ibsen om Per Gynt, da selve den store bøigen ikke faar bugt med ham. Sætningen vilde have udtrykt lige saa stor en sandhed, om den havde lydt: „Mænd og kvinders velvilje, kjærlighed og gode ønsker stod bag ham“.

Aa jo, der er magt i følelsen af at omringes af velvilje, at ledsages af andres oprigtige og fra hjertet kommende gode ønsker. Den bærer en op; den gjør let, hvad ellers faldt tungt; den gjør lyst, hvor der ellers var mørkt; den er redning, naar alt ander glipper; den varmer om en og giver en hjemmefølelse, hvorhelst en gaar.

„Giv mig Eders bønner“, sagde de gamle, „bed for mig!“ Og de gik ud i verden sterke og ved godt mod i følelsen af at ledsages af venners bønner som af hærskarer af beskyttende engle. Vi skal ikke her drøfte bønnens natur og magt, men selv den, der ikke tillægger den mere magt end det „gode ønske“, maa i hvert fald tillægge den s a a meget, — og d e t er m e g e t. Følelsen af at ledsages af andres bønner betød i hvert fald følelsen af at ledsages og omringes af varm, bærende, støttende menneskekjærlighed. Og i d e n følelse alene ligger der en umaadelig magt. Sterk maa visselig alene af d e n grund Paulus f. ex. have følt sig, sterk som hundre løver, naar han drog ud paa nye sandhedstogter ledsaget af sine smaa kirkeplantningers „bønner“, — et helt regiments hengivenhed, kjærlighed og støttende sympati og velvilje bagom sig. En slig mand bliver til en hel hærafdeling i sin egen person. Intet skræmmer, og intet kuer ham. Selv den store bøigen faar ikke bugt med en saadan en. Han er sikker paa seir. — Mens uden de „bønner“ og den sympati og vilvilje, de repræsenterede var kanske selve Paulus bukket under i sin kamp mod „fyrstendømmer, riger og mørkets magter i høie stillinger“. Der er ikke den mand i verden, der er saa sterk, at han kan staa alene. „Vaag og bed m e d m i g“, formelig trygglede Jesus selv, da den tungeste stund i hans liv nærmede sig.

Den statsmand, der bæres af et stort folkekrav, der repræsenterer en kamp for ideer og sager, som tusener vil med al sin vilje og alt sit hjertelag, hvem derfor ogsaa tusener ønsker held, seir og lykke, han er mægtig som hele armeer. Den ene mand veier mere end et parlament. Alt viger for ham. De tyngste tag er som leg for hans hænder.

Men lad saa af en eller anden grund forbindelsen afskjæres mellem ham og de tusen hjem. Lad ham, eller lad dem (resultatet bliver i hvert fald det samme for ham), svigte sag og ideer, saa de manges viljer ikke længer slaar staalfast ring om hans vilje, saa „ønskerne“ ikke længer er paa hans side og kjæmper for ham som usynlige hærskarer af engle, og det er ude med ham. Fortvilelsen kan endnu samle og anspore al hans kraft og evne. Han kan lægge for dagen et geni og en kløgt som aldrig tilforn; han kan forbause ved rent overmenneskelig energi. Men det nytter altsammen ikke. „Ønskerne“ har svigtet ham. De usynlige magter kjæmper ikke længer for ham. De manges velvilje og sym-

pati, de manges stille ønsker og tause bønner var det, som gav ham den ubændige, altbeseirende kraft, for hvilket alt maatte vige. Tusener var med ham før og lagde sin vilje som ønsker og bønner ind i hans. Nu er han alene og falder. En rent underlegen mand, der kanske ikke er værdig til at løse hans skoremme, støder ham omkuld og indtager hans plads. Og han forsvinder.

Den, der staar alene, er fortabt. De store mænd skylder de mange smaa mere, end de selv forstaar. De er delvis en art kollektivpersonligheder skabt af mængden selv. Halvdelen af talerens veltalenhed maa tilhørerne laane ham. Er ikke soldaternes gode ønsker og hjerter paa generalens side, saa nytter ikke al verdens krigergeni ham til noget. Den statsmand eller reformator, for hvem ingen kvinde bryder sig om at bede, og for hvem ingen vantroende ønsker at kunne bede, var han end saa vis som Salomon skal have været og saa sterk som Samson, kan ligefuldt pakke sammen. „Hvad stort han bygger gaar og i grus. Med seir fra Moskva til Kartagena, han dør dog ensom paa St. Helena“.

Undres mig paa, om ikke det, vi kalder held og uheld, skjæbne og lykkelige tilfældigheder, ofte lader sig forklare ved de „gode ønsker“, ved et kjærlighedsregnestykke. Naar en dygtig, arbeidsom, slidende mand ingen vei kommer, trods alt sit slid; naar alt gaar tungt og traat for ham, mon det saa ikke er de „gode ønskers“ bistand, han mangler, medmenneskers bærende, styrkende velvilje og sympati? Og naar manden med de middelmaadige evner seiler magelig frem igjennem livet og uden anstrængelse, som ved pur lykke og held, naar alle de maal, han sætter sig, mon det ikke atter er „ønskerne“, der skaber lykken; mænds og kvinders velvilje og støttende kjærlighed, der staar bagom og skyver ham frem.

Ibsen har meget at sige i den senere tid, om „hjælperne“, som en maa kalde paa; „hjælperne“, der opfylder ens ønsker og støtter ens virke. Om de nu ikke var andet end andres gode ønsker, støttende vore egne, andres viljer læggende sig til vor egen. Om den største „hjælper“ under himlen ei var andet end medmenneskers gode vilje og sympati? Saa var det paa den „hjælper“, de gamle delvis i hvert fald, kaldte naar de bad om venners „bønner“, og paa den Abner raabte, da han sagde til David: „Ønsk mig lykke, ønsk mig held.“

Ja, der er meget, vi kan klare os godt foruden her i verden. En kan komme frem gjennem livet noksaa pent uden velstand eller rigdom, skjønt jeg jo rigtignok for min del er enig med den engelske dr. Johnson i, at „til syvende og sidst er det dog under ellers lige omstændigheder bedre at være rig end fattig“. Og social stilling og ære og berømmelse ser vistnok mere lokkende ud i dens øine, der ikke har dem, end de gjør for den, der har vundet dem. De mætter i sig selv hverken hjertets, sindets eller sjælens hunger. De bringer vel nærmest to pligter for hver knapt tilmaalt velsignelse. Og undres mig paa, om ikke mange af de store med fryd solgte al sin storhed for en liden smule af den eneste menneskelige ting, der tilfredsstiller og mætter — kjærlighed, velvilje og sympati. Mon ikke ofte pligtfølelsen

mere end lysten holder de store paa sine skinnende pladse i samfundet? Mon ikke mange af dem — naar pligter og afbrydelser og støi og larm en enkelt gang levner dem tid til at leve og sanse sig —, ifald de for sin samvittighed turde, heller vilde være den sidste i en liden landsby, hvor gjensidig velvilje og sympati raader, hvor hver især har følelsen af at ønskes alt godt og bæres oppe af de andres medmenneskelige kjærlighed, end den første i Rom, hungrende i de glitrende paladser efter alt, hvad sjæl og hjerte dybest trænger og alene tilfredsstilles af.

Al agtelse for pengene, som er nyttige til meget. Men sandelig om de, rent praktisk talt, er hverken det største eller bedste paa meget langt nær. En kan dø ensom og hjertehungrende paa en gulddynge. En kan være mere alene og forladt i de selskabsfyldte sale end i en liden faldefærdig stue paa landet. En kan kjøbe sig „omgang“ og „selskab“ for en billig pris; men venskab, hengivenhed, sympati, forstaaelse, velvilje, gode ønsker, kjærlighed kan en ikke kjøbe for penge, om en sad med alle Vanderbilts bunker. Og hvad skal en med penge, har en ikke ogsaa disse ting? — Gud ske lov; ikke alt i denne verden noteres paa børserne, værdsættes i kroner og øre og gaar til de høistbydende. Der er ting, som det ikke nytter at byde paa; ting, der hører en høiere verden til end den, hvori penge raader; ting, der lyder andre love og ofte gaar til den, der mindst har at byde. I Amerika tales der ikke sjelden om en tusen-dollars-prest og en fem-tusen-dollars-prest. Og hos os kan vi jo paa samme vis tale om tusen-kroners eller fem-tusen-kroners malere, digtere og andre kunstnere. Deres verker er handelsvare. De lader sig maale i pengeværd og bliver saa maalt. Men om tusen-kroners eller titusen-kroners venner taler man intet sted og vil man heller aldrig tale; der har vi for en gangs skyld, en værdi, som penge ikke forslaar til at maale.

„I kan holde af hinanden og føle for hinanden“, svarede Muhamed, da hans disciple bad ham vise dem et tegn paa Guds tilværelse og nærhed, „sandelig, sandelig, deri er der „tegn“ for forstandige mennesker.“

Ja, sandelig. Og det vakreste af alle tegn.

Intet i verden bidrager saa til at lyse op i et samfund, til at gjøre livet fagert og øge glæde og velvære som god vilje blandt menneskene, god vilje overfor hinanden. Den er bedre end solskin; den er bedre end de fagreste skoge og vakreste byer og hjem.

Vi maa ikke fordre for meget af dem, der ikke staar os helt nær, og brugen af ordet kjærlighed er kanske ikke her paa sin rette plads; men alene følelsen af at leve blandt mennesker, som vil en alt godt, som intet ondt vil en, som ønsker en godt, ønsker en lykke og held, — leve i et samfund, hvor almen, gjensidig velvilje raader, det gjør livet til en fest; det lægger en glans og en varme i solskinnet, saa en aldrig savner Sydens sol selv under Grønlands breddegrad. Det holder ens eget hjerte varmt og menneskeligt og gjør selve existencen til fryd og glæde. Det synes at forgylde selve solen og blaane selve himmelen, saa en gaar gjennem livet som gjennem fortryllede sale. Den største, den dybestgaaende og den mest frugtbringende og velsignelsesrige reform, der kan arbeides for, er at øge den gode vilje blandt

menneskene. Den indeslutter i sig alle andre reformer.

Og intet bidrager paa den anden side saa meget til at forarme livet og gjøre det haardt, koldt og uhyggeligt som denne følelses fravær. Værre endnu bliver det, naar det er samfundets aand og tone at ønske ilde; naar den onde vilje er den herskende, og der raader misundelse, jalousi, smaaligt fiendskab; naar man maa føle, at de mennesker, en møder og hvis hænder en trykker, vil en ilde, glæder sig, naar det gaar en galt, og pines, naar det gaar en godt. Det er slige ting, som skaber livets mørke, bitterhed og styghed. Og allerværst farne er vi, har denne Onde Aand taget bolig i vort eget bryst, saa vi har tabt evnen til at ønske andre held og lykke, til at glæde os over deres seire og sørge med dem over deres nederlag. Undrer mig paa, om det ikke er det, religionerne fra begyndelsen af har ment med at være „fortabt“.

Desværre har vi nok ikke saa ganske lidet af den art „fortabelse“ og af den Onde Aand iblandt os. Og er man engang fanget i deres garn, er det ikke let at slippe løs. Men det lader sig gjøre, og maa gjøres, vil man kjende livets glæde og føle alt dets lys og varme. — Væk fra os med slig elendighed! Lad os lære at ville og ønske hinanden vel. Lad der staa lidt lys og varme ud ifra os ogsaa. — Lad der blive arbeidet mere velvilje, mere interesse for hinanden, mere menneskelig, enkel kjærlighed ind iblandt os. Mere sammenslutning, mindre isolerthed. — Og bort med uviljen, bitterheden, hadskheden og ondskaben.

Mere lys og mere varme — det er den store, radikale reform, der vil øge glæden og lykken tifold, give livet dobbelt værd for os alle, klæde Norges fjelde og give os heroppe bedre ting end Sydens sol. Men det haster. Livet er kort, og vi, som lever, vil ogsaa gjerne nyde godt af reformen. Bring den derfor til seir, I, som kan, I, som allerede forstaar dens værd; som har lært at ville andre vel, som har hjertelaget og sundheden og den gode vilje; i hvem der allerede findes et overskud af lys og varme. Giv, hvad I har; kast det ud i vort kolde klima, ud over de nøgne fjelde. Lys og varme!

„Trællesind har den, som frygter
For at tale sandheds sag; —
Trællesind har den, som flygter
Feigt af frygt for nederlag,
Den, som viger sky tilbage
Fra de faldne — med de svage —,
Den, som ræddes for at staa
Mod de mange med de faa!“

(James Russell Lowell — ved A. C. Holst).

Notitser.

— *„Sang om Aegir“* har allerede indbragt over 30,000 kr. Pengene skal anvendes til bygning af en mindekirke for gamle keiser Wilhelm.

— *360,000 kr.* har det kgl. museum i Berlin betalt for et billede af Rembrandt.

— *16,000 tons* og *20,000 hestekræfter* er maalene for den nyeste amerikanske dobbeltskruedamper „St. Louis“, der forleden gik af stabelen i Filadelfia. Daaben foretoges af præsident Clevelands frue, der senere har faaet høre haarde ord af de amerikanske afholdskvinder, fordi hun benyttede en flaske champagne istedenfor den flaske vand, de havde sendt.

— *Luftballon-jernbane.* Der anlægges nu fra Pompeji til Vesuvs top en løipestreng af jern, hvorefter en luftballon skal føre turisterne op til krateret. Der skal gaa ti „tog“ om dagen.

— *Elektrisk ligvogn.* San Franciskos sporveisselskab har anskaffet en ligvogn, som paa bestilling anbringes paa en af linjerne og føres til kirkegaarden. Vognen er 10 meter lang og er delt i to afdelinger, hvoraf den forreste er bestemt for ligkisten, den bagre for følget.

— *Crispi og frue* lod sig kirkelig ægtevie i november efter at have faaet pavens specielle tilladelse. Hans tidligere ægteskab var nemlig blevet opløst, hvorfor den katolske kirke i sin tid ikke kunde vie ham til en ny brud. Nu skulde imidlertid Crispis datter giftes med en „fyrste“, og dennes moder vil ikke indvilge herpaa, før frøken Crispis forældre havde „forsonet sig med kirken“.

— *Sara Bernhardt* hugger for tiden sit eget gravmonument i marmor. Hun er som bekjendt flink billedhuggerske.

— *En lærestol i „Kneippkuren“* skal oprettes ved det lille katolske universitet i Freiburg i Schweiz; Kneipp er selv katolsk prest.

— *Mac Kray symaskine* paa Chicago-udstillingen leverede fra 600 til 1000 par støvler om dagen; der skulde ellers have været 800 mand, naar de arbejdede hver for sig, til at udrette det, som 60 nu kunde udrette, naar de ved maskinens hjælp arbejdede sammen paa et par støvler.

— *Ved Kongo* er anlagt en kristen landsby for midler, som er indkommet ved salg af brugte frimærker, der foræres vedkommende belgiske missionsselskab i dette øiemed; ialt er indkommet 40 millioner frimærker.

— *Det ældste medlem* af den tyske rigsdag fyldte nylig 84 aar; han har i 20 aar siddet i rigsdagen og blev første gang valgt ind i Preussens landdag i 1854.

— *Befolkningen i de byer i de Forenede Stater,* der har 8000 eller flere indbyggere, udgjorde i 1880 11⅓ million af 50 millioner. Disse 11⅓ million var fordelt paa 286 byer. I 1890 beløb den sig imidlertid til 18¼ million i 448 byer af en totalbefolkning af 62½ million. Saa stor en tiltrækning har bylivet paa de nye landes let bevægelige befolkning.

— *The Hoe Rotary Press* paa udstillingen i Chicago leverede paa en time 12,000 exemplarer af en avis paa 16 sider. Saa stor er nu bogtrykkerpressens produktionsevne.

— *Statens livs- og alderdomsassurance i Storbritannien og Irland* arrangeret gjennem posthusene, faar ikke nogen betydning, fordi der kun modtages aarlige indbetalinger. Publikum foretrækker de saakaldte Industrial Assuranceselskaber, der, som for exempel „The Prudential“, modtager meget smaa indbetalinger, en penny ad gangen, der indbetales ugentlig.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND V. 30. JANUAR 1895. HEFTE 2.

Boston.

(Af redaktøren).

(Slutning).

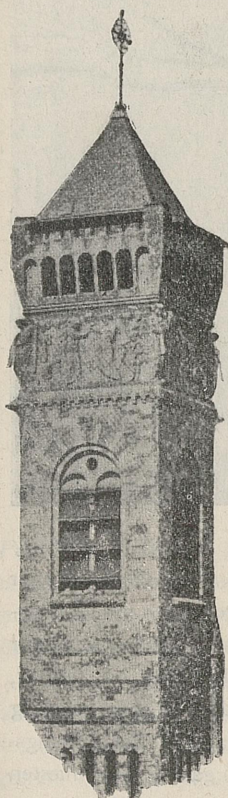
Kirketaarn.

Det hænder ikke ofte i Amerika, at en stor by tillige er hovedstad i den stat, hvor den er beliggende. Chicago er saaledes ikke staten Illinois's hovedstad; den er blot en provinsby; hovedstaden er en smaaby, hvorom man sjelden hører tale uden i forbindelse med regjering og politik. Heller ikke New York er staten New Yorks hovedstad. Amerikanerne har gjennemgaaende, og visselig med god grund, været bange for at henlægge staternes regjeringer til de store handelsbyer. Hovedstæderne er gjerne ubetydelige stæder, der undertiden slet ikke vilde være til eller i hvert fald blot existere som rene landsbyer, var de ikke blevet udseet til regjeringssæde.

Boston udgjør imidlertid en af undtagelserne fra denne regel. Den er samtidig statens største by og dens hovedstad. Her finder vi derfor stortingsbygningen, som bostonerne selv kalder en vakker bygning. Den ser imidlertid svært tarvelig ud sammenlignet med andre staters. I samme bygning er nu ogsaa guvernørens (præsidentens) kontorer. Den hele regjering — udøvende som lovgivende — er under samme tag. Bygningen kaldes da heller ikke stortingsbygning, men *state-house* — statshuset. Nogen bolig for guver-

nøren holder staten ikke; han bliver under sin funktionstid boende i sin vanlige privatbolig. Staten holder ham blot med kontor; for den er han kun regjeringschefen, som man venter skal udføre sit arbeide som saadan og være at træffe til enkelte tider paa sit kontor; hvor eller hvordan han ellers lever, det bliver hans og hans familjes sag.

Statshuset ligger paa toppen af *Beacon Hill* (Fyrtaarnbakken), byens høieste punkt, og dets gyldne kuppel rager op over løv, hustage og kirkespir, hvor man saa end befinder sig. Rundt om det er et af byens ældste strøg med gammeldagse husfaçader, trange, krogede gader og tildels temmelig bratte bakker. Det hele er som et lidet stykke Europa, — et stykke

Beacon Hill.

Gammelengland. Om gaderne siges det spøgende, at de er lagt ud efter de fæstier, som engang krydsede bakker og vidder, hvor byen nu er bygget. Det romantiske eller poetiske menneske, der ligesom kineserne afskyr rette linjer, og ynder alt der er bugtet, kroget, uregelmæssigt og kaotisk, maa befinde sig vel i denne del af Boston. Det hænder, at man gaar og gaar, indtil man til sin overraskelse atter kommer tilbage til det udgangspunkt, som man troede sig langt borte fra. Der er gader, som næsten gaar i ring, og andre, som pludselig stanser foran en husvæg eller et jerngitter. Har man hastverk, maa man vogte sig vel for at indlade sig paa uprøvede veie, selv om de synes at maatte være benveie, og selv om de paa kartet ser aldrig saa enkle og ligefremme ud.

Der er en del af Boston, som ofte har forekommet mig rent forhexet. Der er et torv, hvor en fem, sex gader mødes eller hvorfra de løber ud i alle retninger og stadig videre forgrener sig. Og alle disse gader og deres forgreninger snoer og dreier sig den ene eller anden eller begge veie. I nærheden er der et andet torv, som ligner det første noget. Forhexelsen bestaar i, at hvordan man saa end gaar eller ikke gaar, bliver man ofte gaaende i lang tid frem og tilbage mellem de to torve og kommer ikke længer med mindre man styrer efter kompas eller stjerner.

Foran Statshuset ligger den over hele Amerika berømte og tidligere omtalte *Boston Common* og skilt fra denne ved en gade har man *The*

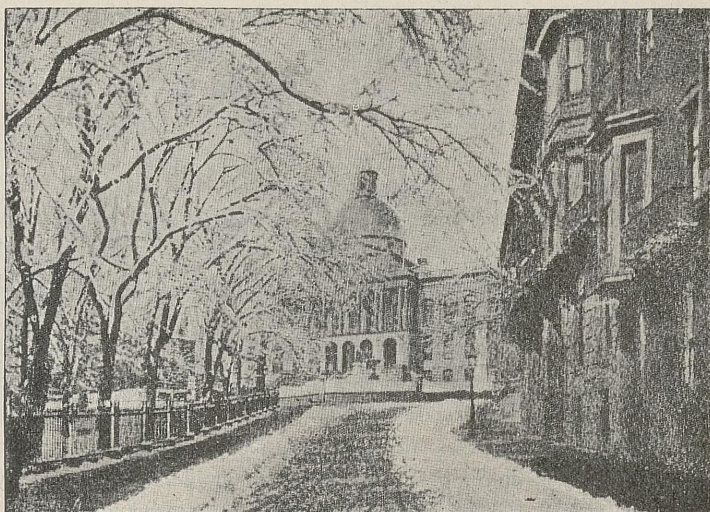

Statshuset i baggrunden, The Common tilvenstre.

Public Garden, et ganske stort og meget vakkert haveanlæg. For at se Bostons tiltag i moderne park-, have- og boulevardanlæg maa man imidlertid langt udover mod bygrænserne, hvor bostonerne snart haaber at kunne konkurrere med New-York og Chicago i parkanlæggenes udstrækning.

Byen er forøvrigt godt forsynet med træplantninger. Alle nyere gader har sine dobbelte trærækker, og man støder ofte paa virkelig vakre og koselige smaa parkanlæg eller træbeplantede pladse, der ligger som store grønne nervecentrer af lys, luft, solskin, løv og friskhed rundt om i byen, mens de forbindes ved nerver af avenuer og træbeplantede gader. Ser man Boston fra nabobyen Cambridge, ser den i sommertiden ud som en blanding af løv, rød mursten, sorte, glinsede tage og kirkespir, hvor dog løvet spiller den overveiende rolle; vægge, tage og spir stikker ligesom frem af en tæt

løvskov. Og over det hele glitrer og skinner Statshuskuppelen i solskinnet. Vi er paa Roms breddegrad og har Middelhavets dybblaa himmel over os.

Byens hovedgade er Commonwealth Avenue, hvoraf forrige hefte indeholdt et billede taget fra The Public Garden, hvor den begynder. Den er en virkelig boulevard i fransk forstand, en umaadelig bred gade eller rettere sagt tre parallelt løbende gader adskilte ved tætte rækker af svære løvtræer. Der er bænke under trærne, vakre græsplæner, lange blomsterbed, springvand og statyer, — deriblandt af Leif Erikson. Paa begge sider er der tætte husrækker, hvor man ofte ikke ser stort andet end vinduerne i det tykke lag af vildvin eller andet grønt — grønt om sommeren og flammende rødt hele høsten udover. Her bor naturligvis bare rigfolk. Husene er alle bygget i den engelske stil, smale og høie og væg i væg. Hver familje beboer 3—4 etager — husets hele høide.*)

Huset selv ligger altid 10—20 fod tilbage fra gadelinjen, og den første etage 4—6 fod over gadenivaaet. Under denne er en høi kjælderetage, hvor man gjerne har kjøkken og spiseværelse. Fra den dobbelte indgangsdør i første etage fører en bred stentrappe ned til gadenivaaet og ud til gadelinjen. Trappens øverste trin bliver da meget bredt og rummeligt og udgjør en art veranda, hvor familjen ofte slaar sig ned om sommeraftenerne eller endog om eftermiddagene. Trappen er undertiden dækket af grønt som det øvrige og ofte prydet med blomster og planter, mens der paa det øverste trin er lagt tæppe og sat gynge- eller lænestole (amerikanerne er svære til at „gynge"). Døre og vinduer er aabne i sommertiden, ifald familjen er hjemme. Gjennem gangdøren ser man ind i den brede og dybe entré, ogsaa teppelagt og møbleret med flere gyngestole og mere grønt. Gaden er stille, hverken sporveisklokker eller lastvognes larm høres der.

Det er den rette maade at bo og leve paa, naar man tjener 50—100,000 kroner aarlig.

Forresten er der en endnu flottere og menneskeligere maade at bo paa. Søger man ud fra byens centrum støder man snart paa nyere, brede, altid træbeplantede gader, hvor ogsaa kun rigfolk kan bo. Her bygges ikke væg i væg, men i villastil. Der skal penge til at være saa flot med tomter. Hver mand omgiver sig nemlig paa alle kanter med et større aabent areal, der lægges ud til have, parke og græsplæner. Haverne rykkes ikke blot 10—20 fod tilbage fra gadelinjen, men kanske lige til hundre fod tilbage, og et godt stykke bort fra begge naboers tomter, saa huset

*) For privatboliger gaar man ikke i Amerika til store høider. Det er blot hoteller og forretningsgaarde, der bygges høiere. Fem etager i en privatbolig er vistnok meget, meget sjeldent. To etager er vel det hyppigste.

bliver, midt i byen, liggende stille, skjult og lunt under træer og mellem rosenbusker og vinranker. Det hænder, at man neppe kan se det fra gaden; — man faar blot glimt af teppelagte trapper, blomsterfyldte verandaer og skinnende hvide grusgange mellem blomster og græsplæner.

De er vakre saadanne gader. Faa ting er igrunden vakrere. Det er en ren lyst at spasere der og nyde de smuler, der i form af ydre syn og glimt af det indre falder fra de riges bord.

Men man behøver heller ikke at være rig for at bo meget pent i Boston — og i alle amerikanske byer. Man behøver blot at drage endnu længer udover mod bygrænserne, gjerne over dem og ud i de mest henrivende smaabyer, der ligger som en krans over bakkerne om storbyen. Her bliver tomterne billigere, — ganske rimelige. Og udenfor murgrænserne bygger man billig i Amerika, billigere end hos os. Man kan faa et vakkert, endog elegant og fremforalt bekvemt, lunt og koseligt hjem for priser, hvorom der ikke hos os er tale, vil man have noget tilsvarende. Grunden ligger vel i mere praktiske byggemaader og — paastaar en ven — i en langt hurtigere udførelse af alt arbeide, der gjør, at det falder billigere trods den høiere dagløn. Det er i det hele ikke saa dyrt at bo i Amerika, som folk mener, naar man blot ved at indrette sig og holder sig borte fra de tætteste befolkningscentrer. Ogsaa i de sidstnævnte strøg er det meget vakkert. Her benyttes ogsaa altid villabebyggelse, — det vil sige, hver mands hus ligger frit og selvstændigt, omringet af have, grønne plæner og trær. Haverne bliver jo ikke længer fuldt saa flotte, thi eierne selv maa gjerne stelle dem, selv klippe græsset paa plænerne, etc. Naar arbeidsdagen er forbi, hører man derfor klippemaskinen gaa, og kjøbmand den og den eller presten saa og saa gaar i skjorteærmerne og stræver med sin klippemaskine; mens fruen er ude og steller med blomsterne.

Fritliggende bolig for enkelt familje.

Landet omkring byen er i de fleste retninger særdeles vakkert. Norske, svenske og danske landskaber om hinanden, men med sydlandsk plantevæxt

og frodighed og sol. Smaa søer omgivet af egte norske granitknauser, mod hvilke vandet plasker, akkurat som om det var i Nordmarken; en liden elv, der rinder ud af søen og bugter sig frem under et tag af overhængende løvtræer, hvorigjennem solen skinner dæmpet og grønt; og saa efterhaanden et nyt landskab af flade marker. Men overalt lys og sol, livlige farver og glade ansigter.

Her har man da bygget op en række af landsbyer og smaabyer langs jernbanelinjerne. Folkemængden har spredt sig ud over landet, uden at fylde det eller berøve det det landlige præg. Man finder smaabyer paa

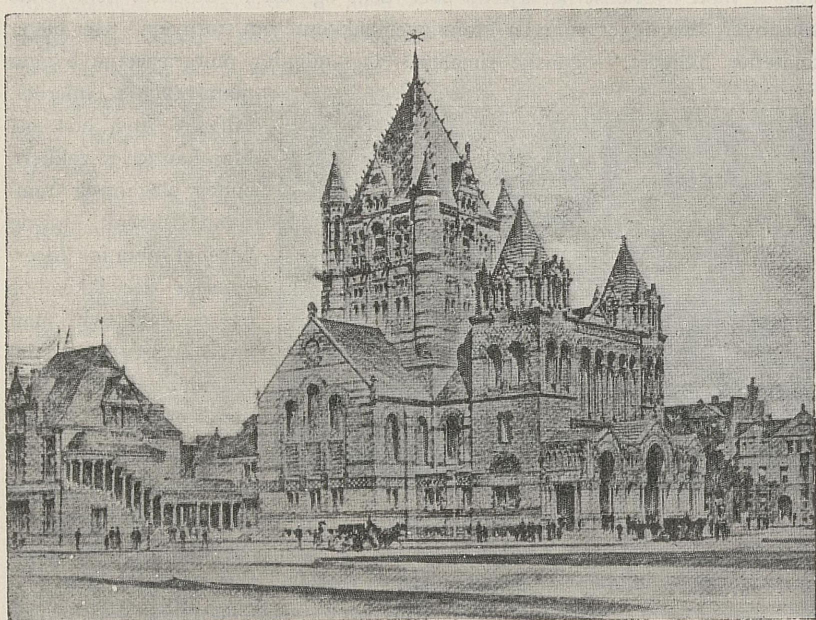

Trinity Church.

et par tusen mennesker, hvor alle indtager omtrent samme sociale og økonomiske stilling, og hvor der derfor over det hele hviler en atmosfære af demokratisk velstand, — af enkel, ikke overdreven, men velnyttet og veltjent velstand. Fuldstændige demokratiske samfund uden fattigdom og uden kuende rigdom, hvor hver familje har sit eget fritliggende villahjem. Og der er det livet er allervakrest.

Boston er en kirkernes by; i 1888 var der omtrent 240 kirker inden bygrænsen, og omegnen er ogsaa fuld af dem. Den største af disse er *Trinity Church,* en episkopalkirke, hvor en af Amerikas dygtigste og

nobleste geistlige talere, Philips Brooks i en aarrække var prest. Kirke- og kulturliv er ikke skilt ad i Boston; de støtter gjensidig hinanden og løber sammen. Prækenerne er gjennemgaaende af høi rang, ogsaa intellektuelt seet, og kirkerne søges specielt af de mest dannede klasser. I Amerika er det nemlig masserne, man finder det vanskeligt at beholde i kirkerne; de dannede klasser har man ingen vanskelighed med. Digtere, forfattere, aandshøvdinger, politiske førere og sociale reformatorer er gjerne regelmæssige kirkegjængere. Menighederne er ogsaa ofte gjennemgaaende af en art, der maa inspirere enhver prest til at gjøre sit yderste, hvad tankens klarhed og dybde angaar i hvert fald. Der klages ogsaa undertiden i Amerika over, at presterne er for intellektuelle, at de „sigter for høit“, taler for meget til hjernen og for lidet til hjertet; det modsatte altsaa af de klagemaal, man gjerne hører i Europa.

Af teatre har Boston eleve, hvoraf dog blot fem eller sex er virkelig første rangs teatre. Byen har blandt andet, hvad ingen anden amerikansk by eier, et fast skuespillerselskab. Det ofrer sig dog væsentlig for komedie og den høiere genre af folkeskuespil. Ellers lider den amerikanske teaterverden under det saakaldte *star*-system. Det vil sige enhver virkelig første rangs skuespiller eller skuespillerinde omgiver sig med et for hendes regning anskaffet og ganske underordnet personale, hvormed hun reiser om fra by til by i Unionen og giver sine faa glansroller. Det kaldes at *stare*. Følgen af systemet er, at man ofte ser godt spil i Amerika, men yderst sjelden gjennemgaaende godt spil i et helt stykke. Man faar blot se roller, ikke skuespil. Stjernekunstneren er ofte ligefrem glimrende og undertiden helt uovertræffelig (landet har nemlig et betydeligt antal af dygtige og talentfulde skuespillerkræfter); men de andre rollehavende er lidet mere end statister. Dog gaar udviklingen i retning af, at „stjernen“ ihvertfald maa omgive sig med respektable kræfter. Saa det kan af og til hænde, at man faar se extra vakre og helstøbte ting i de amerikanske teatre. Og sees de nogetsteds, saa er det i Boston, hvor der ogsaa blandt andet findes et teater, — hverken stort eller overdrevent elegant —, der er koseligt som en dagligstue i et lunt og nogenlunde rigt hjem.

Foruden teatrene, hvoraf man altsaa hver aften har 5—6 at vælge mellem uden at gaa ned til de tarveligere sager, er der en musikhal og en stor foredragssal, hvor stadig noget er paafærde.

Af høiere skoler og bogsamlinger har Boston en hel mængde. I nabobyen Cambridge, tvers over elven, ligger Amerikas ældste og vel endnu bedste universitet *Harvard* med sine betydelige bogsamlinger. Boston selv har ogsaa sit „universitet“, der dog er en af de bastarder paa undervisningsvæsenets omraade, som forholdene derover har frembragt, og som det er vanskeligt at definere, fordi vi intet tilsvarende har. Kanske

kommer vi det nærmest ved at sige, at det er et universitet, hvor man aabent og ærlig erklærer ikke at have andre eller høiere maal end at forberede studenterne for en livsgjerning som sagførere, læger eller lignende, — hvor al høiere videnskabelighed og alsidighed altsaa ikke hører med til planen.

Der er ogsaa en teknisk skole eller høiskole af god rang, skjønt den vel nu overgaaes af flere af de tekniske afdelinger ved universiteterne.

Af bogsamlinger er der foruden det offentlige bibliotek og Athenæum, en hel række mindre samlinger og fagbiblioteker paa 20—30,000 bind hver. Boghandlerbutikerne er selvfølgelig talrige og baade velfyldte og for den besøgende bekvemt indrettet.

Det elementære offentlige skolevæsen staar merkelig nok ikke høit i Boston, i forhold til hvad tilfældet er i andre byer. I de sidste par aar har dog byen faaet høre saa meget ilde i den anledning, at det vistnok vil blive rettet paa. Grunden er muligens den, at de private skoler her har naaet en i Amerika sjelden grad af udvikling. En af Bostons mindre nabobyer er derimod foregangskommune paa skolevæsenets omraade i de Forenede Stater.

Det intellektuelle liv*) er som nævnt intenst næsten til overdrivelse i Boston og omegn. Der yrer af „klubber", hvor der læses, diskuteres og studeres alt under solen; men fremforalt af literære klubber. Der er Shakspeareklubber, Browningklubber, Longfellowklubber, Danteklubber, Goetheklubber og vel nu ogsaa Ibsenklubber. Overalt finder man disse „klubber", men især i forbindelse med kirkerne. Der er ikke den lille landsby i omegnen, der ei har dem. Ti, tyve familjer slaar sig sammen og møder omkring i hjemmene en gang om ugen for at læse og tale om Browning f. ex. — Og saa er der klubber, hvor det sociale spørgsmaal drøftes og løses paa alle mulige vis. Ogsaa de har ofte sine møder i kirkerne.

Tversover elven fra Boston ligger, som allerede nævnt, universitetsbyen Cambridge. Du Prel vilde vel finde det ganske naturligt, at man i en by føler en art aandelig atmosfære, der bestemmes af dens liv, gjøremaal og folkekarakter. I Cambridge synes det mig, at ogsaa andre end du Prel, — at enhver maa føle i de stille gader under de svære almetræer, med rækker af fritliggende toetages trævillaer, at man er i en universitetsby og i en by, der er centrum og hjerte for en kultur, der udmærker sig lige meget ved etisk som ved intellektuel finhed og høihed.

*) Der udkommer i Boston 16 dagblade, 113 ugeblade, 114 maanedsskrifter og 26 fjerdingsaarsskrifter. Blandt de første udgaar flere i oplag af mellem 100 og 300,000.

Det er som at bo paa landet at bo i Cambridge. Det er ingen forretningsby. Selv hovedgaderne er stille næsten som landeveie, og i de mindre gader kan man tro sig langt væk fra byer og larm, — fra alt der er støiende og ubehageligt i byerne. Man kan sidde paa sin veranda uden at høre stort andet end fuglesangen i løvet. Men et par kvartaler fra en er dog Amerikas største universitet med sine aabne bogsamlinger. Samtaleemnerne ved middagsbordet i privathotellerne er hentet fra universitet eller bøgerne. — Imidlertid er jo de amerikanske universiteter ogsaa centrer for enhver art af idræt. I næste gade er der kanske saaledes en aaben plads for boldspil. Gaar man ud om eftermiddagene, ser man lysklædt ungdom af begge kjøn spille bold i haverne. Er det aften, driver sang og latter og musik ud til en sammen med lyset fra alle de smaa villaer.

Det paastaaes og det lader til at være saa, at befolkningen i det østlige Massachusetts er en blandingsrace af engelske protestanter og franske

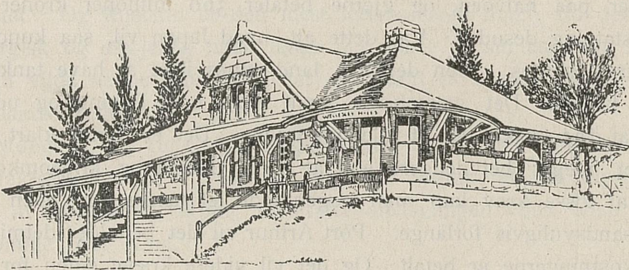

Jernbanestation i Bostons omegn.

hugenotter. Der hviler i hvert fald over det hele liv i og om Boston, men kanske intet sted i mere slaaende grad end her i Cambridge, en saadan blandings atmosfære. Fransk livlighed, fransk lys og sol, bevægelighed og glæde er parret med nordisk alvor og anglosaksisk sund, praktisk sans. Og blandingen er aldeles betagende i sin virkning.

Sol og løv og lyse, farveglade dragter og toiletter; rolige, tilfredse ansigter, kvikke bevægelser, kvikke mennesker; høistemt intellektuelt liv, sværmerier i massevis, drømme af enhver art fyldende luften; men under det hele det nøgterne alvor og den faste, urokkelige karakter. Norske og danske landskaber under italiensk sol og himmel. Sværmende, ideelt aandsliv udrustet med praktisk sans og med — fyldte pengepunge. Det er Boston og Ny England, og det udgjør et sammentræf af alt, hvad der bidrager til at skabe lykke, som vel kan gjøre en fremmed stakkel lidt misundelig.

De japanesiske fredsbetingelser.

(Efter *Spectator*.)

Man spekulerer i udlandets presse ivrig over, hvad fredsbetingelser Japan vil opstille, naar det først staar seirrigt i Peking. Japan selv har ingen oplysninger at give. Det handler, men taler ikke. Man er ganske henvist til gjætninger. Kun ét er klart: at Japan vil mere, end det aabent og offentlig har vedstaaet, og at det vil ting, som det ønsker at holde absolut hemmelige indtil videre.

Thi ønskede Japan ikke andet, end hvad der ved krigens begyndelse blev talt om, saa kunde det faa det øieblikkelig, og Kina vilde gaa ind paa betingelserne med fryd. Japaneserne er allerede i fuld besiddelse af Korea, og der er ingen tvil om, at Kina gjerne afstaar til dem alle sine krav og rettigheder paa halvøen, og gjerne betaler 360 millioner kroner i krigsskadeserstatning desuden. Var dette alt, hvad Japan vil, saa kunde krigen altsaa strax sluttes. Men det lille land synes ikke at have tanke paa at afbryde krigen. Det marscherer jevnt frem mod Peking og udtaler nu aabent, at der ønsker det at tale om freden. Det er derfor klart, at Japan vil noget meget betydeligere end at opnaa Korea og krigsomkostninger. Enkelte af disse krav kan man nogenlunde let tænke sig. Øen Formosa vil det sandsynligvis forlange. Port Arthur vil det beholde idetmindste, til krigsomkostningerne er betalt. Og det vil videre kræve enten for sig selv alene eller for den øvrige verden frihed og sikkerhed til at drive handel over hele det Kinesiske Riges territorium. Kina, siger det lille folk, er Japans naturlige handelsmarked.

Men alt dette er ligetil nok og i overensstemmelse med, hvad andre nationer under lignende omstændigheder har gjort. Europa vilde ikke lade sig forstyrre af nogen af disse betingelser. Der maa være noget endnu mere bagom, eller japaneserne vilde være mindre hemmelighedsfulde. Og dette mere tør betegne en farlig og uhyre ærgjerrighed hos det lille øfolk. Bladet *Shanghai Mercury* tror, det har opdaget hemmeligheden. Og den er af saadan art, at neppe nogen europæer kunde falde paa den, hvorfor der synes at maatte ligge noget tilgrund for bladets fortælling.

Denne gaar ud paa, at Japan vil forlange, at Kina skal indgaa med det i et fast fordbund mod alle andre magter i verden. Videre skal Kinas „udvikling“ foregaa gjennem japanesere. Og endelig skal Japan paatage sig at reorganisere den kinesiske armé og flaade.

Men disse betingelser betyder jo, at Japan gjør Kina til en vasalstat. Det maa føre opsyn med kinesisk udenrigspolitik. Det maa herske i Kina,

som det vil herske i Korea, og som England hersker i Ægypten. Eller Kina vil blive for Japan, hvad Indien er for England. Man kunde lige saa godt strax udraabe Mikadoen til keiser af Kina og afsætte Manschu-dynastiet for udygtighed.

Spectator „tror neppe, at Japan for alvor har tænkt paa saadanne betingelser, skjønt det for sin egen fremtidige sikkerheds skyld maa have tænkt paa Kinas fuldstændige underkastelse og et japanesisk dynastis ophøielse paa tronen". Det tror heller ikke, at den kinesiske keiser nogensinde vilde gaa ind paa slige betingelser. Derimod tviler det paa, at Europa, i tilfælde Japan var dristigt nok til at sætte en saadan politik igjennem, vilde gjøre andet end protestere ved platoniske noter, som japaneserne ikke vilde tage ringeste hensyn til. En fællesoptræden er næsten utænkelig, hvor de stridende interesser staar saa skarpt mod hinanden. For Rusland nærer ikke — underligt som det for europæiske øren maa lyde — Japan spor af frygt; dets trusler og forestillinger vilde lades ganske upaaagtet. Og Rusland er den mest interesserede magt; thi det vilde faa en energisk og ærgjerrig nabo langs det meste af sin asiatiske sydgrænse. England vilde neppe føle sig rustet og oplagt til at skride ind — især ikke til Ruslands fordel.

Muligt er det vel ogsaa, at japaneserne kan stille sine betingelser og sine traktatparagrafer i saa fine og slue former, at det blev vanskeligt endog at protestere, skjønt resultatet øiensynligen vilde blive japanesisk herredømme over Kina.

Japanesisk herredømme i Kina vilde vel sige, at det sidste riges 400 millioner om en menneskealder vil staa rustet og civiliseret, som Japans 30 nu gjør. Og det vilde betyde, at de europæiske lande fik se til at blive enige sig imellem og holde op at trætte og slaas indbyrdes for at danne et kaukasisk forbund mod det mongolske. Om de da ikke i mellemtiden allesammen var blevet enige om at smelte de kruppske kanoner om til plogskjær og spindemaskiner og ombygge de flydende ødelæggelsesmaskiner til nyttige skibe.

Den preussiske kolonisation i polske distrikter, hvorpaa der er anvendt ca. hundre millioner mark, giver efter Hans Delbrück, som er en autoritet i de sager, kun et meget daarligt resultat. Istedenfor at svække den polske nationalitet, hvilket var formaalet med dette foretagende, har det snarere styrket den. De store polske eiendomsbesiddere, der har solgt sine godser fordelagtig til regjeringen, har kunnet kjøbe billigere paa ny af de tyske jordeiere. Den nye eiendomsform, „Rentersgüter" eller eiendomme med visse indskrænkninger i den fri dispositionsret tiltaler ikke de tyske bønder.

Om tankelæsning.

Af

Dr. Carl du Prel.

Oversat for „Kringsjaa“ af **Marius Selmer.**

II.

Hvor tankeoverføring kun finder ensidig sted, er altsaa en konversation tænkelig, i hvilken kun den saakaldte tankelæser behøver at betjene sig af talte ord. Lægen Teste omtaler f. ex. en somnambul pige, med hvem han kunde føre regelmæssige samtaler, medens han selv kun talte i tankerne.

Tænker vi os videre to tankelæsere i samtale med hinanden, saa maatte disse kunne føre hin sjæle-samtale, „aandesprog“, hvorom Plotin og apostelen taler. Der findes nok af exempler herpaa. Fyrst Hermann af Wied kjendte to somnambuler, der underholdt sig med hinanden i magnetisk søvn uden at tale et ord. Madame Guyon, den berømte af mystiken dybt grebne dame, Fenelons veninde, siger i sin selvbiografi følgende om sit forhold til sin skriftefader:

„Naar man lod fader Lacombe komme til mig enten for at modtage mit skriftemaal eller for at give mig alterens sakramente, kunde jeg ikke længer tale med ham, men der opstod hos mig ligeoverfor ham det samme tause forhold, som ligeoverfor Gud. Jeg forstod, at Gud vilde bringe mig til kundskab om, at menneskene allerede i dette liv kan lære englenes sprog. Lidt efter lidt førtes jeg til kun i taushed at tale med fader Lacombe. Vi talte da sammen om Gud paa en himmelsk maade, der ikke kan beskrives . . . Vi tilbragte hele timer i denne dybe taushed, altid under fuldstændig tankeudvexling og uden at sige et eneste ord.“

Et endnu ældre exempel er følgende: „Ved porten knælede kongen, den hellige Ludvig og broder Gilles og omfavnede hinanden inderlig. De forblev saaledes nogle øieblikke, hvorpaa de skiltes i taushed uden at vexle et eneste ord. De fromme forundrede sig meget herover. Broder Gilles sagde da til dem: „Brødre, bekymrer eder ikke, og bliv ikke forundret over, at I ikke har seet mig tale til kongen eller kongen til mig; thi da vi omfavnede hinanden, lyste det guddommelige lys op i vore hjerter, aabenbarende hans hjertes hemmelighed for mig og mit hjertes hemmelighed for ham. Vi har talt sammen, saa meget vi har villet . . . uden nogen støi af ord“.

En stor rolle spiller i det hele tankelæsningen i den kristelige mystik. Da biskop Falco af Toulouse besøgte Louvain, fandt han der til sin store forundring en mængde hellige kvinder, af hvilke nogle var istand til at gjennemskue sine medmennesker og bebreide dem de synder, som de havde fortiet i skriftemaalet. I nærværelse af sine kristne troesbrødre

Alypus, Licentius og Tryginus prøvede kirkefaderen Augustinus den kartageniensiske sandsiger Abiccerius' evne til at læse andres tanker og maatte ogsaa erkjende, at manden virkelig var i besiddelse af en saadan evne, men tilskrev den — overensstemmende med hin tids anskuelse — djævelen, eftersom Abiccerius ikke var kristen. Gjennem hele middelalderen herskede jo ogsaa den mening, at den samme magiske evne kunde — alt efter indehaverens person — være et kristeligt under eller djævelsk trolddom.

Tertullian saa en somnambul, om hvem han siger: „I sin forklarede tilstand ser og hører hun de himmelske hemmeligheder, ved, hvad der er skjult i mange menneskers hjerte og foreskriver lægemidler".

De kristne tankelæseres forbilleder finder vi forresten allerede i Bibelen. For kortheds skyld indskrænker jeg mig til blot at angive nogle steder: Visdommens bog 7, 20. Apost. gjern. 5, 3. 1 Korinterbrev 12, 10 og 14. Johannes evangelium 2, 24 og 25; 4, 16—19; 13, 21—27. Mattæus 12, 25 og 16, 21—26.

Da efter kirkens egen mening den hvide og sorte magi staar i forbindelse med hverandre i mange fænomener, kan vi paa forhaand ogsaa vente at finde tankelæsere blandt „de besatte". Dette bekræftes af geistlige jurister og læger.

W. Scott fortæller efter Heaton følgende om en „besat" gut: „Jeg havde ofte lagt mærke til, at han godt forstod, hvad jeg sagde til ham blot i tankerne uden nogen bevægelse af mine øine eller læber og uden nogetsomhelst synligt tegn fra mig paa, hvad min mening var . . . Alle merkede til sin store forbauselse, at den onde dæmon erfarede en kun i tanker foretaget besværgelse ligesaa intenst, som om den var blevet udtalt med tydelige ord.

I den berømte proces mod de „besatte" nonner i London gjorde kongen af Frankrigs bror det samme experiment og overbeviste sig om, at en af nonnerne opfattede en befaling, han kun gav i tanken."

Hvor indgroet den tro var, at saadanne fænomener maatte forklares som besættelse af djævelen, beviser den kjendsgjerning, at en biskop Adalbert, der besad evnen til at gjennemskue mennesker, blev afsat af pave Bonifacius den femte og paa hans befaling indsat i fængsel paa livstid. Radochio fortæller i sin beretning om den „besatte" Antonia fra St. Gaudenz, at „dæmonen" i hende rasede en søndag, da der var overordentlig mange mennesker i kirken, værre end nogensinde, raabte alle ved navn og fortalte, hvilke laster de var henfaldne til, saa at mængden styrtede ud af kirken, og kun faa blev tilbage. Efter den kirkelige anskuelse ophørte dog denne art af tankelæsning, saasnart vedkommende ved skriftemaalet havde frigjort sig fra syndens magt.

Ved denne — meget ufuldstændige — historiske oversigt vilde jeg kun bevise, at tankelæsningen har været iagttaget fra lang tid tilbage. De anførte beretninger mister ikke hele sin beviskraft, selv om

vi for fleres vedkommende maa gaa ud fra, at de er blevet udsmykket under sin udbredelse.

Vi har altsaa fuld ret til at drage den slutning, at der i disse fænomener aabenbarer sig en almindelig menneskelig egenskab, som rigtignok kun ytrer sig under abnorme tilstande, men som dog meget oftere vilde kunne iagttages, hvis vi, istedenfor at overlade alt til tilfældet, lagde an paa at frembringe fænomenerne paa rationel maade. Til denne slutning blir vi sogar tvunget, hvis der i virkeligheden ingen tankelæsning finder sted, men kun tankeoverføring. I dette tilfælde afhænger nemlig resultatet mindre af modtagerens receptivitet end af den tankeoverførendes aktivitet samt af gunstige betingelser af anden art.

Men den eneste kraft, som, tilladende en bevidst anvendelse, kan forhøie denne aktivitet, er viljekraften.

III.

Med det maal for øie at samle materiale til en experimentalpsykologi gjælder det altsaa først og fremst at faa konstateret, at viljen virkelig formaar at gjøre disse fænomener sterkere, samt at de vistnok ofte indtræder uden viljens medvirken, men kun sjelden eller maaske slet ikke mod viljen.

Naar en somnambul af sin magnetisør modtager en befaling, der er givet i tanken, saa adlyder han den. Exempler herpaa findes i ubegrænset antal, men det er tilstrækkeligt at anføre nogle faa.

Digteren Béranger tog engang en kvindelig somnambuls haand og befalede hende i tanken at gjøre noget. Hun gik hen til den nærværende læge, tog hans haand og førte ham til Béranger, hvilket var, hvad denne havde ønsket.

Puységur, Mesmers elev, havde engang bragt en ung bonde i magnetisk søvn og faaet hans fantasi til at beskjæftige sig med behagelige billeder af festlighed og dans. Saa intenst tænkte Puységur paa disse ting, at bonden begyndte at gjøre dansebevægelser paa stolen og sang dertil høit en melodi, som Puységur kun sang i tankerne, og tilsidst vaagnede manden badet i sved.

En wienerlæge, dr. Blasz, foretog experimenter, hvorom vi læser følgende: „Jeg foreslog, at han (dr. Blasz) skulde bringe hende til at bede om et glas vand og drikke det ud. Efter et halvt minuts forløb saa jeg pigen ved bevægelsen med læberne antyde tørst; snart efter bad hun om vand, og man rakte hende da et glas, som hun tømte. Medens hun befandt sig i saa dyb magnetisk søvn, at man kunde stikke hende med knappenaaler, uden at hun følte det, stillede dr. Blasz sig foran hende med den bestemte vilje, at hun skulde vaagne. „Jeg kommer strax!“ raabte hun, idet hun reiste sig op, gned sig i øinene og saa fuldstændig vaagen paa de tilstedeværende. Af fortsættelsen af disse forsøg fremgik som uimodsigelig kjendsgjerning, at ved sin blotte vilje — og uden at tilkjendegive den ved ord eller miner — er et menneske istand til at indvirke paa en ham venskabelig forbunden sensitiv person i magnetisk søvn, bestemme den sensitives handlinger ligesom ved befalinger, ja atter rykke ham ud af den magnetiske søvn, under hvilken han er følesløs for smerter, og bringe ham tilbage til vaagen normal bevidsthed.“

Dette fænomen, hvor den overførte tanke opfattes som en fremmed, tvingende vilje, møder vi ogsaa i den kristne mystik. Fænomenet er allerede paa forhaand sandsynligt under de mere eller mindre magnetiske forholde, som maa resultere af en fælles hensynken i religiøst sværmeri, — maaske under ligefrem magnetisk paavirkning ved velsignelsens haandspaalægning. Saaledes blir — ogsaa lige ned til vor tid — ikke alene en skriftefaders tause befaling ofte adlydt, men ogsaa „besatte“ udfører tankebefalinger. Beviset for, at tvangen virkelig udgaar fra en fremmed vilje, er let at bringe. Dr. Bertrand forsøgte at vække sin somnambul med de foreskrevne magnetiske strygninger; dog var det under dette hans bestemte vilje, at hun ikke skulde vaagne. Hun forblev da sovende, men konvulsiviske bevægelser forraadte virkningen af strygningerne, hvilke blev bekjæmpet af viljens modkraft. Paa spørgsmaalet om, hvorfor hun ikke vaagned, svarede hun: „De befaler mig, at jeg skal vaagne, men alligevel vil De ikke, at jeg skal vaagne.“

IV.

Da nu tankelæsningen optræder under saa ulige omstændigheder, følger heraf, at hos tankemodtageren er kun den for fænomenets fremtræden nødvendige modtagelighed at finde, medens den egentlige aarsag maa søges hos den overførende. Ifald den menneskelige tanke gjennem materielle svingninger af en eller anden art formaar at virke udad, maa denne paa os udøvede virkning altid finde sted, selv om den ikke blir os bevidst paa grund af vor manglende modtagelighed. Derfor er en øget modtagelighed — der paaviselig er tilstede under de magnetisk-somnambule tilstande — en nødvendig betingelse for, at vor evne til at modtage („læse“) andres tanker skal kunne træde frem af sin latente tilstand. Vi maa altsaa alle besidde denne evne og være modtagelige for denne slags „inspiration“, selv om det ikke sker i vor normale tilstand, og selv om vi ogsaa under abnorme tilstande er meget forskjellige, hvad graden af vor modtagelighed for de mod os rettede og fremmede tanker angaar. Og denne modtagelighedsgrad bestemmer igjen den grad af tydelighed, hvormed de overførte tanker hos os vækker et psykisk ekko. Derfor maa vi paa forhaand kunne vente, at dette fænomen ofte kan vise sig i det daglige liv uden at være bunden til specielle abnorme tilstande.

I sin „Westoestlicher Divan“ (under rubrikken „Blumen- und Zeichenwechsel“) fortæller Goethe: „To elskende par gjør en lysstreie paa nogle mil og tilbringer en glad dag i hverandres selskab. Paa tilbageveien morer de sig med at gjætte gaader. Snart formaar de at gjætte ikke alene hver gaade, strax den er fremsagt, men tilsidst gjætter den ene ogsaa umiddelbart og siger det ord, som den anden tænker paa og netop holder paa at forme til en ordgaade. Naar man i vore dage fortæller saadant, behøver man ikke at frygte for at blive latterlig, da slige psykiske

fænomener ikke paa langt nær kan maale sig med, hvad den organiske magnetisme har bragt for dagen."

Tankelæsningsevnen har selvfølgelig heller ikke undgaaet de mænds opmærksomhed, der har været beskjæftiget med at studere det vanlige sjæleliv. Cuvier siger, at „naar to levende væsener sættes i nær forbindelse med hinanden, saa finder der under visse betingelser sted, „une communication quelconque quis établit entre leurs systèmes nerveux." Schopenhauer er saa overbevist herom, at han raader enhver, der skal bevare en hemmelighed, til ikke paa nogensomhelst maade at berøre den hele sag ligeoverfor én, der intet skal vide derom, fordi der findes en form for meddelelse — nemlig tankeoverføring — imod hvilken ingen taushed eller forstillelse beskytter. Han fortæller f. ex.: „Min elskværdige vertinde i Milano spurgte mig engang under en livlig samtale ved aftensbordet, hvad det var for tre numre, hun havde i lotteriet? Uden at tænke det mindste paa sagen, nævnte jeg det første og andet nummer rigtig, men da jeg nu ligesom vaagnede op ved hendes jubel og begyndte at reflektere, nævnte jeg det sidste nummer galt."

Tilsidst et par exempler fra min egen omgangskreds paa gjensidig paavirkning:

I sidste august maaned sendte jeg mit netop udkomne arbeide „Die Philosophie der Mystik" til to venner, baron Hornstein og dr. Schricker. Tilfældet førte dem kort tid efter sammen ved badestedet Razes (Tyrol), og dr. Schricker skrev følgende til mig om deres møde: „Vi sad ved kaffen; jeg vidste ikke, at du og Hornstein kjendte hinanden, eller jeg havde glemt det. Hornstein gjorde en af sine bekjendte bevægelser mod lommen paa sin overfrak, og i samme øieblik spurgte jeg ham: „Apropos, har De seet du Prel's nye bog?" Han lo og svarede: „Netop nu vilde jeg tage bogen op af lommen for at vise Dem den: jeg tænkte i øieblikket intenst paa du Prel og havde til hensigt at tale med Dem om bogen." — „Nøiagtig det samme var ogsaa tilfældet med mig," sagde jeg, „jeg vilde netop igjen forsøge det experiment, om jeg, blot ved energisk at tænke paa noget og fixere en anden, kunde faa denne til ogsaa at tænke paa og tale om samme sag, og som De ser, har det lykkedes mig." „Og jeg," sagde han, „havde akkurat samme hensigt." — Senere fortalte baron *Hornstein* mig, at han derefter havde overværet flere experimenter med tankelæsning, som sommergjæsterne i Gossensass foretog paa den maade, at én fjernede sig, medens de andre i fællesskab besluttede, hvilken opgave der skulde stilles. Saaledes havde f. ex. den bekjendte digter *Henrik Ibsen* foreslaaet, at frk. S. skulde, naar hun kom tilbage, gaa hen til pianoet og i et paa dette liggende nodehefte paa 400 sider slaa op side 203. Da nu frk. S. blev ført ind, og en af de tilstedeværende havde lagt sin haand paa hendes hoved for at lette tankeoverføringen, gik hun rask hen til pianoet, tog det rette nodehefte, bladede i det først flygtig, dog efter at have naaet side 190 stadig langsommere, men imidlertid gik hun forbi den rigtige side til 206 og bladede derpaa tilbage igjen til 193, hvorefter hun tilsidst opgav forsøget som altfor vanskeligt.

Oceanets dybder.

(Efter **W. I. L. Warton**, gjengivet i *„Revue scientifique“*).

Vor kundskab om verdenshavenes dybde skyldes de sidste femti aars videnskabelige arbeide. Sir James Ross var med sine tarvelige hjælpemidler den første, som beviste, at det saakaldte „umaadelige“ havdyb meget godt lod sig maale overalt. Siden er dybdemaalingerne stadig blevet fortsatte, og deres nødvendighed er blevet endnu mere indlysende, efterat man begyndte at nedlægge undersøiske kabler. Særlige expeditioner er blevet udrustede til undersøgelse af havets dyb, de største og vigtigste af Storbritanien og de Forenede Stater.

Vi er saaledes i besiddelse af et forholdsvis udstrakt kjendskab til Atlanterhavets dybde-forhold; for det Indiske og Stille Havs vedkommende har vi derimod blot spredte kundskaber, som nok kan give os almindelige forestillinger, men som endnu i høi grad trænger til at fuldstændiggjøres, skal de svare til skibsfartens stadig øgende krav. Her foreligger en uhyre opgave, der — det kan man vel trygt sige — aldrig vil blive helt løst; thi det vilde først være tilfældet, naar vi kjendte lige godt til havdybene som til den faste landjords bølgende overflade.

Jeg skal nu give et kort résumé af hvad vi i det store og hele ved.

Først om de største kjendte dybder. Det er værd at lægge mærke til, at disse ikke findes midt ude paa havet, men nær land. I en afstand af 175 kilometer fra de Kuriliske Øer, som strækker sig i nord for Japan, er der blevet foretaget maalinger paa 8,510 meters dybde og af dem fremgik, at der strakte sig en hulning i havbunden parallelt med de Kuriliske Øer og Japan, men dens bredde er ukjendt. Den næst største dybde 8,340 meter finder vi 75 kilometer i nord for Porto-Rico paa Antillerne. En lignende fordybning i havbunden har man i de senere aar fundet i vest for Andeskjæden i en afstand af 65 kilometer fra Perus kyst, den største dybde er her 7,630 meter. I det Stille Hav, ved Tonga-Øerne, har man fundet dybder paa 8,200 meter.

Fraregnet de faa her nævnte undtagelser er, saavidt vi ved, 7,630 meter eller omkring 4 sjømil den største dybde; men utvivlsomt findes der andre fordybninger i havbunden end de, vi kjender.

Det hav, hvis gjennemsnitsdybde synes at være størst, er det uhyre Stille Hav, hvis overflade udgjør over 170 millioner kvadratkilometer. Det alene udgjør halvdelen af jordens havoverflade og mer end trediedelen af dens hele fladeindhold.

John Murray mener, at gjennemsnitsdybden i den nordlige del af denne umaadelige vandmasse er over 4,600 meter, medens den mellemste del ikke naar 4,400 meter, men disse beregninger er bygget paa nogle spredte maalinger. Dog ved vi nok til at sige, at det Stille Hav er dybere end de andre verdenshave. Det er vanskeligt at forestille sig den uhyre masse, som dette hav udgjør. Om alle jordens lande pludselig sank ned i det, vilde de ikke fylde en syvendedel af denne afgrund.

Det Indiske Hav med en overflade af 65 millioner kvadratkilometer har efter Murray en gjennemsnitsdybde paa lidt over 3,700 meter; men ogsaa her har man kun faa maalinger at holde sig til.

Atlanterhavet, som er det bedst kjendte af verdenshavene, har en overflade paa 80 mill. kvadratkilometer og en gjennemsnitsdybde paa omtrent 4000 meter.

Disse vandmassers temperatur er et interessant spørgsmaal; især gjælder dette for overfladens vedkommende, thi den har direkte indflydelse paa klimatet i de forskjellige dele af verden. Det er forøvrig forholdsvis let at bestemme denne indflydelse, og vor viden er her saa fremskreden, at vi nok kan haabe om ikke saa lang tid at se den nogenlunde fuldstændiggjort. Vi kan meget godt forklare forskjellen mellem middelstemperaturerne i egne under samme breddegrad: hvorfor der er saa megen taage paa enkelte steder, hvorledes orkanerne opstaar osv.

Hvad spørgsmaalet om stormenes opstaaen angaar, er man kommen til det resultat, at de steder, hvor de store temperaturmodsætninger støder sammen paa havets overflade, er udgangspunktet for stormene, deres bryggekjedel. Det er saaledes en kjendsgjerning fremgaaet af iagttagelse, at en hel del af de storme, som farer over Atlanterhavet, opstaar i syd for Nova Scotia og New Foundland. Og en undersøgelse af temperaturforholdene i havoverfladen ved disse egne viser store voldsomme omskiftelser, som ikke alene skyldes den omstændighed, at det varme vand fra Golfstrømmen og det kolde fra Polarstrømmen løber side om side, men ogsaa den ting, at Golfstrømmen selv er sammensat af varme og kolde enkelt-strømme, hvis temperaturforskjel naar op til 11 centigrader.

Det samme forhold finder sted i syd for det Gode Haabs Forbjerg, et andet velkjendt stormrede. Der er strømmen Agulhas, hvis vand har en temperatur af omtrent 21 centigrader og stadig drives tilbage mod koldere vand paa omtrent 13 grader. Dette sted er kjendt som et af de farligste paa grund af de storme, som hersker der.

Vi finder andre stormregioner med de samme anormale temperaturvekslinger i syd-øst for Rio de la Plata og i nord-øst for Japan. Disse omvekslinger har sin grund i, at en sterk strøm tager en anden retning

som ved det Gode Haabs Forbjerg, eller derved at lavere kolde strømninger trænger sig gjennem en tynd varm overflade, saaledes som Golfstrømmen synes at frembringe.

John Murrays arbeider har især kastet lys over den betydelige indflydelse, som stormene har paa overfladens temperatur. Fralandsvinden driver vandet frem for sig. Den vandmængde, som derved skaffes bort, kommer hurtig tilbage paa den maade, at vandet fra de lavere lag indtager den plads, som de høiere liggende lag har forladt. Da de lavere strømninger har en betydelig ringere temperatur end de høiere, er følgen deraf, at nær kysten, hvor der blæser en stadig fralandsvind, er vandet koldere end ude paa dybet. Dette har meget at sige, hvor det gjælder koralrevs dannelse; det viser nemlig grunden til, at man finder saa faa koralrev paa vestkysterne af de store fastlande, hvor Passaten blæser, medens der vokser fuldt op af dem paa østkysterne, som bestryges af de varme strømninger. Det dyr, som frembringer korallerne, kan blot leve i vand af en vis temperatur.

Hele dette spørgsmaal om havets temperaturforhold hører til de aller vanskeligste. Ikke alene er selve undersøgelsen, benyttelsen af termometer osv. overordentlig indviklet; men dertil kommer, at de forskjellige iagttagelser ikke har samme værdi. Saa meget er da sikkert, at de varme strømme ikke er meget dybe. I Ækvatorialstrømmen er temperaturen paa overfladen $25\frac{1}{2}^0$, mens den paa blot 180 meters dybde er sunket til 13^0, paa 730 meters dybde til $4\frac{1}{2}^0$. Selvfølgelig er dette en overordentlig voldsom synken af temperaturen, men et lignende forhold findes overalt. Den laveste temperatur i havdybet fandt Sir John Ross i Davisstrædet, nemlig $\div 3^0,9$ 1,240 meter under overfladen; denne iagttagelse trænger dog nærmere bekræftelse, da termometrene paa den tid var meget ufuldkomne. I de store verdenshave har man fundet den laveste temperatur paa vestkysten af det midtre Atlanterhav, hvor termometret viser $0^0 17$.

Saa er det havbunden. *Challenger*-expeditionens undersøgelser har bragt paa det rene, at medens i en vis afstand fra fastlandene havbunden dannes af afleiringer fra land, dannes den i de fjernere dyb af døde dyr. I forholdsvis ringe dybder finder man rester af talrige muslingskaller; eftersom man kommer dybere ned til 900 meter eller saa, er det forkalkede skaller af *globigeriner* (kridtdyr), som udgjør den største del af havbunden. I endnu større dyb, hvor vandets tryk forbundet med kulsyren virker opløsende paa de forkalkede stoffe, finder man et fast dynd iblandet med forstenede straaledyr af den største skjønhed og de mangfoldigste former. Endnu dybere nede, d. v. s. i over 5,500 meters dybde støder man paa et rødligt leret dynd; og de eneste levninger af organisk liv, som det indeholder, er hval- og haitænder, for største delen af forsvundne arter.

Skjændende kvinder.

(Efter **Dr. Cyrus Edson***) i „*North Am. Rev.*“)

I tidligere tider, da menneskene havde mere tro, end de nu har, paa legemstraffe, dømtes skjændelystne kvinder til at dukkes eller til at bære mundkurv. Dukningen foregik saaledes, at den arrige kvinde blev surret fast i en stol, der var ophængt ved den ene ende af en lang hævstang. Ved hjælp af den sidste dukkede man hende saa i en dam eller sø et vist antal gange. Mundkurven var en jernmaske med en fremspringende del, der hvilte paa tungen og holdt den fast.

En videnskabelig betragtning af disse skjændelystne kvinder er af betydelig interesse. Lad os først betragte skjændingens virkning paa den skjændende selv, og saa paa den, hvem det gaar ud over.

1) Til god helbred kræves sindets ro, ligevægt og tilfredshed. Et nervøst menneske, der er utilfreds, ængstelig, nedstemt, urolig af en eller anden aarsag, kan ikke være i besiddelse af god helbred. Den aandelige uro foraarsager for det første daarlig fordøielse. Det blod, som skulde afgive den nødvendige energi til fordøielsesprocessen, afvendes gjennem ophidselsen til hjernen, og den skjændelystne kvinde bliver sygelig. Mens der vistnok findes dem, hvis tendens til fedme intet kan modstaa, saa er dog i regelen den skjændende mand eller kvinde mager og tynd. Temperamentet sulter legemet ud.

Det er en fysisk lov, at naar naturen angriber en persons helbred, indkalder den til sin hjælp utallige kræfter, der samtlige søger at undergrave helbreden. Hver enkelt af disse fremkalder og udvikler de andre. Saaledes vil den slette fordøielse, der oprindelig er resultatet af skjænderiet, atter virke tilbage paa sindet og øge lysten og evnen til at skjænde. Jeg har seet to saadanne kvinder, som døde ene og alene som følge af sine egne vaabens voldsomhed — af sit evige skjænderi. Deres egne legemer holdt det ikke ud. — Hyppigere ender imidlertid den sindstilstand, der er aarsag til skjænderiet, i en eller anden form af galskab. Den stadige ophidselse slider hjernen ud tilsidst. I Kina dømmes forbrydere til at holdes vaagne et vist antal døgn. Det trettende døgn indtræder galskab. Er end ikke skjænderiet fuldt saa slidende, saa fører det dog i længden til lignende resultat. Den skjændende kvindes sind kjender ikke tilfredshedens styrkende hvile. Hun er aldrig fornøiet med, hvad andre gjør. Da de to trediedele af, hvad hun skjænder og klager over, blot er overdrivelse

---

*) Chef ved New Yorks sundhedsvæsen.

eller indbildning — uvirkeligt altsaa —, saa har vi allerede deri den første begyndelse til vanvid, den manglende evne til at skille mellem virkeligt og uvirkeligt. Og i betragtning af den lidelse og ulykke, hun bringer over andre, behøver vi ikke at ødsle nogen medlidenhed paa hende. Jo fortere hun dræber sig selv, slider sig selv ud, eller jo fortere hendes galskab antager former, der retfærdiggjør hendes anbringelse paa et asyl, desto bedre for alle vedkommende; thi skjændende kvinder (og mænd) er en forbandelse baade for dem selv og for alle andre, med hvem de har at gjøre. Og de anretter uhyre skade omkring sig.

2) Lad os saa betragte virkningen paa dem, hvem skjænderiet gaar ud over, og f. ex. tage for os en mand, der sidder i arbeide til opover begge øren, og hvem et unaadigt forsyn har givet en skjændende hustru. Han trænger hvert atom af kraft, som han eier eller kan opnaa, for at holde arbeidet ud. Naar en saadan mand kommer hjem om aftenen, maa han have hvile. Det er ikke noget, han kan undvære; han maa have det. Han maa faa være i ro, mens han spiser, saa han kan fordøie helt og derved opmagasinere tilstrækkelig legems- og aandskraft for næste dags arbeide. Erholder han ikke dette krafttillæg, maa han ved hjælp af drik eller andre stimulerende midler trække paa sin reservebeholdning af kraft. Men dette betyder efter kortere eller længere tids forløb fysisk og psykisk bankerot, — hvad vi kalder nerve- eller hjernesvækkelse, — eller muligens galskab.

Manden kommer hjem, og skjændet begynder. Er han sterk, frisk, fornuftig og i besiddelse af retssans, saa oprører sig hans natur omsider mod det uretfærdige i hustruens ord og handlemaade. Thi det er et særkjende ved alle skjændende kvinder, at de overdriver enhver liden feil og omstændighed i en aldeles uhyre grad. Glemsomhed hos en mand er ubehagelig og kjedelig, som den er det hos alle; men den er ingen forbrydelse. En stadig strøm af smaaskjænden, fordi man har glemt at lægge et brev i postkassen, vil omsider bringe en hvilkensomhelst mand til at føle, at der intet rimeligt forhold er mellem aarsag og virkning.

Hvad hænder saa, ifald han ikke ogsaa har en særlig nervøs konstitution? Først, at al den kjærlighed, han maatte have havt for sin hustru, dør; drukner i skjændet. Og naar hun saa efter at have dræbt kjærligheden ufortrødent fortsætter sit skjænd, begynder han snart at betragte hende som en plage, og derfra til ligefremt had er ikke veien lang. For børnenes skyld vedbliver han kanske at bo sammen med hende; men det bliver et forfærdeligt hjem at opdrage børn i.

Han lærer snart, at han i sin fysiske styrke eier en tilflugt, der kan give ham ro. Han prygler hende vel ikke, fordi hans dannelse afholder ham derfra. Kanske var det bedre, om han gjorde det; thi frygt

for prygl vilde muligens bringe hende til at beherske sig selv. Men om han end ikke løfter en finger mod hende, bliver han dog altid — undtagen i de tilfælde, jeg nedenfor vil omtale — brutal. Han kan kanske ikke møde hendes sarkastiske stilet-stik med samme vaaben og behændighed; men han kan bruge den raa og voldsomme tales klubbe med forfærdelig virkning. Et saadant hjem er et stykke egte helvede paa jorden.

Saa er der endel mænd (de ovennævnte undtagelser), som søger redning og fred ved flugt. Alt efter sin sociale stilling finder man dem i klubber eller i kneiper, hvor de søger den ro og fred, hjemmet ikke eier. Og saa hører vi en vakker dag, at den og den er „gaaet i hundene". Jeg for min del har aldrig kunnet slutte mig til det kor, der i saadanne tilfælde altid sympatiserer med hustruen.

Men det er paa en tredie klasse af mænd, at den skjændelystne hustru har den mest skjæbnesvangre indflydelse. De ødelægges paa legeme, sind og hjerte (og ofte paa pungen ogsaa, fordi de taber arbeidsevne og mod) af de kvinder, de ægter. Disse er de nervøse, „finere" naturer blandt mændene. De føler, hvad jeg vil kalde en „hundeagtig" hengivenhed overfor den hustru, der ødelægger dem. De minder en om det engelske ordsprog: „Kvinde, hund og valnødtræ; desto mere du slaar dem, jo bedre vil de blive." Intet kan være besynderligere end disse mænds vedholdende kjærlighed, ømhed og trofasthed. Jeg kjendte en, der blev gal af hustruens evige skjænden. Han kom paa et asyl. Men til sin dødsdag var det i lyse øieblikke hans største sorg, at han ikke fik se sin hustru. Lægerne forbød hende nemlig adgang, fordi hun selv under disse forhold ikke kunde beherske sin skjændelyst. Og alligevel gik denne kvinde nu og forlangte sympati, fordi hendes mand var gal. Jeg saa hende aldrig uden en følelse af afsky, der ikke lader sig beskrive.

Skjændets virkning repræsenteres af to faktorer. Den ene svarer til, hvad enhver trætte og al modsigelse eller diskussion fremkalder i en af fysiologisk virkning. Hjernen ophedes, fordi blodet drages didop; man føler ofte sved i hænderne; det værelse, hvor man befinder sig, synes varmt. Det er alt tegn paa, at hjernen arbeider under overtryk. Alt skjænd virker for det første saaledes paa den, det gaar ud over. Men dertil kommer, at der vækkes en følelse af vrede og harme.

Disse to faktorer indvirker igjen gjensidig paa hinanden og øger — multiplicerer hinandens virkninger. Kalder vi den første x og den sidste y, saa bliver altsaa skjændets totalvirkning paa hjærne og nerver lig med $x \times y$, — de to multipliceret med hinanden. Det repræsenterer altsaa en alvorlig ophidsende kraft. Mens nervesystemet arbeider under overtryk, hindres legemet ved ophidselsen fra at frembringe ny kraft i tilstrækkelig mængde. Kraftforbruget øges, og krafttilførselen mindskes. Det er som at

brænde et lys fra begge ender paa en gang. Intet under, at det snart ender paa kirkegaarden eller asylet.

Det hænder, at hustruen skjænder, fordi hun er syg. Der er kvindelige sygdomme og tilstande, der ytrer sig blandt andet paa denne vis. Hun kan ikke gjøre for det, mere end for at et saar bløder. Hendes skjænd er blot en del af sygdommen. Det ligner fuldstændig den egte skjændekvindes skjænd, og ved man ikke, at det skriver sig fra sygdom, er det lige saarende og opslidende. Men faar en mand vide, at hustruens skjænd blot er sygdom, saa sker der en stor forandring med ham. Kan en læge, der har en af skjænd nedbrudt patient under behandling, blot forsikre ham, at hustruen er syg, saa er han næsten strax helbredet. Skjændet slider ikke længer saa paa ham. Han siger til sig selv: Hun kan ikke gjøre for det; hun er utilregnelig, syg i dette stykke; var hun frisk, saa vilde hun ikke skjænde; bliver hun atter frisk, saa hører skjændet op. Han faar desuden medlidenhed med hende og bærer det hele ganske let. Den faktor i skjændets virkning, som jeg ovenfor kaldte y er bortryddet, saa x alene bliver tilbage, og selv denne neutraliseres delvis af den nyvakte medlidenhed og sympati. Skjændet bliver nu for ham blot lidt extra nerveslid, og det faar han bære.

Der findes i Spanien og Italien folk, som ernærer sig ved et af de mest umenneskelige levebrød, der kan tænkes. De tager smaa børn og fordreier deres bøielige lemmer og ben for at gjøre dem til vanføre krøblinger, der maa vække godgjørende menneskers medlidenhed. Man kan neppe tro slig djævelskab mulig. En faar lyst til overfor umenneskene at gjenindføre middelalderens straffe og pinsler; thi mishandling af børn er saa dæmonisk grusom, saa feig, saa ussel!

Men hvad skal vi da sige om de mødre, der paa lignende vis forkrøbler sine egne børns sind og sjæl, deres moralske natur og intellektuelle evner? Er ikke det ogsaa djævelsk?

Den skjændende kvinde gjør det.

Vi har seet skjændets virkning paa den „finere“ natur, den „hundehengivne“ mand. Alle børn er hengivne paa samme vis; de klynger sig til den moder, der sjælelig ødelægger dem for livet. De fleste af dem er heldigvis i de modtageligste aar blot smaa dyr, der kan ryste skjændet af sig som gaasen den faldende regn. Men i en tid af nerver som vor, er der ogsaa mange børn, der er yderst følsomme (kanske et af tyve). Og uheldigvis er der al udsigt til, at en skjændende kvindes barn med en hengiven og nervøs mand vil blive nervøst og følsomt.

I mine øine er et af disse følsomme, hengivne, undselige, nervøse børn med intenst udviklet samvittighed, og i en skjændende moders magt,

et af de tristeste syn under solen. De smaa er saa hjelpeløse; den tortur, de underkastes saa satanisk. Ofte skjændes saadanne børn ligefrem tildøde, og man kan blot glæde sig over deres befrielse; thi havde de levet, vilde de naaet modenhed med ødelagte legemer og svækkede nerver.

Barndommen er væxtens tid. Til det er ti aar gammelt, har barnet nok med at voxe. Det skulde faa være et lidet dyr saalænge; leve fysisk alene; faa det materielle grundlag for livet. Lad det lege, spise, sove og løbe om i mark og skov; plag det ikke med lekser og tanker og samvittigheder; der er tid nok dertil, naar barnet har faaet sit legeme i fuld orden. Det kan ikke gjøres bagefter. Det maa ske da eller aldrig.

Netop i denne tid træder saa den skjændende moder til og forstyrrer den jævne og rolige udvikling. Barnet faar ikke voxe, som det skulde. Det slides, før det har faaet modstandskraft. Og dets sind præges af skjændets aand, mens det endnu blødt giver efter for hvert indtryk.

Børn føler uretfærdighed mere, end de fleste aner. De føler den, men kan ei give sin følelse udtryk. De lider i taushed. „Det gjør intet til sagen, dukken min, enten du har gjort det eller ikke, du maa have bank," sagde en liden pige til sin dukke. En værre anklage kunde ingen lovkyndig mand have skrevet mod dette barns moder. Istedenfor at voxe sig sterk og sund, maa skjændelystne kvinders børn afgive kraft til nerverne, der stadig er gjenstand for moderens haardhændte behandling og grusomme tortur. Er det saa noget under, at de er legemlig ødelagte, naar de bliver voxne?

Ødelagte ei alene legemlig, men ogsaa sjælelig! Den stadige overdrivelse, der udgjør skjændets særkjende, forstyrrer barnets virkelighedssans og aandelige maaleevne. Børn efterligner. Overfor en saadan moder lærer barnet ogsaa at overdrive, det lærer aldrig at dømme sundt og klart. Det bliver ensidigt. Og slettere kan vel ikke et barn forberedes for livets alvor og kamp. Og dette er ikke alt. Skjændets uretfærdighed ødelægger barnets retsfølelse. Det bliver selv uretfærdigt. Som tyranner opdrager tyranner blandt sine undersaatter, saaledes ødelægger moderens stadige uretfærdighed i skjænd og klager barnets retfærdighedssans. Og endelig: for at beskytte sig mod den utaalelige lidelse og mishandling lærer barnet sig til at lyve. Det kan ikke dadles for det. Thi skjændets overdrivelser er ogsaa en art løgn, saa barnet heller ikke her gjør andet end lære af moderen og vandre i hendes fodspor.

Hvad hjælp der er? Ingen desværre, uden i en gradvis opdragelse af den offentlige mening ogsaa paa dette omraade. En pligt er der dog, som skulde ansees som hellig. Er der børn, og mand eller hustru er en kronisk skjændegjæst, saa lad den anden gjøre noget for at beskytte de smaa. Den, der ei gjør det, er lige saa skyldig overfor dem, som den,

der udøver mishandlingen. Ja endog mere skyldig, for han eller hun ser klarere og ved af erfaring, hvor ødelæggende skjænd er. Barnet kan ingen anden beskytter finde; ingen anden kjender forholdet; ingen anden har ret til at gribe ind. Et barn, mishandlet af den ene af forældrene og ikke beskyttet af den anden, er kanske det sørgeligste syn i verden. Det er ganske værgeløst. Det er hjælpeløst i sin lidelse. Det har ingen domstol at appellere til, ingen filosofi, der kan hjælpe det at bære; intetsteds i den vide verden, hvor det kan søge hjælp.

Da vaaren kom.

Maanen skinner sølv, solen skinner guld,
skinner hele verden saa straalende fuld, —

det var med disse to linier af et utrykt digt, at søster Anna trallende begyndte dagens arbeide, snart nynnende dem i sagte vemod, snart i undertrykt jubel, til hun pludselig besat af deres skjønhed kastede sig ned paa taburetten foran fortepianoet og slyngede dem lidenskabelig ud i stuen. Saa kunde det hænde, at hun, idet hun reiste sig slog armene om halsen paa sin lange, opløbne bror og med et: „Aa du deilige Hansemand“, kyssede ham lige paa munden.

Hans blev staaende tilbage i en følelse af dyb skamfuldhed over sin store, voxne søster. Helst havde han havt lyst til at dunke hende rigtig broderligt i ryggen, men der var virkelig et sligt drag af seierstolt og lykkebevidst overmod i hendes blik og en slig overjordisk svæven i hendes gang, der hun nu strøg ham nynnende forbi, som om han slet ikke var til, at han uvilkaarlig tog det parti at liste sig undselig paa hendes vegne ud af stuen. —

Og det ærgerligste var, at forældrene ogsaa formeligt havde begyndt at gjøre kur til hans nyvoxne søster. Hvor vamlede det ham ikke, naar moderen lagde begge hænder paa hendes skuldre og længe og straalende saa hende ind i øinene, som hun var medvidende i en lyksalig hemmelighed! Eller naar faderen, hans egen mandige, ordknappe far, efterat hun havde sværmet ude hele eftermiddagen og lidt forlegen kom ind til aftensbordet, kneb hende leende i kinden og smilte lumsk, som han ogsaa nok forstod. Det hele fyldte ham med væmmelse og blufærdighed.

Fra alt dette kvalmeri i hjemmet var det en befrielse at styrte paa hovedet ud i den nyfødte vaar, der bruste i mægtigt mod lige udenfor ens egne vinduer. Aldrig havde heller vaaren kommet voldsommere end

iaar, og nu sang da dens løste vande med durende magt gjennem gaderne, blinkede i store sølvdraaber opunder tagene og dryppede fra rænder og vindueskarme, saa det lød, som den lo om dagene, men sukkede i tunge drømme om nætterne. Og ligesom den unge vaar havde væltet snemasserne med sig paa sin gang og skyllet dem i elve og stride bække nedover fjeldsiderne, slig rev den ogsaa ham med. Han var betaget af dens løsslupne ustyrlighed og kjendte i dunkel fryd, at han var i slægt med alt dette syngende, brusende, brydende . . . Indtil skyggerne faldt og solrødens vemod sænkede sig — da kom ensomheden paa ham som en indestængt sorg, og han kjendte det, som hvert indtryk sank i kval og voldte smerte. Det hændte, at han gjemte sig hulkende paa bunden af det mørkeste kot, blot ønskende, at han kunde graate livet ud med det samme.

— Det var lige efter jul midt i den mørkeste vintertid, at det pludselig var gaaet op for ham: Nu bærer det mod vaaren. Ikke saa at forstaa, at han ikke ogsaa tidligere havde vidst, at paa vinter følger vaar, saa den ene dag naturbestemt følger paa den anden, men nu blev denne opdagelse en kilde til forventningsfuld glæde. Et under skulde ske, idet naturen gjenopreistes og fornyedes. Hvem skulde tro det, naar sneen endnu laa kvælende tung over marker og enge, at snart vilde de løfte sig i sol og bugnende fylde? Vaaren! Alt hvad sindet rakte sig mod i anende skjønhedslængsel, nu rummedes det i dette ene lille ord. Det blev til en besættelse denne længsel mod vaaren, en kjær hemmelig drøm, som han sovnede ind i om kvældene, vaagnede med om morgenen, og som bragte hans hjerte til at banke af henrykkelse om dagene.

Og nu var det jo vaar, fuld brusende vaar. For hver dag, som gik, blev eftermiddagene længere, kvældene lysere og nætterne svalere. Snart laa gader og fortouge tørre, og ro faldt over naturen. Men i hans sind havde den første vaarrus blot efterladt en fornemmelse af mathed og skuffelse. Han havde tænkt sig det ganske anderledes, saa langt rigere og eventyrligt. Solen skinned jo ikke guld, og maanen lyste ikke sølv, og de enkelte beskedne blomster, der tittede frem fra grøftekanterne, tindrede ikke al den sol og pragt, han havde drømt. Midt i den vaagnende vaar kjendte han sig ensom, og det var med en slunken følelse han luntede sin daglige gang til skolen i den gamle kasjet og de forhadte blaa buxer, han havde baaret hele vinteren, og som nu blev ham et symbol paa hans fattigdom i aarets rigeste tid.

Saa er det, at moderen siger en dag ved aftensbordet: „Imorgen planter vi“. Der blev foreløbig ikke talt mere om den ting, men i ham slog disse løst henkastede ord forunderligt ned og blev en begivenhed i hans ensformige liv. Hele dagen glædede han sig som til noget usæd

vanligt, der forestod, og da aftenen kom, en lys, venlig aften i slutningen af mai, laa han paa knæ og grov méd hænderne i haven, klappende den vaade jord om rødderne paa planterne, eftersom moderen rakte ham dem. Moderen hjalp ogsaa til, og søsteren stod nynnende i et vindu. Følelsen af at dele arbeide, glæde og haab med forældrene stemte hans sind takskyldigt, ja, det varmede ham endog om hjertet, naar faderen skjændte, fordi han saa godt kunde sympatisere med hans ivrighed, og det desuden var saa let at gjøre ham tillags. Siden drev han alene ud opfyldt af erindringen om al deres godhed lige fra barneaarene; det var varmt i veiret, fjern musik og røde skyer, der gjorde det vemodigt og stille. Da han kom tilbage ud paa natten, blev han længe staaaende i stuen i betragtning af den lille stump have foran huset, hvoraf der skulde voxe saa mange blomster og spire saa megen skjønhed.

Han vaagnede tidlig næste morgen. I hvide strimer stod solen ind i værelset og fyldte det med gyldent lys. En vild glæde gjennemstrømmede ham, — han forstod i første øieblik ikke hvorfor, — og han følte det næsten, som om han befriede en sindskval, da han med et høit raab sprang ud af sengen, rullede gardinerne op og saa ud: Fuld dag! Men endnu var det anende stilt derude, slig som det er, før livet skynder sig at begynde sin virksomhed.

„Igaar plantede vi,“ tænkte han, og han kjendte erindringen om denne handling som en varm byrde under sit eget hjerte. Det glimtede et sekund for hans øine som af guld og tindrende blomsterpragt, og blodet standsede forventningsfuldt i alle aarer. For en deilig dag! Han var taknemlig for dens skjønhed og følte trang til at være god mod alle mennesker. Alle mennesker var gode, og han vilde ogsaa være god mod dem.

Mod vane listede han sig stilfærdigt nedover trapperne ræd for at forstyrre; det vilde være synd. Og da han kom ud, kjendte han luftens tryk mod sit kind som medfølende kjærtegn. Hvor stilt det var, stilt udenfor ham, stilt inde i ham, en stilhed som sommermorgenens, der bare venter paa et ord for at bruse udover verden, en tilbagetrængt glæde, hvorover sjælen lukkede sig som i anger for ikke helt at overvældes af sin egen rigdom. Han fandt en halvvissen blaaveis slængt hen paa fortouget, tog den op og fæstede den med andagt ved sit bryst. En melkevogn, der rumlede forbi, vakte hos ham en egen sommerlig fornemmelse. Han gik idag fra fest til fest. Og hele tiden tænkte han: Igaar plantede vi, som det netop var denne omstændighed, han skyldte sin egen høistemte lykke.

Aldrig har heller et fødselsdagsbarn, paa hvem menneskenes velvilje skinner, kjendt større forpligtelser til at være god og snil end han idag. Stille, næsten høitidelig stille med et spændt lyttende udtryk i sit ansigt, slig sad han time efter time paa skolebænken taalmodigt ludende over

bogen, der laa opslaaet foran ham. Og dog fulgte hans tanker ikke undervisningen; det var, som de i drømmende fylde havde foldet sig sammen om en drøm, en længsel, der betog hans sind med anelsesfuld fryd. Han hørte spurvene kvidre nede i skolegaarden og nu og da et kort hvin af en svale, som jog forbi. Og han tænkte, at vel var det deiligt derude, men endnu deiligere maatte det være hjemme i haven, hvor nu solen skinnede paa alle blomsterne, han selv havde plantet. Han længtede hjem til dem, saa han knapt sansede, hvor han var; mon tro, hvor langt de nu var komne? Og han syntes, han hørte det gro i den vaade jord, som solstraalerne bar varme til, da det atter flammede op for hans øine, men denne gang heftigere end om morgenen, saa hans hjerte blev ganske ydmygt af længsel mod al denng fjerne, forlokkende deilighed.

„I paradis“, tænkte han og kjendte hjærtet banke i sit bryst. — Det var i sidste time, da for længe siden al spændkraft i undervisningen var opbrugt, med ryggen til klassen stod læreren og stirrede adspredt ned i skolegaarden, hvor de, der havde sluppet klokken 1, nu slog bold eller tumlede sig i den frie luft, og hvorfra lystige raab af skarpe guttestemmer trængte sig skingrende ind i det stille, solhede rum, der alle sov. Hele dagen havde han længtet didud med sitrende nerver; nu var det, som modstandskraften pludselig brast, og hver nerve kastede en ild ind i hans legeme. Han vilde reise sig, men blev alligevel siddende fortryllet af hvad hans øine saa. Det flammede, groede og skinnede ind i hans fantasi med en magt som af alle vaarens blomster, der ringende og duftende mættede hver sans, til det glødede af lys i hans hjerne. Hele haven et tindrende blomsterhav, et fata morganasyn fra overjordiske egne, en straalende dag, der sank i roser, ... maanen skinner sølv, solen skinner guld, ... nei, det var ikke længer til at holde ud, det blev til en halucination, et fortærende vanvid, og overvældet af sine egne syners skjønhed kastede han sig hjælpeløs ned paa pulten med hovedet mellem armene og brast i graad.

Gjennem graaten hørte han læreren deltagende spørge, hvad der feilede ham. Ingenting! Han løftede det taarevaade ansigt og smilte. Der feilede ham virkelig ingenting, det var bare det, at, — da ringede pedelklokken, og uden at fortsætte snappede han bøgerne fra pulten og sprang afsted.

Han sprang gjennem de kjendte gader, hvor nu folk standsede og saa efter ham. Men han sansede dem ikke; bare hjem, hjem til blomsterne, hvis farver nu spillede i regnbueglans gjennem taarerne. Da han fra det fjerne saa huset, hvor han havde levet al sin tid, syntes han ikke, han kjendte det igjen. Var det huset? Og haven . . .

Der stod nogle forgræmmede, halvvisne planter med bladene bøiede

til jorden. Ingen farver, ingen pragt, ingen duft. Men oppe i vinduet stod moderen og vinkede straalende paa ham, og bag hende en fremmed smilende mand med armen om søsterens liv.

„Kom op, Hans, vi har en stor nyhed at fortælle dig!"

Han blev først staaende som bedøvet; da grebes hans sind af en vild, hævnsyg forbitrelse; han tog en sten op af gaden og slynged den med al magt mod ruden, saa den splintredes i tusen stykker.

Saa vaklede han sanseløs nedover gaderne.

Nils Collett Vogt.

Nikolai II og hans raadgivere.

(Efter **C. E. Smith,** tidligere amerik. gesandt i St. Petersburg — i „*North. Am. Rew.*")

Som ung mand udvikledes Nikolai den anden sent, og der syntes heller ikke at være nogen grund til at kaste ham tidlig ind i det offentlige liv. Han voxede op i et ægte hjem, som gjensidig kjærlighed og hengivenhed fyldte med lys og sundhed. Efterat han havde fyldt sit to og tyvende aar (han er nu 26), merkede hans omgivelser en mere bestemt udvikling og udforming af karakter og aandsliv hos ham, og hans fader begyndte da i stilhed at forberede ham til den ansvarsfulde stilling, han engang skulde indtage. Han bragtes — dog uden at blive overdraget ansvarsfulde hverv — mere ind i det offentlige liv. Hans reise gjennem Indien og Japan var ham naturligvis til betydelig hæjlp og udvikling. Der var ogsaa tanke paa at sende ham til de Forenede Stater for at lære forholdene der at kjende, og forespørgsler i den retning blev gjort; men af en eller anden grund opgaves plauen.

Under den store hungersnød i Rusland stod han i spidsen for den nationale hjælpekomite og gjorde da indtryk af at være en mand uden nogen stærkt udpræget personlighed eller bestemt herskende karaktertræk, men elskværdig, harmonisk udviklet („vel balanceret"), aaben for vink og raad og ledet af en streng pligt- og ansvarsfølelse. Han er ikke i privatlivet saa stræng en moralist som sin fader; men opfattes som mere frisindet i sine politiske ideer. Han er blevet bragt betydelig i berørelse med vesteuropæiske tanker og ideer og bestiger tronen under ganske andre forhold end faderen, omgivet af almindelig sympati og med hele Europa deltagende i sorgen over faderen. Det vil vel end yderligere give hans udvikling en lysere og mere frisindet retning.

Rygter — der dog maa modtages med forbehold — fortæller, at der allerede er blevet udstedt befalinger paa grundlag af en paatænkt plan om indførelse af en almindelig national skoleordning, at provinsraadene (Semstvo'erne) vil faa udvidet myndighed, og vil blive lagt tilgrund for et nationalt parlament. Reformer af denne art vil dog i Rusland faa et saa radikalt og rent revolutionært præg, at de neppe vil blive gjennemført uden omhyggelig forudgaaende prøvelse. Men ogsaa hvad vi med vished ved at være gjort, som afsættelsen af tyranniske guvernører, benaadningsdekreter, formildelse af tvangslove o. l., peger i samme retning. Der er saaledes meget, der giver grund til at tro, at der med Nikolai II begynder en fremskridtets indrepolitik i Rusland.

Men der bliver neppe nogen pludselig og radikal forandring. Thi man maa ikke glemme, at selv i Rusland beror ikke alt paa keiserens person. Han er blot et systems midtpunkt. Og systemet lader sig ikke ændre paa en dag. De russiske ministre er ikke keiserens personlige yndlinge; de er dygtige statsmænd, som alene skikkethed og duelighed har skaffet ophøielse. De beklæder ikke sine stillinger ifølge noget adelspatent, men kun ifølge hjernens høiere adel. Besynderligt som det tør synes, er mange af dem udsprungne fra folkets bredere lag. Udenrigsministeren, de Giers, arved hverken formue eller rang. Den glimrende finansminister Witte var for faa aar siden en underordnet jernbanefunktionær i Sydrusland. Han tiltrak sig først opmerksomhed ved at tage ansvaret for ikke at adlyde en overordnets feilagtige befaling. Ogsaa Darnov, indenrigsministeren, er en mand uden rang eller formue.

Adelen udgjør intet embedsaristokrati — ingen styrende klasse, som den saa længe (og tildels endnu) har gjort i England. Den danner hoffet, men ikke regjeringen. For russisk tankegang er tsaren den almægtige folketribun. Han blev ogsaa oprindelig valgt af folket og betragtes endnu paa en maade som dets repræsentant. Regjeringen repræsenterer teoretisk masserne og ikke klasserne. En høiere hofembedsmand fortalte engang forfatteren, at det overvældende flertal af de dannede klasser i Rusland sympatiserede med Gladstone og ikke med det konservative parti i engelsk politik. Og grunden, forklared han, er den, at det konservative parti i russernes øine repræsenterer klassetanken, — regjering og embedsverk grundet for en overveiende del paa adelspatenter og arv. Gladstone repræsenterer masserne. Underligt som det maa synes for den fremmede, er det Gladstones standpunkt, der forekommer russeren naturligst og hjemligst. Rusland har ingen førstefødselsret, intet politisk adelsskab, ingen arvelige rettigheder, ingen embeds- eller styrende klasse.

Der er imidlertid stadig inden regjeringen to leire, to modsatte kræfter, de reaktionære og de frisindede, og striden mellem dem spreder sig ofte

ogsaa til hoffet og det keiserlige palads. Pobjedonostseff*), den „Hellige Synodes“ (den russiske statskirkes) høieste chef næstefter keiseren, har været reaktionens religiøse høvding og mægtige fører. Han havde været Alexander III's lærer og opdrager og besad derfor under dennes hele regjering en umaadelig og omtrent urokkelig magt. I løbet af de sidste par aar har dog hans stilling begyndt at vakle. *Grasjdanin,* det eneste blad, som Alexander III læste, og derfor selvfølgelig reaktionært, indeholdt saaledes nylig en række angreb paa den almægtige minister. Hos Nikolai II synes han i hvert fald ikke at staa særlig i gunst. (Ifølge telegrammer til vore blade har den nye tsar behandlet ham paa en ligefrem afvisende og fornærmelig maade. — Red.) Grev Vorontsoff-Darkoff, ministeren for det keiserlige hus, er derimod en virksom om end stille og upolitisk faktor i fremskridtsbevægelsen, og denne har allerede den nye tsar anmodet om at forblive i den vigtige og konfidentielle stilling, han indtager.

Pobjedonostseff er den eneste af ministrene, hvis standpunkt er saa udpræget reaktionært, at han ikke kan tænkes at kunne forblive under et mere moderat styre.

Sandsynligt er det, at i hvert fald Alexander III's strenghed i det indre styre vil blive betydelig formildet. Hvorvidt denne mildhed vil udvikle sig til virkelige fremskridt og reformer, kan alene tiden sige os med vished. Overfor udlandet vil utvilsomt Nikolai II følge sin faders politik. Han har aldrig lagt for dagen spor af militær ærgjerrighed eller erobrerlyst.

Foruden keiserens person og selve regjeringssystemet og dets mænd er der en tredie faktor, som ogsaa vil øve sin indflydelse paa begivenhedernes gang. Det er den nationale følelse. Der findes ingen offentlig mening i Rusland. Thi en offentlig mening forudsætter netop saadan fri diskussion, selvstændig tænkning, vælgen og vragen, som det russiske styre ikke vil tillade. Men der er en offentlig følelse. Og med den maa der regnes. Det var den, der tvang Alexander II til at begynde den tyrkiske krig. Og det var den, der gav sig udtryk ved Kronstadtfestlighederne.

Russerne tror paa sit fædrelands kald. En del ønsker at se det opfylde sit kald og blive stort ved at tilegne sig europæiske kulturideer og ved at spille en ledende rolle i Europas storpolitik. Andre ser fædrelandets kald og styrke i at forblive en slavisk magt; de ønsker at holde fremmed indflydelse ude og at styrke og samle de nationale kræfter og instinkter til bevidst og enigt nationalt liv.

Alexander II var kosmopolit. Alexander III var typisk russer, — slaver, patriot. Han frigjorde den russiske administration fra tysk indfly-

*) Se I. s. 425.

delse og overledelse. Hans forsøg paa at russificere det hele rige fik vistnok ofte et haardt og grusomt udtryk; men ofte var han ogsaa overraskende tolerant.

Til slutning mener forfatteren, at Nikolai II gradvis vil gjennemføre reformer i frisindet retning; men at man ingen pludselig omvæltning maa vente sig. Tsaren behersfkes eller hæmmes i hvert fald af systemet; og bag dem begge staar nationale kræfter og folkeinstinkter, som selv den mest enevældige hersker maa bøie sig for. Kun som repræsentant for dem er han sterk. De fastsætter de grænser, som selv den bedste vilje aldrig kan naa udover.

Planteliv i vandet.

(Efter **M. Bysüen** i *„Deutsche Rundschau.*)

De græske filosofers lære, at alt stammer fra vandet, er rigtig for planternes vedkommende. Jordens første vækster hørte hjemme i vandet. Mikroskopisk smaa væsener har det været, som befolkede de gamle haves netop afkjølede vand, før der endnu nogensteds var land, som kunde afgive et passende opholdssted for levende væsener. Disse „organløse organismer“ lignede formløse æggehvideklumper og tog sin næring af fjeldgrunden paa samme vis, hvorpaa mange bakterier ernærede sig. Som deres nu levende slegtninge de lavere alger og amøber var de af en altfor svag natur til at kunne opholde livet i havslammets afleiringer.

De tidligste fossiler fra jordskorpens ældste lag er i denne forbindelse af største interesse; de er forholdsvis store t a n g v æ x t e r. De viser, at der allerde dengang har fundets en rigt udviklet alge-flora, som den endnu findes i det grundere havdyb. Moser, bregner og blomsterplanter fandtes der endnu ikke. Disse optræder først meget senere og da under forhold, som med sikkerhed lader forstaa, at de ikke er udviklede i havet, men i sumpig jord.

Geologien viser os saaledes, at kun alger og tangvæxter fra begyndelsen af er opstaaet *i* og *for* vandet. De øvrige vandplanter saavelsom de i vandet levende blomsterplanter er oprindelig landplanter, der paa grund af den stadig øgende mængde af disse ligesom er blevet trængt ud i vandet og som følge af opholdet i vandet antaget de eiendommelige karaktertræk, som nu gjør dem forskjellige fra landplanterne.

Der er en plante, som den dag idag stiller denne udvikling levende frem for os. Det er den sted-vexlende pileurt, en med boghveden nærbeslægtet art. Den voxer paa randen af grave og damme, ofte halvt i jorden og halvt i vandet; og det kan ikke undgaa nogen opmærksom

iagttager, at planten ser ganske anderledes ud i det sidstnævnte element end det første. Paa land er den stivhaaret og har kortstilkede blade; i vandet er den glat og bar og udvikler meget lange blomsterstilke, som ender i flade paa overfladen svømmende blade.

Kan saaledes en plante, der blot nu og da, og ofte kun delvis, holder til i vandet, undergaa saa mange forandringer, vil det ikke undre os, at planter, som er blevet helt hjemme i vandet, næsten har afkastet enhver lighed med sine artsfæller paa landet. For manges vedkommende kan man ikke længer sige, fra hvilken landplante-familie de egentlig stammer.

Saaledes forholder det sig f. ex. med vandranunklerne, de smaa hvide blomster, der om sammeren bedækker damme og undertiden ogsaa mange hurtig rindende bække. Snart ligger de tæt over vandspeilet, snart sidder de paa længere stilke og breder sig med sine fem blade, der i forening med de mange støvtraade og grifler viser os, at de er smørblomsternes nærmeste slegtninge. Trækker vi den i hurtig rindende vand flydende vandranunkel op af dens element, saa falder hele planten sammen, og vi beholder blot en bundt lange traade i haanden. Breder vi nu en del af bundten ud paa en sten, saa ser vi vel, at vi har for os grenede stængler besatte med blade; men begge disse plante-organer er høist ulige de samme organer hos deres nærmeste artsbeslegtede. Hos landranunklerne er stængelen en opretstaaende, haard stilk, hvis fasthed giver den kraft til at trodse vind og veir og bære bladenes, blomsternes og frugternes byrde. Vandranunkelens stængel er svag og slap. Modstandsløs drives den frem og tilbage af bølgerne. Fast er den blot i sin længderetning; da ellers det strømmende vands drag vilde rive den istykker. Stængelen behøver ikke engang at b æ r e de andre plantedele. Hele planten er nemlig gjennemtrukket af sammenhængende luftkanaler, saaledes at alle dens dele kan svæve eller svømme i vandet. Vandet bærer den byrde, som stængelen og stammen maa bære hos landplanterne. — De svømmende vandplanter behøver altsaa intet skelet, og ved mikroskopisk undersøgelse af dem viser det sig da ogsaa, at der hos dem kan mangle alle de dele, der, som benene hos dyret, giver plantelegemet holdning og bærekraft.

Men mange vandplanter mangler organer, som er endnu nøiere knyttet til livsprocessen. Vi kan ikke forestille os noget høiere dyr, der ikke har blodkar, aarer og lymfe-veie. Men hos vandplanterne savner vi ikke sjelden netop de lange og vide rør, som udgjør landplanternes karsystem. Vistnok er ikke karrene i planteverdenen paa samme vis nødvendige for livssafternes omløb som i dyreverdenen. De tjener hovedsagelig til at lede vandet fra roden til bladene, og det er da forstaaeligt, at særlige organer til at lede vandet ikke er nødvendige for planter, der paa alle kanter er omgivne af dette element.

Men den fuldstændigste mangel paa indre organer finder vi hos en alge, der danner etgrønt flor paa Middelhavets grunde dybder. Den har en tynd, mangegrenet, horisontalt krybende stængel, som udsender blade og opover og nedover udvikler fine rodtrevler. Den hele, ofte mange fod lange plante, bestaar blot af en eneste kjæmpestor celle. En seig hud omslutter den levende substans, der i en eneste sammenhængende strøm fylder den mærkværdige plantes stængel, blade og rødder, her optagende mineralske stoffe gjennem huden, hist udviklende og forvandlende organiske substanser og stadig formidlende væxt og udvikling.

Ikke mindre egenartet end stængelens indre bygning og udseende er vandplantens blade, hvad form angaar. De har samme funktion som bladene hos landplanterne, nemlig den ved sollysets hjælp at tilberede de stoffe, som planten behøver til at bygge op, hvad legemet daglig taber ved stofvexlingen. Under vandspeilet er betingelserne for denne virksomhed lidet gunstige, da solstraalernes lysevne selv i ringe dybder svækkes betydelig. Af den grund er da ogsaa de blade, som voxer under vandet — vandranunkelens f. ex. — ikke flade, æg- eller hjerteformede, men optrevlede i traadtynde fryndser, saaledes at de tager mindst muligt lys fra hinanden og dertil let bøier sig efter for strømmen.

Anderledes er det med blade, som er bestemt til at ligge i vandspeilet. De skygger ikke for hverandre. De behøver bare at opfange sollyset med den bredest mulige flade og sørge for, at vægten af de næringsstoffe, som daglig hober sig sammen i deres indre ikke skal bringe dem til at synke under. Hine blade er derfor ikke oplidsede eller grenede som rosernes og akaciernes blade. De danner nyreformede eller ovale skiver, som ligger flade paa vandet. Det ved enhver, der engang har glædet sig ved synet af de gule og hvide vandliljer. Hos enkelte planter som lemna er der ingen forskjel paa stængel og blade; de er helt blevet til flade skiver med nogle bittesmaa rodtrevler paa undersiden. En art mangler endog de sidste og er blot et lidet svømmeblad med en pose til at modtage de fattig udstyrede blade.

Den mærkeligste eiendommelighed ved vandplanternes svømmeblade er den, at de aldrig voxer op over vandspeilet. Planten synes at føle, at den har naaet op til vandfladen. Ligesom vi selv ved den pludselige berøring af det kolde vand trækker haanden tilbage, saaledes stanser ogsaa bladstilkene sin væxt ved berøringen med luften. De bliver akkurat saa lange, at bladet naar vandspeilet. Der udfolder de sig i det fulde lys og ligger tilslut flade paa vandet, idet de beskyttes ved et skinnende fint voxovertræk mod væden.

Det er ganske mærkværdigt, hvilke store masser af organiseret materie en vandplante kan danne ved hjelp af slige svømmeblade i én vegetationsperiode. Hele den store *Victoria regia* udvikler sig i løbet af et eneste aar af et lidet frøkorn. Næsten dens hele masse samler sig under væxten i bladene. Saadan frodighed er naturligvis blot mulig i den tropiske sols mægtige lys og varme.

Planter, som vokser under havfladen, er med hensyn til belysning værre farne end de, som har svømmeblade. Det er derfor mest smaa former, som vi møder paa bunden af vore søer. Blandt dem spiller algerne hovedrollen. Der gives vel neppe paa hele jorden en fugtig, nogenlunde lys plet, hvor ikke alger har slaaet sig ned. Ufølsomme, som de er, mod varme som mod kulde, kan de leve i Alpernes sne lige godt som ved randen af varme kilder. Vi finder dem paa stenene i rivende bjergstrømme midt i de værste hvirvler, i brændingerne ved kysten og nede paa bunden af stillestaaende damme og pytter. Og ligesom de har saa mange opholdssteder, saa har de ogsaa en umaadelig mængde former. Snart forvandler de hele vandet i en dam til en hæslig grøn, ofte ildelugtende vædske, som bestaar af mikroskopisk smaa kugler, snart svømmer de som grønne eller gullige med gasblærer gjennemtrukne flager paa overfladen, snart ligger de paa bunden af vandet som tykke rundagtige nøster af grønne traade, snart som sleipe brune overtræk.

Blandt algerne udmærker havalgerne eller tang- og tareplanterne sig ved sin farverigdom. Ved siden af de grønne findes der arter, som er næsten sorte, brune og røde, og de sidste opnaar ogsaa under lidet gunstige belysningsforhold ofte en betydelig størrelse. Det synes, som om deres særegne farvestoffe sætter dem istand til at udnytte paa en eiendommelig maade det dæmpede blaa lys i de dybere vandlag.

Paa større dybder forsvinder al planteverden. Allerede hundre meter under vandspeilet viser der sig blot faa alger. Det er skyggeplanter, der, som eviggrønt og andre der voxer paa skyggefulde steder, blot behøver lidet lys. Mange holder endog ud i Spitsbergens tre maaneders nat. De udvikler i en temperatur af ÷ 1⁰ C. sine uanselige blomster og frugter.

Alge-verdenens riser derimod er nødt til at skaffe sig fuld adgang til sollyset. De voxer i grundt vand nær bredden og udvikler opadstigende tynde stammer, som først ved vandspeilet gaar over i langstrakte splittede bladdannelser. Slige alger danner f. ex. ved Chilis kyst undersøiske skove, i hvilke der findes exemplarer paa mer end 200 meters høide.

Med frødannelsen faar vandplanten strax flere nye opgaver. Enhver plante søger at brede sig over et saa stort rum som muligt og skaffe sine aflæggere ny spireplads, forat de kan vinde rum til fri udfoldelse, saa de

ikke behøver at forkrøbles i skyggen af moderplanten. Frøene maa ikke ligge der, hvor de er blevet modne. De maa spredes mest mulig, og først og fremst maa de fjernes saavidt muligt fra moderplanten. Vandplanternes frugter eller frø er derfor ofte forsynet med svømmeapparater, ved hvis hjælp de kan gjøre lange reiser. Denne indretning har de tilfælles med mange strandplanter, hvis hele existens i mere end en henseende er knyttet til vandet. Blandt dem er kokuspalmen, hvis kjæmpestore frugter udmærker sig ved sin lethed. Indvendig fyldt med kokusmelk og kokussmør, der er den spirende kims næring, besidder de en af et luftholdigt trevle-net bestaaende tyk bark, der som en udmærket svømmepude ofte bærer frugten langt over havet, indtil den strander ved en ø, og der voxer op til det nye træ.

Andre vandplanter benytter dyr som transportmidler. De lader sig sluge af fiske, gjennem hvis tarmkanal de kan passere i ufordøiet tilstand.

Særlig interessant er mange algers udbredelsesmaade. Disse planter udvikler sværme-celler, der lig smaa infusionsdyr — begavede med fri bevægelighed — farer temmelig raskt gjennem vandet, indtil de har fundet et passende sted, hvor de kan sætte sig fast og voxe op til en ny alge. Paa en sten i bækken eller paa en nedfalden tør gren ser man gjennem lupen en liden gruppe af ca. 1 cm. høie, tynde traade, hvoraf enhver bestaar af en række paa hinanden siddende cylinderiske celler. Tager vi planterne med deres underlag indhyllet i fugtigt papir eller mose med os hjem og lægger dem i en skaal med friskt vand, saa kan man ofte inden kort tid faa iagttage dannelsen af sværmerne. Man ser i mikroskopet de enkelte celler briste og deres indhold krybe ud af sprækkerne i form af ovale bitte smaa legemer. Foran paa disse sværmere ser vi nogle fine traade, som svinger livlig frem og tilbage og derved sætter legemerne i en dreiende bevægelse, saaledes at de svømmer gjennem vandet i en skruelinje. Den østerigske botaniker Unger, der var en af de første, som iagttog denne dannelse af sværme-celler, mente da at overraske planten i det øieblik „den blev dyr“; planternes sværme-celler har ofte den mest overraskende lighed med smaa vanddyr. Mange af dem har endog røde pletter foran, som man med god grund opfatter som lysfølende organer — øine af den allerenkleste art.

Paa dette omraade mødes vi af spørgsmaalet om, hvorvidt planterne er besjælede væsener eller ikke. Naar vi ser, hvordan sværme-celler svømmer i retning af næringsstoffe, undgaar alle giftige legemer, søger det svage og undgaar et altfor sterkt lys, og endelig holder sig borte fra andre planters sværmere, saa finder vi i alt dette ingen væsentlig forskjel fra de laveste dyrs bevægelser. Vi maa indrømme, at det er de samme fornemmelser og fornemmelsesytringer at finde paa begge omraader; og siger man,

at dyrene har en slags sjæl, saa kan man jo ikke negte planterne en saadan. Tanker og bevidsthed kan vi naturligvis ikke vente at møde paa dette lave udviklingstrin. Disse høiere livsytringer er en forret for de rigest organiserede jordbeboere. Hele de lavere væseners tilværelse bestaar i den ubevidste fornemmelse af indtryk og de derved foraarsagede ligesaa ubevidste bevægelser.

Med frødannelsen er de etaarige vandplanters livsvirksomhed afsluttet. De dør ud, opløses ved vandets bakterier og gaar over i nye livsformer.

Kan en mand drive sin egen forretning, som han selv finder for godt.

(Efter **Carroll D. Wright** *) i *„Forum“*.)

Forfatteren stod i spidsen for den kommission, der af præsident Cleveland nedsattes for at undersøge forholdene ved Pullmanverkstederne og aarsagerne til den sidste store jernbanestreik. Kommissionens indberetning er nok faldt ud til gunst for arbeiderne. Den lønsnedsættelse, der foraarsagede streiken, finder kommissionen unødig. Pullmanns svar paa al kritik og alle bebreidelser siges imidlertid at være, at han maa have lov til at drive sin egen forretning, som han selv finder for godt; han kan ikke være pligtig at spørge andre, om hvad løn han skal betale sine arbeidere. Det faar blive hans sag. Vil de ikke arbeide for den løn, han byder, saa staar det dem jo frit for at gaa andetsteds hen.

Saa er i hvert fald **) en vanlig opfatning inden forretningsdrivende kredse, og det er den, der øiensynligen har bevæget regjeringens arbeiderkommissionær til at skrive den her kortelig refererede artikel.

Meget vil kunne læres af sidste sommers streike i Chicago; mange vink om den sociale strids fredelige løsning vil komme derfra; og mange baade etiske og økonomiske spørgsmaal vil faa fyldigere betoning ved de erfaringer og forhold, der ledsagede streiken. Der er særlig to spørgsmaal, der med nødvendighed paatrænger sig enhver, der alvorlig søger tilbunds i denne strid. De er ikke helt nye spørgsmaal. De er endog allerede delvis besvaret. Men i en nær fremtid vil baade arbeidere og kapitalister kræve

*) Forfatteren er chef for de Forenede staters folketællingsbureau og for det nationale arbeidsdepartement *(Bureau of Labour)*.

**) Pullmanns udtalelser har „Kringsjaa“s redaktion ikke havt anledning til at se ordret gjengivet; heller ikke har den endnu kunnet faa fat paa kommissionens betænkning, hvorfor det forangaaende gjengives med forbehold efter hyppige avisudtalelser.

samfundets fulde og afgjørende besvarelse af dem. De gaar til forretningslivets rod, og tilbunds i dette livs moral. De er:

1. Har en mand ret til at drive sin egen forretning udelukkende som han selv finder for godt?

2. Skal arbeiderens spareskillinger udgjøre en reservebeholdning, paa hvilken han maa trække og af hvilken han maa leve i „haarde tider", mens kapitalisternes opsparede reservebeholdninger i de „haarde tider" omtrent forbliver urørte, eller i hvert fald blot røres og formindskes i forsvindende grad sammenlignet med, hvad tilfældet er med arbeidernes spareskillinger? Skal, med andre ord, de „haarde tider" omtrent udelukkende eller væsentlig gaa ud over arbeideren og hans sparebankbog? Eller skal kapitalen dele tidernes byrde med ham i et nogenlunde rimeligt forhold?

Det var disse to spørgsmaal og uenighed om deres besvarelse, der laa tilgrund for Chicagostreiken.

1. Den store forretningsdrivende i vor tid, er altid, naar han anmodes om at vise sig eftergivende overfor sine arbeidere eller at lade stridspunkterne afgjøre ved voldgift, rede med sit svar: „Har jeg ikke ret til at gjøre, hvad jeg vil, med det, som er mit; til at drive min egen forretning paa min egen maade?" Han mener, at svaret maa være et absolut „jo". — Den moderne arbeiderbevægelse svarer „nei".

Samfundet har ogsaa i flere tilfælde overalt og for lang tid siden sagt „nei, ikke ganske". Det har begrænset retten. Det siger til den forretningsdrivende: „Du faar ikke lov til at drive din forretning, saaledes at du forringer værdien af dine naboers eiendomme, eller sætter nabolagets sundhed i fare. Du maa intet gjøre, der gjør indgreb i dine naboers frihed og ret." Dette er gamle principer. En mand kan ikke forandre en bæks løb paa sin egen eiendom, ifald han derved foraarsager naboen skade — ikke uden at betale fuld skadeserstatning. Eiendomsbesidderen har intetsteds fuld og absolut ret til sin eiendom engang. Det er en betinget og begrænset ret, hvis betingelser og grænser samfundet fastslaar. Finder samfundet det tjenligt, saa tager det uden omstændigheder en mands hele eiendom og betaler ham derfor blot efter upartisk skjøn, uden at bryde sig om eierens protester eller forlangender.

Men under vore nuværende industrielle forhold opstaar det videre spørgsmaal. „Skal en mand, der ikke vil eller ikke kan drive sin egen forretning uden at foraarsage uroligheder, optøier, streiker, hindringer for handelsomsætningen, forretningsstansninger, lønsnedsættelser, lønstab og derved en synken af livsnivaaet, — skal en saadan mand uhindret af samfundet

faa fortsætte med at drive sin forretning paa denne vis, — eller pligter det ikke at skride ind og for det offentlige vels skyld regulere og kontrollere hans forretningsførsel?"

Maa ei samfundene sige til saadanne arbeidsgivere: „Ifald du ikke kan drive din forretning, din fabrik eller din jernbane, saaledes at forretningslivet i det hele faar gaa sin jevne gang uhindret af dig og dit, og livsnivaaet ikke synker ved din skyld, saa maa vi tage en haand med i ledelsen af din forretning, fabrik eller jernbane, eller ogsaa kræve en saadan omordning af samfundet, at vi undgaar disse evindelige afbrydelser, streiker og uroligheder?"

Svaret paa disse spørgsmaal vil komme, naar tiden er moden — det er kommet; ikke gjennem revolution, men gjennem forstandig tænkning og anvendelse paa disse forholde af retfærdighed og af moralens love.

Alle voldgiftsforsøg, enten de skyldes statens love og øvrigheder eller de stridende parters frie vilje og ønske, lærer udtrykkelig, at samfundet har saadan ret; — at en mand ikke kan drive sin egen forretning, ganske som han finder for godt; at han ogsaa i dette forhold har forpligtelser og er love underkastet, som samfundet maa se opfyldte.

Naar to stridende parter lader stridspunkterne underkaste voldgiftsafgjørelse eller mægling ved mænd opnævnt af dem selv, saa medgiver de begge, at den enkeltes vilje og lyst ikke her er det ene afgjørende, at der er en Rimelighed og Retfærdighed, som de begge føler sig kaldet til at underkaste sig, og som en upartisk kommission kan bestemme ved undersøgelse af bøger og forretningsforhold.

Og naar en stat, som allerede i flere tilfælde er skeet, nedsætter en permanent Voldgiftsdomstol, der først skal søge at mægle i industriel strid og saa, ifald det ikke hjælper, skal tilbyde sine tjenester som domstol, da er det slaaet fast, at samfundet ikke længer vil lade en mand drive sin egen forretning, ganske som han vil. Det vil i Rimeligheds og Retfærdigheds navn øve kontrol. Det er blevet tvunget dertil gjennem sin opgave at skaffe samfundet fred og ro. Stadige streiker og arbeideruroligheder truer freden. Det bliver derfor statens pligt at gjøre, hvad den kan for at hindre dem. Og da staten repræsenterer det hele folk, er det dens pligt at øve sin kontrol og magt til de manges bedste, selv om enkelte vil lide derved.

En saadan optrædens grundlovsmæssighed er det nu for sent a diskutere eller negte. Staternes og nationens lovbøger saavelsom domstolenes afgjørelse har overalt slaaet dens retmæssighed fast. De Forenede staters regjering har endog paataget sig under visse forhold at regulere og fastslaa de helt private jernbaneselskabers fragtsatser. Den har gjort det for at undgaa handelsforstyrrelser. Kan den tage et saadant skridt for at

undgaa handelsforstyrrelse, saa maa den vel ogsaa kunne tage lignende skridt for at undgaa forstyrrelse af samfundets fred og ro. Staten maa vel derfor kunne sige baade til kapitalist og arbeider: „I maa saaledes klare eders forretninger, at I ikke derved forstyrrer samfundets fred og ro; gjør I det, saa maa vi gribe ind."

Særlig er berettigelsen af et saadant standpunkt klart, hvor det gjælder monopoler eller selskaber, der nyder særlige privilegier fra samfundets side, som jernbaneselskaber, sporveiskompagnier*) etc.

2. Hvad det andet spørgsmaal angaar, er et praktisk svar vanskeligere. Moralens svar er klart nok.

Arbeideren modtager sin andel af udbyttet som løn. Ved nøisomhed og kniberi sparer han en del af denne. Det meste af denne opsparede kapital gaar til sparebankerne. Det har vist sig, at 50 % af sparebankernes indsatte kapital i Amerika tilhører arbeidere.

Naar saa de daarlige tider kommer med afskedigelser og lønsnedsættelser, maa arbeiderne falde tilbage paa denne reserve og leve paa den, mens kapitalisterne netop gjennem afskedigelserne og lønsnedsættelserne nogenlunde undgaar tab eller i hvert fald blot i høist ubetydelig grad behøver at gaa til sine opsparede midler. Det øieblik det bliver nødvendigt, stanses hele driften. Kapitalisternes „tab" bestaar blot i noget formindsket indtægt; arbeidernes i direkte tab af aars møisommeligt opsparede reservefond.**)

*) Artiklen er i sin helhed af overmaade stor interesse, naar man erindrer forfatterens fremragende stilling. Faa mænd taler i Amerika med mere autoritet om dette spørgsmaal. Man ser her visselig skisseret den vei, som de Forenede Stater vil følge til arbeiderspørgsmaalets løsning. Staten vil mere og mere kontrollere private foretagender og slaa det fast, at den offentlige mening skal afgjøre, hvad der er rimeligt udbytte for aktionærer og eiere, og hvad der er rimelig løn for arbeiderne. Først vil de store monopoler og priviligerede selskaber, som jernbanerne (en uhyre forretningsbrance) og sporveiene blive underlagt saadan statskontrol, hvorved staten praktisk sikrer arbeiderne som løn det hele udbytte med fradrag af en lav kapitalrente. Naar man nu ogsaa ved, at arbeiderne i Amerika for en stor del selv er eiere og aktionærer, vil man forstaa, at spørgsmaalets løsning ad denne vei synes ganske lovende. Andre fremragende mænd har foreslaaet det samme. *Red.*

**) Man maa huske, at det af Pullman blev paastaaet, at han maatte nedsætte lønningerne for ikke at komme til at drive en branche af sin virksomhed med lidt tab under de trykkede tider. Med andre ord, det faldt ham aldrig ind at dele de haarde tiders byrde med arbeiderne ved ogsaa selv at bære tab. Det var umuligt. Ved lønsnedsættelserne vilde han undgaa selv at maatte gaa til sine rige, opsparede midler for en kort tid, mens han derved tvang arbeiderne til at leve paa sine smaa opsparede midler. Skulde der være tab, ræsonnerte han, saa fik arbeiderne bære det. At han skulde bære det, var ligetil utænkeligt. Blot at sige, at han vilde tabe lidt, ifald han ikke satte lønningerne ned, syntes ham svar nok paa alle bebreidelser. Han vælted med andre ord i god tro det hele tab over paa sine arbeidere og mente at være i sin fulde ret, naar han gjorde det, at handle ganske moralsk. *Red.*

Dette føles af arbeiderne som et uretfærdigt tryk. Der er ingen uvilje mod at bære deres andel af byrden; men det forekommer dem, at de nu bærer meget mere end sin andel; at de haarde tiders tryk helt lægges over paa dem, der har mindst evne til at taale det.

Ja, vi har endog i senere aar seet, at arbeiderne er blevet tvungne til at vedtage betydelige lønsnedsættelser (hvad der for dem betyder tilflugt til de opsparede midler), mens kapitalisterne ei alene ikke har gjort skaar i sine opsparede midler, men endog har modtaget omtrent normalt udbytte fra forretningen. Sligt maa avle bitterhed.

Forfatteren ved som sagt ikke noget praktisk svar paa dette spørgsmaal. Hvad der er bragt i forslag i form af kooperation, deling af udbytte og arbeiderens delagtiggjørelse i kapitalen ved at faa en del af lønningerne udbetalt som aktier, synes ham ikke tilstrækkeligt.

Det bør ogsaa erindres, mener forfatteren, at arbeiderne ikke vilde kjæmpe saa haardnakket mod lønsnedsættelser i „haarde tider", dersom de havde sikkerhed for, at de blev delagtiggjort i de gode, at deres løn atter blev forhøiet, strax tiderne bedredes. Men de ved af lang erfaring, at dette sjelden sker uden nye og bitre kampe. At gjenvinde et lønstab er altid et vanskeligt arbeide.

"Disse to spørgsmaal", fortsætter forfatteren, „der maa skjænkes ærlig og alvorlig opmærksomhed af alle, hvem samfundets vel ligger mere paa hjerte end nogen enkelts, ligger tilgrund for alle arbeiderstridigheder. De maa faa et afgjørende svar, før rolige tilstande atter kan indtræde. Bliver de afgjort paa en omfattende og konsekvent maade, saa vil den mand, der driver en forretning saaledes, at der udbryder en streik blandt hans arbeidere, ikke alene bliver skjændemerket paa samme vis som den svigagtige fallent, men ogsaa møde hele samfundets fordømmelse; og tilligemed arbeiderne vil han blive lært, at det samfund, ved hvilket de begge lever (thi det er samfundet, der giver saavel arbeidet som kapitalen værdi), vil vide at beskytte sig selv mod forstyrrelser fra enhver kant.

De arbeideruroligheder, der nu finder sted maa ikke tilskrives nogen voxende fiendtlighed mellem kapital og arbeider, ei heller noget begyndende forfald eller et anarkistisk ønske om at ødelægge det saa møisommeligt opbyggede grundlag for civilisation og kultur. Paa den anden side maa det klart forstaaes, at den mand, der arbeider for løn, har lært at paaskjønne en høiere kultur, at forstaa og ønske endnu større intellektuelle, moralske og sociale fremskridt end hidtil opnaaet. Han har lært at glæde sig ved kunst, musik og literatur. Han forstaar, at han er en af landets herrer; at han er en politisk som moralsk faktor i samfundslivet. Og han begyn-

der nu at forstaa, at arbeiderspørgsmaalet slet og ret betyder kampen for en høiere norm for livet, et høiere økonomisk niveau.

Men med alt dette finder han, at han fremdeles blot holder en lønnet tjeners stilling i den virksomhed, hvor hans intelligens og duelighed i vor tid er lige saa nødvendig som hans to hænder. Den hæderlige og intelligente arbeider er, forsaavidt han er med i den moderne arbeiderbevægelse, den, der beskytter og vedligeholder alle de kræfter, som den moderne industri kræver. Men han søger at blive nøiere knyttet til og delagtiggjøres i den kapital, som han fuldt vel ved er død uden ham. Han forstaar, at arbeideren nu er voxet fra det rent fysiologiske forhold, som han før indtog i produktionen — det tamme husdyrs tjeneste; han ved, at han i produktionen som sin indsats giver et menneskes fulde værd og intelligensledede kraft. Han ser, at det er ham, som blæser livets aands ind i kapitalen og frugtbargjør den. Han kræver derfor at stilles i nærmere og menneskeligere forhold til den i produktionen; og han ønsker ogsaa at opnaa en mere rimelig, og hvad de fleste vil kalde, en mere retfærdig andel i de fordele, som moderne opfindelser og maskineri har bragt.

Den store opgave, vor tid stiller os, er den at istandbringe et nyt industrielt system, hvor fuld retfærdighed vil ydes baade arbeider og kapitalist, og hvor de moralske faktorer og kræfter, der arbeider side om side med de industrielle, ogsaa skjænkes plads og anerkjendelse. Jeg føler mig saa fuldt forvisset om, at denne opgave vil blive løst paa et solid forretningsgrundlag gjennem praktisk anvendelse af moralske principer og økonomiske love, at jeg ingen frygt nærer for Amerikas industrielle fremtid. Jeg ved vel, at ingen enkelt teori eller idé kan læge alle saar og besvare alle spørgsmaal, men jeg er forvisset om, at en eller anden forbindelse af saadanne idéer vil løse opgaven.

Vi forvirres ofte i vore forsøg paa at trænge tilbunds i disse spørgsmaal, derved, at udviklingen har gaaet saa hurtig for sig, at vi ikke evner at øine den fornuft, rimelighed og ret, der ligger tilgrund for de store arbeiderstridigheder. Uvidenhed, egennytte og kanske uærlighed er gjerne saa sammenfiltrede med denne rimelighed og ret, at det synes som var de sidste af underordnet betydning. Men udviklingen vil gaa sin gang; og vi vil faa se resultaterne af samfundets svar paa de omtalte spørgsmaal i en bedre, mere omfattende og ligelig fordeling af rigdom og velstand."

Ny-vitalismen.

(Efter et foredrag i Berlins videnskabsakademi af **Emil du Bois-Reymond**, gjengivet i „*Deutsche Rundschau*“.)

Et af de kors, som tynger enhver ærlig tænkende naturforskers sind, er det evige spørgsmaal: hvorledes er egentlig det organiske liv at forklare? Strækker de almindelige „naturkræfter“, fysikens og kemiens love til — eller maa man tænke sig en egen „livskraft“? Livskraft-læren eller vitalismen har i den sidste menneskealder været anseet for en unødig og forældet doktrin; nu i de allerseneste aar har den atter faaet forsvarere, der drister at bære hovedet høit. En udredning af det saaledes paany aktuelle spørgsmaal, hvis besvarelse danner et led i enhver dybere gjennemtænkt livsanskuelse, burde derfor have krav paa almen interesse; og vi er i det heldige tilfælde at kunne byde vore læsere en saadan fra allerkompetenteste hold. Den bekjendte Berliner-fysiolog *E. du Bois-Reymond* har fra sin ungdom af med liv og sjæl deltaget i debatten om sagen og har ved disse sine indlæg vundet den vide anerkjendelse, som gjør ham til Tysklands Huxley. Af det nedenfor gjengivne sees let, at forfatteren er en bestemt modstander af vitalismen; men hans grundige lærdom og indsigt, hans filosofisk sikre og ærlige tankeførelse afviser enhver beskyldning for partisk argumentation. Som en overbevisningens mand fører han hvasse vaaben; men agtelse for sandhedens aand er ham i kjødet baaren, saa man med tryghed kan overlade ham ordet.

I sit foredrag giver E. du Bois-Reymond først en historisk oversigt over vitalisme-teoriens opkomst og udvikling.

I.

Udgangspunktet for den hele diskussion er at søge hos Descartes i hans paastand om, at dyrene i modsætning til menneskene var mekanisk virkende væsener uden sjæl, m. a. o. maskiner. — Leibniz tilkjendte saavel dyr som mennesker en sjæle-„monade“, medens al legemsvirksomhed ogsaa hos mennesket var et rent mekanisk forløb af bevægelse, uden aarsagsforbindelse med de tilsvarende og ledsagende sjælstilstande, sanseformemmelser og viljesytringer; baade sjæl og legeme var fra først af slig indrettet af Gud, at deres virksomhed stemte sammen. Denne „præstabilerede harmoni“ tilfredsstillede dog ikke bedre end Descartes' tilfældigheds-teori. Imidlertid er det værdt at mærke, hvorledes Leibniz, ved at lægge hele den organiske verden ind under mekaniske love, undgik at maatte ty til nogen antagelse

af, hvad man senere har benævnt „livskraften". Alle de mere eller mindre uhensigtsmæssige indretninger i organismen voldte ikke Liebniz nogen vanskelighed, da han gik ud fra, at denne verden, som den nu engang er, ogsaa er den bedst mulige verden, Gud kunde bringe istand ved afveielse af det godes og det ondes summer mod hinanden; Liebniz nægtede jo viljens frihed og kom saaledes ikke, med overbevisningen om sin teoris fuldkommenhed, i nogensomhelst klemme. — Synderlig tilslutning fandt denne lære aldrig; Voltaire gjorde den til gjenstand for blodig spot, og fagmændene drev uanfægtet paa med sine teologiserende snurrepiberier. Newtons omvæltende opdagelser fik saa godt som ingen indflydelse paa studiet af den organiske natur; omtrent det eneste spor af en saadan finder vi i den geniale landspræst Stephen Hales' experimenter og Montpellier-fysiologernes uforstaaede teoretiseren. En halvt spiritualistisk dualisme vedblev at være det gjældende princip for al forklaring af den organiske naturs grundkræfter. Det er jo en meget menneskelig tilbøielighed at ville personificere de aarsager, man ikke kjender. Saaledes har Georg Ernst Stahl i begyndelsen af forrige aarhundre vundet et udødeligt navn ved sine tre berømte hypoteser, der alle forlængst har bevist sig at være vildfarelser: teorierne om „phlogiston" (ildstoffet), om „muskelstrækkeren" og om „anima inscia" (den „ubevidste sjæl", som forestaar legemets virksomhed). I modsætning til Liebniz paakaldte de fleste forskere, til forklaring af den organiske naturs væsen, ufattelig mystiske magter mere eller mindre i de Platoniske „bevægende ideers" lignelse. Og mod slutningen af forrige aarhundre blev det lidt efter lidt almindeligt at betegne dette mystiske begreb med det siden gjængse navn „livskraften". Herved forstodes sædvanligen et med sjælen beslægtet og sammen med den i legemet sig opholdende væsen. Men sommetider forblandedes begrebet med det saakaldte „nerveprincip" eller med den dyriske varme eller med elektriciteten. Alexander von Humboldt var i yngre dage stærkt optagen af disse forestillinger, men slog senere om og gjorde i 1797 opmærksom paa en afhandling af franskmanden Vicq-d'Azyr, som med afgjørende beviser banlyser al tale om livskraften fra den alvorlige videnskab. I begyndelsen af vort aarhundre laa striden omtrent nede, indtil den store tyske fysiolog Johannes Müller tog den op igjen og søgte at føre den med nye vaaben.

II.

Johannes Müller blev vitalismens skarpeste forsvarer. Hans urokkelige troskab mod principet om den erfaringsmæssige forsknings eneberettigelse inden naturvidenskaben bragte ham ogsaa som vitalismens talsmand til at anvende en metode, som senere blev et redskab i de forskeres haand, der paatog sig at gjendrive ham paa dette punkt i hans anskuelser. Joh.s Müller

forstod ved „livskraften“ grundaarsagen til og den øverste anordner af alle livsforeteelser, væsensforskjellig fra de uorganiske kræfter, hvormed den endog kommer i strid. „Livskraften“ var fra begyndelsen af indviet i alle fysikens og kemiens hemmeligheder, saa den kunde kommandere den hele organisme med dens sanse- og bevægelses-organer, dens aandedræts-, fordøielses- og forplantelses-redskaber. Den skabte eller frembragte alle de forskjellige arter af levende væsener efter en uendelig omfangsrig og i mindste detalj gjennemtænkt plan; den ledede al udvikling og forestod som naturens helbredende evne alt stræv med legemets fornyelse og udbedringen af kropsskade. Et bestemt sæde i legemet havde denne livskraft ikke; den var tilstede overalt og virkede ikke paa noget enkelt bestemt punkt. Den bemægtigede sig de indførte levnetsmidler, belivede det stof, som er modtageligt for liv, og gjorde dette til sæde for livskraft, men udstødte igjen det stof, som ikke duer til livets brug, eller som har ophørt at due dertil; stoffets evne til at belives var nemlig begrænset. Hvad dette stofskifte skulde tjene til, indlod han sig ikke paa at forklare. Hvorledes det nu end skulde forklares — „livskraften“ holdt sig latent i hvedekornet fra mumiens haand, i det indtørrede hjuldyr, ved skindød og ved narkotisk bedøvelse. Ved døden forsvandt den sporløst og overlod de fysiske og kemiske kræfter frit spillerum. Og ved forplantningen gik der livskraft over paa spiren til den nye skabning, uden at forældrene derfor mistede det mindste; og da jo efterkommerne danner uendelig divergerende rækker, lod altsaa livskraften sig, uden at svækkes, dele op i en uendelighed af lige stærke dele. Dette sidste er vel det allermærkeligste ved teorien.

Müller fandt stærk tilslutning, ikke bare hos fagfæller, men ogsaa hos store mestere paa andre naturvidenskabers omraade, saaledes hos den store kemiker Liebig. Men uimodsagt fik teorien ikke brede sig; den bekjæmpedes af mænd som Berzelius, Lotze og Schwann.

Særlig lykkedes det Schwann — ved den opdagelse, at alle levende væsener sammensættes af smaa selvstændige dannelser, som vistnok udvikles efter et fælles grundprincip — at kuldkaste forestillingen om en over fællesorganismen eneraadende livskraft. Schwann erklærede sig for en tilhænger af Descartes’ lære om livet som en mekanisk proces undtagen for menneskets vedkommende; mennesket var som frit væsen undergivet et grundforskjelligt princip. Materialismen var saaledes Schwann en fiende af. Netop samme opfatning havde ogsaa Lotze.

Ligeoverfor Schwanns undersøgelser bøiede Müller sig forsaavidt, at han anerkjendte cellernes selvstændige liv. Sin ide om livskraften hævdede han dog, men hans anskuelse var bragt i forvirring ved at have lidt et skaar i sin følgerigtighed. Og vitalismens yderste dag var allerede nær forestaaende.

III.

Fra Johannes Müllers eget auditorium var der nemlig udgaaet en flok unge naturforskere (deriblandt forfatteren selv og hans store ven Helmholtz), hvis aand særlig var bleven skolet i fysik, og hvis forudsætninger for metodisk indforlivelse i naturvidenskabelig tænkning derfor overgik deres store lærers; dennes opdragelse faldt jo i en tid, da nøktern forskning stod i daarlig kurs, og det var netop hans største fortjeneste at have været med i strævet for at faa forskningen bragt ind i et rigtigere spor. Disse Müllers lærlinge fandt lærerens trossætninger uholdbare, og en af dem (forfatteren) kunde ikke lade mesterens lære staa uanfægtet. Han brød offentlig staven derover. De unge fandt udmærket støtte hos en anseet fagmand, Ludwig, som har sat mærke efter sig inden experimental-fysiologien.

Müllers lærlinge tog kampen mod vitalismen op fra grunden af og rettede sine angreb ud fra et helt nyt udgangspunkt. De saa vranglærens grundfeil i dens urigtige opfatning af begrebet kraft. „Kraften“ er ikke noget virkeligt, slig som vitalisterne tænker sig; ikke noget med det materielle substrat sammenføiet væsen, der baade gjør materien til det, den forekommer vore sanser at være, og som tillige kan bestaa selvstændig, adskilt fra materien. „Kraften“ er jo bare en, med den tilsyneladende mættelse af vor kausaltrang for øie, opfantaseret aarsag til ændringer, der selv er det eneste virkelige, vi iagttager. Gaar man tilbunds i tanken, er — som allerede Newton fremholdt — „kraften“ bare et matematisk begreb, den anden afledning af det i foranderlig bevægelse sig befindende legemliges vei efter tiden. Altsaa for at bruge et halvhundreaarigt billede: atomerne er ikke et kjøretøi, som „kræfterne“ snart kan spændes for, snart spændes fra; deres egenskaber er fra evighed af, uafhændelige, uoverdragelige. Som spektralanalysen har godtgjort, er de ens inden det fjerneste solsystem fuldt saavel som inden den mindste celle i vor hjerne.

Naturforskningens første princip er, som Helmholtz bemærker, at vi maa forestille os naturen som begribelig, da det ellers vilde være meningsløst at ville udforske den. Men hvad skal man tænke sig ved en „kraft“, for hvem alle naturens gaader er aabenbaret; der tænker og handler som et bevidst væsen; der uden bestemt sæde i legemet ikke virker paa noget enkelt bestemt punkt, men forskyver billioner af atomer i alle optænkelige retninger — og dog skal være én kraft; der i døden forsvinder uden modvirkning, da jo liget isaafald istedenfor at kjølne maatte vise en bestemt temperaturforhøielse, ja muligens udsættes for selvforbrænding; der uden at tabe i sin oprindelige størrelse kan deles i uendelig mange lige store dele! Nærværende forfatter kunde derfor i sin mindetale over Müller paapege, at naar denne saa sig nødt til at tilkjende sin „livskraft“ slige egen-

skaber, da leverede han uformærket det afgjørende bevis for dens ikke-tilværelse.

IV.

Hovedforskjellen mellem uorganiske og organiske dannelser, mellem krystaller og levende cellevæsener bestaar jo i, at i de uorganiske dannelser befinder materien sig i statisk ligevægt, denne være nu stabil, indifferent eller labil — medens materien i de levende væsener befinder sig i dynamisk ligevægt. Ved dynamisk ligevægt forstaaes den bevægelige tilstand, hvori f. ex. det jevnt strømmende vand befinder sig paa et bestemt punkt i et ledningsrør, eller hvori en bys folkemængde befinder sig, naar den stadige afgang ved dødsfald og fraflytning jevnt opveies ved nye fødsler og indvandring. Stoffet i de levende væsener har det netop paa samme maade; i hvert øieblik skilles der stof ud, medens nyt stof indforlives. Dynamisk ligevægt er det mest almene udtryk for det uophørlige stofskifte, som vitalisterne aldrig har kunnet forklare sig, da de ikke formaar at indse grunden, endsige nødvendigheden derfor. Det hører ialfald til at have indsigt i det store princip om energiens vedligeholdelse. Varme og muskelkraft, føletraadbevægelse og amøboidbevægelse, for ikke at nævne elektriske strømme, kan hos dyrene ikke frembringes anderledes end ved forvandling af potentiel (bunden) energi til kinetisk (bevægelses-) energi, væsentlig gjennem surstoffets forbindelse med kulstof og vandstof, hvortil der tiltrænges „indforlivende pirringsmidler“ som næringsstoffe, vand, luft, varme, for planternes vedkommende ogsaa belysning. Denne dynamiske ligevægt kan jo kun ved et usandsynligt træf befinde sig i absolut balance; derfor er det ogsaa selvforstaaeligt, at de levende væsener maa være tidsforløbet underlagt — i modsætning til krystallerne, der, ifald ydre kræfter ikke griber forstyrrende ind, for evigheder befinder sig i hvile uden behov. Det er derfor en af de mest ophøiede anskuelser, hvortil naturforskningen er naaet, at der til denne dynamiske ligevægt i den enkelte organisme svarer en dynamisk ligevægt inden hele den organiske verden, det fra Priestley til Jul. Rob. Mayer erkjendte kredsløb af organisk stof gjennem plante- og dyreriget med sollyset som drivende kraft.

Men det er ikke bare denne dynamiske ligevægt, som er betegnende for organismen; den er ogsaa behersket af labil ligevægt. Dette er ialfald den enkle forklaring paa den særlige form for reageren, som Müller tilskrev levende væsener i modsætning til livløse ting — evnen til at „pirres“. At de forskjelligste fysiske og kemiske indflydelser hos et levende væsen altid fremkalder den samme ændring, beror øiensynlig ikke paa andet end, at det sammensættes af mekanismer, der staar rede til virksomhed og kun er svagt bundne, saa de ved enhver slags indflydelse, som ophæver hemningen, træder i virksomhed paa samme maade. Noget ganske tilsvarende

kan med stor lethed tilveiebringes ved uorganiske hjælpemidler. Et repeter-ur kan jo indrettes saaledes, at det ligesom en muskel ved tryk, ved varme eller kulde, ved fugtighed eller tørhed, ved elektricitet eller kemisk indvirken bringes til at slaa. Ligesom muskelen reagerer et saadant ur ved enhver „pirring“ stadig med sin særlige energi-udfoldelse — timeslaget.

V.

Alle disse kjendsgjerninger leder til, at i den af Müller forfægtede form er vitalisme-teorien uholdbar. Det hjælper lidet at ty til de gode gamle deklamationer om den organiske naturs ubegribelighed og uefterlignelighed. Som om ikke ogsaa den uorganiske natur er ubegribelig; hverken stof eller kraft eller bevægelsens ophav er noget, som kan forstaaes; selv den enkleste af kræfterne, tyngdekraften, har trodset alle forsøg paa at lade sig konstruere op. Og naar der raabes paa, at den organiske naturs frembringelser maa kunne eftergjøres, da beror dette paa en drøi misforstaaelse. Selvfølgelig kan hverken en livløs krystal eller en levende celledannelse eftergjøres paa anden vis, end ved at lade naturen selv ad vanlig vei besørge det. Har man lært at kjende vilkaarene for naturens frembringende virksomhed, lader det sig sagtens gjøre at faa en krystal til at voxe frem af den dertil fornødne opløsning, eller en plante eller et dyr til at spire af frø og befrugtet æg. Naar saa den allersidste trumf, spørgsmaalet om „uravlen“, spilles ud, kan dertil svares med det for nærværende ligesaa uafgjorte spørgsmaal: hvem kan bevise, at „uravl“ ikke lod sig eftergjøre paa laboratorium, hvis man for experimentet kunde forføie over urtidens vilkaar i hensyn til atmosfære, vand og solvarme?

Alvorligere betænkelighed volder den organiske naturs hensigtsmæssighed. Saalænge Müller levede, raadede endnu Cuviers og Agassiz’ teori om en trinvis række skabelser eller skabelsesperioder. Til denne teori holdt da ogsaa Müller sig og nægtede bestemt „uravlen“. Hans kritiske sans led rigtignok slemme kvaler overfor enkelte svage punkter i teorien. Det var ham ikke beskaaret at opleve Darwins bog om arternes oprindelse. Darwins sindrige anskuelse om kampen for tilværelsen gav en ialfald foreløbig fyldestgjørende forklaring paa den organiske naturs hensigtsmæssighed; hvad der ikke var hensigtsmæssigt, gik jo under i kampen for tilværelsen. Dermed var vitalismens sidste skanse falden. Og for længere tid syntes teorien død og vel begraven. (Forts.)

Tidsmaskinen.

(H. G. Wells i „*New Review*“).

II.

Den Tidsreisende vender tilbage.

Jeg tror ikke, at nogen af os den gang rigtig troede paa tidsmaskinen. Den Reisende var nemlig et af disse mennesker, som er altfor skarpsindige til, at man rigtig kan tro dem. Havde Filby vist os modellen og forklaret os sammenhængen i den Tidsreisendes ord, vilde vi slet ikke havt saa mange tvil. Da havde vi kunnet se, hvordan det hele var sat sammen og heller ikke kunnet mistro Filby; men den Tidsreisende gjorde det altfor taskenspilleragtig let. Alvorlige folk følte sig aldrig rigtig sikre paa ham. Jeg tror derfor ikke, at nogen af os sagde mange ord om sagen i den uge, som gik hen efter vort sidste møde, skjønt vi naturligvis næsten alle havde det travlt med at tænke paa de mange underlige forestillinger, som opfindelsen vakte hos os. Jeg for min del tænkte nu mest paa kunststykket med modellen. Og jeg erindrer, at jeg snakked derom med Medicineren, som jeg mødte fredag i det Linnæiske Selskab. Han havde seet noget lignende i Tübingen og hefted sig især ved, at lyset blev slukket, men han kunde ikke forklare, hvordan det hele gik for sig.

Næste torsdag drog jeg atter til Richmond, — jeg var vist en af den Tidsreisendes flittigste besøgende — og da jeg kom sent, fandt jeg fire eller fem herrer samlede i hans stue. Medicineren stod foran kaminen med et brev i den ene haand og uret i den anden. Jeg saa mig om efter den Tidsreisende.

„Klokken er halv otte nu,“ sagde Medicineren, „det er vist bedst, vi spiser middag.“

„Hvor er —?“ spurgte jeg, idet jeg nævnte vor værts navn.

„Ah, De er netop kommen? Ja, det er virkelig noksaa underligt — men han er blevet hindret i at møde og beder mig her om at overtage hans funktioner ved bordet klokken syv, hvis han til den tid ikke er kommen tilbage.“

„Det vilde være sørgeligt, om middagen skulde spoleres,“ bemærkede nu redaktøren af et bekjendt dagblad. Doktoren ringte.

Psykologen var den eneste foruden Doktoren og mig selv, der havde deltaget i den forrige middag. De andre herrer var: Blank, den førnævnte redaktør, en vis journalist og endnu en fremmed — en stille tilbageholden

mand med helskjæg — som jeg ikke kjendte, og som, det jeg hørte, ikke aabned munden hele kvelden. Ved bordet taltes der om grunden til værtens fravær; og jeg kom da i en spøgende tone med nogle ord om tidsreiser. Redaktøren bad om forklaring, og Psykologen begyndte nu paa en kjedelig beretning om „de sindrige taskenspillerkunster og experimenter“, vi havde været vidne til for akkurat en uge siden. Han var midt i sin fortælling, da døren aabnedes langsomt og lydløst fra gangen. Jeg sad lige imod den og lagde derfor først mærke dertil. „Naa endelig!“ udbrød jeg. Døren gik helt op, og den Tidsreisende stod foran os. Jeg udstødte et forundringsraab.

„Gud hjælpe os, mand — hvad er der hændt?“ udbrød Medicineren, der nu opdaged ham. Og hele selskabet vendte sig mod døren.

Han saa frygtelig ud. Frakken var fuld af støv og smuds og havde grønne flekker nedover armene; hans haar hang i tjavser og forekom mig nu mere graat end før; ansigtet var spøgelsesagtig blegt; paa hagen havde han en skramme, som kun halvt var groet igjen; over hele manden var der noget træt og knækket, som efter tunge lidelser. Et øieblik blev han staaende uvis i døraabningen, som om han var blændet af lyset. Saa traadte han ind i stuen. Han gik haltende som en saarbenet landsstryger. Vi saa i taushed paa ham, ventende at han skulde tale.

Men han sagde ikke et ord, gik med møie hen til bordet og strakte haanden ud efter et glas. Redaktøren skjænkede i et glas champagne og skjøv det hen til ham. Han tømte det, og det syntes at gjøre ham godt. Han saa paa os, og der fløi som et blegt gjenskin af hans gamle smil over ansigtet.

„Hvor i al verden har De været?“ spurgte doktoren.

Den Tidsreisende tog ingen notis af spørgsmalet. „Lad mig ikke forstyrre Dem,“ sagde han med usikker stemme. „Der er ingenting iveien med mig.“ Han holdt glasset frem for at faa mere og skylled det ned i et drag. „Det var godt,“ sagde han. Der kom lys i øinene og en svag rødme i hans kinder. Han saa med en vis sløv gjenkjendende velvilje fra den ene til den anden af os. Saa sagde han stadig paa sin famlende usikre maade: „Jeg faar gaa hen og vaske mig og skifte dragt, saa skal jeg komme tilbage og forklare altsammen . . . Lad der blive lidt af faarestegen igjen til mig. Jeg trænger til kjød.“

Han gav redaktøren, som var en sjelden gjest, en flygtig hilsen. Han haabed, det stod godt til. Redaktøren begyndte paa et spørgsmaal. „Skal svare Dem om et øieblik,“ kom det hurtig fra den Reisende. „Umuligt — nu! Er færdig om fem minutter.“

Han satte glasset fra sig og gik henimod døren. Atter lagde jeg merke til hans haltende gang og den bløde, dæmpede lyd af hans fodtrin.

Jeg reiste mig op og saa nu, at han ikke havde andet paa benene end nogle fillede, blodplettede sokker. Jeg havde halvveis lyst til at følge efter ham, men huskede saa paa, hvor ræd han var for al slags opstyr, naar det gjaldt hans egen person. Som jeg sad og tænkte over dette, hørte jeg redaktøren mumle, „eiendommelig optræden af en fremragende videnskabsmand“. Og disse ord drog min opmærksomhed tilbage til det straalende middagsbord.

„Hvad mon han har bedrevet?“ spurgte journalisten. „Har han spillet pantsat bondedreng et eller andet sted?“ Jeg mødte Psykologens blik og læste min egen tanke i hans ansigt. Jeg husked paa, hvordan den Reisende møisommelig var hinket op i tredie etage. Jeg tror ikke, at nogen af de andre havde bemerket, hvordan hans ben saa ud.

Medicineren kom sig først efter overraskelsen. Han ringte efter en varm tallerken — den Tidsreisende likte nemlig ikke at have tjenere tilstede under middagen. Redaktøren vendte med en grynten tilbage til sin gaffel og kniv, og den tause man gjorde ligesaa. I nogle minutter hørtes der blot forundringsudraab; og redaktøren var især voldsomt nysgjerrig. „Bruger vor ven at hjælpe paa sine smaa indtægter ved at feie gader? eller har han anfald à la Nebukadnesar?“ spurgte han.

„Jeg er overbevist om, at det er denne Tidsmaskinen, som stikker bag det hele,“ svarede jeg, idet jeg fortsatte Psykologens beretning om vort tidligere møde.

Men de nye gjester var aabenbart meget vantro. Redaktøren kom med indvendinger. „Hvori bestod da en saadan reise i Tiden? En mand kan ikke blive helt sort-grøn af gadesmuds, bare ved at vælte sig i paradoxer, hvad? Og forresten — havde de da ingen klædesbørster i fremtiden?“

Heller ikke journalisten vilde tro mig; han og redaktøren søgte at overbyde hinanden i, at gjøre løier med historien. Begge to tilhørte den moderne art journalister — var muntre, unge mænd, uden respekt for nogetsomhelst. „Vor specielle korrespondent fra iovermorgen skriver altsaa,“ sagde — eller rettere sagt brølte journalisten, da den Tidsreisende kom tilbage. Han var iført almindelig selskabsdragt, og det eneste som nu mindede om hans forstyrrede udseende, var det urolige, vilde blik.

„Hør her,“ udbrød redaktøren muntert, „disse fyrer siger, at De har taget Dem en reise ind i midten af næste uge! Fortæl os derom.“

Den Reisende satte sig uden at svare et ord. Han smilte paa sin gamle, lune maade. „Hvor er faarestegen?“ spurgte han. — „Gudbevares, hvor det er deiligt at sætte en gaffel i kjød igjen!“

„Fortæl, fortæl!“ raabte redaktøren.

„Pokker ivold med fortællingen!“ svarede den Reisende. „Jeg vil have mad. Jeg siger ikke et ord, før jeg har faaet noget tillivs.“

„Bare et eneste ord,“ sagde jeg. „Har De foretaget en Tidsreise?“

„Ja,“ svarede den Reisende med munden fuld af mad og nikkende paa hovedet.

„Jeg skal med fornøielse give en krone linjen for en fuld beskrivelse,“ bemerkede Redaktøren. Den Reisende skjøv sit glas hen til den tause mand og slog paa det med neglen; hvorpaa den tause mand, som havde siddet og stirret ham ind i ansigtet, for forfærdet op og skjænked vin i glasset. Den øvrige del af middagen forløb meget uhyggeligt. Jeg for mit vedkommende sad hele tiden med en mængde spørgsmaal paa tungen, og det samme var sikkert tilfælde med de andre. Den Reisende havde ikke øie for andet end maden og gaflede i sig som en sjauer. Medicineren røgte en cigarette og iagttog den Reisende gjennem halvlukkede øine. Den tause mand syntes endnu mer keitet end sædvanlig og drak af bare nervøsitet en mængde champagne.

Endelig skjøv den Reisende sin tallerken fra sig og saa paa os. „Jeg faar vel bede mine herrer om undskyldning,“ sagde han; „men jeg holdt paa at sulte ihjel. Jeg har oplevet de mest forbausende ting.“ Han tog sig en cigar og skar spidsen af. „Men kom ind i røgeværelset. Det er en lang historie.“ Han ringte og gik foran os.

„De har fortalt Blank, Dash og Chose om maskinen?“ spurgte han mig, idet han nævnte de tre nye gjæsters navne.

„Ja, men det er jo en ren umulighed,“ sagde redaktøren.

„Jeg kan ikke disputere iaften. Jeg skal gjerne fortælle dere historien, men jeg kan ikke disputere. Jeg skal fortælle, hvad der er hændt mig, hvis dere har lyst til at høre det, men jeg vil ikke have nogen afbrydelser. Det meste vil høres som løgn og opdigtning. Men alligevel er hvert ord sandt. Klokken fire var jeg i mit laboratorium og siden da . . . har jeg levet meget . . . oplevet dage, som intet menneske har levet før! Jeg er næsten ødelagt, men jeg agter ikke at lukke øinene, før jeg har fortalt historien. Da gaar jeg tilsengs. — Men ingen afbrydelser! Enig?“

„Enig,“ svarede redaktøren, hvortil vi alle slutted os.

III.

Historien begynder.

„Forrige torsdag gav jeg nogle af dere en forklaring af principerne for Tidsmaskinen og fremviste den da i dens daværende ufuldendte skikkelse. Den staar fremdeles i mit laboratorium; rigtignok ser den nu lidt slidt ud: en af nikkelstængerne er knækket og en messing-tremme bøiet, men det andet er i god stand. Jeg havde ventet at faa maskinen færdig sidste fredag;

men saa viste det sig, at en af nikkel-stængerne var en tomme for kort. Jeg maatte da faa gjort en ny og blev ikke færdig før imorges.

Idag klokken ti kunde endelig den første af alle tidsmaskiner begynde sin virksomhed. Jeg gav den en sidste oppudsning, prøvede alle skruerne paany, heldte en draabe olje paa kvarts-stangen og satte mig i sadlen. Jeg formoder, en selvmorder, som holder pistolen mod tindingen, føler en lignende spænding og undren, som jeg følte, da jeg tog igangsætnings-haandtaget i den ene haand og stoppehaandtaget i den anden, og dreied først det ene og øieblikkelig derefter det andet. Det var, som om jeg svæved; jeg havde den samme følelse som under et mareridt, af at falde ned i en afgrund; men da jeg saa mig om, havde laboratoriet akkurat det samme udseende som før. Var der hændt noget? Et øieblik havde jeg en mistanke om, at mine aandskræfter havde svigtet mig. Jeg saa paa klokken. For et øieblik siden viste den et minut over ti, — nu var den næsten halv fire!

Jeg aanded dybt ud, bed tænderne sammen, greb igangsætnings-haandtaget med begge hænder, og dermed gik det løs. Laboratoriet dunkledes og blev saa aldeles mørkt. Mrs. Watchett kom ind og gik tilsyneladende uden at se mig hen til havedøren. Jeg antog, at hun maatte bruge et minut eller saa omtrent for at komme over gulvet, men i mine øine fløi hun som en raket gjennem rummet. Jeg trak haandtaget helt over tilvenstre. Hurtig, som man slukker en lampe, kom natten og i næste øieblik morgenen. Laboratoriet dunkledes mer og mer. Et øieblik efter kom imorgen-nat med sit mørke, derefter dagen igjen og natten og den nye dag i stadig mere rivende fart. En boblende susen fyldte mine ører, og en underlig dump forvirring lagde sig over min sjæl.

Jeg er bange for, at jeg ikke kan skildre de eiendommelige fornemmelser, som en tidsreise fører med sig. De er svært ubehagelige. Man har samme følelse, som ved at sidde paa et hurtigt farende lokomotiv — det er en hjælpeløs styrten paa hovedet nedover! Og jeg havde hele tiden en rædselsfuld forudfølelse af et øieblikkeligt forestaaende sammenstød. Nat fulgte paa dag med en ritsch-ratsch-lyd som af et roterende legeme. Snart misted jeg det uklare billede af laboratoriet, og jeg saa nu solen fare i sprang over himlen: paa ét minut havde den tilbagelagt sin bane, og hvert minut betegned, at en ny dag var kommen. Jeg tænkte mig, at laboratoriet var blevet ødelagt, og at jeg var kommen ud under aaben himmel. Jeg havde en uklar følelse af, at jeg steg opad, men jeg gik allerede for hurtig til at kunne have nogen bevidsthed om, at tingene bevæged sig. Den langsommeligste snegl, som drog sig langs veien, forekom mig at flyve afsted. Den lynsnare overgang fra mørke til lys var forfærdelig pinlig for øiet. I det hurtig svindende mørke saa jeg maanen gjennemløbe sine

kvarterer fra ny- til fuldmaane, og jeg fik et svagt glimt af stjernerne i deres kredsløb. Hurtigere og hurtigere for jeg afsted, nat og dag gik sammen til en ensformig graalysning; himlen fik en vidunderlig dybblaa tone, lignende den begyndende skumrings farveskjær; solen blev en lang ild-streg, en straalende bue i rummet, maanen et mattere, dirrende lysbaand; men af stjernerne kunde jeg intet se, uden nu og da en lysere, flakkende ring paa den blaa hvælving.

Landskabet var taaget med uklare omrids. Jeg befandt mig stadig paa den høideskraaning, hvor dette hus nu staar, og fjeldet løftede sig over mig, graat og taagesløret. Jeg saa træer voxe op og skifte form og farve lig skyer, snart brune, snart grønne; de voxte, spredte sig og forsvandt saa. Jeg saa uhyre huse flyve op, lig taager, og forsvinde som en drøm. Hele jordens overflade syntes at forandre sig — at smelte og flyde bort for mine øine. De smaa visere paa maaleskiven, som angav min bevægelses hastighed, jog afsted med stadig øgende fart. Efter en stund saa jeg, at solbeltet svinged op og ned fra solhverv til solhverv paa et minut eller endnu mindre, og at følgelig min fart nu var over et aar i minuttet; og med hvert nyt minut jog den hvide sne over verden, forsvandt igjen, og efterfulgtes af vaarens korte lysegrønt.

De ubehagelige fornemmelser ved igangsætningen føltes mindre sterkt nu, og tilsidst gik de over til en slags hysterisk munterhed. Jeg merked imidlertid en svingende bevægelse i maskinen, som jeg ikke kunde forklare mig. Men mine tanker var altfor forvirrede til at hefte sig derved, og i et anfald af vanvid styrted jeg mig stadig videre ud i fremtiden. I begyndelsen tænkte jeg knapt paa at stanse, kunde ikke beskjæftige mig med andet end de nye indtryk. Men snart kom der andre følelser over mig — en vis nysgjerrighed og med den en egen frygt, der tilsidst helt overmandede mig. Hvor storartet kunde ikke menneskeheden have udviklet sig og hvilke forbausende fremskridt havde man vel ikke fundet paa til forbedring af vor ufuldkomne civilisation i den fremtid, hvori jeg nu var! Og alt dette maatte jeg kunne se, naar jeg blot rolig fik iagttage den vigende verden, som dansed for mine øine i taagen! Jeg saa store pragtfulde bygverker reise sig om mig, fastere og solidere end nogen af vor tids bygninger, og dog skulde en tro, de bare bestod af luft og lys. Jeg saa et rigere grønt flomme op over høideskraaningen og holde sig uden nogen afbrydelse af vinter og kulde. Selv for mit forstyrrede syn syntes jorden skjøn. Og jeg fik pludselig lyst til at stanse.

En ganske særegen fare laa i den mulighed, at jeg kunde støde paa en eller anden substans i det rum, som jeg eller maskinen indtog. Saa længe jeg fløi afsted i min allervoldsomste fart gjorde dette ingenting: jeg var saa at sige fortyndet, trængte som en gas gjennem enhver substans,

jeg stødte mod! Men at stanse var det samme som at klemme mig selv — molekyl for molekyl — ind i alt det, som laa paa min vei: mine atomer vilde komme i en saa umiddelbar berøring med det mødende legeme, at en voldsom kemisk reaktion — muligens en heftig explosion kunde indtræde med det resultat, at baade jeg og mit apparat forsvandt fra det faste, materielle universum, bort fra alle dimensioner — ud i det ukjendte. Denne mulighed havde jeg gjentagne gange været opmerksom paa, medens jeg arbeidede paa maskinen; men da havde jeg akcepteret den som en uundgaaelig risiko. Men nu saa jeg ikke længer paa tingen med min gamle ro. Grunden var vel, at alle de forunderligheder, jeg havde opdaget, maskinens fortvilede svingen og knagen, men fremforalt følelsen af, at jeg stadig faldt, aldeles havde forstyrret mine nerver. Jeg sagde mig selv, at jeg ikke kunde stanse, og dog beslutted jeg med en voldsom kraftanstrengelse at stanse alligevel; med vanvittig utaalmodighed trykked jeg stoppehaandtaget helt over til den anden side, maskinen gik overende, og jeg kastedes paa hovedet fremover.

Stygge amerikanske tal.

Der blev i 1894 dræbt 9800 personer i de Forenede Stater, — et ganske vakkert tal, der, naar folkemængden tages i betragtning vilde svare til 280 i vort land. — Tallet er hele 30 % større end for foregaaende aar. Aaret har saaledes været abnormt ogsaa i denne henseende. Det normale tal svarer omtrent til 200 for vort lands folkemængde. Fordelingen af disse „mord“ efter aarsagerne er ganske interessant.

Trætte	4536	Tyve og røvere dræbt	204
Ukjendt	1856	Striker	179
Jalousi	812	Vanvid	126
Drik*)	776	Selvforsvar	99
Tyve og røvere	525	Overfald	49
Barnemord	340	Optøier	25
Modstand mod politiet	273		

Af henrettelser fandt der blot 132 sted (forholdsvis 3 for vort land). 190 personer, hvoraf to trediedele negre lynchedes (svarer til 5—6 i vort land), deraf faldt 166 paa sydstaterne og 24 paa nordstaterne (mindre end 1 for en folkemængde som Norges) og disse omtrent alle i Vesten.

Af selvmordere var der 4912. De fleste tog gift, dernæst synes skydning at foretrækkes.

*) Formodentlig skyldes vel ogsaa det første tal for en betydelig del „drik“.

Antarktika
eller
det hypotetiske sydlige polarfastland.

(Efter General **A. W. Greely***) i *„Cosmopolitan“*).

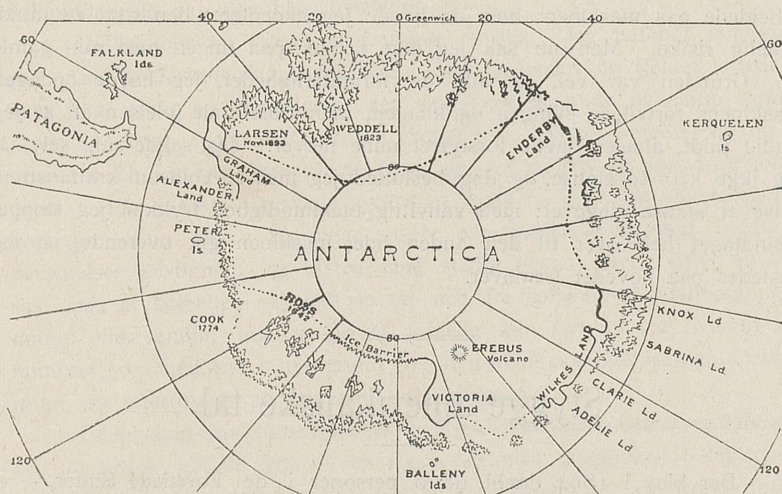

Kringsjaas tredie bind (side 991) indeholder en ganske udførlig oversigt over den virksomhed, der af forskjellige expeditioner og opdagere er udfoldet i det antarktiske ocean. Den her benyttede artikel behandler væsentlig det samme tema. Den meddeles her nærmest paa grund af det særdeles interessante kart, som medfølger, og de dertil knyttede bemærkninger.

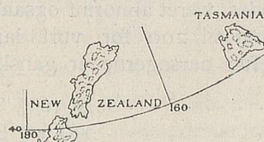

Murrays kart over Antarktika.

Fra Magellans tid (1520) til James Cooks dage (1773) var der paa verdenskartet aflagt et mægtigt fastland med sydpolen som midtpunkt. Og opdagere drømte stadig om at naa frem til dette. Da Kerguelen i 1772 opdagede Kerguelen-øen, skyndte han sig strax, efter blot saavidt at have sat foden paa land, tilbage til Frankrig for at fortælle, at han havde fundet

*) Forfatteren vil være kjendt som chefen for den amerikanske nordpolsexpedition af 1881—84 og som en ogsaa i mange andre retninger fremragende og fortjent personlighed.

det store sydlige fastland. Hans ø laa imidlertid mere end et par tusen kilometer fra det sydlige fastland.

Cook seilede jorden rundt i det sydlige polarhav og trængte frem over vendekredsen paa fire forskjellige punkter uden at støde paa noget fastland; han mente derfor, at han „for godt havde gjort en ende paa den frugtesløse søgen efter et sydligt polarfastland, der har optaget de søfarende nationers opmærksomhed nu i to hundre aar“.

Men Cook tog feil. Søgningen blev ikke afsluttet. Andre opdagere og hvalfangere trængte længer frem, end han havde gjort; nye lande opdagedes, og tilværelsen af et vidstrakt isklædt polarland, sandsynligvis stort som et kontinent, betviles nu neppe længer af nogen.

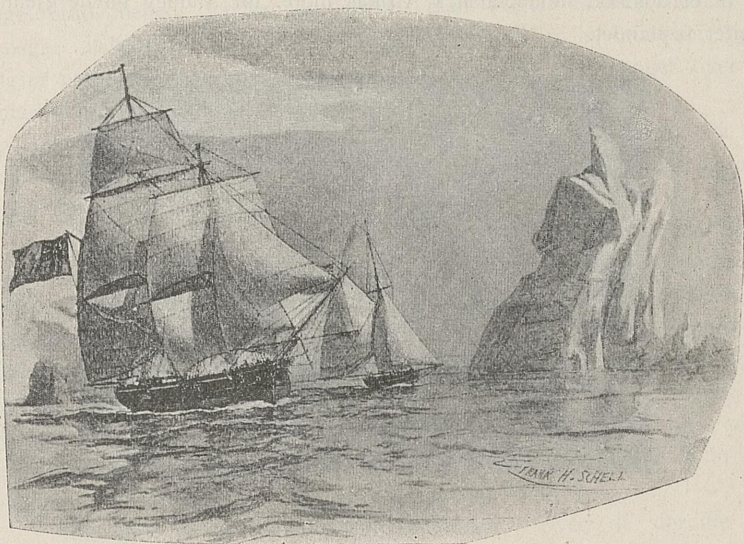

Isfjeld.

Men Cooks ord stansede dog i et halvt aarhundre al videre søgen. De eneste mennesker, som vedblev at færdes dernede var hvalfangere, der i det nye, usøgte farvand søgte en bedre fangst end i det nordlige ishav. Og det er ogsaa disse mænd og deres dristighed, vi skylder de fleste større opdagelser saavelsom stødet til den gjenoptagne forskning.

Wilkes, føreren af en amerikansk expedition fra 1838 og opdageren af den længste kjendte kyststrækning af fastlandet, optog og udviklede atter ideen om et saadant fastlands tilværelse. Men atter forsvandt den ved en anden opdagers (Ross's ca. 1840) feilagtige slutninger og udtalelser. Og nu hvilede tanken ganske, indtil geografen John Murray efter „Challenger“-expeditionen (1872—74) (af hvilken han var medlem) og paa grundlag af

alle indtil da indvundne kundskaber i forbindelse med erkjendte geografiske principer, fastslog tilværelsen af et sydligt polarkontinent, som han kalder Antarktika. Siden har den norske hvalfanger „Jason“ under kaptein Larsen betydelig øget vort kjendskab til hine egne og skjænket os henimod 500 km. mere af udforsket og kartlagt kyststrækning. Derved er Murrays hypotese yderligere bekræftet og denne har nu paa grundlag af al hidtil indvunden kundskab konstrueret et omrids af dette hypotetiske fastland. Det er dette Murrays kart fra sidste aar, som her gjengives.

Det er endelig nu muligt, siger forfatteren videre, at udtale sig med en vis grad af nøiagtighed om disse egnes fysiske forhold, og at slutte sig til polarfastlandets bygning paa samme maade som geograferne gjætted sig til et udstrakt høideplataa i Afrikas indre, før Stanley havde gjennemstreifet fastlandet.

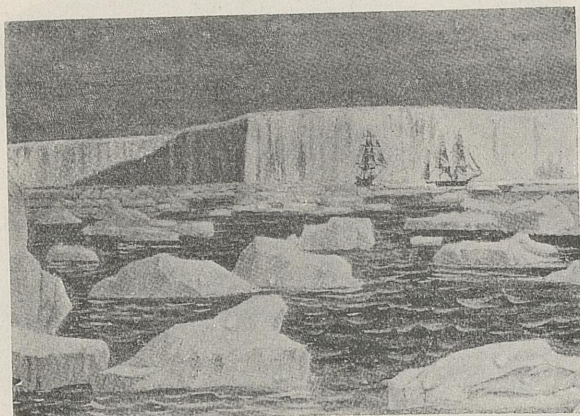

Den faste iskant.

Cook, Palmer, Bellinghausen, Weddell, Balleny, d'Urville og især Wilkes og Ross har ved sine reiser fastslaaet beliggenheden af en række adskilte og spredte punkter og kyststrækninger, mens den ypperligt ledede „Challenger“-expedition gav os en saadan rigdom af fysiske iagttagelser, at Murray og Carpenter derved blev sat istandtil at løse polarfastlandets gaade.

Murrays hypotetiske omrids vil vel efter al sandsynlighed ved nyere opdagelser blive mere eller mindre ændret. Der er neppe en naturforsker, som har ofret sagen opmærksomhed, der betviler, at dette nye og forholdsvis lave fastland bedækkes af et evigt, men stadig glidende og skiftende isdække, der maa begrave alt undtagen de høieste fjeldtoppe. Dækket er dannet af aarhundreders snefald og bevæger sig nu under indflydelse af forskjellige kræfter — hvoraf temperaturforandringerne synes at være den vigtigste — stadig mod havet. Efter at have naaet kysten glider det tykke

islag af fra 300 til 700 meters tykkelse fremdeles flere kilometer videre ud i søen, uden at brækkes af. Endelig sker da dette, hvorved det bliver staaende igjen, omringende den hele kyststrækning som en landfast iskrave. Dens ydre kant rager fra 30—70 meter lodret op over havet og ser ud som en glat glasvæg uden kanter, hjørner eller indsøk. Under overfladen fortsætter denne isvæg fra 270—600 meter ned i dybet.

Næsten hvor man saa søger at nærme sig polarfastland, støder man paa denne mægtige, lodrette ismur, der gjør al landgang umulig. Kaptein Larsen fulgte isvæggen paa en længere strækning og tæt indved (hvad der paa grund af nedfaldende isstykker er meget farligt) mens man fra masterne holdt udkig ind over den helt flade iskrave for om muligt at opdage noget brud mellem havisen og landet; men noget saadant lod sig ikke opdage. Isdækket paa landet og denne krave af tyk is rundt om kysten udgjør et eneste solid stykke, — en mægtig hætte, der hænger over hele Antarktika og sænker sine kanter i det dybe hav.

Overalt har denne iskrave en ganske flad, slet overflade. De stykker, som havet stadig bryder af (mens ny is glider ud), danner da ogsaa flade, men mægtige isfjelde.

Der er særlig to grunde, der har ført til antagelsen af et antarktisk fastland: først isdækkets umaadelige tykkelse, der tyder hen paa umaadelige vidder, hvorpaa det er blevet dannet, og dernæst den kjendsgjerning, at Sydishavets temperatur er ens fra bund til overflade, hvad der viser, at der ikke kan være koldere vande nærmere polen, da disse ellers maatte give sin tilværelse tilkjende ved koldere strømninger i det undersøgte hav. Men at der ikke er koldere vand nærmere polen, maa vel tydes som et tegn paa, at der i det hele ikke findes hav længer sydover, — at polen omgives af et fastland.

Antarktika er en verden af modsætninger. Over de ubrudte hvide is- og sneflader hæver sig rygende og flammende vulkaner, der tildels sender strømme af lava nedover isbræerne. Mens havet vrimler af liv, smaa skaldyr, fisk, sæl, hval og pingviner, og af et overdaadigt rigt planteliv, saa er det faste land ganske øde og goldt; granitklipper, hvor der ikke voxer saa meget som mos engang, hvor sneen dækker næsten alt, og hvor kun søfuglene nogle uger om aaret søger tilhold for at lægge og klække sine æg i den ubrudte stilhed.

Men mærk, hvorledes vi ogsaa her ser, at naturens smaa og stille, men jevnt virkende kræfter er de mægtigste. Snefaldene, som danner isdækket er mægtigere end vulkanerne, der slynger sine flammer og røgsøiler op i den kolde, taagetunge luft. Udfordrende og haanende afspeiler isdækket de talrige vulkanflammer, som alene opliver det stille, uhyggelige kontinents uhyre vidder.

Ugens oprindelse.

(Efter **A. B. Ellis** i „*Popular Science Monthly*".)

Hvad er vor uges og ugentlige hviledags virkelige oprindelse? Mosebøgerne i vor bibel giver to forskjellige og indbyrdes modstridende forklaringer. Den bedst kjendte findes i anden Mosebog XX, 10—11, hvor det heder: „Thi paa sex dage skabte Gud himmelen og jorden, havet og alt hvad deri er, og hvilede paa den syvende dag; hvorfor han ogsaa velsignede denne dag og helligede den." Her afledes altsaa ugens oprindelse fra skabelsens varighed, og den ugentlige hviledag er guddommens egen hviledag og indstiftet direkte af ham.

I femte Mosebog heder det derimod (V. 15): „Og husk, at du var en tjener i Ægyptens land, og at Jahve, din gud, bragte dig ud derfra med en mægtig haand og en udstrakt arm; derfor bød Jahve, din gud, dig at holde sabbaten hellig." Her forklares altsaa den ugentlige hviledag som indstiftet af Gud, men ikke som hans hviledag og ikke som gaaende lige tilbage til skabelsen; den er blot en mindedag om befrielsen fra fangenskabet i Ægypten.

Men begge „forklaringer" er øiensynligen eftertanker. De er senere tiders forsøg paa teologisk at forklare en allerede existerende institution. En historisk undersøgelse og sammenligning af forholdene hos andre folkeslag vil give os en ganske simpel og naturlig forklaring baade af ugens og den ugentlige hviledags oprindelse.

Alle laverestaaende folkeslag regner tiden efter „maaner" eller virkelige*) maaneder —, det vil da sige de længere tidsrum. De har kun dage og maaneder, ikke aar. Maaneden er det længste tidsmaal. Dagen regnes efter solens kredsløb, maaneden efter maanens. Paa et lidt høiere kulturtrin finder vi maaneaar, bestaaende af et vist antal virkelige maaneder. Men først senere opfindes solaaret, hvormed da den tidligere maanetidsregning paa en eller anden maade slaaes sammen. Men den oprindelige tidsdeling er altsaa efter „maaner", der regnedes fra nymaane til nymaane. Maanens tydelige, iøinefaldende og regelmæssige forandringer frembød jo et langt enklere tidsmaal end solens bevægelser.

Men da videre maanen, tidsmaaleren, væsentlig blot sees om nætterne, saa blev det efter nætter heller end dage, at man talte og regnede. Tiden maaltes efter nætter og „maaner". Døgnet regnedes fra solnedgang til solnedgang. „Dagen" begyndte altsaa ved solnedgang. Den første dag i maaneden begyndte ved solnedgang paa den sidste dag i foregaaende maaned, eller den nat, nymaanen først viste sig.

Enkelte folkeslag kom aldrig videre end til denne inddeling i dage (eller nætter) og „maaner". Hver maaned indeholder da $29\frac{1}{2}$ dag. Dette

*) I modsætning til de nedenfor omtalte „regulerede" eller vilkaarligt afpassede almanaksmaaneder.

er jo et yderst slemt tal at dele, og vanskeligheden derved synes at have afholdt mange stammer fra at dele maaneden i kortere perioder. De indfødte paa Selskabsøerne havde saaledes blot en tidsregning af nætter og „maaner“. Den naturlige maaned var ikke delt, men bestod af de $29^1/_2$ dage fra nymaane til nymaane. Hver dag i maaneden havde sit eget navn; der var altsaa 29 eller 30 dagnavne (eller natnavne rettere sagt) istedenfor vore syv. Saaledes hed den femtende dag eller nat: „maanen med fuldt, rundt aasyn“, og maanedens sidste dag: „maanens dødsnat“. — Mens disse folk saaledes ikke havde nogen uge, havde de dog naaet frem til forstaaelse af en art solaar. Maorierne paa Ny Zeeland havde heller ingen uge, blot nætter og maaneder, og hver dag (eller nat) havde sit navn afledet fra maanens udseende. De havde et maaneaar paa tretten maaneder. De indfødte paa Madagaskar havde et solaar med en vilkaarlig fastslaaet inddeling i maaneder (efter de ældre virkelige maaneder), men ingen uge. Aaret indeholdt tolv maaneder paa 28 dage hver samt 18 overskydende dage. Aaret blev saaledes 11 dage for kort, saa nytaarsdag faldt 11 dage tidligere hvert aar indtil 33 aar var omme, da det nye aar atter kunde høitideligholdes paa den oprindelige tid.

De fleste folkeslag har imidlertid tidlig delt maaneden i „uger“. Men delingen er foretaget paa forskjellig vis, saa der findes mange slags uger.

De gamle Azteker har enten slet ikke delt sin oprindelige maaned eller ogsaa har de sandsynligvis delt den i sex dele paa fem dage hver og en indeholdende resten af maaneden. Senere indførtes solaaret, der vilkaarlig deltes i atten borgerlige maaneder paa tyve dage, mens hver saadan maaned igjen deltes i fire uger paa fem dage.

Jorubastammen i Vestafrika (Slavekysten) regner med nætter og maaneder (ikke aar), og de sidste deles i sex uger paa fem dage, det vil sige fem paa fem dage og en med lidt mindre.

Javaneserne havde ogsaa, før de antog den muhamedanske tidsregning, en uge paa fem dage. Denne deling er øiensynligen fremkommen ved at dele maanedens ujevne dagtal i perioder paa saa mange døgn, som man havde fingre paa én haand.

Andre folkeslag delte maaneden i perioder eller uger paa ti dage — efter antallet af fingre paa begge hænder. De gamle grækere delte sin almanakmaaned paa 30 dage i tre uger paa ti dage hver.

Ahantastammen paa Afrikas guldkyst deler den virkelige maaned fra nymaane til nymaane i tre uger, hvoraf den første og sidste er paa 10 dage hver, mens den mellemliggende uge indeholder det ujevne dagtal. Det samme gjælder sandsynligvis Sofalastammen i Østafrika.

Ibostammen i den lavere Nigerdal har en „reguleret“ maaned paa 28 dage, som deles i syv uger paa fire dage. Det samme gjelder Kongostammen.

En anden inddeling, der maatte falde naturlig, bestaar i at halvere maaneden og saa atter halvere hver halvmaaned, saaledes at der fremkommer fire uger paa syv dage og ca. ni timer hver. En saadan deling vil maanen selv hjælpe til at afmerke. Halvmaaneden afmerkes just ved den fulde maane, og de mellemliggende uger bliver altsaa halvveis mellem

nymaane og fuldmaane, eller halvveis mellem den sidste og den forsvindende maaneskive. Dette synes jo en ganske ligetil, enkel og naturlig inddeling, og den finder vi derfor ogsaa som meget almindelig paa alle kanter af jorden. Maaneden deles altsaa i kvartdele. Vi har endnu en rest deraf i vore „kvarterer". Hvert maanedskvarter er en af de oprindelige uger.

Paa denne maade deler for exempel Tschistammen paa Afrikas guldkyst sin maaned paa $29^1/_2$ dage. Hver uge er $7^3/_8$ dag, saa at ugerne begynder til forskjellige tider af dagen. Den første dag i maanedens første uge begynder, naar nymaanen først sees, vanligvis omtrent ved solnedgang. Viser f. ex. nymaanen sig klokken 5 eftm. en mandag, vil ugen slutte kl. 2 om morgenen paa den næste uges tirsdag. Den anden uge, som da begynder, løber saa til kl. 11 formiddag næste tirsdag, o. s. v. Ugens navn er „et sæt af dage" eller „otte-dage", da den gaar ind paa den ottende dag. — Gastammen i samme egne har samme tidsregning.

I Siam synes man ogsaa oprindelig at have havt denne tidsregning. Nu er imidlertid maanederne blevet reguleret saaledes, at anden hver maaned har respektive 28 og 29 dage, og ugen siges at have netop syv, men i virkeligheden har den dog nogle timer over syv dage.

Paa et senere udviklingstrin opnaar saa menneskene en mere eller mindre nøiagtig forstaaelse af solens regelmæssige bevægelse og afleder deraf solaaret, hvori man søger at indpasse den gamle regning efter „maaner". Først forsøger man at regne med aar paa tolv eller tretten virkelige maaneder; men erfaring viser snart, at solaaret ikke indeholder et helt tal af virkelige maaneder. En tid søger man saa at holde de to tidsregninger ved siden af hinanden, indtil solaaret seirer, og man enten ganske opgiver at regne med maaneder, eller vilkaarligt regulerer disse, — løsriver dem fra maanens bevægelse og forandringer og gjør dem til vilkaarlige dele af solaaret, dog nogenlunde af den virkelige maaneds længde. Det vil sige aaret deles da vanligvis i 12 eller 13 „maaneder", — hos aztekerne dog i 18. Maaneden er blot en almanakstørrelse. Saaledes bestaar jo vort solaar af 365 dage delt i tolv almanakmaaneder, mellem hvilket det antal dage fordeles, der udgjør forskjellen mellem et solaars og tolv virkelige maaneders længde*).

Efterat maaneden er blevet saaledes „reguleret", maa ugen naturligvis følge efter. Hos Aztekerne fastloges en uge paa fem dage aaret rundt, istedenfor de tidligere fem og en brøkdel i hver virkelige maaned. Hos de folkeslag, der oprindelig havde delt maaneden i fire dele paa $7^3/_8$ dag, fastsloges nu ugens længde til 7 dage og fik navn af „syvdage" eller som i gammelengelsk „syvnætter".

Hvor man først havde delt maaneden i 2 perioder paa 10 dage med en mellemliggende kortere periode, fastsloges nu en regelmæssig uge med ti dage som hos grækerne, — en maaned paa 30 dage delt i tre uger.

---

*) Januar, Marts, Mai, Juli, August, Oktober og December med 31 dage har hver $1^1/_2$ dag mere end en virkelig maaned, — tilsammen $10^1/_2$ dag. April, Juni, September og November med 30 dage hver $^1/_2$ dage mere eller tilsammen 2 dage. Februar med 28 har derimod $1^1/_2$ dag mindre end den virkelige maaned. $10^1/_2 + 2 \div 1^1/_2 = 11$ er solaarets overskud af dage, over tolv virkelige maaneder.

Det antages ofte, at vor syvdages uge er opfundet af de kaldæiske astronomer, der fastslog den til syv dage, fordi de kjendte syv planeter, hvorefter de ogsaa gav dagene navne. Det lader sig dog let vise at være en feilagtig antagelse. Vi har seet, at en syvdages uge har en langt naturligere og mere ligefrem oprindelse, og at den hører de forskjelligste og videst sondrede folkeslag til. Derimod forholder det sig saa, at de kaldæiske astronomer først opkaldte de syv dage, hvoraf ugen paa forhaand bestod efter de syv planeter. De opfandt ikke ugen, men de opfandt de navne, der endnu gjenfindes i de fleste sprog, delvis ogsaa i vort. (Søndag, solens dag; mandag, maanens dag). Her støder man imidlertid paa den besynderlighed, at mens planeternes orden i den kaldæiske astronomi, hvor de ordnes efter banens diameter, er: Saturn, Jupiter, Mars, Solen (det vil sige Jorden), Venus, Merkur og Maanen, saa er dagenes orden: Saturn (engelsk: *Saturday* = Saturns dag), Solen (eng.: *Sunday* = Solens dag), Maanen (eng.: *Monday* = maanedag), Mars (fransk: *Mardi),* Merkur (fransk: *Mercredi),* Jupiter (fransk: *Jeudi),* Venus (fransk: *Vendredi).* Var ugen simpelt hen blevet opfundet af disse astronomer og afledet af planeternes tal, saa maatte man jo have ventet en ganske anden orden.

Men en del teglindskrifter fra aaret 3800 f. K. forklarer sammenhængen. Det viser sig at have været næsten et rent tilfælde, at endog dagene blev opkaldt efter planeterne, og nogen forbindelse mellem deres og planeternes tal var der ganske vist ikke. I Kaldæa var nemlig hver time paa dagen helliget en af de syv planeter i den orden, de indtager i den kaldæiske astronomi. Var saaledes den første time af en given dag helliget Saturn, saa vilde ogsaa den ottende, femtende og toogtyvende blive Saturns time. Den treogtyvende vilde blive helliget Jupiter, den fireogtyvende Mars, og den femogtyvende eller den første time af næste dag Solen. Og nu faldt det naturligt at kalde den hele dag efter den planet, der indviede den ved at hellige dens første time. Begynder vi saaledes med Saturn, saa faar vi for næste dag Solen, dernæst Maanen, o. s. v. i den rækkefølge, hvori navnene faktisk forefindes.

Ægypterne havde ogsaa oprindelig delt den virkelige maaned i fire uger, der senere blev reguleret, saa de kom til at bestaa af nøiagtig syv dage. Omtrent 150 e. K. indførtes der det kaldæiske system.

Romerne indførte den kaldæiske uge med dens planetnavne først omkring aaret 400 e. K. Før den tid er det uvist om de havde en fastslaaet ugedeling med egne dagsnavne. Men saa meget synes sikkert, at ogsaa de oprindelig havde delt den virkelige maaned i fire lige dele og regnet efter fuldmaane, samt tiden halvveis mellem denne og maanedens begyndelse og slutning. *Idus**)-høitiden faldt da ved fuldmaane og var en fuldmaanefest; Idus og Nonæ mellem nymaane og fuldmaane. Da maanederne blev reguleret beholdtes *Nonæ*-høitiden; men deres første pladse

---

*) Fra det etruskiske verbum *iduare,* at dele. — Denne betydning af ordet synes dog at være afledet. Verbet kommer sandsynligvis fra roden *indh* eller *idh* i sanskrit. Denne rod betyder at lyse eller oplyse, hvoraf afledes maanens navn i sanskrit *indu.* Ordet Idus vilde da betegne den lyseste nat, det vil sige fuldmaanenatten; og betydningen af at dele vilde være afledet herfra, idet fuldmaanen „deler" den virkelige maaned i to.

i maaneden kunde ikke længer bibeholdes. Idus kunde ikke falde nøiagtig i maanedens midte; men skiftede mellem den trettende og femtende dag i maaneden. Mellem Idus og Nonæ havde der altsaa før ligget en syvdages uge; dette bibeholdtes; men derved blev der ikke hele uger igjen, hverken i maanedens begyndelse eller slutning; begyndelsen fik mindre end en uge, slutningen mindre end to uger. Man kaldte maanedens første dage „dagene før Nonæ“; ugen mellem Nonæ og Idus var „dagene før Idus“ og resten af maaneden var dagene før næste maaneds begyndelse. En temmelig tungvindt tidsregning. Omkring aar 400 e. K. indførtes den faste syvdages uge.

Ogsaa jøderne fik sin uge fra Kaldæa. De kjendte den øiensynligen ikke, før efter den babyloniske landflygtighed. Hverken uge eller ugentlig hviledag kjendte de før. Tidligere havde de blot virkelige maaneder og dage. Maanedens første dag var da den eneste sabbat eller hviledag. Den ugentlige inddeling og den ugentlige hviledag kjendtes ikke i hele den tidligere historie. Det var kaldæerne, der gav dem den. I Kaldæa synes syvdagsugen at skyldes den mongolske befolkning, der først var bosat i landet, og som siden af enkelte antages at have udvandret til Kina hvor blev den kinesiske nations stamfædre.

Selv vor uge skulde saaledes kineserne have været de første til at opfinde, og af dem skulde vi have lært den.

Polakkerne i vore dage.

(Efter **fyrst A. Sulkowski**, medlem af det polske herrehus, i *„Zukunft“*.)

Det har været en temmelig udbredt mening, at vi polakker og især de af os, der tilhører de høiere toneangivende kredse udtømmer al vor energi ved at danse mazurka (med den rigtige poetiske opfatning af denne dans) og tale fransk (med den mest mulig uslaviske accent); at vi ikke har andet at gjøre end at spille storherrer, ødsle bort de utroligste summer med elegant koldblodighed og snakke om alle ting under solen uden at have greie paa nogetsomhelst. — Jeg skal indrømme, at en slig opfatning kunde være tilgivelig for et halvt aarhundrede siden; men nu har den intet med virkeligheden at gjøre.

Det vilde da ogsaa være altfor besynderligt om ikke den overflødige hjemsøgelse med urætfærdigheder, trængsler, ulykker og andre skjæbnens tilskikkelser, som polakkerne har lidt under i mer end et aarhundrede, skulde være gaaet dem sporløst forbi.

I Polens forfaldstid, helt til napoleonskrigene udbrød, beherskedes landet af en teoretisk ideel statsdogmatik, som under den napoleonske æra slog om til en naiv forgudelse af den mægtige erobrer, der havde givet saa mange løfter om en gjenopreisning af vort fædreland. Da saa skuffelsen kom, begyndte man at undfange alskens projekter og haabe paa udlandets hjælp. Denne periode varede, indtil opstanden i 1830—31

blev dæmpet. Efter 1848 bliver Ruslands retskrænkelser for hver dag brutalere, og da de løfter om reformer, som gaves i 1856, ikke blev indfriede, kom opstanden i 1863. Med denne sidste fortvilede kraftanstrængelse begynder en ny tid for Polen. Alt haab om hjælp fra udlandet, enhver tanke om at træde under vaaben mod den trefold overlegne magt blev nu endelig opgivet. Polakkerne driver siden en nøktern fornuftpolitik og fortrøster sig til sin egen kraft. De har med stor energi og dygtighed kastet sig over arbeidet for praktiske opgavers løsning, foreninger til landbrugets fremme, landbanker o. s. v.

Denne omstændighed og den nu fra dag til dag mere og mere objektive bedømmelse af forholdene skyldes det, at vort folk i det sidste tiaar er blevet sparet for farlige feilgreb. Thi det har ikke manglet paa fristelser — i form af russiske agenter, engelske penge og opfordringer fra „Internationale" i tiden omkring den sidste orientalske krig og lige før berlinerkongressen, fristelser, der kunde styrtet nationen i kompromitterende, helt resultatløse eventyr. Agenterne fik værsaagod drage til sine respektive hjemsteder med uforrettet sag og med betydeligt pengetab.

Polakkerne i vore dage er enige om, at al kamp for lysere kaar maa holde sig indenfor lovens og retfærdighedens grænser. Og deres haab om bedre tider støtter sig paa den kjendsgjerningernes logik, der engang maa føre til, at et folk paa 15 millioner, der i sig bærer en fredelig løsning af det slaviske spørgsmaal og ellers har alle betingelser for at kunne existere som stat, atter engang vil blive samlet til en saadan.

Intet er mere meningsløst end disse store almindelige domme, hvormed man vil brændemærke en hel nation, paatrykke den en eller anden — almindeligvis uheldig — egenskab. Saaledes er det med polakkernes til et ordsprog blevne letsindighed. Selv om det nu er saa, at de som følge af sit heftigere temperament gjentagne gange i et aarhundre har grebet til vaaben og maaske derved blot har øget forbitrelsen hos de fiendtlige magter, saa vilde dog en fordømmelsesdom fra de andre nationers side være paa urette sted, da dog polakkerne i disse krige har vist sig istand til at udvikle en glødende fædrelandskjærlighed og en uhyre offervillighed.

Som alle andre lande har Polen stadig havt to partier, som vexelvis har havt ledelsen af landets politik. Efter den store ydmygelse, der ramte os, da de fiendtlige magter delte landet, fik naturligvis det radikale, hevntørstige parti overmagten. Det skylder vi Kosciuzkos frihedskrige, det sendte legionerne til Italien og Rhinen og hjalp Napoleon, indtil han styrtedes. Havde ikke dette fortvilet kraftpatriotiske parti siddet ved roret, saa havde Wiener-kongressen sikkerlig anerkjendt polakkerne som en nation med ret til sine tidligere grænser. Efter 1815 tog saa atter de mere besindige elementer ledelsen af affærerne. Men nye brudte løfter førte til opstanden i 1830 — og videre til begivenhederne i 1846, 1848, 1863.

Først efter det sidste afgjørende nederlag, da nationen rent stod paa afgrundens rand, begyndte selv de hidsigste patrioter at afkjøles noget; de forstod, at det hverken var nyttigt eller muligt at gaa videre paa den engang betraadte bane.

Af disse korte bemærkninger fremgaar det tydelig, at polakkerne ikke har handlet bare af letsindighed, men at de blot saa længe som muligt har forfulgt den for deres temperament og medfødte anlæg naturlige, varm-

blodige politik. Det moderne Polen kan rolig stille sig ved siden af hvilketsomhelst andet land i Europa, saavel med hensyn paa politisk modenhed som aandelig kultur. Og naar vi nu trøstig lægger vor skjæbne i forsynets hænder, tager vi rolig lærdom af historiens nemesis, som viser os, at Grækenland, der i nær 400 aar laa i trællelænker, dog igjen vandt selvstændighed. Desuden ved vi jo godt, at det er de tre delingsmagter, som for den største del bærer skylden for fortidens mange forsyndelser.

Det tør vel betragtes som fastslaaet, at de ved slutten af forrige aarhundre udbrudte social-politiske revolutioner har givet samtlige kristne stater i Europa nye fundamenter. Det feudale Europa er efter mange kampe styrtet sammen. Alene Rusland synes at ville gjøre en undtagelse, dog mærkes ogsaa der virkningerne af de længe undertrykte, frie livsytringer. Den selvhersker-despotisme, hvoraf nihilismen er fremvoxet, saavelsom hele den dermed forbundne sociale og politiske opløsning og den moderne tilstand af raadløshed saavel paa høieste sted som i samfundets lavere lag, er ligesaa mange symptomer paa folkelegemets sygdom. Rusland gaar en uhyre og begivenhedsrig omvæltning imøde, — en stor social-politisk revolution, om hvilken mordet paa Alexander II gav det første varsel. Og det er ikke bare muligt, men høist sandsynligt, at man vil anse en krig for det sidste redningsmiddel til at afværge katastrofen; men om en saadan krig vil hjælpe til at holde liv i det gamle samfund og ikke heller gjøre ondet værre, det er et stort spørgsmaal, som vi ikke skal gaa nærmere ind paa. Men naar alle revolutionens storme er faret hen over tsar-riget, og der er slaaet en pæl gjennem autoritetsprincipet og voldsherredømmet, da vil der oprinde en betydningsfuld tid for Polen. Da kommer atter det polske spørgsmaal paa dagsordenen. Og da kan det hænde, at Russisk Polen vil staa der som en fange med fængselsdørene aabne foran sig.

Men hvad nu end fremtiden vil bringe, saa staar det fast, at vore dages polakker aldrig vil lade sig forlede til nye ubesindigheder, som kunde gjøre landet til sin egen ulykkessmed. Det polske folk har i sin trængselstid stedse vist sig som en ædelt tænkende og derfor agtelse krævende nation; og det vil nok kunne sige et ord med, naar det gjælder at forsvare sunde og virkelig konservative anskuelser.

— Lad os aldeles ikke lyve. Tænk ikke paa en løgn som uskadelig, en anden som ubetydelig, en tredie som uskyldig. Kast dem alle fra dig. De kan være uskyldige og uskadelige; men de er lige fuldt besudlende smuds fra helvedes dyb, og det er bedst at ens sjæl og sind er ganske rent og frit for dem. *(John Ruskin).*

— Det er bedre at være stum end at lyve. Sandhed er for sjælen, hvad det rensende bad er for legemet. *(Indiske skrifter.)*

— Vær ikke bange for at blive fattig; men vær bange for at sige, hvad der er usandt. *(Konfucius).*

Redaktionen er ikke ansvarlig for de igaer og synsmaader, der forekommer i optdene originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under »Redaktørens sofahjørne«.

Kringsjaa.

Kristiania, 24. janr. 1895.

Præsidentkrisen i **Frankrig** overskygger selvfølgelig i disse dage, hvad betydning angaar, alle andre begivenheder. Casimir-Perier fordømmes omtrent enstemmig for sin optræden. Flugt fra en betroet og vigtig post, flugt i en betydningsfuld stund og medførende fare for fædrelandet og dets institutioner, — saaledes beskrives alment hans nedlæggelse af præsidentværdigheden. Hans grund synes ikke at have været nogen anden, end at han blev træt og kjed af at staa magtesløs og forsvarsløs, hvor han selv og hans omgivelser stadig blev udskjældt og haanet. Han fandt ikke dette morsomt. Og morsomt kan det vel heller ikke være. En ting har i hvert fald afskedigelsen gjort klar, at det ikke er nogen fornøielse, men ofte ren personlig tortur at være Frankrigs præsident.

Alt dette indrømmer Casimir-Periers kritikere. Men, siger de, det var da vel heller ikke for sine fornøielse og behagelighed, at han overtog præsidentværdigheden? Det var et hverv, man gav ham, og ikke en fribillet til lykke og herlighed. Selvfølgelig maa det være ubehageligt at staa hjælpeløs og blive udskjældt og haanet; men det hører til de ting, som en kraftig personlighed ikke bryder sig om, saalænge han gjør sin pligt og udfører et betroet hverv. Han lader skjælde og haane, hvem der vil, og udfører sit arbeide. Casimir-Perier overtog præsidentværdigheden efter den myrdede Carnot. Enhver vilde holdt ham for en kryster, ifald han af frygt for bomber og dolke havde frabedt sig hvervet eller flygtet fra det. Men, heder det, det er lige saa svagt og daarligt at flygte fra skjældsordene.

Casimir-Perier kunde vistnok have taget sterkere hensyn til den fare, hvori land og institutioner stedes ved, at ogsaa præsidentens embede gjøres til gjenstand for „kriser", end til egen behagelighed. — Han har jo uheldigvis ved sin adfærd skabt et præcedens, som kan faa bedrøvelige følger. Han faar bære skylden, ifald Frankrig herefter maa opleve en række af præsidentkriser ved siden af de stadige ministerkriser. Og under saadant ansvar maa en mand i hans stilling stikke følsomheden i lommen og staa paa den post, der er anvist ham i samfundet, om saa hans nerver flænges isønder, og hans navn ustrafet trampes i smudset af folk, der kanske neppe er hans spark værd. — Det er tydeligt, at Casimir-Perier ikke paa forhaand har fuldt vurderet vanskelighederne og ubehagelighederne ved i en saa fremskudt stilling at skulle tjene fædrelandet. Han har fundet det haardt og ubehageligt. Og er det haardt og ubehageligt, saa vil han ikke tjene fædrelandet. Saa sender han heller en klagesang til kamrene og gaar sin vei, idet han synes at sige — „Nu kan dere have det saa godt, nu."

Mænd, der holder folks skjæbne i sine hænder, kan ikke handle paa den vis; der maa være lidt stærkere materiale i dem. Casimir-Perier er derfor blevet en skuffelse ogsaa for sine venner.

Men man faar dog huske paa, at det maa være forbistret haardt forsvarsløs at maatte lade sig æreskjænde og haane.

Til præsidentkrisen kom ministerkrisen og efter præsidentkrisen er den blevet fortsat. Dupuys ministerium gik

af, fordi kammeret ikke helt vilde respektere en domstols afgjørelse. Domstolen var i dette tilfælde det saakaldte statsraad (der er noget ganske andet end de politiske ministerier), der er rigets høieste domstol, hvor det gjelder afgjørelser af pengedisputer mellem enkeltmand og staten. Et af jernbanekompanierne paastod, at statens garanti til selskabet var permanent istedenfor indskrænket til blot at gjelde et tidsrum af 30 aar. I al korrespondance med regjeringen var kompaniet listigt nok til at tage denne paastand for given og afgjort. En forhenværende minister, Raynal, begik den feil ikke at berigtige og protestere mod denne opfatning. Barthau, arbeidsminister i Dupuys ministerium, negtede derimod bestemt at anerkjende selskabets krav og handlede derefter. Følgen var, at sagen gik til „statsraadets" afgjørelse. Til de flestes overraskelse gav dette jernbaneselskabet ret. Barthau gik da af; men ministeriet blev staaende. Kammeret tog sagen op og besluttede en undersøgelse af Raynals forhold. Ministeriet gik ind herpaa. — Men saa vedtog kammeret videre en beslutning, hvori det erklærer, at det blot bøier sig for „statsraadets" afgjørelse, „under forbehold af at staten ikke derved lider noget retstab." Denne kammerets protest mod domstolens afgjørelse vilde ministeriet ikke gaa ind paa og gik af.

Saa var det, at præsidenten forkyndte, at han vilde gaa af, hvorpaa Dupuy midlertidig blev staaende.

Den nye præsident, **Felix Faure,** — en temmelig ukjendt mand, om hvem der for tiden ikke kan siges stort andet, end at han er skibsreder, kjøbmand og moderat republikaner med utvilsom forretningsdygtighed —, arvede saaledes en slem ministerkrise fra sin forgjænger. Den har vist sig vanskelig at løse; det nye ministerium er endnu ikke dannet.

Felix Faure valgtes med 430 stemmer, mens Brisson, de radikales fører fik 361.

Den tyske **kulturkamp** synes endelig ganske afsluttet med den katolske kirkes seir, idet rigsdagen har besluttet, at jesuiterne paany skal faa adgang til riget.

Den **ungarske** ministerkrise er endt. Baron Banffy er førsteminister. Ministeriet er et liberalt flertalsministerium ligesom det afgaaede og med dettes program uforandret. Der er blot skeet et skifte af personer. Dr. Wekerle træder for øieblikket tilbage og grev Szilagyi, der var særlig afskyet af hoffet, forlader regjeringen og bliver deputeretkammerets formand.

John Burns, den engelske arbeiderhøvding, der under et ophold i Amerika og med den fremmedes lidt forkjerte perspektiv og ubekjendtskab med sammenhængen i de fænomener, han ser, har kritiseret forskjellige tilstande derover — væsentlig dog Chicagos bystyre — temmelig heftig, erklærer samtidig, „at den amerikanske arbeider staar sig bedre i økonomisk henseende end noget andet lands arbeidere," og at „der er en fremtid for amerikanske arbeidere; men for engelske kan han ingen se."

Den nyskabte republik **Hawaii** har havt et lidet forsøg paa en royalistisk revolution.

Lord Randolph Churchill en af det konservative partis mest fremragende mænd i England, er død, 46 aar gammel. Han var tidligere en af partiets førere og medlem af regjeringen, men trak sig saa tilbage, kritiserede partiet til sine tider sterkt og tog standpunkt som en uafhængig demokratisk konservativ, der gik sin egen vei og sagde sin ærlige mening om hvad han vilde.

I **Østen** rykker japaneserne jevnt frem. En troppestyrke er blevet landsat ca. 50 km. fra Wei-ha-wei (kinesernes anden store søhavn), formodentlig i den hensigt snart at søge at erobre den paa samme maade, hvorpaa Port Arthur blev erobret. Med fremrykningen i Manschuriet gaar det ikke nu saa hurtig. Det heder ogsaa, at japaneserne ikke venter at rykke ind i Peking før i april; sne, kulde og sygdom lægger dem hindringer iveien.

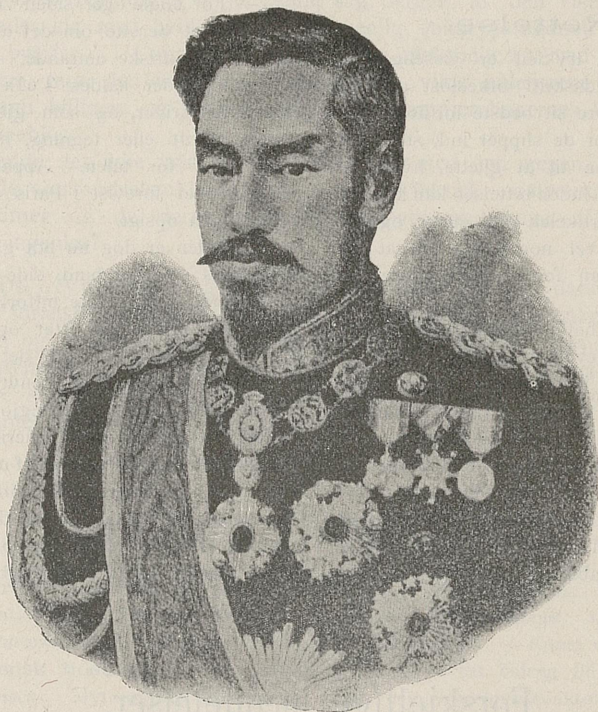

Mikadoen.

Grækenland har en ministerkrise, som rygtet har villet gjøre til en kongekrise. Det er Trikupis, som har indleveret sin afskedsansøgning. Delyannis har allerede afløst ham.

I det sidste hefte af *Kringsjaas* fjerde bind nævnes den bevægelse, der af New Yorks borgere er sat igang for at rense byens styre og politiske liv. Og det udtales, at exemplet utvilsomt snart vil blive fulgt i **Chicago** og ogsaa der om kort tid gjøre en ende paa den korruption og elendighed, der saa længe har faaet lov til at herske. — New Yorks exempel er allerede blevet fulgt i Chicago. Der er dannet et upolitisk „Borgerforbund“, der har sat sig bystyrets og det kommunale livs renhed og hæderlighed som maal. Det vil arbeide for, at borgernes store hæderlige masse maa faa magten og ledelsen i hvert af de to store partier. 300 foreninger tilhørende begge partier har allerede meldt sig ind i Borgerforbundet, og der gjøres store anstrængelser for allerede ved valgene til vaaren at kunne følge i New Yorks fodspor fra sidste

valg og ganske knuse al „maskinpolitik“ og korruption. En undersøgelse af forholdene ved politiet er sat igang. Forbundet har ansat en egen og fremragende sagfører, der ikke vil faa andet at bestille end at opspore uhæderlige kommunemænd og anbringe dem i tugthuset. Det bliver ikke godt at være kjæltring i det store heller nu længer.

Rettelse.

At rette trykfeil er visselig som regel i et tidsskrift ørkesløst arbeide. Man faar gjøre sit bedste for at undgaa dem, og hvor de slipper ind, stole paa læsernes evne til at gjætte, hvad der skulde staa. Inden rettelsen kan komme, er jo selve artikelen ofte glemt, og sjelden bryder vel nogen sig om at gaa tilbage til den for at nyttiggjøre rettelsen.

I sidste heftes „Sofahjørne“, er jeg imidlertid blevet opmærksom paa en trykfeil, som jeg, ubetydelig som sagen er, alligevel nødig vil have staaende. Der staar: „Den statsmand eller reformator, for hvem ingen kvinde bryder sig om at bede, og for hvem ingen vantroende ønsker at bede . . . kan pakke sammen.“ Med al agtelse for kvinderne har de jo absolut intet at bestille i denne forbindelse, og jeg mente da heller ikke at tage deres navn forfængeligt. Som den næste sætning viser, skulde der have staaet: „Den statsmand eller reformator, for hvem ingen troende bryder sig om at bede, og for hvem ingen vantroende ønsker at kunne bede . . .“

— For nogle uger siden vidste vore dagblade at berette om det allernyeste paa det „elektriske omraade“, — nemlig et apparat, der kaldes Telautograf eller Fjernskriver, og som gjør for en mands skrift eller tegning, hvad telefonen gjør for talen. Apparatet var netop blevet forevist i Paris og havde vakt megen opsigt.

Nyheden er dog nu lidt gammel. I *Kringsjaas* første bind, side 705 (maj 1893) findes en ganske udførlig beskrivelse af opfindelsen efter opfinderens egne ord. Dengang var det nyt; idet *Kringsjaa* formodentlig benyttede den første fuldt offentlige redegjørelse, der forelaa. Opfinderen er amerikaner, og opfindelsen beskreves først af opfinderen selv i et amerikansk tidsskrift, hvorfra *Kringsjaa* tog den. Nu er den altsaa kommet til Paris, og derfra kommer nyheden endelig op til vore dagblade.

Forskjellige meddelelser.

I staten Connecticut i de Forenede Stater raser der for tiden en heftig strid mellem de gamle dampjernbanelinjer og de elektriske jernbanelinjer. Der er nemlig dannet selskaber, som bygger elektriske jernbaner — eller sporveie — mellem de forskjellige byer og saaledes konkurerer direkte med jernbanernes lokaltrafik. Saaledes er der en fortløbende elektrisk jernbaneforbindelse langs en betydelig strækning af New-York & New-Haven jernbanen mellem New-York og Boston, og konkurrancen tager saa føleligt paa dampjernbanens indtægter, at denne i forbindelse med andre jernbaneselskaber vil bekjæmpe den elektriske bane af al magt. Striden staar i statens storting, hvor dampjernbanerne prøver at værge sig ved at faa vedtaget love mod den elektriske drift. — Det vil selvfølgelig i

det høieste blot blive en udsættelse. Kan dampjernbanerne ikke uden beskyttende og begunstigende loves hjelp konkurere med den nye driftsmaade, saa maa de selvfølgelig før eller senere give tabt. — Bygningen af disse elektriske baner mellem byerne, forbindende by med bv og by med bygd omtaltes allerede i et af *Kringsjaas* første hefter for næsten to aar siden, da selskaberne først dannedes og bygningen begyndte. Nu er sagen altsaa skredet saa vidt frem, at de mange nye linjer har drevet de gamle jernbaneselskaber til at prøve om de ikke ved lovens hjelp kan stanse elektricitetens indtrængen paa deres enemærker.

Af mest betydning er jo denne sag derved, at den viser, at elektricitet lader sig med held anvende til vanlig lokal jernbanetrafik mellem byer og bygder. I Connecticut frembringes elektriciteten ved dampkraft. Kunde man tage den fra fosser langs linjen, vilde anlæggene selvfølgelig falde endnu billigere og formodentlig gjøre dampjernbanernes konkurrance ganske haabløs.

Skulde det ikke være værd for vor stat med den megen kraft og de manglende samfærdselsmidler, at lade disse faktisk existerende elektriske jernbanelinjer og de dermed gjorte erfaringer undersøge af en dygtig elektrisk ingeniør?

— De olympiske lege skal gjenoptages. Der er dannet et internationalt idrætsforbund med kongerne af Belgien og Grækenland, prinsen af Wales og andre som æresmedlemmer af bestyrelsen. Det vil lade afholde „olympiske lege" eller internationale idrætsstævner hvert fjerde aar. Det første skal holdes i Athen i 1896, det næste i Paris 1900, og det tredje ventes holdt i de Forenede Stater.

Nordiske tidsskrifter.*)

Nordisk tidskrift. — Åttonde häftet. — *J. Bager-Sjögren:* En skolresa genom Harz; *Johan Ottosen:* Sofokles' Antigone; *Nils Erdmann:* Claes Livijn; *H. H. Hildebrandsson:* Om regn och moderna regnmakare. — Kunst och literatur.

Svensk tidskrift. — 9de häftet. — *H. D.:* Ett bidrag till skolfrågan; *Emil Svensén:* Mytologiska spørsmaal; *Frans von Schéele* (Redaktøren): Några pedagogiska reformtankar på psykologisk grundval; *Hans Emil Larsson:* Kinesisk poesi.

Nyt tidsskrift. — 5te hefte. — *Bjørnstjerne Bjørnson:* Svar til hr. Armauer Hansen; *Knut Hamsun:* Kristofer Randers; *Sigurd Ibsen:* Konsulatsagens omrids; *Sigval Jacobsen:* Religionsundervisningen i skolerne og en valgkamp i London; *Arne Løchen:* Naturforskning og fantasi.

For Kirke og Kultur. — Januar. — *Thv. Klaveness:* Vor tid; *Chr. Bruun:* Om freds- og forsvarssagen; Dr. *J. Mourly Vold:* Om videnskabelige høstkurser for prester; *J. L. Tangen:* Melchior de Vogüé; *Theodor Caspari:* Grunddrag ved den Shakespearske digtning; *Olaf Holm:* Kunsten og moralen; Udenlandsk literatur etc.

*) I forrige hefte var indløbet den trykfeil, at det først anmeldte tidsskrift var angivet som *Nordisk tidsskrift*. Det skulde være Nyt tidsskrift.

Hugskifte.

I.

Det stormer i lien, det drøner fra fjeldet,
det durer fra dalbundens grumsede vande,
det klirrer i ruden i huset bag heldet,
og stormskyen speiler sig mørk paa hans pande:
„Jeg stræver og stræver
med hoved og næver;
men aldrig det moner det eneste gran.
Jeg raar ikke med disse isnende vætter,
jeg ved ikke vei til de sollyse sletter,
jeg fryser,
jeg gyser —
jeg naar ikke land.“

II.

Grønne grene, fulde knopper,
engespræt i græsset hopper,
svalen kvidrer . . . „Nei min kjære,
er det dig, som sidder her! — —
Mellem disse høie trær
liker ogsaa jeg at være.
De kan synge rare sange,
jeg har hørt dem mange gange:
lyst og let til barne-leg,
tungt og trist, naar troen veg.
Hør, — aa hør! saa blødt det nynner,
— ret som legen nu begynder.“

III.

Det stormer i lien, det drøner fra fjeldet,
det durer fra dalbundens grumsede vande,
det klirrer i ruden i huset bag heldet;
men stormskyen kløves i to mod hans pande:
„Vi stræver og stræver
med hoved og næver,
og altid saa moner det jo lidet gran.
Jeg raar nu saa vel med de isnende vætter,
hun viste mig vei til de sollyse sletter,
— det lyser,
om fryser
jeg langt ifra land.“

Per Juvkam.

Fra teatret.

Lille Eyolf.

Ibsens nye skuespil er allerede blevet udførligt omtalt i *Kringsjaa*. G. W. Steevens's anmeldelse, der i sidste hefte gjengaves efter *New Review*, synes mig at indeholde saa meget træffende, at *Kringsjaa* i det væsentlige kan gjøre den til sin og henholde sig til den.

Det er umuligt at læse et nyt drama af Ibsen uden at tvinges til paany at beundre den kunst, hvormed dramaet er bygget. Gjennem de korte, ofte ufuldførte og afbrudte repliker, der i sig selv er saa dagligdagse og intetsigende, saa rent ligetil og naturlige, ser vi dramaet voxe frem jevnt og sikkert, omgang for omgang; hver replik som en bjelke i bygningen; mens interessen spændes mere og mere, og man jager afsted med øgende nervøs fart for at se, hvad det hele vil blive til, — hvordan forfatteren denne gang vil løse de livsknuder, han har givet sig ikast med. Personer og udvikling voxer samtidig og naturlig frem gjennem de smaa, løst henkastede repliker. Naar vi lægger bogen hen efter at have læst dens 184 sider, kjender vi Rita og Allmers, som vi kjender vore bedste venner; kjender dem, som de er og som de var; har deres hele livshistorie fra barndommen af og til dramaets øieblik, og ser et intenst, opklarende lys falde over deres fremtid. Og alt i tre smaa akter, knyttede om en eneste begivenhed i de to menneskers liv. Sjælene staar der afklædte til nøgenhed gjennem den smaastumpede, hverdagslige dialog. — Det er psykologi; men det er psykologisk syntese og ikke psykologisk analyse. Analysen har forfatteren udført i sit arbeidslaboratorium. Os giver han blot den derpaa byggede, færdige og fuldendte syntese. Med andre ord: han experimenterer ikke for vore øine og holder ikke foredrag for os om de forskjellige sjælskræfters underligligheder. Han er færdig med experimenterne; sjælskræfterne kjender han og viser os dem i virksomhed, virkende i det daglige liv, aabenbarende sig gjennem vanlige handlinger og enkle ord. Deri ligger den kunst, der har givet ham hele den civiliserede verden til publikum. Han har den saa yderst sjeldne evne at kunne tage mennesker af hverdagslivet, helt vanlige mennesker, mennesker, vi selv kjender og stille dem frem for os i sit hverdagsliv, for saa, uden et øieblik at lade dem forlade dette — gjennem dette — at lade dem aabenbare sig selv til sjælens dybeste bund, forklare os sig selv, og derigjennem kaste nyt lys over det almenmenneskelige i dets dyb. I denne kunst eier han vel neppe sin lige i vor tid. — Gjennem timelæreren Allmers, — en svag, vaklende karakter, ser vi ned i dyb, hvor vi kjender os selv igjen og føler vore egne livsrødder berørt. Og Rita — mon ikke, naar den rolle blev spillet, som den kræver at blive spillet, femti procent af vore kvinder vilde følge hende gjennem dramaet med aandeløs forstaaelse og sympati, og de andre femti procent føle hende som en baggrund eller et overvundet standpunkt eller en mulighed i sig selv?

Men mig gaar det dog, som G. W. Steevens, at jeg føler forholdet mellem Allmers og Asta som en forstyrrelse, en afbrydelse, noget der ikke hører hjemme her, som helst burde været udeladt. Jeg mener naturligvis

ikke søskenforholdet, der tjener som baggrund for forholdet mellem Allmers og Rita, men den kjedelige forklaring, om at de ikke er søsken. Det smager unegtelig af „kneb“. Hvorfor skulde det trækkes ind i et drama, der behandler noget ganske andet? Hvorfor lade den stille, jevne, naturlige udvikling, der følger Lille Eyolfs' død, afbrydes af denne fremmede tone fra en ganske anden verden? Det støder, forekommer det mig, som en gadesang drivende ind ad vinduerne og blandende sig med den store koncert indendørs. En kan ikke lade være at ønske, at dette brud paa den jevne udvikling og ligefremhed var blevet undladt, og at Allmers og Asta havde faaet lov til at vedblive at være broder og søster.

Men saa var vel knuden blevet vanskeligere at løse paa den vis, mesteren vilde; thi saa havde der jo intet været i veien for, at Allmers kunde vende tilbage til Asta og forlade Rita, og saa havde vi ikke faaet sidste akts sidste del med underkastelsen og med haabet og befrielsen aabenbarende sig gjennem underkastelsen, — regnbuen over tabets og dødens og sorgens og fortvilelsens skyer. Saa havde vi ikke kunnet faa de vakre ord, om at vi dog er lidt i slegt med hav og himmel ogsaa, og den store, aldrende digters slutningsord, at det er opad vi maa se, — „opad mod tinderne, mod stjernerne og imod den store stilhed.“ Men det er jo netop over saadanne vanskeligheder, der forekommer andre som umuligheder, at vi er vant til at se Ibsen seire. Man havde ventet, at han kunde have naaet frem til sin slutning uden saadant „kneb“, uden dette sporskifte i dramaets retning; alene ved den jevne udvikling af dramaets enkle grundtema. Og derfor er det forstaaeligt, at G. W. Steevens kan sige, at Ibsen her for første gang har opnaaet at udføre noget, der er mislykket — et drama med en knæk i.

Dette støder, synes det mig, og man ønsker, at det havde været anderledes. Man ønsker kanske ogsaa, at Lille Eyolfs død var indtruffet paa en lidt naturligere maade end som følge af, at en gammel kjærring kommer og hypnotiserer ham ud i vandet. Det er vistnok tænkeligt og muligt, men svært usandsynligt her i Norge; saa usandsynligt, at man ikke tror paa det. Man maa lukke øinene lidt og lulle sin moderne skeptik og rationalisme isøvn en stund for at komme vel over den del.

Men saa er man ogsaa færdig med de forbehold, man jo altid ønsker at tage og vel vilde tage, selv om erkeenglene gav sig til at skrive treakts dramaer. Og færdig dermed, kan man helt og holdent give sig mesterens vidunderlige trylleri ivold, og læse et nyt — vel at merke verdensnyt — kapitel af menneskesjælens liv her paa jorden. Og glæde sig over de vældige tanker, der gjennem de korte, hverdagslige repliker ruller hen over en og bringer den hverdagsligste af os til at føle slegtskabet med hav og himmel. Glæde sig tilslut, glæde sig, som en ikke paa lang tid har gjort over noget i bøgernes verden, over slutningen, — knudens løsning. „Hvor skal da vi arme, ofte skuffede, slidende, saa sørgelig jordbundne mennesker i vort slid og i vort stræv og i vor sorg og i vor tvilen se hen?“ — „Opad. Opad mod tinderne og mod stjernerne og imod den store stilhed.“ — Opad.

Det har faldt i Henrik Ibsens lod mere end én gang at give en tidsperiode dens løsen, dens fanemerke og dermed dens retning; — at sige det rette, det fangende og fængende ord netop i den rette stund. Jeg tror, han atter, for os nordmænd i det mindste, har gjort dette. Han har paany afmerket et tidsskifte, samlet i sine ord tuseners stumme længsler og higen, frigjort bundne kræfter, pegt paa en udviklingsretning, givet et fanemerke, et forløsende, manende ord: „Hvor skal vi se hen? — Opad."

Er det, som mange mener, netop Ibsen, der ved sin egte og ubønhørlige radikalisme, sin prøven af alt, sin graven tilbunds i alt, har ført vort folk ud i den mod- og kraftslappende tvilen paa de store livsværdier, hvori vi unægtelig en tid har befundet os, saa bliver det ogsaa Ibsen, der giver det mægtige stød til en bevægelse — fremdeles i ordets bedste betydning radikal, grundig — bort derfra og frem til et nyt, opadseende, opadstræbende, modigt, friskt og daadskraftigt liv. — Det er vel heller ikke uden betydning, at vi her møder den glade „veibygger", hvis udholdenhed, mod og glade, udstraalende kraft giver ham seiren og lykken ihænde.

Aldrig har vel Ibsen, og sjelden har vel — under de her givne omstændigheder — nogen anden skrevet noget, der mere berettiger den dramatiske slutning: flaget, der har vajet sørgmodigt paa halv stang, heiset — og det af stakkars magtstjaalne Allmers selv — tiltops. — Det er det, „Lille Eyolf" er i Ibsens produktion; det er det, den betyder for ham; og det er det, tror jeg, bogen for mange tusener vil betyde: flaget, der har vajet paa halv stang, heiset glad og modig tiltops.

Og det gjøres med rette. Her er ingen overfladisk optimisme, intet nervøst forsøg paa at true og trumfe livsglæden frem igjen, ingen sentimental rus, intet forsøg paa at se bort fra realiteterne. Her er den fulde forstaaelse af livets mørkeside, af personernes fortsatte svaghed og jordbundethed. „Vær klar over dette ene", siger Allmers til Rita for at betage hende enhver illusion, der ellers vilde grave hul ogsaa paa det nye liv, „at det er ikke af kjærlighed, du gjør dette." — Ingen illusioner, ingen indbildning, ingen rus. Livet er haardt og fuldt af mørke. Det er kanske knapt med „lykken" og „glæden"; det er slid og stræv; og vi er fremdeles saa jordbundne, at vi kan glemme det kjæreste, helligste, største over middagsmaden; lad os være fuldt klare over alt dette; intet hykleri mere, ingen halvsand affektation; ingen sentimental, forstandsdruknende henførelse; — men trods alt, og trods alle de dramaer, der er gaaet forud, og hvori Ibsen har gravet sig tilbunds i livets elendighed og tvil, saa: „Flaget tiltops"; der er endnu noget at leve for; der er endnu værdier, der kanske kan opveie endog „tabet af alt"; se bare opad; mod tinderne, mod stjernerne og imod den store stilhed.

Nøkternt, men nok. Intet, der vil skuffe. Ingen illusion. Lad os prøve denne livsregel, mit folk! siger den aldrende digter, og I skal se, hvor haardt end arbeidet kan falde os, der vil ogsaa falde søndagsstilhed og søndagsglæde over os af og til. — Og aanderne vil være om os; og alt det, vi troede tabt, vil vi kanske atter faa at se; baade Lille Eyolf og Store Eyolf.

Alt det, vi troede tabt, vil vi kanske atter gjenfinde, naar syn og liv bliver rettet opad mod stjernerne og tinderne. Gammel tro, gammelt

haab, gammel glæde og fryd og fred, alle de „aander", der velsigner menneskenes liv, — kanske findes det paany, — i nye former naturligvis; thi det er forvandlingens store lov underkastet.

Den gamle „bergmand" har gravet og hugget, til der tilslut er gaaet hul paa bergvæggen, og her er en klump af det røde, skinnende guld. „Opad imod tinderne og imod stjernerne. Flaget tiltops!" Vi maa jo merke os, hvem der siger disse ord. Det er ikke en ung livsglad student, der endnu ikke har prøvet livet, der blot ser det grøntflammende græs og føler det varme blods rislen i aarerne og saa raaber hurra. Det er en gammel mand, der siger det. Det er en mand, der har levet og havt evne til at tænke over livet. Det er den mand, der kanske i vor tid har seet dybest i livets falskhed, humbug, usselhed, smaalighed og elendighed. Det er en mand, som verden kalder (falskelig har det altid forekommet mig) tidens erkepessimist. Den klartseende. Den nøkterne. Den evindelig prøvende, forsigtige, tvilende, skeptiske. Kort sagt, det er Henrik Ibsen, der rolig og stille, uden larm og uden udraab, uden overvældende glæde, men sikkert og bestemt gaar hen til stangen og heiser det flag, der saa længe har tolket mismod og sorg og tvivl — helt tiltops!

Maa ei et saadant verk tillægges den største betydning?

* * *

Et ibsensk skuespil stiller altid store krav til de spillende.*) Netop fordi det gaar dybt, tolker sjælens dybeste væren og væsen. Og fordi det gjør dette gjennem den udvortes dagligdagse handling og replikvexling. Og intet af dem har vel stillet saa store krav som dette. Mesteren samler ligesom her traadene fra mange tidligere arbeider, gaar helt tilbunds i sjæl og liv; rører ved det dybeste, der er at røre i et menneske; forkynder Sinais lov og et stykke af Galilæas evangelium. Men gjør det altsammen i dagligstuen og i haven hos forhenværende timelærer Allmers i nærheden af Kristiania, og gjør det gjennem denne mand og hans sanselige, jordbundne, men „fortærende deilige" hustru. I det slags skuespil maa der lægges ikke alene „kunst", stemme, lidenskab og forstaaelse, skal scenen tolke og ikke ødelægge og sønderflænge dem; der maa virkelig ogsaa spilles med og fra sjælen. Ordene maa eie den klang, der viser, at de er formet af de dybeste menneskelige følelser og bærer disse frem. Uden det vender man sig uvilkaarlig bort som fra et slet spillet, kjært musikstykke, eller fra et kjendt og afholdt ansigt, daarlig malet.

Og i Lille Eyolf kommer der andre vanskeligheder til. Forvandlingens lov maa føles og sees i dette; ellers vækker det blot munterhed, naar vi hører den omtale. Vi maa se med Asta og Rita, at Allmers vender „forvandlet" hjem, at der er kommet noget nyt, næsten som forklaret over ham, — ellers skjønner vi ikke Ritas og Astas megen tale derom. Og vi maa se Ritas sjæl undergaa den rystning og forandring,

---

*) Det følgende er blot at opfatte som en enkelt, interesseret tilskuers opfatning, — et rent lægmandssyn paa den betydningsfulde begivenhed som opførelsen af et nyt stykke af Ibsen paa hans eget folks hovedteater vel maa siges at være.

hvorom der tales. Vi maa ogsaa se, at hun er den „fortærende deilige“ kvinde, som den fintfølende Allmers kunde saa beruses af, at han uden virkelig kjærlighed egtede hende. Ikke bare vakker, men „deilig“. Vi maa forstaa af hendes „deilighed“, at „hjemme“ kunde Allmers ikke løsrive sig og naa den praktiske forstaaelse af pligt og ansvar. Vi maa se, at hun trygt selv kunde sammenligne sig med „champagne“. Repliken om, at hun vist ikke længer for Allmers er saa „fortærende deilig“ som før, maa falde naturlig i hendes mund. Hun maa, kort sagt og fremfor alt, være den „fortærende deilige“ kvinde, hvis kjærlighed er som „champagne“, der betager ved sin blotte nærværelse, men hvis sanselige — men fint sanselige („champagne“) — natur ikke eier forstaaelse for Allmers's væsentlig spirituelle væsen, for hans høiere tanker og drømme og evindelige kredsen om „det menneskelige ansvar“. Men saa „deilig“ maa hun være, at hun trods denne manglende forstaaelse og sympati, alligevel holder Allmers ømt fangen i sin kjærlighed. (Deres samliv er noget han bagefter føler at han maa lutres fra).

Her er selve udgangspunktet. Uden at dette træder klart frem, bliver det hele spil ufatteligt, synes det mig. Men midt i sin „deilighed“ er ogsaa Rita en intenst lidenskabelig, hedt elskende kvinde; hun elsker, saa hun er skinsyg paa den bog, der skal blive mandens livsverk og paa sit eget barn og paa mandens søster, og paa den ensomhed, han har længtet mod for at samle sig. Hendes „deilighed“ er „fortærende“. Men det maa dog intet øieblik glemmes, at om lidenskab, hede og jalousi ligger altid „deilighedens“ tykke, bløde og bedaarende kappe. Jalousien og lidenskaben maa aldrig kaste den, derfor aldrig larme, aldrig stikke sig nøgent frem. Spillet maa vise os dem ulmende, glødende under den ydre, betagende „deilighed“. Havde Rita aabent givet sin jalousi udtryk, vilde det strax været forbi med hendes magt over Allmers. Det er blot ved den jevne „deilighed“, hun holder ham. Da han ser hendes lidenskabeligt-sanselige natur afklædt i champagnescenen, væmmes han; det maa være første gang, den har traadt ham nøgent imøde i deres samliv. Da han bliver klar over hendes jalousi, dør hans kjærlighed.

Dette glemmer uheldigvis, forekommer det mig, Ritas fremstillerinde ved Kristiania teater. Hun giver os en lidenskabelig kvinde, der stormer og skjænder og smelder; der formelig krøger ryg og stadig maa tirre sin mand med sin fremstikkende jalousi. Hun er „fortærende“, men ikke deilig. En mand, der ikke selv elsker; hvad jo her er tilfældet, vilde vist for længe siden være gaaet træt af hende. Og dermed er, forekommer det fremdeles mig, stykkets forstaaelse tabt og den hele virkning væk. Intet arbeide, ingen flid, ingen samvittighedsfuldhed kan bagefter hjelpe paa det. Skal „Lille Eyolf“ paa scenen gribe os, saa maa Rita fra første stund af betage os ved sin deilighed, og intet øieblik, undtagen i et paa scener, maa den forlade hende. Først da kommer ogsaa replikerne om at „sorgen gjør styg“ til sin ret. — Dertil kommer, at rollens indehaverinde synes at opfatte det, som var det Ritas jalousi overfor Asta, der udgjør stykkets grundtone.

Allmers er den fine, noble, men svage, vankelmodige karakter, vi kjender fra Rosmer i Rosmersholm. Dette maa selvfølgelig ogsaa sees af

enhver tilskuer. Replikerne maa farves af en saadan mands lidt melankolske og egocentriske dybsindighed. — Ogsaa her er teatret uheldigt, idet rollen neppe ligger for fremstilleren. Selv den dygtigste skuespiller eller skuespillerinde kan jo ikke — om de saa opbyder al sine evne og kraft — spille enhver og en hvilkensomhelst rolle. Der maa vistnok altid være et vist aandsslegtskab mellem rollen og den spillende, — et noget, der skaber forstaaelsen indenfra og giver stemmen den rette klang og det hele væsen den rette art. Og det er neppe tilfældet med nogen af de kunstnere, hvem de to hovedroller i dette stykke er blevet tildelt. Der er aabenbart arbeidet haardt og samvittighedsfuldt og gjort store anstrængelser; men hvad der er umuligt, bliver umuligt. Følgen blev da ogsaa, at stykket ikke greb, som læsningen griber, og som det utvilsomt kan gribe. Man gaar desværre hjem lidt ærgerlig over, at Henrik Ibsens arbeide ikke skal kunne faa den hjelp fra vort hovedteater, som man burde kunne vente — at hans drama ikke der kan gives det liv, mesteren selv har indblæst i det.

Bjørnsons skuespil kan vort teater øiensynligen give til fuldkommenhed. Det er en fornøielse at se dem spillet. Men Ibsen, der repræsenterer den anden pol af vort folks aandsliv, synes teatret ikke paa samme vis at faa bugt med. — Besynderligt, at der ikke blandt os voxer op skuespillere, for hvem det bliver den høieste ærgjerrighed at kunne give scenens liv til saadanne — for dem, der magter dem — taknemmelige roller som Rita og Allmers f. ex., for ei at tale om Brand og Per Gynt. Det maatte jo kunne udgjøre et helt livs- verk bare at kunne give den Rita, som staar frem for os af bogens blade. Hvor hun kunde lokke taarer fra hver tilhørerkreds i verden, krympe hjerterne sammen med sin egte kvindesorg og kvindesmerte, for atter at jage frikst blod i dem og udvide dem, naar forvandlingens lov har gjort sit arbeide i hende, og gadegutternes raab ved stranden bliver hende til bud fra den store verden udenfor jegets lille kreds, og til kaldelse til et verk og et liv, over hvilket — trods den fortsatte jordbundethed — tinderne og stjernerne og den store stilhed vil sænke lys og velsignelse.

Dramaet handler om Rita og Allmers. Naar disse roller ikke kommer til sin fulde ret, er stykkets skjæbne paa scenen afgjort. Udførelsen af Astas rolle havde vistnok mange gode punkter; men det er dog ikke helt den Asta, vi tænker os; vel megen klynken, synes det mig. Lille Eyolf derimod spilles forbausende godt og naturligt.

Uheldige synes ogsaa de mange, lange pauser og den langtrukne tale, hvor de fremhævede ord gives med to tykke streger under. Ibsen trænger ingen pegepind, for at blive forstaaet. De ord, hvorom stykket dreier sig er for det meste blot løst henkastede ord, de ogsaa. Spillet og dramaets egen gang maa give udhævelserne, — ikke stemmen og pauserne.

Man fik en følelse af, at skuespillerne var sig bevidst at „spille Ibsen“ hele tiden, og til overflod havde hørt, at „hvert ord hos Ibsen er af betydning“. Vi fik da ogsaa hvert ord, omgivet af en liden udhævende pause. Der formelig til sine tider stavedes gjennem replikerne. Og det bliver trættende. Dramaet er i alle ydre ting et vanligt hverdagsdrama. Der maa derfor vistnok spilles med lidt fart og lidt liv og ganske naturligt. De dybere ting i dramaet vil — naar stemmer og optræden svarer til per-

sonlighederne — komme frem af sig selv og danne en atmosfære over og om stykket; bane sig vei til en gjennem scenens ligefremme billeder.

Lille Eyolf er for min forstaaelse utvilsomt et mægtigt drama, der kunde blive af intenst gribende virkning. Men det stiller store krav til alle de spillende, og som det gives paa Kristiania teater virker det, trods alt samvittighedsfuldt arbeide, uheldigvis ikke. Bifaldet, da jeg saa det, var temmelig svagt; enkelte af de høitideligste repliker modtoges endog med ganske høilydt latter, og havde ikke stykket været skrevet af Ibsen, vilde det vistnok den aften have faldt igjennem med glans. Desværre.

Notitser.

— *Rutschbane mellem London og Birmingham* foreslaaes anlagt for persontrafik. Afstanden er 175 km. Banen skal bæres af sten- og staaltaarne i 100 meters afstand; ved udgangspunktet er taarnhøiden 300 meter, den sænkes jævnt til midten af banen, hvor saa toget ved hydrauliske apparater atter løftes op til et taarn af 300 meters høide, hvorfra sænkningen begynder paany for at føre toget frem til endepunktet. En parallelt løbende bane med sænkning i modsat retning besørger farten tilbage. Banens fald behøver ikke at være mere end 4 millimeter for hver meter. Anlægget vil kræve enorm kapital og bliver neppe forsøgt iværksat.

— *Zuiderzees tørlægning* er for tiden atter kommen paa dagsordenen i Holland, idet en Amsterdam-bankier Wertheim (Hollands Rothschild) har stiftet et aktieselskab med 50 mill. kr. i kapital til planens fuldbyrdelse.

— Hovedeieren af „*Times*“, Mr. John Walter, der døde før jul, efterlader sig en formue paa 5 mill. kr. Arveskatten beløber sig til 400,000 kr. „Times“-aktierne, tilfalder hans to sønner.

— For *Pariser-udstillingen i aar 1900* er der indkommet 108 udkast til byggearrangement. De fleste bibeholder Eiffeltaarnet.

— *Jødekolonien i Argentina* gaar smukt fremad. Selskabet eier for tiden 180,000 hektar jord, hvoraf 100,000 endnu ikke er taget i brug. I 1893 var der fire landsbyer: Mosesville med 49, Mauricio med 213, Clara med 245 og San Antonio med 56 familier. Ifjor anlagdes ti nye landsbyer med gjennemsnitlig 40 familier. Hver farm eller gaard maaler omtrent 70 hektar. For tiden skylder hver familie omtrent 5,000 kr. til selskabet; naar denne gjæld i løbet af 12 aar er betalt, bliver jorden brugerens fri eiendom. I 1893 avledes der hvede for 1 mill. kr. — Jødekolonien i Nordvest-Canada har derimod havt lidet held med sig.

— *Fra Bremen til Trieste (1700 kilometer) paa 32 timer* istedetfor som nu paa 40 timer er det maal, som det „internationale sovevogn-kompani“ har foresat sig at naa, idet selskabet oprettter en expres-rute fra Nordamerika over London og Bremen gjennem Europa til Ægypten.

— *Uden sukker og sæbe* maa man for tiden hjælpe sig i Jakutsk i Østsibirien, da de ikke er at faa i handelen; byens eneste tilførselsvei er Lenafloden.

— *Fyrstikkernes opfinder,* Fr. Kammerer fra Ludwigsburg, skal faa et mindesmærke.

— *Mr. William A. Pinkerton*, en af de mænd, der staar i spidsen for det hemmelige politi i de Forenede stater, har skrevet en artikel i „North American Review“ om jernbanerøvere. Røverbander, der stanser togene og plyndrer dem ud (i Amerika sendes der altid pengesummer med togene), fremkom efter krigen. At fange disse røvere var en meget vanskelig sag, fordi de ofte tilhørte gode familier, havde indflydelse paa sit hjemsted og terroriserede befolkningen dér. Pinkertons' betjente maatte saaledes en gang maskerede gaa fra staten Missouri ind til byen Peymour i Indiana, for der at fange røveren John Rero og saa transportere ham til Missouri. Det er forresten ingen god forretning at plyndre tog; det tager altid en ende med forskrækkelse.

— *Et vigtigt spørgsmaal for landmanden* er ifølge nogle af de sidste beretninger fra agerbrugsudstillinger i England, Tyskland og Danmark stadig dette, om det er muligt at fremstille en race af kvæg, der forbinder den høieste melkeevne, samtidig med at den egner sig til fedning og kjødproduktion. Disse forenede egenskaber synes man lettere at kunne opnaa hos koen, end man f. ex. kan forene de vigtigste egenskaber hos faarene, fin uld og fordelagtige muskelformer. Man vil naturligvis vedblive at prøve sig frem og udvikle de racer, der efter omstændighederne bedst egner sig til at opfylde disse forskjellige fordringer.

— *Født i 1768* var en franskmand, der kort før jul døde i Rusland, hvor han har boet, siden han toges tilfange i 1812 under Napoleons tilbagetog fra Moskva. Fra sit 125de aar nød han en liden pension af tsarens kasse.

— Til *kronprins af Siam* har kongen udnævnt den af sine mange sønner, der for tiden opdrages ved en engelsk latinskole som englænder.

— *Et russisk ægtepar* bestod nylig begge paa samme dag prøven for den filosofiske doktorgrad ved høiskolen i Bern.

— Et *1000 kilometers rend* for velocipedister afholdtes nylig i Paris i maskinhallen fra verdensudstillingen i 1889. Seiren blev vunden af franskmanden Rivierre, der brugte 34 timer 53 min. 38³/₅ sek. og derved nedsatte den tidligere verdensrekord med 4 timer. Den medbeiler, som kom ind som nr. 2, var 66 kilometer bagefter.

— *4300 kroner* tager Spaniens berømteste tyrefægter for at deltage i en forestilling.

— *„Fredsklokken“* skal den klokke døbes, som russerne forærer franskmændene til ophængning i Notre-Dame-kirken i Paris. Den støbes i St. Petersburg og veier 18,000 kilo. Denne vægt skal den ærværdige katedral ikke kunne taale, hvorfor man har bestemt sig for at lade den ophænge i den nybyggede kjæmpekirke “Sacré-Coeur“ paa Montmartres top.

— *Caprivi* har for vinteren slaaet sig tilro i Montreux ved Genfersjøen, hvor han er gjenstand for megen uskyldig hyldest fra de tyske beboere af et damepensionat. Ved middagen morer den gamle pebersvend de nyfigne smaapiger med pudsige historier fra hoflivet.

— *Carmen Sylva* d. v. s. dronningen af Rumænien har fuldendt et drama med titelen „Livets byrde“.

— En *banknote paa 500,000 pd. sterl.* (9 mill. kr.) har hertugen af Westminster hængende i glas og ramme paa væggen i sit kontor. Han gjælder for Englands rigeste mand som Londons største grundeier.

— *Carnots søn* Ernest er valgt ind i deputeretkammeret uden modkandidat.

— *„Aegir-øl“* averteres for tiden fra et hamburgsk bryggeri.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND V. 15. FEBRUAR 1895. HEFTE 3.

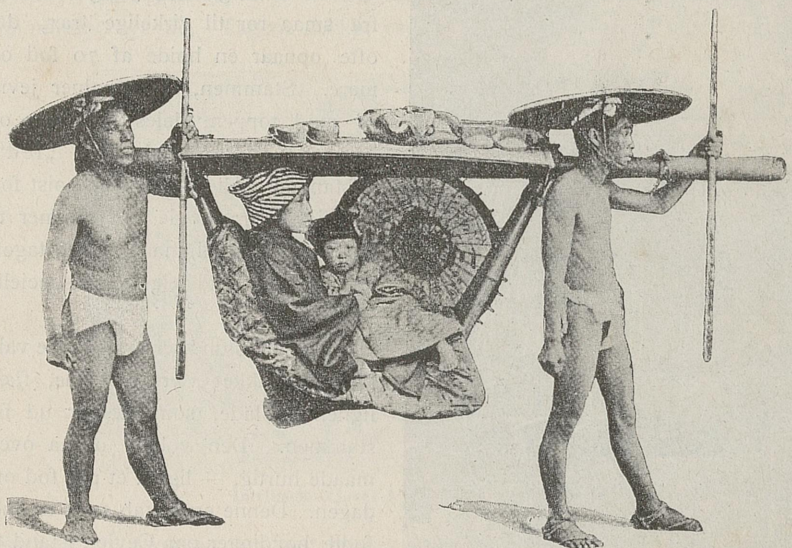

Bambus.

(Efter *„Cosmopolitan"*).

Der er vistnok ikke i naturens riger mange ting, der yder menneskene saa stor og mangesidig nytte og tjeneste som bambusen. Og intet sted er den blevet saa vel udnyttet som i Japan. Den findes i frodigere tilstand i Indien og Sydamerika; men japaneserne har forstaaet at nyttiggjøre sig den i en ganske anden grad end disse landes beboere. De unge bambusskud spises som en delikatesse og smager næsten som asparges. Der tillaves klæder af den fuldvoksne plante, regnkapper, hatte, parasoller; bærestole, kjøretøi og sæletøi. Husene bygges af den, og tagene tækkes med den. Den benyttes til bromateriale og

undertiden til veidække. Den forfærdiges til kurve, kasser, bøtter og spand; paraplyholdere, nipsgjenstande, børster, limer, matter; tobaksdaaser og cigaretetuier; kort sagt omtrent alt, hvad der hører med til japaneserens liv. Bambusen er for ham baade træ og staal, — og mad og klæder desuden.

Der er mange arter af bambus, og hver har sin specielle brug; men den største og tillige almindeligst forekommende er den, der anvendes mest og som sagt næsten til alt muligt.

Bambusen er, som enhver ved, en af de bladbærende græsarter, der findes næsten i alle tropiske lande. Den er af meget forskjellig størrelse, fra smaa rør til virkelige træer, der ofte opnaar en høide af 70 fod og mere. Stammen, der smalner jevnt af mod toppen, deles i kortere og længere stykker ved faste „led“. Afstanden mellem disse er høist forskjellig — fra nogle faa tommer til flere fod. Hertil maa hensyn tages, naar bambus udvælges for specielle formaal.

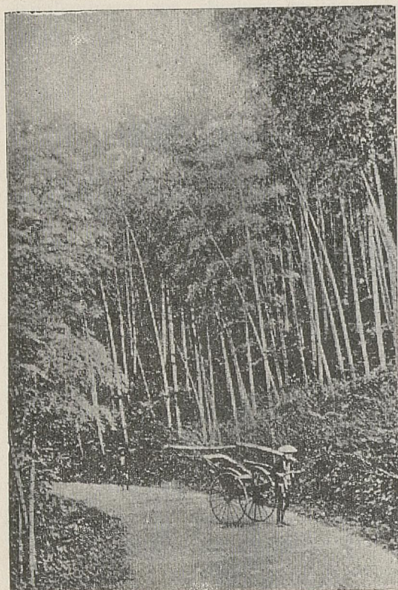

Bambuslund.

En bambuslund ser overmaade vakker ud, takket være de fine, fjærlignende blade, som skyder ud fra stammen. Den vokser ogsaa overmaade hurtig, — ligetil et par fod om dagen. Denne egenskab satte de indfødte høvdinger paa Ceylon istand til at benytte levende bambus som torturredskab, idet den dømte blev bunden til den voksende plante, saaledes at den ved sin vekst enten søndersled eller gjennemborede ofrets legeme.

Den største art af bambus vokser ikke saa let i Japan som i Indien og Sydasien idethele. Den maa dyrkes og pleies; men ved god omsorg naar den dog næsten samme størrelse som i de andre lande, men den blomstrer ikke som der. Da den trænger fuldt op af lys og luft, plantes den gjerne langs udkanterne af andre skove, langs veie og floder og i tempelgaarde. Overalt bidrager den betydelig til at øge det japanesiske landskabs yndefulde skjønhed.

Hvad der gjør bambusen saa anvendelig er, at den forener længde, lethed og hulhed med stor styrke, elasticitet og næsten naturlig politur;

at den videre lader sig kløve med lethed og jevn nøiagtighed. Desuden sætter den hverken lugt eller smag paa vand, saa den egner sig til allehaande drikkekar. Dens hurtige vækst og den mængde, hvori den forefindes, er naturligvis ogsaa gunstige omstændigheder, der bidrager til dens udbredte anvendelse. Endelig bliver den under brug meget haard og modstaar let mange af de tærende indflydelser, der ødelægger andre træsorter. Dette skal skyldes den kiselsyre, som bambusen i lighed med andre græsarter indeholder.

Bambusen giver japaneserne alt det materiale, han trænger til sin husbygning og til husets møblering, til vandrør, kar og beholdere. Rørenes styrke er forbausende, hvorfor helt solide bygninger ser overordentlig lette og ubestandige ud. Tagene tækkes ved, at bambusstammer af tagets længde

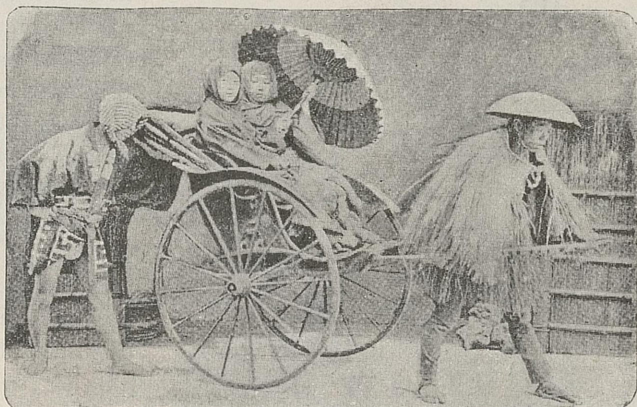

Imrihscha-kjører i bambusregnkappe.

kløves i to, hvorpaa der først lægges et lag med den hule side op; over dette lægges saa et lag med den hule side ned, og saaledes at kanterne af hvert halvrør griber ned i det underliggende lags hulinger. Derved frembringes et aldeles tæt tag; regnen samler sig i det underste lags hulninger og rinder ned gjennem dem. Mellem disse „render“ kan vandet ikke komme, fordi mellemrummene ganske dækkes af det øvre lag. Det maa selvfølgelig tække meget bedre end teglsten, hvor principet er et lignende, men hvor de korte længder og det porøse stof giver vandet langt bedre anledning til at trænge ind.

Alt møblement, matter, gardiner, kurve, bøtter, trapper, stiger, vaskeservicer, badekar, kogekar, blomsterpotter og endog gudebilleder — altsammen gjøres af bambus. Man kan saaledes ikke undre sig over, at — ifølge Marco Polo — en asiat, der ikke har været i Europa, slet ikke kunde begribe, hvorledes vi klarer os uden bambus.

Dekorative artikler i mængdevis tilvirkes af bambus. Japaneserne er kunstnere og gjør endog bøtter og spand til smaa kunstverker. Af bambus-plag fortjener de praktiske paraply- eller parasolhatte, der i et varmt eller fugtigt klima vel er den bedste hovedbedækning, en særlig opmerksomhed. Videre forfærdiges der af bambus sandaler, sko og en slags regnkappe, som benyttes af bønderne.

I smaastæderne og i landsbyerne benyttes almindelig bambusvandledninger. — Mindre arter af bambus benyttes til indhegning. De stikkes fast til toppen af gjærder paa samme maade, hvorpaa vi benytter jernpigger, og er da lige saa farlige for tyve som vore solidere konstruktioner. I tidligere dage forsynede bambusen Japans hære med buer og pile.

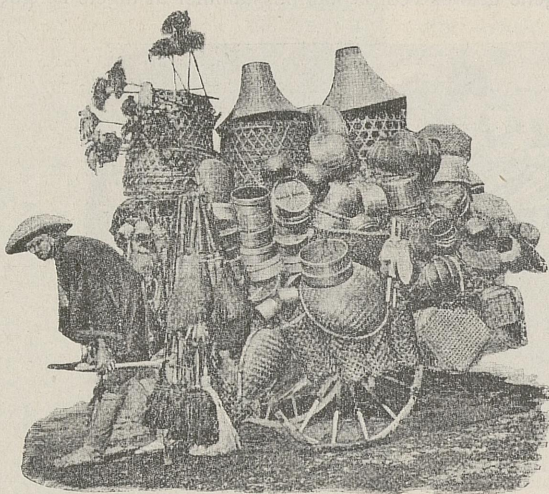

Bambusvarer.

Mindre befærdede veie bygges af bambus ved slet og ret at lægge bambusstokke tæt ved siden af hinanden tvers over veien langs dens hele længde. Floddæmninger bygges ogsaa af bambus, og elves bredder beskyttes fuldstændig mod strømmens udskjæringer ved en art bambuspuder fyldte med sten, der sænkes ned langs bredden. Bambusbroer sees ogsaa hyppig paa landet; men de ser saa spinkle ud, at man maa have japanesernes tiltro og kjendskab til bambusen for at vove sig ud paa dem. De bestaar ofte blot af en eneste bambusstok (10 cm. i diameter), slynget tvers over elven som gangbræt, mens i passende høide over denne en tyndere stok følger den og tjener som gelænder. Der findes ingen anden træart i verden, der vilde eie den styrke, som disse broer kræver.

Videre tjener bambusen til beskyttelse mod — jordskjælv, der er overmaade hyppige. Naar et jordskjælv indtræffer, flygter beboerne fra sine huse, der ofte tilintetgjøres, til nærmeste bambuslund, hvor de føler sig sikre. Thi bambusens rødder er saa sammentrevlede, at de danner som en tyk, solid, sammenhængende matte, der i tilfælde af, at jorden selv aabner sig under den, alligevel bliver hængende og evner at bære flygtningerne over det gabende svælg.

De unge bambusskud spises som sagt. Af en mindre art laves penne og penneskafter. Ogsaa papir tilvirkes af bambusen. Og stadig findes der nye anvendelser for den. Faa ting i Japan er af større interesse end at gjennemse en bambussælgers varebeholdning. Der er hele gader af saadanne udsalg, hvor omtrent alt til dagligt brug er at faa, og alt forarbeidet af bambus.

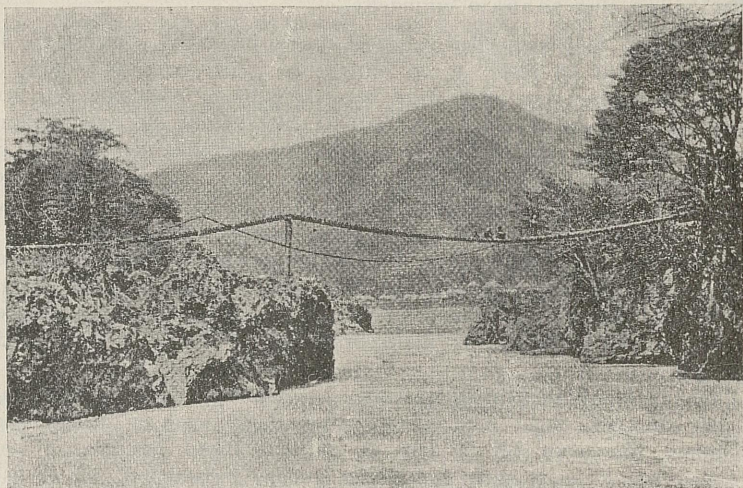

Bambusbro.

Et studium af bambusen og dens anvendelighed gjør det lettere at forstaa, at japaneserne uden kjendskab til vor vestlige kultur og dens teknik har kunnet naa saa høi en grad af udvikling og komfort. Uden bambus vilde dette vistnok have været umuligt. Den har for Japan været, hvad jern og staal har været for os. Og som byggemateriale er den som skabt for egne, hvor jordskjælv hører den daglige orden til. Japanesernes kultur hviler paa bambus og papir, som vor paa jern og glas.

Den ugentlige hviledags oprindelse.

(Efter A. B. Ellis i „*Popular Science Monthly*".)

I forrige hefte blev der givet en oversigt over tidens inddeling i uger blandt forskjellige folk og en udredelse af denne inddelings sandsynlige oprindelse. Her skal vi undersøge den ugentlige hviledags eller sabbats oprindelse.

Saadanne hviledage eller sabbater findes blandt alle folkeslag. Det er nemlig overalt en regel, at de forskjellige guder har visse dage, der „helliges" dem; og paa disse dage maa da ingen af vedkommende guds dyrkere udføre noget arbeide. De skal da blot befatte sig med gudernes dyrkelse. Ikke at arbeide paa en saadan dag opfattes som et tegn paa agtelse for guden, og selvfølgelig opfattes ogsaa det at arbeide som mangel paa tilbørlig agtelse for guden. Og da civiliserede folks guder ligesom folkene selv er meget følsomme overfor manglende respekt og æresbevisninger, saa straffer de altid sabbatsbrud meget strengt, enten alene paa den skyldige eller paa det hele folk, fordi det har taalt, at en guds ære er blevet krænket. Efterhaanden vokser der da op blandt menneskene den tro, at det er farligt og ulykkebringende at arbeide paa en saadan helligdag.

Blandt Tschistammen for eksempel er der flere ugentlige helligdage. Den har en syv dages uge. Den anden dag i ugen er helliget søens guddomme. Da ofres der til dem, og da maa ingen, der lever af søen, der altsaa saa at sige hører ind under gudens jurisdiktion, der er fisker eller rorskarl, udføre sit vante arbeide. Det er en hviledag for denne klasse af befolkningen. Den femte dag i ugen er helliget jordbrugets guder, og er paa lignende vis en hvile- og helligdag for alle, der lever af jorden. Men en fisker kan frit øve sit virke paa jordgudernes sabbat, og en landmand paa søgudernes. Den fisker derimod, der fisker paa den anden dag i ugen — paa sin egen guds sabbat — straffes med døden. Ogsaa de jødiske love satte som bekjendt dødsstraf for sabbatsbrud.

Assyrerne havde en syv dages uge og en ugentlig hellig- og hviledag. Den sidste dag i ugen var sabbaten, da intet arbeide maatte udføres.

Den ugentlige hviledag i vor syv dages uge skyldes utvilsomt maanetilbedelse.

Med al agtelse for tilhængerne af den mening, der overalt finder solsagn og spor efter en oprindelig soldyrkelse, saa forekommer maanedyrkelsen os at have været meget mere udbredt og at have maattet falde langt naturligere, paa grund af maanens stadige og mystiske formforandring.

I hvert fald har naturligvis maanen ogsaa i de tidligeste tider været en guddom eller en guddommelig aabenbaring. Nymaanens tilsynekomst afmærkede tidsdelingen og hilsedes med festligheder. Det døgn, hvor den fandt sted, blev et døgn til fest og ære for maanen eller maaneguden. Det blev en maanedlig maanedssabbat.

Men da nu maanen som tidsafmærker var alles guddom, tilbedt og dyrket af alle uden undtagelse, saa følger det ogsaa af, hvad allerede er forklaret, at dens sabbater blev hviledage for det hele folk. Paa de dage maatte ingen arbeide, — intetsomhelst arbeide udføres. Andre guder præsiderede blot over klasser af befolkningen, dele af livet og arter af arbeide, og deres sabbater blev derfor som havgudernes og jordgudernes hos Tschistammen blot partielle sabbater. Men maanen dyrkedes af alle. Dens komme hilsedes af alle med jubel. Dens sabbater blev derfor fra første stund af almindelige hellig- og hviledage for det hele folk og det hele land. Saaledes var det netop hos Tschistammen. Den første dag i ugen var helliget maanen, og da maatte ingen arbeide. Den var almindelig hviledag.

Andre guders helligdage igjen kunde falde mere vilkaarlig og uregelmæssig. Havgudens sabbat kunde komme lige godt naarsomhelst og blot en gang om aaret eller mange gange. Selv solgudens sabbater kunde falde uregelmæssig; men maanesabbaterne maatte komme regelmæssig og i hvert fald en gang hver maaned. De faldt sammen med selve tidsdelingen og dens afmærkning og maatte komme ganske ofte.

Allerede i alt dette ser vi gode grunde til, at maanesabbaterne maatte faa en større betydning end andre guders og vedblive, efterat de andre efterhaanden bortfaldt.

I begyndelsen har der vel blot været en eneste maanesabbat i maaneden, nemlig det døgn, hvori nymaanen først viser sig. Dette er endnu tilfælde blandt visse stammer. I Sierra Leone er nymaanedøgnet en saadan maanedlig sabbat. Alt arbeide er da forbudt. Den kaldes en „blodig dag“, hvorfra vi kanske tør slutte, at der tidligere fandt menneskeofringer sted til den nye maane. Det samme er tilfældet med Behuanastammen. Intet af disse to folkeslag har delt maaneden i uger. De har blot virkelige maaneder med en maanedlig sabbat — nymaanedagen.

Med maanedens deling i fire uger efter dens „kvarterer“ vilde det falde naturlig og ligetil at faa flere dage helliget maanen. Fuldmaanen har vel allerede tidlig været festligholdt og tilbedt. Den vilde gjøre den første dag i maanedens tredie uge til en underordnet maanesabbat. Og med ugedelingen, der saaledes straks havde to naturlige sabbater eller helligdage i hver maaned, begge begyndende sine respektive uger, vilde det falde let og ligefremt at indføre en ugentlig maanesabbat, feirende hvert af tidsgudens kvarterer, — den første dag i hver uge. Den første dag i maaneden, — nymaanedagen — vedblev at være den større fest, ogsaa efterat hver uge havde faaet sin mindre, indviende sabbat.

Da saa maanederne blev „reguleret“, blev den ugentlige sabbat bibeholdt, men selvfølgelig da aldeles løsrevet fra sin oprindelse — maanens kvarterer. Og samtidig hændte det, at nymaanefesten ogsaa fremdeles feiredes; men denne kunde da nu ved den nye tidsinddeling falde paa en hvilkensomhelst dag i ugen.

I begyndelsen har altsaa sabbaten været ugens første dag, fordi den oprindelige maanedlige sabbat samtidig var en uges og den hele virkelige

maaneds første dag. Men nu ved vi af egen erfaring, at vi altid praktisk regner fra en sabbats slutning til en nys begyndelse. Søndagen er ugens første dag; men vi griber os ofte selv i at regne i tankerne, som begyndte ugen med mandag og afsluttedes af søndagen. Den anden sabbat i maaneden blev for de tidlige folk, der regnede med virkelige maaneder, saaledes den syvende dag efter den første; den tredie syvende fra den anden o. s. v. Og man kom saaledes efterhaanden til at holde sabbaten den syvende dag. Vi ser dette bedst blandt en stamme, der har en fem dages uge og en ugentlig sabbat paa ugens første dag. Dagens navn er endog „førstedag“; men ligefuldt omtales den stadig som den femte dag. „Første-dagen“ er den femte dag i ugen, siges der.

Saaledes gik det øiensynligen blandt ægypterne og israeliterne. Hvad der oprindelig havde været ugens første dag, blev, da tidsdelingen skiltes fra maanekvartererne, dens sidste eller syvende. Og saaledes fik da jøderne sin ugentlige helligdag paa den syvende dag.

Først blot en maanedlig sabbat helliget nymaanen. Saa kanske ogsaa en fuldmaanesabbat. Saa en ugedeling efter maanens kvarterer med en ugentlig sabbat, der maatte falde paa hver uges første dag, da nymaane- og fuldmaane-festerne allerede faldt saaledes. Saa den udvidede brug af ugen til tidsregning, hvorved sabbaterne vilde blive omtalt i daglig tale som den syvende dag. Og endelig maanedens og ugens regulering og dermed den sidstes løsrivelse fra al sammenhæng med maanekvartererne og med maanedens begyndelse eller slutning, hvorved der intet andet blev tilbage til at skille mellem ugens første og sidste dag, end navn og vilkaarlige ordenstal. Og da nu sabbaten i daglig tale længe var blevet holdt den syvende dag, saa fik den herefter hede saa.

Jøderne fik forresten baade sin uge og sin ugentlige hviledag fra Babylon under fangenskabet. Fra den tid havde de øiensynligen, ligesom behuanerne endnu idag, blot virkelige maaneder med en maanedlig sabbat eller hviledag i det døgn, hvori nymaanen viser sig.

Den ugentlige sabbat nævnes hverken i Josvas, Dommernes, Samuels eller den første Kongernes bog. Efter 5te Mosebog V. 15, nævnes ingen ugentlig sabbat før i anden Kongernes bog IV. 23 (hvor den maa være en senere tilsætning), og ordet findes hverken i Salmernes bog eller i Salomos ordsprog. Der er ogsaa andre tydelige tegn paa, at sabbaten i tidligere tider ikke var kjendt. Der skildres i de nævnte bøger uden dadel og som noget helt naturligt tildragelser, som vilde været sabbatsbrud efter de love, der tilskrives Moses. Der fortælles til eksempel i første Samuels bog XXIX—XXX om David, at han var paa marsch i tolv dage uden ophold. Han maa altsaa ogsaa have været paa farten paa i det mindste én sabbat, hvad der efter sabbatslovene var strengt forbudt. Mange lignende tilfælde berettes, som alle tydelig viser, at da disse ting nedskreves, kjendte ingen til den ugentlige sabbat og de saakaldte „mosaiske“ love derom.*)

Men mens ingen af disse bøger nævner den ugentlige sabbat, finder vi maanedyrkelse og nymaanehøitiden stadig omtalt. Saaledes læser vi i

*) Josva VI. 13—16; I. Kongernes bog VIII 65; II. Krønikernes VII. 9; I. Kongernes XIX. 7—8.

den 81. salme: „Stød i trompeten ved nymaane, til den fastsatte tid, paa vor høitidelige festdag.“ Jobs bog og II. Kongernes XXI og XXIII viser klart nok, at maanedyrkelse i de tider var vel kjendt i Israel og endog praktiseret af flere af Judas konger. Selvfølgelig skriver en nymaanehøitid sig altid fra nymaanedyrkelse. Intet arbeide maatte udføres i nymaanedøgnet. Det var jødernes oprindelige hviledag.

Efter eller under det babyloniske fangenskab indførtes ugedelingen og den ugentlige sabbat. Efter den tid omtales den sidste ofte, men næsten altid sammen med nymaanefesten. Som hos Ezekiel „Paa vore festdage og ved nymaanens høitid og paa sabbaterne.“ *)

Endnu var ogsaa nymaanehøitiden en større og høitideligere end den ugentlige sabbat. Ofrene var større paa den første høitid.

Senere fik dog den ugentlige hviledag voksende betydning og hellighed. De efterbabyloniske lovsamlinger, der udgaves under navn af mosaiske, fastslog endelig den ugentlige sabbat tilligemed ugedelingen og henførte begge til verdens skabelse og Jahves egne ord.

En ivrig filosofisk diskussion.

Professor Huxley: Evolutionen og moralen; *Benjamin Kidd:* Social Evolution; *Leslie Stephen:* Moral og kampen for tilværelsen i *„Contemporavy Rev.“*; *Grant Allen:* Den nye hedonisme i *„Fornightly Rev.“*; *Dr. Lewis G. Jones:* Moral i naturens love i *„Popular Science Monthly“*, etc..

»Jeg har lyst til Guds lov efter det indvortes menneske; men jeg ser en anden lov i mine lemmer, som strider mod mit sinds lov og tager mig fangen under syndens lov, som hersker over mine lemmer.« (Paulus).

Der raser for tiden gjennem en flerhed af udlandets tidsskrifter, ugeblade og nye bøger en strid, der er af betydelig interesse og angaar fundamentale ting og ideer. Den vil under enhver omstændighed bidrage meget til at belyse et dunkelt felt. *Kringsjaa* har allerede tidligere bragt et par røster fra denne strid indenfor læsernes hørevidde. Saaledes gjengaves for en tid siden en del af den tale, professor Huxley*) holdt ved Oxford universitet, der udgjør det ene af stridens udgangspunkter, og hvis indhold giver det ene stridsemne. Ligeledes er hovedindholdet af Benjamin Kidds bog *„Social Evolution“* **) blevet gjengivet, og i dette finder vi stridens andet udgangspunkt og tema. Her skal jeg forsøge at levere en kort og saavidt mulig letfattelig oversigt over den hele strid; thi vistnok er den af filosofisk art, men den naar dog fra de dybeste ting helt frem til det praktiske liv og til forhold, hvormed vi daglig har at skaffe. Det gjælder nemlig intet mindre end den rette forstaaelse af den moralske natur. Af hvad den er for noget, hvorfra og hvorledes den kommer, samt med

*) Nehemias X. 37; Esaias I. 13 og LXVI. 23; Hoseas II. 11 o, fl. st.
**) II. 304.
***) IV. 610.

hvad ret den vil herske over os. Hvori dens autoritet og magt ligger. Samt dens forbindelse eller ikkeforbindelse med den øvrige natur; dens naturlighed eller overnaturlighed og unaturlighed; dens harmoni med vor forstand eller dens strid med denne.

I.

Udgangspunktet for den hele diskussion maa søges i den dobbelthed ved vor egen menneskelige natur, som allerede apostelen Paulus gav saa slaaende et udtryk, idet han skildrer de to naturer — den „aandelige“ og den „kjødelige“ — som førende en stadig krig i hans eget indre, i alle hans lemmer, gjennem hele hans væsen, saa at han føler sig ganske som bestaaende af de to mennesker, et „kjødeligt“, sanseligt menneske, det „gamle menneske“ eller det „naturlige menneske“ og et „aandeligt“ eller „gjenfødt“ menneske. Der er to love, to sæt af love, to modsatte verdensordener kjæmpende i hans væsen, — aandens, sjælens lov, der har sin opfyldelse i kjærlighed, og kjødets, materiens lov, der seet fra den førstes standpunkt er syndens lov.

Her er den af alle indrømmede kjendsgjerning, fra hvilken diskussionen udspinder sig. Alle parter giver Paulus ret i, at der er en saadan deling, kløft og kamp i os. Professor Huxley betoner det særlig sterkt, at de to naturer staar der som to stik modsatte systemer, hver med sit fuldendte sæt af love, hver i sig selv et afrundet hele, en verdensorden, men gjensidig fornegtende hinanden.

Men de moderne tænkere ser en side af sagen, som Paulus ikke kunde se, om der end merkelig nok gaar som en følelse deraf gjennem hans breve, nemlig at hvad han kaldte „syndens lov i vore lemmer“ blot er den samme lov, som hersker gjennem alle naturens riger udenom mennesket; den er blot en „syndens lov“ i vor høiere naturs øine; den er den samme lov, der raader uindskrænket i dyreverdenen og dér virker til gavn; den er i det store hele blot et andet navn for selvopholdelsesdriften og kampen for tilværelsen.

Gjennem alt liv under mennesket raader disse kræfter omtrent uindskrænket. Den sterkeres ret er lov. Og ingen falder paa at kalde det „synd“, naar tigeren æder sin modstanders hjerte, eller naar løven hensynsløst griber øieblikkets nydelse, hvor den vil, og paa bekostning af andres liv og velfærd.

Pauli „syndens lov i vore lemmer“ er blot den lov eller det sæt af love, der raader for al lavere natur, for hele den øvrige natur, for hele verdensudviklingen udenfor den menneskelige sjæl. Derude hersker den eneraadig. Og dér finder ingen paa at kalde den syndens lov. Der kalder vi den livets lov, kampen for tilværelsen, o. l. Og vi siger, at naturen i sin helhed er umoralsk, det vil sige moralsk ligegyldig eller neutral. Den kjender ikke forskjel paa godt og ondt. Den kjender blot styrke og svaghed og velsigner den sterke og forbander den svage.

Og da nu ogsaa mennesket er en del af denne natur — med en side af sit væsen i hvert fald er en del af den, et led i den almindelige udvikling —, saa følger det, at disses love ogsaa maa føles i vore lemmer. Det er det, vi kalder den „lavere“ natur i os, der altsaa bogstavelig er det;

den er ét med naturen under os. Tusen traade binder os til denne. Vi er som halvt fastvoksede i den endnu; jordbundne. Den „hersker i vore lemmer“. Vi er steget, eller vi stiger ud af den.

Fra evolutionslærens standpunkt er jo mennesket i det mindste paa denne ene side af sin natur blot det sidste og høieste led i dyrelivet. Selvfølgelig maa da dyrelivets love, som er dets drifter og instinkter, ogsaa føles i os. Og disse love er det, Paulus kalder „syndens lov i vore lemmer“. Det er fra evolutionært standpunkt vore forgjængere, tiger og hyæne, slange, abe og svin, der huserer i os og trækker os ned, — de drifter, med andre ord, vi som led i dyreskabningen har fælles med denne. I tigeren og hyænen finder ingen paa at kalde disse drifter en syndens lov; det er blot i os, den faar dette navn, fordi der i os er kommet en ny natur til, der sidder tildoms over den gamle og dømmer ting og levende væsener ei alene efter styrke og svaghed, dyriskhed og styghed, men ogsaa efter deres harmoni med godt eller ondt. Den indfører et helt nyt princip i verdenslivet, — det etiske. Den kræver et helt nyt liv og giver os nye maal at maale med.

For Paulus og de gamle var det let nok at forklare denne sidste natur. Den var fra Gud. Den var sønnemerket, guddomsgnisten, det fra oven og af Gud fødte nymenneske. Det var den lavere natur, synden og den i menneskets tilværelse dermed forbundne sorg og lidelse, som det for dem var vanskeligt at forklare. „Hvordan er synden kommen ind i verden?“ var for dem det store spørgsmaal. Alt det andet forekom dem letforklarligt nok.

For de moderne tænkere derimod er det let nok at besvare det spørgsmaal. Det, vi kalder synd, er blot den vanlige og almindelige naturs lov og væsen — den kosmiske udviklings manifestationer. Naar den er i os, saa er det, fordi vi er led i den almindelige verdensudvikling og derfor delvis dens moralsk neutrale love underkastet. Den lavere natur forklares saaledes let nok. Men det store spørgsmaal for disse mænd er „Hvordan godhed og dyd er kommet ind i verden; hvordan evnen og trangen til at skille mellem godt og ondt er kommet?“ Dette er underet, den store gaade for den moderne tænker. Ikke synden, som blot er dyriskhed, brutalitet, naturlighed; men retfærdigheden og godheden, som ikke lader sig forklare af den vanlige naturvidenskab, der synes at tage os ud af den almindelige natur og verdensorden og stille os overfor noget overnaturligt og ufatteligt — det er gaaden.

Det er om dette spørgsmaal, striden staar.

II.

Professor Huxley hævder i det nævnte foredrag til mange af hans kollegers og disciples bestyrtelse i greie og tungtveiende ord, at den moralske natur staar som noget isoleret og ufatteligt her i verden, og at den staar i absolut strid med hele „den kosmiske udviklingsproces“, det vil sige med al den øvrige natur og dens love og kræfter. Den lader sig ikke forklare ved noget udenfor sig selv. Den trodser de love, der behersker den øvrige natur og verden. Den staar der med sine egne love, med et helt velordnet lovsystem til en verdensorden, — en ideal verdensorden, der intetsteds existerer, men tvertom staar i skarpeste strid med den

virkelig existerende verdensorden. Den fordømmer denne og vil omskabt den. Mod hele den kosmiske udviklingsproces og existerende verdensorden stilles der en etisk udviklingsproces og verdensorden. Dens love og bud lader sig ikke paa nogen vis aflede fra „naturens" love og kræfter. De stiller sig til kamp mod disse. Det moralske menneskes forhold til naturen udgjør en uovervindelig dualisme og en evig kamp. Jo høiere mennesket stiger i kultur og i moralsk udvikling, desto intensere bliver dette modsætningsforhold til al den ydre natur og dens love, til hele den kosmiske udviklingsproces, og desto intensere vil mennesket lide ved den deraf opstaaede stadige kamp „i dets lemmer". Harmoni er umulig. Den kosmiske energi i os kræver ét slags liv, og den moralske natur et stik modsat liv. Det er kampen mellem det i os, der er i „slegt med hav og himmel", og det, som er helt jordbundet. Den ene natur har vi fælles med hele det ydre universum, den anden existerer alene i den menneskelige sjæl. Det er lov mod lov og verdensorden mod verdensorden. Mod naturens selvopholdelsesdrift sætter vor moralske natur kjærlighedens selvopofrelsesdrift og mod dens egennytte-lov de tusen pligts- og ømhedshensyn. Den siger med Mencius: „Vistnok elsker jeg livet høit; men der er dog det, som jeg elsker høiere end mit eget liv, nemlig hvad der er ret."

Det lille menneske — blot et siv i vinden, men rigtignok, som Pascal sagde, et tænkende siv — opkaster sig ved sin moralske natur til dommer over den hele verdensorden og den evige udviklings love og kræfter.

Mellem disse to naturer maa da et tænkende og alvorligt menneske, der ei vil blive de skiftende impulsers skabning og et forskjelligt væsen i hvert nyt øieblik, træffe et valg. Det maa følge enten den lavere eller den høiere natur; fornegte den lavere eller svigte den høiere; leve dyrets liv, det egocentriske liv, det „naturlige" liv, lade den kosmiske udviklingsproces virke frit igjennem det, blive et stykke vanlig natur som et landskab, et dyr, en blomst og eie disses glæde; — eller det maa føre en stadig kamp mod alt dette for at leve det høiere liv i pligt, hengivelse og kjærlighed, som led i en etisk udviklingsproces, der tager sit udspring i mennesket afløser det kosmiske og fører frem i retning af de idealer, den etiske natur forespeiler os. Overfor dette Enten—eller har altid menneskene staaet og maa de altid staa. Overfor det staar stadig hver enkelt af os. Intet kompromis, ingen forsoning er mulig. Kampen er evig; principer og love stik modsatte og gjensidig fornegtende hinanden. I dette ligger religionernes alvor, betydning og magt. De repræsenterer den høiere naturs kamp mod den lavere, det etiske mod det kosmiske, sjæl mod natur, aand mod materie, kjærlighed mod egoisme, „menneskesønnens" mod dyrets.

Alt høiere menneskeligt liv vinder og muliggjøres blot i samme grad, som „naturen" fornegtes, bekjæmpes og beseires ved, at det nye etiske liv, bygget paa ret og opofrelse, sættes istedenfor det vanlige kosmiske livs love og tilstande. Det sidste har selvopholdelsesdriften, egoismen til høieste lov og bevægkraft; det første sætter pligten, der finder centret for den enkeltes liv udenfor ham selv, — i store, evige etiske love, i selvopholdelsesdriftens og egoismens sted. Alt samfundsliv skylder den etiske naturs seir over den kosmiske sin tilværelse. Alt menneskeligt fremskridt er fremskridt mod „naturen" og bestaar i, at nye livsprovinser fravristes de

kosmiske loves eneherredømme og lægges ind under de etiske. „Samfundenes etiske fremgang kommer ikke ved nogen efterligning af den kosmiske udviklingsproces, endnu mindre ved at løbe bort fra den, men ved dens bekjæmpelse. Menneskets eneste haab om frelse for sin egen sjæl saavelsom om samfundenes bedring og vækst ligger i den stadige kamp mod naturens kosmiske kræfter og tendenser. Som lærer i moral kan naturen blot vise os, „hvordan vi ikke maa handle.“

Naturen, den kosmiske udviklingsproces er moralsk neutral. Vistnok er de etiske indstinkter og kræfter frugter af udviklingen, men det er ogsaa synd og ondskab. Naturen staar ganske neutral. Den er ei moralsk. Den kjender ikke forskjel paa godt og ondt. „Den kosmiskes udvikling (naturen) kan ei give os nogensomhelst grund, hvorfor vi heller bør øve ret end uret.“ Det er blot i vort eget bryst, at denne ærgjerrige moralske natur er at træffe. Der alene bor den, der drømmer den sine drømme om at omskabe verden, og derfra udsteder den sine absolute befalinger. Den trodser al erfaring, alle naturens love; den farer lige i ansigtet paa hele den bestaaende verdensorden og den fra evighed af stedfundne udvikling. Den er unaturlig og antinaturlig. Den indordner os ikke som et harmonisk og tilfreds led i universets store, vidunderlige orden og plan. Den maner os til en fortvilet kamp mod denne orden og plan. Dens seir er vor undergang; vor seir er dens omskabning. — Og for denne vidunderlige røst i os med dens nye ideer og naturstridige principer findes der ingensomhelst rationel begrundelse. Vi kan ikke „forklare“ dem. Men vi maa lyde den. Det menneske, der ikke sætter alle andre hensyn tilside for at lyde og følge den, kan neppe længer kaldes et menneske. Det forskjertser det bedste af den menneskelige arv og gjør fælles sag med dyret.

Saa er i korte træk professor Huxleys syn paa sagen. Dermed stanser han. Hvad der giver denne moralske natur i os slig autoritet, at vi heller maa lyde dens stemme end hele den kosmiske udviklings og erfarings lære; det indlader han sig ikke paa.

Men det er vel værd at slaa fast og merke sig dette:

Vi staar overfor en af tidens største videnskabsmænd og mest frygtløse og sandhedssøgende tænkere, — overfor en af evolutionslærens ypperste repræsentanter og en af de mænd, der vil have sort paa hvidt for alt, de staar inde for med sit navn.

Som resultat af et livs tænkning og grublen over dette og beslegtede emner kommer denne mand til dette: Jeg finder ikke i hele naturen, i hele den kosmiske udviklingsproces en skygge af grund, hvorfor jeg heller bør øve ret end uret; kun i mig selv er der en stemme, som ikke vil give mig fred, men uafladelig byder mig gjøre, hvad ret er. Den selv bestemmer, hvad der er ret. Den trækker skillelinjen mellem godt og ondt. Den indfører en ny ide, et nyt livsprincip, hvortil al den øvrige verden i tid og rum intet kjender. Den byder mig at handle mod al den øvrige natur, mod min egen natur, at føre kamp mod sterke drifter i mit eget væsen. Og den byder mig at gjøre dette uden anden grund, end at det er ret. Den lover ingen løn, ingen vinding; tvertom den byder mig (og jeg maa lyde) at ofre egen lykke, egen nydelse, ja indtil livet selv for at

udføre dens bud. Det er en mystisk stemme. Den har ingen paaviselig forbindelse med udviklingens reelle kræfter og love. Og dog — svigted jeg dens bud, saa tabte jeg agtelsen for mig selv og tabte mere end livet!

Sjelden er vel moralens suverænitet blevet hævdet i kraftigere ord, og dens magt tydeligere bragt for dagen.

Men lad os merke os de to punkter i professor Huxleys fremstilling, der har egget til modstand. Først er det hans hævdelse af moralen som aldeles modsat „naturen"; og dernæst hans betoning af, at moralen ikke lader sig logisk eller rationelt aflede fra eller forbinde med den „kosmiske udviklingsproces" og dens love og kræfter. Den er faktisk en frugt af udviklingen; men den lægger dog en gabende kløft mellem det moralske menneske og al den øvrige natur. Naturen er grusom; mennesket elsker; naturen har egennytten og selvopholdelsesdriften som høieste og suveræne love; mennesket ofrer daglig egen nytte og egen hygge for andres og giver villig livet hen for sag, ideer og venner. Og mellem kjærlighed og egennytte er der ingen forbindelse, intet slegtskab; de er blot absolute modsætninger. Moralen er naturens modsætning. Moralsk liv er det modsatte af „naturligt" liv. Selvopholdelsesdriften er naturens lov; pligt er menneskets.

III.

Fra et helt modsat hold føles ogsaa lige dybt denne dualisme og den uforsonlige kamp mellem de to naturer. Men der gaar man den modsatte vei af professor Huxley. Der sluttes, at moralen blot er en drøm, en overtro, der forkrøbler menneskets frie og stolte liv. Man stiller sig paa den „kosmiske udviklings" side og mener, at dens love og kræfter er de eneste, der maa ænses; man maa blive kvit de moralske begreber, der forstyrrer dens skjønne harmoni. Det er moralen, der foraarsager al ufred og lidelse i verden ved, at den sætter indbildte love og pligter op mod de virkelige og naturlige og forstyrrer den kosmiske harmoni.*) Vi maa glemme den og leve „naturlig" og ubundet, lade de kosmiske kræfter virke i os. Frit maa vi gribe lykken, hvor vi finder den. Det er livets lov. At lade sig hindre af saakaldte moralske hensyn er blot daarskab eller svaghed. Pligt er en illusion, en prestelig opfindelse til at befæste geistlighedens magt. Kjærlighed, ømhed og tilgivelse er blot de svageres resignation. Den sterke og ædle tilgiver ikke; han tager hevn; han opgiver intet; han tager, hvad der behager ham, selv om han derved suger tuseners livskraft ud. Selvopholdelsesdriften er den høieste lov. Den er vor gud. Andre guder gives der ikke. Selvopofrelse, pligttroskab, hengivenhed er blot svaghed — „slavemoral". Den moralske natur gjør kujoner og uslinge af menneskene. De maa frigjøre sig fra dem, — leve frit, rovdyragtig frit og hensynsløst. Først da bliver livet stort og skjønt,

---

*) Paulus finder ogsaa, at det er moralen, „loven", der paa sæt og vis skaber synden; idet alene moralen giver handlingerne syndens præg. „Jeg havde ikke vist af synd, havde ikke „loven" (den moralske natur) været." „Men skal vi derfor sige, at loven selv, moralen selv er synd?" spørger han. „Det forbyde Gud", er hans svar.

og først da harmonerer det med hele den øvrige verdensorden. Menneskets ulykke er, at det vil være noget andet end en del af naturen, noget mer end et frit og intellektuelt dyr. Fred og glæde og harmoni vindes aldrig, før vi bliver de moralske domme og hensyn kvit og naar det skjønhedens og fornemhedens land, som ligger „hinsides det gode og det onde". Ikke mere end den kosmiske udviklingsproces maa vi skjelne mellem godt og ondt. Vi maa være moralsk neutrale. Dyrke styrke og skjønhed, men elske det onde lige saa høit som det gode, naar det blot er sterkt og vakkert, — eller rettere ikke se forskjel paa godt og ondt. Det er det sande liv. Moralen er slegtens kvælende mareridt.

Nietzsche, formoder jeg, kan anføres som den bedste repræsentant for denne retning (der selvfølgelig ogsaa har en vis del af sandheden paa sin side), — det stolte, bevidste og konsekvente valg af det kosmiske, det „naturlige", det umoralske og den bestemte vragen af det etiske. I England hævder Grant Allen noget lignende anskuelser under navn af „Ny-Hedonisme".*)

IV.

Men vi maa atter vende tilbage til Huxleys standpunkt, for at se forbindelsen mellem dette og nærbeslegtede ideer, der udgjør stridens andet udgangspunkt og tema. For Huxley er den moralske natur trods dens absolute modsætningsforhold og kamptilstand overfor hele den øvrige natur dog ligefuldt en frugt af den kosmiske udvikling. Engang udviklet, fordømmer og bekjæmper den det, hvoraf den er opstaaet. At se, hvorledes den kosmiske udvikling kan have frembragt denne helt nye natur med et helt nyt sæt af bydende love, der ingen forbindelse har med den øvrige natur og dens love, det evner vi ikke. Men det er dog saa.

Dette benægter Benjamin Kidd i sin bog „Social Evolution". For ham er denne nye natur, der stiller sig i saadan absolut strid med hele den kosmiske udvikling og med hele dens væsen og alle dens love, ikke af „naturen". Den er noget faktisk nyt i naturen. Den er ei alene, som Huxley betoner, i strid med al den øvrige natur og uden rationel paaviselig forbindelse med den. Den er heller ikke af „naturen". Den er ikke frugten af den kosmiske udvikling, ikke et led i denne. Den staar ganske udenfor den almindelige natur og udvikling, uden forbindelse med disse. Naturlovene kan ikke forklare den og har aldrig frembragt den. De er dens fiender. Den har sin oprindelse fra kilder udenfor den kosmiske udvikling. Dens indhold er slet og ret en overnaturlig og udenomnaturlig aabenbaring fra guddommen. Det lader sig ikke forklare paa nogen anden vis.

Det er interessant at lægge merke til den nære forbindelse mellem professor Huxleys og Kidds standpunkt, hvilket merkelig nok synes at

*) Hedonisme er lykkens, glædens eller nydelsens dyrkelse. — Her gjengives af denne opfatning blot den del, der hører ind under denne diskussion. Opfatningen lader sig naturligvis udtrykke i mere fristende ordelag; mens det centrale i den er, at den stiller det menneskelige liv i fuld harmoni med den kosmiske udviklingsproces; gjør selvopholdelsesdriften, egennytten og lykkesøgen til de høieste love ogsaa for mennesket og afleder al „moral" fra disse.

være blevet overseet af mange, saaledes at Kidds ideer er blevet hilset som noget absolut nyt og uforberedt. Man vil se af hvad der allerede er sagt, at skridtet fra Huxley til Kidd paa dette punkt er meget kort. Og i den videre udredning mødes de endnu mere. Kidds hovedargument er saaledes allerede paa det greieste udtalt af Huxley. Det er, at det menneskelige fremskridt, det sociale og etiske fremskridt ikke lader sig naturvidenskabeligt forklare, at det er antinaturligt, et resultat af, at menneskene har kjendt og adlydt andre love, end erfaring og natur kunde lære dem. Vi har allerede seet, hvorledes Huxley betoner dette. Alt fremskridt er fremskridt mod den kosmiske udviklings love og kræfter og dennes erstattelse af en antinaturlig etisk udvikling.

Kidd gjør dette til udgangspunkt og hovedindhold i det verk, der har henledet hele den tænkende verdens opmerksomhed paa ham. Han udreder mere i detalj. Han paaviser historisk, hvorledes alt fremskridt faktisk skyldes saadan lydighed mod love, der trodser erfaring, forstand og vanlige naturlove, og hvorledes det alt skyldes den moralske natur og intet andet. Havde menneskene afledet sin morallære fra erfaring, viden og omgivende natur, saa vilde der intet fremskridt have fundet sted. De handlinger, den opførsel, der muliggjør fremskridtet dikteres af en pligtfølelse og af motiver og love, der intet har med erfaring at bestille, der ikke er udtænkte og ikke afledede fra den omgivende natur. De føles som og de kaldes af alle folkeslag for aabenbaringer. Det har været religionernes opgave at bringe disse nye love og motiver til verden, saaledes at religionerne har været fremskridtsmagten til alle tider.

Vi ser saaledes, at Kidd og Huxley enes om, at moralens love ikke lader sig aflede fra fornuftslutninger eller naturvidenskabelige studier. De er suveræne og ufattelige. De er ikke rationelle, for saa vidt dermed menes, at vi ikke evner at begrunde dem. Moralen er ikke bygget paa fornuften. Den staar over fornuften, uafhængig af fornuften, lige evig som fornuften selv og den overordnet. Fornuften ransager og forklarer alt, som er og har været — hele den kosmiske udviklingsproces; moralen bringer os love for den verden og det liv, der bør være. Og mellem de to — verden som den er, og verden, som den bør være, — er der ingen jevn og gradvis udvikling, ingen logisk og rationel sammenhæng, men et svælgende gab og en uløselig modsætning. De bekriger hinanden. Og alt fremskridt kommer kun ved den enes seir paa den andens bekostning. Ude i naturen om os raader blot det kosmiske liv. I os hersker og strides begge. Det er hemmeligheden ved vor ufred og lidelse og mangel paa harmoni. Mere og mere maa vi bringe den etiske natur til seir, og naar det helt er lykkedes, naar det „naturlige" menneske i os er udryddet, og vi helt er blevet etiske mennesker, da maa vi gjenfinde en ny harmoni i en ny og høiere verdensorden — den etiske.

Huxley lader den etiske natur være en frugt af den kosmiske udvikling. Kidd mener med de gamle, at der ingen forbindelse er mellem de to, den ene er fra neden, den anden fra oven. Derfor er der krig til døden mellem dem. Om den ene giver erfaringen os kundskab, den anden har blot aabenbaring lært os at kjende.

Ny-vitalismen.

(Efter et foredrag i Berlins videnskabsakademi af **Emil du Bois-Reymond**, gjengivet i „*Deutsche Rundschau*".)

(Slutning).

VI.

Saa dukker retningen ganske uventet op igjen. Ny-vitalismen — som den nu kalder sig — har allerede en betragtelig literatur, og dens talsmænd gjør sig megen flid med at bære hovedet høit.

Ny-vitalismen er ikke spiret frem i fysiologernes laug. Dens opkomst skyldes morfologer. Som før nævnt, havde Schwann ved at erkjende cellens selvstændighed fundet vitalismen forkastelig. Schwanns celleteori udvikledes og berigtigedes efterhvert, indtil Virchow gav læren en endelig og klar form. Cellen blev efter dette at betragte som et selvstændigt encellet væsen. Og Virchows ord lød: *omnis cellula a cellula* (celle kommer kun af celle). Fra nu af opgaves forestillingen om en fælles-„livskraft" for flercellede dyr, idet „livskraften" nu forflyttedes til de enkelte elementær-organismer (celler), hvoraf vedkommende dyr sammensættes, dels som bestyrer af cellens indre virksomhed, dels som leder af cellens ydre forhold til andre celler. — I senere tid er udviklingshistorien fra at være en blot formbeskrivende videnskabsgren tillige bleven experimental. Det er lykkedes flere dygtige forskere at paavise, hvorledes en organismes udvikling lader sig paavirke ved forandringer i ydre forhold, disse være af fysisk som af kemisk art. — Hvorvidt det nu til forklaring saavel af saadanne experimenter som af den normale livsvirksomhed er tilstrækkeligt for ny-vitalisterne at antage en „livskraft" blot for de enkelte celler, eller om de ogsaa maa ty til de gamle vitalisters (Müllers) fælles-„livskraft", lader sig endnu ikke afgjøre; men tænker man først vitalistisk, behøver man ikke at afskjære sig adgangen til denne udvei i en snæver vending.

Blandt de ny-vitalistiske programskrifter indtager professor Rindfleisch's rektortale i Würzburg nytaar 1888 en fremtrædende plads. Her heder det: „Ganske uafhængig af hine ældre vitalistiske teorier har der udviklet sig en ny-vitalisme, som kun erkjender livskraften i inderligste forbindelse med et dertil hørende livsstof og gjør begge samtidig til gjenstand for videnskabelig forskning. Dennes redelige bestræbelser har da til maal at forklare livsfænomenerne ud fra livsstoffets kemisk-fysiske egenskaber. Den er dog ikke blind for, at der bortset fra bevidsthedsfænomenerne gives kjendsgjerninger, som maaske vil byde forskningen uoverstigelige hindringer." Der

gives tilslut det raad, at man maa „beflitte sig paa alvorlig, oprigtig og bevidst tilbageholdenhed overfor det uudforskelige og lægge saameget ufortrødnere arbeide paa udforskningen af det, som vi kan maale og veie.“ Nuvel, mener E. du Bois-Reymond, dette sidste har antivitalisterne altid holdt sig strengt for øie; men de forstaar rigtignok ikke, hvorledes de skal forene denne regel med antagelsen af en kraft, til hvis væsen det hører, at man kun kjender den i forbindelse med et stof. Antivitalisterne mente, det var ens for alle kræfter, og maa derfor spørge: hvori adskiller saa den ny-vitalistiske livskraft sig fra de kemiske og fysiske kræfter?

Senere har den dygtige specialforsker Driesch udgivet et lidet skrift, der ad filosofisk kritisk vei søger at hævde biologien (livslæren) en „selvstændig“ stilling overfor fysiken og kemien, idet han forbeholder biologien adgang til at forudsætte en vis ufattelig magt, der ligesom svæver regulerende over formdannelsen. Han erklærer det for trangsynt at ville løse „livets“ problem blot ved forklaringer hentede fra mekaniken, fysiken og kemien. Han finder intet betænkeligt i at anvende en teleologisk betragtningsmaade paa biologien, saasnart kausaliteten glipper og den egentlige naturvidenskabelige metode kommer tilkort. Naar Driesch her paaberaaber sig selve Kant, maa det ikke glemmes, at Kant, der jo dog var den første, som anede den nu gjældende forklaring af planetsystemets oprindelse, i andre grundspørgsmaal af naturvidenskabelig art ingenlunde har været den ufeilbarlige dommer; saaledes erklærer den store tænker den allerede opdukkende teori om kraftens vedligeholdelse for urimelig.

VII.

Baade Rindfleisch og Driesch er beskedne og forsigtige talsmænd for den nye vitalisme, ialfald sammenlignet med Baseler-fysiologen Bunge. Denne indleder sin lærebog i fysiologisk kemi (1887) med et varmt forsvar for vitalismen. Her heder det, at naar vi i den levende natur ikke erkjender andre kræfter og stoffe end i den livløse natur, da beror dette paa, at vi til iagttagelse saavel af belivet som ubelivet natur kun kan anvende de samme sanseorganer, som jo ikke behersker mere end en begrænset del af fænomenerne. Ja, det vilde være meningsløst at vente, at vi med vore vanlige sanser skulde kunne opdage noget andet i den levende end i den livløse natur. „Derimod har vi for iagttagelsen af den belivede natur en sans til: det er den indre sans til iagttagelse af tilstande og foreteelser i vor egen bevidsthed.“ „Det dybeste, det umiddelbareste indblik, vi kan faa i vort inderste væsen, viser os noget ganske andet, viser os egenskaber af ganske anden art, viser os ting, som ikke er ordnet efter rumforhold, viser os foreteelser, som intet har at gjøre med et mekanisk princip.“ „At den fysiologiske forskning begynder med den mest kom-

plicerede organisme, den menneskelige, retfærdiggjøres ved, at denne er den eneste, ved hvis udforskning vi ikke er henvist blot til vore ydre sanser, men i hvis inderste væsen vi samtidig kan trænge ind fra en anden side — ved selviagttagelsen, den indre sans — for at række den udenfra fremtrængende fysik haanden."

E. du Bois-Reymond erklærer, at det er ialfald ham umuligt at forbinde nogensomhelst mening med denne udredning.

Bunge fortsætter: „Jo mere indgaaende, mangesidig og grundig vi søger at udforske livsfænomerne, des mer indser vi, at fænomener, som vi hidtil havde troet at kunne forklare fysisk eller kemisk, er af en langt mere indviklet natur og foreløbig spotter enhver mekanisk forklaring." Som exempel herpaa nævner han resorptionen i tarmen, hvor man endog maa indrømme leukocyterne (de hvide blodlegemer) en selvstændig vælgende virksomhed. Og Bunge slutter med udraabet: „Aktiviteten — deri stikker livets gaade."

Selvfølgelig! Denne „aktivitet", eller — med Virchow — denne „immanente bevægelse" er jo intet andet end, hvad vi ovenfor har benævnt den „dynamiske ligevægt" og opstillet som grundskjellet mellem levende væsener og livløse legemer — altsaa noget, der meget vel kan forestilles fysisk. Bunge overser, at denne aktivitet forudsætter næringsstoffe, vand, luft og varme, som „indforlivende pirringsmidler" (for at bruge det Müllerske udtryk); den ophører, hvor disse fattes — kortsagt: denne aktivitet, som virkelig er livets gaade, bestaar jo blot og bart i et ved de af Bunge forhaanede kemiske love underholdt stofskifte, hvorved potentiel energi omsættes i kinetisk energi.

Baade Driesch og Bunge er inde paa det vildspor, som ledede gammel-vitalismen til undergangen; de viger nemlig ud fra den eneste logiske opfatning af begrebet „kraft". De forestiller sig nemlig, at der i levende væsener, i cellen er andre kræfter virksomme end de, som cellernes atomer — kulstof, vandstof, surstof, kvælstof, fosfor o. s. v. — vilde have udfoldet udenfor cellen; men dette kan de ikke bevise. Har atomerne ikke udfoldet andre kræfter, da er jo alle foreteelser i cellen af fysisk og kemisk art aldeles som i et reagerglas. Med denne enkle slutning fældes ny-vitalismen ligesom gammel-vitalismen ved bemærkningen om, at atomet ikke er noget kjøretøi, som lader sig spænde for med kræfter, som igjen kan spændes fra. Det er nemlig ganske ligegyldigt, om der her tænkes paa de forholdsvis enkle problemer, som man for femti aar siden brød sit hoved med, eller om man forestiller sig sagen saa indviklet, som Bunge nu vil; ligegyldigt, om man tænker sig „cellen" som elementarorganismen, eller man vælger at opløse cellen i nye under-organismer (miceller, plasomer og granula); ligegyldigt, om „atomerne" tænkes som kemiens grundstoffe,

eller om ogsaa disse antages at være opløselige i under-partikler. Naturerkjendelsens *ignorabimus* (vi faar det aldrig at vide) maa nemlig kun anvendes paa rette sted.

VIII.

Med alt dette har alligevel anti-vitalismen eller den mekanistiske verdensanskuelse en svær vanskelighed at komme over, nemlig indvendingerne mod den Darwinske lære om nedarving af fordelagtige egenskaber som middel til racens fuldkommengjørelse og til frembringelse af hensigtsmæssige organer. Videnskabens stilling i dette stykke betegnes bedst ved navnene Spencer og Weismann *). Dersom man nu følger ny-vitalisterne i deres afvisning af hele Darwinismen, hvad bliver isaafald en naturforskers verdensanskuelse?

Det er klart, at vi da som før staar overfor de endnu uløste gaader: organismernes første opkomst, deres hensigtsmæssighed samt skabelseshistorien med dens eventyr. Der synes da ingen anden udvei tilovers end at kaste sig i supranaturalismens arme. Det maa have været en skabende almagt, som naar jorden var tilstrækkelig afkjølet, for første gang kaldte levende væsener tillive, og derpaa i et anfald af ligegyldighed eller lede dømte dem til undergang, men saa igjen betænkte sig og foretog en ny skabelse — for atter at tilintetgjøre o. s. v. i det uendelige. Slig kan man jo sagtens ogsaa tilnød tænke sig sagen.

Men hertil er at bemærke, at isaafald har man glemt Helmholtz's ovenfor nævnte princip: videnskaben, hvis maal det er at begribe naturen, maa gaa ud fra forudsætningen om dens begribelighed. Thi vel kan afstamningsteorien have sine svage og dunkle punkter; men den er dog ikke i saadan grad stridende mod det i os boende krav paa fornuftig sammenhæng, som den fra fysisk standpunkt umulige antagelse, at et immaterielt væsens viljesakt af intet paa stand skulde frembringe om ikke andet end en myg. Er dette tænkeligere end, at der skulde fremkomme et digt, naar skriftkassen i et trykkeri blev hvælvet ud, endog denne ialfald indeholdt samtlige de bogstavtyper, som tiltrængtes? Dette sidste billede anvendes nemlig fra gammel tid mod vilalismens modstandere.

Den vitalistiske skabelsesteori kommer desuden i skade for at tillægge det forudsatte almægtige væsen en for dette høist uværdig fremgangsmaade med ombestemmelser og vilkaarligheder.

Den eneste rimelige forestilling om skabelsen maa jo dog være, at en eneste skabelsesakt har frembragt den samlede materie slig, at den ifølge de den medgivne ubrødelige love under de fornødne vilkaar — f. ex. her

*) Tidsskriftet skal senere meddele en udsigt over begge forskeres meninger.

paa vor klode — paa egen haand affødte enkle levende væsener, som saa ifølge de samme oprindelige love udviklede sig videre til den hele række af organismer — ligefra den ringeste mikrobe til en Newtons hjerne. Fordi om forskerne i sine laboratorier forgjæves søger at fremkalde saadanne vilkaar, at livløst stof kan tage liv, derfor bør jo ikke antagelsen af en oprindelig „uravl" — en under urtidens forhold foregaaet „abiogenese" — være logisk forkastelig.

Kommer man til denne endeslutning, nærmer man sig ogsaa Leibniz's teori. Fra denne kan der kun gjøres et skridt videre, nemlig fra supranaturalisme til materialisme; afgjørelsen her beror paa valget mellem forestillingen om et almægtigt skabende immaterielt væsen som materiens ophav og forestillingen om en uendelig materie, der med sine nærværende egenskaber fra evighed af bevæger sig i det uendelige rum.

Hvorledes der end vælges, saa har ny-vitalismen intet tjent paa sin forkastelse af Darwins tanker.

Frelsesarméens arbeide.

(Efter **Maud Ballington Booth** i *„Scribner's Mag."*)

Ny Englands maiblomster med den fine duft begravet under vaarens tykke lag af raadnende kviste og blade rinder mig altid ihu, naar jeg tænker paa den afdeling af frelseshæren, der udfører sit arbeide blandt de laveste og usleste i vore storbyer. Thi dens arbeidere er ogsaa som begravet under menneskehedens værste elendighed, nød og last, — frivillig og for altid begravet der, ganske afskaaret for al den øvrige verden med dens lys og glæde. Men gjennem elendigheden og usselheden sender ogsaa de frem en fin duft af opofrelse, kjærlighed og ømhed.

For dem, der blot kjender frelsesarméen og dens arbeide af omtale, kan det synes underligt, at en enkelt afdeling af arméen bærer navn af „Sump brigaden" (Slum brigade), naar dog den hele organisation er viet de moralsk, økonomisk, intellektuelt og legemlig forsumpedes frelse eller redning. De, der ikke nærmere kjender forholdene blandt de fattige, forstaar nemlig ikke, at der ogsaa blandt dem bestaar skarpt begrænsede klasser med sin klassestolthed, og at hver klasse kræver sin egen form af arbeide, skal arbeidet lykkes. Hver klasse har sin fordom, sin stolthed, sit aristokratiske hovmod, sin exklusivitesfølelse. Og skal man redde dem, maa der tages hensyn til disse.

Der er f. ex. først de haardt arbeidende, agtværdige og selvagtende fattige, der arbeider, naar arbeide bare kan opdrives, og som ved haardt slid og uendelig sparsommelighed og nøisomhed holder sulten fra døren og sin selvagtelse uskadt — i de nogenlunde gode tider. I de haarde tider vil de heller sulte end bede om hjælp.

Saa er der en lidt lavere klasse, der altid har nød, savn og elendighed til husgjæster; der kun arbeider leilighedsvis, bebor et eller to elendige værelser pr. familje i faldefærdige rønner eller usle leiegaarde, hvor de pakkes sammen som sild i en tønde, og som ofte endog drives ud derfra og maa søge ophold i de elendigste „logihuse", hvor fire, fem familjer stuves sammen i et værelse. Naar de ikke arbeider, driver de om i gaderne.

Endnu lavere ned finder vi en klasse, der absolut intet hjem kjender, men lever som hjorde af mennesker i den værst tænkelige elendighed og dyriskhed. De lever ganske fra haanden til munden og driver om i storbyerne uden engang at søge arbeide, idet de ved forskjelligartet ulovlig trafik skaffer sig det nødvendigste til at vedligeholde for en tid en fordrukken tilværelse.

Videre er der forbrydernes klasse, deres der helt lever af forbrydelser, og som lever meget bedre end de foregaaende klasser, — „lever af sit vid", som de selv kalder det.

Og endelig er der store skarer, som har sunket ned fra bedre stillede kredse gjennem last eller drukkenskab, og som vedblivende synker fra trin til trin, til de helt forsumpes.

Det er en bekjendt sag, at frelsesarméen har naaet frem, hvor ingen anden løftende indflydelse har havt haab om at naa. Drukkenbolte, dagdrivere, vild, forvorpen ungdom, faldne kvinder er blevet samlet ind fra veie og gader i hundretusenvis, bragt til arméens møder og ofte gjort til bra mennesker.

Efterhaanden fremstillede sig for arméens førere det problem, at naa ned til de allerelendigste, til selve den bundløse, stinkende sump, hvor en del af vore medmennesker stadig gaar tilgrunde. Det føltes, at der maatte være mængder af mennesker i storbyerne, der lever ganske som vilde og hedninger, og som endnu aldrig har hørt selv frelsesarméens trommer og trompeter, mennesker boende som rotter i underjordiske huller og nedfaldende, mørke rønner, uden klæder nok paa kroppen til at vise sig paa aaben gade, — eller syge og døende i de forpestede huller.

Ogsaa disse maatte reddes. Ogsaa til disse maatte der bringes haab og opreisning ved kjærlige hænder og ømme hjerter. Dertil blev Sump-

brigaden organiseret. Først i London. Det var før Toynbee Halls*) tid og før Universitets-koloniernes tid**).

Sumpbrigaden bestod af kvinder, der allerede havde erfaring i arméens arbeide og nu frivillig paatog sig dette haardeste hverv. De skulde leve midt i det tykkeste af elendigheden og leve akkurat som sine nye naboer, blive fattige med dem, forsage alle bekvemmeligheder, skille sig ganske fra den lysere verden, hvor de før færdedes. De skulde begraves lige saa fuldstændig i storbyens mørkeste kroge, som om Afrikas skove havde opslugt dem. Og det var intet experiment, intet forsøg. Det gjaldt et livsvarigt arbeide, hvortil de maatte hellige sig, villige til for de fortabtes skyld at udføre og at lide, hvad der i arbeidets medfør maatte komme af vanskeligheder, sygdom, mismod og hjemve efter livets lyssider.

Disse arbeidere gaar ikke ud blandt befolkningen med en følelse af nedladende beskyttelse eller medlidenhed, men blot som naboer, der lever det samme liv som de andre og holder af dem.

Den blaa uniform og hat lagdes tilside og elendige udslidte kjoler og hatte toges paa isteden. De leiede to værelser i en elendig leiegaard i et af de usleste strøg. Værelserne blev møbleret som naboernes. Intet teppe paa det bare, henraadnede gulv. Intet, der kunde fortælle om komfort eller velstand. Kun et usselt bord og stole, ovn og seng.

De skulde heller ikke betragte sig blot som aandelige hjælpere eller raadgivere; men lige villig gjøre enhver ting, der kunde være naboerne til nogensomhelst hjelp; gjøre sig til deres venner. De skulde ikke begynde med at gaa om med blade og traktater, men med at opsøge de syge og pleie dem; tage sig af forladte børn, skure gulve, hvor husmoderen ikke selv kunde eller vilde gjøre det, vaske og bade skidne børn, vaage hos de døende, bistaa ved begravelser, søge at stifte fred, hvor slagsmaal forefaldt, o. s. v. i det uendelige. Stille og rolig skulde de gaa om i sin gjerning og gjøre alt af kjærlighed og i kjærlighed, uden løn. Det ansaaes af betydning, at de fattige ikke havde grund til at mistænke dem for nogen egeninteresse i deres arbeide; de maatte vænnes til at føle, at det gjordes af ren, medmenneskelig interesse og medfølelse for dem.

Men det er vel overflødigt at sige, at arméen aldrig taber sit aandelige maal afsyne. Den betragter alt andet som dette maal underordnet, som midler til at naa frem til det. Sjælenes evige frelse er maalet for

*) Et forsøg af dannede mænd paa at naa og hjelpe de uheldigt stillede i samfundet.

**) Kolonier af studenter og elever fra høiere skoler, der forfølger samme maal som førnævnte bevægelse.

alt. Deri ser vi sagens rod og kjerne. Træet selv maa gjøres godt — personligheden; ellers hjelper intet i længden.

Der tales om sociale reformer. Reformer, der alene sætter sig en høiere grad af oplysning eller bedre omgivelser som maal, vil ingen grundig og varig forbedring bringe i de forsumpedes kaar; thi hvor last, urenlighed og forbrydelse er, vil de gjøre den skjønnest planlagte orden til et kaos, ødelægge de „forbedrede kommunale leiegaarde" og blot benytte den høiere oplysning til at blive flinkere i forbrydelse og til at gjøre skade i større udstrækning. Da først kan det alt blive virksomt, naar reformen bliver radikal og naar frem til roden, til individet og omskaber det, naar der den enkeltes hjerte udsættes for en indflydelse, der renser, varmer og reformerer det.

Sump-arbeidet begyndte efter en meget beskeden maalestok i et enkelt distrikt i Øst London; men det lykkedes over al forventning og har nu antaget betydelige dimensioner. Forskjellige kirker har ogsaa fulgt arméens exempel i denne retning, uden at dog nogen af dem vil gjøre krav paa at have naaet hverken saa dybt eller saa vidt, som arméen har gjort. Den har bragt menneskelig kjærlighed, omsorg og hjelp ned til det absolut dybeste lag af elendighed. Der er ikke længer nogen del af storbyernes befolkning, der ikke omsluttes af et kjærlighedens arbeide og af en kjærlighedens lov, som det er vanskeligt for noget tilfælde af elendighed at undslippe.

Jeg fik overopsynet med denne del af arméens arbeide lige fra begyndelsen af, og har derfor havt god anledning til at følge det. Jeg glemmer aldrig et af vore første tilfælder i London.

En af vore officerer meldte mig, at han i en krog i en faldefærdig rønne af en gaard havde fundet et ynkeligt tilfælde af fattigdom. Vi gik sammen derhen. Trappernes gelænder var saa ødelagt og saa skiddent, at vi i det dybe mørke ikke turde betro os til det, men følte os frem med hænderne langs væggen. I tredie etage fandt vi familjen. Den beboede et eneste ganske lidet værelse. Lige overfor døren var der en haug af søppel, skrab og filler, hvor der laa et fuldstændig nøgent spædbarn, saa skiddent, at det saa ganske graat ud over hele kroppen. Det havde det abnormt store hoved og ansigt, som en saa ofte ser blandt de udsultede smaa i denne menneskelige sump. Det lignede i mine øine mere en abe end menneskers barn. Foran kaminen, hvor ingen ild brændte, skjønt det var vinter, stod et andet toaars gammelt barn. Nær det stod en ung mand med et fortvilet udtryk i en tæringspatients ansigt. I et hjørne af værelset laa en del filler; det var familjens seng. Midt i værelset sad moderen, saa skidden, elendig og fortvilet udseende, at det skar en i hjertet ved tanken om, at hun dog var en søster af de lykkeligere stillede kvinder, der aldrig har udstrakt en haand for al hjelpe hende. Hendes usle dragt var saa fillet, at den ikke længer gav legemet anstændig dækkelse; haaret hang slusket, sammenfiltret og fuldt af smuds ned over skuldrene,

og ansigtets opsvulmede tilstand gjorde hende ligefrem frastødende at se paa. Ved siden af sig havde hun en gammel kasse, der tjente som bord, og paa den stod en kjøkkenlampe med tilrøgt og sprukket glas. Hun saa ikke engang op, da vi traadte ind, men fortsatte sit arbeide. Hun holdt paa at lave fyrstikæsker. Manden havde paa flere uger ikke kunnet finde arbeide, saa hun maatte ernære familjen. Hun sendte os ikke et blik. Jeg gik hen til søppel- og filledyngen og tog det nøgne spædbarn i mine arme og begyndte at tale til moderen om det for at indlede en samtale. Hun havde ikke tid til at vaske hverken det eller sig selv, sagde hun. Og det undrer mig ikke. Tolv dusin Fyrstikæsker maatte hun tilvirke for at tjene atten øre! Og da maatte hun selv holde sig med traad og klister og bringe æskerne, naar de var færdige, flere kilometer for at faa dem afleveret og faa sin betaling. Det toaarsgamle barn var dagen før blevet stygt forbrændt; der var et aabent saar over dets hele bryst. — Moderen syntes aldeles ligegyldig for vore ord. Der syntes ikke at være nogen vei til hendes hjerte. Saa knælte vi ved siden af hende og bad i de enkleste ord, vi kunde finde, som til en personlig ven og frelser. Da vi atter saa op, fandt vi til vor glæde, at hendes hjerte var blevet rørt. Hun havde holdt op at arbeide, taarer strømmede nedad kinderne, og manden græd ogsaa. Efter det var skurebørster, varmt vand og sæbe det næste skridt. Og vore kvinder udførte saa i dage og uger den skuring og vask, som den stakkels moder ikke selv havde tid tll. Spædbarnet blev vasket og klædt, og den toaariges saar forbundet og stellet med.

I New-York blev det ofte sagt mig, at der trængtes ingen Sumpbrigade, fordi den Nye Verden ikke eier nogen saadan total forsumpelse, som den Gamle Verden. Jeg vilde i hvert fald lade sagen undersøge og prøve.

Vi valgte to af vore dygtigste kvindelige arbeidere og sendte dem ud for at nationaliseres i sumpregionerne, om jeg faar benytte et saadant udtryk. De tog to værelser i en ussel gaard af slet ry. Værelserne var saa gjennemsyrede af skiddenhed, at det tog en uge at faa dem rengjort. Faldne kvinder havde havt dem før. Gaarden var fuld af familjer, omtrent uden undtagelse fordrukne og demoraliserede. Rundt om dem var New-Yorks værste strøg. Deres møblement bestod af en seng, en løs madras, et umalet træbord, to stoler, en kasse, en gammel ovn*) paa tre ben (det fjerde var borte og erstattedes af en mursten), skurebørster, sæbe, bøtter og nogle tallerkener o. s. v.

Udrustningen var slig, at naboerne maatte tage dem for at tilhøre deres egen klasse, hvad det ogsaa var meningen de skulde. De gik i begyndelsen klædt i filler og levede paa usleste vis for at vinde tillid og fremforalt for at lære grunden at kjende. Mod en uniform eller en hel

*) I Amerika medfører hver leieboer sine egne ovne. Huseierne anskaffer ingen. Naar man flytter, tager man ovnen med. Den flyttes ogsaa gjerne ud hver vaar for at sættes op paany om høsten.

dragt, omend aldrig saa simpel, vilde mistanken strax have været paa vagt, og de vilde ikke faaet se tingene, som de virkelig er; mistanken vilde ogsaa have gjort det umuligt for dem at komme naboerne helt nær. Nu holdt de sin mission hemmelig i begyndelsen og blev snart venner med alle. Da først lod de det blive kjendt, at de var frelsesarmésoldater. Da havde de lært sin slagmark at kjende og faaet fast tag paa menneskene om sig. Men selv da vedblev de at gaa uden uniform, blot i en ganske simpel, men hel dragt.

I begyndelsen var jeg selv en tid hos dem. Min dragt var en udslidt kalikokjole, der tillod begge nøgne albuer at stikke ud gjennem slidte huller; skjørtet hang i filler om benene. Dertil et forklæde med et stort hul brændt i midten. Skoene var umage og havde mere ventilation end strengt nødvendigt. De var snøret med hvid hyssing. Hattens pul og bræm var iturevne. De andre var klædt paa samme vis. Saaledes kunde vi gaa og komme uden at vække opmærksomhed. Det eneste, vi havde forud for de andre, var, at vi var rene, og det hørte vi en dag et par gutter forklare saaledes, at vi „var fra landet“ og endnu temmelig „grønne“.

Mrs. Booth skildrer videre den grænseløse elendighed, hun fandt i New-York, og erklærer, at hun har seet lige saa fæle ting der som i selve London. Ei alene lever hele familjer med voxne børn og kanske onkel eller tante saavelsom smaabørn i et eneste eller to smaa kot i elendige gamle bygninger, der formelig ryger af skiddenhed og pest, og hvor op til 30 familjer er stuet sammen; men selv i kjelderne under slige rønner finder man dem boende sammen med hærskarer af rotter. Vinduesglasset er erstattet af filler og papir; gulvene raadne og fulde af skiddenhed, tagene truer med at falde ind. I sommertiden flytter en stor del af gaardens besætning om nætterne op paa taget for at faa luft. I „logihusene“ beboer et halvt dusin familjer det samme værelse uden spor af skillevægge; voxne og børn, mænd og kvinder om hinanden. I mange bygninger i Filadelfia (for arbeidet har nu strakt sig til flere storbyer) gaar trapperne til de øvre etager uden indbygning gjennem værelserne i de lavere, saa at de logerende i tredie og fjerde etage maa gaa gjennem deres bekvemmeligheder, som bor nedenunder, og se alt hvad der foregaar. At det under saadanne forhold er vanskeligt at tale om nogen moral, er en selvfølge. De sanitære forhold trodser enhver beskrivelse. Det ryger og stinker af uhumskhed. Drukkenskaben raser som epidemi. Især om søndagene. Man finder de ulykkelige liggende drukne i gaderne, paa trapperne, i gange og paa dørtærskler. Et sted fandt man en mand døddrukken under bordet, mens tre drukne kvinder sloges omkring det. Paa et andet sted udskjældtes frelsesarméens arbeidere af to mænd og tre kvinder, lige drukne; de pegte

paa et krucifix paa væggen og mente, at det var al den religion, de havde brug for, og en hel del mere, end deres naboer kunde rose sig af.

Men det sørgeligste af alt, siger Mrs. Booth er disse forholds indflydelse paa den vrimmel af børn, som voxer op der. „Hvad smaabørn her lider og hvad uret der her gjøres dem lader sig ikke beskrive og vil aldrig blive fuldt kjendt, til den sidste doms dag." Der er blevet bragt til arméen smaabørn blaa og sorte over hele kroppen efter forældrenes slag. Smaapiger under to aar er fundet saa brutalt mishandlede, at det var bedre for dem, om kjæltringerne havde myrdet dem med det samme. Drukkenskab hos spædbørn er hyppig. Dels arver de lysten til drik, suger den ind med melken fra fordrukne mødre, dels heldes der brændevin ned i deres hals for at „stagge" dem, naar de skriger. Mange af dem henlever paa den vis sit hele liv i en drukken døs. I slige tilfælde maa jo døden betragtes som en lysengel.

Og dog er ei det menneskelige helt uddød selv her. Der er neppe et mere interessant sted at studere menneskene end denne skyggeverden af sorg og elendighed. Straaler af ædelmodighed, galanteri, æresfølelse og medmenneskelig sympati og kjærlighed bryder frem hvert øieblik fra disse hjerter, som en skulde tro saa helt fortabte og forhærdede. Selv der er der gnister af det guddommelige. Mange af dem overrasker en ved kvik og skarp forstand. I det hele finder hun i Amerika mindre af den lammende og rent fordummede stupide elendighed, som man møder i London; der er langt mere liv, kvikhed, aand og elasticitet selv i de dybest sunkne.

Man kan ikke andet end beundre det mod, den selvtillid, den kjærlighedsfulde, enkle, bramfrie opofrelse, der udvises af disse frelsesarmékvinder. De gaar altid i det her omtalte arbeide alene. Der er ingen mænd blandt dem. Og de gaar, hvor faa mænd vilde fordriste sig til at gaa. Regelmæssig besøger de hver familje i sit distrikt, gaar fra dør til dør for at hjelpe, hvor der trænges hjelp, opsporer ensomme forladte; finder undertiden forglemte døende i elendige kvistværelser eller kjeldere; stiller sig mellem en fordrukken mand og hans hustru, naar den første prygler den anden; taler til den rasende; tager hans slag, om nødvendigt; giver sig aldrig, før de om muligt — og det hænder nok ikke sjelden — har faaet gjenoprettet baade fred og god forstaaelse i familjen. Børn, der forlades eller mishandles, tager de til sig. De har sine barnestuer, indredet for de penge, de selv kan skaffe tilveie; hjelp udenfra vilde blot blive misforstaaet og mistænkt af de fattige, der skal hjelpes; de hader de riges nedladenhed. Stuerne er derfor tarvelige nok; vuggerne er sæbekasser sat paa mejer og med en tøndestav oventil, over hvilken der om sommeren hænger et stykke

flor for at holde myg og fluer væk. Men stuen er ren, og der er husker og legetøi der og fremforalt kvinder, hvis moderlige omsorg og kjærlighed er som et stykke Guds himmel i de forladte børns liv.

Men arméen nøier sig ikke med disse besøg i hjemmene. Dens arbeidere — kvinder altsaa, gjerne unge kvinder — opsøger ogsaa alle de værste lastens og udsvævelsernes tilholdssteder, som vor jord eier, kneiper og prostitutionshuse; overalt trænger de ind; ænser ikke haan, skjældsord eller trusler, men synger og beder og taler direkte til hver især; kjæmper en kamp paa livet derinde i brændevinslugten og tobaksrøgen for deres sjæle og deres personligheder, som ingen af dem kjender.

Og deres mod og opofrelse vinder dem overalt den tillid og agtelse, de fortjener. De lider aldrig overlast, siger Mrs. Booth. Forsøgte en eller anden usling at løfte haand mod en frelsespige, vilde hundre arme slaa ham ned. De respekteres mere end politiet. I tilfælde af slagsmaal eller trætte, løber de forurettede eller naboerne heller til frelsesarméen end til politiet. Ja, selv pengebidrag kommer der til arméen ud af disse rønner og huler. Der gives gjerne nok til at betale leie af mødesalene. Det er skik og brug inden arméen at sætte en uge af aaret tilside som en „forsagelsesuge“. Arméens medlemmer negter sig da en eller anden tilvant behagelighed, og det derved indsparede beløb gaar i arméens krigskasse. Men det hænder, at ogsaa uomvendte mænd og kvinder i disse livets „sumpe“ tager del i forsagelsesugen og bringer sine opsparede skillinger til arméen. I New-York indkom paa den vis fra de elendigste distrikter i en uge 370 kroner.

„Møderne“ udgjør selvfølgelig ogsaa en regelmæssig del af arbeidet. De begynder dog først, efterat arméen har vundet fast grund under fødderne ved sin virken omkring i hjemmene. I en by aabnedes det første møde med 32 tilhørere, og alle de 32 var drukne. Selvfølgelig er der ofte mange drukne paa møderne, og følgen er, at de stadig afbrydes af tilraab, drukken latter og allehaande bemærkninger. Det er klart, at der skal særegne midler til for at naa frem til disse mennesker. Arméens midler har vist sig overordentlig virkningsfulde. Det vilde forresten være en god øvelse og erfaring for en ung prest at tale ved enkelte saadanne møder, mener Mrs. Booth. Det er paa sæt og vis en overmaade kritisk tilhørerkreds. Den føler instinktmæssig hver skygge af uegthed eller unatur og er ikke sen om at give sin mening tilkjende. Hvad der siges, maa være egte og følt først og fremst, og dernæst enkelt og ligefrem.

Omvendelser er hyppige, og en omvendelse betyder ikke blot en sjæls frelse for evigheden men et menneskes frelse i og for dette liv, omvendelse fra drukkenskab, last og usselhed til et retskaffent, ædru,

arbeidssomt og ofte ligefrem nobelt liv. Det hænder, at mænd ved omvendelsen tilstaar længst glemte og aldrig straffede forbrydelser, lige til mord, og er rede til at give sig politiet i vold og tage sin straf. En erklærede ved omvendelsen, at hvad der greb ham og gjorde hans hjerte blødt, var synet af arméens barnestue: „Godtfolk“, sagde han, „slig havde jeg aldrig før seet smaabørn stellet om; og jeg følte, der maatte være noget godt i de kvinder, som gjorde det, og saa kom jeg hid for at se, hvad det kunde være, som gjør dem slig.“

I barnestuerne faar mødre, der har arbeide om dagen eller af andre grunde ikke selv kan passe dem, lov til at lægge sine smaabørn ind. Her bliver de ogsaa vasket og badet. 2340 børn er saaledes blevet taget vare paa i New-York alene i løbet af 6 maaneder!

Det hele arbeide koster ubetydeligt i forhold til de resultater, der kan opvises. Intet gaar til høie embedsmænds og lederes lønninger, intet til bygninger eller lignende, hver øre gaar direkte og udelt til selve arbeidet. Arbeiderne faar blot det allernødvendigste til simpleste kost og dragt og til leie af de to usle værelser. Anden løn faar de ikke.

Saavidt Mrs. Booth. Enhver skylder vistnok respektfuldt at tage hatten af for et arbeide og for arbeidere, der bringer lidt af livets lys, lidt af kjærlighed, menneskelighed, renslighed, moral og civilisation ned i disse elendighedens laveste strøg. Vist er det vel ogsaa, at det personlige arbeide her altid maa gaa haand i haand med sociale reformer, og at ethvert forsøg paa at drænere og rense denne sump og gjøre den menneskelig, fortjener al støtte og den største paaskjønnelse. Vi kan misbillige arméens ideer, principer og enkelte af dens arbeidsmidler. Vi kan ønske, at den viste større forstaaelse af livets kulturside. Vi har høist sandsynlig langt bedre teorier om, hvordan et saadant arbeide bør gjøres. Men de bedste teorier hjelper uheldigvis saa svært lidet, naar de ikke bliver sat i udførelse. De omvender ingen drukkenbolte. De klæder ingen nøgne. De redder ingen udsultede og forpinte smaabørn. Frelsesarméen derimod har gjort dette. Den alene har udført arbeidet. Den har frelst menneskeliv — ved eller trods sine trommer og basuner. Og derfor bør det os at tale noksaa ydmygt og beskedent, naar vi kritiserer dens arbeide. Den bedste kritik vilde utvilsomt være, at udføre det selvsamme arbeide bedre.

Den literære bevægelse i Polen.

(Efter **A. Krzyzanovski** i *„Revue des Revues“.)*

Som Polen er delt i tre dele, saa har ogsaa dets literære liv tre centrer. De af Preussen annekterede provinser har sit aandelige midtpunkt i Posen; i Galicien er det i de to gamle hovedstæder Lemberg og Krakau; og endelig betragter de centrale guvernementer, som nu kaldes kongeriget Polen, tilligemed Lithauen, Podolien, Volhynien og Ukraine, Warschau som sit aandelige livs eneste arnested.

Vi skal i denne artikel blot omtale den literære bevægelse, som har sit midtpunkt i Warschau. Her fremkommer de alvorligste og betydeligste af vor kunsts verker; og naar de to sidste aars kataloger opregner arbeider af 50 romanforfattere, vil man forstaa, at stoffet er rigt nok.

Selvfølgelig paastaar vi ikke, at alle disse femti skribenter er mærkelige talenter eller personligheder, men der findes blandt dem begavelser af første rang, og deres samlede produktion giver det bedste og rigeste billede af vort liv. Enhver ny tanke, som fremkommer i den europæiske literatur, finder strax udtryk hos os; og ethvert moralsk eller socialt problem, som ude i verden har grebet hjerterne, finder øieblikkelig en veltalende og sterk gjenklang i vore romanforfatteres verker. Den eneste retning, som ikke har fundet nogen repræsentant hos os, er den yderliggaaende realisme og naturalisme. Vi har et par prøver paa den fra to eller tre forfattere; men de har aldrig vundet popularitet.

I spidsen for literaturen staar som dens vaabendrager og faste støtte den polske presse. Den omfatter i Warschau over 60 aviser og tidsskrifter, som alle er i høieste grad konservative. Selv den „yngste presse“, som man før kaldte den, har opgivet sit krigerske sindelag for at forkynde meget moderate ideer. Til denne hører det interessante *Ugeskriftet,* grundlagt og redigeret af A. Wislicki og ligeledes *Sandhed,* som redigeres af Alexander Svientochovski, den berømte dramatiske forfatter og glimrende stilist.

Det gjælder om disse blade som om den polske presse i det hele taget, at den udmærker sig ved sin sjeldne hæderlighed og selvstændighed.

Den ægte poesis kilder flyder sparsomt i vore dage. Vor prosaiske positivisme med sine materialistiske tendenser og sin ærbødighed for jernhaarde naturlove har ikke kunnet inspirere de store aander. Hos os som alle andre steder er romanen blevet den eneraadende form for al poesi. Den polske roman har forstaaet at vinde publikum ved sin enestaaende alsidighed. Den har vexelvis laant eposets kongelige pragt og digtets inspirerede flugt, og til andre tider har den blotlagt den menneskelige sjæl og dissekeret hjertets inderste hemmeligheder med videnskabsmandens grundighed. Men oftest er romanen hos os steget ned fra poesiens og ideens piedestal for at leve med i folkets liv, dele dets haab og længsler, dets smerter, glæder og fortvilelser . . .

Paa den maade er vor roman blevet læsernes raadgiver og lærer i livets kunst. Og den har benyttet denne sin indflydelse til at udbrede

enhver ædel og ophøiet tanke; den har været fremskridtets herold og talsmand for alle de menneskelige følelser, som kan sætte hjerterne i brand. Denne romanens stilling som folkets opdrager har bevaret den for enhver fristelse til at indlade sig paa obskøne emner og andre daarligheder. Det vilde aldrig blive taalt af publikum.

Efter disse forbemærkninger vil det ikke forbause, at hele vor nyere historie er fremstillet i den. Det er i den anledning nok at nævne J. J. Kraszevski — den skribent, som hævede den polske roman til dens nuværende høide — for at forstaa, at i hans kjæmpe-produktion paa tusen bind kan de kommende slegter finde skildret vor nationale udvikling i mer end et halvt aarhundre. Kraszevskis efterfølgere og efterlignere har forstaaet at udvide sin kunsts omraade. Deres bøger er mindre ensformige og mere moderne end hans.

Som den første af disse nulevende forfattere maa nævnes Henryk Sienkievicz. Foruden en række prægtige historiske romaner, som russerne, tyskerne og englænderne har skyndt sig med at oversætte, foreligger der fra hans haand en psykologisk roman „Uden dogmer“, (hvoraf der snart kommer en fransk oversættelse med forord af Paul Bourget) som har gjort megen opsigt ved sin minutiøse analyse af en *fin de siècle*-karakter, der piner sig ved en uophørlig ransagen af sit eget hjerte. Iaar har Sienkieviez ikke givet os nogen ny bog. Derimod er netop udkommen tyvende bind af hans „Samlede verker“, og *Polsk gazette* bragte i høst hans sidste roman *Rodzina Polanieckich* som føljeton.*)

Den rene modsætning til Sienkievicz danner den pseudonyme forfatter Boleslas Prus (Alexander Glovacki). Han er i alt undtagen i talentfuldhed forskjellig fra denne. Prus er Polens mangesidigste og originaleste skribent, udpræget humorist, en høitflyvende idealist og samtidig den klareste, mest jordbaarne forstand, jeg kjender. Kunde han blot nøie sig med den opgave at skabe kunst, vilde han sikkert frembringe de mest udmærkede verker; men han er altid optaget af filosofiske teorier og videnskabelige opdagelser, som faar lov til at brede sig i hans bøger til fortrængsel af det kunstneriske element. Desuden er han en frugtbar føljetonist. Hans sidste værk *De emanciperede,* en tendens-roman i fire bind, har gjort megen opsigt og fremkaldt livlig diskussion. Uheldigvis har forfatteren ogsaa her ladet sig forlede af sin svaghed for videnskabelig teoretiseren til at fylde bogen med en mængde udenoms-betragtninger. Dertil kommer, at han har leveret en overdreven karikerende skildring af en saa alvorlig sag som kvindernes kamp for større frihed. Trods mange meget smukke scener maa derfor „De emanciperede“ regnes blandt hans mindre vellykkede bøger.

Den psykologiske roman dyrkes ivrig af vore mest fremragende forfattere. Ved siden af Sinkievicz „Ugen dogmer“ kan nævnes *De to poler,* det sidste arbeide af den mest berømte af vore kvindelige skribenter, fru Eliza Orzeszko. Det er en problemroman, der nærmest forkynder den moderne nyttemoral. Ikke destomindre indeholder den store skjønheder og en værdifuld psykologisk analyse af to karakterer. Heltinden er en høisindet, frittænkende og varmhjertet kvinde, som har sat det sig store maal at

*) Af Sienikevicz foreligger paa dansk: *Kultegninger,* overs. af Knud Berlin.

bruge sin betydelige formue i ideernes tjeneste: hun vil sprede lys og velsignelse om sig ved at delagtiggjøre hele landet i sin rigdom. Helten, der er en type paa vore dages egoistiske, karakterløse ungdom, har den moderne dilettantismes raffinerede, kunstneriske smag og svaghed for nydelser og forstaar derfor ikke det ringeste af hendes ideer. Disse to extremer drages mod hinanden af kjærligheden, men skilles af modsætningen i livsanskuelse. Den ene kan ikke forstaa den anden, og ingen vil opgive sine ideer og sympatier for den andens.

Som psykolog og analytiker af de menneskelige følelser indtager Adam Krechoviecki, hovedredaktøren for *Gazeta Lvovska* („Lembergs Tidende") og forfatter af flere høit vurderede historiske romaner, en fremtrædende plads. Hans *Veto* (4 bind), der giver glimrende skildringer af de svenske krige i Polen i det syttende aarhundrede, forbauser ved sin rigdom og kraft. *Najanlodszi,* en roman fra vore dage, giver en noget tendensiøs, men overordentlig talentfuld fremstilling af den nulevende slegts moralske skibbrud som en følge af, at dens opdragelse er grundlagt helt og holdent paa en materialistisk filosofis lærdomme. Krechovieckis sidste verk *Jestem* (Her er jeg!) er en psykologisk analyse af en kunstner, hvis talent først udfolder sig i hans livs sidste øieblikke.

Disse faa exempler viser tilstrækkelig, hvilken forskjel der er mellem franske psykologiske romaner og polske. En af den franske romans mestre, Paul Bourget sætter hele sin smidige kraft og dybtgaaende sjæle-analyse ind paa at gjennemtrænge kjærlighedens mysterier, de erotiske følelsers gaadefulde konflikter. De polske digtere benægter ikke den store rolle, som denne naturmagt spiller i tilværelsen, men de sætter den i anden klasse, de finder ikke, at den er livets begyndelse og ende. Ifjor var der saaledes en helt ung, ubekjendt forfatter Ignas Dombrovski, som vakte alle literært kyndiges opmærksomhed ved en psykologisk studie over en døendes sidste øieblikke. Bogen hed „Døden" og er aabenbart inspireret af den norske forfatter Knut Hamsuns Sult. En meget fattig medicinsk student bliver forkjølet, da han en dag kommer fra forelæsningssalen; maa holde sengen og begynder for ikke at kjede sig altfor meget at nedskrive sine indtryk under sygdommen. Det gaar snart med forfærdelse op for ham, at han har tæring. Fra det øieblik, han skjønner dette, følger han med fortvilelse den skrækkelige sygdoms fremskridt. Med hver time, som gaar, mærker han, hvordan livet slukkes i ham, og hans lidende sjæl, som ikke har andet at mindes end den livslange kamp mod alle fattigdommens pinagtigheder, reiser sig forgjæves til oprør mod dødens og tvilens magt og det grusomme tomme intet, som omringer ham paa alle kanter og aabner sit gab for at sluge ham. Der er steder i denne bog, hvis naive skjønhed fylder læserens øine med taarer. Og dens psykologi er saa ægte og sand, at den vel kunde fortjene at blive oversat til alle sprog. *Felka,* en skildring af en ung sypiges liv, er forfatterens sidste arbeide. Det udmærker sig ved den samme dybe, indtrængende analyse, men lider sterkt under en vis monotoni og kunstig naivetet.*)

---

*) For at fuldstændiggjøre listen over psykologiske studier meddeler forf., at han selv har udgivet to romaner: *Mimosen* og *To strømninger,* som behandler problemet om folkets og adelens sammenslutning.

Ved denne min fremhæven væsentlig af den analytiske roman er jeg blevet nødt til at beskjeftige mig med de yngste forfattere. Det maa dog ikke glemmes, at vi har en hel række af skribenter, hvis verker forlængst er berømte.

Vi har da først pseudonymet *Sever's* (Boleslas Maciejovski) noveller, der regnes blandt den polske literaturs perler. Det er skildringer af folkets liv, udførte med sand digterisk varme og sanddru virkelighedstroskab. Hans sidste verk er en social roman i tre bind, som handler om — petroleum. Ligesom i Zola's „Menneskedyret“ lokomotivet er romanens egentlige hovedperson, er petroleum'en det her. Vi føres ned i gruberne, hvor den udvindes, følger hæren af arbeidere ved deres gjerning i de skumle dybder. Og hele dette maskineri har til opgave at frelse en slap døgenigt, som er fordummet af lediggang, selskabsliv og vellevnet; arbeidet i gruberne gjør ham til et nyt menneske, og han lærer siden folket at paaskjønne civilisationens velsignelser og elske den fædrene jord. Ved siden af denne forfatter maa nævnes M. Gavalevicz, der i sin roman „Jødiske proselyter“ skildrer antisemitismen, som den tager form hos Warschaus penge aristokrati. G. er baade foredragsholder, publicist, digter og redaktør af et tidsskrift og har i de sidste aar forbauset alle ved sin aands forbausende udvikling. Af romanskribenter kan endnu nævnes pseudonymet Klemens Junosza, der har leveret skildringer fra jødernes og bøndernes liv; og Adolf Dygazinski, en forfatter, som ogsaa er videnskabsmand og har formaaet at fornye romanen ved en pikant behandling af naturforskningens nyeste ideer. Hans sidste roman, „Den dumdristige“, behandler vore udvandrede landsmænds stilling og forfatterens indtryk fra en reise til Brasilien.

Saa har vi de kvindelige skribenter.

Efter Eliza Orzezko, vor mest berømte forfatterinde, maa nævnes vor store digterinde Maria Konopnicka; pseudonymet Ostoja og G. Zapolska, hvis roman *I blodet* søger at forklare alle laster ved atavisme. Alene denne korte opregning vil vise, at vore kvindelige forfattere spiller en fremtrædende rolle i vor literatur.

Tilslut skal vi saa tilføie, at vi har en række betydelige skuespilforfattere, blandt hvilke vi vil fremhæve: Zalevski, Okonski, Lubovski, Blizinski, og af lyrikere maa fremhæves: Czeslav, Choclik og C. Glinski.

Man vil alene af vor korte opregning af forfatternavne forstaa, at det literære liv i Polen rører sig overordentlig kraftigt og rigt. Et folk, som trods alle de vanskeligheder, en ond skjæbne har lagt paa dets vei, har evne til at leve et saa intenst aandeligt liv, vil ikke lade sig støde ud af de civiliserede staters række — det har sin store opgave i Europas aandsliv.

Hvor meget og hvad man læser i England.

(Efter **Price Collier** i „*Forum*“.)

Price Collier er en amerikaner, der har tilbragt flere aar i England og har skrevet en række artikler om dette land fra amerikansk synspunkt. I denne artikel udtaler han, at sammenlignet med de Forenede Stater er ikke Englands folk en „læsende nation“. Befolkningens store masser læser slet intet, hvad enhver, der kjender livet i England udenfor byerne, vil vide, siger han. Middelklassen læser lidet andet end aviser og tidsskrifter. Af bibliotheker er der meget faa. Mens den lille amerikanske stat Massachusetts med sine to millioner mennesker har over 300 frie og velindrettede kommunebibliotheker, har hele England blot 165 saadanne, og 80 pct. af de her udlaante bøger er romaner, skjønliteratur og barnebøger, saa de spiller en meget liden rolle i nationens intellektuelle liv.

Der er imidlertid en hegrænset klasse af engelsmænd, særlig den universitetsdannede klasse, der læser meget og læser godt. Den stiller høie krav til literaturen og har raad til at betale for at faa dem tilfredsstillet; resultat er da, at der hvert aar udkommer en mængde bøger af høi rang, og at skjønliteraturen blot spiller en nogenlunde rimelig rolle i den hele mængde, En betydelig del af denne literatur gaar ogsaa til kolonierne og til de Forenede Stater.

Her gives en interessant tabel, der viser, hvorledes bøgerne for to aar fordeles mellem de forskjellige klasser af literatur.

	1892.		1893.	
	Nye bøger.	Nye udgaver.	Nye bøger.	Nye udgaver.
Religion og teologi *)	528	145	459	74
Romaner og skjønliteratur	579	115	518	104
Nationaløkonomi og handel	151	24	71	14
Reiser og geografi	250	86	247	72
Historie og biografi	293	75	269	65
Digtning og drama	185	42	197	37
Kunst, essays	107	32	96	11
Idræt	72	—	75	—

Hos os vilde vel blot den anden linje vise nogenlunde rimelige tal; resten vilde blive af forsvindende betydning.

*) Indbefatter sandsynligvis ogsaa etik og filosofi.

Man finder ikke paa langt nær i England saa udbredt en læselyst og saa belæst en befolkning som i Amerika; men til gjengjæld finder man flere rigtig grundig belæste personer. Og mens massen af den engelske befolkning staar ganske udenfor den kultur, der repræsenteres af bøger, finder man paa den anden side, at et usædvanligt stort antal af literært dannede og af universitetsmænd naar frem til ledende stillinger i landets offentlige liv. England styres i alle brancher af dannede og godt belæste mænd. Af 670 medlemmer af Underhuset er 371 universitetsmænd fra de to store universiteter Oxford eller Cambridge alene. Over halvdelen af landets styrere har saaledes en grundig universitetsdannelse. Til sammenligning nævner forfatteren, at det amerikanske Senat blot har 14 (af 88) og Representanternes Hus blot 22 mænd fra landets førsterangs universiteter.

Men der gjøres forholdsvis lidet i England for massernes intellektuelle udvikling. Det offentlige skolesystem er nyt. De frie biblioteker er nye og endnu faa. Rigets aarlige udgifter er 1,670 millioner kroner, hvoraf blot ca. 110 mill. gaar til befolkningens opdragelse og intellektuelle udvikling, naar alt, hvad dertil kan medregnes, er taget med.

Det nævnes tilfældigvis ogsaa, at England og Wales har 1 million mennesker, der nyder regelmæssig fattigunderstøttelse, og 1½ million tjenestefolk.

Om tankelæsning.

Af

Dr. Carl du Prel.

Oversat for „Kringsjaa“ af **Marius Selmer.**

V.

Tankeoverføringens forveksling med tankelæsning spiller en stor rolle i den mystiske literatur. Der findes knapt nogen bog om somnambulismen, hvori der ikke omtales experimenter, der skulde bevise somnambulernes *clairvoyance,* men som ene og alene er beviser for tankeoverføring. Saaledes er det aldeles ikke noget afgjørende bevis, naar en somnambul gjætter rigtig, hvad en af de tilstedeværende har i lommen; vedkom.mendes viden overføres simpelt hen til somnambulen, der intet ser.

Hele middelalderen igjennem var det en udbredt anskuelse, at de „besatte“ forstod fremmede sprog, og *Manuale Exorcistarum* anfører netop denne evne som et bevis paa djævlebesættelse. Da den „besatte“ nonne Cecilie blev spurgt paa latin af besværgeren, svarede „dæmonen“ i hende ofte meget træffende paa tysk, undertiden vistnok ogsaa saa bagvendt, som om den ikke havde forstaaet spørgsmaalet.

Under processen mod de besatte nonner fra London bevidnede en hr. Launay, som længe havde levet i Amerika, at han havde talt til de besatte i nogle indianerstammers sprog, og at nonnerne havde givet aldeles passende svar. Til en af dem, Claire de Sazilly, rettede nogle normanniske adelsmænd spørgsmaal paa tyrkisk, spansk og italiensk, og de fik tilfredsstillende svar. Ogsaa de tilstedeværende læger udspurgte hende paa græsk og latin om nogle tekniske udtryk i deres videnskab og erholdt ligeledes rigtige og tydelige svar. Endog fra den nyere tid fortælles om en saadan „besat“ pige, der i det tyske sprog rigtig besvarede latinske, græske og hebraiske spørgsmaal; men da dæmonen blev opfordret til ogsaa at benytte vedkommende fremmede sprog til sit svar, saa sagde den: „Dumrian! Aanderne forstaar alle sprog, men de taler ikke alle.“

Der mangler vistnok ikke paa beretninger om, at „dæmonen“ ogsaa ofte har svaret i et sprog, som var ganske ukjendt for den „besatte“; men hvordan det end forholder sig hermed, saa er der dog sikkerlig i de hidtil kjendte tilfælde aldrig tale om nogen forstaaelse af fremmede, ukjendte sprog, men kun om tankeoverføring. Alligevel tilskrev selv tidligere tiders berømteste læger tankeoverføringen en overnaturlig oprindelse. Saaledes fortæller f. ex. Fernelius — berømt ved sine medicinske skrifter og ved sine forsøg paa experimentelt at bestemme jordens størrelse — om et deliriumstilfælde, der blev foraarsaget af „djævelen“.

Læseren vil saa meget mere kunne forundre sig over tankeoverføringens forvexling med kundskab i fremmede sprog, som det jo ligger meget nær at anstille det her afgjørende experiment. Efter dette experiment, om hvilket jeg paa grund af dets simpelhed maatte tro, at det ialfald var forsøgt, ledte jeg længe forgjæves i den foreliggende literatur, indtil jeg tilsidst fandt det hos Lafontaine, magnetisøren Hansens berømte forgjænger.

Det er klart, at hvis jeg til en somnambul retter et spørgsmaal i et for mig selv ukjendt sprog, saa kan en tankeoverføring ikke finde sted, da der altsaa ingen tanke foreligger. Hvis nu i dette tilfælde somnambulens svar udeblev, saa var dermed bevist, at den angivelige forstaaelse af fremmede sprog kun er tankeoverføring og intet andet. Hos Lafontaine blev nu vedkommende kvindelige somnambul først spurgt paa engelsk, portugisisk, spansk, italiensk og tysk, hvilke sprog hun ikke forstod, men svarede alligevel rigtig. Det næste spørgsmaal blev gjort paa hebraisk, og hun bad om at faa det gjentaget. Men derpaa erklærede hun ikke at kunne give noget svar, da spørgeren selv ikke forstod spørgsmaalet. Dette forholdt sig saa; han havde af en ven faaet sig opskrevet nogle hebraiske ord, som han dog selv ikke forstod.

Som yderligere bevis kan anføres, hvad medicinalraad Klein fortæller om den mærkværdige somnambul Augusta Müller: Naar man læste noget for hende, forstod hun forelæseren kun saalænge, som han selv i sine

tanker beskjæftigede sig med lektyren; tænkte han derimod paa andre ting, hørte hun ham ikke.

En saadan adspredthed (altsaa fravær af tankerne og den dera f følgende umulighed at overføre dem) var maaske ogsaa givet i det tilfælde, dr. Bertrand beretter: En af hans venner kunde tale latin, græsk og engelsk med sin (kvindelige) somnambul, som dog ikke forstod disse sprog. En dag, da han læste noget af et engelsk digt op for hende, udbrød hun: „Hvad tror De, jeg forstaar af det kraakemaal!“ — „Men nylig talte jeg til Dem paa dette sprog,“ sagde magnetisøren, — „og da svarede De mig ogsaa?“ — „Ja,“ indvendte den syge, — „Deres tanker forstod jeg nok, men ikke sproget.“ Hvis magnetisøren i dette tilfælde havde havt sine tanker opmærksomt henvendt paa det, han læste op, saa var han ogsaa sikkerlig blevet forstaaet af somnambulen.

Schopenhauer forklarer fænomenet ganske rigtig som tankecontagium (tankesmitte) d. v. s. ikke som aktiv „læsning“ af andres tanker, men som passiv optagelse af dem — i lighed med den smitte, som finder sted under clairvoyante syner ved visionærens blotte berøring. Saadan psykisk smitte er hyppig og i stor udstrækning blevet iagttaget, f. ex. ved st. veitsdans, og har ofte ført til de største absurditeter — flagellanter, børnekorstog — men ogsaa til afskyelig bestialitet, f. ex. under den franske revolution.

Scherner siger: „I mindre maalestok viser sig den umiddelbare psykiske udstraaling ved det bekjendte fænomen, naar en tilspurgt øieblikkelig og umiddelbart svarer rigtig paa et spørgsmaal, hvorom han, før han blev spurgt, ingen anelse havde. Meget almindeligt er dette hos elskende. Ogsaa hos andre mennesker sker dette meget ofte, naar spørgmaalet gjøres pludselig, saa at den tilspurgtes opmærksomhed i øieblikket ganske optages deraf; svarer da den tilspurgte, hvad der umiddelbart falder ham ind — d. v. s. hvad der er blevet til „indfald“ hos ham ved direkte tankeoverføring fra spørgeren — saa svarer han rigtig. Jeg morede mig ofte med, naar nogen spurgte mig: „For hvilket af mine ører ringer det nu?“ at svare rigtig uden nogen betænkning . . . En dame, som stod 10—12 skridt borte fra mig i værelset, spurgte mig engang: „Hvad spiser vor opvarterske (en arbeiderhustru) til middag idag?“ Uvilkaarlig faldt det mig ud af munden: „Kalkun“, hvilket ogsaa var tilfældet . . . Ligeledes fandt jeg altid, naar jeg paa en eller anden objektiv foranledning uventet bad nogen af min omgivning om at gjætte noget, at vedkommende da traf det virkelige eller meget nær dette, eller hvis svaret var galt, og jeg rettede det, udbrød man forundret: „Netop det vilde jeg først have sagt, men det forekom mig umuligt!“

Endnu mere gjennemtrængende blir spørgerens „tankestraale“, naar

viljen skjærpes til en bestemt hensigt og forbinder sig med blikkets gjennemtrængende lyskraft. Saaledes siger professor Fischer i Basel, at man, naar man befinder sig i en høiere etage i et hus og skarpt fixerer en forbigaaende, meget let kan faa denne til at se sig om.

VI.

Min forlægger, hr. Karl Alberts, skrev nylig til mig, at en dannet og fuldstændig troværdig mand havde fortalt ham, at en italiensk bondekone, der i somnambul tilstand havde besvaret tyske spørgsmaal i sit eget sprog, ogsaa havde ledsaget ham paa en reise, han i fantasien foretog fra London til sit hjem. Heraf fremgaar, at der hos somnambulerne heller ikke da er tale om nogen clairvoyance — hvilket dog saa ofte blir troet —, naar de er istand til at give en ubekjendt person oplysninger om forholdene i hans hjem og lignende, som kun han selv skulde kjende til. Ogsaa i saadanne tilfælde maa vi give den enklere hypotese om tankeoverføring fortrinnet for den mere komplicerede om clairvoyance. Thi omendskjønt klarsynet (clairvoyancen) i andre tilfælde kan konstateres med samme sikkerhed som tankeoverføringen i de her nævnte, saa er det dog for begrundelsen af en eksperimentalpsykologi altid nødvendigt at anstille og klassificere eksperimenterne saaledes, at de to forskjellige arter af fænomener ikke forveksles.

Tankeoverføringen er forsaavidt et meget heldigt forklaringsprincip. Den rydder op blandt de talløse under-historier og bevarer os mod forveksling af tilsyneladende lige, men i virkeligheden ganske forskjellige fænomener.

VII.

For de læsere, som muligens kunde have til hensigt at foretage eksperimentelle undersøgelser, man vi dog endnu omtale to høist mærkværdige fænomener, der ogsaa kan tjene som bidrag til „det ubevidstes filosofi“:

1. Ubevidste tanker kan overføres og blive bevidste i en fremmed hjerne.

2. Eksperimentatorens bevidste tanker kan overføres til individer, der befinder sig i en tilstand af sanselig bevidstløshed.

1. Hvad første punkt angaar, saa kan vi kalde de tanker ubevidste, der engang har været i bevidstheden, og hvis reproduktionsbetingelser endnu er tilstede, men som dog i det givne øieblik ikke foreligger i erindringen. Ogsaa en drømmendes ideer kan paa en vis maade kaldes ubevidste, og muligheden af at overføre dem bør derfor ogsaa undersøges.

Professor Gregory siger om somnambulerne, at de ikke alene deltager i magnetisørens bevidste erindring og forestillinger, men at de ogsaa

ser ting, der engang var ham bekjendt, men som han nu har glemt. Og magnetisøren benægter da ofte somnambulernes udsagn, indtil en nærmere undersøgelse viser, at de dog havde ret.

Dr. Rechenberg fortæller, at en hr. Spicer engang paa en fisketur gjorde bekjendtskab med en dr. N.. med hvem han hele dagen havde et meget venskabeligt samvær. Nogle maaneder efter druknede samme dr. N. sig i et anfald af melankoli, efterat han i den hensigt var roet ud paa havnen i en baad. Fire aar var forløbne siden dengang, da det hændte i et selskab, hvor Spicer var tilstede, og hvor man i et mediums nærværelse forsøgte borddans, at den afdøde vens navn blev bogstaveret tilligemed den bemærkning, at de havde seet hinanden sidste gang i Boston i juni maaned kl. 8 om aftenen. Dette stemte ikke overens med Spicers erindring, men af en nøiere undersøgelse fremgik det dog, at angivelsen var aldeles rigtig. Uden tvil fandt der i dette tilfælde sted en rapport mellem mediet og Spicer, hvorunder en latent forestilling hos ham blev overført til mediet.

Lægen, dr. Charpignon anfører ogsaa en ytring af somnambulen Alexis, som selv tilstod, at hans clairvoyance ofte kun fandt sted ved tankeoverføring. En hr. Esquiros gav engang den samme Alexis et flere gange sammenlagt papir, som han skulde læse uden at aabne. Somnambulen angav rigtig indholdet og tilføiede, at Esquiros ogsaa havde skrevet sit navn under. Dette benægtede Esquiros, men ved aabningen af papiret viste det sig, at somnambulen havde ret. Esquiros havde glemt underskriften.

Et lignende tilfælde omtaler dr. Wienholdt: I Strassburg blev en kvindelig somnambul bragt i rapport med en fremmed, der raadspurgte hende om en sygdom, han led af. Hun angav nøiagtig stedet for hans lidelser og sagde bl. a,, at han for 15 aar siden havde styrtet med sin hest, og at dette var den første aarsag til hans sygdom. Den forbausede fremmede huskede nu denne hændelse og sagde, at han engang havde ligget længe under hesten. Men somnambulen indvendte, at hans sygdom ikke skrev sig fra det fald, men fra et andet, efter hvilket han straks igjen var staaet op og havde ført sin hest hjem. Det viste sig ogsaa, at den syge havde taget feil af tidspunktet.

Det vilde være interessant at undersøge, om ogsaa en drømmendes forestillinger kan overføres til en fremmed hjerne. Der findes ingen tilstrækkelig grund til at nægte dette paa forhaand, thi omend den drømmendes vilje til at indvirke paa den fremmede hjerne mangler, saa har vi dog af allerede anførte eksempler seet, at denne vilje vistnok er meget nyttig for sagen,. men dog undværlig under visse omstændigheder. I virkeligheden kan vi ingen væsentlig forskjel gjøre paa forestillingerne hos en vaagen og en drømmende person, thi den tilstedeværende sanselige bevidsthed hos den vaagne ledsager vistnok hans forestillinger, men er ingenlunde deres aarsag, den dem frembringende kraft.

Om den somnambule gut Richard beretter hans bror og læge i et meget læseværdigt skrift: Efter en længere taushed begyndte han at tale i somnambul tilstand: „Nu ser jeg lille Teodors morsomme drøm!“ Paa spørgsmaalet om, hvorledes han kunde fornemme, hvad den sovende bror drømte i et afsides værelse,

svarede han: „Jeg føler hans sjæl og hans drømme i min sjæl . . . nu drømmer han, at han sidder paa gyngehesten.“

I et andet tilfælde sov to somnambuler ved siden af hinanden, og den ene raabte til den anden: „Nu tænker du paa mig!“

Jeg anfører disse eksempler, der jo i og for sig intet beviser, blot for at overlevere dem til eventuelle eksperimentatorer.

2. Bedre beviser foreligger for det andet punkts vedkommende, altsaa for muligheden af at overføre bevidste forestillinger til en sovendes hjerne. I et selvbiografisk udkast fortæller magnetisøren Hansen om et eksperiment, som han i sin ungdom ofte foretog med sine venner og studiekammerater. „Det bestod deri, at jeg listede mig ind paa deres værelser, medens de sov, lagde mine hænder sagte paa dem, saa at en forbindelse opstod, hvorpaa jeg lod alle slags tanker og forestillinger passere gjennem min hjerne med det bestemte ønske, at disse skulde overføres til de sovende. Den næste morgen bad jeg da vedkommende meddele mig sine drømme, og disse stemte da altid overens med de forestillinger, jeg havde ønsket skulde overføres.“

Hvis man overhoved indrømmer muligheden af, at tanken kan overføres — og at tankeoverføringens kjendsgjerning snart vil blive almindelig anerkjendt, derfor synes hr. Cumerland at sørge tilstrækkelig*) —, saa foreligger der ingen grund til at anse en sovendes hjerne for mindre modtagelig end et vaagent menneskes. Tvertimod, fraværet af den sanselige bevidsthed og nedsættelsen af den modvirkende personlighedsfølelse til nul kan kun øge modtageligheden for fremmed paavirkning — omtrent i lighed med, at man jo kan skrive bedre paa en tom tavle end paa en allerede fuldskreven. Saaledes kan muligens ogsaa her en mindre viljekraft hos den overførende være tilstrækkelig.

Kirkefædrene omtaler, at der blandt hedningerne findes mennesker, som roser sig af at kunne efter behag oversende drømme til andre. — Agrippa af Nettesheim paastaar, at han kan den kunst: „Paa ganske naturlig maade og uden hjælp fra nogensomhelst aand er det muligt for et menneske at meddele en anden person sine tanker paa aldrig saa lange, ja sogar ukjendte afstande og paa den korteste tid . . . jeg forstaar dette kunststykke og har ofte forsøgt det, og det samme er tilfældet med abbed Trittheim.“ Denne Trittheim, der var fyrstabbed af Spanheim og kurfyrst Joachim af Brandenburgs lærer, forfattede et værk „Stenograpbia“ (Frank-

*) I den sidste tid har der som bekjendt fremstaaet flere nye tankelæsere, deriblandt den unge engelskmand Mr. Tyndall, hvis vidunderlige evner paa dette omraade uden tvil langt overgaar Cumberlands. Mr. Tyndall besøgte ogsaa Kristiania for nogle maaneder siden (vaaren 1894) og gav her en række offentlige og private seancer, stadig under kontrol af læger og andre interesserede. O. a.

furt 1621), om hvilket han skrev i et brev til en ven: „Jeg har under arbeide et stort værk, der handler om hemmelige sager og kunster, som ingen før mig har kjendt til (?). Det, som fremstaar intenst i min sjæl, kan jeg meddele andre paa hundre miles afstand, og dette uden hjælp af ord, tegn eller vink. Jeg har hertil opfundet et verdenssprog, som er forstaaeligt for alle og enhver, og som jeg aldrig har læst eller hørt." Med hensyn til dette „verdenssprog" skrev regjeringsassessor Wisermann, medlem af flere lærde selskaber, en bog: „Der Magnetismus und die allgemeine Weltsprachhe" (Crefeld 1822), hvori han fortæller følgende om sine egne forsøg i kunsten at oversende drømme:

Første forsøg, paa en afstand af 5 mil. — Min ven G„ hvem jeg ikke havde seet paa 13 aar og heller ikke korresponderede med, forsøgte jeg at underrette om mit tiltænkte besøg derved, at jeg ved hjælp af min viljekraft fremmanede mit billede for ham under hans natlige søvn. Og da jeg den følgende aften uventet ankom til hans hjem, udtalte han sin forundring over at have seet mig i drømme den foregaaende nat.

Andet forsøg, paa en afstand af 3 mil. — Jeg vilde, at fru W. under søvnen skulde høre en samtale mellem mig og to andre personer om en vis hemmelighed, og da jeg tre dage efter besøgte hende, berettede hun mig alt, hvad der var blevet sagt og udtrykte sin forbauselse over den mærkværdige drøm.

Tredje forsøg, paa en afstand af 1 mil. — Jeg vilde, at en ældre dame i G. skulde i drømme se min afdøde ven S.'s ligtog, og da jeg den følgende dag kom til hende, var det første, hun fortalte mig, at hun i søvnen havde seet et ligtog, og at hun paa sit spørgsmaal om, hvem den døde var, havde faaet til svar, at det var mig. Altsaa en liden feiltagelse.

Fjerde forsøg, paa en afstand af 1/8 mil. — Hr. dr. B. forlangte et forsøg for at blive overbevist, og jeg ønskede da, at han i drømme skulde se et natligt slagsmaal paa gaden, hvilket han til sin store forundring ogsaa havde seet under søvnen.

Femte forsøg, paa en afstand af 9 mil. — Jeg vilde, at løitnant . . . n kl. 10½ i drømme skulde se en for fem aar siden afdød dame, der ogsaa skulde bevæge ham til at udføre en god gjerning. Imidlertid var løitnant . . . n mod formodning endnu ikke gaaet til hvile, men sad i forværelset og passiarede om det franske felttog med sin ven løitnant S. Pludselig aabnedes døren, en dame i hvid klædning, sort sjal og med blottet hoved traadte ind, hilser S. tre gange rolig med haanden, vender sig derpaa mod . . . n, vinker til ham og forsvinder.

Denne historie, der blev mig fortalt af løitnant . . . n, forekom mig i psykologisk henseende saa mærkværdig, at jeg for at faa sandheden yderligere konstateret, skrev til løitnant S., der boede 6 mil fra mig, med anmodning om at meddele mig, hvad der var skeet hin aften.

Han svarede:

„Det var den 13de marts 1817, da løitnant . . . n besøgte mig. Han blev hos mig om natten. Efter aftensbordet, da vi begge var afklædte, sad jeg paa sengekanten, medens løitnant . . . n stod i døren til sideværelset, ogsaa i begreb med at gaa til hvile. Klokken var 10½. Vi talte dels om ligegyldige ting, dels om det franske felttogs begivenheder. Pludselig aabnedes døren til kjøkkenet lydløst, ind traadte en kvinde, bleg, høiere end hr. . . . n, stærk og bred af figur, iført en hvid klædning, men med et sort sjal, der rak til hofterne. Hun kom ind

med utildækket hoved, hilste mig forbindtlig tre gange med haanden, hvorpaa skikkelsen forsvandt lydløst ud af døren. Vi fulgte øieblikkelig efter for at undersøge, om her ikke forelaa et bedrageri, men vi fandt ingenting. Det mest paafaldende var, at vor af to mand bestaaende nattevagt, som jeg nylig havde visiteret og fundet vaagen, nu var sovet ind, men vaagnede op igjen ved mit første raab, samt at døren, som ellers altid knirkede sterkt, ikke gav den mindste lyd fra sig, da skikkelsen traadte ind."

Det næste skridt i denne retning gjør den hellige Augustinus i en fortælling, der er ham meddelt af en mand, hvem han kalder lige udmærket ved byrd som ved aand, og for hvis troværdighed han indestaar.

Til en munk ved navn Johannes kom en mand, der for sin hustru bad om en samtale med manden. I overenstemmelse med sine grundsætninger nægtede munken at efterkomme denne begjæring, men lovede dog at vise sig for hende i drømme. Dette skeede ogsaa, saa at hustruen endog for sin mand kunde give en nøiagtig beskrivelse af munken, der ogsaa havde givet hende de ønskede raad.

At jeg kan fremmane mit eget billede for en sovende er blot et tilfælde af tankeoverføring, som ethvilketsomhelst andet, og for dette punkt foreligger der ogsaa mange beviser. Dr. Kluge fortæller f. eks., at en ung mand paa en ældre vens raad meget snart forvandlede ligegyldigheden hos en af ham elsket pige til den varmeste kjærlighed derved, at han, i hendes moders nærværelse, gik nær hen til den unge pige, der laa i dyb søvn, rettede hele sin vilje paa hende, udtalte sagte sit navn og fortsatte hermed saa længe, indtil den sovende blev urolig og begyndte at tale. Fra nu af viste hun ogsaa en stadig voksende tilbøielighed for den unge mand, hvis hustru hun ogsaa tilsidst blev.

Men den hellige Augustinus gaar meget længer end til ligefrem tankeoverføring; thi i den ovenfor meddelte fortælling handler det tydelig nok ikke blot om fremkaldelsen af et drømmesyn, men om det som hos grækerne kaldtes *eidolon*, i middelalderen *astrallegeme*, og som i buddhismens hemmelige lære heder *linga sharira*. Hermed falder dog dette fænomen udenfor nærværende undersøgelses ramme. For dem, som ønsker at erholde nærmere oplysninger herom — og det om de mest ekstreme tilfælde — frembyder vel de i Himmalaya boende *Mahatma'er* de mest lærerige eksempler, disse indiske filosofer, der roser sig af at kunne vise sig ikke alene for sovende, men ogsaa vaagne mennesker, og som anvender dette middel for at sætte sig i forbindelse med venner i det fjerne. Da, som der synes for første gang, noget om buddhismens hemmelige lære nu er kommet til vor kundskab, skal jeg henvise til Sinnets skrift.*)

---

*) En diskussion om buddhismens hemmelige lære mellem Sinnett og prof. Max Müller gjengives „Kringsjaa" I s. 74 og II s. 214.

Argentinas næringsliv.

(Efter German Avé Lallemant i „*Neue Zeit.*“)

rgentina har først nylig faaet betydning for verdensomsætningen, skjønt det allerede i 100 aar har afsat betragtelige mængder af huder, uld og talg til udlandet.

Saalænge landet var en spansk koloni, var det forbudt at drive handel med andre lande end Spanien. Rigtignok holdt englænderne hele forrige aarhundre igjennem det gaaende med smugleri i storslagen stil. Liverpools redere fik indsmuglet engelske fabrikvarer og negerslaver fra Afrika mod huder. Ja, i 1791 fik de af den spanske regjering ret til at aabne et slavemarked i Buenos Aires; det blev selvfølgelig ikke bare slaver, de afsatte.

Denne raskt opblomstrende handel skabte en mægtig kjøbmandsstand, som snart kunde hæve hovedet ved siden af de indflyttede spanske adelshuse, der sad som grundeiere, embedsmænd og eneindehavere af alskens privilegier og derfor som klasse benævnedes *mandones* (de bydende). Den nye stand tog partinavnet *patriotas* og begyndte at kræve politisk ret samt afskaffelse af de gamle handelsprivilegier, som Cadiz' og Sevillas kjøbmænd var forlenet med.

Den herskende godseierstand satte sig haardnakket imod disse krav og nyttede tiden fra 1790—1810 til at udvide sine jordeiendomme i en uhyre maalestok ved at afkjøbe vicekonge-regjeringen udyrket land til spotpris. Saaledes kjøbte en af adelsfamilierne i 1796 hele 109,000 hektar jord for 300 kroner. Endnu i 1803 betaltes i Buenos Aires' omegn 2700 hektar kun med 70 kr.

De to stænder berigede sig saaledes efter bedste evne hver paa sin maade ved aarhundrets begyndelse.

Imidlertid havde England under revolutionskrigene begyndt at rette sine griskse øine paa La Plata. I 1806—7 forsøgtes endog en erobring; men de engelske landgangstropper blev snart fordrevne igjen — hvad der dog ikke hindrede Liverpools redere i at fortsætte smuglerhandelen dristigere end nogensinde. Tilslut saa vicekongen i 1809 ingen anden udvei end at indrømme engelske skibe fri handelsret mod rigelig afgift til koloniens statskasse. Strax tog udførselen af huder et sligt opsving, at godseierne ikke kunde levere huder nok til alle de kjøbmænd, som handlede med England.

Dette fremkaldte slig spænding mellem de to stænder, at „patrioterne“ gjorde revolution og erklærede kolonien for uafhængig af moderlandet

(1809). Hjemme i Spanien havde netop Napoleon afsat det bourbonske kongehus, saa den politiske forvirring tvang *mandones* til at falde tilfode for *patriotas,* rigtignok ikke uden gjentagne forsøg paa at gjenerobre de tabte privilegier. Snart blev *patriotas* frækt paagaaende, og ved en række sjofle streger og voldshandlinger satte disse handelsfolk sig i besiddelse af store jordeiendomme, som de udnyttede til kvægavl.

Kampen mellem godseieradel og kjøbmandsstand paagaar endnu i landets indre provinser; i egnene nærmest hovedstaden og La Platafloden afsluttedes den med præsident Rosa's fald i 1852.

Siden den tid har landets økonomiske udvikling taget et storslagent opsving.

For nærværende er det 2,900,000 kvadratkilometer store land befolket med 4½ million mennesker; der bor altsaa gjennemsnitlig 1½ menneske paa hver kvadratkilometer (i Norge 6, i Europa 36). Landet er tildels yderst frugtbart og har et udmærket klimat; i det østlige er der et vidtstrakt net af seilbare floder.

Rigtignok findes der ikke stenkul, og af skog og metaller kun ringe og vanskelig tilgjængelige mængder. En stor del af landets overflade er aldeles ubrugbar, særlig de indre vandfattige strøg.

Alligevel dyrkes en del af det vandfattige strøg i det vestlige af landet ved kunstvanding fra de bække, som løber ned fra snefjeldene paa Andes' østkant. Denne kunstvanding skriver sig fra Inka-tiden. Men disse egnes vin- og frugtavl har intet værd for landets verdenshandel.

Denne beror udelukkende paa kvægavlens og agerbrugets afkastning i de østlige provinser, hvor regnmængden er tilstrækkelig.

Resultatet af stænderkampen var den tilstand, som betegnes ved ordet *nulle terre sans seigneur* — ingen jord uden herre; hvad der fandtes af brugbart land, var blevet „eiendom". Saa begyndte „salget af staten". Først dreves statsgjælden op til den høiest mulige grænse; hundreder og tusener af millioner laantes paa Europas pengemarkeder i form af national-, provinsial- og kommunal-laan; og saasnart disse gulddynger gjennem statsbankerne var fordelt mellem det herskende godseierpartis medlemmer — erklæredes almindelig statsbankerot. Baade rigsregjeringen og alle 14 provinsregjeringer gjorde opbud!

Samtidig var der taarnet op et system af indirekte skatter. Indførselstolden gaar op til 300 pct. af varens værdi. Og under dette system har der siden 1876 udviklet sig en kunstig industri, som kun ved tre- og firedobling af priserne er istand til at leve, og hvis produkter — alkohol, øl, sukker, tobak, fyrstikker o. l. — er belagt med skatter. Under slige omstændigheder maa det blive kostbart at leve.

Ved udgangen af 1893 havde Argentina en statsgjæld paa 2000

millioner kroner foruden renterne, som i flere aar ikke var betalt. Papirpenge var der i omløb for over 300 millioner pesos, og da guldagioen svinger mellem 300 og 450, svinger værdien af en papirpeso mellem kr. 1.20 og 0.80. Hvorledes pengeforholdene da maa arte sig i landet, er let forstaaeligt.

Udførselen af argentinske produkter har siden 1870, da der indførtes en ordnet statistik, vist følgende værdier: 29 mill. pesos i 1870; 47 i 1876; 54 i 1880; 76 i 1885; 122 i 1889; 92 i 1893. Der er altsaa en nedgang i værdi siden 1889.

Uld er landets vigtigste salgsvare. Den har i de senere aar været udsat for et jevnt prisfald: i 1889 stod den i 400 pesos pr. ton; i 1890 i 300 pesos, i 1891 i 280 pesos, i 1892 i 287 pesos, i 1893 i 203 pesos, og for nærværende staar den i 154 pesos med faldende tendens og uden efterspørgsel, medens aarets avl angives til 150,000 tons mod 123,300 tons i forrige aar.

Hvede er den næstvigtigste salgsvare. Udførselen heraf begyndte i 1876 med 21,000 kilogram; i 1891 udførtes 390,000 tons, i 1892 over 470,000 tons og i 1893 over 1,000,000 tons; sidste høst lover 1,500,000 tons til udførsel. — Prisen er derimod i jevn nedgang. I 1889 betaltes i Buenos Aires hveden med 70 pesos pr. ton, i 1891 med 40 pesos, i 1892 med 31 pesos, i 1893 med 23 pesos; og for nærværende udbydes den til 18 pesos.

Denne prisnedgang har sagtens forfærdet Argentinas jordbrugere; men til fortvilelse har den ingenlunde bragt dem. Der kan nemlig fremdeles produceres til endnu billigere priser.

Uld-, skind- og kjødproduktionen, kortsagt kvægavlen drives i Argentina af de store godsherrer — med stor kapital, men faa lønsarbeidere. Disse sidste er hyrder, som arbeider mod andel i udbyttet, efter det saakaldte *medianeria*-system (fransk *metayage,* italiensk *mezzadria,* dansk halvtægtsfæste). Intet lønningssystem i verden giver lettere anledning til at skrue op udbytningen af den menneskelige arbeidskraft. Sicilien og Andalusien afgiver tilstrækkeligt bevis.

Et nylig offentliggjort regnskab for et argentinsk storgods opviser, at i 1887 var dets grundværdi 2 mill. pesos, dets kapital (trækdyr og maskiner) 230,000 pesos, dets aarlige udlæg 18,000 pesos, hvoraf 15,800 pesos i lønninger — og afkastningen 135,000 pesos. For hver 100 pesos udlagt i arbeidsløn kunde altsaa grundeieren stikke i egen lomme en nettogevinst paa 854 pesos. Dengang stod guldagioen i 130, for nærværende er den 350; bare denne bevægelse paa pengemarkedet har opveiet eierens tab ved prisfaldet. Omkostningerne bæres nemlig af de paa andelsløn ansatte hyrder.

I indeværende aar har en række godsherrer indført klippemaskiner, hvorved de indsparer 50 pct. arbeide og vinder 8 pct. uld. Desuden er kjødpriserne i opgang, saa grundeierne ogsaa paa den vis gjenopretter nedgangen i uldprisen. Men først og fremst holder de sig skadesløse ved at trykke arbeidslønnen ned.

Agerbrug drives ikke af godsherrerne; de lader kun saa en del mais til gjødning af slagtefæ.

Agerbruget i Argentina drives kun af indvandrede bønder, fordetmeste koloniserende italienere, som dyrker sin egen „concession" eller gaard, paa gjennemsnitlig 25 hektar. Det var i 1856, at de store jorddrotter — en nylig afdød godsherre efterlod sig et landomraade paa 27,000 kvadratkilometer, altsaa af udstrækning som kongeriget Belgien eller som Hedemarkens amt — begyndte at stykke sine ubrugte „eiendomme" ud til indvandrere fra Europa. Disse nybygger-bønder fik kjøbt en parcel (ca. 25 hektar) mod terminvis afbetaling samt laant redskaber, sædekorn o. l. mod erstatning gjennem en del af næste aars afkastning. En slig gaardbruger eller farmer kaldes derfor i Argentina altid *colono,* „nybygger", selv om jordstykket er betalt for lange tider siden.

Dette udstykningssystem har i de sidste 20 aar taget et raskt opsving sammen med den paagaaende jernbanebygning. Grundeierne pleier at kontrahere med jernbane-byggerne om udstykningen.

Nybyggerne maa for tiden betale sine „concessiones" uforholdsmæssig høit, især hvis betalingen skal foregaa i terminer. Gjennemgaaende stilles nu vilkaarene slig, at jord, som sælges for 15 pesos pr. hektar, med omkostninger, afdrag og renter (9 pct. aarlig), kommer nybyggeren paa 34½ pesos pr. hektar.

Grunden til, at denne koloniserings-drift kan lønne sig saa udmærket, stikker i nybyggernes uhørt ringe behov af livsfornødenheder; deres arbeidskraft bliver derved at regne til en pris saa lav, at det forbløffer. Nogen jordrente af sine eiendomme tænker disse selveiere ikke paa at opdrive; de nøier sig med eiendomsretten og en indtægt, der svarer til en almindelig og det en meget lav lønning. Egentlig producerer de billigere end leiede arbeidere. En *colono* med familie kan sulte mere og slide mere for at faa afbetalt den høie kjøbepris paa gaarden — det er bevidstheden om at blive eller være selveier, som udgjør hans lykke.

I 1884 regnedes produktionsprisen for en ton hvede til 34 pesos (120 kr.); ifjor angaves en *colono's* omkostning paa produktionen af en ton hvede til 12½ pesos (45 kr.).

Tidligere kom der mange schweizere til landet og slog sig ned som *colonos;* nutildags er det bare italienere, som indvandrer i dette øiemed. Og disse italienere er i den grad blottet for behov, i den grad opvant til

at sulte og have det ukoseligt, i den grad skiddenfærdige og dyriske, at selv indiske kulier ikke kunde maale sig med dem. Som hus paa gaarden nøier de sig med en elendig *rancho* (hytte eller gamme) med vægge af ubrændte tegl og tag af paaklinet ler. Og endda er denne *rancho* egentlig bare forraadskammer; familien lever under aaben himmel og sover paa marken i en saueskindsfæld. Som klæder bruger de en del gamle filler; veirliget tilsteder jo al mulig frihed med hensyn til kroppens dækning. Deres kost bestaar af mais, svibler og hvidløg; i ny og næ slagtes et faar.

Saalænge Crispi er den ærkeengel, der skjøtter Italiens paradis, kan det fjerne Argentina avle hvede saa billig, at der ingen grænse er for billigheden.

I den allersidste tid er *medianería*-systemet ogsaa forsøgt anvendt ved agerbruget. Jorddrotterne begynder at udstykke nybyggergaarde, ikke til salg, men til andels-bygsel. Denne slags kornavl forbindes da med kvægavl, idet kornet anvendes til gjødning af slagtefæ for udførsel — altsaa en meget intensiv drift. Der gives allerede op imod et snes slige kjæmpeforretninger, som med en kapital paa et til to snese millioner kroner holder lige til 40,000 hektar jord under plogen, til opdrætning af storfæ, som udskibes levende, og af smaafæ, som skibes i frossen tilstand paa selskabets egne dampskibe helt op til England, og som desuden driver uldproduktion og spritbrænderi o. s. v. Allerede nu skibes der aarlig et par millioner faareskrotter fra de store fryserier.

Foruden hvede avler Argentina ogsaa byg, mais, linsæd, kanarifrø, jordnødder og hø (lucerne-græs) til udførsel.

Dyrket er for nærværende $2^1/_2$ million hektar. Men landbrugs-departementet anslaar (muligens noget for høit regnet) det for hvedeavl skikkede strøg af landet til 95 mill. hektar. Ialfald kan der fremdeles dyrkes op umaadelige strækninger. Rigtignok spores der allerede tegn til, at jorden begynder at lide et skaar i sin produktionsevne paa de gaarde, som længst har været under plogen, saa man her maa lade den ligge brak som græsmark en tid, forat den kan komme til kræfter igjen.

Argentina kan øge sit hvede-areal, saalænge tilstrømningen af sultne italienere ikke stanser. Saalænge Crispis system behersker den skjønne halvø syd for Alperne, kan Argentina trodse enhver konkurrent paa hvedemarkedet.

Spørgsmaalet er, om ikke denne italienske bondestand paa grund af sit trælleslid og sin karrige levemaade snart maa degenerere. Imidlertid viser det sig, at disse *colonos* har kvinder, som er forbausende frugtbare. Sidste folketælling angiver $5^1/_2$ barn for hver husstand blandt bønderne i provinsen Santa Fé. Og tilstrømningen af italienere stiger fremdeles, tiltrods

for det kjæltringsstyre, som raader i landet. Der staar altsaa endda værre til end i gamle Italien.

Til næste aar vil Argentina kaste 2 millioner tons hvede ind paa verdensmarkedet til en produktionspris af 10 pesos (36 kr.) pr. ton — takket være Crispi, denne „jern- og blod"-mand efter de preussiske junkeres hjerte, som nu skruer kornprisen slig ned, at de samme preussiske junkere stønner af fortvilelse over konkurransen.

Kvinder som læger, sagførere og prester.

(Her efter „*Review of Reviews*".)

I Frankrig finder vi saa tidligt som 1869 fire kvindelige medicinske studenter. Heidelberg er det eneste preusiske universitet, der endnu er aabnet for kvinder. I Østerrig var universiteterne lukket for dem indtil 1878, da fordomme blandt den muhamedanske befolkning i Bosnien og Herzegovina (mod mandlige læger i haremerne), ledede til, at regjeringen maatte opgive sit reaktionære standpunkt og autorisere kvindelige læger i disse landsdele. I Rusland har kvinder havt adgang til lægeprofessionen de sidste femten aar. Der er mellem syv og otte hundre læger i riget eller flere end i noget andet europæisk land, — saa Rusland gaar ogsaa i spidsen i noget. Af de 24 læger, som St. Petersburg kommunestyre har i sin ansættelse, er de femten kvinder, og hver af disse har et tusen konsultationer mere om aaret end gjennemsnittet for deres mandlige kollegaer. De synes ogsaa at besidde mere takt end mændene, saaledes, at de aldrig, som det ofte hænder for de mandlige læger, kommer paa tvers med befolkningen og foraarsager uro og optøier. I England er det alene det waleske universitet, der helt ligestiller kvinder og mænd.*) Hollands universiteter er samtlige aabne for kvindelige studerende. De fleste saadanne (i Europa) findes dog i Schweitz, hvor deres tal udgjør 400. Landet har imidlertid blot ti praktiserende kvindelige læger.

I de Forenede stater blev der allerede i 1848 givet kvinder adgang til at studere medicin. Der er nu 2438 kvindelige læger i landet.

Hvad lovkyndighed angaar indtager næsten alle de europæiske lande, selv Schweitz og Rusland, der er saa liberalt overfor kvindelige læger, endnu det standpunkt, at kvinder ikke er skikkede til at løse retsspørgsmaal

*) Orginalartiklen har desværre en trykfeil i angivelsen af tallet paa kvindelige læger i England, saa det kan ikke her opgives, men maa dog være ganske betydeligt.

eller føre f. ex. en forurettet kvindes sag for retten. De forbydes omtrent overalt adgang til at blive sagførere og dommere.

I Amerika derimod er der 120 kvindelige sagførere og otte kvinder, der er medlemmer af forskjellige staters høiesteret. 24 af de 44 stater i Unionen giver kvinderne fri adgang til at praktisere som sagførere. Flere af de kvindelige sagførere er sjelden dygtige.

Amerika er vel ogsaa alene om at have kvindelige prester. Disses tal er endnu ikke stort, men hurtigt voxende. Der er vel endnu blot mellem 100 og 200 af dem. Men flere af dem har udvist en alsidig dygtighed i forbindelse med en egte kristelig aand og begeistring, der har gjort dem til førere inden sine respektive kirkesamfund. *Kringsjaas* *) redaktør har den fornøielse personligt at kjende flere kvindelige prester, og det er, synes jeg, vanskeligt at tænke sig bedre representanter for alt, hvad der er mest vindende og vakkert i kristendommen. De er saa kvindelige kvinder, som man kan ønske sig, og deri ligger deres styrke.

Fra Kanton.

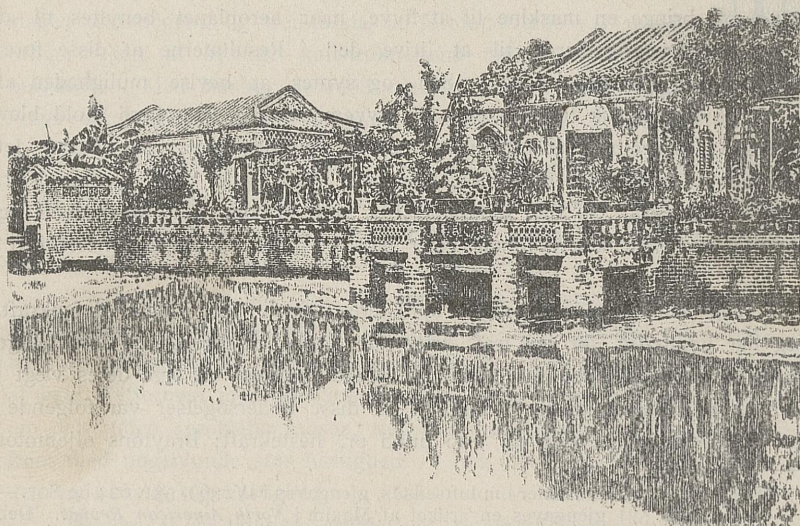

*) Den sidste paragraf findes ikke i originalartiklen, men er tilføiet her.

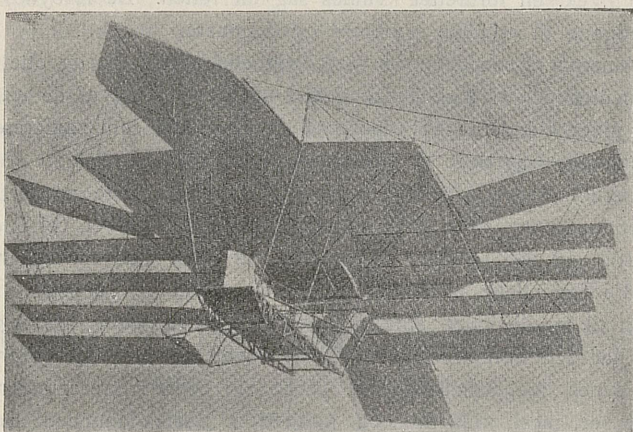

Maxims luftskib*).

(Efter **Hiram S. Maxim** i *„Century"*).

Maxim begyndte sine eksperimenter i 1889. De første af disse gik ud paa at fastslaa, hvor megen drivkraft, der kræves for at bringe en maskine til at flyve, naar aeroplanet benyttes til at bære og skruepropelleren til at drive den. Resultaterne af disse foreløbige forsøg offentliggjordes i 1891 og syntes at bevise muligheden af at bygge et praktisk luftskib eller en flyvemaskine. Fra lærd hold blev det ogsaa indrømmet, at luftskibet lod sig virkeliggjøre, den stund det lykkedes at konstruere en motor, som ikke vilde veie over 40 pund pr. udviklet hestekraft. — Den dampmaskine, som Maxim har konstrueret og benyttet ved sine senere forsøg veier blot 5.6 pund pr. udviklet hestekraft!

Jeg faar høre ilde, siger opfinderen, fordi jeg valgte dampkraft. Jeg har imidlertid, før jeg traf dette valg, nøie undersøgt de forskjellige motorers anvendelighed for luftseilads, hvad nærmest vil sige deres vægt i forhold til udviklet kraft. Resultatet af disse undersøgelser var følgende: en varmluftsmotor veier ca. 200 pund pr. hestekraft; Braytons oljemotor

*) En række andre artikler om luftseilads, gjengaves i IV. 369, 531, 624 og 807. — Paa side 531 gjengaves en artikel af Maxim i *North American Review*. Den omhandlede væsentlig det samme som denne, idet lidet nyt er opnaaet, siden hin artikel blev skreven, men den her refererede afhandling har dog en række billeder og detaljer, der vil gjøre ogsaa de foregaaende artikler om emnet lettere forstaaelige. Her udelades, hvad disse tidligere artikler har indeholdt, hvorfor interesserede læsere henvises til dem.

75 pund pr. hestekraft; elektrisk motor med sekundært batteri 130 pund pr. hestekraft; oljemaskine med Ottosystem 50 pund; og en fuldstændig dampmaskine, som den dengang benyttedes i dampbaade fra 25—50 pund pr. hestekraft. Ved sin konstruktion af dampmaskinen har altsaa Maxim atter reduceret de sidste tal. Den hele maskine med kjedel, pumper, gasgenerator (gas er brændslet), 200 pund vand i kjedelen, osv. veier 2040 pund og udvikler op til 363 hestekræfter.

Ogsaa med forskjellige propellerkonstruktioner gjorde opfinderen en række forsøg. Det blev fra lærd hold betydet ham, at en skruepropeller ikke egner sig til at arbeide i luft, — at betydelig kraft gaar tilspilde ved at luften suges ind mod propellerens centrum for atter at blive slængt ud langs periferien. Experimenterne viste imidlertid, at det ikke forholder sig saa, at skruepropellerne arbeider meget godt, og at en velgjort skrue endog drager luft ind rundt periferien og sender den ud igjen langs akselinjen. De benyttede skruer er 17 fod 10″ i diameter med en stigning paa 16 fod.

Maxim har bygget sit skib af staal, — af tynde staalrør, hvoraf de fleste blot har en tykkelse af 1 mm. med diametre af 6 mm.—75 mm. — Han tænkte en tid paa at benytte aluminium med en ubetydelig tilsats af kobber, sølv eller titanium, hvorved staalets styrke skulde kunne opnaaes, — blev der paastaaet. Ved at undersøge sagen fandt han imidlertid at dette metal var staalet underlegent, og fremforalt, at forbindelserne var umulige at istandbringe uden at svække konstruktionens modstandsevne i disse ganske betydeligt. Med staalrør derimod opnaar han ved sølvlodning, at maskinen bliver omtrent lige sterk i forbindelserne som i det ubrudte metal.

Selve maskinen eller skibsskroget bestaar som i tidligere artikler nævnt af en platform, der er omtrent 8 fod bred og 40 fod lang. Paa denne befinder sig da dampmaskinen med tilbehør, mens staalrør og staaltauge eller traade holder aeroplanerne eller „riggen“ paa plads.

Platformen har fire hjul, der løber paa skinner, som ligger 9 fod fra hinanden (se billede af skinnegangen). Skinnegangen er 1800 fod lang og er bygget for experimenternes skyld. Det første forsøg bestod i at lade platformen med maskineri ombord sætte paa skinnerne for at se, om den (uden aeroplaner altsaa) ved skruernes hjelp kunde drive sig selv frem med nogenlunde stor hastighed. — Det viste sig, at luftskruerne gav den en betydelig hastighed.

Læsere af de tidligere artikler om sagen vil forstaa, at denne hastighed i horizontal retning er den første betingelse for fri flugt. Først ved stor hastighed kan aeroplanerne virke og løfte skibet op. Hastigheden skal skruerne give, løftningen besørger saa aeroplanet.

De næste forsøg gjaldt derfor det sidste. Det gjaldt om at finde den hensigtsmæssigste form og det bedste materiale for aeroplanets overtræk. Mange mente, at fløil eller lignende, der har mest tilfælles med fuglevingernes fjæderbeklædning skulde egne sig bedst. Der blev da eksperimenteret med alt slags klæde. Til forsøgene benyttedes en staalramme, over hvilken tøiet spændtes. Fløiel og silke viste sig mindre hensigtsmæssige, mens ballontøi viste sig bedst.

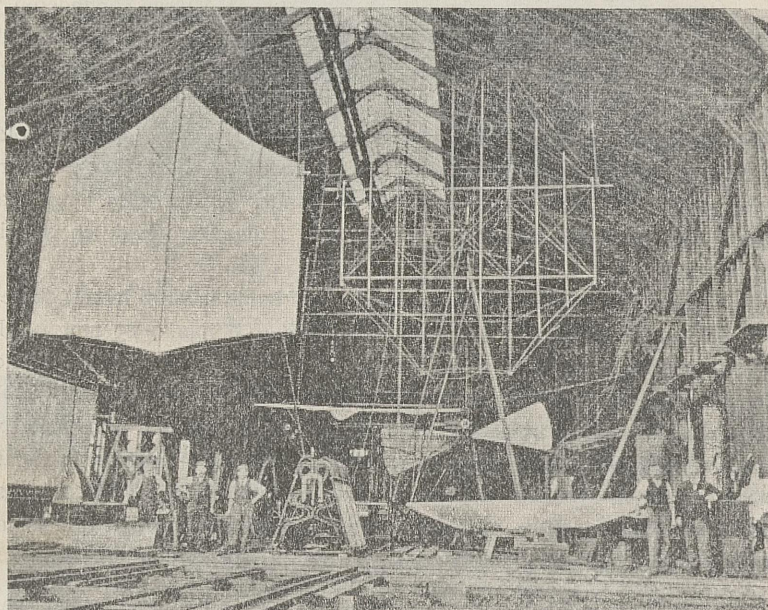

Maxims verksted.

At tilvirke et aeroplan er imidlertid ingen ligetil sag. Der benyttes et dobbelt lag af tøi, et paa rammens underside og et paa dens overside; mellem dem lader man luften trænge ind, hvorved man opnaar, at det nedre tøistykke under farten beholder sin form og ikke krummes op, — hvad der er af største betydning for aeroplanets gode virkning. Det øvre tøistykke bugner lidt op, men det foraarsager blot ubetydeligt krafttab. — Tøiet tilskjæres først og ombindes med baand af solid materiale, hvorpaa det strækkes over rammen. Det bliver derpaa vædet flere gange og saa atter tørret, mens det stadig strækkes ud over rammen, eftersom det giver sig. Naar saaledes al „stræk“ er taget ud af det, tilskjæres tøiet paany og fæstes til rammen. Efter nu at være oljet beholder det sin form uforandret og strækker sig ikke hverken for regn, hede eller kulde.

Aeroplanets kanter maa være saa skarpe og jevne som muligt; dette opnaaes ved at danne kanterne af velstrakt staaltraad, rundt hvilken tøiet strækkes.

Det hovedaeroplan, der benyttedes, da Maxims skib løb af skinnegangen og vilde sat lige tilveirs, ifald maskinen ikke var blevet stanset, maalte 50 fod i bredden og 30 fod i længen og havde skarpe hjørner. Det nye storaeroplan maaler 50 fod i bredden og 40 fod i længden og har afskaarne hjørner, saaledes at længden ved de to yderkanter blot er 12 fod. Naar skibet drives frem med en fart af 58 km. pr. time, løfter dette ene aeroplan $^5/_8$—$^3/_4$ af hele skibets vegt. Som det vil erindres og af billederne sees, har skibet desuden flere sideaeroplaner eller „vinger".

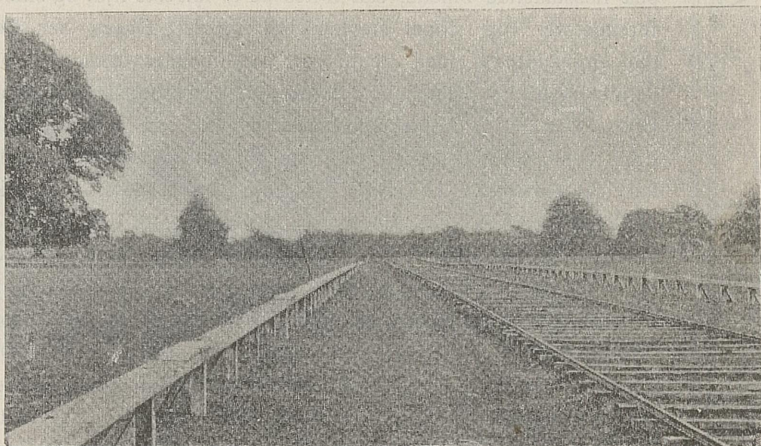

Skinnegangen.

Disse er lange og smale — eller rettere sagt korte men brede. De stikker 27—30 fod ud over storaeroplanets kanter, men er blot nogle faa fod „lange" (efter skibets længderetning). Disse udriggerplaner eller vinger er meget mere virkningsfulde end storaeroplanet, og Maxim synes at forudse, at den tid vil komme, da det sidste bliver sløifet; men foreløbigt mener han, at det er utrygt at være det foruden. Der er videre to ror, et forud og et agter. Disse er ogsaa mindre aeroplaner, hvis stilling med lethed lader sig regulere.

Det blev meget snart nødvendigt at lægge et par skinner til udenfor de førnævnte for at holde luftskibet nede. Disse bestod af 3″ × 9″ planker eller bjelker af pitchpine. De laa udenfor jernskinnerne, en paa hver side af skinnegangen og høiere end denne, saaledes at et nyt sæt af hjul, naar skibet løftedes fra den første skinnegang tog fat paa undersiden af

den anden og derved holdt skibet fra at løfte sig ganske fra jorden. Naar nu maskinen gaves fuld kraft, slap alle fire hjul den nedre skinnegang og skibet svævede i virkeligheden hen ad denne, alene holdt fast af det andet sæt hjul og skinner.

Der blev nu experimenteret med styringen. Skibet løb blot med $^3/_4$ kraft langs skinnegangen. Som det atter af foregaaende artikler vil erindres danner aeroplanet en ubetydelig vinkel med horisontalen, saaledes at dets forside ligger høiere end agtersiden. Derpaa beror (som ved en guts drage) den løftende magt. Stilles nu roret i en skarpere vinkel end hovedaeroplanet og agterroret i en svagere vinkel, saaledes som antydet paa hosstaaende billede, saa løftes de to forreste hjul og skibets forende op, og skibet stevner lidt opad. Gaaes der frem paa omvendt vis med de to ror, saa opnaaes ogsaa det omvendte resultat; agterhjulene løftes op, og skibet stevner nedad. Gives begge ror hovedaeroplanets vinkel, saa løftes alle fire hjul jevnt; skibet stevner ret frem. — Dette viser da, at skibet kan styres ogsaa i vertikal retning (den horisontale styring falder enklere). Ifald vindbyger tvinger det til at dukke og steile, maa en øvet haand ved rorenes hjelp kunne støtte det og hindre nogen skade fra at tilstøde det.

Rørenes virkning.

Skibet „ruller“ ikke; men er tvertom meget „støt“. „Stivheden“ frembringes ved planernes arrangement. Dels ligger tyngdepunktet betydeligt lavere end seilmassens centrum eller middelpunktet for den løftende krafts angreb. Dels støtter seilene selv mod rulling, som antydet i omstaaende billede. Ruller skibet en ubetydelighed til en af siderne, saa bevirkes nemlig derved, at vingerne paa den lavere side virker med større kraft, mens vingerne paa dens øvre side taber i virkning, hvad der selvfølgelig støtter skibet eller hindrer rullingen.

Opfinderen omtaler dernæst atter det afgjørende forsøg, at skibet ikke alene helt løftedes fra skinnerne men steg opad med slig magt, at den øvre skinnegang (3″ × 9″ pitchpine) blev brudt istykker, og at det vilde have fløiet lige tilveirs, var ei maskinen straks blevet stanset. Et af billederne viser ødelæggelsen og hjelper samtidig til at give en bedre ide om skibets udseende.

Da dette forsøg gjordes, dannede aeroplanerne en vinkel af 1 : 8 med horizonten, Skibets totalvægt var lidt under 8000 pund. Den hele bredde fra seilkant til seilkant 105 fod og seilarealet 4000 □ fod. Farten

var 58—60 km. pr. time, og den løftende kraft var 10,000 pund; det vil sige, skibet kunde have steget tilveirs med de tre mand ombord og en ladning paa henved 2000 pund desuden. Skruerne gjorde 375—400 omdreininger i minutet. Brændslet var nafta.

Billedet viser hvorledes sideseilene støtter skibet.

Til slutning siger opfinderen:

„Skibet er nu atter færdigt (det er blevet underkastet reparationer og forbedringer); men for at fortsætte forsøgene maa der opdrives en større slette uden træer og huse, hvor skibet kan flyve omkring og give os anledning til at lære at manøvrere det. Jeg anser det ikke trygt at sætte lige tilveirs direkte fra en skinnegang med større træer i nærheden, idet den mindste feil i manøvreringen da let kunde foraarsage et sammenstød med trærne og derved faa beklagelige følger. Hvad der nu maa gjøres er nemlig at eksperimentere med skibet, mens man lader det flyve eller svæve ganske nær jorden, saaledes at uheld ikke vil blive særdeles farlige. Først naar vi har faaet skibet ganske under vor kontrol, er det trygt at flyve høiere.

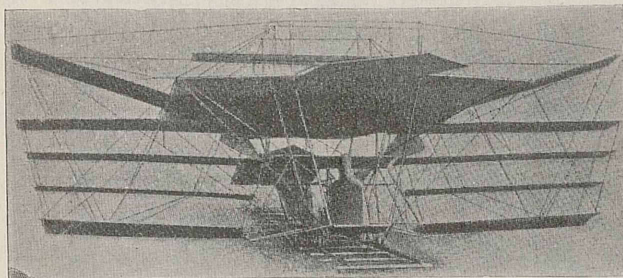

Luftskibet paa skinnerne..

En saadan slette er imidlertid ikke let at finde i England.

De allerede udførte forsøg har fastslaaet, at en maskine eller et skib kan bygges baade let og kraftigt nok til at løfte sig selv tilveirs. De viser ogsaa, at et aeroplan løfter en langt større vegt end en ballon, og at det kan drives gjennem luften med betydelig hastighed og det med langt mindre opbud af kraft, end der fordres for at drive en ballon selv med ubetydelig fart. Videre er det bevist, at en skruepropeller i luften kan give et skib næsten en hvilkensomhelst hastighed, samt at jo større hastigheden er, desto mere økonomisk og virksomt arbeider skruen. Flere af Englands ledende matematikere har, efter at have været tilstede ved disse forsøg, udtalt, at et aeoroplans løfteevne er meget større end hidtil antaget, og at alle forhold i det hele er gunstigere, end man hidtil har ment. De

er alle enige om, at de formler i fysiske verker, der angaar denne sag maa omarbeides*). Lord Kelvin har allerede offentliggjort en ny formel, der giver 20—50 gange større resultater end den gamle! Havde man for tyve aar siden havt denne formel og den viden den indeslutter, saa vilde der idag været fuldt op af flyvende skibe i luften. Eller hvis den franske regjering nu vilde anvende paa aeroplanskibe det halve, af hvad den allerede har bortødslet paa sit ballonkorps, saa vilde meget snart luftseilads

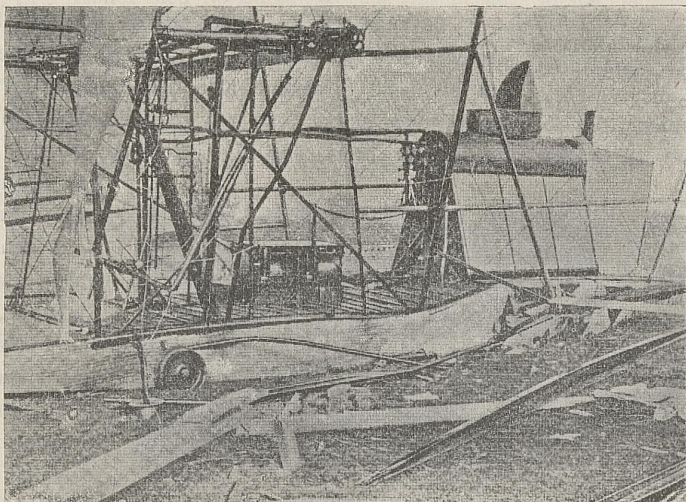

Skibet efter uheldet.

blive saa udviklet, at flyvende skibe vilde være lige saa almindelige som torpedobaade nu er, og den moderne krigsførelse vilde blive ganske revolutioneret.“**)

*) Det er atter et tilfælde, hvor nye dristige forsøg, der synes at trodse alle formler, love og beregninger, blot fører til, at naturen viser sig anderledes end i formler og beregninger antaget; præmisserne slaar feil, og formler, beregninger og love maa omskrives — efter eksperimenterne. Som bekjendt beviste ogsaa de lærde i Stephensons tid, at et lokomotiv ikke kunde trække noget tog paa en skinnegang. Det var „fysisk umuligt“.

**) Revolutioneret bort, tør vi vel haabe. Naar slag staar i luften, og en torpedoflyver kan sende en torpedo ned i den krigserklærende regjerings bygning og ned i kongens palads og folkeforsamlingens sal, — og naar dette kan ske faa timer efter krigserklæringen, saa ophører vistnok snart enhvers ønske om at føre krig. *Red.*

Guy de Maupassant.

(Efter grev **Leo Tolstoi** i „*Arena*“).

1881, fortæller Tolstoi, anbefalede Turgénjef ham at læse „Maison Tellier“ — Maupassants første bog —, idet han tilføiede nogle ord om den unge franske skribents gode personlige egenskaber og hans sympati for de arbeidende klasser. Tolstoi var imidlertid dengang midt oppe i sin religiøse krise og interesserede sig ikke meget for kunst . . .

For at holde mit ord til Turgénjef læste jeg alligevel en dag bogen. Jeg skjønte straks, at forfatteren var et stort talent, særlig besad han den evne at kunne koncentrere sin tanke saa intenst paa sit stof, at han opdagede nye, for andre utilgjængelige egenskaber ved det. Men jeg fandt tillige, at han mangled den for en sand kunstner nødvendigste egenskab, nemlig den moralske forstaaelse af sine karakterer.

Jeg tabte derfor med engang al interesse for den franske skribent. Og hvad der var værre, jeg fik en slig modbydelighed for „Une Partie de Campagne“, „La Femme de Paul“ og „l'Histoire d'une Fille de Ferme“, at jeg siden ikke engang lagde mærke til de to fortræffelige noveller „Le Papa de Simon“ og „Sur l'Eau“ — en vidunderlig skildring af natten. Jeg tænkte med harme paa, hvormange det er i vore dage, som anvender store evner paa daarlige ting; det sagde jeg ogsaa til Turgénjef, og dermed glemte jeg hele Guy de Maupassant.

Saa var det, at jeg lang tid efter kom over „Une Vie“, som en eller anden havde anbefalet mig at læse. Denne bog forandrede helt min mening om forfatteren, og siden læste jeg altid med stor interesse, hvad der skrev sig fra hans haand. „Une Vie“ er en udmærket roman; ikke alene er den uden sammenligning Maupassants bedste bog, men jeg tror endog, man ikke feiler meget ved at sige, at det er den bedste franske roman efter Hugos „Les Misérables“.

I „Une Vie“ finder jeg nemlig de tre grundlæggende egenskaber, som er nødvendige for det sande kunstværk: en sand moralsk opfatning af emnet, en smuk form og oprigtig varm kjærlighed for det, som forfatteren skildrer. Maupassant ser her, at livets mening er noget større end de eventyr, som udskeiende individer af begge kjøn forlyster sig med. Bogens indhold er, som titelen udtrykker, et menneskeliv; et uskyldigt, ødelagt liv: en fin, ren kvinde, modtagelig for alt godt, ødelægges i bund og grund ved at udsættes for de brutale dyriske instinkter, som i en tidligere tid, efter forfatterens mening, var tilværelsens alt beherskende naturmagt. Men i denne bog er hans sympati helt paa det godes side.

Den næste roman af Maupassant var „Bel-Ami“. Dette er bent ud en usædelig bog. Forfatteren giver aabenbart efter for sin naturs daarlige sider, opgiver sin første strenge holdning ligeoverfer helten og gaar over til at tage hans parti. Men dybere seet er „Bel-Ami“ ligesaavel som „Une Vie“ bygget paa alvorlige tanker og følelser. I „Une Vie“ er grundtanken den smertelige forbauselse over den grusomme hensynsløshed, hvormed en

udmærket kvinde tvinges til at lide ved en mands grove sanselighed. I „Bel-Ami“ er det mere end forbauselse. Det er harme over den lykke og de triumfer, et brutalt dyr vinder udelukkende ved hjælp af sin grove natur; og harme over den fordærvelse, som trives i det samfund, hvor denne helt opnaar de høieste stillinger. I „Et liv“ syntes forfatteren at spørge: med hvilken hensigt eller for hvilken brødes skyld maa dette skjønne væsen gaa tilgrunde? I „Bel-Ami“ synes han at svare: alt rent og godt i vort samfund er dømt til undergang, fordi dette samfund er umoralsk, sindsforvirret, i bund og grund forstyrret. Og romanen slutter med, at den triumferende kjeltring, der endog er blevet dekoreret med æreslegionen, vies i en fashionabel kirke til en ren ung pige, datteren af en fordums uplettet moder, hvem han har forført; og dette ægteskab velsignes af biskopen og erkjendes selvfølgelig af alle for at være en overordentlig respektabel affære. Forfatteren føler selv den stærkeste indignation over, at sligt er muligt; det sørgelige er blot, at hans skildringer er belemrede med mange usædelige enkeltheder, som ulykkeligvis synes at have tiltalt ham.

Læs blot den gamle digters samtale med Duroy — om jeg ikke erindrer feil, lige efterat de har forladt det walterske middagsselskab:

„Hun har mig allerede, den slemme,“ siger han om døden; „hun har løsnet mine tænder, revet ud mit haar, bøiet mine lemmer; hun er færdig til at sluge mig; jeg er allerede helt i hendes magt. Hun nøler, leger sig med mig, som katten med musen, hun ved, at jeg ikke kan flygte fra hende. Ry og rigdom — hvad gavner det, naar du ikke kan kjøbe en kvindes kjærlighed med dem. En kvindes kjærlighed er den eneste ting, som det er værdt at leve for; og døden berøver os alt: kjærlighed, sundhed, styrke, hele vort liv — vi beholder intet tilbage.“

Men Duroy er den heldige beiler til enhver kvinde, som behager ham; og han har saa megen livsenergi og er saa helt i sine lysters magt, at han hører digterens ord uden at opfatte det mindste af meningen. Hans rent dyriske kræfter og begjær er saa overmægtige, at de selvindlysende sandheder, som den gamle digter forklarer ham, ikke gjør den ringeste virkning paa ham, skjønt de varsler mandens nær forestaaende død.

Dette altid desillusionerede, ironiske syn paa livets selvmodsigelser er det karakteristiske ved „Bel-Ami“. Forfatteren spørger sig selv, hvad dette liv er for noget, og hvordan man skal forklare sig den evige modsigelse mellem kjærligheden til livet og kundskaben om dødens uundgaaelighed. Men han giver ikke svar paa dette spørgsmaal. Han synes at søge en løsning; dog allerede det er betydningsfuldt.

I de senere bøger bliver forfatterens moralske standpunkt helt uklart; værdsættelsen af livets fænomener bliver slap og forsvinder tilslut aldeles. I Mont-Oriol tager Maupassant endnu engang de to førnævnte romaners motiver under behandling. Vi faar her en række skildringer af et fashionabelt badested, der sprudler af rig humor. Men vi møder den samme grusomme, elendige mand, den samme svage, elskværdige, sympatiske kvinde — bedraget og ødelagt som i Une Vie; den samme fortvilede triumferen af de daarligste og laveste personer, som i Bel-Ami. Men i denne bog er forfatterens moralske fordringer sunket i betydelig grad. Hans begreber om ondt og godt er blevet meget usikre. Tiltrods for al

hans stræben for at være lidenskabsløs og objektiv har den udskeiende vellystning Paul aabenbart Maupassants sympati; og derfor lyder forfatterens tone i fortællingen om Pauls kjærlighedshistorie og dennes heldige forsøg i forførelsens kunst helt falsk. Læseren ved ikke ret, hvad forfatteren mener, om han vil skildre Pauls slethed og moralske skibbrud, hans ligegyldige desertion af og forhaanelser mod sit offer, krænkelser, der alene har sin grund i, at hun som frugtsommelig mister sin ynde og skjønhed; eller om forfatteren vil vise, hvor let og behagelig man kan leve, naar man er en slig udhaler som denne Paul.

I romanerne „Pierre et Jean“ og „Fort comme la Mort“ er Maupassants moralske standpunkt sunket endnu nogle grader lavere, og i „Notre Coeur“ synes det helt forsvundet. Disse bøger er hastværksarbeider, der bærer de matte, halve følelsers uvirkelige præg. Og denne nedgangsperiode begyndte akkurat paa den tid, da hans ry som fashionabel skribent var grundfæstet; thi med det ry fulgte de store fristelser, som er karakteristiske for vor tid, og som altid vil komme til en skribent, der er saa tiltrækkende som Guy de Maupassant. Først var det den store lykke, hans bøger gjorde, kritikkens ros, selskabets og kvindernes smiger; derefter de øgende indtægter og endnu hurtigere øgende behov og saa tilslut forlæggernes daarlige indflydelse: der bliver jo fra disses side ikke tale om virkelig bedømmelse af en forfatters arbeide, naar han er berømt — navnet er nok. Paa den maade udvikles skribenter, som leverer stilistisk glimrende arbeider uden at føle hverken kjærlighed eller had for sine emner.

Vi saa, hvordan Maupassant i „Et liv“ spørger, hvorfor denne fine, yndefulde, gode kvinde først ofres for sin simple, taabelige, sanselige mand og derefter for sønnen, der ikke er det ringeste bedre. Og forfatteren giver i grunden slet intet svar paa dette spørgsmaal. Men hele fortællingen — vor medlidenhed med ofret og vor afsky for alt det, som foraarsager hendes undergang, er svar nok. Det er det samme svar, som Job gav sine venner, naar han sagde, at ingen kunde forstaa hans sorg. Vi faar føle selve lidelsen, og dermed forstaar vi ogsaa dens betydning og grund. Thi al lidelse retfærdiggjøres og borttages først og fremst derved, at den engang er blevet forstaaet af menneskeheden; dens kilder vil derved nødvendigvis før eller senere blive tilstoppede.

Og endnu i „Bel-Ami“ spørger han: hvorfor vinder den daarlige, slette mand berømmelse og penge? Og dette spørgsmaal indebærer i sig svaret, der er en forkastelsesdom over alle de ting, som menneskenes mængde sætter høiest i verden. Men i „Mont-Oriol“ stilles ikke længer spørgsmaalet, som har maattet lyde: hvorfor skal en fin kvinde lide, og en brutal forfører seire? Forfatteren synes nu af den mening, at saa bør det være; de moralske krav er der ikke tale om, medens der er fuldt op af usædelige sansepirrende skildringer, skjøndt disse er aldeles unødvendige for bogens økonomi saavelsom for dens kunstneriske virkning. Som et exempel paa forfatterens krænkelse af skjønhedens love, skal jeg nævne den meget indgaaende beskrivelse af heltinden i badet.

Men i de to romaner „Pierre et Jean“ og „Fort comme le Mort“ er der ikke tale om sligt noget som moral. De er begge bygget op af liderlighed, bedrag og løgn, hvilke laster og udyder leder personerne ind i alskens tragiske forviklinger.

Og i „Notre Coeur“ er hele situationen en eneste uhyrlighed af umoral og usandsynlighed. I denne bog gjør hovedpersonerne ikke det svageste forsøg paa modstand mod de daarlige lyster; de hengiver sig med hele sit sind til de fadeste sandselige nydelser. Og forfatteren synes at have al mulig sympati for dem. Den eneste konklusion, som læseren kan drage af det hele, er, at der intet gives i livet, som er værd at leve for uden kjønslige nydelser.

Maupassant lod sig aabenbart besnære af de falske teorier, som hyldedes i hans kreds i Paris og endnu er de herskende overalt, nemlig at kunstneren ikke behøver nogen klar forstaaelse af begreberne om godt og ondt; at tverimod den sande kunstner er forpligtet til at være uvidende om alle moralske spørgsmaal, og at denne uvidenhed er kunstnerens største fortjeneste. Maupassant vokste op blandt omgivelser, som mente, at den kvindelige skjønhed og lidenskab af alle fremragende aander var erkjendt for at være den ægte kunsts eneste opgave. Disse teorier fulgtes med blind lydighed, og de førte ham ind paa en række af vildfarelser og gjorde hans produktion stadig ringere og mattere.

Heldigvis har Maupassant ikke bare skrevet mer eller mindre daarlige romaner, men ogsaa en mængde fortræffelige noveller, hvori han ikke bøier sig for alskens falske lærdomme, men simpelthen fortæller om, hvad der har rørt hans hjerte eller stødt hans moralske følelse. I disse mindre arbeider kan vi følge hans aandelige udviklingshistorie, se, hvordan han lidt efter lidt ubevidst opgiver det standpunkt, som tidligere udtrykte hele hans livsfilosofi. Der gives neppe nogen skribent i verden, der saa dybt har følt, at livets eneste maal er kvinden, ingen, der som han har skildret kvinden og kvindens kjærlighed saa grundig og lidenskabelig; men hvem har vel paa den anden side saa sandt og klart som han tegnet sit ideals mørke sider? Jo dybere han naaede ind i forstaaelse af livet, desto dybere saa han de forfærdeligheder, som skjulte sig i afgudsbilledets indre. Guy de Maupassant vilde synge den sanselige lidenskabs lovsang; men jo længer han kom i teksten, des mer væmmedes han for sit emne. Han væmmes over lidenskaben for de lidelser, den bringer, for de mange skuffelser, der følger i dens spor, men mest, fordi den gjør indtryk af at være den sande kjærlighed, hvorved den bringer den frygteligste fortvilelse over sit uskyldige offer.

Og denne stadig bitrere og klarere forstaaelse af den kjønslige lidenskabs mange daarligheder giver ham en ny og dybere opfatning af den hele tilværelse. Han ser, at den materielle verden ikke er den bedste af alle mulige verdener, at den ikke tilfredsstiller fornuftens og kjærlighedens krav. Han begynder at forstaa, at en anden verden er til; eller han føler idetmindste længselen efter denne anden verden. Denne tanke faar et slaaende udtryk i Horla. Han pines af den materielle verdens fornuftløshed og hæslighed, af dens dybe søndring og mangel paa kjærlighed. Jeg kjender intet fortvilelsens skrig, der gaar saa til hjertet — fordi det kommer fra en, der midt i tilværelsens kaos har fundet sin samvittighed igjen — end det udtryk, denne tanke har fundet i den fortryllende novelle „Solitude“. Det, der pinte Maupassant saarest, var ensomhedsfølelsen, bevidstheden om den aandelige mur, der stængte ham ude fra den øvrige menneskehed — en mur, der lukker sig desto snevrere om en, jo nærmere omgangen bliver

mellem menneskene indbyrdes. Hvad er aarsagen til denne lidelse? Hvad længes han saa efter? Hvad kan bryde ned muren, som stænger mellem ham og de andre mennesker? Hvad andet vel end kjærlighed? Men ikke kjærligheden til den skuffende, forgjængelige kvindeskjønhed, ikke den kjønslige lidenskab; men den sande, rene, aandelige, guddommelige kjærlighed. Denne sande kjærlighed er livets frelse, er maalet, som naaes gjennem livets strid. Han har endnu ikke fundet navn paa det, han søger, og heller ikke vil han nævne det blot med læberne af frygt for at besmitte helligdommen. Men hans rædsel for ensomheden i livet er saa voldsom, at den rent umiddelbart meddeler sig til læseren, der røres meget mer af denne kamp fremad og opad end af alle de lidenskabens idyller, som han har givet et saa veltalende udtryk. Men det tragiske ved hans skjæbne var, at hans liv afbrødes, endnu før han havde kjæmpet sig frem til maalet. Han vandt ikke befrielse.

Han begyndte med at lovsynge kvinden og den sanselige lidenskab. Men jo mer han fordybed sig i disse emner, des klarere saa han alt det onde, stygge, mørke, som laa under skjønhedens dække. Kvinden blev stadig hæsligere — der var svangerskabets og barnefødselens lidelser, de uvelkomne børn; saa løgnen, grusomheden, den moralske lidelse — og endelig alderdommen og døden. Var det skjønheden? Idealerne vilde være vidunderlige, kunde man blot stanse tidens flugt — men den bringer graa haar, tandløshed, rynker, ond aande; længe før døden bliver altsammen idel hæslighed. Og livet gaar sin vei. Du bliver dum, sløv, affældig. Andre tager de deilige ting bort for øinene paa dig.

Nu begynder han at skimte en anden verden; en tilværelse, hvori gjøglebillederne ingen plads har; et evigt liv med evig dyrkelse af det sande og skjønne. Guy de Maupassant naaede det vendepunkt i sit liv, da han begyndte at se dette. Gjenfødelsens smerter skulde til at begynde — da slukned hans liv. Var han ikke død saa tidlig, kunde han givet os store nye evangelier; men det, han gav os i sin lidelse, er allerede meget. Lad os derfor takke for det, vi har faaet.

Tidsmaskinen.

(H. G. Wells i „*New Review*“).

IV.

Guldalderen.

Der lød et tordenbrag i mine øren. Et øieblik var jeg som lammet. En frygtelig hagl peb mig om ørene, og jeg sad i blødt græs med den væltede maskine foran mig. Alt saa endnu bare graat ud, men jeg mærkede, at den forvirrende susen i mine øren nu var borte. Jeg saa mig rundt. Jeg befandt mig paa en liden plæne i en have midt inde blandt alperosebuske; og jeg saa, at deres purpurrøde og lila blomster

dryssedes mod jorden under vægten af det nedstyrtende hagl. De hoppende hagl hang i en liden sky over maskinen og drog sig som røg over jorden. I løbet af nogle sekunder var jeg blevet vaad til skindet.

„En deilig gjæstfrihed,“ mumled jeg ved mig selv, „mod en mand, som har reist i en hel evighed for at faa se alt dette.“

Med engang faldt det mig ind, at det var dumt af mig at lade mig gjennembløde. Jeg stod op og saa mig rundt. En kolossal figur, der tilsyneladende var hugget ud i hvid sten, hævede sig dunkelt bag alperoserne i den hvide haglregn. Det var det eneste, jeg saa af verden.

Det er vanskeligt at beskrive mine fornemmelser. Da haglskyen blev tyndere, saa jeg tydeligere den hvide skikkelse. Den var meget høi — et birketræ naaede den op til skulderen. Den var af hvidt marmor og lignede noget en vinget sfinx, men vingerne bares ikke ret op langs siden, de var udfoldede, saa den syntes at svæve. Sokkelen forekom mig at være af bronce, men var nu temmelig grøn. Dens ansigt saa paa mig med sine blikløse øine, og der laa et svagt smil om dets læber. Den var temmelig veirslidt, og det gav den et eget sygt udseende. Jeg blev staaende at se paa den en liden stund — et halvt minut kanske eller en halv time. Den syntes at rykke frem og tilbage, eftersom haglen jog tættere eller tyndere foran den. Endelig slap jeg den med øinene: hagl-dækket havde faaet rifter, og himlen lysned op til solskin.

Atter saa jeg hen paa den hvide støtte, og pludselig gik det op for mig, hvilken uhyre dumdristighed min reise egentlig var. Hvad skulde jeg mon faa se, naar dette graa forhæng droges helt tilside? Hvad kunde ikke udviklingen have fundet paa? Maaske var grusomhed blevet en almindelig lidenskab? Kanske havde endog slægten mistet helt sin menneskelighed og udviklet sig til medlidenhedsløse, forfærdelig stærke, umenneskelige væsener? Jeg vilde muligens blive antaget for et af fortidens vilde dyr, bare saameget værre og mere frastødende for vor fælles ligheds skyld — et stygt dyr, som øieblikkelig vilde blive slaat ihjæl.

Allerede saa jeg andre uhyre former — vældige bygninger med underlig snoede balustrader og høie søiler og en skovbevokset aasskrænt. Jeg grebes af vild rædsel, vendte mig i forstyrrelsen til Tidsmaskinen og anstrængte mig af alle kræfter for at bringe den paa fode igjen. Idet jeg gjorde dette, brød solstraalerne sig gjennem tordenstormen. Det graa forhæng droges bort og forsvandt, som var det sløret om en aand. Over mig forsvandt nogle brune skyfnug øieblikkelig i den blinkende, blaa sommerhimmel. De store bygninger omkring mig stod klare og skarpe, lysende af væde og ornamenterede med lange rader af usmeltede haglkorn. Jeg følte mig nøgen i en fremmed verden. Jeg havde den samme fornemmelse som en fugl i klar luft, der ved, at høgen staar lige over den færdig til at slaa

kloen i den. Min frygt blev til vanvittig angst. Jeg pusted ud, bed tænderne sammen og begyndte saa af alle kræfter at hale i maskinen. Den gav endelig efter, og jeg fik den op, idet den gav mig et voldsomt slag paa hagen. Med den ene haand paa sadelen og den anden i igangsætningshaandtaget stod jeg tungt pustende i stilling til at bestige den paany.

Og nu fik jeg mit mod tilbage. Jeg saa med større nysgjerrighed og mindre frygt paa denne verden fra en fjern fremtid. I en rund aabning høit oppe i det nærmeste hus opdaged jeg en gruppe mennesker, iførte rige, bløde dragter. De havde seet mig, og deres ansigter var vendt mod mig.

Saa hørte jeg stemmer, der stadig kom nærmere. Gjennem buskene ved den hvide sfinx saaes hovederne og skuldrene af mænd, som løb. En af disse dukkede pludselig op i en sti, der førte lige hen til den lille plæne, hvor jeg stod med maskinen. Det var en liden fyr — kanske fire fod høi — klædt i en purpurrød tunika med et læderbælte om livet. Paa fødderne havde han sandaler eller koturner — jeg kunde ikke rigtig se, hvad det var; hans ben var bare til knærne, og hovedet var ogsaa bart. Nu mærkede jeg pludselig, hvor varmt det var i luften.

Han saa sjelden smuk og gratiøs ud, men samtidig ubeskrivelig svag. Hans blussende ansigt mindede om visse tæringssyges skjønhed — den hektiske skjønhed, vi engang hørte saa megen tale om. Ved synet af dette menneske gjenvandt jeg med et hele min sindsro. Jeg tog hænderne af maskinen.

I næste øieblik stod jeg og dette skrøbelige væsen fra en fjern fremtid ansigt til ansigt. Han kom lige imod mig og lo mig midt op i øinene. Det slog mig straks, at han ikke viste nogetsomhelst tegn paa frygt. Saa vendte han sig til de to der fulgte ham, og talte til dem i et underligt blødt og flydende sprog.

Der kom andre tilstede, og snart stod en otte-ti af disse fine, sarte væsener rundt mig. En af dem snakkede til mig. Pudsig nok faldt det mig i det samme ind, at min stemme var for skarp og dyb for dem. Jeg rystede nu paa hovedet, pegte op til ørerne og rystede atter paa hovedet. Han kom et skridt fremover, stansede nølende og rørte saa forsigtig ved min haand. Derefter følte jeg andre bløde, smaa fingre glide over ryggen og skuldrene. De vilde vel overbevise sig om, at jeg virkelig var levende. Jeg blev ikke bange — de saa i den grad svage ud, at jeg godt kunde tænke mig at bruge dem til at slaa kegler med. Og de havde et sligt inderlig tillidsvækkende udtryk i sine smaa barneansigter. Men jeg gjorde en pludselig, advarende bevægelse, da de begyndte at fingre paa Tidsmaskinen. Jeg skyndte mig at skrue af de smaa haandtag, som satte apparatet i fart, og puttede dem i lommen. Derefter vendte jeg mig atter

til dem, om der skulde blive en anledning til at komme i forbindelse med dem.

Nu opdagede jeg nogle nye træk i deres nette porcelæns-ansigter. Deres haar, som var helt krøllet, sluttede brat af i nakken og ved panden; der var ikke den svageste antydning til det paa ansigtet, og deres øren var mærkværdig smaa. Nogle bitte smaa munde havde de ogsaa, med lyserøde, temmelig tynde læber, og smaa hager, som endte i en spids. Øinene var meget store og milde, og — men det var muligens bare krænket forfængelighed fra min side — jeg syntes de udtrykte en fuldstændig mangel paa interesse for min optræden der midt blandt dem.

Da de nu ikke gjorde nogensomhelst anstrængelse for at sætte sig i forbindelse med mig, men blot stod der smilende og talte i en blød, kjærlig tone med hverandre, begyndte jeg konversationen. Jeg pegte paa Tidsmaskinen og derefter paa mig selv. Saa blev jeg staaende et øieblik uvis om, hvordan jeg skulde betegne tiden, da det med engang faldt mig ind at pege op mod solen. En smuk, pudsig, liden fyr i tærnet, rød og hvid dragt fulgte min gebærde med øinene og forbausede mig med at efterligne lyden af et tordenbrag.

Et øieblik blev jeg staaende overrasket, skjønt hans gestus var tydelig nok. Det spørgsmaal var pludselig opdukket i min hjerne: var disse væsener kanske fuldstændig aandssløve? I vil neppe kunne forstaa, hvordan dette spørgsmaal forbløffede mig. Jeg havde jo nemlig altid tænkt mig, at folkene i aar 22,000 og den tid vilde være utrolig langt forud for os i viden, kunst og alt andet. Og nu spurgte en af dem pludselig paa en slig maade, at han simpelthen maatte siges at staa paa samme standpunkt som et femaarsgammelt barn hos os — han spurgte nemlig, om jeg var kommen fra solen i en tordenstorm. Dette spørgsmaal bragte mig til at udtale den dom, som allerede deres klæder, svage og tynde lemmer og uudviklede træk havde fristet mig til at udtale. I et flygtigt øieblik for den tanke gjennem mig, at jeg til ingen nytte havde bygget Tidsmaskinen.

Jeg nikkede, pegte i retning af solen og frembragte en slig levende efterligning af et tordenbrag, at de for forfærdede sammen. De trak sig et skridt tilbage og bukkede. Da kom der en leende hen imod mig; han bar en smuk krans blomster, der helt var fremmede for mig, og lagde den rundt min hals. Dette paafund modtoges med vellydende applaus; og med engang begyndte de allesammen at løbe efter blomster, som de saa leende kastede over mig, indtil jeg næsten helt var begravet under et duftende dække. Den, som aldrig har seet noget lignende, kan neppe tænke sig, hvilke fine og underfulde blomster utallige aarhundreders dyrkning havde frembragt. Saa var der en, som med forskjellige gebærder foreslog mig at ledsage dem til den nærmeste bygning. Og dermed blev jeg ført

forbi sfinxen af hvidt marmor, der hele tiden havde syntes at iagttage mig med et smil over min forbauselse, henimod en uhyre graa stenbygning.

Denne bygning havde en vældig indgangsport og var idetheletaget af kolossale dimensioner. Jeg var naturligvis mest optaget af den øgende mængde af smaa mennesker og de umaadelige aabne portaler, som skyggestore og hemmelighedsfulde gabede mig imøde. Det eneste, jeg kunde se af verden over deres hoveder, var et indfiltret, mangeslynget netværk af smukke buske og blomster, som en længe forsømt og alligevel for ukrudt godt renset have. Jeg saa en mængde høie underlige, hvide blomster, som kanske maalte en fod tversover de voks-hvide kronblade. De voksede spredt, som i vild tilstand, blandt de brogede buskplanter.

Porthvælvet var rigt udskaaret, men naturligvis fik jeg ikke anledning til at se nøiere paa, hvordan det var udført, skjønt det forekom mig, at jeg saa nogle antydninger til gamle fønikiske ornamenter, der var svært ramponerede og veirslidte. Jeg mødte en hel del folk i endnu lysere klæder i porten; og der gik jeg i min fæle dragt fra det nittende aarhundrede og saa forfærdelig ud med mine blomsterkranse — efterfulgt af en bølgende mængde lysfarvede kjortler og skinnende hvide lemmer inde i et vellydende kor af latter og tale.

Den vældige port førte ind i en forholdsvis stor hal, behængt med brune tæpper. Taget laa i skygge, og vinduerne, der dels bestod af farvede ruder, dels ganske manglede glas, lod et dæmpet lys falde ind i rummet. Gulvet bestod af uhyre blokker af et haardt, hvidt metal, og det var saa slidt, at der var dannet dybe kanaler langs de hyppigst benyttede veie. Overalt stod der borde, arbeidede af poleret sten; de kunde være omkring en fod høie og var bedækkede med store mængder af frugt. Jeg saa, at der var nogle uhyre store bringebær og appelsiner deriblandt, men jeg kjendte ikke nogen af de andre frugtsorter.

Mellem bordene var der en overflod af puder. Paa disse satte mine ledsagere sig, idet de opfordrede mig til at gjøre det samme. Uden videre ceremonier gav de sig til at spise af frugten med hænderne; herunder kastede de skaller og stilke o. s. v. ned i nogle runde aabninger ved siden af bordene. Jeg var ikke sen med at følge deres eksempel, for jeg følte mig tørst og sulten, og nu kunde jeg i god mag tage hallen i øiesyn.

Det, der slog mig mest, var dens forfaldne udseende. De farvede vindusruder, som blot var dannet efter et geometrisk mønster, var knust paa mange steder, og de tæpper, som dækked den nederste halvdel af dem, var forfærdelig støvede. Og jeg saa ogsaa, at det ene hjørne af marmorbordet nær mig havde en knæk. Men trods alt dette gjorde salen et overordentlig rigt og malerisk indtryk. Der var maaske et par hundre menne-

sker derinde, og de fleste af dem, der sad saa nær mig som de kunde komme, iagttog mig interesseret, og deres smaa øine lyste omkaps med frugterne, de aad. Alle var iført de samme bløde og stærke silkestoffe.

Frugt var idethele det eneste, de spiste. Disse folk fra en fjern fremtid, var strenge vegetarianere, og saalænge jeg var hos dem, maatte jeg ogsaa tiltrods for nogle opdukkende „kjødelige“ lyster være frugtæder. Ja, jeg fandt siden ud, at heste, kjør, faar og hunde havde fulgt ichtyosauren (kjæmpeøglen) i døden. Men frugterne var overordentlig deilige; især var der en melfrugt med et trekantet skal, som var svært god, og som jeg slog mig mest paa. I begyndelsen var jeg bare forbauset over alle disse underlige frugter og blomster, som jeg saa, men siden begyndte jeg at forstaa deres betydning.

Saasnart min appetit var nogenlunde tilfredsstillet, beluttede jeg at gjøre et kraftigt forsøg paa at lære disse nye menneskers sprog. Frugterne syntes at være et passende samtaleemne, og idet jeg tog en af dem i haanden, udstødte jeg en række spørgende lyd, ledsaget af gebærder. I begyndelsen modtoges mine anstrængelser i denne retning med en overrasket stirren eller ustanselig latter, men endelig var der en lyshaaret, liden fyr, som syntes at forstaa, hvad jeg vilde og nævnte et navn. De maatte nu prate en hel del i denne anledning, og mine første forsøg paa at efterligne deres sprogs vidunderlige lyd fremkaldte en storm af ægte, om ikke just høflig latter. Men jeg følte mig som en skolemester blandt børn, og snart havde jeg faaet tag i mindst tyve substantiver, derefter kom jeg til de demonstrative pronomener og endelig til værbet at „spise“. Men det gik langsomt, og de smaa fyrer var snart trætte og vilde undgaa mine spørgsmaal; jeg fik da finde mig i, at de gav mig sin undervisning i smaa portioner; naar de havde lyst dertil. Og smaa portioner blev det, for jeg har aldrig mødt folk saa slappe og let trætte.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den med tager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under »Redaktørens sofahjørne«.

Kringsjaa.

Kristiania, 7. febr. 1895.

De tildels overdrevne haab, der er blevet knyttet til **Ruslands** nye tsar har i de sidste dage lidt et stygt nederlag. Hans majestæt modtog nylig en talrig samling af udsendinge fra zemstvoerne (amtstingene) omkring i riget, og ved denne anledning udtalte han, at det var kommet til hans kundskab, at der næredes visse „absurde drømme“ om, at zemtvoerne under hans styre skulde opnaa nogen andel i rigets styre. (Dette er den milde form, hvori man har tænkt sig, at et første skridt mod moderne repræsentative institutioner muligens kunde blive gjort). Det var i den anledning hans keiserlige ønske, forklarer den unge mand videre, at det maatte blive gjort kjendt overalt, at „mens han vil ofre al sin kraft for folkets vel, saa er han bestemt paa at hævde autokratiets princip lige saa urokkelig, som sin afdøde og uforglemmelige fader!“ — Det vil sige, han vil arbeide for folkets vel; men han alene skal gjøre det; „folkets vel“ skal heller ikke i hans regjeringstid indbefatte den ringeste skygge af selvstyre og selvbestemmelsesret.

Det er bedrøveligt; men det er jo intet andet, end der fra mange hold blev udtalt ved hans tronbestigelse. De, der har kjendt forholdene, har advaret mod at vente sig for meget særlig i politisk retning af den nye tsar. Det blev spaaet, at han vilde anstrænge sig af al magt for at rense embedsverket og indføre allehaande sociale, økonomiske og kulturelle reformer; men at han vilde gjøre det altsammen som selvhersker ved eget initiativ og kraft og aldrig give slip paa en tøddel af sin arvede magt. Denne spaadom, som her i sin tid gjengaves, er altsaa gaaet i opfyldelse. Netop en slig mand er øiensynlig tsaren. Han vil reformer; men han vil selv og alene iverksætte dem.

For en maaned siden var det endnu tilladt at vente sig meget af en saadan keiser; nu tør man neppe længer vente noget videre. Thi en saadan politik vilde i det mindste kræve en keiser, der ved siden af kraft og mod ogsaa besad en betydelig portion af sindighed og politisk klogskab. Og de sidste egenskaber tør man neppe længer søge hos en keiser, der begynder sin regjering med saa tirrende og udæskende en erklæring som denne. Selv om man mener slige ting, siger man dem ikke høit og udfordrende. Hvad egenskaber end Nikolai II. maatte besidde, man tør ikke længer tillægge ham den politiske visdom, der stiller storme og skjuler magten under mildhed. Og det er utvilsomt saa meget værre baade for ham og rigets fredelige udvikling. Hans ord, for hvilke adelen afholdt takkegudstjeneste, maa vel af russiske demokrater af enhver afskygning lige til nihilisterne blive opfattet som en aaben og overmodig udfordring. De betyder jo, at saalænge han lever, gjør riget intet politisk skridt fremad.

Japaneserne gjør fremdeles sine sager udmerket. Den stærke fæstning og orlogshavn Wei-ha-wei faldt for dem lige saa let som Port Arthur, skjønt den synes at have været meget bedre forsvaret. De angriber ikke alene med mod og kraft, men ogsaa under en ledelse og med en beregning, der, som det heder, vilde have gjort en tysk feltmarskalk ære. De gaar stadig frem efter en forudlagt plan, vinder sine slag og tager sine fæstninger næsten til fast-

sat dato. — Ved Wei-ha-wei er endnu flaaden og oplagsstederne ubeseirede; men det ventes, at ogsaa disse meget snart maa falde i japanesernes hænder. Allerede nu er Kina uden orlogshavn og derfor tilsøs omtrent afvæbnet. Med flaadens kapitulation vil japaneserne være fuldstændig herrer paa søen og over Kinas hele kyst, og desuden eie en ypperlig og talrig flaade.

Imidlertid er de kinesiske fredsunderhandlere, der var ankommet til Japan, blevet sendt hjem igjen. Det heder, at deres papirer ikke var fuldt i orden; men den virkelige grund er vel snarere, at Japan ikke har noget hastværk med at afslutte krigen, før Peking er i deres magt. Det antages mere og mere almindelig, at deres fredsbetingelser vil overraske verden. I Manschuriet er et nyt større slag ivente; stillingen er forøvrigt der lidet forandret. — Det bør bemerkes, at den almindelige mening i Europa for et par maaneder siden var, at fiendtlighederne vilde blive indstillet vinteren igjennem, at kulde, sne og is vilde gjøre fremrykningen umulig. Men japaneserne lader sig, som vi ser, ikke stanse af en halvsibirisk vinter mere end af kinesernes „stærkeste fæstninger i verden.“

Den økonomiske stilling i de **Forenede Stater** er bedrøvelig, kritisk og uhyggelig. Ikke folkets økonomiske stilling; thi om end „tiderne er slette“, staar det jo langtfra saa galt til i saa henseende, som man her ofte indbilder sig fra efterretninger fra storbyerne og fra tal, som her vilde være ødelæggende, men som der er forholdsvis ubetydelige. Men regjeringen og med den det hele nationale finansvæsen befinder sig i en ynkelig tilstand. Landet er rigt; der er ingensomhelst naturlig grund hverken for fattigdom eller finansielle kriser. Der er endeløse rigdomme at øse af. Krisen er af helt kunstig art. Den skyldes udelukkende daarlig, eller rettere sagt umulig finansstyrelse. Ikke andet. Den er en storslagen illustration paa, hvad betydning det har for et folk, at dets nationale affærer bliver skjøttet godt. I dette tilfælde er det heller ikke administrationens skyld. Det er heller kongressens, men mest folkets egen. Dette har tilladt folkerepræsentationen og en klasse af daarlige politikere ligefrem at kaste statens midler bort og forpligte den for fabelagtige summer, — særlig i form af pensioner til alle forhenværende soldater i Nordstaternes armé og til disses efterladte. Alle veie er ogsaa her aabnede for bedrag og underslæb. Rige mænd faar pensioner, fordi de i 60 aarsalderen føler sig lidt sygelige og svage og mener, at grunden til denne svaghed og sygelighed blev lagt i krigen. Det amerikanske pensionsvæsen koster lige saa meget, som det tyske hærvæsen. Man kan efter dette ikke mere sige, at republiker og demokratier er utaknemmelige; men man kan sige, at de kan være dumme.

Værst er det imidlertid, at folket staar delt i to partier, der gjensidig neutraliserer hinanden, netop i spørgsmaal om finansernes ordning. Det ene parti vil have absolut guldmyntfod; det andet vil have dobbelt myntfod med en kunstig opskruning af sølvets værdi. Mellem sig ødelægger de to partier enhver finanslov og indfører det absolute kaos i finansvæsenet. Deres uenighed og trækken i forskjellige retninger gjør, at for tiden er det amerikanske myntvæsen slet og ret et pumpeanlæg, der uafladelig pumper guld ud af de Forenede Staters skatkammer og sender det til Europa, og pengemæglerne alene tjener derpaa. De kjøber uafladelig pengesedler for sølv — til pari — og sender dem saa til skatkammeret til indløsning i guld, som de saa udskiber til Europa. De pumper med andre ord stadig guldet ud af skatkammeret ved at kjøbe det med sølv, dollar for dollar, og da sølvdollarens metalværdi blot er én brøkdel

af guldets, saa er jo den slags handel overordentlig lønnende. — Sølvpartiet vil stanse dette ved at give skatkammeret ret til at udbetale sølv istedenfor guld, hvilket, da en sølvdollar blot er værd en halv gulddollar, faktisk vil sige at give 50 pCt. paa sine forpligtelser. Cleveland foreslaar, at optage et laan, ophæve al told i guld og ødelægge pengesedler og banknoter eftersom de indløses (nu bliver de stadig sendt ud igjen, atter opkjøbt for sølv og leveret til indfrielse i guld), og hævder, at derved lader faktisk krisen sig stanse. Men nogen enighed ser det ikke ud til, at der lader sig opnaa. Og det værste er, at det ser ud til at være flertal for finans- og myntplaner, der simpelt hen er absurde og maa skabe kaos.

Krisen er saaledes udelukkende en myntkrise, hidført ved daarlig finansstyrelse, slette love og uenighed om den teoretiske ordning af pengevæsenet. Det er ikke fattigdom, ikke begyndende overbefolkning, ingenting uden en forkludring af et abstrakt finansproblem, der ligger tilgrund for krisen, — daarlig forstaaelse og daarlig regning.

I **Frankrig** blev der tilsidst efter mange vanskeligheder og lange forhandlinger dannet et ministerium Ribot. Det er nærmest moderat, men med en bøining mod den radikale fløi. Dets første handling var at indbringe forslag om amnesti for politiske „forbrydere“. Forslaget gik merkelig nok igjennem omtrent enstemmig eller kun mod fem stemmer. Sandsynligvis udgjør dets vedtagelse et led i en underhaandsforstaaelse mellem partigrupperne. Som en følge af forslagets vedtagelse er Rochefort under store ovationer vendt tilbage til Paris.

Elektriske jernbaner.

Stortinget bevilgede sidste aar kr. 3000 til reiseudgifter for to elektroteknikere, forat disse i udlandet skulde sætte sig ind i de nyeste fremskridt og i allehaande anvendelser af og muligheder for elektrisk jernbanedrift. Regjeringen sees at have delt denne sum mellem driftsbestyrer O. Jacobsen og elektrotekniker E. Rasmussen. Den første faar 1200 kroner til en reise i Centraleuropa, den sidste 1800 til en reise i Amerika. Paa dette felt er jo Amerika i praktisk henseende langt videre kommet end Europa. Det elektriske banenet derover er mange gange saa stort som hele det europæiske og maa vel derfor have afgivet en betydelig samling af værdifuld erfaring. Det maa derfor ansees overmaade heldigt, at en mand faar i opdrag særlig at sætte sig ind i og give os herhjemme nytten af den erfaring. Med 1800 kroner kommer man jo rigtignok ikke langt i de Forenede Stater; men hr. E. Rasmussen er fuldt kjendt derover, baade hvad landet og faget angaar, saa han vil i hvert fald kunne faa pengene til at strække saa langt som muligt og vil vide, hvor han skal søge sit iagttagelsesfelt. Han har været ansat i en lang række af aar ved de første elektriske maskinkompanier derover.

Forhaabentlig kommer der megen nytte ud af de reisendes studier og iagttagelser. Paa ektricitetens omraade maa vi nordmænd have øinene aabne og sindet vaagent, vil vi ikke forspilde vore chancer og faa grund til bitter anger senerehen. Den er utvilsomt at betragte som vor materielle udviklings løftestang.

Blot vi løfter i flok

Manglende organisationsevne, det er øiensynligen vor nations svage punkt. Vi har ikke lært at „løfte i flok“, og derfor hjælper det lidet, at her er baade kjærlighed og sædejord nok, at her er et helt blomstrende vildnis af evner. Den enkelte prøver med al sin magt paa at løfte lidt paa et eller andet punkt. Alle de andre staar med korslagte arme og ser til, færdige til at raabe „hurra“, ifald det gaar, og til at vende sig smilende bort med et „det var det, jeg vidste“, ifald det ikke gaar. Den enslige stymper sveder og stræver; men det gaar, naturligvis ikke. Han blir træt tilslut, udslidt; kanske netop da, naar tre, fire par hænder til vilde givet det afgjørende stød og udført „løftningen“. Nu maa han trække sig tilbage, og alt hans arbeide er, som om det ikke var gjort; tingene falder tilbage paa deres gamle plads. Saa gaar en tid, og saa tager en ny mand fat; atter mutters alene. Og de andre staar igjen og ser til. Gaar ikke naturligvis.

Der findes ikke den ting her i livet, der lader sig løfte, med mindre der løftes „i flok“. Skal vi frem og op, skal livet blive lysere og rigere iblandt os, maa vi lære at gaa sammen og „pull together — all together“, som det heder paa engelsk. Det ord together — sammen — indeholder nøglen til alt, hvad der er størst og bedst i tid og evighed, i materiens som i aandens verden, siger en amerikansk taler. Alle store kræfter i naturen bestaar af yrende smaa individuelle svingninger og bølger, — saa smaa, at intet mikroskop kan se dem. Det er disse under-mikroskopiske ting, der bygger og ødelægger verdner. Darwin har skrevet et interessant verk om de smaa jordmarkes arbeide med at bygge og tilberede den jordskorpe, hvoraf vi lever. Uden dem var al plantevext umulig. Hver enkelt af dem synes mindre end et nul. Sammen er de mægtige som solvarmen selv, mægtigere end hele arméer.

Allerede en af oldtidens vise fandt det tjenligt at notere til menneskenes belærelse og paaagtning den sandhed, at „to er mere end én“. Og John Stuart Mill finder verdenshistoriens sum at ligge i den lære, at et folks civilisationsgrad kan maales efter dets organisationsevne. Walter Bagehot fortæller, at „nationer med evne til at slutte sig sammen altid er de store og overlegne nationer“. *Kringsjaa* har allerede tidligere nævnt, at Englands verdensherredømme i vor tid, som Romernes i en tidligere tid, i væsentlig grad maa tilskrives disse folks organisationstalent. Det udgjør et af den anglosaksiske races mest prægende karaktertræk. Vi

gjenfinder det i de Forenede Stater, der har gjort det til nationalt valgsprog E pluribus Unum — Enhed blandt de mange —, og hvor det mødes næsten til overdrivelse. Der vrimler og kryr af organisationer, — af „løftende flokke". Og derfor foregaar ogsaa „løftningen" med en fart og en lethed, der gjør os individualister ganske svimle. Kast der ud en idé idag, og imorgen staar der en organisation om den, — tusen mand, lad os sige, med spader og hakker eller andet verktøi og med aftrukne frakker og opbrættede skjorteærmer, rede til at lempe den idé paa sin plads i liv, virkelighed og samfund. Hos os derimod bliver idéen benyttet mere til stas. Vi skriver digte om den og opfører skuespil over den og broderer den ind i silketæpper og maler den paa lærreder, og holder skaaltaler for den og sværmer for den et aars tid, hvorpaa vi giver os til at kritisere den og „blive færdige med den". Gaar det høit, saa slider som sagt en eller to sig fordærvet paa dens virkeliggjørelse; mens kanske en eller anden høibaaren idealist gaar hen og klager over, at disse virkelighedsfolk fordærver ham hans deilige idé ved at prøve at løfte den ud af drømmens riger og ind i livet.

Det er let nok at forklare sig mangelen af denne evne iblandt os. Vi er jo blot en nation fra igaar af. Vi var i aarhundreder en hoben mennesker boende afsides og hver for sig, uden andre interesser, end at hver mand fik se at skrabe sammen paa fjeldsiderne det daglige brød til sig og sine. De lange afstande, de dystre fjeld og skove, de store vidder stængte mellem mand og mand, mellem sind og sind, mellem hjerte og hjerte. Der kunde ingen rigtig samfølelse og intet livligt samliv blive. Vi blev et folk af enslinger — og det har ogsaa havt sin nytte. Den enkeltes uddybelse og udvikling er et ligesaa nødvendingt led i fremskridtet som sammenslutning og organisation. Vi blev indesluttede, leved vort eget liv; kjendte ikke andre; forstod ikke, at menneskene er temmelig lige, og at de samme tanker, længsler og drømme, som voxer paa den ene side af fjeldet, spirer ogsaa paa den anden. Vi saa — som alle vilde gjør — fiender i enhver fremmed; blev mistroiske overfor alle udenfor vor nærmeste slegt- og vennekreds. Vi fik et eget — ægte norsk — mistroisk kast i øiet. Vi blev rædde og sky for andre mennesker; vilde ikke betro os til dem; — en kunde jo ikke vide, hvad der boede i dem; *os* forstod de vel neppe.

I anglosaksiske lande er det lovgivningens grundprincip, at en anklaget skal betragtes som uskyldig og som hæderlig mand og medborger, indtil hans skyld er fuldt bevist, og dommen fældet. Det kræver en vis høflighed, en vis gentlemanlig behandling overfor den anklagede, der vistnok

ofte kan misbruges, og i tilfælde, hvor enhver paa forhaand er sikker paa hans skyldighed, kan synes latterlig og taabelig; men principet er visselig rigtigt og godt; og det er bedre at ti skyldige behandles lidt for pent og godt, end at en uskyldig anklaget behandles som den forbryder, han ikke er.

I Frankrig, forstaar jeg, er princippet det modsatte. At en mand er arresteret og bragt for retten sætter ham strax i klasse med udskud og forbrydere. Det tages paa forhaand for givet, at han er den, han mistænkes for at være, og han behandles derefter. Det er barbari, selv om det er fransk.

Hos os er nok lovgivningens princip det engelske; men i vor karakter og i vort daglige liv er der noget, der svarer til den franske skik. Vi er mistroiske; vi har en svært udbredt hang til paa forhaand at tro det værste om alt og alle. Nyt og fremmed er os strax mistænkeligt. Vi skuler stygt til det. Vi maaler det paa en svært ubehagelig maade med flygtige, mistroiske øiekast. Vi forhaster os ikke med at række haanden frem. Det nye og fremmede skal først og fremst bevise, at det er uden blodskyld og uden uhæderlighed, før vi giver det haanden og behandler det menneskelig. Vi er tilbøielige, som sagt, til at se fiender i alle mennesker, som vi ikke kjender.

„Vi tænker paa at reise til Kuba,“ sagde engang en norsk dame om sig selv og sin mand, „vi maa væk fra alle disse ækle menneskene.“ De „ækle menneskene“ var alle de ukjendte i Chicago by. De to havde før reist hjemmefra for at komme væk fra „de ækle menneskene herhjemme“. Og den følelse, som dikterede ordene, deltes vist noksaa almindelig af hendes landsmænd. De „ækle mennesker“ var specielt de „andre nordmænd“. Hver kreds af venner og slegtninge holdt alle de andre for „ækle“. — Og man behøver ikke at lede, for at finde det samme herhjemme. Det er ikke frit for, at vi alle er „ækle“ i deres øine, som ikke kjender os. Vi kan prise os lykkelige, ifald der ikke tillægges os værre egenskaber.

Det har været min hensigt at paapege saa stærkt som muligt en mangel i vort folkeliv. Det er muligt, at jeg har overdrevet stillingens udseende i nogen grad. Jeg har vistnok mere skildret, hvad der *har været,* end hvad der i dette øieblik *er.* Thi ogsaa her staar vi, tror jeg, overfor et omslag. Der begynder at vise sig tegn til den sammenslutning og den forstaaelse af organisationens nytte, hvis mangel ovenfor er blevet beklaget. Der sker tilløb i denne retning paa forskjellige kanter.

Telegraf, post, jernbaner og dampskibe har jo nu i væsentlig grad tilintetgjort de lange afstande. Fjeld og vidder er ei længer de stængsler, de engang var. Vi har opdaget, at der er mestendels samme slags liv i

nabobygden, som i vor egen. Og vor mistroiskhed er i svindende. Lidt mere velvilje, lidt mere aabenhed, lidt mere evne og lyst til at række haanden frem spores paa alle hold. Vi er blevet et folk med et folks bevidsthed om enhed og samhørighed.

Men endnu raader der vistnok blandt de fleste en frygt for at gaa for langt ud af egen stue og blande sig med vildt fremmede mennesker. Endnu staar ikke selvfølelsen fastere, end at man frygter for at miste den ved at tage en anden i haanden eller løfte i takt med en hel flok for det, som alle med hel og personlig vilje vil. Individualiteten iblandt os er endnu saa skranten og sygelig, at den maa holdes under glas og laas for ei at tabe sin duft og blive borte i livets frie luft og i dets storm og stræv og sværme. Men vi bliver nok engang saa pas udprægede individer og saa vidt kraftige og selvstændige personligheder, at vi *kan* løfte i flok og slutte os sammen i organisationer, uden frygt for derved at tabe vort eget „jeg“. Det kommer nok. *Maa* komme.

Og endnu sidder jo mistroen og frygten for hinanden noksaa fast i de fleste af os. Der skal mod til at røbe ens egen sjæl endnu. Thi „vil ikke de andre stene med haan og foragt eller drukne i latter“. Vi tør jo ikke tro, at de er som vi, og at samme længsel, higen, vilje og lyst slumrer i dem som i os. Det er saa langt tryggere og saa langt mageligere at sidde ensomt hjemme og drømme.

Det er i saadan jordbund, nietschzianismen har saa let for at vokse. Hver liden enslig sjæl gaar om og indbilder sig, at den er „overmenneskelig“, høit ophøiet over de andre, finere, adeligere, med længsler og interesser og tanker, som de andre — „dusinmenneskene“, som en forfatterinde saa vakkert kalder os — ikke evner at fatte. Og den ene strækker sig paa tærne for at kunne nyde den glæde at se ned paa den anden. Og slig gaar det hele samfundet igjennem. Hver enkelt holder sig lidt for god til at omgaaes de andre. Det er manges høieste nydelse at bygge et lidet illusionsfodstykke, hvorfra de kan se ned paa sine medmennesker. Det har sin latterlige side. Det er noget aldeles komisk ved disse bittesmaa „aandssultaner“, som sætter sig op i position paa et par billige tanker, til egen beundrende selvbeskuelse, og som fra sine højder ser foragtelig ned paa os andre „almindelige mennesker“, „dusinmennesker“, „ækle mennesker“, eller hvad andet vakkert de kan døbe os med. *Komisk,* fordi det saa ofte hænder, at ifald et naadigt forsyn vilde røre ved aandssultanens øine og aabne dem for *tingene, som de er,* vilde han ofte blive fristet til at krybe i skjul af skamfølelse over sin egen lidenhed, naar han sammenlignes med mangen en af disse foragtede „dusinmennesker“.

Men det er en ny form for mistroiskheden, dette om ens medmennesker udenfor en vis kulturlinje eller smagslinje som „dusinmennesker“ uden aand, uden sjæl, uden dybere liv. Der existerer simpelt hen ingen dusinmennesker og ingen „almindelige mennesker“. Vi er alle ualmindelige.

Det er temmelig overfladisk seerblik, som bliver staaende ved saadanne omfattende rubriker og klasser, som ikke kan se igjennem modens og konveniensens slør og se, at der banker et selvstændigt, følende, saaret, nedtynget, lægt, seirende menneskehjerte selv i den stiveste, „almindeligste“ modedame. Og den skulde aldrig befatte sig med at skrive bøger om mennesker, som ikke kan se over en pult til mennesket bagom den, eller gjennem en sort vest af samme snit og samme klæde som millioner andre veste og ind i en sjæl, der ikke er som nogen anden, der nogensinde er født til verden. Og den lever endnu aandelig talt i en indesluttet bygd, paa sin egen tue, fjernt fra folk, som ikke ved og forstaar, at manden bag pulten og den stive modedame har de selvsamme længsler og de selvsamme interesser som den store digter og den store maler og som arbeideren i sin bluse og hans hustru ved vuggen. — Aa jo, de forstaar dig godt, bedste aandssultan; se du blot til at forstaa dem! Tal ud alt dit bedste og du skal se, der kommer svar. Ræk haanden frem, og du vil kjende af grebet, at de er mænd de andre ogsaa. Du er ikke alene, — det er bare indbildning. Der vokser græs paa den anden side af fjeldet med. Akkurat ligt vort eget. Og der gjærer de samme tanker i familjen nedenunder som i din egen. De ækle menneskene er kanske ikke halvt saa ækle, som du selv er. Og der er ikke mere dusinkram blandt dem end i din egen kreds. Skyd hjertet op i livet og sig din ærlige mening og giv af den velvilje og kjærlighed, som du gaar og bærer paa i al stilhed, og du skal se, du mister ikke livet; de er ikke fiender, de fremmede; de er venner; de er nordmænd; de er mennesker som du og har fader og moder og søstre og brødre som du. — Ja, tal ærlig til dem om de ting, som du vil og som mest ligger dig paa hjerte, — kanske slaar de haanden i din, og siger: „Oprigtig talt, det er akkurat, hvad vi har villet og ønsket og tænkt ogsaa; lad os gaa sammen om det — løfte i flok.“ Og saa gaar det.

Her er stygt og her er mørkt og her er svart, siger pessimisterne. Javist er det saa. Men hvem bryder sig om det. Her kan blive bedre, svarer bare optimisterne. Bare vi løfter i flok! Meget bedre. Her kan lyses op, saa det bliver vakrere og herligere end paa selve Sicilien med al dets sol og alt dets marmor. For der er to sole i vor lille verden, en som nok væsentlig skal bestaa af kulstof og vandstofgas, og som ikke er saa gal; og en anden, som væsentlig bestaar af velvilje og godt humør, og som er bedre.

Her er ti tusen ting at gjøre, før livet bliver til det, som gjør os optimister glade. Her er ondt at rydde ud og godt at bygge op. Her er et helt land at stase op og pynte til, saa det bliver, hvad kineserne kalder sit

fædreland, et „himmelsk rige“. Her staar en straaleflom af lys, velsignelse, dybere og rigere liv og slaar mod vore kyster og imod dagens døre ud ifra fremtiden og fra det mulige. Det gjelder blot om at skaffe den indpas, grave den kanaler, aabne den døre og porte. Hundre mægtige organisationer burde være i arbeide dermed, — med at gjøre rigere, fyldigere det liv, som er vort. Det kommer ikke, kan ikke komme uden organisationernes hjælp.

Vi maa lære at løfte i flok.

Nordiske tidsskrifter.

Finsk tidskrift. — Januar. — *Emil Schybergson:* Myntrealisationen år 1840; *Johannes Öquist:* Herman Suderman; *M. G. Schybergson:* Från den finska publicistkors historia; *Jac. Ahrenberg:* Afskedsfesten; *C. B. F.:* En modern religionsfilosofi.

Ord och Bild. — Januar. — *Ellen Key:* Från Göthes värld; *Gustaf Fröding:* Ur kung Eriks visor; *Pelle Mollin:* Tack skall du ha! — *N. V. E. Nordmark:* Amatørastronomi; *J. Lindgren:* Det nye uppslaget i fråga om riksdags- og riksbankshus; *Karl Wåhlin:* Sångar efter Göthe; Literatur; dagbok; mange illustrationer.

Svensk tidskrift. — 10de hefte 1894. — *Harald Hjärne:* Norska frågans nuvarande läge; *O. H.:* Spansk nutidsliteratur.

Nordisk tidskrift. — 1ste hefte 1895. — *Elof Tegnér:* En svensk adelsdom från slutet af sextonhundretalet; *C. Torp;* Hvorfor bør de nordiske lande tiltræde Berner-konventionen? *Aug. Wejkander:* Om elektrisk arbetsöfverföring i den nyaste stade; *Henrik Schück:* Skakspeareporträtt; Literatur.

Tilskueren. — Januar. — *Holger Drachmann:* Til hyrdeſtøitens toner. Et melodrama; *Dr. G. Brandes:* Gøthe og Marianne v. Willemer; *Dr. Vald. Vedel:* Historisk kunst; *Helge Rode:* Digte; *Redaktør Vilh. Lassen:* Landbruget og toldreformen; *C. N. Rosenkilde:* Breve; *Will. Behrend* og *Vilh. Møller:* Teatrene.

Nyt tidsskrift. — 6te hefte. — *Oskar Jæger:* Socialismon og dens fremtidsudsigter; *Johan Sørensen:* Selvstændighedens æresfølelse; *J. E. Sars:* Vor politik.

Ny literatur.

Olive Schreiner: — Farmen i Sydafrika. — Roman. Oversat fra Engelsk af Carl Nærup. — Olaf Norlis forlag. — Kristiania.

Det er en besynderlig og egenartet bog, denne roman fra Sydafrika. Har man engang læst den, bliver man aldrig igjen ganske kvit dens billeder og deres underlige, fjerne og dog saa hjemlige stemning. Netop hjemlig; thi der er noget i de enkle, lidt primitive forhold paa slettefarmen i det liv, der ligger kulturen saa fjernt og naturen og dens grundelementer saa nær, der trods al forskjel forøvrigt og trods de mange mil til Sydafrika, dog bringer det altsammen nær til os. Det klinger for en stor del næsten som ekko af vor egen ungdoms ydre og indre liv. Det frisker halvglemte ungdomsminder op igjen. Thi saa graver og spørger og tviler og kjæmper man her hos os ogsaa — og kanske tildels overalt.

Jeg nævner ungdommens liv, fordi bogen nærmest handler om unge mennesker, — er et dybt, dybt greb ned i saadannes sjæleliv, — i lidenskabelige, intenst-strammede unge menneskers liv.

Vi møder dem som børn, og man skal lede længe før man finder en bedre og sandfærdigere skildring, af hvad der kan foregaa i saadanne barnesjæle ganske ubemærket af de voskne. — Gutten Waldo har lært sin bibel godt, og hans intense drømmenatur troer med al dens evne og liv. Vi møder ham ude paa sletten byggende et alter af nogle stene og ofrende derpaa et stykke kjød og brød til Gud. Han vil se et tegn. Han troer jo, saa kommer det vel. „Vær saa snild min Fader," beder han, „at sende ild ned fra himmelen og brænd offeret op. Hvis lammene var mine, vilde jeg gjerne give dig et; men nu har jeg bare dette stykke kjød, som er min middagsmad."

Men saa kommer tvilen ind i dette troens paradis, og gutten føler sig evig „fortabt". — Det er begyndelsen til en af de traade, der væves ind i bogens blandede og nervøst intense liv, — en stadig sjælekamp med tvil og tanker, som det stakkels lokkede hoved ikke raader med.

Der er vistnok et og andet at udsætte paa bogen som roman. Forfatterinden gaar undertiden ud af fortællingens banede vei for at kaste streiflys udenfra ind over dens liv — fra hendes egne livsbetragtninger og erfaringer. Og en anden indvendig fristes man ogsaa til at gjøre mod den religionsfilosofi, som forfatterinden docerer.

Bogen er nemlig fra en side betragtet at stille ved siden af Mrs. Wards *Robert Elsmere.* Den behandler det religiøse livs problemer (tildels altsaa uden at dette her er hovedemnet); viser os sjæle i kamp med tvil og tanker. Men den er et langt dybere greb i denne strid og i disse forhold end Mrs Wards bog gav os. Tvilene graver sig dybere ned; de angaar større ting og de skildres og føles med en ganske anden intensitet end i Robert Elsmere. Det er ikke længer teologi og bibelkritik, der diskuteres som i den sidstnævnte bog, men det er selve det religiøse livs dybeste grund, — ja selve livets grund. Og tvilen skildres nøgen og egte, som den findes i den enkle, alvorlige sjæl, for hvilken tro og tvil er alt i denne verden. Robert Elsmeres personer er kulturmennesker, der fører et mangesidigt liv og har mange bevæggrunde og livsstøtter, der ikke dem bevidst hører det religiøse liv til. Kampen staar derfor hos dem ligesom blot i et enkelt kammer af deres sjæl, og deres arbeide og liv kan flyde lige jevnt paa overfladen. Heller ikke rusker tvilene saa op tilbunds i dem. Men for Waldo og Lyndall — den første især — er disse tvil alt. Hele deres liv sjælver og ryster under dem. Al himlen bliver sort og verden øde derved. De har ingen omringende kultur at flyde paa og bæres frem af. Al den støtte, de skal finde i livet, maa de søge i sig selv, i sjælens svar paa livets forvirrede gaader og dybe problemer. De hører til dem, der maa have saadan støtte og saadant svar; der ikke kan leve uden at tænke, — der kan lade sig glide benad aarenes strøm blindt solende sig i lykkens

skin og krybende i ly mod sorg og mod dybe tanker. De maa tænke — tænke over den forunderlige, gaadefulde tilværelse, der bevæger sig foran dem og river dem med sig. De kan ikke blive staaende ved vakre fraser og deilige drømme. De maa tilbunds. Og livet egger dem afsted.

Tvilen kommer ikke som i Robert Elsmere af læsning. Livet; bitter, smertefuld erfaring bringer dem. De springer op af en faders og vens grav. De piskes ud af Waldos ryg med Bonapartes „lille svøbe". Det er himlen selv, som sortner til over den enslige farm. Retfærdighed og rimelighed synes ikke at findes, saa langt de stakkels smaa kan se. Den durkdrevne skurk (en glimrende tegning, der i et drama vilde skabt en udødelig skikkelse) Bonaparte Blenkins, den gudfrygtige, kyniske erkekjæltring, seirer. Den gamle brave tysker, Waldos fader bliver grundig taget ved næsen af kjæltringen, fordi han er for god til at forstaa kjæltringstreger. Og Waldo selv kommer i denne hjerteløse uslings uindskrænkede magt. „Der er ingen Gud", knuger disse oplevelser ud af gutten.

Skildringen af kampen med tvil og gaader frem gjennem livet, synes mig noget af det bedste og dybeste, der er sagt om den ting, — saalangt den gaar. Men her som i Robert Elsmere, troer jeg for min del, at der ligger en hel verden af tillid og haab bortenfor forfatterindens sidste ord og sidste skridt. Hun fører os, for at benytte Carlyles bekvemme udtryk, ud af fornegtelsen, tvilen, nedbrydningen, det „Evige nei", og helt igjennem mellemtilstanden, den neutrale, ligegyldige zone, lige til og netop over tærskelen af det „Evige ja" af alle de paany tonende bekræftelser og haab; men heller ikke længer.

Bogens filosofi saavelsom dens handling har sit fulde, rige, klarnende „Derefter", som læseren nu eller senere faar fylde ud af sin egen erfaring og tænkning. Vi har i bogen siger oversætteren i sit forord, „en søgende eksalteret, ærlig sjæls bekjendelser". Netop; — en søgende eksalteret sjæls. Vi savner i nogen grad den af fuld forstaaelse og af modnet livssyn fødte ro og harmoni. Saa vilde kanske George Eliot have skrevet i sine yngre aar, før hun vandt den klarhed og dybe forstaaelse, der præger hver linje i den række af bøger, som hun efter sit 35te aar begyndte at udgive. Her fæster personernes tvil og strid og nag sig ved selve bogens aand og sprog — og desto bedre bliver den som livsskildring, desto værdifuldere som *document humaine*. Saa langt den gaar er den glimrende, og mangen en vil kjende den skildrede stridens og tvilens vei igjen fra egen erfaring.

Efter at være kommet ned i den dybeste tvil, opgivelsen af alt, begynder en ny tillids og glædes straaler at bryde ind. „Vi er ligeglade. Der gives ikke den ting, som er værd noget. Denne skidne lille verden, saa fuld af forvirring og støi, og den blaa fillen deroppe, som breder sig over os saa lavt at vi næsten kunde røre den med haanden!" — Men „vi arbeider". Og gjennem arbeidet lærer vi paany at interessere os for tingene om os. Udenverdenen, der en tid har ligget som bagom en tæt taage, bliver atter synlig og kjær. Vi glæder os ved den; studerer dens detaljer med lyst. Og saa en vakker dag kommer ud af alt det vi ser og kjender og føler og ved, den overvældende og altomfattende vished, at livet er „ingen tilfældig sammenhobning, men et levende væsen, — En er det. En uendelig glæde giver denne tanke os . . . . Og saa begiver det sig i tidens løb, at jorden ikke længer er et bølgende kaos. Vi gaar igjennem livets store sal og ser ærbødig op og rundt omkring os . . . . Himlen, som engang var en liden blaa fille . . . . staar nu som en umaadelig, uendelig blaa hvælving over vore hoveder og vi begynder atter at leve op." Og vi lærer, at „hellighed er en uendelig medfølelse med de andre; at det store er at finde sig tilrette i livets smaa dagligdagse begivenheder og gjøre, hvad godt og ret er; at lykke er stor kjærlighed og at gjøre meget for andre. . . ."

Men alt dette udgjør blot en underordnet del af bogen. Dens blivende og dybe værd ligger i de levende personligheder, den fører frem for os. Det er dem, man sent og nødig glemmer. En fatter virkelig venskab for dem. Forfatterinden giver dem livets fulde magt, hver en af dem; giver os deres inderste jeg, saa vi kjender dem, som vi kjender faa af vore bekjendte. Og underlige, men aldrig frastødende, ofte stærkt dragende dyb, er det, hun aabner for vort blik i disse personer. Det er her læseren vilde finde sig fuldt lønnet for læs-

ningen. Han vil tænke over Lyndalls og Waldos og Ems og den stakkels rare Gregorys skjæbne længe efter, at han har lagt bogen ned. Særlig maa man være forfatterinden taknemmelig for den udulgte skildring af den høistemte, livslystne, ærgjerrige, nysgjerrige, stolte og lige kraftige som fine kvindesjæl, som hun kalder Lyndall. Her har hun visselig øget verdensliteraturen med en helt ny og original skikkelse, — med en af de selvstændigt levende skikkelser, med hvem vi uvilkaarlig siden maa sammenligne karakterer, vi møder i bøger eller liv; — en gribende interessant skikkelse, overfor hvem vi fuldt fatter den tiltrækning hun trods sin aabne egoisme øver paa alle sine omgivelser. George Eliot vilde vakt hos os harme eller overlegen medlidenhed overfor denne kvinde. Forfatterinden kjender hende bedre og vækker vor forstaaelse og medfølelse.

Originale er alle bogens personer. Man kan trygt stole paa her at finde noget absolut nyt i alle retninger. Bogen staar alene. Kvinden Lyndall mødes kun der. Det er blot Em og den gode gamle tysker, der gjerne kunde have vandret ud af George Eliots bøger. Gregory Rose igjen er en vidunderlig studie og aabenbaring af en art af mandsslegten, som ellers ikke møder megen sympati, og vel først her faar lov at vise sig fra adelssiden, — den „nydelige", sentimentale, kvindeagtige mand.

For min egen del forlanger jeg af en virkelig god roman, at den ei alene skal skildre et stykke liv sandt, naturligt og levende, men at den ogsaa uden hjelp fra min side skal hensætte mig i en s t e m n i n g. Der maa ligge som en egen aandelig atmosfære over den hele bog. Hvor jeg læser i den maa jeg føle det. Og i den atmosfære maa være noget, der lægger sig om ens hjerte, for ens øine, over ens sjæl, mens en læser, saa at en ligesom flyttes over i en helt anden verden, en verden med anden luft, anden himmel, andre tanker, andre følelser. — Dette synes mig at være, hvad der skaber den sande romanforfatter. Med d e t griber hans bog os, selv om den vrimler af feil; uden det bliver vi siddende urørte og kolde om den er aldrig saa godt og korrekt skrevet. Jeg har fundet slig atmosfære og stemning i bøger, jeg ikke tør nævne, fordi deres forfattere aldeles ikke er blandt de anerkjendt store. Jeg har fundet dem hos de populære forfattere, som læses i hver stue (og jeg troer det er deres evne i denne retning og ofte den alene, der har gjort dem populære), og jeg har fundet den hos ukjendte forfattere med og uden gode navne. Viktor Hugos styrke laa delvis i saadan evne. George Eliot har den. Og h e r er den. — De symbolistiske forfattere gjør meget af at ledsage sine stykkers opførelse med musik, skiftende belysninger og høistyltet udtale. Men det er altsammen en falliterklæring, synes det mig. Den fødte digter og romanforfatter kan saa skrive, at virkningerne af musik, lys, og alt det andet kommer gjennem de blotte ord. — Saa er f. eks. d e n n e b o g skrevet. Den ikke alene opruller et billede; den forsætter os i en stemning, der svarer til billedet og lader os føle saavelsom se det, — f o r s t a a det med hele vor natur. Vi tages over i billedets verden og indaander dets luft. Vi føler mere end vi ser den afrikanske sol, og Lyndalls og Waldos tanker glider naturligt over i vort eget sind.

Det er en r o m a n — r o m a n t i k; jeg mener, at det er menneskers følelsesliv skildret med den følelse der svarer dertil, skildret i den aand og atmosfære deres egne følelser skaber. Billedet er helstøbt, og derfor bliver det staaende for en, — den afrikanske strudsefarm med sit enkle, intense, evighedsdybe menneskeliv i de higende, søgende personligheder.

Rent sekundært vil bogen ogsaa interessere som et levende billede af farmlivet dernede i Sydafrika. En lærer de egne bedre at forstaa end af alskens beskrivelser og skildringer. Kun den indfødte novellist kan f o r k l a r e dem. Den fremmede, underlige iklædning harmonerer godt med de fra de vante veie saa fjerntkommende personligheder. Det hele bliver til et nyt, stemningsfuldt billede, der virker baade fremmet og hjemligt, og som kanske netop derved faar sin største magt over os.

Den er skreven med en intensitet i følelsen, der mærkes at dirre frem gjennem sætningerne. Det er tydelig nok, at forfatterinden har grebet dybt i sin egen barm, og giver os det bedste, det dybeste, hendes livserfaring har

givet hende, giver det med absolut oprigtighed, men med fin, kvindelig diskretion.

Det er, kort sagt, uden paa nogen maade, at ville gjøre den til noget helt mesterværk, eller ville stille den ved siden af saa fuldmodne, grundige og helstøbte ting som t. eks. George Eliots noveller, en af de sjeldne bøger, af hvilke aarene ikke bringer saa svært mange; en af dem, der lever længe, længe ud over det aar, den ser dagens lys; af dem, der øger med noget vor livsforstaaelse og bærer tanker og erfaring om i verden fra folk til folk; en af de bøger, som den maa læse, der vil kjende i sin helhed vor tids dybere liv og tænkning; og en af dem, det er for gode til at læses til simpel underholdning og gode nok til at læses til udvidelse af ens syn, ens forstaaelse og ens sympatier, — en roman, der faktisk lader sig læse flere gange med aars mellemrum og med virkelig nydelse.

Oversættelsen er øiensynligen et kjærlighedsarbeide, og udført af en kjendt sprogmand med al den omhu og sympati, som deraf følger. Det er vistnok sjelden, at en fremmed forfatter er saa heldig at blive saa varsomt og samvittighedsfuldt behandlet.

Andreas Brandrud: — Klosterlasse. — Et bidrag til den jesuitiske propagandas historie i Norden. — Th. Steens forlagsekspedition. Kristiania. — Pris kr. 3,00.

Johannes Rehmke: — Vor Vished om udenverdenen. — Et ord til vor tids dannede. — Oversat af H. C. Hansen. — Th. Steens forlagsekspedition. — Kristiania. — Kr. 0,40.

Thoralv Klavenæs: — Mesteren. — Drama. — I kommission hos Olaf Norli. — Kristiania. — Kr. 1,50.

Nordahl Rolfsen: — Norske digtere. — 3die hefte. — 80 øre pr. hefte. — Jacob Dybwads forlag. — Kristiania.

Carl du Prel: — Spiritismen. — Autoriseret oversættelse ved Marius Selmer. — Mons Litleré. — Bergen.

Notitser.

— *Om Boerne i Sydafrika* skriver amerikaneren Hamilton Smith, der har studeret landet under et længere ophold, at de og englænderne vil snart udgjøre et folk, der med Mr. Rhodes vil forlange „Afrika for afrikanerne“. De sidste aars velstand har gjort boerne til en anden slags folk end de enfoldige, indskrænkede mennesker, som man tidligere beskrev dem; de er nu værdige ætlinge af deres hugenotiske og hollandske forfædre; de ønske frihed, men vil formodentlig gaa ind paa dannelsen af et sydafrikanskt forbund under dronningens overhøihed.

— *Nøden i Spanien* er efter hr. *Alonzo de Berazas* beretning paa toldkongressen i Antwerpen simpelt hen en følge af, at udførelsen er stanset under beskyttelsessystemet; den er størst, hvor der frembringes vin og olie, sager hvis pris bestemmes af udførelsen. De, der dyrke vin og oliven, kunde ikke sælge deres produkter; de ere endog begyndt at rydde vingaardene. Samtidig stiger brød og alt det andet de er nødt til at kjøbe. Nøden stiger stadig og rammer endog de distrikter, som Catalonien, man havde ment at beskytte. Resultatet er, at al velstand tager af.

— *369 efterkommere* har en 105 aar gammel kone i Illinois: 13 børn, 102 børnebørn, 228 børnebørnsbørn og 2 børnebørns børnebørn.

— *I Rusland* skal nu to nye krigsskibe udrustes til benyttelse af petroleum som brændsel istedenfor kul.

— *En trediedel af jordens befolkning er kristne,* altsaa 500 millioner; deraf er de 200 mill. protestanter, de 195 mill. romersk-katolske, de 105 mill. græskkatolske. Af de 1000 mill. „vantro“ er de 8 mill. jøder, de 180 mill. muhamedanere eg resten „hedninger“.

— *Februar maaned i 1866* havde ingen fuldmaane. Januar og marts havde hver to fuldmaaner. Dette er en næsten enestaaende tilfældighed. Det har ikke hændt før, siden den menneskelige histories begyndelse, og vil ifølge direktøren for det kongelige engelske observatorium i Greenwich først igjen indtræffe om 2,500,000 aar.

— *I Rusland* er der en sekt, som kaldes eller endog synes at kalde sig selv Nikodemusiter, — efter Nikodemus, „som kom til Jesus om natten og i hemmelighed af frygt for de styrende og de skriftkloge.“ Sekten bestaar af mænd, der har opgivet statskirkens tro og sluttet sig til den protestantiske lære, men holder dette hemmeligt for at undgaa forfølgelse fra øvrighedernes side og vel derfor finder saadan opførsel fuldt retfærdiggjort af forholdene.

— *Chicago kommunebestyrelse* har nylig været gjenstand for interessant diskussion i en af byens klubber. Chicago, der er 194 engelske kvadratmeter stor, eier eiendomme, der er mellem 3700 og 4500 millioner kroner værd, udbetaler aarlig fra 120 til 130 millioner, 22 à 26 millioner til 700,000 børns opdragelse, 12 million til politivæsenet, der beskjæftiger 3300 mand; omtrent 1,800,000 til brandvæsenet, 4 millioner til at holde gaderne rene slaar ikke engang til. Den almindelige eiendomsskat indbringer 17,800,000 Kroner. Afgift af spiritus- og øludskjænkning beløber sig til 11,500,000 kroner.

Man regner, at man rimeligvis vilde kunne naa det samme resultat med en fjerdedel af det samme personale under et bedre system. Hvis koncessioner til jernbaner, byens sporveie, gaskompagnier, telefoner var tilveiebragte uden bestikkelser, vilde de alene være i stand til at betale byens udgifter. Skatten er uretfærdig fordelt. Byens store velgjørenhedsanstalter, dens filantropiske, videnskabelige anstalter, dens kunstakademi bestyres fuldstændigt hæderligt af byens mest ansete mænd. Kommunebestyrelsens daarlige indflydelse føles i alt, den har med at gjøre. Mr. Gray, ansat ved Nordvestens universitet, fremhæver navnlig i denne henseende gaskompagniernes organisation; deres bestyrelse anvender aarlig store summer alene paa at hindre konkurrence.

— *I Mexikos hovedstad* er dødeligheden større end i nogen anden by i verden. Den udgjør 4 % af folkemængden pr. aar. Grunden skal være, at høivandet i Pexococosøen, hvori byens kloaksystem udmunder, stænger kloakernes afløb og driver uhumskheden tilbage i rørene, saaledes at den hele jordbund efterhaanden gjennemsyres deraf.

— *38,621 skibbrudne er reddede* ved de engelske redningsbaade siden deres indførelse i 1824. Bare i 1894 reddedes 766 menneskeliv, og under stormen 22. og 23. decemher sidstleden frelstes 111 forliste personer fra døden.

— *2500 millioner appelsiner* udføres aarlig fra Italien, 1400 mill. fra Spanien, 80 mill. fra Portugal, 70 mill. fra Paraguay og 50 mill. fra Florida.

— *Kanadas statsgjeld* beløber sig til 910 millioner kroner.

— *Guldleier* er fundet paa Madagaskar, nord for Autananarivo — baade som guldsand i elve og isprængt kvartsfjeld. Over tusen indfødte arbeiddre er sysselsat med udvinding af metallet. Paa et sted har de indfødte udvundet 1000 unser.

— *Verdens høieste springvand* er i Genève; det kaster straalen 90 meter op i luften.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND V. 28. FEBRUAR 1895. HEFTE 4.

Lima.

(Efter **Charles F. Lummis** i „*Harpers Weekly*“.)

Perus hovedstad er den mest historiske af Sydamerikas hovedstæder. Det er en henrivende by. Den bliver i almindelighed sammenlignet med Mexiko; men i vore dage falder sammenligningen ikke ud til Limas fordel. Det er et Mexiko i formindsket maalestok — i fire femtedels afkortning.

Præsident Càceres.

Befolkningen er meget blandet. De 103,956, som folketællingen af 1891 anslaar den til, er vistnok 10 pct. for høit regnet. Men forholdet er rigtig givet: hvide (hovedsagelig spaniere og peruanere) 47,645; indianere 18,660; mestizer 25,481; kinesere 4676 og negre 7494. Forholdet mellem gifte og ugifte var som 75 til 19; og 42 pct. af hele folkemængden var under 21 aar — et forhold, som den kvindelige statistik maaske bidrager en hel del til. Der er en betydelig kontingent af fremmede — repræsentanter næsten fra hvert land. Negeren er paa ingen maade ildeseet paa grund af sin sorte hud; men er „lige god som enhver anden, om ikke bedre“. Man kan se ham dinere sammen

med kaukasieren paa første rangs hoteller. Mongolerne, der optræder i større masser som arbeidere paa sukkerplantagerne og som landhandlere, præsenterer sig her med et — ialfald for amerikanere — noget forandret ydre; de har nemlig i en mængde tilfælde kastet den hellige pisk, medens de ikke mindre ofte gifter sig med piger af indiansk eller negerblandet race. Aarsagen til disse mærkelige afvigelser fra god gammel fædrene skik er ikke at søge langt borte. Kineserne i Peru er for det meste deporterede forbrydere, som af frygt for dødsstraf ikke kan vende tilbage til Kina.

Byen er knappe tre kilometer lang og paa det bredeste under en km. bred. Arkitekturen gjør et noget fremmed indtryk; men gaderne er trange og daarlig brolagte. Den fremmede, som gjerne vil føle, hvordan et jordskjælv kjendes (minus de patologiske fornemmelser) behøver bare at tage en drosche og bede kusken skynde sig.

Firti fod over gaden fra husvæg til husvæg er svært liberalt, og deraf er fem fod fortaug. Gaderne er anlagt efter spansk-amerikansk mønster, der for den uindviede tager sig temmelig underligt ud. Hele gaden har kun ét navn, men hver kvartalslængde har dertil en egen benævnelse. Saaledes heder Carabaya-gaden i sin første kvartalslængde Bodegones, i sin anden Coca — derefter Filipinas, Divorciada o. s. v. Hvad gadenavnene angaar, saa findes der foruden de sædvanlige helgen-benævnelser, Jødegaden, Syv Synders-gade, Barfod-gaden o. l.

Byens midtpunkt er endnu der, hvor erobreren lagde det, nemlig *Plaza de Armas,* begrænset paa to kanter af Pizarros palads og katedral og paa de to andre af raadhuset og butiker. Plaza'en er lidet besøgt uden paa lotteridagene, og naar musiken spiller om aftenerne; men ellers foregaar Limas fashionable promeneren i de saakaldte portales, d. e. kjølige, marmor-brolagte, 18 fod brede og 325 fod lange søilegange — i, byens syd- og vestkant. Under deres buer er der saapas plads, at to kan gaa sammen — men ellers er det maaske noksaa heldigt, at den spanske etikette ikke tillader en dame at modtage en herres arm. De butiker, hvormed Lima er saa rigt forsynet, er i regelen svært smaa, men nydelig indredede og fyldte med kostbare varer. De kan ikke sammenlignes med de bedste magasiner i en lignende nordamerikansk by, men de er meget karakteristiske og interessante. Af kvindelige pyntesager, smykker og tøier er der en overdaadig rig forsyning, og saisonens nyheder fra Europa findes i et billigt udvalg. Enhver af staden Limas indvaanere, der vil „være med“, følger modens forordninger og klæder sig rigt og stiligt. Amerikanske varer er næsten ikke at faa. Af peruviansk haandarbeide er der lidet at se, naar undtages endel smukt skotøi. fortræffelige kasjmirs tøier, de almindelige grovt udførte sølvsager, cigaretter og saa en uendelighed af bagervarer.

Tobak skulde her jo være fuldt op af, men den eneste vare, som er at faa, er indført og meget dyr. Peru er fuldstændig afhængig af verden udenfor med hensyn til den store mængde af sine fornødenheder — hvilket jo er meget rimeligt i et land, der i 300 aar har været for rigt til

Plaza de Armas.

at tænke paa at gjøre produktionen af hjemmevirkede varer billigere, end de bliver, naar de skal kjøbes fra udlandet.

Limas arkitektur er meget interessant. Husene er meget solide og gjør et komfortabelt indtryk, skjønt det temmelig misforstaaede bambusrør spiller en meget væsentlig rolle som bygningsmateriale. Den mauriske jalousi-balkon dækker med sine mange vinduer omtrent hvert hus og er et behageligt supplement til værelserne inde i huset. Husene er af den komfortable spanske type, men *patio'en* (den indre gaard) har her helt tabt

sit spanske præg. Den er ganske stor og bekvem og indrammet af venlige buegange, men brolagt. Det er i Lima sjelden at finde det tropisk yppige gaardsrum, som man kunde vente; de fleste er brolagte med golde, graa koppelstene, som dækkes af en haug afgnavede ben. Man ser mindre af blomster — i vækst eller afskaarne — i denne tropiske by end i en af Unionens nordlige byer, og der er en lignende skuffelse med hensyn paa frugt. Det er en sandhed, som kan høres trist nok ud med minderne fra skoledagene in mente — men den er alligevel sand: troperne er ikke det sted, hvor man skal søge det bedste i naturen. Der findes den grænseløse yppighed, men yppighed er ikke gunstig for varernes kvalitet. Med nogle faa spredte undtagelser er troperne rene degenerations-steder for baade mennesker, dyr og planter. Af god frugt er det forbausende lidet i Peru: druerne er søde, men helt uden aroma, pærerne træede og stenhaarde, appelsinerne trevlede, og de særlig tropiske frugter ikke af bedste kvalitet. Duft og fin smag er ikke karakteristisk for troperne, men maa søges paa mindre yppige breddegrader — hvor mennesker og planter ikke saa let bliver til træ.

Det, som forbauser den fremmede mest, er byens færdige, ligesom afsluttede præg. Gaderne ser ud, som om de var anlagte for evigheden. Kanoner af en forfærdelig klodset form, under forudsætning af, at de skulde bruges til at skyde med, men rent hyggelige, som de nu staar der, med næsen ned i jorden, afmerker gadehjørner og portrum. Disse i forening med den aldrig benyttede brolægning, de med vaabenskjolde ornamenterede gadelygter, fontæner, balustrader og smukke bænke for den trætte vandringsmand giver byen et eget præg af noget gammel, fornem elegance. Naturligvis har den gas, elektrisk lys, moderne, god vandforsyning, godt brandvæsen, hestesporvei og lignende, som findes i enhver god konservativ by. Hoteller er der mange af, og fransk kok har de allesammen.

Limas største herlighed er dog Exposicion-parken. Dette overmaade interessante anlæg med sit kostelige hegn, sine smukke italienske buer og paladser er en park, som enhver by kunde være stolt af. Den bærer endnu den dag idag merker af sin chiliske oprindelse; dens zoologiske samlinger og kunstskatte skulde nemlig ogsaa pryde Valparaiso. Den nationale udstilling i sit palads er ikke det ringeste merkværdig, uden forsaavidt som den giver en historisk oversigt over landets rigeste udskibningsprodukter. Først en slig masse sølv, at ingen i verden har hørt tale om mere. Cerro de Pasco alene har produceret for 6750 mill. kr. i sølv. Saa kommer guanoen. I de sidste 3 aar, i hvilke Peru nød godt af denne indtægtskilde (før krigen med Chili), indbragte de øer, hvor klippefuglen holdt til, 486 mill. kr. Derefter kommer de uhyre chili-salpeter-gruber. Og tilsidst, men ikke mindst gummi-udvindingen. Det er den eneste af

Perus rigdomskilder, som endnu har undgaaet landets kreditorers efterstræbelser.

Den fremmede kommer nu over et halvt aarhundrede for sent til at se de maleriske dragter, som engang var Limas stolthed. Folk, som endnu lever, kan huske de gode, gamle dage med saya og manto. Det var den karakteristiske dragt for den høitstillede dame i Lima, og den passed fortrinlig til hendes runde figur. Men i vore dage faar hun alt fra Paris. Ligesaa glemt er den peruvianske kavalers dragt; selv *ponchoen* er der ikke tale om at faa se i byerne. Udenfor aristokratiet findes der dog visse spor af nationaleiendommeligheder.

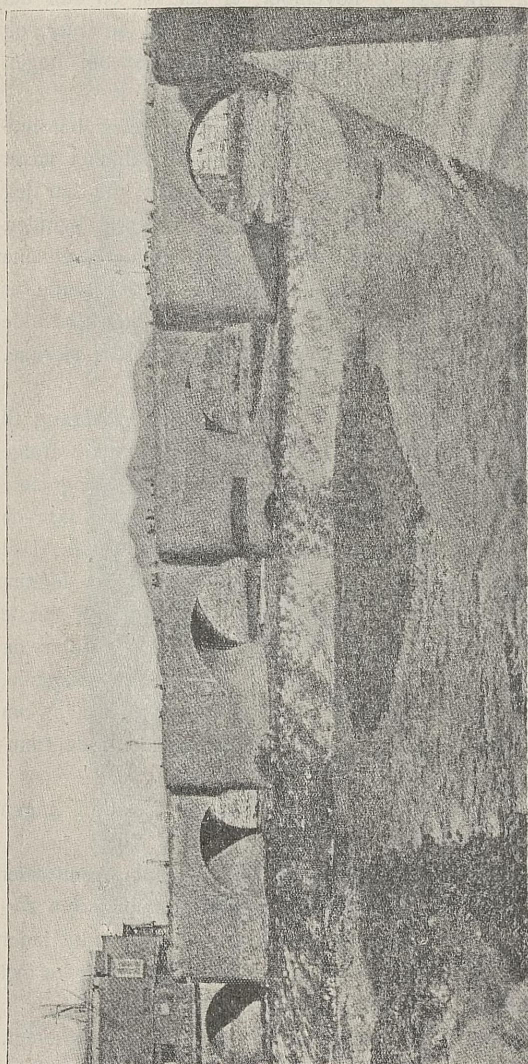

Den gamle stenbro over Rimac.

Tiltrods for, at aristokratiet er blevet saa fransk klædt, er gaderne ikke blottede for maleriske scener. Kage- og lodseddel-sælgerne; jordbærmanden med en mængde smaakurve fæstet til en lang bambusstav; de sjanglende bærere med sine stivnakkede byrder; *lechereas* med melkekander i sække af uberedt skind paa hver side af sadelen — dette og meget andet er overordentlig malerisk. Et hyppigt syn er den melon-sælgende chola siddende overskrævs paa sit mulæsel.

For en tropisk by at være — blot tolv grader søndenfor ækvator — er Lima ikke saa varm; blot som New Orleans eller New York om sommeren; og for det halve aars vedkommende kunde den lære London til at forstaa taagen. Vinteren igjennem, fra juni til november, er der for en stor del bare taage og graakoldt regnveir. Resten af aaret er det sommer, og varmen kan gaa op til 38 ^{0} Celsius, men der er aldrig tale om nogen alvorlig fare for solstik.

En eiendommelighed ved Lima er de skjønne kvinder, der er berømte hele verden over. Ved udviklingen af denne kvindetype har klimaet været en vel saa kraftig støtte, som afstamningen. I ingen anden by har jeg seet saa mange smukke — og samtidig lidet elskværdig udseende kvinder. Det er den andalusiske type, som tropernes sol har gjort yppigere. Øinene er smukke, næsen fin, munden i almindelighed deilig, om end læberne er vel fulde; men i hagen, kinderne og det øverste af halsen er det kjødfulde udviklet paa en saadan maade, at de ovennævnte ynder helt stilles i skygge. Dog ser man nu og da en mere aandig type.

Fra denne betragtning af kvinderne er der en naturlig overgang til moralen. Denne er dog ikke fuldt saa tiltalende som de skjønne. Ifølge officielle opgaver for de sidste ni aar er forholdet mellem uægte og ægte fødsler som 204 til 143. Og denne sædernes løshed falder ikke bare de fattige til last; nei halvdelen af fødsler blandt de hvide var uægte. I et samfund, hvor ikke engang hvert andet barn kommer paa en legitim maade ind i verden, maa den lovlige arvefølge ansees for at have sin største betydning i retning af at fremavle snyltere paa samfundet. Og klima og moralsk slaphed har virket i skjøn forening, til det nu er umuligt at udmaale, hvor meget af ansvaret der falder paa hver. Man fristes til at tro, at om ikke de gode damer havde været saa skjønne, var Peru nu ikke i de fremmedes hænder.

Det mærkeligste af alt er dog, at her er ingen flirtation, ingen anstødelig tiltale eller lignende paa gaderne.

Den sterke blanding af maurisk blod og jødiske elementer fremtræder tydelig i folkets anlæg for bidende vittighed, og i mangelen paa dyb forstaaelse og udholdenhed. I Lima udkommer fem dagblade, som ikke lader noget tilbage i retning af aabenmundethed og frimodighed; og en hel mængde ugeblade — voldsomme, epigrammatisk vittige, satiriske.

Til den lette moral danner de tunge penge en gavnlig modvegt. Maaske gives der ingen civiliseret nation, saa klodset udstyret i den henseende. Guldet er helt opgivet; banknoten er ogsaa vraget, og tilbage er blot det stadig i værdi synkende sølv. For en ti aar siden havde Peru endnu papirpenge. Men nu maa man have med sig et bybud forsynet med en sæk, naar man skal hæve en smule penge i banken.

Man gaar ikke langt i Lima uden at støde paa dets tempelbygninger. I Amerikas første tider var ingen magt saa betydningsfuld som den romerske kirke. Og til denne dag er Peru vedblevet at være en provinds af den katolske kirke. Landets grundlov forbyder enhver anden religion.

Katedralen San Francisco.

Medens jeg opholdt mig i Lima, forfulgte justisministeren offentlig en avis i Callao, fordi den havde kaldt paven en gnier. Men juryen frikjendte bladet af den grund, at dette udtryk ikke i virkeligheden havde skadet Hans Hellighed. Og trods al den respekt for den katolske kirke, som et alvorligt studium af Amerikas historie maa indgyde en, føler man med sorg, hvordan Perus offentlige liv har lidt under, at døre og

vinduer er lukket for tolerancens trækvind. Limas store religiøse fortid er nu en saga blot. I 1670 var der 6000 munke i byens klostre; alene San Francisco kirken havde 500 prester. Nu er der 400 prester i hele Lima.

Skjønt katedralen langtfra er den største eller kostbareste af Limas 54 kirker, saa er den dog den første baade i betydning og alder. Den er sædet for erkebiskopen og hans *canonigos,* som igjen staar i spidsen for statskirken, og er midtpunktet for hele Perus middelalderlige gudsdyrkelse. Udenfor Sydamerika er der mange kirker, som er større end denne; men man maa være grovhudet for blot at se paa det ydre i dette mindesmærke fra fortiden. Efter vor maalestok vilde den være et uhyre af en bygning, skjønt den godt kunde finde plads indenfor Mexikos forbausende katedral. Den er bygget i en vilkaarlig romantisk stil, der ikke taaler nøiere undersøgelse. Men det gamle tempel har en egen stilfærdig værdighed, en stor menneskelighed trods alle svage punkter i enkeltheder. Limas indvaanere er med rette glade i det. Det er ogsaa en stolt bygning. Dens mure og piller af massiv sten hæver sig til en høide af 60 fod; og taarnene er mer end dobbelt saa høie. I kirkens indre virker denne massive tyngde og storhed klodset.

Næst efter katedralen i alder kommer klosterkirken *La Merced,* bygget før 1540. Dens façade — gjenopbygget efter jordskjælvet i 1746 — er den eiendommeligste i sit slags i Lima, om ikke i hele Amerika; det er et næsten utroligt arbeide udført i mursten, i en grotesk kinesisk stil, men uden den kunst, som aldrig mangler i Kina.

Den aller største og mest glimrende kirke i Lima er den, som bærer navnet San Francisco. Sammen med klostret dækker den en flade paa 660 ar og koster dertil en 55 mill. kr. Kirkebygningskunsten i Peru er som de fleste ting i landet helt udviklet paa grundlag af indenlandske forudsætninger. Den har elementer fra renaissancen og den byzantiske kunst og leilighedsvis fra andre stilarter; men alt dette er sammensluttet og udviklet med originale tilsætninger, saa det hele bærer et ægte peruviansk præg. Men derfor bør man ikke foragte den; dens særheder har mindre sin grund i daarlig smag end i haard materiel nødvendighed. Thi enhver bygningskunst her maa regne med de to faktorer — murstenen og jordskjælvet. Det mest karakteristiske ved den peruvianske tempeltype skyldes for en stor del jordskjælvene.

En overordentlig interessant kirke er Santo Domingo, grundlagt i 1540 af San Martin, som senere fik opført det første universitet. Omkring aar 1600 var der til den knyttet 200 munke. Jordskjælvet i 1687 ødelagde toppen af kirkens 187 fod høie taarn og dræbte en mængde menne-

sker. Men endnu er dens taarn det høieste og smukkeste i Lima — over 150 fod — og har en mængde store klokker. Det udskaarne trætag i kirkens forværelse, og de udskaarne døre i vicekongens kapel vilde gjøre enhver by ære. Hver af de tre kirkegaarde dækker et betydeligt fladerum; den sidst anlagte er udstyret som en moderne begravelsesplads, de to andre er indhegnede af gamle, to etager høie *portales*.

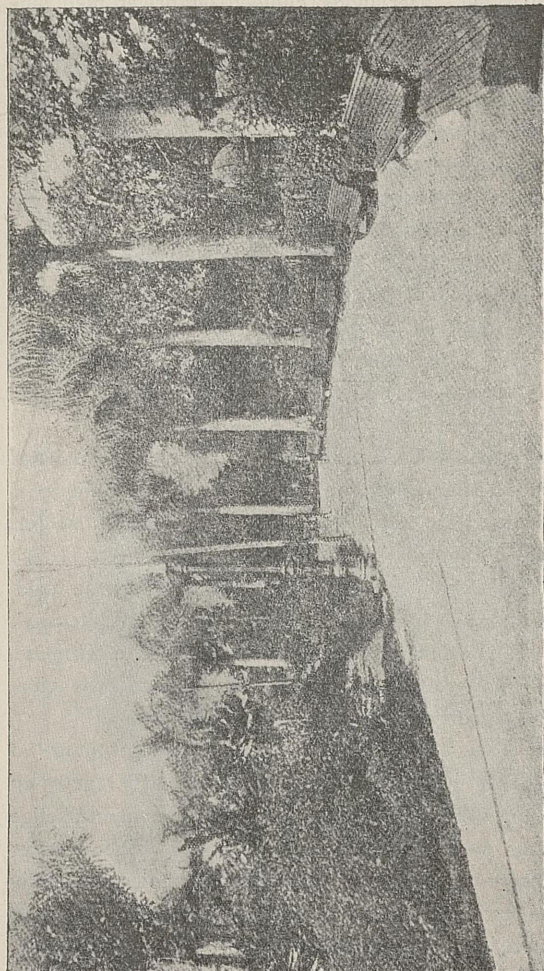

I Exposion-parken.

Lima har 200 kommune-skoler og en mængde høiere undervisningsanstalter. Den første undervisning er tvungen. I 1891 gik der 11,315 børn i disse skoler, men ellers var der 32,995 personer i byen, som hverken kunde læse eller skrive. Universitet San Marco, grundlagt ved kongeligt dekret i 1551 er det ene af de tre spanske universiteter i Amerika, som var næsten 80 aar gamle, da Harvard i Boston grundlagdes. Desuden er her en medicinsk læreanstalt, en national teknisk skole, nationalbiblioteket og nationalmusæet. De sex hospitaler er fortræffelige, og ligesaa sindssygeasylet og de forskjellige hjem for fattige og uhelbredelige syge, forældreløse børn, hittebørn o. s. v.

Limas betydeligste bygverk er sandsynligvis den gamle stenbro over byens flod Rimac — inde mellem de moderne jernbroer. Den er ikke fuldt

250 fod lang og hviler paa 6 buer. Dette mærkelige arbeide har uden at faa en eneste revne holdt stand ligeoverfor jordskjælv og oversvømmelser i løbet af 250 aar — jordskjælv, som ikke har sparet mange andre ting. Broen paabegyndtes i 1638 og fuldendtes 1640. Under dens buer har de fattige et godt tilflugssted. Her ligger choloen og driver med sine frugter den lange sommerdag, her møder man den graahaarede laasesmed med sine umulige nøgler, sælgeren af helgenbilleder faldbydende sine skrigende røde og blaa madonnaer o. s. v., og om aftenen strømmer beboerne af murkasernerne i San Lazaro hid for at hendøse den eneste rolige stund, de oplever i sit sløve liv, medens floden drager mumlende forbi.

Rimac er i virkeligheden ikke stort mere end en bæk, men den har alle en flods betydelige eiendommeligheder. Et fald paa over 5,000 meter paa et løb af 80 kilometer findes ogsaa kun paa Andernes Stillehavs-side i Sydamerika. Ikke i nogen anden by har jeg seet de fattige benytte sig i den store udstrækning af floden til at bade i. Paa over en fjerdings vei langs bredderne kan man se deres tarvelige bomuldsdragter solende sig paa buske og stene, medens klædernes eiere boltrer sig i det kjølige vand.

Indbyggerne i Lima udmærker sig ved sit, for en spansk talende befolkning at være, sjeldne fredsommelige sindelag. Jeg tviler høilig paa, at nogen anden by af den størrelse kan opvise det samme faatal af forbrydelser. Sikkert er det, at ingen af Unionens byer kan fremvise ssa pyntelige politirapporter. Røverisk overfald, slagsmaal og lignende voldsomheder er meget sjeldne. Mord er næsten ukjendt, synlig drukkenskab næsten aldrig at opdage. Efter solnedgang er gaderne menneskeltomme. Og der forekommer ingen forstyrrelser af gadefreden, fraregnet de pibekonserter, som ordenens bestaltede vogtere afholder i nattens løb.

En skildring af Lima vilde ikke være fuldstændig uden omtale af tyrefægtningerne. De er vistnok behandlede saa ofte, men faar i regelen en meget overfladisk bedømmelse. Vistnok er de ikke et gran mere menneskelige end fodbold-sporten og har som enhver national passion sine daarlige sider. Til gjengjæld kræver de større aandsnærværelse, høiere legemlig behændighed og mere mod end nogen af vore nationale idrætter. Og man maa huske paa, at dette folk, som i aarhundreder har voxet op med disse „brutaliserende exempler“ for øie, endnu ikke har frembragt nævekjæmpere, slagsbrødre eller konepryglere.

Alle ved, at jordskjælv er en dagligdags ting i Peru. Rystelser, som vilde skræmme nordligere lande fra sans og samling, lægger ingen mærke til her. Min første erfaring om jordrystelse var, at jeg en morgen kastedes ud af sengen. I Limas historie har jordskjælvene spillet en stor rolle; det frygteligste af dem alle fandt sted i 1746 og lod byen beholde 21 af

3000 huse, foruden at anrette en mængde andre ulykker. De synes imidlertid at tabe i voldsomhed i vort aarhundrede — maaske agter de at overlade pladsen til de sociale omvæltninger, som nok en dag vil gjøre rent bord.

Det har ikke været nogen overraskelse for de indviede at læse om den sidste tids politiske udvikling i Peru, at f. ex. præsidenten nu faktisk har diktatorisk myndighed. Den, der kjendte denne magthaver — Andrés Avelino Càceres — før han vandt frem til sin høie stilling, vidste vel, at han ikke vilde nøie sig med noget saa tarveligt som den blotte og bare præsidentmyndighed. Det eiendommeligste ved denne mand er dog den omstændighed, at han er landets mest hadede person. Det er en kjendsgjerning, som ikke engang hans mest trofaste tilhængere vil nægte. Da han for over et aar siden for alvor begyndte at komme paa tale som kandidat til præsidentværdigheden — som han har indehavt engang før — vakte det formelig oprør ude i befolkningen. Hadet mod ham var lige voldsomt hos de lavere som høiere klasser. I bladene blev han beskyldt for landsforrædderi, besvigelser af enhver art og — mord. Det var ikke en gade i Lima, saa lidt som i nogen af Perus andre byer, hvor ikke murene dækkedes af plakater med forbandelser over den „skjeløiede“ (Càceres skjeler

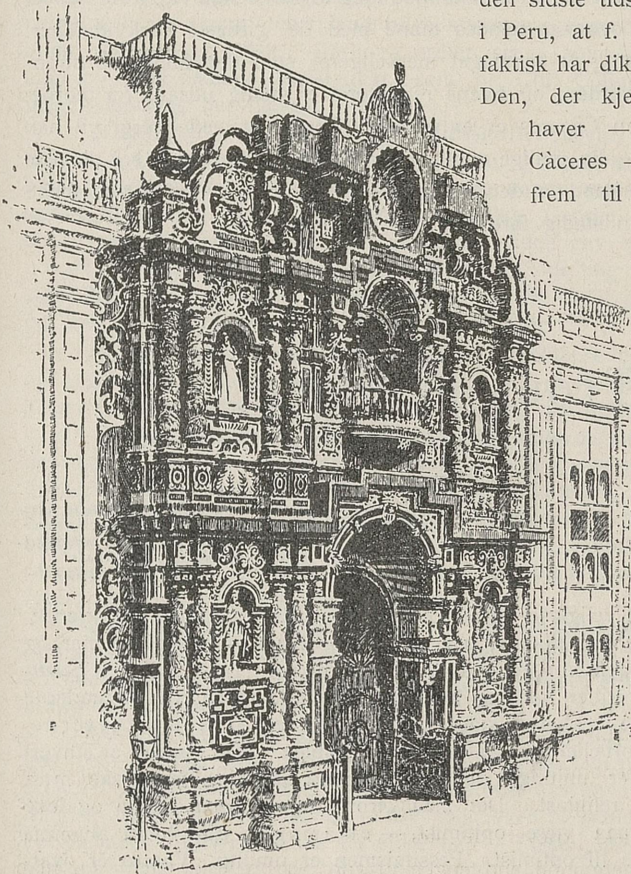

La Mercedkirken.

paa det venstre øie), „tyrannen“, „røveren“ etc. Og lige saa upopulær er presidentens frue, der almindeligvis blot benævnes med øgenavnet „La Melon Podrida“, den raadne melon. Da hun ifjor skulde i kirken i Lima for at ihukomme sin skytshelgens mindedag, modtoges hun med en hagl paa torvet, af trudsler og raadne grøntsager og overalt i byen saa man buketter med billeder af „den raadne melon“. Derimod taug aviserne som regel om hende, skjønt de samtidig overøste hendes mand med de giftigste beskyldninger. Dette pressens frisprog er saameget merkeligere, som der findes de strengeste presselove i verden, og byens redaktører er stadig udsatte for morderiske overfald. Men Càceres er en energisk herre, og ved energi vil han altid kunne tæmme alle mulige oprørslyster hos de af tropernes sol sløvede høiere klasser. Derimod er den store uvidende, urolige, halvt indianske lavere befolkning en stadig fare for hans existens.

Troen paa livet.

(I anledning af en artikel af **Arne Garborg** i „*Samtiden*“.)

„Og det skeede, da alle de, som kjendte ham før, saa, at han profeterede med profeterne, da sagde folket, den ene til den anden: hvad er dog vederfaret Kis's søn? Er ogsaa Saul blandt profeterne?«
(I. Sam. X. 11.)

Den moderne religiøse og etiske bevægelse, der er et af tidens kjendetegn i alle kulturlande, har nu hos os faaet en mægtig tjener og støtte i ingen mindre end Arne Garborg. I en artikel i *Samtidens* januarhefte stiller han sig helt og uforbeholdent paa denne moderne religiøsitets og etiske vækkelses side. Ogsaa han er blandt profeterne. Det er resultatet, fortæller han, af 25 aars grublen. Han finder, at ethvert andet standpunkt er umuligt, det tænkende og alvorlige menneske maa simpelt hen være religiøst. Det maa „tro“; og det maa haabe og leve med kraft. Det maa være opitimist, — erfaringen gjør hvert alvorligt stræbende menneske til optimist. Pessimismen er umulig. Vantro er overfladiskhed.

Det er summen af Garborgs profeti. Og naar man kjender den populære forfatters magt og indflydelse i vort land, særlig blandt den unge slægt, maa man hilse denne greie og uforbeholdne udtalelse med inderlig glæde og i den se et afgjørende tegn paa, at det her i tidsskriftet ofte omtalte „Omslag“ nu er en kjendsgjerning ogsaa hos os. Det vil snart ophøre at være „fint“, „dannet“ og „moderne“ at være religiøst kold og ligegyldig, at smile haanlig ad ord og begreber som moral og pligt. Det vil isteden blive baade „fint“ og „moderne“ at være religiøs, og vi vil blive nødsaget til paany at værge os mod overdrivelse, hulhed, falskhed og hykleri.

Vi maa saaledes i Garborgs udtalelse kunne se intet mindre end dette, at nu ogsaa hos os kulturførerne gaar over fra den gamle religiøse ligegyldighed og almene fornægtelse til det modernreligiøse standpunkt. Og med førerne vil naturligvis følge hele vor kultur, vort aands- og nationale liv.

Det Nye har atter seiret. Slaget er vundet. Herefter staar intet tilbage uden at rydde slagmarken og udnytte seiren. Religiøsitet og rationalitet vil nu ogsaa i vort land blive synonyme begreber, og kulturen vil blive religiøs og etisk. Garborg stiller sig i hovedsagen — hvad livet angaar — paa samme standpunkt, som hr. Chr. Collin øiensynligen med megen virkning har hævdet.

„Omslaget“ er, som ofte her i tidsskriftet nævnt, kommet svært sent hos os. I England og Amerika er det nu 50 aar gammelt, og vi maa herefter belave os paa hos os at faa høre paany som det nyeste nye de samme ting, som Carlyle, Emerson, Browning, George Eliot og de andre i de to nævnte lande for et halvt aarhundre siden gav et blivende og klart udtryk og paatvang sine folks bevidstheder. Gode ting kan imidlertid ikke siges for ofte, og det er vel nødvendigt, før de rigtig griber norske hjerter og sind, at de bliver sagt paany af nordmænd.

Kultur uden moralsk alvor, uden en pligtfølelse ophøiet til lidenskab og begeistring og uden religiøs ærefrygt, har i mine øine altid været noget halvt og overfladisk, noget stygt og svagt, der aldrig i længden kunde vare. Et folks sundhed maa snart gaa tabt under dens herredømme. Hvor det moralske alvor mangler, hvor moralen ikke har sine begeistrede talsmænd, og hvor religionen ikke lægger sin mildnende, fredende atmosfære over livet, der faar vi aldrig i verden, hverken et sundt og kraftigt eller et lyst og helt lykkeligt folk. Først naar kultur, moral og religion smelter sammen til ét i menneskenes liv og bevidsthed, har vi livet i al dets fylde, rigdom og skjønhed.

Nu faar vi det. Man beskylder mig undertiden for at være altfor optimistisk; men at dette „omslag“ i tanke- og livsretning her hos os skulde komme med slig fart og med slig magt, som skeet er, det vovede jeg dog aldrig at drømme om.

Nu kan vi anse diskussionens og kampens tid som afsluttet ogsaa hos os. Tvilere kan herefter henvises til profeten paa Kolbotn. Hans artikel i „Samtiden“ burde trykkes i 100,000 eksemplarer og uddeles som religiøs traktat udover landet. — De gaar over til profeterne og troens og optimismens forkyndere alle de store nu, — Tolstoi, Ibsen, Garborg (Maupassant vilde kommet der, siges der, ifald han havde levet længer); og videnskabsmændene Spencer, Huxley, Tyndall og de andre profeterer med al sin viden og al sin lidenskab. Herefter gjælder det blot at bygge det nye, at arbeide jevnt fremover og tage grundlaget som givet. Vi kan „tro paa livet“, bygge trygt paa det. Det har sin mening, selv om den er større, end vi kan fatte — som blandt andre apostlerne Johannes og Paulus mente før Garborgs tid.*) Og det mener godt. Veien kjender

*) „Nu er vi Guds børn og det er endnu ikke aabenbaret, hvad vi skal blive.“ I. Joh. VI. 2.
„Intet øie har seet og intet øre har hørt, ei heller noget menneskesind udtænkt, hvad Gud har beredt dem, som elske ham.“ I. Kor. II. 9.

vi ogsaa. Den heder moral. Lev! virk! og dine tvil vil veires hen, siger Garborg med Carlyle og de andre.

Garborg aabner sin stilistisk glimrende artikel med den noget forbausende sætning: „Jeg har brudt mit hoved i et fjerdedels aarhundre og er nu sikker paa, at pessimismen har ret.“

Artikelen viser dog snart, at hvad han mener er, at den ikke har ret. Det vil sige, den har blot halvveis ret. Den har ret i sin kritik af alle „positive verdensforklaringer“. Garborg har ikke kunnet finde nogen saadan „forklaring“ af livets og verdens dybeste væsen og grund, der ikke ligger aaben for pessimismens kritik. Nogen saadan fyldig verdensforklaring kan der ikke gives — som ogsaa Job i sin tid opdagede, og som skrevet staar paa forskjellige steder i det Gamle og i det Nye Testamente. — Saavidt har altsaa pessimismen ret. Det vil sige den tjener som en gavnlig og skarp kritik overfor alle forhastede og overdristige eller underdristige slutninger. Saasnart optimisme eller religion indlader sig paa at dogmatisere, det vil sige rationelt forklare det, som gaar forud for al rationalitet, saa træder pessimismen til og river det hele istykker. Saasnart vi definerer f. eks. vor gudstro, begrænser den med ord om, hvad den er og ikke er, saa smiler pessimisten i skjægget og river definitionen istykker. Og saa tror baade han og andre, at det er gudstroen selv, han saaledes har gjort det af med.

Men videre har ikke pessimismen ret. Den kan blot sige, hvad der „ikke er; prøver den at sige hvad der er, saa vrøvler den.“ Den forklarer heller intet. Dens eget indhold er bare „vrøvl“.

„Og ikke bare i principet har pessimismen uret. Det liv, som ikke kan forklares, og som den altsaa søger at bortforklare, protesterer praktisk imod den, og det saa kraftigt at vi ikke kan faa slaa os til ro . . . . Livet staar der. Aldeles umotiveret, fuldkommen fornuftsstridigt; et blot og bart postulat, — men et energisk postulat, som vi ikke kommer forbi. Et postulat saa overlegent, at det forsmaar at begrunde sig; saa suveræent, at selv naar vi fornægter det, er vi dets love eller luner undergivne med hver fiber af vort væsen. For det er ikke saa, at det bare „staar der“. Det hævder sig . . . . Saa er da egentlig vor stilling noksaa ubehagelig. Vi finder ingen mening i livet; men vi kan heller ikke tænke os det meningsløst . . . . . . Naar man er blevet klar over denne sin ubekvemme situation, siger man til sig selv: det faar indtil videre være det samme med begribelsen.*) Man faar acceptere livet, som det er . . . . Man faar indrømme, at hvad vi her staar overfor, det er hverken mere eller mindre end mysteriet. Og mysteriet vil ikke begribes. Her har vi intet andet at gjøre end at bøie os. Bøie os i resigneret ironi eller bøie os og tilbede.**) Dette sidste vil paatrænge sig os som det naturligste og værdigste.“

Dette liv maa alligevel, slutter forfatteren, have en grund, skjønt vi ikke kan forklare os den. En grund og et maal. „Dette maal, denne grund, maa, som tanken utilgjængelig, blive religiøst at fatte. Det, vi

*) Det lyder jo som et citat fra Carlyle og maa vistnok hos os paa mange virke lige saa forløsende, som Carlyles udtalelse deraf i sin tid gjorde.

**) Udhævet her. Carlyle igjen.

kalder livet, maa være udtryk for en kosmisk tendens, vi ikke kan naa ind til, udtryk for en mystisk „vilje". Tilværelsen maa have sine rødder dybere, end nogen menneskehjerne har tænkt. Mod alt ræsonnement, bøier vi os altsaa for dette ufattelige, i „tro", som ikke stemmer med vor „viden". Ydmyggjorte ved denne tro hengiver vi os med større eller mindre inderlighed i livets vilje, — gjør det, eftersom vi ser og føler, at det er dette, det vil. — Og saa har vi den moderne religiøsitet, — saaledes som jeg tror, den maa begrundes. Vi kalder vort mysterium livet i mangel af et bedre ord. Har vi trang til at personificere, siger vi Gud *) . . . . Troen paa livet er de tænkendes religion. Den redder dem fra den overfladiske optimismes utrygge samvittighed og fra verdensfornægtelsens fortvilelse. Idet vi modig ser pessimismens sandhed i øinene, faar vi samtidig kraft til at tiltriumfere samme skraasikre pessimisme et galileisk „Og dog!"; dette gjengiver os vort mod og gjør os paany levedygtige. Og idet vi med troens mod lever livet, faar vi noget, som paa teologisk kunde kaldes „erfaringsbeviset" ɔ: det viser sig, at oftebemeldte liv, hvis meningsløshed vi har erkjendt, pludselig faar en art mening. Jo mere oprigtig vi følder dets hold og krav, des mere vinder vi af . . . . tilfredsstillelse. Ikke bedøvelse; — troen paa, at vor tilfredshed ikke bare beroer paa illusion, men at vi har fungeret med i en proces, som trods alt dog har en betydning, gjør den til noget mere, til personlig styrkelse. Man føler sig i overensstemmelse med livsviljen, og denne følelse giver lykke."

Ud fra dette syn finder da selvfølgelig forfatteren, at „al menneskelig stræben faar religiøs forklaring", og at, som Brand i sin tid lærte os, religion og kirke „omslutter alt, der er livsret givet, som barken omslutter træets alt i stammen."

Denne moderne religiøsitet kan saa igjen, oplyser forfatteren sine læsere om, antage mange skikkelser. Vi ser den jo i vor tid som en neokatolicisme. Vi har kjendt den som en romantisk tendens tilbage til katolicismen, lige fra den først viste sig i England og Amerika for halv hundre aar siden. Læsere paa dette felt vil saaledes mindes kardinal Newmans overgang til katolicismen samtidig med broderens fulde tilslutning til en radikal form af rationalistisk religiøsitet. I Frankrig ser vi for tiden en tilsyneladende lidt overfladisk og mere æstetisk end etisk sværmen for paven og jomfru Maria. Saa har vi den moderne religiøsitets udslag i visse former af spiritisme, i teosofi, i buddhisme; endog mahomedanismen har i den religiøse gjæring i Vesten fundet rørt vande at fiske i. Og vi har den „etiske bevægelse", og vi har de retninger, der tager Carlyles og Emersons etisk-rationalistisk-religiøse aand op. „Det dogmatiske har jo ingen betydning længer; hvad man overalt søger, er religiøs løftning eller religiøs selvfordybelse. Forsaavidt kunde tiden synes at ville modne sig for store begivenheder paa det religiøse omraade, — begivenheder, hvorom der har været profeteret længe.**) Vi er ogsaa nu og da vidne til forteelser,

*) Det siger mange ogsaa uden at personificere. Ordet er for stort og godt til blive knyttet til en speciel opfatning af det guddommelige.

**) Og som med forlov allerede mange steder er kjendsgjerninger.

som maaske virkelig kan opfattes som kommende tiders tegn. Den, som har lyst, er ikke uden anledning til at drømme."*)

Her er jo virkelig antydet det væsentlige og centrale i al religiøsitet og specielt i den moderne religiøse gjenfødelse og vækkelse. Fra mit standpunkt skulde jeg blot vilde gjøre den indvending, at forfatteren giver det skeptiske element vel frie tøiler og undervurderer noget den „rationelle forklarings" og vor forstands rolle. Han tager helt det standpunkt, der har ført mange over i katolicismens arme. Det er reaktionen mod den gamle, tørre og altforklarende rationalisme. For min del tror jeg nu, at sandheden ligger mellem dem eller lidt paa begge sider. Der er ting, vi kan forklare rationelt, og saa langt forstanden vil se, er det en pligt at benytte den til det yderste; den støder snart nok paa det uforklarlige. Troen lader sig ikke logisk begrunde, men den lader sig rationelt støtte, belyse, lede og rense. Og den overdrevne betoning af det mystiske element vil ogsaa efter min formening kunne medføre svækkelse og fremforalt snart atter drukne religiøsiteten i simpelt føleri og drømmende sentimentatitet. Forstanden er nyttig for meget, om ikke for alle ting. Den er det lille ror, som vist ikke kan drive skibet frem og vist ikke kan opdage for os de fjerne kyster, men som kan styre skibet, — styre det klos op til troen, men klar af alskens overtro og vildmandstro.

Om spiritistiske fænomener.

(Efter **Andrew Lang** i „*Nineteenth Cent.*").

Der er en stadig voksende kreds af fremragende og velkjendte mænd, som i senere aar bærer vidnesbyrd om de saakaldte spiritistiske fænomeners virkelighed. Flere af disse mænd er repræsentanter for tidens høieste dannelse og mænd, hvis karakter er pletfri. En af de nyere rekruter til denne kreds er den engelske forfatter, kritiker og *man of letters* **) *Andrew Lang*.

Han er ikke, tror jeg, spiritist; men han finder, at de fænomener, hvorom der berettes fra alle kanter, er ubestridelige kjendsgjerninger, der lægger for dagen en ny side af naturens liv, som det er den rene dumhed

*) „Vor tids religiøse kamp," siger den engelske historiker Lecky, „staar mellem katolicismen og rationalismen (den sidste opfattet dybere og bredere end Garborg synes at se den). Ved al vækkelse vinder den ene eller den anden af disse. Protestantismen kløver sig mellem dem." — Garborg synes at have en noget lignende opfatning.

**) En nyttig betegnelse, hvortil vi i vort sprog ikke, saa vidt jeg ved, har noget tilsvarende ord. En *man of letters* er en, der ofrer sig helt for studier, nærmest i literatur, historie, filosofi etc.; der lever sit liv blandt bøger, men ikke som fagmænd inden noget enkelt specialstudium. Han er den helt og fuldt dannede og harmonisk belæste mand, — kulturens repræsentant og apostel.

og frækkeste uvidenskabelighed ikke at anerkjende, undersøge og prøve at faa rede paa.

Han har samlet en hel hærskare af vel bevidnede saakaldte „spøgelseshistorier“ fra vor egen tid og fra alle lande, samt fra alle forudgaaende tider. Og han finder en slaaende lighed mellem dem alle. Spiritismen med sine aander og fænomener er intet nyt. Middelalderens „mirakler“, „sortekunst“ og saakaldte „overtro“ giver os præcis de samme fænomener. I oldtiden finder vi dem igjen. De klassiske forfattere kjender dem og beretter dem. Og ikke nok hermed. Alle folkeslag har dem. De moderne mirakler i grotten ved Lourdes i Frankrig finder ogsaa sted blandt Ildlandets indfødte. De gjenfindes i Kina og i Afrikas mørkeste indre.

Kort sagt fænomenerne er af universal natur. Saa langt verdenshistorien gaar tilbage, finder vi dem, — altid i samme form, altid af samme art —, og paa alle kulturtrin, inden alle samfundsklasser, i alle egne af jorden og blandt alle racer og nationer af mennesker findes de og det i de samme former. Berettelserne er ligelydende fra alle kanter. Tusener og millioner har iagttaget fænomerne i alle tider. Skarer af mennesker har seet det samme fænomen. Lærde mænd har iagttaget dem og aflagt omstændelig, offentlig forklaring derom. Læger bar iagttaget dem og udtalt sig derom. Vor egen tids første og banebrydende videnskabsmænd har eksperimenteret med fænomenerne i sine laboratorier ved høilys dag og under iagttagelse af al den forsigtighed og kritik, som en skeptisk moderne videnskabsmand er istand til at benytte. Men fænomenerne antager samme form, fremtræder paa samme vis i kemikeren Crookes hjem og i professor Zøllers værelser, som i grotten ved Lourdes, blandt Fidsjiøernes beboere eller de hinduiske vismænd.

Kan der da være nogen mening i at lukke øinene for disse ting længer og nægte at se dem?

Lad være, at det alt blot er hallucinationer, — er da ikke saa udbredte, saa overalt identiske, saa vedhængende, saa besynderlige og saa overvældende hallucinationer værd en fyldig og grundig undersøgelse?

Der er blevet klaget over, at det som oftest blot er helt ukjendte mennesker, der ser fænomerne. Selvfølgelig, svarer Andrew Lang, thi saadanne mennesker er nu engang i majoritet her i verden; det er de færreste, der er „kjendte“, saa ethvert fænomen maa altid blive seet af mange „ukjendte“ for hver kjendt personlighed, der faar anledning til at iagttage det. Dertil kommer jo, at de „kjendte“ i regelen ikke vil se dem. De ulærde og ukjendte løber efter dem; men de lærde smiler haansk og lukker øinene. Og man kan ikke godt se, det man absolut ikke vil se, det man lukker øinene overfor.

Professor *Romanes* har udgivet en bog om dyrs intelligens. Han samler udtalelser i sagen fra alle kanter, vidnesbyrd om særlig høi intelligens hos dyr. Men han finder ogsaa, at de fleste af disse udtalelser skriver sig fra ulærde og ukjendte mennesker. Mange af dem er anonyme (thi folk bryder sig nu engang ikke om at faa sine navne trukket ind i en samling af kuriositeter). Han deler derfor sine samlede udtalelser, prøver dem, og beholder for sig dem, der kommer fra lærde eller kjendte mænd. Disse lægges saa tilgrund for teorier og slutninger, mens de andres

blot benyttes som yderligere støtte for og eksempler paa, hvad de mere kritiske og kjendte iagttagere allerede har fastslaaet.

Netop saa er ogsaa forholdet, mener Andrew Lang, med „spøgelseshistorier“, og netop saa maa der ogsaa gaaes frem.

De fleste skriver sig selvfølgelig fra ukjendte eller endog anonyme personer. De lægger man selvfølgelig tilside. Men en betydelig mængde skriver sig fra velkjendte og fremragende vidner; disse lægges foreløbig tilgrund for behandlingen.

Saaledes har en Mr. Home i Crookes's og andre kjendte videnskabsmænds nærværelse svævet i luften uden nogensomhelst støtte. Videnskabsmændene har følt hele legemet over efter skjulte baand eller støtter uden at finde saadanne. Det hele foregik i fuldt dagslys og med iagttagelse af alle forsigtighedsregler. Vi har altsaa her dette besynderlige fænomen iagttaget af mænd, hvis vidnesbyrd om hvadsomhelst andet vi øieblikkelig vilde antage, — udmærkede, lærde, kritiske og velkjendte mænd. Bagefter finder vi saa, at en utallighed af mindre kjendte eller helt ukjendte personer fra alle verdens kanter og i alle tider har iagttaget lignende ting.

Mr. Home stikker ogsaa sin haand i ilden og holder den der en tid, uden at den viser ringeste spor derefter. Dette fænomen er iagttaget af en hel række velkjendte og dygtige mænd. De har seet mennesker holde gloende kul i de bare hænder, eller gaa paa gloende kul eller glohede stene uden at føle smerte og uden at vise spor derefter. Og de har omhyggelig forvisset sig om, at hænder og fødder var aldeles ubeskyttede. — Det samme fænomen iagttoges i Lourdes, da Bernardette *) i Dr. Dozous' nærværelse holdt sin haand i femten minutter (efter uret) i flammen af et brændende lys. „Jeg fandt ikke noget sted det mindste spor af brandsaar,“ siger doktoren. — Men det selvsamme fænomen berettes ogsaa af helt andre sæt af iagttagere, fra Borneo, Indien, Fidsjiøerne, Amerika og England. — Selv om Home og de vilde kjender kneb, hvorved de kan udføre dette kunststykke og vildlede de mest kritiske iagttagere, saa er det dog usandsynligt, at Bernardette kjendte noget saadant kneb. Det er dog virkelig ikke videnskabeligt at nægte at undersøge saadanne berettelser og fænomener. Hvis der i dem findes nogensomhelst sandhed, saa vil det jo straks kaste nyt lys over en hel klasse af mirakler, undere og jertegn, hvorom alle folkeslag ved at fortælle, og hvoraf alle tidligere tider vrimler. Samme virkelighed maa vel have ligget tilgrund for dem. Uheldigvis vilde en saadan opdagelse være lige uvelkommen for ortodoks videnskab og for ortodoks religion. Den katolske kirkes mirakler vilde tabe sit værd, naar de blot blev udslag af en lov eller kraft, der virker lige godt blandt buddhister og afgudsdyrkere. Naar hedninger kan gjøre det samme som Bernardette, saa taber hun dermed mirakelglorien. Og for den fysiske videnskab vilde en saadan opdagelse være høist uvelkommen, fordi den sprænger teorier, definitioner, „love“ og antagelser, inden hvilke man befinder sig saa inderlig vel.

Vidneførelsen angaaende spøgelseshistorierne er altsaa, mener forfatteren, af nøiagtig samme art, kun vel saa prøvet, forsigtig og fyldig, som

---

*) Den pige for hvem den „hellige jomfru“ aabenbarede sig.

vidneførelsen angaaende professor Romanes' dyrehistorier om flinke hunde o. s. v. — Men mens folk alment tager professor Romanes' vidner for gode, forkaster de uden videre vidnerne til spøgelseshistorierne. Lad en videnskabsmand staa saa høit han vil i anseelse, have hvad navn han vil for samvittighedsfuld og grundig prøvelse af alt, hvad han befattter sig med, for klart blik og skarp, kritisk sans, — den stund han siger: „Jeg har seet et spøgelse", er han en merket mand, og hans ord tages ikke længer for godt.

Hvorfor? — Jo, fordi flinke hunde er noget, vi alle har lidt erfaring om; men spøgelser ligger ganske udenfor vor erfaringskreds. De gaar endog imod den „almindelige erfaring" og alle derpaa byggede teorier.

Vi handler i sagen efter filosofen Hume's berømte argument. Han besøgte Paris i 1734. Underlige ting havde lige før foregaaet ved abbé Paris' grav; men det var netop stanset, før Hume kom. Der taltes imidlertid meget derom. Hume mener, at mirakler ikke kan bevises, og slutter sin omtale af denne sag paa følgende maade: „Mange af miraklerne blev øieblikkelig bevist af vidner for de civile domstole eller ved den biskoppelige ret, hvor kardinal Noailles, hvis karakters hæderlighed og store dygtighed selv ikke hans fiender bestred, havde sæde." Kardinalens efterfølger var en fiende af jansenisterne, til hvis fordel „miraklerne" var foregaaet. „To og tyve sogneprester i Paris bad ham dog med intenst alvor om at undersøge de mirakler, som de paastod, at al verden kjendte og som de ogsaa mente var ubestridelige. Men han afholdt sig klogeligen derfra." Det vil sige fænomener, der blev kaldt „mirakler", var inden mænds erfaringskreds i 1732 i Paris; men da „mirakler" strider mod „almindelig erfaring", saa var det klogt ikke at befatte sig med dem. Mirakler i ordets vanlige betydning fandt naturligvis ikke sted; men en række af besynderlige psykologiske fænomener forefaldt øiensynligen, og det var „klogt" at lade dem upaaagtet.

Men heder det, disse fænomener lider af den feil, at de ikke lader sig frembringe, naar man vil, og hvor man vil. I de fysiske videnskaber er dette muligt. Ligegyldigt hvem der river en lakstang, eller hvor den rives, eller naar, saa bliver den elektrisk og tiltrækker smaa papirstykker. Men spiritistiske fænomener er blot mulige under visse betingelser, i visse individers nærvær etc. Kunde en aand produceres, som vi producerer elektricitet, saa var det en anden sag.

Ja, der er utvilsomt forskjel. Men forskjellen er dog ikke meget stor. Der er noget, som heder geni, som ogsaa er et sjeldent undtagelsesfænomen, der slet ikke lader sig producere naarsomhelst og hvorsomhelst. Men det er en kjendsgjerning at det eksisterer alligevel, og at det under visse omstændigheder, som vi ikke fatter og ikke engang ved at tilveiebringe, til visse uberegnelige tider vil fremkomme. Selv i de fysiske videnskaber finder vi noget lignende. Opium virker ikke ganske lige paa alle, men den virker dog og fortjener at studeres. Hypnotisme vil vel ingen længer benægte, men den kræver ogsaa specielle omstændigheder og individer og virker meget forskjellig paa forskjellige personer.

Og ethvert fænomen ogsaa af fysisk art kræver selvfølgelig sine betingelser. Skal vi producere elektricitet, maa vi have en lakstang, en begskive, en galvanisk celle eller en magnet. Det gaar ikke uden disse ting. Og der maa være mange særlige betingelser tilstede for at eksperimentet skal lykkes. Mangler en ting, saa nytter det ikke, at alt det andet findes; det gaar alligevel ikke. Skal vi producere spiritistiske fænomener, saa kræves et medium, — det vil altsaa sige en særlig psykisk organisation. Uden medium ingen spiritisme, og uden lakstang, batteri eller magnet heller ingen elektricitet.

Fra Frankrig.

I.

Den lavere middelstand i Frankrig staar i mine øine høiere end i noget andet land. Den er lykkeligere, fordi den er mere civiliseret. Fransk høflighed er ikke blot noget ydre. Folk tager mere hensyn til hinanden. Livet er rigere for dem selv, og de behandler hinanden bedre.

Det er omtrent rigtigt, naar det siges, at den franske kvinde i reglen er bedre husmoder end kvinderne hos de fleste andre nationer. Man maa overalt beundre evnen til at indrette sig og godheden i det indbyrdes forhold. Jeg har ikke i noget land hørt barneskrig saa lidet som her. Forældre er gode mod børnene, børnene mod forældre, og søsken holder i høi grad sammen.

Det er tildels en følge af kvindernes dygtighed, at folk spiser saa meget bedre i Frankrig. Dette gjælder ikke blot de høiere klasser og det i udlandet saa berømte franske kjøkken. Hele befolkningen lever meget sundere og bedre. Deres kost er ganske anderledes hensigtsmæssig sammensat end i vore nordlige lande. Jeg mindes ofte, hvorledes den dygtigste norske læge i det nordvestlige Amerika forklarede mig, at hans europæiske klienter, for en stor del indvandrede fra Mellemeuropa, ikke fordærvede sine maver saaledes som amerikanerne, fordi de sammensatte sin diæt fornuftigt, ikke blot af kjød og slet bagt brød, men ogsaa af grønsager og frugt; intet steds maa man beundre den fornuftige sammensætning saa meget som i Frankrig. Vinen er ikke det eneste af det, der nydes, der staar over det øl og den spiritus, der drikkes i de nordlige lande. Jeg anser vort nordiske smørrebrød for særdeles velsmagende; men jeg nærer ingen tvil om, at det jo er sandt, at det er en langsom gift sammenlignet med det, franskmændene spiser. Forskjellen skyldes især kvinderne, der forstaar og ikke skyr uleiligheden ved at koge og stege. Selv i den simpleste hytte paa landet

staar i regelen suppegryden over ilden den halve dag, „*pot au feu*“. Til deres hellige økonomiske suppe svarer vel nærmest vor sulevælling. Men i det hele staar vi paa dette omraade umaadelig langt tilbage.

Maden spiller den vigtigste rolle i det daglige livs indretning; men meget andet kunde nævnes. Selv hvor kvinderne arbeider med i forretningerne, forstaar man at indrette sig, hvad tildels hænger sammen med den store udvikling af mange smaaerhverv, restaurationer, smaa udsalg af færdig kjødmad, kogte grønsager o. s. v.

Som bekjendt staar de franske arbeidere i legemlig styrke langt tilbage for de engelske *navies;* men som kunstarbeidere staar de over alle nationer, og særlig kan man ikke noksom beundre kvindernes arbeidsdygtighed. I det hele kan ingen færdes mellem franskmændene uden uafbrudt at forbauses over den store personlige udvikling og begavelse.

I landets næringsliv er det imidlertid økonomien mere end produktionens omfang, man maa beundre. Det er altid dette, at ingen forstaar at indrette sig som franskmændene. De lever bedre end andre, og dog kan de lægge op, og de vil det alle, fordi de forstaar betydningen deraf. Ingen nation er mindre letsindig med hensyn til fremtiden. Produktionen er forholdsvis mindre, fordi de mangler de anglosaksiske nationers foretagsomhed i det store. Livet er ogsaa i flere henseender mere bundet, og det er en uhyre del af udbyttet, det offentlige tilegner sig. Det er især heraf, det kommer, at rigdommen ikke er større, og at det formodentlig er rigtigt, hvad statistikerne forklårer os, at den danske befolkning pr. hoved i velstand vel staar langt tilbage for amerikanerne og englænderne, men endogsaa lidt over franskmændene trods disses store personlige udvikling og trods landets herlige klima.

Med den store økonomi staar det i forbindelse, at i Frankrig medgift spiller en rolle, ikke blot som hos os hos almuen, men hos hele befolkningen. Jeg vil ikke forsvare det; det forekommer mig skammeligt og røber for liden tillid til egen dygtighed, at folk kun gifter sig, naar de faar en klækkelig medgift; men man forstaar det, naar man kjender den vægt, franskmændene lægger paa et vel indrettet og sikret liv. Og de kan i regelen give en medgift; thi næsten alle franske familier har formue, ikke blot som hos os de, der er nødt til at have formue efter deres bedrifts natur.

Det er ikke saa let at afgjøre, hvoraf det kommer at franskmændene ved siden af al deres dygtighed i det smaa, i saa høi grad mangler evne til at udrette noget i det store, naar man sammenligner dem med de anglosaksiske folk; de staar langt tilbage for disse i den driftighed, der prøver og prøver paany, denne overordentlige personlige kraft og spænstighed, som disse har arvet fra vore nordiske forfædre. Jeg antager

ogsaa, at det især er manglen paa denne større individuelle dygtighed og evne til at organisere, ikke blot i det smaa, men ogsaa i det store, som lader franskmændene staa saa langt tilbage i politisk udvikling. Det, der giver de anglosaksiske samfund, ikke blot englænderne, men i virkeligheden ogsaa amerikanerne, det overordentlig solide grundlag, det er især dette, at hver mand, der kan klare sig paa egen haand, virker selvstændig; man behøver ikke der at frygte, at det hele skal gaa i staa. Hos franskmændene og de andre sydlige folk er der ikke den selvstændige kraft paa hvert enkelt punkt i de store organismer. Det er af samme grund, at i det store privatøkonomiske liv den store industri kan gaa godt i Frankrig, hvor alt, naar det engang er sat i gang, gaar regelmæssig af sig selv, men at derimod den store handel, hvor der idelig maa tages initiativ, kun ligger lidet for franskmændene.

II.

Det politiske liv er kun ringe i Frankrig. Ikke blot er der intet lokalt liv; alt er samlet i centrum; men selv der udrettes næsten intet. Naar man ser paa parlamentets arbeider, forbauses man over det elendige resultat, — altid tomme ord og spektakler. Virkelige reformer gjennemføres næsten ikke. Det hele er endnu næsten ganske, hvad der er ordnet i keiserdømmernes og monarkiets tid. Er der love, der særlig interesserer, og som føres gjennem, er det mest ubetydeligheder af en næsten barnagtig leilighedskarakter: mod anarkisterne, naar en italiensk knøs har faaet det indfald at stikke en dolk i præsident Carnot; om at straffe spioner, naar det vækker opsigt, at officeren Dreyfus af en bekjendt jødisk fabrikantfamilie fra Elsass, har meddelt tyskerne nogle oplysninger; om at man ikke maa skrive om sparekasserne, naar folk blive bange og tager pengene ud fra staten, der er almindelig sparebankkasserer, og saa fremdeles. Men det vigtigste er den fuldstændige mangel paa sans for det væsentlige. Franskmændenes politiske liv staar her fuldstændig ved siden af Danmarks og Norges.

Naar jeg nævner Danmark og Norge, er jeg vel nødt til at forklare mig nærmere. Enhver vil forstaa, hvad jeg mener med manglerne i Danmark, naar jeg nævner ordet vrøvl, som ikke engang let kan oversættes paa noget andet sprog. Det er den samme impotens som i Frankrig, kun under helt andre former. Men det er maaske mere nødvendigt, at jeg forklarer mig, naar jeg tager Norge med. Det er ikke dér det samme som det danske vrøvl. Men enhver udlænding forbauses over, hvor smaa de sager i og for sig er, som den politiske bevægelse især dreier sig om i Norge. Til nordmændene selv vil jeg blot anføre det indtryk, jeg modtog af deres sociale karakter, da jeg kom over til Amerika med den forud

fattede forestilling, at der hos nordmændene fandtes et ganske andet alvor og mere sans for den betydningsfulde virkelighed, end hos mine danske landsmænd. Isteden derfor fandt jeg, at neppe nogen anden nationalitet mindre end nordmændene kunde enes om nogetsomhelst af nogen virkelig betydning, altid kjævl og indbyrdes misundelse. De stod i virkelig civilisation, i evne til at samle sig og udrette noget, ubetinget tilbage for svenskerne og ikke saa meget over irlænderne. Men jeg indrømmer, at selv om den hele evne ikke er meget større end franskmændenes, saa er ganske vist manglerne af en helt anden karakter.

III.

Franskmændene er lige ringe i den ydre som i den indre politik. I den ydre politik er de ligefrem barnagtige næsten alle tilhobe. De er honette og trofaste overfor sine brødre i Elsass og Lothringen; de er kommet til det fornuftige resultat, ikke at ønske krig med Tyskland for at befri dem; men de er alt andet end enige med hine fredsapostle, der mener, at det under en bedre samfundsorden kan være elsasserne og lothringerne ligegyldigt, enten de hører til Frankrig eller Tyskland. Franskmændene vedbliver imidlertid overfor deres fraskilte landsmænd at holde fast paa folkefrihedens grundsætninger, og de indtager i det hele en værdig holdning overfor Tyskland. Dette er imidlertid ogsaa alt det gode, der kan siges om deres udenlandske politik. Jeg skal ikke her tale om deres slette handelspolitik, der isolerer dem overfor Italien, Spanien og dels Schweiz. Deres ubegrænsede nationale jalusi viser sig navnlig overfor englænderne, der paa sin side intet hellere ønsker end at staa paa en god fod med franskmændene, og som ogsaa handler derefter. Man skulde tro, at allerede velforstaaet interesse maatte lære franskmændene at føre den samme politik. I virkeligheden er der neppe noget punkt, hvori ikke franskmændene med undtagelse af et lidet mindretal, som personlig har havt leilighed til at lære englænderne og engelske forhold at kjende, er opfyldt af fordomme og bitterhed mod englænderne. De vil absolut have dem ud af Ægypten, uagtet deres egne interesser dér kun er yderst ringe i sammenligning med englændernes, og uagtet englændernes forpligtelse til eventuelt at rømme Ægypten ikke er nogen anden end endogsaa ordret den samme som Frankrigs egen overfor Tunis. Ligesaa barnagtigt og forkasteligt som uvenskabet med englænderne, er i mine øine venskabet med Rusland. Det er efter min opfattelse paa en gang en forbrydelse og en dumhed, en forbrydelse af den nation, som jeg i min ungdom ved alle mulige og umulige leiligheder hørte raabe „*Vive la Pologne*", og en dumhed, fordi Rusland ikke nogensinde har tænkt paa at gaa i krig for Elsass og Lothringen, men kun har brugt Frankrig til at styrke sin egen politiske aktion. Frankrig vil ikke krig; men det handler ikke

efter denne sin grundsætning og er derfor ikke uden skyld i verdens unødvendige rustninger.

Kolonialpolitiken behandler franskmændene ofte som børn, der regner arealerne ud efter landkartene. Naar man har betegnet den nyeste tidsdeling og tagen i besiddelse af Afrika som et væddeløb af national jalusi, gjælder dette franskmændene mere end nogen anden nation. Altfor ofte spørger de ikke om det virkelige udbytte af kolonierne, og altfor ofte benyttes disse kun til anbringelse af mindre gode elementer som embedsmænd. Det er ikke, at franskmændene ikke kan benytte kolonierne; thi har de ikke udvandrere, som vil gaa derhen, saa har de kapitaler, der i høi grad tiltrænges i de lande, de har taget i besiddelse; men selv dette kræver mere foretagelsesaand, end der i regelen findes. Der er adskilligt, som taler for den besiddelsestagen under navn af gjennemførelse af protektoratet, der nu paatænkes for Madagaskar, med anvendelse af en del menneskeliv og mindst 60 millioner francs; men yderst sjelden diskuteres der enten om det fornuftige eller om det retfærdige i det, man har i sinde at gjøre; i almindelighed bliver man staaende ved fraser om Frankrigs hæder. I England vilde man behandle sagen paa en ganske anden maade.

IV.

Grundlaget for den politiske orden i landet er den almindelige valgret, og det kan ikke nægtes, at den personlige egennytte her i høieste grad gjør sig gjældende. Herved sigter jeg ikke til, hvad der er nyttigt for folkets masse. Denne har kun havt meget lidet udbytte af republiken, ikke synderlig andet end den ganske vist meget vigtige folkeskoleundervisning, der tilligemed pressefriheden er omtrent de eneste store reformer, der er gjennemført af republiken; jeg vilde endogsaa anse det som særdeles hensigtsmæssigt, om folket ogsaa forlangte saadanne ting som lettelse i de uhyre militære byrder og de altfor trykkende skatter. Jeg sigter til private fordele, der stadig forlanges og erholdes gjennem de deputerede og deres lokale komiteer, pladser som bestillings- og embedsmænd, udførelsen af offentlige arbeider til privates fordel, begunstigelser af den forskjelligste slags. Istedetfor at formindske embedernes antal har republiken snarere forøget det, og en af de vigtigste grunde er, at man ikke kan indskrænke de overflødige pladse uden at støde vælgere og deputerede. Englænderne siger ikke uden grund, at den ene trediedel af franskmændene beskjæftiges og lønnes for at passe paa de andre to trediedele. Alle vil have faste stillinger, og der er en kontrolleren og et formvæsen, der gaar over alle grænser. I England og i Amerika er det regelen, at folk har lov at gjøre alt, hvad der ikke er forbudt; i Frankrig er regelen snarere den, at der skal tilladelse eller lov til for al ting. Med

embederne er ogsaa udgifterne i stadig stigen, og en af grundene er foruden militærvæsenet, til hvilket man har givet omtrent alt, hvad det har forlangt, de uendelige tilskud og præmier, der idelig forlanges til private foretagender. Da man havde bestemt at anvende omtrent 10 milliarder til lokale jernbaner, fandt man, at dette dog var omtrent umuligt at tilveiebringe, og man fik saa de store priviligerede selskaber til at paatage sig det mod begunstigelser navnlig i form af rentegaranti, om hvis udstrækning i tid man er kommet i strid, — den indirekte anledning til den sidste ministerkrise. Det værste af alt er imidlertid toldbeskyttelsen, der paalægger folket en byrde beregnet til flere milliarder om aaret, der til fordel for de større grundeiere fordyrer en artikel som brødet aarlig med hundreder af millioner, der hindrer erhvervslivets udvikling, der bidrager til at gjøre Frankrig til et nyt Kina, og som ogsaa er en af de væsentligste former, hvorunder de enkeltes interesser sættes istedenfor det heles vel. Medens det i republikens første tid dog tildels var landets betydeligste mænd, der sendtes til den lovgivende forsamling, er det nu for en stor del advokater og læger uden praksis, „*sousveterinaires*“, kaldte Gambetta dem for at betegne, at det ikke engang var rigtige dyrlæger, der gjør politiken til et levebrød, og som sætter sig fast i kredsene ved at udveksle gjensidig tjenestetid og fordele med bestillings- og embedsmænd og private folk af forskjellig slags. Det er gjennem denne klasse, at den bornerede advokat Méline som repræsentant for beskyttelsessystemet har kunnet gjøre sig til en slags tyran i den intelligente nation.

V.

Naar jeg klager over resultaterne af den almindelige valgret, vil jeg imidlertid ikke paastaa, at der vilde opnaaes meget ved at give magten alene til de mere velhavende. Man vilde slippe for socialisterne, der især gjør skade ved at indjage de andre skræk; men i virkeligheden er det allerede nu middelklassen, der har magten, og det er ogsaa den, der især benytter sig af den til at faa embeder, industrielle præmier og andre særlige fordele og især til at udsuge befolkningen gjennem beskyttelsessystemet. Selv de rester, der er tilbage af den gamle adel, der tildels beskjæftiger sig med agerbrug eller i al fald sidder som jorddrotter omkring i landet, — ofte ivrige katoliker og royalister —, forekommer mig især at udmærke sig ved sine snevre fordomme. Selv en mand som Casimir-Perier, der ved sin familietradition, sin ansete stilling og sin store formue af mindst 40 mill. francs, stod øverst oppe i den høiere middelklasse, og som man mente især udmærkede sig ved sin kraft til at regjere, viste sig, da det kom til stykket, netop at være svag. Frankrig har i det hele kun faa af den klasse statsmænd, man finder i England. Det savner i det hele taget altfor

meget den høiere uafhængige klasse, England er saa rigt paa, og medens jeg daglig forbauses over den lavere middelklasses intelligens og kultur, falder, naar jeg kommer høiere op, sammenligningen langtfra ud til fordel for Frankrig; — jeg vil ikke sige i selskabelig dannelse og elskværdighed, langt fra; men der findes paa ingen maade den dygtighed som i England, og dette kommer i høi grad det politiske liv tilskade.

Man har talt tilstrækkeligt om skandalerne i panamasagen, om undersøgelsen, der stansedes, saasnart man kom til de deputerede, og det samme gjentages i andre sager. Netop nu har man villet vide, at ikke mindre end elleve deputerede burde have været draget ind i sagen om pengeudpresning mod direktørerne i syd-jernbaneselskabet, hvis affære i denne tid er under retslig undersøgelse, og at en af grundene, hvorfor Casimir-Perier er gaaet af, er den, at han vilde, at der skulde gaaes frem uden personsanseelse, medens ministeriet derimod bestræbte sig for at stanse de kompromitterende undersøgelser. Alligevel maa man ikke lægge for megen vægt paa det, der siges om politisk bestikkelighed og raaddenskab. Franskmændene er som englænderne og amerikanerne, et kritisk folk; nationen er i sin helhed grundhæderlig; men netop derfor vil den have mislighederne blottet. Det er ikke gaaet saavidt som i visse dele af det politiske liv i Amerika, uagtet ogsaa der staar det i det hele ingenlunde saa slet til, som det ofte antages i Europa; men jeg indrømmer, at det for saa vidt er farligere i Frankrig, som staten dér indtager en ganske anderledes betydelig plads i nationens liv end i Amerika. Visse svagheder og skandaler i denne retning kan vanskelig undgaaes i demokratiske samfund. Naar jeg i det hele finder de franske politikere saa meget ringere end de engelske, er det dog mere end i noget andet netop i, hvad der angaar karakterens styrke; jeg finder ikke de samme uafhængige, selvstændige mænd. Maaske er dette altid tilfældet, hvor man ikke har en gammel, nedarvet frihed.

VI.

Spørger man mig til slutning, om jeg tror paa republikens fremtid, vil jeg svare som Thiers, da han angav grunden, hvorfor han kom til det resultat, at ville have en republik grundlagt: at intet andet var muligt. Man er utilfreds nok med det bestaaende; men der er ikke tale om, at nogen af de nuværende prætendenter har nogetsomhelst parti for sig. Mine venner, selv betydelige mænd, der ikke selv lod sig rive med, fortæller mig dog, at, hvis Boulanger en vis dag var mødt paa boulevarderne, havde hele folket fulgt ham. Det er i dette land umuligt at forudsige, hvad der kan ske. I dette øieblik er der ikke tale om andet end republiken, og man maa kun ønske, at den nuværende liberale og populære præsident ikke vil sky at benytte alle lovlige midler, deriblandt, om det behøves, forlange senatets

samtykke til at opløse deputeretkammeret. En vis styrke hos regjeringen kræves af nationens karakter.

Naar jeg endelig skulde ønske det franske folk en enkelt liden ting, tror jeg, det skulde være, at man snart maatte faa bygget tunnelen under eller broen over Kanalen. Der er ingen ende paa, hvad de to nationer kan lære af hinanden —, den almindelige englænder af den almindelige franskmand, hvad der angaar mindre snæverhed i opfattelsen og i kunsten at leve et lykkeligt liv, franskmændene af englænderne i dygtighed og frisind. Naar man lægger de to folks gode egenskaber sammen, kommer man til den høieste udvikling af nutidens menneskeliv.

N. C. Frederiksen (f. 40, prof. v. københavns univ. 67–77, statsøkono

Ola Hansson om Lille Eyolf og anden germanisk kunst.

(Efter en artikel i „*Rev. des Rev.*“).

Kringsjaa har meddelt en engelsk kritikers i det store og hele beundrende udtalelser om Ibsens sidste verk. Nedenfor gjengives en artikel om samme emne af den yngre svenske forfatter Ola Hansson. Den er jo paa grund af den kunstigt overlegne og temmelig overfladiske tone, hvori den er holdt ikke videre behagelig læsning; men den gjengiver dog vistnok en del yngre skrivende menneskers standpunkt og ideer, og er blevet forelagt *Revue des Revues* parisiske læsekreds.

For nogle dage siden læste jeg af gammel mekanisk vane Ibsens altfor Lille Eyolf. Hvad der især vakte min opmerksomhed, var ikke stykket, men den bekjendtgjørelse, der stod paa omslaget, at verket samtidig udkom paa fransk, engelsk, tysk, bulgarisk, eskimoisk og hottentotisk. Thi da jeg nu netop læste Lemaitres afhandling (i *Rev. des Deux Mondes)* om de nordiske literaturers indflydelse i Frankrige, syntes det mig ganske naturligt, at man i Paris begynder at blive kjed af den germanske mysticisme. Det har I virkelig al grund til!

Lad os forsøge at tyde den ibsenske muses sidste sibyllinske orakelsprog! Denne Lille Eyolf er det store midtpunkt i et familes drama, som selvfølgelig samtidig har en mystisk, symbolsk betydning. Barnet er en dag blevet efterglemt paa et bord af forældrene, medens disse hengav sig til en satanisk elskov i det tilstødende værelse. Lille Eyolf faldt af bordet og blev krøbling. Og paa den maade opfylder han sin mission som bærer af dramaets symbolske idé — han halter om som forældrenes personificerede onde samvittighed. Og naturligvis ender han med at falde i havet — som desværre er meget dybere end den ibsenske symbolik — og drukner. Men den ibsenske symbolik, der, som alt plat, er overordentligt seig, fortsætter sit spil; og stykket ender med den originale løsning baade af den individuelle samvittigheds-konflikt og det store sociale spørgsmaal: at de fattige børn, som holder til nede paa stranden, adopteres i stedet for Lille Eyolf. De synder, man har begaaet mod sit eget barn, bør sones ved at beskjæftige sig med andres barn. Hvor nyt og dybt!

Den germanske aand stillet mod den galliske i denne knusende form — det er virkelig altfor opløftende for os germaner. Dette er en mysticisme, en symbolik — hvad I vil — hvis dybde minder om et mørkt kammer, hvor man snubler mod en stol, men som ellers er aldeles tomt.

Ja, det har været med temmelig blandede følelser, at nogle af os aandelig produktive germaner har iagttaget de sidste aars germanske invasion i Frankrig. Først var vi forbausede, saa taknemmelige, glade, stolte o. s. v.; senere en smule tvilende og endelig desillusionerede. Den literære kritik er jo udelukkende et produkt af den galliske kultur, ligeoverfor hvilken vi germaner staar forenede i den mest ubetingede beundring. Alle vi, der paa en eller anden maade udfører kritikens funktioner, er direkte eller indirekte franskmændenes elever. Vi har ingen Taine. — Men alligevel er det billede, man i Paris har dannet sig af den germanske aand ikke ganske træffende; det har altfor smaa linjer; og de mest karakteristiske linjer er altfor udviskede. De to fremmede racer er blevet staaende fremmede overfor hinanden.

Jeg skal gjøre et par bemerkninger om denne side af sagen.

Det franske publikum har næsten udelukkende hele sin kundskab om den moderne germanske kultur fra teatrene. Men en saadan kundskab er meget ufuldstændig. Dramaet har altid saavel i Skandinavien som i Tyskland fundet det svageste udtryk i kunstnerisk henseende, skjønt det teoretisk er hævet op i høieste rang af æstetikerne. Det er ikke i den dramatiske form, at det germanske temperament har naaet sine største høider; og ihvertfald har det moderne nordiske drama ikke en form, som det selv har udviklet indenfra, men en udenfra importeret. Dets teknik er hentet fra Frankrig; og der er det en organisk form, et naturligt udslag af det galliske temperament. Den romanske race er bymennesker. Naar I vil give noget tilkjende og søger at finde et udtryk for eders væsen, sker dette ubevidst ved ord og gestus. Vi germaner har altid været bondefolk og er det endnu i det 19de aarhundrede, fordi det er vort inderste karaktermerke. Vi er naturens børn, og den, som befinder sig alene i naturen, lærer at tie. Naar vi erfarer noget og vil meddele det til andre, sker denne meddelelse i form af en tone, der laaner sig ud af digterens underbevidsthed og holdes indesluttet i verket for at kunne forplante sig til andres underbevidsthed.

Og nu er sagen den, at de skandinaviske digtere, som hidtil har repræsenteret nordens aandsliv paa de parisiske scener, nu ikke længer udtrykker det, vi efter saa mange vildfarelser, reiser og opdagelser holder paa at finde i os selv. De nordiske digtere, dem det parisiske publikum for øieblikket tilklapper bifald som de mest moderne aandelige giganter fra taagernes mystiske land, har for længe siden for os ophørt at være bærere af den kultur-fremtid, som vi drømmer om. Vi agter dem endnu som klassikere, efter i vor ungdommelige entusiasme at have tilbedt dem. De er allerede de store . . . døde. Deres verker hænger i smukke bind paa juletræet; men der er intet i os, som bevæges af dem. Lemaitre siger ganske træffende: „Tankerne i disse verker kjendte vi allerede før, det nye i dem er alene *tonen*.“ Det er aldeles sandt. Det var importerede tanker — og nu ser vi straffen . . .

Programmet for disse digtere, som det blev fastslaaet af deres

impressario, Georg Brandes, var at sætte problemer under debat. Endvidere hed det i et andet bud af den samme autoritet: „Digterne skal arbeide, arbeide, arbeide, erhverve sig hele sin tids viden, og indforlive den i sin personlighed,“ Strindberg, der gjentagne gange paa den mest ekspedite maade har gjort sig til ordfører for et par snes hovedstrømninger, har endt med at kaste sig over den rene videnskab og er nu optaget med geniale eksperimenter — lad os sige det bent ud — forholdet mellem kjørenes næring og massen af deres gjødsel. Denne lyst til at sidde tilhest paa principer hevner sig ved at skade temperamentet. Og i poesien bør temperamentet spille første violin, det bør skabe sine melodier i sit eget indre. Og hvor har vi saa impressarioen selv i dette øieblik? I Tyskland kan han ikke drive det til mere forbausende præstationer end et verk over Goethe og Sudermann; og sine landsmænd byder han i sit sidste bind en del gamle avisartikler.

Og saa er der endnu en ting: der findes en grundforskjel i værdi mellem de store gamle skandinaviske digtere og de smaa lyriske poeter, som i disse dage repræsenterer den germanske aand paa de parisiske scener. Paa dette punkt har den parisiske kritik glemt loven om det inkommensurable. Vi smiler forbausede, naar vi læser i de bedste franske blade, skrevet af mænd, som vi respekterer: Ibsen og Hauptmann, Strindberg og Sudermann! Thi hos os er det en temmelig almindelig mening, at Sudermann tilhører den internationale familie Georges Ohnet. Og man skal aldrig bilde os ind, at Hauptmann, hvis bedstefader, den schlesiske væver (i „Die Weber“) udstøder et forfærdeligt skrig, der gaar en gjennem marv og ben, er denne storhed af første rang, som man har gjort ham til paa Berlins teater-børs. Thi bag os har vi en stor moderne literatur, skabt af store temperamenter.

Som en følge af sligt et feilsyn kan det forklares, at J. P. Jacobsens verker, der i kunstnerisk henseende er de mest raffinerede og psykologisk de dybeste i hele den moderne germanske literatur, er blevne aldeles uomtalte.

Man ser i Paris Ibsens og Strindbergs skuespil, og man tror at høre Nordens pulsslag. Meget godt! Men der er mere af Norge i en fortælling af den unge Jens Tvedt end i et skuespil af Ibsen, og en svensk sang af Gøsta Frøding toner stærkere og renere end et drama af Strindberg.

Og den tyske kunst i vore dage besidder en stor ide-bærer, som tyskere i alle lande anser for den største blandt sig. Det er Bøcklin, digter-maleren. Han har naaet, hvad Goethe forgjæves stræbte efter. Han har formaaet at gyde tysk sjæl i antikens skjønhedsideal, og hin sommerdag, da han i den vidunderlige middagstime saa den gamle Pan, gjengav han os germaner, hvad vi havde tabt: vor verdens- og uendelighedsfølelse.

De tidligere erobringer af det Kinesiske Rige.

(Efter John O'Neill i „*New Rev.*" med en indledning efter „*Cycl. Britt.*")

I.

Naar der nu høres rygter om, at japaneserne muligens kan søge at underkaste sig hele det Kinesiske Rige, saa er det til bedre bedømmelse af disse rygter værd at mindes, at det Kinesiske Rige er blevet erobret før af mindre magter end den, over hvilken Mikadoen nu raader, og under forhold, der ikke er synderlig forskjellige fra de nuværende. Af betydning er det naturligvis ogsaa at mindes, at det dynasti, der nu sidder paa Kinas trone, ikke er et nationalt dynasti, men netop selv et saadant fremmed erobrerdynasti.

To gange er det Kinesiske Rige allerede blevet ganske erobret af fremmede fyrster og helt underlagt disse og deres efterkommere for lange tider. Og der er vel ikke mere sammenhold, nationalfølelse, fædrelandssind eller kraft i folk og styrere nu, end der var ved disse leiligheder.

Den første erobring foretoges af *Jenghiz Khan* og hans efterfølgere med deres mongolske*) hære. Jenghiz Khan var oprindelig blot hersker, og det kun som vasalfyrste, over det lille rige Mongoliet. Han døde 66 aar gammel og havde da underlagt sig en større del af Kina. Hans efterfølgere fuldendte erobringen og gav Kina et mongolsk dynasti, der herskede over hele riget som kinesiske keisere fra 1280—1368, mens de allerede 50 aar tidligere havde underlagt sig det meste af riget.

Det mongolske dynasti faldt omsider ved fyrsternes egen svaghed og uduelighed, og en indfødt arbeidsmands søn samlede atter riget og grundede et nyt indfødt dynasti, dynastiet *Ming*, der herskede fra 1368—1644. Det faldt for nye erobrere, de samme, som endnu sidder paa Kinas trone, Manschu-dynastiet, oprindelig blot Manschuriets fyrster.

Den indviklede kinesiske historie bliver i det hele lettest overskuelig, naar vi betragter den som omfattende og skildrende en række af tre erobringer med deres efterspil og følger.

Den første erobring betegner da selve Kineserrigets grundlæggelse. Thi kineserne selv er erobrere. De kom fra Central- eller Vestasien og forefandt ved sin ankomst til Kina en tidligere indfødt befolkning, der synes at have staaet paa et yderst lavt kulturtrin og nærmest at have været, hvad vi forstaar ved virkelige vilde, mens kineserne allerede da eiede begyndelserne til en civilisation, som f. eks. skrifttegn. De kaldte de indfødte, der i et og alt var vidt forskjellige fra dem selv, „rasende hunde", „ustyrligt kryb", og andre stammer „store bueskyttere" og „ridende krigsmænd". Selv var de den „sorthaarede race". Mod de indfødte laa de dels i stadig krig, dels sluttede de midlertidige forbund med enkelte af deres

*) Navnet mongoler benyttes med en dobbelt betydning. Delvis er det navn paa en hel menneskerace, den turanske, og indbefatter da de egentlige mongoler saavelsom de fra dem helt forskjellige tartarer og kinesere. Dels er det blot et navn for et enkelt folk i Centralasien, bosat i Mongoliet. I denne betydning benyttes det her.

stammer. Men efterhaanden forsvinder disse „vilde“ helt fra kinesisk historie, udryddet eller drevet tilbage til fjeldene.

Dette var den første erobring, og den foregik ganske langsomt. Riget voksede gradvis i omfang. Det grundedes først omkring det øvre løb af den Gule Flod i den nuværende provins Chan-se, formodentlig omkring 2500 eller 2400 f. K. Det er først med aaret 2356 f. K., at Kinas historie nogenlunde frigjør sig fra sagnets og mytens verden og bliver historisk gjenkjendelig og tiltroværdig. Ogsaa længe efter den tid spiller dog sagn og myte en betydelig rolle. Saaledes har den i denne tid de to ideale fyrster Yao og Shun, der var saa gode, at deres godhed straalede ud fra dem og paavirkede det hele folk. Endnu omkring 1000 f. K. omfattede riget neppe mere end en trediedel af det moderne Kina, — den centrale vestlige del. Og riget hang blot løst sammen. Det bestod af smaa fyrstendømmer, som blot de sjeldne stærke keisere kunde samle til en virkelig rigsenhed. Smaastaterne laa ofte i indbyrdes feide. Saaledes var f. eks. stillingen, da Konfucius og Mencius optraadte. Riget var en samling af uafhængige stater. Kun den fælles kultur, det fælles sprog og den fælles race holdt dem sammen. Der var intet kraftigt politisk baand; intet nationalt liv. Konfucius og Mencius søgte forgjæves at raade bod herpaa. De manglede mænd, der kunde herske. De fyrster, de fandt, var for smaa. De beklager derfor stadig de „gode gamle tider“, da fyrsterne forstod at regjere. Omkring 300 f. K. havde imidlertig riget vokset til henimod det halve af dets nuværende størrelse. Og i 246 f. K. fik det endelig en keiser, der forstod at styre og sammenføie den vældige kolos. Det var *Schi Hong-ti*, „den første keiser over den hele verden.“ Han ei alene samlede hele det da bestaaende rige til en enhed og sammenbandt det ved store veianlæg, men han udvidede ogsaa dets grænser, indtil det kom til at omfatte omtrent det samme landomraade, som det moderne Kina. For at beskytte det mægtige rige mod de nu farlige tartarer fra norden, byggedes ogsaa under ham den Store Mur.

Nu først kunde saaledes rigets grundlæggelse eller dens første erobring siges at være helt fuldendt. I den forløbne tid havde da ogsaa den indre civilisation steget og udviklet sig.

Det er værdt at lægge merke til, at Schi Hong-ti fandt det nødvendigt ganske at bryde med den literære klasse. Den var allerede da for konservativ og reaktionær. Den modsatte sig alle reformer, alt fremskridt og var vel med sine regler og pedantiske skolestuemaal særlig utaalelig for en erobrende, banebrydende og kraftig natur som keiseren. Han synes at have været en art kinesisk Napoleon. For helt at bryde med denne fortid, der altid paakaldtes, og som syntes ham at hindre en frisk nydannelse, befalede han at brænde alle historiske verker. Befalingen blev imidlertid ikke altid adlydt, saaledes at det i senere tider blev muligt atter at skaffe de dømte verker tilbage.

Nu fulgte der en nogenlunde jevn storhedstid, indtil riget omkring 230 e. K. atter splittedes i tre riger og blev et bytte for vanstyre, strid og uorden. Først omkring 600 e. K. gjenvandt riget fuld enhed og fasthed og havde nu under Tangdynastiet indtil ca. 900 e. K. en anden storhedsperiode. Det var den kinesiske literaturs guldalder. Men udenfor literaturen synes ikke riget at have udfoldet nogen særlig intens livskraft.

Tvertom der var mange svage fyrster med svage og uduelige regjeringer, og riget synes i det hele at have oplevet sin bedste og kraftigste tid.

Efter 900 e. K. og Tangdynastiets fald gaar det jevnt og hurtig nedover. Riget begyndte at ligge under i grænsekrige med tartarerne. Saaledes finder vi, at omkring aar 1000 e. K. kjøbte keiseren sig fred og tryghed ved en aarlig tribut til tartarhøvdingerne. Rigets kraft var øiensynligen opbrugt. I det tolvte aarhundrede erobrer og beholder tartarerne flere af rigets nordlige provinser og trænger helt ned til Yang-tse-kiang. Om kort tid var nu det nordlige Kina under tartarstyre.

Men imidlertid var mongolerne begyndt at røre paa sig, og under Jenghiz Khan trængte de ind i Kina og rev først til sig hele det af tartarerne netop hærtagne Nordkina og senere under Jenghiz Khans efterfølgere det øvrige Kina. — Under dette mongolske styre opnaaede det Kinesiske Rige atter en kort storhedstid, særlig under den mægtige *Kublai Khan,* under hvem Kina blev besøgt af *Marco Polo.*

Og hermed var da den anden erobring af riget fuldendt.

I 1368 kom atter det indfødte Mingdynasti efter et heldigt oprør mod erobrerne paa tronen. I de henved 300 aar, hvori dette beholdt magten, var der flere jevnt fredelige og gode tider, men ingen stortid, derimod fuldt op af uorden, oprør og strid, og et jevnt og stadigt forfald.

II.

Dette forfald, der saaledes havde varet jevnt gjennem 16 Mingkeiseres regjeringstid, havde omtrent naaet det lavest mulige punkt, da *Tsąng-Cheng* i 1628 besteg tronen. Det gamle orientalske og vilkaarlige despoti var med samt hof og keiser i hænderne paa de almægtige paladseunuker, — Kinas forbandelse i de tider. Retfærdighed og uretfærdighed og al adgang til tronen var i deres hænder. Som kineserne udtrykker det: det var lettere for en general at tage en fiendtlig fæstning end at faa adgang til sin keiser. Dommere, embedsmænd og ministres bestikkelighed og korruption eiede (ifølge gode europæiske vidner) „neppe noget sidestykke i den ganske verden.“ *) Deres pengegriskhed, udsugelser og grusomheder — fra den høieste til den laveste af dem — overgik al beskrivelse. Den betegnelse „Den Syge Mand“, som Nikolai I senere gav Tyrkiet, var da almindelig anvendt paa Kina. Krigeraanden og krigerkaldet foragtedes, og en træagtig, pedantisk boglærdom aabnede den eneste vei til stillingen som mandarin eller tyv, hvilke ord ansaaes ensbetydende. Skatterne var uhyre, statsindtægterne blev stjaalne, og armeen fik hverken betaling, kost eller krigsmateriel.

Under disse forhold udbrød der i 1640 et oprør. Kinas historie er fuld af saadanne oprør; de har dem der nu; men dette foraarsagede dynastiets fald. Der fremstod to førere, om hvem armeen flokkede sig i haab om at faa leve ved plyndring. De havde snart de fem nordlige provinser i sin magt. Den ene af førerne, Lih, en mand af daarlig slegt, var den mest ærgjerrige, fik den anden dræbt og udraabte sig selv til keiser. Ved

*) Don Juan de Palafox y Mendoza, senere mexikansk vicekonge og næsten kanoniseret.

list og trusler vandt han paladseunukerne over til sin side, og ved disses hjelp kom hans soldater i forklædning ind i Peking og viste sig pludselig i keiserens palads. Denne blev forfærdet, for ud i haven, hvor han først skar halsen over paa sin eneste datter, mens hans hustru hængte sig i et træ, hvorpaa han selv hængte sig i et andet træ. En del af hofmændene dræbte sig ogsaa for ikke at beskjæmme herskeren; og rundt om i riget var der siden mange af embedsmændene, som tog livet af sig selv af skræk. Dette er ægte kinesisk, at mangle mod og kraft til at kjæmpe for liv, stilling og land, uden dog at mangle mod til at dø.

Lih begyndte øieblikkelig at udsuge de gjenlevende mandariner for at faa fra dem, hvad de havde stjaalet. Men mens han var bekjæftiget hermed, optraadte der en ny magt paa skuepladsen. Imidlertid var ogsaa straks efter Tsung Chengs død en prins af hans blod blevet udraabt til keiser i den sydlige del af riget. Saa dette nu var splittet i to dele.

III.

Vi har allerede seet, at tartarerne længe havde foruroliget Kina og endog lige før den mongolske erobring havde en række provinser i sin magt. De havde endog indsat en „keiser“ over disse. Ogsaa under Mingdynastiet var der stadig grænsestrid; en af Mingkeiserne toges endog (1450—57) tilfange af tartarerne. Omkring begyndelsen af det syttende aarhundre var et af disse tartarfolk, Manschuerne, begyndt at vokse i magt og betydning. De var først et kinesisk vasalfolk; men kinesernes uretfærdighed og tyranni eggede dem til oprør, og i 1616 anfaldt de selv Kina og erobrede en provins af riget. I 1619 maatte en Mingkeiser faa Koreas hjelp imod dem. Men manschuerne slog koreanerne og rykkede selv ind i Korea, som hurtig kuedes; thi det land har længe været som et siv, der bøier sig under enhver storm. I 1620 flyttede manschuerne sin hovedstad fra Mukden nærmere den kinesiske grænse. I 1638 maatte manschuerne atter give koreanerne en revselse, og i 1642 blev de tvungne til at forsyne manschuerne med fødemidler til det da paatænkte felttog mod Kina.

Manschu-khanen var paa denne tid ikke tolv aar gammel, men han havde tre onkler, som „hver havde 10,000 mænds mod.“

Da efterretningen om Tsung Chengs død og Lihs erobring af Peking naaede den loyale kinesiske hær, der stod ved grænsen paa vagt mod manschuerne, indbød dens general manschufyrsten til sammen med ham at rykke mod Peking for at tugte og afsætte usurpatoren.

Manschuerne var øieblikkelig villige og overskred grænsen.

Kineserne havde skydevaaben, og manschuerne sandsynligvis blot buer og sværd. Men trods denne ulighed faldt dog fæstning efter fæstning og by efter by for dem næsten uden sværdslag, omtrent som det nu sker overfor japanesernes angreb. De havde snart de nordlige provinser i sin magt og rykkede saa mod hovedstaden. Lih flygtede, før den fiendtlige hær var naaet til Pekings mure; brændte paladset og medtog det pengebytte, han havde samlet, til de fjelde, hvor han forsvandt. Og manschuernes unge khan Shun Chi udraabtes til keiser.

Det var den tredie erobring, under hvilken endnu kineserne lever. Riget styres ikke af kinesere, men af manschuer — et folk og en race ganske forskjellig fra kineserne.

Alle høiere bestillinger blev straks givet til manschuer. Erobringen begyndte i 1643, og i 1644 var Nordkina og Peking helt underlagt det nye dynasti og bedre og fastere regjeret, end det havde været paa lange tider. Aaret efter erobredes rigets anden hovedstad, Nanking, hvor den nyudraabte keiser over sydprovinserne holdt hof. Byen aabnede sine porte uden sværdslag. De fremmede hære rykkede ind og tog den i besiddelse uden modstand, mens den stakkels keiser vandrede ud af sin hovedstad og druknede sig i Yang-tse-kiang. Ved udgangen af 1645 var tolv af rigets atten provinser ganske i erobrernes magt.

Kineserne viste baade før og efter erobringen en fuldstændig sløvhed og en ynkelig feighed overalt, hvor de sloges. Af patriotisme var der intet tegn. Det hed, at en mongoler var værd ti koreanere, og en manschu ti mongoler; men for en kineser var der ingen kurs; hans værd var under det beregnelige. Den nye fyrste kunde begynde sin regjering med saa uklog og tyrannisk en forholdsregel som et edikt om, at „alle kinesere inden tre dage maa lade sine hovedskaller barbere; de ulydige straffes med døden.“ Det var at gribe ind i den mest karakteristiske nationale skik, forbundet med al deres overtro og at paatvinge dem en fremmed og foragtet skik; men de adlød og reiste sig ikke. En del af de bedste blandt dem foretrak at dø fremfor at miste haaret, — lod hovedet gaa med pisken. Men nogen opstand blev der ikke.

Saa let blev det vældige rige erobret af en magt, meget uanseligere end Japan nutildags.

IV.

Den eneste virkelige modstand kom fra en røverhøvding og dennes søn. Faderen var Fei-hwang, den „flyvende konge“, hvem portugiserne og hollænderne kjendte, frygtede og hadede under navn af *Iquon*. Hans søn med en japaneserinde var Cheng kung eller, som europæerne kaldte ham, *Koxinga*.

Iquon var født i en landsby nær Amoy og boede i en aarrække i en japanesisk koloni paa Formosa. Tidlig i livet kom han til Makao, hvor portugiserne gjorde en „kristen“ af ham, omvendte og døbte ham. Fra Makao drog han til Japan i en stor kinakjøbmands tjeneste. Denne sendte ham ud som skibsfører. Han blev hurtig rig. Da hans principal døde, beholdt han dennes skibe; kjøbte endnu flere; og da han fandt, at hans kald og natur førte ham den vei, blev han sørøver. Saa mægtig var han og saa dristig, at han selv angreb den keiserlige flaade, der sendtes mod ham, ødelagde den og blev derved herre i de kinesiske farvand. Hans kanoner var de bedste, der lod sig opnaa ved kjøb eller plyndring, og hans mandskab var dumdristige slagsbrødre. Da Tsang Chengs regjering ikke kunde modstaa ham, udnævnte den ham til „keiserlig øverstbefalende admiral“ og „chef for kystforsvaret“. Nu kunde han altsaa plyndre af hjertens lyst som loyal undersaat og embedsmand under det keiserlige flag. Hollænderne paa Formosa maatte betale ham en tribut af 130,000 kroner om aaret, og hans „gage“ fra den kinesiske regjering androg til den for hine tider vakre sum af 110,000 kroner. Hollænderne sendte sine gesandter til ham istedenfor til Peking og foreslog ham at lade sig udraabe til keiser. Men Iquon var loyal. Han skjød alle tanker om en krone fra sig, og

da manschuerne brød ind, udnævntes han til øverstbefalende over den landarmé, der efter de første slag var tilbage. Han sloges ogsaa godt og gav manschuerne lidt at bestille. Da Nanking faldt, og den nyudraabte keiser drukned sig, lod han en ny prins udnævne til keiser og sloges for ham. I løbet af et aar eller to blev saaledes seks, syv prinser sat paa tronen for igjen at forsvinde. Det var blot de sydligste provinser af riget, særlig landet om Kanton, at Iquon havde faaet tid til at forsvare. Kanton holdt han længe. Manschuerne tilbød ham vicekongedømmet over provinsen; men han afslog tilbudet — den loyle sørøver.

Endelig maatte manschuerne sende en hel arme nordenfra ned mod Kanton. Det tog dem et aar at beseire Iquon og underlægge sig den ene provins, som han da forsvarede; og det lykkedes først, efterat han var bleven taget tilfange. Men da var ogsaa modstanden straks aldeles forbi. Iquons mænd flygtede igjen til havet, og kineserne viste sin vanlige uduelighed. Tyve manschuryttere indtog uden modstand Kanton. Rigtignok kom sørøverne tilbage med sine skibe og brændte og herjede byen fra floden af.

Dermed var det hele riges erobring i virkeligheden fuldbragt — paa fire aar! Den eneste modstand, som endnu var tilbage, skrev sig fra sørøverne. Fra sine skibe og sine tilholdssteder paa øerne gjorde de stadig landgang paa den sydlige kyst, indtog byer og foruroligede de tre sydlige provinser. De jagedes bort, men kom igjen. Manchuerne, der ingen flaade havde, anskaffede sig imidlertid en og lærte hurtig at slaas tilsøs. Efterhaanden, men først efter mange aar fik de da ogsaa bugt med sørøverne. Iquons søn udførte bedrifter, der næsten stillede hans fader i skygge, og gjorde sig til hersker over øen Formosa. Han døde dog tidlig (faderen halshuggedes), og Formosa tilfaldt da ogsaa manschuerne. Dermed var hver del af det gamle rige samlet under deres scepter.

Manschuerne gjorde det hurtig af med de kinesiske mandariner. De tabte sine embeder og rettigheder eller sine hoveder; eunukerne jagedes væk og landet fik atter en anstændig regjering, der kunde gjøre rigets veie trygge. Manchusoldater garnisoneredes rundt om i riget paa alle vigtigere punkter. Og saaledes har de fremmede erobrere holdt den mægtige kolos i sin magt til denne dag.

Uheldigvis blandedes snart erobrere og erobrede, og de første lærte alle kinesernes synder og svagheder. Forfaldet, korruptionen og uhæderligheden har nu blandt de manschuiske styrere længe været lige saa udviklede, som for 250 aar siden under Mingdynastiet. Og japaneserne synes ikke at møde mere modstand nu, end manschuerne selv gjorde tidligere.

Kineserne har blot et middel til at stanse de nye erobrere, — en guerillakrig, der trætter dem ud. Det er netop, hvad de nu prøver i Kina og Manschuriet, hvor der er fuldt op af omstreifende soldaterbander.

Der er endelig en magt i Kina, som ikke maa oversees. Det er de mægtige hemmelige forbund. Det vilde være af overordentlig betydning at vide, hvad de for tiden tænker og tager sig til. Kanske ved japaneserne det. Sikkert er det, at de nærer et lidenskabeligt ønske om at blive Manschudynastiet kvit. Men vil de arbeide for dets fald til fordel for de forhadte japanesere?

De døve hører,

eller

den kunst at læse tale.

(Efter fru **Alexander Graham Bell** i „*Atlantic Monthly*“).

Fru Bell er telefon-opfinderen Graham Bells bustru. Hun blev, fortæller hun, efter en haard sygdom som lidet barn ganske døv og er fremdeles ude af stand til at høre det allerringeste. Men hun finder alligevel liden vanskelighed ved at deltage i en hvilkensomhelst konversation. Hun staar fremdeles i fuld forbindelse med det menneskelige lydrige og det aandsliv, den glæde og lykke, som det indeslutter. Hun har aldrig benyttet noget tegnsprog. I sit hjem taler hun med mand, børn og andre slægtninge omtrent med samme lethed, som om hun var i fuld besiddelse af hørelsen. Hun sættes istand dertil alene ved at læse tale med øinene, ved at iagttage og forstaa læbernes, ansigtets, halsens dirren under talen.

Opfordret dertil, forklarer hun i denne artikel enkelte punkter ved fremgangsmaaden eller kunsten. Hun mener, at det ikke skulde være meget vanskeligere, at lære saaledes at høre med øiet, end at lære at forstaa et fremmed sprog gjennem øret. Hun omtaler saaledes en veninde, der pludselig begyndte at blive døv. Hun reiste til Europa og det hed, at hun skulde undergaa en operation for døvheden. Efter et aarstid kom hun tilbage og tog, livlig og frisk, ivrig del i selskabslivet. Man troede, at operationen maatte have faldt meget heldig ud. Men i virkeligheden var hun absolut døv; hun havde kun i det aar, hun var borte, lært sig selv at læse tale. Hun havde særlige evner og anlæg for denne kunst; — thi ogsaa her er der saadanne særlige anlæg.

Fru Bell mener, at kunsten er saa let og ligetil, at ogsaa mange, der hører godt nok, maatte finde det tjenligt at lære den. I sygeværelser f. eks. vilde den være af stor betydning. Her kan jo selv hvisken ofte være den syge en lidelse, og for den, der kan læse tale, er det ikke engang nødvendigt, at der hviskes, blot at munden bevæger sig, som om man talte. I teatre og selskabslokaler mener hun ogsaa, at det maatte være en fordel at kunne tale uden ringeste støi. Paa jernbaner og i verksteder igjen, vilde man slippe at maatte anstrænge taleorganerne for at overdøve den udvendige larm. Selv under Niagaras torden og brusen kan to venner, som forstaar kunsten, i ro samtale om hvad de ser, mens det for almindelige dødelige er umuligt, uden at raabe ind i hinandens ører.

For dem, der begynder at høre mindre godt, vil kunsten vise sig uvurderlig og bør straks tages op, naar man mærker, at hørselen svækkes. For den helt døve udgjør den naturligvis al forskjel mellem isolation og samfund med andre.

Fru Bell lærte kunsten som lidet barn, saa tidligt, at hun ikke kan mindes de første trin. Hun har lært at læse tale lige saa naturlig og let, som andre børn lærer at forstaa den gjennem øret. Efterat den nævnte

sygdom var overstaaet, tog moderen øieblikkelig fat paa at lære hende at læse tale og frelste hende derved fra et liv i aandeligt mørke og ensomhed. Hun holdt barnet paa fanget og talte til det; gjentog ord i det uendelige, til det begyndte at opfatte meningen fra læbernes bevægelse. Samtidig begyndte det da selv at tale; — sin første barnetale havde hun under sygdommen ganske tabt og glemt. Efterat en begyndelse var gjort, maa det hele have gaaet meget let; saa let, at det ikke havde efterladt spor af indtryk i hendes erindring. Hun havde som barn ingen følelse af at staa tilbage for andre. Hun vidste, hun var døv, men følte ingen ubehagelighed ved det; tog det blot som en naturens kjendsgjerning af samme art som solskin eller regnveir. Hendes fornemste følelse af sin egen stilling var den, at hun var atten maaneder ældre end en søster og derfor naturligvis meget klogere og mere udviklet end denne. Hun iagttog vistnok, at hun ikke godt kunde følge med, naar moderen havde visiter, og der blev talt meget hurtigt; men hun antog, at det var noget, der vilde rettes med tiden, med de lange kjoler og det opsatte haar, — hvad det da ogsaa for en væsentlig del gjorde.

Der er blot en del af undervisningen i denne kunst, som hun erindrer som en vanskelighed og ubehagelighed. En lærerinde, som moderen fik til at hjælpe sig, lod hende nedskrive sætninger efter diktat en time hver dag. Dette fandt hun meget vanskeligt og trættende og er nu overbevist om, at det snarere hindrede end fremskyndede kunstens tilegnelse. Hun finder fremdeles, at det er hende meget vanskeligt at forstaa, naar nogen l æ s e r. Hendes mand kan fortælle hende i timevis, om hvad han netop har læst, og diskutere det; det kan være Sir Robert Balls teorier om solen, det sidste nye fra den kinesiske krig, et indviklet matematisk problem eller lignende, og hun forstaar alt og mener, at hun bagefter kunde gjengive indholdet saa godt, som nogen hørende person; men læser han derimod høit for hende blot et eneste greit afsnit af en bog, saa kan han blot med yderste vanskelighed gjøre sig forstaaet, skjønt han læser tydelig. Og det samme forhold har hun mærket at finde sted med alle andre, hun har mødt. Hvori det ligger, er det hende umuligt at sige. Der er tydeligvis en liden forskjel mellem almindelig tale og læsning, hvor godt end denne udføres. Forskjellen er vistnok meget liden, men dog stor nok til at vanskeliggjøre talelæserens arbeide.

De fleste, der taler med døve talelæsere tror, at de maa gjøre særlige anstrængelser for at udtale hvert ord tydelig, aabne munden vidt, bevæge læberne meget samt benytte korte ord og korte sætninger. Men alt dette er feiltagelser. Ved en saadan fremgangsmaade vanskeliggjøres netop opfattelsen. Thi talelæseren læser i k k e hvert enkelt ord og hver enkel stavelse eller lyd; for at kunne læse med lethed maa han læse saaatsige s æ t n i n g s v i s, som vi selv læser bøger. Han nøier sig med at opfange med øiet visse ord eller dele af ord i en sætning og deraf slutter han sig saa til det hele. Kunsten kræver mere end et godt øie, den kræver ogsaa en kvik tanke og en betydelig sprogkundskab.

Det er konsonanterne, der væsentlig giver talen præg. Men nu er det saa uheldigt for talelæseren, at flere af konsonanterne kun lader sig skille fra hinanden ved l y d e n; mundstillingen er under deres frembringelse

næsten fuldstændig ens. Øiet kan derfor ikke skille dem ad. Det er f. eks. tilfældet med konsonanterne *p* og *b*, der udtales med nøiagtig samme læbebevægelse; forskjellen ligger blot i lyden, idet i første tilfælde aanden blæses ud fra lungerne gjennem læberne uden at vokaliseres af strubebaandene, mens den i det andet tilfælde bliver saaledes vokaliseret. Ogsaa for *m* er læbestillingen den samme som for *p* og *b*; forskjellen er ogsaa blot i den lyd, der frembringes inde i munden, idet næsen her tages tilhjælp. Talelæseren kan derfor ikke se forskjel paa *p, b* og *m*. Det samme er tilfældet med *f* og *v*, med *d, t, l* og *n*. *G* og *h* er ei alene ikke til at skille ad, men de kan næsten slet ikke sees, idet lyddannelsen her udføres bag i halsen. Øiet kan saaledes ikke gjøre forskjel paa „Pan“ og „mad“ eller paa „viden“ og „fillet“.

Dertil kommer da, at under en vanlig samtale, udtales blot en del ord og stavelser tydelig, med resten slurves der. Der bliver saaledes i en sætning kun visse ord og dele af ord, som talelæseren kan opfatte.

Øiet alene kan saaledes ikke klare kunsten. Den talelæsende maa desuden have et rigt ordforraad og en kvik tanke, der hurtig kan prøve de forskjellige mulige ord, som bevægelserne hentyder paa og saa vælge det rette. Dette maa naturligvis (og vil ogsaa efter nogen øvelse) gjøres ganske ubevidst og automatisk, skal læsningen kunne foregaa med nogen lethed. Ser man f. eks. bevægelser, der kan betyde baade „manden“ og „matten“, men man ved, at der er tale om at tørre sine fødder, saa er man jo intet øieblik i tvil om, at det rette ord her er „matten“. Og paa samme vis lader man stadig sammenhængen støtte øiets læsning. Derfor gjælder det om at faa fat paa den talendes tanke og emne, saaledes at man har traaden i, hvad han siger; da gaar det let nok at passe og finde de rette ord til læbernes bevægelser. Man læser saaledes ikke ord for ord, men kun tanken, meningen bag ordene; griber kun her og der et enkelt ord, der er tilstrækkeligt til at bære og støtte samtalens traad og udvikling. Mere behøves ikke. Og heraf vil det da ogsaa forstaaes, at der er visse naturlige anlæg, der skaber en dygtig talelæser. Det er med et ord „kvikhed“, et skarpt, hurtigt opfattende øie, en kvik tanke, god almindelig intelligens og et godt sprogligt kundskabsforraad.

Det er meget vanskeligere, forklarer forfatterinden, at forstaa isoleret staaende, korte sætninger, end sammenhængende tale. Henkastede ytringer om veiret er saaledes ikke lette at opfatte, og her forvirres ofte den talende ved, at den døve maa spørge op og op igjen. Fru Bell finder det altid bedst, siger hun, om hun ikke straks forstaar en talendes mening, at lade ham fortsætte uden at afbryde ham. Hun vil da snart støde paa noget, der giver hende forstaaelse af, hvad han taler om, og straks det sker, kaster den vundne forstaaelse ligesom lys tilbage paa, hvad der er sagt — erindringen har automatisk opbevaret indtrykket af alle læbebevægelser og nu, da hun har faaet sammenhængen, ser hun meningen af det hele. Alt hvad der er sagt, staar klart for hende, ord for ord.

Man vil ogsaa nu forstaa, hvorfor intet vindes ved at tale langsomt og med faa ord og overdrevne mundbevægelser. De sidste — der ikke længer er naturlige — vildleder let den læsende og er i hvert fald vanskelige at kjende igjen. Men jo flere ord en tanke udtrykkes med, jo længere en sætning er, desto større sandsynlighed er der for, at den læsende vil

kunne opfatte enkelte ord eller orddele og derved muliggjøre tankens forstaaelse. Siger jeg f. eks.: „Det er et glimrende skiføre vi nu har; veiene vrimler da ogsaa af skiløbere," saa er jo her blot udtrykt en eneste tanke, hvorom alle ord dreier sig og hvortil de alle viser hen; sandsynligheden er da for, at den læsende her vil opfatte nok til at forstaa meningen, og saa er samtalen gaaende. Siger jeg derimod blot med usædvanlig betoning og overdrevne mundbevægelser „Godt skiføre nu", — saa vil det let indsees, at jeg har gjort det meget vanskeligere at forstaa mig.

Af samme aarsag er det ogsaa lettere at forstaa lange end korte ord, og man tjener atter ikke den døve ved at benytte de sidste.

Fru Bell giver eksempelvis en sætning, der viser hvor meget intelligent gjætning maa bidrage til kunstens udøvelse. Hun ser bevægelser, der opfattes som „*this boy . . . . cote; brium . . . . ote*". Mere kan ikke øiet gjøre. Den kvikke intelligens maa gjøre resten, supplere hullerne, rette konsonantfeil etc., og alt maa være et øibliks verk. Den saaledes udfyldte sætning ser saaledes ud: „*this boy is cold; bring him his coat.*" En anden gang forbausedes hun ved at læse tiltalen „*Webetnorfrtnor*". Et blik paa ansigtsudtrykket lærte hende imidlertid øieblikkelig, at det skulde betyde; „*We had better go to the front door*" — „det er bedst vi gaar til hoveddøren".

Thi den talelæsende benytter sig ogsaa i betydelig grad af ansigtsudtryk, gestikulation, blik etc. hos den talende. Og hun mener, at i virkeligheden gjør vi alle det samme, og at hendes maade at høre paa, ikke frembyder stort flere vanskeligheder end vor. Vi kan heller ikke opfatte med øret alene. Vi maa ogsaa supplere, hvad øret samler sammen, ved gjætning og anvendelse af intelligens. Der er jo mange ord, der klinger ligt, men har helt forskjellig betydning. Saaledes udtales paa engelsk ordene for regn og for tømmer aldeles ens. Kun sammenhængen kan sige den lyttende, hvilket er ment. Ogsaa den hørende maa saaledes opfatte sætnings- eller idévis og slutte sig til de enkelte ord fra sammenhæng og tanketraad. Vi ved jo hvilken rolle ansigtsudtryk, blik og gestikulation spiller i talens tydeliggjørelse ogsaa paa os hørende. Den døve talelæser udnytter blot i høiere grad disse veie til forstaaelse.

Kunsten bestaar da i at kjende de enkelte ydre muskelbevægelser, der frembringer lydene, samt i evnen til med stor hastighed og ganske automatisk fra to, tre opfattede lyd i en sætning at kunne, ved hjælp af ansigtsudtryk o. l., slutte sig til det hele.

Men alt det arbeide, som herved er forbundet, prøvningen af forskjellige ord osv., maa foregaa automatisk, ubevidst, ellers vilde det blive et tungvindt og trættende kommunikationsmiddel. Heldigvis er vor natur saa indrettet, at den slags arbeide meget let bliver automatisk og foregaar ubevidst. Efterat vilje og bevidsthed har anstrængt sig en kort tid med at udfylde de opfangede, hullede sætninger, har vedkommende dele af hjernen lært at gjøre det paa egen haand, uden tilsyn af vilje og bevidsthed. Ja, hvad mere er, arbeidet udføres bedre, naar underordnede nervecentre og hjernekamre faar lov at arbeide paa egen haand. Viljen behøver ikke mere at befatte sig med det, bevidstheden kan overlade alt dette

maskinmæssige til de ubevidste kræfter i vort væsens kjælderetage og føle sig fri til blot at følge den talendes tanker. Underbevidstheden eller den os ubevidst arbeidende hjerne supplerer ord, udfylder sætningerne og sender det færdige produkt saa øieblikkelig ind i vor bevidsthed, at denne tror sig at læse det hele fra den talendes læber. Det er først ved eftertanke og analyse, forklarer fru Bell, at hun er blevet klar over processens enkelte trin. Til hun blev udspurgt derom, stod hun selv i den formening, at hun simpelt hen læste tale, som andre hører den, — helt og direkte. Og hun mener, at vilde vi undersøge, hvad der foregaar, naar vi hører en anden tale, vilde vi finde, at heller ikke den proces er saa ganske enkel og ligetil. Ubetydelige og talløse luftsvingninger skal opfattes og skilles ad; ligelydende stavelser og ord korrigeres af den ubevidst arbeidende intelligens o. s. v.

Til slutning er det værdt at minde om, at naar vi lytter til en andens tale, saa bryder heller ikke vi os om hvert enkelt ord. Vi kan forstaa en mand, om vi blot fanger et ord her og der i talens løb. Og taler han altfor tydelig og omstændelig, bliver han let trættende, fordi vi forstaar ham hurtigere, end han kan udtrykke sig og komme frem med sin tanke. Mellem gode venner tales der ofte blot med forkortede sætninger eller „halvkvædede viser". „Dersom en mand ikke, efterat jeg har vist ham et hjørne af en sag, selv kan slutte sig til de tre andre," sagde Konfucius, „saa vil jeg ikke have ham som elev." Et ord er ofte nok til at give os en hel sætning, en hel tankerække, et helt argument, — og intet er da mere trættende, end at maatte høre hele det allerede opfattede argument udtrykt ord for ord.

Der er ogsaa forfattere, som har iagttaget dette princip og delvis skriver derefter; de benytter enkelte ord for hele sætninger, smaa vink for hele tankerækker og faar derved sagt en umaadelig mængde paa en eneste side og faar sagt det paa den mest tankeansporende maade. Men saa kræver de jo ogsaa intens vaagenhed og en art sympatisk forstaaelse fra læserens side. Den engelske digter Robert Browning skriver saaledes ofte paa denne vis.

En god læser læser ogsaa efter samme princip; ikke ord for ord; men han ser blot ned over siden, opfanger en del ord her og der og faar deraf forfatterens tanker og mening. Han blader saa videre og kan ofte ved at fange et ord hist og her under bladningen, tilegne sig forfatterens hele mening og argumentation paa næsten utrolig kort tid. Dertil er en liden sats ofte nyttig i bøger og aviser; idet den samler mere under det enkelte blik og saaledes gjør det muligt at opfange flere ord ad gangen og derved at læse hurtigere, — paa samme vis som fru Bell finder en hurtig taler som oftest lettere at forstaa end en, der taler sagte. Den hurtige taler bringer flere ord paa engang ind under hendes iagttagelse, gjør det derved lettere at overse en række bevægelser og opfatte sammenhængen. Kun med enkelte personer og inden visse grænser er det, siger hun, en hjælp, naar en hurtig taler udtrykker sig lidt langsommere og tydeligere. Men langtrukken tale er absolut hindrende for forstaaelse.

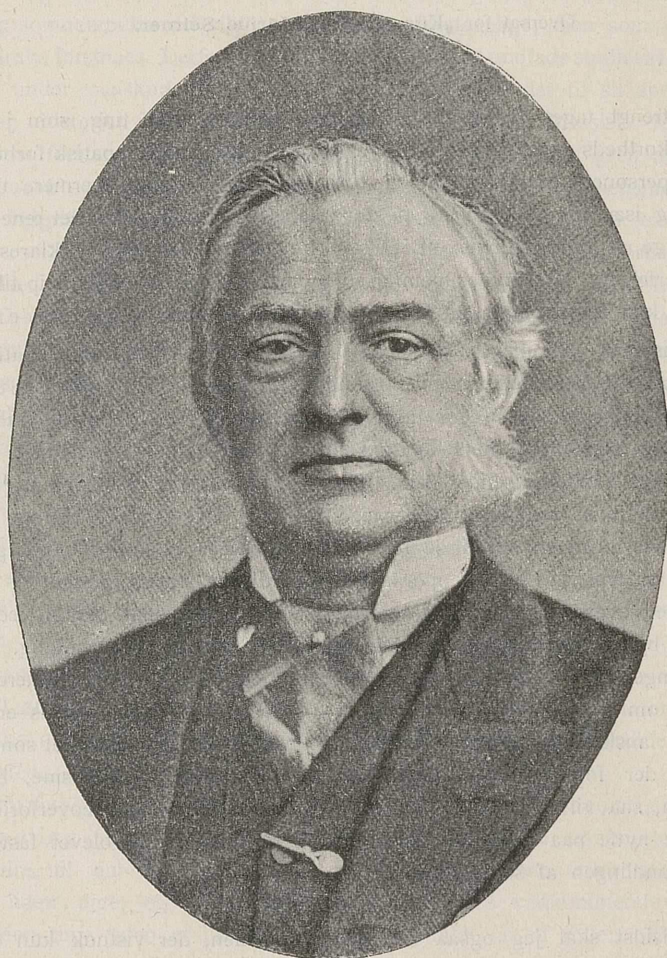

Professor Max Müller.

Om tankelæsning.

Af

Dr. Carl du Prel.

Oversat for „Kringsjaa“ af **Marius Selmer.**

VIII.

Strengt taget skulde her udførligere omtales flere ting, som jeg for kortheds skyld blot kan ofre et par ord. De hos sympatisk forbundne personer forekommende dobbeltdrømme burde nærmere undersøges, og især kunde det være af stor interesse at komme paa det rene med, hvormange af de foregivne spiritistiske fænomener kan forklares som tankeoverføring. Det synes nemlig som om dette forklaringsprincip tilfredsstillende kan anvendes baade paa den saakaldte „besættelse“ og paa en del af spiritismens fænomener. I ethvert fald kunde det nu være paatide at underkaste alle disse fænomener en grundig videnskabelig undersøgelse; thi om de i sin helhed endnu i vor tid bliver erklæret for bedrageri og galskab, saa er dog sligt bare dumt snak, som man burde lade overfladiske journalister og handelsreisende være alene om. Endelig burde man ogsaa overveie, hvilken praktisk nytte pædagoger og sindsygelæger kunde have af tankeoverføringen, om disse folk kunde bevæges til at forlade de gamle slagne landeveie. Enhver opdragelse har til sit sidste formaal at gjøre opdrageren overflødig, men dette resultat naaes kun, naar man i vedkommendes hjerne indplanter den til formaalet svarende forestilling. Ved behandlingen af sindssyge synes forresten anvendeligheden at være indlysende, om sygdommen udgaar fra forestillingssfæren. Hvis engang Mesmers anskuelse, at vanviddet for det meste kun er ureguleret somnambulisme, der følgelig maa behandles med organisk magnetisme, bryder igjennem, saa vil man ogsaa komme til at huske, at tankeoverføringens praktiske nytte paa dette omraade allerede flere gange er blevet fastslaaet ved behandlingen af somnambuler.

Tilsidst skal jeg ogsaa nævne et fænomen, der vistnok kun delvis hører hid, men hvis undersøgelse lover et ikke ringe udbytte. Jeg mener fascinationen eller sansebedraget. Magnetisøren har i sin magt — vi har seet det f. eks. hos Hansen — at overføre hvilkesomhelst tanker og forestillinger til de af ham behandlede personer, der forholder sig til disse som til virkelige gjenstande. I særdeleshed synes det let at blænde syns- og smagsansen. Hansen lod saaledes de magnetiserende antage raa poteter for søde pærer, klart vand for rødvin, der blev drukket lige til beruselse,

en stok blev antaget for en slange (Moses' underverk!), en herre ansaa sig for kvinde o. s. v. Lignende forsøg findes i stor mængde i den siden Mesmers tid fremkomne literatur over magnetismen. Men denne sag synes ogsaa at have været kjendt i de ældste tider. I skrifter baade fra oldtiden og middelalderen vrimler der af beretninger, som uden magnetismen og somnambulismen vilde være ganske uforstaaelige, men som i lys af disse straks forstaaes. Derfor gaar det heller ikke an at undlade studiet af magnetismen under paaskud af, at man ikke har brug for det til sit specialfag. Hverken historien eller mytologien og heller ikke de klassiske forfattere vil kunne forstaaes uden dette studium, og der gives ingen gren af naturvidenskaben — fysik og kemi ikke undtaget — hvori magnetismen ikke kunde indgribe mere eller mindre reformerende. En mytolog f. eks. vilde forgjæves bestræbe sig for at forstaa den fabel, hvori der fortælles om berøvelse af hukommelsen ved trolddom, hvilken kunst efter Suidas og Saxo Grammaticus blev opfundet af Merkur. Men magnetismen lærer os, at magnetisøren kan fjerne hvilkensomhelst forestilling fra et menneskes erindring, endog vedkommendes eget navn. Naar nu magnetisøren ogsaa omvendt kan overføre hvilken forestilling, han behager, saa falder der lys over talrige steder i bibelen, hvor der fortælles om den slags fænomener — ligesaa over præstinderne paa øen Sena og over middelalderens „troldmænd". Naar magnetisøren Hansen kunde indgive en mand den forestilling, at han var en amme, hvorfor skulde der saa ikke have eksisteret nogen Circe, som „forvandlede folk til svin"? Og naar middelalderens hekser roste sig af at kunne opvække baade kjærlighed og had, hvorfor skulde da det være saa umuligt, naar enhver magnetisør formaar det samme? Den franske videnskabsmand, professor *Charles Richet* befalede sin somnambul at hade en person. Først lo han professoren ud, men formaaede dog ikke at unddrage sig befalingen, naar den person, som skulde hades, var tilstede.

Professor Richet har ogsaa eksperimenteret med personlighedens forvandling. Han forvandlede saaledes en og samme somnambul efter hverandre til en brudekone, en general, præst, nonne, matros, gammel kone, liden pige, og denne sidste forestilling hos vedkommende varede halvanden time uden at han en eneste gang faldt ud af rollen. En anden somnambul forvandlede han til en papegøie, hvorpaa denne spurgte professoren: „Skal jeg spise hampefrø i mit bur?" En tredie (kvindelig) somnambul forvandlede Richet til en gjed, og straks begyndte hun at klatre — derefter til en kanin, som øieblikkelig begyndte at spise indbildt kaal og sprang forskrækket bort, da man fortalte, at der var en jagthund i nærheden.*)

*) Se herom „Kringsjaa" I s. 609.

Sagnet fortæller, at kong Wilhelm af Holland, der i 1249 kom med sit følge til Køln og besøgte de derværende „hellige“, blev af Albert den store indbudt til at spise i klosterhaven. Straks gjæsterne kom ind af porten til haven, saa de sig omgivne af den yppigste plantevækst — tiltrods for at det var om vinteren — og et kongeligt maaltid ventede dem. Men da takkebønnen var læst straks efter maaltidet, forsvandt hele trylleriet. „Den frygtelige vinter forvandledes til sommer med blomster og frugter,“ siger abbed Trittheim. Hvad kan nu den katolske teolog gjøre af denne historie? Tro den. Hvad kan den saakaldte „oplyste“ gjøre med den? Benægte den. Men ogsaa her ligger vel sandheden i midten, og enhver, som kjender magnetismen, vil ogsaa kunne finde sandhedskjernen i dette sagn. Philostratus fortæller ogsaa, at Empusa gav sin brudgom Menippus et saadant magisk festmaaltid, og det samme fortæller Suidas om Parses.

Professor Richet siger (i det tidligere nævnte verk) om de magnetiserede: „Man kan lade dem deltage i glimrende maaltider eller man kan faa dem til at fortære de modbydeligste retter, naar man bare siger, at det er udsøgt delikate sager. I Beaujon bryggede jeg en væmmelig, om end ganske uskadelig drik af olje, blæk, kaffe og vin, og de magnetiserede var yderst begjærlige efter at faa drikke denne afskyelige blanding, efterat jeg havde sagt, at det var en delikat chokolade.“

Det er utallige gange konstateret, at magnetisøren ganske og aldeles kan opnaa herredømmet over den magnetiseredes sanser. Denne kan saaledes ved en og samme gjenstand bringes til at erkjende det mest forskjelligartede. Den magnetiserede drikker f. eks. et glas vand, og — efter magnetisørens vilje — tror han slurk for slurk at drikke efter hverandre eddik, opium, melk, berusende brændevin og et meget virkningsfuldt afførende middel.

Dr. Teste — med hvis merkværdige eksperimenter enhver, der interesserer sig for tankelæsning, burde gjøre sig bekjendt — aftalte med en af sine venner, at somnambulen ved opvaagningen skulde tro sig hensat i et paradis. Eksperimentet lykkedes saa fuldstændig, at den blandt folket som troldmand berømte Albertus Magnus selv ikke kunde have været heldigere; thi i dette paradis manglede ikke engang Adam — uden klæder paa kroppen. Dr. Bertrand siger ogsaa om en (kvindelig) somnambul, at naar man rakte hende en nellik, kunde man faa hende til at tro, at det var en rose. Man kunde efter behag give tobakken en hvilkensomhelst lugt og maden en hvilkensomhelst smag. Man kunde gjøre hende blind for alle de tilstedeværende i værelset og omvendt faa hende til at anse en fraværende for nærværende — og dette endog efter hendes opvaagning paa en befaling, der var givet, medens hun sov. Hvorfor skulde ikke ogsaa magnetisøren kunne gjøre sig selv usynlig paa samme maade, saaledes

som man i middelalderen troede enkelte kunde gjøre? Dr. Billot raabte til sin somnambul, da hun holdt paa at falde, at hun skulde holde sig fast i et taug — som ikke fandtes — og ved hjælp af dette for hende synlige taug holdt hun ligevægten. Paa samme maade opførte Reggazzoni paa gulvet en tankebarrière, som det var umuligt for somnambulen at overskride.

Det synes alligevel ikke altid at være tilfældet, at magnetisøren er ophavsmanden til det hele forestillingsliv hos den magnetiserede. Dennes egen fantasi kan ogsaa bringes i selvstændig virksomhed, naar den kun af magnetisøren faar et som „stikord" virkende abstrakt begreb, som da straks ligesom mekanisk afhasper alle dermed forbundne forestillinger. Dette synes ialfald at have været tilfældet under de nævnte forsøg af professor Richet i Paris.

IX.

Men nok om disse ting. Saa forholdsvis kort denne skisse end er, saa formaar den dog at gjøre indlysende, at tankelæsningen — ved hvis undersøgelse det endogsaa har vist sig nødvendigt, at der bliver foretaget en revision af middelalderens aktstykker — er af en betydning, der hæver dette problem høit over en blot og bar selskabelig fornøielsc. Hermed vil jeg dog ingenlunde udtale nogen dadel over Cumberlands eksperimenter. Jeg ønsker tvertimod, at han maa fortsætte dem saa længe, indtil den sidste tvil om tankeoverføringens kjendsgjerning er forsvundet. Om man for nogle aar siden bare havde spurgt en af vore materialister, om dette fænomen var muligt, saa vilde han have opfattet selve spørgsmaalet som en fornærmelse.

En tilfredsstillende videnskabelig forklaring er det rigtignok for tiden ikke muligt at give, men dette forandrer jo intet ved selve kjendsgjerningen, thi en slutning fra ikke-forstaaelse til ikke-væren har ingen gyldighed. Forøvrigt giver netop den monistiske verdensanskuelse — for hvilken dualismen mellem kraft og stof, legeme og aand ikke eksisterer, som altsaa anerkjender det materielle grundlag ved enhver intellektuel funktion — den giver os ialfald muligheden til en forklaring, Ligesom varme, lys og elektricitet, saaledes kunde ogsaa enhver ytring af aandelig kraft fremkalde æter-vibrationer, som kunde forplante sig til og vække et psykisk ekko i en fremmed persons hjerne. Men da nu folk som Cumberland er undtagelser, saa maa ogsaa fænomenet forklares for tanke-modtagerens vedkommende: Vi ved, at kun de ydre indflydelser, som har en bestemt paavirkningskraft, naar frem til vor bevidsthed. Naar nu en paa os rettet tanke i sine æter-vibrationer ikke er stærk nok til at paavirke vor bevidsthed, saa forbliver „tankerne toldfrie", og man kan skjule tankerne

med ord. Men nu viser det sig, at modtageligheden for saadan paavirkning er langt større hos mennesket i somnambul og dermed beslægtede tilstande, i hvilke altsaa en ringere paavirkningskraft er tilstrækkelig til at bringe en eller anden ydre indflydelse, — f. eks. en paa os rettet tanke — frem til vor bevidsthed. Det er da heller ikke utænkeligt, at denne høiere grad af modtagelighed hos enkelte mennesker kan være permanent. Saadanne mennesker skulde altsaa tankelæserne være. For tankegiverens vedkommende byder da tankens ved viljens styrke øgede stoflighed (æter-vibrationerne) en foreløbig forklaring — paa modtagerens side hans høiere grad af modtagelighed.

I ethvert fald er det klart, at vi, — som aldeles intet ved om vore forestillingers natur, om deres materielle substrat og de kræfter, hvorved de vækkes — netop paa grund af denne vor uvidenhed ikke paa forhaand tør fælde dom over muligheden af at overføre forestillingerne, men blot holde os til erfaringen. Men tankeoverføringen er nu erfaringsmæssig fastslaaet, hvorved mange gaader i historien bliver forstaaelige, saa at vi kan sige med den gamle romerske forfatter Plinius: „Ligesom mange ting, før de er skeet, bliver holdt for umulige, saaledes tror vi ogsaa om meget, som er skeet for lange tider siden, at det ikke har kunnet ske, fordi vi ikke selv har seet det og ikke kan begribe det med forstanden. Men dette er den største daarskab."

Selv om folk som Cumberland endnu hører til undtagelserne, saa er det dog muligt, at i dem kaster fremtidsmennesket forud sine skygger. Hvis den biologiske proces i udviklingen af sanserne og forhøielsen af bevidstheden hidtil altid har havt til formaal at gjøre organismerne mere modtagelige for stadig svagere paavirkning af ydre indflydelser, saa maa, om denne udvikling fastholdes, med nødvendighed den menneskelige hjerne engang opnaa en saa høi grad af modtagelighed, at tankernes nu bestaaende „toldfrihed" vil være ophævet og dermed ogsaa løgnen bragt ud af verden.

Ende.

En stille revolution i de Forenede Stater.

(Efter **Carroll D. Wright** i „*Forum*".)

Chefen for de Forenede Staters *Commission of Labor* (Arbeiderkommission) har skrevet en artikel om den industrielle udvikling og Chicagostreikens indflydelse paa denne. Han finder, at man i Amerika nu staar midt oppe i en social og industriel revolution, der heldigvis foregaar i fred og ro og efter al sandsynlighed vil fortsætte paa den vei. Staten holder paa at socialiseres. Han er en modstander af den systematiske, helt gjennemførte statssocialisme, siger han; men han maa erkjende, at tid og omstændigheder kræver, at en del af dens principer og institutioner bliver indført i det amerikanske samfundsliv; og han er fuldt villig til at tage det enkelte paakrævede princip eller den enkelte nødvendige institution, hvor de er at finde, enten dette maatte være i bestaaende samfundsorganisationer eller i teoretiske systemer som socialismen. Han er ikke bange for det navn.

Vi befinder os, siger han, i de Forenede Stater nu paa det tidspunkt af den store revolution, da den offentlige mening holder paa at revolutioneres. Menneskene begynder at anskue de sociale og industrielle faktorer paa en anden maade end hidtil. En mere social stemning og tro holder paa at bryde igjennem. Og hertil har Chicagostreiken bidraget i overordentlig grad. Derfor er den ogsaa, mener arbeiderkommissæren, fuldt værd alt, hvad den kostede landet, selv om man tager de overslag, der udsendes, som korrekte.

Den gamle *laissez-faire-* politik paa det sociale og industrielle omraade er dømt. De nye krav kommer merkelig nok ikke specielt fra arbeiderne, men fra det hele folk og ofte først fra arbeidsgiverne.

Det er jernbanedriften, hvorom kampen for tiden staar; thi her har man Amerikas mægtigste privatindustri. Det er derfor en selvfølge, at den sociale kamp maa udkjæmpe det afgjørende slag her. (Vi maa huske, at i Amerika er jernbanedriften lige saa helt og fuldt en privat bedrift, som en papirhandel er det hos os).

Der er nu for kongressen fremsat lovforslag, der gaar ud paa intet mindre, end at lade staten kontrollere denne umaadelige private bedrift, — kontrollere priser, lønninger og indtægter. Og det merkelige er, at det, som nævnt, ikke er arbeiderne, men handelsverdenen og jernbanekompanierne, der har taget de første skridt for at faa indført statskontrol. Udviklingen, og de forretningsforhold, den medfører, har tvunget dem dertil.

Sandt nok, jernbanekompanierne har ikke bedt om at faa statskontrol med lønningerne; men de har gaaet ind paa statskontrol med fragtsatserne og har anmodet om og arbeidet ivrig for love, der indfører statskontrol med alle kontrakter — undtagen dem, der angaar lønningssatserne. Men, siger arbeiderkommissæren, principet er saaledes allerede fastslaaet, og det er selvsagt, at man kan ikke i længden fordre statens kontrol og hjælp paa alle omraader med udelukkelse alene af lønningsspørgsmaalets. Staten kan ikke stille sig paa kompaniernes side og alene støtte dem i deres kontraktsforhold; den maa i lige grad tage sig af arbeiderne.

Allerede i 1887 vedtoges af kongressen en lov, som handelsverdenen fremtvang, og som erklærer, at alle fragtsatser og passagertakster paa landets jernbaner maa være „rimelige og retfærdige“, og at urimelige takster er ulovlige. En kommission oprettedes samtidig med magt til at paase den nye lovs overholdelse og afgjøre, hvad der er „rimeligt og retfærdigt“. Det er *Interstate Commerce Commission* (mellemstatshandelskommission). Den nye lov er blevet opretholdt af domstolene, der som bekjendt, i Amerika kan annullere en lov, der staar i strid med grundlovens aand og principper. Den er fundet grundlovsmæssig at være, og er saaledes nu helt fastslaaet.

Efter denne bestemmer altsaa en regjeringskommission, hvor meget et privat handelskompani — jernbanekompaniet — skal faa lov til at forlange af publikum for sine tjenester. Det faar ikke lov til at tage, hvad det kan faa. Man har uden videre sat loven om tilbud og efterspørgsel ud af betragtning. Priserne reguleres ikke deraf, men af en regjeringskommission efter det store publikums tarv og den upartiske mands følelse af „rimelighed og retfærdighed“ til enhver tid.

Denne lov har handelsverdenen faaet sat igjennem, og jernbanerne vedtaget og fundet sig i. Den er jo fuldstændig socialistisk. Den lader staten gribe ind i en rent privat bedrift og sige til eierne, hvor meget de skal faa lov til at tjene. „Denne lov,“ siger arbeiderkommissæren, „er absolut socialistisk, den opretter tvungen voldgift; den regulerer vareprisernes ved en regjeringskommission; — den drev den socialistiske kile ind i vort regjeringsmaskineri til en fjerdedel af sin længde.“

Der er nu et andet lovforslag for kongressen. Det er allerede vedtaget af Repræsentanternes Hus med stort flertal. Det støttes af jernbanekompanierne, og er dog endnu mere socialistisk end den første lov; det vil drive den socialistiske kile ind i regjeringsmaskineriet til de tre fjerdedele af dens længde. Der vil blot trænges et lidet slag til paa den, for at faa indført fuld statskontrol med hele denne mægtigste privatbedrift.

Denne lov gaar ud paa, at staten skal garantere gjennemførelsen af alle skibningskontrakter, som jernbanekompanierne paatager sig. Men til

gjengjæld skal ogsaa staten kunne ændre disse kontrakter til enhver tid, naar „rimelighed og retfærdighed“ synes at kræve det. Dette forslag er fremkommet for at fritage kompanierne for alt pekuniært ansvar overfor de forretningsdrivende i tilfælde af streiker osv., og sikre befragterne mod tab. Staten bliver staaende ansvarlig for jernbanenettets trygge og jevne drift.

Men det er klart, at skal staten her tage ansvaret, maa den ogsaa have magt til at sikre sig mod de farer, der kan paaføre den tab; den maa have magt til at søge streiker undgaaet. Og her vil den blive støttet af arbeidernes krav.

Det næste og sidste skridt repræsenteres derfor af et lovforslag, der allerede er indbragt for kongressen, og som i lighed med loven af 1887 erklærer, at kompanierne skal betale sine arbeidere „rimelige og retfærdige“ lønninger, og opretter en permanent voldgiftsdomstol, for hvilken al strid om løn skal indankes. Denne vil saa afgive sin dom efter „rimelighed og retfærdighed“, det vil sige, med hensyntagen til forretningsverdenens stilling, jernbanernes fortjeneste og arbeidernes vilkaar. Loven sørger ogsaa for, at de store arbeiderforeninger skal blive inkorperede under rigets love og saaledes offentlig og statsretslig anerkjendte. Deres valgte komiteer skal i lovens øine repræsentere arbeiderne.

Bliver denne lov vedtaget — og arbeiderkommissæren opfordrer jernbanekompanierne til selv at virke derfor —, saa vil man altsaa allerede være kommet saa langt i de Forenede Stater i retning af fredelig social omvæltning, at statens ret til helt at kontrollere en privat bedrift vil være fastslaaet i love og institutioner. Staten og gjennem den den offentlige mening til enhver tid vil, inden denne ene bedrift, afgjøre, hvad priser der skal kunne kræves, hvad lønninger der skal betales, og selvfølgelig ogsaa, hvad aktionærerne skal faa lov at tjene. Videre, mener forf., vil man ikke gaa og behøver man ikke at gaa. Der findes ingen praktisk grund til, at staten skulde overtage eiendomsretten til jernbanerne. Eierne vil beholde dem og drive dem, men under fuld offentlig kontrol, og til enhver tid blot faa lov at tjene, hvad i sidste instans den offentlige mening finder „rimeligt og retfærdigt“.

Det mest betydningsfulde i dette ligger naturligvis deri, at jernbanevæsenet i Amerika er en absolut privat bedrift, og at, hvad der kan gjøres med denne ene private bedrift, ogsaa kan tænkes gjort paa andre forretningsomraader. Der er allerede andre bedrifter, der har udviklet sig i storindustriel retning, næsten lige saa langt som jernbanevæsenet; de er praktisk talt nationale monopoler og beskjæftiger titusenvis af arbeidere. Der trænges vel blot en stor streik eller kamp paa disses enemærker, forat den nye

lovgivning vil blive udstrakt til at omfatte ogsaa dem. Og der skal endelig ikke mange saadanne statskontrollerede storbedrifter til, forat lønningssatserne fra disse vil regulere og fastslaa arbeidslønnen overalt, ogsaa udenfor den direkte statskontrols sfære, — saaledes at den offentlige mening til enhver tid faktisk vil afgjøre lønningsvilkaar og priser, eller efter „rimelighed og retfærdighed" bestemme udbyttets fordeling mellem eiere eller aktionærer og arbeiderne.

Overfor disse kjendsgjerninger og tendenser kan der vel med fuld ret tales om en stille gjennemført social og industriel revolution, der nu er i udvikling i de Forenede Stater og om faa aar i betydelig grad maa ændre samfundets vilkaar og udseende derover.

Hvad Londons nye kommunestyre har udrettet.

(Efter **Sidney Webb** i „*Contemporary Review*").

I forrige bind (s. 591) gjengaves en oversigt over de forskjellige korporationer, der regjerer byen London. Man ved, at det oprindelige London, *City* eller forretningskvarteret, danner en kommune for sig med middelalderske autoriteter — et senat af livsvarige *aldermen* med en blandt disse aarlig valgt *lordmayor* eller borgermester i spidsen, samt et byraad paa 200 medlemmer. Det øvrige London var indtil 1888 kun en løs samling af selvstændige sogne med almindelig sogneforvaltning. I 1855 fik hele byen, *City* medindbefattet, en fælles kommission for offentlige arbeider (kloakanlæg o. l.), *Metropolitan Board of Works.* Men først i 1888 oprettedes det nu fungerende *London County Council,* et fælles kommunestyre for det samlede London udenfor *City.* Dette er et valgt storting paa 118 medlemmer, som holder ugentlige fælles beslutningsmøder til afgjørelse af sager, som specialkomiteerne har forberedt. Vi skal her gjengive lidt, af hvad en af raadets mere fremtrædende medlemmer meddeler om det arbeide, denne nye kommunerepræsentation i verdens største kommune har udført i de første fem seks aar, den har virket.

Forfatteren tager af de konservative politikeres hidsige angreb paa denne nye demokratiske institution anledning til at fortælle verden, at disse samme mænd aldrig har sat sin fod indenfor *County Council's* dør, saa de dømmer efter bladenes referater, hvor kun de „interessante" episoder af de offentlige forhandlinger gjengives, medens det egentlige arbeide aldrig nævnes med et ord.

Og arbeide udfører *County Council,* saa det næsten er uover-

kommeligt at gjøre rede derfor. For anskueligheds skyld kan det være nok at nævne, at der ved hvert uge-møde fra nær 30 komiteer forelægges vel 30 trykte foliosider med indstillinger, der kræver mindst 120 beslutninger i det samlede raad. Disse beslutninger kan vedrøre bevillinger paa millioner af kroner fuldt saavel som oprettelse af en ny post ved et af de kommunale kontorer.

Lørdag aften faar samtlige medlemmer sig tilstillet et hefte med slige indstillinger, der fordrer ligesaa megen læsning som en drøi roman; og torsdag eftermiddag næstefter skal de tilbringe mindst fire timer med at afgjøre disse indstillinger.

Rigtignok kan flerheden af indstillingerne voteres uden en bemærkning; naar en komite og dens formand har erhvervet sig tillid, indlader ikke noget udenforstaaende medlem i fællesmødet sig paa kritikløs kritik. Men savnes der tillid til en komite eller dens formand, faar denne en hed stund at gjennemgaa hver torsdag eftermiddag. Og disse skjærmysler er det, som i avisernes spalter figurerer som forhandlinger i *County Council*, medens de $^{19}/_{20}$ af, hvad der udrettes paa mødet ikke kommer til publikums kundskab.

I det store og hele arbeider denne mægtige raadsforsamling saa tyst og stille, saa jævnt og raskt, at det burde vække beundring — bare det blev bekjendt. I sin formand, Sir John Hutton, har raadet en mønsterformand. Og i den rigelige anvendelse af bogtrykkerpressen istedenfor mundtlig forklaring har man fundet et praktisk middel til at spare tid; hver indstilling ledsages af en redegjørelse for komiteens motiver fra vedkommende formands haand.

Men de offentlige beslutningsmøder er bare en liden del af *County Council's* arbeide. Til forberedelse af sagerne holdes der gjennemsnitlig 40 møder af komiteer og underkomiteer i tiden fra 10—11 mandag formiddag til 5—6 fredag aften, ofte afsluttet med aastedbefaring af en park, en kloak, et slagterhus lørdag formiddag.

Disse komiteers arbeide falder i to bolke. Det allermeste afgjør komiteen paa egen haand, saa det aldrig kommer fore i fællesmøderne. Hele store administrationsgrene som asyler, industriskoler o. l., overlades fuldstændig til faste særudvalg, som bare afgiver en fjerdingaarlig eller aarlig indberetning. Eller det forholder sig som med brandvæsen-komiteen, der ugentlig har at afgjøre mindst et hundre sager, medens den paa fællesmødet kun har et halvt snes indstillinger fore. Naar fællesmødet har vel 120 beslutninger at fatte, er der allerede i komiteerne afgjort 900 sager efter 60 timers arbeide. Og hele dette ihærdige arbeide i stilhed er det, styrelsen af den uhyre hovedstad beror paa.

Her skal nævnes enkelte træk af den nye store administrationsmekanismes virksomhed.

En af de mindst bemærkede komiteer er asyl-komiteen, hvis aarsberetning fylder 147 foliosider og indeholder resultatet af 181 komitemøder. De fem kjæmpeasyler modtager aarlig 3000 nye sindsyge og søger at holde sig paa høide med kravene til virkelige mønsteranstalter. Komiteens fire faste medlemmer ofrer tredjedelen af sin arbeidstid og forvalter et budget paa 6 millioner kroner. Blandt de mangfoldige forbedringer, som i de seneste aar er indført, kan nævnes ansættelsen af en tolk i fem fremmede sprog til hjælp for de stakkels indesperrede, som ikke forstaar engelsk.

Under lignende omstændigheder virker forbedrings-skole-komiteen, der fører overopsyn med de to anstalter for opfostring af 600 forkomne gutter.

Bygningslov-komiteen har med alt, som vedkommer byggeforholdene i kjæmpebyen; det er let at fatte, hvor overvældende dette arbeide er. I 1894 fik komiteen i parlamentet drevet igjennem en ny byggelov, som — hvor meget den end af lovgiverne forfuskedes til fordel for byggespekulanter — vil blive en af de kraftigste midler til at ophjælpe de fattiges kaar i den desværre ofte barbarisk indrettede verdenshovedstad.

Sundheds- og husly-komiteen fører opsyn med de elendigst stilledes maade at bo paa. Nær 400,000 personer har „hjem“ paa bare et rum, og over 800,000 lever utilladelig sammenstuvede i to rums „hjem“; for ikke at nævne de 30,000 personer, som om nætterne ikke har andetsteds at ty hen end til fæle natteherberger eller politistationen. Komiteen har aabnet et mønster-herberge i det slemme Drury Lane kvarter, samt anlagt hele kolonier af arbeiderboliger i de forskjellige fabrik- og dokkvarterer. Vigtigere endda er maaske dens anstrængelser for at faa nedsat priserne paa by-jernbanernes arbeidertog, saa det bliver billigere for smaafolk at bo i byens sundere forstæder. — Sundhedsvæsenet raader komiteen blot indirekte over, det ligger nemlig under de enkelte sognestyrelser; at komiteen dog faar noget udrettet ogsaa her, sees bl. a. af, at tallet paa sundheds-inspektører siden 1888 er øget fra saavidt 100 til over 200. — Vandforsyning i husene har komiteen ogsaa forsøgt at tage sig af; saaledes havde endnu i 1889 af stadens 750,000 huse bare de 424,000 vandindlæg, medens der fem aar senere var indlagt vand i 613,000 huse, Det sees let, hvad dette betyder for den almindelige sundhed.

Mest populær er park-komiteen. Hver eneste uge siden oprettelsen af *County Council* er Londons „lunger“ øget med 1—1½ kektar. I de sidste fem aar før 1888 — altsaa den sidste tid, *Metropolitan Board of Works* havde med sagen at bestille — øgedes antallet af aabne pladse i London med ialt 7 og deres fladeindhold med ialt 134 hektar, deres

betjening med 61 personer og deres aarsbudget med 40,770 kr. Siden *County Council* overtog sagen, har stigningen i seks aar været: 32 pladse, 430 hektar, 400 personer og 1,036,000 kr. i aarlig udgift. For nærværende har London 75 aabne pladse med et samlet fladeindhold paa 1460 hektar og en betjening af 680 personer, samt et aarsbudget paa 2 millioner kr. Disse tal fortæller om park-komitéens virksomhed anskueligere end mange ord. Og endda skulde der berettes om dens omsorg for cricket-, football- og tennis-pladse, for turnlokaler, for skøitebaner, for gratis toiletanstalter, for gratis sommeraftensmusik. Bare paa det kommunale musikkorps ofres der 150,000 kr. aarlig. Dette kommer jo ikke bare kropsarbeiderne tilgode; Londons hærskare af kontorfolk gjælder just ikke for at være meget befængt med „fremskredne“ anskuelser — men at den her nævnte side af det demokratiske kommunestyres virksomhed har vundet almen sympati blandt *Citys* pultmennesker, derom kan forf. tale af personlig erfaring. De par og tyve øre mere i skat pr. individ, som dette koster, betales med udelt glæde.

Næsten ligesaa populær er brandvæsen-komiteen. Den fik en slem kritik at bestaa, da den forleden aar kom paa kant med den fra de fine middagsselskaber saa populære Captain Shaw, byens brandmester, og foranledigede hans afsked. Sagen var, at publikums yndling ingenlunde sørgede for, at byens brandvæsen holdt skridt med byens vækst. Paa grund af en krangel mellem det nu ophævede *Metropolitan Board of Works* og brandforsikringsselskaberne var det kommet dertil, at offentligheden„ lod det skure“ og knappede af paa brandvæsenets budget — hvad brandchefen ganske rolig fandt sig i; ja, han saa ganske rolig paa, at der udviklede sig den praksis, at hans undergivne embedsmænd modtog gaver af leverandører og paatog sig arbeide for private driftsherrer. Forsaavidt var hans afsked fuldt paakrævet. Og at han saa langtfra var uundværlig, indsees let, naar man ogsaa faar rede paa det fremskridt, som efter hans afgang er gjennemført i hans branche. I de sidste fem aar før oprettelsen af *County Council* øgedes brandmandskabet med 2 — to — mand og brandslange-stationernes antal med 4, medens der ikke anskaffedes nogen ny dampsprøite og ikke oprettedes nogen ny rednings-station, ligesom budgettet afknappedes med 8600 kr. Derimod har fremskridtet siden oprettelsen af *County Council* været: 135 nye brandmænd, 2 nye dampsprøiter, 31 nye brandslange-stationer og 71 nye rednings-stationer, samt over 1/2 mill. kr. større aarligt udlæg. For nærværende har Londons brandvæsen i sin tjeneste vel 900 mand og 57 dampsprøiter, det holder 58 brandslange-stationer og 198 rednings-stationer, samt koster næsten 3 millioner kroner om aaret. Under *County Council* er brandkummernes antal øget fra 8800 til 18,700. Hvorledes har disse forbedringer virket? Er brandfaren

i London bleven mindre? Selvfølgelig kan intet brandvæsen bringe antallet af „ildløs“ til at gaa ned; dette stiger med den voksende bebyggelse. I London varsledes der i 1884 daglig 6 gange brand, i 1893 hele 9 gange. Men i de fem sidste aar før *County Council's* oprettelse blev der af hvert 1000 „ildløs“ 72 „alvorlige brande“, medens senere dette forhold kun har været 60. Altsaa er brandfaren nu 16 pct. mindre end i den „kjække Captain Shaws“ dage.

I nøie sammenhæng med brandvæsen-komiteen staar vandværk-komiteen. Londons vandforsyning besørges af 8 private selskaber; dette har voldt megen ugreie. Nu har komiteen endelig faaet saavidt orden paa sagen, at den har kunnet indbringe for parlamentet 8 forslag om indkjøb af disse private vandverker.

Endnu kunde mindst en tylvt andre meget vigtige komiteer fortjene omtale. Det faar være nok at nævne finans-komiteen, hvis virksomhed af *City*-mændene faar den anerkjendelse, at de londonske kommunelaan noteres kun paa lidt nær lige høit som selve de britiske consols, samt vei-komiteen, som ved sin kamp om sporveiene har reddet mindst 20 milloner kroner for byens skatydere.

Forfatteren gjør dernæst udførlig rede for, hvad *County Council* har udrettet til fremme af skolevæsenet, specielt undervisningen i praktiske fag.

Saa giver han en oversigt over arbeids-komiteens virksomhed for gjennemførelsen af principet „rimelig løn“. Oprindelig mødte det megen modstand, at man vilde betale efter „fagforenings-satser“. Nu maa selve *Times* erkjende det fornuftige deri. Ifølge „general“ Booth gaar grænselinjen for „armod“ i London omtrent ved 21 shillingsugeløn (19 kr.); nu holder *County Council* 24 sh. (kr. 21.60) for voksen mand og 18 sh. (kr. 16.20) for voksen kvinde som lavmaal for sine lønninger. Ligesom Underhuset enstemmig har besluttet, at staten skal lade sit arbeide udføre efter „fagforenings-satser“, saaledes har *London County Council* for kommunens vedkommende holdt sig samme princip efterretteligt; og 150 andre kommuner i landet har fulgt efter. Kommunen maa jo sørge for fattigunderstøttelse og for sundhedsvæsen; den vilde derfor te sig idiotisk, om den ikke lønnede sine egne arbeidere og tvang sine leverandører til at lønne deres arbeidere efter en maalestok, som ikke gjør unødige udlæg af fattigkassen til en regel. Driftsherrer med sund fornuft i skallen har ogsaa erkjendt, at de ved at holde sig til dette princip om „rimelig løn“ for arbeidsstokken har tilført sin bedrift en betydelig stimulans.

I en vis sammenhæng hermed staar bestræbelserne for at afskaffe kontraktør-arbeide og isteden at drive arbeidet under opsigt af kommunens egne lønnede bestyrere. Det første forsøg gjaldt renhold af bro-

erne over Themsen; her betaltes der tidligere til kontraktører efter 5 kr. — kr. 5.25 og nu koster det kr. 3.40 pr. kvadratmeter. Saa var det opførelsen af et skolehus; laveste anbud syntes at være urimeligt høit, og kommunen overtog selv arbeidet, hvorved den tjente ind over fjerdedelen af anbudssummen. Det afgjørende forsøg var anlægget af en hovedkloak, hvor kommunen ved selv at lede arbeidet tjente ind 40 pct. af laveste anbudssum. Resultatet blev, at i vaaren 1893 oprettede *County Council* sin arbeids-komite, der har i opdrag at lede de af andre komiteer foreslaaede arbeiders udførelse, aldeles som det ellers overlodes kontraktører at gjøre. Indtil sidste nytaar er der gjennem denne nye komite udført 29 større og mindre arbeider for tilsammen 1,135,000 kr. Paa forhaand var disse arbeider af de forskjellige komiteer, der havde foreslaaet dem, taxeret til 1,190,000 kr. Uheldigt har forsøget altsaa ikke været.

Naar det unge *London County Council*, der altid beskyldes for at være „saa radikalt“, har slaaet ind paa disse baner, har det gode forbilleder for sig — ingen mindre end det af selve Chamberlain lovpriste *Birmingham Town Council* samt *Manchester* og *Liverpool Town Council*. Disse alt andet end „radikale“ korporationer har drevet det langt videre, end radikalerne i Londons bystyre endnu har forsøgt. Ja, hvem skulde have tænkt det — selve *City's* oldermandsraad er begyndt at tage efter det slemme *County Council* i afskaffelsen af kontraktørvæsenet. Ogsaa i landdistrikterne foregaar samme bevægelse.

— Hvor store byrder lægger saa det nye kommunestyre paa de londonske skatyderes skuldre? For indeværende aar er der udlignet 5⁴/₅ pct. af indtægterne i skat. Det har vist sig, at denne skat er ⁵/₈ pct. mere end de forskjellige smaaskatter, der tidligere maatte betales til de forskjellige institutioner, som hver for sig udførte omtrent det arbeide, som nu samlet paahviler *County Council*. Denne forøgelse af skattebyrden er forbausende liden i forhold til alle de fordele, som det nye styre allerede har bragt byens indbyggere. *London County Council* kan med overlegen ro tage Lord Salisburys beskyldning for at være „en mistbænk for socialist-eksperimenter.“ Det har gjort sine sager vel — og de konservative storpolitikere, som glat væk rakker ned paa institutionen, har ikke giddet at sætte sig ind i, hvad de taler om.

Telegrafering af billeder og tegninger.

(Efter *„Industrielles Echo“*).

Forsøgene paa at overføre tegninger, fotografier o. l. ad telegrafen har allerede givet ganske lovende resultater. Men endu skorter det meget

Fig. 1.

paa, at ideen kan bruges til at tjene penge paa. Opfinderen er tyskeren *Amstutz*.

For dette øiemed overtrækkes en glasplade med gelatin, der er opløselig i varmt vand og tilsat med chromat; saa lader man dette tørre ind paa

pladen. Denne plade dækkes med en fotografiplade, hvorpaa der er fotograferet et negativt billede, og udsættes saa for lysets paavirkning. Hvor lyset virker sterkest, trænger det dybest ind i gelatin-overtrækket og gjør dette uopløseligt i vand. Hvor derimod lyset faar virke svagere, bliver kun et tyndere lag af gelatin-overtrækket uopløseligt. Naar saa den gelatinbetrukne plade behandles med varmt vand, opløses kun den ikke belyste, altsaa uforandrede gelatin, medens der af den belyste gelatin bliver noget tilbage paa pladen — des mere jo stærkere lyset har virket. Resultatet er et ganske fladt relief af billedet, høiest i skyggepartierne, dybest i lyspartierne; i tør tilstand er dette relief overordentlig haardt.

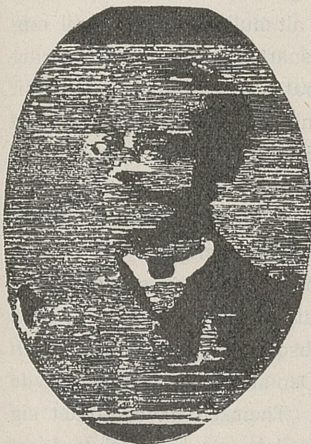

Fig. 2.

Denne reliefplade arrangeres nu ganske som en fonografvalse, der ved et urværk bevæges baade rundt sin akse og samtidig paa langs henunder den bevægelig stift, som saaledes maa bevæge sig op og ned, efterhvert som en forhøining eller en fordybning passerer under dens spids. Stiften danner et led i et elektrisk apparat, der virker saaledes, at strømmen svækkes naar stiften gaar opad, og forstærkes, naar den gaar nedad. Den saaledes frembragte rytmiske strøm virker ved modtagelsesstationen paa en elektromagnet, der alt efter strømstyrken i stærkere eller svagere grad tiltrækker en jernplade, paa hvis bagside er fæstet en stift. Denne stift maa saaledes gjentage den bevægelse, som stiften paa afsendelses-stationen bibringes. Lader man saa den modtagende stift med spidsen streife en voksvalse, som bevæges paa samme maade som reliefvalsen paa afsendelsestationen, maa stiften i vokset indridse afbrudte og snart dybere, snart grundere striber, hvis baner netop vil svare til afsender-stiftens baner henefter det fotografiske relief. Det saaledes pr. telegraf paa voksvalsen frembragte relief kan gjennem afstøbning overføres paa en metalchliché, hvormed man med tryksværte kan tage aftryk, der tager sig ud som træsnit med linjer kun i en enkelt retning (paatværs).

Fig. 1 gjengiver negativet af et fotografi, som skal afsendes; fig. 2 gjengiver det paa modtagelses-stationen deraf reproducerede aftryk.

Tidsmaskinen.

(H. C. Wells i „*New Review*“).

V.

Solnedgangen.

En eiendommelighed opdagede jeg snart hos mine smaa værter, og det var deres mangel paa interesse for alt muligt. De kom til mig med heftige forbauselsesudbrud, men snart lod de min forklaring være forklaring og løb efter noget nyt — akkurat som smaabørn. Da mit maaltid og mine første samtaleøvelser var endt, lagde jeg merke til, at næsten alle de, som havde staaet omkring mig i begyndelsen, var gaaet sin vej. Jeg gik ud i den solbelyste verden; og for hvert skridt, jeg gjorde, omringedes jeg af disse fremtidens mennesker, som fulgte mig et lidet stykke leende og pludrende, hvorpaa de overlod mig til mig selv igjen.

Aftenens ro var over verden, da jeg kom ud af den store hal, og landskabet oplystes af den nedgaaende sols varmestraaler. I begyndelsen var alt idel forvirring. Hver eneste ting var absolut anderledes end i den verden, jeg havde kjendt — selv blomsterne. Den store bygning, jeg havde forladt, laa paa skrænten af en bred flod-dal; Themsen havde flyttet sig vel en halv fjerding, tror jeg, fra sit nuværende leie, og jeg besluttede at bestige toppen af en aas, hvorfra jeg kunde se mere af vor planet i det aar 22701 e. K. For det var aarstallet, som de smaa urskiver paa min maskine viste.

Som jeg gik, saa jeg mig hele tiden skarpt om efter ethvert spor, der kunde give nogen hjelp til at forklare den tilstand af glimrende forfald, hvori hele denne verden befandt sig. Et stykke oppe paa aasskrænten laa der f. eks. en svær haug granitblokke, som sammenholdtes af masser af aluminium, en uhyre labyrint af nedstyrtede mure og forvitrede stene, inde mellem hvilke der voksede en mængde meget smukke pagode-lignende planter, muligens en art nesler, men med vidunderlige brune pletter i bladene og uden brod. Her stod jeg aabenbart overfor den forladte ruin af en eller anden kjæmpemæssig bygning, der havde tjent til et eller andet for mig ubegribeligt maal.

Da jeg nu skulde se mig om, opdagede jeg straks den fuldstændige mangel paa smaa huse, saa langt jeg kunde øine. Aabenbart var privathuset og maaske ogsaa den enkelte private husholdning forsvundet fra verden. Hist og her blandt trærne saa jeg paladslignende bygninger, men de smaa huse og villaer, som danner et saa karakteristisk træk i vort engelske landskab, var helt borte.

„Kommunisme," sagde jeg ved mig selv.

Og umiddelbart derefter faldt der mig en anden tanke ind. Jeg kastede et blik paa de fem—seks smaa skikkelser, der fulgte mig. I et blink saa jeg, at de alle havde samme dragt, det samme blødtformede, skjægløse ansigt og de samme pigeagtig runde lemmer. Det kan maaske synes underligt, at jeg ikke havde bemærket dette før. Men alt her var underligt. Nu saa jeg sammenhængen tydelig nok. I dragt og i alt andet, som nu adskiller de to kjøn, var disse fremtidens mennesker fuldstændig lige. Og børnene syntes i mine øine blot forkortede udgaver af forældrene. Jeg antog da, at børnene i denne tid maatte være uhyre tidlig udviklede i det mindste i fysisk henseende, og jeg fik siden almindelig bekræftelse paa denne antagelse.

Naar jeg videre tænkte paa, i hvilken ro og tryghed disse folk henlevede sit liv, forstod jeg, at denne fremtrædende lighed mellem de to kjøn var netop, hvad man maatte vente; thi mandens styrke og kvindens mildhed, familielivet og de mange dertil hørende beskjæftigelser er i virkeligheden krigens institutioner og tilhører en periode, hvor den blot og bar legemlige kraft hersker. Hvor befolkningen lever i velvære og ordnede former, der bliver mange barnefødsler et onde heller end en velsignelse for staten; hvor voldsomme overfald og strid blot forekommer sjelden, og børnene er vel betryggede, er der liden nødvendighed — igrunden slet ingen nødvendighed — for en familie til at værne om en, og differentiationen i to kjøn til varetagelsen af børnenes behov forsvinder helt. Vi ser en begyndelse hertil endog i vor egen tid; men paa det tidspunkt, jeg taler om, maatte den være fuldstændig. Imidlertid maa jeg bede jer erindre, at dette blot var en forhastet tro; senere skulde jeg komme til at forstaa, hvor lidet den havde med virkeligheden at gjøre.

Medens jeg nu grublede herpaa, fæstede min opmærksomhed sig paa en smuk liden fordybning — som en brønd under en kuppel. Jeg skjænkede vore underlige nuværende brønde en flygtig tanke og fortsatte saa mine grublerier og min vandring opover. Der var ingen store bygninger længer oppe i aasen, og da jeg i forhold til disse mennesker besad ligefrem vidunderlige kræfter, blev jeg nu for første gang overladt til mig selv. Og med en deilig følelse af, at at jeg var fri og gik merkelige eventyr imøde, fortsatte jeg min vandring opad mod toppen.

Der fandt jeg en bænk af et gult metal, som jeg ikke kjendte, det var paa enkelte steder angrebet af en slags rød rust og bar præget af forvitring. Resterne af dens sidelæner var formede som grifhoveder. Jeg satte mig og stirrede udover vor gamle store verden, som den bredte sig under mig i den lange dags solnedgang. Det var saa stolt og skjønt et syn, som jeg nogensinde har seet. Solen var allerede gaaet under

horisonten, og i vest var alt flammende guld, stribet af vandrette flager af purpur og karmosin. Under mig laa Thems-dalen, hvorigjennem floden drog sig som et baand af skinnende staal. Jeg har allerede talt om de store paladser, der hævede sig inde blandt trærne, nogle i ruiner, andre endnu beboede. Hist og her steg en hvid eller sølvagtig figur frem af af jordens have, her og der mødte øiet den skarpe vertikale linje af et taarn eller en obelisk. Der var ingen gjerder, ingen tegn paa eiendomsrettigheder eller spor af agerbrug; hele jorden var blevet en have.

Den aften saa jeg udviklingen af menneskeheden nogenlunde i følgende lys. Det viste sig rigtignok senere, at jeg kun havde faaet tag i den halve sandhed — eller blot et lidet glimt af sandheden: —

Det forekom mig, at jeg havde truffet menneskeheden paa heldingen nedad mod undergangen. Den mørke solrøde bragte mig til at tænke paa menneskeslægtens solnedgang. For første gang begyndte jeg at tænke mig nærmere ind i de merkelige følger af den sociale udvikling, vi nu er midt oppe i. Styrke er et resultat af nød og kamp, tryghed og ro avler svaghed. Arbeidet for at forbedre livskaarene — den sande civilisationsproces, der gjør livet stadig tryggere — havde langsomt naaet sit høidepunkt. Den ene seir efter den anden, som en forenet menneskehed havde vundet over naturen, var kommen i ubrudt rækkefølge. Hvad der nu er bare drøm og digt, var blevet til rationelt iverksatte og fuldendte foretagender. Og resultaterne saa jeg for mig!

En ting var klar — vore dages lægevidenskab og agerdyrkning befinder sig endnu i sin første begyndelse. Vor videnskab har alene kastet sig over et lidet felt af den menneskelige sygdoms omraade; men selv saaledes spreder den sin magt stadig videre. Vor ager- og havedyrkning luger her og der bort et ukrudt og fremavler muligens en atten—tyve nyttige planter, medens den største del af de andre faar greie sig, som de kan. Vi forbedrer vore yndlingsplanter og dyr — saa faa de er — langsomt ved hjælp af kunstigt udvalg, snart faar vi en bedre fersken, snart en vindrue uden frø, snart nogle bedre, federe kjør. Vi forbedrer dem famlende og rent i det uvisse, fordi vore ideale former blot er skiftende og ubestemte, og vor kundskab begrænset — kort sagt, fordi naturen bliver svag og sendrægtig under vore klodsede hænder. En dag vil alt dette være fuldkommen organiseret. Thi dette er dog udviklingens retning tiltrods for alle atterslag. Hele verden vil være intelligent, dannet og forenet ved samarbeide, og med altid øgende fart vil alle bestræbelser gaa ud paa at underkue naturen. Og tilslut vil vi have opnaaet at kunne tilpasse hele dyre- og planteverdenen efter vore behov.

Denne tilpasning maatte nok være ganske grundig udført i den tid, min maskine havde gjennemløbet. Luften var fri for alskens bakterier, og

jorden for ukrudt; overalt voksede der frugter og skjønne blomster, medens lysende sommerfugle vrimlede paa alle hold. Man havde naaet den ideale tilstand, som den forebyggende lægebehandling skal skaffe os. Al sygdom var udryddet. Ihvertfald saa jeg intet til nogen smitsom sygdom under hele mit ophold der. Senere skal jeg kunne fortælle, at selv forraadnelsesprocessen var blevet i høi grad modificeret ved disse mange nye fremskridt.

Sociale seire var ogsaa vundne. Jeg saa menneskeslægten pragtfuldt paaklædt boende i straalende bygninger, og endnu havde jeg ikke seet noget til, at de arbeidede. Der var intet tegn paa kamp, hverken social eller økonomisk kamp. Butikkerne, avertissementerne, den voldsomme sjau, hele det støiende liv, det vi i vore dage forstaar ved forretningsrørelsen, var borte. Følgelig var det noksaa naturligt, at jeg paa denne gyldne aften faldt paa den tanke, at jeg var kommen ind i det sociale paradis. Man havde vel overvundet vanskelighederne ved en øgende befolkning, og nu holdt folkemængden sig paa et vist fast trin.

Men med denne forandring i livsvilkaarene følger uundgaaelig en tilpasning til det forandrede. Hvad er aarsagen til denne vor tids menneskelige intelligens og legemskraft? Haarde, strenge omgivelser og frihed — medmindre da den biologiske videnskab er en eneste vildfarelse; den tilstand, hvorunder de virksomme, sterke og kloge kan leve, medens de svage underkues; den tilstand, som belønner de dygtiges villige og trofaste sammenslutning, belønner selvbeherskelse, taalmodighed og bestemthed. Familielivet og de følelser, som det vækker tillive, den hidsige skinsyge, den ømme kjærlighed til børnene, forældrenes selvopofrelse for dem, alle disse egenskaber har sin grund i de farer, som de unge er udsat for. Men hvor er farerne nu? Der er en stadig øgende uvilje mod ægteskabelig jalousi, mod den vilde moderkjærlighed, mod lidenskab af enhver art; det er nu alt sammen unødige ting, som forbitrer livet for os; levninger fra vore vilde forfædre, disharmonier i et forfinet og behageligt liv.

Jeg tænkte paa disse folks legemlige svaghed, deres tarvelige intelligens, de store mængder af ruiner, som laa overalt, og det styrkede min tro paa, at de fuldkommen havde beseiret naturen. Thi efter krigen kommer hvilen. Menneskeheden havde været sterk, energisk og klog, og brugt al sin overstrømmende livskraft til at ændre de kaar, den levede under. Og nu kom reaktionen fra disse ændrede livsvilkaar.

Under de nye tilstande med fuldkommen tryghed og bekvemmeligheder af enhver art vilde den rastløse energi, der hos os er styrke, blive en svaghed. Selv i vor tid er visse bestræbelser og ønsker, som engang var nødvendige for at holde ud i livskampen, en stadig aarsag til ruin. Fysisk mod og glæde ved kamp f. eks, er ingen større hjælp — ja kan endog være en fare — for det civiliserede menneske. Og under den samfunds-

tilstand, hvor der herskede fuld ligevægt og tryghed, vilde en aandelig eller legemlig stor kraft være helt paa urette sted. I uendelige tider, tænkte jeg, havde der vel ikke været nogen fare for krig eller overfald, saalidt som for vilde dyr, og ingen herjende sygdom krævede en stærk konstitution, intet arbeide krævede kræfter. For et sligt liv er jo de svage lige godt skikkede som de sterke. Ja, bedre skikkede. Der kunde ikke være nogen tvil om, at de skjønne bygninger, jeg saa, var resultatet af menneskenes sidste kraftanstrængelse, før de sank hen i den fuldkomne harmoni med sine omgivelser. Altid har det jo gaaet saa, at menneskene kaster sig over kunst og skjønhedssværmeri i sidste øieblik, før lede og forfald begynder.

Men selv den kunstneriske virksomhedstrang var næsten døet ud i den tid, hvori jeg nu befandt mig. Det eneste, som var igjen af den, var lysten til at pynte sig med blomster, danse og synge i sollyset. Og selv dette vilde der blive slut paa under en fortsat uvirksomhedsperiode. Vore evner holdes skarpe ved hjælp af nødens og tvangens slibesten; men her forekom det mig, at denne slemme slibesten var knust.

Anarkismen i Tyskland.

(Efter Gustav Landauer i *„Zukunft“*).

Vi hidsætter til vore læseres fri bedømmelse nedenstaaende trosbekjendelse af en erklæret anarkist, fordi den giver en kort og klar fremstilling af hans sekts program.

Hvorfor kalder nutidsforagterne og oprørerne, menneskevennerne og fremtidssværmerne sig anarkister? Hvorfor staar politikens idealister, der har til maal at skabe en ny organisation af samfundet og en ny menneske-type, sammen med den radikaleste gruppe af det for sine klasseinteresser kjæmpende proletariat? Og hvordan arter anarkismen sig i Tyskland? Vil den med nødvendighed ogsaa i fremtiden staa i proletariatets rækker? Disse spørgsmaal skal jeg forsøge at besvare.

Det, der kjendetegner kulturmennesket i modsætning til barbaren og den vilde, er den bevidste stræben efter at skabe sin egen skjæbne og føre udviklingen af det større eller mindre samfund, han tilhører, fremad mod stadig bedre og fornuftsmæssigere tilstande. Denne bestræbelse giver sig med nødvendighed udslag i en kamp først mod fiendtlige naturkræfter og saa mod de mennesker, der hindrer den enkelte i at naa sit maal. Menneskeslægtens historie til nu er sammensat af de utallige enkeltheder i en ubevidst mekanisk naturnødvendig udvikling, for hvilken der ligesom for de øvrige naturfænomener lader sig konstruere saakaldte naturlove, og dertil af bevidste vilje-indskud fra enkeltpersoner eller sammenslutninger af

enkeltpersoner, hvilke indskud imidlertid kun sjelden medfører de oprindelig tilsigtede resultater.

Nu paastaar jeg, at kulturmenneskeheden har naaet et saa høit trin paa udviklingsstigen, at det kan lykkes den at overvinde alle fremskridtsstansende naturhindringer. Mennesket har naaet saalangt, at det nu formaar at forme sit liv frit og selvstændigt ved egen kraft. Kampen mod de fiendtlige naturmagter er ikke ophørt og kan ikke ophøre; men nu føres kampen bevidst mod den eneste fiende, som stanser mennesket paa dets gang mod høiere lykke.

Hidtil har det været to nøiagtig forbundne faktorer, der hindrede mennesket i at naa udviklingens høide: først massernes ubevidste sløvhed og indskrænkethed i modsætning til et udvalgt mindretals paa mange maader begunstigede stilling, skjønt de naturlige anlæg er de samme hos begge; dernæst den omstændighed, at menneskene fra de tidligste tider af ikke har sluttet sig sammen for at bekjæmpe den fiendtlige natur, men indbyrdes har bekjæmpet og undertrykt hinanden, idet de enkelte lykkelige priviligerede med alle mulige midler og ved hjælp af en stor del af den dumme masse, har kneblet og kuet massen — ligetil den sidste tid.

Men nu har anarkismen ingen anden opgave end den: at bringe udviklingen saavidt, at menneskets kamp mod mennesket — ligegyldigt under hvilkensomhelst form — maa ophøre, paa det at menneskeheden kan vokse sig høiere, og hver enkelt indtage den plads i samfundet, som hans evner berettiger ham til.

Homo homini lupus — mennesket er menneskeæder — det har i virkeligheden været slegtens motto under hele dens forgangne liv, deri indbefattet de 1800 aar, som er henløbet, siden Jesus udtalte ordene: du skal elske din næste som dig selv. Nu — anarkisterne, som afskyr enhver tvang, opstiller intet sligt moralbud; de siger blot, efter atter og atter at have prøvet alle historiens resultater og teknikens hjælpemidler: Slut eder sammen alle I, som har fælles interesser overalt, hvor det gjælder at fravriste naturen det daglige brød! Og maa I gaa ad skilte veie, lad da enhver gaa, hvor han selv finder for godt. Foren eder mod den enkeltes overgreb, i de mangfoldige arter af sammenslutning, som de forskjellige interesser muliggjør. Men lad aldrig et sligt forbund vokse den enkelte over hovedet! De, der har disse idealer for udviklingen, kalder sig anarkister. De sværmer for et samfund, hvor ingen hersker, de afskyr al voldsmagt, som udestænger menneskenes store masser fra kulturens, glædens og selvbestemmelsens goder.

Vi forkaster fremforalt denne storartede ting, autoritetens fetischbillede, der kræver blind dyrkelse. Dernæst forkaster vi de faste, ubøielige, paa historisk grund hvilende organisationer, dem vi alle ved fødselen tilhører, og hvis love vi maa lystre, enten vi finder dem fornuftige eller ei. Dette gjælder da især statens tvangsanstalt, ligeoverfor hvilken man kun har det valg at bøie sig — alene af den grund, at ens forfædre og samtidige bøier sig for den — eller forlade jorden og livet; thi nu findes der neppe den fredlyste flek i den store menneskeverden, som ikke staten har lagt sin voldshaand paa. Hvor uhyre mægtig end kirken endnu er, saa befinder den sig dog i grunden i opløsningstilstand; paa mange steder og mange af livets omraader er det allerede muligt, om end ofte med vanskelighed,

helt at unddrage sig dens indflydelse. Og staten, der ligesom dens søster, kirken er bygget paa massernes blinde autoritetstro, vil engang sikkert opløses akkurat som de religiøse samfund, fordi menneskeslægtens sande frelse alene findes i friheden, ikke i tvang og aandeligt formynderskab, selv om dette udøves i den bedste hensigt.

Nu er den tvangsinstitution, som kaldes privateiendomsretten, væsentlig bygget paa den kuende statsorganisation, men dernæst ogsaa paa den blinde lydighed, som massen til alle tider har vist det tradionelt ærværdige, det fra fædrene overleverede. Men ingen tradition i verden kan, selv om den er aartusener gammel, for os anarkister hellige den ting, at nogle faa mennesker tager retten til at besidde jorden og hindrer arbeidssomme medmennesker i at gjøre sig tilgode med de produkter, som alle har samme ret til. Og ingen kan med nogensomhelst menneskelig ret negte sin næste den eiendom, der tilkommer selv den ynkeligst stillede: jord til at staa og gaa paa, jord til at lægge sig tilhvile i og arbeide med. Den ret, man pukker paa, naar man nægter et menneske disse naturlige rettigheder, har alene sit ophav i den mod „indre fiender“ altid rustede stat, massernes sløve taalmodighed og frihed for alle behov.

Anarkisterne mener desuden, at den største del af proletariatet endnu ikke er kommen saa langt, at de forstaar sin elendige stilling og føler, hvilken uretfærdig, hehandling, de er gjenstand for. Det er derfor ikke rigtigt, naar man har paastaaet, at medlidenhed med og kjærlighed til samfundets stedbørn skulde være drivfjæren til vort arbeide. For mit vedkommende er det først og fremst væmmelse for menneskeheden, vrede over de heldig-stilledes feige ladhed, som kan finde sig i, at deres egen lykke bygges paa ruinerne af andre forulykkede existenser; og ikke mindre vrede over ynkeligheden hos de underkuede elendige, der ved indtrædelsen i verden lignede hine ophøiede som det ene æg det andet og ved afslutningen af sin ynkelige tilværelse, som resultatet af et utrætteligt livslangt arbeide, knapt nok har tjent sammen saa meget, at de kan skjule sine ben dermed.

Denne dom over moderne samfundselendighed vil vinde tilslutning hos mange dannede, der staar fiendtlig ligeoverfor al anarkisme — fordi de har helt feilagtige forestillinger om det saakaldte anarkistiske parti (der gives ingen anarkistisk taktik), men især paa grund af den almindelige fortvilelse over nutiden og haabløshed om fremtiden. For folk som disse er Schopenhauer en trøst i søvnløse nætter. De indrømmer villig, at den store mængde af samfundets ulykkelige af naturen er begavet med nogenlunde de samme evner som de selv; det værste de kan sige er, at paa visse elendighedens arnesteder er enkelte ulykkelige allerede ved fødselen underlegne — hvad vi selvfølgelig indrømmer. Men os oprører en slig tanke. Vi mener, at det nu er paa høie tid at raabe varsko, skal ikke paa den ene side nervøsitet og blødagtighed og paa den anden fysisk og aandelig degeneration helt gaa kulturmennesket i blodet. Vi mener, at der ikke kan tales høit nok, naar det gjælder om at vække vore medmennesker op af den gamle slendrian og spore og anspore den til arbeide for en ny samfundsorden. Denne opgave er, hvad jeg forstaar ved handlingens propaganda, alt andet er lidenskab, galskab, fortvilelse. Ikke det er maalet: at dræbe mennesker; men tvertimod at

bidrage til menneskeaandens gjenfødelse, menneskeviljens gjenopreisning og produktiv energi hos de store samfund.

Store samfund, siger jeg; thi det er en grov vildfarelse at tro, at anarkismen betyder isolering og venden ryggen til samfundet, altsaa den rene modsætning til socialisme. Ganske vist mener vi noget andet med vor socialisme end en lov imod privateiendommens ret til produktionsmidlerne. Vor socialisme kjender ikke engang et ord som „fælleseiendom“, for bag dette stikker jo intet andet end bureaukrati-styret. Vi benytter heller et udtryk som „de naturlige goders herreløshed“ (Benedikt Friedländer); vi tror, at den menneskehed, der endelig en gang maa forstaa sine sande interesser, vil sørge for at organisere sig i saa sterke samfund, at jordens goder bliver tilgjængelige for enhver, og at naar enkelte eller grupper usurperer, hvad der er alles eiendom, saa kan de andre kræve erstatning derfor. En af de første, som nøkternt fremstiller anarkismens sande grundtanker, var Benedikt Friedländer i sin aandfulde brochure: „Den frisindede socialisme i modsætning til Marxisternes statstyranni.“ Og det nøkterne er det mest fremtrædende karaktertræk ved den ny-anarkistiske retning i Tyskland, paa hvilken Eugen Dühring og Henry George især har havt indflydelse. Forøvrig har ogsaa kommunisten fyrst Krapotkin store fortjenester af at have befriet anarkismen for fraser og uklarheder og givet et i enkeltheder udført billede af det frie samfund.

Jeg for min del har ingensomhelst tvil om, at ogsaa i det anarkistiske samfund vil der bestaa meget sterke organisationer; og ligesaa sikkert er det, at nu bestaaende foreninger vil „vokse sig ind“ i anarkismen. Slige organisationer vil omfatte alle virkelige producenter — d. v. s. arbeiderne. I vore dage er arbeideren ikke producent — thi hvor bliver der af udbyttet af hans produktionsevne? Og producenten er meget ofte ikke arbeider. Til arbeidere regner jeg enhver, der fremmer samfundets interesser — det være en ingeniør, kjøbmand, jernbanefunktionær o. s. v.

Vi anarkister vil ikke indlade os i nogen diskussion om, hvem der i fremtiden skal vaske tallerkener og pudse støvler; men derimod efter evne arbeide for den forbedring af livskaarene, som vor livsanskuelse gjør krav paa. Og som sagerne nu staar, maa vi til opnaaelse af dette formaal staa sammen med proletariatet over den hele verden for at virke ved massesammenslutning. Vi præker ikke klassekamp, men vi ser, at klassekamp er proletariatets nødtvungne vaaben i bestræbelserne for at naa opad. Maalet er ikke at ødelægge den moderne kultur, men at mætte en hær af udestængte, hvis appetit er blevet glubende i den lange ventetid.

Med taler om revolution og fremtidige herligheder er de underkuede og tilsidesatte ikke tjent. Derfor maa der kamp til. Men man maa ikke misforstaa det derhen, at jeg skulde lægge skylden paa de besiddende klasser for den elendige stilling, hvori samfundet nu befinder sig. Forsaavidt kunde jeg næsten have lyst til at sige med omvendelsesprædikanten v. Egidy: „Vi er alle de skyldige.“

Anarkisterne er intet politisk parti; thi de staar ikke paa det nuværende statssamfunds grund, og de foragter at lyve sig frem. Vi anarkister vil være forkyndere, og for os er hovedsagen at revolutionere aanderne. Og hvor voldsomme forviklinger og sammenstød de herskende klassers haardnakkede modstand mod udviklingens krav end kan føre med sig, saa

skal det ikke bringe os til at opgive vort arbeide, — sikre som vi er i vor tro paa, at fremtidens mennesker vil takke os for, at vi har gjengivet slegten dens selvagtelse. Bevidstheden om, at vi selv ikke vil opleve vor sags seir, at vi tvertimod gaar nye skuffelser og reaktioner imøde — ikke at tale om forfølgelser, kan ikke hindre os i med begeistring at ofre os for vor livsopgave: at sprede oplysning i alle samfundslag.

Det billiges tid.

— Alt, hvad vi trænger, bliver billigere og billigere, eftersom maskinfabrikationen og storindustrien udvikles. Det er billigere at kjøre i de eleganteste jernbanevogne med eget værelse, og leve som en fyrste, saalænge man er „ombord", end det før var at skrangle afsted paa en skydskjærre. For 10 øre tager en elegant og komfortabel, elektrisk sporvogn os længer, end man paa gammeldags vis kunde kjøre for et par kroner. I Amerika, hvor alt skotøi tilvirkes maskinmæssig, er det lettere at faa et par, der passer end hos os, hvor de tilvirkes for haanden. De falder ogsaa baade billigere og bedre. De store butiker i Amerikas storbyer ikke alene indretter elegante saloner, hvor kunderne kan hvile sig, læse aviser og drikke en kop kaffe, men de henter ogsaa kunderne frit ved alle jernbanestationer og ved alle indkommende tog. At man agter sig til vedkommende butik giver en fri kjørsel uden videre. Der agiteres for at gjøre sporveiskjørselen ganske fri. En avis, der indeholder mere end en stor bog, sælges for syv øre. Jeg har kjøbt Shakespeares samlede verker for 1½ krone.

Men det billigste af alt er spiger og knappenaale. Man har saaledes netop udregnet, at naar en arbeider tilfældigvis under arbeidet lader en spiger falde, saa lønner det sig ikke for ham at bukke sig for at tage den op. — Eller rettere sagt en opfinder paastod, at dette var saa, hvorpaa en regnemester tog fat paa tallene og regnede efter og fandt, at det for en saadan arbeider ikke lønner sig at bukke sig selv for tolv spiger. Med andre ord, det koster mere at bøie ryggen et øieblik, end ti—tolv spiger er værd; det er billigere at lade dem blive liggende end at tage dem op. Og da har man endda blot regnet, at det gaar 10 sekunder til at bøie sig og tage dem op.

Regnestykket gjælder rigtignok Amerika med sin høie arbeidsløn, men vilde i det væsentlige holde stik ogsaa hos os. Her er tallene: Arbeideren er en tømmermand, hvis tid er værd kr. 1.10 pr. time, — hvilket svarer til en rimelig amerikansk dagløn for en saadan mand. Ti sekunder af hans tid er da værd 0.306 øre, mens en spiger blot kostor 0.0285 øre. De ti sekunder vil altsaa have samme værdi som tolv spiger. Følgelig lønner det sig ikke for manden at bøie sig for mindre end tolv spiger og for disse blot, ifald han kan samle dem op paa 10 sekunder.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under »Redaktørens sofahjørne«.

Kringsjaa.

Kristiania, 21. febr. 1895.

Wei-ha-wei blev øiensynligen ganske godt forsvaret af kineserne; men overfor japanesernes dygtige førerskab og dødsforagtende mod nyttede det ikke. Den sterke fæstning og orlogshavn med resterne af Kinas flaade er nu helt i japanesernes hænder. En hvilkensomhelst europæisk stormagt, heder det i udenlandske blade, vilde med fuld ret have været stolt over en saadan seir. Der udførtes heltebedrifter af de japanesiske officerer og menige, der, ifald de var udøvet under britisk flag, vilde blevet besunget og lovprist for alle tider. Japaneserne har nu vist, at de idetmindste tilsøs maa stilles ved siden af Europas første magter. De slaas „som engelskmænd“, siger *Spectator*. Ikke alene ledes de godt og gaar paa med dødsforagt; men de viser ogsaa den seige udholdenhed og den pligtfølelse, der skaber en uovervindelig styrke. Det er nu klart, at Japan for tiden behersker Østens farvande. Det kan, om det vil, med lethed tage de hollandske og portugisiske kolonier som Borneo, Java. Og hvorfor skulde de ikke ville det?

Følgen af denne Japans hevdede magtstilling er, at England drøfter nødvendigheden af øieblikkelig at skaffe sig en sterk og førsteklasses orlogshavn i hine farvande, for i tilfælde at kunne holde Japan stangen og forsvare de britiske kolonier og interesser. Uden en saadan orlogshavn, vilde selv England, menes det, kunne komme til at bide i græsset for den nyvaagnede nation. Japan vil nemlig nu ikke alene faa Kinas ganske betragtelige flaade at lægge til sin egen; men det vil ogsaa faa saavidt store krigsomkostninger ud af det beseirede rige, at det straks kan indkjøbe sig en ogsaa efter europæiske stormagtsforholde første rangs flaade. At det har officerer og mænd til at gjøre en saadan flaade til en værdig modstander af Frankrigs eller Englands hele magt har slaget ved *Wei-ha-wei* vist.

Der er faa begivenheder i vor paa begivenheder saa rige tid, der er af større betydning for fremtiden end denne optræden af en østasiatisk nation som en i alle dele første rangs civiliseret magt. Det forrykker alle politiske og kulturelle forhold og ligevægtsbetingelser. At Japan vil ønske at dele med England og Rusland æren og fordelene ved at „civilisere og udvikle“ Asien, derom kan der vel neppe være tvil.

Li-hung-chang har faaet sin gule trøie og paafuglefjær igjen og har begivet sig til Port Arthur for at drive fredsunderhandlinger med japaneserne. I den yderste nød har altsaa regjeringen atter maattet ty til den efter alle beskrivelser temmelig slue og diplomatiske statsmand.

Det siddende **engelske parlaments** fjerde session er netop aabnet med en bebudelse af en hel række reformslag. Regjeringens flertal sees dog stadig at svinde ind og ved afstemningerne over de i anledning af trontalen fremsatte forslag at have været saa knapt, at der tales om en mulig nær forestaaende opløsning med ny appel til vælgerne.

Blandt de fremragende **engelske statsmænd** inden begge partier er der en hel række af mænd, der ved siden af at være politikere ogsaa er forfattere, tænkere, eller *men of letters*. Det er saaledes bekjendt nok, at *Gladstone* ved

siden af sin politiske virksomhed har fundet tid til at optræde som forfatter af en hel række bøger og skrifter, om ganske andre emner end politiske, — om oldgræsk digtning og om teologi og religion. *Beaconsfield* var novelleforfatter. Det konservative partis energiske fører i underhuset, *Balfour* — irlændernes skræk — er samtidig spekulativ filosof, metafysiker og teolog. Han har saaledes nylig midt i den politiske travlhed udgivet en bog om „Betingelserne for tro“, hvori han filosofisk angriber agnosticismen, positivismen og lignende meninger, og hevder troens eller teismens absolute rationalitet og dens uundgaaelighed, dersom man vil følge fornuftens stemme.

Den **russiske tsars** udfordrende tale til zemstvoernes delegerede er selvfølgelig af alle frisindede elementer i landet blevet opfattet som en krigserklæring. Et frisindet forbund, der omfatter mange af Ruslands mest fremstaaende mænd, men intet har med nihilisterne at bestille, har saaledes svaret med et manifest, der i disse dage cirkulerer over hele riget. Der klages her bittert over tsarens ord, mens der forlanges talefrihed og et styre af lov og ret istedenfor den herskende vilkaarlighed. Forbundet vil arbeide, heder det, „fredeligt for frihed“; men keiserens ord „vil optirre en anden del af samfundet (nihilisterne) til at bekjæmpe de forhadte bestaaende tilstande med alle midler“.

I **Frankrig** har man atter fundet et nyt led i skandalkjæden. Det gjælder denne gang en af de høierestaaende finantsembedsmænd, der synes at have staaet i et jødisk firmas betaling. Han har skrevet omkring til forskjellige dommere og anmodet dem om at afsige dom til firmaets fordel i sager, hvori det har været indviklet. Disse breve har ikke altid været uden virkning.

Paa et andet sted gjengives en artikel om **anarkismen** af en tysker, der selv kalder sig anarkist. Dette ord benyttes, som man vil se, temmelig løst, af enkelte blot i betydning af ønsket om saa hurtigt som muligt at faa alle institutioner og love til blot at staa som udtryk for den naturlige ret og den størst mulige individuelle frihed, mens andre anarkister neppe kan tillægges nogen filosofi; men blot er mennesker, der af forbitrelse er blevet rasende — sociale fænomener mere end rationelle væsener. I første bind af tidsskriftet gjengaves efter en amerikansk anarkist en udførlig skildring af den første art af anarkisme. I denne tysker har vi noget lignende, blot desuden en portion af bitterhed og ganske luftig social filosofi. Det er jo let at forstaa, hvorledes en mand under det tyske militærdespoti kan drives til ensidig hyldning af saadanne ideer og til følelser af den art, som han lægger for dagen.

Ola Hansson om Lille Eyolf.

Det er vel næsten unødigt for *Kringsjaas* redaktør overfor den i dette hefte indtagne artikel af Ola Hansson, at gjøre noget personligt forbehold. Den gjengives, fordi artiklen har sin betydning, ikke som en dom over Ibsen, men som illustrerende en retning inden den nyeste literatur og kritik her i vort Nord. Der er vistnok enkelte, der vil læse sine egne meninger i hr. Hanssons udtalelser.

Helt uden en mild protest for mit personlige vedkommende kan jeg dog ikke lade artiklen passere. Paa de fleste af os virker det vel nærmest irriterende, denne en yngre mands hoffærdige maade at behandle en stor digter paa. Man faar ikke netop nogen større tillid til den mands literære kritik og bedømmelser, der saa let og haanligt kan affærdige ibsenske verker. — Hr. Hansson kunde ogsaa overfor et fremmed publikum tale lidt mere i eget navn alene og lidt mindre for os alle. Det virker saaledes temme-

lig vildledende for den fremmede, naar hr. Hansson fortæller, at Ibsen, Bjørnson etc. er for os „de store . . . døde, hvis verker hænger i smukke bind paa juletræet; men der er intet i os, som bevæges af dem“. Dette er muligens sandt hvad hr. Hansson selv og en del af hans venner og tilhængere angaar; men det er vel omtrent saa misvisende som noget kan være, hvad det store flertal af vort læsende publikum angaar. Det er desværre netop disse gamle, der endnu udelukkende „bevæger“ os; vi øiner ikke blandt en yngre slægt nogen, der i saa henseende kan stilles i samme klasse med dem.

Naar vi videre faar høre, at der „er mere af Norge i en fortælling af den unge Jens Tvedt end i et skuespil af Ibsen“ — som Brand eller Per Gynt f. ex., saa staar vi netop, med al mulig agtelse for Jens Tvedt, overfor en af de ting, som bringer os til at tabe tilliden til vore yngre literære og kritiske førere. Det forekommer et vanligt menneske som total mangel paa perspektiv — eller rettere som et stykke kinesisk perspektiv, hvor det fjerneste tegnes størst. Det er at stille alle ting paa hovedet. En saadan kritik kan ikke retlede os; thi vi er aldeles ikke istand til at føle med den. Vi maa stille os helt udenfor den, og følge vore egne følelser, beundre det, der „bevæger os“ og famle os frem gjennem literaturens riger, som bedst vi kan uden hjælp fra kritikere, der øiensynligen lever og aander i en anden verden end vi, og i en verden, vi ikke har ringeste lyst til at stifte bekjendtskab med.

Hvad kunst er og hvad moral er.

Forfatteren Nils Kjær, hvis klare, kraftige stil og tankegang vil være vore læsere kjendt har i ugebladet „Tidssignaler“ skrevet en artikel om kunst, fra hvilken jeg skal faa lov at citere en passus, som forekommer mig at give et greit og fuldt tilfredsstillende svar paa det spørgsmaal, der visselig under de sidste tiders ivrige kunstdiskussion har været oppe i mange sind, — hvad er kunst? Og hans svar giver desuden et ypperligt grundlag for en definition af, hvad vi forstaar ved moral.

„Naar bi blot lægger merke til,“ siger forfatteren, „hvad der foregaar i os, naar vi staar overfor et kunstverk, ved vi, hvad kunst er, og hvordan den er opstaaet; sammenholder vi vore indtryk af de forskjellige kunstverker, der kan have betaget os, og trækker vi fra alt det, som blot gjælder enkelte kunstverker og enkelte kunstarter, da vil vi vanskelig kunne komme til nogen anden almindelig definition paa kunst end denne: Kunst er ethvert verk, som har evne til at frembringe en sindsbevægelse af samme art som den, hvoraf det er opstaaet.

Jeg bruger ordet sindsbevægelse istedetfor idé, der er for intellektuelt, eller istedetfor stemning, der er for tyndt. Jeg tænker mig, at en kunstner, en maler sættes i sindsbevægelse af et ansigt; jeg mener da med denne sindsbevægelse den høieste form af hans mentale aktivitet, en vibration af alle hans sjæls evner i en intuitiv extase, der opsøger det væsentlige, karakteren, sjælen i dette ansigt — alt det, som ikke-kunstneren ikke formaar at se gjennem enkelthederne.*)

*) Det sidste kan jeg ikke være med paa. Jeg tror ikke den vanlige kunster ser mere i f. eks. det nævnte ansigt end mangfoldige ikke-kunstnere. Thi ikke alle, der ser godt, er kunstnere. Vi kan meget godt

Kunstverket er en materialisation af en saadan sindsbevægelse; det er sjælen i dens høieste potens formet i ord, sten eller toner — aanden, som er blevet kjød."

Den sidste del af den sidste passus, tror jeg, trænger lidt nærmere bestemmelse for at være korrekt. Ifald ethvert kunstverk var kunstnerens „sjæl i dens høieste potens," blev vi nemlig nødt til at slutte, at kunstnerens sjæl ofte er forsvindende liden og yderst enkel og ensidig. Eller vi maatte tage vor tilflugt til det ubevidste „jeg" og sige, at kunstverket blot er den i øieblikket bevidste del af sjælen i dens høieste potens. Og det sidste peger kanske i retning af det virkelige forhold. Men i hvert fald maa vist sætningen berigtiges derhen, at et kunstverk blot udtrykker „en del eller en side ved sjælen i dens høieste potens."*)

se det samme som kunstneren, vi kan — og Gud ske lov mange af os ikke-kunstnere gjør det ofte nok — gaa i extase over, lad os sige, et vakkert birketræ i en grøn eng; men gjengive hvad vi ser, saa andre ser det, gjengive vor sindsstemning gjennem et billede eller gjennem ord, det er det vi ikke kan, og derved og alene derved er det, vi skiller os fra kunstnernes lykkelige kreds. De har sandelig faaet nok ved at eie gjengivelsens naadegave, om de ikke ogsaa skulde have monopol paa synet og den direkte nydelse.

*) Jeg er mig bevidst det uheldige ved at tale om en del af hvad der jo netop har sit karakteristiske kjendemerke deri, at det til enhver tid er et udeleligt hele. Men meningen vil forstaaes uden udførligere filosofisk tolkning.

Og saa staar vi da overfor det spørgsmaal, der udgjør kunststridens kjærne, hvad del af sjælen, hvilken side af det sjælelige liv er potenseret i et bestemt kunstverk — samt hvad forhold denne del indtager til det hele og hvad dens værd er, sammenlignet med det hele?

Et kunstverk er sjælen eller en del af sjælen i dens høieste potens formet i ord, sten eller toner — aanden, som er blevet kjød. Det er en god definition. Og den giver os formen for en lige god og fyldestgjørende definition af det, vi mener med moral.

Moral er sjælen, den hele sjæl i dens høieste potens formet i handling, liv eller karakter — aanden, som i fuld sandhed er blevet kjød.

Og de to definitioner, der synes mig at søge tilbage til grundprinciperne, viser os ogsaa klart det faktiske og ene mulige forhold mellem kunst og moral. Moralen bliver den høieste kunst, — den kunstform, der tilstræber at give udtryk for den hele sjæl i dens høieste potens (det vil sige for det, som Emerson kaldte Oversjælen, og som menneskene i almindelighed har kaldt guddom eller Guds Vilje), i kjød og blod, i menneskeligt væsen og væren. Lovene for moral og kunst bliver i deres dybeste grund de samme. De to er ligeartede ting; kun at moralen er det hele, og kunsten altid mere eller mindre partiel, samt at moralens kunstmateriale er livet selv.

Forskjellige meddelelser.

— I *Times* skildredes ganske nylig resultatet af et femaarigt forsøg med en otte timers arbeidsdag. Forsøget blev foretaget i Brunner, Maud & Co.s store fabrikanlæg og kompaniets chef fortæller selv om resultatet. Arbeidsdagen nedsattes fra tolv til otte timer. I begyndelsen steg arbeidets kostende under den nye ordning noget; men dets effektivitet begyndte snart at tiltage jevnt, saaledes at det nu koster det samme som under tolv timers dagen. Lønningerne har naturligvis ingen forandring undergaaet. Arbeidernes sundhed og legemskraft har forbedret sig i betydelig grad. Der arbeides med mere liv og fart, og folkene kommer friske og altid ædrue til arbeide; før kom de ofte baade trætte og drukne. „Forandringen i folkenes udseende og gang, naar de forlader arbeidet, er slaaende.“

— I Amerika begynder man at henvende opmerksomheden paa nødvendigheden af bredere gader. De amerikanske gader er som bekjendt gjennemgaaende meget bredere end de europæiske; men bredden strækker alligevel ikke til. Grunden er den, at der bygges saa umaadelig høie kontorbygninger i forretningsstrøgene, hvorved selvfølgelig en mægtig folkemasse og en uhyre trafik ophober sig paa et ganske lidet areal af de eksisterende gader. Her strækker derfor ikke længer den gadebredde, man har, til. Trafiken fylder alle gader til trængsel og bygningerne vokser stadig i høide. Enten maa den nære fremtid bringe meget bredere gader — flere hundre alen brede — eller ogsaa maa man ophøre at bygge i høiden. Det sidste er det sikkert, at man ikke vil; thi de høie kontorbygninger er baade praktiske og økonomiske; saavel eiere som leiere er tilfredse med dem. Der er da ingen anden udvei end at skaffe bredere gader. Faar man disse, vil ogsaa de høie bygninger tage sig meget bedre ud, end de nu gjør, og ikke som nu stænge lyset ude fra gaden. Gader paa flere hundre alens bredde med træ og haveplantninger mellem de forskjellige parallelle kjøreveie og flankeret af rækker af tyveetages bygninger vil i hvert fald blive imponerende og for forretningsverdenen afgive den mest bekvemme byggemaade.

— Andrew Langs artikel paa et andet sted i heftet bringer en til at mindes den række af vel bevidnede „mirakler“ og undre, som *Lecky* anfører i sit store verk over „Rationalismens opkomst og historie i Europa“. Blot et eksempel skal her nævnes. Kirkefaderen *Augustinus,* den dygtigste og mest klarttænkende af alle kirkefædrene og en virkelig gudfrygtig mand, bevidner med bestemthed og høitidelighed, at alene i hans bispedømme Hippo i Nordafrika var der i løbet af to aar skeet ikke mindre end 70 mirakler, udførte alene af den hellige Stefanus's lig. Han optegner en katalog over, hvad han kalder utvilsomme mirakler, dem han har valgt, siger han, blandt et antal saa stort, at mange bind maatte til for at give en fortegnelse over dem alle. I hans katalog over ubestridelige mirakler er der ikke mindre end fem tilfælde af at, døde er blevet vakt tillive igjen.

Ny literatur.

Helene Dickmar: To literære studier. — H. Aschehoug & Co.s forlag. — Kristiania. — Pris 80 øre.

Denne lille bog indeholder to essays, et over den „moderne literatur“ — vor egen — og et andet over „Bygmester Solness“. Særlig det første indeholder saa mange sunde paamindelser, at det burde læses af enhver. Forfatterinden, der selv har skrevet saa fine og vakre ting, som man finder i hendes bog „Ellen“, finder vor nyere literatur temmelig tynd, overfladisk og kraftløs. Den giver os „impressionistiske karakterskisser, der aldrig naar frem til at blive en karakterudvikling — spillende streiflys over menneskeskikkelser, men aldrig det store, løftende syn af menneskeskjæbner .... Ikke det hele menneske. Ikke kulturmennesket, vort eget kjød og blod. Ikke mennesket i sin fyldige, sammensatte mangfoldighed, med karakterens rige muligheder og evnernes vekslende spil.“ Hun forlanger af al kunst, at „den med sin suggestive magt skulde løfte os ud af dagslivets trange, jordvendte, materielle sfære og bringe en noget, der kunde blive til vinding for ens egen sjæl“. Og „vinding for et menneskes sjæl, det kalder jeg alt det, der vider selve livssynet ud“. — Der mangler kanske ikke kunstnerevne, mener hun, men alvoret, selv-oplevelser, kunstnerpersonligheden mangler. Det bliver for smaat og grundt og ensformigt, det, der bydes os. Vi tyr fra det, kjedet tildøde, tilbage til de gamle mestre, for hvem digtningen var og er en „holden dom over sig selv“. „Blod maa der til. Smerte maa der til. Smerte og alvor — selv til „die kleinen Lieder“.“ — Den lille bog anbefales til læsning og eftertanke af alle, der interesserer sig for literaturen og dens plads og virke iblandt os.

Amalie Skram: Professor Hieronimus. — Gyldendalske Boghandels Forlag. — Kjøbenhavn.

Per Sivle: Nye Vossa-stubbar. — Hydle & Co.s forlag. — Kristiania. — 60 øre. —

Leo Tolstoy: Krig og fred. — 3die hefte. — Lehman & Stages forlag. — Kjøbenhavn. — 50 øre pr. hefte.

Henrik Jæger: Illustreret norsk literaturhistorie. — 20de hefte. — Hjalmar Biglers forlag. — Kristiania. — 90 øre pr. hefte.

Nordiske tidsskrifter.

Nyt tidsskrift. — 7de hefte. — *Hjalmar Falk:* Om betydningen af den folkelige kultur og akademikernes stilling til den; *Chr. Collin:* Henrik Ibsen og troen paa livet; *Andreas Urbye:* En social mission.

For Kirke og Kultur. — Februar. — *Olaf Holm:* Samvittighedens betydning for det kristelige liv; *G. L. Tangen:* Melchior du Vogüé; Dr. *E. F. B. Horn:* Lidt vedkommende forsoningsspørgsmaalet; *J . . . n:* Fra Kjøbenhavn; *Torgrim Lundtvedt:* En hellig jord. Anmeldelser, etc.

Samtiden. — Januar. — *Georg Brandes;* Shakespeare i hans digtnings mørke periode; *Arne Garborg:* Troen paa livet; *Ellen Key:* Sveriges moderneste digter, Carl J. C. Almqvist; *Herman Helferich:* Munckaczy og Böcklin, samt andre oversættelser.

Naturen. — Januar. — *N. Wille:* Om ferskvandsbiologiske undersøgelser; *H. Geelmuyden:* Om den nye normaltids indførelse i Norge; *P. B.:* Teslas elektriske eksperimenter; *J. A. Grieg:* Lammegribben.

Viser.

I.

Jeg vil binde.

Jeg vil binde en blomsterkrans
af liljekonvaler og klokker blaa
og knytte de søde smaa stilke
sammen med gule straa —

Og fæste den om din pande
og spørge dig varmt og blidt,
om du da aldrig vilde
give mig hjertet dit?

II.

Jeg eied en tonende fele.

Jeg sad ved elven, da sol gik ned,
— smaafuglen pipped i løvet —
og sindet var tungt af tanker,
og hjertet saart og bedrøvet.

Men elven gled imod havet,
og duggen sank over enge . . . .
Jeg eied en tonende fele, —
du splintred alle dens strenge.

III.

Og er du alene.

Og er du alene med mindet,
blomsten i sørgerammen,
helst naar det kvælder derude,
da blir det saa tungt altsammen.

Det er, som kunde du gjerne
segne paa knæ og bede
til ham, du altid har haanet . . . .
Segne paa knæ og græde —.

Gabriel Scott.

Indhold: Lidt sofahjørnefilosofi. — Et psykologisk observatorium.

For at undgaa skuffelser i denne verden, maa man tage skuffelserne med i sine beregninger og forventninger. Det er nemlig sikkert, at de vil komme. Og har man ikke ventet dem, og er man ganske uforberedt overfor dem, saa kan deres pludselige og voldsomme komme let knække en aand. Det sind, der er spændt til store og lyse forventninger og ikke ved, at skuffelse er en af livets mægtige og sikre faktorer, forholder sig overfor denne, naar den kommer, som en glasstav under et kølleslag, — det springer istykker. Forstaaelsen af deres uundgaaelighed og forberedtheden overfor dem giver sindet en vis modstandsevne og elasticitet. Slaget træffer ligefuldt, og selv det mest forberedte sind giver sig noget under det; men det holder; det retter sig efterhaanden ud igjen til sin gamle form.

Skuffelsernes nødvendighed ligger i livets og sagens natur. Og deri har pessimismen et af sine støttepunkter. Men pessimismen glemmer blandt andet, at skuffelsen gjerne blot er et afdrag, som virkeligheden gjør i vore forventninger og haab, — dens diskonto paa vor fantasis og begjærligheds veksler paa den. Den honorerer dem altid delvis; udbetaler en del af dem. Det kan jo hænde, at vi trækker for meget paa vor konto i livets bank, forlanger udbetalt mere, end der er blevet indbetalt for os, mere end vor kredit — vor fortjeneste, vore evner og kræfter — beløber sig til, og skuffelsen er da blot livsbankens nægtelse af at honorere vore tvilsomme papirer og uberettigede krav. Kunde vi blot stemme vore krav ned og saaledes lade være at udfærdige med selvkjærlighedens ødsle haand, veksler, betalbare til os selv, for et større beløb, end vor kredit beløber sig til, saa slap ogsaa virkeligheden at skuffe os. Det kan vi imidlertid ikke godt gjøre, — det ligger atter i sagens, i livets natur. Vi maa sigte lidt over maalet, skal vi have haab om at træffe det.

Sagen er nemlig den, at skuffelsen, for at bruge et nyt og nærmere billede, er livets friktion. Den er nødvendig, fordi livet er materielt, bevæger sig i materien. Og hvor der er bevægelse i materie, der er der, som bekjendt, altid friktion, det vil sige krafttab paa grund af materiens modstand mod bevægelsen. Naar talen er om et menneskeliv, kalder vi denne friktion eller dette krafttab skuffelse.

Men den kraft, der bevæger os, er netop vore haab („mennesket er i virkeligheden grundlagt paa haab,“ sagde Carlyle; haab er livets udspring) og vore forventninger, samt den spænstighed og den energi, disse bibringer viljen. En del af denne kraft maa altsaa gaa tilspilde ved materiens, det vil her sige det virkelige livs modstand. Med andre ord, en del af vore haab og forventninger maa skuffes, fordi livet er materielt og ikke ren aand.

Saalænge vi blot haaber og drømmer, bevæger vi os alene i aand, hvor

der ingen materiel modstand og derfor ingen friktion findes. Derfor kan vor tanke og fantasi og ønskeevne der naa de yderste grænser. Men saa snart vi begynder at leve, kommer friktionen, modstanden, krafttabet, afdragene paa grund af livets materialitet. Og vi kan selvfølgelig umulig længer naa de samme maal, som tanken alene har naaet. Vi kan ikke naa helt frem. Vi maa skuffes.

Men det følger ogsaa af dette, at det ikke gaar an at stemme vore haab og forventninger for lavt ned. Vi kan ikke paa forhaand nøiagtig beregne vore egne evner og den modstand, vi vil møde. Det er os derfor umuligt at sige, hvor langt vi har betingelser for at naa. Og i denne uvished er det bedre, at vi venter os for meget end for lidet; thi forventningerne er, som vi har seet, selv en del af den kraft, der bærer os frem. Jo mere vi inden visse rimelige grænser ønsker og haaber, desto mere er det sandsynligt vi vil opnaa; — men aldrig alt. „Den store feil og synd,“ siger Robert Browning, „er at sigte for lavt; ikke at naa maalet er ingen synd og ingen skam; men ikke at fordriste sig til at sætte høie maal for livet, det er synd; det er vantro.“

Pessimisten glemmer altsaa dette, at skuffelsen blot er et livets afdrag fra vore forventninger. Livet er med andre ord aldrig en fuldstændig skuffelse; det giver os altid noget; blot mindre, end vor velvilje mod os selv kræver.

Han glemmer ogsaa, at livet har noget, som er det stik modsatte af skuffelse, — den uventede og aldeles uanede glæde og lykke; det vi finder, som langt overgaar ungdommens vildeste haab. Jeg kan ikke tro andet, end at hver sjæl over de tredive af lyksalig erfaring ogsaa kjender dette. Ungdommens haab er vakre, men en middelaldrende mands minder er dog langt, langt vakrere. Haabet er kun som sølv mod mindets røde guld. Men det vil jo netop sige, at der i livets erfaring er kommet noget til, som vi i ungdommen ikke kjendte, ikke forstod, ikke drømte om og ikke kunde haabe paa; noget, der er bedre, rigere, vakrere, end alt, vi vented os. Den er saa flad og saa ensformig den haabets verden, den unge stirrer ud i; og den er saa evighedsdyb og uendelig den sollyse verden, vi siden ser tilbage paa. Det er godt for den unge, stakkar, som ingen rige minder har, at han kan trøste sig med sine tomme, blodløse haab. Thi minderne, de har liv de, der gaar rødt blod i dem, de varmer, de aabner taarernes kilde — — — —.

Virkeligheden viser sig saaledes at være uendelig rigere og noget meget større og dybere, end den vildeste ungdomsfantasi kan drømme. Mangt et haab vil briste, og mangen forventning slaa klik; men noget vil der ogsaa komme, hvorom der aldrig drømtes.

Saa indgroet er imidlertid vor naturlige pessimisme og vor hang til at dvæle ved alt, der er mørkt, og overse alt, der er lyst, at mens alle folkeslag har givet det uventede onde — tabet, fradraget, friktionen — et navn, og det navn er blevet et af de vanligste ord i alle sprog, saa savner alle sprog et enkelt navn for det uventede og uanede gode — for vindingen,

overbetalingen, krafttilførslen —, for det m o d s a t t e a f s k u f f e l s e.

Det er forøvrigt vor vanlige fremgangsmaade. Vi hefter os altid mere ved det, som gaar os imod end ved, det, der er os til hjælp og glæde. Vort sind er saa beskaffent, at en ulykke, en sorg, en lidelse, en skuffelse gjør et meget dybere „indtryk“ paa os end tilsvarende lykke eller glæde. En regnfuld dag synes os længere og gjør større indtryk end en godveirsdag. Enhver kan med lethed overbevise sig derom. Man forsøge f. eks. ved en maaneds slutning fra sine „indtryk“ af maaneden at gjætte paa, hvormange regnveirsdage den har havt, og man skal se, at man altid gjætter a l t f o r h ø i t, ifald man alene holder sig til „indtrykkene“. — Jeg husker saaledes for nogle aar siden, da vi havde en mere end almindelig regnfuld sommer. Det var den almindelige følelse og mening, at det regned omtrent hver eneste dag og den hele tid. Spurgt om, hvormange godveirsdage vi troede en maaned indeholdt, vilde visselig 99 af hundre have svaret: ikke over fem eller sex. Hvor stor var derfor ikke alles overraskelse, da det meteorologiske institut med sine kjedelige tal paaviste, at vore „indtryk“ viste rent bort i natten; at vi selv den sommer havde havt m e g e t m e r e g o d v e i r e n d r e g n v e i r.

Vore indtryk er ikke at stole paa. De er yderst vildledende. Der er nemlig intet logisk eller matematisk forhold mellem „indtrykket“ og den ting eller begivenhed, der frembringer det. Indtrykket afhænger mere af personen selv end af udenverdenen. Et knappenaalsstik gjør dybere indtryk paa enkelte mennesker, end sværdstik paa andre. Og der er stunder, da hver af os neppe vilde ænse sværdstikket, og andre stunder, da en knappenaal (baade bogstavelig og figurlig) kan drive os til raseri. Derfor har en persons „indtryk“ svært lidet at sige, uden som hjælp til at analysere h a m. En forfatters „indtryk“ af et land, en tid eller en begivenhed har væsentlig blot interesse som et billede af forfatteren. Naar han saaledes fortæller os noget om Italiens klima fra sine „indtryk“ alene, gjør vi rettest i, at slaa efter i en meteorologisk haandbog, før vi tror ham.

Lad os mærke os dette, at et onde, en lidelse eller en sorg gjerne gjør et meget dybere indtryk paa os, end glæde og lykke. Følgen er, at de onde dage i vort minde kommer til at optage forholdsvis meget mere plads end de gode. Falder saaledes en godveirsdag mellem to regnveirsdage, saa vil de sidste „indtryk“ brede sig saa i vort minde, at vi rent taber godveiret afsyne, glemmer det og bare ser regnveiret.

Og paa den vis kan hele livet komme til at se helt sort ud for os. Et par dages tandpine f. eks. vil paa de fleste mennesker gjør et dybere indtryk, end hele uger af solskin, fred og lykke. Kommer der altsaa i aarets løb en snes slige dybe, sorte indtryk, saa spreder de sig saaledes i vort sind, at al aarets glæde og lykke bliver borte. Det hele bliver sort i sort. Paa samme vis kan et par dybe sorger eller skuffelser bringe hele aarrækker til at antage den sorteste farve.

Gjælder det regnveir og solskin, saa er det let nok at berigtige disse pessimistiske indtryk; vi behøver blot at forhøre os ved det meteorologiske institut — og vi bliver straks optimister igjen paa d e t felt. Havde vi nu bare ogsaa et **psykologisk ob-**

servatorium, der tog daglige observationer af hele den menneskelige himmel og nedtegnede hver enkelts portion af virkelig følt lykke og sorg, saa vilde det være rent ude med pessimismen. Tallene vil for bestandig slaa den af marken. Vi vilde alle forbauses, naar det psykologiske institut kom og fortalte os, hvor lykkelig vi virkelig havde været. — Men desværre i disse daarlige tider nytter det ikke engang at foreslaa oprettelsen af saa samfundsgavnlig en institution.

Men skuffelser er der altsaa, og det er et daarligt system, der ikke har plads for dem og et skrøbeligt livssyn, der ikke kan se dem i øinene. Der er folk, som tror, at optimisme bestaar i at se til en anden kant, naar en dyb sorg gaar forbi, eller i en haardnakket benægtelse af, at der findes onder og lidelser, som for en tid forvandler jorden til et helvede. Det er jo netop ikke optimisme, der, om den er noget, vel maa være den urokkelige tro paa og tillid til livets kjernesundhed, til at det, for igjen at citere Browning, har en intens mening, og at den mening er god. En optimist vil selvfølgelig ikke være bange for at se ned i det mørkeste mørke. Han vil prøve at stirre gjennem mørket til det lys, som han er overbevist om er at finde under det. Men kan han ikke det, saa vil han dog tro, at det er der, og imidlertid gjøre sit yderste for at formilde elendigheden og derved bringe lyset til at bryde igjennem. At vende blikket bort af frygt for at ens tro og haab skal omstødes, det er naturligvis pessimisme. Det bunder jo i manglende tillid til livet, i manglende tro paa, at selv det værste ligger indenfor og ikke udenfor den almægtige vilje, som er et med ret og velsignelse.

Skuffelser er der. — Og vi kan godt med pessimisten erkjende, at de flestes liv som helhed betragtet er en skuffelse. Det vil sige, at deres haab og forventninger er blevet diskonteret. Friktionen har slugt en del. De har ikke naaet alt, de ønskede, alt de drømte om og tragtede efter; rigtignok har de til gjengjæld naaet ting, som de ikke drømte om. Deres arbeide, deres livsværk f. eks. er endt i skuffelse. — Det gjør vel det for de fleste os. Nu og da er der en enkelt, der synes at naa frem til de høiest mulige tinder; vi mener, at han har da udført og seet frugterne af alt, han har drømt. Men mon det, — selv i disse sjeldne tilfælde? Mon ikke ogsaa der maalet ligger høit over det trufne. Viktor Hugo, hyldet af to verdensdele, var bedrøvet, fordi han ikke havde hundre aar mere til at udføre alle de verker og forme alle de tanker og syner, der kom myldrende ind paa ham, tættere end i „ungdommens vaar“ (pessimister og andre, for hvem livet efter det firtiende aar aandelig som legemlig er en nedgang, bedes merke sig det). Alexander den store maatte tvinges til at vende tilbage ved Indiens grænse. Det er sikkert, at han aldrig naaede sit maal; der manglede vel lige saa meget paa det, som det for de fleste af os vil gjøre. Garibaldi levede, til hans ungdoms drøm og hele mandslivs eventyrlige og ihærdige stræben var kronet med held; levede til at se sig hyldet som det frie og forenede Italiens nationalhelt; hyldet af den hele verden, som en af de mest vindende og noble skikkelser i verdenshistorien. Men hans liv var dog en skuffelse. Virkeligheden gjorde dog et betyde-

ligt afdrag i hans drømme og hans livs stræben. Han havde drømt om en italiensk republik med Rom som hovedstad og med den gamle romerske kraft og oprindelige dyd og værdighed gjenoprettet i folket. Han maatte slaa en streg over sine vakreste livsdrømme og med bøiet hoved være med paa at grunde det italienske monarki med egenyttige, stridende politikere som førere.

„Vi lægger planer for og stræber efter at bygge Babelstaarne, der skal kløve skyerne og naa himlen selv," siger atter Browning; „vi kan prise os lykkelige, om alt vort livslange slid og slæb resulterer i et respektabelt, men helt jordisk og fladt Babylon."

I samme digt („Vort sidste ridt") giver forresten digteren fyldigere udtryk for samme tanke. — En mand har friet og faaet afslag. Nu, derved er altsaa intet at gjøre. Han elskede og drømte, at hun kunde blive hans. Det kan hun ikke, siger hun; men — hun hader ham heller ikke. Saa — med en druknendes fortvilede klyngen til livet beder han hende om endnu en naade, — om endnu en kort stund at faa se hende, tale med hende, være ved hendes side. Det synes ham umuligt at gaa straks og lukke døren til al glæde og al forventet lykke i efter sig med en gang. Lad den endnu et par timer staa paa glyt, at han kan fjerne sig sagte og blive fortrolig med sin skjæbne. Lad ham, den dødsdømte, dog faa endnu en eneste stund af lykkens ekstase. De dødsdømte faar jo gjerne alle ønsker opfyldte i de timer, der gaar lige forud for henrettelsen. Saa — lad dem ride ud sammen endnu en sidste gang. Lad ham faa ride en eneste tur til ved hendes side, hjælpe hende i sadlen, løfte hende ned igjen, og han vil gaa rolig bort og forsvinde fra hendes livs synskreds. — Hun betænker sig et sekund, og opfylder saa bønnen.

De rider. — Snaksomme er de jo ikke netop. Hestene galoperer, landskabet driver forbi og tegner sig fast i hans sind. Og tankerne kommer og gaar — afbrudt og uregelmæssigt — til hestenes trampen . . . . . Hans sind gjenvinder efterhaanden ligevægten. Herregud, hvem faar i denne verden alt, de ønsker og drømmer. De skuffes jo alle. Hvorfor saa ikke han ogsaa? Og han har dog faaet noget. Han drømte om et liv med hende; — nu, her rider de dog side om side! Det er noget. Ja et øieblik hvilte hun let mod hans bryst, da han hjalp hende i sadlen. En kan leve et liv paa et saadant øieblik.

„Havde jeg gjort dette eller hint, saa havde hun kanske elsket mig . . .? — Ja, men kanske havde hun ogsaa hadet mig. Nu rider vi dog her, hun og jeg.

Alle higer og længes, men for hvem lykkes vel helt, hvad de vil? Skuffelsen har alle tilfælles. Betragt engang resultaterne af menneskenes stræben; sammenlign, hvad der forbliver ugjort af den oprindelige plan, med det lille, der bliver udført; hvad der opnaaes, med ungdommens haab! — Mit haab var hendes kjærlighed, — og her rider vi.

Plant et flag paa toppen af en menneskelig benhaug, og din vinding vil blive dit navn skaaret ind i en sten eller to. Min vinding er bedre med forlov.

Eller hvad mener du, digter? Du har hamret ud din hjerne til rim, og slidt ud dit liv i ord. Er du saa nu dit eget maal og ideal et skridt nærmere end vi, som aldrig har lavet et rim? — Syng da væk „Hvor herligt det er at ride". Jeg for min del rider.

Og du store billedhugger? Saa det er din berømte Venus det der,

— dit livs sum og mesterverk. Og ser du, at vi snur ryggen til det for at beundre den lille bondejente, som med livets rødmende kinder tripper over bækken hist henne! Kan du være fornøiet, saa kan sandelig ogsaa jeg; thi vi rider dog, vi.

Og hvem ved igrunden, hvad der er bedst for os, — at skuffes eller at naa helt frem? Havde skjæbnen givet mig hende, — hvad saa? hvad saa mere? Saa havde jeg jo allerede faaet det hele. Og man maa dog have noget at se frem til, at haabe paa, saalænge man lever. Med alt opnaaet allerede nu, vilde fremtiden blive en ørken. Prøv det, hvem der vil; jeg gyser ved tanken. Var jorden saa herlig, hvad skulde vi saa med en himmel. Men nu, nu er himlen og hun langt, langt oppe i det lokkende blaa, mens vi rider her, hun og jeg.

Og dog? — — Hun har ikke talt paa længe. Om det nu alligevel kunde ske! — — Om himlen blot var dette, at hun og jeg, evig unge, fik ride, ride bestandig side om side . . . . . ."

Ja, den hele sag er i det digt. Vi skuffes. De høieste maal naaes ikke. Alt vi drømmer, gaar ikke i opfyldelse, som vi drømmer det. Men noget kommer der dog ud af et ærligt livs stræben. Om ikke andet „saa rider vi dog", og mindet derom kan hverken møl eller rust fortære. Det er ikke alt, men det er stort. Det synes bare lidet, naar vi maaler det med fortidens haab, med vore ønskers store veksler. Men maaler vi det i sig selv, saa er det uendelig meget. Alt „kommer an paa synspunktet". Græd over skuffelsen, men glæd dig ogsaa over, hvad der bliver tilbage, hvad du virkelig har opnaaet. Havde vi bare det psykologiske observatorium, vilde det sikkert vise, at det ikke er saa lidet.

Vi drømmer om at bygge Babelstaarne; bør gjøre det, maa gjøre det, skal vi bygge noget; men vi faar være saa inderlig vel tilfreds, kan det bare, som Carlyle udtrykte sig, blive saa meget som et „hundehus". Friktionen er umaadelig stor for mange af os. Der skal mægtige drømme til bare for at overvinde den og faa noget udrettet. Og glæden og velsignelsen ved at bygge et sligt lidet carlylesk „hundehus", det vil sige, yde selv det allerringeste bidrag til andres vel og lykke, er saa umaadelig, at det lønner sig trods alle skuffelser og al slid. Desuden, noget Babelstaarn bygger ingen. Men ved at hver mand gjør det, han kan, og lever sit liv saa indholdsrigt og udadvendt som muligt, hæver vel efterhaanden det ene mulige Babelstaarn sig op ved alles samlede anstrængelser. Og del i værket faar ogsaa vi.

Endelig: Er det ikke godt, at noget hænger for høit; at livet ikke tilfredsstiller, aldrig har tilfredsstillet helt, aldrig har udtømt nogen sjæl? — Man maa jo have noget at leve for, saalænge livet varer, noget at sigte mod, stræbe efter, drømme om — og have selv et haab til at dø med. Men gav livet her alt, som Browning siger, saa forsvandt jo det haab, der som et veivisende skilt peger videre frem over døden. „Nu er himlen og hun langt borte." Jorden giver meget; men mere er lovet. Skuffelsen er bare henstand. Friktion, siger mekaniken, er til syvende og sidst slet ikke krafttab; men blot en del af kraften, der har taget andre veie til maalet. Saa skuffelsen bliver tilsidst blot en af de mange ting, der vidner om, at livet er længere og større, end vort syn kan maale.

Notitser.

— Her er en af de kjendsgjerninger, hvortil de støtter sig, der istemmer det temmelig forældede og misvisende raab om, at Amerika er humbugens paradis. I virkeligheden viser de jo, at der derover er „frihed for Loke saavelsom for Thor," og at sociale og økonomiske forhold gjør det muligt ogsaa for den uforfalskede dumhed at gjøre sig gjældende til den grad, hvori den virkelig findes. — Det er endog i dette tilfælde til selve Boston, kulturcentret, man kan pege, for med overlegen haan at vise os, hvor humbugen grasserer derover. Og dog kunde man leve sit hele liv i Boston uden at komme i berørelse med den enestaaende kjendsgjerning, der i en dygtig og aandrig stilists hænder saa let vilde blive „typisk" for det amerikanske samfund. — Der findes derover en del folk som kalder sig tilhængere af „kristen videnskab", hvilket mere betegnende burde lyde „nytestamentlig sygebehandling". De mener, at evangeliernes mirakler var udslag af en almindelig lov og lader sig gjentage idag. Loven er den, at al sygdom — og døden selv — blot er indbildning. Tandpine er ikke andet end feilagtig tænkning. Tænk rigtig, og den forsvinder. Forstaa, at du som en levende sjæl i en god guddoms verden ikke kan have tandpine, og du faar den heller ikke. I sygdomstilfælde tilkaldes blot en „kristen læge", som tænker og tror sygdommen bort. Medicin maa ikke benyttes; thi for det første kan den ikke hjælpe, og for det andet er den et tegn paa manglende „tro". „Troen alene skal frelse os."

Disse mennesker, mod hvis dødbringende lægekunst det har vist sig nødvendigt at skride ind med lovgivningsmagt og politi, har netop i Boston bygget et stort og pragtfuldt tempel for sin kultus, og ikke mindre end seks tusen mennesker fandtes der i Boston og omegn, som af nysgjerrighed eller tilslutning var villige til at overvære indvielsesceremonierne. Her er noget for den vanlige Amerikaskildrer. — At Boston og omegn har en million mennesker, for hvem den nye sekt er den rene idioti, som man dog ikke vil rent forbyde, men blot hindre i at anrette altfor megen legemlig skade ved sin „tro", — det behøves jo ikke at nævnes. Ved at støtte sig udelukkende til disse særsyn og undtagelseskjendsgjerninger faar man ubetinget frem det morsomste Amerikabillede. At det bliver vrøvl, gjør jo ikke noget til sagen.

— Den gamle stilfærdige kvæker *William Penn* er i disse dage kommet høit tilveirs. Han har nemlig faaet sin statue anbragt paa toppen af Filadelfiaraadhusets taarn. Taarnet er i høide det tredie i verden — 150 meter over gadenivaaet. Penn staar med sin kvækerhat paa og den maaler 8 meter rundt bræmmen. Næsen er 32 centimeter lang, fødderne 1,60 meter lange; statuens diameter ved livet er 2,7 meter, og dens hele høide er 11 meter.

— *Ved ildsvaade* ødelagdes der i 1894 i de Forenede Stater og Kanada tilsammen værdier til et beløb af 480 millioner kroner.

— Der er over 1,710,000 km. telegraflinjer i verden. Heraf har Amerika mere end det halve, nemlig ca. 877,000 km., Europa har ca. 613,000, Kina ca. 110,000, Australien ca. 75,000 og Afrika 35,000.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

･
KRINGSJAA.

REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND V. 15. MARTS 1895. HEFTE 5.

Bag Pyrenæerne.

(For „*Kringsjaa*“ af **Herborg Utne**).

Man kommer fra „Midi“ (det sydlige Frankrige) gjennem Pyrenæernes østligste del til den lille spanske grænsestation Port-Bon.

Mod grænsen.

Ens sanser er endnu helt fyldte af Paris. Duften af Paris har fulgt én et godt stykke paa veien, slaat imod én fra smukke, elegante mennesker, der reiser ud til sine herresæder, og endnu halvt ubevidst drømmende om verdensbyen ved Seinen, har man seet Frankrigs bredt tonende landskaber glide ustanselig forbi kupévinduet, de frodige marker og skove, poplernes lange, svaiende rækker, elvenes magelige løb, slottes mangfoldighed og folkets og kvægets øiensynlige velvære. Man er imponeret af Frankrige, rent tryllebunden, og hver gang man blunder lidt i nattens løb, drømmer man sig tilbage til alle unge, hede pulses forjættede land — Paris.

Halvt ærgerlig er man, hvergang navnet paa en ny station minder én om, hvor langt man fjerner sig fra centrum for alle ens tanker: „Avignon —, Nîmes —, Beaucaire —, herregud, er vi alt saa langt syd! Ja, sandelig, er det ikke høilys dag, op med gardinerne; det vilde vist være bra at faa sig en kop the.“

„Hvadbehager? The? Jo, naturligvis; vi pleier rigtignok ikke ha — men naar De ønsker det — jo, gudbevares!“

Man faar en kop kogt vand med en ubestemmelig medicinsmag paa, maa selv bede om sukker; fløde eller melk — *pas du tout*. Men det burde man jo ogsaa have tænkt sig paa forhaand, at der ikke drikkes the hernede i vinlandene. Frankrige er saamen lige godt for det.

Fra Montpellier begynder Middelhavet at vise sig. Jernbanen klistrer sig fast til landets yderste grænse, undertiden gaar den paa en lav jordstrimmel mellem to vande. For her kan være noksaa trangt mellem fjeldet og havet paa sine steder.

Der er tre farver, som dominerer dette kystlandskab: himlens og havets blaa, fjeldets og jordens gule-graa og landsbyernes skinnende hvide. Overalt hvor man ser hen, kun disse tre. En sjelden gang et støvet grønt fra aloer og korkege eller nogle smaa stænk af rødt fra en landsby, ligesom slængt derhen af en malers lune. I storm og regn maa dette landskab være ensformigt og trist — men jeg har kun seet det i solskin. Og solen hvidner og forskjønner og faar det altsammen til at smile; havet, det er saa blaat, som de have, man ser i drømme, og det nynner kun dæmpet om sin kjærlighed til himlen, som det mødes med der langt borte i øst; fjeldet krummer og strækker sig og koketterer med skarpe skygger over de lyse, nøgne sider, og alle de smaa landsbyer i hver bøining af kysten skinner omkap og speiler sine hvide mure i havet. Udenfor glider fiskerbaadene med sine enkle, trekantede latinerseil og langt, langt borte en bitte liden dampbaad, der trækker sit sorte slæb efter sig — til Italien.

I Narbonne faar man selskab med en tyk madame, der taler et uforstaaeligt sydfransk og ser bønfaldende, hjælpeløst paa èn, naar man henvender sig til hende paa hendes nordligere boende landsmænds sprog. Man mærker, man nærmer sig grænsen. Folket ser mere slusket og uordentligt ud, ansigterne paa stationerne blir skarpere og mere brunbrændte, næsten som skaaret i mørkt træ; nordfranskmændenes belevne forekommenhed mod reisende kjendes ikke her; man har en beklemt følelse af, at med overskridelsen af Frankriges grænse vil man ogsaa overskride grænsen for al civilisation. Man har jo hørt saameget om „*la sale Espagne*“, og er fast bestemt paa ikke at lade sig overrumple af romantik og uklare stemninger, men se nøkternt paa tingene, se det gode Spanien rigtig efter i sømmene.

Hvor lidet man aner, hvilke suk af begeistring og nydelse Spanien alligevel skal aftvinge én?

Man har passeret Perpignan. „Pas nu paa,“ siger en af de reisende, „naar vi kommer igjennem denne lange tunnel her lige foran, saa er vi i

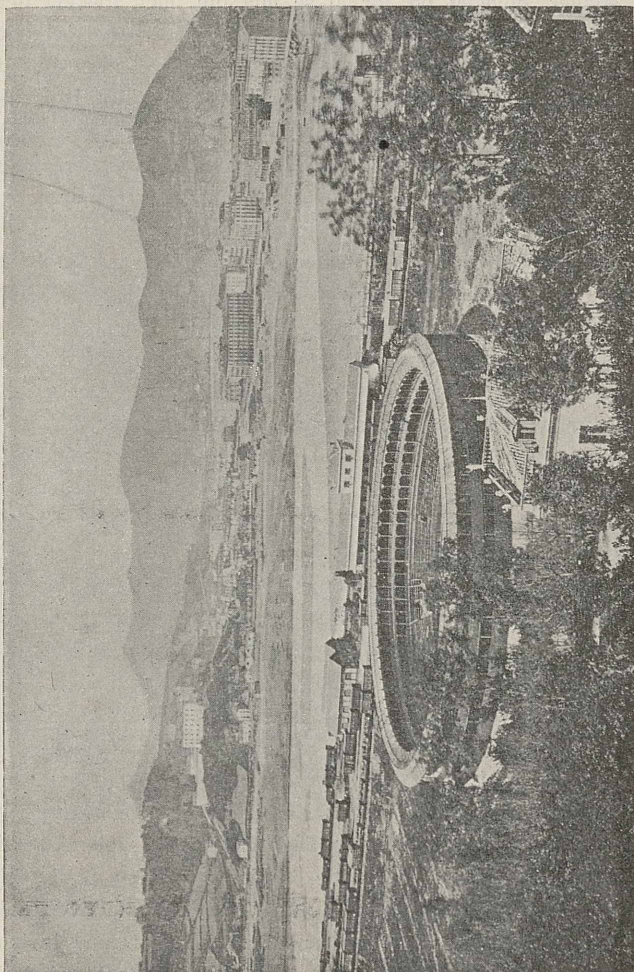

Plaza de Toros (tyrefægtningsplads). — San Sebastian.

Spanien.“ Og han fortæller, at han er født i Port-Bon, saa at sige med et ben i Spanien og et i Frankrig, og han taler lige godt (eller lige slet) spansk og fransk „fra fødselen af“, som alle grænseboerne.

Solen er steget høit paa himlen, det er en varm dag i oktober, og

det kjendes kvælende bag de nedtrukne gardiner. Den lange tunnels mørke og kjølighed virker som et koldt bad. Kommet ud af den, stanser toget braat. Vi er i Spanien.

En spansk station.

Jeg stikker hovedet ud for at se mig om, men trækker det hurtig tilbage til kupéens halvdunkelhed, aldeles blændet af det skjærende sollys udenfor. Træløst og skyggeløst ligger det lille, lave stationshus der paa den store, tørstige, gule slette. Det har lukket sig inde i sig selv, alle lemmer og persienner for; det ser ud, som det sover. Rundt om nogle store barakker, og spor af stenbrud henne ved den steile fjeldvæg, vi netop er kommet ud af. Ikke træ, ikke vand at øine; fjeldet endnu mere nøgent og afbrændt her end paa den franske side.

Paa den solgnistrende perron staar de to reglementerede civilgardister plantet, støe og trauste med vaaben og pakning. Inderst i den smale skygge ved husvæggen ligger en pjaltet skabning sammenkrøben, nu løfter den paa sig og gaaende paa hænderne, med to nøgne, forkrøblede benstumper slæbende efter sig, nærmer den sig vognene. Det er et ganske almindeligt eksemplar af den spanske tiggerrace. Han har flygtet for konkurrencen i de store byer og forlagt forretningen til en mindre udnyttet egn. Beregningen er ikke daarlig; de reisende har god tid her, næsten 2 timer, og indtrykket er friskt; medlidenheden er endnu ikke sløvet af vane og misbrug, og indtægten falder ofte rigelig.

Imidlertid er en del toldfunktionærer og et par gebræklige opvartere kommet til og transporterer de reisende og deres tøi til de respektive lokaler for fortoldning og bespisning. Dog allerførst maa vi „kolerainspiceres“, da der efter forlydende har fundet et koleratilfælde sted i en eller anden fransk by. Tre alvorlige mænd i et dystert kontor lader os passere revy, faar vore navne, fremtige opholdssted osv. ind i nogle høitidelige bøger og forsyner os med en i de mest reserverede udtryk affattet attest, der til overflod overrisles med sort skrivesand, med det strenge paalæg, at denne attest haver vi personlig at forevise 7 dage paa rad for kolerakommissionen paa raadhuset i Barcelona. Alt dette bibringer mig en pinlig følelse af, at jeg sandsynligvis har eller snart vil faa kolera, eller i hvert fald er et for den spanske hygiene yderst mistænkeligt og faretruende individ. Det er med betydelig nedslaaet sind, jeg begiver mig ind i toldsalen; sandsynligvis vil man der finde kontrabande i min kuffert.

Jeg maa indrømme de spanske toldembedsmænd, at de behandler de reisende meget hensynsfuldt og korrekt; hvorimod et par gamle koner i blaa kjoler og bevæbnet med et langt kridtstykke i haanden, formodentlig ansatte der til visitation af damegarderobe, kaster sig over mine eiendele

som to sultne gribbe og med kvindelig samvittighedsfulhed vender op og og ned paa alt lige tilbunds, heldigvis dog uden at opdage noget mistænkeligt.

Endel beroliget lader jeg mig af en af de gebræklige opvartere føre ind i spisesalen. Han har smilende og assisterende ledet mig gjennem al denne skjærsild, saa nu er jeg nok nødt til at spise en bedre eller slettere frokost til hans opbyggelse.

En flamenca.*)

Det store, halvmørke rum er kun sparsomt besøgt. De faa gjæster sidder i en klump ved det ene bord, og ved det andet lange, tomme placerer opvarteren mig øverst. Jeg er et viljeløst redskab i hans rutinerede haand og forsøger pligtskyldigst at faa ned en smule af hver af de mange merkelige retter, han morer sig med at fremstille for sit offer. De ved det andet bord disputerer om høsten og priserne, spiser og drikker — altsaa jordbrugere. De to gebræklige glider lydløst ud og ind paa *alpargatas* (lærredssko med flettede saaler), ellers bare fluernes sum—sum. Endelig faar jeg lov til at gjøre angreb paa den store vase med druer og pærer, der hele tiden har stukket mig i øinene og fristet mig svarligen. Vinflasken — overalt i Spanien hører den med til kuverten — kan jeg skjænke min plageaand; han har neppe nogensinde faaet den daarligere.

„Hvormeget?“ — „Tre og en halv Francs, tak.“ — Høfligheden er betalt; man er færdig med hverandre. — Adios Port-Bon!

---

*) Flamencaerne er tyrefægternes elskerinder.

Gjennem Catalunja.

Det spanske jernbanemateriel er meget godt, ligesaa godt som det franske. Man reiser hurtig, sikkert og bekvemt i høie, velindrettede vogne, hvor kupéerne oftest kun er adskilt ved „spanske vægge", saa at man kan tale med hverandre fra kupé til kupé, naar man reiser sig op. Vinduerne er beskyttet mod solen ved meget praktiske og let haandterlige persienner af træ. Med hvert tog følger 2 civilgardister, ligesom der altid er 2 saadanne paa hver station.

Tyrefægter.

Disse civilgardister — *la guardia civil* — spiller en vigtig rolle i Spanien. De tages blandt de bedste soldater; jeg tror, det er ti aar, en soldat maa have tjent uden at have været straffet, for at kunne blive civilgardist. Men saa nyder de ogsaa hele befolkningens ubetingede tillid og respekt. De er landets trofaste og tapre livvagt, ordenens og retfærdighedens garde. Ellers er jo Spaniens retsvæsen temmelig vilkaarligt, og ordenen tvilsom; deres haandhævere let bestikkelige; men *la guardia civil* — hatten af

Alle Spaniens landeveie er delt op i distrikter, og i hvert distrikt er stadig 2 civilgardister i bevægelse, frem og tilbage, paa landeveien i al slags veir. Det er en temmelig udsat stilling, landeveiene hernede er nok ikke saa ganske sikre endnu, og lønnen er liden. Heller ikke er det vel misundelsesværdigt at posteres paa stationerne eller flakke om med jernbanetogene; men saa kan de jo siden komme ind til en liden by kanske

og faa en ærefuld velaflønnet stilling; og ét er sikkert: de bedaarer ethvert kvindeligt spansk hjerte med den nimbus, der omgiver deres navn, og den kjække uniform med napoleonshatten.

Jernbanen følger ikke længere kysten. Vi skjærer tvers igjennem store, dyrkede marker, afdelte med agave, eller pilehegn, forbi olivenskove, vingaarde og haver. Bondehusene er tunge, hvide murbygninger med faa og smaa vinduer, uregelmæssig fordelte opover væggen; det ser næsten ud, som værelserne derinde skulde ligge i et varierende plan, op og ned, med trappetrin mellem rummene. Balkoner, gallerier og verandaer bryder paa en velgjørende maade husenes grove, enkle linjer.

Man ser paa gjennemfarten af denne provins ingen egentlige slotte, endmindre maleriske ruiner af middelalderske borge og fæstningsverker, saadanne som fjeldene i de sydlige provinser glimrer med.

Sydens store, farverige blomster fylder haverne og klatrer opover husene, tomaterne skinner røde paa de lyse stængler, appelsiner og citroner ser endnu hvinende gule ud; men vinhøsten er næsten endt. I en haciendagaardmands mægtige, sorte filthat spaserer haciendo'en omkring paa sin eiendom og passer paa de viltre gutter og piger, at de nu ogsaa arbeider noget og ikke bare bombarderer hverandre med druerne. Smaa, sorte griser traver gemytlig ved siden af ham, og muldyr, gjeder og høns fuldstændiggjør billedet af en spansk landsgaard.

Fjern og nær strækker Pyrenæernes arme sig hen gjennem landet, mægtige, afrundede, eller skarpt sagtakkede, sortblaa i det lyse billede; men ingen fos styrter ned over deres sider, ingen bække silrer sig sammen til en liden, velsignet elv, ingen indsøer blaaner og blinker i landskabet, tørt, tørt er det altsammen, fjeldet og landet. Man har fortalt mig, at selv Ebros flodleie om sommeren skal kunne være ganske udtørret. Selvfølgelig skyldes det for en stor del kunstig vanding, at Catalunja alligevel ser saa pas grønt og frugtbart ud. Ved siden af enkelte andre provinser gjør det formelig et læskende indtryk. Men Catalanerne er ogsaa bekjendt som et virksomt og udholdende folk og er meget stolte af sig selv og sin provins — en følelse, der ikke deles af de andre spaniere; Casteljanerne, som disse ialmindelighed kaldes, og Catalanerne staar paa en næsten fiendtlig fod med hinanden.

Catalunja er landet nordenfor Ebro (før Iberus), den tidligere saakaldte Spanske Mark. Denne provins har tildels ført sin egen tilværelse, idet den baade af Romerne og senere af Karl den store blev skilt fra det øvrige Spanien. Dens historie og udvikling indtager derfor en særstllling, og Catalanerne betragtes med mistro, næsten som en fremmed race. Selv føler de sig mere beslægtet med franskmændene end med spanierne, og deres sprog har ogsaa mer tilfælles med det provençalske end med castel-

jansk. Det er forresten et stygt, vulgært klingende sprog, som dog har formaaet at plante sig fast med en hel stor literatur, mange dagsaviser og egne grammatiker og ordbøger. De fleste Catalaner forstaar dog og taler ogsaa casteljansk ved siden af.

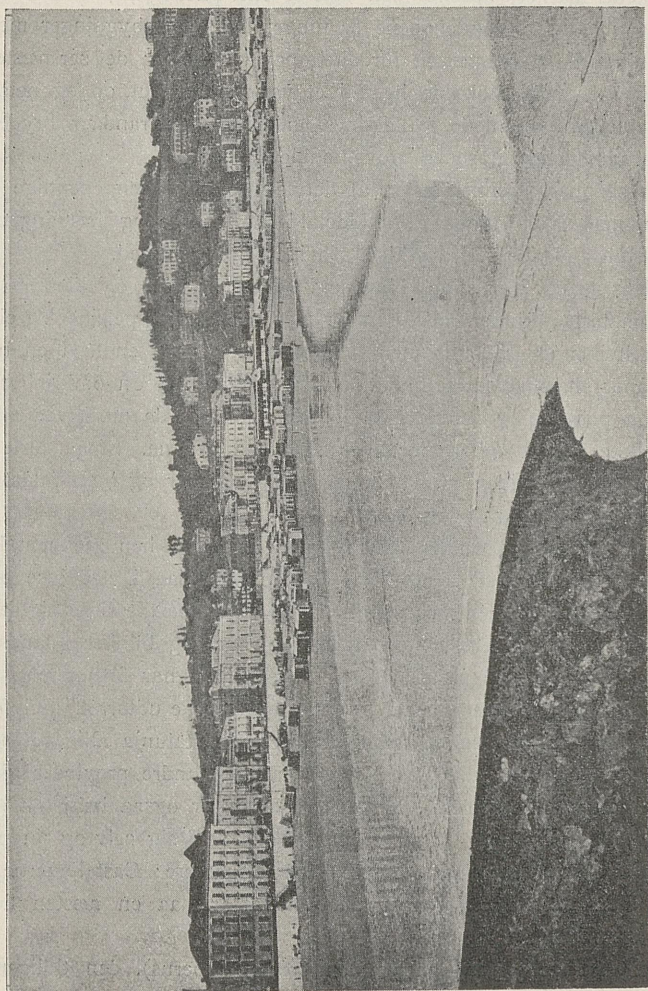

Spansk badested. — San Sebastian.

Casteljanerne paadutter dem forskjellige mindre heldige egenskaber, som urenslighed, løgnagtighed, tilbøielighed til at udnytte andres arbeide mest mulig; man vil nødig have catalanske tjenestefolk, og Casteljanerne siger spøgende til fremmede: „Gift Dem her i Spanien, men ikke med en Catalan.“

Men alle maa indrømme, at de er flinke og flittige. Et ordsprog siger: *Dicen, que los Catalanes de las piedras sacan panes,* hvilket oversat betyder: Man siger, at Catalanerne gjør brød af stene.

Dertil kommer, at hvor Casteljanerne ødsler, der sparer Catalanerne, og derfor er der mange oppugede formuer i Catalunja, tildels hos folk, som knapt kan skrive sit eget navn.

Catalunjas hovedstad er Barcelona, og de fleste af denne bys indbyggere er Catalaner.

(Sluttes).

Bare et buestrøg.

En høi, velvoksen kar med et friskt ungdommeligt ansigt, klædt i bygdens almindelige dragt: sort klædestrøie med vadmelsbenklæder og blød filthat med store bremmer, steg langsomt og med en vis værdighed opover stien, der førte forbi Nerigard til Uppigard paa Aase. Ud fra den lave, gammeldagse stuen paa Nerigard lød hæse toner fra et skrøbeligt trækspil, blandet med raab og latter fra ungdommen, som var samlet der til dans og leg søndagskvelden.

Ivar stansed og lytted. Betragted saa den brunmalte felekassen, han bar i høire haand.

Dernede sad nu Per skomager og rigted paa sit trækspil. Det var forlængst sprængt, og en tone var simpelthen væk. Nei, det var andre greier den gang, han reiste fra gaard til gaard for at spille til dans. Han var den gang den gladeste gut i bygden og den største gap i syv prestegjæld. Noget forfærdelig galt havde han nu aldrig gjort; men en forloren søn havde han visselig været. For et aars tid siden havde han faaet naade til at se, at han vandred paa en vei, som førte til fordærvelse. Under den paafølgende anger og ruelse over synden havde han tænkt paa at slaa felen i stykker og brænde stumperne, for at ikke den onde skulde friste ham over formue. Han udsatte dog denne handling fra dag til dag, og til slut la han felen i kassen, laaste den igjen og satte den ned i en gammel kiste, han havde staaende paa mørkloftet over handelsboden. I de lange vinterkvelder og i de travleste onnedage, naar der var stille i butiken, længedes den gamle Adam i ham heftig efter felen; men han havde staat mandig imod helt til i sommer, da der kom en prædikant reisende til bygden. Paa samlingerne la denne mærke til, at de troende i Heildalen sang saa usedvanlig slet. Det skulde ingenlunde være saaledes,

mente prædikanten. Herren havde velbehag i musik og harmonisk sang. Den onde aand veg fra Saul, naar David leged paa harpe, og den gode aand kom over ham, og den hellige apostel opmuntred de troende til at opbygge hverandre med salmer og lovsange og aandelige viser. Underligt var det ogsaa, at saalænge menneskene tjente djævelen, verden og sit eget kjød, var de villige nok til baade at synge og spille; men saasnart de blev vakte, var de som umælende bæster at regne for.

Denne tale havde berørt Ivar meget pinlig og bragt ham til at mindes, med hvilken glæde han reiste rundt med sin afgud for at tjene Belial og forføre sine medforløste til synd og ugudelighed. Han følte nu trang til at gjøre det godt igjen og spurgte saa i al ydmyghed prædikanten, om det var synd at spille salmer og aandelige sange paa fele.

Nei, havde prædikanten sagt, det var visselig ikke i selve instrumentet, djævelen havde sit tilhold, det var brugen deraf, som i almindelighed var syndig. Bygdens fædre, især Jakob Slireland og Eivind Aase, havde i førstningen rystet paa hodet og ment, at et instrument, der i den grad var vanhelliget som felen, ganske og aldeles hørte djævelen til og burde opbrændes med ild. Prædikanten fastholdt imidlertid, at det var ved misbrugen, felen var bleven vanhelliget, og støtted sin anskuelse med en hel del udtalelser af berømte Guds mænd, der var mindst ligesaa hellige som de helligste i Héildalen. Det blev da til slut vedtaget, at det ikke var synd at bruge felen paa samlingerne, naar det skede til Guds ære, og Ivar var da hver søndag oppe hos Margit Aase for at lære melodierne. Det var det opbyggeligste, han vidste, at sidde og høre paa hende, mens hun sang. Hendes ansigt skinned i salig fryd, og de store blaa øinene hendes var den deiligste himmel, han kunde se ind i, naar hun sang de nye sangene om lammet, der havde frelst hende med sit blod og beredt hende en plads i den hvidklædte brudeskare foran Guds trone. Han delte hendes fryd og begeistring og kjendte sig som et bedre menneske, naar han gik derifra.

— Det lyste alt i vinduerne paa Aase. Døren stod aaben, og han saa, hvordan folk svinted ud og ind. De bar formodentlig ind planker til at sidde paa.

Oppe ved staburet traf han en høi, bleg mand med hængende arme og krogede knæer.

„Gu' kvell, — æ de 'kje Jakkub? Hell ser eg so gali?“

„Trur 'kje anna, Ivar! Gud sign' møti for 'kon baae.“

De tog hinanden i haanden. Jakobs var kold og klam.

„Eg ser du kjem' me' zitaren, — eg tikje 'kje d'æ rett aa kalle de fele?“

„Aa, navne skjemmer no vel inkje?“

„Nei, men der kan vera dei, som tager anstød deraf, og anstød skulle I borttage af mit folks vei, siger profeten. Hosleis liver du me' Vorherre daa?"

„Jau takk, men mit sind er so verdslegt, — eg hev somykje aa stand' i, eg, veit du."

Jakob begyndte at tale med sin sødeste stemme, i en barbarisk blanding af dialekt og det stiveste bogsprog:

„Ak ja, ak ja! Men de' æ stort, at vi haver en kjær far i himmelen, som vi kan gange ti' me' alle vore bekymringer! Ja, han er ein reint framifraa goe manne!"

Ivar misundte sin broder denne sang i stemmen og denne smeltende veltalenhed, — det var ham umuligt at faa sig til at snakke paa den maade; men derfor var han heller ikke naaet saa langt, at de ældste trøsted sig til at la ham gjøre bønner i samlingerne.

„Æ her komne mange i kvell?" spurgte han.

„Ja, Gud ske lov, me liver i ein besøgelsens tid," svared Jakob med sin almindelige stemme. Men syngende fortsatte han: „De døde ben hev blivi livande og reiser seg upp og vandrer paa den vei, som fører til livet! Jamen gjer dei so, ja! Ja, æ de 'kje stort aa tenkja paa, hosleis de' va' for nokle aar sea? Daa gjekk ungdomen til dans, og me va' plent paa live', so rædde va' me djævelen, som gaar omkring som en brølende løve, søgende hvem han kan opsluge, og no kan me bare seia: „Vig bag mig, Satan, so rymer han som ein annan hund. Ja, æ de 'kje stort?"

„Jau, de' æ stort inkje aa vera rædd," sa Ivar.

De gik ind, tog de nærmestsiddende i haanden og satte sig. Manden i huset kom og viste Jakob til sæde oppe ved bordet, der sad et par ældre mænd, som pleied at gjøre bønner før og efter talen. Ivar kjendte et lidet stik af misundelse, men saa idetsamme hen paa Margit, der sad ligeoverfor ham. Han nikked til hende, og hun nikked igjen, men næsten umærkelig.

De forsamlede sad ganske stille. Enkelte folded sine hænder om salmebøgerne og bevæged læberne, som om de bad. En og anden kom ind, satte sig paa de ledige bænke og blev snart ligesaa stille som de øvrige. Snart var stuen omtrent fuld.

En parafinlampe med en stor blikskjærm kasted sterkt lys paa de strenge og alvorlige, rynkede og veirbidte ansigter, mærkede af arbeide, bekymringer og savn. Paa bordet brændte et par talglys, — mellem dem laa en gammel bibel.

Den ældste af prædikanterne, en liden bleg pusling med skjælvende stemme, reiste sig og sa, de skulde begynde andagtsstunden med afsyn-

gelsen af psalme 387: „I dag er naadens tid.“ Forsamlingen stemte i, det var en melodi, de alle havde lært i sin barndom.

Da forsamlingen, tungt og sent, havde slæbt sig frem gjennem de mange lange vers, holdt manden i huset en ordrig bøn om Guds velsignelse, hvorefter Jakob Slireland læste op af aabenbaringen om de syv segl og begyndte saa i et nogenlunde korrekt bogsprog at skildre alt det rædsomme, der skulde vederfares de ugudelige paa den yderste dag. — Han holdt netop paa at læse „Stenprofeten“, der i det aar var i vælten, — det var netop aaret før verdens undergang, som efter de sagkyndiges mening skulde finde sted 1886.

Verdens børn danser i kveld paa Nerigard, sagde han, og de tænker ikke paa, at de danser sig lige ind i helvede. De arme mennesker har endnu ikke smurt sig med øiensalve, for ellers vilde de med gru have set, at de stevner hen mod en afgrund, der staar dem aaben hvert minut paa dagen, en afgrund med ild og svovl. Det undred taleren, at deres fødder vilde bære dem til dansen, og stor var Guds langmodighed, at han ikke lod jorden oplukke sin mund og sluge dem levende i sine flammer.

Jakob havde mange ord, saamange, at det var ham vanskeligt, at finde tanker til dem alle. Med dødsforagt tumled han afsted gjennem skove af bibelsteder og citater, gjennem sumpe af de græsseligste billeder; intet ord var ham for sterkt, ingen lignelse for plump, naar det gjaldt at skildre rædselen i det sted, hvor ormen aldrig dør og ilden aldrig udslukkes. Han arbeided sig op til en hellig ekstase med hulken og hændervridning. Og hans bevægelse meddelte sig til tilhørerne, især til kvinderne. Nogle af dem faldt paa knæ og sukked høilydt til Gud for sine medmenneskers frelse, andre hulked og græd. Mandfolkene viste sig idethele taget haardere, — særlig kjendte Ivar sig kold. Han forsøgte at følge Jakobs udvikling, men greb sig i fremmede tanker. Han tænkte paa Margit og paa, at han i aften skulde spille. Hun saa meget alvorlig paa ham, til ogsaa hun blev greben af bevægelsen og begyndte at graate, men ganske stille.

Taleren slutted endelig, badet i sved, og et høilydt amen besegled hans brændende ønske om, at alle de, som var der tilstede, maatte bli tro indtil døden, saa de kunde arve livsens krone.

Da de havde sunget en salme, opfordrede Jakob den kjære broder Ivar Dale til at spille en af de nye sangene fra „Zions harpetoner“, saa skulde forsamlingen prøve at synge efter.

Der var mange, som kjendte ligesom et sting i hjertet, da Ivar begyndte at klunke paa felen, — det minded dem om alle ungdommens daarskaber. Han spilte, og kvinderne sang efter:

„I Babels land sidder Zion enke
saamangen gang,
hun græder, naar hun skal til at tænke
paa Zions sang,
og zitren hænger bag væggen stemt,
og bruden sidder saa hjerteklemt.“

Det lød vakkert, næsten for vakkert. Men Jakob Slireland saa sig omkring i kredsen med triumferende øine, — jo, de kunde nok være med.

Ivar spilte den ene melodi efter den anden; han holdt netop paa med en af Sankeys sange om „det hellige land over floden,“ da djævelen kom stormende ind over ham med en hel hær af verdslige tanker, erindringer fra hans første glade ungdom, da han spilte sine lystige slaatte, da kjække gutter traadte dansen over tilje, og det lyste og lo af de friske ansigter, musklerne spændtes til rundkast, og armene svulmed i livsmod, der de svinged de fagre jenter i springdans-takt. Han vidste ikke selv, hvordan det gik til — det maatte vel være den onde, der var ude —: han gjorde et feil buestrøg, og snart lød melodien til den gamle springdans ud over den andægtig lyttende forsamling:

„Naa ska' me ikkje lie noko nau,
naa ska' me snart faa baka kon brau!
Heidaa, mi jente, kom naa te' meg,
so ska' du baka brau'et for meg!“

Han spilte slaatten næsten uden at vide det selv. Til en vond tanke stak ham, ligesaa ubehagelig som den, man føler i søvne, naar man drømmer, at man er i kirke og ikke helt paaklædt. Saasnart han kom til besindelse, slutted han i en skjærende disharmoni og saa op.

Ansigterne var som stivnede, og de mange øine stirred paa ham i taus rædsel. Det var dem, som havde de havt besøg af mørkets fyrste.

Jakob reiste sig, blegere end sedvanlig og i dyb bevægelse. Han bad med høi, klynkende stemme.

De havde i denne aftenstund lært, at de ikke havde kamp mod kjød og blod alene, men mod fyrstendømmer og magter og mod ondskabens aandelige hær under himmelen. Hvad specielt den kjære broder angik, der i aften var bleven overmandet af den onde, vilde han og alle de troende i forsamlingen lægge hans sag frem for Gud, at han kunde faa forladelse for sin synd.

Da Jakob endte, lød atter et høilydt amen, og derpaa vendte alles øine sig mod Ivar. De stirred og stirred, der var dom i de blikke; han følte sig som et skabbet faar, udstødt af hjorden, given til pris for ulven.

Stuen begyndte at gaa rundt for bam, han saa de stirrende øine som

i en taage. Han vidste knapt, hvad han gjorde, da han la sin fele i kassen og vakled ud. Han hørte de sang:

„Idag kom der budskab fra himmelens Gud,
at sovende sjæle maa vaagne,
hver haste at smykke sig saa som en brud
vil være, naar brudgommen kommer, —
o, sikre syndere, hvad tænker I paa,
som endnu vil sove paa brændende straa — —."

Vinden sused tungsindig oppe i lien, mørket hvilte tungt over egnen, saa han kun med anstrængelse kunde skimte omridset af fjeldene. For første gang følte han gru for natten, og en levende trang til at være sammen med mennesker, glade mennesker, der ikke fordømte ham og stødte ham udenfor.

Han stod en stund for at vænne øinene til mørket, saa famled han sig frem mellem husene, satte saa nedover stien og stansed ikke, før han stod i Nerigards-tunet.

Han keg ind gjennem vinduerne. Jomen var der liv i gutterne endda! Der i krogen sad Per skomager og rigted en rheinländer, nogle par dansed, mens de andre sad paa bænken rundt væggene og snakked og lo. —

Stille tog han felen frem af kassen, stilled den saa forsigtig som muligt og satte sig i haven lige bag stuen. Han begyndte at spille den bekjendte springdans: „Den vonde paa bordstapelen."

Inde i stuen blev dansen afbrudt, med det samme de hørte klangen af felen. En hel flok kom styrtende ud, Per i spidsen. De tændte en fyrstikke og lyste Ivar ind i ansigtet.

„Nei, æ de' du?" sa Per. „Naa ska' her bli dans, gutar! Den gamle spelemannen kons er komen att!"

Per tog Ivar i armen og ledet ham ind under ungdommens jubel. Noget forlegen satte han sig paa spillemandens plads og fortsatte slaatten.

Men det blev ikke som før . . . . Han var saa saar i sindet, ikke blot fordi han var blet udstødt af broderkredsen, men mest fordi Margit havde set paa ham med sine store, bedrøvede øine.

Vetle Vislie.

Naturens seire i Sydamerikas urskoge.

(Efter **James Rodway** i „*Popular Science Monthly*“).

I de tempererede dele af jorden seirer mennesket over naturen, men i de tropiske egne gjør han blot lidet indtryk paa den. Her er der isteden mangfoldige vidnesbyrd om naturens seire over menneskeverk. Sydamerikas skove har i aarhundrer været befolket af indianere, og dog er der neppe spor at finde efter dem. Den vanlige reisende vil i hvert fald intet se. Naturen har udslettet alt. De endnu eksisterende indianske landsbyer ligget skjult i den mægtige skov og synes blot som en del af denne. Tropernes mennesker hersker ikke over naturen, de hører selv dens vældige rige til.

Den tidligere hollandske plantageeier gjorde ikke stort dybere indtryk paa urskoven end indianeren. Hans plantage var større, og den holdt sig, saalænge eieren boede der og aaret rundt drev naturen tilbage fra sine grænser; men straks han opdagede, at der var bedre jord og mere penge at tjene ved kysten og derfor flyttede did, tog naturen sit igjen, og skogen lagde straks plantagen under sig.

Lad os betragte naturens fremskridt paa en saadan forladt plantage. Eieren har opdyrket 80—120 hektarer som sukkerplantning; 20 hektarer er desuden udlagt til korn, grøntsager og frugt. Der er et ganske stort beboelseshus, en sukkermølle, drevet ved vand eller muskelkraft, hytter for negerne og en brygge ved floden. Saa faar eieren tilbud om bedre jord ved kysten og opgiver denne plantage. Han medtager alle rørlige eiendele; bygninger o. l. bliver staaende igjen overladt til naturen.

Vi kommer tilbage et aar senere. Vi maa allerede hugge os vei gjennem skog og vildnis fra floden op til markerne. Og her finder vi et mærkeligt syn. Fra skogen strækker der sig en tæt mur seksti til hundre fod høi og bestaaende af slangeagtige grene og grønne slyngplanter ofte hundrer af fod ind over de tidligere marker; den fæster rod til alle kanter og skyder igjen tilveirs og strækker sig videre frem over den endnu aabne mark. Slyngvæksterne kryber langs jorden, og de snor sig fra gren til gren og rodfæste til rodfæste, eller de kaster sig som tauge og snarer ud i luften og griber fast i andre skud og grene, der kommer op nedenfra. Øksen maa til, vil man gjennem her. Denne tætte mur har endnu ikke naaet bygningerne, — der er jo bare hengaaet et eneste aar —; men den vil snart være der. Imidlertid har naturen allerede taget fat der ogsaa fra en anden kant.

Rundt vaaningshuset stod der en del appelsin- og andre frugttrær samt blomsterbuske. De fleste er nu ganske dækket af vilde slyngplanter, der er skudt op af jorden og har snoet sig om grene og kviste og sat rod i disse. De suger, som en slags planteigler, de fremmede trærs livssafter ud. Paa et dusin appelsintrær vil man neppe længer finde en eneste appelsin — og vil det heller aldrig mere. Rundt trær og buske vokser der ugræs i høide med ens skuldre og hindrer ved vilde, hurtig voksende buskes hjælp de fremmede vækster fra at faa næring for sig selv og endnu

mindre for de snylteplanter, der suger livet af og kvæler dem. Frugttrær og blomsterbuske dør snart ud under disse naturens vilde favntag og forsvinder.

Huset selv er ganske dækket af grønt. Vilde figener har slaaet rødder i alle fuger og sprækker i grundmuren og vil efterhaanden brække den istykker. Deres stammer og skinnende, saftige blade dækker husets vægge. En slyngplante, cirrussen *(C. sicyoides)* løber op ad væggene og over taget, som den helt dækker. Hovedtrappen holder allerede paa at falde sammen under det ugræs og de planter og buske, der dækker den. Man maa klatre op ad de nedfaldne trin med økse i haanden. Man aabner døren og træder ind. Men man gjør rettest i gaa saa sagte og føle sig for. Før man ved af det, træder ens fod tvert igjennem gulvet. Det knirker og knager overalt. Enkelte planker er faldt ind, andre er færdige til at gaa samme vei; — alt paa et eneste aar! Cirrussen paa taget har sendt sine rødder ned igjennem tag og loft, tvers igjennem værelset, der ser ud som en underlig grotte eller en mægtig edderkops hjem; og videre spreder de sig i masser af trevler over gulvet, eller finder vei gjennem sprækker i dette ned i jorden nedenunder og hjælper saaledes til at ødelægge gulvet. I værelsets hjørner er store, brune, ovale masser, træmyrens reder. Disses beboere arbeider af al magt paa at grave tuneller frem og tilbage gjennem gulvplanker, tømmer og vægge. Det er væsentlig dem, der allerede paa det ene aar har ødelagt gulvet. Det staar ikke bedre til med vægge og tag. Efterhaanden vil disse blive holdt paa sin plads alene af trær, buske og slyngplanter. Taget vil endelig falde ned og trække væggene efter, og det hele vil blive et kaos af raadnende, ormædt tømmer og planter, græs og buske. Nogle faa aar senere vil store trær have vokset op og kvalt de mindre planter, saa blot den „sagkyndige“ vil kunne opdage spor af den forladte plantage.

Endnu mere ulige bliver naturligvis striden mellem naturen og indianernes smaa dyrkninger. Her seirer ofte naturen, endnu mens menneskene kjæmper mod den. Nær floden i en aabning i skoven staar den lille hytte — et skur med palmeblade til tag og nogle frugttrær og buske ved siden. Lige bagom hytten staar urskogen og synes at strække sine fingre og arme ud for atter at favne den aabne plads. Kun stadig kamp kan holde den tilbage. Men indianeren mangler energi og udholdenhed for denne kamp. Han overlader den til kvinderne. Ugræs og slyngplanter hugges blot bort, naar det bliver for galt, eller naar frugttrærne bliver ganske utilgjængelige. Men skoven drager stadig nærmere, og kampen bliver mere og mere ulige, — grene og slyngplanter slaar ned paa hustaget, favner det hele ind, trods alt. Træmyrerne har sandsynligvis allerede begyndt sit arbeide i husets støtter. Indianeren kapitulerer. Han prøver ofte ikke mere paa at rydde samme sted igjen; men bringer sin familje og sine eiendele ned i en baad og søger sig et nyt sted. Og naturen triumferer. Nogle maaneder senere er aabningen ganske forsvundet, landingspladsen overvokset, huset nedfaldt, og skoven ganske uigjennemtrængelig.

Ved kysten, hvor plantagerne er opdyrket sumpterræn, er det ikke skogen, der gjenerobrer de forladte plantager — og der er altid mængder af disse —; de vender tilbage til den oprindelige naturtilstand og bliver

sump igjen. Og det gaar lige saa hurtig trods alle dæmninger og kanaler, som naar skogen gjenvinder sit. Der er planter, der i en fart overløber den forladte plantage, kvæler alt dyrket liv paa denne, gjennemborer og ødelægger dæmninger, tilstopper kanaler og snart har gjenvundet sumprigets tabte provins.

Skorstenspiber af forladte huse staar længst. Hvor der ikke findes spor af andet, hvor alt tømmer er forsvundet, kan man ofte se en skorstenspibe endnu rage op over det grønne. Men ogsaa den er dømt. Slyngplanterne har sine rødder i alle fuger, træer skyder op midt i murverket; — om nogle aar vil ogsaa det spor af menneskelig nærværelse være aldeles udvisket. Selv de gamle kirkegaarde gaar samme vei trods de solide stengrave og mindesmerker. De vilde figener sender sine rødder ind i de mindste sprækker og fuger og knækker de sværeste stene istykker; smuldrer dem efterhaanden bort. Intet menneskeligt varer her. Naturen er almægtig.

Kun ét spor af mennesker er der, som varer. Det er visse planter, buske og træer, som ikke er vilde, som mennesker har indført, men som dog passer saa vidt godt til klima og jordbund, at de vedbliver at vokse og formeres i lange tider midt i urskogen. Man kan opdage gamle indianerlandsbyer alene ved dette spor. Visse blomstrende buske fortæller øieblikkelig den „sagkyndige“, at her holdt indianerne engang til. Andet spor findes kanske ikke. Selv stier og veie gjennem skoven kan følges paa denne vis. I den rige jordbund vokser alt, der egner sig for den, med største lethed; en henkastet frugtkjerne spirer straks og bliver til et lidet anlæg, der nu ofte hjælper forskerne til at følge gamle stier gjennem urskogen.

En ivrig filosofisk diskussion.

Professor Huxley: Evolutionen og moralen; *Benjamin Kidd:* Social Evolution; *Leslie Stephen:* Moral og kampen for tilværelsen i *„Contemporavy Rev.“*; *Grant Allen:* Den nye hedonisme i *„Fortnightly Rev.“*; *Dr. Lewis G. James:* Moral i naturens love i *„Popular Science Monthly“*, etc..

(Slutning.)

V.

Benjamin Kidds bog er blevet voldsomt angrebet i tidsskrifterne, og den trænger visselig ogsaa kritisk begrænsning skal den ikke paany aabne døren for overtro, ekklesiastisk mysticisme og fornægtelse af forstandens ret og pligt til at granske tilbunds ogsaa paa det etiske omraade. Den fornyer det gamle modsætningsforhold mellem religion og videnskab eller tro og tanke og tager religion og tro ganske bort fra forstandens kritik, kontrol og ledelse. Den forkynder paany den ulægelige strid mellem aand og natur, det legemlige og det sjælelige, det guddommelige og det „naturlige“.

Mens den ved første øiekast kunde synes at være en stolt hevden af religionens plads i livet og at være en mægtig støtte for det religiøse

syn, vilde dens almindelige godkjendelse i den form, Kidd har givet den, snarere skade, forringe og paany forkludre det religiøse liv blandt menneskene. Den gjør nemlig — med Huxley — i virkeligheden hele naturen, hele den kosmiske udvikling absolut irreligiøs; tager al guddom ud af den; giver os den gamle, hedenske og dualistiske modsætning mellem Gud paa den ene side og naturen som noget selvstændigt eksisterende og gudløst, fuld af synd og daarlighed paa den anden aide. Guddommen og religionen henvises blot til en liden del af naturens riger — den moralske natur i mennesket. Den immoralske*) natur bliver den store faktor, guddommen den mindre, og religionen selvfølgelig ogsaa blot en mindre, underordnet side ved det store, mangeartede liv. Paa værre afveie er det vanskeligt at faa den religiøse tænkning ind. Vi har derfor her for os det underlige fænomen, at Kidd, med sit bevidste og energiske forsøg paa at hævde religionen som den væsentligste magt i menneskets liv, i virkeligheden vilde forringe den og bringe den i fare; mens Kidds modstandere, der undertiden ogsaa er den religiøse tænkningsmodstandere, i virkeligheden hævder det standpunkt, der er religionen tjenligst. Det er jo ikke første gang i tankens historie, at det sker. Den, der tror sig at angribe, er ofte sagens bedste forsvarer. De største tænkere er dog tilsidst blot verktøi i den store underbevidstheds tjeneste. Deres tanker gaar ofte videre, end de selv aner, og bygger op, hvor de mente at rive ned. „De bygger bedre, end de selv ved."

Der er saaledes et punkt i Kidds bog — og det punkt, hvorom hans hele lære dreier sig —, hvorpaa det kan være tjenligt at henlede opmærksomheden; thi det er klart, at vi staar overfor en meget enkel og ligefrem feiltænkning, et hul i slutningsrækken, hvorpaa forfatteren ikke har været opmerksom, og hvorved hans slutninger kommer til at gaa meget videre, end hans kjendsgjerninger og bevis retfærdiggjør.

Det er netop, hvor han hævder, at moral og religion er superrationelle, at de med andre ord staar over vor forstand, ikke kan afledes fra og ikke lader sig bringe i harmoni med denne. Han opstiller en uoverstigelig skranke mellem vor forstand, viden og tænkning paa den ene side og de moralske ideer og det moralske liv paa den anden.**)

Men ordene rationel og superrationel lader sig benytte i to meget forskjellige betydninger, og Kidd benytter dem saaledes u d e n a t s k j e l n e m e l l e m d e f o r s k j e l l i g e b e t y d n i n g e r.

Han paaviser historisk, at moralen ikke er blevet afledet fra fornuft

*) Ved en trykfeil stod i forrige hefte flere gange u m o r a l s k, hvor der burde staaet immoralsk, som betegnelse ikke for antimoralskhed, men for mangel paa moralsk karakter.

**) Kant, der ligesom disse nyeste tænkere hævdede de moralske ideers uafhængighed af forstanden, deres superrationalitet i en vis forstand, deres absolute suverænitet, og som ligeledes mellem dem og erfaringen og fornuften lagde en kløft, fandt dog samtidig en harmoni mellem de to verdner, og mente at det var muligt for forstanden at se dem som en énhed. Det er interessant at se, hvorledes tænkingen paa dette felt nu, efter en tid at have foragtet og fjernet sig fra Kant og have ment erfaringsmæssig at kunne forklare alt, atter bøier tilbage til den store tænker. Det er i grunden denne diskussions rent historiske betydning.

og erfaring, og at vi endnu ofte føler os forpligtede til at gjøre eller afstaa fra at gjøre mange ting, uden at vi kan helt forklare os denne forpligtelse og pligtfølelses grund. I denne forstand er moralen unegtelig superrationel — tildels i hvert fald. Men dermed er jo ingenlunde sagt, at der mellem den fulde og klare forstaaelse og moralen ikke finder den fuldstændigste harmoni sted. Det er blot sagt, at moralen ikke er afledet fra fornuften, men er kommet samtidig med denne, at den har sin selvstændige sfære og oprindelse i os, og at, paa vort nuværende standpunkt af viden, erfaring og forstaaelse, er det os ofte umuligt at se harmoni mellem moral og fornuft; nu maa den første ofte forekomme os antirationel. Men det kan muligens være, blot fordi vi endnu kun „forstaar delvis" og ikke helt, som Paulus har det. Og det er i hvert fald muligt, at for den fuldkomne forstand, fuldstændige viden og sekellange erfaring vilde moralen vise sig absolut rationel, — at erfaring og fornuft vilde give os den. I saa fald vilde den moralske og intellektuelle naturs indhold blot blive forskjellige straaler fra den samme sandhed, — forskjellige og modstridende blot paa lavere udviklingstrin, men mødende i den fælles kilde. Og i saa fald vilde det være meningsløst at kalde moralen antirationel uden med en tilføiet begrænsende forklaring, om at der blot menes, at moralens krav og indhold, som vi nu opfatter disse, ikke lader sig helt forklare ud fra den viden og erfaring, der nu staar til vor raadighed, og ikke lader sig helt samstemme med vor forstaaelse, som den nu er. — Det er kun dette sidste, som Kidd i sin bog leverer noget bevis for. Moralens og religionens absolute super- eller anti-rationalitet er slutninger, han feilagtigt trækker uden spor af bevisførelse.

Og forskjellen paa de to ting er, som man let vil se, ikke liden. Ifølge den sidste paastand vilde moral og religion ligge ganske udenfor forstaaelsens forskende og kontrollerende indflydelse. Vi vilde ikke kunne have haab om nogensinde rationelt at forklare os det moralske liv. Denne side af tilværelsen — den høieste og for os vigtigste — vilde i al evighed blive os en gaade, et mysterium, vi aldrig kunde haabe at nærme os til forstaaelse af engang. Forstand og forskning maatte straks ganske afstaa fra alle forsøg i den retning. Man vil let indse, hvor trykkende en saadan læres almindelige antagelse vilde virke, og hvor trøstesløs den i virkeligheden er.

Den første paastand er derimod ikke andet end hævdelsen af, hvad der i historiens og erfaringens lys synes vanskelig at nægte, og hvad Kant var den første til klart at udrede, at moralen ikke er erfaringsvisdom; ikke er afledet af erfaring eller forstaaelse; ikke er noget udtænkt og udspekuleret; men at den staar forstanden fuldstændig sideordnet, eller rettere sagt giver en viden, der ligger udenfor forstandens rækkeevne. Den er et instinkt om de aandelige maal og værdier, der leder mennesket, længe før det evner at forstaa sit eget eller andres bedste, — omtrent som trækfuglen af instinkt og ikke af nogen bevidst, logisk tænkning ledes sydover til rette tid. Den er altsaa, om vi vil, en høiere fornufts — en Alfornufts — aabenbaring og dvælen i os, længe før vor egen forstand har naaet nogen høiere grad af udvikling. Den er Alvidenens hvisken og raad i det kun delvis vidende og delvis seende og forstaaende menneske. Den er i sin oprindelse superrationel. Den er i forhold til

vort nuværende forstaaelsesstandpunkt ofte antirationel, men med den hele forstaaelse er den i fuld harmoni; den er netop straaler fra den; dens aabenbaring. Det er ikke moralen, der i virkeligheden og absolut seet er antirationel, men det er snarere vor ved begrænset erfaring forvredne forstaaelse.

Den kinesiske seer Laotse taler om den Evige eller Absolute Fornuft, der for ham er guddommen. Den fører os, forklarer han, uden at vi forstaar den. Den er over vor forstaaelse. Vor fornuft kan ikke opfatte den eller følge dens veie og dens tanker. Den lader sig ikke udgrunde eller ved fornuftslutninger paavise eller lægge for dagen. Men naar vi følger den høieste form af dyd, da følger vi den Absolute og Evige Fornuft. I vor følelse af ret og godhed, i samvittigheden, i vor moralske natur (den vi ikke kan forklare os), har vi altsaa ifølge den kinesiske seer en aabenbaring af den evige eller absolute fornuft. Saa langt fra at være antirationel er moralen netop den fulde rationalitets aabenbaring, mens vor forstaaelse — absolut seet — blot er delvis rationel.*)

Efter Kidds lære bliver derimod moralen absolut irrationel, hvilket atter vil sige, at tilværelsen ikke er fuldt ud rationel. Men det er igjen en fornægtelse af den sandhed, som samtidig udgjør grundlaget baade for al videnskabelig forskning og tænkning og for al høiere tro og religion, — den sandhed, at vor aand og det hele universum, den hele tilværelse har en generalnævner, har en fællesfaktor — har fælles love, en fælles natur. Det er dette, vi udtrykker ved at sige, at universet er rationelt eller begribeligt. Det er forstaaeligt for vor aand. Der er harmoni, afpasning, enhed mellem det og os. Vi er „i slegt med hav og himmel.“

VI.

Saavidt Kidd. Ogsaa Huxley har faaet gaa igjennem en heftig ild af angreb fra den ortodokse evolutionære skole. Særlig protesteres der mod hans „uvidenskabelige“ skillen mellem mennesket og naturen, mellem den kosmiske udvikling, der er det hele, og den moralske natur, der dog blot er en del af den første. „Med hvilken ret,“ spørger saaledes dr. James, „er det, at Huxley stiller naturen og mennesket op mod hinanden som grund-forskjellige ting? Er da ikke den menneskelige sjæl, deri indbefattet de høieste etiske idealer, lige saa meget et produkt af verdensudviklingen og en del af naturen, som de dyriske kræfter, der raader i kampen for tilværelsen paa livets lavere stadier? Ifald det i os, som skal bekjæmpe og berigtige den „kosmiske proces“, ikke selv er et produkt af den kosmiske proces, hvad er det saa?**) Prof. Huxley vilde dog neppe falde tilbage paa en „speciel skabelseshandling“ som den moralske naturs forklaring?***) Men noget andet alternativ findes ikke.“

*) Her staar vi vel Kants syn temmelig nær.

**) „En overnaturlig og udenomnaturlig aabenbaring,“ svarer Kidd, som vi har seet, netop paa dette spørgsmaal.

***) Kidds teori indbefatter i virkeligheden en saadan „speciel skabelseshandling“ for den moralske naturs vedkommende; den selv, — dens aabenbarede ideindhold — saavelsom selve evnen og trangen til at handle derefter maa være en „speciel skabelse.“

Dr. Jones og Leslie Stephen er enige med professor Huxley i, at den moralske natur repræsenterer et helt nyt princip, der i hele sin fylde ikke findes andetsteds i naturen og staar i strid med den vanlige udviklingsproces. De er ogsaa enige med ham paa det praktiske felt: at alt fremskridt blandt menneskene maa bestaa i at bringe dette nye princip — moralen — til seir over de vanlige, hidtil overalt virkende kosmiske kræfter. Men de hævder, at hvad den moralske naturs oprindelse angaar, er der ikke det voldsomme sprang mellem den og den øvrige natur, som Huxley har skildret, og som Kidd har gjort til et absolut brud. Der er, mener de, en jevn udvikling. Den moralske natur kommer først til fuld modenhed i mennesket, men den findes ogsaa i forskjellige udviklingsgrader ned igjennem den lavere natur. Der er ikke her hændt andet, end hvad der ofte hænder i verdensudviklingen. Nye kræfter og principer udvikles af ældre, og naar de nye er fuldt færdige, tager de ganske magten fra de tidligere og søger at udrydde dem. Kjærlighedens dybeste rod er selvopholdelsesdriften. Den sidste leder til opofrelser og til hensyntagen og tilslutning til andre. Men naar saa kjærligheden er bleven fuldt udviklet, viser den sig som ofte det stik modsatte af selvopholdelsesdriften og skriver sin egen nye selvopofrelsen lov. Den høieste ømhed er ligeledes i slegt med tigernes grusomhed. Den jevne uvikling lader sig paavise, siger dr. James. Spencer har forlængst gjort det. Naturen er en énhed, et harmonisk hele. Den er én og ikke to.

Leslie Stephen søger tildels at vise i detalj, hvorledes dette er saa, og hvorledes der ikke findes nogen saadan delende kløft i naturens udfoldning, som den Huxley skildrer. Man finder spor af moral; af selvopofrelse, af sammenslutning og hengivenhed ogsaa i dyreverdenen. Der fører mange broer over kløften. De lavere kræfters og principers tag løsnes efterhaanden, mens de høieres styrkes under deres udvikling. Dermed benægtes dog ikke, at den moralske natur først i mennesket bliver bevidst moralsk og viser sig i sin hele fylde.

VII.

Det er saaledes ikke Huxley, der indtager det for moralen og religionen gunstigste standpunkt, men hans mere materialistiske modstandere. Moral og religion vinder jo lidet ved saaledes at blive stillet for sig selv udenfor fællesskab og sammenhæng med den øvrige natur og udenfor al forstaaelse og rationel tolkning. Det er en bjørnetjeneste, man viser dem ved saaledes at „ophøie“ dem.

Ifølge Huxleys lære er det alene mennesket, der aabenbarer nogen moralsk orden. Den hele kosmiske udvikling forøvrigt er blottet derfor; den er moralsk neutral, immoralsk eller endog ligefrem antimoralsk. Heraf tør det vistnok ikke sluttes, som mange kunde være sterkt fristet til at gjøre, at der altsaa heller ikke findes nogen moralsk verdensorden, at tilværelsen selv i sin helhed og enhed er blottet for al moralsk karakter, at det blot er i menneskets bryst, at det lever, som vi kalder ret og godt; at den guddomsgnist, vi selv bærer paa, er al den guddom, tilværelsen eier. Det vilde jo være en meget forhastet og ulogisk slutning selv fra Huxleys standpunkt. Thi, som dr. James fremhæver, det menneskelige

bryst med sit etiske indhold er dog blot en del af tilværelsen og selv efter Huxleys mening et legitimt produkt af verdensordenen. Denne maa derfor delvis karakteriseres af dette sit produkt — det sidste og høieste. Den maa som helhed være præget i mer eller mindre grad af den natur, vi bærer i os. Den maa i det mindste i nogen grad være moralsk. Der maa være det i tilværelsens væsen, som forklarer vore høieste etiske idealer, som har frembragt dem, og som svarer til dem. Ja de maa vel i virkeligheden næsten kunne betragtes — som Robert Browning gjør det — som den endelige frugt, der forklarer den hele verdensorden og viser os dens sande natur og mening, ligesom æblet aabenbarer det æblebærende træs bestemmelse.

Ogsaa ud fra Huxleys standpunkt maa man saaledes konsekvent komme til antagelsen af en herskende etisk verdensorden, — en Oversjæl, der er det hele og fuldendte, hvoraf vore sjæle er brøker, eller hvortil de er tilnærmelser, —en guddom, hvoraf vor moralske natur blot er en gnist. Og hans hævdelse af den moralske naturs høihed fører os altsaa konsekvent fra etiken over i religionen, fra lydighed til tilbedelse, fra undren til tro og tillid.

Men endnu mere gjælder dog dette om hans modstanderes standpunkt, idet de viser os den hele natur gjennemtrængt af den etiske hensigt, det etiske maal. De viser os, at moralen ikke er alene en menneskelig sag, at den faktisk mødes ogsaa udenom os i naturen. De paaviser naturens og verdensordenens moralske karakter. De viser os de kræfter, der tilsidst frembringer den færdige frugt, arbeidende ned igjennem den hele udvikling, springende ud af og blandende sig med de andre naturkræfter. De giver os moralen blot som én værdi, en side af den evige, udelelige verdensmagt. De siger derfor ligefrem, at moralen er af den, — er den.

Det endelige religiøse resultat bliver saaledes det samme, enten vi følger de ortodokse evolutionister, Huxley eller Kidd. Den sidste tager moral og guddom ganske ud af naturen, men kun for desto mere indtrængende at gjøre dem begge til nødvendige forudsætninger for en forklaring af det menneskelige liv og den menneskelige historie.

Men de ortodokse evolutionister hævder dog her det mest rationelt og harmonisk udseende system, og trods al Kidds argumentation dømmer vi nu tilsidst baade hans og de andres systemer efter deres rationalitet eller fornuftmæssighed i vore øine, — og det samme gjør han selv.

VIII.

Der er endnu et moderne standpunkt, som jeg til slutning i al korthed skal nævne. Det er den franske tænker Guyau's. Denne søger at forklare den kløft, som Huxley paaviser, og at slaa bro over den. Han er — paa det felt, som her er under diskussion — den fuldstændige og konsekvente evolutionist. For ham er der absolut intet sprang mellem det moralske og det kosmiske liv. Han staar her i den skarpeste modsætning til Huxley og Kidd, ja endnu længer til den modsatte kant end James og Leslie Stephen. For ham er moralen præcis det samme som de lavere kosmiske processer, blot under nye forhold og derfor i nye former. Den er ligesom tigerens rovlyst blot selvhævdelsen, selvopholdelsesdriften, livs-

trangen. Ikke andet. Den er blot en manifestation af det vanlige kosmiske liv paa et høiere udviklingstrin. Der er én lov for alt liv, nemlig livets trang til at vokse, sprede og uddybe sig. Det er den almengyldige lov, og moralloven er kun denne lov arbeidende i lys af og gjennem den menneskelige intelligens. Gjennem alt det, vi kalder moralsk liv, uddybes og næres eller vokser nemlig ogsaa livsfylden i os. Kun at vi her er paa et høiere nivaa. Det gjælder ikke længer om at vokse i legemligt omfang eller om at lægge aar eller timer til vort liv; men om at vokse aandelig, gjøre aandslivet i os intenst. Kjærlighed er kun i uegentlig forstand en pligt; den er slet og ret livets trang til at sprede og uddybe sig. Selvopofrelsen er heller ikke andet. Det intelligente menneske maaler ikke livet med alenmaal. Et stort sekund kan give mere livsfylde, end et liv paa sytti aar, ført lavt og smaat. Selvopofrelsen er et saadant stort sekund. Helten, der dør for fædrelandet, martyren, der dør for en sandhed, griber gjennem selve døden efter det større og fyldigere liv; det er livstrangen, der ytrer sig i selve opofrelsen, — trangen til det dybeste og intenseste liv.

Dette er særdeles interessant og meget suggestivt og opklarende inden et vist omraade. Det bringer virkelig moralen ind, som et led i den almindelige udvikling og gjør denne konsekvent, ubrudt og harmonisk. Men naar Guyau med denne forklaring af moralen som blot livstrangens ytring paa et høiere udviklingstrin vil sætte punktum, og synes at mene, at dermed er alle mysterier bortryddet og det hele gjort klappet og klart og helt ud rationelt, saa er det vanskeligt at følge ham. Det viser os dog blot en verdensudvikling, hvor efterhaanden ud af de vanlige naturkræfter, ud af den ene livslov, det store, herlige, vidunderlige, over tidsgrænser ophøiede, som vi kalder moralsk liv, tilsidst fødes og frembringes som det hidtil høieste af det hele. Her har vi livslovens eller livets egen høieste formel. Og her, som før, maa vi vel da slutte, at træet maa kunne kjendes paa sine frugter. Naar livet, naar tilværelsen ifølge dens egen natur tilsidst finder sit høieste udtryk i dette, som vi kalder kjærlighed, renhed, selvopofrelse, sandhedsmod, saa maa vel det med temmelig rene ord sige, at disse giver os den bedste formel og den bedste forstaaelse af, hvad den evige og almindelige livskraft i sin helhed er. Heltens selvopofrelse, martyrens død, kjærlighedens undre aabenbarer bedre end tyngdelove og elektricitet livets sande og dybeste natur. Vore sjæle bliver igjen blot gnister fra den centrale guddomsild.

IX.

Af størst interesse er denne de sidste dages diskussion og de nyeste tankeretninger derved, at de viser, at menneskene er kommet ganske ud over det ældre, tørt fysisk-videnskabelige standpunkt, hvor de mente sig at kunne videnskabelig forklare alt, uden at behøve at ty til de religiøse ideers hjælp eller uden at nærme sig disse. Det har vist sig umuligt. Huxley selv bryder ud af den kreds. I det store og i den mere udadvendte erfaringsmæssige tænkning har vi atter oplevet, hvad Kant oplevede, da han fandt tilværelsen uforklarlig ud fra den blotte fornuft, og da den moralske natur viste sig for ham som den herlige aabenbaring af den realitet og den altets mening, der er utilgjængelige for den almindelige

forstand. Paa samme vis finder ogsaa Huxley, at den moralse natur ikke vil lade sig forklare, ikke vil passe ind i systemerne, men staar der stolt, bydende og suveræn som en gud, hvem vi blot kan dyrke og adlyde, men ikke fatte. — Dr. James, Leslie Stephen og Guyau prøver dog paa delvis at forklare sig dens opkomst og indhold, men uden at gaa helt til de sidste spørgsmaal. Kidd derimod opgiver al videnskabelig forklaring, erklærer den uden videre for at være en guddommelig aabenbaring, super- og antirationel. Kant og Laotse fandt den ogsaa at være en aabenbaring, der ikke af os kan forklares, men for dem var den dog en aabenbaring netop af den absolute fornuft. Mon de ikke kom sandheden nærmest?

Og mon vi ikke i alle disse nyeste tankebrydninger tør se tænkningens endelige frigjørelse fra en mekanisk livsteori og dens første tiltag til, uden opgivelse af al den viden, hvormed videnskaberne i det sidste hundreaar har forøget vort liv, at lægge et nyt, „rationelt“ grundlag for en kommende mere aandelig og intenst religiøs tid?

Et italiensk Lourdes og en katolsk general Booth.

(Efter „*XIXth Century*“).

Nær det gamle Pompeji er der en liden dal, hvor der nu hæver sig en pragtfuld marmorkirke, indviet til Madonna af den hellige rosenkrans eller som hun nu heder, den pompejianske madonna. I kirken, hvor der stadig sker mirakler, er der et billede af madonna prydet med halsbaand, hovedsmykke og lignende af diamanter og funklende ædelstene. Rundt kirken ligger det lille, flunkende nye *Ny Pompeji* med elektrisk belysning, aviskontorer og trykkerier, hvor der fra de nyeste maskiner og ved den mest praktiske arbeidsordning sendes tidsskrifter og blade ud over den hele civiliserede verden. Byen er centrum for et storartet filantropisk arbeide saavelsom for en række af mirakler, der minder om Lourdes i Frankrig.

Ny Pompeji er kun nogle faa aar gammel; kirken blot tyve.

For ca. tyve aar siden var det nu smilende og friskt udseende distrikt en fuldstændig udørken, hvad civilisation betræffer. Det var et af de mest forladte og elendige distrikter i Italien. Indbyggerne levede i den dybeste fattigdom, den tykkeste uvidenhed og mest barbariske overtro. Religion brydde de sig saa lidt om som kundskab. Den lille kirke stod tom. De fleste kunde ikke engang fremsige et Ave Maria. Derimod troede de blindt paa hekse og paa trolddom og havde sit eget overtroiske ceremoniel, der blev strengt overholdt. Kjøbte en mand en ko, maatte han kaste jord over den, naar han førte den ud af den tidligere eiers stald. Brak en benet, sendtes der bud efter en heks. Anden religion eied de ikke.

Det meste af jorden tilhørte grevinden af Fusco. I 1872 kom dennes mand, Don Bartolo, en advokat, til stedet for at varetage sin hustrus interesser. Han blev slaaet af den elendige tilstand blandt befolkningen og fattede dyb medlidenhed for de. At hjælpe disse mennesker blev et

af hans høieste ønsker. Under sine grundinger over, hvorledes dette bedst skulde ske, kom det paa en spasertur over ham med overbevisningens magt, at der ikke gives nogen bedre maade, hvorpaa syndere kan omvendes, end ved at udbrede dyrkelsen af Madonna af rosenkransen. Han gjorde et løfte om at grunde den dyrkelse paa dette forladte sted. Saasnart løftet var udtalt, følte han en himmelsk ro falde over sit sind, — heder det.

Han begyndte straks at gaa omkring blandt indbyggerne og uddele rosenkranse og dermed beslægtede „medaljer". Han fandt dem religiøst upaavirkelige. Men én vei til deres hjerte opdagede han dog. De beklagede sig over, at deres døde blev taget bort og begravet i en fjerntliggende kirkegaard uden „følge".

Don Bartolo grundede da straks „Rosenkransens Broderskab", hvis medlemmer forpligtede sig til at følge de døde og fremsige bønner for dem.

Desuden fandt han, at befolkningen var glad i markeder og i — lotterispil. Her mødte han dem igjen. Paa madonnaens kirkefestdag i oktober lod han afholde stort marked med lotteri, hvor de fleste gevinster var rosenkranse og krucifikser; mens der samtidig holdtes messe i fri luft og prækedes for folkemængden. Det lykkedes over al forventning.

Den gamle kirke blev oppudset; den fik et nyt alter og et gammelt maleri af madonnaen af rosenkransen. Men imidlertid tilskyndede biskopen Don Bartolo til at begynde anlægget af en ny kirke og at skaffe pengene tilveie ved en skillingsubskription.

Det er delvis ved en saadan — en skilling pr. maaned for hvert individ — at den nye kirke er bygget.

Før endnu grundstenen var lagt til den nye kirke, skede der imidlertid et mirakel. En epileptisk pige, der forgjæves havde bønsøgt Lourdes-madonnaen om helbredelse, helbrededes af Pompeji-madonnaen samme dag, som dennes billede blev ophængt i den gamle kirke.

Denne nyhed spredtes som prærieild over landet, og kirken fik besøg af mængder af pilgrimme. „Broderskabet" talte snart biskoper, fyrster og kardinaler blandt sine medlemmer. Kunstnere sendte tilbud om at levere gratis arbeide til den nye kirke, hvis grundsten lagdes i mai 1876.

Ti aar senere kunde kardinal La Valetta indvie høialteret i den pragtfulde kirke. Det gamle maleri af madonnaen — det er det, som udfører miraklerne — flyttedes over til dette alter, efter at først en af det moderne Italiens første malere havde stadset hende op lidt. Og efter italiensk skik er der nu, som allerede nævnt, hængt et diadem af diamanter over den malede madonnas pande, et ædelstenshalsbaand om hendes hals; diamanter i hendes øren; — hendes sko er af guld og diamanter, og dermed er ogsaa dragten oversaaet.

Kirkens façade er endnu ikke ganske færdig; men man haaber iaar at kunne indvie den fuldfærdige kirke.

Ved de to aarlige fester til madonnaens ære ankommer der omkring 100,000 pilgrimme, og miraklernes antal er stort. Naar en syg bliver mirakuløst helbredet, sørger altid Don Bartolo, som praktisk mand, for, at kjendsgjerningen straks bliver bevidnet af læger og andre, der maa antages at være særlig gode vidner. Bevidnelsen sker i form af under-

skrevne dokumenter, der saa trykkes i institutionens aviser og spredes over al verden.

Det merkeligste mirakel hændte i 1888.

Maria Antonietta Balestrieri er datter af den agtværdige postmester i byen Lacedonia i provinsen Avellino. I 1887 sluttede hun og hendes stedmoder sig til Pompeji-Broderskabet. Hun var da og lige til den 6. april 1888 en fuldstændig frisk og vakker pige. Paa den nævnte dag angrebes hun imidlertid af en sygdom, der forkrøblede alle hendes lemmer, forvred rygraden og hurtig sænkede hende i den største elendighed. Hænderne lukkedes, og neglene groede ind i haandfladens kjød. Hun kunde neppe taale næring. Den venstre kind var lamslaaet, og munden fortrukket til den ene side. Øinene taalte ikke lyset, saa hun leved i stadigt mørke. Hendes hele legeme visnede bort. Lægerne opgav alt haab om at redde hende. Familjen bad da til den pompejianske madonna. Den 21. juli modtog hun den sidste olje. Den 29. om natten bad hun om at faa være alene. Hun bad til madonna og var kommen til „hav barmhjertighed; og vis dig selv for mig!“ — da et klart lys faldt ind i hendes øine, uden at det gjorde hende ondt, og i lyset saa hun den pompejianske madonna i snehvid kjole og blaa kappe samt med en krans af roser i haanden. „Antonietta, vil du komme til Pompeji?“ spurgte synet. „Hvor kan jeg,“ var svaret, „jeg er lam og en krøbling.“ — „Staa op,“ vedblev synet, „du er helbredet.“ Og Madonna lagde sine hænder paa pigens bryst og side og løftede hende op i siddende stilling paa sengekanten, idet hun gjentog: „Du er helbredet . . . . . Du skal leve og forkynde min magt i Lacedonia. Imorgen skal du staa op, nyde nadverens sakramente og saa valfarte til Pompeji. Ved kirkens indgang skal du afføre dig dine sko og paa de nøgne knær nærme dig altereret. Hvad naade du maatte ønske, vend dig dermed til mig; jeg er din moder!“

Dermed forsvandt synet. Pigen prøvede sine lemmer. Hun kunde bevæge dem. Hun stod op og gik. Hun var helbredet. Af frygt for at skræmme forældrene blev hun liggende, til faderen kom for at se til hende, da hun fortalte ham det hele og viste hans vantroende øine, at hun var frisk.

Nyheden spredtes i byen, og venner og naboer stimlede til huset. Næste morgen gik hun til kirken; præsten prækede over miraklet. Hendes læge kom og fandt endog saarene i haandfladen lægte. Han kunde blot konstatere, at hun havde været syg og nu var frisk. Hun spiste og drak.

Valfarten til Pompeji gik naturligvis for sig, som af Madonna foreskrevet. Pigen blev tilbage i Ny Pompeji i en stiftelse for forældreløse børn, hvor hun fremdeles er. Og den driftige Don Bartolo sørgede for at sprede den glædelige nyhed vel dokumenteret over den hele verden.

Dette er den ene side af Ny Pompejis liv; men der er ogsaa en anden og for os skeptikere mere tiltalende side, nøie forbundet med den første. Don Bartolo er en ligesaa begeistret filantrop og menneskeven som madonnadyrker. Han lader ikke det gamle maleri gjøre alle mirakler og velgjerninger; han vil selv være med derom. Og endelig er denne italienske impressario for den mirakelgjørende Madonna en yderst praktisk

mand, — ingen blot og bar drømmer. Man kunde gjerne tage ham for en traditionel „yankee“.

Naar Madonna vil gjøre mirakler, mener han, saa skal hun sandelig ikke gjøre det forgjæves; vi maa nyttiggjøre os hendes velgjerninger mest mulig og bringe dem til alles kundskab.

Derfor har Don Bartolo i Ny Pompeji grundlagt et stort trykkeri med det bedste og moderneste maskineri, hvorfra to maanedsskrifter udgaar i oplag paa 90,000, og hvor der trykkes en uendelighed af traktater, „bønner“, brochurer og mirakelberetninger. Kort sagt: Madonnas bedrifter averteres i stor skala over hele den civiliserede verden. Og følgen er de 100,000 pilgrimme paa hendes store festdage. Penge strømmer ind fra alle kanter. Kun en del deraf gaar til marmorkirken og til diamanter til „Guds moder“; det meste gaar til velgjørenhedsinstitutioner, hvis arbeide strækker sig langt ud over distriktet. Der er det omtalte hjem for forældreløse børn, hvor der nu huses to hundre, hvilket tal dog snart vil forøges til 1000. Desuden er der netop grundet et hjem for „sønner af straffanger“. Det er meningen at tage sig af dømte forbryderes børn, for om muligt at redde dem baade fra den forbandelse, forældrene har paaført dem, og fra det liv, disse har ført. Don Bartolo haaber at se saadanne institutioner grundet rundt om i Italien og lover sig meget deraf i retning af at affolke fængslerne. Virkningen ogsaa paa forældrene selv, der saaledes ser sine børn vel taget vare paa, har allerede vist sig lige dyb som rørende. Samtidig gjøres selvfølgelig alt for at ophjælpe den befolkning, der oprindelig vakte Don Bartolos medlidenhed.

Rundt kirken og de forskjellige stiftelser ligger en moderne by med gode gader og veie beplantede med skyggetrær; med meteorologisk observatorium, et større hotel og en basar for salg af rosenkranse og lignende til de valfartende. Hele byen oplyses ved elektricitet fra dynamoerne i trykkeriet. I kirken har man et kjæmpeorgel, der blæses ved — elektricitet!

Endelig bør det nævnes, at Don Bartolo med al sin praktiske foretagsomhed stoler blindt paa „forsynet“. Alle penge, der kommer ind, bruger han straks op i sin mangeartede virksomhed, uden at bekymre sig for morgendagen. Det hænder ofte, at Ny Pompeijs kasse er aldeles tom, naar udbetalingerne er over, en lørdag aften; men derfor stanses intet, og lederens tro retfærdiggjøres naturligvis. Naar pengene trænges, kommer de.

Et mirakelgjørende oljemaleri midt i straalende elektrisk belysning og hvor selve orgelet blæses ad elektrisk vei, — det hele i forbindelse med storartet og overmaade praktisk filantropisk arbeide, — det er vistnok et enestaaende fænomen i vor besynderlige verden, — et stykke ægte middelalder kastet midt op i den moderneste modernitet.

Kirken og dens institutioner staar direkte under pave Leos beskyttelse, og „broderskabet“ tæller som allerede nævnt fyrster og kardinaler blandt sine medlemmer.

Mark Twain paa krigsstien mod Paul Bourget.

(Mark Twain i „*North Am. Rev.*“.)

Den franske forfatter Paul Bourget har opholdt sig i nogle maaneder i Amerika. Som feiret forfatter har han naturligvis der havt adgang til de selskabskredse, hvor berømtheder betragtes som et nødvendigt appendix til en middag, og hvor de udgjør det ensformige selskabslivs lysende punkter. Efter hjemkomsten til Frankrig har han selvfølgelig ogsaa skrevet en bog om Amerika, en meget aandrig og „psykologiserende“ bog, i hvilken han sætter sig det som opgave at skildre „Amerikas sjæl“, — ikke blot de 70 millioners ydre liv i syd og nord, i øst og vest, men fremforalt deres allerinderste og dybeste sjæleliv. Bourget er nemlig psykolog. Han har analyseret den amerikanske nation paa det omhyggeligste, saaledes, at i hans bog kan man faa en fuldstændig og detaljeret beskrivelse af amerikaneren (de er naturligvis alle lige), omtrent paa samme vis som vor naturhistorie beskriver elefanten eller dampmaskinen. Der er ikke længer noget ukjendt eller hemmelighedsfuldt ved amerikaneren. I Bourgets bog er han helt og fuldt aabenbaret.

Saa er det i hvert fald ifølge Mark Twain, og derom er intet at sige, mener han; men Bourget sætter sig en endnu ærgjerrigere opgave. Han vil ikke alene klargjøre og aabenbare Amerika og amerikanerens inderste liv for Europa, men ogsaa for amerikanerne selv; han vil forklare amerikaneren for ham selv, lære ham at kjende sig selv. Og ikke nok dermed, ud af dette nøiagtige kjendskab til ham, vil han ogsaa tage sig af hans videre uddannelse og undervisning; belære ham med andre ord, om hvad han videre maa gjøre for at blive fuldkommen — det vil sige som en franskmand. Alt efter nogle faa maaneders ophold i amerikanske millionærers middagsselskaber.

Dette synes nok den gamle amerikanske humorist er vel meget, — næsten at gaa ham som spasmager i næringen. Og derfor tager han til gjenmæle

Bourget har vist skrevet i den bedste mening, og hans domme om Amerika skal som regel være sjelden gunstige. Men som franskmand taler han selvfølgelig overfor Amerika i en nedladende, beskyttende tone, som nok har faaet selve den gemytlige, godmodige Mark Twain til at blive sint. Og han smækker den franske forfatter noksaa haardt over fingrene og faar desuden anledning til at sige en del baade kloge og fornøielige ting, der vil læses med interesse. Hans artikel gjengives kun delvis her.

Han gjengiver den amerikanske spøg rigtig. I Boston spørges der: „Hvad ved han?“ I New-York: „Hvor meget har han?“ I Filadelfia: „Hvem var hans forældre?“ Og naar en fremmed iagttager retter sit teleskop mod os, saa spørger vi: „Hvilken diameter har linserne i hans kikkert?“

Jeg interesserer mig meget for Bourgets bog; thi det lader til, at der gives landsmænd, der venter sig en hel opdragelse af den. Jeg ser det af presseanmeldelser.

„Hans udtalelser om os maa nødvendgvis være vegtige og betydningsfulde.“

„Han viser os os selv paa en maade, vi gjør ret i at skjænke den største opmerksomhed.“

Saadanne anmeldelser kan ikke andet end atter grundfæste den tillid, der var begyndt at vakle ved spørgsmaal om, hvorvidt saa ung en lærer var den opgave voxen at tage sig af 70 millioner mennesker spredt over et helt fastland.

Endog jeg var i saa henseende lidt urolig, skjønt jeg er af et koldt, roligt temperament og ikke let lader mig forstyrre. Jeg frygted for mit fædreland. Og selv de ovenciterede anmeldelser har ikke ganske beroliget mig. Jo mere jeg tænker sagen over, desto flere bliver mine tvil. Mange forstyrrende spørgsmaal dukker op. Fremforalt to. Hvor har vor nye lærer faaet sin uddannelse? Og hvilken metode benytter han?

Han har faaet sin uddannelse i Frankrig. —

Og hans metode. Jeg ser af hans egne udtalelser, at han er en „iagttager“ og har sin „metode“, — den „naturvidenskabelige metode“. Han reiser omkring med en notitsbog, hvor han strax anmerker alle „iagttagelser“. Bagefter multiplicerer og dividerer han iagttagelserne sammen efter metodens regler, og resultatet er — bogen. Det er som naar naturforskeren studerer biller. Han samler biller — mørke, lyse, stribede — fra alle kanter; ser paa dem, samler dem i klasser og sætter et navn og en etikette paa hver klasse. Og saa ved han alt, hvad der er at vide om billerne, indvendig og udvendig. Det er meget muligt; men en, der ikke er naturforsker, vilde ikke have noget imod at faa billernes egen mening om sagen. — Det er en let og behagelig „metode“, men aaben for feiltagelser.

En iagttager af mennesker og nationer maa kunne klassificere og uddrage almengyldige slutninger, og han maa kunne være psykolog, og først og sidst maa han kunne tænke. Og naar han saa bruger sine evner paa sit eget folk, saa hænder det, at han opnaar ganske respektable resultater. Men al erfaring viser, at naar han giver sig af med andre nationer, gaar det galt. Han bliver da kun forskeren, der studerer biller. Det er ikke sandsynligt, at han kan fortælle billen noget videre nyt om den selv. Billens „sjæl“ finder han neppe.

Men lad mig vende tilbage til det første spørgsmaal. Bourget som vor lærer er altsaa slet og ret Frankrig som Amerikas lærer. Det saa mørkt ud for mig — rent ægyptisk mørkt. Hvad kan den unge lærer,

der repræsenterer Frankrig belære os om? Jernbanedrift? Nei; Frankirg har ingen værdifuld viden om den ting? Dampskibstrafik? Nei, Frankrig staar der endnu paa Fultons standpunkt — 1809. Postvæsen? Nei, Frankrig hører bagtroppen til paa det felt. Telegrafvæsen? Nei, det har vi selv lært det. Journalisme? Nei; de holder paa at lære af os. Tidsskrifter? Nei, det er vor egen specialitet. Regjering? Nei; frihed, lighed, adelskab, broderskab, usædelighed, demokrati — det er et altfor kompliceret system for vort klima. Religion? Nei, den er ikke forskjelligartet nok for vort klima. Moral? Nei, vi vil ikke berige os selv ved at plyndre fanten. Romanforfatterskab? Nei; Bourget og alle de andre har bare en eneste velkjendt opskrift, og udelades den, saa bliver der intet tilbage af det hele.

Jeg skulde ønske, det var mig muligt at gjætte, hvad det er, han vil belære os om. Kan det være opførsel, manerer? Men han experimenterede selv med det, mens han var herover, og experimenterne var ikke tilfredsstillende for andre end nogle ganske faa.

Ah, nu har jeg det! Monsieur Bourget vil lære os at kjende os selv. Ja, det er det. Han vil forklare os vort eget væsen og vor egen sjæl. Netop. Han vil forklare os for os selv. Og saa vil vi forstaa os selv og blive istand til at blive til noget.

Men det er en vanskelig opgave. Han kan forklare os for sig selv — tilfredsstillende; det er let nok. Det er hvad naturforskerne gjør med billerne. Men forklare os for os selv; det er noget andet. Det er som om forskeren vilde fortælle billerne deres eget væsens hemmeligheder.

En fremmed kan give os en nations ydre liv; men længer tror jeg heller aldrig han kommer. Han kan vise os, hvordan det ser ud for ham; men vise det, som det er, det magter han ikke. Det gjøres blot paa en eneste maade, nemlig ved at man selv gaar helt op i vedkommende folk, bliver en del af det, saa dets sjæl banker i ens eget hjerte og tænker i ens egen hjerne, saa en føler dets sorger, dets glæder, dets begeistring, fristes med det, hvor det fristes, seirer, hvor det seirer; forstaar og føler dets patriotisme, dets dybere liv og dets overfladiskhed, dets synder og dyder, dets beundring og hengivenhed for „flaget“ og for al heltemodig handling og for nationen og dens navn. Og det tager aar og aar, — og en passende sjæl desuden.

Der er blot en mand, der helt kan aabenbare et folks sjæl — den indfødte forfatter. Og af saadanne har selv det folkerigeste land ikke over femten paa en gang. I fem og tyve aar maa selv denne „fagmand“ i sagen blot lære og tilegne sig. Iagttagelser nytter intet. Der maa mere til — ubevidst iagttagelse, indforlivelse. Han maa tage folkets liv ind i sig, leve det. Og saa kan han aabenbare det, som det er, saa

folket kjender sig selv igjen og græder over sine egne synder og føler berettiget stolthed over egne dyder. — Men selv da er forfatteren langtfra istand til at skildre og aabenbare et helt folk — „Amerikas sjæl" til exempel. Han maa nøie sig med mere beskedne ting. Med sin egen landsby f. ex., — sit eget barndomshjem, kanske; en kreds paa fem, sex familjer, i det høieste et dalføre, et distrikt, en stat. Gaar han udenfor det, saa ser vi strax, at al hans „iagttagelse" og „psykologi" ikke hjælper ham et gran. Bret Harte har givet os levende guldgravere fra Kalifornien; men da han forsøgte at skildre Øststaternes liv, blev han simpelthen latterlig. Men mens den ene forfatter fortæller os alt — indenfra — om det ene dalføre, fortæller en anden os om et andet. Og naar vi saa samler dem alle, hele vor literatur gjennem nogle slegtled, saa har vi amerikaneren og hans „sjæl".

Bourgets metode mangler grundighed. Hans franske notitsbog kan aldrig erstatte den levende sjæls egne følelser og erfaringer.

Bourget opstiller den teori, at en nations „sjæl" ytrer sig ligesaa fuldt i et folks laster som i dets dyder; i overfladiske fornøielser som i alvorligt arbeide og kamp, og omtrent lige meget overalt. Det er ligegyldigt, enten man gjør sine iagttagelser i en kirke eller i en variété — nationens sjæl finder man lige saa let paa det ene sted som paa det andet. Derfor mener da ogsaa den aandrige forfatter, at det er nok, naar han har iagttaget middagsselskaberne hos Newports millionærer. Han behøved ikke at gaa længer. Han har der fundet Amerikas sjæl, — som han netop har reist ud for at søge, fortæller han.

Jeg citerer ordret:

„Jeg er derfor overbevist om, at denne Amerikas sjæl, som det var min reises maal at finde, vil vise sig gjennem disse Newport)-notitser for enhver, der ønsker at finde den".*

Altsaa bag Newportfestlighedernes overfladiskhed vil Bourget finde Amerikes sjæl, analysere og „psykologisere" frem „det amerikanske folks natur!" Man har beskyldt os amerikanere for undertiden at undfange temmelig vilde projekter. Jeg haaber, vi efter dette faar lov til at indtage anden rang i saa maade.

Bourget har ogsaa opdaget, hvad han benævner den „amerikanske" kokette. Havde han virkelig det gjort, vilde han have fundet, at hun er svært lig den „europæiske" kokette. Men han tror imidlertid, at han

*) Newport er Amerikas eleganteste sommeropholdssted og badested. Det er rigmændenes allerfineste rede. Aviskorrespondancerne derfra kan sammenfattes i ordene „silke, champagne, diamanter". Lidt af Amerikas sjæl faar en vel haabe findes der ogsaa; men det maa vistnok være svært lidet, — lidet af nogen slags sjæl. *Red.*

har seet vor art. Og han har analyseret og dissekeret hende, og delt hende i klasser og grupper og typer og givet dem navne og beskrevet dem i smaa, korte, aandrige „formler“, — saa korte og saa aandrige, at det rent lyser af dem. Vistnok har de svært lidet med nogen virkelighed at bestille; men det gjør jo intet; de er aandrige.

Havde nu Bourget blot skildret sine grupper og arter og „amerikanske koketter“ (fra Amerikas sjæl i Newports silkeraslende gjestebud), saa vilde vi kanske have tænkt os muligheden af, at han havde truffet enkelte individer, der svarede til beskrivelsen, og puttet dem i sin notisbog for at tørres til brug for det store verk. Men Bourget gjør mere. Han giver os vink om, hvorledes han har lært sine kokette-arter at kjende. Det er fra samtaler. Han er gaaet paa jagt efter „oplysninger“ om dem, og saa har man bundet ham en hel del paa ærmet. Det er stygt gjort; men Bourget er ogsaa for godtroende. Det falder ham aldrig ind at prøve sine vidner og iagttagelser. Og vi amerikanere har desværre en ubændig lyst til at „more os“. Vi har noget her, som vi kalder *practical joke* (en spøg, der spilles en i hans alvorlige liv og arbeide). Det er en meget populær og udbredt ting. Og Bourget har øiensynlig været for sterk en fristelse for *The practical joker*. Det er en saadan, han øiensynligen har fundet, og ikke de mange arter af koketter.

Hvor godtroende Bourget er, fremgaar f. ex. af følgende. En *practical joker* har øiensynligen havt fat i ham og fortalt ham følgende, som han nedskriver i sin analyse af „Amerikas sjæl“, som var det Guds eget ord:

„Der findes ikke i hele de Forenede Stater en nøgen statue“.

Ja, saa staar der virkelig! — Ifald nu en engel steg ned fra himmelen og fortalte os om himmelen, at der ikke fandtes nøgne statuer der, vilde saa ikke en nogenlunde forsigtig „iagttager“ merke sig den engels numer og forhøre sig lidt videre om sagen. Men hvad gjør vor franske „iagttager“ og lærer? Noterer det. Noterer det øieblikkelig. Sætter det i sin bog i al uskyldighed. Og tilføier:

„Denne lille kjendsgjerning er overmaade betegnende“.

Den er det — for forfatterens metode.

En psykolog af profession fristes utvilsomt til at hengive sig til sin kunsts høiere regioner og forsømme de lavereliggende og mere elementære dele af den. Hvert øieblik samler saaledes Bourget sin hat fuld af luftige unøiagtigheder, opløser dem i et udvalg af abstraktioner og støber saa det hele i faste literære former og giver os enkle og greie principer, der forklarer den Amerikanske unge Pige, den Amerikanske Kvinde — og kort sagt Amerikas sjæl.

Man taler om nationale karaktertræk — karaktertræk der lader sig aflægge paa kartet, geografiske karaktertræk. Jeg undrer mig paa, hvad det er for træk. — Rene, sædelige, trofaste kvinder kan f. ex. vistnok kaldes regelen her hos os, men det samme lader sig dog vel ogsaa sige om andre lande. Jeg kjender blot ét træk, der er ægte og udelukkende amerikansk. Det er vor kjærlighed til isvand. Vi er den isvanddrikkende nation. Vi er kanske alene om at have en national drik, som ingen andre liker. Her er noget for psykologerne. Hvorfor er vi en isvanddrikkende nation? — Jeg bare giver vinket.

Saa er der den gamle historie om den „almægtige dollar". At holde af penge skal være „amerikansk". Lysten til at blive rig skal være et „amerikansk" karaktertræk. Jeg tror nu, at det er et menneskeligt træk; slet ikke et amerikansk monopol. Vi har ikke skrevet bibelen, saavidt jeg ved, men det lader til, at de, som skrev den, fandt den usalige lyst efter at blive rig temmelig almindelig selv paa den tid; kjærlighed til penge er roden til alt ondt, heder det jo i den. Men Amerika som en ny verden byder denne kjærlighed rigere anledning, og derfor skjærer den saa sterkt i øinene her. Giv Frankrig eller det gamle, adstadige Tyskland den samme anledning, og se, om de ikke bliver os svært lige.

Men jeg maa vende tilbage til det „psykologiske". For det er her Bourget er helt og holdent og udelukkende sig selv. Vi andre dødelige vilde overfor en ny kjendsgjerning blot se paa den, udfinde dens værd og lade den gaa. Men Bourget maa altid have rede paa, hvorfor og hvorledes den existerer. Og Bourget er intet om ikke original. Hver eneste gang han saaledes „psykologiserer", finder han svaret paa sit hvorfor og hvorledes, hvor ingen anden dødelig vilde drømt om at se efter det. Han bryder sig ikke om svar og grunde, der er ligefremme og øiensynlige; de maa være maleriske; man kan gjerne sige maleriske og umulige.

Han opdagede saaledes, at i Amerika befatter ikke mænd sig med at forføre gifte kvinder. Hvorfor? Ingen almindelig ligefrem grund duer selvfølgelig; han maa have en, der tager sig ud, der er slaaende, aandrig, malerisk og — umulig.

De fleste mennesker paa denne side af havet vilde have svaret: „Fordi det er sjelden, at folk i Amerika gifter sig af finansielle grunde, vore ægteskaber er lige fra begyndelsen af som gjennemgaaende regel blevet stiftet paa grundlag af kjærlighed; og hvor ægteskab og kjærlighed er det samme, der bliver der ingen plads for forføreren*).

---

*) Underligt at ikke M. T. tilføier: „Selvfølgelig heller ikke for franske romaner". *Red.*

Men noget saa enkelt duer ikke for en professionel psykolog. Det er interessant at iagttage den storslagne, grandiose maade, hvorpaa Bourget tager fat paa det lille spørgsmaal. Side op og side ned! Og resultatet er „to meget forskjelligartede grunde“, som her gjengives i lidt færre ord, end den franske forfatter finder det nødvendigt at spendere derpaa:

1. I Ny England beskyttes unge gifte kvinder ved en æterisk forsigtighed, der er resultatet af en lov, som ophævedes for to hundre aar siden, og som straffed utroskab med døden.

2. Unge, gifte kvinder i de øvrige firti stater beskyttes af de lette skilsmisselove.

Saafremt jeg ikke er blevet gal af den megen psykologi, saa har jeg her nøiagtig gjengivet disse to vulkanske udbrud af fransk filosofi. Men lad læserne selv gaa til bogen, kapitel IV. Lad os saa betragte de „to meget forskjellige grunde“ i lys af et par ganske tarvelige kjendsgjerninger.

1. Det undersøgte fænomen har altid existeret i Amerika, baade før den nævnte lov var oprettet og slegtled paa slegtled, efterat den var afskaffet.

2. De lette skilsmisselove er saa nye, at enhver middelaldrende mand husker den tid, da der end ikke drømtes om saadanne ting.

Bourget har i det hele opdaget, at det er de lette skilsmisselove, der har skabt, indført og udviklet de rene sædelige forhold iblandt os. Han har et langt afsnit derom. Jeg forsøgte at faa rede i det, men det lykkedes ikke. Jeg kunde ikke engang opdage, hvor det endte. Det syntes gradvis at fordufte og gaa over i noget ganske andet. Jeg fulgte det med spændt opmerksomhed, for jeg var svært nysgjerrig efter at faa besked om, hvorledes vore skilsmisselove har udryddet usædelighed; men jeg blev skuffet; jeg ved endnu ikke, hvordan det er skeet. Jeg ved bare at det *ikke* er skeet. Men det har rigtignok intet med sagen at gjøre. Og det vidste jeg desuden før.

Humor er dog den store og forløsende ting. Strax vi møder det, fordufter al fornærmelse, al stødthed; og en sollys, glad aand tager bolig i os. Og da derfor Bourget tilsidst kom med den gamle, gode vittighed om vore bedsteforældre*), saa var det ude med mig. Jeg gav mig ganske og med ét. Jeg husker jo ogsaa, at jeg selv engang gjorde lykke med den samme spøg fra amerikansk standpunkt under hin store franskmand, den første Napoleon. Han var bare førstekonsul dengang, og jeg var generalkonsul — for de Forenede Stater naturligvis; men vi var aparte

*) Om at livet i Amerika er saa bevægeligt og omskifteligt, at folk sjelden kjender eller ved noget om sine bedsteforældre. —

venner, trods rangforskjellen, for jeg oversaa og lod ham overse den i vor omgang. En dag sagde han:

„Nu general! Jeg formoder livet aldrig kan synes en amerikaner trættende, for kan han ikke finde anden anvendelse for tiden, saa kan han jo altid tilbringe et par aar med at finde rede paa, hvem hans bedstefader var".

Jeg næsten hylte af henrykkelse, for jeg syntes jeg aldrig havde hørt det bedre sagt. Og saa gav jeg ham det igjen, hurtig som lynet.

„Rigtig, Deres Excellence! Men en franskmand har nu sin tilflugt, han ogsaa, hvis tiden falder ham for lang. Han kan jo bare prøve at finde rede paa, hvem der var hans fader".

Du skulde bare have hørt ham hyle og le og skrige! Han strakte sig op paa tærne, saa høit han kunde, og slog mig paa skulderen og sagde:

„Prægtigt! Glimrende! *Damn it!* aldrig har jeg hørt det sagt bedre i hele mit liv. Sig det en gang til!"

Saa sagde jeg det en gang til, og han sagde det engang til, og jeg sagde mit paany, og han sit, og saa jeg, og saa han, og slig holdt vi paa og paa — og jeg har aldrig i mit liv havt det saa morsomt. Der er dog intet saa gemytligt og deiligt som en af disse kjære, ældgamle vittigheder, hvis man bare forstaar at trække den frem paa en frisk og original maade.

Men jeg kunde ønske, at Bourget havde læst mere af vor literatur, før han kom og besøgte os. Det er den eneste maade, hvorpaa man kan lære helt at forstaa og kjende et folk. Da jeg saaledes skulde til Frankrig, læste jeg først Zolas *La terre.*

Rom oplyst ved et 25 km. borte liggende vandfald.

Den „evige stad" har nu til sine mange andre seværdigheder faaet en, der for os nordmænd er af ganske særegen interesse; jeg mener den elektriske kraftoverføring fra vandfaldene ved Tivoli.

Allerede for ca. 8 aar siden blev tanken fremsat om at udnytte Tivolis tidligere kun delvis benyttede vandkraft i industriens tjeneste. — Et selskab blev dannet og storartede forbygnings- og reguleringsarbeider foretagne; men pengene strak ikke til, og den store plan blev kun halvudført.

Paa samme tid fik Rom sin elektriske belysning, idet det private gasverk under sin energiske direktør Pouchains ledelse anlagde et storartet

elektricitetsverk i nærheden af Circus-Maximus. Et saakaldet vekselstrøm- og transformatorsystem blev valgt, saaledes at selv de fjernestliggende dele af byen kan forsynes med elektricitet fra denne ene centralstation. Det var for den tid et betydeligt foretagende med ca. 2000 hestekræfter i dampmaskiner og dynamoer, — men selv dette store anlæg strak ikke til, det

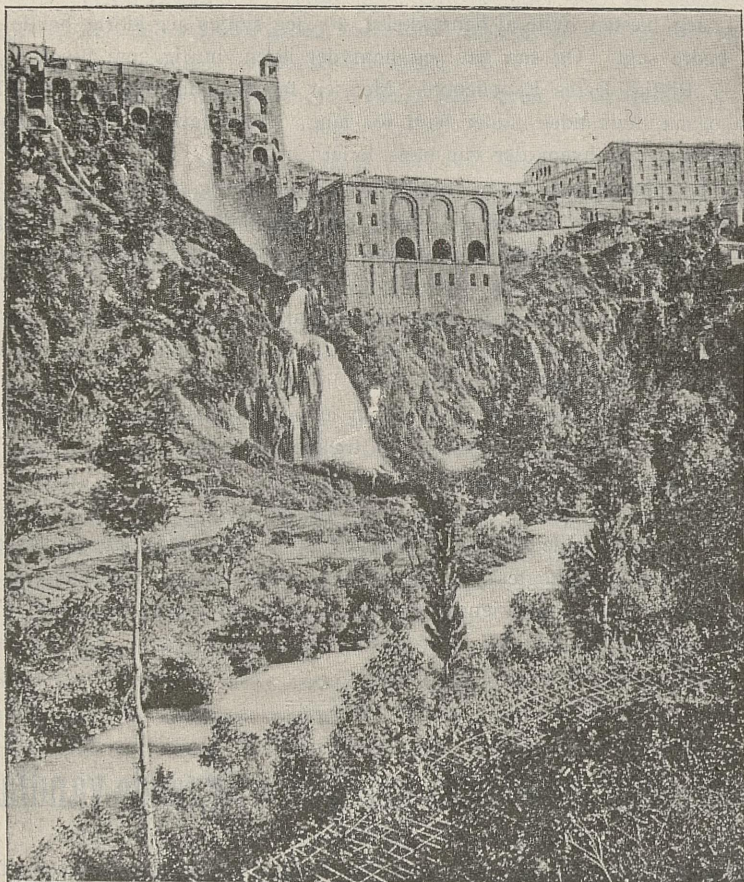

Fra vandfaldets fod.

blev snart nødvendigt at foretage udvidelser, og da laa det jo nær, at gjenoptage den tidligere plan, om overføring af kraft fra Tivoli, saameget-mere som gasverket allerede i 1888 havde kjøbt vandretten og de af det første selskab udførte arbeider ved vandfaldene.

Under prof. Mengarinis ledelse og i forbindelse med det ungarske firma Ganz & Torsa's ingeniører blev en plan udarbeidet for en elektrisk

kraftoverføring. Det var ikke smaating det dreiede sig om — opgaven var nemlig at overføre 1500 à 1800 hestekræfter i en afstand af 25 kilometer og med anvendelse af en spænding paa 5000 volt. Planen blev saaledes omhyggelig gjennemarbeidet, og nu da anlægget har været i drift i nogen tid, kan det siges, at opgaven er heldig løst.

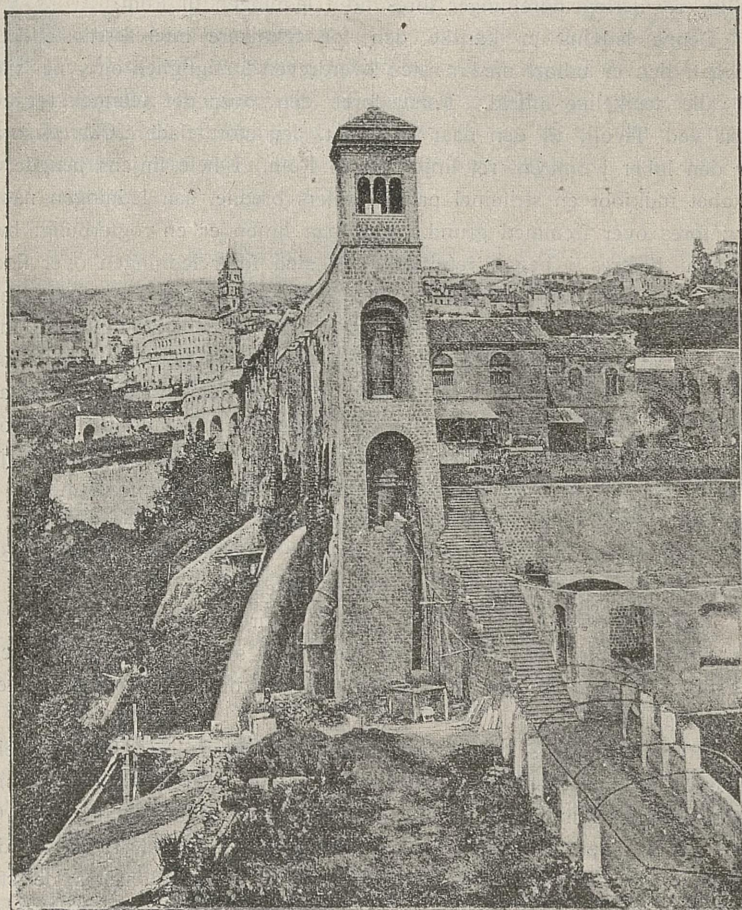

Ved vandfaldets øvre kant.

Centralstationen ved Tivoli ligger paa den gamle villa Mecenates grund, midt paa bjergskraaningen, hvor vandfaldet har en disponibel høide af ca. 50 meter. Fra den paa svære murbuer førte vandrende, leder et stort jernrør ned til maskinhuset, hvor 6 store og 3 smaa Girardturbiner er opsatte. De store turbiner er paa 330 hestekræfter og driver hver sin

vekselstrømdynamo. De mindre turbiner er paa 50 hk. og driver enkeltstrømdynamoer, hvis strøm benyttes til at magnetisere de store maskiner. Turbinerne er forsynede med specielle reguleringsindretninger, der foraarsager, at omdreiningshastigheden kan holdes uforanderlig. Vekselstrømdynamoerne leverer en strøm med 5100 volts spænding, der gjennem forskjellige reguleringsindretninger føres ud i ledningen til Rom.

Denne ledning er kanske den for teknikere interessanteste del af anlægget, den er udført med næsten overdreven forsigtighed og synes sikret mod alle tænkelige uheld. Først fører den over det temmeligt ujevne terræn ved Tivoli, til den naar lavlandet, den store flade „*Campagna*“, hvor den løber i omtrent ret linje lige til Rom. I hele linjens længde har selskabet indkjøbt en strimmel paa 4 meters bredde, saa ledningen næsten aldrig føres over fremmed grund. Midt paa linjen er en vogterbolig, hvorfra linjen befares i begge retninger. Et sted fører ledningen over floden Amene, paa to punkter krydser den jernbanespor og paa flere steder hovedveien til Rom. Ved saadanne krydsninger er særegne foranstaltninger trufne, for at gjøre ledningen saa solid som muligt. Den egentlige ledning bestaar af 4 kobberkabler, hver tvundet af 19 2.6 mm. tykke kobbertraade, og det hele bæres i afstande af ca. 35 meter af solide stolper med oliefyldte porcelænsisolatorer. Disse stolper, hvis nedre del er af valset jern og øvre del af træ, er særdeles solid fæstede i beton-fundamenter og bærer ledningerne i en høide af ca. 8 m. over marken. Foruden de fire tykke ledninger er der paa de samme stolper anbragt fire tynde traade til telefonering og telegrafering mellem de to endestationer.

Ved Porta-Pia — lige udenfor Roms mure — er endestationen; her føres ledningen ind i et transformator-rum, hvor strømmens spænding reduceres til 2000 volt, for saa at fordeles gjennem de underjordiske kabler i Roms gader.

Strømmen bruges næsten udelukkende til belysning. Til gadebelysning er hidtil opsat ca. 2000 buelamper, og for indre belysning ca. 125 transformatorer; kun enkelte smaa motorer er hidtil installerede. Om dagen og den del af natten, da strømforbruget er mindst, tages al den fornødne strøm fra Tivolianlægget. Om aftenen sættes de store maskiner i byens centralstation igang og overtager den større del af forbruget. De to anlæg arbeider enten sammen eller særskilt paa hver sin del af kabelnættet.

Kraftoverføringen har nu været i drift i ca. 2 aar og har vist sig fuldt ud paalidelig i enhver henseende.

E. Rasmussen.

Den tyske socialisme.

(Wilhelm Liebknecht i „*Forum*“).

ilhelm Liebknecht, føreren for det tyske socialdemokratiske parti, har paa opfordring af det store amerikanske tidsskrift „*Forum*“s redaktør i tidsskriftet udtalt sig om sit partis stilling og maal. Partiet repræsenterer nu henved 2 millioner tyske vælgere. Denne førstehaands skildring af, hvad partiet nu er og vil, maa derfor interessere alle. Det følgende er væsentlig en ordlydende, kun lidet forkortet oversættelse.

I mange aar, og for tiden kanske mere end nogensinde, er der blevet skrevet saa meget taabeligt og ondskabsfuldt nonsens om vor social-demokratiske bevægelse, at jeg føler det at være min pligt at modtage *Forums* indbydelse til kortelig at skildre, hvad vi er og hvad vi vil.

Jeg er blevet anmodet om at skrive om vort „arbeidsprogram“. Dersom man tror, at vi har to programmer — et praktisk- eller arbeidsprogram og et teoretisk program —, saa maa jeg betage læserne den illusion; thi vi har kun ét program, det som indeholder vore principer og deres anvendelse. Vi erkjender ingen principiel forskjel mellem teori og praksis; er teorien rigtig, saa kan ikke praksis være den modsat; den er blot teorien anvendt.

Efter vor sidste partikongres i Frankfurt am Maim har vore modstandere bebreidet os, at vi har to programmer, et, der udtrykker vore sidste maal og hensigter, og et andet, som diskret skjuler disse og blot viser et brillierende sæt af lokkende illusioner, — det første for os selv, for de indviede, det andet for massen. Hvilke daarer man dog tager os for at være! I vore maal og principper ligger jo netop vor styrke. Allerede for 24 aar siden udtalte og beviste jeg, at det at skjule vore endelige maal, vilde være selvmorderisk dumhed, fordi netop vore principers sandhed og logiske styrke er partiets uimodstaaeligste vaaben.

Selvfølgelig holder vi ikke ved et landsbymøde foredrag over Karl Marx's „Kapital“; vi taler der om landbefolkningens økonomiske og sociale stilling, om smaabøndernes gjældbundenhed, landarbeidernes lønsvilkaar, om den elendighed, hvori begge klasser lever, og om denne elendigheds virkelige og sande grund. Vi paaviser kapitalismens virksomhed, hvorledes den ødelægger eiendommen, — deres eiendom, som lever af sine hænders arbeide —; hvorledes eiendommene er i en evindelig krigstilstand, de store opslugende de smaa; hvorledes af de fem og en halv million saakaldte jordeiere i Tyskland blot en halv million efter den sidste statistik virkelig

endnu eier sine „eiendomme“, hvorledes de andre blot i navnet og formen er eiere og snart helt vil forsvinde for kapitalismens knusende vælde. Og lykkes det os at vække vore tilhørerers opmærksomhed, saa er de vore.

Det er sludder at tale om den antisocialistiske bonde. De store godsbesiddere er antisocialister ligesom de store kjøbmænd og fabrikanter; men smaabønder modtager vor lære lige saa let som byernes smaahandlende, og landarbeiderne lige saa snart som byernes fabrikarbeidere. Hvad der sinker vor propaganda i landdistrikterne er blot et spørgsmaal om tid og rum, — den spredte bebyggelse gjør landbefolkningen mindre tilgjængelig for talere.

Nei, vi har intet dobbeltprogram, ligesaa lidt som vi kjender en dobbeltsandhed eller en dobbeltmoral. Hvad vi vil, det udtaler vi ogsaa, og vore handlinger svarer til vore ord, hvilket er mere end vore modstandere kan sige for sit vedkommende. Teori og praksis, der for os er ét, er for dem skilt ved en dyb og bred kløft, hvor ærlighed forsvinder, og hvor hykleriet sniger sig ind. De taler vakkert om religion, orden og moral, og i samme aandedræt søger de at faa undertrykkelsesloven vedtaget, der vil gjøre rigets største politiske parti, en fjerdedel af den tyske nation, retsløs, i virkeligheden erklære borgerkrig og overantvorde arbeiderklassen i kapitalismens klør. Istedenfor at give almisser beder de om almisser, det vil sige de tager almisser ud af den fattiges lomme og giver til den rige. Det er junkerpartiets hemmelighed. I forening med de industrielle lorder plyndrede disse junkere, under Bismarcks glorværdige styre, det tyske folk gjennem korntold og lignende, ikke for millioner, men for milliarder. De sammensvor sig for at styrte Caprivi, fordi denne, som en ærlig mand, søgte at reducere disse deres „indtægter“; og efter Caprivis fald sætter de igjen himmel og jord i bevægelse for at bringe den bismarckske guldalder tilbage.

Vort program har altid været et arbeidsprogram. Vi har aldrig levet og drømt i eventyrland. Vi har altid handlet og arbeidet med den faste jordbund under vore fødder. Vi har anvendt vore principper paa alle livets faktiske former, — og derved har vi vundet masserne.

Tror I, at de henved to millioner mænd, som den 15. juni 1893 stemte for vort program (og hvortil maa lægges henved en million unge mænd mellem 20 og 25 aar, idet de først faar stemmeret med det fyldte 25. aar), — tror I, de blot er en hjord af „misfornøiede“, der ikke ved, hvad de vil, men blot hvad de ikke vil? Tænk et øieblik paa, hvad disse tal betyder. De repræsenterer en fjerdedel af Tysklands stemmeberettigede eller aktive borgere, og derfor ogsaa en fjerdedel af det hele folk, — en nation paa tolv og en halv million socialister i det Tyske Rige med sine femti

millioner mennesker! Og det ikke den sletteste fjerdedel! Tysklands bedste og dygtigste arbeidere er socialister. De byer og provinser, hvor vort parti er talrigst, er de intellektuelle centre i riget; de har ogsaa de færreste forbrydere; mens de distrikter, hvor junkerne seirer (de østelbiske provinser med det tyske Vendée, Pommern), har de fleste forbrydere og den tykkeste uvidenhed. Og den maa se meget overfladisk paa tingene, som heri blot ser et tilfælde.

Vort program bestaar da af forkyndelsen af principer og af praktiske og konkrete krav afledede fra disse principper. Vi ønsker ikke at afskaffe den private eiendomsret; det er blot privat eiendomsret til produktionsmidlerne (maskiner, jord osv.), som vi vil have afskaffet, fordi denne form af eiensdomsret giver eieren magt over sine medmennesker og gjør dem politisk og økonomisk afhængige af ham. Arbeidet skal organiseres, nationalt og internationalt, med alles nytte for øie og med lige rettigheder og lige pligter for alle. Istedenfor den private produktion og spekulation vil vi have alle samfundets økonomiske funktioner varetaget af og for det hele organiserede folk — til det fælles bedste. Nationen skal træde istedenfor den private spekulant, der blot udnytter disse nødvendige økonomiske samfundsfunktioner til eget private bedste. Denne demokratiske socialisme maa ei forveksles med den saakaldte „statssocialisme", der søger at sætte den bestaaende stat og dens herskende klasser istedenfor den private producent og spekulant. Thi dette blev blot at udnytte produktionen til fordel for de styrende. Staten maa selv demokratiseres.

Socialismens grundtanke er denne: ophævelse af lønsarbeide for alle, og isteden et system af organiseret arbeide og produktion paa grundlag af broderlig kooperation; — samarbeide istedenfor lønsarbeide.

Man har beskyldt socialismen for at stile hen mod den personlige friheds undertrykkelse. Jeg beder læseren betragte vort program, og han vil finde, at hver paragraf deri er en slaaende gjendrivelse af denne barnslige bebreidelse. Hvad er det nemlig, vi kræver? Absolut pressefrihed; forsamlingsfrihed; religionsfrihed; almindelig stemmeret til alle repræsentative forsamlinger i kommune og stat; nationalt undervisningssystem; alle skoler aabne for alle; samme anledning til undervisning og studium for alle; afskaffelse af staaende hære og deres afløsning af en national milits, saa hver borger bliver soldat, og hver soldat en borger; en international voldgiftsret; lige ret for mænd og kvinder; love og institutioner for arbeidernes beskyttelse (begrænsning af den lovlige arbeidsdag, sanitære forholdsregler osv.). Kan personlig frihed, kan individets ret bedre sikres end

ved gjennemførelsen af dette program? Og kan nogen ærlig demokrat finde feil ved dette program? Saa langt fra at undergrave den personlige frihed har vi ret til at sige, at vi udgjør det eneste politiske parti i Tyskland, der kjæmper for demokratiets principer. *)

Dette vort program viser ogsaa, at vi vil samfundets transformation ved lovlige og konstitutionelle midler. Vi er revolutionære i den forstand, at vort program betegner en fuldstændig og fundamental omordning af vort sociale og økonomiske system; men vi er ogsaa reformerende evolutionister, — og heri er der ingen selvmodsigelse. De institutioner og forholdsregler, vi kræver, er for en stor del allerede virkeliggjorte eller de staar i begreb med at blive virkeliggjorte i mere fremskredne lande, og de er alle i harmoni med demokratiske ideer; fuldt „praktiske" er de ogsaa og leverer derved det bedste bevis for, at vi ikke er de forskruede individer, vi beskyldes for at være, som i foragt for virkelighedens haarde kjendsgjerninger vil løbe vore hoveder istykker mod statens og samfundets granitstærke mure.

Grundlæggerne af de amerikanske fristater bagvaskedes og misforstodes i sin tid paa samme vis, som det nu sker med os. Vort parti har stadig maattet kjæmpe sig frem mod forfølgelse, undertrykkelse, misforstaaelse, forvrængning og bagvadskelse, uden at noget har kunnet hindre dets jevne fremgang og hurtige vækst. For tredive aar siden, da Lassalle døde og partiet kan siges at have taget sin begyndelse, talte det 7000 tilhængere. Nu har vi henved 2 millioner vælgere, eller mænd over 25 aar. Og de voksne og opvoksende mænd under denne alder, morgendagens borgere, er i alle byer og i mange landdistrikter, socialister fra issen og til fodsaalen.

---

*) Dette er jo igrunden et „goddag, mand — økseskaft" fra hr. Liebknecht. Thi der er jo intet menneske, som i de her nævnte punkter af det socialistiske arbeidsprogram har seet noget for den personlige frihed farligt. Det er jo omtrent alt realiseret f. eks. i de Forenede Stater. Var ikke socialismen noget mere og ganske andet, saa havde den jo ingen særopgave. Det er selvfølgelig i de ideer og principer, som Liebknecht ikke her nævner, at samvittighedsfulde mænd ser faren. I de sidste sætninger gjendriver da ogsaa forfatteren en del af sine egne paastande. „Kan nogen demokrat finde feil ved dette program?" spørger han. Formodentlig ikke i nogen væsentlig grad, men det viser jo blot, at det her er et større, fælles demokratisk program, han alene omtaler, og ikke det specielt socialistiske. Dette i forbindelse med sidste passus, viser ogsaa, at partiets valgseire i Tyskland, trods forfatterens paastand om det modsatte, utvilsomt for en mindre del skyldes det faktum, at det „udgjør det eneste politiske parti i Tyskland, der kjæmper for demokratiske principer". Det samler med andre ord ved et klogt program al demokratisk rørelse om sig, og dets seire repræsenterer mere demokratiske seire end specielt socialistiske. I en her udeladt passus viser ogsaa forfatteren, at partiets modstand mod militarismen har skaffet det mange stemmer.

Følgende tabel viser partiets vækst i tal:

	Socialistiske stemmer.	Opnaaede repræsentanter.
1871	125,000 *)	2
1874	352,000	9
1877	493,000	12
1878 . . . . , .	437,000	9
1881	311,000	12
1884	550,000	24 **)
1887	763,000	11 **)
1890	1,427,000	35
1893	1,787,000	44 ***)

Disse tal taler for sig selv. Nedgangen i aarene 1878 og 1881 skyldtes det bismarckske skrækregimente, som partiet endda ikke havde lært at møde med de midler og den taktik, det siden har befulgt.

For tiden udgjør det socialistiske parti Tysklands største politiske parti. Tallene for de forskjellige partier er følgende:

Socialdemokrater	1,787,000
Centrum (katolikerne)	1,468,000
Konservative	1,038,000
Nationalliberale	997,000
„Frisindede" Progressister	925,000
Polakker, Dansker osv. tilsammen . .	750,000
Fri-konservative . . . . , .	438,000
Antisemiter	264,000

Vort partis stadige og hurtige vækst i disse tredive aar, trods forfølgelse og undtagelseslove, er uden sidestykke i den politiske historie. *Chartist*-bevægelsen i England, der frembød mange lighedspunkter med den moderne socialisme, naaede paa ti aar sit høidepunkt og døde saa hen. Men efter 30 aars stadige vækst er vort parti i hurtigere tiltagende end nogensinde før. Denne vækst maa dog vise, at socialismen blot er et naturligt led i vor slægts sociale og økonomiske udvikling.

Ingen kan svømme mod strømmen, og ingen kan vende strømmen. Og strømmen er her de naturlige love og kræfter, der raader i den sociale og økonomiske verden. Denne strøm er tydeligvis med os. Deraf den hurtige og uimodstaaelige vækst. Vi skylder vore modstanderes kortsynthed og dumheder meget; Bismarck har saaledes arbeidet overordentlig ivrig for

*) Talenene er her afrundet.
**) Disse to tal i forening er en prægtig illustration paa de bestaaende valgsystemers latterlige urimelighed og uretfærdighed, paa hvorledes de kan give et rent misvisende udtryk for folkets ønsker og stemmer. — *Red.*
***) Ved to suppleringsvalg forøget til 46.

vor sag — som en „del af den magt, der Mefistofeles lig, altid vil og tilstræber det onde, men dog tjener og udvirker det gode". Men vi vilde dog aldrig have havt det held, der har fulgt os, havde ikke „kjendsgjerningernes logik" været paa vor side. Personligheder har intet dermed at gjøre. Den største personlige dygtighed havde intet kunnet udrette for sagen, havde ikke naturens egne love og den stadige sociale udvikling hjulpet den. Vi moderne agitatorer kan ikke drømme om at blive stillet ved Lassalles side, hvad dygtighed angaar, og dog har vi langt mere held med os. Hvorfor? Simpelthen fordi udviklingen imens har illustreret og betonet vor lære; fordi kjendsgjerningerne agiterer med os; fordi i Lassalles tid var det kapitalistiske og storindustrielle system endnu i sin barndom; dets træk var endda ikke iøinefaldende; middelklassen kunde derfor tro paa Schulze-Delitzsch's vakre barneeventyr om kapitalens og arbeidets harmoniske interesser; men i de forløbne tredive aar har kapitalismen med kjæmpeskridt udviklet sig til det, vi altid har sagt den maatte udvikle sig til; dens tryk er blevet følt af alle, og der øines ikke længer anden redning end gjennem virkeliggjørelsen af vort program.

Kjendsgjerningerne er de bedste socialistiske agitatorer. De vilde drive bevægelsen jevnt frem, selv om man lukkede vore munde. Derfor nytter heller ingen forfølgelseslove. Havde kjendsgjerningerne været mod os, saa var vort parti forlængst forsvundet og vore ord blevet til latter. Er kjendsgjerningerne for os, saa er seiren vor trods al modstand.

Tyskland er den yngste stormagt paa det store verdensmarked; men det har i de sidste 30 aar gjort kjæmpeskridt i industriel udvikling. Det har løbet forbi alle andre lande med undtagelse af England og de Forenede Stater. *) Men denne hurtige udvikling har ogsaa kostet det den største lidelse. Tyskland er fuldt af „ødelagte eksistencer" og utilfredse elementer. Og alle de utilfredse og alle de ødelagte kommer til os — „de utilfredses parti", som man haanende har kaldt os.

Javel, vi er „de utilfredses parti". De kommer til os alle, de som lider og undertrykkes, alle de, som den bestaaende samfundsorden knuser og gjør ulykkelige. De kommer til os. Haan os derfor, hvo der vil! Har kanske verdens store fremskridt alene været de lykkeliges og tilfredses værk? Har ikke altid de utilfredse været fremskridtets veibrydere? Har ikke utilfredshed altid været den svøbe, der har drevet vor slægt fremover?

De, som kommer til os, kommer med aabne øine, vel vidende, hvad de gjør. Det kræver mod at slutte sig til os; thi det er at stille sig i

---

*) Naar en tysker erkjender, at hans fædreland her staar tilbage for de to nævnte lande, burde da ikke vi ogsaa kunne erkjende det og mere end hidtil søge vore industrielle forbilleder og vor lærdom paa dette felt i de to mest fremskredne lande. *Red.*

opposition, næsten i oprør mod alle de raadende magter. Derfor faar vi ogsaa kun tilhængere, der er mænd af karakter og beslutsomhed. Man fremstiller vore to millioner vælgere som svaghjernede mennesker, en forvirret hob af „utilfredse“. Det er skandaløs bagtalelse. Faktum er, at vore vælgere gjennemsnitlig ved bedre, hvad de vil, og i sin optræden er mere logiske end noget andet parti. Hver en af dem kjender vore principer og er sig vort maal fuldt bevidst, hvad der ikke lader sig sige om noget andet parti. De staar urokkelige, koldblodige og trofaste om den røde fane og svigter den aldrig. Sag staar høit over personer. De andre partiers vælgere derimod lader sig af førerne kommandere hid og did, til dette eller hint program, alt efter omstændighedernes krav og beleilighed. — Ønsker nogen af „*Forum*“s læsere at se ægte „stemmekvæg“, saa lad ham komme til Tyskland til næste valg. Han vil se menneskelige væsener stuet sammen i vogne som kalve, der skal kjøres til slagteren, og saa blive slæbet afsted til stemmeurnerne, hvor de bliver læsset af og under stræng opsigt ført til urnerne, hvor de vil nedlægge den stemmeseddel, som de har faaet ordre til at benytte. Blandt dette stemmekvæg vil der findes konservative, nationalliberale, katoliker og endog „frisindede“, — alle arter uden én; socialister vil ikke findes deriblandt.

Socialdemokratiet gaar sin egen vei og bøier sig ikke for noget andet *sic volo sic jubeo* end pligtens. Vi har vor fastslaaede, urokkelige taktik, der har ført os fra seir til seir og fra vækst til vækst. Vi kjæmper vore slag paa den mark, vi selv vælger, og med vaaben, der gjør os uimodstaaelige. Vi lader os ikke lede ind paa gale eventyr, hvor vi maatte lide nederlag. Modtager vi en udfordring og samler vore kræfter til kamp, som i den sidste „ølkrig“ i Berlin, saa kjæmper vi striden til ende, og vore modstandere lærer, at vi aldrig indlader os paa noget, uden at vi først har vel beregnet saavel vor egen som deres styrke. Seiren bliver en matematisk nødvendighed. Ølkrigen var den største klassekamp, der nogensinde er ført i noget land, og den endte med at tvinge iknæ et af de mægtigste forbund af industriens storherrer.

Socialismen er i alle henseender det stik modsatte af anarkisme. Anarkismen betyder praktisk to væsentlige ting: jegets forgudelse og individets uindskrænkede ret; og som en følge deraf individets ret til at gjøre sin vilje gjældende ved alle midler — den brutale magts religion, handlingens propaganda. Begge dele bekjæmper vi af al vor magt og evne. Intet individ — hverken en keiser eller en Ravachol — har nogen ret til at gjøre sin vilje til lov for et helt samfund. Og de bombekastende anarkisters fremfærd betragtes af os som forbrydersk galskab, der selvfølgelig blot gjør ondt. Vi mener ogsaa at vide, at de fleste „praktiske anarkister“ blot er politiagenter. — Derimod er der et nært slægtskab mellem anarkisterne og

de reaktionære, der nu vil sætte igjennem en lov, der gjør en fjerdedel af Tysklands folk fredløse. Begge tror paa den brutale magt og den individuelle viljes ret til at sætte sig op mod lov og orden, naar det er i dens interesse at gjøre det. Forskjellen er blot, at mens anarkisterne dyrker den „velsignelsesrige bombe“ eller den „hellige dolk“, saa dyrker de reaktionære den hellige treenighed Infanteri, Artilleri, Kavalleri med dens hjælpetropper af politi, prokuratorer og stjernekamre. Efter den nye lov, der nu behandles i rigsdagen, kan en hvilkensomhelst tysk borger blive kastet i fængsel paa flere aar uden vanlig lov, undersøgelse eller dom, blot efter en dommers skjøn, og ifald hans meninger ikke smager vedkommende dommer.

Mig har man, som bekjendt, stillet for retten, fordi jeg i rigsdagen gjorde, hvad det var min ret og min pligt at gjøre. Retslig seet er sagen mod mig fra regjeringens side umulig, og politisk seet er den en erkedumhed. Og man vil huske Talleyrands ord: en dumhed er værre end en forbrydelse. Mangen regjering har overlevet en hel række af forbrydelser; men ingen en række af dumheder. Og denne retssag er vel omtrent den største dumhed, regjeringen kunde begaa; thi den sættes derved i den ubehagelige stilling enten at maatte med skam trække sig tilbage eller optage en ødelæggende kamp uden udsigt til seir.

Tyskland befinder sig nemlig ikke alene i en social krise, men ogsaa i en politisk. Den tyske forfatning er en latterlig anomali. Rigets pyramide hviler paa almindelig stemmeret, mens spidsen krones af en Pikkelhue demokrati som grundlag, absoluti som spidse. Hvorledes kan vel noget saadant vare? Man husker den kjendte udtalelse om et hus, der er splidagtigt med sig selv. De to modsatte principer kan ikke holdes sammen i længden; der maa blive kamp mellem dem. Denne kamp udkjæmpedes af den anglosaksiske race for 250 aar siden, af franskmændene for 100 aar siden, og vi sendrægtige tyskere er nu endelig midt oppe i den. Vi socialister maa bære denne kamps byrde og tage de tungeste tag. Den tyske middelklasse mangler nemlig mod eller anledning til at erobre borgerlig frihed, hvorved da vi socialdemokrater faar den dobbelte opgave, der udtrykkes ved vort navn, at kjæmpe for samfundets demokratisering saavel som for social frigjørelse. *)

---

*) Den sidste passus viser atter, at socialdemokratiet i Tyskland repræsenterer noget mere end det socialistiske program. Det fører ogsaa (og faar selvfølgelig af den grund en ekstra tilslutning) en rent politisk kamp for politisk demokrati og mod absolutisme og militarisme. Efter hr. Liebknechts egen udtalelse maa man derfor slutte, at en del af partiets styrke — om dens størrelse er det umuligt at udtale sig — direkte og indirekte skyldes denne partiets dobbeltrolle. *Red.*

Hjerneudvikling og Evolution.

(Efter G. Hilton Scribner i „*Popular Science Monthly*“).

En af de vigtigste og sidste grunde, der med naturvidenskabeligt uddangspunkt anføres mod evolutionslærens fulde antagelse ogsaa for menneskets vedkommende, — mod at mennesket selv blot er et led i den almindelige skabning og dennes love underkastet som ved dennes kræfter frembragt — hentes fra hjernemassens ensformige størrelse hos den vilde, hos den mindre udviklede arbeider iblandt os og hos det forhistoriske menneske — hulebeboeren.

Man har, som bekjendt, fundet menneskelige hovedskaller og ben under saadanne forhold, at deres høie alder, trods alle forsøg paa at rokke derved, maa ansees fuldt fastslaaet. De findes, som man ved, sammen med skeletter af forlængst uddøde dyrearter og under geologiske forhold, der fører os tusener af aar op i tiden.

Fra et evolutionært standpunkt burde disse tidligere mennesker vise en mindre udviklet hjerne, menes der, end den moderne vilde eller det moderne halvciviliserede menneske. Men forskjellen, hvad hjernemassens størrelse eller hovedskallens hjernehulhed angaar, er ubetydelig, om end ikke saa aldeles forsvindende, som evolutionslovens modstandere paastaar. Lad os imidlertid antage, at hjernehulheden er den samme.

Det hele modargument kan udtrykkes saa, at hvorhelst man finder mennesker i tid eller rum, der finder man omtrent den samme skalleudvikling, det samme hjernerum. Og dette skulde da modbevise evolutionsteorien for menneskets vedkommende.

Det kan være værd i al korthed at betragte dette lidt nærmere.

I.

En buskkvinde, der allerede i 1864 undersøgtes af John R. Marshall, fandtes at have en hjernevægt af 31 unser, mens en europæerinde af samme alder og høide vilde have en hjernemasse af 40 unsers vægt. Buskkvindens hjernevægt i forhold til hendes samlede legemsvægt var som 1:45, mens forholdet hos den tilsvarende europæerinde er som 1:37; den sidste har altsaa meget mere hjernemasse i forhold til sin legemsstørrelse. Buskkvindens hjernemasse i hovedskallen maalte 61 kubiktommer, mens det tilsvarende rum hos en europæer har gaaet op til 115 kubiktommer. Buskkvinden var imidlertid i denne henseende vel udviklet for den race, hun tilhørte. Den gjennemsnitlige negers hjernerum maaler fra 61—69 kubiktommer.

Malaieren, der staar høit over buskmænd og negre i det hele i intelligens, har mindre hjernerum, nemlig blot 57—62 kubiktommer. Hottentotterne, der blot staar ubetydelig over buskmændene i intelligens har et hjernerum paa 75 kubiktommer; mens hindueren med al sin rige civilisation og høit udviklede tænkning har mindre hjernerum end malaier, hottentot og buskmand, nemlig — hos normale individer — lige ned til 47 kubiktommer.

Allerede dette maa gjøre det klart, at hovedskallens udvikling, hvad hjernerum angaar eller hjernens masse og vægt, ikke maaler vedkommende individs intelligens og aandelige udvikling.

Ved den videre undersøgelse af buskkvinden fandt imidlertid Marshall, at hendes hjerne i en henseende var yderst forskjellig fra det civiliserede menneskes. Den viste sig at have den samme form, den samme indre bygning; men det hele var, sammenlignet med den civiliserede hjerne, lidet udviklet. Hjernemassen viser som bekjendt en række folder; disse var hos buskkvinden ofte neppe synlige, mens de i en civiliseret hjerne er stærkt fremtrædende. Og mens buskkvindens hjerne blot viste ligesom de vigtigste af disse „folder“, ligger der i den civiliserede hjerne over disse igjen som et helt netverk af mindre bølger og folder.

Bedømt med hensyn til udvikling i denne retning, fandt Marshall, at der dog var større forskjel mellem buskkvindens hjerne og den mest udviklede abehjerne end mellem hendes og den civiliserede hjerne, men ikke saa stor forskjel som mellem en chimpanses og en orang-utangs hjerner.

Disse „folder“ — deres antal, udstrækning, dybde og variation — er det,som øiensynlig maaler intelligensgraderne hos vedkommende individer.

II.

Ifølge udviklingens love bestemmes hovedets og dermed hjernerummets størrelse hos alle skabninger af to faktorer. For det første maa hovedet i størrelse, vægt osv. bære det for vedkommende individ og dets levevis heldigste forhold til legemets størrelse og vægt. Og for det andet maa legemets størrelse og vægt være nøiagtig afpasset og staa i heldigste forhold til omgivelser og levevis. Disse to faktorer vil betinge hovedets og dermed hjernemassens størrelse. Bliver hovedet for stort, saa vil vedkommende individ ikke kunne konkurrere med de andre i den rent fysiske livskamp, og det og dets afkom vil derfor gaa under og forsvinde.

Op til et vist punkt vil saaledes hoved og hjerne kunne ventes at vokse og tiltage i størrelse og vægt ved brug og øvelse paa samme vis som andre organer; men efterat dette punkt er naaet, vil den skarpe livskamp hindre videre udvikling i den retning.

Hos de lavere hvirveldyr er hjernen paa sin overflade som oftest ganske glat. Der er ingen folder. Dette viser, at hjernen her har havt fuld plads til at vokse saa langt, som den har havt nogen tendens til at gjøre det.

Men saa er der en række dyr, der har tommelfingre, som kan bevæge sig i modsat retning af de andre fingre ligesom paa vore hænder. Dette giver disse dyr evne til at pille op stene, kviste, frugter, spirer osv.; til at iagttage mere i det smaa og mere skarpt end andre dyr. De kan eksperimentere mere med tingene om sig. De lærer at slutte sig sammen og forbinde kræfter og forstand. Men alt dette sætter store og nye krav til hjernen — til forstands og følelsesliv. Og kravene, brugen, eksperimenter og forsøg vil her som overalt have en tendens til at udvikle videre vedkommende organ. Hjernen vil derfor trænge til at vokse ganske betydelig. Men grænsen for dens vækst i masse naaes her meget hurtig. Vedkommende dyr lever nemlig et liv, hvor der trænges letvindte bevægelser. De

maa kunne klatre, løbe og hoppe med største lethed. Følgen er, at hovedet ikke taaler at udvikles ud over et vist forhold til legemets vækst. Dette naaes snart, og dermed maa hjernens massevækst stanse; men livets erfaringer kræver fremdeles dens udvikling. Da er det, at et nyt fænomen opstaar i skabelsens verden. Hjernen, der er begrænset inden sit trange rum, og som maa udvikles videre, begynder at lægge sig i folder, hvorved dens overflade faar anledning til at vokse i betydelig grad uden vægtforøgelse. Og disse folder bliver saaledes den voksende intelligens' ydre kjendetegn.

Allerede hos aberne begynder denne udvikling; hos de høieste arter af dem er den ganske tydelig; hos buskkvinden endnu tydeligere, og hos det civiliserede menneske naar den sit høidepunkt, mens barnets hjerne og endnu mere barnets før fødselen endnu minder om buskkvindens og abens hjerner. Barnet baade efter og (væsentlig) før fødselen bærer jo i hele sin organisme ligesom naturens egen fortælling om menneskets udvikling; tidligere — førmenneskelige — udviklingsstadier kan her læres lige tydelig, som vi læser vor jordklodes tidligere udseende og former i de geologiske aflagringer.

Her har vi altsaa den simple aarsag til, at vi finder saa liden forskjel, hvad hovedskalleudviklingen angaar, mellem den vilde, det forhistoriske menneske og os selv. Hovedskallens vækst betinges ikke alene af den intellektuelle udvikling, men af rent ydre forhold og af legemets størrelse. Den havde naaet sin maximumsgrænse allerede, før mennesket optraadte. Vi finder grænsen for denne udvikling allerede hos aberne. Istedenfor at gaa videre i denne retning af masse, finder vi, at hjernen udvikler sig i retning af talrigere, dybere og større variation af „folder".

III.

Men hvorfor er nu spranget, ogsaa hvad denne sidste udviklingsretning angaar, saa lidet mellem den vilde og den civiliserede rutinearbeider? Her finder vi nemlig ikke den forskjel, man turde have ventet sig.

Svaret ligger nær. Den vildes hjerne bliver i virkeligheden meget mere anstrængt end en saakaldet „civiliseret" rutinearbeiders. Og derfor udvikles den mere. Naar den „civiliserede" arbeiders hjerne alligevel kan vise sig overlegen, skyldes det den ubevidste og stille indflydelse af de andre civiliseredes liv paa ham og — arv, blodblanding med individer og slegter, der har levet mere med hjernen.

Vi glemmer, at den vilde i virkeligheden lever et intenst hjerneliv. Han maa gjøre det for at leve. Det tidlige menneske kunde blot holde sig i livskampen ved hjelp af et overordentlig anspændt aandsliv. Herunder udvikledes da hjernemassen meget hurtigt. Og det forklarer det betydelige sprang, vi paa dette omraade finder mellem aber og alle mennesker, samt mangelen af „mellemled", hvad hjerneudvikling angaar. Mellemledene maatte hurtigt uddø og forsvinde.

Den vilde maa være en skarp iagttager af naturen. Vore største videnskabsmænd har jo lært meget af dem, og kan sjelden maale sig med dem i fin iagttagelsesevne. I at drage slutninger fra sine iagttagelser har

de ofte naaet en høi grad af udvikling. Den vildes kundskaber omfatter ikke saa meget som den civiliseredes; men de er gjerne selverhvervede og inden et snevrere omraade overordentlig fuldstændige. Og netop herved udvikles hjernen mest. Tankerne skjærpes, hvad der vil sige det samme som, at hjernens folder uddybes og forøges.

Den vilde maa studere veirlig, planter og dyr; de sidstes vaner og levevis saavelsom deres udseende; hvor og hvordan de bygger reder eller boliger, hvor de vandrer hen ved aarstidernes skiften osv., osv. Han maa kjende deres sansers styrke og skarphed, deres evne til at flyve eller løbe, deres muskelkraft, deres forsvarsevne, deres list eller mod o. s. v. Deres spor maa han kjende. En knækket kvist, et bøiet græsstraa maa kunne fortælle ham en hel historie. Menneskehjertet og det menneskelige sind maa han ogsaa lære at kjende.

Han maa kunne skaffe sig selv alt, hvad han trænger til livets ophold; være en dygtig jæger med al den udvikling af alsidig intelligens og færdighed, som dertil hører. Han maa kunne aflure naturen dens hemmeligheder, faa den til at give ham næring, lægemidler, klæder.

Den civiliserede rutinearbeider derimod har blot en eneste ting at lære — det haandværk eller arbeide, han befatter sig med; alt andet kan han være skjønt uvidende om. En laver sko, en anden staar hele sit liv og trækker i en snor eller styrer en enkelt maskine. Hjernen udvikles sandelig ikke derved. Til gjengjæld for dette enkle arbeide giver samfundet ham alt, hvad han trænger. Han spiser uden at have ringeste rede paa hvorledes disse spisevarer er kommet i hans hænder. Han klæder sig uden at kjende de veie, ad hvilke naturen yder os dem. Selv skolekundskaben presses mekanisk ind i ham, uden at den bliver til selverhvervet og følt viden, uden at den derfor behøver at sætte merker i hjernen.

Det er saaledes let nok, mener forfatteren, at forklare ligheden mellem den vildes og den „civiliserede“ rutinearbeiders hjerner, trods alle de tusen aar af „udvikling“, som skiller disse ad. Ja, hvad mere er; ifald disse rutinearbeidere ikke stadig blandedes med de klasser, hvor der tænkes mere, maatte de absolut gaa tilbage i hjerneudvikling og meget snart staa tilbage for buskmænd og hottentoter.

IV.

Her skimter vi da ogsaa en fare ved vor civilisation, som det ikke er af veien at være opmerksom paa.

Vi maa erindre, at ligesom ethvert organ ved brug udvikles og styrkes, saa svækkes det ogsaa ved ikke at bruges, indtil det kan helt forsvinde. Intet vindes uden ved anstrængelse, og ingen vinding beholdes uden ved ny og stadig anstrængelse. Det er en af naturens store og ufravigelige love. Naturen har altid en tendens til at faa os tilbage til urtilstanden; til at ødelægge al vinding, al kultur, al civilisation. Al forbedring er blot som en overfladisk politur over den; det naar aldrig ned til tingenes rødder. Den deiligste have og de bedst dyrkede marker vedligeholdes saaledes blot ved utrætteligt arbeide. Straks gartner eller landmand folder armene og ser magelig til, vender den raa, udyrkede, kaotiske natur tilbage og udsletter alle spor af kultur og for-

bedring. Da landmanden i parabelen sov, kom „fienden“ og saaede klinte blandt hveden.

Hele vor civilisation er blot et saadant haveanlæg midt i naturens urvildhed. Den stund, vi hviler eller slaar os tilro, vender kaos og raahed tilbage. Den vedligeholdes blot ved jevnt arbeide og stadig anstrængelse.

Lad den muskelstærke mand slaa sig tilro og ikke længer bruge sine muskler, og de begynder at tabe sin styrke. Lad et organ ogsaa forblive ubrugt gjennem mange slegtled, og det taber helt sin kraft og evne, — kan endog tilsidst forsvinde. Vi bærer jo endnu merke efter en hale, der engang var vore stamfædre i skabningen tilnytte; men af mangel paa brug er den forsvundet. Vort ydre øre har endnu hele det nødvendige apparat til at bevæges som en art hørerør; men af mangel paa brug er evnen til at benytte apparatet forsvundet.

Det samme gjælder selvfølgelig hjernen. Alsidig og jevn anstrængelse med at tænke, iagttage, sammenligne og drage slutninger har udviklet den. Kun saadan anstrængelse kan vedligeholde dens høie udviklingsgrad. Lad anstrængelsen eller nødvendigheden for at anstrænge sig ophøre, og udviklingen vil begynde at foregaa bagud. „Folderne“ vil lidt efter lidt udslettes, indtil det civiliserede menneskes hjerne ikke bliver mere udviklet end buskmandens eller orangutangens. Noget saadant finder altsaa sted hos den „civiliserede“ rutinearbeider.

Og her kommer faren. Der er en mulighed for, at netop vor civilisations høie udvikling i alle retninger kan, — idet den gjør livet for den enkelte altfor let, gjør arbeide og tænkning saa lette, at der ingen anstrængelse kræves, ingen videre brug bliver for hjernen, — ødelægge menneskeslegten, føre dens indre udvikling tilbage, idiotisere den trods de rige, herlige omgivelser. Slegten kan længe blive ligesom holdt flydende paa den ydre udvikling i en rent ydre kultur, mens de indre organer forfalder, saa aandsorganet, hjernen vender tilbage til abens standpunkt. Og saa kan et ydre stød bringe det hele til at falde overende, civilisationens maskineri til at styrte sammen over menneskenes hoveder, gaa hjelpeløst i stykker, og menneskene vil da staa der blandt ruinerne, blottede for alt som vore vilde forfædre og uden evne til engang at paaskjønne og bevare mindet om, hvad der er gaaet tabt.

Nogenlunde paa den vis, blot ikke i den grad, har jo historien seet store og rige civilisationer gaa tilgrunde før. Og jo høiere civilisationen har naaet, desto dybere maa faldet blive; thi desto større bliver afhængigheden af den ydre mekanisme og desto mindre den indre, af den enkeltes nødtvungne tankeanstrængelse fremkaldte udvikling.

Der er en mulighed for dette. Ja, det er mere end en mulighed, det er aldeles sikkert, at det maa saa gaa, medmindre menneskeheden ikke itide træffer sine forholdsregler derimod og sørger for, at den enkelte aldrig mangler brug for sin hjerne. Maskinernes vækst kan blive proportional med hjernemaskineriets forfald; menneskene forfalde indad, mens de bygger vor civilisations babelstaarn lige til himlen.

Thi det er jo saa, at alt „fremskridt“, al „reform“, al industriel og social udvikling, alle opfindelser, søger at gjøre det lettere for os at leve.

Men at det bliver lettere for os at leve, betyder, at der bliver mindre tvungen anvendelse for alle vore evner og specielt for tanken, for hjernen. Spørgsmaalet bliver da blot, om vi vil have fremsyn og klogskab nok til at erstatte den tvungne brug af hjernen med frivillig brug af den. Behøver vi den ikke til at leve af, maa vi benytte den til sport eller til udvikling i mere rent aandelige retninger.

Det er selvbevarelsens indstinkt, der i vor tid udvikler idrætsvæsenet. Uden det vilde slægten maatte forfalde, fordi livet er blevet saa let og trygt, at musklerne ikke finder tilstrækkelig nødtvungen avendelse. Idrætten er deres frivillige udvikling. Paa samme vis maa vi faa en art idræt for hjernen i form af et intenst og livligt aandsliv, skal ikke hjernens folder forsvinde, eftersom storindustrien og gode sociale tilstande gjør det muligt selv for en idiot at leve godt og sorgfrit.

Saaledes burde vi f. eks. erstatte den vildes nødvendighed for at kjende naturen og forstaa dens veie, med en frivillig, men lige selverhvervet og indgaaende kjendskab af samme art. Det civiliserede barn burde lære at forstaa det mægtige apparat, der giver det føde og klæder, at følge bomuldstrevlen og silketraaden paa deres veie gjennem maskinerne helt tilbage til den hvide bomuldsager og til silkelarven. Den mand, der faar sit rundelige udkomme ved at staa og trække i en snor eller dreie paa en hævarm otte timer om dagen, burde gives andre ting at tænke paa i fritiden; lokkes til at tænke, til selvtænkning. I modsat fald maa hans hjerne have en tendens til at blive saa glat og saa tom som en hunds.

Det moderne menneske kan igjen i et velordnet samfund føle sig altfor trygt. Der er udvikling i den vildes nødtvungne aarvaagenhed mod fiendens list og hevntørst. Der er intellektuel undergang i en af godt politi og fuldendt retsvæsen betrygget stat. Kanske havde den gamle romerske ret ikke saa liden aarsag i Romerrigets forfald. Folk blev for trygge.

Dette lader sig blot modvirke ved, at denne trygheds aarsag forstaaes af alle, og ved at alle føler sig som led i den kjæde, der frembringer den. En velordnet, social stat, hvor en herskende klasse skaffer det gode politi, bevogter grænserne, og sørger for at ingen lider nød, vilde meget hurtig ødelægge slegten. Farerne lader sig kun bekjæmpe ved, at politi, forsvarsvæsen og industriel udvikling bliver institutioner, hvori alle har del og ansvar, hvori alle hjælper til.

Den moderne materielle udvikling maa derfor gaa haand i haand med et intenst, rigt og alment aandsliv og med en demokratisering og decentralisation af alle institutioner, hvorved hver enkelt kan meddeles følelsen og forstaaelsen af tryghedens og den vundne civilisations fordele og farer. Kun saaledes kan et indre forfald undgaaes.

Fædredyrkelsen i Kina.

(Efter R. S. Gundry i „*Fortnightly Rev.*“).

Ethvert kinesisk kjem indbefatter en „fædrenes hal“, hvor de afdøde fædres tavler er opstillet. Hallen kan udgjøre en særskilt bygning, eller den kan blot bestaa i en hylde i beboelsesrummet; det afhænger af familjens økonomiske forhold og andre omstændigheder. Men tavlerne og et opbevaringssted for dem inden hjemmets enemærker mangler aldrig.

Desuden har hver slegt sit „fædretempel“, hvor slegtens „tavler“ opbevares, og hvor dens levende medlemmer paa visse store festdage — særlig ved vaar- og høst-ofringerne — mødes for at vise de døde ærbødighed og mindes dem.

Tavlerne er af træ og i gjennemsnit (størrelsen varierer i forskjellige provinser) en fod høie og tre tommer brede. De stilles ret op og ned paa et bord og bærer samme indskrift paa begge sider. Denne angiver den afdødes navn, rang, alder, fødsels- og dødsdato og alt andet, man maatte ønske at erindre. Desuden er ogsaa hver tavle paaskrevet fire kinesiske skrifttegn, *shen chu*, der betyder „aandeherre“, og *shen wei*, der betyder „aandetrone“.

Disse skrifttegn fuldføres ikke helt, før ved selve den høitidelige indvielse af tavlen. Der mangler en prik over hvert tegn. Paasættelsen af disse prikker foregaar ved begravelsen med mange og besynderlige ceremonier. Alt efter familjens sociale stilling er det en mandarin af høieste rang eller en ganske simpel literat, der leder ceremonierne. Hvem han saa end er, synes han ved denne leilighed at komme som keiserens repræsentant, idet keiseren jo er hovedet for den nationale kultus. Foruden denne leder er fire andre embedsmænd af lavere rang indbudt.

Naar da det store øieblik i ceremoniernes gang kommer, indtager de fem sine foreskrevne pladse ved det bord, hvorpaa tavlen er opstillet, to paa hver side af det og lederen foran. Ceremonimesteren udraaber: „Ræk op den høirøde blyant,“ hvorpaa en af assistenterne rækker lederen den høirøde blyant. — Ceremonimesteren siger atter: „Behager det vor høitærede gjæst at vende sig mod øst og modtage livets aande,“ hvorpaa lederen vender sig mod øst og aander paa blyantspidsen. Ceremonimesteren raaber da: „Paasæt den røde prik,“ hvorpaa lederen bukker undskyldende for de fire assistenter for at betegne, at han er det store verk uværdig, og derpaa sætter de betydningsfulde prikker, først over tegnet *chu* og dernæst over

wei. — Med de samme ceremonier bliver straks derefter de røde prikker oversmurt med tusch, og tavlen er færdig.

Efter dette træder „hovedsørgeren“ (ældste søn) frem, tager tavlen og sætter den paa et bord ved kisten. Lederen og hans fire assistenter knæler derpaa paa en matte foran tavlen, hælder ud tre skaaler vin som en ofring og kaster sig endelig tre gange paa ansigtet foran tavlen. Dermed er deres pligt gjort.

Næste dag foregaar selve begravelsen. Tavlen bæres med til graven under en pavillon med silkegardiner. Den bæres et stykke foran kisten i ligfølget. Om aftenen bringes den tilbage til familjens hjem — til den „ældste søn“s hus —, hvor der brændes røgelse foran den morgen og aften og ofres til den i de tre aar, sorgen varer. Efter udløbet af denne tid overføres den til slegtens fædretempel, for der at blive dyrket paa de store offerfester.

Foruden ceremonierne foran tavlerne i hjemmet og i fædretemplet, er der ogsaa en dyrkelse af fædrene ved gravene. Hver vaar og høst er det skik og brug for en kinesisk familje at vælge en dag til at besøge sine døde paa kirkegaarden. Der bringes fødevarer, vin, samt klæder og penge af papir. Et bord dækkes ved graven, en papirefterligning af den afdødes tavle opstilles derpaa, lys bliver tændt, røgelse brændes, forskjellige retter stilles frem, hvorpaa den afdødes nærmeste slægtning tilbyder den afdøde det hele offer.

Paa lignende vis foregaar ofringerne i hjemmet og i fædretemplet. Der dækkes som til gjæstebud foran tavlen, og den afdøde tilbydes det hele, forat han skal se, at man er villig til at tjene ham nu paa samme vis og lige saa gjerne, som mens han endnu levede. — Naar keiseren ofrer til Himlens Høieste Aand, indbyder han ligeledes sine fædre til at være tilstede og deltage i festlighederne ved at opstille deres tavler paa alteret. Om fødsler og giftermaal i familjen bliver „fædrene“ underrettet, som om de endnu var ilive. Keiseren underretter sine fædre om sin egen tronbestigelse. En brudgom fører sin brud ind i „fædrenes hal“ for at præsentere hende for fædrene og erholde deres velsignelse.

Undertiden forekommer der i det ritual, der benyttes ved ofringerne, en ligefrem bøn til fædrene, om at de vil beskytte sit afkom og give dem gode og lykkelige dage. Men bønnen er ikke en nødvendig del af ceremonien og forekommer ikke altid; saaledes hører vi keiseren blot sige: „Jeg vover at sige mine fædre, at jeg i denne vaarens første maaned med megen omhu har skaffet tilveie offerdyr, silke, vin og forskjellige retter som et udtryk for min stadige erindring af jer, og jeg beder ydmygt, at I vil værdiges at modtage min ofring.“

Blandt de kristne missionærer i Kina har der i aarhundreder været ført en ivrig diskussion, om hvorvidt disse skikke kan tillades og forenes med kristendommen, eller om de som afgudsdyrkelse maa være den kristne kineser strængt forbudt. Jesuiterne, der i det syttende aarhundre vandt saadan fremgang i Kina, var kloge nok til at finde skikkene forenelige med god kristendom. De indeholdt ingen virkelig tilbedelse af tavlerne eller af de hedenfarne aander, hed det, men var blot et udtryk for sønlig ærefrygt overfor de afdøde fædre. Og desuden fandt de disse skikke saa rodfæstede i Kina, at deres udryddelse syntes omtrent umulig; i hvert fald vilde det sinke kristendommens indtrængen i ganske overordentlig grad, ifald opgivelse af disse skikke blev gjort til en betingelse for god kristendom. De fandt skikkene at være af rent borgerlig karakter uden virkelig religiøst indhold. — Men andre har havt en modsat opfatning. En dr. Faber har opdaget, at fædredyrkelsen er roden til sytten forskjellige former af ondt og synd! Og flertallet af missionærerne finder, at det er en afgudsdyrkelse, der ikke kan taales.

Sikkert synes det at være, at kunde missionærerne bekvemme sig til at følge jesuiternes raad og lade disse skikke ifred, eller nøie sig med at bortrydde den virkelige overtro og de modbydelige ceremonier, som delvis har samlet sig om dem uden at udgjøre nogen nødvendig del af dem, saa vilde Kina straks frembyde en ganske anderledes frugtbar mark for kristendommens aand og grundsandheder, end det nu gjør. Kineseren kan opgive sin buddhisme, sin taoisme eller sin konfucianisme; han kan skifte trosbekjendelse og meninger; men fædredyrkelsen har dybere rødder; den opgiver han ikke; den sidder dybere end tro og religion.

Forfatteren finder det besynderligt, at den katolske kirke med sine helgener, billeder, bønner og aflad for de hedengangne og med sin Allehelgensdag egentlig kan have noget imod de enklere kinesiske skikke og ceremonier foran de afdødes tavler. Og han minder om, at denne ærbødighed for de døde og trangen til at give denne ærbødighed udtryk stikker ganske dybt, at vi gjenfinder dem ogsaa i protestantiske lande og blandt skeptikere af enhver art. Det protestantiske Amerika har saaledes sin *Decoration-day*, der er en art national og borgerlig Allehelgensdag — svarende til den kinesiske vaar- eller høstofring i „fædretemplet". Paa den dag samles byer og landsbyer for i procession og under store festligheder at smykke med blomster og flag de i nationens krige faldne soldaters grave. Forskjellen er blot, at kineserne benytter silke, vin og forskjellige lækre retter istedenfor blomster og flag. Og i de „soldatermonumenter", som sees omtrent paa hver amerikansk kirkegaard har vi noget tilsvarende til kinesernes fædretempel og opsatte tavler.

Noget lignende møder vi i Paris, hvor vi hører, at „slegtningerne af

de faldne soldater, der ligger begravne i fremmede lande, har begyndt at opstille mindetavler paa kirkegaarden Père Lachaise, og at bede foran disse og smykke dem med blomsterofringer."

Spranget er dog ikke saa overvættes stort fra dette til kineserens fædretempel. Her om dagen overvar Casimir-Perier (medens han endnu var præsident) med sine ministre en sørgegudstjeneste over den afdøde tsar paa Allehelgensdag i den russiske kirke. Lige efter gudstjenesten aflagde de et besøg ved præsident Carnots grav. — — Og saa skulde vi ikke paa nogen vis kunne forstaa kineserens fædredyrkelse!

Endelig mener forfatteren, at det kan have sin interesse at vide, hvad de bedre underrettede og intelligente kinesere selv mener om disse skikke.

En høitstaaende missionær forklarede en mandarin, at man maatte modsætte sig fædredyrkelsen, „fordi den indbefatter tilbedelse af de døde, eller i det mindste gjør de døde til et samfund af aander, der staar mellem de levende og den Høieste Aand; og fordi aanderne antages at kunne gaa i forbøn for de levende hos Gud, og maa forsones ved ofringer." „Høistærede," svarede mandarinen, „De tager feil. Fædredyrkelse er ikke afgudisk. Den har ikke den religiøse betydning, De mener. Den er kun en ærbødighedens og kjærlighedens ceremoni, til minde om de afdøde, hvem vi ønsker fremdeles at kunne tjene, som var de endnu iblandt os."

Og en kjendt katolsk missionær spurgte en mandarin, der netop havde ofret et rigt maaltid mad ved en vens grav, om da de døde efter hans formening trængte spise. „Hvor kunde De dog tro noget saadant?" var svaret; „kan De virkelig tro mig saa taabelig?" — „Men hvad er da ofrets betydning?" — „Vi ønsker at hædre vore venners og slægtninges minde; at vise, at erindringen om dem endnu er frisk i vort sind, og at vi fremdeles gjerne vilde tjene og behandle dem, som da de var iblandt os. — Blandt de lavere klasser hersker der vistnok megen overtro paa dette punkt; men er ikke raa, uvidende mennesker altid og overalt overtroiske?"

Utvilsomt. Og her er et eksempel ogsaa derpaa fra Kina. En missionær spørger en mand, der netop har brændt en del papirklæder ved en grav: „Tror du da, at aanderne benytter papirklæder?" — „Nei, paa ingen vis; men efter at papirklæderne er brændt, bliver de til virkeligt klæde eller silke i det næste liv." — „Hvordan ved du det," spørger missionæren videre, „du har jo aldrig været der for at se!" — Roligt kom svaret: „Og hvordan ved De, at det ikke er saa?"

Svaret er prægtigt; men det er ikke dermed, vi her har at gjøre.

Vi finder, at den uvidende mener, at aanderne trænger klæder; den oplyste mener intet saadant. Bør det os, naar vi ønsker at forstaa en national skik, der følges med lige hjertelighed af alle, at søge en forklaring hos de mest uvidende? Underlige forklaringer vilde vi vist af tilsvarende individer i Europa faa over mange kristne skikke? Vi vilde le ad dem, der tog en overtroisk og uvidende italiensk bondes forstaaelse af kristendommens artikler og ceremonier som den ene rette. Vi vil ikke taale nogen anden forklaring deraf, end den som kirkens klareste og dybeste tænkere giver. Skal vi ikke gjøre mod kinesernes fædredyrkelse, som vi selv i vore religiøse skikke vilde gjøres mod? — Lad os da til slutning høre, hvad Konfucius selv har at sige i sagen. „Den sønlig ærbødige ærer den, hans fædre ærede, og elsker den, hans fædre elskede. Saa tjener han de døde, som han tjente dem, mens de levede.“ Det er øiensynligen tanken i det hele, — at døden ikke skal afbryde venskabets og slægtskabets baand og kjære pligter; at man vedbliver at elske og at mindes trods døden; at de afdøde skal vedblivende hædres, og at villigheden og hjertelaget til at tjene dem er de samme, som de var mod de levende.

Visselig ingen styg skik i og for sig. Den tyder paa et godt og retskaffent hjerte. — Der er overtro forbundet dermed, som uden at gaa kinesernes følelser nær, kan bortryddes. Men lad skikken vedblive, kun gradvis renset og aandiggjort, indtil stigende oplysning og udvikling giver de følelser, der har faaet udtryk i den, andre og bedre former.

„Deres hædrede religion er god,“ sagde nylig en kinesisk literat til en missionær; „men der er én ting, I aldrig faar os kinesere med paa, det er et opgive fædredyrkelsen.“ „Hvis kristendommen blot,“ sagde en koreansk prins, der havde lært denne religion at kjende, „vilde tilpasse fædredyrkelsen, udrydde af den alt, der smager af afgudsdyrkelse eller overtro, men lade os beholde skikken selv, saa maatte Korea kunne kristnes paa tre aar.“

Paa den anden side hører vi fra en kristen kinesisk prest, der øiensynlig har den omvendtes vanlige fanatisme, at han ikke vilde have noget med fædredyrkelsen at gjøre i nogen form, at den absolut er af det onde, at alt, hvad han i sin nyvundne kristne dydsirethed vilde tillade sig at eie af minde om de kjære afdøde, er et fotografi — fotografi, ikke malet portræt eller tavle — med paaskriften „I paradis!“

Mon ikke fædrehallens indhold blev vel saa hyggeligt og tiltalende som et album af den art?

Fra privatlivet i det gamle Ægypten.

(Efter „*Revue des Revues*").

Den mængde papyruser, som i senere aar er blevet bragt for dagen, gjør det muligt at danne sig et ganske godt billede af livet blandt de gamle ægyptere. Nylig har saaledes *Journal des Savants* indeholdt en interessant artikel om indholdet af 360 papyruser, der blev fundet nær den gamle by Arsinoe, tæt ved den berømte kunstige indsø Moeris. Papyruserne befinder sig nu i Berlins museum og bestaar af salgs- og domsdokumenter, kontrakter, privatbreve, osv. Man kan let forestille sig, hvilket klart lys en saadan samling maa kaste over tidens liv, og hvor virkelig den maa gjøre dette.

Tiden er i dette tilfælde det første og andet aarhundre af vor tidsregning. Vi forbauses ved at opdage, hvor meget livet da lignede livet nu. Vi gjenfinder vore egne tanker, følelser, laster og dyder. Menneskene var øiensynligen lidet forskjellige fra menneskene nutildags. Og institutionerne var heller ikke saa forskjellige, som vi har drømt. Vi vilde neppe have fundet os saa svært fremmede blandt de gamle ægyptere. I enkelte retninger kunde de endog gjøre paastand paa at være mere „fremskredne" og „moderne", end vi endnu er.

De havde for eksempel den franske skik, at en kvinde skal bringe sin mand en medgift i ægteskabet. Men den maade, hvorpaa dette udførtes, viser os et folk, hvor kvinden stod meget mere fri, selvstændig og lovbeskyttet end i det moderne Frankrig. Det var nemlig hustruen selv, der gav medgiften, og hun gav den først efter ægteskabets fuldbyrdelse og bestemte da selv dens størrelse. Blev saa hun og manden senere uenige og bestemte sig for at skilles, saa maatte han værsgo betale hende medgiften tilbage. Dette maatte ske straks, ifald det var ham, der forlangte skilsmissen; men inden tredive dage, ifald skilsmissen skede efter overenskomst. Manden matte kvittere for medgiftens modtagelse, hvilket skede i følgende faste form:

„Ægtefællerne vedbliver at leve sammen i god forstaaelse, som de hidtil har gjort, idet manden skaffer hustruen alt, hvad hun trænger, klæder og alt, hvad der anstaar sig en gift kvinde, alt efter hans økonomiske stilling. Ifald de nogen gang ikke længer enes og derfor skilles, skal manden levere hustruen tilbage den medgift, hun har bragt. — Dette maa ske straks, ifald han forstøder hende, og 30 dage efter derom stillet anmodning, ifald skilsmissen sker efter overenskomst. Hengaar denne frist, uden at betalingen er erlagt, saa pligter han desuden at bøde for forsømmelsen med et beløb andragende til femti procent af kapitalen. Bøderne lægges til medgiften og det hele bliver at betale til hustruen, der da kan gjøre lovlig eksekution i alle hans eiendele, som om der var faldt dom derom."

Det er vel ogsaa efter dette tydeligt, at hustruen kunde staa som særeier af egne midler. Hun behøvede neppe at give manden som medgift alt, hvad hun eiede.

I det ægyptiske samfund arvede ogsaa døtre lige med sønner, saaledes at en ung kvinde af de bedre klasser altid maatte besidde formue i eget navn. Det viser sig imidlertid efter papyruserne, at kvinderne sjelden optraadte selvstændig i kontrakter og offentlige dokumenter og handlinger. De havde gjerne en værge, fader, broder, mand, svoger eller søn, der optraadte og undertegnede for dem. Det var vel ikke rigtig anstændigt for dem at sætte sine navne paa offentlige dokumenter. Imidlertid er der dog beviser paa, at de ogsaa kunde optræde helt selvstændig og oprette kontrakter og undertegne dem baade med eget navn og udelukkende til eget gavn.

De romerske soldater havde ikke lov til at gifte sig, saalænge de stod i tjenesten. Loven anerkjendte derfor ikke de forbindelser, de maatte indgaa. At loven anstillede sig uvidende om dem, hindrede dem imidlertid ikke fra at eksistere.

Soldater blev — trods loven — forelsket og gjenelsket. De elskede kunde ikke lovlig gifte sig; men de giftede sig uden lov, flyttede sammen og levede sammen som mand og hustru i et og alt. Den godtroende pige gav endog sin elskede soldat paa vanlig vis en medgift og modtog hans kvittering. Og alt gik godt, saalænge kjærlighed og enighed varede. Loven gjorde ingen indvendinger mod forbindelsen, den vilde blot værge sig mod forpligtelser og hindringer, ifald soldaten pludselig blev kaldet andetsteds hen.

Men nu kunde det hænde, at han modtog saadan kaldelse, eller det ildfulde soldaterhjerte kjølnede og de to trættede mere, end de elskede. Kanske afbrød han saa uden videre forbindelsen, eller de enedes om at skilles. Og hun presenterede saa i al troskyldighed sin medgiftskvittering, kun for at erholde det svar af den forhenværende ømme elsker, at papiret var værdiløst, at loven ikke anerkjendte noget ægteskab med en soldat, selvfølgelig heller ikke nogen mulighed for en medgift eller dermed forbundne forhold. Og de kloge advokater og dommere, til hvem den bedragne skjønne henvendte sig, rystede kanske medlidende paa hovedet, men maatte forklare hende, at soldatens ord var sandhed. Hendes penge var fløine og ikke til at faa tilbage. Hun skulde have været klogere paa forhaand.

Og pigerne lærte at blive klogere paa forhaand. De kunde ikke raade over sine hjerter og hindre, at de skinnende lanser og hjelme satte dem ibrand; de kunde ikke slukke den ild, mod hvilken ifølge en erfaren autoritet „mange vande“ intet formaar; men de kunde dog midt i kjærlighedens vilde rus tage sine forsigtighedsregler med hensyn til pengene for det tilfælde, at elskeren skulde blive kjed af dem. Hjertet kunde de ikke frelse, men pengene forstod de ved et lidet sindrigt lovkneb at redde.

De gav naturligvis den elskede medgiften lige fuldt. Hvor kunde de negte ham den? — Gav ham kanske alt, de eiede, i tryg hengivenhed — mod kvittering. Men de var lure nok til ikke at kalde tingen medgift, men et laan, et depositum, og den elskede soldat maatte kvittere for pengene i den form. Og da maatte jo loven give dem ret og skaffe dem, efter endt kjærlighed, pengene og deres solide behageligheder tilbage;

thi loven forbød jo ikke en kvinde at laane en mand en sum penge eller deponere den hos ham.

Nu var det soldaten, som fandt sig narret. Og den tapre mand gav sig selvfølgelig ikke saa let. Det kom ofte til sagsanlæg. Soldaten gjorde da gjennem en endnu sindrigere advokat, end hustruen havde havt, gjældende, at „laanet“ blot var en forklædt medgift, og at det derfor ikke var at tilbagebetale. Og der udspandt sig lange retssager og loven for ilde under den sindrige procedure. Der maa have været anledning baade til skandaler og pikante afsløringer. Uheldigvis var der ingen presse, som kunde udbasunere det hele; men til gjengjæld løb vel tungerne i de tusen hjem desto rappere. Og det hændte — ser vi af papyruserne —, at dommerne tilsidst „kjendte for ret,“ at pengene var en medgift, og at soldaten kunde beholde den som ærlig vundet krigsbytte i den evige strid mellem de stærke og de skjønne.

Paa vanlige laan betaltes der forresten en meget høi rente. Rentefoden var i almindelighed 12 pct. Skatterne var ogsaa høie. De bestod væsentlig i eiendomsskat fordelt paa allehaande arter af eiendele. Hver borger maatte udfærdige en nøiagtig liste over sine eiendele — faar, svin, æsler, baade, avlede tønder hvede, hirse, o. s. v. — og aflevere den til øvrigheden. Selv offerdyrene blev beskattede. Hver kommune havde sin „ligningskommission“, der fordelte skatterne. — Der var ogsaa en „stempelskat“ paa alle offentlige dokumenter.

Foruden over sine eiendele maatte hver mand ogsaa udfærdige en liste over de kvinder, der beboede hans hus. Listen maatte give deres navn, alder og signalement.

Her er et testamente fra aaret 155:

„Stotoetis Horu, søn af Panephremmis og den store gud Svenopés’ prest, tilhørende den fjerde stamme, 43 aar gammel og med et saar paa den høire haands anden finger, — bestemmer som følger:

Efter min død giver jeg til mine to sønner ved min hustru Thares, nemlig Horu og Pabus: — til Horu en dobbelt del af alt, hvad jeg efterlader mig af bevægelige og ubevægelige eiendele, desuden en dobbelt del af en sum paa 2500 drakmer, som Thares laante, mens hun var gift med Horu, søn af Satebus; — til Pabus den resterende del af alt; — til Thares, saa længe hun forbliver enke, (et vist kvantum) korn og olje pr. maaned samt 20 drakmer om aaret til klæder.

Testator udnævner desuden til formynder for sine to børn, indtil de opnaar den lovlige myndighedsalder, sin geistlige kollega Pabus Sotabus, søn af Harpagetes. Formynderen tilser, at børnene erholder mad, olje, klæder og alt, hvad de trænger. Naar de bliver myndige, skal han aflægge dem regnskab for alt. Ingen garanti skal afkræves ham. Han skal ogsaa have fuldmagt til at sælge og bortpante, dog kun med samtykke af samtlige personer, der som vidner har sit segl under dette testamente.“

Derpaa følger syv vidners navn og segl, hvorpaa en Harpagetes, søn af Pakusis (eller som vi vilde sige Harpagetes Pakusisen), erklærer, at han har skrevet testamentet for testator, der ikke kan skrive.

Ogsaa testamenter gav da som nu anledning til megen trætte og ti

langvarige retssager. Papyruserne fortæller saaledes om en, hvor ikke mindre end fire advokater optræder med særdeles veltalende indlæg.

Der var i det hele en overflod af juridiske tvistemaal og øiensynlig gode tider for sagførere i det gamle Ægypten. Af skandaler, bagtalelse og skjændebreve var der ogsaa en hærskares mangfoldighed.

De gamle mumier, der nu ligger omkring i museerne, var nok i sin tid vore egne brødre baade i godt og ondt, og hede lidenskaber fyldte da de tørre, uhyggelige hylstre.

Livets gaade.

(Efter Moriz Carriere i „*Zukunft*").

For at udfylde *E. du Bois-Reymonds* artikel „Ny-vitalismen" gjengives her et opsæt af den for nogle uger siden i en alder af 78 aar afdøde Münchener-filosof *Moriz Carriere;* kjernen i dennes idealistiske lære er, at det individuelle er det væsentlige og bestemmende.

Hvad livet er, udgjør et livsspørgsmaal for os; besvarelsen har ikke blot i videnskabelig henseende den høieste betydning, men den viser sig tillige at indeholde en rettesnor for vor gjøren og laden. Nu er vor erkjenden først og fremst en opleven, en umiddelbar opdagelse af os selv og af, hvad der foregaar i os; deraf slutter vi os til vor tilværelses grund, betingelser og formaal. Naar vi udfører et forsæt, oplever vi os selv som aarsag til de virkninger, vi frembringer, og forsættet var vor handlens formaal; vi danner derefter kausalitets- og hensigtsbegrebene og bedømmer efter disse de erfaringer om udenverdenen, som vi slutter os til gjennem vore fornemmelser; hvis vi indser, at vi ikke selv er disses aarsag, at de paatrænger sig os endog mod vor vilje, slutter vi os deraf til virksomme kræfter udenom os som betingelsen for, hvad der foregaar inden os.

Ikke ting udenom os, men vi selv er os det umiddelbart visse; at vi lever, føler, tænker, er det ubedragelige. Hvorledes oplever vi os selv? Som en følelse af vort selvs enhed i mangfoldigheden af vore fornemmelser, viljesbevægelser, forestillinger: idet vi opfatter os som Jeg og derved sætter os selv som et aandsvæsen, erkjender vi ogsaa det enhedsbaand for alle indre foreteelser, hvorved de er vore, som konstant under deres skiften? og saaledes er det levende i denne selvbetragtning for os den blivende enhed i fylden og omskiftelsen af forteelser i os og om os. Men selv-følelse og selv-bevidsthed er vi kun, forsaavidt vi ved egen virksomhed, ved selv-bestemmelse opdager os selv, og vi vilde ikke kunne komme til

os selv, hæve os til denne subjektivitet, sætte os selv som Jeg, om vi ikke var virkelig til.

Fra dette vort indre skuer vi ud paa det ydre: vi er levende som en organisme, der ved selv-dannelse udvikler sig af det enkle, afleder sig i forskjellig mangfoldighed og dog holder alle enkeltheder indbyrdes sammen, opretholder sig og udformer sig videre i stadigt stofskifte. Dette legeme er organet for vor sammenhæng med udenverdenen: dennes bevægelser bliver gjennem sanseredskaberne og hjærnen omsat til fornemmelser og til livsytringer i vort indre væsen; og vore viljesbevægelser ytrer sig i legemsbevægelser, der griber ind i udenverdenens mekanisme. Saaledes er det levende ikke til for sig alene, men det danner et led i verdenssammenhængen, saa vi nok tør sige: det uorganiske er der for det levendes skyld, forat dette skal faa rast til at danne sig et legeme, og alle den uorganiske naturs kræfter og bevægelser vilde saagodtsom sletikke være til, om de ikke blev fornummet og udnyttet af følende væsener.

Livet er et urfænomen; for det livløse kunde det lige saa lidt gjøres forstaaeligt som lyset for den blinde; det maa netop blive oplevet. Ud fra vor egen erfaring kan vi forstaa livsforeteelser af anden art, og sætte os ind i de lavere dyrs, ja cellernes tilstand, idet vi jo bærer cellerne i os som enkeltled af vort eget væsen; selv-dannelse, bevægelse, stof-optagen og stofudskillen hører ogsaa med til deres egenskaber. Men til begribelsen af livet kan vi kun naa ud fra os selv, især da det lavere jo maa forklares ud fra det høiere, og ikke det fuldkomnere ud fra det ufuldkomnere.

Gaar filosofien ud fra det indre for at naa udad, saa tager naturforskningen veien fra det ydre for at naa indad. Den behandler de kemiske elementer i organismen, særlig de nye, i den uorganiske natur ikke forekommende betingelser; den undersøger de fysiske love og betingelser for varmefrembringelsen, for nerve- og muskel-elektriciteten, for maaden hvorpaa bevægelsen bliver spændkraft og denne igjen bevægelse. Men under alt dette arbeide har forskeren kun delene i sin haand, medens han fattes det indre baand, det ordnende enhedsprincip i mangfoldighedens fylde — det som skiller en organisme fra det uorganiske. Dette enhedsprincip saa man i „livskraften“. Til den bekjendte sig en af aarhundrets føreraander, Johannes Müller, i sin fysiologi. Uden den fandt han det umuligt at forstaa sanse-, bevægelses-, aandedræts-, fordøielse- og forplantelses-organernes vidunderlige bygning. Gjenfrembringelsen af syge og skamferede lemmer, den inderlig sammenhængende udvikling i det stadig sig nydannende legemes stofskifte, den egoistiske energi hos sanseorganerne, som ved de forskjellige indvirkninger dog betinger den rene fornemmelse af lys og tone — alt dette gjorde ham det nødvendigt at forudsætte livskraften. Og Müller fik tilhængere blandt samtidens største naturforskere. Men han mødte ogsaa

kritik, ikke mindst fra E. du Bois-Reymonds side. Denne kritik oversaa imidlertid den vigtige ting, at naar vor organisme fungerer paa en maade, der er væsensforskjellig fra den livløse naturs bevægelser, da maa dette have en aarsag; og denne aarsag benævnedes livskraften. At antage en fælles-livskraft for alle de saa forskjellige levende væsener, synes rigtignok ikke heldigt. Da er det greiere at forudsætte individuelle dannelses-principer for de organiserende kræfter, der som led i verdens-sammenhængen benytter de uorganiske kræfter efter disses natur og love til frembringelse af de forskjellige organismer.

E. du Bois-Reymond udtaler i sin festtale i Berliner-akademiet forundring over den saakaldte ny-vitalismes opkomst og beskylder denne nye retning for at begaa samme kapitalfeil, som han for 40 aar siden søgte at overføre den müllerske vitalisme: en falsk opfatning af begrebet „kraft“. Kraften skulde bare være noget, vi for at tilfredsstille vor kausaltrang forestiller os som aarsag til ændringer, som selv er det eneste virkelige, vi iagttager; atomerne skulde ikke være et kjøretøi, som kræfterne snart kan spændes for og snart spændes fra. Hertil maa svares; Hvem i alverden har antaget døde stoffe med forspændte bevægelseskræfter? — Ændringer skulde være det eneste virkelige? Men kan der tænkes ændringer uden at forudsætte noget, der ændres? bevægelse, uden noget, som bevæges? Det ur-sikre, umiddelbart oplevede er vore fornemmelser; for deres skyld forudsætter vi ifølge kausallovene i os noget virkeligt, ydre, som betinger dem. Dette virkelige virker, ellers kunde vi ikke fornemme det; det er altsaa virkende kraft! Den væren, vi oplever inde i os, er virksomhed, sig selv bestemmende virksomhed; altet er et system af kræfter. Her er ikke tale om døde atomer og forspændte kræfter, men om kraftcentrer, som først betinger det rumlig udstrakte stof eller materien, og som derved ytrer sig som kraftforeteelse — et anskuelsesbillede i os, opstaaet ved samvirken af objektive kræfter udenom os og af den subjektive kraft i os.

Det første i begrebet liv, hvorved først al erfaring bliver mulig, er den konstante enhed i alt det mangfoldiges omskiftelser; denne enhed oplever vi som en kjendsgjerning; skulde det altsaa ikke netop være en „grundfeil“ at sætte den ud af betragtning? Hvorledes skal ellers selvfølelsen forklares som resultatet af en mængde følelsesløse stoffe? Man maa netop sige med Helmholtz: „Naturforskningens første princip er, at vi maa forestille os naturen som begribelig, da det ellers ikke var mening i at ville udforske den.“ Følelse, bevidsthed uden noget virkelig værende er jo utænkeligt; og selv-følelse, selv-bevidsthed opleves og erfares nu engang ikke som en usammenhængende mangfoldighed, men som en i sig værende enhed. Og ud herfra slutter vi os til centralmonaden, den objektive kraft, der er istand til at blive var sig selv, og som virker som organi-

sationsprincip for andre objektive kræfter, i hvis system den danner et led, trækkende dem til sig efter deres egne love og derved bestemmende organismen i dens vedvarende udvikling.

Naar E. du Bois-Reymond opstiller begrebet „dynamisk ligevægt“ som det eiendommelige for de stofskiftende levende væsener, da er det ikke let at forstaa, hvorledes dette kan være et bevis mod antagelsen af en livskraft. Det giver jo ingen forklaring, udtaler blot en kjendsgjerning. Stofskiftet forudsætter jo organismen. Hvad der skulde forklares, er spørgsmaalet, om denne vidunderlige organisme kun danner blinde stofpartikler uden mening og formaar at forsyne disse med en følelse af selvets enhed.

Betænkeligheden ved den organiske naturs hensigtsmæssighed finder E. du Bois-Reymond ryddet tilside ved Darwins lære om det naturlige udvalg. Men udviklings-principet, som jo allerede Hegel havde hævdet for filosofien, skiller sig fra det blotte princip om ændring; det forudsætter jo et udgangspunkt og et endemaal for livsvirksomheden.

Dette forklarer noksom, at vitalismen paany reiser hovedet med krav paa anerkjendelse af en livskraft for cellen som den organiske naturs grundelement. Den moderne eksperimentale udviklings-videnskab taler jo ogsaa for tilstedeværelsen af et individuelt organisationsprincip, der forstaar at hævde sig trods alle, endog de vilkaarlige indgreb i livsvilkaarene. Ad kemisk eller mekanisk vei er endnu ingen celle blevet „kunstig“ fremstillet. Hvorfra er saa den første celle?

Overfor de i senere tid fremkomne indvendinger mod Darwins teorier, som nyvitalisterne paaberaaber sig, giver E. du Bois-Reymond sig til at udpønse, hvad der paa den vis bliver tilovers af en naturforskers livsanskuelse. Han overser, at den allerede af Kant og Goethe forudsatte sammenhængende udviklingsrække inden det levendes verden ikke forkastes, fordi om det antages, at kampen for tilværelsen, det naturlige udvalg og arveligheden kun er betingelser for indre drivkræfters virksomhed.

Og overfor nyvitalisten Bunges udredning af det heldige i at begynde den fysiologiske forskning med den mest sammensatte organisme, fordi man her kan tage sin indre sans med til hjælp ved undersøgelsen erklærer E. du Bois-Reymond sig ude af stand til at finde nogen mening i en slig tale. Er han da ikke selv levende, og har han ikke en livs-følelse, som han dog ikke kan fornemme med sine fem sanser, men kun sporer i sit eget indre? Opfatter han sig ikke som Jeg, og bliver han ikke derved sin selvbestemmelse var? Tanke, vilje, fantasi er jo dog uadskillelig forbundne, naar et forsæt udføres? Og dette er jo dog foreteelser, som ikke hører rummet til. Vi føler vort indre væsen, og dette faar sit udtryk i miner og gebærder, altsaa i bevægelser, som lader sig iagttage ved sanserne; og af tilsvarende miner og bevægelser, som vi iagttager hos andre, slutter

vi, at der hos disse andre foregaar lignende indre foreteelser som hos os selv. Ud fra vort eget indre fatter vi altsaa livets væsen og kan saaledes yde fysiken en haandsrækning i dens stræv med udforskningen af de ydre bevægelser.

Aktiviteten, hvori Bunge ser livets gaade, erklærer E. du Bois-Reymond for ensbetydende med hans eget begreb, den dynamiske ligevægt, som er det, der udmærker levende væsener fremfor livløse ting — det ved ydre „indforlivende pirringsmidler" (næringsstoffe, vand, luft, lys) fremkaldte stofskifte, hvorved bunden energi omsættes i bevægelses-energi. Men ligesaalidt som mursten og planker af sig selv frembringer et hus, kan surstof og kulstof af sig selv frembringe en organisme med iboende fornemmelse af dens egen enhed. Stofskiftet maa have en anden grundaarsag end blot og bart tilstedeværelsen af de stoffer, som skal skifte. Der kræves en centralmonade. Og E. du B.-R. erklærer selv, at vi bliver staaende foran de uløste gaader: organismens opstaaen, dens hensigtsmæssighed og skabelseshistoriens eventyr. Men verdensgaader løses kun ved antagelsen af et verdensprincip, som tænkes slig, at det gjør løsningen mulig. Den gaade: hvorledes bevægelser bliver til fornemmelser, og forestillinger og viljestilstande til bevægelser — den gaade løser vi ved, at vi ser, hører, gaar, handler. Løsningen beror paa, at der inden i os er et væsen, som organiserer kroppen, føler, vil, tænker; og dette væsen er den „sjæl", som fysiologien trods al sin indtrængen paa sjælelærens omraade endnu ikke har magtet at gjøre det af med — sjælen, som man helst kan indsætte som betegnelse for det begreb, ordet „livskraft" er saa vagt et udtryk for.

Som forklaring paa verdens oprindelse opstiller E. du B.-R. to hypoteser: enten er den hele materie frembragt ved en enkelt skaberakt af den guddommelige almagt og det saaledes, at den ifølge sine iboende love maatte gjennemgaa en udvikling, der paa et bestemt punkt fremkaldte opkomsten af levende væsener, der efterhvert ifølge de samme iboende love udviklede sig til den fuldkommenhed, som betegnes ved hjernemennesket — eller ogsaa maa det antages, at den uendelige materie med sine nuværende egenskaber fra evighed af bevægede sig i det uendelige rum.

Men denne sidste antagelse giver ingen forklaring paa saadanne urkjendsgjerninger som følelse og tanke. Og antages den første hypotese, hvorefter dog sjælskræfterne og de individuelle livsspirer hører med til de i den oprindelige skaberplan fastslaaede betingelser for liv — skal man saa sige, at vitalismen er en godtgjort eller en gjendreven teori?

Der gives imidlertid en tredje løsning. Naturen bærer intet merke af at være gjort; alt organisk, alt aandigt særtegner sig ved selv-dannelse, selv-bestemmelse; og alle kræfters gjennemgaaende vekselforhold og veksel-

virkning, ligesom alle naturloves sammenhæng viser os ikke hen til en flerhed, men til en oprindelig enhed — en urkraft, der selv udfolder sig til kræfternes system, idet den giver livskilden frit løb, uden dog at slaa sig tilro, men vedblivende fortsætter sin virksomhed i verden; og ligesom vi over naturmekanismen opbygger et aandigt frihedens og sandhedens, godhedens og skjønhedens rige, saaledes er Gud i sig selv naturkraft og selvbevidst vilje til kjærlighed, i og over alt levende i sig selv. Naturalisme og idealisme, panteisme og teisme, alt er udslag af mangfoldig betragtning af den rene virkelighed; de var ikke til, store tænkere havde ikke forkyndt dem, om de ikke indeholdt nogen sandhed. Lad os søge den hele sandhed, ikke i dens udvortes forbindelse, men i en udvikling, som i verdensprincipet anerkjender og medgiver det berettigede ved enhver verdensanskuelse.

Byernes udviklingshistorie.

(Efter **Elisée Reclus** i „*Contemporary Rev.*).

I.

Naar man iagttager vore moderne storbyer, hvordan de med hver ny dag, ja næsten med hver time bliver større, hvordan de med hvert aar sluger nye masser af indvandrende og lig kjæmpepolyper skyder sine graadige fangarme langt ud i det omgivende land, vil man let gribes af angst, som saa man de første kjendetegn paa en udbrydende samfundssygdom. Man føler sig fristet til at udbryde i forbandelser over disse uhyre sammenhobninger af mennesker og profetere mod dem som Jesaja profeterede mod „Tyrus, der var fuld af visdom og fuldkommen i skjønhed,“ eller mod Babylon, „morgenens søn“. Og dog er det let at vise, at et sligt uhyre sammensat væsen som en by ikke helt igjennem er resultatet af en sygelig udvikling. Er det end saa, at enkelte sider af en bys fysionomi frembyder uhyggelige problemer for moralisten, saa er dog byen i sin normale udvikling et bevis paa sund evolution. I de lande, hvor byerne vokser, gjør menneskeheden fremskridt, hvor de svinder ind og affolkes, staar civilisationen i fare for at dø ud. Det er derfor vigtigt at faa en klar forstaaelse af de aarsager, som har bestemt byernes oprindelse, udvikling og undergang, og som nu forvandler dem lidt efter lidt ved at binde dem sammen med det omgivende land.

I de tidligste tider, da vore første stamfædre i horder vandrede gjennem skoge og ørkener, viser sig de første spirer tll fremtidens byer. Og

det er paa dette primitive udviklingstrin vi kan iagttage den første opvaagnen af de skabende kræfter, hvis mægtige verk skulde blive det centrum for udfoldelsen af det rigeste menneskeliv, som vi kalder storbyen.

Mennesket er et samfundsvæsen. Ingensteds finder vi et folk, hvis livsideal er fuldstændig isolerthed. Længselen efter den absolute ensomhed er et sygdomsfænomen, som blot er muligt paa et høit kulturtrin, eller forekommer blot hos fakirer og ankoreter, personer, som er omtaagede af religiøst delirium eller knækkede af livets sorger; og selv disse mennesker er stadig afhængige af det omgivende samfund, der hver dag giver dem det brød, de erhverver sig ved sine bønner og velsignelser. Var de virkelig fyldt af den høieste religiøse henrykkelse, vilde de opgive livet paa stedet; og var de virkelig fortvilede, saa vilde de luske sig væk for at dø som det saarede dyr, der skjuler sig i skogens mørke skygger. Men den normale vilde — jægeren, fiskeren eller hyrden — holder af at være sammen med sine medmennesker. Hans forskjellige fornødenheder vilde ofte tvinge ham til at holde ensomt udkig efter bytte, forfølge fiskestimene alene i sin lille kano og drage fjernt fra stammens leir for at søge beitegange for sine hjorder; men saasnart han har en tilstrækkelig beholdning fødevarer, skynder han sig tilbage til stammens leir, kimen til fremtidens by.

Naar jeg undtager lande, hvor befolkningen bor spredt, pleiede de enkelte stammer at have et fælles mødested, almindeligvis i en egn, som var let tilgjængelig ad de naturlige veie, — floder eller fjeldskar. Her holdt de sine fester og raadslagninger, her byttedes varer. Rødhuderne, som endnu i forrige aarhundrede streifede om i Missisipis skogegne og prærier, holdt sine sammenkomster paa en eller anden halvø, hvor floderne løb sammen — eller paa træløse høider med udsigt over lange strækninger, saa de kunde se sine stammebrødre drage over den fjerne prærie eller ro paa floden eller sjøen — som f. eks. den store ø Manitou mellem Michigan- og Huronsjøen. I lande med overflod paa vildt, fisk, kvæg og dyrkbar jord bor man nærmere hinanden. Og anlægspladsen for den fremtidige by bliver det af naturen udpegede mødested, hvor de forskjellige produkter byttes og forhandles. Hvor mange moderne byer har ikke udviklet sig af disse fortidens almindelige mødesteder.

Handelen, der drives paa disse steder, bliver snart et nyt moment til videre udvikling af pladsens rolle som samfundsdannende centrum; og snart følger de første begyndelser til en industri i handelens spor. Et flintestensbrud til at slibe eller polere vaaben og redskab, ler-leier, hvor der forfærdiges kar eller piber, metalleier, rig forekomst af skjæl, der kan bruges til smykker eller penge — det er altsammen herligheder, som fører menneskene sammen i samfund; og er slige steder samtidig heldig be-

liggende med hensyn paa tilførsel af fødevarer, da forener de alle betingelser for grundlæggelsen af en by.

Men mennesket ledes ikke udelukkende af sine egeninteresser. Frygten for det ukjendte, angsten for livets mørke mysterier bidrager ogsaa til, at menneskene opslaar sine boliger paa steder, hvortil der knytter sig overtroiske forestillinger. Selve rædselen har noget dragende ved sig. Ikke før har man iagttaget dampe stige op af sprækkerne i jorden som fra en ildovn, hvor guderne smeder sine tordenkiler, eller der høres et underligt ekko mellem fjeldene, eller en jernsten falder ned fra himmelen, eller en flamme springer op af jorden, eller en hemmelighedsfuld taage antager menneskeskikkelse — ikke før, siger jeg, har noget saadant vist sig, før religionen omgiver et sligt sted med hellighed, templer reiser sig, og vi har begyndelsen til et Mekka eller Jerusalem.

Endog hadet har havt sin andel i grundlæggelsen af byer, ja endnu den dag idag kan hadet sætte byer ind i verden. En af vore forfædres stadigste bekymringer var, hvordan de skulde værge sig mod fiendtlige indfald. Der er uhyre landstrækninger i Asien og Afrika, hvor hver landsby er omgivet med brystværn og palisader; og selv i vort eget Sydeuropa har en gruppe af huse, som ligger nær søen, sine mure, sit vagttaarn, sit fangetaarn eller befæstet kirke og ved det svageste alarmraab vilde de omboende folk søge ly indenfor voldene. Hele bygrunden var udnyttet saaledes, at den foruden at afgive bosted ogsaa kunde være et tilflugtsted i fare. En liden ø, som var forbunden med fastlandet ved en trang dyb kanal, afgav en sjelden god anlægsgrund for en by, der paa engang kunde holde udkig med fiender og modtage sine venner i en havn, der stængte det aabne hav ude. Steile klipper med lodrette sider, hvorfra man kunde rulle ned store kampestene paa de angribende, dannede en art naturlig fæstning. Saaledes holdt zuni'erne, moqui'erne og andre klippeboere sig altid paa sine høie terrasser, hvorfra de beherskede egnen rundt omkring byerne.

II.

I den forhistoriske tid oparbeidedes altsaa grunden, civilisationen anlagde og byggede byen. Allerede ved den tidligste begyndelse af den skrevne historie — hos kaldæerne og ægypterne, ved Nilens og Eufrats bredder — finder vi gamle byer med hundrede tusener af indbyggere. Opdyrkningen af disse floddale krævede et uhyre apparat af organiseret arbeide: myrene skulde tappes, flodleiet lægges i en anden retning, kanaler konstrueres, dæmninger bygges; og fuldførelsen af disse arbeider nødvendiggjorde anlægning af byer — saa nær floden som mulig — paa en kunstig opført grund af stampet jord høit over flodleiet. Vistnok havde i

disse fjerne tider fyrster, som raadede uindskrænket over utallige slavers liv, allerede begyndt at udse bestemte steder til anlæg af sine slotte aldeles vilkaarlig efter eget lune; men hvor personlig ubegrænset end deres magt var, saa kunde de jo blot bringe tanker i udøvelse, der oprindelig udgik fra deres omgivelser: det var bønderne, der byggede de byer, som senerehen saa ofte skulde optræde som sine skaberes fiender.

Men ingen steder ser vi tydeligere, hvordan byerne spontant og lovmæssig udvikler sig, end i Grækenland, hvor Athen, Megara, Sikion voksede op ved foden af bjergene — lig blomster i skyggen af oliventrær. Hele landet — borgerens fædreland — indesluttedes af de snevreste grænser. Fra høiderne af dets akropolis kunde han følge med øiet grænserne af det hele landomraade — baade sjøgrænsen, der drages af de hvide bølger, og den fjerne blaanende linje af skogbevoksede høider. Landets søn kunde nævne navnet paa hver liden bæk, hvert skogholt, hvert lille hus inden synsvidde. Han kjendte hver familie, som boede under de nævertækkede tag, hver jordflæk foreviget af heltens bedrifter eller af gudernes tordenkiler. Og bønderne mente paa sin side, at byen var deres. De kjendte de stier, som havde vokset sig ud til gader, de veie og pladse, der endnu bar navn af trærne, som voksede der i gamle dage; de erindrede den tid, de legte rundt kilder, som nu speilede nymfernes statuer. Høit oppe paa toppen af det skyggende fjeld reiste sig templet for den marmorgudinde, hvem de paakaldte i farens øieblik, og bag templets volde søgte de alle ly, naar fienden var i besiddelse af det aabne land. Ingen jord har fostret en saa varm patriotisme eller et liv, hvor hver enkelt skjæbne var i den grad afhængig af alles lykke. Den politiske organisme var ligesaa skarpt begrænset og sammenhængende som individet selv.

Ganske anderledes indviklet og sammensat var middelalderens handelsby, der levede af sin industri eller udenlandsk handel, og som ofte blot omgaves af et lidet belte haver. Rundt om laa i forstyrrende nærhed borgene tilhørende de feudale herrer og traadte landsbyboernes elendige skur under fødderne lig ørne, der borer sine klør i byttet. I middelalderens samfund udviklede modsætningen mellem by og land sig som resultatet af fremmed erobring; arbeideren, som var en ren slave under godseieren — et blot og bart appendix til jorden, som det hed i lovens krænkende sprog — brugtes mod sin vilje til vaaben mod byen.

Af alle europæiske lande er det alene Sicilien, som har bevaret et nogenlunde klart billede af den oprindelige harmoni mellem by og land. Her ligger det aabne land øde undtagen om dagen, saa længe markarbeidet varer. Der er ingen landsbyer. Om kvelden vender arbeiderne og hyrderne tilbage til byen med sine hjorder, om dagen er de bønder, om kvelden borgere. Der gives ikke noget skjønnere eller mere rørende syn end disse

tog af arbeidsfolk, som drager hjem til byen i det øieblik, da solen synker bag fjeldene og kaster gigantiske skygger mod den østlige horisont. I større og mindre flokke følges de ad opover den steile fjeldvei — thi for sikkerheds skyld er byerne næsten altid anlagt paa toppen af en klippe, hvorfra deres hvide mure kan sees i miles afstand. Slegtninger og venner slaar sig sammen om at klatre opad, og børnene og hundene løber med glædesraab fra den ene flok til den anden. Kjørene stanser fra tid til anden for at gnave lidt græs paa veikanten. De unge piger sidder overskrævs paa dyrene, medens gutterne hjælper dem over de vanskelige steder, synger og ler og nu og da hvisker sagtelig til dem.

Men det er ikke bare i Sicilien — Teokrits Sicilien — at man møder disse smukke grupper. Rundt hele Middelhavets kyst, fra Lilleasien til Andalusien, lever den dag idag de gamle skikke, eller de har idetmindste efterladt spor. Alle de smaa befæstede byer, som ligger langs Italiens og Provences kyster, hører til den samme type af miniatur-republiker, der afgav et tilflugts- og tilholdssted om natten for alle bønder i omegnen.

(Sluttes).

Elektriske Godsbaner.

— I Massachusetts har statens talrige elektriske sporveisselskaber dannet et statsligt forbund — en art statssporveisselskab — og dette har netop anmodet den lovgivende forsamling om ret til at befordre gods saavelsom af passagerer, om at faa medtage post og erholde for sin betjening den samme politimyndighed, som tilstaaes jernbanernes. Der er nemlig nu en hel række af elektriske sporveie eller jernbaner mellem forskjellige byer og landdistrikter. Hidtil har disse blot havt ret og lyst til at befordre passagerer; nu finder de altsaa at kunne optage konkurrancen med jernbanerne ogsaa paa godstrafikens omraade og har derfor søgt om ret dertil. Spørgsmaalet bliver indviklet derved, at de elektriske baner ofte løber paralelt med de gamle dampjernbanelinjer og derfor maa antages at ville gjøre et dybt indhug i disses trafik. Mellem to mindre byer paa henholdsvis 5—6000 og 3—4000 indbyggere er der saaledes, redaktøren bekjendt, for et par aar siden aabnet elektrisk sporvei. Byerne ligger ca. 6 km. fra hinanden og er før forbundne ved første klasses dampjernbane med flere daglige hurtigtog begge veie. De ligger nemlig begge ved en af de mest befærdede hovedbaner i Amerika. Sporveien maa følge omtrent samme rute som jernbanen. Naar et saadant anlæg kan lønne sig under disse forhold, maatte vel ogsaa lignende anlæg mange steder i vort land kunne indføres med udbytte. Hidtil har altsaa sporveien blot befordret passagerer i store, bekvemme vogne — rene jernbanevogne, men lettere og bekvemmere. Faar den nu ogsaa gods- og postafdeling, saa har vi jo her en fuldstændig elektrisk jernbane igang, paralel og konkurrerende med en efter udenlandsk maalestok første klasses dampjernbane.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under »Redaktørens sofahjørne«.

Kringsjaa.

Kristiania, 8. marts 1895.

Fra **krigsskuepladsen** berettes om en ny betydelig seir for den japanesiske hær i Manschuriet. Ved *Niutschnan*, en by beliggende ca. 140 km. fra Mukden og 280 km. fra Port Arthur, havde en større kinesisk hær forskanset sig, formodentlig for at gjøre et forsøg paa at stanse japanesernes videre fremrykning mod Mukden og Peking (byen er ogsaa blot et par hundre km. fra nordenden af den jernbane, der fører til Tien-tsin, hovedstadens søhavn). Stillingen der synes i længere tid at have været uforandret; japaneserne har ikke angrebet, hvorimod kineserne har gjort flere forgjæves anfald mod de japanesiske stillinger. Formodentlig har den japanesiske armé ventet paa forsterkninger eller krigsmidler søndenfra. Disse er vel nu ankomne, siden hæren atter er gaaet aktivt og angrebsvis tilverks. Vi tør vel nu vente at høre, at den trænger videre frem mod Mukden eller Peking.

Wei-ha-wei er atter forladt af japaneserne, efterat de har ødelagt forter og befæstning. De har øiensynligen ingen lyst til at holde en besætning paa dette fra det øvrige krigsfelt saa fjerntliggende sted. Det gjaldt blot om at ødelægge den store krigshavn og erobre flaaden; da dette var opnaaet, var der intet mere at vinde ved at fortsætte angreb eller fremrykninger paa de kanter.

Li-hung-chang skal være paa veien til Japan. Japaneserne vilde ikke modtage ham i Port Arthur; der krævedes, at den mægtige mand skulde komme og trygle om fred paa japansk grund. En korrespondent, der har havt adgang til Kinas høieste regjeringskredse, beretter, at de styrende siger, at forlanger Japan altfor meget, saa vil Kina ikke afslutte nogen fred, men lade Japan gjøre, hvad det kan. Viser det sig, at det lille ørige vil erobre hele Kina, saa stoler den kinesiske regjering paa „forsynet og de europæiske magter“, — altsaa slet ikke paa sig selv. — Der nævnes, at Japan i krigsskadeserstatning vil forlange henved to milliarder kroner og ved midlertidig okkupation sikre sig deres udbetaling.

Imidlertid er de tropper, der tog Wei-ha-wei, indskibet til den nordlige krigsskueplads, mens en flaade- og hærafdeling er sendt til *Formosa*, som vel vil komme til at udgjøre en del af det lille energiske folks erobrerbytte.

Om **Londons** kommuneraad indeholdt sidste hefte en oplysende artikel. De nylig afholdte treaarlige valg til raadet har atter henledet opmerksomheden paa denne forsamling, der faktisk er et regjerende storting for en folkemængde saa stor som Sveriges. Et særdeles interessant og betydningsfuldt punkt i denne forbindelse er det, at ved valgene til dette raad, der for Londons indbyggere har større betydning end parlamentet, forsvinder de vanlige partilinjer, og isteden hører vi om to nye kommunale partier, der ikke falder sammen med de nationale-politiske, — nemlig moderate og progressive eller „fremskridtsmænd“. Og hvad der giver denne nye partidannelse endnu større interesse, er, at delingen er ikke politisk, men socialøkonomisk. Fremskridtsmændene er ikke langt fra socialister eller kollektivister, som de foretrækker at kalde sig, mens de moderate er antisocialister. Vi har med andre ord her netop den partideling, som forudsiges at

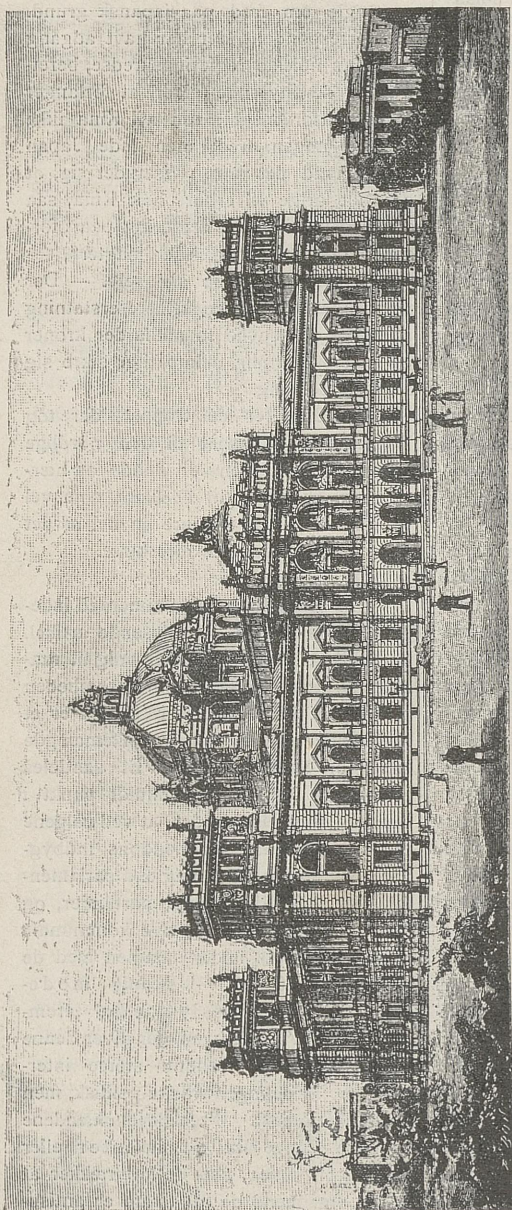
Den nye tyske rigsdagsbygning.

ville blive fremtidens overalt. Fremskridtsmændene har havt magten og beholder den ogsaa saavidt efter de nye valg, om end med yderst knebent flertal.

I de fleste praktiske sager er begge partier nogenlunde enige; det er væsentlig de rent socialistiske tendenser, teorier og sympatier hos fremskridtsmændene, som de moderate bekjæmper.

Det konservative ledende blad *Spectator* udtaler, at fremskridtsmændene har givet London i det store hele et godt styre, og at de moderate neppe kan gjøre det meget bedre. Naar det alligevel opfordrer sine meningsfæller til at støtte de sidste, saa er det dels paa grund af de progressives rent socialistiske teorier og dels for at „tage lidt af den overdrevne begeistringsrus ud af dem og bringe dem til det rolige sindelag, som britere ynder at se hos sine styrere".

Særlig roses det progressive kommunestyres anstrængelser for at skaffe Londons tætbefolkede strøg pusterum og lunger i form af parkanlæg. Styret holder af træer, noget som for *Spectator* øiensynligen dækker over en mangfoldighed af synder.

Derimod er ikke det i sidste hefte skildrede komitéstyre fundet heldigt. Det borttager ansvarsfølelsen, og det er vistnok ikke umuligt, at den del af Lon-

dons forfatning bliver ændret saaledes, at der overalt kommer til at staa en enkelt mand ansvarlig for hver gren af styret, — at storbyen med andre ord faar sine ansvarlige ministre, saavelsom sit eget parlament.

Hawaji har atter havt en liden revolution. Den afsatte dronning har ladet sig forlede til at forsøge oprør. Det blev ikke til noget. Lederne og dronningen er arresterede, og den sidste har formelt fraskrevet sig alle rettigheder som dronning eller forhenværende dronning.

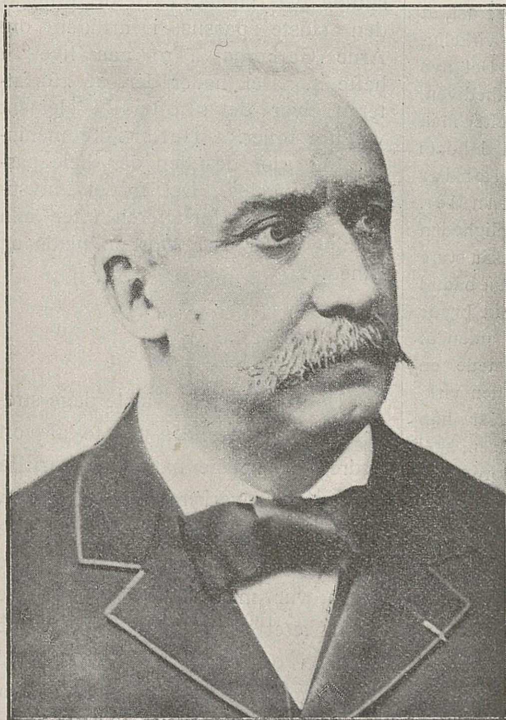

Præsident Faure.

Der er skeet en tilnærmelse mellem **Tyskland** og **Frankrig**. En fransk flaade skal deltage i aabningshøitidelighederne ved Nord-Østersøkanalen. Flaaden skal samles med den russiske under kysten, hvorpaa de to flaader sammen vil dampe ind under de tyske flag. Samtidig gaar der besynderlige rygter om, at keiser Wilhelm skulde have bestemt sig til, trods alle store ord, at opgive Elsass-Lothringen og lade provinserne neutralisere, hvorpaa stormagterne med det tvistens æble ryddet afveien, skulde enes om at afvæbne og oprette bindende voldgiftstraktater. Det synes næsten for ligefremt og fornuftigt til at være troligt. Men en ærgjerrig mand kunde vel neppe finde paa en bedre plan til at faa sit navn skrevet i guld og kranset af sang og lov og pris for alle tider i verdenshistorien. Og keiser Wilhelm mangler jo ikke ærgjerrighed.

New York vil nu have omtrent 2½ million mennesker og saaledes være verdens tredie by og komme Paris som den anden temmelig nær. Byen er nemlig ved sidste valg besluttet forenet med nabobyen Brooklyn, med hvilken den i virkeligheden udgjør et samlet bysamfund. Det nyvalgte styre synes at gaa energisk tilværks med at rense administrationen. To politifunktionærer sidder allerede bag laas og lukke.

Ogsaa **Kuba** og **Haiti** har oprør eller revolutioner. Det er vel blot et tidsspørgsmaal, naar begge disse øer kommer helt under de Forenede Staters indflydelse, om ikke under deres flag som stater i Unionen.

England finder det vanskeligt at styre Ægypten paa den maade, hvorpaa det nu foregaar, gjennem sin gesandt i Kairo og et af khediven udnævnt ministerium. Khediven har nemlig atter vist sig lidt oprørsk, men har naturligvis paany maattet ydmyge sig. Der tales derfor nu om at forenkle det britiske styre og gjøre det baade mere virkningsfuldt og mere ærligt. Nu heder det, at khediven styrer, mens det i virkeligheden er den britiske gesandt. Det nye forslag gaar ud paa at forklare khediven, at han i sin egen interesse herefter maa opgive al reel befatning med landets styrelse og udnævne en englænder til førsteminister eller rigskansler. Denne, der selvfølgelig i virkeligheden vil blive udnævnt i London, vil saa styre landet i ro og fred og med en fast haand i khedivens navn, men uden at bryde sig det ringeste om ham, og uden at han skal have lov til at udstede en eneste befaling, der vil have nogen virkning udenfor hans palads. Har han visse ønsker angaaende styrelsen, skal han vistnok faa lov til at gjøre rigskansleren bekjendt med disse; men denne afgjør saa ganske paa egen haand, om han vil tage hensyn til dem eller ikke. Meningen med at beholde Khediven som en saadan *roi fainéant* er, at det er lettere at styre i hans navn end i Englands, og desuden, at naar landet engang bliver civiliseret og selvstyredygtigt, ønsker man at have et fyrstehus at overlade det til.

Det af de **Forenede Staters** arbeiderkommissær (i en her i tidsskriftet gjengiven artikel) omtalte lovforslag om en voldgiftsdomstol til afgjørelse af alle arbeidertvistigheder sees af telegramer at være vedtaget af Repræsentanternes hus. Betydningen heraf vil læserne af den nævnte artikel kunne indse uden videre kommentar.

Ikke „skeptisk“, men „mystisk“

skulde der staaet i fjerde linje af den sidste passus i artiklen om Arne Garborgs „Tro paa livet“ i hefte 4. Det heder der, at „forfatteren giver det skeptiske element vel frie tøiler.“ Det er ikke meningen og gjør desuden den hele passus meningsløs. Det er det „mystiske“ element, forfatteren efter min mening giver for stor en plads og frihed.

Døden har i de sidste dage strøget fra de levendes tal to af vort fædrelands bedste navne: **Camilla Collett** og overlærer **K. Knudsen**, begge i ottiaarene og begge gjæve stridende, for hvem de sager, de tjente, var mere end livet. Begge har været med om at rydde grunden og forme her i vort land det nationale liv, som senere slegter kan udvikle videre. Begge har givet os navne, der samler landet om sig — trods megen underordnet meningsforskjel — i agtelse og tak for stort og godt virke og for mandigt eller kvindeligt liv.

Kringsjaa er med dette hefte kommet ganske dybt i allehaande filosofiske diskussioner. Aarsagen er imidlertid den, at det er gaaet ligedan med den fremmede tidsskriftliteratur, som her søges afspeilet. Vor tid er virkelig ivrig beskjæftiget med at „ordne sig“ filosofisk, — opdage faste grundlag for tanker og liv og opgjøre sig en bestemt mening om den verden, hvori vi lever. Og vi faar vel følge med heri ogsaa.

Teknisk høiskole.

t man i et land og blandt et folk som vort skulde have forsømt netop den praktiske og materielle side af liv og udvikling, er dog høist besynderligt.

En høiskole for juridisk, teologisk, medicinsk, filosofisk og abstrakt naturvidenskabelig uddannelse har vi længe havt i vort universitet, og dertil har med rette regjering og folkerepræsentation stillet sig overmaade velvillige og liberale. Derimod savner vi endnu, og det i en tid som vor, der vel tør siges netop at være ingeniørvidenskabens og teknikens tid, en høiskole til fyldigst mulig og helt tilfredsstillende uddannelse af de mænd, der skal lægge vort samfunds materielle grundlag, — bygge vore veie, jernbaner, elektriske anlæg, fabriker, dampskibe osv.; der skal drive vore gruber, nyttiggjøre vore fjelde; bryde nye leveveie, aabne nye velstandskilder. De mænd maa endnu ned til Tyskland for at afslutte sin uddannelse og lære at „bygge Norge“.

Er ikke det lidt underligt?

Er det da ikke klart, at i vor tid er den dygtige og fuldt uddannede ingeniør et lige saa uundværligt led i samfundslivet som den dygtige jurist, teolog eller filosof? Er det ikke lige saa vigtigt, at vore jernveie anlægges med al den sande økonomi og forstaaelse, som alene den fyldigst mulige tekniske uddannelse kan sikre os; — er det ikke lige saa vigtigt, som at vi har filosofer, der greit og klart kan bevise os, at udenverdenen virkelig eksisterer? Tror man virkelig, at et land har raad til at undvære flinke og fuldt uddannede ingeniører? Selvfølgelig ikke. Vi kan simpelthen ikke undvære dem; har heller ikke kunnet undvære dem. Vi har indført dem fra Tyskland. Det vil sige, vi har sendt de nordmænd, der ønsker at gaa den vei, ned til en tysk høiskole for at hente den uddannelse og kundskab som intet land (og Norge mindst af alle) i vore dage kan undvære.

Men er der nogen mening i, at vore ingeniører mere end vore teologer eller filosofer skal opdrages i Tyskland? Hvorfor ialverden skal vi netop paa dette felt være en tysk provins? Selve den nationale æresfølelse, hvorom vi hører saa meget, burde dog tilsige os, paa dette vigtige felt at gjøre os uafhængige baade af Tyskland og af Sverige. Nu er vi det ikke. Vi lever tildels paa tysk viden og takket være tyske skoler og institutioner.

Maa vi absolut mangle et led i vort høiere uddannelsessystem, saa burde det vel være rimeligere at lade vore teologer og filosofer blive opdraget i Tyskland, men vore ingeniører hjemme. Thi teologi og filosofi maa jo være nogenlunde ens i Norge og i Preussen; men den tekniske videnskab er en anvendt videnskab, hvor hensyn bør og maa tages til geografi og til lokale og sociale forhold. En norsk ingeniør bør absolut have faaet sin hele uddannelse i Norge. En tysk uddannelse vil levne et hul i hans forstaaelse af de forhold, hvormed han vil have at virke. En teknisk høiskole er ikke blot en uddannelsesanstalt saadan hen i det blaa

abstrakte; den er en anstalt, der sætter sig det som opgave, at skaffe et land den for dets forhold bedst afpassede og dygtigst mulige stab af tekniske arbeidere og førere.*) Landets materielle fremvækst ad teknikens mange veie bliver en saadan skoles maal. Den nationaliserer paa en vis ingeniørvidenskaberne. Den skaber en national ingeniørstand og teknik. Den giver os et pust af, hvad jeg skal faa kalde teknisk patriotisme, der viser sig i et for landet afpasset samfærdselssystem, i den bedst mulige udnyttelse af alle de kilder til velstand, som naturen har givet os, i et materielt jevnt fremadskridende land og folk. Den synger kanske lidet; men den demonstrerer gjennem sit arbeide.

Mindre og mindre kan vi undvære en saadan høiskole for hvert aar, som gaar. Lad os spare i hvilkensomhelst anden retning, men ikke her; thi det er absolut at spare paa ører og lade kronerne gaa med fart. Det kan være at forspilde vort folks bedste leilighed til økonomisk at „slaa sig op“.

Sagen er nemlig den, at de tekniske videnskaber mere og mere underlægger sig hele det praktiske liv. Dette bliver stadig mere indviklet, mere mekanisk, mere videnskabeligt. Økonomien kræver uophørlige fremskridt i denne retning. De gamle enkle arbeidsmetoder, som lod sig lære af en og hver uden nogen høiere teoretisk uddannelse, de duer ikke længer; de ligger under i konkurrancen med de arbeidsmetoder, hvor den tekniske videnskab har reduceret alle omkostninger til et minimum. Den største videnskabelighed er den største sparsommelighed. Jo mere matematik der gaar ind i en industrigren, desto mere penge kommer der ud af den. Den nation, der har de flinkeste og bedst uddannede ingeniører, vil seire i konkurrancen.

I gamle dage kunde en smed staa og lave spiger for haanden. Det gaar ikke længer. Det koster for meget. Med maskineri laves de mange, mange gange billigere. Men spigerfabrikationen kræver teknisk uddannede mænd. I Amerika er skomagerhaandværket omtrent helt forsvundet. Det kan ikke konkurrere med skofabrikationen; men fabrikationen er en anvendelse af den tekniske videnskab. Seilskibe viger for dampskibe. Og selv konstruktionen af de sidste er i de senere aar gjenstand for megen diskussion og prøvning. Vi tør opleve at se en helt ny skibstype. Det er atter et spørgsmaal om teknisk videnskabelighed og teknisk patriotisme. Selv vor skibsfart maa lyde udviklingens lov og blive en væsentlig teknisk bedrift og en storindustri. Enten det, eller ogsaa vil vi blive overfløiet paa søen.

Kort sagt, vi lever i en intens teknisk udviklingsperiode, da nationerne kappes om at gjøre sig nytte af nye opfindelser og arbeidsmetoder og derved forringe produktionsomkostningerne og udnytte fuldt landenes hjælpekilder. Og i en saadan tid og med vort endnu lidet udviklede og til

*) Derfor kan det ofte hænde, at den noget lavere hjemlige skoles elever for hjemligt arbeide er vel saa skikkede og gjør vel saa god nytte for sig, som den høiere fremmede skoles.

udvikling saa saart trængende land er den tekniske uddannelse netop den gren af undervisningen, som vi tror vi har raad til at forsømme!

Selvstændigt samfundsliv er dog faktisk umuligt i længden i vore dage uden et universitet eller en høiskole for den praktiske ligesaafuldt som for den teoretiske side af livet.

Men, tænker kanske enkelte, vi klarer os med en lidt lavere grad af tekniske skoler. Det er i det hele ikke den høie videnskabelighed, vi trænger saa meget som praktiske folk. En praktisk, flink bonde kan altid tilnød bygge en jernbane. Amerikanerne har klaret sig langt, de, uden teknisk videnskabelighed, bare ved praktisk sund sans.

Ja, det er sandt, amerikanerne har klaret sig langt med et minimum af teknisk videnskabelighed. Det umaadelige land — en hel verdensdel — med saa intens og hurtig en udvikling, at de har omtrent det halve af verdens samlede jernbanenet, gjorde det umuligt at skaffe fuldt uddannede ingeniører til alt arbeide. Man maatte klare sig med det, man havde og i en lynende fart kunde opdrive. Der indførtes imidlertid i hundretal af ingeniører fra Europa. Og amerikanerne er et overordentlig praktisk folk. De er næsten fødte teknikere. Men dette tiltrods er det et faktum, som enhver ingeniør kjender, der har arbeidet i Amerika, at mangelen paa teknisk grundig og alsidig uddannelse har kostet landet mange, mange penge. Det har faaet sine jernbaner; men det har ofte betalt dem dyrt, og det hænder endog, at hele linjer maa helt omlægges, at selve opmaalingen og udstikningen maa gjøres om igjen, efterat de i flere aar har været i brug, fordi den blev udført af folk, der kun var praktikere, men savnede den teoretiske uddannelse og som derved gjorde anlægget for uøkonomisk. Og Amerika er et bugnende rigt land, der har kunnet betale for denne mangel paa tekniske høiskoler. Men vi har dog neppe raad dertil.

Saasnart det værste hastværk med at faa herredømme over det vidtstrakte land ved jernbanernes hjælp var over, begyndte ogsaa de praktiske amerikanere øieblikkelig at arbeide paa at skaffe sig en fuldt uddannet national ingeniørstand. I løbet af de sidste 10—12 aar er der oprettet en hel række af høiere tekniske skoler, og folket er fuldt vaagent for denne undervisningsgrens betydning. Ingeniørstanden selv arbeider gjennem sine organisationer ivrig paa at løfte nivaaet. Saa meget er allerede udført, at mens det endnu for 12 aar siden var en anbefaling derover, at være uddannet i Tyskland (eller i Europa i det hele), begynder nu eleverne fra landets egne bedste skoler at blive foretrukket. Og den gyldne tid for indvandrede europæiske ingeniører vil snart være helt forbi derover.

I de nye skoler har man søgt at overflytte alt, hvad Tyskland i den retning eier af værdifuldt; men samtidig har man givet alt et amerikansk sving, — lagt mere vægt paa den praktiske uddannelse og paa at knytte teori og praktisk forstaaelse uadskillelig til hinanden.

Saa de „praktiske“ amerikanere har fundet, at den høiest mulige teoretiske uddannelse er det mest praktiske, og at ethvert hul deri koster landet penge.

Intet kan erstatte den praktiske forstaaelse og det indblik og overblik, den kjærlighed til tingene selv og den glæde ved at haandtere og se dem blive til det bedst mulige under ens hænder, uden hvilke evner og egenskaber en ingeniør altid bliver en kostbar mand, der helst burde valgt en anden levevei. Ingen undervisning kan heller give disse evner og egenskaber. Den duelige ingeniør er ligesom digteren født. Og lidt kundskab ved siden af denne fødselens naadegave vil gaa længer end megen kundskab uden den. Der fortælles i amerikanske ingeniørkontorer allehaande latterlige anekdoter om lærde tyskere, som viste sig uduelige til alt praktisk arbeide, indtil de havnede i kontoret som livsvarige „tegnere". Blyanten var det eneste instrument, de havde lært at haandtere; og papiret det eneste virkefelt, hvorpaa de kunde bevæge sig med frihed og sikkerhed. De kunde være saa lærde, at der formelig randt høiere matematik af dem; men de kunde ikke stikke ud et stykke jernbanelinje paa en kilometers længde uden at faa den lagt akkurat i det værst mulige terræn eller bruge ti gange saa megen tid dertil, som nødvendigt er.

Alt det er selvfølgeligt. En mand maa paa dette felt som overalt være skikket for sit hverv, før han begynder paa nogen skole. Han maa eie den evne til at binde teori og virkelighed sammen, anvende sin viden, der udgjør ingeniørens og teknikerens hele opgave i livet. Men har han først den, saa behøver man ikke at være bange for, at nogen videnskabelighed vil skade ham. Da forstaar han at omsætte den i sin person til praktisk evne. Thi den høieste grad af praktisk evne er blot den høieste videnskabelighed anvendt med sund sans. Men uden en fyldig uddannelse vil han ofte staa fast og i mangen en snever vending dybt maatte beklage, at han ikke ved mere; ofte maa han — for i tekniken maa der til sine tider simpelthen handles øieblikkelig — gjætte sig frem, „lade det skure"; undertiden gaar det godt; til andre tider vil hans manglende høiskoleuddannelse koste arbeidsherren, f. eks. staten, en vakker sum penge.

De tekniske videnskaber bliver for hver dag, der gaar, mere indviklede. At gjøre sig til herre over dem er ikke længer den lette og ligefremme sag, det engang var. En enkel og ligefrem ingeniørkunst bliver i vore dage en utilfredsstillende og kostbar ingeniørkunst. Den vil holde sig et snes aar tilbage i tiden og udføre ting, som snart med store omkostninger maa gjøres om igjen. Dygtige og helt uddannede ingeniører sparer et land mangfoldige penge.

Det behøves jo heller ikke at betone nødvendigheden af den høist mulige uddannelse paa dette felt, al den stund det ogsaa i praksis erkjendes. Vi sender jo uafladelig ingeniører ned til de tyske høiskoler, for der at laane af tyskerne den for vort land absolut nødvendige viden, som dog ikke kan faaes her hjemme. Ifald de stortingsmænd eller andre, der hidtil har sat sig imod oprettelsen af en teknisk høiskole, selv skulde begynde et nyt teknisk foretagende med egne penge, er det endog høist sandsynligt, at de under ellers nogenlunde ens forhold vilde søge efter en høiskoleelev, — en fyldigst mulig uddannet mand — som bestyrer for det nye foretagende. De vilde

have det bedst mulige da, baade af teoretisk og praktisk duelighed. Derimod er det blevet ordnet slig, at staten og private enten maa benytte tyskere eller i Tyskland uddannede nordmænd eller nøie sig — og betale for — en mindre fuldstændig uddannelse.

Er der da virkelig nogen mening heri?

Naar det altsaa maa alment erkjendes, at bedst mulig uddannede ingeniører er en nødvendighed for landet, er det da ikke ogsaa en nødvendighed, at vi selv sørger for, at saadan uddannelse (med landets forhold stadig for øie) kan opnaaes herhjemme?

Lad os dog snart ogsaa paa dette felt ophøre at være en tysk provins og blive et selvstændigt rige med vor helt nationale ingeniør- og teknikerstand. Lad os fritage vore yngre teknikere fra ydmygelsen og det urimelige udlæg ved at maatte søge den høiere uddannelse i deres fag i udlandet. Nu maa de bære alle omkostninger ved at skaffe os herhjemme den fuldt udviklede ingeniørkunst, og det er uretfærdigt og meningsløst. Det er en udgift, som ikke den enkelte mand, men det hele land skulde bære. — Lad os faa en høiskole, hvor der kan samles et fond af teknisk videnskabelighed og praktisk kyndighed, viet vort eget fædrelands materielle opkomst.

En teknisk høiskole for vort land, selvstændighed og fuldstændighed ogsaa paa denne vigtige side af vort nationale liv, det maa dog være en sag, hvorom alle partier og alle forstandige mænd skulde kunne enes. Her nytter det ikke at se altfor nøie paa ørerne; thi det koster kroner. *)

Forskjellige meddelelser.

— I de fleste amerikanske teatre beholder damerne hatten paa. Nu forlanger som bekjendt moden ofte en hattepynt, der har en ganske betydelig udstrækning i længde og bredde. Følgen er, at den arme stakkel, der faar plads bag en saadan hat, ser intet. Dette har ledet til en ganske ivrig agitation for at blive hattene kvit; men uden at det endnu har ført til et helt tilfredsstillende resultat. Nu sees det i staten Illinois's lovgivende forsamling (den stat, hvor Chicago er beliggende) at være fremsat forslag til en lov, der gjør det strafbart for en dame at beholde hatten paa i teatret, efterat være blevet anmodet om at tage den af. Loven anbefales af vedkommende komité. Det er vel tvilsomt, om den vedtages. Det hele er nærmest beregnet som agitationsmiddel. Damerne er vel ikke mer umed-

*) Selvfølgelig underkjendes paa ingen maade ved dette ønske for en høiskole, for en bedst mulig teknisk uddannelsesanstalt, det arbeide og den nytte, som vore bestaaende skoler med de midler, der er stillet til deres raadighed, har udrettet. De af os, der har havt den ære at gjennemgaa en af dem, har visselig kun følt taknemmelighed for, hvad de gav os; og det praktiske liv har vistnok ofte bragt os til at beundre det meget, der med beskedne midler af dybt interesserede lærere blev gjort tilgjængeligt for os. Men vi har vist ogsaa til sine tider følt savnet af det mere, som den tekniske høiskole skal give.

gjørlige, end at de opgiver hatten uden lovens og politiets medvirken, naar de først bliver klar over, at den virkelig er andre iveien.

— Endnu et socialistisk koloniseringsforsøg er nylig sat igang. Det er i den sydlige del af Kalifornien i et herligt klima og paa en rig jordbund. Kolonien grundlagdes vaaren 1894 og har for tiden 25 veltilfredse voksne medlemmer. Dens navn er Altruria (fra altruisme). Den er mere kommunistisk end socialistisk i økonomisk karakter; men udenfor den ligelige fordeling af arbeidsudbyttet samt kravet om en høi moralsk karakter hos medlemmerne blander samfundet sig ikke i det individuelle liv. — Tvertom opmuntres den enkelte til at udvikle sin egen smag og personlighed mest mulig, blive saa selvstændig og individuel, som det gaar an. Dog er koloniens maal ikke blot økonomisk, men i det hele social kooperation. Tanken er: paa grundlag af gjensidig velvilje og en vis samstemmighed i etiske ideer og idealer at organisere et høiere, finere, mere livligt og intimt samfundsliv, end vi kjender ude i den store, kaotiske verden. Kolonien har allerede eget trykkeri og sit organ *Altrureren*. Det nøier sig ikke med at sørge for sine egne medlemmer, men forholder sig ogsaa missionerende, dels ved at søge at øve en udviklende og forfinende indflydelse paa barbarerne i vore store samfund og dels ved at arbeide for oprettelse af flere kolonier.

Nordiske tidsskrifter.

Tilskueren. — Februar. — *V. Hørup:* Det politiske resultat; *Niels Møller:* Den brudte ring; *Valdemar Vedel:* Lyrik; *P. Munch:* Centrum, Venstre og Høire 1848—54; *P. A. Rosenberg:* Digte; *Vilhelm Møller:* Teatrene.

Notitser.

Det bedst anlagte elektriske sporveissystem skal nu Filadelfia eie. Det omfatter ca. 190 km. elektrisk sporvei. Dertil har byen 55 km. kabelsporvei og 40 km. hestesporvei, som ogsaa alt eies og drives af det elektriske kompani. Baade hestesporveien og kabelsporveien skal med det første omlægges til elektrisk. Med flere planlagte udvidelser vil byen saaledes i den nærmeste fremtid faa et elektrisk banenet paa 480 km. Der er i brug 400 elektriske vogne; men dette tal ventes med det første fordoblet. Kompagniet har bygget en egen prøvevogn, der med et fuldt sæt af istrumenter, stadig reiser om paa linjerne for at undersøge deres tilstand. Det vidstrakte system har kun meget faa mangler eller uheld at opvise. Flere nye ting er blevet indført. Systemet skal i det hele være det mest fuldendte og omhyggelig udførte, der for tiden eksisterer i verden, og elektroteknikere skal kunne lære meget ved at sætte sig ind i det.

— *1500 millioner* regnes jordens befolkning til, deraf har Europa de 381 mill., Asien 854 mill., Afrika 127 mill., Amerika 138 mill., Australien 4¾ mill.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND V. 31. MARTS 1895. HEFTE 6.

Bag Pyrenæerne.

(For *„Kringsjaa“* af **Herborg Utne**).

(Slutning).

Barcelona.

Barcelona er en af Spaniens ældste byer. Den er allerede anlagt af Karthagerne aar 235 f. Kr. og har siden i aarhundrernes løb tjent de for-

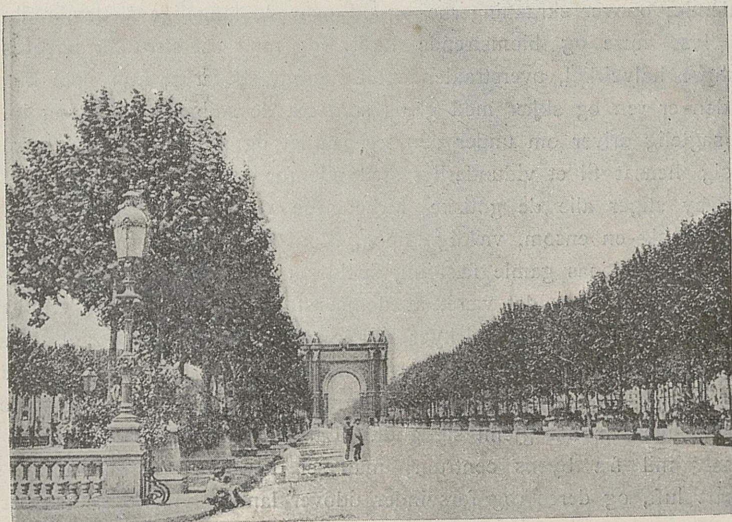

Avenueparti. Paseo san Juan.

skjelligste folkeslag til bolig: Romere, Vestgoter og Maurer, som allesammen har givet den noget af sit særpræg, hvad der gjør dens fysionomi lidt blandet sammensat.

Befolkningen, der siges at stige op til en halv million, naar forstæ-

derne medregnes, er ogsaa fremdeles temmelig mangeartet, mest Catalaner naturligvis, men dernæst Casteljaner, andre Europæere, Japanere, Negere, kort repræsentanter for alle verdens folkeslag i stort antal. Skandinaverne er dog ikke meget talrige, kanske et halvt hundre. Af Jøder er der ogsaa mærkværdig faa, formodentlig fordi Catalanerne selv forstaar saa godt at spille den rolle, Jøderne i andre lande har tilrevet sig.

Alt i alt er ikke Barcelona nogen typisk spansk by; for at finde det maa man længer syd eller ind i landet. Barcelona er først og fremst den store handelsby, Spaniens og Middelhavets største, den port, hvorigjennem der daglig siver ud og ind i landet uhyre værdier i varer og raastoffe, — en af disse byer, hvor verden holder stævne, og hundre folkeslag støder hverandre paa albuerne.

Det er det, der især karakteriserer den, og forsaavidt er den kosmopolit; men ved siden heraf byder den ogsaa rig anledning til studier af spansk levevis og kultur i alle afskygninger.

Deilig, deilig ligger Barcelona nedenunder én, naar man er naaet op paa en af de runde fjeldkoller, der, som et rygstød, i en lang række dækker byen mod vest og nord. Fjeldet er her klædt med pinjer og gamle, mægtige johannesbrødtræer, og op til det grønne bryst hviler byen, hvid og straalende; opover skraaningerne og ud over de langelige sletter breder sig dens lyse huse og blomstrende haver, og mod øst strækker havet sig i en uhyre halvcirkel, overstraalende alt i pragt og farve, kun ikke himlen. Thi den er ren og skjær med glans som fra de saliges boliger, og luften, som sagtelig driver om under den, er saa let og aromatisk, at man kunde tro sig hensat til et vidunderligt sted udenfor jordens kreds. Op af den hvide by stiger alle de gotiske kirketaarne og ude ved havet, lige mod os, reiser sig en ensom, vældig klippe, Mont-Juich — jødernes bjerg — fra hvis top Barcelonas gamle fæstning speider udover sjøen.

Men hvor kan det være, at denne store industriby ikke vrimler af fabrikpiber, at ikke sorte kulskyer vælter sig mørknende udover al glansen? Den ser mere ud som en kunstners fantasibillede af en festens og glædens rene, fromme stad, end som den travle verdensby, den er. Fabrikerne er der nok; men de har gjemt sig godt. Langt ude i forstæderne ligger de, en halv mil fra byens centrum; man ser dem ikke herfra i denne soldirrende luft, og deres røg forsvinder udover landets vidtstrakte marker.

Kommer man hid direkte fra stenbyen Paris eller med det friske indtryk af Spaniens egen hovedstad, Madrid, forbauses man den første dag over Barcelonas halvt østerlandske ydre. Man havde ikke ventet sig disse brede, træbeplantede gader, gader uden brolægning, saa man har følelsen af at spasere om i en uhyre park. Vognene kjører lunt og uden larm, og de lave sporvogne, trukket af en lang række muldyr, kontrasterer stærkt

mod Paris's vældige, rullende kolosser. Stille og skyggefuldt er der i de brede alléer, folk jager ikke afsted som i andre verdensbyer, men giver sig god tid og „spaserer“ til sin forretning. I det hele taget er det vist neppe et land, hvor der „spaseres“ mere end i Spanien, langsomt og anstandsfuldt.

Befolkningens smag gaar i retning af det lyse og stærkt farvede, — ikke alene ser man her de mest broget sammensatte dragter, men de store, hvide huse er ofte dekoreret paa det vidunderligste med drager og uhyrer i guld og farver, og ikke sjelden er der malet et overjordisk, stort landskab paa en sidevæg i et seksetages hus i dets fulde høide. Og med sydens stærke lysvirkninger ser det hele endnu mere broget ud.

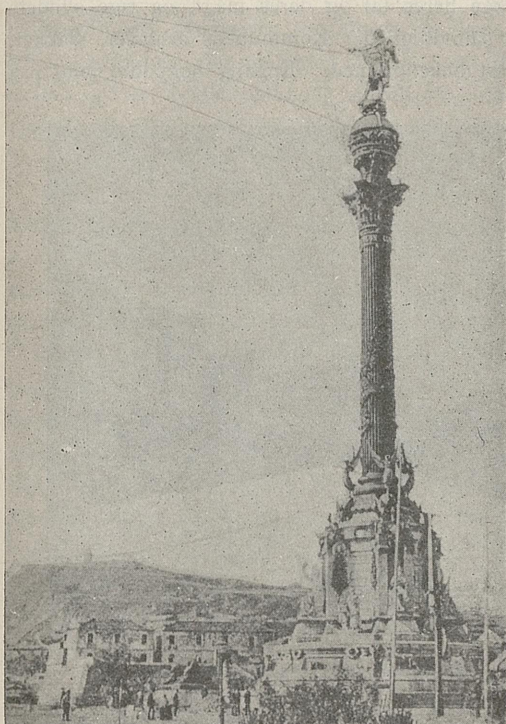

Kolumbusstøtten.

Dog er her naturligvis ogsaa mange fine og smagfulde bygninger, luksuriøse rigmandspaladser og smaa villaer i maurisk stil. En rig maler har havt den kaprice at bygge sig et græsk tempel til atelier. Det tager sig meget smukt ud inde i en have, fuld af palmer og blomster, og indgangen er prydet med statuer af to af hans kunstbrødre, hvoraf den enes hoved slaaende minder om Grieg.

Der er heller ikke saa faa gamle adelsfamiljer bosiddende i Barcelona, hvilke tildels bebor nedarvede familjeeiendomme og udfolder en ikke liden luksus i fester, toiletter, ekvipager, hester etc.

Af gamle og nye, imponerende skumle og kunstnerisk udstyrede kirker er der saamange, som en from katolik kan ønske sig; og dog bygges nu i udkanten af byen den, der skal overstraale alle de andre. Den hvælvede krypte under koret er færdig, af marmor og deilig mosaik, med

helgenlegender i vinduernes glasmalerier; og nu arbeider man paa hovedtaarnet, der er helt overlæsset af ansigter, dyrebilleder og planter hugne i sten, saa at en liden hær af modellører og stenhuggere har maattet opslaa sine værksteder rundt kirken. Den bliver neppe færdig i de første hundre aar.

Men trods al tilsyneladende storhed og rigdom er Barcelonas kommune dog en fattig kommune — meget fattig. Det er kirkernes overskud af rigdom, der gaar til at øge deres tal og deres magt, og rige syndere spæder til for at lette sin samvittighed. Kommunens arbeider, stakkar, dem er det nok ikke saa rart bevendt med. Engang begyndte man paa

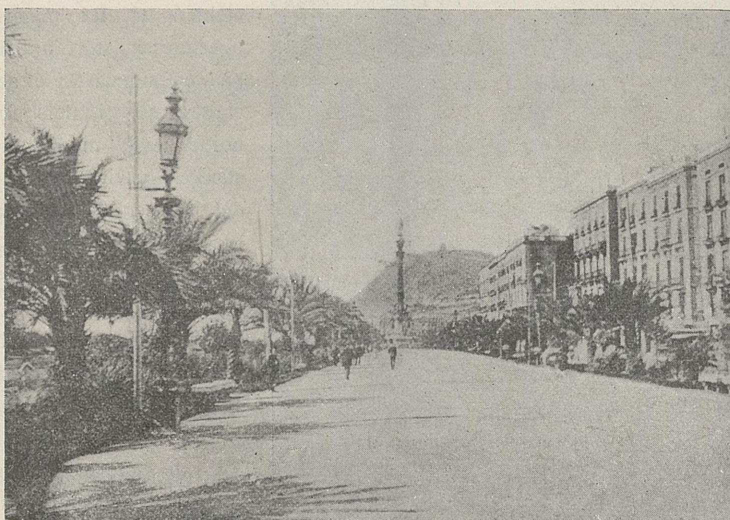

Paseo de Colon. Kolumbusstøtten i baggrunden.

en stor folkeskolebygning. Man byggede murene to etager høie. Nu staar den der aaben for himlens fugle, uden tag, uden vinduer og døre, og alt i et averteres den til salg, som egnet til fuldførelse med industrielt foretagende for øie. Forgjæves, ingen liebhaber — den smule træverk, der er, raadner mer og mer. Og imens logerer skolerne her og der i byen, og undervisningen overlades til privat initiativ eller overtages af presterne. Oplysningen er da ogsaa saadan, at af tyve tjenestepiger træffer man én, der kan læse og skrive.

Det folk, der lever og færdes i denne vakre by ved det solbeskinnede hav, er et glad folk. Hvor skulde man ogsaa kunne henfalde til grublerier og pessimisme her, hvor solen uforanderlig hver dag gyder lys

og glæde ind i hver krog; hvor blomster, frugter og vin er hvermands eie hele det lange aar.

Hvormange pessimister mon der er tilbage i Norge paa en rigtig straalende skjærsommerdag? Flygter ikke ogsaa der tungsindet for en stund ialfald ved solens velgjørende indflydelse?

Spaniernes livsfilosofi er meget enkel og giver sig følgende udtryk: „Har vi ikke et deiligt land, et herligt klima og skjønne kvinder, hvad skal vi saa ønske mer?“ Og i virkeligheden træffer man gjennemgaaende tilfredshed med tilværelsen hos høie og lave, en gaaen op i nuet og en letlivet lystighed, der glemmer sorgen igaar og sulten imorgen og danser, synger og ler, fylder teatrene, saavelsom kirkerne, skaber lediggjængere og tiggere, saavelsom tilfredse, rundhaandede mennesker, der „lader sin broder leve med sig“.

Jeg tror, at anarkismen egentlig er kunstig paaført spanierne, som en smitte fra franskmændene; den ligger dem ikke i blodet og vil heller ikke slaa synderlig dybe rødder blandt dem. De er altfor lidet vant til at beskjæftige sig med politik og samfundsanliggender, det overlader de presterne og levebrødspolitikerne, og af dem er der mange i Spanien. Folket er troskyldigt og uvidende, optaget med sine private affærer og forresten temmelig indolent og fatalistisk. De er ikke af naturen billedstyrtere, som franskmændene. Der har jo faldt nogle bomber i Barcelona, og rørt sig nogle arbeiderflokke i det sydlige Spanien; men det er vist knaldet og sensationen, der har fristet dem, og sulten, der har bragt dem til at murre. Med mætte maver vilde spanierne være det taalmodigste, lettest regjerede folk under solen.

I aarhundrer har de fundet sig i et knugende prestevælde, der intetsteds er værre, og de politiske partier, der afvekslende er ved magten, plyndrer paa det ubarmhjertigste statskassen til fordel for sig og sine. Med hvert regjeringsskifte er der ogsaa skifte af embedsmænd over hele linjen, regjeringens venner kommer op, de gamle faar halv gage i vartpenge eller slet ingenting. Det gjælder derfor for enhver embedsmand at sope saa meget som mulig sammen i den tid, han har en stilling, for at have noget til de syv magre aar. Folket kjender svindelen og laver vittigheder over den; men tror, det maa saa være. Landets ødelagte finanser og penges og papirers stadig synkende kurs faar dem ikke til at ryste af forbitrelse; de indordner sig taalmodig i forholdene og siger med en skuldertrækning: „Ja, vi kan ikke gjøre noget for, at alt er saa dyrt; men det er kursen, ser De — *el cambio, sabe V.!*“

Og nu et træk, som dette: Aldrig faar en skolelærer i nogen kommune sin fulde løn; faar han noget, maa han være glad. Tilsammenlagt

staar Spaniens kommuner i en gjæld til sine lærere af 6 millioner pesetas (1 p. = 60 øre). En kommune i Andalusia alene skylder sine en halv million. Men de stakkars fattige mennesker læser og stræver aar efter aar og indgiver fra tid til anden en allerunderdanigst ansøgning om at faa en del af sit tilgodehavende udbetalt, men uden resultat. Det oplystes ved en saadan anledning, at i en kommune var det seks aar siden, lærerne havde faaet løn, hvorpaa et vittighedsblad foreslog, at man skulde straffe deres næsvise andragende om udbetaling af lønnen med afsættelse, da der jo var nok af ansøgere til saadanne gode stillinger. Hvem skulde kaste bomber, naar ikke en slig skolelærer!

Gadescene.

Der er ogsaa lidet eller intet, der samler og løfter folket. Der er ingen store idéer eller sager, hvorom man flokkes, ingen store personligheder eller digtere, som alle kjender og elsker. Ikke engang et almindelig udbredt tidsskrift, eller saameget som nationale julekort. Det er helgener først og sidst. Hvad arbeiderne læser i sin fritid, er i det høieste en dagsavis. Ellers morer de sig med at spille *pelota* og kurtisere pigerne. Tænke sig i en arbeidsby som Barcelona, at der saagodtsom ikke findes fagforeninger, at der aldrig holdes offentlige, belærende foredrag! Samfundsfølelsen er lidet udviklet, det eneste, som er fælles, er fornøielser.

Og naar den store skvadronør, Emilio Castelar engang imellem gjennemstreifer Spanien, saa flommer det af fraser i hans kjølspor, fraser, som i det øvrige Europa betragtes som aflagte klæder, men som hans

lykkelige landsmænd tiljubler, fordi de klinger saa storartet. Men efterpaa er det omtrent, som om man havde spist sæbeblærer.

Her er ny jord i politiken og savn af en værdig folkeleder, en overlegen begavelse og karakter. Spanien venter endnu paa ham, og han vil kanske komme en dag, stramme de slappe tøiler og gjøre det rige og lykkelige land ud af Spanien, som det har betingelser for at være. For naturen begunstiger det, og folket, det er naivt og uvidende, men i besiddelse af stor naturlig intelligens, gjennemgaaende kvikke hoveder. Og slette eller lastefulde er spanierne ikke; tvertom godmodige, hjælpsomme, elskværdige og ædruelige; kun har de vel meget *amor propio,* en nidkjær hevden af sig selv og sit eget, der vel især skyldes deres grundige ubekjendtskab med andres.

Imidlertid ligger fremskridtet endnu og sover i Spanien, og kirken vaager med omhu over dets søvn, at ingen skal vække det.

Socialistiske kolonisationsforsøg.

(Efter **Eduard Salmon** i „*Fortnightly Rev.*“).

Mange er de forsøg, som i vort aarhundre er gjort paa at grunde i nye verdensdele og under en anden himmel det ideale samfund, som i vore gamle, traditionsbundne stater og lande anses uopnaaeligt. Det sidste af disse forsøg er den østerrigske nationaløkonom dr. Hertzkas Frilandskoloni.*) Det er tre, fire aar siden dr. Hertzka offentliggjorde sin i romanform holdte økonomiske fremtidsstudie Friland, hvor det paatænkte samfund skildres i virksomhed. Bogen vakte begeistring, og tanken toges op af formaaende mænd rundt om i Europa. Høisletten Kenia i Østafrika blev udseet til hjemstavn for det nye samfund. Penge indsamledes, og i begyndelsen af marts forrige aar kunde Friland-pionererne drage afsted. De naaede imidlertid aldrig sit bestemmelsessted paa grund af forskjellige uforudseede hindringer. Ekspeditionen opløstes. Imidlertid arbeides der endnu for tankens virkeliggjørelse, og et par af pionererne skal paa egen haand og efter mindre maalestok have sat kolonisationen igang i Østafrika.

Dr. Hertzkas „nye samfund“ er i meget forskjelligt fra de andre socialistiske kolonisationsforsøg, som i aarhundrets løb er blevet gjort. — De fleste af disse har været af religiøst udspring, og fælles religiøse overbevisninger har udgjort et socialt baand mellem medlemmerne. Denne klasse af dem har vist sig at være den varigste.

Forfatteren nævner kun to eksperimenter, kolonien Ny Harmoni i staten Indiana i de Forenede Stater, anlagt i 1825 af Owen og Ny

*) Se „Kringsjaa“ II 781.

Australia anlagt i 1893 i Paraguay af australeren William Lane.*) Den første varede i to aar, den sidste blot nogle faa maaneder. Men der er andre saadanne kolonier, der har havt lidt bedre held. *Kringsjaas* redaktør kjender til en saadan i nærheden af Boston i de Forenede Stater, der holdt sig en snes aar, og en anden, der blev syv aar gammel. Andre er blevet endnu ældre. Den ogsaa her i tidsskriftet omtalte koloni ved Topolabampo-bugten i Mexiko synes at være i jevn, om end ikke særdeles hurtig fremgang og er nu flere aar gammel.

Ny Harmoni grundedes efter kommunistiske principer. Teorien var vakker — aldeles deilig —, og kolonisterne opnaaede til teoriens virkeliggjørelse en rig, frugtbar jord i en da ny, ubunden verden. Men virkelighedens haarde storme gjorde det i en fart ynkelig af med teorien. Man havde glemt at stemme den menneskelige natur til harmonisk samklang med teorierne. Følgen var, at den Nye Harmoni gik under i stormfuld disharmoni.

Lanes forsøg i Paraguay syntes meget lovende. Lane selv var en australsk arbeiderfører og journalist med en fanatikers tro paa sin idé. „Lykkes ikke vort foretagende,“ sagde han, „saa findes der intet haab for menneskeslegten.“ Han var ogsaa absolut kommunist. Individet skulde gaa ganske op i samfundet. Hans forsøg strandede paa denne umulighed. For at lykkes, maatte ideen have faaet medlemmerne — og de var mænd af engelsk blod — omdannet til maskiner, der blindt, uden tanker og uden spørgsmaal, vilde lystre og finde sig i den centrale autoritets dagsbefalinger. Det viste sig ugjørligt. Og det ellers vel planlagte og udmerket udrustede foretagende strandede paa denne lille halsstarrighed i den menneskelige natur. Saa smaa ting kan vælte de største læs og endevende de mest glimrende teorier.

Lanes koloni bestod af udvalgte mænd, der alle var dygtige arbeidere og medlemmer af *trade unions*. Hver maatte sætte ind i foretagendets kasse en indtrædelsesskilling af lidt over tusen kroner. Paraguays regjering begunstigede dem. De fik fuldt op af udmerket jord gratis. Klimatet var herligt, og der var ingen mangel paa kapital. Under saadanne omstændigheder maa det næsten forbause, at kolonien saa hurtig gik istykker. Forklaringen ligger i, hvad der ovenfor er meddelt. — Kolonien var grundet paa socialistiske principer. Samfundet skulde være kooperativt i alle dele, baade hvad produktion og den producerede velstands fordeling angik. Dens liv begyndte med de mest lovende udsigter; alt syntes at begunstige den; og sammenstyrtningen kan her neppe skrives paa teoriernes regning, men udelukkende paa førerens vel tyranniske sindelag.

Det var brændevinstrafiken, som bragte kolonien til at gaa istykker. Samfundet skulde være et totalafholdsforbund. Berusende drikkevarer var absolut forbudt. Alle deltagere maatte aflægge totalafholdsløfte. Men medlemmer blev syge og følte trang til noget at drikke og skaffede sig det, hvorpaa de udstødtes af kolonien for at have brudt sit ord. Dette førte til misfornøielse og rømninger, og det hele gik istaa. En upartisk iagttager paa stedet erklærer, at aarsagen alene var den, at Lanes ideer var for trange, og hans styre for strængt for vanlige mennesker.

*) Se „Kringsjaa“ II 871.

Frilandskolonien skiller sig fra de her nævnte eksperimenter derved, at den ikke er kommunistisk eller helt socialistisk. Den bygger paa individualismen. Den forsøger ikke at gjøre alle mennesker lige gode, saalidt som at sikre alle den samme fortjeneste. Tvertom — indtægterne vil i Friland variere efter evner, dygtighed og flid.*) Kun jorden vil blive fælleseie. Forøvrigt kan hver mand have, hvad han vil og ved arbeide kan skaffe sig, som særeie. Hver mand kan f. eks. have sit eget hjem, bygget og indredet med den luksus, han selv maatte ønske og have raad til. Den hele ordning gaar i Friland ud paa kun at sikre hver mand udbyttet af hans eget arbeide, dets virkelige værd (naturligvis minus en vis brøkdel til administration, o. l.), intet mere og intet mindre. En mand kan forøvrigt arbeide hvor, naar og med hvad han maatte ønske, og anvende sine optjente midler efter egen smag; kun kan de ikke sættes i jordeiendom. Den grund, hvorpaa samfundet hviler og af hvilken alle maa leve, skal være fælleseiendom. Heller ikke maa nogen udlaane penge mod rente. Privat eiendom i jord og kapitalisme eller indkassering af renter paa udlaant kapital, af penge, for hvilke ikke vedkommende, men andre har arbeidet, vil i Friland være ophævet. Og dermed vil den enkelte være sikret det hele retmæssige udbytte af sit arbeide, og samfundet vil være grundlagt paa retfærdighed.

Den private eiendom vilde saaledes i Friland hvile paa et aldeles urokkeligt grundlag, idet den altid vilde repræsentere, krone for krone, et vist kvantum arbeide og sparsommelighed. Privat eiendom og rigdom af den art har dr. Hertzka intet imod. Tvertom, jo mere der er af den, desto bedre. Det er blot den rigdom, der repræsenterer en indtægt, for hvilken eieren intet arbeide har leveret, men som er en skat paa andres arbeide, en tribut betalt den rige af den fattige, — det er blot den rigdom og privateiendom, Friland ikke vil kjende.

Det svage punkt i denne lære er vel netop dette forbud mod renter; thi hvor der eksisterer trang til og mulighed for udlaan af kapital, der bliver dog faktisk betaling for laanet, eller rente, en ligesaa naturlig ting, som betaling for arbeide. Den mand, der i et samfund, hvor privat kapital kan anvendes, laaner mig tusen kroner, gjør mig ligesaafuldt en tjeneste, som den, der hjælper mig med sine to hænder med at bygge mit hus. Og netop i dr. Hertzkas samfund vil jo disse to tjenester blive af samme art. De tusen kroner vil der blot repræsentere et tidligere udført arbeide, hvis frugter er indsparet og nu laanes mig. Kapital bliver der blot udført arbeide. I det ene tilfælde modtager jeg derfor arbeidshjelpen direkte, i det andet indirekte. Hvorfor skulde saa den ene tjeneste være løn værd, og ikke den anden.

Hvor der er kapital og brug for den, der bliver vel saaledes rente en nødvendighed, der ikke er til at komme forbi, ligesaavist, som jorden i ethvert samfund vil have sin leieværdi, der heller ikke kan bortskaffes. Henry George foreslog derfor ogsaa i sidste tilfælde ikke nogen umulig ophævelse af jordleien, men dens konfiskation af staten til bedste for det hele samfund.

---

*) Det er jo ogsaa fuldt foreneligt med den moderne, rene socialisme.

Dertil kommer, at dr. Hertzka ikke synes at have undgaaet den skjæbnesvangre feil, der klæber ved de fleste lignende kolonisationsforsøg, — nemlig den, at regulere og bestemme altfor meget paa forhaand. Saaledes har han indført sine teorier om kvindesagen i systemet. For kvinderne er der ikke beregnet plads i det arbeidende samfund. De gifte kvinder skal være hjemmenes og samfundets hygge- og skjønheds-„magere", de ugifte skal være berettiget til uden vanligt arbeide at hæve en pension af statskassen!

Det er det kjedelige ved alle saadane idealistiske koloniforsøg, de bliver altid lidt trangere end det foragtede og feilfulde samfund, vi lever i. De bliver for stive og matematiske, savner livets vidde og bøielighed. De bliver — selv de bedste af dem — en art Noahs ark, hvor der er fred og tryghed og glæde, mens syndfloden raser udenfor; men de er alligevel ikke den store, vide verden med dens alsidige liv og med vækst i alle retninger.

Fransk politik og franske præsidenter.*)

(Efter **Augustin Filon** i „*Fortnightly Rev.*").

Klokken halv eleve om aftenen den femtende januar løb den nyhed gjennem Paris' gader, at Casimir-Perier var traadt af. Ophidselsen holdt byen fra at gaa tilsengs; næste morgen kjendte al verden til det. Den øieblikkelige virkning var overalt en bølge af sympati og beklagelse, blandet med forbauselse over præsidentens uventede handling. Men allerede den følgende dag ændredes stemningen. En rasende larm spredte sig fra Paris udover den hele civiliserede verden, — paa den ene side fræk og uædelmodig glædesjubel, paa den anden side skuffet ærgjerrighed og feigheds frygt foran truende fare. Saa enstemmig var Paris for én gangs skyld, at Europa ikke vovede at fastholde sit første indtryk eller danne sig en selvstændig mening. Det blev overalt indrømmet i hele fjorten dage, at Casimir-Perier var en desertør, der var løbet fra sin post.

Den bitre følelse lagde sig heller ikke efter Felix Faures valg og Ribot-ministeriets dannelse. Publikum gav sig selv til at drøfte fratrædelsens aarsager. Selv havde han i sit budskab til parlamentet forklaret disse aarsager med al ønskelig klarhed og med knusende retfærdighed, — et dokument, der vil beholde sin plads i historien som et af de alvorsfuldeste og oprigtigste officielle budskaber. Men publikum var ikke fornøiet med disse aarsager og vedblev at søge efter andre. Mænd, hvis smaa sjæle finder usle motiver for alt, drog kvinderne ind i sagen, — præsidentens moder havde sagt saa og saa, og hans hustru havde sagt dette eller hint. Hans sekretærer og tjenere blev krydsforhørt. Ingen

*) Artikelen gjengives her, fordi saavel dens indhold, som den tone, hvori den er skreven, er ganske oplysende, hvad franske forhold angaar. — *Red.*

undersøgelse var for uforskammet, ingen antagelse for fjern og umulig. Den samme mand, hvis energi ikke kunde prises høit nok i juli, var pludselig i januar blevet et bytte for den „ynkeligste svaghed“. Eller svagheden havde altid været tilstede, kun at, merkværdigt nok, ingen havde ånet den. Han var et siv, der havde prøvet at se ud som en staalstang; en mand af sporadisk energi, uhelbredelig neurotiker. Han besvimede, da han modtog underretning om sit valg. I Elysée maatte han stadig drikke æther for at berolige sine nerver. Folk, som havde mødt ham en eneste gang i sit liv — ved en offentlig middag f. eks. — og talt med ham i fem minuter, paatog sig at blotlægge for os mandens hele indre tomhed. Vi er en nation af psykologer. Den afgaaede præsident er blevet saa at sige vivisekteret. Endog statistikerne har havt et ord med i laget. De har paavist en jevn nedgang i Perier-familjen. — Det var umuligt at negte Perier fysisk mod, med begivenhederne af 1870 for øie; men man tog sin tilflugt i mangel paa „moralsk mod“. Raa uforskammethed og foragtelig medlidenhed kom til samme resultat. Siden manden ikke var sterk nok til at være præsident, — nu, saa farvel da, hr. Casimir-Perier! En slegt og kanske en samfundsklasse fik sin afslutning med den stakkels ætherdrikker, der forsøgte at bekjæmpe magter, der var ham for sterke, og erkjendte sig beseiret. Hans afgang var den sidste fortvilede opblussen af svaghed og trods.

Der er ikke et ord af sandhed i denne „forklaring“, og for i politiken at finde noget lige saa uretfærdigt og usandt maa vi gaa tilbage til 1871, da Paris efter at have skreget sig hæst efter krig og have tvunget regjeringen til at erklære den, gav Napoleon og Olivier skylden, skjønt begge disse af forskjellige grunde afskyede krig. Napoleon og Olivier har maattet vente til disse dage paa retfærdighed; men Perier vil slippe at vente saa længe. Strømmen holder allerede paa at vende sig.

Jeg har ikke mine kollegers nøie kjendskab til Perier-familjen eller til præsidenten. Jeg ved paa min ære ikke, om han er nervøs eller leversyg. Men ét ved jeg, at han merkværdig og slaaende ligner sin bedstefader. Som sin sønnesøn var ogsaa 1830 aarets Perier en dogmatisk liberal, irritabel, men retfærdig, moderat i sine ideer, men lidenskabelig af temperament. Madame de Staël kalder dauphinéeren „lidenskabelig fornuftig“. Udtrykket passer paa racen, og det passer i ganske særlig grad paa Perier familjen; kanske dog saa, at adverbiet har en hang til at overskygge adjektivet. Som sønnesønnen var ogsaa den ældre Perier gjenstand for pludselige vredesudbrud og for overvældende mismodstemninger. Et saadant temperament er i Frankrig al storheds pris. Vore store statsmænd og ledere kjender ikke den rolige, seige kraft, der giver andre nationers offentlige mænd en saadan evne til at holde sig. Vore ledere er følsomme, nervøse væsener med den opmagasinerede kraft, pludselige opblussen og hurtige udgaaen hos det elektriske lys. Lad det ogsaa være, at denne følsomhed hos Perier undertiden var lidt sygelig, han var dog en gjennemhæderlig og fuldendt gentleman og en værdig repræsentant for det bourgeoisie, der er Frankrigs styrke. Perier er stolt af sine liges venskab,

men ædelmovig overfor dem af lavere udspring. Han foragter menneskene, kan jeg tænke mig; og hvem der kjender menneskene, kan undgaa det? Det maa visselig være nok, at man ikke hader dem.

Som han i sit budskab siger, var han sig sit embeds vanskeligheder bevidst, da han overtog det. Det maa have saaret ham at se vælgerne i hans kreds fylde hans plads i kammeret med en radikal nullitet. Endnu mere saarende maa det have været at se et arrondissement i Paris, hvor han paa seks maaneder bortskjænkede 200,000 francs, vælge en obskur forfatter, hvis eneste krav paa berømmelse var, at have raat og frækt fornærmet Perier. Men alt dette kan ikke have overrasket en mand af præsidentens intelligens. Hvad der har faldt haardest over ham, er hans egne vennners handlinger . . . .

Hvad der efter forfatterens mening førte til præsidentens fratræden, var hans egne ministres handlemaade. Lovforslag forelagdes kammeret i hans navn, før han havde seet dem; udnævnelser stod at læse i bladene, før de var ham forelagt. Til et udtalt ønske blev der intet hensyn taget. Kort sagt — ifald dette virkelig forholder sig saa, og det er omtrent umuligt at betvile det —, saa blev præsidenten behandlet som et absolut nul. Der regjeredes uden ham. Han var blot maskinen, der skulde sætte underskriften paa dokumenterne, og det gjorde endog lidet til sagen, om underskriften først blev paasat, efterat dokumenterne var offentliggjort og deres indhold traadt i kraft. Overfor dette stod præsidenten værgeløs. Han forsøgte til ingen nytte at møde denne handlemaade med politisk filosofi. Louis Philippe eller gamle fader Grévy vilde i hans sted have intrigeret og konspireret mod ministeriet. Thiers eller Gambetta vilde have knust en del ruder og drevet angriberne tilbage ved trusel om offentlig og personlig forklaring. Casimir-Perier forsøgte at møde angrebet med filosofi. Han beklagede sig over institutionerne istedenfor over mændene, og vilde heller bebreide de sidste at være inkonsekvente end at være feige og skyldige.

En konstitutionel konge har sin arvede stilling, der sikrer ham en vis kraft og prestige. Præsidenten i Schweitz fungerer blot i ét aar; men han har sine bestemte pligter og rettigheder. Der ventes noget af ham. Han er et hjul i regjeringsmaskineriet. De Forenede Staters præsident sidder mægtigere end mangen konge i de fire aar. Han vælger selv af frit valg uden hensyntagen til nogen andens vilje sine ministre. Han er i virkeligheden den af folket valgte, og derfor af kamrene uafhængige førsteminister. Men Frankrigs præsident kan aldrig handle; han kan blot tale offentlig, naar han tiltræder og fratræder sit embede. Hans hele pligt er at give middage for de fremmede gesandter og tjene som skive for snigmordere.

Casimir-Perier har givet sine venner en tiltrængt, om end streng belærelse. De forstod den ikke i de første dage. De var for rasende og opskræmte. Da vi saa havde faaet en ny præsident og et nyt kabinet og havde undgaaet faren, baade fra hin trættende og høitidelige, dydige, men uudholdelige pedant Brisson og for et radikalt Bourgeois-ministerium, følte

man lyst til at falde paa knæ og takke Gud, fordi man midlertidig var reddet. Man takkede naturligvis ikke Gud, det er gaaet af mode; men man takkede sin gode lykke. Men da saa glædesrusen var gaaet over, begyndte man at spekulere over, hvad der saa videre var at haabe paa.

Felix Faure har godvillig paataget sig den rolle, som Perier fandt sig for god til at spille. Han erklærer at ville staa eller „svæve" over partierne. Lad ham svæve — og maatte det gaa bedre for ham end for Ikarus.

Man har meget imod en revision af forfatningen. I Madame de Girardins *Chapeau d'un Horloger* bekjender tjeneren oprigtigt, at han aldrig kan støve af noget uden at brække det istykker. Forfatningen af 1875 er muligens af de ømtaalige ting, som det er farligt endog at støve af. Faures valg er imidlertid jevngodt med en forfatningsrevision. Hans karakter definerer præsidentens stilling paany og med kjendsgjerningernes istedenfor med blækkets tale. Præsidenten maa for fremtiden ikke alene „svæve", men ogsaa smile. Han maa smile til alle, — smile til de fremmede magter og smile til socialisterne, som vil svare med en lignende grimace.

Han har nogle trumfer paa haanden. Hans personlige udseende er sympatisk. Han er værdig, og han er en god kammerat — *bon enfant*. Alle dørvogtere vil betegne ham som et vakkert stykke menneske. Han er over 54. Han er ogsaa saa heldig at eie to personligheder, en historisk og en mytisk. Den mytiske appelerer til arbeiderne — han er søn af en møbelsnedker, født i hjertet af Paris, og skal engang en kort tid have arbeidet med sine egne hænder —; den historiske (den rige forretningsdrivende) giver arbeidsgiverne og de eiendomsbesiddende klasser i det hele en følelse af sikkerhed. Der er styrke i dette. Er han nu ogsaa veltalende nok til at tie og energisk nok til intet at foretage sig, og han ikke bliver myrdet og fremforalt undgaar pavens og hertugen af Orleans' beskyttelse, saa kan han nok føre et udholdeligt liv i Elysée i nogle faa maaneder.

Hidtil har han handlet korrekt og forstandig. Han overdrog Bourgeois to gange at danne ministerium, hvilket var klogt, om han end kan have smilt i skjægget, da han gav denne person saa rigelig anledning til at bevise sin egen umulighed. Klogt var det ogsaa at vælge Ribot, og klogskaben bliver ei mindre, ifald det virkelig er sandt, at denne statsmand var privat underrettet paa forhaand og sad i ro hjemme og satte kabinetslisten sammen, mens Bourgeois for hæseblæsende om i Paris fra politiker til politiker. Jeg kjendte Ribot ved høiskolen; han var høi, spæd og lys, med blaa øine og lyst haar, der flagrede i vinden. Han saa ud som en Oxford-student, der har lagt sig mere efter debatter og diskussioner end sport.

Vi har allerede seet den første frugt af Ribot-ministeriet, nemlig amnestien. Den kunde gjerne døbes Felix Faures første smil.

Hvad Rochefort og Dillon angaar, var det blot beklageligt, at amnestien ikke kom før. Ingen har nogensinde taget hin Luxembourg-retssag

alvorlig; men alle forstod, at Boulanger repræsenterede en virkelig fare for fred og orden. Ethvert middel var tilladt for at hindre en clown fra at blive diktator. Men da han var fældet, truffet i hjertet, overvældet med foragt og sluttelig begravet paa Ixelles' kirkegaard, da var det ogsaa tid at benaade de andre „skyldige“, som dog blot var narrede fusentaster. Da skulde man sagt til Rochefort som til en uskikkelig skolegut: „Du har nu staaet i skammekrogen; du er blevet holdt borte fra boulevarderne; du har afskrevet verbet „jeg kjeder mig“ fem hundre gange i dit blad; og du har siddet paa engelsk kost i hele to aar. Du er straffet haardt nok. Kom tilbage og begynd igjen, saa meget du lyster.“ — Var Rochefort da kommen tilbage, vilde han rolig have taget en drosche og i al stilhed kjørt til sin bolig, og ikke en sjæl vilde raabt: „Der er Rochefort.“ Vi ventede saa længe, at han kunde holde et triumfindtog i „sin gode by Paris“, — som imidlertid to dage senere var en andens „gode by“, og stadig er en eller andens „gode by“. Der er ingen grund til at frygte de hundre tusen idioter, der marscherede foran Rochefort. Nuller betyder intet, med mindre de følger en virkelig størrelse. Og Rochefort er uendelig flink; men som politiker er han intet.

Men begivenheden fik en art symbolsk betydning. Om morgenen samme dag stededes under Pantheons kuppel til hvile Frankrigs sidste marechal og med ham ei alene minderne om Inkerman og Solferino, men hele otte aarhundreder af historie. Og om aftenen gjorde vi knæfald for den mest glimrende inkarnation af den revolutionære humbug (*blague*), som er det moderne Frankrigs ruin?

Rochefort og Dillon tilgives for sent, andre som Gérault-Richards for snart.

„Levede Gambetta,“ udbrød nylig dennes ven Waldeck-Rousseau, saa vilde han være en moderat.“ Men vilde Gambettas moderation have ment tolleranse? Nei, den vilde have borget for øget energi. Eller selv om han havde vist sig tolerant, vilde hans toleranse have været af anden art end Faures og Ribots. At tilgive er de sterkes privilegium og de svages tilflugt. I hvilken af disse kategorier maa Faure og Ribot finde sin plads? *Qui vivra verra.*

Nu er tiderne rolige. Men hvorledes vil statsskibet under det nye styre gebærde sig i den storm, som den ubetydeligste ytring fra kammerets talerstol kan fremkalde, — som kan være fremkaldt i dette øieblik, eller før læserne har gjennemseet disse linjer? — —

Casimir-Perier har taget til syden med sin familje for at hvile ud. Han modtoges af befolkningen med sympati. Det bliver ikke den sidste ytring af sympati, der vil blive ekspræsidenten tildel. Jeg betænker mig ikke paa at sige, at der endnu er en politisk fremtid for ham.

Naar kammeret har udaandet og med mange taarer er lagt tilhvile i sin ikke ærerige grav, hvem vil saa hindre Periers gamle valgkreds fra at angre sine synder og atter sende ham til deputeretkammeret? Og hvad skal saa hindre ham fra at blive førsteminister og udøve den virkelige magt efter at have kastet den nominelle fra sig? Eller hvis ikke, saa kan dog Perier spille den rolle, som Gambetta spillede fra Thiers' død, og

indtil han selv dannede ministerium. Han kan blive magten bag tronen, fører og inspirator for et stort parti, der i hans levende person finder sit program, sit sammenknytningsbaand og sin moralske kraft. Han kan visselig gjøre det, ifald Frankrigs intelligens og liberalisme gjør sin pligt ved næste valg. *Det* burde være alle gode borgeres haab, og deles af alle dem i andre lande, som nødig vil se Frankrigs undergang.

Argon.

Den ny-opdagede gasart i luften.

(Efter „*Revue Scientifique*“s gjengivelse af **Lord Rayleigh** og **W. Ramsays** foredrag i „*Royal Society*“).

Allerede ifjor kunde vi meddele vore læsere den ligesaa knappe som forbløffende oplysning, at to engelske kemikere troede sig at have opdaget en hidtil ukjendt konstant bestanddel af luften. Vi skal her i al mulig korthed gjengive et uddrag af den meddelelse, de to forskere forelagde det store engelske videnskabsselskab „Royal Society“ paa dettes møde 31. januar sidstleden. Det anseede franske tidsskrift, hvis gjengivelse er lagt til grund for dette uddrag, betegner opdagelsen som en af den kemiske forsknings smukkeste seire i hele dette kemiens aarhundre. Siden Davys udødelige opdagelse af alkalimetallerne i 1807 har neppe nogen begivenhed i kemikernes verden vakt slig opsigt.

I hundre aar har man studeret luftens sammensætning og troet sig at kjende dens enkelte bestanddele — og saa forlyder det, at der nok alligevel gives et stof i luften, som man hidtil ikke har lagt merke til! Opdagelsen er heller ikke en af de let vundne seire. Det er nemlig en tredje-decimals-triumf, som Lord Rayleigh udtrykte det saa aandrig.

Lord Rayleigh har allerede fra aar tilbage sat sig som opgave nøie at bestemme de vigtigste gasarters tæthed. Medens han var ifærd med kvælstoffet, kom han underveir med, at luftens kvælstof viste en større tæthed end andet kvælstof, som blev udvundet ad kemisk vei. Der kunde godtgjøres en forskjel af $^1/_{230}$ af luft-kvælstoffets tæthedsgrad. Det lettere „kemiske“ kvælstof blev udvundet af kvælstofoxydul, kvælstofoxyd, salpetersurt ammonium og urinstof. Det „kemiske“ kvælstof viste en atomvegt af 13.0954, medens luft-kvælstoffets atomvegt var 14.073. Surstoffets er som bekjendt 16.

De maalings-metoder, som blev anvendt for at træffe disse „haarfine“ bestemmelser, var saa indviklede i al sin nøiagtighed, at vi her maa opgive ethvert forsøg paa at give en forestilling derom.

For at forklare denne uoverenstemmelse mellem „kemisk“ kvælstof og luft-kvælstof laa det nærmest at forudsætte, at det ad kemisk vei udvundne kvælstof fremdeles var en smule „forurenset“ f. eks. ved tilstedeværelsen af lidt vandstof. Men en samvittighedsfuld undersøgelse godtgjorde, at hvis det ene at de to slags kvælstof var „forurenset“, da kunde denne „forurensning“ ikke skyldes noget andet kjendt stof. Ligesaalidt viste det sig muligt at antage, at det „kemiske“ kvælstofs lethed kunde bero paa en delvis atom-udskillelse af kvælstof-molekylet under fremstillingsprocessen. I det hele maatte det erkjendes, at kontrollen med det „kemiske“ kvælstofs fremstilling var saa intenst nøiagtig, at det viste sig nødvendigt hellere at undersøge, hvorvidt ikke luft-kvælstoffet skulde være opblandet med et eller andet — hidtil ukjendt — stof, hvis atomvegt var endel større end kvælstoffets. Isaafald vilde det, hvis man antog det ukjendte stof for at være fra en halv op til en hel gang tungere end kvælstof, være tilstrækkeligt, om luften viste sig at indeholde 1 à $^1/_2$ procent af dette stof. Men i og for sig var det jo en dristighed at forudsætte, at et sligt stof skulde undgaaet alle tidligere kemikeres opmærksomhed under deres ihærdige behandling af problemet om luftens sammensætning.

En antydning til, at en enkelt forsker allerede for 100 aar tilbage kan have været inde paa en vei, som muligens pegte i samme retning som disse nye undersøgelser, fandt de to forskere i optegnelserne om Cavendish's forsøg paa at udskille luftens to hovedbestanddele. Han mente sig nemlig at være paa det rene med, at naar han havde bort-absorberet begge hovedstoffe, blev der alligevel en „luftblære“ tilbage, som ikke lod sig absorbere, og som ikke udgjorde mere end $^1/_{120}$ af den behandlede luftmængdes rumfang.

For nu at undersøge luft-kvælstoffets renhed maatte der hittes paa en metode til fuldstændig absorption af kvælstof. Heldigst blev det befundet at lade luft-kvælstoffet passere over hvidglødende magnesium-spaane; disse optager da kvælstoffet, og af forbindelsen fremkommer et skidden-grøngult porøst salpeter-magnesium. Ved gjentagne og møisommelige forsøg ad denne vei lod det sig ogsaa godtgjøre, at der efter kvælstoffets absorption blev en gas tilbage, som ved spektralundersøgelse viste sig ikke at være kvælstof.

Ved at foretage samme eksperiment i stor maalestok lykkedes det i 10 døgn at samle 1500 kubikcentimeter af denne gas, hvis tæthed blev befundet at være 19.09. For endnu at sikre sig mod tilstedeværelsen af kvælstof, lod man en elektrisk gnist flere timer i træk passere gjennem en blanding af lidt af gasen og surstof; efter denne udrensning gik gasens tæthed op imod 20 — eller 19.9, som dens opdagere ialfald med sikkerhed tør angive som det endelige tal.

Ogsaa ved hjælp af atmolyse efter Grahams system vandt man stadfæstelse paa, at luft-kvælstoffet ikke er rent kvælstof, men en blanding af kvælstof og en anden tættere gasart.

Et negativt bevis for denne ukjendte gasarts tilstedeværelse sammen med luft-kvælstof fik man ved at udsætte en blanding af surstof og ad kemisk vei udvundet („kemisk") kvælstof for den elektriske gnist; ved denne fremgangsmaade viste der sig nemlig ikke spor af den ukjendte gasart. Men eksperimenter af denne art er overmaade let udsat for at mislykkes.

Den nye gasarts spektriske egenskaber er undersøgt og fastslaaet af den bekjendte fysiker Crookes. Han erklærer, at det maa ansees for godtgjort, at Raleigh og Ramsay virkelig har opdaget en ny gasart. Denne viser sig at have det tilfælles med kvælstoffet, at den altefter induktionsstrømmens styrke giver to forskjellige spektrer. Men medens kvælstoffets to spektrer er fuldt afvigende fra hinanden — det ene bestaar af bølgende baand, det andet af skarpe linjer —, har det nye stofs to spektrer altid kun skarpe linjer at opvise. Rigtignok er det meget vanskeligt at erholde den nye gas saa fuldstændig udrenset for kvælstof, at ikke dettes baandspektrum træder frem og forstyrrer det nye stofs linjespektrum.

Gassens to forskjellige spektrer bestaar i, at en svagere elektrisk strøm giver rødt spektrum, en sterkere derimod blaat. Det røde lys fremkommer ved den positive gnist, det blaa ved den negative. Det blaa spektrum viser 119 linjer, det røde 80; begge har 26 linjer fælles af samtlige 199 linjer.

Med kvælstoffets linjespektrum har intet af disse to spektrer nogen linje fælles. Derimod er der en svag tilsyneladende analogi paa et par punkter mellem det nye stofs spektrer og kvælstoffets baandspektrum; men en sammenligning af spektrernes fotografier viser, at den tilsyneladende overensstemmelse i virkeligheden intet har paa sig.

I det hele har Crookes ikke kunnet paavise nogen lighed mellem den nye gasarts spektrer og noget andet stofs. Han udtaler derfor, at Lord Raleigh og Ramsay ved sine opdagelser har forøget grundstoffenes række med et hidtil ukjendt stof — muligens med to, da der jo fremkommer to spektrer.

Denne sidste kjendsgjerning har ledet til nye skarpe undersøgelser for at komme fuldt paa det rene med, enten det nyopdagede stof er et enkelt eller muligens et sammensat legeme.

I vand er den nye gas nær $2^1/_2$ gange lettere opløselig end kvælstof og næsten ligesaa opløselig som surstof. Det er ogsaa paavist, at den i regnvand optagne luft indeholder mere end 2 gange saa meget af det nye stof i forhold til kvælstof som almindelig luft.

Ved lav varmegrad og under sterkt tryk er gasens forhold undersøgt af professor Karl Olszewski i Krakov. Han har fastslaaet, at ved ÷ 121^0 C og under 50 atmosfærers tryk har den nye gas sit „kritiske punkt", idet den da fortætter sig til en farveløs vædske. Ved ÷ 187^0 „koger" denne vædske ved atmosfærisk tryk. Paa dette kogepunkt har vædsken en tæthed af 1.5. Under lidt lavere temperatur — ÷ 190^0 — „fryser" vædsken til en fast krystallisk masse, der er ugjennemsigtig hvid af farve.

Til sammenligning anføres det, at kvælstof har sit „kritiske punkt" ved ÷ 146^0 og 35 atmosfærers tryk, sit „kogepunkt" ved ÷ 194^0 og sit „frysepunkt" ved ÷ 214^0, samt at det flydende kvælstofts tæthed er 0.885. Surstoffets „kritiske punkt" er ved ÷ 119^0 og 51 atmosfærers tryk, dets „kogepunkt" ved ÷ 182^0, da den blaagtige surstof-vædske har en tæthed af 1.124; derimod har man ikke kunnet bringe denne surstofvædske til at „fryse".

Den nye gasarts evne til at indgaa kemiske forbindelser med andre stoffe har været grundig undersøgt; men endnu er alle forsøg paa at bringe den til at indgaa en slig forbindelse fuldstændig strandet. Den forbinder sig ikke med surstof i nærvær af alkalier og heller ikke med vandstof i nærvær af et alkali eller en syre — end ikke under indflydelse af en elektrisk gnist. Ikke forbinder det sig med klor — vaadt eller tørt — under elektrisk indflydelse, heller ikke med rødglødende fosfor eller svovl, heller ikke med tellur, med natrium eller med kalium. Ogsaa en række andre stoffe har man forgjæves forsøgt at bringe til at indgaa kemisk forbindelse med den nye gas.

Netop paa grund af denne egenskab har opfinderne givet det nye stof navnet *argon* — et ord af græsk ophav, som betyder „uvirksom". Som det kemiske bogstavtegn foreslaaes derfor *A*.

Det nye stof viser en specifik varme af 1.66. Efter kemiske beregninger synes det at være et enkelt-atomisk stof med en molekyl-vægt af 40, der altsaa ogsaa blir dets atomvægt.

Spørgsmaalet, om *argon* paa grund af de to spektrer skulde være et blandingsstof, er ikke let at afgjøre. Men ialfald synes Olszewskis paavisning af bestemte temperaturpunkter for „kogning" og „frysning" at tale meget bestemt for, at stoffet er et enkelt, usammensat grundstof.

At man ikke tidligere er kommet dette grundstof paa spor, forklares let af dets mangel paa evne til at træde i kemisk forbindelse med andre stoffe. Det forekommer jo blot som en fri gasart i luften — og det kun i en mængde, som svarer til 1 pct. af kvælstofmængden.

Byernes udviklingshistorie.

(Efter **Elisée Reclus** i „*Contemporary Rev.*").

(Slutning).

III.

Hvis jorden havde en fuldkommen jevn overflade med et ensartet jordsmon vilde byerne blive anlagt med noget nær geometrisk regelmæssighed. Gjensidige behov, sociale instinkter, de af handelen og den øvrige samfærdsel følgende krav, vilde altsammen have fremtvunget deres anlæg i næsten lige store afstande fra hverandre. Forudsættes en flade uden naturlige hindringer, uden flode eller heldig beliggende havne, og uden politiske grænselinjer, som delte landet i særegne smaastater, saa vilde hovedstaden komme til at ligge akkurat midt i landet; de støre byer blev fordelt i lige store afstande rundt den; og hver af disse vilde faa sit planetsystem af mindre byer, med en indbyrdes afstand af én dags reise, — i begyndelsen var nemlig skridtet det naturlige længdemaal, og det antal mil, som en almindelig flink fodgjænger kan tibagelægge mellem morgengry og skumring, den almindelige afstand mellem to byer. Da menneskene havde tæmmet husdyrene og senere opfundet hjulet, forsvandt disse primitive maal; først blev hestens skridt og saa vognaksens omdreining maalenheden ved beregningen af afstanden mellem de forskjellige befolknings-centrer i landet. Selv nu kan man paa mange gamle steder i Kina, ved Ganges, paa Po's sletter, i Mellem-Rusland, ja selv i Frankrig opdage under den tilsyneladende uorden en virkelig plan i byernes anlæg, som aabenbart har været grundet paa en reisendes bevægelser.

I et lidet aandfuldt skrift, udgivet i 1850 af Gobert, en begavet opfinder, der levede som landflygtig i London, blev der gjort opmerksom paa den forbausende regelmæssighed. hvormed de store byer i Frankrig blev anlagt, før grubedriften og andre industrielle foretagender havde forstyrret folkemængdens naturlige fordeling. Saaledes omgives Paris imod grænsen af en ring store, men mindre fremragende byer — Lille, Bordeaux, Lyon. Da afstanden fra Paris til Middelhavet er omtrent dobbelt saa stor som den almindelige radius, maatte der lægges en by ved yderpunktet af denne linje — og Marseille, den gamle fønikiske og græske koloni, reiste sig i sin pragt. Mellem Paris og disse sekundære centrer voksed der op i afpassede lige store afstande en hel del mindre, men fremragende byer — Orleans, Tours, Poitiers, Angoulême. Og endelig laa midtveis mellem disse centrer af tredie rang de beskedne byer Etampes, Amboise, Châtellerault, Ruffec, Libourne. Paa den maade vilde den reisende paa sin tur gjennem

Frankrig med passende mellemrum finde holde- og hvilepladser, saavel for fodgjængeren som for rytter og kjørende.

Alle uregelmæssigheder i dette netverk af holdepladse kan alle forklares ved landets mere eller mindre jevne overflade, flodernes løb og de tusen andre geografiske egenheder. Først og fremst er jo jordbundens beskaffenhed absolut afgjørende. Hvor intet kan vokse, der gaar det jo heller ikke an at bygge nogen by. Den golde hede, den haarde lere og sandjord er følgelig umulig som bygrund. Dernæst vil et bakket terræn og mager jord virke afskrækkende og i hvert fald forsinke en bys vækst. Bratte styrtninger, isbræer, snestorme og barsk vind jager menneskene ud af fjelddalene, og der er en naturlig tilbøielighed til at bygge byerne lige udenfor disse utilgjængelige egne, paa det første gunstige sted, som tilbyder sig ved dal-aabningen. Enhver strøm har sin elveby nede paa sletten netop paa det punkt, hvor dens leie pludselig vider sig ud og forgrener sig i sandet. Ligeledes er der overalt, hvor to, tre eller fire strømme flyder sammen, en by, hvis betydning altid afhænger af deltaets vandrighed. Pyrenæerne og Alperne giver nok eksempler herpaa. Byer som Zaragoza og Toulouse er saa nøie anlagt efter denne naturlige plan, at et barn paa forhaand kunde udpeget deres fremtidige grund. Ved de to modsatte endepunkter af Schweiz finder vi Basel og Genève ved de store korsveie, ad hvilke folkenes vandringer gik i gamle dage; og paa Alpernes sydskraaninger havde hver dal uden undtagelse sin vagt-by i dalaabningen. Store stæder som Milano og mange andre betegner færdselslinjernes skjæringspunkter; og hele den øvre Po-dal, som udgjør tre fjerdedele af en uhyre cirkel, har til naturligt centrum byen Turin.

Men floderne maa ikke alene betragtes som dalenes pulsaarer, gjennem hvilke bevægelse og liv strømmer ind. Liv fremkalder liv; og menneskets altid vandrelystne aand, der bestandig drages mod den fjerne synskreds holder af at dvæle ved den rindende strøm, der samtidig bærer hans skibe og tanker. Men ikke ethvert punkt ved floden er egnet til opholdssted for ham og hans sager. Mest tiltaler ham de steder, hvor flodløbet forgrener sig eller løber sammen igjen, thi der har han valget mellem tre eller fire farbare veie.

Kystlinjens større eller mindre bugtethed har ogsaa indflydelse i retning af at bestemme byernes anlægssted. Retlinjede, sandede bredder, der er utilgjængelige for store skibe undtagen paa de sjeldne aldeles stille dage søger baade sjømanden og landboeren at undgaa. Og paa samme maade kan øer og holmer, forbjerge, en mangfoldighed af halvøer, takkede klippedannelser o. s. v., fuldstændig umuliggjøre anlæg af byer, trods alle de fordele, som dybt og smult vand medfører. Den heldigste beliggenhed er det sted, som yder et tempereret klima og er tilgjængelig baade landværts og søværts.

IV.

Jeg ved neppe noget frugtbarere studium for historikere end en bys livsløb, naar skriftlige optegnelser i forbindelse med stedets ydre karaktertræk gjør det muligt at følge udviklingens forvandlinger skridt for skridt . . . Jeg ser fiskerens hytte reise sig, saa gartnerens lige i nærheden; nogle faa bondegaarde breder sig henover landskabet, et møllehjul snurrer rundt nede ved elven; en tid senere bygges et vagttaarn oppe i aasen. Paa den anden side af elven, hvor stevnen af færgebaaden netop har streifet elvebredden, er en eller anden ifærd med at bygge en ny hytte. Et gjestgiversted og en liden krambod lige ved baadmandens hus vinker indbydende paa de forbigaaende og snart ligger den flade ryddede torveplads der og sanker folk sammen. En stadig bredere vei, som traakkes til af mennesker og dyr, løber fra torvpladsen til elven; en sti begynder at sno sig opover aasen; fremtidens gader og kongeveie drager sine linjer gjennem markernes nedtraadte græs, og husene breder sig paa den grønne flade, hvor korsveiene mødes. Det lille bedehus bliver en kirke; vardens nøgne stenhaug forvandles til fæstning, kaserne eller palads: landsbyen udvikler sig til by, og byen til storstad. Og enhver by har sin individuelle karakter, sit personlige liv. En kan være glad og livlig, over en anden ruger altid sorgens skjær. Hver hensvindende slegt efterlader sine merker.

Interessant er det at se en by brede sig ud over et omliggende land og skyde forstæder lig føletraade langs landeveiene — eller, naar den ligger ved en flod, drage sig længer og længer ned over bredderne med ankrings- og landgangspladse. I mange tilfælde har da strømretningen en alt afgjørende betydning for byer, der ligger paa hver sin side af en flod. Man har ofte gjort opmerksom paa, at byerne i vore dage har en tilbøielighed til at vokse vestover. Denne omstændighed forklares let for Vesteuropas vedkommende og egne med lignende klima; thi her ligger vestkanten altid aaben for det rene luftdrag. De, der bor i Westend, har mindre at frygte af sygdom end folkene i de andre kanter af byen, til hvem vinden kommer fuld af urenhed efter dens fart over de utallige skorstene og kloakaabninger — og med tusener eller millioner menneskelige væseners uddunstninger. Dertil kommer, at de rige og ledige i samfundet samt kunstnerne, som har tid til at glæde sig over den aabne himmel, næsten altid foretrækker skumringens skjønheder for morgendæmringens; bevidst eller ubevidst følger de solens gang fra øst mod vest og glæder sig ved tilslut at se den forsvinde i aftenens straalende skyer. Men selvfølgelig er der mange undtagelser herfra.

Som enhver organisme maa byen engang dø. Ogsaa den er underkastet tidens indflydelse. Nye ungdomskraftige byer vokser stadig frem, og med ungdommens nervøse utaalmodighed søger de at overfløie de gamle.

De gamle byer anstrænger sig paa sin side for at beholde sin overlegenhed og sine mange fortrin; men for ikke at tale om de ulykker, der kan hænde saavel byer som mennesker, maa man huske paa, at ingen art levende væsener kan uden ophør holde ud at gjenoprette sine tab og fornye sine kræfter uden en stadig ødslen med energi, som den undertiden gaar træt af. Den maa udvide sine gader og pladse, ombygge sine mure og stadig forvandle sig i overensstemmelse med tidens krav. Medens de amerikanske byer springer ind i verden fuldt rustede og færdige og tilpassede efter sine omgivelser, maa Paris — det gamle smudsovergroede, paa fortidens døde rester slæbende Paris — holde gaaende en yderst brysom og kostbar reparations- og ombygningsvirksomhed, som i kampen for tilværelsen giver den en høist ufordelagtig stilling i sammenligning med slige parvenuer som New-York og Chicago. Af lignende grunde blev de uhyre byer ved Eufrat og Nilen: Babylon, Niniveh, Memfis, Kairo i tidens løb sat ud af tilværelsen. Enhver af disse storstæder blev nødt til at skifte grund for at komme bort fra de mængder af gammelt smuds og raaddenskab, som forpester jordbunden. I almindelighed bestaar en forladt by af kirkegaarde.

Men der kan ogsaa forekomme andre aarsager, der leder til en undergang. Saaledes kan den omstændighed, at en gammel landevei eller korsvei gjøres overflødig ved nye kommunikationer, med et slag tilintetgjøre en fordums berømt stat. Paa den maade slog Alexander Pelusium ihjel, og Kartagena i Vestindien satte Puerto Bello tilbage i den skog-overgroede naturtilstand. Handelssamfærdselen og ophævelsen af sjørøveriet har flyttet næsten alle byer langs Middelhavets klippefulde bredder bort fra de oprindelige anlægssteder. Før hang de oppe paa de muromkransede, takkede bjerghøider, som gjorde dem utilgjængelige for røvere og erobringslystne fyrster; men nu er de krøbet ud af sine forskansninger og breder sig paa den solbeskinnede havstrand.

I vore moderne samfund, hvor de politiske forhold saa ofte giver den enkelte en overmægtig indflydelse, har det ofte hændt, at fyrsten af egen magtfuldkommenhed har stampet en by op af jorden paa et sted, hvor den efter naturens orden aldrig vilde være opstaaet. Slige byer er Madrid og St. Petersburg, oprindelig nogle elendige flekker med endel usle hytter, som Karl V og Peter den store med uhyre ødsling af penge og menneskeliv forvandlede, saa de nu staar der som mægtige folkerige hovedstæder. Men selvfølgelig skyldes det kun et umaadeligt menneskeligt arbeide, at de trods alle naturlige hindringer er vokset op til sin nuværende storhed; og først vore dages vidunderlig udviklede veie, jernbaner og kanaler har rigtig givet fart til denne vækst.

Men nu for tiden hører vi ikke mere om Cæsarer, der bygger byer

for sin egen fornøielse; dagens herskere er de store kapitalister, spekulanterne, lederne af „ringene“. Vi ser nye byer vokse op paa nogle faa maaneder, bredende sig over store landeomraader, fuldt færdige i alle henseender med skoler, kirker, museer. Og er stedet heldigt valgt, vil slige nybygger snart spille sin store rolle i folkenes liv. Jeg nævner bare iflæng Denver, La Plata, Creuzot, Crewe. Men er stedet uheldigt, saa dør den nye by med de ting, som gav den liv. Cheyenne City mister alle sine livsbetingelser i samme øieblik, som den ophører at være endestation for en jernbanelinje, hvorpaa den sender sine huse videre ud paa prærien med toget. Og Carson City forsvinder med de tømte sølvgruber, der havde lokket menneskene ind i hin øde ørken.

Saa kan det ogsaa hænde, at en kapitalists lune ødelægger smaa samfund, som ikke ønsker andet end at faa leve i fred. I omegnen af Paris finder vi en stor bankier og godsherre, der aarligaars lægger 2—3000 maal jord til sine besiddelser og systematisk forvandler opdyrket land til parker, hvorved hele landsbyer erstattes af nogle forpagtergaarde, opførte i passende afstande fra hinanden, — ifølge eierens forordning.

Blandt byer, der har en helt kunstig oprindelse som en følge af det moderne livs specialisering og arbeidsdeling, maa vi nævne militærbyerne i de store stater. I gamle dage havde fæstningsverker og volde baade skjønhed og en vis sammenhæng med omgivelserne. Enkelte italienske ingeniører forsøgte i det mindste paa at give befæstningsverkerne symetriske omrids; de anlagde dem i form af et uhyre kors eller en ordensstjerne, saaledes at de hvide bastioner og volde dannede en smuk modsætning til det aabne lands brede ro. Men det falder de moderne stateger, krigsingeniører og arkitekter aldrig ind at tænke paa skjønhedens fordringer; et flygtigt blik paa vore fæstningsverker er nok til at aabenbare hele deres uhyrlige hæslighed, den skrigende disharmoni mellem dem og det omgivende landskab. Istedetfor at følge landets naturlige omrids og strække sig med venlige favnende arme udover markerne ligger de sammenkrøbne i en bylt lig dyr med afhugne ører og amputerede lemmer. Se blot, hvilke triste former, militærvidenskaben har givet Lille, Metz, Strassburg! Ja, selv Paris er igrunden helt spoleret ved sine al frie, harmonisk naturlig udvikling hemmende ringmure og befæstningsvolde.

En anden aarsag til vore moderne byers styghed er fabriklivets sterke udvikling. Næsten hver by har en eller flere forstæder fulde af stinkende skorstenspiber og uhyre, uformelige bygninger med sorte mure og hundreder af vinduer. Jorden skjælver under de stønnende maskiner og de tungt belæssede vogne og godstog. Hvormange byer er der ikke især i det unge Amerika, hvor luften næsten ikke kan indaandes, og hvor alt inden synsvidde: jorden, murene, husvæggene, himlen — alt oser gas og sod! Hvem

kan uden rædsel mindes en grubeby som det snoede, endeløse Scranton, hvis 70,000 indbyggere ikke har saameget som nogle maal raadden jord og lidt sort løv at rense sine lunger ved? Og hvordan kan man tænke sig, at det uhyre Pittsburg med sin halvkreds af forstæder rygende og flammende indover byen nogensinde kan have seet værre ud end nu, skjønt folkene siger, at der baade er blevet renere og lysere, siden man begyndte at bruge naturlig gas i fabrikovnene? Andre byer, der ikke er saa sorte som disse, har faaet et lige saa hæsligt udseende derved, at jernbanekompanierne har bemægtiget sig gader, pladse og boulevarder, langs hvilke de nu sender sine hvæsende lokomotiver, der jager menneskene ud af veien. Paa den maade har man ødelagt nogle af verdens skjønneste steder. I Buffalo søger man forgjæves at følge Niagaraelvens vidunderlige bredder over et vildnis af jernbaneskinner, myrer, skarndynger, sandhauge og andre urenligheder.

Hvad der imidlertid for mig staar som det store lyspunkt ved byernes udvikling i vore dage, er den altid tydeligere fremtrædende tendens, som især storstæderne røber, til at vokse ud over det omgivende land. London, som er saa kompakt bebygget i de centrale distrikter, afgiver et glimrende eksempel paa befolkningens tilbøielighed til at sprede sig udover omegnen. Hundretusener, der har sin forretning i byen og om dagen er virksomme travle borgere, tilbringer sin fritid i skyggen af høie trær, ved rindende vand eller nede ved sjøkanten. Det egentlige London er ikke stort andet end en børs, der om dagen yrer af mennesker og om kvelden og natten ligger øde og dødstille. Det samme er tilfældet i Paris, hvor byens kjerne med sine barakker, tribunaler og fængsler mere giver indtryk af en leir end et opholdssted for fredelige, arbeidende borgere.

Paa den maade holder den gamle by-type med sine skarpt tegnede grænser, dannede af mure og grave, mere og mere paa at dø ud. Medens landboeren nu stadig bliver mere og mere by-borger i tanke og levemaade, søger byboeren ud til landet og lægger an paa at blive landmand. Den moderne by vokser sig bort fra sin gamle isolerede tilværelse og viser en tendens til at smelte sammen med andre byer og indtage sin gamle rolle som torveplads, der staar i den nøieste forbindelse med det land, hvoraf den engang udviklede sig. Mennesket trænger saavel byens fornøielse og nydelse, dens solidariske tanke-samkvem og interesseforbindelse, dens rige adgang til videnskab og kunst som den frihedsfølelse, der først kan udfolde sig i naturens store rummelige verden.

Den amerikanske presse.

(Af redaktøren).

Saa meget skrives om den amerikanske presse, som oftest i en underlig nedsættende tone, at det har forekommet mig at være af interesse at forelægge en detaljeret indholdsfortegnelse af et enkelt blad, forat læserne selv kan dømme i sagen.

Selvfølgelig findes der i de Forenede Stater blade af enhver art, og hvad der synes europæerne særlig vanskeligt at forstaa, er, at alle større dagblade maa indeholde et for et stort og alsidigt publikum afpasset læsestof. Der findes intet menneske, der læser en hel avis i Amerika. Det er ikke meningen. Man har sine spalter, som indeholder det, man bryder sig om; de andre spalter er for andre, der ikke bryder sig om, hvad vi interesserer os for. Et dagblad ventes der at give en daglig oversigt over alt, hvad der i dagens løb foregaar paa alle livets omraader i byen, i landet og i den hele øvrige verden. Intet maa glemmes. Har der forefaldt et mord, maa avisen meddele det, ligesaavel som referat af en politisk tale eller et literært foredrag. Og desværre, smaabegivenhederne er i de fleste samfund talrigere end de store.

Dertil kommer, at den vanlige europæer, der aabner et amerikansk dagblad, finder sig som i en ny verden, der lidet interesserer ham. Hvad bryder han sig om detaljerede teaterkritiker, hvor de optrædende er ham vildt fremmede, og hvor skuespillet selv er hentet fra andre forhold, end han er vant til? Og hvor kjedelige de politiske artikler maa forekomme ham, der ikke kjender forudsætningerne for hele den politiske strid? Tror man en udlænding vil finde vore dagblades politiske „ledere“ særlig underholdende? Og hvad interesserer det kommunale liv den fremmede? — Den skarpe kritik over den amerikanske presse fra europæiske reisende skyldes, er jeg overbevidst om, væsentlig det faktum, at kritikeren staar fremmed og derfor uinteresseret overfor det liv, som det er bladets opgave at afspeile og omtale. Han maa have levet sig ind i forholdene derover; lært at fatte interesse for alt, hvad der foregaar, selv have modtaget et pust af folkets aand, før aviserne kan faa uogen synderlig interesse for ham.

Og selv da maa han naturligvis vælge mellem dem. Der er rene sensationsblade, som af den grund sees overalt og omtales mest, og der er andre, der er saa fremmede for sensation, som et af vore egne blade fra gamle dage. Der er rene partiorganer, der tuder i den tone, som opgives fra hovedkvarteret; og der er en række aldeles uafhængige storblade. Der er aviser beregnet paa den store mængde, letskrevne og lettænkte, for det meste blot indeholdende nyhederne forsynet med blændende overskrifter, og der er andre, hvis stil og tone nærmest ligner de solide engelske ugeblades, og hvor man forgjæves i et numer vil lede efter mordhistorier, gloende overskrifter og lignende.

For min egen del har jeg været overmaade fornøiet med de blade,

jeg i en aarrække holdt derover. De gjorde, hvad der af et blad kan forlanges; de holdt mig underrettet om alt af betydning, der i døgnets løb forefaldt, og de gav mig om alle vigtigere sager kyndige og sindige mænds udtalelser.

Det blad, hvis indhold her skal gjennemgaaes, er den ugentlige udgave af *Springfield Republican*. Bladet udkommer i en Massachusettsby paa ca. 75,000 mennesker. Det regnes for et af Amerikas bedste. Ugeudgaven er i det væsentlige en sammensætning af de daglige udgavers vægtigste indhold og bestemt til læsning udenfor byen.

Det indeholder tolv overmaade tættrykte sider. Man er ikke i Amerika saa ødsel med papir og sværte som hos os. Man har vel ikke raad til det. Man søger at faa sagt det mest mulige med mindst muligt papir og sværte. Men papiret er godt, og udstyret, trods den tætte tryk, behageligt og fremfor alt let overskueligt. Alt er ordnet. Man finder ikke de forskjelligste ting rodet sammen og behøver ikke at lede efter det, man ønsker at læse. Enhver ting har sin bestemte plads.

Hver side er paa syv spalter og hver spalte indeholder fra 12—1500 ord. Der er næsten ingen avertissementer, eller blot fem spalter tils. paa de tolv sider.

Format og sats gjør det lettest at vælge det norske *Dagbladet* til sammenligning eller kjendt holdepunkt, hvad størrelse og lignende elementer angaar. Grundet paa den tættere sats indeholder en side henved 70 pct. mere end en side af Dagbladets dagsudgave, skjønt formatet er næsten nøiagtig det samme. Eller indeholder en side i Republican ca. 10,000 ord, saa indeholder en Dagbladsside ca. 6,000. De tolv sider indeholder derfor over 20 Dagbladssider. Men nu har Republicans ugeudgave blot fem spalter avertissementer, mens Dagbladets firesidige dagsnumer har ca. to sider avertissementer, naar titelpladsen ogsaa medregnes. Fradrages dette, saa finder vi, at et saadant numer af Republican indeholder omtrent det samme kvantum læsestof, som ni af Dagbladets dagsnumre. For en ugeoversigt er jo ikke dette noget formeget. Men saa er der naturligvis af dette læsestof udsondret alt, der blot angaar dagen, og alle smaanyheder er reduceret til notiser af et par linjers længde sat i tætte spalter, saa i virkeligheden repræsenterer jo dette indhold meget mere, end ni dagsnumre af Dagbladet. Da formodentlig heller ikke den aabne sats i vore norske aviser er skeet hel fyldest i ovenstaaende beregning, kan det vistnok siges, at et numer af dette ugeblad indeholder saa mange ord læsestof, som ti Dagbladsnumere, og at af det stof, der er af betydning udover dagen, bliver forholdet som 15—20 Dagbladsnumre. Prisen er syv øre pr. numer.

Af redaktionsartikler indeholder bladet femten spalter, svarende til $3^1/_2$—4 tætte Dagbladssider. Artiklerne er i regelen ganske korte, fra ca. 2 Dagbladsspalter og ned til $^1/_4$ spalte. Af de kortere er der flest. En del af de vigtigere har særskilte overskrifter, mens en række af de kortere for at spare plads og ord trykkes uden særskilte overskrifter, blot adskilt ved en streg og en linjes mellemrum. Redaktionsartiklerne omfatter alle dagens og ugens vigtigere emner og begivenheder i det politiske, kirkelige,

literære, finansielle, industrielle, dramatiske og tekniske liv. De er samtlige ganske saglige og tætskrevne artikler om vedkommende emne, uden tomme fraser, uden spor af sensation og uden nogetsomhelst udfald mod modstandere og anderledestænkende. De er gjennemgaaende dannede og kyndige mænds rolige og vel overveiede tale, — erfarings- og princips- udtalelser om de løbende begivenheder. Det siger sig selv, at et saadant blad har en hel stab af faste medarbeidere, der hver har sin specialitet, eller — som det heder i avissproget — sit departement, hvor de ventes at være „mestre", og hvor de bærer det hele ansvar overfor bladets chefredaktør, hvis styrke væsentlig maa ligge i at kunne vælge sine medarbeidere paa de forskjellige omraader og i at have mod til at skille sig ved dem, der ikke gjør fyldest for sig.

Her er eksempelvis en række overskrifter og temaer for redaktionsartiklerne i det foreliggende numer: Forslag om at ombygge statens stortingsbygning, revolution i Brasilien, sporveisstreiken i Brooklyn, reformer i det amerikanske konsulatvæsen, Elbes undergang og betragtninger i den anledning, kanadisk politik, det armeniske spørgsmaal, om elektriske sporveie, om skolegang som stemmeretsfundament, Nicaraguakanalen, om at gjøre valgdagen til borgerlig helligdag, om den strøm af guld, der stadig flyder fra Amerika til Europa (bygget paa statistik), om bankvæsenet, om forhold i novelleliteraturen, Hawaiipolitik, om udvikling fra butiker til kjæmpebasarer, om høie bygninger og dermed i forbindelse staaende problemer, Clevelands finantsplan, engelsk politik, om ligbrænding, omordning af Bostons vandvæsen, om det høiere skolevæsen, om operasæsonen osv. osv. — Foruden de nævnte 15 spalter er der ogsaa et par spalter ganske korte redaktionsnotiser. Som redaktionelt er blot regnet de „ledende artikler". Kritik, anmeldelser og lignende er naturligvis ikke medregnet deri.

Redaktionsartiklerne findes paa første, anden, sjette og ottende side, saaledes, at første har lidt over tre spalter deraf, sjette og ottende hver lidt over to spalter, mens anden side er helt optagen deraf og desuden indeholder alle de længste og vigtigste — alle forsynet med særskilte overskrifter.

Begynder vi nu med side 1, har vi altsaa der først lidt over tre spalter redaktionsartikler. Dernæst to tætte spalter ganske korte notiser fra det politiske liv rundt om i verden, — en art verdenspolitisk rundskue. Derefter kommer en spalte kortfattede beretninger om, hvad der i ugens løb er foregaaet i statens lovgivende forsamling. Resten optages af blandede meddelelser fra politik og forretningsliv.

Side 2 er helt redaktionsside.

Side 3 har en lang artikel om en netop afdød fremragende Massaschusettsmand, videre børs- og markedsefterretninger, artikler om Queenslands nye valgsystem og lignende emner.

Side 4 er væsentlig ofret kirker og religiøse nyheder. Der er to tætte spalter kirkeefterretninger — fra alle kirkesamfund; en gjennemgaaelse (paa to spalter) af Benjamin Kidds sidste forsvar for sin bekjendte bog om Social Evolution og dens indhold; og en del ganske korte kirkenotiser. Siden fyldes ud ved en spaltelang skildring af en skovegn fra en

af statens udkanter, samt med nyt fra telefonens omraade og et par lignende smaaartikler.

Side 5 er væsentlig ofret jordbrug og jordbrugere. Der er prislister paa produkter og artikler om gaardsstel og lignende. Siden fyldes ud med en artikel om engelsk politik og med den første og eneste, ved sit tema af sensation og revolverpresse smagende artikel, en spaltelang meddelelse om et mord i Boston, — en politiofficer, der er bleven skudt af en gal konstabel.

Side 6 har $2^1/_2$ spalter redaktionsartikler, 2 spalter kort og tæt referat fra kongressens forhandlinger og beslutninger i ugens løb, to spalter om den sidste Hawaii-revolution, samt referat fra retssagen mod Debbs, føreren for Pullmanstreiken — og et par lignende smaastykker til udfyldning af siden.

Side 7 er temmelig blandet. Der er en spalte om veiret og kulden rundt om i stat og Union, en spalte om Elbes undergang, lidt om Brooklynstreiken, en spalte om krigen i Kina, og saa $2^1/_2$ tætte petitspalter med „Ny England nyt". Dette er ordnet statsvis for alle Ny Englandsstater udenfor Massachusetts. Det indbefatter alt, der kan have interesse — retssager, dødsfald af fremragende mænd osv. osv., alt blot meddelt i tre—fire linjer. — Vilde svare til en rubrik „Nyt fra de nordiske lande" i vore aviser.

Side 8 har atter to spalter korte redaktionsartikler uden overskrifter. Derefter kommer et lidet digt skrevet for bladet, og saa fem spalter med overskriften „Bøger, forfattere og kunst". Derunder er der to spalter anmeldelse af digteren Whittiers netop udkomne „Liv og breve". (Som oftest anmeldes hver uge udførlig to eller tre mere betydningsfulde bøger). Saa er der en artikel om Mark Twains sidste bog, et stykke om Robert L. Stevenson og forskjelligt andet af interesse for bogmennesker.

Side 9 indeholder to—tre artikler om fremragende mænd, der er døde i ugens løb, samt en længere illustreret skildring fra det indre Afrika, fortalt af en i Springfield boende Afrikareisende. Dette maa betragtes som den ene af bladets to føljetoner.

Side 10 indeholder atter et for bladet skrevet digt samt fem spalter af en roman, ogsaa skrevet for bladet af en af Staternes kjendte forfattere. Dette er da den anden føljeton. Siden udfyldes af nyheder og artikler under overskriften „For kvinderne", — om kvindesagen, den kunst at bygge hjem osv.

Side 11 har tre spalter referat fra en mindefest over Amerikas tidligste virkelige digter Bryant, korrespondance „Fra Chicago", et stykke af en maler om et kunstemne, samt forskjelligt smaanyt fra alle landets kanter, — politisk, finansielt, industrielt og literært.

Side 12 er helt ofret en amtsvis ordnet oversigt over smaanyt fra den hele stat. Her fortælles fra hvert amt og distrikt i korte petitnotiser om dødsfald, fraflyttelser, ansættelser, forfremmelser, byggeforetagender, retssager osv. osv. — Havde vore egne aviser en lignende rubrik, vilde f. eks. en i Kristiania bosat bergenser hver uge faa rede paa alt, hvad der foregik i hans hjemby af større, lokal interesse, ved blot at aabne et Kristianiablad.

Rubriken er faktisk overmaade behagelig at have. Har man interesser

og forbindelser paa flere skilte kanter, sætter den en istand til at følge med overalt.

For Springfields eget vedkommende er naturligvis oversigten mere detaljeret. Den giver alt af offentlig interesse, der er foregaaet i ugens løb. Her faar man i korthed vide, at sporveisselskabet tænker paa at bygge en ny linje, at baptisterne vil bygge en ny, vakker kirke paa den og den tomt, at et gammelt medlem af bystyret ligger for døden, at den eller den populære læge eller prest er syg eller bortreist, at en kjendt mands datter er blevet forlovet med en digter eller en bager osv. i det uendelige.

Det er det hele indhold. Bladet har som nævnt ingen sensationelle overskrifter. Sprog, stil og tone er i et og alt en gentlemans. Det ligner i saa henseende nærmest de ledende engelske ugeblade. Det er snarere tungt og lærd end sensationelt.

Det er blandt de bedste blade i Unionen; men ikke af de allerstørste.

Tidsmaskinen.

(H. C. Wells i „*New Review*").

VI.

Strandet i Tiden.

Som jeg stod der og tænkte paa denne menneskets altfor fuldkomne triumf, steg fuldmaanen op over de sølvlyse skyer i nordøst. De mange smukke skikkelser forsvandt dernede, en ugle fløi lydløst forbi, og jeg gøs af nattekulden. Jeg bestemte mig til at gaa ned af bjerget og finde et sted at sove.

Jeg saa mig om efter den kjendte bygning. Derpaa søgte mit blik hen til den hvide sfinx paa bronce-sokkelen, der tegned sig tydeligere for mig, jo klarere maanelyset blev. Jeg kunde se sølvbirken mod den. Og derefter alperose-buskene, sorte i det hvide lys, foran den lille plæne. Jeg saa nøiere efter. En underlig mistanke gnavede inde i mig — „Nei," udbrød jeg heftig, „det der er ikke min plæne."

Men det var plænen. For sfinxens hvide afskallede ansigt var vendt imod den. Kan nogen af eder forstaa, hvordan jeg blev tilmode, da jeg forstod, — at Tidsmaskinen var borte?

Den rammed mig som et slag i ansigtet denne tanke, at jeg var kommen ud af min egen tid og nu stod hjælpeløst forladt i denne underlige nye verden. Det var en heftig smertefølelse. Den lagde sig kvælende om struben og stansed aandedrættet. I næste øieblik følte jeg den skrækkeligste angst og styrtede nedover fjeldskraaningen. Engang faldt jeg paa

hovedet og slog mig i ansigtet, men jeg gav mig ikke tid til at stanse blodet; fløi bare videre, medens jeg følte, hvor det pibled varmt nedad kind og hage. Hele tiden sagde jeg ved mig selv: de har bare trukket den lidt bort fra veien og gjemt den under buskene. Men ikke desto mindre løb jeg stadig videre, saa fort jeg kunde. Jeg tror, jeg ikke brugte mere end ti minutter paa hele veien nedover fra toppen af bjerget til plænen — sikkert en fjerdings vei. Og jeg er ingen ung mand. Jeg bandede høit over min uforsigtighed at lade maskinen blive tilbage dernede. Jeg raabte og skreg, men ingen svared. Ikke et levende væsen viste sig i denne maanelyse verden.

Da jeg kom frem til plænen, fik jeg bekræftelse paa mine værste anelser. Ikke de svageste spor af maskinen var at opdage. Der løb en kuldegysen gjennem mig, da jeg saa det tomme rum mellem de sorte buske. Jeg løb rundt det i raseri, som om jeg mente, den kunde ligge gjemt inde i en krog, men stansed saa braat og rev mig i haaret. Over mig reiste sfinxen sig hvid og skinnende paa sin bronce-sokkel; den syntes at smile haanlig af min fortvilelse.

Jeg kunde jo give mig tiltaals ved at tænke, at de smaa fremtidsborgere havde forvaret maskinen paa et trygt sted; men jeg var aldeles sikker paa, at det kunde de ikke med sine ringe legemlige og aandelige kræfter. Det, som gjorde mig saa ilde tilmode, var denne følelse af en fremmed magt, der havde tilintetgjort min opfindelse. Dog en ting var jeg sikker paa: med mindre en anden tidsalder havde frembragt et nøiagtigt sidestykke til min opfindelse, saa kunde maskinen ikke have fortsat sin reise i tiden. Den maade, hvorpaa dreiesængerne var sat fast, — jeg skal vise eder det siden —, vilde hindre enhver fra at indlade sig med den, naar disse var borte. Den var flyttet, men blot i rummet. Hvor kunde den dog være.

Jeg var vist omtrent vanvittig. Jeg husker, at jeg løb i voldsom fart rundt mellem buskene omkring sfinxen og skræmte op et hvidt dyr, som jeg i det usikre lys tog for en liden hjort. Jeg husker ogsaa, at jeg sent ud paa natten slog til buskene med knyttede næver, saa knogerne blødede. Hulkende raved jeg afsted og naaede saaledes den store stenbygning. Den svære hal laa der i mørke, stille og øde. Jeg gled paa det ujevne gulv og faldt over et af malakit-bordene, saa jeg næsten knækkede skinnebenet. Jeg tændte en fyrstikke og gik forbi de støvede garginer, som jeg har fortalt eder om.

Der fandt jeg en anden stor hal dækket med tæpper, hvorpaa der laa en tyve stykker af de smaa borgere og sov. Selvfølgelig forskrækkedes de i høi grad over min tilsynekomst; — jeg styrted jo som en raket frem af det stille mørke raabende i vilden sky, med den tændte fyrstikke

lysende op som en hel liden ildebrand i haanden. Og de havde glemt, at der var slige ting til som fyrstikker. „Hvor er min Tidsmaskine?“ begyndte jeg hidsigt som et uartigt barn, tog fat i dem og jog dem op af søvnen. Det maa have gjort et underligt indtryk paa dem. Nogle lo, men de fleste saa ynkelig forskrækkede ud. Da jeg saa dem staa rundt mig, faldt det mig ind, at jeg gjorde det taabeligste, som kunde tænkes under disse omstændigheder, nemlig at vække deres frygtfølelse. Thi at dømme efter deres opførsel om dagen maatte jeg tro, at frygten helt var en glemt ting.

Med et kasted jeg min fyrstikke ned, løb en af smaafyrene overende og for snublende gjennem den store spisesal ud i maanelyset. Jeg hørte rædselsskrig og lyden af deres smaa fødder snart her, snart der. Jeg husker ikke alt, hvad jeg gjorde. Jeg følte mig haabløst udestængt fra min egen slegt — som et fremmed dyr i en ukjendt verden. Jeg mindes bare, at jeg var forfærdelig træt, da den lange fortvilelsens nat var over. Nede paa jorden under sfinxen laa jeg og græd af bare inderligt raseri, fordi jeg havde været saa taabelig at lade maskinen blive tilbage. Saa sovned jeg ind, og da jeg vaagned igjen, var det fuld dag, og nogle spurve hopped om paa jorden en armlængde borte fra mig.

Jeg sad opreist i morgenens friske kjølighed og prøvede paa at mindes, hvordan jeg var kommen did, og hvorfor jeg knugedes af denne dybe forladthedsfølelse og fortvilelse. Med et stod alt klart for mig. Jeg begyndte at se roligere paa sagen. „Lad os sætte det værste,“ sagde jeg. „Sæt, at maskinen er absolut tabt — maaske tilintetgjort? Ihvertfald anstaar det sig bedst for mig at være rolig og taalmodig, at lære folket at kjende, faa tag i redskaber og materialier, saa jeg tilslut maaske kan lave en ny. Det vil være mit eneste haab, et fattigt haab maaske, men dog bedre end fortvilelse. Og naar alt kommer til alt, saa er dette jo en baade smuk og interessant verden.“

Sandsynligvis havde man blot flyttet maskinen et andet sted hen. Men ikke desto mindre maatte jeg holde mig rolig og taalmodig, finde ud skjulestedet og tage den tilbage med list eller magt. I denne tanke sprang jeg op, saa mig rundt, om der skulde være et sted, hvor man kunde bade. Jeg var træt, lemster og skidden efter gaarsdagens tur. Den friske morgenluft vakte trang til et koldt bad. Al min uro var vegen fra mig, og jeg undredes nu over, at jeg havde kunnet være saa forstyrret om natten. Jeg undersøgte omhyggelig jorden rundt den lille plæne. Derefter gav jeg mig til at udspørge, saa godt jeg kunde, nogle af de smaafyrer, som kom forbi. Men ingen forstod mine gebærder: nogle af dem saa bare dumt paa mig; andre troede, det var en spøg og lo af mig. Og jeg

havde min største møie med at holde mine hænder fra deres smukke leende ansigter.

Men et blik ned paa jorden lærte mig en klogere fremgangsmaade. Jeg fandt nogle spor omtrent midtveis mellem sfinxens sokkel og merkerne efter mine ben der, hvor jeg havde strævet med den væltede maskine. Nu viste der sig andre tegn paa flytning med underlige smaa fodspor, som jeg kunde tænke mig kom af et dovendyr. Dette bragte mig til at se nøiere paa sokkelen. Jeg har før fortalt, at den var af bronce; nu saa jeg, at den ikke var en firkantet kompakt masse; men bar ornamenter og havde dybt indrammede felter paa begge sider. Jeg gik hen og banked paa disse. Sokkelen var hul. Da jeg undersøgte felterne, fandt jeg, at de ikke hang sammen med rammerne. Der var ingen haandtag eller nøglehuller; men hvis felterne, som jeg mente, var døre, saa maatte de aabnes udenifra. Men en ting stod klart nok for mig —, min Tidsmaskine var derinde i sokkelen. Men hvordan den var kommet did, var et vanskeligt spørgsmaal.

Jeg saa gjennem buskene skikkelser i appelsingule klæder komme imod mig. Jeg vendte mig smilende imod dem, og vinked til dem, at de skulde komme hen til mig. De kom, og idet jeg pegte hen paa bronzesokkelen, forsøgte jeg at antyde for dem, at de vilde gjøre mig en tjeneste ved at aabne den. Men disse mine bevægelser tog de underlig op. Jeg ved ikke, hvordan jeg skal kunne give dere en forestilling derom. Tænk dere, at I har gjort en skrækkelig uanstændig gebærde til en fint dannet, blyg kvinde — saa vil de faa en forestilling om, hvordan disse mennesker saa paa mig. De forlod mig med et udtryk, som om jeg havde tilføiet dem den blodigste fornærmelse. Derefter henvendte jeg mig til en liden hyggelig udseende fyr i hvide klæder med akkurat det samme resultat. Hvordan det nu var eller ikke, saa gjorde hans afværgende bevægelse mig skamfuld over mig selv. Imidlertid maatte jeg jo have fat i Tidsmaskinen, og derfor forsøgte jeg endnu engang paa at overtale ham. Men da han vendte sig bort som de andre, fik min vrede magt med mig. Et par lange skridt bragte mig nær ham; jeg greb ham i tunikan og begyndte at drage ham hen mod sfinxen. Da saa jeg, hvilken rædsel og modbydelighed der laa i hans ansigt, og jeg maatte lade ham gaa.

VII.

En opdagelse.

Men jeg gav mig endnu ikke. Jeg dunkede af al magt knytnæven mod broncepladerne. Jeg syntes, noget rørte sig indenfor — eller rettere sagt, jeg syntes, jeg hørte en lyd lig en skoggerlatter. Men jeg maatte

have taget feil. Sa hentede jeg en stor sten fra flodkanten og hamrede løs, til jeg havde faaet af en kegleformig tap i vægdekorationen, hvorefter belægget løsnede og faldt af i tynde plader. De vakre smaafolk maa have børt min banken i flere miles afstand. Men det nytted intet. Jeg saa en flok staa oppe i aasen, spændt betragtende mig. Tilsidst satte jeg mig varm og træt ned for at holde udkig med stedet. Men jeg var altfor urolig til at kunne vente længe. Jeg er for meget europæer for saadan venten. Jeg kunde arbeide med et vanskeligt problem i aarevis. Men ganske ørkesløst at vente i fire og tyve timer — det er en anden sag.

Jeg reiste mig omsider og begyndte maalløst at slentre gjennem buskadset henimod aasen igjen.

„Taalmodighed,“ sagde jeg til mig selv. „Ønsker du at faa din maskine tilbage, faar du lade sfinxen være i fred. Er det nogens mening at tage fra dig maskinen, kan det lidet nytte at ødelægge deres broncebelæg. Og er det ikke meningen at beholde den, faar du den tilbage, saasnart du kan spørge efter den. At sidde blandt alle disse ukjendte ting, grublende over et saadant problem, er haabløst. Det fører til vanvid. Vend dig trøstig og taalmodig til denne verden, hvori du nu engang er. Lær dens veie at kjende, iagttag den, vogt dig for altfor forhastede gjætninger angaaende betydningen af, hvad du ser. Tilsidst finder du nok nøglen til det hele.“

Pludselig slog det komiske i situationen mig. Jeg maatte tænke paa de aar, jeg havde tilbragt med studier og stræv for at slippe ind i fremtiden og nu min lidenskabelige angst for ikke at komme ud af den igjen. Jeg havde lavet for mig selv den mest indviklede og fortvilede fælde. Skjønt det var paa min egen bekostning, kunde jeg ikke afholde mig. Jeg maatte le høit.

Jeg gik gjennem den store bygning, og det forekom mig, at de smaa folk undgik mig. Det kan have været indbildning, eller muligens det havde noget at gjøre med min hamren paa bronceporten. Jeg lod imidlertid, som om jeg ingen notis tog af dem og vogtede mig vel for at forfølge dem, og paa en dags tid var alt atter i det gamle gjænge.

Jeg gjorde saa store fremskridt som muligt i sproget og foretog desuden videnskabelige undersøgelser her og der. Enten maa jeg have overseet fine afskygninger og dunkle punkter, eller deres sprog var umaadelig enkelt — næsten udelukkende sammensat af konkrete substantiver og verber. Der syntes at være yderst faa, om de overhovedet fandtes, abstrakte udtryk, og liden brug af sproglige billeder og figurlige talemaader. Sætningerne var i regelen meget enkle og bestod oftest blot af to ord; og det lykkedes mig kun at opfatte eller udtale de simpleste begreber.

Jeg besluttede at lade tanken paa min Tidsmaskine og mysteriet

med broncedøren og sfinxen hvile saalænge, indtil mine voksende kundskaber maatte føre mig paa spor efter dem paa en naturlig og ligefrem maade. Som man let vil forstaa, bragte dog en egen følelse mig til at holde mig i nærheden af det sted, hvori jeg først var „landet“. Men saa vidt jeg kunde se, besad verden overalt den samme overvældende rigdom og frodighed som i Thamesdalen. Fra hver bakke, jeg besteg, saa jeg den samme overflod af flotte bygninger i de uendeligste variationer af materiale og stil, — de samme frodige tykninger af eviggrønne træer, de samme blomsterdækkede plæner. Her og der skinnede vand som sølv, og bag det hævede landet sig til blaa bølgeformige aaser for længere borte at gaa i et med den klare blaa himmel. Et eiendommeligt træk, der snart tiltrak sig min opmerksomhed, var visse cirkelformige brønde, af hvilke enkelte forekom mig at være af en betydelig dybde. Der laa en saadan ved stien, der førte opad aasen, hvor jeg først var gaaet. Som paa alle de øvrige var kanterne af bronce og en liden kuppel beskyttede den mod regn. Naar jeg stod ved en saadan brønd og kigede ned i det ugjennemtrængelige mørke, kunde jeg dog ikke faa det ringeste glimt af vand. Heller ikke lykkedes det mig at faa et gjenskin frem ved hjælp af tændte fyrstikker. Men i alle hørte jeg en egen lyd — tut — tut — tut — ligesom lyden af en eller anden stor maskine. Og jeg opdagede i det flimrende lys fra fyrstikkerne, at en uafladelig luftstrøm bevægedes ned mod bunden af schakten. Jeg kastede ogsaa en papirlap ned i en af dem, og istedetfor langsomt at synke nedover, sugedes den rask ud af syne. Efter en tids forløb maatte jeg ogsaa sætte disse brønde i forbindelse med de høie taarne, som stod her og der bortover bakkeskraaningen. Over dem saaes nemlig ofte en lignende luftstrøm, som paa varme dage kan iagttages over en af solen ophedet sandstrækning. Ved at forbinde alt dette, fik jeg et bestemt indtryk af, at der var et udstrakt underjordisk ventilationssystem, hvis betydning i fremtidens liv det var vanskeligt at at forstaa. Jeg var i begyndelsen tilbøielig til at sætte det i forbindelse med folkets sundhedsvæsen. Det var jo en ligetil forklaring. Men den var absolut feilagtig.

Og her kan jeg straks indrømme, at jeg lærte meget lidet om dræneringssystemer, samfærdselsmidler og lignende under mit ophold i fremtiden. I nogle af de mange syner af Utopia og af andre tider, som jeg har læst, er der altid en uendelig detaljeret beskrivelse af bygninger og sociale indretninger. Men medens jo saadanne detaljer er lette nok at erholde, hvor den hele verden er teoretisk udviklet i ens egen hjerne ud fra visse ideer og begreber, og blot eksisterer i forfatterens fantasi, saa stiller sagen sig ganske anderledes for en virkelig reisende i en virkelig verden under forhold, som de, hvori jeg befandt mig. Tænk Dem den

beretning om London, som en neger fra Central-Afrika vilde give sin stamme! Hvad vilde han kunne fortælle eller have opdaget angaaende jernbaneselskaber, sociale forhold, telefon og telegraf, selv om vi var aldrig saa villige til at forklare ham disse ting? Hvormeget, selv af det, han kunde fatte, troer I vel, han kunde faa sine stammefrænder til at forstaa eller overhovedet tro paa? Husk saa, hvor forholdsvis liden forskjel der er paa en neger og en hvid i vor egen tid, mod det svælgende dyb, der maatte være mellem mig og den gyldne fremtids mennesker. Jeg var mig bevidst tilværelsen af mange ting, som jeg ikke kunde se, men som dog bidrog til mit velbefindende, men med undtagelse af et almindeligt indtryk af en automatisk samfundsorganisation, er jeg bange for, at jeg kun er istand til at gjøre eder meget lidt af forskjellen paa nutid og fremtid forstaaelig.

Hvad angaar begravelse f. eks., kunde jeg ingen antydning finde til ligbrænding saalidt som til begravelsespladse. Men det slog mig, at der jo muligens kunde være kirkegaarde — eller ligbrændingsovne et eller andet sted, hvorhen mine undersøgelser ikke var naaede. Dette var igjen et spørgsmaal, jeg stillede mig selv, og min nysgjerrighed forblev i begyndelsen fuldstændig utilfredsstillet.

Tingen plagede mig og jeg ledes derved til et nyt problem, der plagede mig endnu mere: — hvoraf det kom, at der blandt dette folk ikke fandtes gamle eller svagelige mennesker.

Jeg maa tilstaa, at min tilfredshed med mine første teorier om en automatisk civilisation og en dekadent menneskehed ikke holdt sig længe, og dog kunde jeg ikke erstatte den med nogen bedre. Lad mig gjøre eder alle vanskelighederne begribelige. De forskjellige paladser, jeg havde undersøgt, var kun opholdssteder — store spisesale og soverum. Jeg kunde ikke opdage maskineri af noget slags. Og dog var disse folks klæder vakre fabrikarbeider, og maatte med tiden trænge reparationer og fornyelse. Deres sandaler var, om end uden prydelser, smukke metalarbeider. Disse og lignende ting maatte jo være forarbeidede etsteds. Men det lille folkeslag viste intet tegn til producerende tendenser. Der var ingen butiker, ingen verksteder og intet spor af omsætning. De tilbragte al sin tid med munter leg, med badning i floden, med at gjøre kur til hinanden paa en halvt spøgefuld maade, og med at spise frugt og sove. Jeg kunde ikke begribe, hvorledes de kunde holde det gaaende saaledes.

Og for at komme tilbage til Tidsmaskinen. Der var noget, jeg vidste ikke hvad, som havde draget den ind i sfinxens hule fodstykke. Af hvilken grund? Om det gjaldt livet, kunde jeg ikke begribe det.

Saa alle disse tomme brønde og disse bølgende søiler af ophedet luft over taarnene . . . .

Jeg følte, at jeg endnu manglede nøglen til det hele. Tænk Dem,

at De fandt en indskrift med sætninger her og der paa det mest udmerkede engelsk, men indskudt heri andre ordsammensætninger, der var Dem absolut ukjendte. Saaledes forekom denne verden i aaret 802701 mig paa den tredie dag af mit ophold der.

Den dag fik jeg en ven — paa en maade da. Som jeg stod og saa paa nogle, der badede sig paa stranden, fik en af dem et anfald af krampe og holdt paa at drive nedover med strømmen. Denne var sterk, men dog ikke saa sterk, at ikke endog en middelmaadig svømmer maatte kunne klare den. Det vil derfor give Dem en idé om den forunderlige mangel paa følelse hos disse skabninger, naar jeg fortæller dem, at ikke én gjorde det svageste forsøg paa at redde den ynkelig skrigende lille ting, der holdt paa at drukne ligefor deres øine.

Da jeg blev opmerksom paa dette, kastede jeg hurtig af mig klæderne, vadede ud lidt længere nede og fik tag i det lille kryb og bragte hende lykkelig paa land. Lidt gnidning af lemmerne bragte hende snart til sig selv igjen, og jeg havde den tilfredsstillelse at se, at hun var ganske bra igjen, før jeg forlod hende. Jeg satte, efter hvad jeg netop havde seet, disse mennesker saa lavt, at jeg ikke ventede mig nogen taknemmelighed fra hendes side. Deri tog jeg dog feil.

Dette var om morgenen. Om eftermiddagen mødte jeg den lille kvinde — hvad jeg tror, hun var —, just som jeg vendte tilbage til mit udgangspunkt fra en undersøgelsestur. Hun modtog mig med glædesraab og rakte mig en stor blomsterkrans, der øiensynlig var bundet alene for mig og for ingen anden. Dette gjorde dybt indtryk paa mig. Det er meget muligt, jeg havde følt mig lidt ensom. I ethvert fald gjorde jeg mit bedste for at lægge min erkjendtlighed for dagen.

Vi sad snart sammen inde en liden grotte, meget fordybet i en samtale, der væsentlig bestod af smil. Det lille væsens venlighed gjorde nøiagtig samme virkning paa mig, som et barns vilde have gjort. Vi rakte hinanden blomster og hun kyssede mine hænder. Jeg gjorde det samme med hendes. Derpaa prøvede jeg paa at tale og fandt ud, at hun hed Weena. Dette var begyndelsen til et forunderligt venskab, der varede en uge, og endte — — saaledes som jeg snart skal fortælle.

Hun var fuldstændig lig et barn. Hun maatte være hos mig altid. Hun prøvede paa at følge mig overalt, og paa min næste rundreise gik det mig til hjerte at maatte trætte hende saa ud for tilsidst at gaa fra hende, medens hun udmattet stod og klagende raabte efter mig. Men verdensproblemerne maatte jo løses. Jeg var ikke kommet ind i fremtiden for at opleve et dukke-kjærlighedseventyr. Hendes elendighed var imidlertid stor, naar jeg forlod hende, og hendes udgydelser ved adskillelsen var undertiden vel lidenskabelige. I det hele taget tror jeg, jeg havde

ligesaa meget bryderi som trøst af hendes hengivenhed. Og dog var hun mig paa en maade til stor trøst. Jeg troede, det kun var en barnlig hengivenhed, der bragte hende til at klynge sig til mig. Først da det var for sent, forstod jeg klart, hvad jeg havde tilføiet hende. Og først da det var for sent, forstod jeg tydelig, hvad hun var for mig. Ved kun at synes glad i mig og paa sin svage barnlige maade at vise, at hun brød sig om mig, gav den lille dukkeskabning mig snart følelsen af at komme hjem, naar jeg paa mine vandringer i omegnen atter fik øie paa den hvide sfinx. Jeg begyndte at speide efter den lille hvide skikkelse, saasnart jeg kom over aasen.

Af hende lærte jeg ogsaa, at verden endnu kjendte til frygt. Hun var modig nok om dagen, og hun havde den besynderligste tillid til mig. Engang gjorde jeg nemlig i et dumt øieblik truende grimacer til hende. Men hun bare lo af dem. Men hun var ræd mørket, ræd skygge, ræd alt sort og trist. Mørke var for hende det eneste rædselsfulde. Det var en eiendommelig lidenskabelig følelse, og gav mig meget at tænke paa.

Jeg havde saaledes opdaget, at disse smaa mennesker samledes i store huse efter mørkets frembrud og sov der i klynger. At gaa ind til dem uden lys var at bringe dem i en uforklarlig ophidselse. Jeg fandt aldrig nogen udenfor eller nogen, der sov alene inde, efterat det var blevet mørkt. Og dog var jeg en saadan dumrian, at jeg ikke tog mig til indtægt kjendskabet til denne frygt, men endog tiltrods for alle Weenas bønner absolut vilde sove for mig selv borte fra disse slumrende menneskeklynger. Det gjorde hende meget ondt; men tilsidst fandt hendes besynderlige hengivenhed en udvei, og de følgende fem nætter, indbefattet den sidste, jeg opholdt mig der, sov hun sammen med mig med min arm til hovedpude.

Men jeg er kommen bort fra min fortælling. Det maa have været natten før hendes redning, at jeg vaagnede omtrent ved daggry. Jeg havde sovet daarlig og drømt noget høist uhyggeligt, om at jeg druknede, og at søstjernerne strakte sine følearme henover mit ansigt. Jeg var vaagen med et sæt og havde en besynderlig følelse af, at et eller andet graaagtigt dyr netop var styrtet ud af kammeret. Jeg prøvede paa at faa sove igjen. Men jeg følte mig altfor urolig og uvel. Det var i graalysningen, da man saavidt kan skjelne de enkelte gjenstande, og alt er farveløst og fantastisk. Jeg stod op og gik ned i den store sal og saa ud paa flagstængerne foran paladset. Jeg tænkte at gjøre en dyd af nødvendighed og se solopgangen. Maanen gik netop ned. Det svindende maanelys og det første blege daggry smeltede sammen i den spøgelseagtige, dunkle belysning. Buskene saa kulsorte ud. Jorden var mørkegraa, himlen farveløs og trist.

Oppe i aasen forekom det mig, at jeg saa spøgelser. Tre forskjellige gange saa jeg opover bakken og skjelnede hvide skikkelser. To gange indbildte jeg mig, at jeg saa en enslig hvid abelignende skabning løbe noksaa hurtig opefter heien. Og engang opdagede jeg i nærheden af ruinerne en hel flok, der bar paa et mørkt legeme. De bevægede sig hurtig afsted, saa jeg fik ikke se, hvad der blev af dem. Det syntes, som om de forsvandt mellem buskene. Det var endnu kun halvmørke, maa dere lægge merke til.

Jeg havde den gysende, ubestemte fornemmelse, man føler, naar man er altfor tidlig oppe. Jeg kunde ikke tro mine egne øine. Da den østlige himmel klarnede op, og solen endnu engang spredte de straalende farver over heierne længst borte, undersøgte jeg skarpt synskredsen. Men jeg saa ikke spor af mine hvide skikkelser. De var, mente jeg, kun skabninger af det uklare morgenlys.

Det maa have været spøgelser, sagde jeg til mig selv. Jeg undres paa, fra hvilken tid de skriver sig.

En snurrig bemerkning af Grant Allen faldt mig ind og morede mig. Hvis hver generation dør og efterlader sig spøgelser, siger han, vil verden tilsidst yre af dem. Ifølge denne teori maatte der paa dette tidspunkt være utallige myriader af dem, saa det var intet under, om jeg saa baade fire og fem paa en gang. Men spøgen beroligede mig ikke, og jeg gik og tænkte paa disse skikkelser hele morgenen, indtil Weenas redning bragte mig til at glemme dem. Jeg satte dem paa en eller anden uforklarlig maade i forbindelse med det hvide dyr, jeg havde skræmt op under min fortvilede søgen efter Tidsmaskinen, for hvis tab dog Weena var en behagellg erstatning. Men de fik dog siden den største indflydelse paa min skjæbne.

Jeg tror, jeg har fortalt, hvor langt varmere man havde det i denne gyldne tidsalder end hos os. Jeg kan ikke forklare mig det. Muligens solen var hedere, eller jorden nærmere solen. Man pleier almindelig at antage, at solen gaar en stadig afkjøling imøde. Men folk, der ikke kjender til saadanne spekulationer som den yngre Darwins, glemmer, at planeterne tilsidst, den ene efter den anden maa falde tilbage paa den klode, der har frembragt dem. Naar en saadan katastrofe indtræder, vil solen udstraale varme med fornyet energi. Og maaske en af de indre planeter havde lidt en saadan skjæbne. Hvad grunden end kunde være, faktum er, at solen udstraalede langt mere varme end i vore dage.

(Fortsat).

Hvorledes man bygger tyve etagers bygninger.

(Efter *„Eugineering Mag.“*).

En af de høieste bygninger i New York er Manhattan livsassuranceselskabs bygning. Selve hovedbygningen indeholder sytten høiloftede etager, hvortil kommer taarnetagerne. Den hele bygning stod helt færdig paa mindre end fjorten maaneder efter arbeidets paabegyndelse. Om dens størrelse (den indeholder udelukkende kontorer) faar man lidt begreb, naar det oplyses, at den indeholder over 55 kilometer af elektriske traade, 9 km. rørledning for vand, gas, o. l., foruden 8 km. damprør til opvarmning!

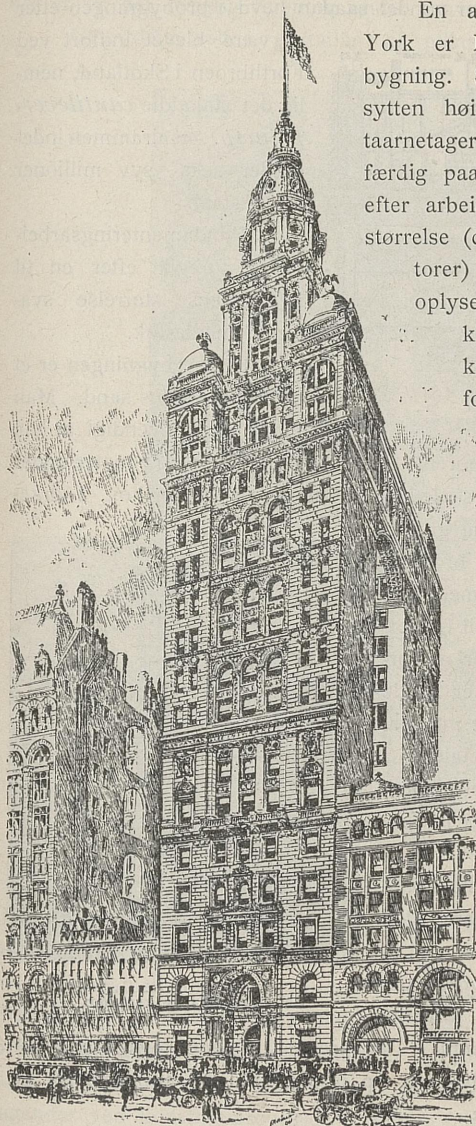

Den færdige bygning.

Façaden alene indeholder 30,000. kubikfod naturlig og tilhuggen sten; det vil sige, det repræsenterer et klippestykke 31 fod høit, bredt og langt. Forøvrigt benyttes sten og murværk, som man af tegningerne vil se, udelukkende til at fylde væggene med. Bygningens ramme og bærende dele — alt, der kræver styrke i horizontal eller vertikal retning, bestaar af staal. Væggene opføres som en art vertikale broer eller mindre Eiffeltaarn. Det hele beregnes paa samme vis som broer, kun med andre sikkerhedskoefficienter, og saaledes at staalrammen alene i sig selv er sterk nok for den hele bygning. Murverket faar saaledes intet at bære

eller støtte; det bæres tvertom selv af staalrammen, og tjener kun til udfyldning.

Alle gulve bestaar ligesom væggene af staalbjelker, eller om man vil af smaa staalbroer. Den samme konstruktion anvendes her i husbygningsvæsenet, som i de senere aar har vundet saadan hevd i brobygningen efter at være blevet indført ved Forthbroen i Skotland, nemlig det saakaldte *cantileverprincip*. Staalrammen indeholder seks—syv millioner pund staal.

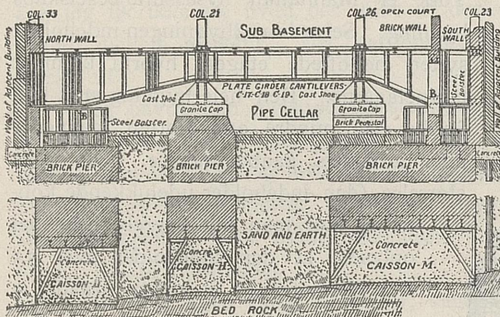

„Grundmuringen".

Fundamenteringsarbeiderne foregik efter en til bygningens størrelse svarende maalestok.

Under bygningen er et dybt lag af løs sand. Man fandt det nødvendigt at gaa helt ned til fast fjeld med grundmuren. Dette faste fjeld ligger 17 meter under gadenivaaet. „Grundmuren" kan saaledes siges at være 17 meter høi. I virkeligheden er der dog ingen vanlig grundmur. Bygningen hviler som en bro paa et sæt pillarer af mur og cement, og disse er da fundamenteret fast til fjeldet. Der er femten saadanne pillarer af forskjelligt tværsnit. De mindste er runde i tversnit og har en diameter af 2.7 meter; de største er firkantede og maaler 6.5 meter den ene vei og 7.5 meter den anden.

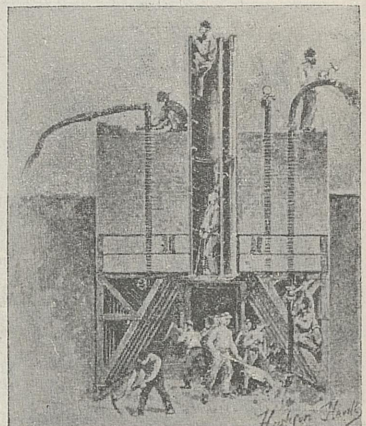
Det pneumatiske kammer.

Sænkningen af disse pillarer foregik ved den pneumatiske proces. Det vil sige: der bygges et lufttæt staalkammer af samme tversnit, som pillaren skal have. Dette sænkes saa i jorden ved at arbeiderne inde i det graver jorden ud, mens kammeret holdes fyldt af fortættet luft, og pillaren paabygges oventil. Der presses saaledes ogsaa paa den løse sand, at denne af sig selv farer op igjennem dertil anbragte rør og kastes ud paa jordens overflade.

Staalkamrene var 3.3 meter høie. Efter at de var blevet sænket ned til det faste fjeld og vel anbragt der, fyldtes de ganske med cement, der

saaledes fæstede dem som en naturlig klippeblok til fjeldoverfladen. Eftersom kamrene sank ned, blev murpillarerne bygget ovenpaa dem, saa da de første havde naaet fjeldet, var ogsaa pillarerne færdige.

Pillarerne indeholder $1^1/_2$ million mursten. Man vil saaledes se, at der er en hel mægtig bygning under saavelsom over jorden.

Over dette solide grundlag af pillarer hvilende paa det faste fjeld

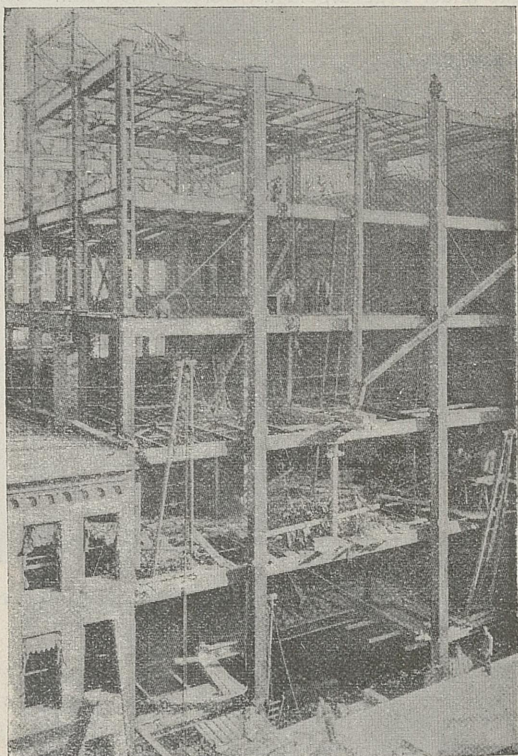

Fem etager af staalrammen færdige.

ligger der et staalgulv baaret af formelige brobjelker. Og først over dette kommer den egentlige kjælder.

Fundamenteringen medtog $5^1/_3$ maaned. Hovedbygningens tag eller det attende bjelkelag blev lagt tre maaneder efter fundamenteringsarbeidets afslutning, og fem maaneder derefter kunde den fuldstændig færdige bygning indvies. Murverk og puds tørres ved saadanne byggeforetagender ved kunstige processer. Tomten bliver den hele tid et fuldstændigt maskinverksted med mægtige dampkraner, der griber de svære staalbjelker og løfter dem paa sin plads, som om de var smaa fliser. Fine regulerings-

apparater gjør det muligt at anbringe stene og bjelker ved disse kraners hjelp nøiagtig paa sin plads med én gang, uden langvarig og møisommelig prøven frem og tilbage.

Arbeiderne maa være kunstnere i sit fag, og desuden mænd med nerver af staal og med et kvikt øie og en hjerne, der arbeider hurtig og altid ved „raad for uraad" i det afgjørende øieblik. Noget nævneværdigt uheld indtraf ikke under byggearbeidet. Der er søiler, som veier 11—13,000

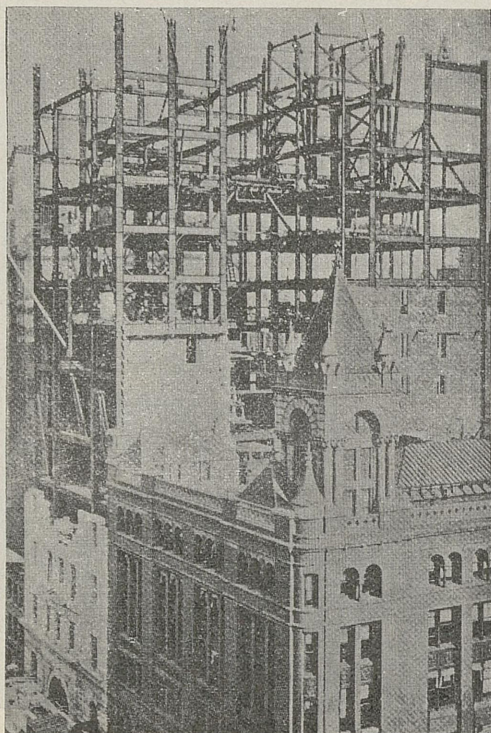

Murerarbeidet paabegyndt i de nedre etager.

kg. og staalbjelker paa op til 90,000 kg. Men kranerne kunde tage selv disse sager, og paa tyve minuter løfte dem fra gaden paa deres plads i bygverket.

Der arbeidedes nat og dag uden nogetsomhelst ophold. Da fire etager af staalrammen var opsat, begyndte udfyldingen af murverket, mens gasrør og lignende begyndte at indlægges, da murerne havde naaet fjerde etage; efter dem fulgte — hver art af arbeidere altid holdende sig et par etager under sine sidste forgjængere — elektrikerne med deres traadnet. Da

rammen var naaet til tiende etage, blev der slaaet et midlertidigt tag over bygningen, hvorpaa den elegante indredning begyndte i de lavere etager.

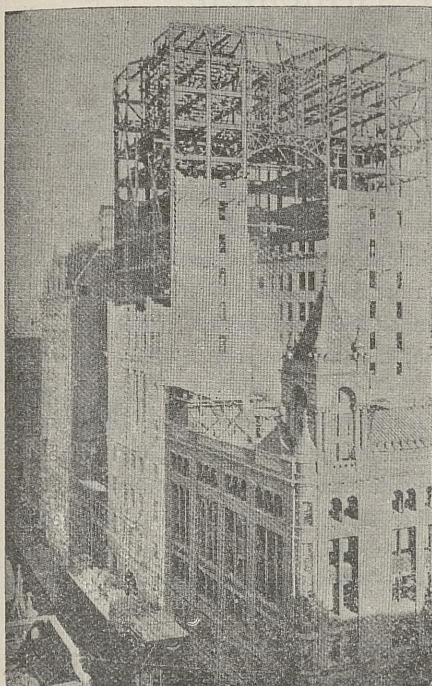

Staalrammen færdig til taarnet.

Og det hele overjordiske arbeide fuldførtes som nævnt paa 8²/₃ maaned, hvorpaa bygningen straks toges i brug fra gaden til taarn-etagerne oppe mellem skyerne.

Staalkonstruktionen er ved denne bygning mere indviklet, end billederne viser, grundet paa det aabne rum, der er levnet i bygningens midte for at skaffe lys til de indre kontorer. I disse store bygninger spiller nemlig belysningsproblemet en stor rolle og er udarbeidet til en hel specialvidenskab inden arkitekturen.

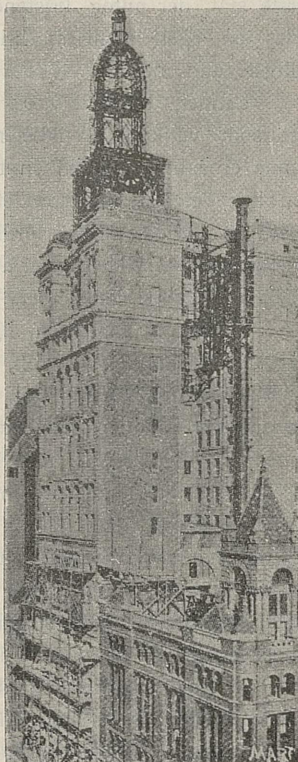

Murverket færdigt til taarnet.

De vedføiede billeder vil forøvrigt bedre end ord forklare det heles udseende paa byggeforetagendets forskjellige trin.

Det er tidligere blevet omtalt her i tidsskriftet, hvorledes disse taarnhøie bygninger formørker selv de brede amerikanske gader og leder til spørgsmaalet om disses videre udvidelse til kjæmpeboulevarder, flankeret af de tyveetagers husrækker og delvis udlagt til fortløbende park- og haveanlæg, fra hvilke kjæmpebygningerne først vil komme til sin ret og faa anledning til at vise arkitektens kunst.

Tyrkiet og Armenien.

(Delvis efter **Richard Davey** i „*Fortnigthly Rev.*" samt efter forsk. historiske kilder).

I.

Armenien, hvorpaa de sidste maaneders begivenheder har henledet verdens opmerksomhed, udgjør i virkeligheden et betydeligt landomraade med en befolkning, der i lige linje nedstammer fra et af de ældste kulturfolk, og som med sin seige vedhængen ved sin nationalitet og ved sine fædrene skikke og med sin intense, halvt religiøse patriotisme nærmest minder om jøderne. Armenien har ogsaa æren af at have været den første stat, der antog kristendommen og fik en folkekirke. Det har fremdeles en egen form af kristendom, der uforandret har holdt sig fra de tidligste aarhundrer.

Landet, der skal være overordentlig vakkert og ligesaa frugtbart og rigt som vakkert, er ikke meget mindre end kongeriget Italien og burde kunne ernære i velstand en folkemængde paa mindst tyve millioner. Isteden har det, takket være det elendige styre og dets uheldige beliggenhed i et af Asiens mindst ordnede og civiliserede strøg og omringet og oversvømmet af vilde horder af krigerstammer, blot fattigdom at byde de tre millioner, der nu bebor det.

Landet er for tiden, ligesom Polen, delt mellem tre større magter, Tyrkiet, Rusland og Persien, saaledes at Tyrkiet har den største del deraf og Rusland den næststørste. Paa grund af de forfølgelser og al den elendighed, de hjemme har været udsat for, har i senere aar en mængde armenere udvandret til alle kanter af verden saaledes, at der nu er fra en halv til halvanden million af dem spredt over alle civiliserede lande udenfor Tyrkiet. De udgjør en høit begavet, en legemlig som aandelig rigt udrustet nation, er overmaade lærenemme, dygtige forretningsfolk og eier en rig literatur. Midt inde i vildeste Asien har de bibeholdt sin gamle kultur og tildels holdt skridt med tiden. De har sine aviser og sine moderne skoler, og overalt i verden, hvor armenerne nedsætter sig, fører de et trykkeri med og faar sin avis. De sætter sig let ind i andre landes skikke, viden og forhold, udmerker sig ved Europas og Amerikas første universiteter, overfløier indfødte forretningsmænd og erhverver sig overalt velstand; men de glemmer dog aldrig sit afholdte fædreland, sit sprog, sine skikke og sin nationalitet. Deres fædrelandskjærlighed er en formelig lidenskab. Selv blandt dem, der er født og opvokset i fremmede lande, ja selv i andet slegtled af disse fremmedfødte armenere brænder fædrelandskjærligheden lige hedt, og lige intenst længes de mod de snedækkede

fjelde, ved hvis fod vinrankerne slynger sig og den blaa himmel speiler sig i blanke, grøntindfattede søer og fjeldelve.

Landet er et fjeldland med brede og rige dalfører, med mængder af søer og elve, med sletter og skove, — et malerisk, afvekslende land under sydlandsk sommersol og dyb vintersne. Folket tilhører den indoeuropæiske race og udgjør en af dennes legemlig vakreste og aandelig mest begavede grene.

Gjennem aarhundreder eller næsten saa langt tilbage, som deres historie gaar, har landet været gjenstand for større rigers erobringslyster. Det har været indtaget, underkuet og delt gjentagne gange; folket er blevet bortført i fangenskab; vilde horder har oversvømmet det og ødelagt alt; i lange tider har det ligget omringet af en ørken af menneskelig vildskab; men intet har kunnet kue nationalfølelsen, intet udviske de nationale karaktræk. Atter og atter har folket reist sig og gjenerobret sin uafhængighed, og dybere og dybere er folkets kjærlighed til landet blevet.

Nødt til at udvandre, delt mellem tre stormagter og splittet udover den hele verden, i aarhundrer uden national selvstændighed, har de erobret sig magt, stilling og anseelse overalt, hvor de er kommet hen. Kues kan de ikke. De kommer altid ovenpaa, trods al overmagt, — for evnerne er paa deres side. Tyrkerne selv kan ikke undvære armenernes dygtighed; mindst en fjerdedel af Konstantinopels embedsmænd er armenere; en god trediedel af det hele riges bank- og pengevæsen er i armenernes hænder; eleve af dem er for tiden tyrkiske paschaer. I Konstantinopel bor der 200,000, som alle er velstaaende, mens enkelte er grundrige. I Orienten heder det, at „ingen jøde kan staa sig inden en omkreds af 20 kilometer, fra hvor en armener driver forretning“. Man finder dem hele Østen over som handelsmænd. I England, Frankrig og Italien er der rige kolonier af dem. I senere aar har de udvandret til Amerika, hvor de med held konkurrerer med yankeerne, hvad forretningsdygtighed og praktisk duelighed angaar. I Boston alene bor 6000, som alle er velstaaende, mens mange har ophobet svære formuer. De spiller med andre ord rundt om i verden en rolle mindende om jødernes, kun at de staar paa et høiere nivaa, intellektuelt og moralsk — i det store hele taget. De er ikke pantelaanere og smaakræmmere; men kaster sig ind paa alle forretningslivets og handelslivets omraader. De er europæere, hvad begreber om ære og hæderlighed angaar, men flittige som myrer og skarpsindige næsten som en blanding af yankee og hindu. De er ogsaa i regelen oplyste folk med gode kundskaber og ofte med høi dannelse. Altid gode patrioter, der sender vakre summer tilbage til fædrelandet for at anvendes til dets ophjelp, til oprettelse af skoler og lignende.

Der er omtrent 1 million af dem tilbage i Armenien, resten af befolk-

ningen i landet er tyrker, kurder osv. — Der er 3—4 millioner armenere i det hele; af disse er $2^{1}/_{2}$ million i det Tyrkiske Rige.

Der har i en aarrække været drevet en ivrig agitation iblandt dem, for at fri fædrelandet ud af den elendige stilling, hvori det befinder sig. I England og Amerika har de agitationskolonier bestaaende af ivrige og tildels landsforviste patrioter af samme art som de, der før i Europas hovedstæder repræsenterede haabet om et frit og forenet Italien. I England udgiver de et blad paa engelsk, hvorigjennem de søger at paavirke den engelske opinion til Armeniens fordel. At de har arbeidet med held, ser vi af den almindelige sympati, der fra alle kanter skjænkes deres nation i disse dage. Paa den persiske grænse har de atter en station, hvorfra cirkulærer og blade af oprørsk natur spredes blandt befolkningen. De drømmer om atter at gjenvinde sin ofte tabte, men lige ofte gjenvundne nationale uafhængighed, — om paany at se oprettet et frit fyrstendømme Armenien som civilisationens bærer i Mellemasien. Og med sin praktiske duelighed og intense fædrelandskjærlighed maatte de vel ogsaa paa faa aar, naar de fik lov at raade sig selv og blev det kuende tyrkiske vanstyre kvit, kunne faa det gamle og rige land til paany at flyde med melk og honning og til at udstraale vesteuropæisk kultur over hele Centralasien.

Vi har netop oplevet at se Japan melde sig paa verdensskuepladsen som en civiliseret stat, der formaar at hevde sin plads og forsvare sig selv og sin kultur mod alle og enhver. Vi ved nu, at Japan vil komme til at spille en kulturmissionerende rolle i det fjerne Østen. Kulturen vil derfra spredes til Kina og Ostindien. Mon vi ikke ogsaa tør opleve at se et par af disse gamle kulturstater i Vestasien vaagne til nyt liv og drive civilisationens missionsarbeide frem vestenfra? Det er underlige tider, vi ser. Paa en valfart til Jesu grav kan man nu tage jernbane ved Palæstinas kyst og holde sit indtog i Jerusalem i en bekvem jernbanevogn bag et prustende lokomotiv, efter at have „stanset ti minutter for lunch i Jeriko“. Fra Zions flunkende nye hotel tager man for ti øre med sporveien ud til den hellige grav. Snart vil vel de mahomedanske pilgrimme til Mekka gaa med jernbane, de rigere med *train de luxe*. Det er ingen umulighed, at vi oplever at se en ny uafhængig jødisk fristat og et fyrstendømme eller kongerige Armenien. Der ligger rige lande og venter paa orden og civilisation der i Vestasien ogsaa. Vore børn tør se Niniveh og Babylon gjenopbyggede som hovedstæder for nyoprettede stater, og et vordende ninivitisk kommunestyre tør gjøre Semiramis's hængende haver til lyslevende virkelighed igjen. Eufrat og Tigris tør endnu løbe mellem frugtbare marker, vinhaver og straalende villaer. Kanske tør her mange af tidens

drømme først blive virkeliggjort; thi her ligger ventende jord i et for den hvide race gunstigt klima. Her maatte være stedet til at grunde dr. Hertzkas Friland. Her paa de ældgamle tomter maatte ogsaa kulturen fra første stund af begeistre, og den lange fortid virke heldig paa en ny civilisation.

II.

Vi opdager Armenien langt tilbage i historien som en allerede da civiliseret stat, der var gjenstand for assyrers og meders erobringstog. Det blev undertvunget og var i lange tider et lydrige, indtil kong Tigranes I i det sjette aarhundre før Kristus atter friede landet og gjenoprettede dets uafhængighed. Det var nu frit og selvstændigt, til det faldt for Alexander den store og indlemmedes i hans verdensrige. Efter Alexanders død styredes det en tid af guvernører, der snart gjorde sig uafhængige. Men to af disse delte landet mellem sig, — og delt er det siden for det meste vedblevet at være (atter en parallel til jøderiget), uden at dog nationen er undergaaet nogen splittelse. Det blev omsider en del af Romerriget, erobredes af perserne, gjorde oprør og blev i det hele et slagfelt for erobrere, oprørere og ærgjerrige smaafyrster, indtil riget atter gjenoprettedes som selvstændig stat i 232 e. K., under Tiridates III. Ved denne tid gik ogsaa fyrste og folk over til kristendommen, og den endnu bestaaende armenske folkekirke oprettedes. Kristendommen selv var allerede meget tidligere indført i landet; sandsynligvis kom den der allerede paa eller straks efter apostlernes tid; traditionen beretter endog om en direkte forbindelse med Jesus selv. I hvert fald roser den armenske kirke sig af at være apostolisk og af at eie biskopper, der i lige linje har arvet indvielsen fra apostlene selv. Den udgjør en af de fire kirker, der stiller et saadant krav, den romerskkatolske og den græske, samt de engelske og armenske statskirker.

Indtil 405 e. K. udgjorde den armenske kirke et levende lem paa den almindelige eller katolske kristenkirke. Men i dette aar fandt der en splittelse sted. Det aar holdtes nemlig kirkemødet i Chalcedon, hvor Jesu natur yderligere diskuteredes og fastsloges. Treenighedslæren var forlængst fuldt fastslaaet. Jesus var samtidig sand Gud og sandt menneske, hed det. Men saa opstod der strid og meningsforskjel i kirken, om hvordan disse to naturer eksisterede sammen i Jesu ene personlighed. Der var dem, der mente, at enheden i Jesu personlighed nødvendiggjorde en enhed i natur, altsaa, at den guddommelige og menneskelige natur paa en maade faldt sammen og blev til et, efter først at være ført sammen i Jesu person. Til denne mening heldede armenerne. Et andet parti derimod holdt saa fast paa de to naturers absolut selvstændige tilværelse ved siden af hinanden, at de

næsten gav Jesus en dobbeltpersonlighed eller gjorde ham til to. Det var for at diskutere disse ting, at kirkemødet i Chalcedon blev afholdt. Mødet søgte en middelvei. Meningsafskygningerne, der skilte den ortodokse fra de kjætterske opfatninger er imidlertid saa fine, at de ikke lader sig gjengive i vore moderne barbariske tungemaal. Vi maa tale græsk baade for at kunne disputere derom og for at kunne indtage — uden ved lange omskrivninger — det ene korrekte standpunkt.

Armenerne misforstod mødets afgjørelse — saa haarfine sager gjaldt det, at afgjørelsen kunde misforstaaes selv af dem, for hvem græsk var som et modersmaal — og troede, at det var kommet læren om de to naturers fuldstændige adskillelse farlig nær. Af denne grund negtede de at anerkjende mødets afgjørelse som bindende og vedblev at tro paa de to naturers nære samvirken og sammenslutning. Netop hvad de troede og ikke troede, kan, som sagt, uden lange omskrivninger blot forklares paa græsk.

Følgen heraf blev da, at den armenske kirke vandrede sin egen vei. Imidlertid deltog den i flere senere kirkemøder, hvis afgjørelser den anerkjender. Og i det hele fulgte den med i den øvrige kirkes udvikling i lang tid, saaledes at den blot i ubetydeligheder skiller sig fra de to andre grene af den katolske kirke. Derfor nærer ogsaa paven haab om atter at kunne gjenforene de armenske og romerske afdelinger af Kirken. —

Efter kristendommens indførelse blev Armenien et tvistens æble mellem det Græske Rige og perserne. Det herjedes og plyndredes af begge under blodige kristendomsforfølgelser fra de sidstes side. Da araberne erobrede Vestasien, faldt Armenien i deres hænder og blev nu et stadigt slagfelt for græske og mahomedanske hære. Men atter i 885 gjenvandt landet national selvstændighed og førte en ganske lykkelig tilværelse, indtil det ellevte aarhundre, da det ved indre stridigheder blev et bytte for græker, tyrker og kurder. I 1242 erobredes landet af mongolerne og led da forfærdelig; i 1472 blev en del af det en persisk provins, og noget senere kom det meste af landet under de tyrkiske sultaner. Hele dets historie siden den tid har været en række af forfølgelser og plyndretog fra de vilde kurderhorder, af et vanstyre og en underkuelse, mod hvilke intet nyttede. Men trods alt har folket seigt, i aarhundre efter aarhundre, vedligeholdt sin fædrelandskjærlighed, sin nationalitet, sit sprog, sin literatur og en civilisation høiere end deres erobreres og omgivelsers.

III.

Forfatteren af den artikel, der er benyttet som udgangspunkt for denne skisse, er en tyrkerven og ingen armenerven. Han skriver væsentlig for at retfærdiggjøre det tyrkiske styre og advare mod at skjænke arme-

nerne altfor megen sympati. Men hans egne fakta taler mod ham. Han erklærer (og tror derved at svække armenernes sag), at deres lidelse er af gammel dato, at massakrer i Armenien har været et staaende tema for noter og dokumenter i aarhundrer. — Men det gjør dog vel ikke sagen bedre? Han paastaar ogsaa, at armenerne er slue og overordentlig dygtige agitatorer, der overdriver den mindste ting og skriger i vilden sky, for at vinde Europas sympati og derved bane veien for det frie og uafhængige Armenien, som er deres drøm om nætterne og deres arbeide om dagen. Han nævner eksempler derpaa. I 1879 fik Europa høre om en massakre i Aleppo, hvor 500 armenere skulde været dræbte under barbariske mishandlinger. Undersøgelser bragte tallet ned til otte!

Og nu hører vi om blodbad i Sasun. Først var tallet paa de dræbte 2000, saa voksede det til 3000, og nu er det blevet til 10000. Det er sikkert, at det sidste tal er umuligt. Sagen er den, at Sasun er ingen storby, neppe en landsby; det er et af Vestasiens vildeste og mest øde distrikter, hvor kun nogle fattige bønder lever paa de spredte gaarde. Det hele distrikt har neppe 10,000 indbyggere.

Hvad der foregik i Sasun er dette: En del kurder faldt ind i distriktet for at røve kvæg. Armenerne satte sig til modværge. Sagen blev saa alvorlig, at bud sendtes til Betlis efter tropper. Guvernøren tabte besindelsen og sendte afsted en betydelig troppestyrke, hvori var indbefattet to kurdiske regimenter. De kurdiske regimenter — irregulære tropper, som de kaldes — er et uheldigt forsøg paa at efterligne tsarens kosakregimenter. Kurderne er vilde. Indlemmet i den tyrkiske armé vedbliver de at være vilde, med den eneste forskjel, at de faar uniform og bedre vaaben og kan øve sine grusomheder i sultanens navn. De underkaster sig ingen disciplin. Ved ankomsten til Sasun anfaldt soldaterne de angrebne og gjorde fælles sag med kurderne. Forfatteren mener, at armenerne af gammel erfaring blev skræmte, da de saa uniformerede kurder komme, og satte sig til modværge mod disse sine „beskyttere“, hvorpaa da blodbadet kom i fuld gang.

Alt dette er vist meget muligt; men det har dog forholdsvis lidet med sagen at gjøre. At armenerne lever under en stadig skrækregjering, omringet af vilde og blodtørstige horder, mod hvilke de ikke selv faar lov at forsvare sig, og mod hvilke regjeringen enten ikke vil eller ikke kan forsvare dem, — det erkjender ogsaa forfatteren. At der altid er lidt overdrivelse med i spillet er vel sandsynligt. Men enten tallet paa de dræbte for et enkelt aar er tusen eller ti tusen, gjør dog mindre i dette tilfælde. At et folk, som ogsaa forfatteren tilkjender dygtighed, mange gode og fine egenskaber og en for Asien høi grad af civilisation og dannelse, skal nødes til vedblivende at leve under saadanne forhold, det er det, som virker

oprørende. At dette folks sønner ikke skyr lidt overdrivelse, naar det gjælder at bane vei gjennem Europas tykke hud til dets sympati, kan man neppe dømme dem særlig haardt for.

Forfatteren mener ogsaa, at mange af de armenske agitatorer og patrioter er vel frække og ofte blot „gjør i patriotisme", som andre i silke eller frugt. Det er vel ogsaa muligt; men endnu har ingen god sag i denne verden været ført frem til seir uden at være belemret med et saadant paahæng. Og deres arbeide var neppe lykkedes saa godt, som forfatteren erklærer, at det er skeet, var der ikke ogsaa blandt patrioterne en og anden Mazzini eller Mordekai.

Forfatteren tager ogsaa sultanen i forsvar. Sultanen skal være en overordentlig samvittighedsfuld mand, der gjør alt, hvad han magter, for at fremme sine folks vel. Og det er ikke alene stygt at underkjende hans anstrængelser, men det maa dødelig fornærme ham at se Europas ledende mænd udtale sin sympati med armenernes oprørske uafhængighedslyster. Sultanen vil gjøre alt, hvad et menneske formaar, mener forfatteren, ifald man bare lader ham ifred. Men han formaar rigtignok i dette tilfælde intet, forsikres der videre. Hvad Europa burde gjøre, er at sammenkalde en stormagtskongres til drøftelse af det armeniske spørgsmaal. Til denne kongres skulde saa sultanen indbydes, „ikke som en uskikkelig gut, men som en stor og ædel fyrste, der har sine folks vel paa hjerte og gjerne modtager raad og hjelp desangaaende". — Men heller ikke en saadan kongres kunde i grunden udrette synderlig meget, mener forfatteren. Det eneste armenerne kan haabe paa er, at civilisationen efterhaanden — i tidens løb — vil sprede sig over hele Asien, civilisere selv kurderne og gjøre tyrkerne til de bedste af herrer. Imidlertid maa de strengt tilholdes ikke at bebyrde Europa med sine blodbad og lidelser og fremforalt ikke at overdrive disse eller lade dem overdrives. Og saa maa de være taalmodige, ikke agitere og fremforalt ikke drømme dumme drømme, om at de selv under bedre vilkaar kunde paaskynde Vestasiens civilisation og selv holde kurderne i ave. De maa trods blodbad og plyndringer vise verden et smilende ansigt og glæde sig ved at være undersaatter af en af verdens ædleste, viseste og samvittighedsfuldeste fyrster, — en mand, der neppe engang er at formaa til at undertegne en dødsdom.

Et bedre raad maatte det vel dog være, at sige til armenerne: I har penge og sterke hænder; kjøb jer en del tusen Krag-Jørgensenske geværer og Kruppske feltkanoner; smugl dem ind i Armenien; reis jer paa én dag og gjør jert fædreland frit, og spørg saa Europa, hvad det dertil har at sige, — om det vover atter at fratage jer friheden, eller om det ikke pent vil anerkjende, hvad skeet er?

Den teosofiske kultus og dens profet.

(Efter **Charles Sedgwick** i „*North Am. Rev.*“).

Den teosofiske kultus, der i senere aar har spredt sig over Europa og Amerika, er tidligere blevet omtalt og diskuteret i flere artikler i tidsskriftet; særlig henvises der til en diskussion mellem Sinnett, som er en af teosofiens allerypperste, og professor Max Müller.*) Denne sidste skrev allerede dengang om teosofien og dens profet omtrent, som følger:

Dennes profet er eller var særlig en fru *Blavatsky,* der paastod. at hun i Indien havde truffet en del indfødte lærde eller mahatmer, der var i besiddelse af en ganske vidunderlig og mirakuløs viden, som de alene kjendte. Det hele skulde udgjøre en hemmelig del af buddhismen eller Buddhas lære, — hvad der alene var blevet betroet et faatal af indviede, blandt hvem det er gaaet i arv fra slegt til slegt. Denne visdom synes særlig at skulle bestaa i et dybere kjendskab til naturen og dens love og kræfter, der sætter en i stand til at gjøre, hvad der forekommer andre som mirakler og umuligheder. Fru Blavatsky stod saaledes i forbindelse med disse mahatmer gjennem en brevveksling, der var sikrere og hurtigere end den, som selve telautografen vil muliggjøre. Brevene gik gjennem luften og behøvede omtrent ingen tid for at komme frem. De forsvandt pludselig paa afsendelsesstedet for at dukke ligesaa pludselig op paa modtagelstedet, hvor de undertiden kom dumpende ned fra taget i ens værelse og lige i ens fang. — Paa lignende vis kan mahatmerne selv reise omkring. De har, heder det, et „astrallegeme“, hvormed de kan bevæge sig frit omkring, medens deres fysiske legeme bliver liggende tilbage som afsjælet, indtil de vender tilbage til det. De kan ogsaa skabe materielle ting af „intet eller en ubekvem materie.“ Ved en eneste viljeytring kan de saaledes af luften eller den sorte jord frembringe kunstverker, som det for den vanlige menneskehed har taget aarhundreder og aartusener at lære at skabe.

Denne saakaldte esoteriske buddhisme eller teosofi, der dog ved siden af sin mirakelviden ogsaa indeholder en masse metafysik og aandelige spekulationer, har som antydet i de senere aar vundet betydelig udbredelse ogsaa i Europa, Forbundet med den vanlige buddhisme udgjør den en ny religion med ikke saa faa bekjendere iblandt os. I Paris alene skal der være over 30,000 saakaldte „kristne buddhister“.

Prof. Max Müller mener, at dette stiller os overfor et ganske alvorligt problem. Han er en stor beundrer af østens literatur og religioner og ønsker intet heller, end at baade buddhismen og brahmismen maa blive gjenstand for mere opmerksomhed og studium, større anerkjendelse og dybere forstaaelse iblandt os. De indeholder begge en mængde af storslagne ideer, høie sandheder, forædlende og løftende ord og prægtige tanker. De er i stand til at berige vort hele aandsliv i væsentlig grad.

Men i dette hemmelighedskræmmeri og i denne nye mirakeltilbedelse ser han blot charlataneriets, vildfarelsens og tilbagegangens merker, og i denne overdrevne og overfladiske vurdering af østens religioner som indeholdende en visdom og dybde, som kristendommen ikke kjender, i denne lyst til at finde al sandhed i indiske bøger og søge løsning af tidens spørgsmaal og evighedens gaader i et orientalsk folks barndomsperiode ser han blot en modesag, en galskab, en reaktion mod livløsheden i vor vanlige religionsforkyndelse, der baade medfører fare for en sund aandelig udvikling, for sandt religiøst fremskridt og for en virkelig større anerkjendelse af de nævnte religioner . . . . .

. . . . . Ikke saa at forstaa, at fru Blavatsky skulde have opfundet og opdigtet den esoteriske buddhisme. Hun var en eksalteret, sværmerisk kvinde, der

*) Se I, 749 og II, 214.

reiste verden rundt for at søge en religion. Den vanlige kristendom, som den lød — kold og gold — i hendes øre, havde ingen magt over hendes spekulative, fantasirige sind. Enkelte indiske bøger og ord faldt i hendes hænder og gav hende den forestilling, at i Indiens religioner maatte hun kunne finde, hvad hun søgte. Hun reiste til Indien uden at kunne et ord af de sprog, hvori disse religioners bøger er skrevne. Hun har aldrig gjort sig den umage at lære disse sprog. Hun traf først en lærd og overordentilg begavet hindu, der gav hende oplysninger om brahmismen. De to synes at have været beslegtede karakterer. Han gjettede hendes ønsker og gav hende, hvad hun ønskede. Det var en slags esoterisk brahmisme, hun paa denne vis fik istand; men hun synes dog omsider at have opdaget, at hendes lærer ikke var at stole paa, og at den virkelige brahmisme ikke indeholdt, hvad hun søgte. Hun kastede sig da over buddhismen. Ogsaa her maa hun have mødt mænd af lignende karakter som hendes første indiske lærer. De synes ikke at have været stort bedre hjemme i de gamle indiske sprog og deres literatur, end fru Blavatsky selv. Det er desværre utvilsomt, at der ved siden af Indiens mange gudfrygtige og udmerkede lærde ogsaa findes ikke faa „sorte faar", der intet bedrageri skyr for at opnaa magt eller anseelse. Det synes sandsynligt, at fru Blavatsky er faldt i hænderne paa enkelte af disse. Hendes spørgsmaal og tale har snart vist dem, hvad hun søgte og ønskede, og de har rettet sine svar og udtalelser derefter.

Det var oprindelig i den egentlige buddhisme, at fru Blavatsky haabede at finde, hvad hun søgte, en dybere, mere filosofisk, fantasirig og tiltalende religion. Deri skuffedes hun. Men hendes mahatmer, der saa, hvad hun ønskede, supplerede det manglende, gav hende den ønskede blanding af digt, fantasi og filosofisk spekulation, — gav den delvis blot som bekræftende svar paa hendes egne spørgsmaal, blot som „ja" til hendes egne ideer og drømme.

Og den saaledes fremkomne religion døbte hun „*esotorisk buddhisme*", og oplyste og dannede mennesker i Frankrige, England og Amerika bøier knæ for dens altere.

Der er intet videre at sige mod dette. Blandt megen overfladisk og vild filosoferen er der mange glimrende og løftende tanker i fru Blavatskys religion. Kun har den intet at bestille med buddhismen. Hun mener, at alt dette ikke alene er Buddhas hemmelige lære, men at det er verdens urreligion, hvoraf alle andre — kristendommen indbefattet — blot er forvildende og dunkle ekkoer eller forvanskninger. Den eksisterede før Buddha, som blot tog den i arv fra tidligere vismænd, og før Moses, Noah og Abraham.

Men det værste og det virkelig skadeligste bestaar deri, at fru Blavatsky fandt det nødvendigt at bevise sin religions sandhed ved mirakler. Havde hun blot holdt sig til filosofiske og teosofiske spekulationer, havde alt kunnet gaa an; men denne mirakeldyrkelse midt i Paris's og Londons fashionable og dannede kredse er dog et sørgeligt tilbageskridt. En intim ven af fru Blavatsky udtalte, at mirakler er nødvendige for enhver religion; de er den gjødning, uden hvilken ingen religion vil vokse.

Ogsaa her er det absurd at benytte navnet buddhisme. Buddhismen er ingen mirakelkultus, tvertom; Buddha selv udtalte sig mod og fordømte alle mirakler . . . . .

Sinnett lykkedes det, siger forfatteren af den her refererede artikel, ved sine to bøger, „Esoterisk buddhisme" og „Den dulgte verden" at henlede hele den dannede verdens opmerksomhed paa den nye mirakelforkyndelse. Han fortæller os, at den esoteriske buddhisme er „en grube af absolut sikker og paalidelig viden, hvorfra alle religioner og filosofier har erholdt, hvad de eier af sandhed." Gjennem fru Blavatsky blev Sinnett sat i direkte forbindelse med de saakaldte „mahatmer" i Thibet, indehaverne af den urgamle, hemmelige viden.*)

Nu synes det at være lykkedes det „Britiske selskab for psykisk undersøgelse" (der videnskabeligt og taalmodigt efterforsker alle disse mo-

*) Se dr. Hensoldts artikler i III. s. 56 og 273, IV. s. 285 og særlig 595.

derne undre og mirakler, hvorom vi for tiden hører saa meget) at paavise, at fru Blavatsky og hendes mahatmer slet og ret var bedragere, der har taget den dannede verden i Paris, Boston og London rigtig grundig ved næsen.

Allerede hendes egen udtalelse om, at „mængden maa se mirakler for at tro," kaster jo en skygge af tvil over sagen, og bringer en til at spørge, om profetinden da ikke kan have fabrikeret de nødvendige mirakler for „mængden."

Fra Blavatsky var af russisk oprindelse og født — saa vidt det kjendes — i 1831. Som hendes venner beskriver hende, var hun en merkværdig ildesindet, opfarende, vredladen, uretfærdig, ufornuftig og egenkjærlig natur. I 1873 kom hun til Amerika, hvor hun opholdt sig en tid og skrev sin berømte bog „Den afslørede Isis". Her mødte hun ogsaa oberst Olcott, en hæderlig men tilsyneladende lettroende mand, der hjalp hende med grundlæggelsen af teosofiske samfund. Medlemmer skulde faa nyde godt af profetindens overmenneskelige viden, den hun direkte erholdt fra de meget lærde og i et og alt superlative tibetanere. Senere flyttedes det teosofiske hovedkvarter til Indien, og sagen begyndte at blomstre. Blandt de omvendte var ogsaa Sinnett. Ved kløgtig paavirkning bearbeidede hun ham og fangede ham tilsidst ganske. Hun skrev saaledes breve til ham, dem hun udgav som kommende fra mahatmerne. Brevene sendtes og ankom „mirakuløst". De desintegreredes, opløstes i sine atomer af afsenderen og sendtes paa den vis til bestemmelsesstedet lige saa hurtig som et telegram. Der samledes saa atter atomerne og brevet materialiseredes igjen. I opløst form gik det lige let gjennem vægge og tage som gjennem luften. Hvad han lærte af disse breve, har den godtroende discipel sat sammen i sin bog om den „Esoteriske buddhisme".

Bogen vakte opsigt. Den er skrevet med fuld tro og med stor kunst. Den er som en række eventyr, oplevet og indestaaet for af en hæderlig mand. Men det er det værste sludder, som den dannede verden nogensinde har skjænket opmerksomhed. Forfatteren søger blandt andet at bevise, at esoterisk buddhisme er i fuld harmoni med den moderne videnskabs resultater, og at disse resultater af mahatmerne er naaet ad egne og aandelige veie, aarhundrer, før Europa havde anelse derom. Han opnaar blot at vise, at baade han og hans mahatmer er uvidende om den moderne videnskabs virkelige resultater. Teorier og tanker, der for en del aar siden var gjængse i tænkende kredse i Vesten, men som „videnskaben" nu har modbevist, gaar her igjen i mahatmernes filosofi og serveres af forfatteren som overensstemmende med den „moderne videnskab". Den ulærde læser lader sig let narre heraf. Den videnskabelige læser ser humbugen.

Men det værste slag har som nævnt teosofien modtaget fra det nøkterne, taalmodig undersøgende og ganske upartiske engelske Psykiske selskab. Dette sendte Richard Hodgson, en samvittighedsfuld og dygtig forsker, over til Indien for at gaa mahatmerne og fru Blavatskys paastande ordentlig efter i sømmene og finde, hvad kjendsgjerninger det hele maatte have at hvile paa. Hans opgave blev lettere, end nogen anede. Ved sin ankomst til Indien fandt han nemlig, at to af profetindens assistenter havde trættet med hende og af hevnlyst var mere end villige til at afsløre de kneb og

kunststykker, ved hjelp af hvilke hendes „mirakler“ blev udført. Hendes teosofiske postvæsen var jo det mest slaaende af disse.

Korrespondancen foregik i almindelighed paa følgende maade: — Profetinden havde i sit værelse et skrin, der havde sin faste plads ved en af værelsets vægge. I dette skrin nedlagdes saa de breve, der skulde sendes til mahatmerne med spørgsmaal om dette eller hint. Mens brevet laa her „disintegreredes“ det og forsvandt. Det naaede saa i faa øieblikke over land og hav til Thibet, hvor det „reintegreredes“ og af mahatmerne blev læst og besvaret. Svaret blev saa paa lignende vis afsendt og ankom efter faa øieblikke i skrinet hos profetinden. Denne aabnede det og udtog den mirakuløse svarskrivelse, — alt mens disciple og nærværende gjester sad andægtige i hendes stue og lyttede til den livlige og aandrige kvindes konversation. Hr. Hodgson fandt og paaviste, at det mysteriøse skrin havde en dør i den mod væggen vendende side, og gjennem denne dør var der adgang til det fra profetindens soveværelse. Han paaviste ogsaa, at svarene var skrevet af fru Blavatsky, om end med fordreiet haandskrift.

Vi finder altsaa, at den nye kultus's profetinde var en af tidernes allerdygtigste og heldigste bedragere. Om hun end ikke var saa flink som Cagliostro, kunde hun dog efter at have grundet en ny religion paa det simpleste bedrag og blandt de mest dannede kredse i Europa og Amerika, med rette kalde sig en søster af „Khorassans tilslørede profet.“

Saa endte det teosofiske forsøg paa at udvide de menneskelige evner og deres virksomheds kreds.*)

Middelveiens ridder.

En dialog mellem En og Anden.

(Efter **Edith M. Thomas** i *„Atlantic Monthly“*).

Den Ene: Naar verdens sociale grundlove skal revideres, skulde jeg have lyst til at være tilstede for at foreslaa oprettelsen af et par nye embeder med udstrakt myndighed for deres indehavere. Jeg vilde saaledes have en daarskabsudrydder, hvis opgave det skulde være at befri verden for alle taabelige ideer og teorier. Men fremforalt kunde jeg have lyst til at oprette et nyt ridderskab.

Den Anden: Og hvad skulde ridderens opgave være.

Den Ene: Han skulde kjendes som middelveiens ridder. Jeg kom til at indse nødvendigheden af en saadan person, da jeg forleden dag lyttede til en hed disput, der efterhaanden ogsaa blev temmelig bitter. Jeg opdagede, at der var saa megen uret paa den rette side og saa megen ret paa den side, som havde uret, at jeg, før jeg vidste ordet af det, fandt

*) Det bør bemerkes, at den gjengivne forfatter, om han end er en mand af fremragende rang, tillige er en helt fanatisk og noget ensidig modstander af alt, hvad der ligger udenfor det almindelige. Han gaar vistnok vel vidt i sin kritik.

mig selv trukket ind i trætten mod og for dem begge. Det er netop dette standpunkt, min ridder skal indtage og hevde.

Den Anden: Da vil din ridder trænge alt romerverdenens mod og al Machiavellis kløgt. Han vil selv tiltrænge en ridderlig forsvarer.

Den Ene: Hvorfor?

Den Anden: Fordi det maa blive en af hans næsten umulige opgaver at overbevise verden om, at han ikke er identisk med den mand, der søger at gjøre alle tillags og holde sig tilvens med alle partier. Enkelte vil endog tage din ridder for alle kujoners ypperste. De mest velvillige vil „forklare“ ham ved at tillægge ham for lunkent et sind og for koldt og trægt et temperament til at hengive sig helt til noget. Hans omhyggelige neutralitet vil blive beundret af nogle faa, men mødt med mistanke og mistro af alle.

Den Ene: Men min ridder har intet af alt dette i sin karakter. Han er aldrig neutral. Han er dybere interesseret i ret og uret, i hver sag under diskussion, end nogen af de ensidig opfattende og trættende parter. Han kan aldrig være virkeligt ligegyldig. Hvor han ikke elsker eller hader, bliver i hvert fald hans ligegyldighed af en lidenskabelig, positiv art. Der sker intet, hvortil han ikke indtager et greit, klart standpunkt. At han ikke helt slutter sig til nogen af de trættende parter er, fordi han med hjerte, sjæl og kraft er en tredie parts forsvarer, — den gyldne Middelveis, den taalmodig og helt rensede rets, den fulde retfærdigheds. Han vil ikke og kan ikke gjøre selv den bitreste modstander uret; ikke fordi han mangler lidenskab; men fordi hans sterkeste lidenskab er had til al uretfærdighed og kjærlighed til ret og sandhed. Han kan ikke hengive sig til en sag, der er fuld af uret, selv om han har meget tilovers for dens kjerne; fordi han med hele sin sjæl hader uretten og netop med mest lidenskab og størst uforsonlighed vil rive den ud af den sag, han elsker høiest. Og han kan ikke affærdige nogen sag eller nogen modstander uden at have gjort et forsøg paa at forstaa dem og finde, hvad ret eller formildende omstændigheder, der er paa deres side, — atter fordi Ret og Retfærdighed er hans lidenskab.

Den Anden: Jeg forstaar. Din Ridder maa have en glødende sjæl under en nøgtern, lidenskabsløs optræden og metode. Men du venter vel ikke, at mængden skal erkjende det?

Den Ene: Nei, ingenlunde. Thi hvor nyttig end en saadan person er, bliver han aldrig yndet eller afholdt. Før eller senere vilde alle atenere have været enige om at landsforvise Aristides; ikke som det hed, fordi man var træt af at høre om hans retfærdighed; men fordi man var træt af hans retfærdighed. — Jeg erkjender, at verden utvilsomt vil kalde min Ridder kold og beregnende og virkelig ogsaa tiltro ham disse egenskaber. Men hvorfor er egentlig det, tror du?

Den Anden: Kanske fordi Middelveiens Ridder, hvor lidenskabelig han end føler, af mange grunde vil have vanskeligt for med ord fuldt ud at forklare sit standpunkt. Og ord, min kjære ven, taler mere høilydt end handlinger, hvad du saa end maatte have hørt til det modsatte fra de vises læber. Hvad der siges, merker mængden sig altid. Ord danner dens ideer og meninger. Handlinger og personligheder kan den ikke tyde. Hvad der gjøres, lægges der vistnok undertiden merke til; men det kan altid blive

som ugjort ved klog benyttelse af ord. Din Ridder maa ikke tie og handle, ifald han haaber at komme levende fra sine slag. Han maa forklare sig. Mange hundredaar vil endnu forløbe, før den ordrige og høilydt selvsikre mand lærer, at den, der tier og optræder med moderation ikke derfor er feig eller ligegyldig. Der er altid en eller anden, som vil søge at „gjøre det af“ med den, der ikke høilydt forsvarer sig. Ulyst til strid opfattes som feighed eller svaghed. Og din Ridder fører blot aandens sværd; de andre kommer med klubber saa solide, som ord og brutal magt kan gjøre dem. Han vil levere sine slag og modtage utak, haan og overfald fra alle sider. Han gjør sin nytte. De stridende ser lidt klarere, takket være ham, og samles ofte i skjøn enighed om at slaa ham til marken. Han forsvinder og glemmes. Han høster aldrig tak for sit virke. Kun nogle faa kan længe bagefter af omstændighedernes gang blive mindet om den underlige Ridder. Men saa lidet bliver han lagt merke til, at selv ikke valgsproget paa hans skjold opfattes.

Den Ene: Men er ikke det besynderligt, at man ikke engang ser det klare valgsprog, hvortil hele hans liv blot er en kommentar?

Den Anden: Ikke videre. Thi hvad er vel saa sjelden i denne verden som retsfølelse? — Vi har alle et mægtigt instinkt, der driver os til at være uretfærdige og øve uret. Vi vil altid misforstaa en modstander, hvor vi kan. Din Ridder blev alene af den grund ganske ufattelig for mængden, — en mand, der vilde prøve at forstaa og være retfærdig selv mod modstandere! Den menneskelige natur er advokatorisk. Vi er alle fødte sagførere. Din Ridder skulde være en født dommer arbeidende uden løn. Vi forsvarer altid en eller anden sag gjennem tykt og tyndt, halsstarrig blinde for feil og lige blinde for godt hos „modparten“. Der er enkelte ædelmodige individer, der altid antager sig den svageres sag — uden hensyn til dens ret eller uret. De er for alle oprørere, alle tyve, alle tilskadekomne, alle som har stødt an mod menneskelige eller guddommelige love. De idealiserer sine klienter og ser ikke fnug af ret hos modparten. Din Ridder derimod maatte ofte føre den sterkes sag, — hvad der altid er upopulært. Den svages forsvarer høster laurbær, berømmelse og folkekjærlighed. Og det er vistnok bra. Men de svage vil netop derfor aldrig mangle forsvarere; det er de sterke, der savner dem.

Den Ene: Ja, netop saaledes, synes jeg at høre min Ridder tale i den lidt spøgefulde sindsstemning, hvori han ofte befinder sig. Det er virkelig ikke, — synes jeg ogsaa da at høre ham sige —, saa meget etisk som æstetisk følelse, der dikterer min handlemaade. Jeg hader at se overdrivelsen og ensidigheden, fordi de er stygge og uharmoniske og saarer ens æstetiske natur.

For de svage har alle medlidenhed. De sterke skal ogsaa hos min Ridder finde en ven, der forstaar. De maa bære alle byrder i verden. Paa deres skuldre kaster de svage sine vanskeligheder, til dem falder alt, hvorfra de svage flygter, det arbeide, som de svage forsømmer. De maa støtte og styrke, bære og ernære de svage. Mod dem læner den svage sig og de giver ham af sin kraft og af sin ømhed. Men naar de selv segner under byrderne, ler man; „han er jo af de sterke; han faar hjelpe sig selv.“ Og beder han sine sterke brødre om en haandsrækning, lyder svaret:

„Du er sterk; for de svage alene er vor hjelp og medlidenhed." — Men den dag vil komme, da den sterke kan hjelpe den sterke.

Jeg har imidlertid endnu en opgave for min Ridder. Han skal overbevise os om, at de, vi holder af, har feil, og at de, vi ikke holder af, har dyder. Han skal vise os, at kjærligheden er mægtigere end feil og meningsforskjel.

Den Anden: Emerson har sagt, at den, der prøver at tale fuld sandhed, snart vil opdage, at hans liv er en tragedie. Din Ridder maa være født til at sige sandheden, — den stille, nøgterne sandhed, som ingen behager og ingen venner vinder. Han tror, at andre elsker sandheden som han selv gjør, — og mægtig vil hans skuffelse blive. Han forstaar ikke partiers uretfærdighed mod modstandere, saalidt som deres uvilje mod at se egne feil. „Har du taget feil," er hans naive standpunkt, „saa gjør feilen god igjen. Tviler du, saa tal tvilen ud; thi før saa er skeet, kan ikke den hele tro vinde indgang." Og med det standpunkt maa din Ridders skjæbne i sandhed blive tragisk. „Feig usling, hvis sande standpunkt ingen kan kjende, illoyal og utro," vil det hede om ham. Og hans svar, at han altid har hevdet et eneste standpunkt, den rene Rets; at han har kjæmpet for den imod alle og for alle, vil ikke høres for den vilde larm, under hvilken han tilsidst vil segne om og finde sin grav . . . .

Den Ene: Paa den gyldne Middelvei.

Den Anden: Paa den ensomme Middelvei.

— Dr. Ratzel, professor i geografi ved universitetet i Leipzig, har nylig udgivet en „Politisk geografi af de Forenede Stater", hvori professoren skildrer det amerikanske aands- og samfundsliv fra en begeistret geografs standpunkt. Han finder i Amerikas natur og landskab forklaringen til mange af nationens mest iøinefaldende karaktertræk. I indledningen har han følgende ord, der jo har sin betydning, naar de kommer fra en god, gammel tysk lærd, der kjender Amerika. „Det kan siges, at et folks politiske intelligens i vore dage lader sig maale ved den interesse, det føler for hvad der findes og foregaar, eller sandsynligvis vil foregaa i Amerika. Vi maa derfor se til, at Tyskland, der allerede har hentet saa megen nytte af sit kjendskab til de Forenede Stater, ikke i saadan kjendskab overgaaes af noget andet land." *)

*) De Forenede Staters udvikling og nuværende tilstand bør vel idethele ogsaa for den dannede verden hos os have saavidt betydning og interesse, at mangen en maa ønske at kunne læse noget grundigere derom, end vor norske literatur har at byde. Saadanne vil vistnok af engelskmanden Bryce's hovedverk kunne faa betydelig oplysning. Tyskeren Van Holst har ogsaa bidraget i betydelig grad til at kaste lys over de Forenede Staters samfundsliv og historie. Ellers er de grundige og paalidelige verker faa; karikaturernes mængde derimod uoverskuelig. Ratzels geografi synes efter anmeldelserne at kunne stilles i klasse med de to før nævnte. Titelen er: *Politische Geographie der Vereinigten Staaten von Amerika* etc. — *Von Dr. Friedrich Ratzel* — *R. Oldenburg. München.* — Anden udgave.

Det kvindelige elements vækst i vor civilisation.

(Efter E. P. Powell.*)

En indianerhøvding fortalte for en tid siden, at efter gjentagne forgjæves forsøg paa at opdrage stammens mandlige ungdom i civilisationens viden og ideer havde de maattet opgive det, fordi mødrene straks bragte den næste generation tilbage til barbariet igjen. Men saa fandt de paa at opdrage pigerne ogsaa, og da var de ovenpaa, da gik det jevnt fremad.

At en klasse af vel oplyste og uddannede mødre vil have en mægtig indflydelse paa slegtens udvikling, er sikkert. Der gives intet andet middel, hvormed udviklingen lettere paaskyndes, end ved at uddybe og udvide kvindernes aandsliv. Iagttagere af vore moderne samfund og deres tendenser har ikke skjænket denne kvindernes stigende uddannelse og deltagelse i alt liv opmerksomhed nok. En universitetsrektor fortalte os nylig, at med den nuværende fremgang vil i Amerika det 20de aarhundre begynde med en bedre uddannet og mere kundskabsrig slegt af kvinder end af mænd. De første vil være kulturens og kundskabernes bærere saavelsom banebryderne paa alle aandslivets felter. En saadan kjendsgjernings betydning lader sig neppe overvurdere.

Kvindernes fysiske udvikling er imidlertid lige saa merkelig som den aandelige. For en del aar siden læste vi lærde artikler om, at kvinderne ikke taalte den megen læsning, at skolelivet vilde ødelægge dem fysisk og give os en slegt af svage og sygelige om end lærde mødre. Men hvad ser vi nu? Ulykkesprofeterne har atter været for tidlig ude og glemt udviklingens egne korrigerende kræfter. Ved vore større kvindelige uddannelsesanstalter har opdragelsen taget den samme fysiske retning som ved vore bedre universiteter. Gymnastik og idræt udgjør en væsentlig del af undervisningsplanen. Benbygningen styrkes samtidig med hjernen. Nerverne gjengives sin kraft; blodet faar friskere fart. Universitetskvinderne er saa langt fra blodløse blaastrømper, at de tvertom først og fremst er kjernesunde friluftskvinder, der kan ro en baad lige saa godt, som de løser et problem i høiere matematik, — helt og fuldt udviklede kvinder, der fysisk som aandelig kommer kvindeidealet nær. Har vi ikke fra disse sterke, sunde kvinder med den fuldt udviklede personlighed, og de klare hjerner ret til at vente os en ny og bedre slegt af mennesker?

I Amerika er det kvinder, som for tiden bærer de store navne i skjønliteraturen; kvinder, der giver os vor bedste og friskeste aandsføde, kvinder, der skaber vor kunst; kvinder, der former idealer og ideliv. Naar vi undtager Howells med sin franske og russiske efterligning, har vi ingen mand, der som forfatter kan stilles ved siden af Mrs. Catherwood, Mrs. Austin og Mrs. Murfree med Miss Phelps og Miss Jewett lige efter dem og en hel række af begavede kvinder i deres følge. Aabn vore tidsskrifter,

*) En af Amerikas bedst kjendte *men of letters,* forfatter af videnskabelige, sociale, filosofiske og literære verker.

se paa aarets bøger, — det bedste og friskeste er fra kvindernes penne. Og i England er det nu Mrs. Ward, som skriver for det dannede publikum, mens landets største romanforfatter i vort aarhundre var en kvinde — George Eliot, hvis ideer og tanker endnu, og nu mere en før, præger tanke- og følelseliv inden hele den anglosaxiske race. Jeg har gjennemlevet Englands store romanperiode og fulgt den med hele min sjæl — men jeg paastaar, at vore amerikanske kvinder nu har skabt en romanliteratur et helt rifleskud længer fremme.

Jeg husker, at jeg i 1855 i en af New Yorks gader saa en kvindelig læges skilt. En ven, som var med mig, paastod, at „det var den anden kvindelige læge i Amerika.“ Jeg ved ikke, om hans opgivende var korrekt; men en forbausende sjeldenhed var det i hvert fald dengang. I 1877 havde en liden fritænkersk kirke i Chicago tre kvindelige læger foruden flere kvindelige sagførere og kjøbmænd i menigheden. Her om dagen læste jeg om indvielsen af en kvindelig prest i den gode, gamle presbyterianske kirke — John Knox's og Calvins kirke! Hvad mon de gode gamle herrer vilde sige til det? Unitarer, kongregationalister, baptister og metodister har allerede en stor mængde kvindelige prester tiltrods for Paulus og det første kristne aarhundre med deres bud om, at „kvinder skal tie i kirken.“ — Og hvad kan vi vente os? Er det ikke allerede kvinder, som i stor udstrækning leder, styrer og underholder vore kirker? Skjønt kvinderne endnu er udelukket fra styrelsen, kan vi være overbevist om, at kirken snart vil formes under deres hænder og blive det mægtige organ for det kvindelige element. Og er statens magt og indflydelse stor, er dog kirkens større.

Ogsaa i staten begynder de imidlertid at finde plads. Paa flere steder har de stemmeret og er valgbare til alle embeder. Vi ved alle, at den tid staar for døren, da dette vil være tilfældet i alle levedygtige og fremadskridende samfund. Det er blot et spørgsmaal om aar eller maaneder.

Kvindeklubberne er en anden faktor, som er blevet overseet af sociale iagttagere. Og dog er deres betydning ligefrem umaadelig. I hver større by eksisterer de. De er glimrende organiseret og udfolder en forbausende energi og aktivitet. Mænd har aldrig drevet det saa vidt i organisation. De diskuterer alle mulige spørgsmaal, særlig kanske de sociale. De drøfter sagerne grundigere, end mænd drøfter dem. Og naar de har overveiet og sat sig tilbunds ind i en sag, gjør de sin mening gjeldende med samlet kraft og med en energi, som alt maa bøie sig for. Vi mænd stemmer; men det er mere og mere kvinderne, som leder, regjerer og afgjør. Vi er som faar uden hyrder; de som en sluttet falanx, der ved, hvad den vil, og gaar lige løs paa maalet. Vi har ladet det politiske liv forfalde til den yderste elendighed; de kommer i sluttet flok med limer og feier det rent. Vi har tabt evnen til at føle helt og arbeide med begeistring for fremskridt og reformer; de er tidens troende foregangsmænd. De er det offentlige livs moralske vægtere. Det krav paa hæder og ære, som vi har glemt, lyder atter fra dem, og bag kravet stiller de en organiseret og urokkelig magt. Den skarpeste kritik maa medgive, at klubberne gjør godt, forstandigt og energisk arbeide, og at de afhandlinger, der offentliggjøres af dem, ofte er

beundringsværdig klare og grundige og baarne af en behersket entusiasme der fanger viljen uden at blænde sindet.

Det er dog i forretningslivet, at de, der frygter kvindernes indflydelse, har mest grund til frygt. Vær rolig for, at de nøier sig ikke længe med de underordnede stillinger. Hvorfor skulde de vel det? De har kundskaben og energien til at være ledere; de har en flid, en evne til opgaaen i arbeidet, en begeistring for det, som faa mænd kan rose sig af. Den tid er nær, da forretningslivet inden den anglosaksiske verden vil blive overveiende kontrolleret af kvinder. De har den unge, friske kraft; mændene er udslidte og trætte. De vil blive vore skibsredere og annonceagenter og vil overalt lægge for dagen den fart, nøiagtighed, paalidelighed og udholdenhed, der tilsammen skaber held. Og forretningslivet vil ikke tabe derved. Kvinderne har ypperlige forretningsevner; de har vist det i sit finansielle arbeide for skoler, kirker og for sin egen sag. Det er nu flere aar siden, at jeg saa den sidste lærde artikel i de engelske kvartalstidsskrifter, om at kvindens sfære er hjemmet og kjøkkenet. Kooperation er tidens valgsprog. Kooperation mellem de to kjøn ogsaa, i hjemmet som i samfundet. Hidtil har vi blot havt mødre i hjemmene; fremtiden vil give os fædre ogsaa. Og intet hjem vil lide ved, at hustruen og moderen deler mandens interesser i alle retninger og føler i sit eget sind de store verdensstrømninger. Vi har gjort mest fremskridt, hvor mand og kvinde har staaet mest sammen, og hvor vi derfor har havt et helt og fuldt menneskeligt liv.

Ifjor sommer havde jeg den ære at holde foredrag for en art sommerskole i sociologi. Det var det merkeligste møde, jeg i mit liv har seet. Foredragsholderne var omtrent ligelig fordelt mellem de to kjøn; men det kvindelige element var den bærende kraft i det hele og gav den beherskede, rolige entusiasme, der gjorde det hele til et af de lyseste minder i ens liv. Mødet selv og dets aand saavelsom de løftende foredrag over samfundslivet gav mig en anelse om arten af det finere og rigere sociale liv, som vore børn gaar imøde og takket være kvindens voksende indflydelse i samfundet vil faa nyde godt af.

Vi trænger, — o, hvor saart vi trænger — det kvindelige element, hustruens, søsterens, moderens forfinende indflydelse i vore raa mandssamfund! Vi trænger moderaanden rugende over os i vor politik og i vort sociale liv. Og jeg drømmer om, at denne indflydelse vil virke paa os alle, som den gode, fine moder virker paa sine egne sønner i hjemmet. En ny slegt med finere følelser og ridderligere handlemaade vil opstaa derved. — Vi ser nu her og der en sjelden, ædel, ridderlig karakter; vi har neppe tænkt os muligheden af et helt folk af saadanne. Undersøg den sjeldne karakter, og du vil finde, at kvinder har gjort ham til, hvad han er. Giv denne indflydelse mere magt og omfang, lad den danne vore love, vaage over vor politik, føles paa alle livets felter, og den ridderlige, finere mandskarakter vil blive den almindelige — den eneste.

Kvindeligheden er ikke svaghed og afhængighed. Lad os blive kvit den taabelige mening. Den er finfølelse, opofrelse, hengivenhed, kjærlighed, ømhed. Og disse lider ikke, men vokser ved al personlig udvikling. Har den afhængige kvinde gjort meget, vil den fritstaaende, uafhængige

gjøre meget mere. Og manden vil vinde ved at blive den frie kvindes ven istedenfor hendes herre. Kjærligheden selv vil renses for slagger og fremmede elementer og staa frem i sin egen guddommelige renhed og skjønhed. — Kvinden er ikke den svage, men aandelig seet den sterke. Hun har mere udholdenhed end vi, — mere „*grit*“ (seig energi).

At sige at en tid holder paa at blive kvindelig, er ikke derfor at sige, at den bliver svag. Historien viser os tvertom, at de tider, hvori kvinderne øvede den største indflydelse, har været de sterkeste, største og „mandigste“ tider. „Den mandigste mand er den, der har mest af kvinden i sig“ har nogen sagt. Hans styrke forfines, hans kraft faar varighed, hans energi og tanker aandiggjøres og idealiseres. Kristendommens grundlægger staar for menneskene som den ideale karakter, høit ophøiet over Cæsarer og Napoleoner, netop fordi han forenede i fuld harmoni mandighed og kvindelighed, — besad kvindens ømhed og fine sind og rige hjerte sammen med en kraft, der trodsede og beseirede verden. Og vi ser allerede iblandt os, at kvindernes voksende indflydelse og deltagelse i vort liv giver os en ny og mere kristelig slegt af mænd, — med sine mødres og søstres ædle og ømme sind og en haand, der kan holde statsskibets ror i den værste storm eller føre en industriel hær med den fuldkomneste disciplin og med en kraft, der overvinder alle hindringer.

Lad kvinderne komme.

Fra Finland.

Juhani Aho: Herränneitä; — svensk: „Väkta“.

Juhani Aho, det finske sprogs mest kjendte forfatter, har nylig udgivet en bog „Herränneitä“, som er oversat til svensk under titelen „Väkta“.

Nyt er vist forresten ikke meget af det, som indgaar i bogen. Det er en række smaabilleder, skisser, der før har været trykt i forskjellige aviser og tidsskrifter. Nu har forfatteren samlet dem og derved givet folk anledning til at nyde alle disse fine, smaa skildringer paa en gang.

Juhani Aho har før, som novelleforfatter, skaffet sig et navn i Finland, paa samme maade som Kielland hos os. Hans „*Lastujr*“, paasvensk „Spånor“, hører til det vakreste, den finske literatur eier. Den fine, vege, fosterlandske stemning, — frygten for, at et vindpust fra øst skulde blæse omkuld i et øieblik alt, hvad man her havde bygget op i aarhundrer, fandt i flere af disse noveller et udtryk, der vel især gjorde den saa populær i Finland.

Hans sidste roman „*Popin rouva*“ — „Prestens hustru“ —, der dannede fortsættelsen paa en tidligere „Prestens datter“, vandt ikke udelt bifald.

Han viste sig imidlertid her som udmærket psykolog. Mesterlig skildrer han, vage stemninger, og gjengiver den indflydelse, naturen øver paa stemningsmennesker. Hovedpersonen Elli er et saadant stemningsmenneske, ureflekterende og kraftløs. Forfatteren har da ogsaa faaet høre ilde for den mangel paa karakter og moralsk kraft, som findes hos personerne. Han fremtraadte med denne bog som en forsvarer af den slidte sætning „l'art pour l'art". Fin kunst var det imidlertid, prægtig psykologi og et sprog, som man vanskelig læser mage til, saa vakkert og rigt nuanceret. -- Men bogen blev som sagt dadlet paa grund af det indhold den havde, eller kanske snarere paa grund af det indhold, den ikke havde, — det man savnede i den.

Endnu før han udgav sine noveller, havde han behandlet emner, hentede fra det finske folkeliv, f. eks. i sin „*Rautatie*" (oversat til svensk „Jernvägen"). Dette var ogsaa gjort med en finhed, en forstaaelse af det typisk finske og et humor, der straks gjorde ham til det læsende publikums yndling.

Saa kom da, efter hans noveller, „Yksin" (dansk „Alene") og „Prestens hustru". Disse fandt publikum lidt vel franske og blev skuffet, — eller ialfald en del blev skuffet. Kritiken gav ham haarde ord. Den tænkte vel kanske ogsaa, at den derved skulde opnaa at faa se Juhani Ahos formelle begavelse give sig ikast med indholdsrigere og dybere opgaver. Og en saadan har forfatteren vist sig at kunne finde.

I „Väkta" (de vakte) har Aho optaget et emne, der interesserer en større almenhed. Det er billeder fra en religiøs, strengt pietistisk bevægelse, han her ruller op for os.

Denne vækkelses ophavsmand var en finsk bonde. Blandt bønderne udbredte den sig først og blandt dem fandt den ogsaa sine fleste tilhængere. Men ogsaa blandt de dannede klasser fandtes der en hel del, som sluttede sig til dem. Bevægelsen bidrog derved tildels til at udslette den strenge standsforskjel, som paa den tid herskede mellem de dannede klasser paa den ene side og arbeidere og bønder paa den anden. I de vaktes forsamlinger sad jo side om side studenten og bonden, den fineste frøken og den fattigste arbeidsmands hustru. Bevægelsen var helt igjennem demokratisk. Men den var ogsaa en fornegtelse af kultur og glæde, — tung, mørk og asketisk. En kraft til at omskabe verden, evne til at indvirke heldbringende paa andre fandtes der ikke meget af hos disse mennesker. Man skulde drage sig bort fra denne verden, ikke lade den smitte sig. — Klædedragt og alt skulde være saa enkelt som mulig. De gik helst altid med mørkeblaa klæder. Mændene ogsaa bar et slags skjørt, hvorfor de blev kaldt „skjørtister". Kvinderne fik aldrig benytte hat; med skaut skulde selv de fineste frøkner gaa, afsige sig al pynt og stas, i det hele alt, hvad der paa nogen mulig maade kunde henregnes til „verdslighed."

Denne vækkelse blev et middel i finskhedens tjeneste. Gjennem den blev nemlig kjendskabet til det finske sprog udbredt ogsaa blandt dem, der paa denne tid knapt nok forstod, eller ialfald ikke talte finsk. Der holdtes jo opbyggelser, skreves andagtsbøger og sendtes breve til brødrekredsene, altsammen paa finsk.

Denne bevægelse, der har spillet en saa vigtig rolle i Finlands religiøse og nationale liv, er en rig mark for en forfatter. Juhani Aho ved

det ogsaa; det er hans tanke at udnytte den videre. Paa titelbladet af sin bog sætter han nemlig „første samling“. Denne indeholder 10 smaastykker, som hver især giver os billeder af saadanne „vakte“, stille mennesker. Han fremstiller dem alle sympatisk; her er sandt alvor, sand religiøs stræben, intet hykleri. Senere kanske førte bevægelsen det med sig, at der opstod saadanne vakte hyklere, som vi kjender fra lignende bevægelser i Norge. Men her fremstilles endnu bevægelsen i sin første, friske oprindelighed. Her er kun egte mennesker, der alene lever for og ofte lider for sin tro. Saaledes den kvinde, som skildres i det vakre, lille stykke „Til mødrenes minde“. Hun lever i et fint, aristokratisk hjem, har nok af alt, hvad som kan faaes for penge og fører et liv, som mange vilde misunde hende. Men alligevel føler hun sig ikke tilfreds. Kanske er det længselen efter et etisk livsindhold, kanske blot sorg og skuffelse, der bevirker denne følelse af utilfredsstillethed, siger forfatteren. Men saa faar hun høre om den kraftige, religiøse bevægelse, som netop var blevet vakt i egnen, om hvordan dens medlemmer flokker sig om „den nye tro“, og om hvordan de aldeles forandrer sit liv. Man ler af dem, gjør nar af dem og skjælder dem ud. Men hun faar dog ogsaa en gang imellem selv høre en af disse sagtmodige mennesker forsvare sig selv og sin tro, — hører dem fortælle, hvordan de havde fundet fred. Forgjæves havde de forsøgt med prest og kirke. Hvad de ikke fandt der, — tilfredsstillelse for sin religiøse trang, kraft til et nyt liv —, det havde mange af dem fundet blandt de vakte. Dette begynder at interessere hende. Hun lister sig engang til deres møder; og efter den første gang gaar hun did atter og atter. Hun kjæmper nætter og dage. Hvad er vel ret, et saadant liv i glæde, som det hendes forældre og venner fører og forsvarer, eller et saadant som disse mennesker fordrer og vover at føre trods alt? Tilslut finder ogsaa hun fred blandt dem. — Hendes liv forandres helt; hun omgaaes ikke længer sine gamle venner, men finder sig nye og bedre blandt bønderne. Selv i dragten viser forvandlingen sig; hun tager bort alt det, som skiller hende fra hendes nye brødre og søstre. Og alt dette sker under spot og haan fra hendes familjes og bekjendtes side. „I vore dage,“ siger forfatteren, „staar nok ogsaa ungdom og alderdom ofte skarpt mod hinanden; men det er alligevel tanker mere end personer. Men paa den tid var kampen personligere; thi tro og lære var dengang det samme for begge, spørgsmaalet gjaldt bare deres tillempning paa livet, og meningsforskjel var personlig kritik af den andens handlinger. Hvilke familjedramaer kunde det ikke skabe inden hjemmets vægge! Og hvilken ufordelagtig stilling for den enkelte person, naar denne tilogmed var en ung kvinde, der satte sig op imod alle traditioner.“

Men vanskelige forhold skaber karakterer. „Mange af de prægtige kvinder, som bevægelsen skabte, træffes endnu,“ siger forfatteren, „glemmende sig selv og ofrende sit liv for andre. Og de af dem, som giftede sig med ligesindede unge mænd, er blevet mødre for det nye, oplyste slegtled, der staar som en folkelig stand mellem herrer og bønder, og fra hvilken de fleste af vore selvstændigste og indflydelsesrigeste mænd er udgaaet.“

De øvrige smaafortællinger handler for det meste om, hvordan disse mennesker er kommet til det standpunkt, hvorpaa de staar. Det er gjerne

en bestemt begivenhed, som har bragt dem til eftertanke. Alle kan de opgive et bestemt vendepunkt i sit liv. Angeren er kommen (paa den lægger de stor vægt), og de har fundet naaden.

I en af fortællingerne møder vi en ung, begavet kvinde, der kaster sit kjæreste livsarbeide, en næsten færdigskreven roman, paa ilden, idet hun vækkes til at indse, at dette er hendes livs afgud. I en anden kommer en ung, vakt prest hjem til sin søsters bryllup. Der er fuldt af glade gjæster, nok af mad og vin. Musiken spiller op, og dansen begynder. Da farer han ind mellem de dansende, befaler musiken at holde op, og holder en varm, næsten inspireret tale til dem, bønfalder dem om at vende om fra den syndens vei, hvorpaa de vandrer.

Men at forsøge kort at gjengive indholdet af disse fine smaastykker, nytter ikke. De fortjener at læses; man vil i dem møde fint sprog, medfølelse og varme. Og selv om ikke forfatteren har kunnet trænge ind til dybet af disse personers religiøse erfaringer, saa har han dog faaet tag i den alvorlige, etiske stræben, som fylder disse oprindelige mennesker.

Aggis.

Benjamin Kidd og hans kritikere.

(Efter „*XIXth Century*“).

Benjamin Kidd svarer i *Nineteenth Century* sin bogs („*Social Evolution*“) kritikere. Svaret indeholder imidlertid intet af betydning, Det er nærmest en redegjørelse for, hvorfor han ikke vil indlade sig paa nogen virkelig besvarelse. Han mener, at tiden dertil endnu ikke er kommen. Den moderne videnskabs og tænknings representanter hører en ældre tankeskole til og vil ikke kunne vise det nye retfærdighed. Han har intet haab om at omvende dem. Det er for den nye slegt, hans bog er skreven, og fra den, han haaber at møde forstaaelse og at se bogens ledende idé lagt tilgrund for en ny historisk og social videnskab. Den ledende idé, som han atter hevder i denne artikel, er den her i tidsskriftet refererede, at alt, hvad der kan virke som religion er af overnaturlig og udenomnaturlig oprindelse og art, i sit væsen antirationelt og i strid med den naturlige udviklingsproces, — samt at alt fremskridt i civilisationen skyldes verdens religioner. Forstanden er reaktionær og opløsende. Religionen er som navnet antyder (fra „at binde“ eller „knytte paany“) et baand, — samfundsbaandet, og den er fremskridtsmagten. I det store hele, bliver derfor vor slegts historie dens religioners historie. Saaledes er hele vor vestlige civilisations historie blot kristendommens. Ud fra denne forstaaelse har vi endnu ingen historie faaet, derfor er ogsaa vor historieskrivning kaotisk, overfladisk og fragmentarisk; den forklarer intet, den aabenbarer intet; den viser os ikke samfundet i vækst og lægger ikke de virkende kræfter klart for dagen. Og den samme mangel paa forstaaelse af religionens sociale betydning ligger ogsaa tilgrund for tidens forvirrede begreber og sørgelige raadløshed paa samfundsvidenskaben og de sociale reformers omraade.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under »Redaktørens sofahjørne«.

Kringsjaa.

Kristiania, 24. marts 1895.

Det er den **kinesiske** enkekeiserinde, der helt har grebet magtens tøiler i sine hænder og gjenindsat Li-hung-chang i alle hans værdigheder. Han er ankommet til Japan og fredsunderhandligerne er indledet. *) — Paa krigsskuepladsen gaar japaneserne jevnt og sikkert frem. Der rykkes nu raskt frem mod *Mukden*, der kun er 60—70 km. fra den japanesike hærs fortropper. Flere nye steder paa kysten er indtaget, og krigsskibe har vist sig foran *Taku* og *Shan-hai-kvan*. Formodentlig indløber der snart efterretning om, at disse steder er blevet angrebet og taget. Betydningen deraf er den, at de nævnte punkter udgjør endestationerne for Kinas eneste jernbane og giver fienden herredømmet over den hele kyststrækning langs Pe-che-li bugten og udenfor Peking. Taku er desuden hovedstadens forsvar mod søsiden. Naar de er faldt, vil neppe Tientsin, hovedstadens søhavn, kunne gjøre synderlig modstand, og derfra til Peking er veien kort og grei. Hovedstaden er neppe heller videre skikket til at forsvares mod en japanesisk hærstyrke. Fred bliver der vel ikke, før Japan har heist sit flag over Pekings gamle mure, — ifald ikke Kina falder ganske tilføie og borttager enhver undskyldning for krigens fortsættelse.

*) Som eksempel paa japanesernes dygtighed paa alle felter fortjener det ogsaa at nævnes, at mens Li-hung-chang kommer til dem for at underhandle om fred, har de selv begyndt underhandlinger i St. Petersburg, for at holde sig ryggen klar overfor Rusland og faa frie hænder paa den kant. De afvæbner med andre ord alle vanskeligheder paa forhaand — gaar til St. Petersburg først og venter ikke, til St. Petersburg-regjeringen kommer til Japan med sine krav og griber forstyrrende ind i underhandlingerne med Kina.

De **Forenede Staters** 53de kongres er endt, og der er neppe nogen, der sørger. Det er et bedrøveligt og forargeligt skuespil, den væsentlig gjennem sit demokratiske flertal har opført. Uden selv at kunne gjennemføre noget, har den blot staaet hindrende iveien for præsidentens forsøg paa at faa landet ud af det finansielle uføre, hvori det ved den foregaaende kongres og den republikanske finanspolitik var ført ud. Præsidenten har ført en mandig kamp under fortvilede forhold og i vanskelige tider. Havde en svagere eller mindre fast og beslutsom mand været ved roret i denne tid, var muligens landet nu oppe i et revolutionært og lovløst kaos. Tiderne har været og er kritiske derover, og landet kan prise sig lykkeligt, at det har en mand paa præsidentstolen, der er deres krav nogenlunde voksen. Der skal lidet til under saadanne forhold for at slippe alle naturelementerne løs. Den mindste ustøhed hos den ledende, og alt kan være i opløsningstilstand. Det har ikke været Cleveland muligt at føre noget betydeligt igjennem: men han har holdt — og man kan gjerne sige han alene ved sin fasthed og rolige, maadeholdne energi — staten klar af baaer og skjær under to forrygende stormfulde aar. Kommer landet uden større uroligheder og uden finansiel galskab eller omstyrtning ud af denne krise, vil æren derfor være Grover Clevelands. Med rette, forekommer det en paa denne afstand, sammenlignes han, baade hvad stillingen og den faste, seige, sandt patriotiske

karakter angaar, med Abraham Lincoln. Og som det gik denne, skyller der naturligvis ogsaa over ham fra modpartiet og fra de mange fiender, han maa skaffe sig, et hav af skjældsord og haan. Stillingen er ikke behagelig, hundre gange vanskeligere og bitrere end Casimir-Periers; den øger neppe Clevelands lykke; men vi ser i ham en virkelig mand, der fylder sin plads.

Den 2den marts døde Ægyptens første khediv **Ismail Pascha,** sønnesøn af Mehemet Ali. Han afsattes af de europæiske stormagter i 1879 (det vil i diplomatisk sprog sige, at han frasagde sig tronen til fordel for sin søn Tevfik). Han afsattes, fordi hans styre aldeles ødelagde land og folk. Han var imidlertid en begavet mand, der en tid spillede en stor rolle paa verdensteatret.

Den **tyske rigsdag** har atter givet verden et temmelig voldsomt skuespil. Om formandens forslag, at rigsdagen skulde komplimentere Bismarck i anledning af hans ottiaarige fødselsdag, udspandt der sig en heftig debat. Forslaget forkastedes med 163 stemmer mod 146, hvorpaa formanden under larm og ophidselse nedlagde sit embede. Keiseren telegraferede straks til Bismarck sin dybe „harme“ over det forefaldne. Det viser en slaaende forskjel paa tysk og engelsk politik. I England vilde de politiske modstandere været de første til at støtte et forslag, der blot gaar ud paa at hædre en mand, som det fælles fædreland altid vil mindes blandt sine store. Bismarck fylder otti aar den 1. april.

I **Frankrig** har det vakt opsigt, at Jules Roche nylig i kammeret paaviste, at den franske armé er den tyske betydelig underlegen baade i freds-styrke og i krigs-styrke. Følgen bliver vel, at Frankrig maa til med nye bevillinger, mere gjæld og høiere skatter for at blive „sterkere“ end Tyskland, hvorpaa da atter turen kommer til keiser Wilhelm at appellere paany til „fædrelandskjærligheden“. Allerede nu høres der røster, om, at Frankrig er inde paa farlige finansielle veie. Budgetterne balancerer aldrig undtagen ved hjelp af nye laan til dækkelse af løbende udgifter eller ved trækning paa reservemidler.

Ruslands mangeaarige udenrigsminister de Giers's død skulde have været nævnt i disse spalter. Hans efterfølger er fyrst Lobanoff. Denne udnævnelse synes at have verdenspolitisk betydning. England haabede paa De Staals udnævnelse. Denne er russisk gesandt i London og engelskvenlig. Lobanoff er østerrigsk-sindet, og hans valg skal skyldes saavel tysk som østerrigsk indflydelse. Der tales allerede om trekeiserforbundets gjenoplivelse og et nyt trekeisermøde. Lobanoff var ogsaa en modstander af den fransk-russiske alliance og derfor ikke i synderlig gunst hos den afdøde tsar. Som en anden følge af hans udnævnelse gaar derfor rygter om, at Frankrig søger en ny allieret, der da alene kan blive England, og at trekeiserforbundet saaledes kan blive mødt af en engelsk-fransk alliance. Det vilde dog være naturligere end det besynderlige forbund mellem tsarriget og republiken.

Det **engelske** parlaments *speaker* eller præsident, Arthur Peel, har efter elleve aars uafbrudt tjeneste frasagt sig sit hverv, det han under vanskelige forhold har fyldt til alles tilfredshed. Speakeren maa staa helt over partihensyn og være en art upartisk dommer i parlamentet.

Ifølge telegrammer er der begaaet et taabeligt attentat af en eller anden japanesisk fusentast paa Li-hung-chang. Han er blevet saaret i ansigtet. — **Fredsbetingelserne** ventes nu at blive: af-

staaelse af Korea og Formosa, samt en betydelig del af Manschuriet med Mukden og Port Arthur, endelig udbetaling af en umaadelig krigsskadeserstatning, med japanesisk kontrol af toldvæsenet og pant i det, til den er betalt, samt hele rigets aabning for japanesisk handel. Krigsskadeserstatningen vil benyttes som et vedblivende tag om Kinas strube, saaledes at riget maa lade sig raade og lede fra Tokio. Manchuriet ønskes af samme grund. Fra dets grænse kan en velrustet hær kastes mod Peking paa faa dage. Denne afstaaelse i forbindelse med den knugende gjæld og pantsættelse gjør saaledes faktisk Japan til Kinas herre for lange tider. Kina maa lystre mikadoens ordrer.

Krigsskuepladsen indbefatter nu ogsaa øen Formosa og omliggende farvand, hvor japaneserne har gjort et par erobringer.

Madrid har, som nylig Athen, havt sin lille krig mellem officerer og journalister, under hvilken de første ødelagde en del trykkerieiendom og mishandlede flere personer. Officererne stiftede derpaa et forbund og lovede at „udfordre“ enhver journalist, der skrev nedsættende om dem eller arméen, hvorpaa Madrids redaktører ogsaa stiftede et forbund og lod regjeringen vide, at med mindre de og deres eiendom kunde garanteres beskyttelse mod officerernes overfald, vilde samtlige blade ophøre at udkomme. Regjeringen gjorde sit bedste, men gik istykker paa sagen og Sagastas ministerium er nu afløst af et konservativt under Canovas. Saavidt det endnu kan sees, er det officererne, der har trukket det længste straa i denne strid. — Det er jo ogsaa nu af betydning, at regjeringen staar paa en god fod med dem, idet den kan trænge deres aktive tjeneste i Kuba, hvor som bekjendt et oprør er igang, uden at det dog endnu er muligt at blive klog paa dets udstrækning.

Forresten har **Sydamerika** sin vanlige portion af revolutioner. I **Peru** har det nok været værst; oprørerne synes der at have seiret og at have hovedstaden i sin magt.

Forskjellige meddelelser.

— I tilslutning til en anden artikel i tidsskriftet om den teosofiske sekts gjenvordigheder, kan ogsaa meddeles, at sektens mest fremragende personlighed for tiden, Mrs. Besant, ogsaa har opdaget og offentlig bekjendtgjort — thi hun er ærligheden selv —, at de mahatmeskrivelser, hun har modtaget, er falske. Hun er fremdeles teosofist, men finder dog samfundet temmelig fuldt af korruption og indre splid. Saaledes paaklager hun, at dets hemmelighedsfuldhed benyttes til vammel og smaalig personlig nedrakning, noget hun lover trods alle „løfter“ at faa gjort en ende paa, selv om derved samfundet ødelægges. — En interessant oplysning faar vi i samme forbindelse, idet en teosofist forklarer, at naar han faar en skrivelse fra en af de tibetanske mahatmer, vil han blindt handle derefter, selv om den er i strid med hans egen samvittighed, følelse og forstand. — — Da foretrækker jeg for min del pavedømmet; stillet valget, vilde jeg heller gjøre Leo XIII end de mystiske mahatmer til herre over min samvittighed og forstand. —

— I de Forenede Stater, hvor kirkerne og deres vedligeholdelse er en helt frivillig sag, er det blot 37 pct. af folkemængden; der staar som medlemmer af kirkesamfund. Af de 63 pct. udenforstaaende søger dog et betydeligt tal kirkerne mere uregelmæssig og uden at støtte den ved indtegning eller bidrag. De 37 pct. svarer i virkeligheden blot til de helt og dybt interesserede, de med kirkerne ganske identificerede, hvis interesse skaffer dem den økonomiske støtte, uden hvilken de naturligvis ikke kunde bestaa. De høiest dannede klasser tilhører overveiende disse 37 pct. Manglende oplysning og manglende religiøsitet gaar gjerne der haand i haand; kirkerne og kulturen holder skridt med hinanden og vinder ved hinandens fremgang. Af de 37 pct. er 27 pct. protestanter og 10 pct. katoliker.

Ny literatur.

Laura Marholm Hansson: Kvindernes bog. — Med seks portrætter. — H. Aschehoug & Co.s forlag. — Kristiania. — Kr. 2.50.

Forfatterinden leverer her seks selvstændig opfattede og vel tegnede portrætter af moderne kvinder. De vil alle læses med virkelig interesse. De hører den literatur til, hvoraf vi hos os har saa altfor lidet, — den skildrende og fint analyserende, det mere indvortes' literatur. Og man føler sig straks overfor en meget udpræget og bestemt forfatterpersonlighed. Forfatterinden har virkelig noget at sige os, noget, som hun har grebet ud af sin egen barm og ud af sin egen erfaring. Vort aandsliv bliver et mon rigere ved en bog af denne art. Og ikke mindst derved, at den vil vække modsigelse og ofte fremkalde netop tanker og overbevisninger, der er det modsatte af dem, forfatterinden med overdreven iver og nervøs ensidighed vil slaa fast. Det er virkelig en fornøielse at kunne fiske en saadan bog ud af novellernes, fortællingernes og romanernes ensformige bunke, saa lidet nyt og lidet vækkende som denne gjerne indeholder.

Forfatterinden prøver at give os et frit og dybt indblik i kvindernes inderste væsen. Hun skriver blot for at aabenbare og analysere. Der er intet effektjageri, ingen tankerne hindrende og vridende komposition. Det er en begavet kvindes forstaaelse af og aabne, fortrolige fortælling om, hvad der bor i kvinden, specielt i vor tid og seet gjennem de seks velkjendte personligheder, hun har valgt sig: Marie Baschkirtzew, A. Ch. Edgren-Leffler, Eleonore Duse, George Egerton, Amalie Skram og Sonja Kowalewsky. — Hun skriver et fint, behageligt sprog, der lader tanker og indhold træde klart og skarpt frem. Man følger hende derfor fra essay til essay med absolut nydelse, hvor uenig man end kan være med hende.

Thi ganske enig med hende er det vanskeligt at blive. Man stødes lidt ved en nietzschiansk overlegenhed, der altfor ofte ynder at gjøre sig gjeldende, og som med et haanende smil lægger en gabende kløft mellem forfatterinden og den vanlige læser. Man faar følelsen af, at forfatterinden er sig altfor bevidst at høre en høiere „race“ af kvinder til. Vi faar høre altfor ofte, at vi andre er „dusinmennesker“ o. l., der ingen finere følelser eier, der neppe kan fatte slige naturer som forfatterinden og hendes seks portrætter. En liden smule af den ydmyghed og beskedenhed, der lægger en alen selv til den mest begavedes vækst, vilde ikke have skadet og vilde gjort bogens læsning dobbelt behagelig og sandsynligvis ogsaa forfatterindens forstaaelse endnu dybere og hendes portrætter endnu finere og meget mere tiltalende. Det er nu engang saa, at det virker lidt stødende at se medmennesker offentlig løfte øinene mod himlen og høilydt takke Gud, fordi de ikke er som os andre, men af en bedre art og et finere materiale; — det støder, selv om det er sandt. Og arten var vistnok høiere og materialet finere, ifald følelsen af begavelse

og overlegenhed ikke frembragte denne sindstilstand. Den er jo imidlertid yderst „moderne“, og vi møder den stadig paa steder, hvor den har langt mindre ret til at være tilstede end hos denne tydeligvis baade overlegne, fine og begavede forfatterinde. Men for den, der ikke følger moden, virker den altid og overalt ubehagelig.

Man faar ogsaa indtryk af, at forfatterinden staar vel meget *i* sine temaer og ikke nok *over* dem, for at kunne give os helt og ganske overbevisende de skildrede kvinder. Og mod forfatterindens stadige smaahug mod kvindesagen, og dens forkjæmpere, mod hendes evindelige omkvæd om, at kvinden blot bliver sig selv i egteskabet, at for hende er livet mindre end intet uden det, — mod alt dette vil vistnok mange reise protest og kanske ærgres ved den overlegne og dogmatiske maade hvorpaa forfatterinden ogsaa her taler. Hvor hun skildrer de fordærvelige virkninger af den moderne kvindes intellektuelle ærgjerrighed og proklamerer kvindens absolute afhængighed af manden — der faar selv en mand lyst til at protestere og sige, at dette vistnok er bygget paa temmelig ensidig og begrænset iagttagelse og erfaring. Sandelig om vel dog forstandens udvikling skader nogen kvindes følelsesliv. Det er en gammel, elendig overtro, som ingen begavelse og ingen aandrighed kan gjøre til noget andet. „For kvinden,“ heder det „kommer det først og fremst ikke an paa, hvem hun elsker, men at hun elsker. Men vore dages kvinde er allerede blevet saa forstandig, at hun ikke mere vil elske uden afgjørende garantier; ja denne kloge beregning er allerede i den grad bleven hendes anden natur, at hun ikke kan elske mere, uden at hun har truffet alle mulige forsigtighedsregler til bedste for sin ro, sin sikkerhed, sit gode udkomme og den ubetingede agtelse, manden har at vise hende. I en slig sindstilstand kan alt muligt vokse, bare kjærligheden taaler den ikke. Men der er én ting, som kvinden er skabt for, naar hun er normalt skabt, og det er for kjærligheden. I manden begynder kvindens liv, og i manden slutter det. („Mandens hoved er Gud, men kvindens hoved er manden“). Thi manden gjør kvinden til kvinde . . . . . Kvindens indhold er manden.“

Trods slige udtalelser, der vel netop maa virke i retning af at gjøre den læsende kvinde til en oprører mod den trange skjæbne, som forfatterinden anviser hende, — der ganske overser, at kvinden dog ogsaa (selv ifølge muhamedanismen) har en sjæl, der burde kunne se endog over „mandens“ hoved og staa i direkte forhold til ting, der gjør selv kjærligheden til en underordnet bisag, og som, forsaavidt der er sandhed i dem, vilde være lige fuldt gjældende, ifald man overalt skrev „mand“ for „kvinde“ og „kvinde“ for „mand“; — trods disse udtalelser vil enhver læse bogen med udbytte og glæde.

Tietgen: — Et livsbillede. — Gyldendals boghandels forlag. — Kjøbenhavn.

Didrik Schnitler: — Blade af Norges Krigshistorie. — Pris 7.50 kr. — H. Aschehoug & Co, forlag, — Kristiania.

Carl Schøien: — Melodier. — Pris 1.00 kr. — Edv. Magnussens forlag. — Kristiania.

Tegnerudgaven af Ludvig Holbergs samtlige komedier. — Hefte 11 og 12. — Ernst Boyesens kunstforlag. — Kjøbenhavn.

C. Fr. Wærn: — Mellanrikslagen och dess verkningar. — Bihang till Nordisk tidsskrift. — Stockholm.

Jonas Dahl: — Den forlorne søn. — Gyldendals boghandels forlag. — Kbh.

Hans E. Kinck: — Flaggermus-vinger. — Gyldendals boghandels forlag. — Kjøbenhavn.

Nordiske tidsskrifter.

Finsk tidsskrift. — Februar. — *G. Schauman:* Den belgiska valreformen; *Johannes Öhquist:* Hermann Sudermann; *Cecilie Bååth-Holmberg:* Skilda verldar; *R. F. von Willebrand:* Till Bellmanns hundraårsminne; *A. Wallensköld:* Om proportionella val.

Naturen. — Februar. — *Andor Hoel:* C. M. Guldberg; *G. Armauer Hansen:* En ny hypothese om dyre og plantearters liv og forsvinden; *Per Engelbregthsen:* Kan havene minke? *Edvard A. Butler:* Vore plageaander blandt insekterne — biller med kølleformige føletraade; *Adolf Skramstad:* Graaspurven; *M. Bugge:* Heste og hunde; Orangutangens rede; Byldepesten i Hongkong; Mindre meddelelser.

For kirke og kultur. — marts. — *Thv. Klaveness:* Fri skilsmisse; *Olaf Holm:* Samvittighedens betydning for det kristelige liv; *O. S.:* Paul Bourget; *J. Nicolaysen:* „Lille Eyolfs" pædagogik; *Kr. Birch-Reichenwald Aars:* Filosofi og nyromantik; *Marie Kjørstad:* Vide — ikke vide; *Teodor Holmberg:* Hvad är sanning. Af udenlandsk literatur.

Nyt tidsskrift. — Marts. — *Per Sivle:* Grauta-Gulen; *Bjørnstjerne Bjørnson:* Mot Armauer Hansen; *Arne Løchen:* Ogsaa et tilfælde; *Chr. Collin:* Fra nutidens England; *Georg Stenberg:* Norsk teknisk høiskole; *J. E. Sars:* Nogle reflektioner i anledning den politiske krise.

Ord och Bild. — 2dra heftet. — *Finke Finne:* Sekularparentation öfver Karl Mikaël Bellmann; *Oscar Levertin:* Konturer till en Bellmanskarakteristik; *Niels Erdman:* Karl Mikaël Bellmann. Literatur. Teater. Musik.

Svensk tidsskrift. — 1sta heftet. — En juridisk högskola i Stockholm; *J. A. Eklund:* Om öfversitteri; *A. H.:* Spansk nutidsliteratur. III. Padre Luis Colonia; *Eva Fryxell:* Svenskt hvardagslif tecknadt i vår mest läste skönlitteratur; *Cecilie Bååth-Holmberg:* I Türingerwald.

Syn og Segn. — Det norske samlaget. — Hefte 2. — *Vetle Vislie:* Gasten. *Marco Polo:* Asia for 600 aar sidan; *Professor Moltke Moe:* Æventyri paa vandring; Bergsaga I.

Fra teatrene.

Jonas Lies **Lystige Koner** gjøres vel meget til en ligefrem farce ved Kristiania teater. Den alvorligere undertone kommer, trods fru Dybwads spil, ikke til sin ret, og følgen er, at stykkets mening og magt for det meste gaar tabt, trods enkelte udmerkede scener. Dertil kommer, at værftseieren — vel udført, som hans rolle i og for sig er — ikke forekommer en at ligne Jonas Lies værftseier eller at passe helt ind i stykket. Han virker ikke netop til at gjøre handlingen klarere. Doktor Finne overrasker ogsaa. Heller ikke han fuldstændiggjør dramaet paa scenen, som han gjør det i bogen.

Karl Johan teatret har i disse dage beredt os en virkelig nydelse, for hvilken publikum skylder at vise sin erkjendtlighed paa en haandgribelig maade. Det er ved en udmerket og i betragtning af det lille teaters smaa midler forbausende vakker opførelse af fru Garborgs oversættelse af det tyske stykke **Hannemor.** Det er sjelden, yderst sjelden, at en

teatergjænger hos os for tiden ser noget vakrere og mere gjennemført paa scenen. Man føler, at der her spilles med interesse og med følelse. Sjelden har vi i senere aar været vidne til saa godt et samspil, saa harmonisk en opførelse. Her er det ikke hovedsagen, at frøken den og den spiller én rolle, hr. saa og saa en anden rolle; her spilles først og fremst forfatterens stykke. Dets tanke og grundstemnig underordnes alt. Man føler taktstokkens brug bag kulisserne.

Hannemor er et vanskeligt stykke at gjengive. Det giver os væsentlig en døende fattigpiges forvirrede feberdrømme, i hvilke eventyr, bibel, salmer, egne drømme, haab og længsler, blandes sammen. Det er disse drømmesyner selv, der udgjør de skiftende scener. Imidlertid ser vi ogsaa pigen ligge der i fattigstuen paa den filledækkede seng, omgivet af trættende armodsfolk. Drøm og virkelighed afløser uophørlig hinanden. Og drømmene selv blander som nævnt alt sammen, eventyrfigurer, engle, klassekammerater, syner af egen begravelse og alle de smaating, som der vil foregaa osv. I harmoni hermed er det ogsaa, at den „himmelske brudgom“ viser sig med den afholdte lærer Gottwalds ansigt.

Man vil forstaa, at her er vanskeligheder nok at overvinde. At faa frem drømmestemningen, saaledes, at publikum drømmer med, og samtidig at give den barske, haarde virkelighed sin fulde ret, er ingen let sag. Her skulde der vel egentlig et første klasses teater til. Men Karl Johan teatret gjør det udmerket. Stykket kommer fuldt til sin ret. Man gribes af det. Det er som et vakkert, lidet digt, — det man aldrig mere vil glemme. Der er ingen egentlig tendens i det. Tilskuerne kan drage sine egne slutninger. Det er blot et stykke liv, zart, fint og ømt behandlet; et stykke enkel virkelighed, der under forfatterens haand er blevet skjær poesi. Tankerne, spørgsmaalene, — alt det kommer først bagefter. Det er den fuldstændigste realisme, blot realisme paa et hidtil unyttet felt, drømmenes. Forfatteren udtaler ikke med en stavelse sin egen mening om noget. Giver os bare tingen og overlader os at tænke derover.

Stykket minder vistnok mange om de franske skuespilleres Maeterlincksopførelser paa Karl Johan teatret sidste høst. Det ydre apparat er nogenlunde det samme, — mørk scene, og drømmeskjæret over det hele. Men da sad vi urørte og smilte over besynderlighederne; nu var vi med og tog Hannemor med blandt de minder, vi ikke vil miste. *Det* var for de fleste af os kunstlet og fjernt, det var symbolisme; *dette* var naturligt som egen oplevelse og nært, som baggaderne er vore storgader, — realisme i nye former med nyt materiale og ny aand. Den er altsaa langtfra død endnu, realismen. Den forandres blot; laaner, hvad der er af værd i de nye sideretninger og vandrer sin jevne vei videre.

Vi skylder Karl Johan teatret tak, fordi det har givet os anledning til at se dette europæisk kjendte og meget omskrevne stykke i saa hel og omhyggelig en fremstilling.

Der er mange, som gruer for alle de fremskridt, som gjøres nu om dagen. De liker nok fremskridtene i og for sig og glæder sig ved, hvad der stevnes imod; men de er bange, at verden snart vil blive altfor fuldkommen. Og naar den bliver fuldkommen, bliver den kjedelig, mener de. Det er alligevel striden, kavet, vanskelighederne og ulighederne, der gjør livet værd at leve. Udjevn alt, gjør os alle lige, lad verden blive fuldkommen, spar os for striden og kavet, og her bliver ikke til at holde ud. En kommer til at kvæles af bare deilighed, fred og skjønhed. Hvad i al verden skal en tage sig til i en fuldkommen verden? Intet at kjæmpe for, intet at leve for!

Nei, vi maa kjæmpe og arbeide for den kommende fuldkomne tid, og male den i vakre farver og indbilde os selv og andre, at den er værd al kamp og alt arbeide; men i stilhed og hemmelighed bør vi takke vor gode stjerne, at vi er født, før den fuldkomne tid er kommen, at vi faar dele kampens og slidets glæde og sorg; thi det er dog det bedste. Fremtidens af bare deilighed halvkvalte mennesker vil se med misundelse tilbage paa vor lystige, om end haardhændte kamptid.

De tænker som Lessing, da han erklærede, at ifald Gud holdt sandhedens besiddelse i den ene haand og den lidenskabelige søgen efter sandheden i den anden og bød ham frit at vælge, saa valgte han det sidste. — Saa mener ogsaa de, at de foretrækker kampen for det fuldkomne tusenaarsrige for det sikrede, fredelige liv *i* riget. De vil heller kjæmpe for himlen end bo i den.

Der lod sig bygge et helt filosofisk system paa dette besynderlige faktum i vor natur. Men vi vil prøve ikke at befatte os med det nu. — Grunden er vel slet og ret den, at naar det kommer til absolute og endelige ting, slaar al vor forstand, fantasi og følelse ganske klik. Vi kan ikke tænke dem, mere end vi kan tænke os en ende paa alting. Vi er relative væsener, der blot kan tænke i komparativer, ikke i superlativer, — det bedre og det værre, men ikke det bedste og det værste. Vi staar som paa en lang vei og ser bare i det høieste et par kilometer til begge kanter. Hvad der kommer bortenfor, er os ligesaa ukjendt, ufatteligt og utænkbart som høiere matematik for regnormen. — Stor i sandhed er vor uvidenhed! Og det er ikke blot viden, vi mangler, men selve evnen til at fatte og føle udover visse grænser. Selv fantasiens grænser er saa snevre sammenlignet med den endeløse virkeligheds. Vi er begrænsede individer, — begrænsede i hele vor natur — og universet er ubegrænset; vi er endelige og livet uendeligt. Det er en af de bitte smaa sandheder, som vi stadig glemmer og vilde have saa godt af at mindes. Den stadige forstaaelse deraf vilde fritage os for mangfoldige desperate forsøg paa at forklare og forstaa mere end vi evner forklare og forstaa. Det vilde vænne os til at være fornøiet med at vide lidt og

se en del, og med at leve midt i det Ufattelige, som gode venner med det. Det vilde vænne os til at sige „jeg ved ikke" til mangfoldige ting, som vi nu bryder os med at finde umulige løsninger paa.

De endelige maal, vi tror os at se, er ikke andet end vore evners yderste grænser, — vor synsevnes yderste punkt, vor horisont. Forsøger vi at gaa videre, til det absolute, det virkelig endelige, saa føler vi straks, at vi fattes ikke blot den nødvendige viden, men selve evnerne.

Er der nogen blandt Sofahjørnets læsere, som ikke i yngre aar har prøvet at tænke f. eks. gudstanken helt tilende, at forstaa og forlige alt det, som for vort blik bliver ufatteligt i den? Siden menneskene først begyndte at tænke, har de forsøgt derpaa, og lige fjernt staar de fra noget resultat. Der er den frie vilje, og der er den lovfaste orden med det fra evighed af fastslaaede maal. Hvem vil forlige de to? De lærde har kjæmpet derom i aartusener. De lærdeste siger med den gamle digter: „Det gaar over min forstand; hans tanker er over mine tanker, og hans veie høiere end mine, som himlen er høit over jorden." Vi fatter kun det, som har grænser.

Eller til hvilke ynkelige resultater er man ikke kommet, naar man har prøvet at udtænke og udmale sig menneskets u e n d e l i g e maal og skjæbne, — „himlen"! Profetens syn slaar ikke længer til, og digterfantasiens vinger bærer ikke frem. Vi kan prøve med guldbrolagte gader og søer af krystal; men den gule, støvede landevei, der gaar os forbi under løvet, og den solglitrende fjord under den blaa himmel er vakrere end alle disse himmelske malerier, Og livet selv, — det er netop det, vi i k k e kan udmale os, ikke har evner til at fatte.

Eller har nogen prøvet bare at gjøre sig en idé om, hvad det endelige store maal for vor stræben her i livet maa være? — Den, der for alvor har forsøgt det, kjender vanskelighederne. Teori slaar teori ihjel. Det ene maal udelukker andre lige berettigede. Filosoferne har prøvet det ned igjennem tiderne gang paa gang. En har fundet det i lykke, en anden i pligt, en tredie i kjærlighed; vi læser dem og beundrer deres logik og deres lærdom, men læser med følelsen af, at de er ensidige, at deres teorier blot kan holdes, saalænge man ser stivt i en eneste retning og sætter skylapper for øinene for at hindre en i at se i andre retninger. Og dog har de gjort det bedste, der lader sig gjøre i den retning. Vi staar atter ved vore evners grænser, og maa ydmygt bøie hovedet og sige „jeg ved ikke".

Mon ikke en af de ting, vi i vor tid mest trænger, er at lære, hvad vi i k k e ved; forstaa vor begrænsning, og indrette os derefter; udforske alt inden vore evners grænser og gjætte, drømme, slutte, haabe om, hvad der ligger udenfor dem — vel vidende, at en Uendelighed ligger udenfor dem —; men ikke prøve det umulige, at f o r s t a a og v i d e det for os ufattelige?

Men det v a r ikke min mening at filosofere. Jeg vilde blot ved eksempler fra andre kanter fremhæve, at det er ganske naturligt, at vi ikke kan forstaa den fuldkomne tid, for hvilken vi arbeider. Men derfor er det ikke sagt, at den er tom og kjedelig, mere end det menneskelige liv er tomt og kjedeligt,

fordi det fra kattens standpunkt maa synes saa, siden den ikke ser os jage og æde rotter og mus. Lad den kun komme, og naar den kommer, vil den neppe mere end vor egen mangle sin intense glæde.

Men lad os holde os inden grænserne. Jeg tror, der er noget forkjert i den opfatning, der virkelig indbilder sig, at en tid, mere ordnet, mere rolig, mere udjevnet end vor, vil blive en kjedeligere tid. Jeg tror tvertom, at vi i sørgelig grad trænger ro og orden for at faa lidt mere ud af livet, end vi gjør. Jeg ved ikke, om det er kampen, som er bedst, men sikkert er det, at ogsaa freden er god. Sandheds søgen har sin glæde, men sandheds besiddelse har ogsaa sin. Søgningen udvikler en karakter, men besiddelsen kroner den. Jeg har kjendt sandhedssøgere og har holdt af dem og bøiet mig for deres iver og begeistring. Men jeg har ogsaa kjendt dem, der har været i rolig besiddelse af dyb sandhed, og har holdt af dem og bøiet mig dybere for den fred og stille fryd, deres hele væren og væsen udstraaler. Søgeren har altid noget nervøst uroligt over sig; søgningen optager ham saa, at han glemmer nydelsen og livets store velsignelser og glemmer os. Den, der har besiddelsen, beroliger, som skoven og fjeldet beroliger; han glæder sig ved solens gang og ved græssets spiren, og hans tid fyldes med kjærlighed. Vi føler en beundrende medlidenhed med den ene; vi søger den anden for selv at finde ro og for at læne os til ham. Han er som et stykke af den evige natur. Hans rødder, føler vi, har bund deri. Han staar fast. Tvil og teorier kan ikke oprykke ham. Døden selv synes blot at stryge som en fin, let sky henover hans tilværelse for et øieblik. Han er som en inkarnation af det evige og bestaaende, det faste og det sikre. Vi læser det evige livs plagende gaade løst i hans rolige ansigtstræk. Vi forstaar gjennem ham bedre de gamle, høie ord „Jeg er det liv“.

Men det hører en stridende, kjævlende, forvirret tid til at undervurdere den rolige besiddelse og overvurdere søgning og kamp. Og det hele bunder, synes det mig, i en undervurdering af livet selv, i manglende kjendskab til det, en overseen af, hvad der udgjør dets væsentlige elementer. Vi har revet os løs fra de ting, der giver glæde og søger den forgjæves i kamp, strid og stræven.

Jeg mener, at det er de store, enkle grundelementer i livet, der giver den dybe glæde, — det er tilværelsen i og for sig; følelsen af at være til, at lukke øinene op og se skoven og sollyset og menneskene, at vandre henad den deilig støvede landevei, at se solen gaa op over aaser og hav, at se den om aftenen trække de gyldne edderdunsdyner over sig under den stjernebesatte sengehimmel, at ligge under et duftende grantræ og lade himlens fugle med vindens velvillige bistand holde koncert for en, at sidde i maaneskinnet og takke alle livets magter, fordi de har skjænket en saa hel, saa glad, saa fuld en stund; at møde venner paa livets veie og lære, hvad der bor i andre sjæle, at kjende, at føle, at man faktisk er afholdt, og at der er det og dem, en selv holder mere af end sig selv, at leve livet i kjærlighed — ikke den stormende, haardhændte kjærlighed,

der brænder ud paa et aar og lader en askehob tilbage; men den lune, dybe, fagre kjærlighed, der ophøier alt liv til tiende potens og fylder et hjem med vedvarende solskin, der hænger gyldne mindevævede tæpper paa de simpleste tømmervægge og bygger himmelstormende taarn og spir paa den usleste hytte —; at give og modtage; at se børn vokse op under ens øine og som ved et under udvikles fra dag til dag, følge deres sjæles vækst, leve livet op igjen med dem fra barndommen af, møde sorg og død og se, at kjærligheden er større og mægtigere end dem, — det er det, som i al evighed maa give os jordmennesker den dybeste glæde og livet dets største værd, og det er det, som vor tid overser og næsten foragter, og derfor — det er nu min teori — er den ulykkelig og gaar om og sukker, lægger hovedet paa skakke, kalder sig pessimist og prøver at retfærdiggjøre sit slette humør og sit indholdsløse liv ved filosofi.

Der er glæde i kampen, — berusende glæde i arbeidet. Det er deiligt at føle staalspidserne kjøle ens eget bryst. Arnold Winkelried maa have været en lykkelig mand. Men der er glæde i den stille fred ogsaa, og jeg tror nu, at kun den tilgavns kan nyde kampens glæde, som elsker freden og foretrækker den. Det er et sandt instinkt, der i sagnet har ladet Arnold Winkelried, idet han borer lanserne i sit bryst, sige til kameraterne „Hils min kone og mine børn“. Det er d e n slags folk, der gjør d e n slags ting. Den staar fastest i stormen, som dybest har følt og inderligst levet det stille, naturlige, evig uforanderlige og evig nye, ligefremme menneskelige liv.

Det er bedrøveligt at se, hvor lidet vi nutidsmennesker v i r k e l i g l e v e r. Bymenneskene især. De mere fremragende, de offentlige eller offentligheds-ærgjerrige i ganske særlig grad. De sælger livets fryd — det korte, herlige jordlivs — for et par hurraraab og en smule baand eller stjerne. — Man l e v e r ikke i byerne, man bare vegeterer og arbeider. Alt smaahugges og opstykkes. Alt gaar op i selskabelige pligter og madstræv. Man bor finere, men lever uslere. De skal støves alle de vakre værelser, og det gode bord skal dækkes, og tiden dertil maa tages ud af det korte liv. Der bliver ingen tid til at se solen gaa op eller ned, til at ligge imag under granerne og lade verdnerne spinde afsted omkring sig. Der bliver ikke engang tid til at sanse de store personlige oplevelser. Kjærligheden selv bliver bare til forlibelse, forlovelse og giftermaal, til spaserture paa skidne gader, forlovelsesvisitter og bryllupsstas. Og alt det tyner selve tingen ud, saa der bliver ingen plads for den selv. Det er bare paa landet, man kjender kjærlighed. Bymennesker ved intet om den, — og saa kan jo ingen undre sig over, at de studerer Schopenhauer og prøver paa at agere pessimister. — Mange forstaar sig bedre paa kaffens rette smag og tilberedning end paa solopgange og maaneskin. Se bare paa dem! Naar efter en lang vinter vaarsolen endelig kommer og titter ind til dem, saa gaar de underlige ufattelige væsener hen og trækker gardinerne for! Faktisk, — hvor utroligt det end klinger! De er rædde for m ø b e l t r æ k k e t! Møbeltrækket spiller en større rolle i deres liv og tanke, end al verdens gyldneste sol. Er det noget under, at slige mennesker bliver pessimister?

Det er noksaa betegnende ogsaa,

at naar vi oversætter udlandets mesterverker inden skjønliteraturen, saa udelades gjerne „naturskildringerne“. Kaffe- og møbeltræk-mennesker har ikke smag for saadant. De vil have „historien“, forlibelsen og se om de „faar hverandre“. Hvad bryder de sig om sol og himmel, om skog og hav?

Og tænke eller føle, hvem faar tid til saadant i alt dette stræv med mad og klæder og møbeltræk? Der er gamle folk, som bæres til graven uden at have levet en dag, uden en eneste stund at have følt sol og kjærlighed skinne hele sindet fuldt. Eller lyt til samtalen og merk, hvor indholdsløs den ofte er. Man skulde tro, de talende aldrig havde levet. Det har de da ofte heller ikke. En mindes stadig Ibsens beskrivelse af vore byer som steder, hvor der ingen glæde findes, bare fornøielse. Saa synes ogsaa tankerne at mangle og give plads for bare aandrighed, vittigheder og spøg.

Vi er i det hele klint for meget sammen i byerne paa en vilkaarlig, kjedelig maade. Der bliver ikke plads til at være alene mere end der er tid til at leve. Folk mødes aldrig, de bare skubbes mod hinanden og hilser. De samtaler ikke; de bare pjatter. Alle mennesker bliver interessante paa landet; men i byerne bliver de fleste af os trættende.

Det er merkeligt, hvor livet vider sig ud for en, hvor det høines og uddybes, naar en kommer til at slaa sig ned i stilhed paa landet. Bare de nye venner en faar! Nærmeste fjeld istedenfor byens hovedgade. En lærer, at holde af dets form og farver, at kjende dets humør og ansigtsudtryk. En ser op til det, naar en staar op morgenen for at se, hvordan det har det, og hvordan det tager sig ud idag. En sender det et blik af og til i dagens løb. Aldrig det samme er det. Det har lige saa mange stemninger og udtryk, som et menneske. Og der er trær og veie og bakker og udsigter, en gjør bekjendtskab med rundt om. En kunde leve 100 aar paa dem og ikke halvt udtømme dem.

Der kommer liv i selve tidens gang, i aarstidernes skiften. Man forstaar de ældgamle aarstidsfester; man feirer vaarjevndøgnet paany med lovsang til naturens Gud; man læser de gamle naturdigtere, som var de sidste julebords nyt. Man føler baand knyttes mellem sig selv og al verden, mellem fortid og nutid og fremtid. man fatter hinduens stjernetilbedelse; Man kan synge af hjertet i de stille, vidunderlige nætter hans gamle Vedasalmer. Man føler længslen efter den nye vaar. Man lever med i den hver dag og hver time og hader hver pligt, der for et øieblik kalder en bort fra det vaagnende livs betragtning. Man ser sine kjendte trær grønnes. Man søger i de velkjendte revner efter vaarblomsterne, og man begriber, naar man lugter til dem, hvad al verdens digtere har følt, naar de skrev sine vakreste sange.

Og menneskene staar mere ud fra hinanden, selvstændigere, personligere. I byerne bliver vi bare „folk“, en del af „befolkningen“, atomer i massen. Paa landet staar hver for sig; der ser vi det enkelte menneske og lærer, hvad et menneske er. Der først begriber vi, at ogsaa det — hvert eneste et — er en verden med sol og stjerner, med fortid og fremtid. De er som levende bøger, som rækker af romaner. For man oplever romaner paa landet. De er „spændende“ alle disse liv om en. En ser enkelthe-

derne. Her en kjærlighedssaga i mange akter med taarer og smil, tragedie og komedie, — ingen forlibelse bare, men kjærlighed af samme høie, dybe, vidunderlig vakre art, som al verdens digterkonger har sunget, — den kjærlighed, der gjør hende til eventyrets prinsesse og ham til virkelig mand. Og der kommer døden, — ikke som i byerne med sidste modes sørgedragt, hav af blomster og „inderlig elskede“ avertissementer; men døden selv i al sin oprindelige storhed og gru, slig som de første mennesker saa den — forfærdelig! Og just derfor gaar den lige til hjertet og til sjælen og vækker levende haab og ømme, forsonende tanker, der før blot syntes en fraser og boglærdom.

Der er mere liv — egte menneskeligt liv — i en liden landsby, hvor skoler og bøger har vakt menneskene, end i hele Paris, tror jeg næsten. Og fordi der er mere liv, er der ogsaa mere virkelig tænkning og mere reel følelse.

De, der frygter for, at den kommende fuldkomnere tid skal blive tom og kjedelig, overser dette, at det er i disse enkle, evige elementer i det menneskelige liv, glædens kilder er at finde. De fremskridt, der udjevner og forbedrer forholdene, saaledes at vi alle vil faa lidt bedre tid og anledning til at nyde og tilgodegjøre os dem, vil ogsaa øge glæden i livet. Det er ikke kampen for en bedre bebyggelse af vore byer, der er bedst, det er den bedre bebyggelse selv. — Den som var født 50 aar senere! Og slap strævet og striden og fik leve det virkelige, menneskelige liv helt!

En faar undertiden lyst nu til at løbe sin vei fra striden, larmen og kavet og drage tilskogs, bygge sig en hytte og give verden udenfor en god dag — prøve at glæde sig helt ved de dage og aar, der staar tilbage af det altfor korte jordliv og leve i ro med naturen og ens gode venner.

Værst er det jo, at striden og kavet særlig i vore smaa samfund avler saa megen bitterhed og smaalighed, der dræber livets glæde, saa megen uretfærdighed og styghed, som man maa se paa, uden at kunne knuse den med alle himlens lyn. „Og det er haardt,“ siger Mrs. Browning, „for den, som ikke er Gud og kan afhjelpe det onde, en ser.“ Man føler elendigheden snige sig ind i ens egen sjæl, og man forstaar det gamle klosterliv og de moderne forsøg paa at bygge nye, solrigere samfund i nye verdener. Hvorfor se sig syg og træt paa al denne smaalighed og elendighed, naar man dog kan undgaa dem og lade øie og sind frydes alene ved skog, himmel og gode venners ansigter?

Jeg tror sandelig ikke, det skadede, om ogsaa hos os en del mennesker blev kjed af at stykke det kostbare liv op paa den vante vis, om de besluttede sig til at leve det helt og i samfund med den store natur, om de kastede alle baand af, gav skik, brug, ærgjerrighed og alt det andet en god dag og drog tilfjelds eller tilskogs for at leve livet, som Gud og ikke menneskene har gjort det. Det vilde kanske være egenkjærligt. — — Og dog, muligens det heller ikke vilde være det; muligens man derved viste det samfund, en flygtede fra, den størst mulige tjeneste. Det turde gjøre os alle godt, at have en saadan koloni af friluftsmennesker oppe i fjeldene, — bare et par snes familjer, som gav møbeltræk og fineste kaffe en god

dag, levede tilvens med vore fjelde og skoge, prøvede vore bøger, vore meninger og ideer i lys af dem, og gav os deroppefra sin ærlige hjertens mening om vor smaalighed og uselhed hernede paa lavlandet, — bare det maatte blive en lige saa stor velsignelse for os andre, som deres frie virkelighedsliv maatte blive det for dem. Ubundne af alle hensyn undtagen det intime venskab med sandhed og retfærdighed og den ømme, altindbefattende sympati, som naturen lærer, kunde de præke for os, som ingen prest vover, slaa vor usselhed tilblods med latterens og vredens svøber og tale saa naturlig og glædesstemt om de bedre ting, at vi skammede og „omvendte“ os.

Notitser.

— Den franske maler *Puvis de Chavannes* skal dekorere vægge og tag i et af værelserne i Bostons kommunebibliotek. Herfor modtager han den vakre betaling af 185,000 kroner.

— *Strømper* synes at være blevet opfundet omkring aaret 1100. I hvert fald nævnes de først da i literaturen som klædesplag, der benyttedes i Italien.

— *Den største diamant i verden* er nylig blevet foræret paven af Transvaalrepublikens præsident. Den veier 971 karat.

— *En undersøgelse* viste nylig, at en fisker i en amerikansk kystby tjente mere, end nogen lærer ved den derværende høiere skole.

— En amerikansk *livs- og dødsstatistik* for de forskjellige i landet boende nationaliteter viser blandt andet, at negerracen er mere kortlivet end den hvide, — særlig er dødeligheden stor blandt smaabørn. Irlænderne er ogsaa kortlivede sammenlignet med de indfødte amerikanere, men deres smaabørn er „seige“ til at modstaa sygdomme og elendighed. Jøderne er langlivede. Negerne er sterkt udsatte for tæring og lungesygdomme. Irlænderne ligedan, mens alkoholisme ogsaa blandt dem er en væsentlig dødsaarsag. Tyskerne lider værst af fordøielsessygdomme og kræft, jøderne af sukkersyge og nervøse lidelser.

— *Hahnemann,* homøopatiens grundlægger skal faa et storslagent monument i Washington.

— For at bevare *pressede blomsters* naturlige farver har man blot — ifølge en tysk kemiker — at presse den mellem papirblade, der først er vædet med en opløsning af 1 pct. oxalsyre i vand. Derved hindres nemlig luftens ammoniak fra at naa blomsten, og det er ammoniaken, der ødelægger farverne.

— I en af de Forenede Staters territorier har man en *forstenet skov,* ca, 16 km. i firkant, hvor der findes forstenede træstammer 60 meter lange og 2—3 i diameter. Skoven tænkes nu omdannet til en „nationalpark“ no. 2. Man har som bekjendt før en saadan i Yellowstonedalen. Naturminderne nationaliseres med andre ord og vedligeholdes af det hele folk *for* det hele folk og for kommende slegter.

— Den ledende aand i New Yorks luftjernbaneselskab, *Russell Sage,* har nylig udtalt, at elektrisk drivkraft snart vil blive indført paa alle selskabets baner istedetfor damp.

— *Tynde guldblade* tilvirkes nu elektrokemisk, ved udfældning paa kobberplader, der siden opløses og efterlader guldudfældningen som et blad saa tyndt, man vil have det. Man har opnaaet en tykkelse af en firemilliontedels tomme.

— *Chicago* har 128 metodistkirker.

— Et filantropisk selskab i Rusland hjelper *jøder til at udvandre til Palæstina.* Det skal allerede have sendt 30,000 familier derhen. De opdyrker paany olje- og vingaarde.

— Af den engelske forfatter Hall Caines nye roman „Fra øen Man“ *(The Manxman)* er i England alene solgt 25,000 eksemplarer paa en maaned. Fru Wards “Marcella„ skal netop udkomme i ellevte udgave.

— Der er 21 kilometer boghylder i *British museum.*

— *I de Forenede Stater* gav i det forløbne aar private i gaver paa over 3700 kroner til biblioteker, museer, kunstgallerier, kirker og universiteter tilsammen 74 millioner kroner. Aaret var imidlertid et „daarligt aar“; i 1893 var beløbet næsten 125 millioner.

— Ifald hele *himmelhvælvet var bedækket af „maaner“* (lig vor maane), vilde de tilsammen blot give os en ottendedel af solens lys.

— Der tales nu ogsaa om at *nyttiggjøre Irlands torvmyrer* ad elektrisk vei paa samme vis, som tidligere omtalt i tidsskriftet for Skotlands vedkommende. Store centralstationer tænkes bygget i torvdistrikterne, hvor den af torven udviklede varme omsættes til elektricitet og i den form transporteres til byerne. Det er billigere, mener man, at transportere kraft, lys og varme i form af elektricitet end i form af torv eller kul. Der er ogsaa noget lignende paa tale i Sachsen for dette lands kulleiers vedkommende. *Vore* kraftkilder er fosserne.

— *Frelsesarmeens „Krigsraab“* udkommer paa 40 sprog og i et samlet oplag paa 52 millioner!

— *„Den nye pave er valgt,“* skrev Gambetta ved Leo XIIIs valg til pavestolen. „Han er den elegante og fine kardinal Pecci . . , mere diplomat end prest . . . Lever han længe nok, tør vi under ham haabe paa et fornuftgiftermaal med kirken.“

— *Telegrafstænger* tilvirkes nu af *papir.* De er hule cylindere, og skal være sterkere og varigere end træ.

— *Den ældste bog i verden* har man vel i nationalbiblioteket i Paris. Den er ca. 5250 aar gammel. Det er en papyrusrulle fra omtrent 3250 f. K.; om ægyptisk tidsregning er der imidlertid megen uenighed. Den er skreven under kong Assa, og forfatteren heder Ptah-Hotep.

— *I Indien* er der blandt 27 millioner gutter under 10 aar 800,000 egtemænd og 28,000 embedsmænd; blandt 26 millioner piger under 10 aar over 2 millioner fruer og 62,000 enker. Børneegteskaberne er dog i aftagende. Det virkelige egteskab begynder i regelen ogsaa først flere aar efter bryluppet. Børnene vender efter ceremonien midlertidig tilbage til barnekammeret i forældrenes hus.

— *De amerikanske byer* bruger meget mere vand end de europæiske (bad er jo f. eks. meget almindeligere); saaledes forbruger Chicago mere end London i absolute tal; den første bys forbrug er 1,071,000 kubikmeter daglig; den sidstes blot 972,000 daglig, hvilket dog udgjør 194 liter pr. individ, hvad der i Europa regnes for rigeligt.

— *Professorerne ved Chicago nye universitet* maa ikke tage del i den aktive partipolitik. Overtrædelse straffes med afsættelse.

— Da *Adelina Patti* først sang i New York betaltes hun blot 1500 kroner pr. maaned. Efter kontrakten skulde hun dog det femte aar faa 3700 kroner pr. maaned. I London blev hun senere betalt 15,000 kroner pr. koncert. I Cincinnati i de Forenede Stater fik hun 18,000 pr. aften for at synge ved en musikfest. I Buenos Ayres er hun blevet betalt 40,000 for en eneste optræden.

— *Rusland* har fem kvindelige astronomer, der har forelagt videnskabsakademiet originale afhandlinger.

— *En ny keiser.* Kongen af Korea har under 30. december forkyndt, at han antager titel af keiser.

— Snart reiser man fra *Cairo til pyramiderne* med elektrisk sporvogn. Hovedstaden skal nemlig nu faa en sporvei, der vel inden ret længe vil blive fortsat de 13 kilometer til pyramiderne.

— *En hel ring af diamant* er forfærdiget af diamantsliberen Antoine i Antwerpen. Den maaler tversover fra yderkant til yderkant 18 millimeter, og arbeidet med slibningen har taget tre aar.

— *„Aegir“ igjen.* Ved landdagsvalget i Stuttgart sidstleden 1. febr. afgaves en stemmeseddel lydende paa O. Aegir. — Ellers lader den tyske anklagemyndighed snesevis af mennesker trække frem for skranken, fordi de har udtalt sig nedsættende om denne prøve paa keiserens musikalske skaberevne.

— *Schweiz's ældste indbygger* døde forleden i en alder af 104 aar. — I den tyske provins Posen døde fornylig to kvinder i alderen af henholdsvis 112 og 108 aar; provinsens nu ældste kvinde er 106 aar og lever rask og rørig; af personer paa 100—104 findes der sammesteds et halvt snes i live.

— *Kulden i Florida* har ødelagt 2½ million kasser appelsiner.

— *Opgaaende sol og nedgaaende sol.* Wiens store skuespillerinde Charlotte Wolter modtog forleden besøg af sin efterfølgerske Adele Sandrock; ved afskeden knælede den unge kunstnerinde for den store gamle — og denne gav hende høitidelig sin velsignelse.

— *H_2O* er som bekjendt den kemiske formel paa vand. Censuren i Tyrkiet har nylig forbudt en lærebog, hvor denne formel forekommer, fordi det for censuren mystiske tegn antoges at indeholde følgende majestætsforbrydelse: (sultan) Hamid II er et nul.

— *En guld-skat* paa 300,000 kroners værdi blev forleden opdaget under gravning i bunden af en kjælder i Bryssel. Den bestod i spanske og portugisiske mynter fra Karl V's sidste tid.

— *Som vatikaner-bibliotekets* øverste leder ansattes nylig en tysk lærd ved navn Kerbe.

— Paa en *„bukse-sæde-beskytter“* udtog en skrædder i St. Gallen nylig patent. Bare det ikke skader hans afsætning paa bukser.

— *100,000 liter frossen melk om ugen* har et kjøbenhavnsk meieri paataget sig at levere til et londonsk melkeudsalg. Dette er nyeste maade at forsende frisk melk.

— *Folk er frosset ihjæl i London* i vinter, deriblandt 5 omnibus-kuske.

— *Cornelius Vanderbilt* har nylig indviet sit nye hus i New York; det er en kopi af slottet i Blois og har kostet 18 millioner kroner.

— *Over 100 millioner kilogram te* bruges der aarlig i England, eller omtrent 300,000 kilo daglig. Den lille ø bruger alene mere te end det øvrige Europa, samt Amerika, Afrika og Australien tilsammen.

— *16,320,000 polaker* lever der i verden. Deraf er de 8,170,000 russiske undersaatter (6,350,000 bor i selve russisk Polen), de 3,460,000 østerrig-ungarske undersaatter, 3,500,000 preusiske undersaatter, 1.200,000 borgere af de Forenede stater og 100,000 bosat i Brasilien og Sydamerika.

— *5270 meter over havet* arbeides der i gruberne Oandalosa og Quispisisa i Peru. Formodentlig det høiest beliggende opholdssted for mennesker.

— *Mikadoen af Japan* ser sig om efter et europæisk gifte for sin ældste søn. Spørges der om „ahner“, kan intet europæisk fyrstehus vrage en saadan forbindelse. Mikadoen er nemlig den 121de keiser af samme dynasti, som med Jimmu Tenno besteg tronen 300 aar før Alexander den stores tid. Kan vel Habsburg, Hohenzollern, Bourbon eller Romanov føre sin fyrsterække tilbage 2500 aar op i tiden?

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND V. 15. APRIL 1895. HEFTE 7.

Fra Baku til Samarkand.

(Efter Frank Vincent i „*The Cosmopolitan*“).

Den 25. april forlod jeg Baku for at drage til Asunada paa den modsatte bred af det Kaspiske Hav, — den vestlige endestation paa den store transkaspiske jernbanelinje, der fører til Bokhara og Samarkand. Dampskibet var en elegant hjulbaad af moderne konstruktion med belgiske maskiner, der brændte vragpetroleum. Denne petroleum er seks gange billigere end kul og dobbelt saa fordelagtig i retning af at frembringe damp. Der var ikke mange passagerer ombord: nogle russiske officerer, kjøbmænd og provinsembedsmænd, og saa maaske en tylvt persere og tartarer, der laa og strakte sig paa dækket.

Typer paa indfødte.

Baku har en rummelig, bekvem

havn, der dog er noget grund. Det er noksaa merkeligt, at en slig uhyre vandmasse, som det Kaspiske Hav, der ude paa midten er 500 favne dybt, skal have saa grunde bredder. Den 30 norske mil lange vei fra Baku til Asunada tilbagelagdes paa 19 timer. Sjøens overflade dækkedes i en lang strækning af petroleum, der lyste med en grønlig farve. Ombord paa dampskibet herskede den samme merkelige skik som i russiske hoteller, nemlig at der serveredes en let, kold lunch — en slags appetitvækker bestaaende af vodka (russisk brændevin), kognak og bitter med sardiner og anden fisk, kaviar, tunge, ost, hvidløg, rugbrød og smør — foran hvert

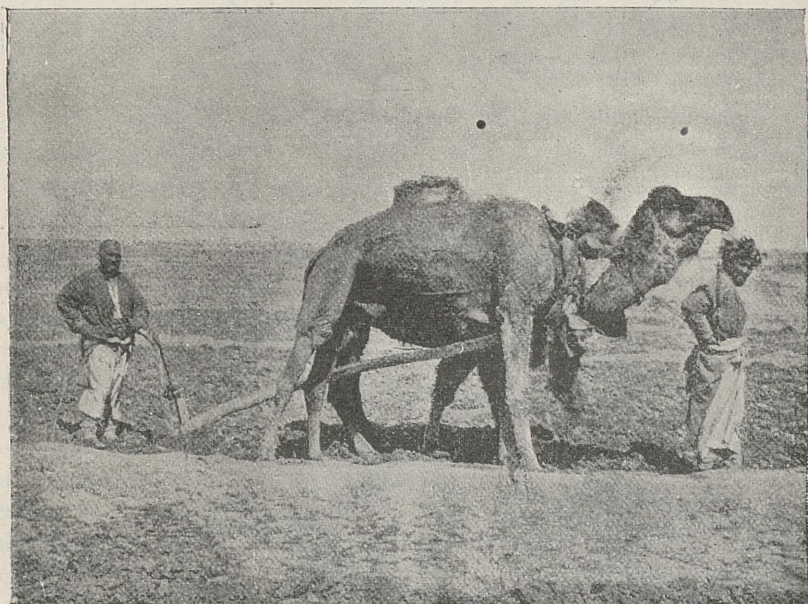

Fra kupévinduet.

maaltid. (Svarer altsaa til det svenske smörgås-bord). I dette maaltid er kvinderne aldrig med, men efterpaa kan de nok komme og røge cigaretter sammen med mændene.

Da jeg næste morgen traadte ud paa dækket, saa jeg, at vi krydsed frem mellem nogle smaa sandede øer, kursen var omhyggelig angivet ved lange stokke, der om natten oplystes af parafinlamper. Den fjerne kyst laa gul og lav langt ude. Et par timer efter traadte Asunada frem, en flad strand med enetages huse og hytter, et uhyre taarn til at pumpe olje op i, et kirketaarn og nogle faa dampskibe og seilskuder. Baggrunden dannedes af sandige høider, ingen steder saaes et grønt blad eller straa.

Da vi lagde til ved et af værfterne, saa vi, at de fleste huse var bygget af utilhuggede bjælker; men der var ogsaa nogle jordhytter at se. Gader og fortauge fandtes ikke, bare nogle krogede, dybe sandgyder, naar jeg undtager den asfalterede vei, som førte til jernbanestationen.

Udpaa eftermiddagen drog vi med toget til Samarkand, en reise paa omtrent 60 timer. Den transkaspiske jernbanelinje er 900 engl. mil lang. Den byggedes udelukkende af militære grunde og aabnedes paa aarsdagen for den afdøde tsars kroning, 27. mai 1888. Det tog syv og et halvt aar at faa den færdig; arbeidet ledetes af den dygtige general L. M. Annenkof. Jernbanen kostede omtrent 90,000 kroner pr. eng. mil. Man kan nu reise fra St. Petersburg til Samarkand paa 10 dage.

Et træn paa 15 vogne løb ind paa den lille station. Lokomotivet var stort og stærkt. Det brændte samme slags petroleum som de kaspiske dampbaade. Vognene var smaa med 4 eller undertiden 6 hjul, og hvid- eller lysmalede. De var indrettede som de amerikanske jernbanevogne med gjennemgang langs hele toget. Der var post- og flere godsvogne, en kjøkken- og spisesalonvogn, resten var for passagerer af anden eller tredie klasse. Der var ingen første klasses vogne, men anden klasse tilfredsstillede alle rimelige fordringer. For min billet — jeg havde en hel kupé for mig selv — betalte jeg ikke mere end 84 kroner for en reise paa 1440 kilometer. Imidlertid var jeg nødt til at betale omtrent 42 kr. for min bagage; jeg havde to mulæsel-kufferter, sadel og bidsel og en feltseng. Min tolk, en armener fra Tiflis, der talte russisk, persisk, tartarisk og fransk, sendte jeg med tredie klasse for omtrent 46 kr. Vi havde en hel del passagerer, især indfødte, og paa stationerne var der altid fuldt af folk, som vinked farvel til de reisende.

Dækket kibitka.

Hurtigtog gaar der blot tre gange om ugen, men ellers betyder ikke hurtigtog det samme som i England eller de Forenede Stater — den høieste fart er kun 20 kilometer i timen. Der stanses længe ved hver station. Denne bane er væsentlig en militær institution og ledes fra øverst til nederst af soldater. Alle funktionærer saavel paa selve toget som paa stationerne er mænd i fuld uniform. Og konduktøren har altid en ordonnans med sig, naar han gjør sine runder.

Den mad, der serveres à la carte under reisen, er baade taalelig bra og varieret. Et smalt bord besat med blomster og frugt strækker sig gjennem spisesalon-vognen. Ved den ene ende af bordet finder man

appetitretterne, og der er tillige vin og cigaretter at faa kjøbt. Og næsten oppe under taget i det ene hjørne findes det obligate helgenbillede.

Da vi forlod Asunada, drog vi i østlig retning indad i landet. Vi havde overskredet grænsen til det egentlige transkaspiske territorium, skjønt hele landet heromkring fra det Kaspiske Hav til Kinas grænse kaldes ved et fælles navn Turkestan. Dette land er nær halvt saa stort som de Forenede Stater med en folkemængde paa seks millioner. Da jeg den følgende morgen saa ud af kupévinduet, fandt jeg, at vi fløi i fuld fart over en uhyre, rigt græsbevokset slette, der i syd indrammedes af en mur af nøgne takkede fjelde. Denne fjeldmur kaldes Damanika og danner i forbindelse med Attruckfloden grænseskjellet mellem Turkestan og Persien. Paa den nordlige skraaning af disse bjerge laa med store indbyrdes afstande tekketurkomenernes landsbyer eller byer.

Hele dette land synes at være befolket af turkomaner — saavel nomader som fastboende stammer. Nu og da fik vi øie paa nomadestammernes telte. Byerne og landsbyerne bestod i almindelighed af runde jordhytter med kegleformede straatag eller kibitka'er, sammenføiede af siv med tag af filt. De omgaves ialmindelighed af lave jordvolde, og ofte fandtes der store kasteller af jord, indenfor hvilke hele befolkningen kunde finde tilflugt i tilfælde af fiendtligt overfald; i gamle dage laa stammerne næsten stadig i indbyrdes krig; men siden russerne blev deres herrer, har de maattet vænne sig til større fredsommelighed. Disse landsbyer ligger altid et godt stykke bortenfor jernbanelinjen. Stationsbygningerne er lette smaa sten- eller murhuse, en etage høie, med venteværelse i den ene og billet- og telegrafkontor i den anden ende. Perronerne er asfalterede eller bestrødde med singel. De store murstenstaarne i nærheden af stationen indeholder petroleum for lokomotiverne. I nogle omliggende huse bor jernbanefunktionærerne. — Der er store haver med trær ved alle stationer. Disse trær plantedes først for en 3—4 aar siden, men de lover allerede godt. De hyppigst forekommende trær er popler, akacier, morbærtræer og evkalyptus'er. Midt inde i de fleste af disse haver er der springvande, smaa vandstraaler, som kastes en 30—40 fod op i luften og falder ned i stenkummer af en 50 fods diameter. Vandet føres fra fjeldhøiderne i aabne eller lukkede rør. Disse haver med sit lysegrønne løv i et landskab, hvor der knapt er et træ eller en busk at se, er stationsbygningernes bedste pryd. Alligevel maa jo livet her betragtes som en straf, den eneste fornøielse er de forbigaaende jernbanetog og en huske, der ikke savnedes ved nogen station.

Idet vi farer forbi, ser vi, at der ligger sne i bjergsprækkerne, og at sletten er dækket af græs eller lave buske, som det algierske Sahara. Smaaflokke af heste, kameler og kjør og store flokke af gjeder sees paa sletten. Luftspeilinger viser sig ude i horisonten, der ofte synes umaadelig

fjern. Undertiden kan sletten danne et eneste sammenhængende blomsterhav — over alle blomster straaler den skarlagenrøde valmue. Rundt i hele landet og altid i udkanten af bjergene ligger runde jordtaarne, der er minder fra den tid, befolkningen levede som nomader. Nær en station saa jeg resterne af det berømte fort Gok Tepe, den uindtagelige turkomanske skanse, som saa tappert blev stormet og taget af general Skobeleff. En russisk soldat, der havde deltaget i kampen, viste mig stedet, hvor en af minerne var sprunget. Udenfor murene er reist flere monumenter for dræbte russiske soldater. Paa flere af stationerne saa jeg tekke-turkomener-

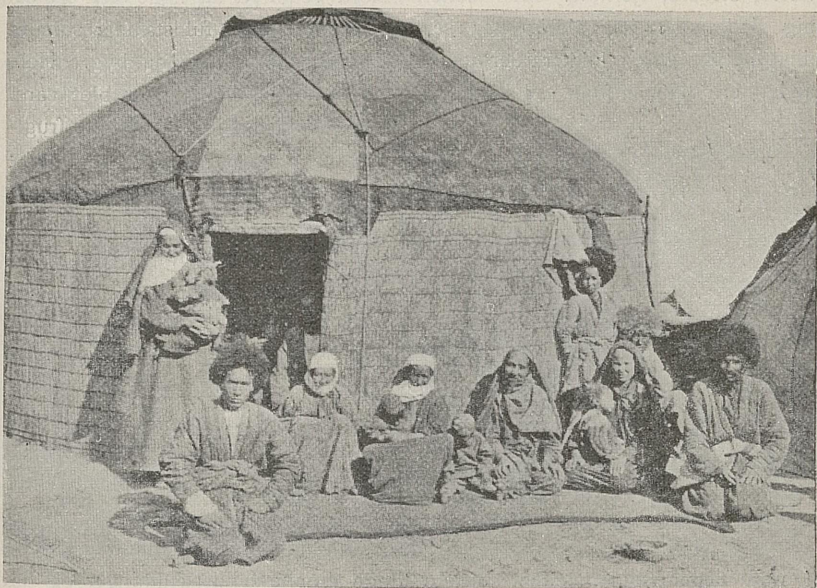

Turkomener.

mænd og kvinder — med kogte æg og gjedemelk, som de solgte; andre var bare ude af nysgjerrighed for at se „djævlevognen", som de kalder lokomotivet. De var mørkbrune af hudfarve og af kraftig legemsbygning; mændene havde tyndt skjæg og bar store faareskinds-hatte, lignende en grenader-chako.

Henved middagstid kommer vi til Askabad omtr. 150 km. fra Asunada. Det er en af de største byer langs linjen og omgives af frugt- og blomsterhaver paa alle kanter. Her residerer den russiske guvernør. Vi opholdt os en halv time paa den meget livlige station, hvor det vrimlede af uniformerede officerer, der saa helt europæiske ud. I Askabad er der forfærdelig varmt om sommeren, og skjønt byen blot ligger 2000 fod over havet, er der

om vinteren nok sne til at skaffe to maaneders slædeføre. Herfra gaar en vei i sydøstlig retning over bjergene til Meshed i Persien. Meshed er en af Persiens „hellige byer“ og har henved 60,000 indbyggere. For en del aar siden blev russerne og perserne enige om at bygge denne vei. Rusland er for længe siden færdig med sin del af den, men perserne har endnu ikke begyndt arbeidet.

Senere passerer vi flere turkomenske kirkegaarde: gravene er simple jordhauge, som ligger tæt sammen; nu og da stikker en træstok op af dem med nogle gamle filler paa toppen. Den sydlige bjergrække reiser sig høiere, steilere, fjernere. Men sletten i nord vedbliver at ligge der ensformig flad, som jeg aldrig har seet en slette flad — fuldstændig som et billardbord. Ofte dukker der op store agre med hvede og byg. Hele landet er gjennemfuret af kanaler og render. Jorden behøver blot vand for at vise sig overordentlig frugtbar. Længer i nordvest støder man paa Kara Kum-ørkenen, en uhyre gul sandflade. Det var meget varmt midt paa dagen og koldt om natten, hvad der jo er rimeligt nok i slige egne. Udpaa eftermiddagen kom vi nær den persiske grænse, og ved Dushak naaede vi linjens sydligste punkt. En station eller to i forveien viste der sig rige træplantninger. Det var, som om jeg med et kom ind i et nyt land. Valmuerne lagde et rødt tæppe over sletten helt op til de grønne høidesænkninger og de hvide, snedækkede fjeldtinder.

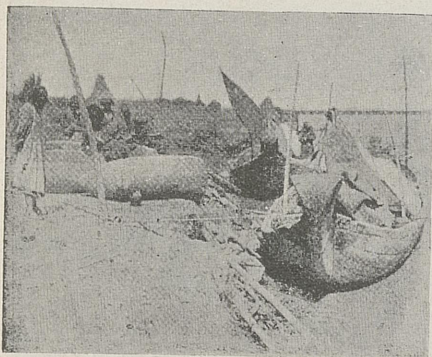

Baade fra Oxus.

Efterhvert som vi trængte ind i det indre land, øgede menneskemængderne ved stationerne i antal og interesse. Turkomenerne i sine lange stribede kjortler, hvide posede bukser og bitte smaa hælløse tøfler, som de ikke faar stort mere end tærne ned i, med de store raggede huer af brunt eller sort faareskind og under denne hovedbedækning de gule og brutale ansigter, samlede i smaa uregelmæssige flokke — var et meget interessant syn. De indfødte kvinder er saa tæt indpakkede i grovt sort tøi, at det er ganske umuligt at faa nogen forestilling om deres udseende — ikke engang øinene ser man noget til. Saa var der persere med hovederne barberede fra panden til bag i nakken. Georgiske soldater i sine lange tunika'er med patronholder-pynt paa brystet; russiske officerer i elegante huer og kapper, russiske damer i moderne europæiske toiletter og ofte med

cigaretter i munden, russiske bønder, armenere o. s. v. Ved Dushak svinger veien af mod øst og gaar i den retning videre til Merv, hvorefter den gaar mod nordøst og fortsætter saaledes helt til Bokhara.

Næste morgen vaagnede jeg i et nyt klima og et nyt land. Landet var en uhyre bølgende flade af sand og lere dækket af grovt græs, ukrudt og smaat buskkrat. Ikke et eneste træ var at se, og heller ikke var der noget tegn paa menneskeboliger. Vi nærmede os nemlig den store Kara Kum-ørken. Fluerne kom pludselig tilsyne og viste sig baade at være talrige og plagsomme. Omtrent paa halvveien mellemMerv og Oxus forandrede atter landskabet karakter, idet vi kom ud paa et hvirvlende hav

Vogn fra Samarkand.

af fint gult sand, hvor der ikke voksed andet end lidt tyndt siv. Sandbølgerne slog ofte over toget. Altid var der bevægelse som paa sjøen, og under storm var det umuligt at se nogetsomhelst. Alle furer og fordybninger i jorden nær jernbanen var beplantet med tæt krat, og paa skraaningerne langs skinneveien er der plantet tæt risved; men trods disse og andre forsigtighedsregler maa der stadig være folk til at holde skinnerne frie. Men som ved Suez-kanalen saa her — ikke før er sandet borttaget, saa drysser det over igjen. Telegrafstolperne er muret ned i cement, og bare den øverste tredjedel stikker op af sandet. Der er gravet mange artesiske brønde, men at dømme efter de mange tomme vandkummer, som overalt er at se, kan forsøget ikke være faldt heldigt ud. Jeg har ingen

steder i verden seet høidedrag, hvor der er slige masser af fint, glat, lysegult sand — hverken i Sahara, Nubien, Peru eller Kina.

I en afstand af sex—otte kilometer fra Oxus overskred vi khandømmet Bokharas vestgrænse. Sandørkenen havde nu strakt sig i over 160 kilometers længde. Hele landet her i nærheden af Oxus er gjennemskaaret af kanaler, render og jordgjærder, tilhørende de forskjellige eiere af landet. Husene synes alle at være bygget op hver for sig og er indgjærdet af høie jordvolde med brystværn paa hjørnene. Disse befæstede indhegninger er saa smaa, at knapt mer end en familie kunde holde til derinde.

En jernbanebro, støttet paa træpiller og 1870 meter lang — en af de længste i verden — gaar over Oxus ved en station, som heder Chardjui. Floden rinder gjennem sletten i et dusin kanaler, hvoraf enkelte er bare 60 meter brede og den største maaske en halv kilometer lang. Langs flodbredden ved Chardjui laa flere russiske fladbundede hjuldampbaade, som gaar i fart nedad floden til en havn nær Khiva, undertiden med store jernfærger paa slæb. Mellem kanalerne laa der store marker, hvor flokke af heste gik paa græs. Broen er omtrent 6 meter høi og af en meget enkel konstruktion. Toget bare saavidt krøb henover den. Midt udpaa broen havde vi en følelse, som om vi hvert øieblik kunde forsvinde med hud og haar i floden. Vi holdt en kort stans paa bredden, og et øieblik efter naaede vi en lignende ørken, som den, vi var faret gjennem; men denne var endnu fladere og bestod helt af fint sand og dækkedes af et hvidt overdrag, som jeg antog for at være salpeter. Vinden blev siden saa sterk, at sandet hvirvledes op i skyer, som ikke alene helt stængte udsigten paa alle kanter, men ogsaa fyldte skinnerne slig, at vor fremgang sagtnedes betydelig. Det er helt umuligt at holde ud en slig storm; det fine sandstøv borer sig ind i ansigt og hænder og fylder haar, øine, øren, ja endog munden, hvis man ikke holder den omhyggelig lukket.

Indfødte tropper.

Ved Karakul laa der en stor smuk oase, idet ørkenen her holdtes dyrkbar ved kanaler fra Zeiofshan-floden, ved hvilken baade Bokhara og

Samarkand er beliggende. Denne flod udspringer oppe paa bjergene langt i øst for Samarkand, gaar i vestlig retning og flyder tilslut ud i nogle smaa landsbyer, syd for Karakul. Herfra og til Bokhara var det afvekslende gold steppe og frugtbare marker. Her vokser meget hvede og en mængde frugt, deriblandt vindruer. Ved hjørnerne af de smaa vinbjerge er der altid nogle murede udsigtstaarne, hvori opsynsmændene bor og holder udkig med den modnende frugt. Vi passerede mange landsbyer, som indesluttedes af stampede jordvolde. Bokharas jerbanestation ligger 14 kilo-

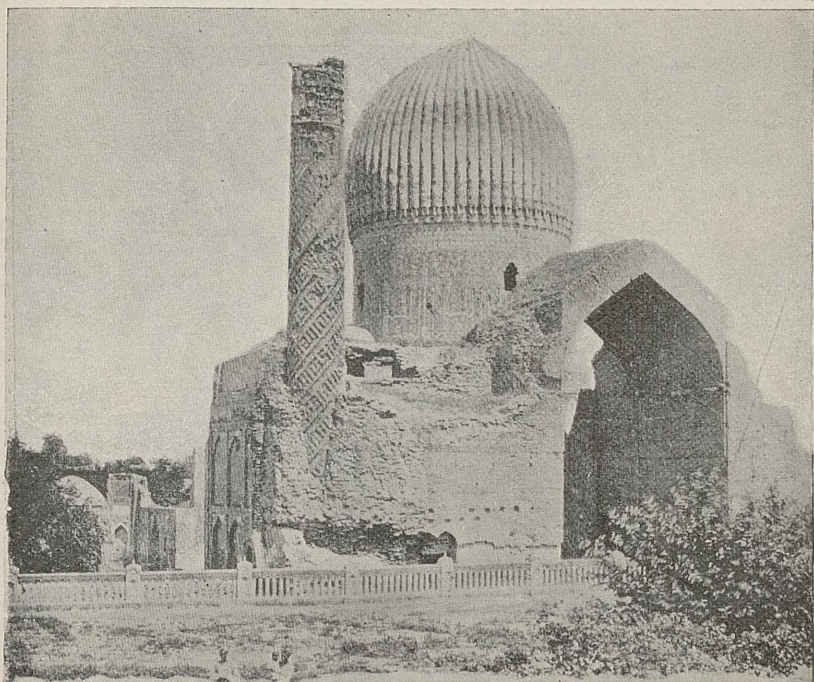

Tamerlans Grav.

meter fra byen og det udelukkende af hensyn til emirens fordomme. En liden russisk by er vokset op her. Alt hvad der kunde sees af hovedstaden fra toget, var nogle minareter, taarne og en stor blank domkirke. Jeg gjenkjendte straks den saakaldte kaliske minaret, som jeg havde seet paa billeder. Der var vogne ved stationen til at føre den reisende til Bokhara, men min plan var at gaa direkte til Samarkand, jernbanens endestation, og stanse ved de forskjellige interessante steder paa tilbageveien. Der var en mængde mennesker paa stationen, repræsenterende en 10—12 nationaliteter, orientalske saavelsom europæiske. Vi vedblev at reise hele

natten igjennem — det var 240 kilometer til Samarkand. Denne by ligger 2,200 fod over havet i en dal, der næsten helt er omgivet af fjelde, hvoraf nogle naar en høide af 8,000 fod.

Kl. 7 om morgenen løb vi med langsom fart ind paa den smukke station, som ligger 20 kilometer fra byen. Mellem den og stationen ligger den russiske garnison. Jeg tog en drosche til det bedste hotel og kjørte langs en bred godt brolagt vei med trær (plantede af den berømte general Kaufmann) paa begge sider, med fortauge, der om natten oplystes af talrige parafinlamper. Til vanding af trærne løb der kanaler paa begge

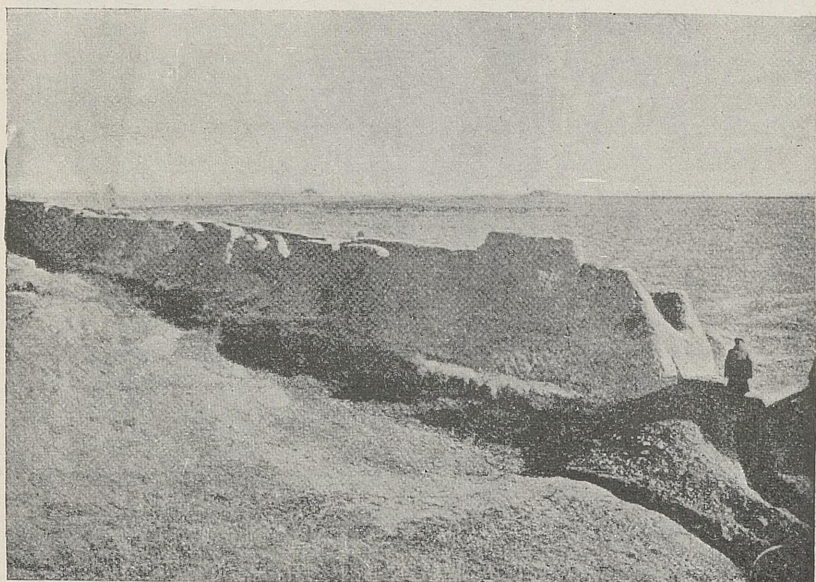

Ruiner fra Kok Tepe, hvor Skobelef vandt sine første laurlær.

sider af veien. Vi saa en mængde kjærrer, kjæmpemæssige, grovt og klodset udførte greier med hjul af 3 meter diameter, og dertil kommer, at kjørekarlen sidder paa hesten, paa en høi sadel og har saa korte stigbøiler, at knærne naar lige op under hagen paa ham. Man fik altid det indtryk, at den kjørende sad paa manken af hesten. De kjærrer, som skulde til stationen, var belæssede med store bomuldsballer, veiende 180 kilo stykket; og de, der skulde til byen, førte hvede og andet korn. Vi mødte mange indfødte paa veien, ridende og gaaende; alle bar den samme dragt; en lang slobrok af spraglet bomuldstøi med snorer om livet, høie støvler i lave oversko af læder med tre tommer høie hæle. Disse oversko tages altid af, naar man træder ind i et hus eller en moské. Paa hovedet bar de enten

uhyre hvide turbaner eller mangefarvede kalotter. Hestene var smaa, men de saa stærke og udholdende ud. Ofte saa jeg to mænd oppe paa én hest, og engang var der to kvinder, hvoraf den ene bar et lidet barn. De har altid meget korte stigbøiler som i Marokko, Algier og Tunis. Enkelte kvinder saa jeg tilfods. Deres dragt bestod af et broget liv og skjørt, sort slør og støvler saa lig mændenes, at de gjorde et høist ukvindeligt indtryk. Mange smaa tungt lastede æsler drog sig langsomt forbi. Nogle uhyre støvskyer hvirvlede sig op foran os: en hel del vogne fulde af indfødte, iført regnbufarvede klæder, som mindede om Josef i Ægypten, drog forbi. Vi saa lange rader af enetages butikker indhegnede af stampede jordvolde. Der var et stort fængsel, hvori indfødte gjerne ønsker sig indesperrede om vinteren, fordi de da ialfald faar mad og godt husly. Hotellet var en komfortabel 1½ etages bygning af mursten, hvor jeg fik værelse helt efter min smag, og den tyske værtinde kunde levere alle mulige gode retter. Paa den store boulevard ligger militærguvernørens hus og flere barakker. Der er omtrent 5000 soldater i garnisonen i Samarkand. En almindelig soldats tjenestetid er 5 aar. Disciplinen er meget streng, og tropperne tog sig godt ud. Officererne er ikke blot udmerket kyndige i sit særlige fag, men ogsaa høit dannede mænd og allesammen gjæstfrie og belevne. Deres sprogkyndighed er forbausende; sjelden møder man en høiere officer, der ikke taler flere sprog — og helt uden fremmed akcent.

Nær den store boulevard er parken med store tætte træplantninger. Her spiller militærmusiken 2 gange om ugen. De russiske officerers huse og nogle faa butikker er af mursten. Alle disse huse er omgivet af smukke haver med frugttræer og blomster. Hele byen ser europæisk ud; de faa indfødte skal ikke forstyrre en i illusionen. Over træerne fik jeg et glimt af byen Samarkand med taarnerne af store, gamle, forfaldne moskeer medresseh'r (skoler eller teologiske seminarier) og gravmæler. Især fangedes blikket af Tamerlans grav. Naar man ser paa disse stolte ruiner, gaar det pludselig op for en, at man befinder sig i den by, som i den første halvdel af det 15de aarhundrede var den store Timur eller Tamerlans hovedstad.

Mysticismens sygdom og literaturen.

(Efter Guglielmo Ferrero i *„Revue des Revues“*).

Trods maskinerne, vor industrielle kultur og de fremskridt, hvormed videnskaben uophørlig forbauser menneskene, oversvømmer en underlig mysticisme nu om dagen hele det europæiske samfund. Den optræder under alle mulige former som kunstnerisk, moralsk, social, religiøs mystik; i alle lande: Rusland, England, Tyskland, ja selv hos de latinske racer, hvis skepticisme næsten er blevet et ordsprog, — i Frankrig og Italien. Literaturen er gjennemtrængt af den i den grad, at Max Nordau har troet at burde skrive en bog for at bekjæmpe denne retning, som forkynder menneskeheden, at den bør udvikle sig bagover, og som virkelig mener, at civilisationens mennesker skal vende tilbage til de primitive vildes ideer, sæder og institutioner. Hvorsomhelst man vender blikket, møder man sociale og psykologiske fænomener, dem man vilde anseet for absolut umulige i en civilisation som vor, — de kan blot karakteriseres som en atavistisk spøgelseagtig gjenopdukken af forgangne gravlagte aarhundrer.

Som nu f. eks. Tolstoi! Man tror at have for sig en broder af den hellige Franciskus. Der gives maaske ikke i historien to personligheder, der frembyder saa mange lighedspunkter. Deres livsløb er omtrent det samme. Begge fødes i en rig familie. Begge faar en udmerket opdragelse, begge glæder sig ved livet og nyder dets fornøielser, til de naar en vis alder, — saa med engang aabenbares sig for dem den afgrund af lidelse og elendighed, hvorpaa den hele samfundsbygning hviler og det er nok til, at frembringe en uhyre revolution i deres indre. Fra nu af vil de blot en ting: stige ned i denne afgrund, og bringe lys derned, — de er blevet reformatorer af moralen og samfundet. Trods den store afstand i tid og sted mellem dem viser deres teorier merkværdige lighedspunkter. For den hellige Franciskus som for Tolstoi er udgangspunktet det samme, nemlig en enkel og klar religiøs følelse, troen paa Gud og kjærlighed til Gud, og maalet er det samme: et liv i forsagelse og kjærlighed, i hengivelse og arbeide for menneskene, lykken er at leve for andre. Følgelig begynder begge en lidenskabelig forkyndelse, hvis eneste endeløst gjentagne omkvæd er, at man skal vende tilbage til den oprindelige kristendom. Fornyelsen af Evangeliets tankegang, gjenreisningen af dets værdier i menneskenes sind, det er de to reformatorers ligelydende program; og selv giver de det første eksempel ved at forsage sine rigdomme, opgive sin sociale stilling for at leve den sande kristens liv, som har forstaaet og bøiet sig for Jesu ord. Interessant er det ogsaa at lægge merke til, hvor St. Franciskus og Tolstoi ligner hinanden i literær begavelse. Vistnok kan ikke

den førstes Sang til solen, dette forvirrede og klodset formede digt, sammenlignes med visse steder hos Tolstoi, der hører til det beundringsværdigste, som er skrevet i dette aarhundre. Men tænker man tilbage paa hin uvidenhedens og mørkets tid, hvori St. Franciskus skrev sine uformelige perioder og mindre vellydende vers, synes de overordentlig merkelige; de er jo blot et ufuldkomment udtryk for en entusiasme, der i en mere rafineret tid vilde skabt et af kunstens hovedverker.

Imidlertid maa disse talrige lighedspunkter ikke lade os glemme, at der er en grundforskjel mellem arten af den indflydelse, som disse to mænd har øvet over sin samtid. Denne forskjel kunde maaske udtrykkes saaledes, at St. Franciskus skabte en bevægelse, der gav sig udslag i en omformning af livet, medens Tolstois indflydelse er af ren literær art. I nogle aar frembragte den hellige Franciskus' lærdomme en hel revolution i store dele af Europa. Det var en befrugtende regn af kjærlighed og menneskefølelse, som først faldt over Italien og siden naaede Frankrig, Tyskland, Polen, Ungarn. Vistnok blev denne revolution af kort varighed; men i den tid, den holdt sig levende, bragte den tusener af mennesker til at sætte den store lærers teorier ind i livet. Efter hvad tidens historikere meddeler, forsonede familier, som i aarhundreder havde været fiender, sig offentlig med hinanden og glemte fortidens blodige mord og hevnfølelser. Rige mænd gav hele sin formue til de fattige og levede tiggermunkenes ydmyge liv. Omvendte af mesterens milde lære eftergav aagerkarle, som før ikke havde kjendt skaansel, sine skyldnere deres gjæld og lod dem, som sad i fængsel, sættes i frihed. Tyve, snigmordere og skjøger opgav sit lastefulde liv og gjorde bod: ved et senere eksemplarisk levnet skulde de vinde tilgivelse for sine synder. Vistnok varede hele denne bevægelse ikke længe; thi lasten, egenkjærligheden og synden gjenvandt hurtig sin plads i menneskehjerterne, hvorfra denne opbrusning af en fælles følelse havde fordrevet dem; men der var dog øvet en direkte indflydelse paa den menneskelige livsførelse.

Leo Tolstoi er ikke saa lykkelig. Der er maaske ikke for tiden i Europa en skribent, der bliver mere læst; men heller ikke er der en moralsk reformator, som vinder færre tilhængere. De største tidsskrifter trykker hans artikler, og alle aviser gjør uddrag af dem. Hans bøger oversættes paa alle sprog og sluges graadig af hele verden. Ja selv de tanker og ytringer, han lader falde i private samtaler, opbevares og udbredes med en uhyre reklame af pressen, en reklame hundrefoldig kraftigere end alt, hvad der blev gjort for den hellige Franciskus. Og dog findes der blandt en million mennesker, som har læst Tolstois bøger, ikke en, der har forsøgt paa at virkeliggjøre hans ideer i sit liv, — undtagen maaske nogle russiske bønder, der lever i grevens nærhed og efterligner hans maade at leve paa, sikkert uden at have læst en eneste af hans bøger. Tolstoi er en af den

europæiske literære verdens mest glimrende personligheder, men som reformator er hans indflydelse omtrent lig nul.

Hvad er saa aarsagen hertil? Hvorfor virker Tolstoi udelukkende literært paa det moderne samfund, medens hans forgjænger fik menneskene til at leve sit liv paa en ny maade? Aarsagen dertil er bogen og alle de indirekte meddelelsesmidler for tanken, som civilisationen har skabt, og som har forandret helt det psykologiske vekselvirkningsforhold mellem læreren og disciplene. Man ved, at den sterkeste impuls til handling er synet af handlingen, medens de andre suggererende midler: ordet og skriften er uendelig mindre virkningsfulde. Holder en officer en tale til sine soldater for at opmuntre dem til modig at marchere mod fienden, vil resultatet være tvilsomt; men styrter han selv i spidsen for dem, vil soldaterne instinktmæssig følge ham, revne med ved synet af bevægelsen. Akkurat det samme er tilfældet, naar det gjælder om at forandre det menneskelige liv. Eksemplet øver ved sin umiddelbart gribende, suggestive magt den allerstørste indflydelse, medens andre indirekte midler er næsten unyttige.

I middelalderen derimod kunde der blot virkes for en ide som St. Franciskus', ved apostle, der fyldte af ild og begeistring drog ud i verden for at prædike den nye lære. Og disse apostle, som saaledes kom i direkte berøring med den store mængde, fulgte selvfølgelig ogsaa i sit liv mesterens lære. Og ved eksemplets suggestive kraft bragte de ogsaa mængden til at virkeliggjøre læren i sit liv. I vore dage derimod kommer reformatoren ikke i berøring med mængden. Han sender ikke apostle, men bøger og avisartikler udover verden til de millioner mennesker, som venter paa dem; men disse bøger og artikler, der er udmærket skikkede til at meddele hans tanker, har kun liden kraft til at avle handling. Man læser bøgerne, beundrer dem, men faar ikke af dem nogen evne til at gjennemføre deres ideer i sit liv. Tolstois eneste virkelige proselyter er nogle uvidende russiske bønder. Den hemmelige skjulte magt, som tilintetgjør hans reformers praktiske værdi, er bogen. Og det er sandelig underligt, at han, som har aabenbaret en slig ubøielig logik i sin opløsende kritik af civilisationen, og som ud fra sit standpunkt ikke er bange for at fornægte videnskaben, de moderne opfindelser osv., benytter sig af bøger til at udbrede sine meninger og har agtelse for dem! Ikraft af sit standpunkt burde han have fordømt bøgerne, disse fordærvelsesprodukter, som den raadne civilisation har frembragt. Han burde holdt op at skrive, drevet sin propaganda med sit ord og eksempel og sendt missionærer udover verden istedenfor bøger og avisartikler. Han har villet dræbe den moderne civilisation med et vaaben, som er denne civilisations egteste og mest betydningsfulde produkt, og han har gjort ynkelig fiasko.

Jeg er ikke blandt dem, som klager over, at Tolstois forsøg paa at

omvende verden er mislykkedes. Hvor tiltalende det end kan synes i visse henseender, især paa grund af de moralske principer, hvorpaa det er grundlagt, saa er det ikke destomindre et rent kimærisk foretagende af en helt unyttig art. At Tolstois forkyndelse literært har været en seir, er let at forstaa. Den bærer paa bunden en oprørsfølelse mod alt det onde og al den lidelse, som det moderne samfund unegtelig stønner fortvilet under; og menneskene er glade i at læse de bøger og høre paa de taler, som indeholder skarpe og bitre angreb paa de elendigheder, de lider under. Men at tro, at man ved moralsk propaganda kan bortskaffe livets onder og lidelser, er det samme som at tro, at man kan afvende stormen ved at ringe med kirkeklokker. Vi, der i kraft af naturvidenskabens fremskridt har opgivet troen paa mirakler i den fysiske verden, tror endnu paa mirakler i den sociale, thi aarsagerne til de sociale fænomener er næsten ukjendte. De mangler og elendigheder, hvorunder de moderne samfund lider, beror paa høist sammensatte aarsager, som mennesket kun har en begrænset magt over. Og saalænge ikke den naturlige udvikling har bortskaffet disse aarsaager, er det barnsligt at drømme om verdens forbedring ved forkyndelse af moralske teorier, hvor ophøiede end disse monne være. Af denne grund tør man se et glædeligt fremskridt i den kjendsgjerning, at Tolstoi ikke faar disciple som St. Franciskus i gamle dage. Hvortil tjener, trods al deres storhed, disse forbigaaende begeistringsudbrud, fra hvis høider menneskeheden blot synker dybere ned i afgrunden? De forstyrrer tingenes jevne gode gang, foraarsager et unyttigt spild af kræfter og forsinker blot maaske denne langsomme udvikling, som gjennem utallige vanskeligheder fører til menneskehedens absolute forbedring.

Og det er, som vi allerede før har bemerket, bøgerne, vi skylder denne lykkelige udviklingsevne; det er bøgerne, som gjør slige reformatorers indflydelse til en blot og bar literær begivenhed ved at umuliggjøre den ligefremme suggestion, som fører til handling. Og her finder vi et nyt synspunkt, fra hvilken man kan betragte den moderne literatur og dens rolle i tidens aandsliv: literaturen — og særlig den mystiske og sygelige literatur — bliver et forsvarsmiddel mod mange abnorme tankeretninger og følelser, der uden den vilde slaa ud i handling.

Hvad der saaledes gjælder om Tolstois bøger, gjælder ogsaa hele vor tids mystiske og sygelige literatur. Hvor besynderlig den end kan forekomme os, saa er den ingen fare, som Max Nordau tror, men tvertimod et forsvarsvaaben: den forvandler til literær nydelse og snak en hel del sygelige og abnorme tilbøieligheder, som uden den vilde skaffe sig udslag i gjerning. I vore nervøse samfund, der er overanstrengte af arbeide, svækkede ved brugen af ophidsende drikke og ved heftige sindsbevægelser, er der en umaadelig mængde individer, som lider under abnorme og sygelige

drifter. Imidlertid lykkes det dem i det daglige liv at skjule disse streger der ikke hindrer dem i at udføre sit jevne arbeide i samfundet; men under visse ydre omstændigheder kunde de let komme til at begaa slemme ting. Her er det, at literaturen virker saa heldbringende; gjennem den opnaar de en ren literær tilfredsstillelse af sine lyster og hindres derved fra at søge tilfredsstillelse i det virkelige liv. Der gives f. eks. en form af kjærlighed, som i psykiatrien kaldes erotomani. Denne kjærlighed er af en saa platonisk og ideal karakter, at den undertiden vækkes af rent imaginære væsener. De, der betages af denne kjærlighed, forelsker sig i kvinder, som ikke er til, eller som de blot har hørt tale om; og fyldte af en brændende lidenskab, hvori der ikke findes en anelse om ydre besiddelse, lider, frydes og fortviler de, saa de kan begaa selvmord for disse væseners skyld, der blot findes i fantasiens verden. Disse mennesker er jo gale. Men der er i ethvert samfund en hel del mænd og kvinder, som er fuldkommen friske, men har skjulte erotomane tilbøieligheder, som naarsomhelst kan give sig udslag. I middelalderen havde slige tilbøieligheder let for at bryde ud, og vi møder i denne tid erotomane epidemier, der optræder saa voldsomt, at de er nær ved at ødelægge hele byer. Saaledes fortæller Lacurre (i *Mémoires sur l'ancienne Chevalerie,* XVIII, 6), at i det 16de aarhundre optraadte der i Poitou en sekt, som kaldtes *Gallois* eller *Galloîse*. og som foraarsagede alvorlige uordener i landet. Disse folk var erotomaner; og deres høieste lykke var at dø som martyrer for sin kjærlighed. Om vinteren mødte man dem næsten nøgne ude paa markerne, søgende efter det fantasivæsen, som de var forelsket i. Carvantes' udødelige bog fortæller os nok om, hvor det yrede af erotomaner paa hans tid i Spanien. Mange af trubadurerne, som f. eks. hin Rudel, der i Frankrig forelsked sig i en dame i Tripolis, — hvem han blot havde hørt omtale, — begav sig afsted for at opsøge hende og døde paa reisen, var sandsynligvis erotomaner, hvis sygelige tilbøieligheder saa let kunde vækkes i denne underlige middelalder, hvor kjærligheden skabte saa mange besynderlige sædvaner og teorier, I vore dage derimod er disse farlige aandelige epidemier ikke længer mulige eller i det mindste uhyre sjeldne. Og aarsagen? Simpelt hen literaturen, der skaffer disse tilbøieligheder kunstigt afløb. I middelalderen meddelte de intelligente erotomaner direkte ved sange og ord sine besynderlige forvildelser. I vore dage skriver de bøger, hvori de udvikler sine udskeiende teorier om den ideale kjærlighed, de besynger i digte og romaner sin platoniske flamme og udøser sin foragt over sanseligheden. Og de, der i middelalderen under indflydelse af erotomane tilbøieligheder vilde slaaet sig sammen til en sekt som de ovenfor nævnte *Gallois,* nøier sig i vore dage med at læse *Kreutzersonaten* eller en anden bog viet den platoniske kjærligheds pris.

Et interessant eksempel paa literær indflydelse af en personlighed, der i tidligere tider vilde have omformet virkeligheden, giver Byron os. Han var, som Taine har bemerket, i langt høiere grad handlingens mand end skribent. Man tænke sig denne umaadelig vilde fantasi, denne lynsnare impulsive vilje, kort sagt hele denne evindelig urolige natur sat tilbage i korstogenes eller de store opdagelsers tid i det 15—16 aarhundre, og der er ingen tvil om, at han vilde været en forvoven korsfarerhøvding eller opdagelsesreisende; ved sin veltalenhed og eksempel vilde han bragt folk til at følge sig, som i grunden var de samme eventyrere som han selv, men trængte en fører til at gaa i spidsen. Men nu vokste han op i en tid, da den kolde beregnende forstand leder ethvert foretagende; og da denne uhyre urolige fantasi ikke fandt omgivelser, hvori han kunde virkeliggjøre sine vilde drømme, gav han os i stedet en digtning om landeveisrøvere og langveisfarende og stormfulde eventyr i naturen og menneskeverdenen. Og de, der i middelalderen vilde fulgt ham paa korstog eller reise, blev nu hans beundrende læsere.

Jeg tror derfor ikke, at vi behøver at lægge synderlig merke til denne sygelige literatur, som med hver dag vinder øget udbredelse i det moderne samfund, denne degenererede dekadence-kunst, der saavel i sin høieste som laveste form er stridende mod fornuften og den sunde følelse. Jeg negter ikke, at de sygelige bøger kan øve en daarlig indflydelse, især paa let paavirkelige og lidet modstandsdygtige individer. Men man maa altid ved bedømmelsen af de menneskelige ting have øie for baade det onde og gode. Og hvor farlige herjinger end en slig bog kan foraarsage i en for indtryk modtagelig hjerne, saa vil den dog altid gjøre mindre skade, end om vedkommende bragtes i direkte berøring med den aandstilstand, hvoraf bogen var fremgaaet. Bogen bliver derfor det bedste forsvarsvaaben mod de farlige aandelige folkesygdomme, som i tidligere tider var samfundets værste ødelæggere. Literaturen bliver helbredelsesmidlet mod det onde, hvis kraftigste befordrer den er, akkurat som de baciller, den moderne lægevidenskab putter ind i legemet for at beskytte organismen mod den sygdom, hvis aarsag disse baciller er. Man læser bogen, finder deri afløb for sine abnorme tilbøieligheder, lukker den, og samfundet fortsætter uden nogen forstyrrelse sin rolige gang mod fremtiden.

Beskriv altsaa kun literaturens sygdom, mine herrer symbolister, prærafaelitter, „parnassiens", tolstoi'ianerne og mystikere — eller hvad I nu kalder eder! Naar I skriver eders syge bøger, arbeider I blot paa at vedligeholde det moderne samfunds sundhed.

Et prægtigt arbeide:

Amerikanske Village Improvement Societies.*)

(Efter B. G. Northrop i „*Forum*").

Forfatteren af denne artikel er en af dem, der for 30—40 aar siden satte *village improvement societies* igang. De findes nu over hele Unionen, og deres indflydelse føles langt udover de kredse og og landsbyer, hvor de direkte arbeider. De har skabt en lyst til og en ærgjerrighed efter at have vakre omgivelser, sunde og nette byer og landsbyer, der holder paa at gjøre de Forenede Stater til det vakrest bebyggede land. Forfatteren giver her en række eksempler paa, hvad der er udført; de opfordrer af sig selv til efterligning.

Et *Village Improvement Society* er en forening, der sætter sig det maal at forskjønne og udbedre landsbyen og dens omgivelser, beboernes huse, hjem og liv paa alle mulige maader. De er frivillige sammenslutninger for i en fart at faa gjort ting, som det offentlige styre neppe nogensinde (og kanske med fuld ret) vilde tage sig helt af. De udbedrer gader og veie, planter træer, lægger fortauge, opstiller springvand, drikkekar for heste langs veîene, bygger biblioteker, arrangerer foredragskurser, anlægger haver og parker, udsætter præmier for de nettest holdte privatgaarde, sørger for smagens udvikling i alle retninger osv. i det endeløse.

Det første *Village Improvement Society* dannedes i landsbyen Stockbridge i Massachusetts for netop 40 aar siden. En dame gik naturligvis i spidsen. Landsbyen var et fuldstændigt grisehul — som landsbyer er flest. Gader og veie var saa elendige, som de alene kan være i et nyt land som Amerika; vogne sad ofte fast i sølen i hovedgaden. Husrækkerne var uregelmæssig byggede. Der var hele damme midt i gaden paa regnveirsdage. Træer var sjeldne, og fortauge fandtes næsten ikke. Husene var slet vedligeholdte og stygge, haver yderst sjeldne og den amerikanske „græsplæn" foran dem uden blomster, buske eller træer og desuden slet vedligeholdt. Kirkegaarden havde et forfaldent trægjærde og var overvokset af ugræs.

Dette skar den nævnte dame i øinene; det syntes hende altsammen saa unødigt. Hvorfor ikke forbedre det hele? Med lidt god vilje kunde det naturligvis gjøres. Hun talte til venner og naboer, og et *Village*

*) Landsbyforbedrings-selskaber eller „Selskaber til landsbyernes vel".

Improvement Society var resultatet. Man begyndte med at udbedre gaderne og plante skyggetrær. Der holdtes foredrag og agiteredes og samtidig udsattes der aarlige præmier, — 37 kroner til den, der i aarets løb udførte de fleste forbedringer paa sin egen tomt, 37 til den, der byggede det længste og bedste fortaug, 37 kroner eller en sølvpokal til den, der plantede de frodigste femten trær, med en anden og tredie præmie til de næste i rækken, og kr. 1.80 gaves for hvert plantet træ, der trivedes.

Bidrag kunde ydes til selskabet enten i kontanter eller i arbeide og materialier. En bonde kunde f. eks. give tømmer til et træfortaug langs en vei, en anden kjøre en del læs grus til veiarbeidet, en tredie selv gaa paa veiarbeide i den lettere aarstid, en fjerde udlaane sine heste, osv.

Tilsammen — i kontanter eller arbeide — indkom der allerede det første aar ca. 5000 kroner. Arbeidet viste sig saa virkningsfuldt og appellerede saa sterkt til omtrent alle, — jo mere, desto mere der øvedes, — at det snart omfattedes med interesse og begeistring af hele landsbyen. Velstaaende personer blandt indbyggerne gav større summer. Der arbeidedes ikke længer for præmiernes skyld, men af interesse og lyst i en ædel kappestrid om, hvem der kunde gjøre mest til at forskjønne det fælles hjem. To privatmænd gav præmierne. En anden gav 7500 kroner til et frit landsbybibliotek. Straks vilde andre være med, og summen fordobledes næsten øieblikkelig. En tredie gav det nybyggede bibliotek et hus, — byggede det et vakkert hjem med frie og altid aabne læseværelser for 90,000 kroner. En fjerde vilde ogsaa være med og gav 37,000 kroner til anlæg af en landsbypark; en femte lagde saa straks til fri grund til anlægget og 18,000 kroner desuden. Snart var det bare den gamle jernbanestation, der mindede om de slette, gamle tider. Saa tog selskabet fat paa den; tilbød at betale det halve, hvis jernbanekompaniet vilde bygge en vakker, liden bygning og anlægge og vedligeholde en park omkring den. Det blev gjort. — Pengene kom ind raskere, end selv det ærgjerrige selskab kunde finde brug for dem; det har nu 15,000 kroner liggende i bankerne. Selv rent økonomisk seet har arbeidet været en seir. Tomter og bygninger i landsbyen og gaarde i omegnen er selvfølgelig steget betydelig i pris. Beboerne har gjort selskabets stiftelsesdag til en lokal helligdag, der hvert aar feires med stor jubel.

Det fæle gamle Stockbridge er forsvundet, og i dets sted er der nu en af de vakreste landsbyer, man kan tænke sig; med prægtige gader, skyggede af herlige løvtrær, et ligefrem storartet, men dog lunt, hjemligt og landligt parkanlæg, en jernbanestation, der allerede paa trænet giver den reisende en følelse af at „her er der godt at være“, et bibliotek — ogsaa lunt og i harmoni med de landlige omgivelser — som mangen større by

vilde misunde det. Forfaldne huse og fæle tomter er ikke at se; alt er vel og omhyggelig vedligeholdt; overalt ytrer sig smag og nethed. Hele herredet har nydt godt af selskabets virksomhed. Langs alle veie svaierde store skyggetrær; overalt er der vakre haveanlæg og koselige, velholdte bygninger.

New Milford i staten Connecticut var endnu i 1872 et andet Stockbridge. Da dannedes der et *Village Improvement Society*. Medlemskontingenten sattes først til 18 kroner aaret; men senere er den nedsat til kr. 3.70. Damerne tog atter fat og holdt basarer. Grundeierne holdt et møde og gav frivillig selskabet en „skat" af 5 kroner pr. løbende fod af gadefront. Paa fire aar skaffede selskabet tilveie 26,000 kroner, mens private ved eksemplets magt anvendte 9,000 kroner til forskjønnelse af egne tomter. Resultatet er atter en næsten ideal landsby, hvor forfattere og rigmænd trækker sig tilbage fra de store byer for rigtig at nyde livet.

Wyoming i Ohio var endnu i 1880 et værre Stockbridge. Interesserede personer fik da et „massemøde" sammenkaldt. Der dannedes et selskab med en bestyrelse af fire mænd og fire kvinder. Der nedsattes komiteer for træplantning, fortauge, drænering, koncerter, foredrag og selskabelighed. Indbyggertallet var 700. Omtrent hver voksen mand og kvinde indskrev sig som medlem. De tog først og straks fat paa en forbedring, der var skrigende paakrævet, — jernbanetomternes forskjønnelse og regulering. De fik samlet 4000 kroner. Jernbanekompagniet lagde til 1500 og skaffede grus og sand frit. Resultatet er den vakreste stationspark paa den hele jernbanelinje. Anlægget gaves i en erfaren landskabsgartners hænder. Næste aar begyndte plantningen af træer i gaderne. Fire tusen vakre, levende trær er nu resultatet i den retning. Medlemskontingenten var først 11 kroner, men nedsattes senere til kr. 7.50 pr. aar og til kr. 3.50 for mindreaarige. De sidste kan betale afgiften ved at plante ét levende træ under komiteens opsyn. Selskabet har sørget for et gjennemført gadevandingssystem. Mangfoldige kilometer af stentrottoirer er lagt. Private har atter foræret landsbyen et bibliotek med vakker og rummelig bygning.*) Selskabet har ogsaa banlyst politik fra landsbyens lokale styrelse.

Smaabyerne rundt Chicago har udført vidundre i retning af skjønhedsanlæg, men saa beboes de rigtignok ogsaa for en væsentlig del af vel-

*) I flere af disse landsbyer er biblioteket aabent hver dag og undertiden hele dagen, saa adgangen til at faa bøger der er lettere end i Norges hovedstad, hvor man maa passe paa inden to bestemte timer af de fem dage i ugen, — hvad universitetsbibliotet angaar.

staaende og tildels rige folk. Kjøreveie eller boulevarder er her anlagt over det ugunstige, altfor flade, før sumpige terræn, saaledes at de nu kan sidestilles med de vakreste veianlæg for luksuskjørsel, der nogensteds findes. Hver ujevnhed, hvert naturligt punkt i terræn og omgivelser er blevet udnyttet til det yderste af landskabsgartnerne, der har havt frie hænder og *carte blanche*. Smaa dalfører er blevet beplantet, kunstige klipper og vandfald arrangeret, flade sletter skjult af tætte træplantninger osv. En af disse veie er 60 kilometer lang, uden en eneste vei- eller jernbanekrydsning, skjønt den løber igjennem Chicagos af jernbaneskinner gjennemfurede omgivelser.

Honesdale er en liden by i Pennsylvanias kuldistrikter. Her syntes kampen næsten haabløs, indtil damerne tog den op paa egen haand og for blot fire aar siden dannede et *Village Improvement Society*. Det bestaar udelukkende af kvinder. Mænd optages blot som æresmedlemmer. Resultatet af de fire aars virksomhed er blinkende rene gader, vakre haveanlæg, træplantninger og blandt befolkningen en æresfølelse, der gjælder deres gaardes og tomters nette udseende. Flere fæle, gamle bygninger tilhørende kul- og kanalkompaniet er paa kvindernes forestillinger blevet nedrevne af eierne, og tomterne, under selskabets æstetiske ledelse, udnyttet til nybygning eller til parkanlæg.

Montclair er en større by i staten New Jersey. I 1878 sammenkaldtes et massemøde og dannedes et selskab. Samme aften opnævntes en træplantningskomite, der næste morgen sendte bestilling paa flere hundre trær. Kvinderne tog atter fat paa egen haand og organiserede et kvindeligt *Improvement Society*. De har allerede givet landsbyen et bibliotek. Selskabet fik al opklistring af avertissementer paa gjærder, vægge, trær og klipper forbudt. Gamle sundheds-love blev rodet frem af kvinderne, og det mandlige bystyre tilholdt at se dem efterlevet. Skolebørnene er ansat som en art frivilligt og begeistret renligheds- og nethedspoliti. De tilholdes at opsamle alt, de maatte finde paa gader eller veie — papir, fliser, frugtskaller eller lignende, der virker stødende paa ordenssansen. Smaa galvaniserede jernkasser findes opstillet med visse mellemrum, for at optage opsamlinger, til de kan bortkjøres.

Ogsaa byerne har optaget ideen. Springfield i Massachusetts, der omtaltes i forrige hefte af tidsskriftet, har saaledes sit *Improvement Society*, hvis maal angives at være: „at opdrage den offentlige mening og følelse til at forskjønne hjem, gader og omgivelser i vor by, og i det hele at virke for dens høist mulige udvikling.“ Selskabet har bygget badehuse,

uddelt planter og frø for at opmuntre blomster-holdet i hjemmene. Præmier er udsat for den vakreste samling af hjemmeplanter. Veie og gader er udbedret, og et af de største og vakreste parkanlæg i den Nye Verden udført.

Staten Massachusetts gaar ogsaa her i spidsen. Dens *Improvement Societies* har gjort dens smaabyer og landsbyer til de mest indtagende hjem, nogen kan drømme om. Over 22 millioner kroner er skjænket af private til biblioteker og biblioteksbygninger alene.

Den psykiske komedie.

(Efter **Charles Sedgwick Minot** og **Frank Podmore***) i „*North Am. Rev.*").

I forrige hefte blev der gjengivet en artikel af Charles Sedgwick Minot om teosofien og dens profetinde. Samme forfatter tager under ovenstaaende overskrift ganske voldsomt fat paa de psykiske selskaber i England, Amerika og Frankrig. Disse selskaber bestaar væsentlig af kjendte og tildels fremragende mænd fra forskjellige omraader. De er dannet, fordi medlemmerne synes, at alle fænomener, som spiritisme, hypnotisme, tankeoverføring o. l. bringer tiltorvs, i hvert fald bør nøkternt, rolig og videnskabelig undersøges, forat man kan faa rede paa, hvor meget der maatte findes af virkelig troværdigt i dem, og forat man saa paa grundlag af den saaledes rensede og fastslaaede kundskab til fænomenerne kan søge at forklare dem og finde de love og kræfter, der aabenbares gjennem dem. Selskaberne er saaledes udelukkende undersøgelsesselskaber. De indtager intet standpunkt, har ingen fordomme, ingen forhaandsteorier. De bestaar af mænd, der har evne til at vente med at opgjøre sig meninger, til de fuldt ud har undersøgt sagen. Blandt dem er der en række verdenskjendte, videnskabelige navne som professor Sedgwick, professor Barrett, professor Oliver Lodge, den nu afdøde professor Balfour Stewart, Charles Richet i Paris og William James i Boston.

De gaar helt videnskabelig frem med sine forskninger, idet de samler alle de kjendsgjerninger, de kan overkomme, bogfører dem og undersøger dem paa kryds og paa tvers. Deres aarlige rapporter er bindsterke verker.

Charles S. Minot maa da ogsaa give selskaberne megen ros for samvittighedsfuldt arbeide, utvilsom hæderlighed og megen nyttig virksomhed; men han finder, at ogsaa deres medlemmer er for lettroende og kritikløse, og at de derfor af tidens krav paa mirakler har ladet sig rive hen til at indrømme de nye kjendsgjerninger og paastande altfor meget og til derved at give det „mirakuløse" plads iblandt os.

Forfatteren tror blandt andet aldeles ikke paa tankeoverføring. Selskabet erklærer, at dette maa ansees bevist. Han mener, at der her

*) Sekretær for det britiske selskab for Psykisk Undersøgelse.

er vist altfor lidet kritik. Fordi et medium kan gjætte, hvad jeg tænker paa, er det nemlig ikke afgjort, at min tanke overføres til mediet. Der er andre mulige forklaringer. Selv om bedrag o. l. er udelukket, saa staar der dog en „naturlig“ forklaringsmaade tilbage. Det er „tankevanen“. Der etableres nemlig i os bestemte tankevaner og, hvad mere er, der er visse psykiske love, der bestemmer vor forkjærlighed for en ting fremfor en anden, og saaledes virker i retning af at gjøre forskjellige personers tankevaner lige. Særlig mellem aandelig beslegtede individer vil tankevanen blive noget nær den samme. Det vil sige: man løber ikke helt vilkaarlig fra tanke til tanke, men der en lov eller vane, der gjør, at man fra én tanke gaar over til visse andre. Den, der er aandelig beslegtet med mig og har den samme tankevane, vil følge samme udvikling. Dersom han derfor helt giver sig sin tankevane ivold og ikke lader denne forstyrres af egen vilje eller ydre paavirkning, vil sandsynligheden for, at han gjætter mine tanker rigtig, efterat han engang har faaet en nøgle til dem, være meget stor. — Inden jo engere en kreds tankerne bevæger sig, desto lettere bliver det at læse dem. Har man saaledes to gaardmænd fra samme distrikt og nogenlunde af samme alder og karakter, saa vil det neppe synes meget underligt, om de, naar de først begge er sat igang paa samme tanke, følges ad videre i sine tanker, saalænge ingen ydre paavirkning forstyrrer dem.

I almindelighed bliver sagen endnu lettere. I eksperimenterne ved saaledes gjerne mediet, at det er et kort, et tal eller lignende, hvorpaa der skal tænkes. Her er altsaa straks tanken indgjærdet inden en trang kreds. Hvor nu tankevanen er nogenlunde den samme hos begge, vil mediet blot behøve at lade sit eget sind frit vælge kort og tal for at have betydelig udsigt til at gjætte rigtigt, hvad den anden har tænkt paa.

Naar et spil kort benyttes, er det af disse grunde ingenlunde saa, at chancerne for korrekt gjætning bliver som 1 : 52, og at derfor fem, seks korrekte gjætninger i 52 vilde bevise tankeoverføring. Chancerne er endnu ikke nøiagtig beregnet, men er snarere som 1 : 5.

Hertil svarer sekretæren for det psykiske selskab, at man har været opmerksom paa dette og i eksperimenterne har udelukket ogsaa denne „tankevane“ som forklaringsgrund. Det er nemlig ikke saa, at den eksperimenterende i regelen selv har valgt, hvad kort han vil tænke paa. Kortet er først blevet trukket ud af et fuldt kortspil. Her spiller altsaa fælles tankevane hos mediet og den „tænkende“ ingensomhelst rolle.

Sekretæren giver derpaa eksempelvis et af de foretagne eksperimenter.

Der benyttes otti træstykker af lighed med en dominobrikke. Paa dem er der stemplet tallene mellem 10 og 90. De er alle i en pose, hvorfra professor Sedgwick trækker en ad gangen (og lægger altid brikken efter endt gjætning tilbage i posen). Den trukne brikke lægges i en dyb æske, hvis kanter ganske skjuler den for mediets blik. Dette befinder sig desuden i hypnotisk trance med lukkede øine, med ryggen til æsken og posen og nogle fod fra dem. Fru Sedgwick sidder et stykke fra dem begge og noterer øieblikkelig alt, hvad hun ser eller hører. Mediet gjætter

helt rigtig 7 gange af 31. Sandsynlighedsberegningen giver blot rimelighed for én korrekt gjætning af 81.

Foruden de 7 helt rigtige gjætninger er der ogsaa flere, der er delvis rigtige. Saaledes gjættedes fjorten gange det ene sifer rigtig. Flere gange rettedes gjætningerne af mediet selv, undertiden til det bedre og undertiden til det værre. Han synes at have glemt, at der blot er tosifrede tal, idet han et par gange opgiver tresifrede. Han taler hele tiden om, at han „ser" tallene. Og hans feiltagelser er ogsaa ofte af den art, som nærmest forklares ved daarligt syn, saaledes forveksler han undertiden 3 og 5, 4 og 1 og lignende. Han har ikke paa forhaand seet brikkerne, hvor tallene er merket i rødt paa umalt træ; men spurgt, hvordan tallene ser ud, svarer han, at de er „hvide — graaagtig-hvide".

En del af hans svar er ved sin form ganske illustrerende og gjengives derfor:

Det trukne tal.	Gjætning.
61	„26."
84	„En treer og en toer, tror jeg — 32."
47	„Er det 0? — 02; det kan jo ikke være det."
80	„11 — er det ikke? to enere." — Sedgwick: „Se nu godt efter." — „11."
18	„Jeg tror det er 1 og 0."
56	„Ser ingenting." — Sedgwick: „Du ser det nok om et øieblik." — „Der er en sekser, og — tror jeg — en toer; 26 er det vist."
37	„Jeg ser en treer; — der er tre tal — 147."
61	„Det er 61, tror jeg."
40	„4, 0, tror jeg."
33	„Nei, jeg kan ikke se, — — kan ikke se det." — Sidgwick: „Vent lidt. — Ser du det nu?" — „Nei. — — Det er en underlig tingest, det; en blanding; 5 og 8, — ser ud som en treer eller otter, — tre tror jeg."
74	„Er det en firer? — Det er en firer og en syver. — Nei, det er ikke. Kjære vene, det er jo en femer, jo, tror jeg, — 54."
45	„Jeg ser ingenting. Nei, jeg ser det ikke. Hvad er det, som gjør, at det varer saa længe, før det kommer? — Nu ser jeg det. Det er fire og fem."
59	„Jeg ser noget, der ligner en toer. Det er en toer. Og det er en nier. 29, tror jeg." — Sedgwick: „Er du sikker paa det første tal?" — „Ja; 29."
66	„Ja, det er to seksere."
21	„Det er en ener og en toer, — 21. — Og saa mange, som der er af dem da."
80	„Otti."
73	„Saadan en mængde tal! . . . . . En treer til høire. Og jeg tror der er en otter. — 693."
83	„85."
21	„24."

Ved andre lignende eksperimenter befandt mediet sig endog i andre værelser eller etager og stadig under skarp kontrol. Og disse eksperimenter er gjentaget utallige gange med lignende resultater. Den, der har seet dem, siger forfatteren, vil finde det vanskeligt at betvile tankeoverføringens realitet.

Ved hjelp af tankeoverføring søger saa selskabet at forklare de hyppige historier om døende, der i dødsstunden har „vist sig for" fjerntboende slegtninge eller venner. Man har for det første samlet en hel række af saadanne tilfælder, hvor tvil om, at vedkommende virkelig har seet den afdødes billede for sig, er omtrent udelukket.

Selskabet har to grunde til at forklare denne kategori af hallucinationer ved tankeoverføring. For det ene er det fastslaaet, at lignende hallucinationer er blevet frembragt paa lange afstande ved operatørernes viljeanstrængelse. Det vil sige, visse naturer kan faa fjerntboende venner eller andre til at se deres billede for sig. Noget lignende antages da at kunne foregaa paa dødssengen, naar den døende med en kraftig og sidste viljeanstrængelse retter sine tanker mod en bestemt person.

For det andet er disse fænomener saa talrige, at det er ugjørligt at forklare dem som blot tilfældigt sammentræf af omstændigheder, saaledes at det kun skulde være den rene tilfældighed, at den ene person „ser for sig" den døende netop i samme øieblik som denne dør, — uden at der i virkeligheden findes nogen forbindelse mellem de to ting.

Tankeoverføring bliver saaledes her den enkleste forklaringsmaade.

Endelig mener Minot, at alle disse historier, der fortælles, kun er udslag af den samme gamle overtro, som finder udtryk i folkeeventyr og nissesagn f. eks. — blot overtroen, der stiger personerne til hovedet og faar dem til at indbilde sig, at de selv har seet noget. Denne forklaring anser den anden forfatter som ganske meningsløs. Alle historier, der er blevet samlet, bærer det tydeligste præg af personlig, lysvaagen oplevelse, og viser ikke spor af nogen forbindelse med gammel overtro. Af 17,000 personer, der er blevet spurgt, om de nogensinde har erfaret hallucinationer af nogen art, har 10 pct. svaret bekræftende.

Til slutning erklærer sekretæren for det psykiske selskab, at dette med glæde modtager alle vink og al kritik, der kan hjelpe dem til at komme sandheden nærmere og værge sig mod misforstaaelse eller feilslutninger. Men paa den anden side bør ogsaa kritikere, før de kritiserer, sætte sig ind i, hvad selskabet virkelig gjør og har gjort, hvad metoder det anvender, og hvad det har udførf for at bortrydde mulighederne for bedrag og misforstaaelse. Selskabet arbeider paa et nyt felt, hvor de eksperimenterendes eget sind er en del af eksperimentet, hvor alle veie maa brydes, og al erfaring først gjøres. Feiltagelser er derfor at vente i mange retninger. Men det har blot et maal, nemlig at komme tilbunds i disse fænomener og faa rede paa, hvad de er for noget.

Norske forfattere.

II. De yngre og yngste.

Arne Dybfest.

er er en blomst, som heder sensitiva amorosa. Jeg skal ikke kunne sige, hvad de to ord betyder. Det er Ola Hansson, der har opdaget og beskrevet den; og af hans beskrivelse, den jeg forøvrigt finder mindre træffende end navnet, skal jeg citere nogle karakteristiske linjer — „der vokser i det moderne samfunds overkultiverede jord en underlig og sælsom urt, som heder sensitiva amorosa. Dens kronblades aarer er fyldt af morbide oljer, dens duft har en sygelig sødme, og dens kolorit er dæmpet (?) som luften i et sygeværelse med nedrullede gardiner og skjær som en døende aftenrøde.“ Med denne underlige sælsomme plante vil jeg ligne ham, hvis allerede glemte navn staar over disse blade, ham, der døde 24 aar gammel og efterlod sig to bøger — eller rettere sagt en bog i to udgaver — „Ira“ og „En ensom“, der flammer som purpur og skarlagen i vor unge kunsts lidt blege og kolde blomsterflor.

Arne Dybfest er den følsomste, mest umiddelbare og naive blandt de yngste norske poeter. Det vil igjen sige, at han maatte blive den sygeste, bizarreste, ensomste af dem alle. For ham var hvert indtryk en lidelse, en ond drøm, en ængstende hallucination. Ingen af vore digtere har følt virkeligheden mere intenst end denne enkle uudviklede fantast, der følgende sine dunkle indskydelser jog med feberhast gjennem livets mangfoldigt slyngede labyrint.

Vanvittig beruset af sig selv, af den hele underlige verden . . . Hvor kan man lukke sit hjerte for det varme væld af ung strømmende begeistring over tilværelsen, af jublende taknemmelighed for livets gave og bange skjælvende henrykkelse over solen, havet, kvinden og den lyse jord, som synger imod en fra hver side, han har skrevet. Den dag idag husker jeg saa tydelig mit indtryk af den første avisartikel, jeg saa, med hans navn paa foden. Den stod i „Dagbladet“ og fortalte om en italiensk anarkist, han havde truffet sammen med i „det store jublende Paris — glædens deilige by.“ Der var en ganske egen stemning over den af uskyldig naiv, helt betagen forelskelse, den første kjærligheds brusende, sprængende jubelfølelse — et stiliseret glædesudbrud paa 10 feuilleton-spalter, det var hvad denne artikel om en anarkist indeholdt. Og det samme indhold havde

de følgende artikler, der foreligger samlede i et lidet rødt hefte, som i gyldne bogstaver bærer titelen Blbndt anarkister (1890). Det er lutter lyriske stemningsbilleder og henrykkelsesraab over de „liflig duftende“ kokotter paa boulevard St. Michel, Paris’ lys og liv og farver, Chicagos fængsel, anarkisten Albert Parsons, der kaldes „livsglædens apostel“ (!), fyrst Krapotkin o. s. v. Og det værdifulde og nye i bogen var udelukkende denne sprogets lyriske flugt, de lykkelige glimt af en sjelden fin formende evne, der bar bud fra et høist egenartet kunstnertemperament. Den freidige jeg-form, den aabne bekjendende tone minded lidt om Knut Hamsun.

I.

Udpaa sommeren 1891 kom saa „Ira“ — en jeg-roman om kjærlighed og en tyveaarigs selvberuste verdensglæder og verdenssmerter. En underlig bog! Umoden, overmoden, uskyldig, inderlig naiv og samtidig skamløst affekteret, dybt egte med den sterke følelses hele betagende magt og pinlig uegte — langt hinsides enhver blufærdigheds grænser. En bog, som man i første øiebliks ærgrelse kaster langt fra sig, som man siden i erindringen om et enkelt genialt ord, et lykkeligt straalende billede atter vil tage for sig, fordybe sig i, maaske ærgre sig over paany . . . men ikke glemme.

. . . „Nei, du Ira, kjærligheden er ingen blomst. Den kan ikke visne og dø paa én dag. Har den først slaaet rod, saa har der ud fra denne rod vokset nye, og atter fra dem skudt nye rødder ud, og de har fæste dybt i fugtig og frodig jord, og skal den dø, saa maa disse rødder skjæres over en for en, og endnu vil der altid sidde trevler igjen . . . Aldrig forvindes helt kjærlighedens herjing i menneskehjertet.

Naar den kommer, da er det livets store høitidsstund, som ringes ind. Der bliver saa forunderlig stille rundt om dig, en pinsemorgens stilhed, og dit sind brænder i hellig andagt . . . Den vil dræbe din ro og martre din sjæl. For et eneste øiebliks lykke vil der komme tusinde andre øieblikke, da du vil krympe dig i smerte, og din sjæls pinsel vil blive svare. Og du gaar i de lyse dage og i de lange nætter og tror, at nu er du helet, nu er du løst fra den løndomsfulde magt. Men saa bryder den frem igjen ved et blik, som streifer dig, ved et ord, som naar dit øre, ved en lønlig tanke, som blusser op i din hjerne . . . Hvad hjælper det dig, at din forstand holder imod, at din skjønhedssans siger nei! Hun har magt over dit sind og eier dine tanker, og selv ind i hadet vil du elske — — kun kjærlighed kan fortrænge kjærlighed . . .“

Saa sandt og fint og ømt har neppe nogen tyveaarig digter besunget kjærligheden. Dette er en lyriker, som ikke lyver. En entusiast, der

træder fast paa virkelighedens jord. En mandig moden følelse, der bunder dybt i rødt, hedt blod.

Den, hvem alle disse smukke ord og varme følelser gjælder, er en firtiaarig enøiet pige, en ensom ukjendt, uforstaaet ulykkesfugl, men med rigere sind og større sjæl end den verden af dusinmennesker, som i sin dumme blindhed overser hende. Og forfatteren tilstaar aabenhjertig, at han ser paa hende som de andre. Han skammer sig over sin passion Men han viser, at den har været egte nok.

Og det „jeg“, der elsker — eller rettere lader sig elske — og ellers bærer det elegante navn Harry Mohr, er en saare merkværdig ung mand. Vi faar vide, at han har streifet om, „over have og over verdensdele“ forøvrigt uden nærmere redegjørelse for disse mange reisers maal. Nu er han ikke mange dage over de tyve aar, og dog mindes han kun med tom lede hin tid, da han først „banked paa den dør, som førte ind til livet“, og nød af fulde sanser al verdens lys og lykke. Det er saa længe siden. Han er den ledige paa torvet i en norsk smaaby; og saa begiver det sig, at han en dag møder Ira, og et halvt aar efter den dag bliver hendes elsker. „Mit hjerte var tomt og øde for kjærlighed, og aldrig saa jeg en kvinde, hvem mine øine begjærte. Derfor (!) blev hendes kjærlighed mig kjær, ligesom en bog vilde være det i en ledig stund.“

Han er i begyndelsen den naivt forfængelige, glad i sin kjærlighed, fordi han har fundet et menneske, der altid er villig til at høre ham præke om sig selv og beruse sig i sine fjerne lyssky storhedsdrømme. Han ser lidet af hende. Han har givet hende nogle dage af sit liv, fordi han havde slig overflod paa dage. Men aldrig var der faldt ham en tanke ind om, at hun ogsaa var noget for sig selv, en sjæl med sin egen historie, der rummed oplevelser og lidenskaber, som imponerer ham, og som han i grunden havde anseet som et privilegium for sig alene. Det faar han omsider at vide.

Og da vaagner pludselig hans kjærlighed — „en underlig følelse, som ikke gav mig ro, en sjælens kvide, som martred mig i dage og nætter.“

Han ser ikke længer hendes mange aar, det døde øie, den skarpe rynke under næsen. Nei, „hendes øie er stort og sort, et fugleøie dristigt og glansfuldt, lynsnart i blikket.“ Og hendes mund er rød og frisk, hendes legeme ungt og lokkende.

De faa sider, der nu følger, der maler hans kjærlighedsfølelses korte feberliv, jalousiens kvaler, lidenskabens evindelige angstfulde kredsen om det ene billede, den raadløse flakken afsted som et jaget vildt i alle meningsløse indtryks vold — — er det bedste i bogen. Det er gamle gode, kjendte fornemmelser, her kanske en tone intensere, mere lidelsesfuldt op-

fattende end vanligt hos unge lyrikere. Og uden alt dekadent kunstleri. Ira har intet perverst ved sig, som f. eks. Richepins „La Glu“ eller Barbey d'Aurevillys kvindefigurer. „Den enøiede pige elskes oftere i virkeligheden end i bøgerne,“ siger Laura Marholm Hansson (i en artikel om Dybfest, Freie Bühne, aug. 1892: Mann über Bord).

Men forfatterens naturstudier var endnu altfor ufuldkomne og fattige til at fylde den chablonmæssige, refererende, analytiske novelleform. Eller lyrikeren i ham er bleven kjed af den. Nok er det, at Ira omtrent midtveis i bogen pludselig forvandles til symbol. Det er under en hallucination, at hun først viser sig for ham i sin nye skikkelse. „Hun er i hvid natdragt, og haaret er uredt og falder i sorte grønlig skinnende floker nedover skuldrene. Det døde øie er vendt mod mig, et stivt udslukket øie uden glans, og ansigtet er furet med dybe rynker. Og hendes hænder, der ligner en dødnings knokler, er løftede mod mig og jeg synes som om disse klamre fingre vil gribe mig om struben og stanse mit livs aande . . .“

Og som Ira forvandles, forvandles han selv. Han følger opmerksomt studerende hver eneste af sit jegs bevægelser, fortæller os, hvordan „jeg gaar med bøiet hoved, stirrende ned,“ hvordan „jeg slentrer henad gaden overlegen og selvbevidst som altid“, at „jeg efter alles vidnesbyrd er udrustet med en glimrende aand, en skarp ualmindelig forstand o. s. v. Og han forstaar nu sin kjærlighed til Ira — denne underlige sælsomme kvinde, over hvem der laa „en hed høstlig stemning, en høitidelig lummer stemning som i et sygeværelse, hvor døden ventes til gjæst“ — som en „urdrift i sit væsen, driften til at søge det syge og visnende i livet, det, som ventede paa opløsning — for atter at blive fornyet og gjenfødt . . .“

Ira bliver da symbolet paa høsten, døden, det sygelige i attraaen, tilintetgjørelsestanken, som gammel og ny mystik har kjædet uopløselig sammen med kjærligheden. Og det sorte symbol kræver straks sin lyse modsætning. Han opdager følgelig en ny urdrift i sit indre, trangen til lykkens stormende jubelfølelse, „glæden over liv og ungdom, over blod med længsel og krav . . . alt det som saa verden i tindrende lys.“ Og denne urdrift personificeres i Zita, den stærke livsfølelses og sunde sanseligheds symbol. Paa side 113 har han helt glemt, at disse to egentlig er levende menneskelige væsener, udstyrede med en hel hoben bedaarende skjønhedsattributer som, store slørede øine o. s. v. — de er nu blot, „modsatte drifter, som altid fører en heftig kamp om magten i min sjæl, mens jeg nyder dem begge.“ (!)

Nu findes der ogsaa i bogens anden symbolske del rige betagende erotiske stemninger, varme levende skildringer af de lykkelige timer, da han fordyber sig i „glædens andagt“ og farverige billeder af dette sort-

haarede symbol paa ungdom og livsfølelse, som han kalder Zita. Men ligesaa ofte klikker hans kunst, og endnu oftere væmmes man ved den modbydelige sentimentalitet og det ækle selvbeføleri, der breder sig ublufærdig, paa hver side. Her har vi imidlertid naaet det punkt, hvor forfatteren aabenbarer les défauts de ses qualités, — de er jo den nødvendige bagside af talentet. Og for Dybfests vedkommende vover jeg trygt den paastand, at hans talent — og i det hele talenter af hans art — maatte have den bagside.

Der er en retning i den moderne kunst, om hvilken det gjælder i høiere grad end om al tidligere kunst, at den tilstræber det snevrest mulige, vilkaarligste udtryk for det enkelte, brutalt isolerede jeg. Denne kunsts eneste og høieste maal er rendyrkning af stemningen, beruselse i stemningsdis, opløsning af alle følelsesværdier i stemningsnuancer. Ud fra en saadan kunstfilosofi bliver jeget i alleregentligste forstand verdenssjælen, den alt frembringende universalmonade, i hvis føletraade himmel og jord hænger. Denne overmenneskelig lyriske verdensanskuelse, der har faaet en saa smuk formel i Amiels saa ofte citerede aforisme: un paysage c'est un état d'âme, er udviklet med sublimt overmod hos enkelte malere, der opløser alle moralske værdier i farveharmonier og lystoner. Alle tilværelsens herligheder, the choir of heaven and furniture of earth: solen, havet, himlen er udstraalinger af kunstnerens verdensrummende hjerte. Dybfest har ingen mangel paa fornemmelser af denne art — „der er en verden i mit eget indre, en verden med vide udsyn, med skyer, som driver, med sol, der lyser op; og der er skjulte ukjendte kræfter, der raader med magt og vælde . . .“ „Havet er som min sjæl . . . ogsaa i den bryder der bølger . . .“ o. s. v. Det er i alleregentligste forstand sandt for hans vedkommende. De bølger der strømmer i hans bøger, brydes altid mod hans eget sinds kyster, og den sol, som beskinner dem, er hans egen hjernes farve-brand og lysorgier. Og dette hans sjæls hav speilede ikke blot himlens skinnende herligheder, det rummede ogsaa alle dybets sorte grufulde rædsler . . .

Naar en digter for alvor mener dette — og intet laa Dybfest fjernere end ironi — da vil han aabenbare mange uhyggelige hemmeligheder, der, som al menneskelig sandhed, er værdifulde for den, som tror, at der endnu kan være meget at lære om menneskene. Det interessante ved Dybfest, det, der vilde gjøre hans bøger til dyrebare dokumenter over moderne psykologi, selv om de var blottede for kunstnerisk værdi, er netop den omstændighed, at han er en ren type paa den uhyre selvfølelse, der er sjælen i saa megen moderne kunst. En selvfølelse, der hos ham dræber al forstaaelse og poetisk menneskelighed og ender i selvfortærende storhedsvanvid.

II.

Dybfest tredie og sidste bog udkom i foraaret 1892. Den er altsaa kun et aar ældre end „Ira“, men i det aar havde den famlende, umodne, affekterede sataniker og symbolist udviklet sig til en dybsindig psykolog og en overlegen rig sprogets og skildringens mester. Der gives blandt det yngste forfatterkuld kun en, der har naaet saa høit som Dybfest i kunsten at skrive en fuldtonende, rytmisk bølgende og stemningsmættet prosa — og det er Thomas Krag i „Mulm“. Men jeg skynder mig med at bemerke — paa det at sammenligningen ikke maa skade Krag paa gode navn og rygte — at Dybfest som kolorist har en forkjærlighed for de irgrønne, svovlgule og helvedblaa farver — les phosphorescences de la pourriture, som Gautier kalder dem — der er Krag helt fremmed.

Den første af de „To Noveller“ er som „Ira“ en skildring af den elskovssyge kvinde. Ja egentlig er det blot Ira om igjen, uddybet og forklaret med den rigere erfarings magt. Og Ira er alene i billedet — ingen lys, ung, dansende glædebringende Zita er givet hende til modvægt. Og forstummede er alle de aabenhjertig umiddelbare henrykkelsesudbrud over „livet, det deilige levende liv,“ som „jeg“ har saa mange af i „Ira“. Det jeg, vi her lærer at kjende, er en skuffet, træt ensom, „der en tid havde været med til at saa ud proletariatets flade drømme om et lykkens fremtidsland“, men hvis hemmeligste tanker, hvis „nætters syge drømme“ nu gaar til „det rige, hvor de udvalgte er herrer og al menneskens børn deres slaver.“

Og denne ensomme drømmer møder en anden ensom.

Hun er halvgammel: „hendes hud er brunlig og uden friskhed, munden skjæmmes af uregelmæssige tænder, og næsen bøier sig lidt opad — men under den lave brede pande lyser et sælsomt øiepar.“ Hvorfor sælsomt? Jo, i de øine laa der „noget utæmmet, noget af vilddyrets gnistrene glød . . . og noget uhyggeligt og sygt som den blaa flamme, der i lumre mørke nætter undertiden viser sig paa dødningegrave.“ (!)

Disse to har mødtes tilfældig engang. Dagen efter deres møde reiser han og er borte et aar. Men i den lange tid gaar breve frem og tilbage mellem dem. Og med hvert nyt ord, han faar fra hende, glemmer han mer og mer hendes frastødende ydre, — kun de underlige øine lyser sterkere og sterkere, dragende, lokkende . . .

Saa reiser han hjem til Norge fra „den store by“ (d. e. Paris). „Han mødte atter de kvinder, der havde en plads i hans hjerte — ikke fordi han elskede dem, men fordi han søgte dem i de stunder, da han ikke magted at bære livet alene. (!) Og de var lykkelige ved at faa sige ham de ord, de troede kunde hele hans sind.“ (!) Hans breve bliver

sjeldnere og sjeldnere. Og hun begynder at føle „det forfængelige i sit haab, det altid vigende i sine drømme.“ Men ogsaa hun kommer ud under en lysere himmel og faar nye mennesker at se, der gav tanken andre veie. Nu bliver han bange. I det øieblik han holder paa at tabe hende, vaagner hele hans umaadelige forfængelighed (d. e. kjærlighed). Nu maa han vinde hende. „Det gaar jo paa æren løs.“ Han skriver og tilstaar hende sin kjærlighed og faar ikke svar.

Saa gaar atter et aar. Da skriver hun pludselig til ham. Og han svarer, at hun snart vil faa ham at se.

Dette deres andet møde er en med stor kunst udført uhyggestemning, et billede af onde lidenskabers og syge drifters oprør, indrammet af hylende storm og uveir — de løsladte naturaanders sang.

Nu kommer et langt intermezzo med hendes historie, der fortælles i nogle breve vekslede mellem „jeg“ og en ven, som er ansat ved et sindssygeasyl. Hun er blevet gal. Vi faar vide, at hun lever i de skrækkeligste forhold i sit hjem. Moderen er et frygteligt menneske med „et par vanvittige øine, der lyser grønt som fosfor i natten.“ (!) Og der er stadige voldsomme scener mellem hende og datteren. Under et af disse sammenstød har denne kastet sig ud fra tredie etage. Og saa bringes hun paa galehuset.

Nu — tiden gaar. Hun bliver frisk, og en dag mødes de paany. Den stille underlige kamp mellem dem, hvor seiren stadig har vippet fra den ene side til den anden, begynder at nærme sig sin afslutning. Hun eier den store alt betvingende lidenskab, der lader hende i hans fantasi vokse op til „en umaadelig hetære, en himmelens houri med evigt begjær.“ Han husker hendes svage bønlige breve, han husker deres første møde og hendes første bøn om kjærlighed. Han ser hende ligge i vanvid, og da vanviddets ord jog ham ud af værelset; og han ser hende paa knæ foran sig i bøn til Gud . . . Han føler det, for hver ny gang han ser hende, tydeligere, at hun vil vinde. Der kommer en angst over ham for det, der skal komme. Og hans frygt slaar ud i undren over „hvordan han vilde bære det onde, hvordan han, naar han ved hendes sterke vilje (!) var bragt til at synde mod sig selv, mod en anden, hvordan han da vilde føle det, — om det vilde gribe ham som en ulykke, saare ham som en nedværdigelse, om det vilde gjøre ham til et andet daarligere menneske end før.“

„Han drømmer sig ind i en verden fuld af skygge og ro, hvor der glimted i unge pigeøine, men hvor de sænkede blikket, naar en mand vilde fange det, hvor de rødmede blygt, naar en dristig mand tog en kvindehaand i sin. En midnatsstille verden, hvor menneskene gled hen som lygtemænd gjennem mørke, en verden uden dagens liv, med ensomhedens sære lyd, lyd som bladfald i høstnætter, med en sortblaa himmelhvælving, hvor stjerner tindrer som længtende kvindeøine, og hvor maanen

kaster sit dødningshvide lys hen over tage og fjerne tinder, en lydløs verden, hvor kun øiekast er tale; og hænders tause tryk . . .

. . . For at vaagne til „den store stund,“ — for at bruge forfatterens yndlingsudtryk — da hun skal overvinde ham . . . Det er en sort uveirsnat paa en steil nøgen holme ude i det aabne hav. „Stormen farer med en hæs monoton lyd over huset, der virked paa sindene som feber. Der blev noget rastløst dirrende over dem, der kom en uendelig sensibilitet over dem, saa de syntes at se hverandres lønligste tanker fare som lyn-bølger gjennem rummet . . . og alt overdøvende Iød den sære mægtige sus fra det strømmende hav . . . Han hvisked en bøn til verdens gud, en funklende kydskhedsdrøm, der kunde trætte en sjæl: du, som eier al himlens og jorderigs renhed — —

Da saa han bag de vaade ruder hendes øine stirre paa sig, og bag det vaade glas lyste hendes øine som grønne gløder, og hendes ansigt var sort og grønt som irret kobber. (!) Skjønt han havde ventet hende, var det dog som en angst greb ham. Det var ligesom et af de nattens syn stod for ham, der bragte bud fra døde.

Sagte aabned han vinduet.

„Kommer du?“ hvisker hun og griber hans haand.

„Ja, ja,“ hvisker han tilbage.

„Kommer du, kommer du?“

„Ja, ja — jeg kommer.“

Og gjennem stormen og regnen følger han hende som draget i en lænke. Han ved ei, hvor veien gaar. Der er ingen tid til at tænke. Han vilde have fulgt hende, om det var et flammehav, hun ledte ham imod.

Og langt om længe faar han øie paa noget sort, et hul i fjeldvæggen, der synes at vide sig ud til en hule. Det er kun nogle faa fod fra den hvide brænding. Tang og tare ligger der sort og skinnende, muslinger knuses under deres fødder; hans fod glider, han har traadt paa en søstjerne. Han glider nok engang, og han føler manæternes slimmede masse under sig. Og stormen og havet staar paa med umaadelig vælde — — —

Stormen herjede sterkt som før. Havet sugede sig opover land i rastløs vaande, og natten hvælvede sig tyk og mørk.

Men det var som al denne mægtige lyd i den store høitidsstund blev til berusende orgeltoner, til en alvorstung salme, en salme sunget af en troende menneskehed:

Tro du paa lyset,
tro du paa mørket!
én tro er evig:
kjærlighedens.

* *
*

Man tilgive denne, maaske vel omstændelige gjennemgaaelse af Arne Dybfests betydeligste arbeide. Men „En ensom“ er til dato vor literaturs eneste ægte frembringelse i den dekadente genre, som der i den sidste tid er produceret en slig mængde snak om. Man maa nemlig ikke tro, at alene slaphed og følelsesmathed og klog koldblodig beregning kan skabe nogensomhelst art af kunst. Nei, den sande, virkelig kaldede kunstner er altid en brændende flamme — han være nu en flakkende lygtemand, der nærer sig af forraadnelsens dunster og fører paa vildspor, eller en herlig skinnende stjerne som viser slegten vei.

Arne Dybfest var dekadent, var det af blod og gemyt. Han havde dekadentens sygeligt vaagne og kræsne sanser. Der findes i hans to større noveller en hel del vidunderlig rigt og fantasifuldt opfattede bevidsthedsindtryk, der er formede i ord med en hallucinerende magt og klarhed, der kun er naaet af slige sansningens analytikere som J. P. Jacobsen og Edgar Poe. Men særlig værdifuld for forstaaelsen af hans kunstneriske evner og naturanlæg er den overordentlig talentfulde studie „Den første dag“, der afslutter „To Noveller“. Det er en skildring af en ungdommelig forbryders første indtryk af fængselslivet udført med en lidelsesfuldt intens sandhed, der minder om de store russeres kunst. Den lille skisse er et mesterverk af fantasifuld beskrivende evne. Men alligevel grumses det billede af et menneskes ydmyge underkastelse under en overmægtig skjæbne, som en russisk digter vilde forstaaet at give, her af dekadentens forfængelige selvbevidsthed, der stikker sit lille bifalds-hungrige komediantfjæs op af hver linje.

Men — forstyrrende eller forklarende — saa var dekadencens kjendetegn: det sygeligt følsomme, det sygeligt forfængelige, sjælen i Dybfests talent. I sammenligning med ham gjør Hamsuns bizarre paradox-kunst et indtryk af struttende sundhed, og Vilhelm Krags dekadent anløbne jeg-poesi bliver den grønneste uskyld og friskhed.

Carl Nærup,

Elektricitetens anvendelse i havedyrkning.

(Efter prof. **A. E. Dolbear** i „*Cosmopolitan*“).

I senere aar er der blevet foretaget en række eksperimenter med anvendelse af elektricitet i jordbrug og havedyrkning, og udfaldet er overmaade lovende og har allerede ført til praktisk anvendelse og betydelige resultater. Sagen er tidligere gjentagende blevet omtalt i tidsskriftet.

Elektriciteten anvendes til at paaskynde og øge planters vækst paa to forskjellige maader. Den ene bestaar i at lade selve jordbunden gjen-

nemfures af et elektrisk traadnet, hvorigjennem strømmen passerer. Den anden i at lade planterne vokse i elektrisk lys om natten. Begge metoder har givet de mest lovende resultater.

Det har vist sig, at den gamle idé om, at planterne trænger den hvile, som natten skjænker dem, at de ved forceret vækst nat og dag vilde blive svagelige og sygne hen, er aldeles feilagtig, — hvad jo ogsaa forholdene under vor norske sommer med de korte nætter skulde have overbevist os om paa forhaand. Planterne kan uden skade vokse baade nat og dag uden stans.

Det elektriske lys har videre vist sig at have netop den samme virkning paa plantelivet, som sollyset. Det frembringer overflod af bladgrønt; planterne dreier sig efter det, optager potaske, frembringer æggehvide-stoffe osv. ganske som under sollys. Ja, enkelte trives endnu bedre i elektrisk end i dagslys, vokser hurtigere og sterkere derunder. Det elektriske lys har nemlig en forholdsvis større mængde af ultra-violette straaler (straaler hinsides spektrets violette ende og usynlige for øiet), der virker særlig stimulerende og befordrende paa planters vækst. Virkningen er saa sterk, at benyttes en utildækket buelampe paa 10—12 fods afstand, bliver væksten altfor rask, og celledannelsen kan ikke længer holde skridt med den kemiske omsætning. Dette reguleres imidlertid ved glaskupler, der absorberer en del af disse altfor virksomme straaler.

Altsaa: ved i et gartneri at benytte elektrisk lys om nætterne frembringes den samme virkning, som om dagens længde forøgedes til fulde 24 timer. Det har som nævnt allerede fundet praktisk anvendelse. Ræddiker, salad, erter o. l. kan paa denne vis, ved elektrisk havebrug, skaffes til markedet 10—14 dage tidligere end under vanlige vilkaar. Det samme gjelder om blomster, der desuden i mange tilfælde bliver større og sterkere og faar rigere farver under elektrisk drift. Tulipaner f. eks. faar sterkere stammer, større blade og dybere og rigere farver. Andre faar en finere, delikatere form og blomstrer i større mængde. Atter andre skifter farve.

Ved at benytte et underjordisk traadnet øges afkastningen betydelig i vægt, uden at smagen forringes paa nogen maade. Løg, ræddiker, poteter, gulrødder osv. bliver større og vægtigere, med fra 30—100 pct.

Hos os er vistnok sommernætterne korte; men til gjengjæld er jo ogsaa sommeren selv ofte og for mange ting for kort. Ved at benytte elektrisk lys til ganske at afskaffe natten i sommerens løb, maatte vor korte sommers varme kunne helt udnyttes, frosten sjeldnere ødelægge høsten, og mange ting drives frem, som nu ikke faar tid til at modne.

Gautama Buddha og buddhismen.

(Efter professor **T. W. Rhys Davids** i „*Encycl. Britt.*“ og i senere foredrag).

I.

Buddhismen er i sin oprindelige form mere et etisk system end en religion. Den kjender ingen gud eller guder. Al frelse og hjelp maa komme fra mennesket selv. Heller ikke er der noget „evigt liv“. Intet er evigt, uden summen af alle ting, der altid forbliver uforanderlig. Alt er skiftende. Intet er; det blot bliver og forsvinder. Det er livets egen natur at være forgjængeligt. Evigt liv er en selvmodsigelse. Alt levende, alt eksisterende bærer dødens spirer i sig. Alt der vorder, vil igjen forgaa. Og alle ting vorder, ingen er. Dette udgjør den første store „sandhedserkjendelse“ i buddhismen: Alle tings og alt livs forgjængelighed.

Den næste store sandhed er, Sorgen, den til alt liv uløselig knyttede sorg. Som alt levende maa dø, saa maa og alt levende, saa længe livet varer, lide sorg, sygdom og skuffelse. Livet er en stadig sørgen og døen. Alt er skuffelse.

Buddhismen er den absolute, gjennemførte pessimisme ophøiet til en verdensreligion og gjort til grundlag for en moral, der i ømhed og finhed kan stilles ved siden af den kristne etik. Livet er et onde, en sygdom, en sorg, en stadig skiften og døen — det er buddhismens udgangspunkt.

Saa lige som buddhisme og kristendom er, hvad moralen angaar, staar de ved modsatte poler, hvad deres syn paa livet som helhed betræffer. Kristendommen er ligesaa absolut i sin optimisme, som buddhismen er i pessimisme. Buddhismens store ord er „tilintetgjørelse“, kristendommens „reform“. For den sidste er livets kjerne sund og god, og det menneskelige liv en velsignelse; for den første er alt ondt og livet en forbandelse. Begge forkynder „fred“ — en sindets og sjælens fred som det høieste maal; men kristendommen knytter dertil i uadskillelig forbindelse „glæde“, — fred og glæde. Buddhismens ideal er Nirvana, livets udslukkelse, den evige og absolute død; kristendommens er det evige liv. Kristendommen er „glædens budskab“ — evangelium —, buddhismen er „verdenssorgens“ forkyndelse.

For kristendommen er der livselementer, som ikke er forgjængelighedens lov underkastet, som er evige. Og ved at knytte sit liv til disse, frelses mennesket ud af de skiftende, forgjængelige kræfters net og lever evig. Disse livselementer er sandhed, ret og kjærlighed, — eller tilsammen udgjør de det liv, vi ser forklaret i Jesu levnet og aand. Den, som deri lever, lever evig.

For buddhismen derimod bliver det den store opgave at dø, — dø evig, at faa selve livskjæden brudt. Frelse er her ikke bare frelse fra synd, men frelse fra livet selv; thi mens i kristendommen og jødedommen synden er sorgens og elendighedens ophav (uden synd vilde livet være forlokkende skjønt), er det i buddhismen livet selv, der er sorgens, elendighedens og dødens grund. Livets sold, ikke bare syndens, er døden. „Den, der synder, skal dø," siger jødedom og kristendom. „Den, der lever, maa dø," siger buddhismen.

Hele livet er ondt. Skuffelsen er det dominerende. Glæderne er hule, overfladiske og uvarige. Den, der skal kunne glæde sig ved noget i livet, maa lukke øinene og lulle sit klarsyn isøvn. Kun den sovende kan glæde sig ved livet. Den vaagne, den „oplyste", den klartseende ser, at alt er hulhed, blændværk og raaddenskab. Sorgen følger lige i hælene paa hvert smil, der lokkes til menneskenes læber. Forgjængelighedens lov gjør alt stygt, kaster skygge over alt. Den „oplyste" ser, naar han favner sin elskede, dødens raaddenskab staa bagom hende. Hvo kan under slige forhold slaa sig til ro og leve lykkelig?

Og dette er da Buddhas store opdagelse, den store sandhed, der udtrykkes i det „Livets hjul", som mesteren udtænkte i sin omvendelsesstund, at sorgen, døden og elendigheden er uadskillelige fra liv, som fugtighed fra vand. De er livets dybeste væsen. Derfor maa den oplyste søge at blive livet kvit. Ingen reform, ingen udbedring, intet stræv for nyttens skyld. Livet er ondt i sig selv. Reformer saa meget, du lyster; forgjængelighedens lov kan du ei blive kvit, døden vil altid kaste sin mørke, kolde skygge over alt hernede; og jo finere din følelse er, desto mere vil du lide derunder.

At blive livet kvit er det store maal. Men det er ei saa let at naa. Det vi kalder død, er blot et led i livskjæden, en del af tilværelsen, af den natur, der fængsler os. „Døden" er en del af livet, et enkelt fænomen deri. Men den fører ikke, som i kristendommen, til helt nye tilværelsesformer under ganske nye og muligens langt bedre forhold. Den fører blot til nyt liv inden den samme natur, under de samme love, der nu tynger os ned. Der er derfor for den livstrætte intet haab i „døden".

II.

Her maa vi mindes, at Gautama levede i et land, der allerede besad et udviklet filosofisk system, en omstændelig verdenstolkning. Han var opfødt med dennes tanker og antog dem, som alle andre, som selvfølgelige sandheder. Han ændrede dem blot paa visse punkter; men gik altid ud fra dem og beholdt dem delvis uforandret.

Og det var gammel hinduisk tro og filosofi, at „døden" ikke er noget mirakel, der pludselig sætter et punktum midt i livskjæden, midt i kræfternes spil, — at den derimod blot er en gjennemgang, en omændring en skiften form, et livsfænomen.

Den gamle hinduiske filosofi troede ikke paa nogen absolut begyndelse og derfor heller ikke paa nogen absolut ende. Intet begynder, og intet ender; men alt forandres. Tilværelsen var for den som en stadig flydende strøm uden kilder og uden udløb. Intet gaar tilgrunde; det dukker blot op i nye former. Intet bliver borte, det skifter blot maske. Hvad der engang er, er altid. Frem og tilbage, op og ned, ud og ind rinder og flyder kræfter og fænomener, op igjen og op igjen, i en evig runddans. Intet dør. Den ovenfor omtalte forgjængelighedens lov gjælder blot de evig skiftende fænomener, ikke selve stoffet og kraften. Til grund for deres system laa med andre ord den kjendsgjerning, som vi vestboer nylig har opdaget paany og givet navn af kraftens uforgjængelighed. Saa megen kraft, som der nu er, har der altid været og vil der altid være; ikke et milligram deraf kan tabes. Og kraft er liv, er tilværelse. Naar jernbanetoget stanser, gaar den kraft, der ligger i det tunge togs bevægelse og som synes os lidt efter lidt at forsvinde, blot over i en ny form, i opvarmede bremser, i varme; paa samme vis som togets bevægelse skyldes varmens forvandling i lokomotivet til mekanisk kraft, og varmen atter skyldes bundne kemiske kræfter i kullet, mens disse blot er en ny form af kræfter virkende i skove, sumper og senere kullag gjennem aartusener.

Men dette princip, som vi gjerne blot tænker os anvendt paa det fysiske universum, anvendte de gamle hinduer ogsaa paa sjælens, aandens universum. Det var psykisk saavelsom fysisk sandt. De kræfter, der virker gjennem os, er lige uforgjængelige, — kjærlighed, retsfølelse, alt det som tilsammen udgjør vort væsen, vor personlighed. De skifter form, men de forgaar ikke. At de muligens kunde ændres tilbage til rent fysiske kræfter og tabe sig i den materielle natur, synes de ikke at have tænkt sig. Selve personlighedsfølelsen er i virkeligheden en kraft. Denne og alle de elementer, der udgjør individet, tænkte de sig derfor gjennem døden blot overført i nye former. Døden blev en ny fødsel. De aandelige kræfter forsvandt fra det ene legeme for at optræde paany i et nyt legeme, — fødes paany.

Dette var for hinduerne en grundsandhed. Der er ingen død. Saalidt som den kraft, der aabenbares i det rullende hjul forsvinder sporløst, naar dette stanser, saalidt forsvinder, naar vi dør, den kraft, der aabenbares i vort liv. Den dukker blot under i kræfternes spil, i elementernes runddans et øieblik, for det næste atter at hæve sig op og ytre sig gjennem nye organer. Livet er en endeløs række af fødsler og „liv". Og alle

leves her paa jorden. De mennesker, der nu lever, er blot manifestationer af den samme sum af aand og menneskekraft, der altid har været i verden og har ytret sig i hver forudgaaende slegt. Du og jeg, — alt, der findes i os af personlig kraft — har levet før, mange, mange gange, uden at vi dog mindes de tidligere former af tilværelse. Thi erindringen hører blot den indeværende tilværelse til. Det er den, der afskjæres ved døden, eller rettere sagt midlertidig udviskes ved den.

Og endnu en „moderne" idé laa tilgrund for det hinduiske verdenssyn. Det var ideen om en verdensorden, om lovfasthed, om en nøie og ubrydelig forbindelse mellem aarsag og virkning. Paa ethvert tidspunkt er verden blot en virkning af alt, der er gaaet forud, og ethvert fænomen er en virkning af forudgaaende aarsager, der ingen anden virkning kunde have havt. Alt er lovfast, ordnet. Men ogsaa dette princip, hvis anvendelse vor vestlige verden gjerne begrænser til den fysiske verden, anvendte hinduerne paa alt liv. Og følgen blev i forbindelse med den før omtalte idé, at et menneskes tilstand og karakter til enhver tid er det lovbestemte resultat af dets tilstande og handlinger i forudgaaende liv. Ved at søge i dette liv at bedre og løfte vor karakter, vil vi i det næste fødes noget bedre. —

Dette livssyn forefandt Gautama ved sin indtræden i livet. Han saa ogsaa verden som et saadant lovfast, ordnet hele, hvor tilværelse fulgte paa tilværelse i det uendelige. Den ældre hindu havde levet i haab om at faa det bedre i et kommende liv, ja om endog ved streng disciplin at opnaa et fuldkomment og sorgfrit liv, gudernes ligt. Buddha vidste, at da sorg og død er uadskillelige fra liv, saa er et saadant haab en illusion. Det er sandt, at vi vil fødes atter og atter ind i denne verden, og at kommende liv kan blive lidt bedre end dette; men saalænge der er liv, maa der være forandring, og forandring er sorg, skilsmisse og død. Tanken paa denne evindelige leven paany, paa denne ustanselige række af kommende tilværelser synes derfor buddhisten overvældende trættende. Tanken paa at skulle leve evig er ham en forfærdelse; thi evigt liv er evigt kredsløb i smaa, overfladiske glæder, illusioner og bedrag, sorg, møie, sygdom og død.

Døden beredte saaledes den livstrætte bundne intet haab. Der maatte søges videre.

Og her er det, at buddhismen kommer med sit evangelium. Den har fundet en vei ud af livets elendighed og ind i den evige død, den store stilhed, det velsignede Nirvana (ordet betyder „udslukning"). Den har fundet vei ud af naturens netverk af love og kræfter, ud af den hele verdensorden, ud af alt, der binder, ud over selve loven om aarsags- og

virkingsfølge, ud af selve tilværelsen. Den har lært mennesket at dø helt og absolut, at stanse selve livsløbet.

Det var den store opdagelse, som den hellige Buddha gjorde, da han sad træt og nedslaaet efter forgjæves forsøg paa at fri sin sjæl fra livets onder, under det velsignede Bo-træ.

Og veien! — Ja her kommer et af de mange interessante fænomener i tænkningens historie. Veien er den samme, som Jesus saa førende til det evige liv og den fuldkomne glæde og lyksalighed. Veien er liv. Kun ved at leve, — leve paa den mest intense, dybeste, ædleste, største vis, kan livet tilintetgjøres, lærte Buddha. Det nytter ikke at ville fly fra livet og dets onder; derved kommer man blot dybere fast i dem. Vi maa leve os ud deraf. Livet er for os alle et kors; kan ikke være andet; men det nytter ikke at kaste korset fra sig; prøver vi det, synker det blot dybere i vort kjød; vi maa tage det op og bære det; først derved er der haab om at blive det kvit.

Veien ud af livets elendighed er denne: at rense sin sjæl fra alt ondt, fra hver ond eller uren tanke, og at fylde den med forstaaelse og med kjærlighed. Kjærligheden er ogsaa i buddhismen lovens opfyldelse. „Som en moder elsker sit barn og endog lader livet for det, saa skal vi elske alle vore medmennesker.“ Der er ingen religion, der er mere gjennemtrængt af kjærlighed end denne. Følelsen af, at livet er ondt og haardt for alle, giver den en egen, uendelig ømhed, som en moders for sit syge barns. Denne dybe, fulde, rige kjærlighed for alle og særlig for dem, der lider mest, er det positive maal; haand i haand dermed skal nu gaa udryddelsen af alle urene tanker og onde følelser, alt der stammer fra dyret, al sanselighed og al selviskhed. Mennesket maa ogsaa for at blive god buddhist afdø fra sig selv, aflægge det gamle kjødets menneske og fornyes efter aanden og i kjærlighed. Naar dette er skeet, naar et menneske er blevet ganske kvit alle onde ønsker og drifter, naar dets sind er rent som himlens blaa og dets hjerte blot slaar for andre, naar alle tanker og ønsker gaar udad og ingen ind mod „jeget“, naar individualiteten selv er opløst og forsvundet som et centrum for ønsker og maal og blot eksisterer som en kraftkilde, hvorfra lys, klarhed og kjærlighed straaler ud til andre, — da er maalet naaet, da er livsforbandelsen brudt, Nirvana vundet Da fødes man ikke mere, fordi det ønske om at leve — leve som individ —, der er livets aarsag (i den buddhistiske filosofi) da er udslukket. Nirvana er ikke egentlig livets udslukkelse; det er de onde drifters og livslystens, livstrangens udslukkelse. Det kan derfor naaes i dette liv. Buddha naaede det og levede i Nirvana, mens han endnu var paa jorden.

Men da han saa døde, fødtes han heller ikke mere. Da døde han helt og gik ind i den evige fred, den store, efterlængtede stilhed, helbredet for livets syge.

Pessimismen var dog i virkeligheden blot en tilfældighed ved buddhismen hvor dybt den end stikker i den. Den hidrørte fra tiden og landets forhold, den tidligere filosofi og grundlæggerens personlighed. Det store, centrale og værdifulde ved buddhismen er, at den udgjør et høit og livsfyldt etisk system, at den for en i sanselighed og overtro hensovnet menneskehed forkynder et høiere liv. Dens oprør mod livet selv var i virkeligheden blot oprør mod det lavere, sansedrukne, moralsk ubevidste liv. Den tog den gamle verdensfilosofi uden væsentlige forandringer. Den saa derfor for sig den menneskelige tilværelse som en række af enkelte liv adskilte ved død og ny fødsel. Men den kunde ikke slaa sig tilfreds med denne viden, at livet vil vare ved og kan bedres noget. Den fandt det vanlige, menneskelige liv tomt og stygt, en berusets dans paa gravens rand. Der var ikke tilfredsstillelse deri; ikke i det bedste det havde at byde. Gautama var kongesøn og umaadelig lykkelig, men det tilfredsstillede ham alt sammen ikke. Der var en hunger og tørst i ham, som livet, som vi forstaar det, ikke kunde stille. Samme nat, hans søn blev født, forlod han sit fædrehjem for at prøve at finde det som tilfredsstillede helt, det som stiller sjælens gnavende hunger. Efter eget udsagn fandt han det tilsidst i livets tilintetgjørelse gjennem den høieste leven. Vi har seet, at dette om, at livet selv maatte tilintetgjøres, forat fred skulde kunne findes, blot hviler paa et vist syn paa verden, en logisk udvikling. Det var den form, hans erfaring og fund tog i hans tanker. Hvad han virkelig fandt var, at der er et høiere liv, hvis væsen er uselvisk kjærlighed, hengivelse og renhed, og at i dette liv er der fred, tilfredsstillelse og velsignelse. Han levede det i en række af aar, og hans ansigt straalede, heder det, og folk droges mod hans lære ved hans liv. Buddhismen er saaledes ikke logisk seet helt konsekvent. Grundlæggeren selv er et eksempel paa, at liv og fred og fuld tilfredsstillelse lader sig forene, at livet ikke behøver at slukkes, forat Nirvana skal naaes; thi Buddha var i Nirvana, heder det, mens han levede.

Hvad den store religion fratrukket den tilfældige farve lærer, er derfor blot dette: at livet levet som en jagen efter lykke, med jeget som centrum, ikke tilfredsstiller den menneskelige sjæl; at saalænge „jeg" og egen lykke er vore maal og hovedtanker, saalænge følges livet af sorg og skuffelse, selv om vi tænker os det levet i en himmel. Befrielsen fra sorgen, skuffelsen og mismodet ligger i at befri os fra selviskhed og daarlighed, at svinge os op til det livsnivaa, hvor ret, sandhed og kjærlighed er de

ordnende kræfter. Vil du ud af livets tomme jagen og tant, vil du vinde det, der tilfredsstiller, siger med andre ord buddhismen, saa hæv dig op over det sanselige, tankeløse, selviske liv og lev moralsk, lev for pligt og ret og i ofrende, givende kjærlighed. Og du vil finde fred og tilfredsstillelse, i dette eller andre liv. Du vil slippe ud af det evige kredsløb af sanselige og „jeg"-bundne tilværelser. Du vil have fundet Nirvana.

Det bør til slutning tilføies, at saa lidet sagde Gautama selv om, hvad der fulgte efter Nirvanas opnaaelse, saa lidet gav han af tids- og verdensfilosofi, at hans disciple altid har været og til denne dag er uenige om Nirvanas rette natur. Enkelte mener, at det godt kan tænkes som evig livsfylde, men uden strid og uden forandring, mens andre holder paa, at det er livets absolute udslukkelse. I virkeligheden er det blot, som vi har seet, en moralsk værdi og ikke en tids- eller rumværdi. Det beskriver en karaktertilstands tilværelse og ikke forhold i tid og rum. Og det hele buddhistiske system er saaledes blot et etisk system. Den verdensfilosofi, der indrammer det, kan ændres, uden at systemet taber sit moralske værd. Man kan i hvert fald godt tænke sig en buddhisme, der er blevet optimistisk og i sit Nirvana ser absolut det samme, som Jesus i „Guds Rige", der er i os. Men det kunde dog blot ske ved at erkjende, at Buddha tog feil paa enkelte punkter. Thi hans system er unegtelig den rene og absolute pessimisme, om end hans eget liv, hvor Nirvanas velsignelse forenedes med dette liv, fornegtede den del af systemet.*)

Japanesernes grusomhed.

(Efter **Frederic Villiers** i „*North Am. Rev.*").

Som man af dagsaviserne ved, er der ført en helt heftig pressestrid, om, hvorvidt de japanesiske tropper under marskalk Oyama udøvede umenneskelige grusomheder eller ikke ved Port Arthurs erobring. Man har været uvillig til at tro sligt om det folk, der ellers skildres som elskværdigheden og mildheden selv. Skulde da krigen pludselig kunne forvandle selv saadanne mennesker til vilde dyr? Ifølge flere samstemmende beretninger fra

*) Det er interessant at se, at den absolute pessimisme ud fra eget standpunkt konsekvent fører til den samme livsførelse, som den rene optimisme. Det samme fænomen gjentager sig, naar f. eks. Epikur og hans ligesindede, der gjør „lykke" til livets maal kommer til det samme resultat, hvad livsførelse angaar, som de, der stiller pligt og ret op som maales. I det hele — og er ikke det et faktum værd at mindes? — man begynde, hvor man vil, gaa ud fra hvilke antagelser og forudsætninger man vil, resultatet bliver altid det samme, — den samme etiske livsførelse som den eneste rette. Epikur, Kant, Spencer, Jesus, Buddha peger nøiagtig paa den samme vei og det samme liv.

fremragende europæiske korrespondenter, der selv var vidne til alt, foregik der efter indrykningen et koldblodigt tre dages slagteri, hvorunder kvinder, oldinge og børn og i det hele alt levende i den ulykkelige fæstning og by nedsabledes. Andre korrespondenter benegtede dette og paastod, at det hele indskrænkede sig til saadanne udskeielser, som altid forefalder i en krig. Den ovenfor nævnte forfatter har imidlertid skrevet en nøktern og ligefrem beretning om det hele, der støtter de første korrespondencer og visselig maa staa til troende. Ifølge denne er alt sandt, hvad der er blevet berettet om slagteriet. Det var forfærdeligt. Kun 38 personer levnedes ilive i Port Arthur, idet disse blev sparet for at betjene tropperne og beskyttedes ved papirstrimler fæstede til hatten med den indskrift: „Denne mand maa ikke dræbes." Forfatteren saa de afskyeligste og mest umenneskelige syn: gamle hvidhaarede mænd koldblodigt skudt; flygtende mødre nedstukket med sine børn. Og der var ingen undskyldende omstændigheder for de to sidste dages vedkommende. Slagteriet den første dag kunde undskyldes med, at soldaterne ophidsedes ved under indrykningen at finde de mishandlede lig af japanesiske fanger. Men der var ingen undskyldning for fortsættelsen de to følgende dage. Det var koldblodig nedslagten. Officererne kunde ubetinget have stanset den.

Dette er og bliver en styg flæk paa det unge Japans krigeraære. Det var et udbrud af oprindelig vildskab og dyriskhed. Japaneserne kan ligesaa godt erkjende det og for fremtiden søge at undgaa gjentagelser.

Eistedfod, — det aarlige digterstevne i Wales.

(Efter **Edith Brower** i „*Atlantic Monthly*")

ales er vel det eneste moderne land, der aarlig afholder nationale digterstevner. Som England har sin Derbydag, og vi vort Holmenkolløb, saa har Wales sit Eistedfod, hvor digtere kapdigter og forfattere fortæller omkap, hvor ogsaa musikere og komponister prøver, hvem der kan sætte den menneskelige sjæl i sterkest bevægelse, og hvor grammatikere og sproglærde imens drøfter fædresprogets videre muligheder, love og historie. Kort sagt, det er et poesiens og aandens sportsstevne. Og den plads i folkets liv, der i England fyldes af kapløb, kaproning, boldspil og kunstneriske slagsmaal, optages i Wales af interesse for tanker, sang, poesi og musik. Som vore aviser proklamerer vidt og bredt navnene paa seirherrerne ved et skøitekapløb og giver spaltelange referater om det der opviste muskelspil, saa fyldes paa en vis tid af aaret alle waleske aviser med referater fra Eistedfodet, og unge og gamle stimler sammen for at læse de prisbelønnede digte og diskutere de indleverede bidrags indhold og form. Som den engelske ungdom øver sig i boldspil, øver den waleske sig i at digte og udforme tanker. Wales er det eneste moderne land, hvor der eksisterer en intellektuel sport.

Eistedfodet er en ældgammel institution. I gamle dage udgjorde nemlig i Wales digterne en art organiseret, civilt presteskab, — det blaakjolede presteskab. Digterens dragt skulde være som himmelens blaa. Der fulgte store rettigheder med denne dragt. Digteren var fritaget for al krigstjeneste; han kunde gaa, hvor han vilde mellem stridende hære; ingen turde forulæmpe ham i hans blaa kjole. Og i fredstid var det endog forbudt at vise et draget sværd, hvor en skald var tilstede. For hver ploug i omegnen, hvor det behagede digteren at opholde sig, maatte der betales ham en afgift.

Forøvrigt var digteren ikke blot sanger; han var ogsaa lærer, — lærer gjennem sang. Al viden, naturkundskab og historie maatte i de tider meddeles gjennem sang, og det var skaldens opgave at synge dem til folkets belærelse.

For at faa tilladelse til at bære den blaa kjole og ansees som en „Sangerhøvding“, maatte man imidlertid gjennemgaa en lang skole. Det tog tyve aar at blive fuldt udlært. Først da fik en digter lov til selv at have disciple. Der var fire grader at gjennemgaa i de tyve aar og den sidste grad maatte meddeles af Eistedfodets dommere.

Paa lignende vis var musiken organiseret. En mester maatte gjennemgaa mange grader og et langt studium, mens den, der befandtes at spille slet, blev forbudt at røre ved et musikalsk instrument, forat han ikke skulde ødelægge folkets smag og gehør og ved sine ulyd pine mennesker, som intet ondt havde gjort.

Det første Eistedfod, hvorom vi har besked, holdtes i hvert fald før William Erobrers tid. Efter sagnet hører det den graaeste oltid til. I tidligere dage holdtes det kun hvert tredie aar; nu derimod hvert aar. Reformationen med sin paafølgende puritanisme stansede dets afholdelse i længere tid. Det syntes de tiders alvorsmænd at smage altfor meget af denne verdens lyst og tant. I forrige aarhundre gjenoplivedes det imidlertid med stor begeistring og udgjør som sagt nu med de aarlige stevner det centrale i Wales' nationale liv.

Programmets omfattende karakter og stevnets art vil sees af følgende temaer hentede fra det sidste Eistedfod: Kritisk essay over walesk digtning i dette aarhundre; Essay over romerne i Wales og deres indflydelse paa walesk nationalitet; en længere fortælling fra walesk folkeliv; en afhandling om oprettelse af et folkemuseum for Wales; historiske og kritiske bemerkninger til en af de gamle waleske skaldes verker. Saa var der præmier udsat for de bedste digte af alle digtarter, fra fædrelandssange til et drama. De musikalske præmier beløb sig til fra 2700 kroner for en større koralkomposition til 20 kroner for en violinsolo af et barn under 12 aar.

En verdensberømt musiker og orkesterdirigent, der var tilstede, er-

klærte sig henreven over sangen, over de vakre, klare stemmer og det liv og den begeistring, hvormed der blev sunget. Som et træk, der levende illustrerer Eistedfodets plads i folkets liv, kan anføres, at i det store kor, hvis udførelse særlig vandt den tilstedeværende fremmede musikers (han var tilkaldt som dommer) beundring, var der en bondekone, som sang med et lidet barn paa armen. Konen havde vistnok strævet med prøver og øvelser i mindst et halvt aar for at kunne fylde tilfredsstillende sin plads i koret, og barnet havde formodentlig bivaanet alle prøver. Det viser, hvorledes institutionen er rodfæstet i selve det store folk og omfattes med begeistring af dette. De konkurrerende er ofte grubearbeidere, forretningsfolk eller bønder, og mangen af disse er blevet dekoreret med det blaa baand, som nu har taget den blaa skaldekjoles plads og som udgjør en walesmands høieste drøm om ære.*)

Foruden de nævnte numre paa programmet var der konkurrence om „digterkronen“ med et digt om den afdøde lord Tennyson. Desuden var der konkurrencetegning for en „skaldestol“, en sølvmedalje og pengepræmie for en „skaldestol“ i udskaaret eg og endelig en præmie for det bedste digt til „skaldestolens“ pris.

Dette foregik i august 1894, da, som jøderne vilde sagt, det hele Wales gik op til Carnarvan for at høre digterne kjæmpe om prisen.

Omtrent hver walesmand er en literat. Literære interesser hører her ingen klasse til; de er et folkekaraktertræk. Gamle og unge er med. Ganske nylig var saaledes en kone paa nitti aar en af konkurrenterne ved Eistedfodet.

Det er en selvfølge, at det nationale eistedfod afføder en hel række lokale. Hver landsby og hver bygd har sit „literære selskab“, der er en art miniaturudgave af Eistedfodet og udgjør et forberedelseskursus for dette. I disse selskaber begynder man som barn. Smaa paa fem og seks aar er med og tager del ved fremsigelse af digte. Og alle, unge og gamle sidder i timevis med beundringsværdig taalmodighed og lytter til taler, afhandlinger, essays og lange diskussioner. — Der er neppe noget andet sted i verden, hvor det hele folk er saa vel hjemme i literatur og musik. Walesmanden er ikke ærgjerrig, penge frister ham ikke i særlig grad; han kan leve i en hytte og fjernt fra den store, larmende verden og være

*) Indvielsesceremonierne er meget høitidelige. Dertil hører en druidisk kreds af stene, en bog i runer, der bliver læst i folkets paahør, samt et blankt og gammeldags sværd, hvormed angjeldende „slaaes til digter“, idet hans skuldre berøres dermed. Af og til sendes en deputation af „sangerhøvdinger“ og dommere over til de Forenede Stater for at indvie derværende heldige konkurrenter i den blaakjolede digterorden. — Forøvrigt har de Forenede Stater i sine mange aarlige literære stevner ogsaa faaet en art moderniseret Eistedfod. —

lykkelig der, naar han kun har sine digtere og sine intellektuelle interesser. De er alt for ham. Det blaa sangerbaand er for ham mere end rigdom. Han forlanger blot frihed til at leve, som han vil, og til at tænke og synge. Men den frihed er ham ogsaa uundværlig. Han er en fredelig undersaat, saalænge den ikke røres; men trues den, kjæmper han som et vildt dyr. Hans fjelde er heller aldrig blevet erobret. Alle, der har prøvet derpaa, har givet ham attest for uovervindeligt mod.

„Der er," skrev Henrik II, „i et hjørne af landet et folk, der kaldes Cymrer, de er saa tapre, naar det gjælder deres lands forsvar, at de endog vover med „tørre næver" at anfalde en med sværd, spyd og skjolde fuldt bevæbnet fiende." — De engelske konger har derfor maattet love at respektere og værne om det lille folks frihed og rettigheder og anerkjende dets uafhængighed. Nu arbeides der for at give denne folkets ældgamle ret og selvstændighed udtryk i et eget walesk parlament med en walesk regjering.

Sproget er gjenstand for en formelig religiøs dyrkelse i Wales. For dets sønner er intet i verden saa deiligt som dets lyd. Hvor walesmanden gaar, tager han sproget og kjærligheden til det med sig. I Amerika danner udvandrerne foreninger for at oplære børnene i det. Jøderne bindes sammen ved religionens baand, walesmændene ved sprogets. De har tabt sin selvstændige nationale tilværelse for aarhundrer siden; men er dog gjennem sproget forblevet et folk. Det store og mægtige England med sit verdenssprog har ikke kunnet fortrænge det waleske tungemaal eller indforlive den lille nation i sig. Sproget benyttedes i 1886 af 17 blade, 52 maanedsskrifter og seks kvartalsskrifter. Det eier en rig stadig øgende egenartet literatur.

Det waleske sprog og folk udgjør som bekjendt en gren af den keltiske folkestamme, der befolkede dele af Vesteuropa, før disse erobredes af romere og germaner. Den indbefattede de gamle galler, irer, skotter og briter, og var sandsynligvis den første bølge af arisk indvandring i Europa; thi ogsaa den kom fra de europæiske nationers fælles urhjem, og dens folk er vore stammefædre. I Frankrig tabte imidlertid den keltiske befolkning baade sprog og national særegenhed og blev latiniseret under det romerske herredømme. I England derimod efterlod den romerske erobring kun faa spor. Sproget vedblev at være keltisk. Da den anglosaksiske erobring kom, dreves kjernen af den keltiske befolkning vestover, til den fandt ly mellem Wales's bjerge, og her har den siden holdt sig som en egen nation med eget sprog. Den normanniske erobring, der saa dybt paavirkede og ændrede det anglosaksiske England, prellede ganske af mod det waleske folks haardnakkede vedhængen ved sit eget.

Det waleske sprog er nu omtrent den eneste levende rest af den gamle

keltiske sprogstamme. Det galliske i Frankrig er som nævnt forlængst ganske og næsten sporløst forsvundet; kun i Bretagne lever der endnu paa bøndernes læber ord og vendinger af det gamle sprog. I Irland dør ogsaa det keltiske landssprog hurtig ud. I England har til nylig tre dialekter af det gamle keltisk-britiske holdt sig, nemlig kornisk (i Cornwall), manx (øen Man) og walesk. Men af disse er nu den korniske uddød, og manx-dialekten følger hurtig efter. Det er saaledes blot det waleske, som endnu er ved friskt liv, eier en stadig voksende literatur og tales af et større antal (ca. 1 million) mennesker.

Sproget er saaledes en direkte og ikke synderlig ændret afstamning af det gamle britiske, der taltes i England før anglernes tid, ja før Cæsar erobrede øen. Det har i hvert fald halvtredie tusen aars historie bagom sig, og mange mener, at det bedre end nogen anden kjendt dialekt giver os en forestilling om det sprog, som vore ariske fædre talte i sit urhjem.

Sproget skal være blødt og velklingende, hvad det ikke ser ud til, naar man ser det trykt, da det synes at bestaa af et kaos af konsonanter med en slaaende mangel paa vokaler. Det siges imidlertid, at man nærmest mindes det klassiske græske, naar man hører det smukt talt. Dets sproglige love minder ogsaa i flere henseender om det græske. De mange bøiningsformer tyder naturligvis paa et i sin udvikling stanset sprog, men de giver samtidig digter og forfatter anledning til yderst kraftige og slaaende sprogvendinger. Man kan kjende walesk paa de talrige dobbelte ll'er. Denne lyd ligner ikke vor l-lyd, men udtales paa en anden maade. Den staar omtrent i samme forhold til vor europæiske l, som den engelske r til vor r; det vil sige, den udtales ikke med spidsen men med den hele og særlig den bagre del af tungen; forresten er mundstillingen den samme. Her er et vers, der viser saavel sprogets udseende som det poetiske princip, der bestaar i en afmaalt gjentagelse i samme og i paralelle linjer af enslydende og ogsaa idebeslegtede stavelser. Der er en ligefrem utallighed af digtformer.

Llio Eurallt lliw Arian
Llewch Mellt, ar y lluwch mân;
Mai ar y plenia seren serch
Llio rhuddaur Llio Rhydderch.

„Et af de mest interessante historiske mindesmerker“ er det waleske folk blevet kaldt, fordi det fører os tilbage til en tid før Rom, til det Europa, som var, før saavel germanere som romere havde lært det at kjende.

Mens irlænderne er en beleven race, der forstaar at snu sig og komme frem i denne verden, er walesmanden gjerne indesluttet og lidt kantet overfor fremmede. Hans nationale valgsprog er *Y Yekir yn erbyn y*

Byd, hvilket betyder: „Sandheden trods al verden.“ Naar man lever efter et saadant valgsprog, hvad walesmanden gjerne gjør, bliver man ikke altid behagelig, og at komme frem i denne verden, hvor bukken og skraben fører saa langt, gaar da ikke let. Men kom walesmanden ind paa livet, og du vil finde et hjerte af ild og et hav af aaben og ligefrem begeistret venlighed

Eventyr om Mars.

(Efter **Edward S. Holden** i „*Cosmopolitan*“).

Presse og literatur, endog videnskabelige fagskrifter har i de sidste par aar strømmet over af allehaande vilde teorier og spekulationer angaaende planeten Mars og dens „kanaler“. Man har faaet det til, at den sikkert har en betydelig atmosfære lig vor, om end fuld af vanddamp, at den efter al sandsynlighed er beboet, og at dens menneskehed muligens er langt mere udviklet end jordens, at kanalerne er et storartet, planlangt vandings- og kommunikationssystem. Enkelte har endog drømt, at de har seet telegrafiske signaler til os deroppe.

Alt dette, bør publikum forstaa, er kun vilde drømme. I 1890 blev jeg fra Europa anmodet om at telegrafere, hvad jeg vidste om Mars. Jeg svarede, at vi ved Lickobservatoriet havde seet os istand til at fotografere de lyse og mørke partier af planeten med betydelig nøiagtighed, men at vi intet vidste, om hvad disse partier er eller betyder, at vi ingensomhelst nøgle besad til denne gaade. Telegrammet skuffede nok dets modtagere, hvis forventninger af alle disse eventyr og drømme var spændt meget høit. —

Planetens sidste „opposition“ har været gunstig for videre iagttagelser, og betydelige resultater er opnaaet; men disse gaar ikke i drømmernes og eventyrfortællernes retning. Professor Campbell ved Mount. Hamilton observatoriet har paavist, at Mars's og maanens spektra er absolut „identiske i enhver henseende“. Der viser sig ikke spor af vanddamp paa Mars mere end paa maanen; og den spektroskopiske analyse viser videre, at ifald Mars har en atmosfære, maa den i hvert fald være høist ubetydelig. Hermed ramler alle drømme og fantasier om polarsne, kanaler, menneskelig beboelse og lignende, ynkelig sammen. „Polhætterne“ og „kanalerne“ er endnu ikke forklaret. Det eneste virkelige svar nogen endnu kan give paa alle spørgsmaal er det fuldt videnskabelige „Vi ved

ikke". Muligens kan en overmaade tynd atmosfære af kulsyregas forklare denne.

Ogsaa andre iagttagelser synes at tyde paa et nært slegtskab mellem maanen og Mars, hvad fysiske forhold angaar.

Sandsynligvis vil da den sidste „opposition" af planeten længe mindes, fordi den har gjort det af med drømme og spekulationer, der var blevet gjentaget saa ofte og saa haardnakket, at det næsten skulde mod til at benegte deres rigtighed.

Tidsmaskinen.

(H. C. Wells i „*New Review*").

Fjerde dags morgen, tror jeg det var, søgte jeg ly for heden i en uhyre ruin i nærheden af det store hus, hvor jeg sov og spiste. Da hændte der noget besynderligt. Inde i disse grushauge opdagede jeg en lang smal gang. Kontrasten med det straalende solskin udenfor var saa stor, at det syntes mig uigjennemtrængeligt mørke. Jeg famlede mig frem. Den bratte overgang fra lys til mørke fik farvede pletter til at danse for øinene. Pludselig stansede jeg som forhekset. Et par øine, lysende ved reflektion af dagslyset udenfor, stirrede ud paa mig fra mørket. Den gamle instinktmæssige rædsel for vilde dyr betog mig. Jeg knyttede hænderne og stirrede stivt og fast ind i de glimtende øine. Jeg turde ikke vende mig. Jeg tænkte paa den absolute tryghed, menneskene her tilsyneladende levede i. Men saa erindrede jeg deres forunderlige rædsel for mørket.

Jeg blev imidlertid i nogen grad herre over min frygt, tog et skridt frem og talte. Jeg tilstaar, at min stemme lød skjælvende og ubehersket. Jeg strakte haanden ud og rørte ved noget blødt. Med engang veg de lysende øine tilside, og noget hvidt styrtede forbi mig. Jeg vendte mig med hjertet i halsen og saa en underlig liden abelignende skikkelse, der holdt hovedet i en besynderlig ludende stilling, løbe tvers over den solbeskinnede plads bag mig. Den løb mod en granitblok, stødtes tilside og var i næste øieblik skjult af den mørke skygge fra en anden grushob i ruinen.

Mit indtryk af den var naturligvis meget ufuldstændigt. Men jeg saa, at det var en klam, hvid skabning med underlige graaagtig røde øine. Den havde haar paa hovedet og nedover ryggen. Den løb dog som sagt altfor hurtig, til at jeg tydelig kunde skjelne den. Jeg kan ikke engang sige, om den løb paa alle fire, eller om den bare holdt forlemmerne lavt nede.

Efter et øiebliks pause fulgte jeg efter den ind i den anden grushaug. I begyndelsen kunde jeg ikke finde den. Men efter en tids søgen traf jeg paa en af de runde brøndlignende aabninger, hvorom jeg før har fortalt, der halvt skjultes af en nedfalden søile. Kanske var den forsvundet ned i brønden, tænkte jeg. Jeg tændte en fyrstikke, og da jeg saa derned, opdagede jeg et lidet hvidt dyr med store klare øine, der vedholdende betragtede mig, idet det trak sig tilbage. Det bragte mig til at skjælve. Det var saa ligt en menneskelig edderkop. Nedover muren klatrede det, og nu saa jeg for første gang stikkende frem af murverket en mængde metalstænger, hvorpaa fod og haand kunde faa fæste, saaledes at der dannedes en slags stige ned i schakten.

Jeg saa ikke mere; for fyrstikken brændte mine fingre og faldt mig ud af haanden og sluknede. Da jeg havde faaet tændt en ny, var det lille uhyre forsvundet.

Jeg ved ikke rigtig, hvorlænge jeg sad og stirrede ned i brønden. I længere tid kunde jeg ikke overtale mig til at tro, at den skabning, jeg havde seet, var et menneske. Men gradvis kom jeg til den erkjendelse, at menneskene ikke var vedblevne at være én art, men havde splittet sig i to tydelig adskilte slegter. Mine yndige børn paa jordens overflade var ikke de eneste, der nedstammede fra vor generation. Ogsaa dette afblegede, afskyelige, natlige væsen, der saa lynsnart var faret forbi mig, var arving til de forbigangne tidsaldres liv.

Jeg tænkte paa de dirrende luftsøiler over taarnene og paa min teori om underjordisk ventilitation. Jeg begyndte nu at ane dens sande anvendelse.

Hvad var vel skjult dernede paa bunden af schakten? Jeg sad paa brøndkanten og overtalte mig selv til at tro, at der under alle omstændigheder ingen fare var paafærde. Jeg maatte stige ned og tilfredsstille min videnskabelige nysgjerrighed. Og dog var jeg tiltrods for alt absolut ræd for at gaa ned.

Som jeg nølende betænkte mig, kom to af de vakre dagslys-mennesker optagne af en kjærlighedsleg tvers over den solbelyste plads ind i skyggen, hvor jeg stod. Det mandlige individ forfulgte kvinden og kastede under sit løb blomster til hende. De syntes nedslagne over at finde mig staaende der lænet mod den nedstyrtede søile og stirre ned i brønden. Øiensynligen ansaaes det for daarlig tone at bemerke disse aabninger. Thi da jeg pegte paa en af dem og prøvede paa at forme et spørgsmaal desangaaende paa deres eget sprog, blev de smaa aabenbart endnu mere nedstemte og vendte sig bort. Men de betragtede meget interesseret mine fyrstikker, og jeg strøg af nogle for at more dem. Jeg prøvede endnu engang paa at faa dem til at udtale sig om brønden; men det lykkedes

mig ikke. Jeg forlod dem snart for at gaa tilbage til Weena og se, hvad jeg kunde faa ud af hende.

Men mit sind var allerede i gjæring. Mine gjætninger og indtryk samlede sig uvilkaarlig til en ny teori. Jeg havde nu en nøgle til forstaaelsen af disse brønde, af taarnene, af mysteriet med spøgelserne — for ikke at glemme et vink om betydningen af bronceportene og Tidsmaskinens skjæbne. Og jeg syntes at skimte en dæmrende antydning til en løsning af det økonomiske problem, der havde voldt mig saa meget hovedbrud. Det var tydeligt, at denne nye menneskeart var underjordisk. Det var specielt tre omstændigheder, der bragte mig til at tro, at deres sjeldne tilsynekomst over jorden var en følge af længe vedligeholdte underjordiske vaner. For det første det afblegede udseende, som er fælles for de fleste væsener, der i størstedelen af sit liv opholder sig i mørke, — som den hvide fisk i Kentucky-hulen for at nævne et eksempel. De store øine med evnen til at reflektere lys er fælles kjendetegn paa natlige væsener — f. eks. uglen og katten. Men først og fremst den iøinefaldende forvirring i sollyset, den hastige og dog saa famlende og klodsede flugt henimod de mørkeste skygger og den eiendommelige hovedstilling, medens dyret var i lyset — alt bekræftede min teori om nethindens overordentlige følsomhed.

Under mine fødder maatte jorden være gjennemboret af uhyre tuneller, og disse hulgange var den nye races opholdssted. Tilstedeværelsen af ventillations-schakter og brønde opefter alle høider, — i virkeligheden overalt undtagen langs floddalen, — viste, hvor udstrakt og vidt forgrenet ventilationssystemet var.

Hvad var da mere naturligt end at antage, at det var i denne kunstige underjordiske verden, at alt det arbeide udførtes, der var nødvendigt til dag-menneskenes bekvemmelighed. Forestillingen var saa rimelig, at jeg uden videre vedtog den som rigtig og gik over til at tænke paa, hvorledes denne splittelse af menneskeslegten var kommen istand.

Jeg tænker, dere allerede aner, hvorledes min teori kom til at se ud. Jeg forstod imidlertid snart, at den var meget langt fra sandheden.

Naar jeg for det første drog slutninger fra vor egen tid, syntes det mig klart som dagen, at den gradvise udvidelse af vor egen tids sociale kløft mellem kapitalist og arbeider, var nøglen til hele situationen. Uden tvil vil denne forklaring forekomme dere altfor fantastisk og vildt urimelig. Og dog er der endog i vor tid omstændigheder, der peger i den retning.

Der kan i vor civilisation spores en sterk tendens til at ville nyttiggjøre sig rummet under jordoverfladen. Man har f. eks. Metropolitanjernbanen i London. Nye elektriske jernbaner anlægges hvert aar under jorden. Man har underjordiske verksteder og restauranter; og antallet af dem vil utvilsomt stadig tiltage og mangedobles. Jeg tænkte mig, at denne tendens

var blevet sterkere og sterkere, saa at industien tilsidst havde tabt sin eksistensret under aaben himmel. Jeg mener, at den var blevet fortrængt til større og større underjordiske fabriker. Fabrikbefolkningen kom til at tilbringe en stedse voksende del af sin tid der — indtil endelig . . . .

Ja, selv nu. — Lever ikke en Eastend-arbeider under saa knnstige forhold, at han praktisk talt er afskaaret fra jordens naturlige overflade? Og leder paa den anden side ikke de riges altopslugende tendens, der udentvil skyldes den stedse tiltagende forfinelse i opdragelsen og den tiltagende kløft mellem dem og de fattiges raa kraft — allerede til, at de i egen interesse lægger beslag paa større og større landstrækninger. Omkring London for eksempel er omtrent halvparten af det vakreste land indgjerdet og adgang forbudt fremmede. Og den samme tiltagende kløft, der skyldes varigheden af og udgifterne ved den høiere opdragelsesproces og den tiltagende tilbøielighed og fristelse til forfinet levesæt hos de rige, vil gjøre den gjensidige paavirkning, der for nærværende ved giftermaal finder sted mellem de forskjellige klasser, mindre og mindre. Saa tilsidst faar man over jorden de magthavende, der kun lever for det skjønne og det behagelige, og under jorden dem, der intet eier. Gradvis bliver saa arbeiderne vant til de unaturlige forhold. Paa et vist stadium af udviklingen maatte de uden tvil begynde at betale afgift og den, som stor var, for ventilation af de underjordiske huler. Og dersom de negtede, vilde de sulte ihjel eller blive kvalt, som det faldt sig. De af dem, der havde anlæg for at føle sig ulykkelig og var oprørske, maatte snart dø ud. Og tilsidst vilde de overlevende blive lige saa vel vant med de underjordiske livsforhold og ligesaa lykkelige paa sin maade, som dagslysets folk paa sin. Den delikate skjønhed hos de overjordiske og den sygelige bleghed hos de underjordiske blev mig saaledes meget let forklarlig. De var to sider af samme udviklingsproces.

Den menneskehedens store seir, jeg havde drømt om, antog en ny skikkelse i mit sind. Det havde ikke været nogen triumf for den moralske udvikling og for almindeligt samarbeide eller kooperation, saaledes som jeg havde forestillet mig. Isteden derfor saa jeg for mig et virkeligt aristokrati, væbnet med fuldt kjendskab til alle videnskaber, og som havde arbeidet videre med fuld logisk konsekvens paa grundlag af nutidens industrielle system. Dets fremgang havde ikke alene været en seir over naturen, men en seir ogsaa over medmennesker.

Dette maa jeg gjøre opmerksom paa var min teori paa denne tid. Jeg havde desværre ingen alvidende veiviser, saaledes som forfatterne af utopiske bøger pleier at have. Min forklaring kan derfor gjerne være feilagtig. Jeg tror dog, det er den mest antagelige.

Men i saa fald maatte den saaledes splittede og balancerede civili-

sation for længe siden have naaet det høieste og nu være i sterk tilbagegang. Overfladebeboernes altfor fuldstændige tryghed havde vel ledet dem til en langsom, men sikker degeneration, til en almindelig aftagen i størrelse, styrke og intelligens. Det troede jeg allerede da tydelig at forstaa. De underjordiskes tilstand anede jeg endnu ikke. Men af alt, jeg hidtil havde seet af Morlockerne — det var i forbigaaende sagt disse skabningers navn — kunde jeg ikke forestille mig andet, end at den forandring, mennesketypen havde undergaaet hos dem, var endnu større end hos Eloi, den vakre slegt, jeg allerede kjendte.

Da grebes jeg igjen af plagsomme tvil. Hvorfor havde Morlockerne taget min Tidsmaskine? Jeg var nemlig overbevist om, at det var dem, der havde taget den. Dersom Eloifolket var de herskende, hvorfor kunde de da ikke skaffe mig maskinen tilbage? Og hvorfor var de saa forfærdelig ræd for mørke! Jeg besluttede mig, som før nævnt, til at spørge Weena om den underjordiske verden, men ogsaa her blev jeg skuffet.

I begyndelsen lod hun, som hun ikke forstod mine spørgsmaal, og senere negtede hun ligefrem at svare paa dem. Hun skalv, som om emnet var uudholdeligt. Og da jeg muligens lidt barsk trængte ind paa hende, brast hun i graad. Det var de eneste taarer, jeg nogensinde saa i denne guldalder. Da jeg saa dem, ophørte jeg naturligvis øieblikkelig med at plage hende med Morlockerne og optoges kun med at fjerne disse tegn paa gammel menneskearv fra Weenas øine.

Og meget snart smilte hun igjen og klappede i hænderne, medens jeg meget høitidelig brændte af en fyrstikke for hende.

VIII.

Det maa synes Dem besynderligt, at der gik hele to dage, før jeg kunde beslutte mig til at følge denne nye nøgle, der øiensynlig førte paa ret spor. Jeg gyste uvilkaarlig tilbage for disse blege legemer. De havde netop den halvt afblegede farve, man kan iagttage hos orme og andre skabninger, man ser opbevarede paa spiritus i zoologiske museer. Og de kjendtes klamme ved berøring. Muligens skyldtes denne min antipati en stor del Eloimenneskenes sympatetiske indflydelse, hvis afsky for Morlockerne jeg nu syntes at kunne forklare mig.

Næste nat sov jeg slet. Maaske var min helbred paa grund af de sidste ophidsende begivenheder ikke fuldstændig i orden. Jeg var nedtrykt af tvil og uvished.

En eller to gange havde jeg en intens følelse af frygt, uden nogensomhelst forklarlig grund. Jeg erindrer, at jeg lydløst krøb ind i den store sal, hvor de smaa mennesker laa og sov i maanelyset — Weena var den nat blandt dem — og følte mig tryg igjen i deres nærværelse. Det slog

mig, at i løbet af et par dage maatte maanen have passeret sidste kvarter, og nætterne blive mørke. Da vilde maaske disse ubehagelige skabninger fra underverdenen, dette hvide kryb, disse nye utøi, der var traadt istedenfor de gamle, optræde i større mængder. Imidlertid havde jeg en nagende følelse af at skyve tilside en uundgaaelig pligt. Jeg følte mig forvisset om, at Tidsmaskinen blot kunde erholdes ved en dristig undersøgelse af underverdenens mysterier. Endnu kunde jeg dog ikke stille mig ansigt til ansigt med dem. Dersom jeg bare havde havt en ledsager, vilde det været en anden sag. Men jeg var saa frygtelig alene. Endog det at klatre ned i den mørke schakt forfærdede mig. Jeg ved ikke, om I kan forstaa mine følelser; men jeg følte mig aldrig tryg for angreb bagfra. Det var maaske denne usikkerhed, denne uro, der drev mig længere og længere ud paa opdagelsesekspeditioner.

Som jeg gik i sydøstlig retning henimod det mere bakkede terræn, der nu kaldes Combe Wood, bemerkede jeg en uhyre grøn bygning, ganske forskjellig fra nogen, jeg tidligere havde seet.

Den var større end det største palads eller ruin, jeg kjendte til, og façaden havde et orientalsk udseende. Farven var lysende bleggrøn, et slags blaagrønt af den egne slags, man kan iagttage paa kinesisk porcellæn. Forskjellen i udseende tydede paa en forskjel i brug. Jeg var bedst oplagt til at gaa og undersøge videre. Men det var sent, og jeg var først kommen derhen efter en lang og trættende rundtur. Jeg vendte derfor for den gang tilbage til lille Weenas velkomsthilsen og kjærtegn.

Men næste morgen indsaa jeg tydelig nok, at min nysgjerrighed angaaende det grønne porcellænspalads var en prøve paa selvbedrag, for at bringe mig til endnu en dag at opsætte den undersøgelse, jeg frygtede. Jeg besluttede mig derfor til at foretage nedstigningen uden yderligere tidsspilde.

Tidlig næste morgen begav jeg mig hen til en brønd i nærheden af granit- og aluminium-ruinerne. Lille Weena løb med. Hun dansede ved siden af mig hen til brønden. Men da hun saa mig læne mig udover kanten og se ned i den, syntes hun at blive yderst forstemt.

„Farvel, lille Weena,“ sagde jeg og kyssede hende. Jeg løftede hende ned og begyndte at føle mig for efter klatreredskaberne. I begyndelsen stirrede hun meget forbauset paa mig. Saa udstødte hun det mest hjerteskjærende skrig, løb hen til mig og prøvede at trække mig bort med sine smaa hænder.

Jeg tror, det var hendes modstand, der gav mig kraft til at fortsætte. Jeg rystede hende maaske lidt haardhændt af mig, og stod i næste øieblik inde i brønden. Jeg saa hendes forfærdede ansigt over kanten og

smilte til hende for at gjøre hende tryg. Saa maatte jeg henvende hele min opmærksomhed paa de ukjendte haker, til hvilke jeg klyngede mig.

Jeg maatte klatre nedover en schakt paa omkring to hundrede meters dybde. Nedstigningen foregik ved hjælp af metalstænger, der stod ud fra brøndsiderne. Og da disse stænger var bestemte for skabninger, der var meget mindre og lettere end jeg, blev jeg snart træt og udmattet af nedstigningen.

En af stængerne gav pludselig efter for min vægt og næsten slyngede mig ud i mørket nedenunder. Et øieblik hang jeg ved en haand. Efter dette vovede jeg ikke at hvile igjen. Skjønt armene og ryggen værkede forfærdelig, fortsatte jeg med at klatre ned saa hurtig som muligt.

Naar jeg saa opover, skimtede jeg aabningen som en liden blaa cirkel, paa hvilken en stjerne var synlig. Lille Weenas hoved aftegnede sig paa den som en rund skarp skygge.

Den fræsende lyd af en maskine nedenunder skjelnedes tydeligere og tydeligere.

Med undtagelse af den lille cirkel ovenover var alt fuldstændig mørkt, og da jeg saa op igjen, var Weena forsvunden.

Jeg følte mig greben af en kvælende angst. Jeg tænkte at prøve paa at komme op igjen og lade underverdenen faa være ifred. Men selv medens jeg overlagde dette, vedblev jeg at klatre videre.

Til min uendelige lettelse opdagede jeg tilhøire for mig den lidt lysere aabning af en horisontal tunnel. Jeg svingede mig ind i den. Det var ikke for tidligt. Armene smertede, og ryggen var stiv som af krampe. Jeg skalv af frygt for at falde ned. Desuden havde dette fuldstændige mørke en ødelæggende indflydelse paa mine øine.

Luften gjenlød af slag fra maskiner, der pumpede luft ned i schakten.

Jeg ved ikke, hvor længe jeg laa der. Jeg blev vækket af en blød haand, der rørte ved mit ansigt. Jeg styrtede op og greb efter fyrstikkerne. Da jeg skyndsomt strøg af en, fik jeg øie paa tre krogede hvide skabninger, der lignede den, jeg havde seet i ruinen, hurtig trækkende sig tilbage fra lyset.

Da de levede, som de gjorde, i et for mine øine ugjennemtrængeligt mørke, var deres øine abnormt store og følsomme ligesom pupillerne hos hulefiskene, og de reflekterede lys paa lignende maade. Jeg tviler ikke paa, at de kunde se mig i dette absolute mørke, og de syntes ikke at være ræd for andet end lyset. Men saasnart jeg strøg af en fyrstikke for at faa se nærmere paa dem, flygtede de uopholdelig og forsvandt i mørke kanaler og tunneller, ud af hvis aabninger deres øine glimtede imod mig paa en egen uhyggelig maade.

Jeg forsøgte at tale til dem. Men deres sprog var øiensynlig forskjelligt fra oververdenens folks.

Jeg var fuldstændig overladt til mig selv, og tanken paa flugt greb mig, endog før jeg var begyndt undersøgelsen. Men jeg sagde til mig selv: „Har du stelt dig slig, faar du have det saa godt."

Jeg følte mig for henover tunnellen og fandt, at støien fra maskinerne blev sterkere og sterkere. Snart efter udvidede hulgangen sig. Væggene trak sig tilbage, og jeg kom til en aaben plads. I skinnet fra en ny fyrstikke opdagede jeg, at jeg var traadt ind i en uhyre hvælvet hule, der strakte sig langt udover rækkevidden af mit lys.

Alt, jeg fik se, var det, man kunde skimte i lyset fra den brændende fyrstikke. Min hukommelse er derfor paa dette punkt nødvendigvis kun svag og ubestemt. Vældige omrids som af uhyre maskiner tegnede sig ubestemt af paa den mørke baggrund og kastede groteske sorte skygger, i hvilke de lyssky Morlocker søgte ly for lysskinnet.

Pladsen var i forbigaaende sagt opfyldt af maskiner og luften var mættet af en dunst som af friskt blod.

Indover i rummet opdagede jeg et lidet, hvidt metalbord, paa hvilket jeg syntes at skjelne et maaltid kjødmad. Under alle omstændigheder var Morlockerne kjødædende.

Endog paa en saadan tid greb jeg mig i at undres over, hvad slags stort dyr der kunde have forsynet dem med det uhyre blodige stykke kjød. Det var altsammen meget utydeligt. Den tunge dunst, de vældige former, de afskyelige figurer, der lurede paa mig i skyggen og kun ventede paa mørke for at styrte over mig.

Saa brændte fyrstikken ned og sved mine fingre, faldt derpaa ned som et forunderligt rødt punkt, der tilsidst forsvandt.

Jeg har siden tænkt paa, hvor uforsvarlig slet udrustet jeg var til en saadan udflugt. Da jeg var draget afsted paa Tidsmaskinen, var det i den faste overbevisning, at fremtidens mennesker i alle retninger skulde være os overlegne. Jeg var kommen uden vaaben, uden medicin, uden røgesager — til sine tider savnede jeg virkelig tobakken — endog uden tilstrækkeligt forraad af fyrstikker. Dersom jeg bare havde tænkt paa mit øjebliks-fotografiapparat! I et eneste glimt kunde jeg have optaget billedet af underverdenen, for siden i ro at studere den hjemme.

Men som forholdene nu var, stod jeg der uden andre vaaben end dem, naturen havde skjænket mig i hænder, fødder, tænder og fire sikkerhedsfyrstikker. Jeg var ræd for at støde paa noget herinde blandt alle disse maskiner, og det var kun ved det sidste lysglimt, at jeg opdagede, at mit fyrstikforraad holdt paa at slippe op. Aldrig før var det faldt mig ind, at det skulde være nødvendigt at holde hus med dem. Jeg havde sløset bort omtrent halve æsken for at forbause dagmenneskene, hvem ild var noget nyt. Nu, som sagt, havde jeg fire stikker tilovers, og medens

jeg stod der i mørket, rørte én haand ved min, magre fingre famlede over ansigtet, og jeg indaandede en egen ubehagelig dunst.

Det forekom mig, jeg følte disse rædsomme smaa væseners aande slaa imod mig. Der gjordes et forsøg paa at fjerne fyrstikkerne fra min haand. Andre hænder bag mig nappede mig i klæderne.

Følelsen af at have disse usynlige skabninger til at undersøge mig var ubeskrivelig ubehagelig. Jeg skreg saa høit, jeg kunde, for at skræmme dem.

De styrtede afsted. Men saa igjen kunde jeg føle, at de nærmede sig. De klamrede sig mere dristig fast til mig, idet de hviskede forunderlige lyd til hverandre. Jeg skalv voldsomt og raabte igjen. Denne gang blev de ikke saa alvorlig forskrækkede. De gjorde en besynderlig støi, som om de lo, da de kom igjen. Jeg bekjender, at jeg var forfærdelig ræd. Jeg bestemte mig til at stryge af en fyrstikke til og flygte ved dens beskyttende skin. Jeg gjorde saa og forøgede flammen med en papirlap, jeg fandt i lommen.

Jeg kom lykkelig og vel hen til den smale tunnel. Men jeg var neppe kommen ind i den, før lyset blev blæst ud, og i mørket kunde jeg høre, hvorledes Morlockerne raslede lig vinden i løvtrærne, idet de styrtede efter mig. Med et blev jeg grebet af flere hænder, og det var ikke til at tvile paa, at de prøvede paa at slæbe mig tilbage igjen. Jeg strøg af endnu en stikke og svang den foran deres blændede ansigter. I kan neppe forestille eder, hvor afskyelig umenneskelige de saa ud med de blege, tynde ansigter og de store, rødgraaagtige øine uden øienlaag som stirrede stivt frem. Men jeg kan forsikre dere, at jeg ikke stansede for at se efter. Jeg flygtede videre, og da min anden fyrstikke var forbi, tændte jeg den tredje.

Den var næsten helt brændt op, da jeg naaede aabningen til schakten. Jeg lagde mig ned paa kanten; for støien af den store pumpeindretning nedenunder gjorde mig svimmel. Jeg følte mig for til begge sider efter de udstaaende metalstænger. Men medens jeg gjorde dette, trak man i mig bagfra efter benene og jeg blev voldsomt slæbt bagover.

Jeg tændte min sidste fyrstikke — men den blæstes øieblikkelig ud. Jeg havde dog faaet tag i klatreredskaberne, og med et vældigt spark befriede jeg mig fra Morlockerne og klatrede lynsnart opefter schakten, medens de stod og stirrede efter mig. En liden skurk klatrede efter og var saa elskværdig at sikre sig min støvle som trofæ.

Schakten syntes mig uendelig. Da jeg havde igjen de sidste tyve tredive fod, betoges jeg af en dødelig svimmelhed. Jeg havde den største møie med at holde mig fast.

De sidste faa alen var en frygtelig kamp mod denne mathed. Flere gange gik det rundt for mig, og jeg syntes allerede, jeg faldt.

Endelig kom jeg paa en eller anden maade over brøndkanten og stavrede ud af ruinen ind i det blændende solskin.

Derpaa erindrer jeg, at Weena kyssede mine hænder og kinder. Og saa var jeg en stund bevidstløs.

Tornenes betydning i planteverdenen.

(Efter **Henry Coupin** i „*Popular Science Monthly*“).

Som modsætning til dyrene, der er udstyret med mange og forskjellige forsvarsmidler, synes planterne ganske at mangle saadanne beskyttende redskaber. Imidlertid er denne mangel kun tilsyneladende. En ganske overfladisk undersøgelse af planternes opførsel ligeoverfor deres store fiender, dyrene, vil meget snart bringe paa det rene, at planterne har mange, flere endog meget virksomme organer til sin beskyttelse. Alle kjender til de torne, hvormed enkelte planters stængler og blade er besatte, og vi tager neppe feil, naar vi tror at opdage en beskyttende funktion i planternes aggressive holdning ligeoverfor dyr eller mennesker, der vil brække dem over. Om vaaren, naar plantevæksten er meget lidet fremskreden, vilde plommetræerne t. eks. ganske tilintetgjøres under angrebene fra faar, heste og andre løvelskende dyr, om ikke naturen havde forsynet dem med de lange, skarpe torne, der gjør afgnaven af de unge skud vanskelig, om ikke umulig.

Tornenes form er forskjellig, men kan altid føres tilbage til en fortykning nederst ved roden og en syldannet spids i den frie ende; de er altid af en haard substans. Deres plads er forskjellig. Undertiden sidder de sammen i klynger paa tre eller fire. De findes saa at sige paa alle planteorganer. De sidder som hos rosen paa stænglen; ved bladroden, som hos berberisen; paa selve bladene, som hos tistlen; paa frugten, som hos pigæblet, ja endog paa roden, som hos tornbladet.

Ved bestemmelsen af, til hvilken klasse tornene skal henføres, maa man gjøre en væsentlig sondring mellem celletornene og de celleløse torne. Nogle torne er nemlig ligesom stængel, blade og rod forsynede med celler, hvorigjennem plantesaften trænger op; andre torne derimod mangler saadanne. De celleløse torne, der simpelthen er udvækster af den ydre væv, er spredte rundt hele planten uden synlig orden. Celletornene derimod er

anbragt paa en bestemt og regelmæssig maade og er let kjendelige. De er omdannede lemmer, hvad cellevævet i dem viser. Mange torne opstaar ved en omdannelse af grene; en form af dem kan man iagttage hos plommetræet, hvis torne hyppig bærer blomster. Undertiden springer de ogsaa ud fra bladene, som hos berberis, eller fra bladstilken, som hos vissen, eller fra stammen, som hos akasien. Ofte er baade bladene og grenene forsynede med skarpe kanter, som hos sivene og tistlen. I dette tilfælde, om i noget, kan vi se, hvorledes naturen benytter sig af de mest forskjellige midler for at naa sit maal.

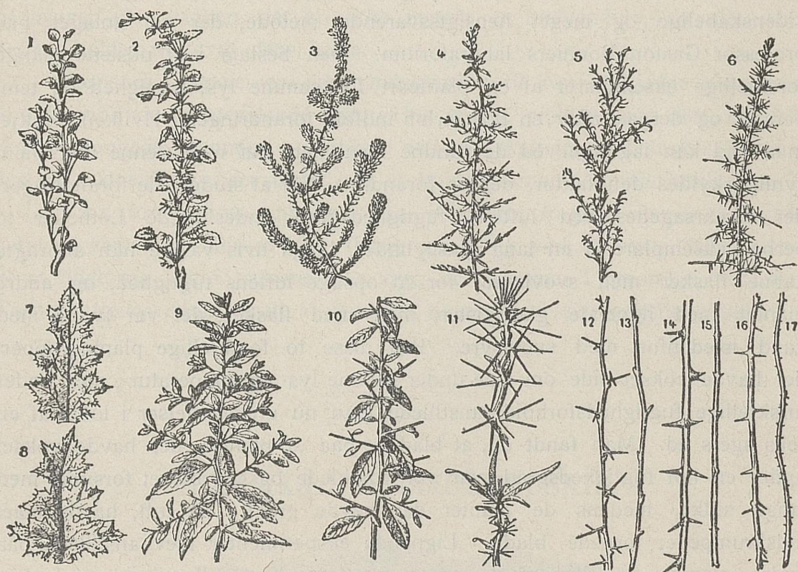

1 og 2 Berberis (vokset i fugtig og tør lutt), 3 og 4 Visse (v. i f. og t. luft), 5 og 6 tornblad (v. i f. og t. luft), 7 og 8 tistel (v. i f. og t. luft), 9 eg 10 pyracantha (v. i f. og t, luft), 11 (øverste og nederste gren) brodfrø (v. i f. og t. luft), 12 og 13 gleditschia (v. i sol og skygge), 14 og 15 akasia (v. i sol og skygge), 16 og 17 rose (v. i sol og skygge).

Tornene har megen interesse for os, ikke alene paa grund af deres funktioner og bygningsmaade, men ogsaa paa grund af de forandringer de undergaar under de forskjellige forhold. En plante, der f. eks. er rigelig bevæbnet med torne paa ét sted, vil paa et andet have færre og paa et tredie ingen. Man har lagt merke til, at luftforandringen paa disse forskjellige steder paavirker alle torneplanter paa samme maade. Floraen paa stepper, der strækker sig over uhyre tørre egne, og ørkenens flora indeholder flere tornede planter end vegetationen i skovlandene. Dette er saaleds tilfældet i Senegal, som er et land, der udmerker sig ved langvarig tør

atmosfære og intenst sollys. Antoine Martin har lagt merke til, at lignende fænomener kan iagttages ogsaa i Frankrig, hvor den sædvanlige flora paa tørrre, golde steder, som paa Grand Camp i nærheden af Lyons, er erstattet med tornevækster eller planter med reduceret bladvækst, som f. eks. visse og marktistel, hvorved landskabet faar et udseende som en ørkenegn. Torneplanter er de overveiende i ørkener, hvor vegetationen er udsat for tør luft, intenst sollys og en forbrændt jordbunds tredobbelt stagnerende indflydelse. Angaaende spørgsmaalet om, hvilke af disse aarsager bevirker tornene, er en meget interessant afhandling blevet udgivet af Lothelier fra Sorbonne. Han benyttede sig i sine undersøgelser af den videnskabelige og meget hensigtssvarende metode, der var antaget paa professor Gaston Bonniers laboratorium. Den bestaar i at udsætte mange forskjellige eksemplarer af en planteart for samme lys, fugtighed og temperatur og derpaa efter en tids forløb indføre forandringer. Hvilken forskjel man end kan iagttage ved de fundne resultater, saa maa denne dog øiensynlig skyldes den faktor, der er forandret. For at studere de forandringer, der foraarsagedes ved luftens fugtighedsgrad, indesluttede Lothelier to berberiseksemplarer i en lang glascylinder, langs hvis vægge han anbragte aabne flasker med svovlsyre, for at opsuge luftens fugtighed, og andre planter med lignende glashylster, men med flasker, der var fyldte med vand istedenfor med svovlsyre. Paa disse to forskjellige plantegrupper, der havde vokset side om side under samme lys- og temperatur-, men under forskjellige fugtighedsforhold, anstillede man nu undersøgelser i løbet af en seks ugers tid. Man fandt da, at bladene paa de planter, der havde vokset under en høi fugtighedsgrad, var vel udviklede og var blevet forsynet med lange stilke, medens de planter der havde groet i tør luft, havde faaet indskrumpede, tornede blade. Lignende eksperimenter blev anstillede paa andre planter, og altid med samme resultat. Forskjellen i udseende hos planter, der var voksede i tør og fugtig luft, var saa iøinefaldende, at man kunde fristes til at tro, at de hørte til forskjellige arter.

Man gjorde den interessante iagttagelse, at tornenes forsvinden i fugtig luft skede paa to forskjellige maader. De torne, der har tydelige kjendetegn paa at være omdannede plantedele, enten et blad, som hos berberis, eller en gren, som hos tornbladet, har tendens til i fugtig luft at vende tilbage til sin oprindelige form. Er tornene derimod udgaaet fra organer, der ikke er uundværlige for plantens liv, enten fra en udvækst, som hos akasien, eller fra en rodknold, som hos braadfroet, sporer man hos dem en vedvarende tilbøielighed til at forsvinde ved at trække sig ind i plantens ydre væv.

Lysets indflydelse paa frembringelsen af torne blev undersøgt af Lothelier paa lignende maade. Resultatet gik i samme retning. I skyggen

formindskes tornenes antal; denne tilbøielighed giver sig undertiden udslag i en tilbagevenden til organets normale form.

Det er derfor klart, at de forhold, der har størst indflydelse paa tornenes frembringelse, er tør luft og intenst sollys. Der er dog uden tvil ogsaa andre omstændigheder, der virker i samme retning. Jeg erindrer saaledes i Syden at have seet et dyrket og et vildt oliventræ vokse side om side. Men kun det sidste havde torne. Det synes mig at være en almindelig lov, som Lothelier uheldigvis ikke er kommen ind paa — at vilde planter mister sine torne, naar de er blevet dyrket i flere generationer. Det synes, som om planten under menneskets beskyttelse gradvis nedlægger sine vaaben, der nu ikke længer er nødvendige, da alle dens fiender holdes borte af dens herre.

Tornenes opgave er ikke indskrænket til kun at gjælde planternes forsvar mod de planteædende dyr. Hos mange planter, især dem, der har tynde, slyngede stammer og vokser inde i tykningerne, bidrager tornene, der da sædvanlig vender nedad, til at holde planten i opreist stilling.

Naar tornene er anbragte paa blomsten, frugten eller frøet, synes dette at være gjort for at lette frøets spredning ved at sætte dette istand til at hage sig fast i haarene paa dyr, der kommer i berørelse med det. Tornene tjener da mere til at beskytte arten, end den enkelte plante.

Amerikansk floddampskib.

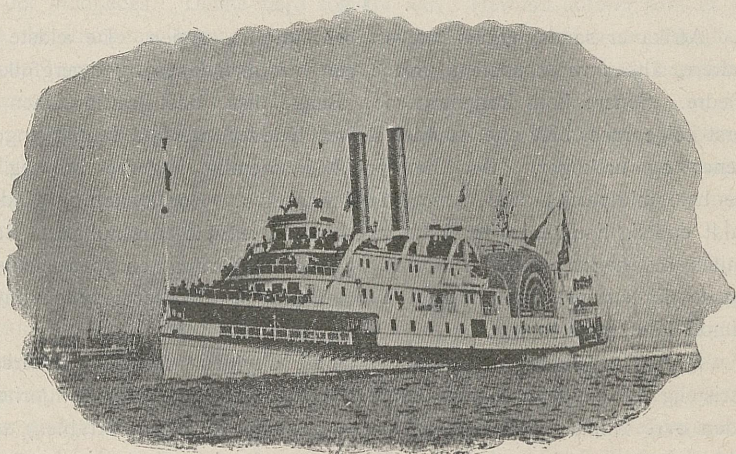

Sydafrikas opsving.

(Efter **Albrecht Wirth** i „*Deutsche Rundschau*").

Idet vi henviser til forskjellige af os tidligere (III. s. 535, IV. s. 501 og IV. s. 667) gjengivne artikler om sydafrikanske forhold, meddeler vi her efter det mest kjendte tyske tidsskrift en oversigt over Sydafrikas historie i hele dens sammenhæng.

Intet land i verden har i de sidst forløbne aar oplevet et saa vældigt, og verdenshistorisk seet, saa epokegjørende opsving, som Sydafrika. Hvor endnu for ti aar tilbage talløse hjorder af antiloper og stenbukke gik fredelig paa græs, hæver sig nu den største og vigtigste stad mellem Kap og Sudan — Johannesburg i Transvaal. Og medens dengang briternes magt stansede ved Oranjefloden og ikke omfattede saa meget land som Norges overflade, strækker den sig nu helt forbi Sambesifloden over et omraade saa stort som fjerdedelen af Europa. Telegrafanlægget fra Kairo overland til Kapstaden er vidnesbyrd nok om, at briterne allerede betragter Afrika som sin domæne.

I den allersidste tid har den historiske forskning ved udgravningerne i Sofalas opland (se IV. s. 667 fl.) fundet et støttepunkt for kjendskabet til Sydafrikas fjernere fortid. Baade i Kongostaten og ved Zimbabyé er der i jorden fundet romerske mynter fra det 4de aarhundre efter Kr., et tidsrum da handelen mellem Middelhavslandene og Indien blomstrede som friskest. Saaledes kan man nu med haab om udbytte forsøge at fremstille Sydafrikas historie som et led i den almindelige verdenshistorie.

I.

Afrika er sandsynligvis blevet befolket fra Asien. De ældste indvandrere, altsaa verdensdelens urrace var buskmændenes og dværgfolkenes forfædre. Senere kom hottentotterne. Begge disse lidet kraftige, men dog yderst seige racer blev efterhaanden drevet sydover eller ind i utilgjængelige ørkener og urskoger. Bag dem rykkede nemlig negerne ind og besatte hele midtpartiet af den store fastlandshalvø. Nordkysten og Nildalen tilfaldt endelig hamiternes tre folkeslag: berbere, ægyptere og nubiere. Baade hamiter og negere røber i sprog og legemsbygning en paa slegtskab tydende lighed med semiterne i Vestasien. De to racer i syden har de derimod intet tilfælles med.

Den betydeligste indflydelse udenfra skyldes araberne. Allerede i førkristelig tid havde arabiske stammer flyttet over til Afrikas østhjørne og til den øvre Nildal. Fra Jemen (det sydvestlige hjørne af Arabien) søgte skippere syd til Sofala og Madagaskar. Og efter islams gjennembrud slog

den arabiske bevægelses bølger helt over til vestkysten af fastlandet. I fjeldstrøget bag Sofala mellem Sambesi og Limpopo fandt Jemens kjøbmænd guld, og endnu den dag idag støder man paa minder fra den bjergverksdrift, som øvedes her længe før vor tidsregnings begyndelse. Betydeligst blandt disse ruiner er det store Zimbabyé i det nuværende Mashonaland, en fæstning med tempel og smelteovn. En nøiagtig beskrivelse meddeltes i IV. s. 667 fl. Templet stemmer i anlæg og maal med templet for gudinden Almaqah i sabæerlandet i Sydarabien. Fra Sofala skibedes guldet til Jemen, midtpunktet for den graa oltids verdensomsætning, og førtes derfra til Syrien og Ægypten. Nu heder det i Bibelen, at fønikiske skibe bragte Salomo guld fra Ophir. Dette navn skrives Sophira i den ældste græske oversættelse af det Gamle Testamente („Septuaginta“), hvoraf der er bevaret meget ældre afskrifter end af den hebraiske grundtekst; lyden r og l pleier desuden hele Afrika over at forblandes. Derfor kan Bibelens „Ophir“ meget godt være samme ord som Sofala. Den gjennem Sofalastrøget flydende Sabi-flod minder om Saba, hvis dronning besøgte Salomo. Det guld, ibenholt og elfenben, Salomo indførte, kan godt være hentet fra Sofala, ligesom krydderierne og røgelsen fra Jemen. Det hebraiske ord for abe minder om det endnu i Zimbabyé-egnen brugelige ord. Zimbabyé betyder i bantunegernes sprog „borg“ og forekommer ogsaa paa vestkysten af Afrika i Angola-strøget. Da Bibelen beretter, at de fønikiske skibe brugte tre aar til færden, er det sandsynligt, at de har seilet helt rundt Afrika.

En slig Afrika-omseiling, beretter Herodot, at ægypterkongen Necho ved aar 600 f. Kr. lod fønikiske sjømænd foretage. De førte korn med sig og saaede dette hist og her paa kysten, hvor de lagde tilland, og ventede, til det modnedes. Denne færd tog tre aar. Herodot anfører som et bevis paa beretningens løgnagtighed, at folkene ved hjemkomsten fortalte, de havde havt solen paa forkjært hold — for os et et bevis paa beretningens troværdighed.

Grækernes kjendskab til Afrika strakte sig, støttet paa arabiske og indiske kjøbmænds oplysninger, til Sambesifloden. I den romerske keisertid satte inderne sig fast paa øen Sokotra og drev derfra mellemhandel mellem Afrikas østkyst og Aleksandria.

Fra det 9de aarhundre tog farten paa Østafrika et stort opsving, en følge af den ekspansionskraft, Mahomeds optræden havde meddelt arabernes nation. Arabere fra Maskat og persere fra Schiras stiftede et sultanat paa Sansibar, hvis vælde naaede helt til Madagaskar og fastlandskysten ret overfor. Mod slutten af 12te aarhundre besøgtes Sansibar af Marco Polo. Men endnu var intet europæsk skib naaet til disse farvande; mahomedanerne besørgede al sjøfart der. Det berettes vistnok om brødrene Vivaldi fra

Genua, at de seilede til Indien rundt Afrika; men denne opdagelsesfærd glemtes lige saa fuldstændig, som nordmændenes opdagelse af Vinland.

De kristne europæere fik først i det 15de aarhundre trang til at finde vei rundt Afrika til Indien, idet paa den tid den gamle mellemhandel over Aleksandria og Syrien blev afbrudt ved tyrkernes vilde erobringstog til Middelhavets østlige havne. Som bekjendt var det Portugal, som tog op ideen om sjøvei til Indien; i 1487 naaede Bartolomeo Diaz Afrikas sydspids, og i 1497 lykkedes det Vasco de Gama ad samme vei at komme til Moçambique og Sansibar og derfra ad mohamedanernes gamle rute til Indien.

Lisboa (Lissabon) var paa Luthers tid og udover til Vilhelm af Oraniens dage midtpunktet for al omsætning paa Afrika udenfor Middelhavet. Portugals admiraler overmandede mahomedanernes krigsflaade og sikrede sig arabernes gamle handelsvælde ved anlæg af stærke fæstninger ved Aden i det gamle Jemen, ved Sansibarkysten, i Moçambique og ved Sambesis nedre løb. Hele det Indiske Hav lige øst til Molukkerne blev tumlepladsen for Lisboas kjøbmandsskibe. En berømt admiral forsøgte at anlægge en station ved selve Kap, men dræbtes af de indfødte; egnen syntes at være for ufrugtbar og eiede ikke guld, saa portugiserne med glæde opgav dette punkt. Senere var det i lang tid bare vandforsynings-sted for forbiseilende skibe; disse pleiede samtidig at lægge breve ned der under stenpyramider, hvorfra andre skibe, der skulde den modsatte vei, tog dem med — en post i lighed med den, som indtil for ganske nylig anvendtes ved Kap Horn i Magelhaens-sundet.

Heldigere paa sin jagt efter guld var portugiserne i Sofala-egnen. Trods sin kristelige trosiver hvervede de tropper blandt de indfødte kaffere og herjede i landet syd for Sambesi. Det mægtige rige Monomotapa omstyrtedes, og ruinerne ved Zimbabyé opdagedes. Digteren Camoens, som besynger sine landsmænds heltefærd i disse tider, hilser i denne bedrift erobringen af det gyldne Ophir.

Men længe formaaede Portugal ikke at hævde sin verdensmagt. Landet selv kom under de spanske habsburgere. Araberne tog Sansibar tilbage, og en fyrsteæt fra Maskat grundede et nyt sultanat der. De europæiske religionskrige bragte to nye nationer frem i forreste række som havets beherskere: nederlænderne og briterne. Sydlændingerne duede ikke til at kolonisere paa fremmed grund; de var eventyrere, men ikke nybyggere.

Nederlænderne var de første til at gaa i portugisernes kjølvand. Som Spaniens fiender søgte de at fravriste det nu fra Spanien regjerede Portugal dets besiddelser i de østligste farvande; endnu den dag idag er Sundaøerne og Molukkerne i Hollands eie.

Paa afrikansk grund var det Kaplandet, som tiltrak nederlænderne. Allerede i 1599 gjordes der et forsøg paa at erhverve Afrikas sydspids. Det lykkedes imidlertid ikke, før det i 1602 stiftede hollandske Ostindiakompani — hvis væbnede flaader drev portugiserne bort fra Indien — tog sagen i sin haand. En skibslæge i kompaniets tjeneste, Jan van Riebeck, havde som botaniker opholdt sig paa stedet; og paa hans indberetning lod kompaniet vaaren 1652 tre skibe med 86 mand ombord under Riebecks ledelse seile til Tafelbugten, hvor der byggedes en liden borg. Blandt soldaterne var der ikke faa tyskere. Dette er de sydafrikanske boeres ældste stamfædre.

Nybyggerne fik meget at staa i; de maatte føre en stadig kamp mod rovdyr og mod de indfødte kvækvæ (hollandsk: hottentotter d. e. skidne slubberter) samt mod hungersnøden. Kompaniet sendte sædekorn og frøsorter dels hjemmefra, dels fra Java, senere indførtes ogsaa vinstokken. I tre aar var nybyggerne fri for skatter; siden maatte de afgive tiendedelen af sin aarsavl (kvæg og korn) til kompaniet. Kompaniet forbeholdt sig al omsætning med kolonien.

I den første menneskealder steg europæernes tal til 600. Saa kom 300 franske hugenotter, indkaldt af kompaniet. Allerede i andet led havde disse franskmænd paa grund af kolonistyrelsens tryk glemt sit modersmaal. Men endnu den dag idag kan man skjelne den franske race mellem boerne.

Kompaniets styre var strængt indtil hensynsløshed. Efter datidens opfatning var en koloni udelukkende til for moderlandets skyld. Den haarde behandling drev tilslut enkelte bønder til at flytte ud i vildnisset bag de Sorte Bjerge. Dette var det første „trek" til „karroo'en". Her traf de en ny fiende, buskfolket. Mod disse „bavianens søskenbørn" maatte de uophørlig ligge paa jagt. Buskfolket gjorde ingen forskjel paa vilde jagtdyr og boernes kvæg; til gjengjæld gjorde boerne ingen forskjel paa buskmænd og rovdyr. Hottentotterne fangede de for at bruge dem som slaver. Der indførtes desuden negerslaver fra Guineakysten. Koloniens regjering maatte tilslut skride ind mod boernes mishandling af slaverne. Den oprettede et par væbnede leire for at sikre sig magten over de udflyttede. Selve udflytningen ophørte den snart at lægge hindringer i veien for; den tjente jo til at udvide kolonien.

Det indre af landet forblev længe ukjendt. Oranjefloden, hvis munding allerede Bartolomeo Diaz havde opdaget, blev først i 1760 opdaget paany. I Natal forsøgte kompaniet forgjæves at anbringe en koloni.

Portugiserne holdt sig væsentlig i Moçambique, en by med 60,000 indbyggere og betydelig handel. Riget Monomotapa havde de maattet opgive. Derimod drog de adskillig nytte af karavanveiene tværs over fastlandet. Allerede i begyndelsen af vort aarhundre lykkedes det to gange

for halvportugisere at trænge frem fra Angola paa vestkysten til Sambesis munding. Guld og elfenben, men især negerslaver var de mest indbringende udførselsvarer. Angola og Mosambique blev hovedmarkederne for Nordamerikas forsyning med negere.

Kaplandets befolkning var i 1780 steget til noget over 10,000. Store Fiskeflod, 800 km. øst for Kapstaden, var østgrænsen. I nævnte aar gjorde England under den nordamerikanske frihedskrig et forgjæves forsøg paa at overrumple hollænderne i Kap. Krigen stansede imidlertid pengetilførselen hjemmefra, og koloniregjeringen maatte begynde at udstede papirpenge; indløsningen af disse blev taget særdeles ligegyldig. Dette drev indbyggerne til at klage over kompaniet. Tilslut maatte Hollands „generalstater“ sende to repræsentanter til Kap for at føre opsyn med kompaniets embedsmænd. Fra nu af var det ude med kompaniets enevælde i landet. Dets magt svandt ogsaa ellers ind paa grund af englændernes fremgang i Indien; aktierne sank slig i værdi, at den hollandske stat for at redde selskabet maatte træde hjelpende til med over 80 millioner kroner. Den franske revolution gjorde fuldstændig ende paa kompaniets magt i Afrika. Grænsebønderne drev besætningen ud af de befæstede leire og proklamerede republiken 1795. Endnu samme aar kom en britisk flaade og tog Kaplandet i besiddelse.

Englænderne afskaffede det hollandske kompanis barbariske retsvæsen (tortur og hjul) og ofrede 30 millioner kroner paa koloniens fremhjelp. Dens aarlige udførsel androg dengang til bare 2 mill. kr.

Ved freden til Amiens i 1802 gav England Kaplandet tilbage til Holland, som beholdt det til 1806. I disse aar var hollændernes regjeringsmaade baade fornuftig og retfærdig.

— I tilslutning til, hvad der i sidste heftes Sofahjørne blev sagt om, at livets lykke, glæde og værd væsentlig maa søges i dets enkle, almenmenneskelige elementer, kan her anføres den amerikanske forfatter Oliver Wendell Holmes' kortfattede definition af lykke: „Fire fødder paa kaminfænderen.“ To større og to mindre, ikke altfor langt fra hinanden, mente han naturligvis.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under »Redaktørens sofahjørne«.

Kringsjaa.

Kristiania, 5. april 1895.

„Det kan endnu blive nødvendigt at søge den 85 aarige **Gladstones** hjelp til at faa armenernes sag ordentlig varetaget ved oprettelse af et uafhængigt fyrstendømme Armenien,“ siger det ledende konservative ugeblad *Spectator*. „Han befriede Tessalien, uden at et skud affyredes, — og Tyrkiets regjering mindes endnu den tale, hvori han dengang mildt paaviste, at Sultanens rige er det for en flaademagt mest udsatte, idet en del krigsskibe kan afskjære forbindelsen mellem dets europæiske og asiatiske provinser.“ Saadanne ord fra politiske modstandere maa vel regnes for vakrere og mere tilfredsstillende laurbær, end berømmelsens og storhedens kranse i almindelighed flettes af. Det er et svagt vidnesbyrd om den kraft som den „store gamle“ har siddet og endnu sidder inde med.

Bismarck har feiret sin ottiende fødselsdag under megen tilslutning og megen bitter og, som det synes en udenforstaaende, ganske unødig modstand. Man være saa uenig med de bismarckske ideer, som man være vil, man sætter dog blot et stempel af lidenhed paa sig selv, naar man negter at erkjende mandens storslagenhed. Umuligt skulde det ogsaa synes at kunne negte hans gode vilje og redelige hensigt. Han har visselig sat sin hele energi ind paa det, som i hans øine var ret. Han har baaret møie og strid derfor. Han har taget de slag og stød, der hørte til. Ingen kan bedre vidne om hans kjæmpekraft, end de modstandere, der end ikke nu kan tilgive den gamle mand, at han har slaaet dem. Han har været manden, der i Tyskland har raget et helt hoved op over de andre. Et virkeligt storverk har han øvet, hvorom man skulde tro, at alle tyske partier kunde samles med tak, — han har skabt det Tyske Rige. Det synes en smaaligt, naar partier og mænd overfor denne gamle, aftraadte kampens mand med de mange skrammer og de mange hæderstegn, ikke for en gangs skyld kan glemme fiendskabet, glemme de modtagne slag, glemme de ideer, manden endnu repræsenterer, række ham haanden og sige om ikke andet: „Du har kjæmpet godt for din sag; det ved vi bedst; vi ærer den solide, tyske manddom i dig; gid vor sag havde mange kjæmper som du.“

Mikadoen og hans regjering har, i anledning af attentatet paa Li-hung-chang, overfor Kina udvist en ridderlig ædelmodighed. Japan vilde drive krigen frem med kraft under fredsunderhandlingerne. Det har netop i de sidste dage begyndt store og afgjørende fremrykninger. Øen Formosas erobring er blevet paabegyndt. Landgang er gjort paa et par steder paa fastlandets kyst som en begyndelse til direkte angreb paa Peking. Den ene landgang havde til hensigt at bemægtige sig kontrollen over den store kanal, ad hvilken hovedstaden faar al sin tilførsel fra Sydkina. Stansedes denne tilførsel, vilde Peking snart være udsultet. Samtidig truedes Taku og Tientsin. Og endelig ligger nu veien til Mukden aaben. Kina er knust; dets hære i opløsningstilstand. Alt tilskyndede Japan at slaa til slag i slag, før kolossen fik tid til at samle nye kræfter. Derfor afsloges da ogsaa al tale om en vaabenhvile, der udelukkende kunde være til Kinas fordel.

Ikke paa nogensomhelst betingelser vilde Japan indrømme den. — Men saa kom attentatet. Det var jo yderst kjedeligt for den japanske regjering, at det skulde indtræffe paa japansk grund. Den viste øieblikkelig al den sympati og opmerksomhed, den evnede. Men den nøiede sig ikke dermed. For helt ud at vise sin afsky for attentatet og en virkelig sympati for den store kinesiske

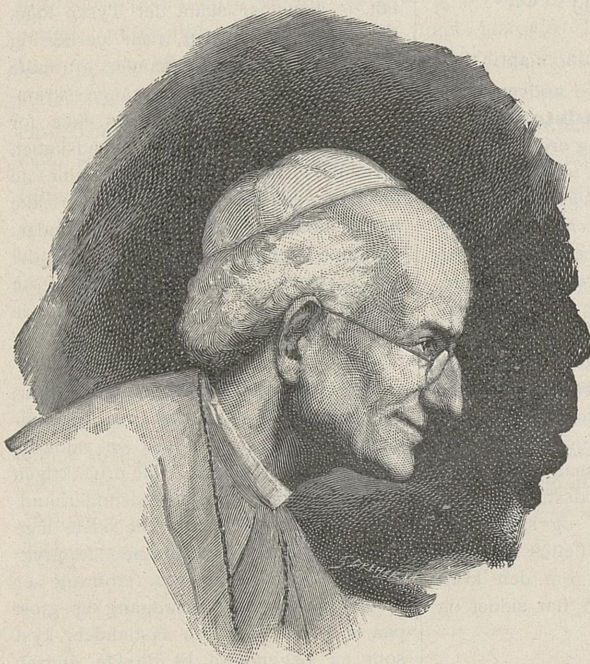

Leo XIII.

statsmand, udstedte Mikadoen ordre til, at Kina nu paa grund af disse omstændigheder skulde indrømmes en tre ugers vaabenhvile — betingelsesfrit. Det vil sige, Kina kan frit benytte de tre uger til at ruste sig, indtage bedre stillinger, proviantere, — kort sagt øge sin forsvarsevne. Paa krigens heldigste punkt, netop som den endelige storm under de gunstigste omstændigheder skulde begynde, indstiller Japan alle fiendtligheder, indtil Li-hung-chang atter bliver istand til at optage underhandlingerne.

Det maa vel kaldes ædelmodighed. Og det tør jo hænde, at den ikke bliver uden sin belønning. Kanske stemmer den baade Li-hung-chang og Kina gunstigere overfor de japanske fredsbetingelser, og kanske aabnes derved mulighed for den forsoning og alliance, som Japan siges at have sat sig som endeligt maal. Vi faar se. At Japans statsmænd ikke savner klogskab, har de tilfulde bevist; kanske er endog ædelmodigheden en del af klogskaben, eller i hvert fald i fuld harmoni med den, selv om den er aldeles egte og umiddelbar.

De sidste dages betydeligste nyhed er spændingen mellem **England** og **Frankrig.** Dette skyldes væsentlig en antagen fremrykning af franske tropper mod den øvre Nildal og inden den England tilkjendte indflydelses sfære i Afrika. Samtidig skal dog en lignende fremrykning have fundet sted i Siam. Den engelske regjering har fremstillet sagen for parlamentet som yderst alvorlig Den er endnu ikke officielt underrettet og foretrækker derfor at tro paa en feiltagelse, eller paa handlinger af uansvarlige personer, der ikke har og ikke vil faa den franske regjerings medhold; thi, erklærer den britiske regjering, var det anderledes, var denne fremrykning virkelig ledet af Frankrigs styre, da maatte dette være sig fuldt bevidst, at

det havde indtaget en høist uvenlig stilling overfor England. Det betyder i mindre forsigtigt, mindre diplomatisk sprog, at da vilde det blive vanskeligt at afvende en krig; thi vistnok, heder det videre, vil England strække sig længst muligt for at forsone og berolige sin varmblodige galliske nabo; men saalænge engelske tropper holder Ægypten besat, kan den ikke taale nogen fremmed magt i den øvre Nildal. — Paa sagens nuværende standpunkt er det vanskeligt at se, hvad der kan ligge bagom denne sag. Det kan dog neppe være muligt, at Frankrig ønsker at egle sig ind paa England. Engelske blade tager ordet for, at England straks skal bemægtige sig hele det truede territorium.

Lov og orden staar endnu i **Spanien** paa svage fødder. Arméen og dens officerer finder det derfor let at sætte sig udover og over loven. Det var dette, der blev gjort under de sidste optøier i Madrid. Og de er ogsaa endt med officerernes fuldstændige seir. — Marschal Martinez Campos, en alment agtet og beslutsom mand tilkaldtes af dronningen og overdroges, da al civil autoritet viste sig magtesløs overfor officerernes opløb, en art diktatorisk myndighed. Han sammenkaldte først officererne til et møde og gav dem væsentlig medhold, men erklærede at al uro maatte stanse, at han vilde opretholde absolut disciplin, om det kostede hans liv, hvorpaa officererne gik tilbage til sine kvarterer lidt slukørede og kuede. Derefter tilkaldte han redaktørerne og lod dem vide, at ifald de ved sine skriverier frembragte et nyt militært opløb, vilde han øieblikkelig lade dem skyde. Følgen var, at de fleste af dem og deriblandt vel alle med nogen selvagtelse i livet, flygtede over den franske grænse, og Madrid er atter roligt — og taust.

Martinez Campos er afreist til Kuba for at dæmpe opstanden der.

Village Improvement Societes.

Paa en refereret artikel under ovenstaaende titel ønsker redaktøren at henlede læsernes opmærksomhed i særlig grad. Den udgjør en anvisning til, hvorledes man gjør et stygt sted vakkert og livet lidt fagrere og hyggeligere at leve. Det hele er erfaring, tal, statistik — prøvede ting — og ikke drømme eller teorier.

Skulde ikke institutionen lade sig overføre til vort land? *). Lad ingen skræmmes af de store summer, der nævnes i artiklen. Begynd i det smaa, og det store kommer af sig selv. Og begynd med noget bestemt enkelt, som alle maa være med paa, og ikke hen i den blaa almindelighed. Vent ikke paa andre, men begynd selv. Det er ikke nødvendigt at begynde med at danne en organisation. Begynd med arbeidet og lad organisationen vokse ud deraf. Er der f. eks. i en egn et læseselskab eller et ungdomslag, saa lad dette i al enkelhed og beskedenhed tage tanken op. Blæs ikke i trompeten for det paa forhaand. Gaa stilt tilverks. Tal mindst muligt, men tal praktisk og direkte, naar der skal tales. Lad lag eller forening i et møde

*) Enkelte steder har vi allerede noget lignende i „selskaber til stedets vel“.

blive foreslaaet at paatage sig et saadant arbeide ved siden af sin øvrige virksomhed. Vælg til en begyndelse et stykke arbeide, der maa vinde tilslutning. Begynd ikke med at foreslaa en paladsmæssig biblioteksbygning eller et stort parkanlæg. Vær beskeden. Vælg for eksempel det fæleste sted i by eller bygd; det sted eller den ting, der skjærer alle mennesker med lidt smag i øinene, — som alle gaar og klager over og kanske har gaaet og klaget over lige fra bedsteforældrenes tid.

Foreslaa, at dette sted eller denne ting skal man udbedre ved frivillige bidrag. Hav tanken klart udformet, før et muk nævnes. Vid akkurat, hvad der skal gjøres, hvad der er, og hvad der skal blive; hvad der skal til, og hvordan arbeidet maa udføres. Forklar saa tingen. Tal med et par formaaende mænd paa tomandshaand. Bed dem om raad. Interesser dem. Giv dem en haand med i verket. Sammenkald saa et møde eller faa en komite nedsat til at gaa hus imellem for at indsamle bidrag. Der er mange veie at gaa. Find den bedste, og vær paa det rene med, hvordan alt skal gjøres. Lad der ikke indtræde nogen tvilraadighed, vildrede eller stans. Paa, paa, hele tiden, stilt og rolig, og som om det var den naturligste ting af verden. Stød ingen. Faa alle partier og leire med.

Naar tingen er gjort — lad den ikke være for stor til en begyndelse, men stor nok til at interessere alle og kræve en kraftanstrængelse og et brud med trægheden og ligegyldigheden —, vil alle glæde sig og have faaet tro paa, at saadant gaar an. Dan saa gjerne foreningen, og tag fat paa andre ting. Smed, mens jernet er varmt. — Væk nu begeistring for sagen og udnyt begeistringen uden ophold. Pengene vil snart komme. Den ene vil ikke staa tilbage for den anden. Der vil blive kappestrid om at støtte den gode sag. Og jo vakrere by eller bygd bliver, desto større vil ærgjerrigheden efter at udbedre og forskjønne den ogsaa blive. Der vil efterhaanden blive raad til bibliotek og bygning med. Velstaaende sønner af bygden, bosatte paa andre kanter, vil høre om verket, mindes hjemmet og sende bidrag til den gode sag.

Det er bare begyndelsen, der falder tung. Tag fat uden at vente paa andre. Vær med om virkelig at „bygge vort land“ og ikke bare om at synge derom i en festlig stemning.

— Om Sydafrika, hvor der holder paa at bygges store, mægtige riger, har sandsynligvis de fleste læsere liden sammenhængende viden. For de fleste af os synes vistnok denne verdensdel temmelig øde, kaotisk og uinteressant. Og dog er den allerede skuepladsen for store og betydningsfulde begivenheder. Inden vi ved af det, tør den politiske udvikling dernede lede alles blik i den retning, idet et „Sydafrikas Forenede Stater“ tør vise sig som virkelighed. De læsere, der ønsker at have rede paa, hvad der i vor tid foregaar rundt om paa vor lille klode vil derfor, i den artikel, som under overskriften „Sydafrikas opsving“ paabegyndes i dette hefte, finde oplysninger og en sammenhængende fremstilling af emnet, der vil være dem velkomne. *Artiklerne bør læses med et kort ved haanden.*

Teknisk kringsjaa.

— Den første brøkdel af Niagaraanlægget er færdigt og prøvet og sandsynligvis nu i regelmæssig drift. Professor George Forbes, en af lederne af foretagendet og en af tidens første elektrikere, udtalte efterat den første 5000 hestekræfters dynamo var vel opsat og prøvet, følgende: „Anlæggets første periode, planlæggelsen af kraftoverføringen, tegning, udførelse og opsætning af den største dynamo i verden er nu heldig tilendebragt. Med det nye aar begynder den økonomiske del af foretagendet — optjening af indtægter. Det tekniske arbeide bestaar herefter blot i at fordoble det allerede opsatte og prøvede maskineri. Det er vanskeligt at sige, hvem der var dristigst, de rigmænd, der satte sine penge i verket, før dets tekniske udførbarhed var fuldt paavist og udredet, eller de fabrikeiere, der anlagde store fabrikanlæg ved Niagara beregnet paa elektrisk kraft fra anlægget, før noget resultat var opnaaet. Begges optræden var egte amerikansk, og deres tro og tillid til foretagendet er ikke blevet skuffet. Det heldige udfald er nu vished."

— Det lader til at, Zuider-søen endelig efter mange aars drømme derom vil blive tørlagt. En kongelig kommission, nedsat for at tage sagen under overveielse, har foreslaaet arbeidets udførelse og fremlagt detaljerede planer. Verket er teknisk seet ganske enkelt og ligetil, om end forholdene er kjæmpemæssige. Vanskelighederne er væsentlig af økonomisk art. Omkostningerne anslaaes til 470 millioner kroner, og arbeidets varighed til 33 aar. Var der blot spørgsmaal om at indvinde nyt land for menneskelig bebyggelse, vilde det neppe være et lønnende foretagende. For at give udlægget tilbage maa nemlig jorden efter tørlægningen sælges for 925 kroner pr. acre, ca. 23 kroner pr. ar eller 230,000 kroner for en kvadratkilometer land, mens den bedste jord i andre verdensdele og i godt bebyggede egne kan kjøbes for en femtedel af denne pris. Men for Holland gjelder det jo ikke blot om at skaffe jord for mennesker, men at skaffe den inden fædrelandets grænser, øge dets produktive landomraade og derved landets evne til at skabe et rigt og godt hjem for alle hollændere. — En kjæmpedæmning vil blive bygget fra nordvestkysten lige overfor øen Vlissingen og over til denne, dernæst videre fra denne ø næsten 40 km. tvers over søens munding til det faste land ved Piaam. Dæmningen vil blive gjennemsnitlig 5.40 m. høi over den vanlige vandstand, saaledes at høiden bliver 5.20 m. paa dæmningens vestside og 5.60 paa dens østside. Overfladen vil altsaa udgjøre en mod havet vendt skraaning. Dæmningen vil ogsaa tjenstgjøre som forbindelsesled mellem Nordholland og Friesland, der nu blot staar i forbindelse med hinanden ved dampskibsfart, eller ved jernbane rundt Zuidersøen. Saavel en vanlig kjørevei som en jernbane vil følge dæmningen. En anden saadan vil blive opført mod Ysselhavet, og her vil pumpeverkene blive anlagt. — Zuidersøen indeholder store, høie sandbanker, der meget snart efter pumpningens begyndelse vil blive tørlagt. Saasnart dette sker, vil de blive omgivet med mindre dæmninger og opdyrket, saa-

ledes at en del af udgifterne kan ventes at komme tilbage igjen inden altfor lang en tid.

— Erfaringen saavel i Europa som i Amerika viser, at de elektriske sporveie, trods den langt større kjørehastighed, er et langt sikrere og mere farefrit befordringsmiddel end de gamle hestesporveie. De faa undtagelser fra denne regel, som enkelte byer opviser, maa tilskrives feil ved anlægget eller ved driften. Regelen er uimodsigelig. I Halle i Tyskland har man fundet, at der finder et uheld sted for hver 88,638 vognmil*) kjørt; mens forholdet paa hestesporveien er 1 uheld for hver 41,625 vognmil. Altsaa er den elektriske sporvei her mere end dobbelt saa sikker og farefri som hestesporveien. Det samme forhold er fundet overalt med de ovenfor nævnte ganske faa undtagelser. I staten Massachusetts er forholdet (for hele staten) 1 uheld for hver 52,475 vognmil, trods hurtig kjørsel i overfyldte gader og liden eller ingen kontrol med af- og paastigning. Af passagererne kommer henholdsvis 1 af 686,662 tilskade. Saa man kan reise saa mange gange, før der er nogen sandsynlighed for, at man lider et uheld. 1 passager for hver 106,776,004 beskadigedes saaledes, at døden paafulgte. — Næsten alle uheld skyldtes af- eller paastigning under fart.

— Ifølge Londonerbladet *Engineer* agter en af de franske hovedbaner Paris—Lyons—Mediterrenéen at gaa fuldstændig over til elektrisk drift, antagelig med Heilmann- lokomotiver. Seksti elektriske lokomotiver er allerede under bygning for banen.

— I Dessau drives sporvognene med gas fra den vanlige gasledning. Resultatet af forsøg og nogle maaneders drift skal være fuldt tilfredsstillende.

Nordiske tidsskrifter.

Nyt tidsskrift. — 10de hefte. — *Vilh. Andersen:* Dansk literatur i 1894; *Olav Johan Olsen:* Det tredie rige; *Bernt Lie:* Professor Hieronimus.

Naturen. — Marts. — *O. Nordgaard:* Norske naturforskere, G. O. Sars, med portræt; *P. Waage:* Argon; *Dr. A. Malthe:* Fotografier med naturlige farver; *J. Deniker:* Flyvende krebse; *H. Wilda:* Søvand til ferskvand uden destillation; *Dr. O. N. Wit:* Thermometrets historie.

Paa grund af paasken gaar tidsskriftet saa tidlig til trykning, at flere af martstidsskrifterne ikke kommer med i denne rubrik i dette hefte.

*) En vognmil, er en mil kjørt af en vogn. Har et kompani saaledes 5 vogne i stadig brug, og hver kjører 20 mil om dagen, saa repræsenterer en dags drift 100 vognmil. Milene er her engelske mil.

Vore første uger i det deilige syden.

(Fortalt af redaktøren i Sofahjørnet.)

Vi havde feiret julen og nytaar i hotellet. Julen feires i det amerikanske Syden som frihedsdagen, den fjerde juli, i Norden, med skydning, raketter og allehaande fyrverkeri. Pistolerne knalder fra alle kanter. Negergrupper streifer gjennem gaderne, klunkende paa en guitar og syngende, mens nu og da revolverne trækkes frem, og løse skud (undertiden er der ogsaa kugler i, og det hænder at der da sigtes paa vinduer — „bare for moros skyld") affyres under latter og jubel. Det var vakkert at sidde der i den stjerneklare, milde julenat paa hotelverandaen og nyde synet af det glitrende fyrverkeri nede i det sydlandske, blinkende løv, hvori byen laa halvt skjult.

Og vi nød det altsammen saa meget bedre, som vi havde fundet et „hus" — i Amerika leier man altid „hus", ikke „bekvemmelighed"; man faar sit eget lille hus ganske for sig selv, hvilket formodentlig er en af grundene til, at pessimismen ikke trives derover —, som vi syntes ganske godt om, og leiet det. Straks over nytaar skulde vi flytte ind og begynde at holde hus paa sydlandsk vis. Negerpigen var engageret, og alt i orden.

Da vi begyndte at gaa om og „se paa hus", var vi i begyndelsen blevet rent modfaldne. De saa alle saa afskrækkende uhyggelige ud med de store, tomme rum, ganske overordentlig høie under taget, ujevne gulve, daarlig passende vinduer, ituslaaede vindueslemmer (vinduslemmer er uundværlige, hvor solen sætter ind mod ruderne som et hav af ild), sodede og sprukne tage, halvt nedfaldne trapper osv. Syden gjør nemlig gjennemgaaende et forfaldent indtryk. Der er byer, hvor det ser ud, som om ikke en malerkost var blevet brugt, eller en rude indsat siden borgerkrigens tid. Dette ændres rigtignok hurtig. Under indflydelse fra Norden bygges Syden op igjen i øget glans og efter nordisk mønster. Den by, hvor vi var, nær Floridas nordgrænse, havde hele kvarterer, der saa ud som stykker af det bedste Chicago; men det var altsammen privatboliger, hvor beboerne selv var eiere af husene. Til leie var blot de gamle sydlandsk byggede huse. Og de er fæle og upraktiske.

Værelserne er som sagt overordentlig høie under taget. Det er af klimatiske hensyn, — for at man ikke skal blive levende stegt i varmen; men det giver dem et forfærdeligt øde og ukoseligt udseende, før møbleringen delvis har skjult høiden. Vinduerne gaar ofte fra gulv til tag og er nogle uhyre, uhaandterlige ting, som heller ikke ser indbydende ud, naar man først ser dem. Men naar varmen kommer, ønsker man bare, at de var dobbelt saa store, saa mere luft kunde slippe ind gjennem dem. Entreer

og gange er af lignende grunde uhyrer af udstrækning. Man faar det indtryk, at kun millionærer kan møblere et sligt hus, saa det bliver beboeligt og koseligt.

Til opvarmning benyttes blot aabne kaminer og vanligt stenkul. Følgen er da, at alle tage er sorte som beg. Rengjøring er ikke sydlændingernes sterke side. Selv har de smaa krav til komfort og udseende. De fleste hjem er uhyggelige. De er blot opholdssteder, hvilesteder, ikke hjem. „Naar jeg har nok at spise, en god seng og en god cigar, saa har jeg alt, jeg behøver og giver en god dag i møbler, tæpper og lignende," sagde en ingeniør dernede, idet han klagede over, at hans hustru havde faaet lyst paa slige ting.

Ethvert hus har sin veranda, hvortil der fra de vigtigste værelser er adgang gjennem de omtalte store vinduer. Verandaen er i grunden det vigtigste værelse. Den bliver dagligstuen i 8 maaneder af aaret.

Efter en lang søgen havde vi været saa heldige at finde et lidet hus, „centralt beliggende" og bygget halvt i nordisk stil, skjønt ogsaa med svære, høie værelser og gange. Men det var godt vedligeholdt og blev oppudset, før vi flyttede ind, saa vi fik helt hvide tage over os. Verandaen saa indbydende ud med store, altid aabne vinduer ind til de to bedste værelser. Naboskabet var godt og vakkert. Vi priste vor gode lykke og modtog mange lykønskninger i den anledning.

Saa flyttede vi ind. — Jo, det var prægtigt at sidde midtvinters for aabne vinduer og skrive, mens guitarmusik og blomsterduft drev ind til en. En kunde jo ikke have det bedre. Naboerne kom paa visit (i Amerika har man den rationelle og hyggelige skik, at de ældre beboere paa et sted altid først besøger den nyankomne og søger at bibringe ham hjemmefølelsen) og var overmaade hyggelige. Alt fiendskab mellem Norden og Syden er nu som blæst bort. Nordboen er velkommen overalt i de stater, som han og hans fædre for 30 aar siden totalt ødelagde. Sydlandske oberster og majorer tager gamle yankeesoldater hjertelig ved haanden og samtaler med dem gemytlig om de dage, da de sloges, det bedste de vidste og kunde.

Men saa — —

Overalt i verden er der et m e n; oftest mange af dem. De udgjør den uigjennemtrængelige mur, i n d e n hvilken man faar finde sig i at leve og søge lykken.

Men'erne her hed kakelakker, tusenben, væggedyr, myrer og meget andet. —

Kakelakkerne aabenbarede sig først. De er vist ikke „norske" kakelakker. Disse er kulsorte og ligner mest en oldenborre, hvis størrelse de ogsaa ofte opnaar; men de har de rappeste, flinkeste ben af alle insekter. Og de er høist intelligente dyr. Det har været min skjæbne at omgaaes dem ganske meget, og jeg har faaet en dyb respekt for deres intelligens. De kjender sine fiender og iagttager alle deres bevægelser, synes næsten at kunne gjætte sig til kommende bevægelser, før de udføres. De er formelig fremsynte. Jeg har saaledes seet en af dem komme ud paa gulvet og iagttage mig. Jeg har prøvet paa at faa gjennemlæst dagens aviser;

har seet den sorte, og vel vidende om dens hurtighed, samt med forudfølelsen af dens kravlende ben paa min hals eller haand, iagttager jeg den opmerksomt, dog uden at røre mig, uden engang at vende hovedet mod den eller tilsyneladende at tage øinene fra avisen; thi opdagede den det, var den væk paa øieblikket, og det er naturligvis min hensigt at gjøre det af med den. Den er ogsaa stanset og har hævet sig lidt paa sine lange ben. Jeg kan formelig se dens smaa øine iagttage mig og prøve at slutte sig til min sindsstemning. Jeg gjør mig forsigtig færdig til at kunne naa den med et eneste sprang og sætte foden paa den. Rører mig ikke, læser tilsyneladende min avis. Men dyret har øiensynligen lugtet uraad, og netop som jeg vil springe op, ser jeg som en sort lynstraale bortover gulvet og kakelakken har naaet sit sikre skjulested i en dør- eller gulvspræk. De er ganske flade og kan stue benene op under sig, saa hundrer af dem kan finde plads mellem en lukket dør og panelingen.

De findes i alle størrelser, fra de bitte smaa, der ikke er større end fluer, til de største, der maaler sin tomme i længden og halvtommen i bredden. Alle er de raske som lynet. Løber de, ser man blot en sort streg tegne sig for ens øine og borte er de.

I de fleste huse i Syden mylrer og kryr de, især i spiskammere og spisestuer. Særlig ynder de at lægge sig op i sukkerboller og ned i madkrukker. Andet ondt gjør de ikke. Sydlændingen betragter dem som ganske uskyldige, gode husvenner, og bryder sig ikke om dem, undtagen naar de bliver altfor talrige; da drukner han endel af dem i kogende vand, ved at slaa dette over alle gulve, og saa tager han det rolig igjen, til tallet paany bliver foruroligende.

Vi havde imidlertid nordboens modbydelighed for den slags selskab, og da vi anden aften i vort nye hus opdagede, at spiskammeret var fuldt af dem, og at de ogsaa yrede i spiseværelset efter kl. 11 om aftenen (hvorfor de holdt sig til det klokkeslet, ved jeg ikke; men de gjorde det; før klokken 10—11 var det sjelden at se en af dem i spiseværelset, mellem 11 og 12 var det yrende fuldt), saa . . . . ja, saa havde vi mødt vort første „men“ i Syden. Og saa udstedtes krigserklæringen paa staaende fod. I samfulde tre uger rasede kampen uden ophør med forfærdelig blodsudgydelse og med brug af alle de krigsmidler og al den ammunition, naboerne kunde give os anslag paa, baade med kogende vand og giftpulvere; men det bedste middel var dog støvlehælen og en ildskuffe. Efter kl. 11 om aftenen drog jeg daglig ud i spiseværelset saaledes bevæbnet, og til at slagte. Snesevis, vistnok ofte op til hundre lig dækkede valpladsen efter en slig slagtning. Og det var haardt arbeide. De søgte at lure en paa alle optænkelige vis, forsvandt ofte paa den mest mystiske maade, netop som man troede dem sikkert under støvlehælen eller ildskuffen. Vistnok følte man undertiden medlidenhed med de stakkels skabninger; men derimod maatte man jo hærde sig. Efter 3 uger var vi fri kakelakkerne. Det vil sige, de kom tilbage af og til siden ogsaa, enkeltvis eller i smaafølger; men de udryddedes da let. Saa det trods den almindelige og faste tro dernede virkelig gaar an at blive dem kvit.

Rengjøring fandt vi, at de hadede værre end giftpulvere.

Men ikke før var kakelakkerne slaaet ned, saa viste et værre dyr sig paa skuepladsen. Det var rødt og lidet, af den art som lever i senge,

sengklæder og vægge og er et af menneskets dødeligste fiender. En af dem faldt en aften ned paa skrivebordet foran mig, — faldt ud af en sprække i taget.

Naa —! Det var greit, at huset maatte vrimle af dem. Den nat ønskede vi os vel nordpaa igjen; vi følte, at vi var værre stedt end den bibelske mand, der paa veien til Jerusalem faldt iblandt røvere.

Ny krigserklæring med omhyggelig planlagt felttog. Først isoleredes sengene, ved at stille benene i blikskaaler med udad heldende kanter. Disse kan nemlig ikke dyrene krybe opad. Og ved dette enkle middel reddedes virkelig sengene fra deres angreb. Dette held bragte trøst og haab. — Heldigvis bestod efter Sydens skik alle vægge af malet kalkpuds uden papirtræk. De kunde blot slippe ud gjennem sprækker i pudsen. Her fandt vi dem da ogsaa, og en pensel dyppet i karbolsyre gjorde det hurtig af med dem. Efter et par ugers forløb var de aldeles forsvundne.

Myrer var vi heldigvis nogenlunde fri, skjønt de i mange huse er den værste plage. De er smaa hvide myr, der holder til i gulvene og derfra kryber ind i tæpper og møbler, som de snart ødelægger. I Washington delte jeg værelse med en del hundreder af dem i nogle maaneder.

Saa er der et dyr — en slags borre —, som har det populære navn carpetbug, og lever udelukkende i tæpper, i hvilke den udfører glimrende ingeniørbedrifter i retning af tunnelbygning, — formelige labyrinter bygger den, helst i rigtig fine, bløde, tykke og kostbare tæpper; men den forsmaar end ikke de simpleste. Ogsaa den undgik vi, men vore naboer fortalte haarreisende historier om dens ødelæggelser inde hos dem.

Tusenbenene er ikke saa talrige; men noget af det afskyeligste et menneskeligt øie kan falde paa. Om de er giftige eller gjør nogen skade, ved jeg ikke. De gjør skade nok ved at vise sig. De er lange, bleghvide, farveløse tingester med lange fryndser af ben, — et par tommer lange, de som gjæstede os. Man opdager dem en vakker dag oppe i en tøffel, eller krybende ud af en kommodeskuffe.

Saa er der alle de flyvende ting, der kommer ind i sværme, naar man sidder med tændt lampe for aabne vinduer, — og Sydens sommer har jo ikke vore lyse aftener. Alleslags borrer, som kommer med klaprende vinger og sætter sig ned i ens haar, tumler ned i ens nakke, flyver en ind i øinene, vandrer i veien for pennen over ens papir, og tilsidst bliver saa talrige og ertende, at en fortvilet slukker lampen og gaar ud paa verandaen, eller lukker vinduerne og skriver, mens man sidder som i et dampbad og gisper efter luft.

Og endelig er der flagermusene. Jeg afskyr dem. Der er dem, som holder af at omgaas dem og synes om de kolde, bløde, blinde tingester, der altid synes at ville op i ens haar. Jeg kan som sagt ikke fordrage dem. Stillet valget mellem deres besøg og at sidde for lukkede vinduer i 35 ⁰ C. varme, har jeg mangen gang — flygtet fra begge dele ved at gaa ud. Er man saa uheldig at ligge paa sengen og læse ved gaslys, er man rent ilde ude; thi den hvide seng tiltrækker dem. De vil absolut slaa sig ned i den, helst paa hovedpuden eller lige i ens ansigt. De vil det; og de gjør det, holder man sig dem ikke fra livet, — hvad der skal et svare arbeide til at gjøre, især naar der er to, tre af dem, og

den ene duver for ens ansigt, netop som man har jaget en anden lidt ifra sig. Det bedste er at give sig straks, slukke gasen og tvinge sig selv isøvn; ikke lytte til vingernes slag og deres støden mod vægge og gnislen over sengetæppet.

Enkelte steder, særlig paa Floridas sandsletter er de smaa, langthoppende blodsugere, som populært kaldes lopper, overordentlig almindelige og omtrent umulige at blive kvit. I en liter Floridasand er der altid en halv liter af disse dyr, heder det.

Rotter og mus, særlig de første, finder i Syden sit forjættede land. I de gjerne skidne byer, og i de gamle, daarlig vedligeholdte bygninger, fører de et herligt liv.

Imidlertid, efter de første 4—5 uger, levede vi i uforstyrret ro for alle disse ubehagelige gjæster.

Men saa var der andre ting. Aldrig har vi frosset, som vi frøs dernede paa Kairos breddegrad, i det solglade Syden. Vi maatte undertiden spise frokost i frakker og kaaber, og paa kolde dage var det lettere at blive røgt end at blive varm. Værelserne, store og høie, havde blot smaa, aabne kaminer. Gulvene var enkle plankegulve, gjennem hvilke vi kunde se jorden nedenunder. Husene staar paa ganske høie murpillarer og er uden kjeldere; der er aabent rum mellem det enkle gulv og jorden. Vægge, døre og vinduer, alt er aabent, saa den raa, kolde vind uhindret kan slaa ind overalt og sive op igjennem gulv og tæpper. Varmen fra kaminen rak sjelden mere end en meter bortover gulvet. Inden denne kreds maatte vi da sidde, vilde vi holde os varme. Rigtignok var disse kolde dage (kulden sjelden mere end netop saavidt under frysepunktet) yderst faa; men de syntes lange og sure, og paa dem længtede vi mod det „kolde Norden“, hvor en da kan holde sig varm. Og saa røgen. Undertiden kom en ind i et værelse om morgenen i haab om at finde det varmt, kun for at finde det propfuldt af kulrøg. Kaminen havde faaet et indfald og vilde ikke trække.

Men saa fik vi varme nok til gjengjeld i sommerens seks lange maaneder. Klokken syv om morgenen viste termometret et par og tyve grader Celsius. Ved titiden var det naaet op til et par og tredive og derover, indtil 40, og der holdt det sig saa til seks, syv om aftenen. Endnu ved 10—11 tiden stod det paa 26—27 grader. Og natten blev ikke stort kjøligere. Man laa ofte i timevis udover natten, afklædt og ovenpaa sengen, og vifted med palmebladviften, for at holde sig nogenlunde kjølig, — vinduerne aabne naturligvis. Og dette dag ud og dag ind, i fem, seks maaneder. Det er den lange, jevne varme, der er det værste. Efter et par uger af denne hede bliver alt gjennemhedet, alt, man tager i, brænder en, jordbakken føles som en bagerovn, naar man sætter sig paa den. Og stadig synker det glitrende, stikkende, brændende solhav nedover en. Man slaar paraplyen op mod det; men det nytter lidet. Alle mennesker, selv negrene gaar med paraply mod solen. En holder ikke ud uden den. Ovenfra og nedenfra slaar den hede luft mod en. Den kvæler en næsten; en vilde gladelig give sine fem kroner for et godt drag af frisk, pustbar luft. Men den findes ikke. Bare det glitrende varmehav, som en pløier

sig frem igjennem. Klimaet har gjort det til god tone at gaa uden vest og til at tage trøien paa armen midt paa hovedgaderne. Man har det letteste tøi paa, og alligevel, — trods paraply, let straahat, skjorteærmer og vesteløshed, kommer man frem, efter at have gaaet 5—6 kvartaler, vaad som en druknet hund og udmattet, som havde man baaret hele byen paa sine skuldre. Saa ned i en stol, af med endnu lidt klæder, hvis man er alene, og til at vifte sig og drikke glas paa glas af isvand en halv times tid, før man rigtig sanser sig og kan begynde at udrette noget.

Negrene kryber op under væggene for at finde en smule skygge og søvner der. Gaderne er gjerne forladte midt paa dagen. Arbeiderne gaar ofte nøgne til livet og har forøvrigt intet paa uden et par bukser. Og sveddraaberne glitrer og funkler i solskinnet paa den brunede hud. Der lægger sig som en taage over hjernen, mens landskabet danser for ens øine. En orker ikke røre sig; ikke engang at tænke. At faa sidde rolig paa en skyggefuld veranda og vifte sig, er ens høieste ønske. Men det er næsten lige saa hedt i skyggen, som i selve solstegen. Der staar hede op fra selve jorden. Og man sidder endnu ved 10-tiden om aftenen halvt afklædt paa verandaen og vifter og vifter. Vifte og paraply hører til hver sjæls nødvendige udrustning. Ishandelen — kunstig is — gaar livlig. Alle maa have den, selv de fattigste. Vandet er varmere end lunkent uden den. Da isen en dag slap op, var hele byen i fortvilelse. Den mildeste af os vilde næsten slaaes med sin nabo for et isstykke.

Og saa er det tyvene. Orden og politi er ikke af de bedste i Syden, og negerbefolkningen indeholder mange farlige elementer. Om sommeren er man heldigvis fri for tyve, — det er saa let at leve da, — saa man uden frygt kan lade vinduerne staa aabne; men naar den kolde aarstid kommer, vrimler de frem. Og husene er ikke indrettet til beskyttelse mod tyve. Der er som oftest lidet at stjæle. Det halve antal af vinduerne mangler gjerne stængsler, saa de kan løftes op udenfra (man benytter ufravigelig vinduer, der aabnes ved at skyve dem op eller ned). Laasene laaser ofte ikke. Efter at have tilbageslaaet et angreb af dem, fandt vi os opfordret til at opfinde et nyt vindustængsel og barikadere et par af de daarligst laasede døre. Vindustængslet bestod blot af en god spiger; men det var fuldt forsvarligt.

Og saa er det negerpigerne — og sirupen. Ja, de to ting hænger nemlig nøie sammen, altfor nøie, desværre. Negerne er ikke renslige, for at tale i milde ordelag. Deres haandflader lader sig gjerne skalle af. Og de liker sirup. Skeer, kopper og talerkener bærer de tydeligste spor deraf. Ved dens hjelp aftrykkes nemlig sorte fingermerker paa alt, hvad de haandterer, og kliner sig igjen fast til ens egne fingre.

Men de er snille, villige og arbeider jevnt. De gaar hjem til sit eget hver aften; vil aldrig sove, hvor de tjener, og venter, at deres hele slegt skal kunne leve af de „levninger“, de om aftenen bærer hjem. Ofte bringer de ogsaa to, tre søsken med sig om dagen, for at slippe at bære noget hjem til dem.

De begynder imidlertid at blive ærgjerrige og at ville frem. De gaar paa skole og faar meninger og tanker baade om det ene og det andet,

hvad deres sydlandske husmødre ikke kan fordrage. — Hele negerracen er i rask udvikling. Man træffer allerede tusener af høit dannede mænd og kvinder iblandt dem. De har sine høiere skoler for unge piger, fra hvilke negerinden kommer ud som fuldblods dame.

Fraregnet disse men'er kan opholdet i Syden virkelig være henrivende deiligt. Heden tiltrods er den prægtig, al denne sol. Og kan man selv bygge sig sit hjem dernede og indføre nordiske ovne og lægge ud en halv hundre kroner paa elektriske smaavifter, saa kan man leve lige saa godt der som i Norden.

Notitser.

— En *matematiker* har været ude igjen. En tommes regnfald over et areal paa 1 kvadratkilometer betyder 27 millioner liter eller 27 millioner kg. vand. Antages vandet at have faldt fra skyer i en afstand over jorden paa 800 m., saa vil den af regnfaldet repræsenterede kraft beløbe sig til ca. 8500 hestekræfter. Et særdeles økonomisk damppumpeanlæg vilde trænge 224,000 kg. kul for at udføre et tilsvarende arbeide.

— *For budgetaaret 1895* er der i Rusland opført som udgift til den transsibiriske jernveis bygning henved 95 millioner kroner. I 1894 blev der anvendt over 66 millioner. Altsaa tilsammen for to aar 161 millioner.

— *Golfstrømmen* skal bruge to aar til at naa fra Floridas kyster til os.

— *Den største teleskop-linse* i verden er nu under arbeide i Tyskland ved linseverkerne i Jena. Den skal blive 2.10 m. i diameter, hvilket er betydelig mere end den hidtil største lindse ved Lickobservatoriet i Kalifornien. Den skal være færdig i 1896 og er bestemt til Berlinerobservatoriet.

— *Fra den 1ste April* ventedes det, at elektrisk drivkraft vilde blive benyttet paa Baltimore og Ohio jernbanelinjen i de Forenede Stater for alle tog paa en strækning inden Baltimore by af 10 km. Banen er hovedbanen mellem Washington og New York og har en uhyre trafik. Den omtalte strækning udgjør en eneste tunnel under Baltimore. Tunnelen er allerede færdig, efter at have kostet 26 millioner kroner. Ved her at benytte elektrisk drivkraft kan luften i tunnellen holdes ganske ren. Tunnelanlægget indsparer en tid af 20—40 minutter mellem Washington og New York, hvad banen mener at være vel værd de udlagte millioner.

— *Den høistliggende tunnel* i verden er i Sydamerika paa Perus Centralbane, der fra Lima gaar indover fastlandet. Tunnelen (Galeriatunnelen) ligger i en høide af 4700 m. over havfladen. Man fandt under arbeidet paa denne bane, at op til en høide af 2500—3000 m. kunde arbeiderne udføre den samme arbeidsmængde pr. dag som ved kysten, men ved større høider faldt arbeidsevnen hurtig af. Mellem 3000—3600 m. maatte man nøie sig med 3/4—2/3 af det ved havfladen forlangte arbeide pr. mand. Og ved endnu større høider maatte der sættes 100 mand til at udføre, hvad 50 med lethed kunde udføre ved kysten.

— I universitetet i Genf har man opdaget, at et stykke aluminium ved at rives mod en glasplade efterlader klare, metalliske linjer, og at derfor en aluminiumsblyant er det enkleste verktøi i glasgraveringskunsten.

— *Roms Campagna* er gjenstanden for en række fortrinlige artikler om vore dages italienere i „*Revue des deux Mondes*“ af hr. *René Bazin.*

Paverne forsøgte tidlig at gjøre den usunde „Agro romano“ sund. Man ved ikke rigtig, hvorledes det forholdt sig med den i oldtiden; man ved navnlig ikke, om den har været beboet og dyrket af smaa agerbrugere eller ei; der citeres texter, hvor feberens gudinde bliver omtalt. Paverne bekjæmpede allerede de store slet dyrkede *latifundia.* Sixtus den 4de tillod hvemsomhelst at tilsaa 1/3 af den udyrkede jord, hvem der saa eiede den; kun skulde han underrette eieren derom og betale ham en afgift. Andre paver tog nye forholdsregler. Pius den 9de betalte 20 scudi for at plante 100 pinjer, 15 scudi for 100 oliventrær, citron- eller apelsintrær, og 100 scudi for 100 almeeller kastanietrær. Resultatet var, at man plantede en million trær. Han udrettede endnu mere ved at ordne afløsningen af skadelige servituter, ret til gravning, til at skjære torv m. v. Disse forholdsregler er imidlertid ikke nok; der behøves dræning og opdyrkning af de store sletter, der er usunde, fordi de er bedækket med et lag gammel uigjennemtrængelig lava.

Efter kongeriget Italiens oprettelse er der endelig givet to love paa grundlag af undersøgelser foretagne af en kommission i aaret 1878 og atter i 1883. Den første, der angik dræning, er ført igjennem; den anden, der skulde bringe de store eiendomsbesiddere til at vælge mellem at dyrke jorden eller blive eksproprierede af staten, er omtrent ganske uudført. Forfatteren anfører nogle eksempler paa smukke landreformer og andre paa jordbrugernes efterladenhed og store nød. Den sidste lov maa i ethvert tilfælde tillempes. De tunge skattebyrder er en stor ulykke. Hvert skridt, man gjør i Italien, viser hvor haardt agerbruget trænger til kapital og til alle mulige lettelser.

— Et apparat til forbrænding og nyttiggjørelse af kulstøv er opfundet i Tyskland. Selv det sletteste kulstøv forbrænder uden røg og afgiver en overordentlig intens varme.

— I senatet i en af de amerikanske stater (Syd Karolina) sidder der 14 baptister, 9 metodister, 3 „kristne disciple“, 3 kvækere, 2 luteranere, 2 episkopalere (engelske statskirke) og 2 presbyterianere (Kalvins og Knox's kirke).

— *Storbritannien* betaler hvert aar til hær og flaade henved 1100 millioner kroner! (*Spectator*).

— *Porøst glas* er noget af det nyeste paa opfindelsernes omraade. Hullerne er saa smaa, at hverken støv eller træk kan komme igjennem, mens de dog tilsteder en ypperlig ventilation.

— *Planter og trær* absorberer fugtighed fra jorden gjennem sine rødder og afgiver den igjen til atmosfæren gjennem bladene. En almindelig solsikke fandtes saaledes at afgive 1/3 kilogram vand til luften paa tolv timer. Et velvokset egetræ med ca. 700,000 blade skulde i de fem maaneder, hvori det bærer sit løv, afgive omtrent 3/4 million kilogram vand. Det er et kjæmpemæssigt arbeide, som i stilhed foregaar der inde under skovenes tag, og et vældigt og kunstfærdigt maskineri, der er opsat i trær som i blomster.

— Det forlyder, at en kanadisk opfinder skal have opnaaet at bibringe det nye metal *aluminium* den samme styrke som jern eller staal, — kubiktomme for kubiktomme. Forholder dette sig saa, kan betydningen deraf neppe overdrives. Opfinderen skal have tilvirket en kanon, der blot veier 7 kg.; men som, ifald den med samme modstandsevne skulde været af jern, vilde veiet 90 kg.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

Redaktør: H. Tambs Lyche.

BIND V. 30. APRIL 1895. HEFTE 8.

Paa den østerrigske side Adriaterhavet.

(Efter **Harriet W. Preston** i *„Century“*. — Tegningerne af **Joseph Pennell**).

Den reisende, der ønsker at besøge Adriaterhavets mindre kjendte side, er den lykkeligste af dødelige, ifald han kan gjøre turen i egen lyst baad. Da kan han seile, naar han vil, og gjøre holdt, hvor han vil, vente i sikre havne paa gunstigt veir og tage udflugter ind

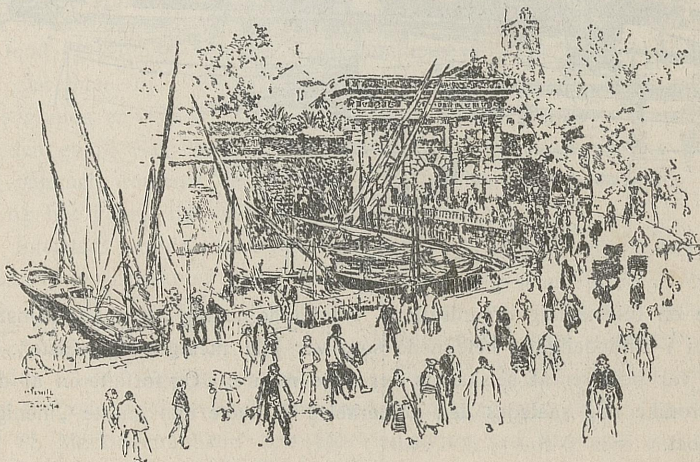

Porta di Terra ferma. — Zara.

i landet. Er han klog, sover han imidlertid aldrig iland, men mellem rene lagener i sin egen smukke silkebetrukne lugar. Han kan finde de utalligste ruter ind mellem vrimlen af smaa øer og skjær eller ind i de mange fjorde.

For andre dødelige, der ikke befinder sig i saa fyrstelige omstændigheder, er der dog alligevel valg mellem et halvt dusin forskjellige ruter.

Ønsker man at afslutte en italiensk vinter med en enestaaende tur, kan man sætte over fra Venedig til Triest i de første dage af april, tage med jernbanen ned langs den smukke istriske halvø og se den store krigshavn i Pola. Herfra kan man gaa ombord i en af det østerrigske Lloyds prægtige dampbaade, der skal til Zara, via Lussin. Eller man kan gjøre, som vi gjorde.

Vi var et selskab paa fire gode venner, der havde sat Wien som mødested, for derfra at tage med dampbaaden nedover Donau til Budapest og siden med aftentoget til Fiume ved Quarnerobugten, hvor vi nu befandt os.

Som jeg allerede har fortalt, var der fire af os, og vort selskab ud-

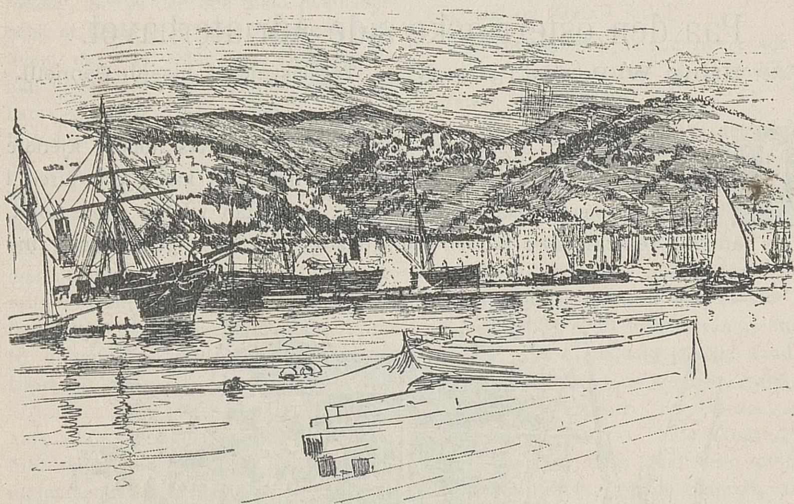

Fiume.

gjorde en fuldstændig organisation. Vi havde nemlig med os to kunstnere, som vi i almindelighed betegnede som vor lille menigheds „ældste“. En tredie var bestyrer af selskabets verdslige midler. Og forfatteren af denne lille krønike nød saaledes den udmerkelse at være den eneste „menige“ i selskabet.

I Fiume slog vi os ned i Hôtel Europa, der ligger lige ved bryggen aldeles overskygget af en skov med skibsmaster og bryster sig med alle de udstuderede bekvemmeligheder fra vor komfortelskende, moderne tid. At være moderne gaar i virkeligheden hele byens stræben ud paa. Fiume, Ungarns og Kroatiens eneste havn, er Triests altid vaagne rival. Den har sit eget dampskibsselskab og er ligesaa lidenskabelig fremskridtsby og ungarsksindet, som den større by er konservativ og østerrigsk.

Vore kunstnere, der havde forberedt sig paa besværligheder og strabadser af alle slags, blev snart trætte af dette ærgjerrige steds bekvemmeligheder og luksus og drog sin vei for at tage skitser i den maleriske omegn af Zara. Vi andre blev tilbage længe nok til at faa besøge Abbacia og Buccari paa fastlandet og øerne Vezlia, Cherso og Lussin.

Men bydende telegrammer kaldte os snart efter vore „ældste“ til Zara, Dalmatiens hovedstad og maraskinoens hjem.

Zara, Jadera, Diadora — byens navn har antaget alle disse former — romersk koloni og provincielt centrum i syv hundre aar, før Venedig anlagdes, — gjorde et næsten nedslaaende moderne og pyntet indtryk paa os, som vi kom seilende indover og saa den ligge foran os i graaveirsbelysning, renvasket efter natteregnet. Med sine vakre træplantninger og nette smaa villaer minder byen om Lucca l'industriosa, Toscanas rigeste by. Den romerske katedrals klokketaarn lyser som en saltstøtte fra havnen. Det paabegyndtes i det 14de aarhundre af en biskop, som imidlertid anvendte de indsamlede penge til medgift for sine niecer, og lod taarnet staa ufærdigt, til det i moderne tider fuldendtes paa saa klodset en maade, at det ser ud, som om en engelsk bygmester og engelske arbeidere havde gjort det.

Med hensyn til historiske monumenter fandt vi Zara mindre interessant, end vi ventede. Dog er det gammelvenetianske præg endnu sterkt over den hele by. Helligdommen til ære for Zaras skytshelgen, St. Chrysogomus er vistnok beriget med statuer fra mer end ét romersk tempel. Men den gamle San Donatokirke, der skal være bygget op paa ruinerne af et gammelt romersk tempel, er baade indvendig og udvendig kalket over og har i lang tid været benyttet som vinstue.

Intetsteds rasede den langvarige kamp om besiddelsen af den smale dalmatiske kyststrækning saa voldsomt som i Zara. Dogerne i Venedig havde allerede i aaret 1052 oprettet et slags protektorat over hele territoriet. Men deres ret var uafladelig omstridt først af de ungarske konger og siden af de indtrængende tyrkere. I Zara fik de dog omkring aar 1400 varigt fodfæste og forsvarede den med held ligeoverfor tyrker og kristne, indtil St. Markusrepubliken selv blev omstyrtet ved Napoleon den førstes felttog. Ved den hellige alliances deling af dennes erobringer tilfaldt Dalmatien Østerrige, og dobbeltørnen blev sat i den forældede løves sted.

Ingen levninger er igjen af Zaras berømte fæstningsmure, hvis usædvanlige høide opvakte korsfarernes forbauselse, da de drog forbi. De nuværende fæstningsverker er alle venetianske og af forholdsvis nyere datum. Et andet mindesmerke om det venetianske herredømme findes paa øen Ugliano, ligeoverfor Zara. Dens høieste tind bærer ruinerne af et befæstet

kloster, der var bygget af dogen Raniero Dandolo, og herfra kan man i klart veir skjelne Anconas domkirke paa dens blændende hvide klippe.

For os var det mest interessante sted i hele Zara et skyggefuldt hjørne

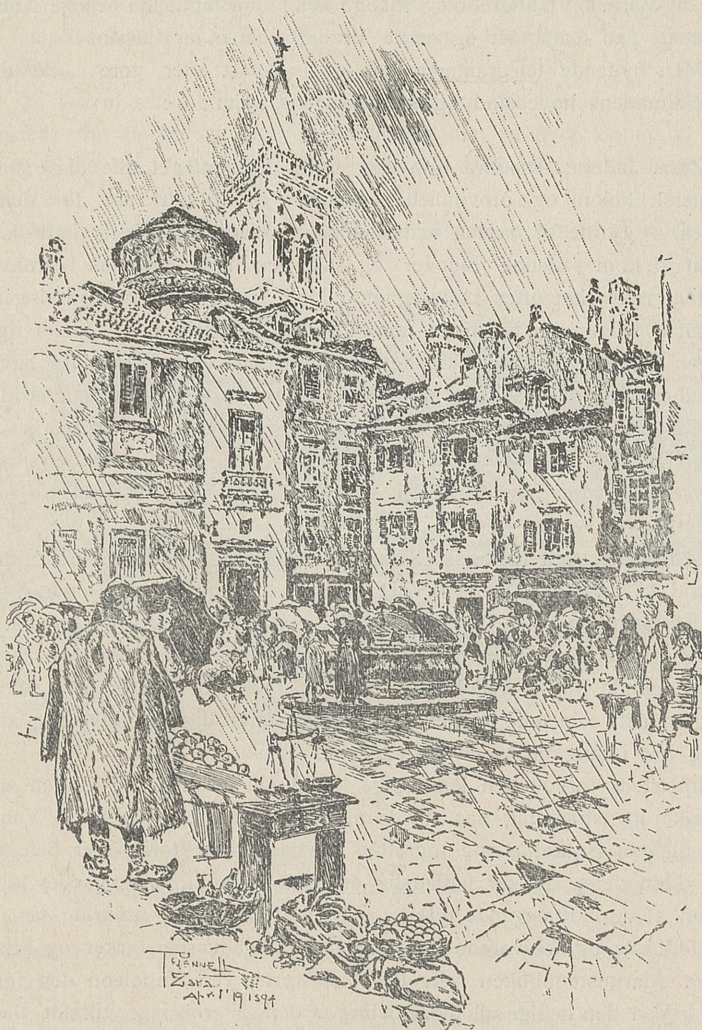

Torvet i Zara.

af fæstningsvolden med udsigt over den trange havn bag byen, der næsten skiller den firkantede halvø fra fastlandet.

Hvad der specielt gjorde denne krog saa tiltrækkende for os, var det glimrende skue, vi der fik af de forskjellig antrukne mænd og kvin-

der, der kom over fra øerne eller ned fra landet og fortøiede baadene eller bandt mulæslerne i det afsidesliggende hjørne.

Kvindernes hovedpynt bestaar, for at være nøiagtig, af et firkantet stykke hvidt lintøi kantet med kniplinger og broderet i fine farver. Mange er desværre saa forfængelige, at de erstatter denne vakre hovedbedækning med et gloende, roset bomuldstørklæde fra Birmingham. Men næsten alle har de nedenfor den folderige hvide chemise en rigt broderet brystdug, der tager sig merkværdig godt ud. De gaar med lange, orangefarvede gamascher, der ogsaa er broderede eller i det mindste strikkede af forskjelligfarvet garn, og den mindst kokette vil have et smalt broderet baand rundt det korte blaa klædesskjørt. Mændenes dragt er endnu flottere udstyret. Det brede lærbælte er tungt beslaaet med sølv og prydet med en række knive med elfenbenshaandtag og sølvskede, paa engang fantastisk og frygteligt.

Den korte brune frakke er nederst nede foret med rødt og er paa brystet udstyret med en mængde røde duske og sølvknapper. Ogsaa mændene har orangefarvede gamascher og flade skarlagenrøde huer.

Fra vort hjørne kunde vi se de tungtladede markedsbaade komme og gaa, bringende med sig saamange af de nævnte maleriske skabninger, som der kunde faa plads paa den flade baadbund.

Paa Piazza dell'Erbe, grøntsagernes og frugttrafikens centrum, staar der i det ene hjørne en riflet marmorsøile med et bladformigt kapitæl, hvorpaa der hviler en brøstfældig løve. Paa søilen fremvises endnu spor af de lænker og haandjern, hvormed svigagtige skyldnere i fordums dage blev lænket til gabestokken, til evig skam for dem selv og kreditorerne til trøst og husvalelse. Under dette brøstfældige mindesmerke om gamle dage udraaber torvkonerne med skingrende stemme sine appelsiner og æbler, sine knipper med løg og bundter med grøn fjeldasparges. I de fleste boder er der ogsaa blomster og her kjøber vi røde og hvide roser og pynter hinanden med, medens vore kunstnere er optagne med at male Piazza dell'Erbe.

Totalindtrykket af Zara er behageligst, naar man ser byen, som vi ved afreisen gjorde, fra sydsiden. Landtungen, hvorpaa byen er bygget, er saa flad, at taarne og fæstningsvolde synes at dukke op af selve bølgerne.

Lidt efter lidt forsvinder byen for os, og vi har for os en fem timers sjøreise til Sebenico. Dette er den mindst interessante strækning paa hele den dalmatiske kyst. Fastlandets og øernes bjerge er sørgelig golde og ensformige og ser næsten simple ud. Vinden er i løbet af natten dreiet om i nordlig retning. Himlen har den haarde, frostblaa farve, der

minder en om en morgen i Ny England under en septemberstorm. Vinden er gjennemtrængende. Vi er ombord paa en stor østerrigsk damper, der skal til Korfu. Vi siger et bedrøvet farvel til Zara og Ugliano og glider forbi det befæstede kloster Ikon paa Pasman og bugter os gjennem et fuldstændigt archipel af øde klippeøer. Solen beskinner dem med ubarmhjertig klarhed, medens den skarpe vind skingrende blæser gjennem riggen.

Jo uhyggeligere denne kyststrækning er, desto mere oplivende virker det, da vi nærmer os Sebenico og passerer en gammel venetiansk

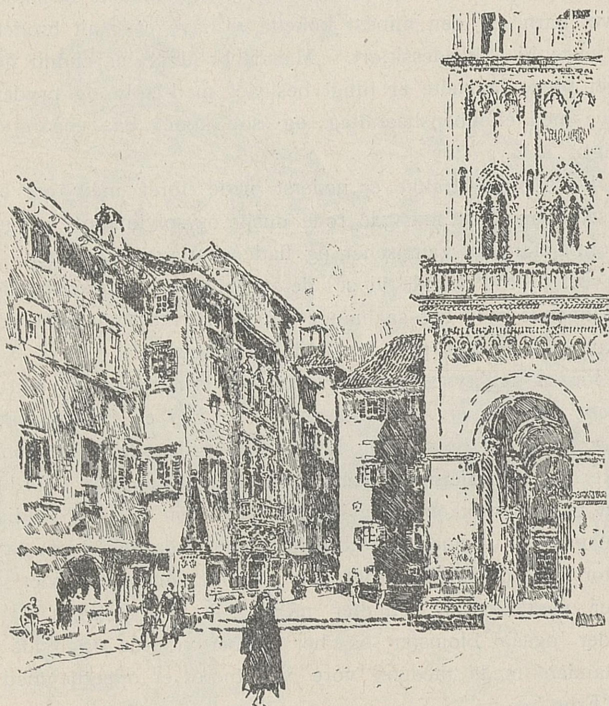

Fra Trau.

fæstning, der beskytter indløbet. Indenfor den er det som at dampe henover en af Skotlands indsøer med italiensk sol over os, — skovklædt fjeld rundt om. Og foran os ligger den støvfarvede pyramidale by med sine sammenhobede gamle huse, luftige balkoner, den hvide marmorkuppel og tøndetaget over den berømte katedral og høit over alt tre forter med sine stive hvide linjer mod den blaa himmel.

Sebenicos eneste hotel har en imponerende buegang og en række vinduer mod Domen. Skjønt det bar det beskedne navn Pellegrino, fore-

kom det os altfor storslagent for saadan en liden by, indtil vi fik vide, at størsteparten af bygningen er bortleiet som privatboliger.

Sebenico er en elendig fattig by og rent umulig bakket, men rig paa skjønhed og overraskelser. Den venetianske aand møder en overalt, i de trange bugtede *calli* med deres storslagne overgange af lys og skygge, eller i de udhugne balkoner og portaler, i marmortrapper med meislede balustrader, i den orangefarvede façade paa biskopens palads med de tredobbelte buevinduer og den vakre indgang.

Domkirken skriver sig fra midten af det femtende aarhundre. Det vil sige den paabegyndtes da, men det tog over hundre aar at fuldføre den, og senere tilføielser har gjort den til et konglomerat af stilarter fra romansk

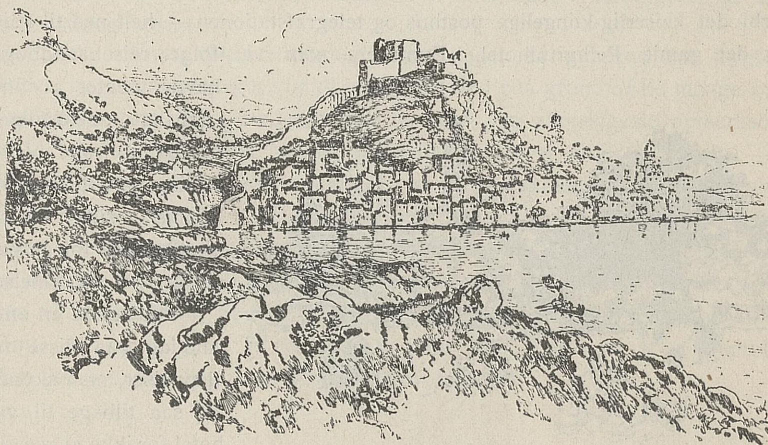

Sebenico.

til rokoko. Taget bestaar af marmorplader uden spor af træverk. Totalindtrykket af den er ikke ilde. Det er i hvert fald eget og fremmedartet. —

Næsten hele den arbeidende klasse i Sebenico gaar endnu i nationaldragt, og er denne end i enkelthederne mindre rigt udstyret end den, vi saa i Zara, saa er den dog om muligt endnu mere malerisk.

Om morgenen St. Markusdag kan man faa se hele den uregelmæssige bugtede kai bedækket med folk i sin bedste pynt. Indimellem svinger korgutterne sine røgelseskar. Presterne er klædte i purpur og skarlagenrøde togaer og bærer vakre gamle faner broderet i mat guld og et snes eller to af tykke sølvlysestager fra domkirkens skatkammer. Virkningen er overvældende. Presterne istemmer en salme; klokkerne ringer; menneskene knæler paa kaien. Hvad er alle de storartede sceneeffekter, som vi

nutildags roser os saa af, ved siden af dette levende og rørende skuespil under sydens blændende, skyfrie himmel.

Dog truer fremskridtet endog Sebenico. Kystens eneste jernbane fører herfra til markedsbyen Knin, der ligger høit oppe mellem fjeldene, omtrent en halv dagsreise fra Spalato. Men vi havde allerede været der flere dage, før vi endog opdagede denne jernbanes tilværelse; stationen ligger nemlig ved sin egen lille bugt bag en aasryg, saaledes at lyden af de kommende og gaaende tog blir fuldstændig dæmpet.

En ny bydel holder paa at vokse op i denne retning opad aasryggen. Der er allerede lyserøde og gule villaer med blomstrende haver foran, og man gjør store anstrengelser for at faa istand en stadselig offentlig park, hvorfra man saa en vakker dag ad grønklædte terrasser og marmortrin kan stige ned — forbi det keiserlig-kongelige posthus og telegrafstationen — helt ned til kaien og det gamle Pelligrinihotel. Bymuren, som vi ifølge reisehaandbogen havde ventet at finde ganske ubeskadiget, syntes at være bleven ødelagt paa denne (den sydlige) side for at skaffe plads for de paatænkte forskjønnelser.

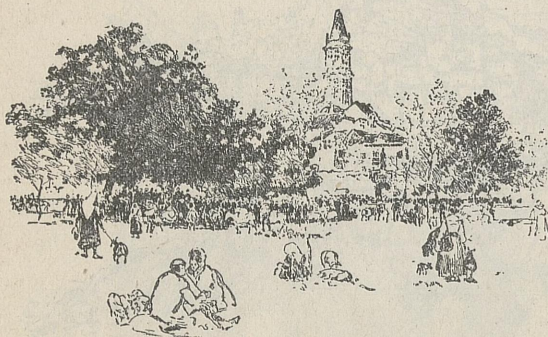

Vi ofrede en eftermiddag paa disse nydannelser, men skyndte os saa tilbage til vort hotel for ikke at gaa glip af den der enestaaende skjønne solnedgang. Kaien, der om morgenen er saa rig paa liv og farvespil og senere under den lodrette middagssol saa stille og øde, har endnu engang faaet liv. Halve byens befolkning er nu paa benene, efterat dagens arbeide er forbi. Smaagutterne leger og slaas. Kvinderne slaar af en passiar med hverandre. Hundene gjør krumspring, og smaabørnene brøler. Solen synker langsomt nedad den gyldne himmel; masterne og riggen paa baadene ved bryggen træder skarpt frem mod den lysende baggrund. Faa minutter efter at den glødende ildkugle er forsvunden bag de lave aaser, der danner den vestlige del af byens befæstning, er der en kjølning som af høst i luften. Men pludselig flammer det igjen op, og vandet i bugten farves rosenrødt og kaster et flammende gjenskin paa husene ved bryggen og opad i atmosfæren.

Vi holdt den aften en lang forhandling i et hjørne af kafeen, der velvillig var overladt os til vore aftendiskussioner om mennesker, sæder,

skikke og kunst. Vi blev tilsidst enige om at skilles for nogle faa dage, saaledes at kunstnerne drog paa undersøgelse i retning af Knin, medens „finansministeren“ og jeg næste aften skulde tage med dampbaaden direkte til Spalato, hvor vi skulde mødes igjen, — hvad vi da ogsaa omsider gjorde. Men jeg kan ikke lade være at tro, at vore kunstnere var rent sønderknuste over øvrighedens forsømmelighed; de blev nemlig slet ikke satte i arrest i fæstningen i Knin. Ellers var de vante til den behagelige ophidselse ved periodisk at blive „sat fast“, naar de vovede nøiere at betragte en skjøn natur inden synsvidde fra et befæstet sted. Selv i Fiume var de blevne satte under tiltale, fordi de havde bestukket en liden smaagut med en femtiøring, forat han skulde vise dem en snarvei ned ad Tersatohøiden. De havde samtidig modtaget et smigrende vink om, at de stod under streng opsigt.

Men i Knin, grænsefæstning i de dage, da tyrkerne var frygtede fiender, og endnu et meget vigtigt strategisk sted paa grund af de mange veie, som derfra førte ind i landet, vakte de ikke den allerringeste opmerksomhed! De har siden altid hevdet, at stedet er blevet altfor opskrydt.

Imidlertid gik vi andre ombord paa et stort østerrigsk Lloyddampskib, der skulde til Spalato. Aftenen var regnfuld og stormende. Der laa som en svag eventyrstemning i luften, og vi fandt, at den dalmatiske kyst her fra søsiden var om muligt endnu mere storartet ved natten end om dagen. Men vi var alligevel godt fornøiede med efter tre timers seilads at kunne skimte det første glimt af lysene i Spalato langt borte og at se dem lidt efter lidt gruppere sig i en lysende halvcirkel.

Sydafrikas opsving.

(Efter **Albrecht Wirth** i „*Deutsche Rundschau*“).

II.

Englænderne havde imidlertid faaet Kaplandet kjært som en vigtig station paa veien til Indien og derved som et led i deres herrevælde over verdenshavene. Saasnart Napoleonskrigen atter brændte løs, rettedes opmærksomheden paa Kap. I januar 1806 kom Sir David Baird med en flaade, slog de hollandske tropper og heisede det britiske flag i Kapstaden. Fire aar efter betalte England Holland 45 millioner kroner i skadeseestatning for den erobrede koloni og har siden eiet den som lovlig eiendom.

Dengang bestod Kaplandets befolkning af 27000 europæere, 29000 slaver og 18,000 hottentotter. Napoleonskrigen førte en mængde euro-

pæiske flygtninge til den fjerne egn; baade franskmænd og tyskere samt skandinaver strømmede til, især efter hungersaaret i 1817. Ogsaa disse fremmede blev snart indforlivet i den ældre befolkning, men de forskjellige racetyper er fremdeles let kjendelige.

Sydafrikas jordbrugs-kultur skyldes boerne; dets industri og forretningsliv er derimod af engelsk oprindelse. Det er britisk kapital, som har skabt landets havneanlæg og jernbaner, dets fabriker og magasiner; engelsk guldtørst har aabnet diamant- og guldgruberne i de indre egne; engelsk forretningssans har knyttet Kap til som et hovedled i den store verdenstrafik, og engelsk tankegang har indført europæisk dannelse. Mellem hollandsk og britisk kultur er der den dag idag en gabende kløft blandt Kaplandets indbyggere.

Bairds efterfølger som guvernør oprettede en ridende post, i lighed med den, som endnu tildels bruges i Bulgarien, samt en reisende overret, som drog om i landet og afgjorde vigtigere retssager. Desuden kuede han en slem slaveopstand, men gjennemførte samtidig den i moderlandet netop vedtagne forbudslov mod slavehandel og slaveindførsel.

Hottentotterne havde alt hollænderne gjort ufarlige. Briterne fik at kjæmpe mod kafferfolket. Kafferne eller zulu'erne (d. e. himmelske) tilhører bantu-negrenes gruppe og synes at have havt sit urhjem ved Sambesis nedre løb, hvor de traadte i forbindelse med portugiserne; portugisiske ord forekommer fremdeles i basutostammens sprog, skjønt den paa aarhundrer ikke har havt samkvem med portugisere. Den bevægelse, som tyrkernes seire ved Middelhavet fremkaldte, forplantedes lige til Sambesi-egnen, idet araberne (omkring aar 1600) kastede sig sydover ind i Sudan og bragte røre i bantu-folkene. Strømmen sydover fulgte fastlandets rand; i vest joges herero-stammen hen til Kunene-strøget, hvor de for 100 aar siden slog sig ned; i øst blev kafferstammerne bragt paa benene — jao- og mafitti-stammen sprængtes nordover langs Njassa-sjøen, mens zulu-stammerne sprængtes sydover ind mellem hottentotter og buskmænd. Disse opgav sit gamle fiendskab og er siden under trykket udenfra smeltet sammen, trods al oprindelig raceforskjel.

I tidens løb er der desuden optraadt en ny race i landet: *ooilam* eller den blandingsrace, som fremkom ved krydsning mellem de sorte og hvide. Nederlænderne synes ogsaa ellers paa kloden at finde behag i farvede kvinder. Det talrige afkom af hollandske fædre og indfødte mødre blev af boerne drevet bort fra kolonien og slog sig ned langs Oranjeflodens bredder, hvor de levede i smaa omvankende flokke, ofte uden fører, men helst med en høvding og et ældste-raad i spidsen. De taler hollandsk og lader sig gjerne omvende til kristendommen; isaafald tager de ofte missionæren til verdsligt overhoved. I vest blev de plaget saa slemt af boerne, at de

flyttede over paa Oranjes nordre bred og erobrede Store namaland, hvor de sluttede sig sammen med Nama-hottentotterne mod det fra nord indtrængende herero-folk, som for otti aar tilbage togede over Kunenefloden og anfaldt damara-stammen (en af hottentotterne underkuet negerstamme). Der rasede nu i aarevis en udryddelseskrig mellem herero-negrene og de forbundne hottentotter, damara og ooilam.

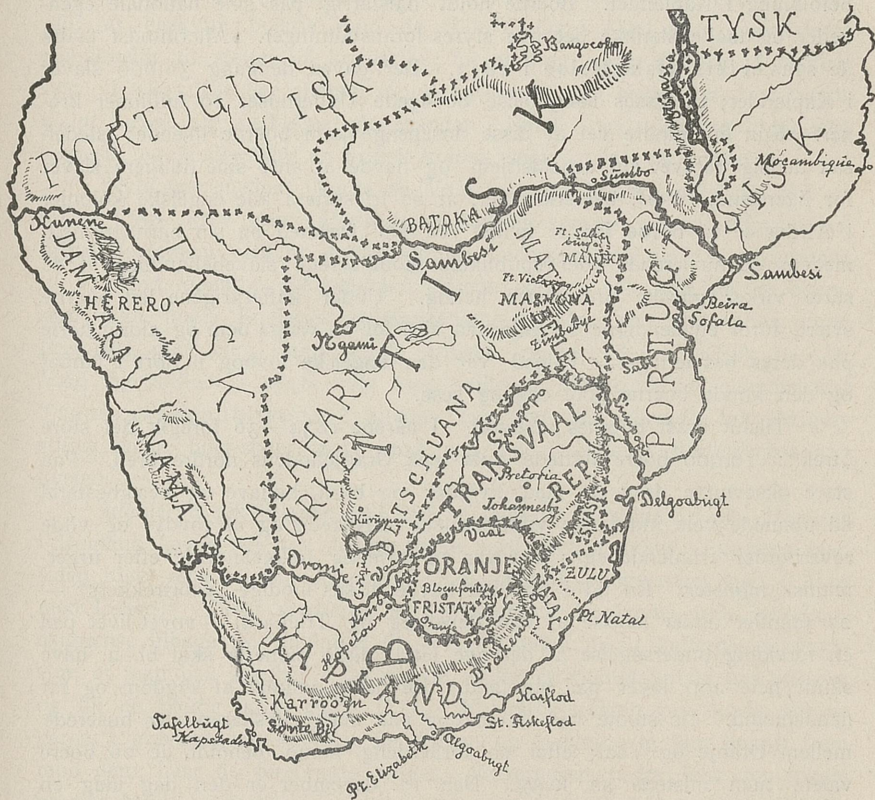

Kartet er skisseret efter nyeste kilder og oplysninger og viser grænser og forhold, som de nu er.

Samtidig begyndte paa østkysten af landet zulu-krigen. Ved aarhundrets begyndelse havde den forfærdelige Çaka samlet alle zulu-stammer under sit vælde. Ud fra dette brød Moselikatze med en zuluskare, matabelerne, og de kastede sig over betschuana- og basuto-stammerne, hvis levninger tyede sammen op i Drakenbergs høieste fjelddale, hvor de endnu fører et dulgt røverliv. En flok matabeler drog endog tvers over Kalahariørkenen, anfaldt damara-stammen og udryddede næsten griqua-stammen (en blandings-race). — Med englænderne stødte kafferne sammen ved Algoa-

bugten og Store Fiskeflod. Kampene var yderst voldsomme og holdt ved hele den første mandsalder af vort aarhundre. Tilslut maatte selve det britiske parlament bevilge penge til anlæg af nybygger ved østgrænsen, og 3600 englændere slog sig ned i Port Elizabeth. Et forsøg paa allerede i 1824 at stifte en koloni i Natal løb uheldig af.

Mest bryderi fik englænderne dog med grundstammen af den hvide befolkning i Kaplandet. Boerne holdt halstarrig paa sine nationale egenheder og taalte sletikke det nye styres foranstaltninger. Allermindst taalte de slaveriets afskaffelse i 1833. Der gaves dengang 36,000 slaver i Kaplandet; til disses løskjøbelse bevilgede Underhuset 20 millioner kroner. Kun en mindre del af disse løsepenge kom boerne ihænde; isteden saa de sig berøvet sin arbeidshjelp og havde at anse sine tidligere slaver for ligemænd. Forf. bemerker her, at de fri sorte i alle engelske kolonier i Afrika er en byrde for de hvide ved sin frækhed og sin barnagtighed, medens de nuværende boer-republikers modificerede slavebehandling af de sorte virker ganske anderledes heldig. Under kafferkrigene led boerne svært, fordi englænderne sørgede saa slet for at værge dem og aldrig hørte paa deres besværinger. Tilmed var den engelske lovbog indført i landet og den kunde boerne ikke engang læse.

Tilslut brast boernes taalmod. I aarene 1834—36 foregik det store „trek“: 10,000 boere flyttede over paa Oranjeflodens nordre bred. Paa store oksevogne drog de med kvinder og børn, bohave og kvægbestand ad ubanede veie ind i den vildfremmede udyrkede og af rovdyr og vilde røverhorder vrimlende egn; det var en formelig folkevandring efter urgermanisk mønster. En tid i forveien havde et sæt modige „voortrekkers“ — 27 familier under ledelse af von Rensburg og Trichard — vovet livet paa en foreløbig undersøgelse af det nye land; disse pionerer skal bl. a. have skudt hele 200 løver paa sin færd. De fleste omkom af sygdom og for fiendehaand. De stødte ved Vechtkopp paa matabele-skaren, der huserede mellem Oranje og Vaal; efter en forfærdelig kamp beholdt de 26 boere valen, men mistede sit kvæg. Den 17. december er den dag idag en nationalfest til minde om de modige „voortrekkers“ seir. For at vinde sit kvæg tilbage og om muligt tugte matabelerne en gang for alle, drog en trop paa 400 mand, med en fange som veiviser, ad snigveie lige hen til Moselikatzes hovedkraal, satte ild paa denne og foranstaltede et blodbad saa eftertrykkeligt, at matabelerne flygtede nordpaa over Limpopofloden. Her stiftede denne kafferhorde et mægtigt rige, som blomstrede i hele seksti aar, til det for ganske nylig omstyrtedes af englænderne. Boerne kunde nu i fred og ro grunde sin fristat ved nedre Vaal.

En anden udvandrer-skare vendte sig mod Natal, som dengang var et rige under en af Çakas sønner, Dingaan. Denne lod ved et sjofelt

forræderi størstedelen nedsable. Men boerne gav sig ikke; opflammet af sine kvinder tog de hævn over Dingaan og fik hans broder Panda indsat til konge.

Men snart havde de kjække boere atter englænderne paa nakken. Nybygget mellem Oranje og Vaal lod den engelske guvernør i Kaplandet uden videre formelt bortbygsle til griqua-stammen, mod al ret og uagtet der var ansat en engelsk „resident“ i nybyggets hovedstad Bloemfontein, „for at beskytte boerne mod de vilde“. Og i Natal kom englænderne øieblikkelig til støttet af krigsskibe, for at drage nytte for sig af boernes seir. I 1843 var der allerede 6000 europæere paa stedet. Boerne maatte tilslut forlige sig med sine plageaander i Natal; der udstedtes almindelig amnesti, og landet blev en britisk koloni, som i 1856 fik selvstyre.

Nybygget mellem Oranje og Vaal fortsatte briterne uden alt skin af ret at gjøre krav paa. Parlamentet fastslog som en grundsætning, at en britisk undersaat vedblev at være britisk undersaat, selv om han udvandrede til et land udenfor civilisationen. Dette stængte alle veie for de boere, som ikke taalte Englands overherredømme. Man greb til vaaben under Pretorius, men blev slagne af de britiske tropper. Pretorius gik da over Vaal og stiftede i 1848 med sine tidligere didhen flyttede landsmænd Transvaal-republiken. I samme egn var der allerede lidt tidligere stiftet smaa boer-stater, som stod paa god fod med portugiserne ved kysten. —

Imidlertid gik krigene med kafferstammerne sin skjæve gang. Hjemme i England havde det nye demokratiske parti (hvis høvding Gladstone med tiden blev) reist modstand mod al kolonialpolitik; valgsproget var: „Bort med Indien!“ Dette medførte, at guvernøren i Kaplandet trak koloniens østgrænse tilbage fra Kaifloden til store Fiskeflod, hvad kafferne opfattede som et tegn paa svaghed. De gjorde derfor et modigt anfald paa briterne og fik en blodig krig igang 1846. Koloniregjeringen gav delvis nybyggerne i grænseegnen skylden for krigen og begyndte at fare haardt frem mod dem, naar de forebragte klager. Guvernøren taalte ikke den lokale presses kritik og forsøgte at stagge den med beslaglæggelser. Dette bragte imidlertid hjemlandets regjering til at gribe ind til gunst for befolkningen. Dennes misnøie steg, og da et skib med straffanger fra England forsøgte at landsætte disse i Kapstaden, kom det til slige udtryk for spændingen, at skibet maatte drage videre med sin last til Tasmania. Befolkningen sendte et par tillidsmænd til London, hvor de fik udvirket selvstyre for Kapkolonien. Det første Kap-parlament aabnedes 1. juli 1854. Moderlandet bevilgede endel penge til koloniens ophjelp.

Ved denne tid dukkede der op en profet blandt kafferne og forledede dem til at dræbe sit kvæg og brænde sit korn, forat de gamle stammehelte

skulde stige op fra de døde og føre dem mod de hvide fiender. Følgen blev en hungersnød, der udryddede 25,000 kaffere. Dette svækkede den stridbare race, saa den holdt fred i 20 aar. Det affolkede strøg overlodes den tyske legion, som havde deltaget i Krimkrigen. I 1857 byggedes den første jernbane i landet.

Landets værste plage i denne tid var basuto-stammen i fjelddalene ved Oranjes kilder. Efter matabelernes fordrivelse var den kommet til kræfter igjen.

Boernes nybygger nordfor Oranje indsaa englænderne snart umuligheden ved at hævde noget herredømme over. Gladstone lod derfor i 1852 fristaten nord for Vaal og i 1854 fristaten mellem Vaal og Oranje tilkjende fuld uafhængighed. Samtidig indvandrede der en mængde hannoveranere til Natal.

I Transvaal raadede der længe en skarp indre spænding. Denne bilagdes dog. Til første præsident i republiken valgtes Martin Wessels Pretorius i 1855; efter ham fik den nybyggede hovedstad sit navn Pretoria. Et forsøg paa sammenslutning mellem Transvaal og Oranjefristaten strandede; ja, det saa en tidlang ud til, at de to boer-samfund skulde bære vaaben paa hinanden. Transvaal vedtog i 1858 en grundlov, hvorefter der ikke skulde kunne oprettes jevnbyrdighed mellem de hvide og de farvede indbyggere hverken i stat eller kirke. Samme aar udstedtes en erklæring om Transvaals grænser, hvorefter disse skulde omfatte Delgaobugten og Ngamisjøen; dette fremkaldte baade portugisernes og englændernes protest. Tvisten blev tilslut undergivet den franske præsident Mac Mahons voldgift, og ifølge denne fik i 1875 portugiserne ret.

I 1868 udbrød den store basuto-krig. Oranjefristaten og Kaplandet seirede i fællesskab; basutoerne maatte afstaa halvdelen af sit land og stille resten under engelsk beskyttelse, skjønt det var boerne, som havde æren af seiren.

Strøget i vest for Kalahari-ørkenen var i blandingsracen ooilam's vold. Blandt disse fremstod der i firtierne en overhøvding, Jonker Afrikaner, som med sit fortrinlige rytteri kastede sig over herero-negrene, plyndrede og udryddede dem. Tilslut tyede de sammen om missionæren Schmelens station, men Jonker Afrikaner angreb dem ogsaa her og ødelagde stationen i 1850. I Kalahari virkede de bekjendte missionærer Moffat (i Kuruman) og Livingstone; denne sidste opdagede i 1849 Ngamisjøen og vandt siden berømmelse ved sine kjække vandringer gjennem hele den sydlige halvdel af fastlandet.

Kaplandet nød i femtierne og sekstierne fred og gode dage; fra 1859 femdobledes landets udførsel i tyve aar, medens moderlandets kun steg til det dobbelte. Indvandringen foregik meget livlig, dampskibsforbindelsen

forkortede afstanden fra Europa til en fjerdedel, jordbruget tog sterkt opsving. Moderlandet bevilgede 90 millioner kroner til nye jernbaner i Kolonien.

I 1860 søgte Koloniens østre del at skille sig ud med Grahamstown som hovedstad. Men myndighederne stansede planen.

Blandt tiggere.

(Efter **Alvan F. Sanborn** i *„Forum“*).

Forfatteren har, selv forklædt som „tigger“ i længere tid i Boston opholdt sig paa saadanne folks tilholdssteder og levet deres liv med dem for at studere dem og deres forhold paa nært hold. De mænd og kvinder, som af og til dukker op foran en paa gaden og beder om fem eller ti cents (atten eller 37 øre) til et stykke brød eller en nats logi, forsvinder, naar dagens byrder og besvær er over, i storbyernes billige, private logihuse, i de religiøse stiftelsers missionslogier eller i de offentlige „nødhavne“. Det er her, forfatteren opsøgte dem.

De bestaar for største delen af mennesker, der hader arbeide værre end fattigdom og savn, driver tiggeriet som kunst og befinder sig meget vel ved det. Mange af dem har en formelig kjærlighed for det og tigger ofte bare for at tigge, uden at trænge det. Om aftnerne diskuterer de sin kunst, dens regler, love, forhold, vanskeligheder og kneb. De studerer sagen omhyggelig, kjender alle barmhjertighedsinstitutioner og deres sterke og svage punkter, ved hvor „gode mennesker“ bor, og hvordan hver af dem helst bør tiltales.

Og de er ofte folk med interesser. Naar de om aftenen sidder samlet med sine piber i logihusets fællesværelse eller *„office“*, vilde man forbauses over samtalens emner. De læser aviser og følger med. Her er forfatterens liste over samtaleemnerne en enkelt aften: selvhjulpne mænd, aarsagerne til fattigdom, omflakkende tiggeres behandling, Stanley, Livingstone, Gordon, Saharaørkenen, krigen i Sudan, Blaine, Ben Butler (en fremragende størrelse i amerikansk liv i længere tid), lovens forhold til drab under selvforsvar, drukkenskab, forbudslovenes følger, kommunestyret og en dermed i forbindelse staaende valgreform, politiet og kneipeverterne, — deres karakter fra tiggernes standpunkt.

Og samtalen, fortæller forfatteren, er krydret med aandrige og vise udtalelser. De er filosofer, disse folk, tænkere, — stort andet har de jo ikke at bestille end at tænke og iagttage; de gjør sine iagttagelser af mennesker og samfund fra eget synspunkt og bygger sin filosofi derpaa. Og den er ikke at foragte. Blandt de mest umulige, fantastiske og forfløine ideer, er der ogsaa en dygtig portion af lur sund sans og af iagttagelser, mangen skolemand kunde drage sig tilnytte.

Enkelte af dem er fødte skuespillere, og at høre dem deklamere

brudstykker af sine yndlingsdigtere — Burns f. eks. — er en fornøielse, som ikke er til at slaa vrag paa.

Her er f. eks. blandt stamgjæsterne i et af disse logihuse, „Scotty“, en rødhaaret, rødskjægget skotlænder, der har seet en god del af verden. Blandt andet har han været i engelsk militærtjeneste i Afrika. Han synger skotske sange og deklamerer Burns med en saadan begeistring og umiddelbarhed, at man uvilkaarlig raaber bravo. Han er en alsidig mand i sit fag, men som oftest træffer man ham dog tiggende om hjelp til at komme tilbage til Skotland til sin kone, som holder paa at dø af tæring. Han holder sig til dette emne, skjøndt det synes ham noksaa flaut og ukunstnerisk, fordi det er det mest indbringende.

„Gus“ gjør i at være gentleman, og holder sig derfor nogenlunde anstændig klædt. I sin yndlingsrolle som forhenværende velstaaende kjøbmand, med hvem det er gaaet nedad bakke, vilde han narre selv løgnens fader. En mild, værdig høflighed er manden medfødt og er ham saa naturlig, at han benytter sig af den endog blandt kameraterne i logihuset. „Jeg glemmer saaledes aldrig hans undskyldninger“, siger forfatteren, „da han en dag vækkede mig for at bede om en fyrstikke.“

„Billy“ gjør i religion. Han er ved alle store opbyggelsesmøder og lader sig omvende for bagefter at blive hjulpet „paa fode igjen“ af vedkommende kirke eller samfund. Han har en gravrøst, og ansigtet er et egte bededagsfjæs. „Billy“ er, naar han „føler aanden komme over sig og overbevise ham om hans syndefuldhed“, et syn, der er vel værd at se.

„Saucer“ er en engelskmand, der har gjennemgaaet adressekalenderen og forøvrigt forhørt sig paa alle kanter for at opdage alle engelskmænd i Boston og omegn. Til disse henvender han sig saa med en ynkelig historie om at være blevet overfaldt, netop som han landede i New-York. Dybt forbander han den dag, han forlod *old England*, og „skulde ikke herren kunne hjelpe ham med en liden skilling til at komme tilbage til sin slegt igjen. Han har næsten nok til at reise nu; der mangler bare ganske lidt.“

„Barney“ er irer med prægtig irsk tonefald. Han gjør det godt, — driver udelukkende blandt landsmænd, og da disse er sterkt repræsenteret i politiets rækker, er „Barney“ altid politiets ven.

„Shorty“ har engang været skomager. Men han finder, at det er gemytligere og mere interessant at leve som tigger. Han har nu i mange aar bedt om penge til at reise til en anden by, hvor han har tilbud om arbeide.

„Doc“ er egte yankee. Han faar sit navn af, at han af og til sælger „patentmedicin“ ved fakkelskin paa et eller andet gadehjørne. Men i regelen lever han af at tigge. I ham har utvivlsomt literaturen tabt en betydelig størrelse. Havde han ikke foretrukket at blive tigger, kunde han utvivlsomt være blevet en velbetalt forfatter eller populær skuespiller. Hans evne til at fortælle skrøner og „historier“ (om hvis art og indhold der her maa ties) er uforlignelig.

„Honey“ er en trivelig neger, der tjener godt som „forhenværende slave“. Han skryder blandt kameraterne af, at han ikke har gjort en dags arbeide i hele sit liv.

„Bottles“ tigger altid „bare om to cents til de tre, han allerede

har, saa han kan faa nok til en bolle suppe", eller om „tre cents til de syv, han har." — Hvem i al verden kan sige nei til saa beskeden en anmodning? Man føler sig glad ved at slippe saa let og ved at kunne frelse et menneskeliv saa billig.

„Ratter" er et uhyre af hæslighed, men lige ufarlig som styg og afskrækkende. Han vilde ikke gjøre en kat fortræd og er lidenskabeligt glad i børn.

„Professoren" var af naturen udskaaret til en stor mand. Han har et massivt, prægtigt hoved, som ikke engang hans luvslidte filthat kan skjæmme, og trods den grønbrune frakke, der holdes sammen over brystet med en sikkerhedsnaal, en holdning som en Cicero eller Demosthenes. Hans ene haand blev sønderskudt i borgerkrigen, hvorfor han trækker en liden pension.

Jeg har seet „Gus" og „professoren" afsværge drik. Det var værd at se. De er et prægtigt par af ødelagte gentlemen. Deres høflighed mod hinanden er af en art, som sjelden sees nogetsteds i vore dage. De talte længe, høitidelig og fortrolig sammen. „Gus" deklamerede digte, som hans moder havde lært ham. Og med oprakte hænder „svor de af". Uheldigvis var det dagen for udbetaling af „professorens" pension; en halv time senere blev de enige om at tage løftet tilbage, og inden aften var pensionen opdrukket.

Ogsaa her er der klassefølelse og stolthed. Priserne for nattelogi løber fra 2 cts. op til 25 cts. i forskjellige huse, og eftersom seng, sengklæder og leilighederne er til. Og femtencenteren ser foragtelig ned paa ticenteren, medens han til gjengjeld maa taale tyvecenterens overlegenhed. Men samtidig har disse folk sin moral, hvor ogsaa lovens fylde er kjærlighed, — specielt mod tiggerbrødre. En tigger vil dele tæppe, klæder, mad med en uheldigere stillet broder. „Du da, du vilde ikke give en stakkar en dram engang, om du fandt ham overende i gaden", sagde en i sinne til en anden, og det opfattedes øiensynligen som det værste, der lod sig sige om en mand.

Der hænder mange pudsige ting, der bringer lystighed ind i logihuset. En aften kom saaledes „Barney" ind forfærdelig udstoppet. Han begyndte at trække frem fra lommer og andre gjemmesteder et utal af strømper, underbukser og lignende sager, som han havde samlet sammen om eftermiddagen ved hjælp af en dygtig skrøne. Han havde ikke selv brug for dem, men gav en del til en kamerat for en dram, mens resten pantsattes for en „omgang" til hele broderskabet.

Forfatteren var femtencenter og fandt seng og leilighed nogenlunde bra til den pris. Madratsen var ganske god, der var fuldt op af tæpper for den koldeste vinter; rensligheden derimod var intet at skryde af, og luften i det lavloftede soveværelse, hvor der var over et snes senge og sovende personer, var forpestende. Betalingen erlægges forskudsvis.

I de religiøse logishuse kan man faa frit hus ved at vise sig dygtig religiøs og paavirket af forkyndelsen. En selvagtende tigger forsmaar dog at kjøbe sin seng for den pris, og den „religiøse tigger" sees ned paa af de øvrige. Han er ogsaa som regel den værste.

I Boston er der tillige et kommunalt logihus med store dampopvar-

mede og vel ventilerede soverum, rene lagener og fri natskjorter, hvor en nats logis erholdes, naar man beder om det for en dags arbeide i stiftelsens vedgaard. Forfatteren forsøgte ogsaa det, men likte det ikke. Det var for politi- og fængselsmæssigt. Man sover med et numereret messingskilt om halsen og faar ikke lov at tale i soveværelserne. Desuden tvinges man til at tage et bad, før man gaar tilsengs. Og det under forhold, der nok kan virke afskrækkende, mener han. Ens klæder damprenses i løbet af natten. I dagens løb faar man sine tre maaltider. Men det hele er program- og fængselsmæssigt. Der er ingen „hygge“ der — fra tiggernes standpunkt, — en kunde lige saa gjerne give sig til at arbeide som at gaa did.

Efter sit kjendskab til disse folk, mener forfatteren, at meget faa af dem vilde tage imod stadigt arbeide, om det blev dem tilbudt. De foretrækker det liv, de fører, og finder sig meget godt ved det.

Endelig oplyser han ogsaa, at det sidste aar, der ellers har været saa tungt og slet et aar i de Forenede Stater, har været et rigtig fedt aar for tiggere. „Vi kan ikke klage“, sagde de. Almenheden havde en følelse af, at tiderne var haarde for de fattige og gav gjerne og gav rundelig til enhver, der bad, og politiet turde intet sige; det vilde i saa daarlige tider blevet opfattet som brutalitet at hindre en „stakkels arbeidsløs mand“ fra at tigge sit brød.

Om vaaren.

Om vaaren, naar dagene længes,
og kvelden blir lys og lang,
da er det, som brystet vil sprenges
af jublende toners klang.

Da merker en først, at en lever,
Da hører en hjerternes slag,
og alle minderne bæver
i sol i den lysnende dag.

Og alle længslerne gløder
saa varmt mod den kjære ven, —
i kveldenes stevnemøder
der finder du hende igjen.

*

Slig gaar det i unge dage,
I gamle, I ved det vel,
naar ret I jer tænker tilbage,
— I mindes en sommerkveld,

da under de løvede grene,
mens alle smaafuglene sang,
I gik der med hende alene
langs med den duftende vang.

Da følte I drømmene stige,
— da saa I et drømmeslot —
et blaanende dæmrende rige,
I mindes det vidst saa godt. —

*

— Hvem har ei et sommerminde,
som dybt han i barmen bær,
hvem har ei en barndomsveninde,
som engang han havde kjær. —

Og naar saa nu vaaren kommer
med blomster paa grønne vang,
da dages i hjertet en sommer,
da stiger i sindet en sang.

Og alt, som i mørke nætter
drømte i vinterens favn,
det vaagner, naar bladene sprætter,
— du mindes igjen hendes navn.

* *
*

Vi unge skal synge de toner,
som ungdomssindenes er:
— om sus gjennem løvede kroner,
og hvisken fra blomstrende trær.

Om ungdommens frifødte tanker
om sol paa vor lette gang,
om hjerter som varme sig banker
for pigebørn, blomster og sang.

Carl Schøyen.

Robert Browning.

1812—1889.

Af H. Tambs Lyche.

*»Would you have your songs endure?
Build on the human heart.«*

Robert Browning indtager i nyere engelsk literatur og aandsliv en stilling, der nogenlunde svarer til Ibsens hos os. Andre som Tennyson *) har skrevet langt mere musikalske og sproglig fine vers, eller som Swinburne mere skjønhedsbugnende linjer; men hvad tankens og digtersindets dybde og bredde og dramatisk evne angaar, taaler ingen af dem sammenligning med ham. For hans lige og overmand i saa henseende, mener fremragende kritikere (og det bliver visselig mere og mere den almindelige mening), maa vi søge helt tilbage til Shakespeare. Det maa vel i hvert fald uden videre modsigelse allerede nu kunne siges, at ingen siden Shakespeares dage har beriget den engelske digtning med saa mangeartet en samling af helstøbte og intenst levende karakterer, mens han med hensyn til den indflydelse, han har øvet og nu mere end tidligere øver over de mest intellektuelt vaagne kredse i England og Amerika, nærmest maa sammenstilles med Wordsworth.

De andre digtere læses; Browning studeres, drøftes, tilegnes, diskuteres; han skaber partier, bevægelser, leire, næsten en hel ny kultus. Der kjæmpes om ham; skrives og kommenteres over ham, til der foreligger en omfattende Browningliteratur. Hans digte omskrives til prosaskisser og fortællinger, vandes ud til mere populær brug, tages som tekst for prækener, som udgangspunkt for foredrag, som tema for kunstverker. Der er udkommet høilærde verker om Brownings filosofiske standpunkt, om hans religion, om hans moral osv. Der eksisterer en Browning-encyklopædi i to svære bind, indeholdende alfabetisk fortegnelse og forklaring over alle dunkle punkter i mesterens verker, samt over alle geografiske, historiske og literære antydninger og forbindelser. Paa begge sider af Atlanterhavet spreder der sig et voksende netverk af Browning-klubber, hvis medlemmer „studerer“ og formelig dyrker forfatteren. Et internationalt Browningselskab værner ærefrygtsfuldt om digterens minde, produktion og rette forstaaelse, udgiver alle opnaaelige oplysninger og alt af interesse for en *student of Browning* (Browningstuderende).

*) „Alfred har virkeligt noget at sige, han,“ sagde Carlyle om Tennyson, „naar han bare kunde blive sit evige kling—klang kvit.“

I.

Browning er først og fremst simpel digter, sanger, poet, med et følsomt øre og sind for alle livets fineste, zarteste og ømmeste strenge. Han kan skrive saa vakkert om smaating, som andre gaar upaaagtende forbi, at det dugger for øinene, eller han kan lede frem fra sjælens, hjertets eller fantasiens kroge ting saa fine og zarte, de synes neppe at taale selv digtningens lys, — følelser og tanker, en selv havde glemt eller overseet, men i hans ord kjender igjen som sit eget.

Men han er tillige de sterke menneskelige lidenskabers, kjærlighedens, hadets, jalousiens, — og de sterke, varmblodige, varmtaandende, robuste og helstøbte personligheders digter. I saa henseende maa man vistnok atter tilbage til Shakespeare for at finde et sammenligningspunkt. Mange af hans personer kunde gjerne have traadt levende ud af de shakespeareske tragedier; kun at Brownings tolkning af dem er modernere, og derfor — efter min opfatning og uden sammenligning forøvrigt — finere. Det er ikke for intet, at hans karakterer for en betydelig del er sydlændinger, italienere, orientaler, maurer (man maa mindes Othello og Desdemona), folk med sorte, funklende øine, og med blod, hvis varme, selv under jevnt løb i aarerne, virker paa sindet som hed vin. „Han er," sagde hans hustru — digterinden Elizabeth Barrett Browning —, „blandt digtere granatæblet, der overskaaret viser den blodfarvede kjerne af vor mangeaarede menneskenatur."

Og han er fremforalt den fine psykolog, — var det længe, før de store russere kom paa mode; men i modsætning til dem, er det ikke syge, svage, *topheavy* *) og vaklende, men sunde, friske, sterke personligheder, han anlyserer og skildrer. Men psykologien staar visselig hverken i dybde eller udførlighed tilbage for russernes. „Der er blot én ting, der synes mig værd at skildre," siger han selv, „det er en sjæls udvikling." Han har saaledes et langt digt **) — en betydelig bog —, der ikke er andet end en udførlig psykologisk fremstilling af en enkelt sjæl og dens forandring og vækst under livets ydre paavirkning. Digtet er forresten saa nedtynget af psykologi, at selv en læser som Mrs. Carlyle (vistnok halvt spøgende, men ogsaa blot halvt) kunde sige, at hun var ikke blevet klog paa, om digtet handlede om „én mand, en by eller en bog".

I denne forbindelse støder vi imidlertid paa det hos Browning, der som digter væsentlig giver ham hans særpræg og samtidig stiller ham i første rang. Det er en helt enestaaende evne til at gribe og i nogle faa vers fæste paa papiret et enkelt øieblik i et menneskes liv, og saa

*) Et skib, der har den tyngste last øverst i rummet er *topheavy*, — ustøt og kantrer let.
**) Sordello.

tegne og fæste det ene øieblik — i tre, fire vers —, at vi gjennem det faar det hele menneske aabenbaret og staaende lyslevende for os; ikke bare de ydre træk, men hele dets sind, karakter, tankegang, personlighed; ja saa endog dets fortid skimtes som et langt bagoverstrækkende perspektiv, og at fremtiden anes. Det ene øieblik kan muligens blot indeholde en dagligdags ubetydelighed, — en bevægelse, en enkelt tanke, der krydser sindet; men hele personens karakter, liv og historie staar dog aabenbaret deri og samler sig i det ene punkt. Her er f. eks. en kvinde, der ser ud af vinduet efter sin forbiridende elsker. Det er det hele. Men vi glemmer aldrig det hoved, de øine, det suk, det sind og hjerte, vi ser ind i, den livshistorie, som vi her har faaet nøglen til.

For min del kjender jeg intet lignende i literaturen. Det er saa udmerket „gjort", at det stadig forbauser en, at man uvilkaarlig maa bryde ud i beundring over metode og udførelse. Man finder sig atter ansigt til ansigt med digteren i hans oprindelige form, som heksemesteren, der med en bevægelse af sin haand kan fremtrylle for ens syn byer, lande, tider, mennesker, og gjøre det alt virkeligt, som ens eget kjød og blod.*)

I Amerika fører de store floddampere, der om sommeraftnerne tager lystreisende en tur nedad floden fra den store by, elektriske *searchlights,* dels til nytte ved styringen og dels til passagerernes fornøielse. Lyset skrues kun paa for et øieblik nu og da. Lygten kan vendes i alle retninger. — Om en ligger det dybe mørke. Bredderne er kun synlige som sorte løvmasser. Pludselig tændes lyset og sender et bredt straalebundt, — som en bred lineal af lys — ind mod den ene bred. Lyset falder kanske paa en villa og lægger dens veranda i klar dag. Der er aftenselskab. Gjesterne har koset sig i mørket, og vi griber dem, før de faar tid til at sandse sig, i de stillinger, mørkets frihed har ladet dem indtage. Vi ser det hele saa tydelig og fanger det saa umiddelbart, at vi har en følelse af næsten at vide, hvad de har samtalet om. Atter viser lygten et varmt elskende par slentrende om i en have, og saa videre i det uendelige. — Et noget lignende indtryk gjør disse Brownings digteriske øiebliksfotografier. Man glemmer, at det er digt, man synes at se menneskene selv, fanget uforvarende i en upaaagtet stund.

Videre er Browning, som læserne allerede maa have forstaaet, dramatiker. Han kan ei blot fæste til papiret øieblikkets flygtigste liv; han

*) Ruskin, den engelske kunstkritiker blandt meget andet, fortæller, at paa et par sider i et af sine digte gjengiver Browning mere fuldstændigt, helt og levende den italienske renaissances tidsforhold og aand, end han (Ruskin) trods mangeaarigt studium og en skildrende pen, der regnes for en af Europas bedste, har evnet at gjøre det i sin berømte bog om emnet — „Stene fra Venedig".

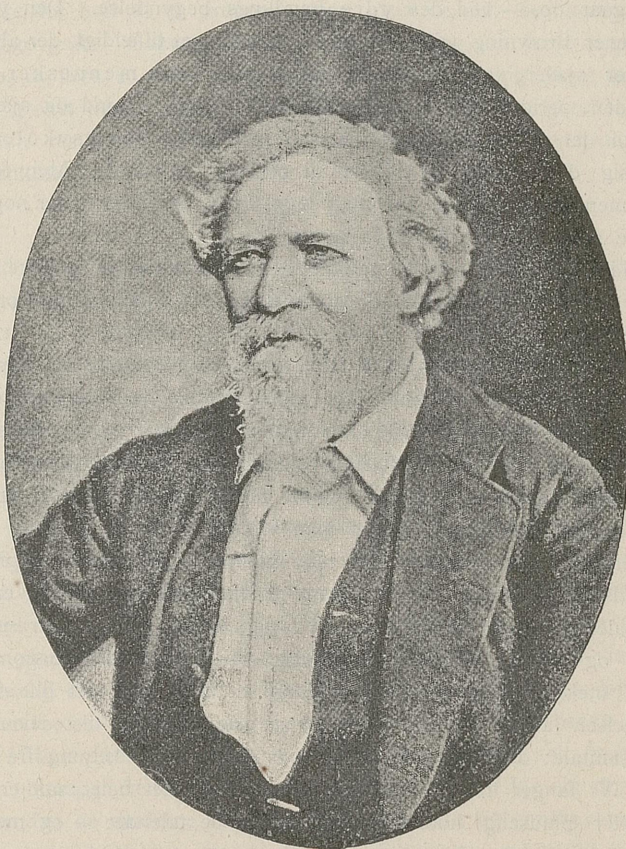

Robert Browning.

forstaar ogsaa at vælge det øieblik eller det punkt i et liv, da alle drifter, tanker, anelser, al historie og alle muligheder kommer til overfladen og former sig til handling, — dog saa at „handlingen“ hos Browning ofte blot er en tanke, en plan, der aldrig udføres, en længsel, der dør uudtalt, kort sagt en rent sjælelig handling. Hans dramaer spilles ofte *i* mennesket. Sjælen er selv scenen. Og tæppet falder netop, hvor det for det vanlige drama gaar op, — ved den ydre handlings begyndelse. Den ydre handling, mener Browning, giver plads for saa meget tilfældigt, der aldeles ikke udtrykker sjælen, at er det hensigten at skildre mennesker, bør man vælge den periode af „handlingen“, der foregaar i sind og sjæl og gaar forud for det andet. Hans dramaer er med andre ord psykologiske og egner sig derfor som regel ikke til populær opførelse. Men for tegning af det menneskelige sind faar man lede langt, før man finder noget dybere og mere overraskende, gribende sandt.

Han er imidlertid dramatiker i al sin digtning og ikke blot i de formelle dramaer, — kanske intetsteds mere end i de ovenfor omtalte øieblikssbilleder.

Det er ofte hans skik at lade en person i nogle faa vers selv fortælle en oplevet bevigenhed. Og aldrig er han bedre, aldrig virker han sterkere. Her forsvinder Browning aldeles. Vi har personen selv for os, — hans ansigt, hans tonefald, hans stemning. Vi hører stemmen dirre af indædt harme; vi ser aarerne svulme under huden. Det er ikke længer digt, men liv, — et fotografi, om man vil.

Hans metode er ogsaa her interessant. Digtene har hyppig hverken begyndelse eller ende. De er løsrevne fragmenter af et liv, en samtale, en enetale, en tankeudvikling, en sindsstemning. De mangler enhver indledning og enhver kommentar. Forfatteren staar aldrig bagom og „forklarer“; trækker ingen „moral“. Vi dumper midt op i det lille stykke liv, har følelsen af at komme ind i et værelse, hvor de tilstedeværende er i hidsig samtale; de første ord, vi hører, er én afbrudt sætning fra samtalens midte. Vi fanger tre, fire sætninger til; det er det hele; saa er det, som døre atter pludselig lukkes mellem os og de talende; — og mere besked faar vi ikke. Resten faar vi gjætte. At gjætte rigtigt bliver vor sag. Der er ingen digter, der i saa henseende stiller større krav til sine læsere. Han tager dem ind i sin digterfortroligked og tillader og forlanger, at de skal digte med ham. Han minder om Konfucius's udtalelse: „Naar en mand, efterat jeg har givet ham ét punkt af en sag, ikke selv kan udtænke de tre andre, saa vil jeg ikke have ham til discipel.“ Noget lignende er vistnok Brownings mening om sine læsere. De faar gjøre lidt de ogsaa. Han vil ikke staa og made dem. De faar værsgod tage skeen i haand selv; bruge sin egen fantasi og digterevne lidt.

Det gaar ikke an at læse Browning uden fantasi. Det bliver som at spise middag paa det kjød, der ligger hos slagteren. Ens egen fantasi maa tilberede maaltidet. — Det er imidlertid ikke saa, at man kan fantasere frit og af det givne udgangspunkt lave, hvad man vil. Browning giver det hele, som det maa og alene kan være, i de linjer, han skriver. Hvad der mangler, er blot udfyldning, og denne forsmaar han at give, og agter sine læsere for høit til at proppe i dem, hvad de selv bør kunne besørge omtrent lige godt. Enhver læser vil have erfaring for, hvor ærgerligt det kan være, at læse en forfatters omstændelige udformning af en tanke, som man har grebet og forstaaet i første linje og da selv har givet form i eget sind. Man resikerer aldrig det hos Browning. Han giver tanken og sætter punktum.

Ved siden af alt dette er Browning i høiere grad end nogen anden engelsk digter i nogen tid dannelsens, kulturens, den alsidige læsnings, tænknings og interesses digter. Han er i saa maade Englands Goethe. Han synes en omtrent alvidende. Har været en utrættelig læser hele sit liv og en fin iagttager, — hans evne i sidstnævnte retning skal ofte ligefrem have mindet om en indianers sporsans. Før den fremmede havde faaet formet de tanker, han agtede at fremlægge for Browning, havde denne gjerne gjættet tankerne og formet svaret, havde seet sin gjæst tvers igjennem og opgjort sig et temmelig korrekt indtryk af hans personlighed. — I hans digte vrimler der derfor af løse hentydninger til minder og scener fra bøger og liv, der ofte for den mindre belæste virker forvirrende.

Hans begavelse var alsidig. I sin barndom var han en tid i tvil, om han skulde blive musiker, maler eller digter, og med sin kraftige optimisme og blanding af alvor og spøg fortæller han ved en leilighed, at i kommende liv, haaber han, „om Gud vil", at blive baade maler og musiker. Hans interesser fulgte stadig alle tre retninger, og ogsaa fra de to sidste omraader henter han temaer og illustrationer for sin digtning.

Foruden de moderne kulturliteraturer følte han sig ganske som hjemme i græsk og hebraisk og generer sig end ikke, naar det rigtig kniber, for at lade et rim komme haltende paa et godt engelsk ord i den ene linje og en række hebraiske kragetær i den anden. Fra græsk oversatte han, som kun en digter kan oversætte, Æskylus's Agamemnon og henlagde et af sine egne længere digte til den græske oldtid. Ogsaa fra hebraisk overførte han tanker, karakterer og aandsatmosfære. Italien var for ham som et andet fædreland; i Frankrig henlevede han mange aar af sit liv, og Tysklands literatur var hans ungdoms sværmeri.

Det er heller ikke for intet, at han har levet i de gamle, klassiske

sprog og deres aandsatmosfære. Der er noget af den renhed og helstøbthed over det bedste af hans digtning, som Goethe søgte og som i hvert fald vi ulærde barbarer gjerne sætter i forbindelse med det gamle Hellas og dets skalde. Men der er ogsaa jødernes mørkblodige, sammenbidte og knytnævede aand og visdom. For ei at tale om Italiens sol og sang og mørke løv. „Kløv mit hjerte," sagde digteren, „og du vil finde Italia skrevet der." „Kvindelandet" (*womancountry*) var hans eget kjælenavn for det land, hvor han henlevede sine femten lykkeligste aar, og som han synes at have holdt næsten vel saa meget af, som sit eget England. Florents og London var vekselvis den mangesidige mands hjem.

Men over og gjennem alt, hvad her er nævnt — sangeren, poeten, lyrikeren, psykologen, dramatikeren, den sjælelige øiebliksfotograf, kulturskalden, den kosmopolitiske dannelses digter — var han det, der har reist kamp om hans navn og gjort ham for enkelte til et modsigelsens tegn, for andre til høvding, fører, redningsmand, prest. Han var profet. Han hører samme literaturkreds til, der tæller navne som Carlyle, Emerson, George Eliot og hans egen hustru Elizabeth Barrett Browning. Han var forkynder, tolk for en livsanskuelse, bærer af et budskab. Og lad det straks forstaaes, at det er for dette budskabs skyld, at han væsentlig behandles her. At give en udførlig gjennemgaaelse fra kunstnerisk eller rent literært standpunkt af en digter, der næsten ikke er oversat, *) vilde vistnok være bortkastet tid og arbeide, selv om man dertil besad evner og lyst. Men Brownings navn staar ei alene for Englands største nyere digter, det staar ogsaa for en bestemt tanke, et livssyn, — eller rettere sagt en tilvekst til og udfyldning af det livssyn og den livsmaade, som Carlyle og Emerson har baaret frem. Og indskrænker vi os væsentlig til denne side af hans virksomhed og personlighed, vil det ikke falde saa vanskeligt at redegjøre for indholdet af den digterisk mægtigste røst i vort aarhundredes England.

Men her maa ikke læserne misforstaa. Browning var det længst mulige fra en teoretiker eller doktrinemager. Han havde ingen paa forhaand opkonstrueret livsteori, efter hvilken han tvang muserne til at synge og kjendsgjerningerne til at vidne. Han er altid den umiddelbare friluftsskildrer af natur og liv; tegner ting som han ser dem, „ligeglad, hvor det bærer hen", som han selv udtrykte det. Det første dybe indtryk, hans digtning giver, er netop dette, af en aaben dør ud i fri luft, af at have truffet en mand, der har overskaaret alle baand og givet sin tunge, sin

*) Den danske forfatter Niels Møller har oversat — saa vidt jeg kan dømme paa en ypperlig maade — et par mindre digte og et brudstykke af hans hovedverk.

fantasi og sin kunstnertrang fuld frihed, af at være alskens forud bindende teorier og traditioner kvit, af at staa ude i den frie, friske natur, under Guds egen klare himmel, uden andre vægge eller indskrænkninger end verdensrummets og med en mand, der tør se alt i øinene og tale frit om alt. Paa dette punkt er han i nær slegt med Walt Whitman.

At han er blevet en livsopfatnings forkynder, ligger blot deri, at han er tænker saavelsom digter, at han grunder over det, han ser, at han har en mægtig forstand og aand og saa dybt har seet, levet, følt og tænkt, at resultatet er blevet en afrundet, dyb og rummelig livsforstaaelse, der gjennemsyrer hans hele personlighed og selvfølgelig præger alle hans verker. Den binder det hele sammen, stempler „Browning“ paa alt, han har skrevet, og gjør hans digtrække til en verden for sig, en helstøbt, harmonisk, færdig verden, — Brownings egen verden. Og saa har det vel været med hver stor digter, der nogensinde har levet. Hos hver af dem vil vi vistnok finde en tanke, der ligger som centret, hjertet for den hele digtning og præger alt. Den er personlighedens som digtningens livgivende gnist og samlende baand, — individualitetens kjerne. Dante har sin og Homer sin. Selv Shakespeare vilde visselig findes at have sin, — og den ligger ikke mere skjult og undafgjemt under de skabte verker hos Shakespeare end hos Browning.

Jeg har ovenfor nævnt Ibsens og Brownings navne ved siden af hinanden. Ligheden mellem dem indskrænker sig dog blot dertil, at de begge indtager samme dominerende stilling inden sine respektive nationale literaturer, samt at begge væsentlig maa betragtes som intellektuelle digtere (intellektualismens, om man vil) og begge er første rangs dramatikere. Dermed ophører lighedspunkterne og begynder en forskjellighed, der er betegnende for kløften mellem norsk og anglosaksisk aandsliv.

Browning synes mig at ligge bortenfor Ibsen, at tale ud fra det tredie rige, hvorom Ibsen alene profeterer.

Hvor Ibsen er pessimist og tviler og maler sort i sort med herjende lynglimt iblandt, er Browning til voldsomhed „robust optimist“. Ogsaa her minder han om Walt Whitman. Det formelig klukker i ham af overstrømmende glæde ved livet. Han maa ligesom Whitman have kunnet gaa i ekstase over en ganske almindelig, støvet landevei. Og allerede i dette har vi noget eget. En gammel, tusenaarig, alsidig, til overlæselse rig kultur baaret oppe som paa sterke mandsskuldre, baaret som i leg, saa den ikke trykker, ikke begrænser, ikke dæmper den simple, oprindelige, rent barnslige glæde ved livet, men gjennemsyres deraf, øger den og funkler dermed. Whitman var dog tilsidst blot en vildmand, der var saa heldig at være født med digterøiet i en ny, tindrende verden. Optimismen var ganske naturlig og ligetil for ham. Men her har vi den hos en af dem,

der i vor tid har siddet inde med den største sum af europæisk kultur. Det fænomen alene er jo iagttagelse værd.

Og her faar læseren atter vogte sig for misforstaaelse. Vi er hos os blevet saa vante ved at betragte pessimisme og alvorlig, dyb tænkning som et og det samme, at vi gjerne mener, at optimisme blot kan skyldes overfladisk syn og liv og maa bestaa i en tankens smaapuslen med livets vene og sirlige lyssider. Man faar overfor mænd som Browning lægge saadanne letkjøbte forklaringsmetoder tilside. Browning er netop af dem, der ikke viger tilbage for det sorteste og fæleste, han kan finde. Han tegner alt, stygt og vakkert, lavt og høit, og dypper ofte, som Emerson udtrykte sig, sin pen i det sorteste blæk, — uden dog selv at falde i blækhuset. Han ynder at vise den smale lysstrime paa stormhimlens horizont, at lægge for dagen de smaa frelsende karaktertræk i ellers sort-i-sorte personligheder, at følge selve skurkestregen, til han finder den, at bunde i et vildskud paa en frisk stamme af godt karaktermateriale. I sit hovedverk, „Ringen og Bogen“, har han faaet fat paa, hvad der synes en et fuldblods, helstøbt stykke af egte menneskelig nederdrægtighed. Og forfatteren sparer ikke her paa det sorte blæk, som naturen kræver; men han graver og graver i skurkesjælen og rundt om den i den natur, hvoraf den er sprungen, til han ogsaa her triumferende kan vende sig fra den fuldbragte analyse til sine læsere og sige: „Vidste jeg det ikke nok; der er altid bund i ondskabens hav, mens det gode er bundløst; der skinner en haabets regnbue over de sorteste skyer, menneskelig usselhed kan trække sammen; kjærlighed omslutter os paa alle kanter, og naar vi tror, vi er falden helt bort fra alt og har intetheden gabende under os, vaagner vi ved at finde os i alkjærlighedens favn. Livet er nu engang slig.“

En mægtig, kjernesund, mangesidig, aandelig robust personlighed, strømmende over af liv og livsmod („en god latter i ham med“, som Carlyle vilde sagt) og fuld af en øm sympati, der strækker sig til alt og alle, der forstaar og forklarer, næsten undskylder skurken og løfter det svageste op; der falder som gyldent solskin omkring karaktererne og oplyser dem, mens den samtidig varmer, — den, der ikke kjender Whitman, vil kanske faa den bedste idé om hans personlighed ved at lade tanken glide fra den rolige, fornuftige, alvidende Goethe over til Victor Hugo med hans tro, haab, altomfattende sympati og kosmopolitisme, med hans store, brede, sollyse personlighed; men hvor Viktor Hugos optimisme nærmest var følelse, var en hjertets blindt-troende optimisme, er Brownings væsentlig intellektuel. Den er gjennemtænkt, er overbevisning; han kan forsvare den med grunde; — der lader sig samle et helt filosofisk system til støtte for den ud af hans digte.

Det være langtfra, at dette system eller livssyn frembyder noget absolut nyt (hvor finder vi vel det?), eller hos ham er særlig godt filosofisk udredet; men intetsteds møder man det i saa gribende og umiddelbar en form. Man kan „samle“ et filosofisk system „ud af“ hans digte; men det ligger ikke der som system og filosoferen. Der er det pulserende liv, sjælen i hans digtning, blodet i hans aarer, — selve skaldens personlighed.

Man vil visselig allerede nu let forstaa, at Browning hverken er eller kan blive populær. Faa forfattere har vel nogensinde i forhold til deres produktion og navngjetenhed skrevet saa lidet, der har fundet vei ind i de bøger og samlinger, som læses i de „tusen“ hjem. Dertil bidrager ogsaa en knudret, indviklet, parantesebesprængt stil. Det er en begrænsning, — en feil, en mangel, om man vil. Men vi faar nu engang tage ham med hans begrænsning og feil. Han er den høiere intellektuelle dannelses egen digter og bliver neppe nogensinde noget andet. Dantes Inferno og Paradiso blev jo i sin tid sunget af italienske bønder. Det er vanskelig at tænke sig noget lignende nogengang sagt om Browning. Han er utvilsomt alene for et mindretal, skjønt der udenfor den intellektualisme, som indgjærder ham, ikke findes spor af aristokratiskhed hos ham. Der er ingen nietzschiansk skygge over en digtning, der er intenst almenmenneskelig, naar man engang er sluppet ind til den.

Og for det mindretal, der finder noget for sig hos ham, er han digteren, „*the poet, my poet*“, eller som atter hans hustru udtrykker sig, den gamle og vellagrede vin, der synes en at gyde et nyt og rigere liv i ens aarer, der er som en essens af Sydlandet, flydende solskin. Han dyrkes som sagt formelig af sine beundrere; læsningen af hans bøger giver dem af den høieste nydelse, bøger evner at give. Der staar for dem en glorie om Browningbindene i boghylden. De skiller sig ud fra alt andet moderne, der bliver smaat, blegt og overfladisk i sammenligning. Han er deres digter fremfor alle og han er deres profet, en aandshøvding, der i hvert fald har været med om at føre tidens slegter ud af den knugende og lammende tvil og pessimisme, der i de store lande karakteriserede aarhundrets første halvdel, og ind i en ny troens, haabets og det friske livs verden. Og han har gjort det, uden at trække en grænse for tanken eller sætte den et stængsel og uden at vige afveien for et spørgsmaal eller en tvil. Han har gjort det midt i det blændende lys af de store engelske forskere og tænkere, med al Europas kultur paa skuldrene og som en egte og fuldblods søn af sin tid. Han hørte til den gruppe af mænd, der har gjort det moderne England aandelig stort, — var Carlyles ven og forskeres og tænkeres som kunstneres og politikeres kamerat.

Om gader.

(Efter *„Harper's Weekly“*).

Hosstaaende billede er indtaget her væsentlig som en levende illustration af, hvorledes de styrende og ledende i New York stjæler.

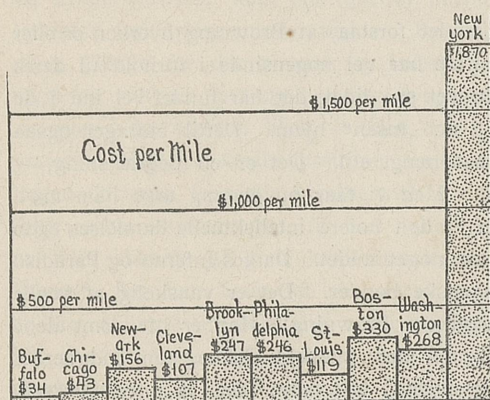

Grafisk fremstilling af udgifterne til gadevedligeholdelse pr. eng. mil i amerikanske storbyer.

Det er en grafisk fremstilling af kommunale øvrigheders langfingrethed mere end noget andet. Til forstaaelse skal det blot oplyses, at Washington har uden sammenligning de bedst vedligeholdte og renholdte gader i Unionen*) og tillige gjennemsnitlig 40 fod større gadebredde end New York. Og dog vil det sees, at mens Washington holder sine gader istand med en udgift af 268 doll. pr. engelsk mil (ca. 620 kr. pr. km.), beregner New Yorks styrende aander 1870 doll. pr. mil (ca. 4,300 kr. pr. km.)! Man kan være sikker paa, at der ingen uret sker, om man gaar ud fra, at alt hvad renholdet koster mere i New York end i Washington, gaar i kommunestyrets private lommer. Eller ved at regne paa en anden maade finder man, at kommunestyret paa denne konto alene vistnok maa have stjaalet ikke mindre end en halv dollar eller kr. 1.80 fra hver sjæl — mænd, kvinder og børn — i storbyen.

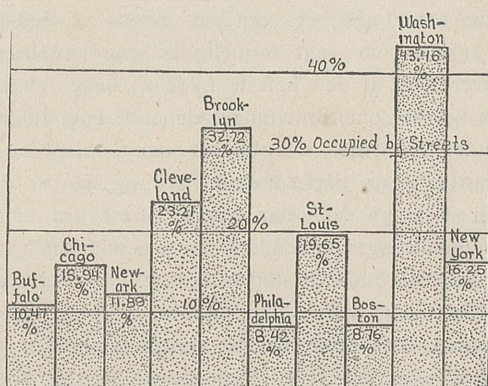

Grafisk fremstilling af forholdet mellem gadeareal og samlet byareal i amerikanske storbyer.

Som man ser, indtager New York i denne henseende en ligefrem sublimt enestaaende stilling, skjønt der klages over ødselhed og underslæb inden dette departement i de fleste andre storbyer ogsaa.

*) Der sees omtrent ikke paa omkostningerne her, naar gaderne blot holdes rene og vakre, og der eksperimenteres meget med nye metoder og lignende.

Det andet billede derimod illustrerer forholdet mellem gade- og samlet byareal i de amerikanske storbyer. Som man ser, kommer hovedstaden først med over 40 pct. af det hele byareal udlagt til gader. Man vil deraf forstaa, at der ikke her mangler luft og aabent rum, særlig naar man ved, at deri ikke er medregnet det areal, som hver amerikansk huseier ufravigelig ofrer til græsplæner eller have mellem gaden og husvæggen.

Brooklyn — New Yorks naboby — kommer ikke saa særdeles langt efter hovedstaden, dog med 10 pct. mindre gadeareal i forhold til byarealet. Denne by vil af enhver, der har været der, mindes som en vakker, rummelig og luftig by med prægtige gader.

Hvad disse uhyre gadearealer betyder, vil man faa en bedre idé om, ved at sammenligne dem med forholdet i Chicago og New York, der begge efter europæiske ideer er rundelig forsynet med brede gader. Forholdet er omtrent det samme for begge byer eller 16 pct., det halve af Brooklyns, og lidt over en trediedel af Washingtons. Den, der kjender Chicago — og man maa huske at disse tal er gjennemsnitstal, der ikke blot tager hensyn til forretningsstrøget, men til de nyudlagte gader og avenuer i de nyere bydele —, maa altsaa tænke sig Washington med omtrent tre gange saa stor gadeplads. Boston og Filadelfia, der mere ligner europæiske byer, men dog ogsaa i de nyere dele har fuldt op af brede gader, har blot mellem 8 pct. og 9 pct. gadeareal, eller ca. det halve af Chicagos og en femtedel af hovedstadens.

Det vilde være interessant at faa disse data fuldstændiggjort ved opgaver angaaende forholdet i europæiske storbyer som London og Paris og særlig i Kristiania og andre nordiske byer. De, der maatte eie eller have adgang til saadan kundskab, anmodes derfor om velvilligt at indsende opgaver til redaktionen.

Frygten for døden.

(Efter G. Ferrero i „*Revue scientifique*“)

Døden er den mest hemmelighedsfulde og ængstende begivenhed, vi oplever; og mennesket befinder sig ligeoverfor den i en særegen undtagelses-stilling blandt levende væsener, thi det er sandsynligvis det eneste, som klart ved, at det maa dø. Det er for at bekjæmpe døden, at et umaadeligt antal mennesker stadig studerer og arbeider; under indflydelse af de følelser, som døden vækker, er alle de store intellektuelle og moralske frembringelser: kunsten, religionen, videnskaben opstaaet i menneskesjælen. Og dog staar det psykologiske studium af de tanker og følelser, som dødsforestillingen fremkalder, endnu tilbage at udføre; vi har ingen klare begreber om, hvad disse følelser

og tanker er for noget, og hvordan de veksler hos de forskjellige individer og under indflydelse af skiftende omstændigheder. Det synes, som om døden, menneskehedens store sfinx, skræmmer alle fra at give sig ikast med dens gaade; thi en mørk, dyb og mangfoldig sammensat gaade er den.

Det er vel kjendt, at grublen over døden ikke optræder hos det normale friske menneske. Den sunde, sterke mand, der staar i sin mandoms fulde kraft, er slet ikke bange for døden og ofrer den knapt en tanke; og skulde det hænde, at han en dag mod sædvane kom til at streife denne fjerne mulighed, vil den sikkert staa for ham som en saa usandsynlig ting, at den ikke vækker nogensomhelst angstfølelse. Der trænges intet bevis for denne enkle sandhed, som enhver kan overbevise sig om blot ved nu og da at se lidt paa sine medmennesker; thi det er denne ubekymrethed, menneskene skylder sin vanlige munterhed og ro, skjønt mennesket altsaa er det eneste levende væsen, der eier en klar og bestemt bevidsthed om døden. Kort sagt, mennesket har i normal, sund tilstand forestillingen om døden, men ingen frygt for den. Det er grunden til, at man har kunnet give saa stor plads til fremstillingen af døden i kunsten og religionen, uden at disse to aandsmagter derved er blevet menneskene frastødende. Døden er ikke i sig selv nogen glædelig ting; men da tanken paa den i almindelighed ikke avler sorg eller skræk, kan den kunstneriske fremstilling af den blive en adspredelse for sjælen.

Denne dødstankens vanmagt til at frembringe frygt beror paa den høist betydningsfulde indflydelse, som de organiske følelser har paa den sjælelige tilstand. Man ved, at ikke alene fremkalder den ydre verdens fænomener gjennem sanseorganerne som mellemled indtryk i os, men at ogsaa de forandringer, som finder sted i selve organismens indre, ledsages af lignende sansefornemmelser. De dele af legemet, hvis beliggenhed beskytter dem mod direkte paavirkning af ydre indflydelser, har en særegen sensibilitet. En saadan organisk fornemmelse er den følelse af mæthed, som man har efter en god middag, og dens modsætning er den tomme maves sultfornemmelse. Vistnok opfatter vi ikke disse organiske tilstande i deres individuelle renhed, uden i sjeldne, specielt tilveiebragte tilfælde; de fornemmelser af organisk art, vi har i normal sund tilstand, er yderlig svage og undgaar saa meget lettere iagttagelse, som de indbyrdes er kun lidet forskjellige i væsen og styrke. Men da disse fornemmelser er meget talrige og stadig dukker frem, har de en stor magt over vor psykiske tilstand og bestemmer ofte indirekte vore tanker og sindsbevægelser; saaledes er meget ofte klarheden af vore erindringsbilleder og anskuelige forestillinger afhængig af vore organiske fornemmelser. Det er f. eks. meget vanske-

ligt at faa en levende forestilling om hungerens rædsler efter at have spist godt, fordi den organiske følelse af mæthed, som den fulde mave giver, vanskeliggjør i høieste grad evnen til at danne virkelige forestillingsbilleder af sult. Ligeledes har man iagttaget, at medlidenhedsfølelserne let opstaar under tilstande af organisk svaghed, medens de sunde, livskraftige mennesker kun er lidet tilbøielige til at føle medlidenhed. *) Denne følelse er kun mulig, saa længe man levende kan forestille sig de forskjellige tilstande af fysisk eller moralsk svaghed: men de mennesker, hvis legeme helt igjennem er sterkt og sundt, kan kun daarligt føle fornemmelser, der ikke harmonerer med deres eget organiske velbefindende.

Alt dette forklarer da grunden til, at unge friske og kraftige mennesker ikke tænker noget paa døden, selv om de udmærket godt ved, at de skal dø engang. I et sundt legeme giver alle organer kun uklare og utydelige fornemmelser til hjernen, men tilsammen frembringer disse fornemmelser den almindelige følelse af styrke, kraft og legemligt velbefindende, som et friskt, ungt menneske altid vil eie, og som man kunde kalde den almindelige, organiske livsfølelse. I kraft af den psykologiske lov, vi netop nævnte, udeukker denne organiske livsførelse absolut ethvert (?) forestillingsbillede, der vækker tanken paa døden.

Den samme lov forklarer ogsaa, at det er de gamle, som i almindelighed mest frygter døden og ikke vil, at man skal tale derom til dem.**) Enhver vil have bemerket, at mange oldinger bliver vrede, naar man taler om sygdom eller afdøde personer; de læser med stor glæde avisernes beretninger om en eller anden hundreaarig, som skal leve langt inde i Rusland eller i Amerika, og de griber med begjærlighed efter ethvert nyt middel til at forlænge livet osv. Man kunde derfor tro, at de gamle tænker saa meget paa døden, fordi de stadig føler dens nærhed; men vor erfaring fra andre hold maa overbevise os om, at de sandsynlige dødsfarer, der rent abstrakt seet altid er forhaanden, slet ikke paavirker dødsfrygten. I visse professioner som f. eks. sømændenes og grubearbeidernes er man altid udsat for at dø; og dog er disse folk ikke mere tungsindige eller alvorlige end andre mennesker. Grunden til de gamles dødsfrygt maa man da søge i den omstændighed, at organerne har mistet sin kraft; deres legemlige livsfølelse er saa svag, at forestilingerne om døden rent overskygger den.

---

*) Hvilket visselig med al respekt for forfatteren aldeles ikke er tilfældet.
Red.

**) Forfatterens iagttagelser maa her være af ganske begrændset art. Mange vil vistnok netop have fundet, at det er de gamle, som ikke frygter døden og gjerne taler om den, mens de unge neppe taaler ordets nævnelse.
Red.

Men mennesket maa ikke blot møde den abstrakte dødsforestilling; undertiden staar det foran den virkelige fare. Hvordan bærer man sig da ad; hvilke følelser bliver da de herskende?

Flere kjendsgjerninger synes at tyde paa, at den voldsomme død, forudsat at den ikke tager for lang tid, er behagelig og fuldstændig fri for frygt og angst. Idetmindste maa man faa det indtryk af, hvad folk fortæller, som har undgaaet en overhængende dødsfare. A. R. Wallace siger i sin bog „Darwinismen“: „I alle tilfælder, hvor folk har været i en løves eller tigers gab, som de paa en mere eller mindre vidunderlig maade er sluppet ud af, viste det sig, at de kun følte ringe eller næsten ingen smerte, hverken legemlig eller aandelig. Livingstone skildrer i følgende udtryk sine følelser, i det øieblik, da han blev grebet af en løve: „Skjælvende over hele kroppen og kastende blikket til alle kanter, saa jeg løven i begreb med at springe paa mig. Jeg stod paa en liden haug; den greb mig i skulderen under spranget, og vi rullede sammen nedover. Jeg hørte dens skrækkelige brummen, medens den ristede mig, som en terrier rister en rotte. Dens pludselige slag lammede mig, som en mus synes lammet efter kattens første hug i den. Det var en slags bedøvelse, hvorunder jeg hverken følte smerte eller skræk, skjønt jeg havde en meget klar bevidsthed om, hvad der foregik. Det lignede fuldstændig de fornemmelser, som syge har under bedøvelse med kloroform: de følger med hele operationen, men merker ikke kniven.“ Noget lignende beretter en Mr. Whymper, som under en bestigning af Matterhorn faldt fra en høide af flere hundre fod udfor den ene klippeblok efter den anden, indtil han lige ved randen af en uhyre afgrund stansedes af en svær snedrive. Han fortæller, at naar han under faldet hvert øieblik fik nye voldsomme kvæstelser, følte han hverken smerte eller tabte bevidstheden: han tænkte blot hele tiden, at et par slige stød til vist vilde gjøre det af med ham.“

Er det den nervøse rystelse, som i slige tilfælder bevirker følelsesløsheden og saa at sige lammer frygt- og skræk-fornemmelserne? Er det fordi ulykkeshændelsen kommer saa voldsomt paa, at de meget sammensatte forestillingsbilleder og sindsbevægelser, som frembringer dødsfrygt, ikke faar tid til at danne sig? Livingstones nøiagtige iagttagelser skulde nærmest bringe en til at tro, at det virkelig var en art følelsesløshed. Enhver ved, at naar man falder og slaar sig voldsomt, bliver man længe liggende uden bevidsthed eller ialfald med en sterkt svækket modtagelighed for indtryk; den samme virkning har en pludselig sorg eller efterretningen om en uventet og frygtelig ulykke — det første indtryk er ikke smerte, men en art dump lammelse, som ikke tillader smertefølelsen eller bevidstheden om det egne jeg at komme frem. Hvor det gjælder saa voldsomme oplevelser, som at kastes gjennem luften eller gribes i flugten af en løve,

vil tanken om døden blot dukke op sammen med de andre forestillinger, uden at vække nogen følelse af frygt eller skræk.

En anden interessant psykologisk opgave er studiet af de tanker og følelser, som dukker op hos syge ved dødens nærmelse. Er det syge, som viser sig stadig ængstede under sygdommen ved den tanke, eller er det syge, som beholder den vanlige ubekymrethed ligeoverfor døden, der er karakteristisk for hele menneskeheden? Hvilken forbindelse findes mellem de syges moralske karakter, beskaffenheden af deres sygdom og frygten for døden? Disse spørgsmaal er det umuligt at besvare, fordi vi mangler fakta at bygge paa: jeg maa derfor indskrænke mig til at fremføre, hvad jeg har iagttaget uden at kunne tillægge disse iagttagelser den værdi, som vel begrundede slutninger har.

En ting har gjort et sterkt indtryk paa mig, og det er, at folk, som er angrebne af en uhelbredelig sygdom, ikke blot viser sig absolut ligegyldige for døden, men ofte har en brændende tro paa livet og et kraftigt haab om at leve længe. Dette gjælder især de tæringssyge: selv naar de absolut ved, at videnskaben ikke har noget middel mod deres sygdom, og at blot et af de underverker, som nu og da hænder i organismens indre, kunde redde dem, tror de fuldt og fast paa sin helbredelse, og denne tro kan være saa sterk, at den tager form af en hallucination. Det er maaske virkningen af en psykologisk lov, som sindssygelæger ofte har konstateret under et galskabsudbrud: ikraft af denne vil folk, som pludselig er blevet rige, og hvis forestillinger denne rigdom har vendt op og ned paa, indbilde sig, at de er forfærdelig fattige. Hos individer, hvis vitalitetskraft aftager for hver dag, eftersom sygdommen skrider frem, vilde haabet om sundhed og nær forestaaende helbredelse ikke dukke op, hvis denne lov ikke var en kjendsgjerning.

Med hensyn paa de syge, som er angrebne af akute sygdomme, kan jeg intet bestemt sige. Der er nogle, som vedbliver at være syge, helbredes eller dør, uden at sige et ord og uden nogensinde at vise den ringeste frygt; og saa er der andre, som er fortvilede, græder over sin skjæbne og udtrykker i tale og handling, at de føler en skjærende dyb smerte ved at skulle dø; andre igjen viser en resignation og stoisk ro ved tanken paa dødens uundgaaelighed. Hvad er aarsagen til denne forskjel i maaden at møde skjæbnen paa? Det er umuligt at sige nu; men spørgsmaalet er sikkert saa interessant, at det nok lønner sig at tage det under behandling.*)

---

*) Den ærede forfatter faar dog ogsaa tage de rent sjælelige faktorer med i sit problem og i sin beregning. *Red.*

Det aller mærkeligste er dog, at døden undertiden helt taber sin uhyggelige karakter og bliver en ren glæde. Der gives et stort antal mennesker, som søger døden, ikke fordi livet er blevet dem uudholdeligt, men fordi døden staar for dem som en stor og herlig ting. Faa psykologiske kjendsgjerninger er vel mere forbausende og besynderlige. Det maa vel siges at høre til de besynderligste blandt sjælelivets fænomener.

I Indien og paa Malabarkysten har den gamle religiøse ceremoni, som byder at brænde enken paa baalet sammen med mandens lig — en sædvane, der synes os det mest brutale vidnesbyrd om kvindens undertrykkelse under manden — udviklet sig til at blive anseet for etslags høiere aandeligt privilegium for kvinderne; i hvert fald er der mange, for hvem døden paa baalet staar som den stolte afslutning paa et smukt liv. Og da englænderne af humane grunde søgte at udrydde denne skik, mødte de den værste modstand netop hos kvinderne. To engelske reisende, Earle og Kess, fortæller, at de engang traf paa en slig kvinde, der gik glad og leende til baalet. De forsøgte at skræmme hende ved at forestille hende de smerter, som var forbundne med denne dødsmaade: „Hold bare en finger over denne lampe,“ sagde de, „og De skal nok faa føle, hvad det vil sige at brændes levende.“ Hun holdt fingeren over flammen uden at vise det ringeste tegn paa smerte og hoppede op paa baalet uden frygt og nølen. I Kina hersker den samme skik, men her har den ingen sammenhæng med religionen; enker uden sønner mente at dø en skjøn død, naar de hængte sig efter mandens begravelse, og mange dræbte sig med glæde, uden at nogen paavirked dem i den retning.

Men disse tilfælder optræder under forhold, der er vore helt ulige, og er derfor ikke meget overbevisende. Lad os gaa over til de eksempler, vi kjender fra vort eget liv. Vi vil da se, at det først og fremst er kjærligheden, som bringer menneskene til at søge døden. To elskende, hvem uoverstigelige hindringer fjerner fra hverandre i livet, beslutter at hengive sig til hinanden og saa dø sammen. I dette tilfælde bliver tanken paa den nær forestaaende død en salighed. Saaledes gik det den unge nevrotiker, hvis tragiske selvmordsforsøg vakte slig opsigt for nogle aar siden. Han var blevet forelsket i en gift, overmaade ærbar dame, som var ældre end ham og tilslut gjengjældte hans kjærlighed. De kunde imidlertid ikke taale den tanke at skulle leve i et utilladeligt forhold og besluttede derfor at dø sammen. Hun døde, men han overlevede sine saar og analyserede i sine „memoirer“ den sindstilstand, som havde bragt ham til at tænke paa selvmord: „Jeg sagde ofte til hende,“ fortæller han, „at verden beundrer de elskende hos Alfred de Vigny (fransk digter), der var døde sammen; at det vilde være skjønt og stort at dø saaledes, og at verden ogsaa vilde beundre os. Vi begyndte at betragte vor død som hel-

liggjort ved vor lidenskab. — Det eneste, som gjør mig fortvilet, sagde hun, er vanæren, som dette bringer over os. — Men man vil beundre os, svarede jeg altid.“ — Et andet endnu interessantere eksempel fortæller Lombroso om. I en liden by i Piemont var der en ung mand og en ung pige, tilhørende to familier, mellem hvilke der havde bestaaet et gammelt venskabsforhold. De havde elsket hinanden helt fra brandommen af, og ikke en dag, havde de været adskilte, siden denne kjærlighed var opstaaet. Saa blev det bestemt, at den unge mand skulde forlade sin fødeby. For at fuldende sine studier maatte han drage til en større by. Men aftenen før afreisens dag, forsvandt de to elskende, og senere fandt man dem i en dam. Den unge pige havde, før hun gik hjemmefra, iført sig en kjole, som hun havde syet paa i lange tider, og samtidig spurgt sin moder, om hun ikke lignede en brud; og man fandt i hendes værelse et lidet hefte, indeholdende erindringer og stemninger, som hun havde nedskrevet i løbet af flere aar. Man saa heraf, at tanken om selvmord var dukket op hos hende for over et aar tilbage, at hun hver dag havde tænkt derpaa og syet sin kjole blot for at bære den paa dødsdagen; — med andre ord: døden havde for hende i et helt aar været gjenstand for en mængde behagelige forestillinger, akkurat som bryllupsdagen er det for andre unge piger.

Under andre omstændigheder kan døden blive behagelig, fordi den tjener til at fuldbyrde en hevn. Man ved, at hos visse vilde folkeslag hænder det, at mennesker, som er blevet fornærmede og ikke kan hevne sig paa anden maade, dræber sig, idet de ifølge en gammel tradition mener, at deres aand vil vende tilbage for at pine fienden. Blandt Tasmanierne var det især kvinderne, som tog sin tilflugt til denne hevn. En mere raffineret form af den samme hevnlyst er de selvmord, som sker under strid mellem to elskende, hvor vedkommende vælger døden, fordi den efterlevende paa den maade kommer til at føle en uudslettelig anger over sit hjertes haardhed. Det kan ogsaa være en søn, som paa den maade vil hevne sig, fordi faderen eller moderen har modsat sig et af hans luner; idetheletaget er denne hevnsyge glæde ved selvmordet en af de farligste følelser hos egoistiske impulsive nevrotikere, som er istand til at begaa alle mulige udskeielser i et ophidset øieblik.

Ofte er det den rene forfængelighed, som gjør døden tillokkende for mange mennesker. Det er en gammel, rigtig iagttagelse, at mange selvmordere er levende interesseret for, at deres død skal blive omtalt saa meget som muligt, at de sender breve til aviserne o. l. Det er ganske vist, at mange mennesker ikke vilde falde paa at dræbe sig, hvis de vidste, at ikke ét menneske, hverken i aviserne eller andre steder, vilde tale om deres død.

Endelig kan døden komme til at staa som en attraaværdig ting paa grund af politisk eller religiøs fanatisme hos enkelte eiendommelig anlagte mennesker. Hvor mange har vel ikke med overlegen ro og glæde gaaet ind i døden for en ide; hvor ofte har ikke et saadant heltemod grebet om sig og skabt en hel selvtilintetgjørelsesepidemi. Et eksempel herpaa har vi i forfølgelsen af sekten Babis i Persien i 1852. En fransk reisende har givet følgende beskrivelse af hvad der skede i hine dage: „Omgivet af bødler saa man kvinder og børn drage gjennem gaderne med aabne saar over hele legemet, og i saarene var der stukket brændende lys. De ulykkelige blev trukket efter reb gjennem gaderne, og man bragte dem til at gaa med piskeslag. Og syngende: „I sandhed vi kommer fra Gud, og til ham vender vi tilbage“, gik de sin sidste lidelse imøde. Flere børn udaandede, før de naaede henrettelsesstedet. Bødlerne kastede deres lig saaledes, at deres forældre og søstre maatte gaa over dem, og det gjorde de da ogsaa i stolt fasthed, idet de saa ned. Naar man ankom til retterstedet, blev der sagt til de ulykkelige, at de skulde faa beholde livet, hvis de afsvor sine lærdomme. En bøddel fandt paa at sige til en fader, at hvis han ikke bøiede sig, saa vilde de skjære halsen over paa hans to sønner og benytte faderens bryst til slagterbænk. Det var to smaa gutter — den ældste 14 aar gammel — der røde af blodet, som strømmede fra saarene i deres legemer, rolig hørte paa dette forslag. Faderen svarede, at han var rede og lagde sig ned paa jorden; og den ældste forlangte for sin større alders skyld, at være den første . . . „(E. Renan: *Les apôtres).*

Vi ser da, at selv det sterkeste og dybeste instinkt, viljen til livet, kan overvindes, — saa tilintetgjørelsen bliver en lyst og glæde. Forklaringen paa denne forbausende kjendsgjerning maa søges i loven om forestillingernes forbindelse (ide-associationen). Ifølge denne lov kan vekslende forestillings-sammenknytninger helt ændre tingenes psykologiske værdi. De kan gjøre en gjenstand, som for den ene er modbydelig og frastødende, helt kjær for en anden. De kan lægge en egen glans over et minde, en tanke, et billede, som paa andre gjør et frastødende, om ikke rædselsvækkende indtryk. Saaledes kan forberedelserne til selvmord vække fuldt saa kjære forestillinger tillive, som forberedelser til bryllup. Og det samme er tilfældet, naar døden tilfredsstiller personlig hevnfølelse eller forfængelighed.

Forresten er det ikke bare dødsfrygten, som ideassociationen kan forvandle til glæde. Der gives ogsaa andre ting, forbundne med fremtrædende ulystfølelser, som ideassociationer kan gjøre behagelige, f. eks. arbeidet. Jeg har i en tidligere afhandling søgt at vise, at alt arbeide, legemligt som aandeligt, instinktmæssig er menneskene ubehageligt (!). Man har indvendt derimod, at hvis det var sandt, saa kunde der ikke findes mennesker, som arbeidede haardt uden at behøve det, — for hvem arbeidet er lige uund-

værligt som mad og drikke. „I vore dage skaber lediggangen flere sygdomme end overanstrengelse,“ siger en engelsk læge. Javist, men arbeidet er blevet et behov og en glæde, ved at knyttes til lystvækkende forestillinger: som haabet om ære eller rigdom. I og for sig er arbeidet ubehageligt (!) — det bedste bevis (?) derfor er, at et arbeide uden maal er det kjedeligste og mest trættende, som kan tænkes, ja bruges til at straffe de værste forbrydere med.*)

Kvinder ved Europas universiteter.

(Efter **Alice Zimmern** i „*Forum*“).

Forfatterinden giver en særdeles orienterende skildring af kvinders stilling ved universiteterne i Frankrig, Tyskland og England.

I Frankrig er merkelig nok forholdet friest. Her er der, som man ved, formelt blot ét universitet, *l'Université de France,* der alene har magt til at eksaminere og meddele grader og titler. Men dette formelt ene universitet repræsenteres af seksten helt fuldstændige universiteter eller afdelinger rundt om i lige mange byer. Hver af disse afdelinger af universitetet bestaar af fire fakulteter: lovkyndighed, medicin, naturvidenskab og literatur; desuden har enkelte af de seksten byer som f. eks. Paris protestantiske fakulteter (hvor ogsaa, besynderligt nok, selv de frieste og radikaleste meninger og sekter som f. eks. unitarer kan repræsenteres ved professorer). Alle fire regelmæssige fakulteter tæller nu kvindelige studerende. De franske universiteter har i virkeligheden aldrig været lukkede for kvinder, og der har ingen strid staaet om deres aabning. Straks der fandtes kvinder, som ønskede at studere, fandt de, at de blot behøvede at banke paa universitetets dør for straks at slippe ind. De har adgang til alle forelæsninger og alle grader paa samme vilkaar som mænd. Der gives tre grader, *baccalauréat, licence, doctorat.* Den første svarer blot til immatrikulering, den anden er en art anden eksamen og giver betydelige privilegier derved, at den forkorter soldatertjenesten fra tre til ét aar. Mange mænd tager den derfor alene af den grund. For kvinderne har den derimod ingen nytte. Da der heller ikke er nogen anledning til praktisk virksomhed for dem som sagførere, bliver det væsentlig den medicinske vei, de ønsker at gaa.

Paris' „medicinske skole“ er uafhængig af universitetet og aabnedes for kvinder i 1868, da tre kvinder indmeldtes; nu studerer alene der 169, hvoraf dog blot seksten er franske! De fleste er fra Rusland og Polen. I det hele finder vi, at skjønt adgangen til de franske universiteter er aaben, har hidtil faa franske kvinder benyttet sig deraf. Mens kvinderne i Tyskland og England har kjæmpet for adgang til den høiere dannelse, er i Frankrig dørene blevet aabnet, straks der er udtalt ønske derom, men uden at der endnu har vist sig nogen videre tilstrømning.

*) Nei den værste straf — aldeles uudholdelig — skal netop være ikke at faa lov at arbeide. *Red.*

I lovkyndighed er der blot to „doktorinder“. Den ene er en rumænerinde, der praktiserer som sagfører i sit fædreland (Godt for Rumænien!). Den anden er fransk og er lærer i retsvidenskab*) ved de høiere pigeskoler i Paris. I hele Frankrig er der blot seks kvindelige studerende inden dette fakultet.

En virkelig bevægelse for høiere uddannelse blandt kvinderne daterer sig i Frankrig først fra 1881, da loven *Camille Sée* vedtoges. Denne opretter høiere offentlige pigeskoler eller *lycéer* og kræver, at lærerkræfterne i disse skal være kvinder, saasnart og saalænge saadanne er at opdrive. Med andre ord kvinderne gives ret til fortrinsvis ansættelse i disse skoler. Samtidig oprettedes en art høiskole i Sévres til uddannelse af saadanne lærere og med en række egne titler og grader. Siden har man ogsaa faaet private skoler, der forbereder til eksamen, der giver disse grader og de med dem følgende rettigheder. Herved har hele den høiere kvindelige dannelse faaet et mægtigt fremstød i Frankrig.

I England maa universiteterne deles i to klasser, hvoraf den ene indbefatter de gamle lærecentrer Oxford og Cambridge, der sprang ud af middelalderske forhold og endnu bærer tydeligt præg deraf; mens den anden omfatter de i nyere tid oprettede universiteter, London, Durham, Victoria og det allernyeste, Wales's universitet.

De gamle universiteter er, som man let kan tænke sig, stivnakket konservative, egte engelskkonservative, og den, der kjender det britiske parlaments mange middelalderske skikke, vil forstaa, hvad dette vil sige. Hvad der er gammelt og nedarvet, rører en englænder nødig ved; han omgaar det gjerne og huler det ud, til der ikke bliver andet igjen deraf end en scenisk effekt eller en ren farce, men rydde det afveien, — det kan han ikke, det tillader ikke hans ærefrygt for fortiden.

Saa er det ved Cambridge og Oxford i disse ærværdige institutioners forhold til kvinderne. Formelt kan de ikke være med paa noget saa radikalt og moderne som at give kvinderne fuld adgang; men de har ogsaa for megen sund sans til at prøve at stanse eller hindre en bevægelse, der øiensynlig maa frem. De vælger derfor at aabne en bagdør, mens de med draget sværd forbyder dem at gaa ind ad de gamle, ærværdige hoved-indgange. Saaledes reddes tradition og konservatisme, mens tiden faar lov at gaa sin seirrige gang.

Den maade, hvorpaa dette sker, er lige saa komisk som de ceremonier, hvormed parlamentet aabnes, eller en ny speaker „udnævnes“ af dronningen, efterat han faktisk er valgt af sine kolleger.

Kvinderne har maattet kjæmpe sig skridtvis frem her. Universiteterne har blot givet efter for stadigt tryk; men har altid givet efter, saasnart trykket har opnaaet en vis rimelig styrke. (Englands hele udvikling i de sidste 300 aar ligger i den metode).

I 1869 leiede privatpersoner et vanligt hus i nærheden af Cambridge og modtog her unge kvinder, der ønskede at studere. Universitetet var da hermetisk lukket mod dem. Men velvillig stemte professorer fra universitetet kom daglig over til kvindekolonien og gjentog de samme fore-

*) Er ikke det et fag, som skulde indføres ogsaa i vore skoler! *Red.*

drag, som de holdt for de unge mænd i de gamle ærværdige haller. I tidens fylde lod de endog kvinderne gjennemgaa — i deres egen koloni — de samme eksamener, som de mandlige studenter underkastedes. Eksamenerne foregik nøiagtig paa samme vis, efter samme regler og med samme opgaver som ved universitetet. Og de udeksaminerede elever fik attest derfor af koloniens bestyrelse. Titler fik de naturligvis (!) ikke lov at bære. Og universitetet tog officielt ingensomhelst notits af denne næsvise institution. I 1872 blev kolonien indkorporeret i samfundet som et af de vanlige mænds *colleges*, hvoraf de gamle universiteter bestaar; men fremdeles uden officiel forbindelse med eller anerkjendelse fra universitetet.

I 1881 maatte dog de ærværdige herrer, der raader for universitetet — dets senat — aabne øinene, se det nye kvindecollege og tage notits deraf. Der vedtoges tre bestemmelser eller „naadesbevisninger", som det officielt heder, der gaar ud paa, at kvinder ved dette og lignende *colleges* skal tilstedes adgang til universitetets forelæsninger og lavere eksamener paa samme vilkaar som mænd. Der er blot en forskjel: de kan ikke faa nogen „grad" eller titel. Derimod giver universitetet attest for, at de sidder inde med alle de kundskaber og har opfyldt alle de forpligtelser, der, ifald de var af mandkjøn, vilde give dem en grad eller titel! og til denne attest fæstes universitetets segl. Det er den seige engelske konservatisme med bagdøren aaben for alt, der maa frem.

Ved Oxford er sagerne omtrent i samme stilling; kun at universitetet her sættter en endnu værdigere mine op ved hovedindgangen, men holder bagdøren lige aaben. Her vil ikke „universitetet" som saadant nedværdige sig til at give en kvinde den ovenfor omtalte attest. Hun faar ikke den ærværdige stiftelses „segl". Attesten bliver her udfærdiget af de forskjellige eksamenskomiteer. Gjør samme nytte naturligvis; men „værdigheden" opretholdes.

Ved de nyere universiteter staar sagerne anderledes. De er en demokratisk tids børn og bærer dens præg. De er mindre „værdige", men mere retfærdige.

Ved Londons universitet har kvinder nøiagtig samme stilling som mænd. De har adgang til alle eksamener, grader og titler, og er endog med om universitetets bestyrelse, til hvis senat de er valgbare. Her er der blot én forskjel paa mænd og kvinder, og den angaar politik og ikke dannelse. De engelske universiteter har som bekjendt egne repræsentanter i parlamentet. Ved valg paa saadan stemmer selvfølgelig ikke kvinderne. Dermed ophører al forskjel. Og da doktorgraden i medicin fra Londons universitet agtes høiere end den tilsvarende grad fra Oxford eller Cambridge, har kvinderne i England lidet at klage over.

Londons universitet er blot en eksaminerende og gradgivende institution. Det afholder ikke selv forelæsninger. De studerende maa opdrive den nødvendige viden paa anden vis. Følgen er, at der er en række *colleges*, der forbereder til eksamenerne. Flere af disse er for kvinder. Udeksaminerede studerende faar stemmeret i universitetets anliggender og deltager i dets bestyrelse, vælger delvis senatet — uden hensyn til kjøn, altsaa. Der agiteres nu for at omdanne universitetet til en undervisende saavelsom eksaminerende anstalt ved at organisere *collegerne* som i Ox-

ford og Cambridge under universitetets overstyre. Men planen er stødt paa heftig modstand.

Denne universitetets frie stilling overfor kvinder daterer sig fra 1878, da nye „fundatsbestemmelser" blev givet for universitetet istedetfor de gamle fra 1836, der gjorde saadan liberalitet umulig. Allerede i 1868 lod dog universitetet kvinder underkaste sig nøiagtig samme eksamener som mænd; men det fik først i 1878 retten til at give dem grader.

Victoria universitet oprettedes i 1880. Dets fundats bestemmer, at eksamener og grader skal være tilgjængelige for alle, kvinder som mænd, der har gjennemgaaet et regelmæssigt studiekursus i et af universitetets *colleges*. Ogsaa her deltager udeksaminerede studenter, kvinder som mænd, i universitetets bestyrelse. Det er fordelt paa tre byer, Manchester, Liverpool og Leeds, dog saa at den første by er dets centrum. Alle tre byer har *colleges*.*)

Durham er mere geistligt end de andre universiteter. Det staar i forbindelse med domkirken, og dets teologiske grader er af særlig betydning. Det vil under disse omstændigheder ikke forundre, at man her staar længst tilbage. Dog har universitetet nu ansøgt om tilladelse til saa at forandre sin „fundats", at grader kan tilstaaes kvinder som mænd, undtagen i teologi. Længe bliver det vel ikke, før undtagelsen bortfalder.

Wales's universitet er det yngste. Det oprettedes ifjor, idet da tre universitets-*colleges* sloges sammen til et nationalt universitet. „Fundatsen" siger: „Kvinder skal have adgang til alle grader, som universitetet kan meddele, og ethvert embede og delagtighed i al autoritet, som denne fundats opretter, skal staa aaben for kvinder paa samme vilkaar som for mænd." — Det er jo guldord, der vistnok giver det unge universitet en hidtil enestaaende æresstilling.

Tyskland staar paa dette felt længst tilbage. Her har man mødt, hvad der ikke er merket spor til i England og Amerika, en virkelig og høist uridderlig jalousi og modstand fra mandlige studerendes side. Disse har syntes at frygte, at kvinderne vil tage dem levebrødet ud af munden. Kampen har her mere været en kamp om et godt levebrød end om den høiere dannelse. Desuden er den tyske kvinde mere ufri, uselvstændig og vant til at bøie sig for mandens herredømme, end den engelske. Og den kvindelige dannelse staar i Tyskland i det hele taget sørgelig tilbage. Selv lærergjerningen, der i England og Amerika betragtes som i særlig grad kvindens hverv, er i Tyskland næsten udelukkende i mænds hænder. Det gjelder endog pigeskolerne. I hvert fald er her de høiere klasser og de mere udviklende fag omtrent stadig i mænds varetægt. Lærerinderne maa nøie sig med de smuler, der falder fra deres ridderlige konkurrenters bord, — smaaklasserne, haandgjerningsarbeide, og lignende. Og naar de klager herover, svares der med rette, at de mangler uddannelse for noget mere.

---

*) Skulde ikke denne indretning med *colleges* være anvendelig hos os? Der agiteres jo for et universitet i Bergen. Under en ordning som ved de engelske universiteter kunde Bergen faa sit *college* som en afdeling af Norges universitet, ifald de blot i Bergen kunde skaffe de nødvendige lærerkræfter og skaffe sine elever frem til de lovbestemte eksamener.

Det er sørgelig sandt, idet staten aldeles har forsømt at sørge for en høiere uddannelse for kvinder. Først i de sidste aar er en saadan saa smaat begyndt at træde ud i livet.

Endnu i 1887 vaktes der en storm af modstand og uvilje, da der til den preussiske stat indleveredes et bønskrift, om at kvinder skulde faa lov at have lidt del i den høiere undervisning i de offentlige skoler, særlig i tysk og religion! Bønskriftet fik intet direkte resultat. Selv venner af en høiere uddannelse for kvinder betonede nødvendigheden af, at flertallet af lærere ved enhver skole forbliver mænd.*)

Keiserinde Friedrich synes at have gaaet i spidsen paa dette omraade i Tyskland. De to første høiere skoler for kvinder skylder hende sin tilblivelse. Den ene, grundet saa sent som 1891, er en art høiere lærerindeskole.

Siden er en lignende anstalt oprettet i Gøttingen, hvor universitetsprofessorerne holder foredrag; men „naturligvis" er det hele anlagt lavere end universitetsundervisningen for mænd.

Sidste mai blandede staten sig for første gang i denne sag, idet det preusiske undervisningsministerium da anordnede eksamensprøver for videregaaende lærerinder, saakaldte *Oberlehrerinnen*. Ved samme bestemmelse kræves det, at ved alle pigeskoler, hvor bestyreren er en mand, skal han dele bestyrelsen med en kvinde. Et mægtigt fremskridt i tyske øine!

Men alt dette har intet med universitetsuddannelsen at gjøre. Adgangen til denne gaar som hos os gjennem gymnasierne. Det første realgymnasium for piger oprettedes i Tyskland i 1889; det første latingymnasium i 1893. Ingen har endnu taget afgangseksamen fra de tre, fire skoler, som hidtil findes af denne art. Der gives derfor endnu ikke i Tyskland virkelige kvindelige „studenter". Derimod har flere universiteter aabnet enkelte forelæsningskurser for dem. Dette afhænger ofte udelukkende af vedkommende professor, og tilladelse maa søges for hver forelæsningsrække og af hver enkelt studerende. Ved Berlins universitet er der for tiden kun seks studerende kvinder. Styret er meget fiendtlig stemt mod det smukke kjøn.

Gøttingens universitets styre er meget mere liberalt. Her er der for tiden tolv studerende kvinder, og tilladelse er givet dem til at tage doktorgraden i filosofi, om de ønsker. Hvorfor netop i filosofi, oplyses ikke, med mindre det er, fordi man ikke kan leve af filosofi.

I Leipzig kan de enkelte professorer faa lov at „tolerere" kvindelige tilhørere, mens de formelt er forbudt endog adgang til forelæsningerne. De kan ikke tage grader.

Heidelberg er i senere aar gaaet tilbage. For en tid siden var adgang til foredragene ganske let at opdrive; men nu er der blot et fakultet, det matematisk-naturvidenskabelige, der tilsteder saadan adgang. Det tillader dog ogsaa kvinder at tage eksamener og grader, kun maa tilladelsen udvirkes i hvert enkelt tilfælde som en rent personlig naade! Kun én kvinde har endnu opnaaet en „grad" ved Heidelberg, nemlig i filologi.

---

*) Man skulde givet de gode herrer et stipendium til at besøge de amerikanske skoler, og de vilde kanske fastholdt samme betingelse, — kun ændret mænd til kvinder. *Red.*

Denne studerede i Leipzig, hvor hun ikke fik lov at blive udeksamineret og tage graden, mens Heidelberg er mere villigt til at give grader end til at have kvindelige tilhørere. I Freiburg i Baden er ogsaa adgangen til foredrag — som personlig gunstbevisning — nogenlunde let.

Ogsaa i Tyskland er et stort antal af de kvinder, der benytter sig af adgangen til forelæsningerne, udlændinger.

Mrs. Humphry Wards religiøs-sociale arbeidskoloni i London.

(Efter aarsrapporter.)

Læsere af Mrs. Wards bog *Robert Elsmere* vil erindre det arbeide, som bogens helt til slutning paabegynder i London. Mange vil ogsaa vide, at den følelsesfuldt skrevne roman førte til, at heltens tanke blev ført fra bogen ud i livet, idet en række mænd og kvinder paa egte anglosaksisk vis slog sig sammen om at virkeliggjøre ideen, og oprettede en art arbeidscentrum i det tykkeste af London, for der at virke blandt befolkningen i Robert Elsmeres aand. Det vil sige, man skulde uden at indlade sig paa dogmer arbeide paa at omforme livet i den aands billede, som skimtes gjennem evangelierne; — paa at føre den kristne aand ud i det virkelige liv og paa alle dets felter; paa at virke i det moderne samfund, som man maa tænke sig, Jesus af Nazaret selv vilde have virket.

De færreste ved kanske, at dette arbeide nu med held er blevet drevet i over fire aar, og at bevægelsen nu agter at bygge sig eget og for virksomheden afpasset hjem, hvortil allerede det meste af de betydelige midler, der tiltrænges, er tilveiebragt. (Tomt alene antages at ville koste ca. 70,000 kroner). For tiden er bevægelsen delt mellem to (formodentlig) leiede bygninger, *University Hall* og *Marchmont Hall*. Den første er en art privathotel, hvor mænd, der sidder inde med betingelser for at deltage i organisationens arbeide, kan bo for kortere eller længere tid og derunder give deres fritid til virksomheden. Denne bestaar i foredragsrækker, i tilsyn med klubber eller foreninger for mænd og kvinder, gutter og piger, i undervisning i forskjellige brancher osv.; kort sagt i alt, der kan løfte, ophjelpe, berige og forskjønne livet i omegnen. Dog saa, at bevægelsen lægger særlig vegt paa udvikling i retning af finere og ædlere karakter. Desuden har den det særformaal at popularisere den nyere viden og forskning paa de teologiske, religiøse og etiske omraader. Og i alt, den foretager sig, som f. eks. i de literære foredrag, lægges der vegt paa at faa de etiske faktorer og den etiske inspiration frem.

Der er gjennemsnitlig tolv mænd, som bor i University Hall, men arbeidet drives ogsaa af andre, der er knyttet dertil, uden at bo der. De

fleste er universitetsmænd, der giver af den viden, de har været saa heldige at opnaa, til de andre, som ikke har den.

Mrs. Ward er foreningens aktive sekretær, og Ibsenoversætteren P. H. Wicksteed (unitarisk prest) er president. Blandt bestyrelsen sees forfatterinden Frances Power Cobbe, James Drummond, dr. phil. James Martineau, professor O. Pfleiderer, professor C. P. Tiele, Mrs. Sidney Webb (hvis mand er kjendt fra sit bidrag til *Fabian Essays)*, Stopford Brooke, jarlen af Carlisle, og andre i England kjendte navne.

Blandt bidragsyderne til byggefondet sees Mrs. Wards navn for et beløb af 8000 kroner foruden hendes aarlige bidrag af 1800 kroner, hvortil flere føier en lignende sum.

Virksomhedens bygninger ligger i en del af London, hvor der er en større arbeiderbefolkning, og det er en af dens opgaver at bringe arbeidere og universitetsdannede mænd sammen som brødre og ligemænd. Foreningen udtaler i sin plan, at den forstaar, at „mange forandringer i arbeids- og livsforhold tiltrænges og forestaar", men den mener ogsaa, at „selv uden ydre forandringer kan denne verden blive et langt bedre og lykkeligere opholdssted ved en forandring i os selv og i vore følelser mod hinanden". „Derfor" mødes man under dens tag „med samme sympatier, i samme aand, men med forskjelligartet livserfaring, for at udbytte ideer og diskutere sociale spørgsmaal i det haab, at som vi lærer hinanden bedre at kjende, vil der mellem os vokse op en følelse af broderskab og samhørighed. Vi holder religionen — livets ædleste faktor — for at være den bindende magt af overbevisning og følelse, der har inspireret og ledet de bedste og værdigste blandt menneskene, saaledes at for os bestaar en mands religion i, hvad han er og gjør, og ikke blot i, hvad han tror. Til disse maals opnaaelse har vi klubber, foredragskurser, underholdning og undervisningsklasser, mens vi søger at gjøre „hallen" til et centrum, hvor vi kan samle vore evner og kræfter til et socialt og intellektuelt hjem."

Dette er foreningens enkle principer og foreningsbaand. Man vil deraf se, at den, som i overskriften antydet, er af social-religiøs art. Den tror, at vi staar foran betydelige sociale omvæltninger og samfundsændringer. Men den vil ikke lægge hænderne i skjødet, mens den venter paa disse, heller ikke er den tilfreds med at udtømme al sin kraft i agitation for saadanne institutionelle reformer og i teoretisk dogmatiseren om „fremtidens samfund". Den erkjender, at der gives nød, som ikke kan vente paa den „sociale revolution", og trang og elendighed, som kan afhjelpes uden den, og den vil rolig arbeide derpaa, vel vidende, at intet godt arbeide gaar tilspilde, at hvert mindste fremskridt gavner det større. Den mener videre, at velvilje og broderskabsfølelse mellem menneskene er noget, der trænges nu straks og altid vil trænges under alle forhold, at uden dem nytter de bedste institutioner lidet. Og den finder, at mens mange arbeider paa at forberede institutionernes ændring, er de faa, som arbeider paa at gyde det liv ind i menneskene, som skal bære institutionerne. Derfor vier den sig særlig dertil. Den finder end videre, at karakterens udvikling i adel, i kraft og i finhed er noget, der ogsaa altid trænges under alle institutioner, og derfor arbeider den rolig for det, vis paa, at det arbeide

ogsaa vil bidrage til at gjøre fremtiden tryggere og bedre. Her ser foreningen sin hovedopgave, hvorimod alt rettes. Skal karaktererne vokse, maa aanden, sindet uddannes, tanker maa saaes til alle kanter, følelseslivet maa uddybes og forfines ved indflydelse fra ædlere og større liv i historie og literatur. Her finder da de literære foredrag sin væsentlige plads i planen.

Endelig søger foreningen at popularisere den nyere teologiske forskning og religionsvidenskab i den tro, at den derved lægger et nyt, solid grundlag for tro og haab, for religiøst og derigjennem for et intensere moralsk liv.

Som man ogsaa vil forstaa, er foreningen mere end en foredragsforening til arbeidernes nytte. Foredragsholderne kommer som venner og brødre i den menneskelige broderskabstankes navn. Der er ingen almisseuddeling, ingen nedladenhed. Det hele er baseret paa agtelse for mennesket som saadant og paa broderskabsfølelsen. I en saadan atmosfære mener man ogsaa, at det maa være frugtbart at diskutere de store sociale spørgsmaal. Hver mand yder af sin erfaring og taler fra sit standpunkt. Der er meningsforskjel, men den bitterhed og den hadskhed, der ellers merker den sociale strid, bliver her borte, fordi enhver føler, at alle samles i det intenseste ønske om at finde og hevde det rette og faa den ordning indført, som er bedst for alle og gjør de flest mulige lykkelige.

Rækken af foredrag for 1893 viser følgende emner, — gjerne ti foredrag over hvert emne: Plato (B. Bosanquet), engelsk digtning (Stopford Brooke), Dantes *Paradiso* (Wicksteed), nyere politiske forfattere (Muirhead), Chartistbevægelsen (Graham Wallas), rigdommens fordeling (Wicksteed), Kristus i det Nye Testamente, Johannesevangeliet, en folkereligions udvikling, Markusevangeliet. Desuden følgende fire søndagaften-foredrag: Sokrates (Bosanquet), Petri evangelium (dr. Martineau), Rousseaus Emile, Piers Plowman, Jesus af Nazaret.

I den ene af foreningens bygninger er der bibliotek og læseværelse foruden klublokaler, hvor der kan spilles forskjellige spil osv. — Koncerter gives oftere. Grupper af tilhørere ved foredragene tages under kyndig ledelse omkring til museer, kunstgalerier og lignende.

Lord Rosebery.

(Efter Justin M'Carthy i „*Forum*“).

En skildring af det Britiske Riges styrende statsmand ved det irske nationalpartis høvding Justin M'Carthy maa have sin interesse, selv om politiske hensigter øiensynligen har farvet den anseede irlænders omdømme af en statsmand, fra hvem han venter sig meget for Irland, hvem han derfor er villig til at tilgive meget, undskylde alt og

lovprise i vel høie toner. Her gjengives blot den mere interessante personskildring, mens de politiske spekulationer og detaljer udelades og artikelen i det hele betydeligt sammentrænges.

Mig synes lord Rosebery den interesanteste personlighed i moderne engelsk politik, begynder forfatteren. Og han er saa interessant, fordi han endnu er lidt af en gaade. Han kjendes ikke endnu helt. De andre store statsmænd kjender vi ud og ind. Vi ved, hvad de kan, og hvad de ikke kan. Det er netop det, vi ikke ved om lord Rosebery. Enhver føler, at han ikke endnu har naaet sine evners grænser. Der er mere i ham, end han endnu har havt anledning til at vise, — en ukjendt reserve af kraft.

Han er den unge mand i engelsk politik. Allerede verdensrigets første mand og Gladstones efterfølger, og dog blot en ung mand — 47! en yngling sammenlignet med de andre mest fremragende britiske statsmænd. Han har tiden for sig, — har endnu en udvikling for sig. Hidtil har vi blot seet hans ungdom, — hvad tør man saa ikke vente sig, naar den mand bliver ordentlig voksen?

Hidtil har han baaret sine embeder, pligter og hverv som i leg. Med ti mænds arbeide paa sine skuldre og ansvaret for hele det britiske styre atpaa, har han staaet der smilende, fornøiet, tilsyneladende ligeglad og dybt interesseret i sport og selskabsliv, som en ung mand lige fra *college*. Han synes endnu bare at have taget fat saa løselig, med overskuddet af styrke, og enhver venter paa at se, hvad han vil vise sig at være, naar han engang bøier sig ordentlig til arbeidet og tager fat i ramme alvor.

Han er 47, men ser meget yngre ud, ser ud som en student eller ung kandidat. Selv ansigtets alvor minder om den unges lidt forcerede og halvt pudsige alvor. Og smiler han, er al skoleguttens skjælmeri i smilet. Derfor bliver han ogsaa gamle, høitidelige mennesker en gaade og vinder ikke rigtig deres tillid. „Den mand mener det ikke alvorligt,“ siger de, „se bare paa hans ansigt! Han kan ikke beholde en alvorlig tanke i sit hoved i over fem minutter ad gangen.“

Lord Rosebery er en mangesidig mand. Han vedligeholder den gode gamle engelske tradition, at en mand, der sidder fremmest i statens styre, skal være en dannet mand. Han er universitetsmand — fra Oxford, og jeg kjender ingen uddannelsesanstalt med mere maleriske og heldige forhold og omgivelser. Han er en glimrende festtaler saavelsom parlamentarisk taler, — fordømtes endog i lang tid til at reise om og afsløre statuer og holde festtaler og skaaltaler; ved saadanne leiligheder karakteriseres han bedst som „brillierende“. En belæst, literært og kunstnerisk interesseret

mand. En selskabsmand, der synes i sit element, naar han konverserer en gruppe af damer. En sportsdyrker, der begeistres over heste og kapløb, og aldrig er mere hjemme, end blandt sportens dyrkere (hvor han blot synes at være sportsdyrker), — det skulde da være blandt literære størrelser, eller blandt damerne, eller i regjeringen, eller i overhuset, eller paa et folkemøde.

Jeg hørte ham først nævne for en del aar siden som en glimrende skaaltaler ved literære og sceniske tilstelninger. Han forekom os da som en ung mand, der mere interesserede sig for literatur og teater end for tør politik. Han betragtedes ogsaa som en, der foretrak livets fornøielser for dets alvor og arbeide.

Kort sagt, han var og er en mand, der „varmer begge hænder foran livets ild.“ Han greb med begjærlighed hver sund fornøielse, nydelse, — eller beskjæftigelse (det fandt vi snart), som livet førte i hans vei. Hvor andre holdt sig til en branche, en ting, en eneste vei, der har lord Rosebery fulgt alle. Dette hjalp ham i begyndelsen, fordi det gjorde ham til en kjendt størrelse inden alle kredse. Senere har dette snarere hindret ham, idet folk har sine tvil om, hvorvidt saa alsidig og tilsyneladende letbevægelig en mand kan være alvorlig og stø nok til at betroes rigets styre. Det vid og den aandrighed, der kan være paa sin plads hos skaaltaleren, hvad skal vel en førsteminister dermed? De stø, høitidelige mænd forstaar ikke hans spøg og vittighed. De tager ham ofte alvorlig, hvor han blot giver efter for et lattersøgende lune. Han er oftere kommet i knibe derved. Allersidst overfor Chamberlain, unionisternes leder.

Chamberlain er i mange dele en nøiagtig modsætning til lord Rosebery. Han er en lur, flink forretningsmand og en dygtig debattant i parlamentet. Men han har ingen høiere dannelse og ingen læsning. Han er blind for hele den side af livet, der fyldes af literatur og kunst, og naturen har øiensynligen skabt ham uden et fnug af humoristisk sans. Han ligner skotten, der ikke kan forstaa en spøg, selv om den fyres efter ham med kanoner.*) — Chamberlain er nu en af førerne for det parti, der bryster sig af at sidde inde med al intelligens og dannelse og stadig bebreider det liberale parti, at det har dumheden og uvidenheden paa sin side. Lord Rosebery latterliggjorde denne taabelige paastand, og gjorde det ved efter saa gammelt et mønster som Sokrates at synes at tage den alvorligt og beklage den. Han gik saa vidt i sarkasme, at han sagde, at „han antog, at der vel desværre neppe fandtes et medlem af det liberale parti, som kan bogstavere tostavelsesord!“ — Det maatte vel være at fyre

*) Da en opbragt fremmed, der ikke kunde faa sin skotske ven til at se sine vittigheder, kom med denne ytring, svarede som bekjendt (ifølge historien) den gode skotte: „En kan da ikke skyde spøg med kanoner, ligevel.“

en vittighed afsted med kruppsk skyts. Men hvad gjør Chamberlain? — Spørger med en meget høitidelig og uskyldig mine, hvordan i al verden man kan skyde vittigheder med kruppsk skyts, — tager det hele, som havde førsteministeren talt i alvor og skriver et helt brev derom til *Times!* Og da der vistnok er mange gode engelskmænd (man huske, at forfatteren er irlænder, og selvfølgelig gotter sig ved at stikke denne lille naal i sine engelske brødres kjød. — Red.) ligesaa blottede for humoristisk evne som Joseph Chamberlain, viser det, at en vittig førstemister maa mindes, hvor dyb tungnemheden kan være selv hos flinke engelskmænd.

Lord Rosebery.

Lord Rosebery har allerede beklædt allehaande embeder. I 1878 valgtes han til *lord rector* for universitetet i Aberdeen, i 1880 til *lord rector* for Edinburgs universitet. I 1868 tog han sæde i overhuset efter sin fader og har aldrig siddet i underhuset, hvad han selvfølgelig beklager. Overhuset er ikke stedet, hvor en ung statsmand bedst kan vise sine evner. De store, historiske kampe udkjæmpes i underhuset, som ogsaa eier de mænd, der som modstandere virker mest ansporende. I overhuset maa al begeistring kjølne, og al energi lammes. Intet kan der udrettes ved talens magt. Det liberale parti er i saa haabløs en minoritet (takket være arvelighedsprincipet), at kamp

bliver unyttig og meningsløs. Det er blot et permanent, konservativt udvalg til at neutralisere de liberale majoriteter i den egentlige folkerepresentation — underhuset. *) Kun naar det gjelder overhusets antagelse eller forkastelse af en vigtig underhusbeslutning kommer der nogle timers liv — som en efterdønning af underhusets kamp — i den døde sal. Og ved saadanne leiligheder har lord Rosebery, som den fornemste liberale *peer,* faaet anledning til at skinne. Overhuset bliver ved saadanne anledninger et storartet skue. Alt, hvad England eier af storhed, kan da gjerne sees der, i sal eller paa gallerier. Damerne møder i glimrende aftentoiletter. Der er inspiration i luften ved en saadan leilighed. Og lord Rosebery er mand for at udnytte anledningen. Og dog —!

Lord Rosebery havde sit livs store anledning — til datum — som taler i 1892, da overhuset behandlede og forkastede Gladstones homerulebill. Huset var fyldt og straalende. Lord Rosebery talte godt, klart og flydende. Stemmen var melodisk, ofte gjennemrislende en med begeistringens og følelsens glød. Og dog —! Til den dag idag, er der uenighed blandt venner som blandt fiender, om hvad lorden egentlig sagde netop paa det vigtigste punkt. Det var ikke høvdingens greie mening, ikke det løsende og bindende ord. *„Il n'est pas arrivé cette fois?“* **) spurgte jeg en ven. „Nei, — nei, ikke endnu; men en anden gang kommer han,“ var svaret. Og det syntes at være den almindelige mening. Det er gaaden. Der er mere her, end vi endnu har seet og følt. — Men, hvorfor tog han ikke i med al sin styrke ved denne leilighed? Ingen vil paastaa, at han det gjorde, eller endnu har gjort det.

Han har været undersekretær i indenrigsministeriet, første kommissionær for de offentlige arbeider, i hvilken stilling han havde overopsynet med alle hovedstadens offentlige bygninger og fik rig anledning til at benytte sin dannelse og kunstneriske smag. I Gladstones korte ministerium 1885—1886 ***) fik han sit første førsterangs embede som udenrigsminister. I denne stilling vandt han alles tillid og begyndte af den grund at blive udpeget som Gladstones mulige efterfølger. I Gladstones sidste regjering var han, som bekjendt, atter udenrigsminister, indtil han overtog forsædet i det britiske styre efter den „store gamle“.

Om den sidste periode af hans offentlige liv har forfatteren lidet at sige; men det er vistnok temmelig alment erkjendt, at endnu har ikke lord

---

*) „Vi ved intet om de indre affærer i Timbuktu, der giver os nogen ret til at tro en saadan institution mulig der,“ sagde Sidney Smith.
**) Han er ikke kommen. — har ikke faaet det til denne gang.
***) Faldt paa homerulebillen, — eller paa Gladstones retssans, om man vil.

Rosebery taget det „alvorlige tiltag“ og vist den skjulte styrke, M'Carthy tiltror ham; at han tvertom ikke hidtil har holdt de løfter, man følte at hans begavelse og ungdom gav. Han har i hvert fald ikke vundet i anseelse, siden han blev Gladstones efterfølger. Der hviler unegtelig over ham den samme uklarhed og vaklen, som forfatteren maa erkjende i hans mestertale. Han er endnu ikke *arrivé*. Høvdingen har endnu ikke talt ud af ham. M'Carthy viser ogsaa, at han indrømmer dette, ved at undskylde det. „Hans stilling som efterfølger til aarhundrets største førsteminister var overordentlig vanskelig,“ heder det. Men saa maa det jo til gjengjeld erindres, at han blev modtaget med betydelig velvilje og tildels med store haab. Han har gjort slemme dumheder, maa forfatteren indrømme; talt, hvor han skulde tiet, og tiet, hvor han skulde talt, og sagt lidet overtænkte ting, der har skadet hans sag. Men han vinder i fasthed og greihed, mener M'Carthy, og er af naturen en liberal, der altid maa vokse og udvikle sig. „Han er en mand af bevægelse, en reformator; det er hans karakter, hans sindelag at se fremad. Han har evne og styrke for sin stilling, som det liberale partis høvding. Ingen tviler derom. Vil han ogsaa bruge hele sin styrke? Vil han helt slutte med at spille amatøren i politik? *) Jeg er overbevist om, at han kan, om han vil, blive i bedste forstand, en stor engelsk førsteminister. Det afhænger af ham selv alene.“

Men man tro ikke, at lord Rosebery nøier sig med at deltage i den nationale politiks kamp og i verdensrigets styrelse. Han var en tid formand i Londons nye bystyre. For min egen del vilde det give mig nok arbeide at indehave denne stilling, uden samtidig at dele mine interesser paa stalde og heste, præsidere i komiteer og kommissioner og bestyre det Britiske Riges udenrigspolitik, foruden at holde talløse festtaler, forberede rektorsadresser til et par universiteter og prøve paa at reformere lordernes hus indenfra. Men lord Rosebery gjorde virkelig en tid alt dette paa engang og var dog en af de mest regelmæssigt fremmødende i bystyret. Samtidig tog han en ledende del i agitationen for det Britiske Riges omordning til et Unionsrige, en føderation; red sine heste, deltog i selskaber, læste og fulgte med og skrev bøger, — eller en bog i hvert fald. Thi forfatter er han ogsaa og har leveret i det mindste ét vigtigt bidrag til den engelske literatur, — en udmerket og personlig skrevet biografi af den yngre Pitt. Den modtoges med næsten enstemmig hyldest over hele England. Den havde, hvad der i en bog er væsentlig, det, vi af mangel paa et finere ord, faar kalde „fart“. Den rev læseren med fra perm til perm. Stilen var udmerket, ofte glimrende. Karaktertegningen var dristig og klar og dog samtidig fin og skarp, som var den udført direkte efter den levende virkelighed.

---

*) Det er et skarpt hug — et velment slag — af en ven og beundrer.

Han er en af de behageligste mænd, jeg kjender, at høre i en samtale. Ordet „fortryllende" beskriver bedst hans tales karakter. Han har, som nævnt, læst meget, og det er vanskeligt at finde en bog af værd fra vor egen eller andre tider, om hvilken han ei kan tale med. Jeg kan ikke tænke mig en samtale blandt dannede mennesker, i hvilken han ikke er skikket til at tage en ledende del. Man maa stadig undre sig over den sterke, altid friske interesse, som han føler for alt, der hører livet til, — fjernt eller nært. De fleste af os ser blot i én retning, lord Rosebery synes at have øine for alt.

Det er visselig ingen traditionel, lad adelsmand, der alene pleier sin magelighed, vi her har for os, og dog vilde man let ved at betragte ham tage ham netop for inkarnationen af en saadan aandrig, let, ligeglad, elegant og ustuderet døgenigt. Han giver aldeles ikke indtryk af at være energisk. Han synes ikke at have særlig lyst til at udrette andet end at sige vittigheder. Han ser ud, som burde han klæde sig i forrige aarhundres dragt og more de adelige damer ved sin ligeglade dovenskab og forfinede døgenigtvaner. Kanske foregaar der i ham en ophobning af aandelig og fysisk kraft, som lettest finder sted ved en tilbagetrængen og hvile af begge, indtil det rette øieblik kommer. Vi faar se.

Hvad nordlyset er.

(Efter prof. **A. E. Dolbear** i „*Cosmopolitan*").

Nordlyset er ikke en elektris kudladning gjennem lufttomt rum eller sterkt fortyndet luft, saaledes som man har været vant til at sige. Det modsiges af fastslaaede kjendsgjerninger paa den elektriske videnskabs omraade. Det er heller et magnetisk fænomen, eller i slegt med den tesla'ske overførelse af kraft og lys ved usynlige, magnetiske æterbølger.

Nordlysfænomenerne foregaar vanligvis meget høit oppe. Gjennemsnitshøiden for mange saadanne er fundet at være omkring 480 km. over jorden og enkelte straaler har naaet en høide af 650 km. Paa den anden side har man iagttaget fænomenet under skyer, der neppe har været mere end $1^1/_2$ km. over jorden.

Som bekjendt ledsages særlig klare nordlys af „magnetiske storme", der viser sig ved, at magnetnaalene rundt om slaar sig gale og spiller allehaande puds. Der er forstyrrelse i de magnetiske æterbølger. Undertiden hindres derved telegrafering over linjer, hvor jorden benyttes til den ene del af ledningen. Spændingen kan under slige storme stige til 2000 volt.

Nu ved vi, at elektriske strømme og elektriske udladninger, der blot er momentane strømme, kræver for at kunne eksistere, et ledende stof — vanlig materie. I tomt — lufttomt — rum, eller i rum, hvor intet eksisterer uden æteren, er de umulige. Man kan let i laboratoriet frembringe et saa-

dant lufttomt rum, gjennem hvilket ingen elektrisk udladning kan finde sted. En elektrisk gnist, der repræsenterer en spænding af flere millioner volt vil springe flere fod gjennem luften heller end at gaa en tiendedels tomme gjennem et saadant lufttomt rum. Heraf har man sluttet, at æteren er en absolut ikke-leder for elektricitet, det vil sige, at hvor den alene er tilstede, kan hverken elektriske strømme eller udladninger finde sted.

I en engelsk kubiktomme af vanlig luft under vanlig tryk findes der

100,000,000,000,000,000,000 luftmolekyler!

Og afstanden mellem dem er omtrent $^1/_{250000}''$.

I laboratoriet kan man ved hjelp af en Sprengel-luftpumpe udpumpe af et lukket rum saa meget af luften, at molekylernes antal reduceres til en milliontedel af ovenstaaende. Det er det nærmeste, man i laboratoriet kan naa til „lufttomt rum“. I et saadant rum kan hver molekyl bevæge sig frit fire tommer uden at støde an mod andre. Og allerede her bliver luften eller det materielle medium saa tyndt, at overføring af elektricitet er umulig. Selv under spændinger af millioner volt vil ingen strøm eller gnist gjennemløbe et saadant rum.

320 km. over jordens overflade er luften saa tynd, at hvert molekyl kan bevæge sig millioner af kilometer uden at støde an mod andre, og i 480 km.'s høide findes der ikke et luftmolekyl i en kubikfod af rummet, og et saadant kunde trygt reise fra fiksstjerne til fiksstjerne uden at støde mod et andet. — Det maa altsaa være sikkert og klart, at hvad nordlyset end er, skyldes det *ikke* elektriske udladninger, der i slige høider er absolut umulige.

Hurtige forandringer af magnetisme i en magnet (magnetismen kommende og gaaende hurtig paa hinanden) som i Teslas eksperimenter er derimod istand til at frembringe bølger i æteren selv; og disse forplanter sig, selv om rummet er absolut tomt for al materie. Træffer nu disse magnetiske æterbølger paa sin vei enkelte gas- eller luftmolekyler, saa vil disse blive hvidglødende og begynde at lyse. Det er dette, som foregaar i Teslas forsøg med lamper, og han forklarer det saa, at de bølgende eller svingende æteratomer ved stød og slag „hamrer“ de omdrivende gas- eller luftmolekyler hvidglødende. Det gjør her ingen forskjel, om det materielle medium er noget tættere eller tyndere.

Lenstrøm fik i Lapland en nordlysstraale til at vise sig og fæste sig ved en kobberledning, hvis nedre ende han forbandt med jorden og hvis øvre ende dannede en spiral paa toppen af et fjeld. Der var altid en elektrisk strøm i ledningen fra fjeldtoppen ned til jordforbindelsen.

Nu er, som vi ved, jorden en stor magnet. Nordlys er hyppigst og sterkest, naar solflekkerne er talrigst. De to ting vender tilbage hvert ellevte aar. Det synes da rimeligt at antage, at jordens magnetiske tilstand forstyrres af elektriske eller magnetiske fænomener i solen, og at der derved opstaar magnetiske bølger i æteren mellem de to. Disse bølger „hamrer“ saa, som Tesla siger, de omdrivende luftmolekyler hvidglødende, og derved fremkommer nordlyset. Solen virker i det tilfælde som Teslas dynamo, og jorden svarer til den kobbertraadsnelle med resonator eller opstillede metalplader, til hvilke han overfører de elektriske virkninger fra dynamoen paa usynlige æterbølger uden traad eller forbindelse gjennem det tomme rum.

Kjæmpekanoner.

(Efter „*Century*“ og „*Revue des Revues*“).

Skulde nogensinde en europæisk magt komme i krig med de Forenede Stater, er det sandsynligt, at forbauselsen over det sidste lands modstandsevne vilde blive betydelig. Deres staaende hær er vistnok ikke meget større end Norges; men deres flaade er nu ganske sterk, og deres vaaben og kystforsvarsverker vilde meget snart overbevise en fiende om, at krigen ikke blev leg. En artikel om amerikanske vaaben skrevet for „*Century*“ og gjengivet i det franske tidsskrift „*Revue des Revues*“ er i saa henseende ganske lærerig. Særlig er det franske tidsskrifts domme om de skildrede vaaben af interesse.

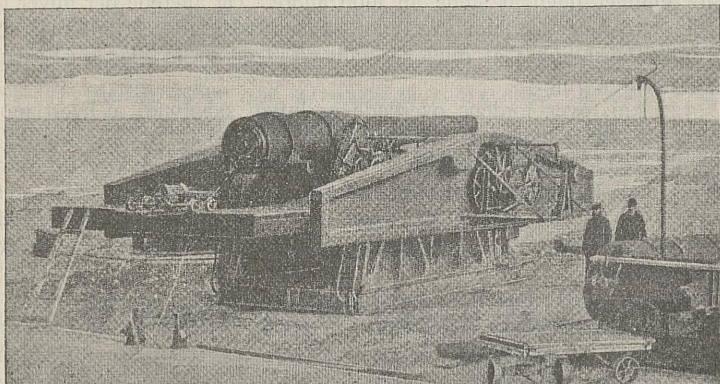

10'' kanon med sammenfoldet understel.

Saa langt fra, at Amerika endog paa dette felt — og det er jo dog en freds- og handelsnation — har ladet sig overfløie af Europa, har de i al ro og stilhed holdt øie med Europas fremskridt og forbedret disse til eget brug. De fleste vaaben er selvfølgelig de samme i Europa og Amerika. Infanteririfler, hurtigskydende kanoner osv. er omtrent af samme konstruktioner. Røgfrit krudt holder man paa at indføre. Man har to amerikanske sorter deraf, som har vist sig de bedste europæiske fuldt ligestillede og muligens lidt overlegne. Men ved siden heraf eier de en del vaaben, som Europa mangler.

De hurtigskydende kanoner, Gatlingkanonerne, var som bekjendt en amerikansk opfindelse. Siden har dog andre opfindere forbedret principet; saaledes har Maxim med sin kanon opnaaet at affyre 650 skud i minutet. I Amerika har man imidlertid i de sidste aar forbedret Gatlingkanonen, som nu delvis behandles ved elektrisk kraft og affyrer 1800 skud i minutet!

Men det vigtigste nye derover er en kjæmpekanon til kystforsvar. Det er en ti- eller tolvtoms kanon, der veier 58 000 kg. og koster iberegnet

prøver osv. i færdig stand ca. 200,000 kroner; men saa er den udslidt og maa kasseres efter at have affyret 300 skud. De engelske kanoner af samme type taaler dog blot 105 skud. Aarsagen til den større varighed er det omhyggelige arbeide. Det hele er bygget med mere omhu og finhed, end der anvendes paa et urverk. Diameteren af borhullet maa ikke afvige fra det opgivne maal mere end $^3/_{1000}$ af en tomme. Ladningen bestaar af 225 kg. krudt, og kuglen veier 500 kg. Den sidste udsendes med en begyndelseshastighed af 100 meter pr. sekund, og efter at have gaaet $3^1/_2$ km. vil den endda gjennemtrænge en Creusot staalplade 21″ tyk. Den kan naa næsten 13 km. Hvert skud koster ca. 1500 kroner

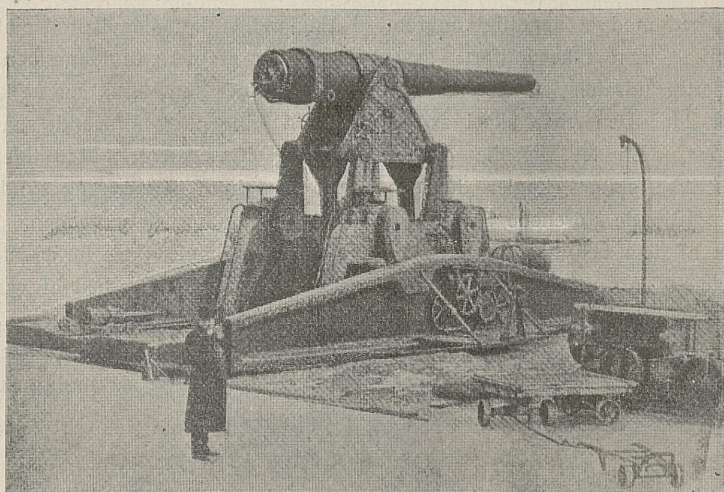

10″ kanon i stilling til at affyres.

foruden slitagen, som andrager til en betydelig sum, siden kanonen blot kan benyttes 300 gange.

Men et sligt uhyre, tænker man kanske, kan dog ikke skyde sikkert. — Jo, med forbausende sikkerhed. Paa en afstand af 1.6 km. traf 4 af 5 kugler inden en firkant med en 20″ side og paa en afstand af 3 km. traf 6 af 8 kugler inden en firkant 4′ høi og $1^1/_2$′ bred.

Det er deres bestemmelse at skyde isænk enhver fiendtlig flaade, der nærmer sig kysten. Man vil forstaa, at det bliver ingen fornøielse at befinde sig ombord paa en saadan flaade.

Alt dette er imidlertid blot et europæisk vaaben i finere form og arbeide. Men det egne ved disse kystkanoner er, at de er usynlige for fienden og ikke udsat for hans ild. Kjæmperne ligger paa et understel, der er til at folde sammen, saaledes at kanonen under ladningen og naar

den ikke bruges sænkes ned bag volde og skjul. Kun naar den indsigtes og affyres, hæves den op over voldene. Den længste tid, den behøver at være saaledes udsat er 20 sekunder. Da nu ogsaa røgfrit krudt benyttes, bliver det umuligt for en fiendtlig flaade at se, hvorfra ilden kommer. Dette understel, der skal løfte uhyret op og ned, folde sig villigt sammen og atter rette sig op under den umaadelige vegt, og desuden kunne modtage og udjevne tilbageslaget af disse 500 kg.s projektiler, bliver naturligvis et vakkert stykke maskineri. Det koster da ogsaa 220—300 000 kroner pr. kanon. Saa den hele kanon med understel kommer paa henimod 1/2 million kroner — og den taaler blot 300 skud. Men saa burde vel ogsaa en del saadanne kanoner yde en kyst betydelig sikkerhed mod et fiendtligt angreb: I England er lignende kanoner blevet prøvet, — men ikke indført; systemet var der af mere ufuldkommen art. Imidlertid udsattes en saadan kanon i flere timer som blink for et krigsskibs ild. Den viste sig i 20 sekunder ad gangen og forsvandt saa i 2 minuter. En let røgsøile opsendtes endog hver gang. Men ligefuldt fandt ikke skibets kugler den; ingen af dem kom den engang synderlig nær. Kun de Forenede Stater skal hidtil have indført disse vaaben. Ved siden af dem benyttes mortere, der udslynger det nyeste og forfærdeligste sprængstof emmensit. 50 kg. af dette udskydes med lethed af vanlige kanoner og er tilstrækkeligt til at ødelægge ethvert krigsskib.

Der er ogsaa blevet experimenteret med pneumatiske kanoner til udslyngning af sprængstoffe; men efterat det har vist sig muligt at benytte vanlige kanoner hertil, er disse forsøg opgivet.

Lidt kvindepsykologi.

(Efter **Scipio Sighele** i „*Rev. des Revues*“).

I.

Jeg læste for en tid siden, siger forfatteren, følgende banale, men ikkedestomindre sande aandrighed i en bog: „Intet under solen er blevet saa rost eller nedsat som kvinden. Jeg paastaar, at man kan sige, hvad man vil, om dette væsen — det vil altid kunne findes svarende til virkeligheden“.

Det er en overordentlig bekvem filosofi, da den baade tilfredsstiller optimister og pessimister og gjør det evigt kvindelige til en psykologisk Protevs, som idag viser sig i én skikkelse og imorgen i en anden. Jeg

for min del tror imidlertid, at der af de utallige overraskelser og gaader, som udgjør den kvindelige sjæl, lader sig udskille visse fællestræk, der giver grundtonen i hendes tanker og handlinger.

*
* *

En filosof har sagt, at forbrydelse er ligesom samfundets skygge, og at, selv om det er taabeligt at dømme om legemets form efter skyggen, saa kan dog dennes omrids give os en nyttig kundskab om legemet. En undersøgelse af kvinden som forbryder burde saaledes kaste noget lys over det smukke kjøns aandelige organisation.

Paa samme maade som et folks temperament aabenbarer sig mindre kraftig under det daglige livs ensformighed end under de patologiske udbrud af voldsommere liv, som heder oprør og revolutioner, paa samme vis fremtræder den indre natur hos kvinden mindre klart i det daglige livs graat-i-graat end under tilværelsens store kriser: galskaben, selvmordet, forbrydelsen.

Nu er det en uimodsigelig kjendsgjerning, der tydelig fremgaar af kriminal-statistiken, at kvinden begaar et rent forsvindende antal forbrydelser sammenlignet med manden (i Frankrig kommer der paa 100 anklagede blot 14 kvinder, i Italien 9); men er kvinden til gjengjeld først blevet forbryder, da er hun grusommere, brutalere, mere kynisk og depraveret end manden. Lad os saa samtidig huske den anden kjendsgjerning, at kvinden kan naa høiere end manden i moralsk storhed: der gives ikke den dyd eller hengivenhed eller det heltemod, hvori hun ikke overgaar os. — Man maa altsaa drage den slutning, at kvinden kjender høider saavelsom afgrunde, der er utilgjængelige for manden.

Skulde man da fælde en almindelig dom om kvinden, maatte man sige, at hendes sjælelige organisation næsten altid bevæger sig mellem yderlighederne. Den gyldne middelvei kjender hun ligesaa lidt i godt som i ondt. De blasse og matte eksistenser, som hverken er onde eller gode og aldrig har saa megen energi, at de kan udføre en ædelmodig handling eller dristighed nok til at være forbrydere, tilhører udelukkende det sterke kjøn. Kvinden derimod er helt god eller helt slet. Selv naar hun ikke *synes* at være nogen af delene, men at være farveløs som den store mængde af mænd, behøver der blot at dukke op en eller anden anledning, som vækker hende af denne tilsyneladende sløvhedssøvn, forat hun skal optræde enten som engel eller som djævel, frygtelig i sin troløshed eller ophøiet i sin offervillighed.*)

*
* *

*) Man maa merke sig, at artikelen er skreven af en sydlænding og mere illustrerer sydlandske forhold og sydlansk tænkevis, end noget andet. Det er i det høieste den stakkels, inden husvæggene af det mandlige formynder-

Hvad er nu forklaringen af dette udprægede kvindelige karaktertræk? Det er efter vor mening den snevert begrændsede kreds, inden hvilken kvinden bevæger sig.**) Medens manden har en hel verden til at udfolde sine følelser og tanker i, har kvinden i vort moderne samfund kun familiens snevre omraade til virkefelt. En mand lever, kjæmper, frygter, haaber paa og for tanker og kjendsgjerninger, der paa ingen maade behøver at staa i nogen forbindelse med hans egen person, medens kvinden ikke lever eller kjæmper for andet end det, som er knyttet til hendes egen person. Manden udfolder og spreder sine følelser over mængder af individer, medens kvinden begrænser og koncentrerer sine paa nogle faa: egteherren (eller elskeren) og børnene. Det er da blot naturligt, at det kvindelige følelsesliv, der udfolder sig inden saa snevre grænser, maa blive mere intenst saavel i godt som ondt, at hendes hjerte kan blusse op i brand for det gode, samtidig som det eier afgrundssorte dybder, — den høieste hengivelses flugt og brutale udbrud af raffineret grusomhed.

Paa det intellektuelle omraade finder vi det samme træk. Kvindens aand, der idetheletaget er mandens dybt underlegen (!), naar høiere, ja bliver skarp og uendelig fin, hvor det gjælder at optrevle visse sarte følelser og se i et lynsnart blik ind i den menneskelige sjæl. En tarvelig begavet kvinde forstaar ofte bedre og dybere hjertets hemmeligheder end en genial mand. Schopenhauer siger meget træffende: „kvinden er begavet med en aandelig kortsynthed, som tillader hende at opfatte med gjennemtrængende klarhed de ting, som befinder sig i hendes nærmeste nærhed; men hendes synskreds er snever: hvad der er langt borte, undgaar hende.“ Og denne nærsynthed kommer af, at hendes aandelige blik i almindelighed ikke faar se længer end til hjemmets fire vægge.

*
* *

Er det et onde eller gode, at civilisationen og udviklingen har dannet kvindens hjerne og hjerte saa forskjellig fra vore (?) ved at lukke for hende adgangen til andre følelser og tanker end de faa, der er tæt knyttet til hendes person, og som hun gjennemlever med slig intensitet?

Ja, jeg ved saamen ikke. Det er utvilsomt, at det for den mandlige egoisme er et gode. I hendes naturs forskjelligartethed fra vor, i de haab eller rædsler, som hendes uberegnelige udbrud af had eller kjærlighed vækker tillive hos os, ligger hemmeligheden ved hendes trylleri, — det, der bringer os til at elske hende (!).

---

skab indestængte sydlandske kvinde, den lærde forfatter analyserer. Fra nordisk standpunkt med nordiske kjendsgjerninger for øie, maa man jo læse det hele med et smil og kan neppe tro, at den lærde herre er alvorlig. *Red.*

**) Mere specielt træffende for sydens vedkommende.

Emanciper hende, lad hende leve det samme liv som vi, ødsle sin aand og sine følelser paa alle de daarlige eller store ting, der interesserer os, og man vil gjøre hende til mandens lige: mellem de to kjøn vil der blot findes den fysiologiske forskjel, og hun vil paa den maade helt blive plyndret for kjærligheden, den høieste og menneskeligste af hendes tiltrækningsevner.*) „Den kvinde, som ligner os," har Renan sagt, „er os antipatisk; det, vi søger hos det andet kjøn, er vor modsætning."

II.

Jeg har søgt at finde det dybeste drag i kvindens karakter, og det forekommer mig da, at dette ligger i denne gaaen til yderligheder, i overdrivelse. Visselig er dette et farligt karaktertræk, men dog ogsaa i grunden et sympatisk. De yderliggaaende temperamenter volder store sorger, men ogsaa store glæder; de behager, fordi de i sig eier en vis energi. De er som visse profiler med sterkt markerede linjer, hvis skjønhed er tvilsom, men som aabenbarer karakter.

Imidlertid har dog den kvindelige psykologi ogsaa en anden side. G. Ferrero har i en interessant artikel paavist, at kvinden i sin kamp for tilværelsen bruger grovere og lavere vaaben end manden. Løgn og bedrag og alle hemmelige snigveie foretrækker hun for den aabne, ærlige kamp.

Grunden hertil er rent fysiologisk: et saa svagt væsen som kvinden maa med nødvendighed benytte midler, der lammer den sterkes kraft. Man maa være ræv for at kunne beseire løven.

Derfor er den kvindelige sjæl for en stor del et mosaik af intriger og løgne (!). Kvinderne forstaar bedre end edderkoppen, — om man vil tillade mig at bruge et sligt billede, — at spinde en usynlig væv, hvori manden fanges lettere end en flue.**) Den hevn, de tager, vindes aldrig i aabent dagslys, men udøves i boudoirets mørkeste skygger. De intrigerer og giver roller, ikke blot naar det gjelder nogle smaa nødvendigvis hemmelighedsfulde sammensværgelser, men ogsaa naar de ansigt til ansigt med fienden giver sig mine af at tale og handle med fuld ærlighed. I dette sidste tilfælde har de paa forhaand udtænkt den scene, som skal spilles. Deres natur er i den grad omdannet af deres sædvane ikke at tale sandt, at ærligheden og oprigtigheden, som Bourget skarpsindig bemærker, altid afvæbner dem, fordi den er det eneste, de ikke er forberedt paa.

---

*) De gode mænd, som fortæller den slags ting, maa have en meget ringe følelse af, hvor dybt den kvindelige natur stikker i kvinden, og hvor solid kjærligheden er sat ind i verdensordenen. Den er dog altfor latterlig denne idé om at lidt skolegang og aandelig udvikling skulde udrydde kvindens kvindelighed og dermed kjærligheden. En *maa* faa le ad saadant, fra hvad hold det saa end kommer. *Red.*

**) Mon forfatteren aldrig har seet manden spille edderkop og maattet beklage den stakkels fangede flue? *Red.*

Politiken har ofte modtaget nyttig hjælp fra kvinder. Mange staters historie kan lære os den ting, — og jeg for min del tror, at der endnu ret ofte forekommer indgriben i diplomaternes taktik fra skjønne kvindehænder.

Der er endnu en anden grund, hvorfor kvinderne næsten altid udfører sine bedrifter i mørket. Det er, fordi den lyse forgrund paa livets scene indtages af mændene, følgelig har kvinderne blot baggrunden at bevæge sig i: de maa give sig udseende af ikke at spille nogen rolle, men de tjener ikke desto mindre som mange baggrundsfigurer til at laane dem, der optræder i forgrunden, lys, liv og fart.

I forbrydelsens verden f. eks. indtager kvinden altid en sekundær plads. Manden, der er den sterke og kloge, handler; kvinden nøier sig med at hjælpe til, drive ham frem og give ham raad. Hun ved, at der efter hendes medarbeide neppe vil efterlade sig noget spor, og kun sjelden føler hun skrupler ved at lade ham, som hun har drevet ind i forbrydelsen, alene tilbage i politiets klør. Jeg kjender nok et tilfælde, hvor to kvinder lod sig dømme til strafarbeide paa livstid, skjønt de havde fortjent en langt mindre straf, blot fordi de vilde følge sine elskere til Ny-Kaledonien, men sligt er en sjeldenhed; i almindelighed forlader kvinden sin medskyldige, — naar hun ikke er den første til at anklage ham.

*

* *

Thi særlig katakteristisk for kvinden er det angiveri, hun praktiserer, naar hendes elsker ikke længer behager hende eller er sunket i hendes agtelse ved at lade sig paagribe.

Den almindeligste form for dette forræderi er det anonyme brev: det er trøsteren for alle bedragne eller skinsyge kvinder. Af de anonyme breve, som politipræfekten i Paris modtager, er den store flerhed skrevne med kvindehaand; og jeg tror, man vilde komme til samme resultat, hvis man opgjorde en statistik over de breve, som private modtager.

Grunden til, at kvinderne ynder denne form af angiveri, søges vel rettest i deres tilbøielighed til at plapre ud med ting, de burde beholdt hos sig selv. La Fontaine har sagt: „Intet er tyngre end en hemmelighed; at bære den længe er vanskeligt for damerne.“ Og en forbrydelse maa være tungere og værre at bære end nogen anden hemmelighed. Det er derfor naturligt, at kvinderne ikke formaar at tie. De geniale forbrydere ved, at den kvindelige diskretion ikke er at stole paa; det mente nok ogsaa den berømte Abadie, der blandt de 60 lovparagrafer for sin bande ogsaa havde denne: „Alene cheferne har ret til at have en kone; de andre maa kun have en elskerinde for en dag.“

Men alligevel kan ikke denne velkjendte svaghed forklare aarsagen til visse brud og overraskende angivelser.

Émile Zola svarede en reporter, der vilde vide hans mening om motiverne til, at kvinderne angiver sine elskere og medskyldige, følgende: „Det er ikke angeren, som driver en kvinde, som er medskyldig i en forbrydelse, til at angive manden. Det er paa den ene side trangen til at blive omtalt, at beskjæftige publikum . . .“, saa langt har Zola ret. Man bør altid huske Gabrielle Bompards berømte ord til forhørsdommeren: „Det lader til, at pressen er mig venligsindet.“

Men Zola fortsætter: „Paa den anden side er det den absolute ligegyldighed, som de viser dem, de ikke længer er glade i“ . . og her kan jeg ikke være enig med ham. Nei, det er ikke ligegyldighed, det er had. Den ligegyldige ofrer ikke en anden en tanke. Men vidner det om ligegyldighed, at Gabrielle Bompard kommer helt fra Amerika for at angive Michel Eyraud? Eller at Eugénie Forestier nedlader sig til at aabenbare en for en alle Prados nederdrægtigheder?

Nei, det er den til sin modsætning, had, forvandlede kjærlighed, der alene i den kvindelige sjæl kan skabe den pludselige hevnlyst. Naar den hæderlige kvinde (jeg mener hæderlig i juridisk henseende) af en eller anden grund forlader sin elskede eller forlades af ham, driver hun ham ikke helt ud af sin erindring, og heller ikke mister hun al interesse for ham: hun følger ham i tankerne, og naar der tilbyder sig en leilighed, forstaar hun at lade ham føle, at hun endnu er til.

Den kvinde, som bryder sin forbindelse med en mand, kan være vis paa, at denne mand aldrig senere vil søge at tilføie hende noget ondt; men den mand, som bryder med en kvinde, kan aldrig være tryg paa at faa være i fred siden; han vil altid kunne vente sig et hemmeligt anfald. Kvindernes had er langt, og deres kjærlighed kort. En gammel kjæreste udvikler sig til en farlig fiende i kraft af den lov, som gjør den medskyldige i en forbrydelse til angiverske af manden. Her ser vi atter den kvindelige psykologis yderligheder berøre hverandre.

Og dog drager dette farlige (!) væsen os til sig. Hvorfor?

Fordi tiltrækningen overalt netop ligger i risikoen: den, som er tryg og rolig, kan ikke opleve virkelige sindsbevægelser. Saaledes er det i kjærligheden til kvinden — dette lunefulde troløse (!) væsen*), af hvem han kan vente sig de største og smerteligste overraskelser — at manden kan nyde denne følelse af fare, som er saa altfor sjelden i vore dage, og som lokker enhver, der føler livets poesi . . . .

— Saa kan dog vel blot en moderne italiener — filosofere!

---

*) Sydlændingerne er som man ved, verdensberømte for sin ridderlighed overfor kvinden. *Red.*

Saturns ringe.

Saturns ringe er ikke egentlige „ringe“, men bestaar af en utallighed af smaalegemer eller miniaturmaaner, der bevæger sig omkring planeten med forskjellige hastigheder og under hyppige indbyrdes sammenstød. Dette opdagedes allerede for 30 aar siden af professor Clark Maxwell ved matematiske beregninger og derpaa byggede slutninger. Det vil sige, opdagerne regnede sig til, at saa maatte det være, men man besad intet middel, hvorved denne slutning kunde kontrolleres ved synets hjelp. Man kunde ikke se, at det saa var. — Nu er dog dette blevet gjort. En amerikansk astronom har atter æren deraf. Netop hvorledes det er skeet, vides endnu ikke, idet der blot foreligger kortfattede telegrammer om sagen, men det antages at være ved hjelp af spektroskopet.

Det er saaledes et nyt interessant eksempel paa, hvor paalidelige naturlovene er. I tillid til dem regnes det ud ved haarfine og langtrukne matematiske beregninger, at saa og saa maa forholdet være der borte i Saturns ringe. Man stoler trygt paa beregningen; men ingen kan dog se, at den er rigtig; og den ulærde, der ikke kjender til, hvor lovfast al verden er ordnet, og hvor sikre tallene er i dette universum, kan med grev Tolstoy le ad det hele, haane det videnskabelige arbeide og sætte de langtrukne slutninger i klasse med middelalderens fantastiske verdensteorier. Men imidlertid skjærpes vort blik mere og mere ved nye opfindelser. Og nu en vakker dag faar vi ogsaa syn for sagen. De har den samme matematik paa Saturn som her, og verdensordenen er beregnelig. Den er orden; og den moderne videnskab har fundet nøglerne til den.

— I 1610 var *europæerens middelhøide*, ifølge maalinger, 5 fod 9 tommer (eng. maal); i 1820 5' 5" og nu er den blot 5' 3¾".

— „Der foregaar ting i en elektrisk glødelampe“, siger *Edison*, „som blot lader sig forklare ved antagelsen af et ukjendt grundstof i luften. Om det er *argon*, som bærer ansvaret for disse ting eller ikke, ved jeg ikke, men jeg vil prøve at faa rede derpaa. Det synes fra hidtil gjorte iagttagelser, som om argon ikke vil forene sig med noget andet stof; men det tør jo hænde, at glødende kulstof er en undtagelse. Er det ikke argon, som ødelægger lamperne, saa kan det være noget andet, som endnu ikke er opdaget.“

— *Chicago nye universitet* har i disse dage modtaget en liden gave paa henved 750,000 kroner til afholdelse af foredrag over verdens forskjellige religioner og deres indbyrdes sammenhæng. Foredragene skal merkelig nok holdes i Bombay i Indien — det sted, der er udseet til afholdelse af det næste verdensreligionsparlament i 1900. Saadanne kurser har forøvrigt i mange aar været indført ved flere af Amerikas universiteter og teologiske læreanstalter.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under »Redaktørens sofahjørne«.

Kringsjaa.

Kristiania, 25. april 1895.

Den **østasiatiske krig** er endt. Freden er undertegnet. Fredsslutning som felttog har været raskt, energiskt og velledet arbeide fra først til sidst, fra Japans side. Det er vel en af de faa krige i nyere tid, hvor den seirende magt virkelig kan juble af fuld hals over seiren, hvor den har opnaaet alt, den ønskede, uden selv at svækkes og lide ved uforholdsmæssige ofre. Det har været en billig krig for Japans vedkommende. Ofrene vil neppe føles; mens vindingen er intet mindre end en stormagtsstilling, og hvad der kanske er bedre, et næsten endeløst marked for Japans industri og handel.

De japanske statsmænd viste sig ved fredsslutningen lige saa dygtige, energiske og kloge, som landets generaler og admiraler har gjort under krigen. Først holder de sine betingelser hemmelige. Ikke en mund aabnes af dem, der har magt og autoritet. Rygterne faar flyve vildt. De magthavende tier, mens generalerne slaas. — Saa beder Kina om fred og naade. Med fornøielse, svarer Japan, men send os saa mænd, der har sine fuldmagter i orden og kan afslutte en fred paa stedet. Vi sladrer ikke af skole til „foreløbige" underhandlere udsendt blot for at prøve sig frem og faa os til at aabenbare vore hensigter. — De første underhandlere af den art pakkes uden ceremonier sammen og skikkes hjem igjen. Og krigsoperationerne hviler ikke en dag, før det viser sig, at Kina virkelig for ramme alvor er rede til at slutte fred. Da — særlig efter attentatet paa Li-hung-chang — sluttes vaabenstilstand. Og saa gaar det, slag i slag, med underhandlingerne. Mens de europæiske statsmænd staar overraskede og grunder og spekulerer paa, hvor meget, eller hvor lidet Japan vil forlange, kommer efterretningen om, at freden er sluttet. Først nu — efterpaa — begynder vi at faa grei rede paa fredsbetingelserne. Endnu hviler der nogen dunkelhed over dem.

Japan har faaet alt, det ønsked; men det har taget det i former, der vil gjøre europæisk indblanding vanskelig. Rusland, Frankrig og Tyskland høres at knurre stygt; men det vil formodentlig vise sig, at de japanske statsmænd har regnet rigtig her ogsaa; de har taget alt, hvad de uden fare for en ny krig eller nye ubehageligheder burde kunne tage, og derved er de klogt stanset.

Fredsbetingelserne gaar i korthed ud paa, at de beholder alt, hvad de har erobret og faar en hel del mere, som de endnu ikke engang har angrebet. Desuden faar de krigens kostende godtgjort og en hel del penge paa kjøbet. Og endelig aabnes det Kinesiske Rige for deres handel og for deres industrielle og civiliserende virksomhed, samtidig som det faktisk for nogen tid i hvert fald bringes i et afhængighedsforhold til Japan. Fredsbetingelserne siger naturligvis ikke det. Saa dumme er ikke de japanske statsmænd. De jager ikke efter store ord og tomme men farlige fraser, men efter realiteter.

Korea erklæres uafhængigt af Kina. Det vil i mindre diplomatisk sprog sige, at det afstaaes til Japan. Det vil blive besat og styret af Japan, paa samme vis som Ægypten af England, — i den indfødte og nominelt uafhængige konges navn. Japanerne vil besætte alle vigtige poster, ordne rigsstyrelsen, bygge jernbaner, anlægge fabriker og udvikle

landet, og den japanske gesandt i Søul vil være den virkelige konge. Et japansk laan til det pengeløse land og dets fyrste, binder dem begge end yderligere, atter paa samme vis som Ægypten er bundet til de engelske kreditorer. Laanet er en uafrystelig lænke, som al verden vil respektere. Ingen kan jo sige noget mod, at Japan skrider ind i et land, „hvor det har penge tilgode." — Korea er af størrelse omtrent som Storbritanien.

Øen Formosa og Peskadorøerne afstaaes uden videre til Japan. Formosa er en vakker og overmaade frugtbar og rig ø med omtr. tre millioner indbyggere og et areal som det halve Irland. Den vil blive en glimrende koloni for Japan.

Endvidere afstaaes halvøen Liao-Tong, der udgjør den sydligste del af Manschuriet og støder ind til den koreanske nordostgrænse. Her er den mægtige fæstning Port Arthur, Østens Gibraltar beliggende, og desuden paa den indre Petchilibugt, en kort dampskibstur fra Tientsin og Shan-hai-kvan (Pekings havne- og forstæder) havnene Niutschang og Gaiping. Dette landomraade „afstaaaes" dog ikke helt — i navnet. Det skal blot paa ubestemt tid holdes besat af Japan og kan tilbagegives, naar Japan dertil finder sig beføiet.

Endelig skal Wei-ha-wei, Kinas anden store orlogshavn og fæstning, holdes besat, til krigsskadeomkostningerne er fuldt betalt. Disse andrager til sex hundre millioner kroner, hvad der ikke vil falde Kina let at udrede. Til de er fuldt betalt, har Japan sin haand om kjæmperigets strube og kan klemme til, naar det vil.

Hvad de handelspolitiske betingelser angaar, hersker der endnu nogen uklarhed. Saa meget synes dog sikkert, at Japan her har været klogt nok til at byde al verden omtrent samme fordele, som det selv opnaar. De japanske statsmænd ved naturligvis, at deres eget energiske folk, der bor lige udenfor Kinas døre, vil høste løvens andel af disse fordele. Fem nye havne skal aabnes, heder det, for fremmed handel, og desuden flere af de store floder i omtrent hele deres længde. Endvidere tilstaaes det japanerne ret til at nedsætte sig som handlende i riget og bygge fabriker, hvor de lyster. — den sidste betingelse, der ser saa pen og moderat ud, er naturligvis den væsentligste frugt af seiren. Den betyder slet og ret, at Japan agter at civilisere Kina, tage dets handel og industri i sine hænder og høste de økonomiske frugter deraf. Det vil naturligvis vise sig eftergivende og imødekommende overfor det store rige; men følgen maa dog blive, at Kina japaniseres, og at dets politik dikteres fra Tokio. Den saaledes erobrede ret til at tilvende sig det nyaabnede kjæmperiges handel og industri kan man jo være overbevist om, at de driftige og ærgjerrige japanere vil benytte. Selv om europæere har samme ret, vil de neppe kunne konkurrere med japanerne, som er inde i forholdene og selv er mongoler. Og de stakkels kinesere kan jo ikke konkurrere, før om mange aar. Det synes derfor utvilsomt, at kinesisk handel og industri maa falde i japanernes hænder. Men sker det, vil man forstaa, hvilket tryk Japans statsmænd derigjennem kan øve ogsaa paa rigets politik. For at gjøre dette tryk mere virksomt har de saa taget Port Arthur, Formosa og Peskadorerne. Fra Port Arthur kan en flaade og hær kastes direkte mod Peking næsten hvad dag som helst. Forulempes en japansk kjøbmand og den kinesiske regjering ikke straks beder pent om forladelse, eller Kina i andre henseender viser sig uskikkeligt, har den japanske gesandt i Peking blot at sige: „Ja, saa faar jeg nok telegrafere til Port Arthur efter støtte," og han vil faa, hvad han ønsker. Vil Kina stænge veien fra Port Arthur til Peking, kan gesandten

paa samme vis hindre det. — Fra Formosa og Peskadorerne kan paa den anden side Sydkina hvert øieblik trues og angribes. Udbryder der en krig mellem de to magter, vil vel Tientsin blive erobret faa dage efter krigserklæringen, og en japansk hær samtidig operere i de rige sydkinesiske provinser, hvor Manschudynastiet er svagest.

Der gik en tid rygter om, at fredsbetingelserne desuden indeholdt en bestemmelse om en permanent alliance mellem de to riger. Men saadant siger man ikke, selv om det er saa. Og med Kinas handel og industri i sine hænder, Port Arthur og Formosa i sin magt og en klog Peking-politik, behøver det heller ikke hverken at siges eller at være formelt aftalt. Enhver maa forstaa, at den, der herefter faar lyst paa at pille ved den kinesiske kolos, maa regne med Japans flaade og hær; og det mindre lands politik vil utvilsomt gaa ud paa at forsone det større rige og knytte alle dets livsinteresser til sine, saa det mindre i tilfælde af f. eks. et russisk angreb paa Korea ogsaa kan regne paa Kinas ressurcer til at hjelpe at tilbageslaa angrebet.

Man vil saaledes forstaa, at Rusland har god grund til at knurre. Den kinesiske grænse, som det har anseet som tøielig, er pludselig blevet en fast mur. Japan har snappet hele Kina bort under dets poter. — Og England har ogsaa aarsag til at udtale, at „tiderne forandrer sig“. Som England staar i Indien, saa omtrent tør nu snart Japan staa i det mægtige Kina. Kina er dets „inflydelsessfære“, for at laane et udtryk fra Afrikas deling. — Asien er nu delt og grænserne trukket. Rusland kan ikke længer haabe paa at spille den dominerende rolle der. Japan har al mulig udsigt til at blive den første og største magt i Østen, og til der at tale det afgjørende ord.

Det er en prægtig seir vunden ved enkle midler og udtrykt i traktaten i uskyldige ord: Formosa afstaaes, Port Arthur holdes besat, og japanere skal have ret til at drive handel og anlægge fabriker i kjæmperiget. Ikke mere; de er beskedne folk, de japanere, og de kjender sine russere og engelskmænd. De har kanske omtrent erobret Kina, men de er ikke dumme nok til at sige det.

England fører en af sine hyppige **grænsekrige** i **Indien.** Denne gang gjelder det Chitral, en by og stat lige oppe under Hindukusch fjeldene nordenfor det britiske Indiens nordvestlige hjørne. Chitral hører til de stater, der staar under en art engelsk beskyttelse. Dets fyrste døde nylig og fulgtes af en søn, som engelskmændene anerkjendte, samtidig som en gesandt sendtes derop for at ordne forholdene. — Imidlertid samlede en anden fyrste i disse halvvilde fjeldstater, Umra Khan, de indfødte om sig og søgte at gjøre sig til hersker ogsaa i Chitral, som han beleirede. Den engelske gesandt og hans følge afskares saaledes fra Indien. Undsættelse blev da straks afsendt; — tyve tusen mand er paa vei over fjeldene. — Imidlertid var en i nærheden stationeret officer ilet tilhjelp med 60 mand. Han mødte en sterk afdeling af indfødte paa veien og fandt sig nødsaget til at trække sig tilbage. Dette gav Umra Khan og hans mænd nyt mod og dristighed. — Nu melder dog telegrammer, at Chitral skal være undsat. Krigens følge bliver vel, at den britiske grænse rykkes lidt længer nordover i disse egne.

Stakkels **Frankrig!** Og stakkels alle de andre stater, som er næsten lige ilde farne! Hvert aar maa borgerne ud med 2400 millioner kroner i skatter. Heraf gaar betydelig over det halve eller 1336 millioner udelukkende til at betale renter paa gammel

og ny gjæld! Det maa være hyggeligt. Af hvad der staar tilbage, gaar henimod de to trediedele eller 620 millioner til hær og flaade, saaledes at der af det svære budget blot bliver 416 millioner tilbage til alle civilisations, kulturens, skolens og fredens krav, — omtrent 1/6 af budgettet!

Fra ledende hold ymtes der i **England** om at foreslaa et permanent kompromis med **Frankrig,** hvad **Afrikas** deling angaar. England skulde faa hele Østafrika, indbefattet Ægypten og Madagaskar, eller rettere sagt Frankrig skulde opgive alle fordringer i de dele. Til gjengjeld skulde det sidste land faa hele Vestafrika nordenfor equator, eller England skulde her afstaa fra alle fordringer og besiddelser, og Frankrig skulde faa tage Marokko og Nigerdalen. Spaniens skrig og arabiske protester skulde der naturligvis ikke agtes paa. England vilde derved faa et sterkt afrikansk rige støttet paa Indien og Ægypten og Frankrig et lignende med Algeriet og Marokko som grundlinje.

Det engang store **Spanske kolonirige,** i hvilket solen aldrig gik ned, er det gaaet stygt tilbage med. Der er nu lidet andet tilbage end Kuba og de Filipinske øer i Østasien. Kuba er i fuldt oprør, og det synes ikke usandsynligt, at det tør ende med, at øen anerkjendes som uafhængig eller sælges til de Forenede Stater. Filipinerne venter man, at Japan en vakker dag vil tage. En tysk diplomat, velkjendt i de egne, anser det som selvfølgeligt og mener, at tiden dertil nu er inde. Der er en betydelig japansk befolkning der, og det lille øriges herredømme vilde blive modtaget af alle som en befrielse. Spanien kunde ingen alvorlig modstand gjøre.

I **Frankrig** er vedtaget en **alderdomspensionslov,** der ved statstilskud sikrer enhver arbeider, som i ti aar har været medlem af en privat pensionsforening, en minimumsindtægt paa sine gamle dage af 365 francs om aaret.

Det engelske underhus har valgt Mr. **Gully** til speaker.

Eksdronningen af **Hawaii** dømtes nylig for sin deltagelse i det sidste royalistiske oprør paa øerne til fem aars tvangsarbeide og 18,000 kroners mulkt; men regjeringen lod naade gaa for ret og lod hende slippe arbeidet. Hun skal blot sidde de fem aar i fængsel.

Venezuela trætter for tiden med al verden. De Forenede Stater prøver paa at stoppe det lille viltre land, der udsætter sig for at paadrage sig et europæisk protektorat. Forøvrigt vedbliver de at slaas og trættes saa smaat paa forskjellige kanter af Sydamerika.

Et rygte vil vide, at **armenerne** har indført vaaben i landet og i mai agter paa en bestemt dag at reise sig i oprør mod sultanen. Rygtet vinder dog liden tiltro og ansees nærmest som udbredt fra tyrkisk hold for at skade Armeniens sag. Gladstone har lovet en armenisk deputation at gjøre alt, der staar i hans magt, for det forpinte folk. Kanske har vi snart det ældgamle Armenia paany som en selvstændig stat og ifærd med at civilisere Asien vestenfra.

Nationbygning.

Flere amerikanske stater har foreninger, hvis opgave det er at værne om og bevare vedkommende stats historiske mindesmerker og naturskjønheder. Skulde det ikke være værd for os nordmænd at efterligne dem paa dette felt?

En grei, populær historie, der lagde an paa at give ikke netop kongernes biografier, men det norske folks liv, karakter, institutioner og udvikling gjennem tiderne, vilde vel heller ikke være afveien, særlig i en billig folkeudgave. Grei, oversigtsmæssig, kompakt og sand maatte den være og dog skrevet med den fart, det liv og den følelse, der kunde rive os alle med. Det vilde visselig hjelpe os betydelig til at lære os selv som folk at kjende og give os en sund og kraftig, men nøktern nationalbevidsthed.

Ikke mindre paakrævet skulde det vel være, ifald vi vil bygge et ordnet rige og et livskraftigt samfund her i landet, at faa rede paa vort kaotiske sprog. Og begyndelsen dertil maa være den fuldstændige ordbog over vort vanlige skriftsprog, som gjentagende er blevet omtalt her i tidsskriftet, og som efter et rygte nu virkelig skal være under udarbeidelse. Maatte den snart komme!

Landsmaalet har sin ordbog; men vort nye norske, fra det danske afledede bysprog savner endnu sin. At haabe paa noget kompromis mellem vore to norske sprog, der kunde føre til, at vi to millioner nordmænd ligesom de to hundre millioner anglosaksere nøiede os med et eneste sprog, er vel endnu for tidligt.

Forskjellige meddelelser.

— Nationerne vælger sig gjerne ørne eller løver, naar de faar lyst paa et „nationalt dyr“ i sit vaabenmerke. Men at et folk ganske koldblodig gaar hen og vælger sig en torsk til vaabenmerke, det er vistnok enestaaende. Det er imidlertid omtrent, hvad der netop er gjort af staten Massachusetts' befolkning og lovgivende forsamling. En torsk sees at hænge i repræsentanternes hus over præsidentens stol og omringet af buster af statens storheder. Den har længe hængt der, lige fra koloniens tidligste tider; men først iaar blev den høitidelig antaget som statens „nationale dyr“ — svarende til vor løve. Det var i anledning af den lovgivende forsamlings flytning til nye lokaler. Det bragte ogsaa torskens flytning under diskussion, og diskussionen vakte en populær bevægelse for torskens hædring. Det kulminerede i, at den under megen høitidelighed blev baaren i procession fra det gamle til det nye lokale af en dertil opnævnt deputation

og æresvagt. I den anledning har selvfølgelig befolkningen i de andre stater havt en god latter paa Bostonfolkenes bekostning. Bostons „nationale“ spise er ristede bønner og en sort brunt maisbrød. Det er kun i Boston, disse ting kan tilberedes med den rette duft og smag, og den kan ikke være god bostoner, som kan tænke sig en søndag morgen uden saadan frokost. Byens befolkning gaar derfor i vittighedsspalterne i de øvrige staters presse under navn af „bønneædere“. Nu er de blevet „bønneædere“ og „torsketilbedere“. Og paa billeder ser vi statens store mænd høitideligen bære sin torsk fra sal til sal mellem opstillede rækker af brune brød og bønnekrukker. De øvrige byer finder en særlig fornøielse i at rive godmodig ned paa Boston, fordi den er og vil være Unionens kulturcentrum.

Grunden til torskedyrkelsen er simpelt hen den, at torskefiskerierne i sin tid var Massachusetts-koloniens vigtigste erhvervskilde, og at diplomatiske saavelsom vaabenkampe en tidlang nærmest gjaldt dem. De lagde det materielle velstandsgrundlag, hvorpaa al senere udvikling er bygget. Derfor blev i sin tid torsken (af træ) ophængt i den lovgivende forsamlings sal, og derfor skal den fremdeles blive hængende der og minde om statens beskedne udspring og tidlige kamp- og slidhistorie. — Dette nærmest til underretning for folk, der skriver Amerikaskildringer til vor belærelse, at de ikke skal forledes til den tro, at det er torskens aandelige egenskaber, der har ledet til dens ophængning i Unionens første statskapitol.

— Ordet „norsk“ sees for tiden ofte i amerikanske blade og tidsskrifter. Der kjæmpes for noget, der kaldes den „norske lov“, det „norske system“. Paa ét punkt er man ivrig efter at efterligne os. Her ser man hen til os, som de viderekomne og de videstkomne. Det er i brændevinslovgivningen. Man vil efterligne vort „samlags“-system, og der er ingen tvil om, at det i Amerika, hvor kneiperne særlig blandt den talrige indvandrede befolkning spiller en stor og absolut demoraliserende rolle, vilde gjøre stort gavn. Ledende totalafholdsmænd og tidligere førere for forbudspartiet sees at have gaaet over til det „norske system“ som det mest opportune og som et langt om end moderat skridt fremad mod drukkenskabens stansning.

Teknisk kringsjaa.

— Flere amerikanske jernbanelinjer har allerede udrustet eller er ifærd med at udruste kortere stykker af sine veinet (hvor der er sterk lokaltrafik) med elektrisk drivkraft.

— Et kompani er nu dannet for at efterligne det elektriske Niagaraanlæg paa Amerikas vestkyst i staten Washington, hvor et mægtigt vandfald skal forsyne byerne Tacoma og Seattle med elektrisk drivkraft. Faldet er 16 km. øst for Tacoma og 45 km. syd for Seattle. Det endelige maal er at overføre 50,000 hestekræfter, men i de første aar venter man kun at udvikle det halve.

— Niagarakompaniet sees for øieblikket at ligge i underhandlinger med byen Buffalo angaaende overførelse dertil af 10,000 hestekræfter.

— Det lader til at være noget i én tidligere bragt notits, om at en kanadier skal have opfundet en metode, hvorved aluminium kan bibringes jernets eller staalets styrke. Opfinderen er den samme mand, som for et par aar siden opfandt den siden faraonernes dage glemte kunst at hærde kobber. Hans kanon og opfindelse skal nu prøves af de kanadiske og amerikanske regjeringer.

— I England har man med held anvendt en elektrisk strøm til at optø frosne vandledninger.

— De elektriske mellembysbaner har paa flere steder i de Forenede Stater allerede vist sig som farlige konkurrenter for de gamle dampjernveie. En linje (tilhørende *Reading*-kompaniet) har saaledes maattet reducere sine billetpriser til det halve!

— De Forenede Staters regjering skal netop sende en ekspedition under tre fremragende ingeniører, valgte af Cleveland, til Centralamerika for at undersøge paa det omhyggeligste den planlagte Nicaragua-kanal, forinden regjeringen indlader sig videre paa projektet. Finder denne ekspedition foretagendet udførbart for den sum, som af kompaniet er beregnet, saa er der vistnok al sandsynlighed for, at de Forenede Stater vil garantere kompaniets papirer og kanalens udførelse.

— Man lægger hurtig iver over i Amerika med at udnytte al den vandkraft, der findes, ad elektrisk vei. Aviserne nævner anlæg og projekter paa alle kanter. Det er jo ogsaa naturligt. Den elektriske kraftoverføring gjør det muligt at veksle en betydelig del af hidtil unyttet vandkraft i penge. Og Amerika er jo ikke rigt nok til ikke at trænge mere rigdom. Man benytter derfor de rigdomskilder, man har, og lader dem ikke ligge bare til stas.

Ny literatur.

Viljam Olsvig: Det store vendepunkt i Holbergs liv. — Fr. Nygaards forlag. — Bergen. — Kr. 1.50.

Det skulde synes vanskeligt nu at sige noget helt nyt om Holberg; men det har forfatteren gjort. Vi møder ham her under en helt ny synsvinkel og faar et overmaade interessant indblik i hans personlighed og liv. Skriftets forfatter har opdaget en side ved Holbergs liv, en hel række af vigtige kjendsgjernniger, som tidligere forfattere har overseet. Og derved forandres straks den hele opfatning af den store digter.

Den række kjendsgjerninger, som tidligere biografer har overseet, og som her trækkes frem for dagens lys, stilles i deres sammenhæng og faar lov at bestemme vor opfatning af Holberg, er dennes sterke paavirkning af engelsk literatur og aandsliv. Som man ved, opholdt Holberg sig i tre aar i England, det meste af tiden ved Oxford universitet. Og dette var i den mest paavirkelige alder, i aarene mellem de 21de og 24de. Han forelskede sig her ligefrem i engelsk karakter og aandsliv og blev en ivrig beundrer af flere af de samtidige engelske forfattere, hvis indflydelse paa hans egne verker er tydelig. Særlig gjelder dette Addison. Han vender tilbage til Danmark næsten som engelskmand og fuld af dyb foragt

for den tyske dannelse og tænkemaade. Gamle Holberg bliver" saaledes den første, der har arbeidet paa at løsrive os fra den udelukkende tyske paavirkning og sætte os i forbindelse med vore nære stammefrænder og aandsfrænder hinsides Nordsjøen. „Mit ansigt pleiede i gamle dage," siger han selv som ældre mand, „engelskmænd at rose med de ord; 'han ser ud som en engelskmand.' Men karakteren er end mere engelsk. Det behagede mig dette folk; og jeg behagede igjen folket, hvis sæder og interesser man har seet mig gjengive i mine skrifter med en forunderlig lighed . . ."

Og naar vi i Peder Paars læser:

„Ak, jeg er ei poet, Jeg kan ei saadant rose.
Jeg kan fast ingen ting poetisk male af.
Den, dertil var bekvem, nu ligger i sin grav,"

saa er det den samme aar, som dette skrives, afdøde Addison, Holbergs yndlingsforfattter, der menes.

Paa denne vis forklares da ogsaa meget i Holbergs liv, der ellers synes uforstaaeligt. Vi finder ham i Danmark som den i dobbelt forstand enestaaeade mand. Dannelsen om ham er tysk. Ingen kjendte og ingen havde agtelse for den engelske literatur. Ingen anede, at der pulserede et aandsliv mod Vest. For saadant saa man blot hen til Tyskland og Paris. Holberg finder det derfor som oftest ørkesløst engang at nævne de forfattere, han delvis efterligner og ynder. Ingen vilde kjende navnene engang.

Merkeligt er det visselig, at, ifald skriftets forfatter har ret, ingen før nu har opdaget dette saa vigtige bidrag til Holbergs forstaaelse. Skriftet virker aldeles overbevisende. Forfatteren har gransket nøie og lagt betydeligt arbeide paa sit studium, delvis udført under ophold i Oxford. Han fremstiller en hel række af hidtil upaaagtede udtalelser af Holberg selv, hvori denne paa det sterkeste betoner denne engelske indflydelse.

Skriftet maa kaldes merkeligt og er af mere end rent literaturhistorisk betydning. Det vil med interesse blive lagt merke til, om de lærde evner at bringe noget afsvækkende argument mod forfatterens nye kjendsgjerninger og nye opfatning.

Jacob Hilditch: Vandreliv. Billeder og indtryk. — Gyldendalske boghandels forlag. — Kjøbenhavn.

Disse „billeder og indtryk" fra Tyskland, Irland, Italien og Amerika, hvoraf nogle allerede har fundet sine læsere gjennem „Dagbladet", vil læses med virkelig og rolig fornøielse af enhver. De er forfatterens minder og indtryk fra kortere udflugter omkring i verden og gjør selvfølgelig ikke fordring paa at være videnskabelig udtømmende og indgaaende skildringer af de fremmede forhold; men de bærer ofte det fremmede steds stemning og atmosfære helt slaaende og behagelig ind paa en, som f. eks. i den levende malte skisse „Paa sidespor". — De er fra sidespor alle disse billeder og indtryk. Forfatteren har ikke reist fra hovedstad til hovedstad eller fra storby til storby, taget ind paa de store hoteller og der skrevet for tyvende gang en skildring af vedkommende kjendte og ofte afbildede sted. Han har taget sidesporene, forladt turistruterne, vandret paa egen haand ud paa landsbygden, ud til afsides, forladte smaabyer, langt fra larm og braak og kosmopolitisk handelsliv, og her har han drevet omkring paa de stille gader, talt med de indfødte, lært dem at kjende og drukket stedets stemning ind gjennem alle porer, — og derved er billederne og indtrykkene blevne til. „Det er saa rart med det," siger forfatteren selv, „naar jeg i et fremmed land ser tre, fire jevne borgere sidde sammen, prate smaaprat om smaat kjøbmandskab, lidt havebrug, en storstadsreise eller lignende, der tydelig klarlægger, at det er jevne folk fra en eller anden snurrig liden smaaby; ja det er, som sagt, saa rart med det; — da faar jeg slig brændende lyst til at se, hvordan disse karle har det hjemme." Saaledes har han mellem Stralsund og Strelitz seet en af de rare kanalskuder, der opgiver sig at hede „Hermine" og høre hjemme i „Barth". Til „Barth" maa da forfatteren.

Man vil forstaa, at paa denne vis fremkommer der i en dygtig, ligetil og fængslende fortællers hænder interessante og værdifulde ting, der ofte giver en mere af et indblik i det fremmede land end hele bunker af hovedstadskorrespondancer og lærde beskrivelser. Selvfølgelig ser forfatteren blot glimtvis og fragmen-

tarisk, og man vilde vistnok føres paa vildspor, dømte man det hele land efter disse „billeder“. Men de er værdifulde bidrag til forstaaelse af den fremmede verden og i sig selv interessante og vakre. Forfatteren har en sund, bred sympati for alt egte „folkeligt“. Han liker de jevne mennesker og interesserer sig for dem og derfor evner han ogsaa at tegne dem, — tegner dem undertiden saa vakkert og saa sympatisk, med en bred pensel i enkle træk, at en selv maa holde af dem, og at billederne bliver smaa mesterverker i sin art.

Carl Schøyen: Melodier. — Edv. Magnussens forlag. — Kristiania.

Forfatteren af den lille digtsamling er sytten aar gammel. Ved denne oplysning bliver samlingen en hel merkelighed. At meget er lidet mere end rim og ord, at stemmen er spinkel, tankerne faa og finspundne, og poesien mere sommerdagslegende end dyb, alvorlig og gribende, vil alderen mere end forklare. Det merkelige er, at forfatteren synes at bevæge sig med vidunderlig lethed mellem ord og rim, at eie en sjelden evne til at forme sproget i velklingende vers om sine stemninger og tænker. Det klinger. Og der hviler over det bedste en egte og dugfrisk, om end noget spæd poesi. Samlingen giver ubetinget løfter. Om de vil blive indfriet, faar tiden vise. Forfatteren har øiensynligen misundelsesværdig magt over ordene; om han ogsaa har noget at bruge denne magt til, er det endnu for tidligt at sige. Han har meget at vinde, meget at udrette, meget at opleve, skal han kunne udgive en digtsamling, naar han er 22—23, der da tør kaldes merkelig eller endog livsberettiget. Tvilsomt kan det vel imidlertid ikke være, at vil han med omhu værne om og udnytte det pund, naturen har givet ham, saa kan han lægge mangen god sten paa vor literaturs tempelmure. Men meget let maa ogsaa et saadant talent kunne dunste bort i absolut intethed. I de næste fem aar maa den unge forfatter se at vokse og udvikle sig meget, skal han faa noget at fylde sit talent og nære sin sprogsans med.

Henrik Jæger: Illustreret norsk literaturhistorie. — 21de hefte. — 90 øre. — Hjalmar Biglers forlag. — Kristiania.

Tegnerudgaven af Holbergs komedier. — Hefte 13. — Ernst Boyesens forlag. — Kjøbenhavn.

Leo Tolstoy: Krig og fred. — 5te hefte. — Pris 50 øre. — Lehmann og Stages forlag. — Kjøbenhavn.

Gustaf Uddgren: Balders återkomst. — Pris 2.50. — Gustaf Chelin's forlag. — Stockholm.

Halfdan Christensen: Digte. — Gyldendalske boghandels forlag. Kjøbenhavn.

Kaptain Caignet: En soldats fortællinger. — Gyldendalske boghandels forlag. — Kjøbenhavn.

Jacobe: Magdalene Thoresen. — Gyldendalske boghandels forlag. — Kbh.

— *Jernbaneselskaberne i de Forenede Stater* betragtes gjerne af folkets masse som rene udsugere. Faktum er imidlertid, at meget faa jernbaner betaler mere end gode bankrenter, og at de fleste ikke giver rimelige procenter af byggekapitalen. En mængde af dem er stadig fallit eller paa fallittens rand. I 1893 gik 74 jernbaneselskaber fallit. Disse selskaber repræsenterer tilsammen 46,000 km. jernvei. I 1894 maatte 38 kompanier med henved 12,000 km. jernvei gaa fallit og stilles under administration. Den indviklede kapital beløb sig i 93 til henved 3 milliarder og i 1894 til henimod 1½ milliard. Omtrent samtlige fallitter skriver sig fra Syden og Vesten. Der var ingen i Ny Englandsstaterne. — 42 bankerotte jernbanekomplekser med tilsammen 9000 km. jernvei og en værdi af 1200 millioner kroner solgtes i 1894 ved tvangsauktion.

Nordiske tidsskrifter.

Nyt tidsskrift. — 10. hefte. — *Vilh. Andersen:* Dansk literatur i 1894; *Olav Johan-Olsen:* Det tredje rige; *Bernt Lie:* Professor Hieronimus.

Nyt tidsskrift. — 11. hefte. — *G. Guldberg:* Udviklingsproblemer; *Gerhard Munthe:* Maleren professor Dahl. Af Andreas Aubert; *Gerhard Schelderup:* Roman, drama og musikdrama; *G. Armauer Hansen:* Endnu nogle bemerkninger i anledning af Bjørnsons indlæg om arv.

Naturen. — 3. hefte. — *O. Nordgaard:* Norske naturforskere: G. O. Sars; *P. Waage:* Argon, et nyt grundstof i luften; *dr. A. Miethe:* Fotografi med naturlige farver; *J. Deniker:* Flyvende krebsdyr; *Herman Wilda:* Forvandling af søvand til ferskvand uden destillation; *dr. Otto N. Witt:* Thermometrets historie; Mindre meddelelser: Temperatur og nedbør februar 1895.

Ord och Bild. — 3. häftet. — *Helena Nyblom:* Danske konstnärer från 30talet; *Paul Rosenius:* I kungsmarken; *Per Hallstrøm:* Herr Nils i Wierstad; *Werner Søderhjelm:* Finlands yngre finska literatur; *Hans Larsson:* Oscar Wildes esteticism; *Gustaf Frøding:* Fredrik paa Ransätt.

Svensk tidsskrift. — 2. häftet. — *I. Flodstrøm:* Om statens ingripande i näringslifvet; *Karl Nordby:* Evolutionsläran och kristendomen; *Max Hirsch:* Om hypnotism och suggestion; *P. O. W.:* Hvad er arbetsresultatet vid våra läroverk.

Samtiden. — No. 2—3. — *Georg Brandes:* Shakespeare i hans digtnings mørke periode; *Peter Egge:* Digte; *Ellen Key:* Sveriges moderneste digter Carl Jonas Ludvig Almquist; *Thoralv Klavenæs:* Lille Eyolf; *Theodor Madsen:* Sjælelivsskildringen i vor tids literatur; Oversættelser.

Samtiden. — No. 4. — *Johan Fredrik Vinsnæs:* To prosadigte; *Herman Bang:* Bergens scene; Oversættelser.

Finsk tidsskrift. — 4. hefte. — *M. B. Schybergson:* Johan Henrik Kellgrens minne i Finland; *Frith. Neovius:* Folkskoleförhållandet i landskommunerne med särskildt afseende å landets nordlige delar; *Annie Furuhjelm:* Den moderna teosofien; *Alexis v. Kraemer:* Anatole France; *Olga Torckell:* I sensommarnatt; *F. G.:* Frithiof Neovius; I bokhandeln.

Finsk tidsskrift. — 3. hefte. — *C. G. Estlander:* Den sidsta striden inom Finska nationen i Upsala; *G. Schauman:* Den belgiska valreformen; *P. Noedmann:* Gustaf Filip Creutz og Magnus Sprengtporten; *Juhani Aho:* Förbjuden frukt; *Pierri Loti:* Klostret på Sinai bärg.

For kirke og kultur. — 4. hefte. — *Christopher Bruun:* Hvorledes kan kirken under de nuværende forhold modarbeide fritænkeriet; *Otto Ahnfelt:* Om Grundtvigs kirkespeil; *Thorvald Isaachsen:* Gerhard Hauptmann; *Anathon Aall:* Græsk aandsliv; *L. Schrøeder:* Fredrikskirken i Kjøbenhavn; *Yngvar Brun:* Camilla Collett.

Tilskueren. — Marts. — *C. Ussing:* Upartiskhed hos dommeren; *Axel Steenbuch:* Kys; *Knud Faber:* Serumbehandling af difteritis; *Johannes Jørgensen:* Léon Bloy; *J. Jensen:* Fagforeningerne; *Vald. Vedel:* Fortællinger.

Nordisk tidsskrift. — 3. hefte. — *F. Meldahl:* Den protestantiske kirkebygning; *Tor Hedberg:* Leconte de Lisle; *A. U. Bååth:* Några forntidsbilder från de norska kolonierna i Västerhafvet; *E. Wrangel:* Hvad folket sjunger; *Niels Møller:* Holger Drachmanns melodramer.

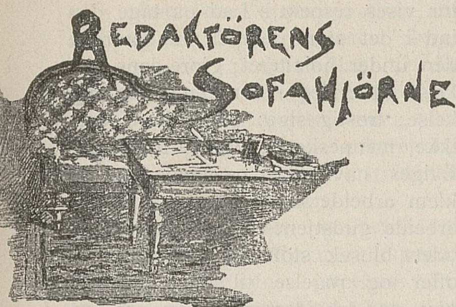

Der er sandhed og retmæssighed i guldkalvens tilbedelse ogsaa. Den er røgelse og dans værd, — protestere, hvo der vil. Den viser menneskene en slet tjeneste, der sønderslaar den eller gjør dens dyrkelse under alle former til synd. Der er én maade, hvorpaa vi netop maa lære at dyrke baade Gud og Mammon. Det er efter min formening en af de ting, som den opvoksende slegt burde lære med al flid og under dygtig undervisning og ledelse. Emerson havde atter ret, da han sagde, at ifald de filosofer, moralister og religionsforkyndere, der stadig tordner mod menneskenes lyst til penge og rigdom som en synd, fik denne lyst kvalt og udslukket, vilde samfundet straks falde fra hinanden og ende i kaos og oprindeligt barbari. Den katolske domkirke indeholder mange smaa altere, hvor mange forskjellige helgener tilbedes. Bagom alt og alle staar dog for katoliken guddommen selv. I livets store kirke er der ogsaa mange altere, og paa et af dem har guldkalven ret til at staa.

Jeg mener det fuldt alvorlig. Jeg tror, vort samfund og menneskene i det hele lider dybt ved det skarpe skille, vi har sat (paa en maade, hvorpaa det visselig ikke oprindelig var ment) mellem „Gud og Mammon“. Vi har splittet livet, som skulde være et, i to uensartede dele, hver med sine tanker, idealer og motiver. I idealernes navn forkyndes der foragt for den materielle rigdom, som vi dog, hver eneste en, ifald vi ei vil sulte ihjel eller leve paa andres arbeide eller rigdom, maa ofre til. En saadan kunstig frembragt sindets splittelse kan jo ikke andet end skabe uro og ufred i sjælen. Folk lærer at skamme sig ved det, som maa til. Og derved bliver de let hyklere.

Eller de er praktiske folk og indser, at guldkalven maa tilbedes — rigdommen maa agtes og søges, — og da idealernes forkyndere stiller sig fiendtlig derimod, slutter de, at de ikke kan have noget med dem og deres at bestille, og foragter idealerne og alt i livet, der ligger høiere, end guldkalven kan løftes. Og saaledes fremkommer den usalige splittelse mellem det ideale, finere, høierestræbende liv og det praktiske, nødvendige stræv. Og deraf følger igjen onder og feilsyn i tusental. Idealisten tror, han kan leve paa bare idealer, og foragter forretningsmanden, der trofast og stadig bygger grundvoldene, baade for vore luftslotte og vore samfund og gjør det muligt for os andre at eksistere. Og den praktiske mand paa sin side føler og gjengjælder denne foragt, som naturligt er. „Mennesket lever ikke uden brød,“ læser han. „Det lever ikke af brød,“ forkynder idealisten. Og saa foragter de gjensidig hinanden og slaas, naar anledning gives. Det falder ingen ind at læse, som det staar: „Mennesket lever ikke af brød alene.“ En stor sandhed i faa ord. En sætning, der burde kunne sammenknytte det praktiske og ideelle liv, digter og kjøbmand, bonde og videnskabsmand, ingeniør og prest og give

dem gjensidig agtelse for og forstaaelse af hinandens værd og virke.

Skulde det ikke ligge ganske nær at sige: — Penge er ikke andet end et ombytningsmiddel, der repræsenterer velstand; og velstand er mad og klæder; hus og hjem; eksistence og sikkerhed; frihed fra nød, savn og sult; fritid, komfort, civilisation; bøger, teater og renlighed; grundlaget for alt høiere liv. Ilde gaar det det folk, der begynder med at bygge sit hus ovenfra og glemmer grundlaget — fundamenteringen; det vil sige den materielle udvikling, velstanden. Det bliver aldrig til noget. „Kjøbmandsnation" var i lang tid Europas skjældsord mod England. Saa en vakker dag, da kjøbmændene havde lagt solide grundmure for et storslagent samfund, kom Shakespeare, Byron og de andre, og senere Darwin, Spencer og den hele hær af høvdinger, som har skrevet aandens love for det moderne Europa. De var kjøbmandsbyer de smaa italienske republiker med, hvor i tidens fylde Michel Angelo, Raphael, Dante og alle de verdensstore fremstod. Historikerne fortæller os, at det var guldtørsten, som først satte liv i disse norditalienske byer, lysten til komfort og velstand. Industrien vaagned først. Guldkalven dyrkedes først. Saa kom musernes dyrkelse bagefter. Gaa til selve det gamle Hellas, og man vil utvilsomt finde det samme.

Men hvorfor saa fordømme eller hyklerisk foragte det, som er nødvendigt, det, som i denne verden er en forudsætning for alt godt? — Lad os lyse rigdomslysten i kuld og kjøn. Lad os uden videre sætte guldkalven op som et billede, der tør vises respekt. Lad os tage den ind i det store tempel; underordne den under høialteret; gjøre dens dyrkelse til et led i den ene sande dyrkelse; trøstig sige: „uden brød lever ikke mennesket", og derfor i den Eviges navn lad os med fynd og klem arbeide for det og kalde det arbeide gudstjeneste og løfte det op uden blusel, stolt og værdigt, som offer og røgelse til den Gud, der gav os arbeidsstyrken og arbeidsevnerne og skrev den lov, at alt, hvad aand heder, skal hvile paa materiel grund. Men lad os straks gaa videre og sige: „Men af brød alene lever ikke mennesket"; lad os derfor med samme iver arbeide paa at skaffe frem det mere, der skal til for at leve; og lad de to livssfærer gjennemtrænge hinanden og blive til en eneste — idealt-praktisk.

Saa lad os leve, tænke, forstaa og føle, at vi kan bære vor idealisme med os paa kontor og i verksted, paa gade og torv; af saadan art lad idealismen være og af saadan art vort praktiske liv. Løft det sidste op, giv det første livets varme og virkelighedens soliditet. Bort med et liv splittet mellem deilig drøm og fæl virkelighed og giv os isteden en ideal virkelighed, deiligere end drømmene, solidere end det, vi nu tilbeder som den eneste mulige realitet.

Pløi og saa, men læs Ibsen desuden og snap en tanke nu og da fra Esaias, Dante og de andre, som har været oppe over skyerne paa forklarelsens bjerg og seet Guds planer og modeller for livet hernede.

Kast dig med al din kraft i arbeidet, i forretningen; tæl penge og skriv summer, og studér med al din styrke paa at øge rigdom, og tak din Gud for evner i den retning;

men glem ikke, at evner giver ansvar, og at intet menneske „lever for sig selv alene“. Tag til dig rigelig af den næring, der er mere end brød; lad hjertet vokse, lad sjælen vide sig ud, og din forretning vil ogsaa vokse, og du vil bære den og din stilling kongelig.

„Naar vi ser en mand med ro i sindet, en virkelig mand,“ sagde Emerson, „saa synes intet os værd at gjøre, uden netop hvad han gjør. Pløier han, er det som jorden lægger sig blankere, federe, vakrere i hans furer, end vi nogensinde saa det før.“

Jeg maa være enig med Garborg, naar han finder, at hvad jæderboerne trænger mest er — silden, sildestimerne igjen som i gamle dage; blank, fed, deilig sild, der kan blive til blanke kronestykker og gaa som en blinkende, frugtbargjørende strøm af velstand ud over det fattige land og folk. Lad silden komme, og mørket viger nok i tidens fylde, og surheden og uvidenheden og trangheden overvindes. Ja, man tage mig ikke ytringen ilde op, men guldet er en stor og veltalende missionær og kulturbærer. Jeg tror, det er den engelske historiker Lecky, som paaviser — hvad der jo er naturligt nok —, at alle aandelige opsving i historien skyldes et forudgaaende materielt. Først kommer guldet, saa muserne. Først Kolumbus, saa Luther og videnskabens gjenfødelse.

Og hvad Garborg udtaler med hensyn til Jæderen, kan efter min formening anvendes paa vort hele land. Det er pengene, som mangler. Grundlaget. Brødet. Hvad nytter det vel i denne verden at have en prægtig sjæl, har man intet legeme? Hvad nytter evner i overflod og tanker i mangfoldighed, naar brødet mangler, — silden den blanke, som bliver til sølv og guld? Og hvad hjelper os de nydeligste luftslotte, naar de mangler grundmur?

Det er grundmuren, som mangler endnu her i Norge. Guldet. Pengene. Velstanden.

Hvor alt skulde skyde fart, havde vi dem! Hvor evnerne skulde spire, hvor aandslivet skulde blomstre, hvor her skulde kvidre af sang; og hvor trangsyn, smaasyn og ildsyn, pessimisme og alt andet ondt skulde fly paa dør, bare det klingrede godt i folkets pengeskrin. Det er merkværdigt, hvor de pengene faar livets maskineri til at løbe jevnt og stilt, hvor de borttager rynkerne af ansigterne, løfter paa de neddragne mundvige, sætter glans i øinene, fart i kroppen og liv i sjælen. Hvem i al verden trætter efter en god middag? Hvem griner, naar fadet er fuldt? Og hvem er pessimist, naar man er frisk og har nogle kroner i lommen? Ikke Schopenhauer engang, som man ved, — uden til adspredelse og aandsmotion i sine bøger. — Lad bare silden komme, og Schopenhauers bøger bliver staaende ulæste paa sine hylder, og Ibsen skriver en jublende hymne til livets og alle de mangfoldige gode menneskers pris.

Det er vore forretningsmænd, som maa bortargumentere pessimismen hos os, — ved guldstykker. Faa kobbertraadene slængt om Rjukans og Sarpens nakker og de hvide skumsstrømme sat til at træde væven og spinderokken for os, og I skal se, literaturen ændrer tone og kvidrer og jubler saa deilig, I bare vil.

Ja, nu har jeg for min del siddet her i Sofahjørnet et par aar og seet mig om, og seet, at her er stygt og trangt og smaat paa mange kanter; at her er forhold, under hvilke det næsten bliver en menneskepligt at blive pessimist og trænge al latter og glæde tilbage. Jeg har følt den kolde, klamme luft, der lægger sig over os og skaber alle disse rynkede og sure ansigter. Og jeg har hørt klager af alle sorter, — en del, hvortil det eneste rimelige svar er: „Skam dig, din døgenigt!“ og andre, der skjærer en i hjertet. Og jeg har seet og seet og lyttet og lyttet og kommet til det resultat, at det i Garborgs ord, for en stor del (vær saa snil at lægge vel merke til de udhævede ord!) er „silden“, som mangler, — pengene. Her er for lidet af dem. En mængde i vort norske samfund sidder jo og halvsulter. Kvinder males som mellem møllestene af en stor barneflok paa den ene side og fattigdom eller pengemangel paa den anden. Det er kanske tvilsomt, om selveste Epiktet kunde holdt sin filosofi og sit humør vedlige under saadanne forhold. Og manden, som gaar der og sveder og luder som et andet pakdyr og maa se paa, at alt hans stræv intet nytter, at den kvinde, han elsker og faktisk vilde dø for (og saa smaat holder paa at dø for med), smaaknuses, tynes tildøde . . .! For min del siger jeg som general Booth under meget lignende omstændigheder overfor problemet om de fattiges frelse: „Vi kan ikke frelse deres sjæle, har vi ikke først noget med til deres legemer; jeg orker ikke at præke omvendelse til dem, kan jeg ikke gjøre det med et brød i hver haand.“ Saa her, at præke mod pessimisme under forhold som de ovennævnte, det skal der et flintehjerte til; — først silden; først pengene, først tømmerne over Rjukans og Sarpens nakker.

Folk bliver smaalige, naar hver øre maa tælles; der er ikke raad for det. Der vil vokse misundelse, ondskab og styghed der, hvor den ene ikke kan leve, medmindre en anden dør eller sulter. Slige forhold er jo forfærdelige. Og hvor skal vore sangere kunne synge glade sange med en tom mave? Det er for meget forlangt af kjød og blod. Hvor kan man vente sig et lyst syn paa livet der, hvor en ung mand med evner ser alle veie til at bruge dem stængte? Selv Carlyle, der tordnede mod alskens klage, maatte indrømme, at den mand, der ikke kan finde vei til at benytte sine evner og vise sig selv og andre, hvad han duer til, han har ret til at klage.

— Det er „silden“, som mangler. Jeg ved nok, den unge mand, jeg nævnte, og sangerne allesammen, foragter og haaner en saadan tanke, at „de paa nogen vis skulde være afhængige af sild og guld og forretningsmænds praktiske sans, dygtighed og iver.“ Men det hjelper nu lidet, de er det alligevel og bliver det, indtil tidernes ende: „Thi,“ som Paulus skrev, „vi er lemmer paa et og samme legeme.“

Og tænk at sidde bortover landet i smaa hul; fængslet der; ude af stand til at komme ud eller bort; bare nødt til at gaa og føle dag ud og dag ind, hvor trangt det er! Og manden i næste hul lige ilde faren, og alle naboerne omtrent lige ilde ude. Det er sandt, det var meget bedre, om de alle saa det fra den lyse side og lo istedenfor at græde. Men det er nu ikke saa let, det. De prøver kanske undertiden paa det,

men smilet ender vel ofte for dem i et grin og latteren i krampegraad. Livet kan være haardt nok til sine tider, selv om en ikke har nøden for døren og kan gyde rundelig af penge paa livsstormens bølger; men mangler pengene . . . ! Ja, da bliver det mere, end mennesker kan bære uden at tabe det meneskelige. De knuses. De gaar under. De sløves. Tænk bare at staa midt i en dyb, hjerteskjærende sorg, og mangle de nødvendige skillinger til at kjøbe sig fri fra livets rent ydre friktion; at maatte slides og rives paa alle kanter, laane og tigge penge sammen til det nødvendige! — Der skal jo mere end menneskekraft til saadant.

Det er ikke at undres over, at folk i saadanne pengetrange forhold gaar og bliver sure, bitre, grætne og mismodige, at de smaabider og smaanapper efter hverandre og misunder hverandre. Veien dertil er saa altfor let og bred.

Og hvor pengene mangler, mangler alt andet. Der maa spares end mere paa bøger end paa brød, for det sidste maa man nu have. — Hvor fattigdommen huserer, rækker man sjelden til det mere end brød, som mennesket trænger for at leve. Smaat bliver det med boghylden, og smaat med fornøielser af noget værd. Og hvor boghylden er mager, fritiden kort, og bekymringerne mange, bliver tankerne faa, og aandslivet bart og goldt. Livet bliver lavloftet, sjælen skrumper sammen, selv hjertet faar ofte svindsot. Der bliver mere og mere troldsligt rundt om; fornøielserne og adspredelserne af stadig lavere art; — ølglas for digterne; vinskab for bogskab; cigarer for tanker og tilsidst brændevinsrusen istedenfor livsglæden. Og saa potenseres pessimismen og mismodet stadig, til de dybeste dyb naaes.

Mere sild, mere guld, Rjukan og Sarpen helt tæmmet, — det er, hvad der trænges, hvad alt bunder i. Lad bare velstanden komme, lad bare en del dygtige forretningsfolk komme og sætte hjulene til at spinde og pengene til at rulle, og her vil lysne ordentlig op i landet. Velstand, saa den fem og tyveaarige mand uden frygt kan sætte bo med sin tyveaarige brud, ligegyldigt hvilken samfundsklasse de tilhører. Velstand, saa vi kan faa mere plads i vore hjem, slippe at stues for tæt og for meget sammen. Velstand, saa vi kan faa raad til at vaske os ordentlig. Saa vi kan puste lidt i strævet af og til, tage os en liden ferie med en udflugt; komme paa landet, se Guds natur og Guds verden. Saa vi kan faa tid til at leve. Saa vi kan ofre lidt paa bøger — endog paa de dyre og gode (det er bedrøveligt, at alt godt koster ikke saa lidet). Saa vi kan tage tid til at tænke. Saa vi kan leve og samtidig lade leve, som det heder i Amerika; slippe at føle, at vi maa vinde frem paa andres bekostning, tjene ved deres tab, leve paa deres død. Saa vi kan afse lidt rimeligt til skoler og biblioteker og faa raad til at opdrage vore børn, som de burde opdrages og som de kan opdrages, hvor pengene ikke mangler . . . .

— Aa, man skulde se, hvor det vilde lysne, og hvor folk vilde friskne til og blive modige og kjække og rette i ryggen. Der vilde blive slig velvilje, at det vilde blive en lyst at leve. Vi vilde kappes om at gjøre hinanden godt. Den moralske bedring vilde være forbausende. Der vilde komme en hidtil ukjendt vær-

dighed og ro over folket. Og menneskene vilde blive vakrere (paa samme vis som medlemmer af de velstaaende klasser altid i det store hele er vakrere end andre); armekommandoen vilde finde, at mandskaberne bedredes rent mirakuløst som soldatermateriale.

Men lad mig nu ikke blive altfor slemt misforstaaet. Jeg har ikke sagt, at rigdommen er alt eller er det bedste og største i livet; jeg har bare sagt, at den er nødvendig for et samfunds intellektuelle og moralske trivsel. Og jeg har ikke sagt, at den enkelte i samfundene, som de nu er, bør søge rigdom for enhver pris eller fremfor alle andre ting. Tvertom, jeg mente tydelig at sige, at Mammon skal dyrkes med samme sjæl, i samme stemning og efter samme principer, hvorefter Guddommen selv dyrkes og blot som en del af denne dyrkelse; at moralen skal tages med paa kontoret; og at den gamle, vamle lære — der er bespottelse mod en ren og fuldt ædel gjerning — om, at „forretning er forretning", og at deri er der „saalidt broderskab som i kortspil", skal glemmes og aflæres. Isteden maa det læres, at forretning er ogsaa gudstjeneste og mennesketjeneste, og at broderskabet netop gjelder de forhold, der bringer os sammen i livet, — markedet mere end selskabssalen. Den skilling, du vilde skamme dig ved at stikke i lommen, ifald englene saa til, skal du lade ligge, og den krone, du ikke trænger, vil du lade gaa did, hvor trangen er, ifald du er den helstøbte, harmoniske personlighed, du vil være. Og jeg haaber paa den tid, da den dygtige forretningsmand vil betragte sin evne til at „gjøre penge" mere som et til samfundets tjeneste end til egen berigelse betroet talent; da han saa lidt som den dygtige general eller statsmand vil søge at tjene det mest mulige paa det arbeidsbidrag, han yder samfundet. Da og først da kan forretningsmanden vente, at hans evner og virkefelt skal blive ydet helt den ære, som med rette tilkommer dem. Det er ikke mig, der behøver at være rig; det er samfundet. For mig kan det, som forholdene er, trods alle tab være bedre at være fattig som Job paa sin skarndynge.

Vi klynker og klager og finder livet bedrøveligt. Jeg for min del er absolut overbevist om, at 75 pct. af klynken og klagen stansede den dag, „silden" kom til landet, for at beholde det garborgske billede, den dag velstanden fordobledes eller tredobledes. En del nye industriveie aabnet, lidt mere fart i forretningslivet, og vi vilde straks merke opgang i humøret og ændring i den moderne filosofi.

Og selv om pengene mangler: slog vi os sammen allesammen om at bygge landet istedenfor at trække i det hver vor vei; tog vi ordentlig fat med ærlig vilje i stort som i smaat paa at bygge det, befæste det, forskjønne det; uddybe og berige livet; organiserede vi os derom, som andre landes mennesker gjør; — saa lysned det ogsaa betydelig; og med lysningen kom kanske evnerne til at opdrive den større velstand. Hvorfor i al verden gjør vi da ikke det, vi kan, for at bedre livet, heller end at sidde og dreie paa øinene, sukke og klage og diske op i bøger om al elendigheden. Lad os tappe den

ud, — baade den og myrene. Faa det nødvendige apparat istand. — Afholdsfolkene arbeider bra. Skal noget andet monne, maa der jo først sættes en stopper for den pengestrøm, som nu i form af brændevin rinder tilspilde udover landet, og for den raahed, dumhed og tykhudethed, som deraf avles. Men der skal mere til. Raaheden og uvidenheden selv maa angribes. Var jeg diktator i Norge, organiserede jeg først og fremst af professorer, forfattere, kunstnere og adskillige praktiske folk et foredragsbyraa og sendte en hel hær af folk med foredragsmapper udover landet; lod dem gaa fra by til by og fra bygd til bygd med det paalæg at udrydde raahed og uvidenhed, sprede lys, tanker, interesser, varme, motiver, idealer, ædlere tænkesæt, finere følelsesliv. Jeg spared ikke paa pengene til den institution. De kom nok igjen! Jeg søgte at holde den gaaende som en art aandelig kjæmpemaskine til landets drænering, rydning og opdyrkning. Pessimisterne kunde blive kuldragere, om ikke andet. Og naar de saa, at arbeidet monnede og livet lysnede til i flekkevis, saa gav de snart pessimismen en god dag.

Men, desværre, vi har ikke diktatorer i Norge, og de, som kunde give os den aandelige kjæmpemaskine, vil ikke, og de, som inderlig gjerne vilde, kan ikke, — pengene mangler igjen. Atter „silden“, som det staar paa. Altid det samme, hvordan vi snur eller vender os.

Det er til de dygtige forretningsfolk, til foregangsmændene paa det felt, vi faar sætte vort haab. Lad dem faa guldet til at flyde lidt rigeligere, og maskinen kommer nok, svartsynet svinder, og landet bliver bygget.

Ja, den, som eiede geniet til at tjene penge og kunde give det som bidrag til land og samfund! Den slags tjeneste har vort fædreland virkelig meget behov. Den, der eier det, vil for altid jage Schopenhauer og hele hans følge af landet. Han vil bringe selve mesterens logik til taushed.

Notitser.

— *Njassaland* i Afrikas hjerte vil visselig med det første blive et af verdens største kornproducerende lande. Jordbunden er bugnende rig, og klimatet ganske sundt. Der er nu sytten dampskibe og 120 seilskibe og læktere i fart paa Njassasøen. Hidtil er der særlig lagt an paa kaffeproduktion.

— Den store jernbanelinje — en af de vigtigste i Amerika — *New York Central* skal, heder det, benytte *elektrisk drivkraft* for alle tog mellem Niagara og Buffalo (55 km.).

— *Madagaskars* erobring har hidtil kostet Frankrig ca. 50 millioner kroner. Erobringen skal nu snart begynde!

— De Forenede stater betaler aarlig i eller til Europa *foruden handelsbalancen* ca. 1300 millioner kroner! — Heraf falder 370 millioner paa amerikanske Europareisendes konto; andre 370 millioner paa fragter betalt fremmede skibe; 280 millioner er fremmede personers rentepenge paa amerikanske papirer og andre 280 millioner fremmedes fortjeneste ved forretningsoperationer i de Forenede Stater.

— Her er en interessant tabel over *verdens kulproduktion,* samt landenes udførsel og indførsel af kul i 1891. De Forenede Stater og England tilsammen producerer over 70 pct. af alt kul (deraf England 40 pct.) og forbruger 63 pct. De Forenede Stater forbruger mere end England.

	Produktion.	Forbrug.	Netto udførsel.	Netto indførsel.
Storbrittanien og Irland	185,479,000	145,365,000	40,114,000	
Forenede Stater	150,506,000	149,161,000	1,345,000	
Tyske rige	73,852,000	68,158,000	5,550,000	
Frankrig	26,502,000	35,190,000		9,688,000
Belgien	19,676,000	15,399,000	4,277,000	
Østerrig-Ungarn	10,212,000	13,348,000		3,136,000
Rusland	6,018,000	7,746,000		1,726,000
Spanien	1,262,000	3,114,000		1,863,000
Italien	289,000	4,193,000		3,904,000
Sverige *)	198,000	1,815,000		1,617,000

Tabellens interesse ligger deri, at kulforbruget er et temmelig godt maal paa landenes industrielle udvikling.

— I staten *Massachusetts* er der nu ca. 1500 km. sporvei, hvoraf blot 165 km. hestesporvei, resten er elektriske baner.

*) Muligens indbefatter tallene her ogsaa Norge.

— *Forskjellige lyskilders effektivitet.* Følgende tal er fundne for den del af den anvendte energi, som ved forskjellige lysmidler ytrer sig i form af lys, — for lyseffektiviteteten altsaa:

Petroleumslampe	0.073	pct.
Gasflamme	0.33	-
Elektrisk glødelampe . . .	1	-
Elektrisk buelampe . . .	3.875	-
Magnesiumlys	15	-
Sollys	31	-
Geissler rør (elektriske udladninger gjennem fortyndet luft	32.7	-
Ildfluens lys	100	-

Det er med en art Geissler rør, at Tesla eksperimenterer i haab om at finde en maade at anvende dem paa i det praktiske liv. Som man ser, vilde han derved kunne haabe at udnytte en kraftkilde 33 gange bedre end ved glødelamper.

— *Englands magt i Indien* skal efter en vis literær korrespondent til *Statist* være i stor fare. Han sammenligner den engelske administration med en mand, der sidder og ryger paa en krudttønde. De indfødte tropper er alle fiendtligsindede. At de ikke gjør oprør, skyldes kun den omstændighed, at de hverken har penge eller kanoner, og at jernbanerne er i regjeringens haand, men hvis en gang de store lehnsfyrster vilde hjælpe dem, vilde det straks gaa løs. Man foragter regjeringen, fordi den bevarer freden paa grænserne og i Afghanistan ved at udbetale store pengesummer. Man beklager sig over maaden, hvorpaa de indfødte officerer behandles. De gamle jordeiere sætter deres eiendomme til; aagerkarlene kjøber dem. De indfødte finansmænd er de eneste, der beskyttes. Regjeringen tager kun hensyn til den materielle udvikling. Uden tvivl er imidlertid denne beretning aldeles overdreven.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND V. 15. MAI 1895. HEFTE 9.

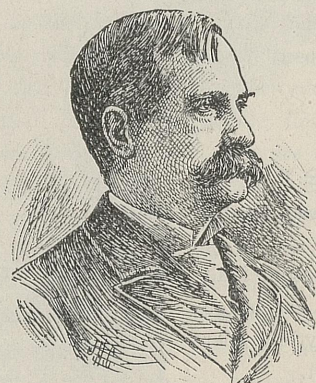

Carroll D. Wright, hvis portræt og haandskrift her bringes, er vel kjendt i kredse, hvor statistik udgjør en væsentlig interesse. Han er formodentlig den Nye Verdens første statistiker og har særlig indlagt sig fortjeneste af arbeiderstatistiken, som vel under ham er blevet drevet til større fuldkommenhed end noget andet sted. Han er ogsaa en mand dybt interesseret i det sociale spørgsmaal, hvis mange sider hans virksomhed har givet ham god anledning til at sætte sig ind i. Han hører til dem, der finder, at spørgsmaalets fulde og greie løsning er tidens store krav. Et par artikler af ham om spørgsmaalets stilling i de Forenede Stater vil vistnok være i alle socialt interesserede læseres friske erindring. — Han er født i 1840; studerede lovkyndighed og blev advokat i 1865. Er en Massachusetts-mand og var i 1871—72 medlem af denne stats senat. Fra 1873—88 var han chef for Massachusetts' arbeiderstatistiske bureau. I 1880 stod han i samme stat i spidsen for folketællingen med al dens statistiske arbeide, og i 1885 udnævntes han til chef for arbeiderbureauet i Washington *(Commissioner of the Bureau of Labor)*, en post han siden under skiftende regjeringer har indehavt. Han er nu ogsaa den nationale chef for folketællingsapparatet og for al national statistik *(Superintendent of the Census)*. — Han er en mand, der nyder almen agtelse og anseelse uanseet partistandpunkt og ligesaavel blandt arbeidere som arbeidsgivere.

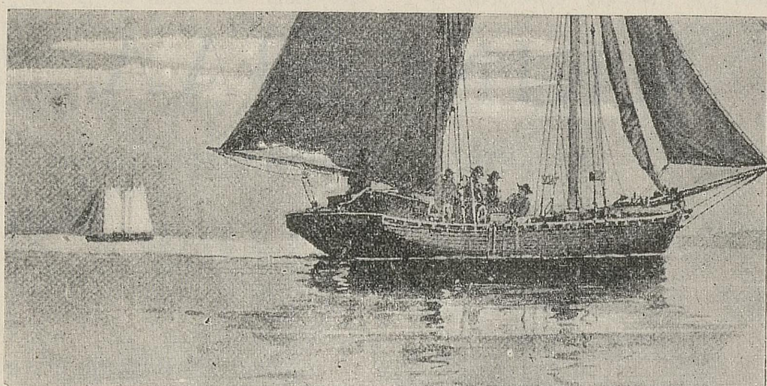

Perlefangsten
og dens farer.

(Efter **H. Phelps Witmarsh**, i „*Cosmopolitan*").

Der er grader i dykning ligesom i alt andet. Den dykker, vi i havnene ser lægge grundvolden til dokker og bølgebrydere eller undersøge skibes bund, er én art. Han har ofte været murer, før han antog dykkerhaandteringen, og skjønt hans arbeide kræver adskillig mekanisk

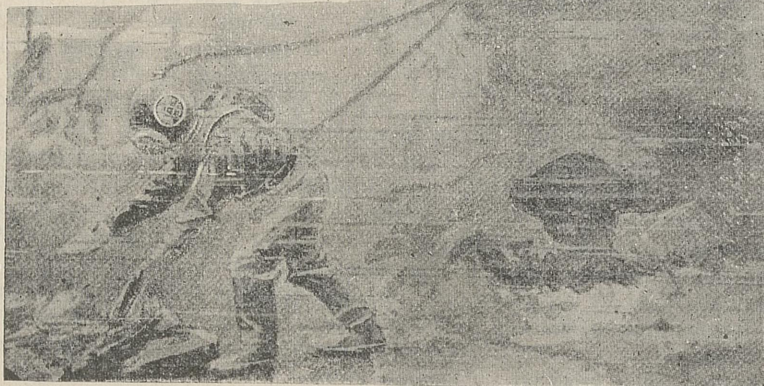

færdighed og indgaaende kjendskab til dykkerdragtens indretning, er den dog fuldstændig farefri i sammenligning med vragdykkerens eller perledykkerens. Jeg holder mig i det følgende væsentlig til perlefiskeriet i de australske farvande.

Ved første gry af dag stiger blaa røghvirvler iveiret fra alle baade paa perlegrundene. Dykkerens frokost bestaar af brød og kaffe, og selv dette maa han nyde i yderst smaa portioner; thi en fyldt mave vilde gjøre ham anpusten og arbeidsudygtig. Saasnart den første solstrime viser sig over horisonten, lægger fiskeren bort sin pibe (thi naturligvis røger han), gaar hen til faldrebet og tager hjelmen paa. Ordre gives nu om at „pumpe væk", øieglasset skrues til, — et høit plask, endel bobler, en hurtig stramning af linerne, og dagens arbeide er begyndt. Hvor længe han maa opholde sig under vandet, beror paa arbeidets natur, tidevandets stigning og vandets dybde; eller med andre ord, det beror paa, hvor stor anstrengelse der kræves. Paa atten eller tyve favne vand er den mindste bevægelse anstrengende; selv det at aande falder besværligt, og ti minuters ophold er mere end nok. Paa tre eller fire favnes dyb derimod er det ikke nødvendigt at stige op til overfladen igjen, før efter flere timers forløb.

Paa perlegrundene er hvide arbeidere saa sjeldne, at man intet andet valg har end at leie et mandskab af kanakaer eller malayere, og de ni tiendedele af perlefiskernes mandskab er af sidstnævnte nationalitet. Deres hyre beløber sig til 30—40 kroner maaneden, og de er ganske flinke sjøfolk. Men et slemt træk hos dem er, at de er saa forræderiske. Ingen venlighed kan sikre en deres troskab; deres medfødte hang til forræderi holder dykkeren uafladelig paa sin post.

En af mine venner, der altid havde gjort sig det til regel at behandle „sine gutter" med den største venlighed og hensynsfuldhed, blev med koldt blod gjennemboret af dem og kastet overbord. Da han kjæmpede for at komme ombord igjen, thi stikket havde ikke været dødeligt, blev hans fingre skamferede med en øks, og da han svømmede hen til en nærliggende baad, heiste slynglerne seil og strøg afsted med hele hans eiendom. Mere end en stakkels fyr er blevet ynkelig kvalt af sit malayiske mandskab; de stanser kun lufttilførselen. Andre er blevet gjennemborede, naar de sov, og atter andre er blevet forgivne. Og skjønt de skyldige i de fleste tilfælde er blevet fakkede og gjort kort proces med, er det dog aldrig lykkedes at sætte en stopper for de forfærdelige tragedier, der stadig væk bliver opførte.

Farer under dykningen forkommer langt hyppigere, end den uindviede egentlig kan have ide om. Der er saa meget ved dykkerens arbeide, der ikke paa forhaand kan beregnes, at det er et under, at ulykkestilfælder ikke oftere indtræffer, end de gjør. Jeg ved en erfaren dykker, der mistede

livet, fordi glasset for ansigtet ikke var skruet fast. Hvorledes det kunde være kommet løst, er en gaade; alt, man ved, er, at da han blev trukket op, manglede ansigtsglasset.

En dykker kan resikere at miste livet ved at rive sin dragt istykker paa skarpe fjeldstykker eller koraller, hvorover han ofte maa bane sig vei. Eller der kan komme noget i uorden ved luftpumpen, i hvilket tilfælde han kvæles, eller luftrøret kan tvindes eller briste, med samme skjæbnesvangre udfald. Men den største fare, der kan tilstøde en perledykker, er at blive hængende fast i bunden. Det overveiende antal dødsfald blandt dykkerne skyldes denne aarsag, og det er selvforstaaeligt, hvor let man kan vikle sig ind i noget nede paa sjøbunden.

For det første maa man huske, at en dykker, der er interesseret i sit arbeide, og ellers under alle omstændigheder i virkeligheden ser meget lidet omkring sig. Det begrænsede skue, han har gjennem det lille ansigtsglas, forhindrer ham fra at se andetsteds end ret frem. Man kan i virkeligheden sammenligne et saadant ansigtsglas med straalerne fra en blændlygte; den kaster lys paa det punkt, mod hvilket den er rettet og lader alt omkring i mørke. Det skulde synes, som om dykkeren maatte kunne dreie hovedet fra den ene side til den anden, og denne antagelse er for saa vidt korrekt. Men man maa ikke forveksle dette med at kunne dreie hjelmen fra den ene side til den anden, hvilket er den nødvendige betingelse for at kunne se sig omkring. Hovedet bevæger sig uafhængig af hjelmen, og for at dreie denne maa hele legemet dreies. De fleste dykkere lægger sig vistnok ogsaa til en egen svingende gang, naar de gaar paa bunden, — svinger kroppen fra den ene side til den anden, for at faa en saa stor udsigt som muligt. Men selv da er det forbausende, hvor meget man ikke ser. En dykker kan gaa lige i en andens fodspor og dog finde ligesaa mange skjæl, som den, der kom først.

Desuden er den bund, der er rig paa skjæl, ialmindelighed bedækket med alle slags sjøvækster. Ikke smaa mosarter og dvergkoraller, men svampagtige vækster, der er ti eller tolv fod høie og tredive fod i omkreds nede ved foden, koralstammer, der ser ud som kjæmpemæssige paddehatte, som staar paa hovedet, og sjøvifter, der er tyve fod brede og næsten lige saa høie, og uhyre klæbrige planter, — alle er de solid fæstede til den klippe, dykkeren skal befare.

Luftrøret og linen om livet er det, hvori dykkeren bliver hængende, og dette skyldes igjen skjødesløshed fra den vagthavendes side. Der er hundre maader, hvorpaa dykkeren kan komme til at hænge fast, men to eksempler fra min egen erfaring, vil være tilstrækkelige til at illustrere dette. —

Jeg havde ikke været dykker mere end tre uger, da det første tilfælde indtraf. Det havde paa et hængende haar kostet mig livet, og det kom saa yderlig uventet, at det gav mig en lærepenge, som jeg aldrig har kunnet glemme. Det gik saaledes for sig.

Jeg havde i flere timer holdt paa at arbeide paa en rigtig god skjælbund i ti favners dyb; og da jeg omkring middagstid havde posen fuld,

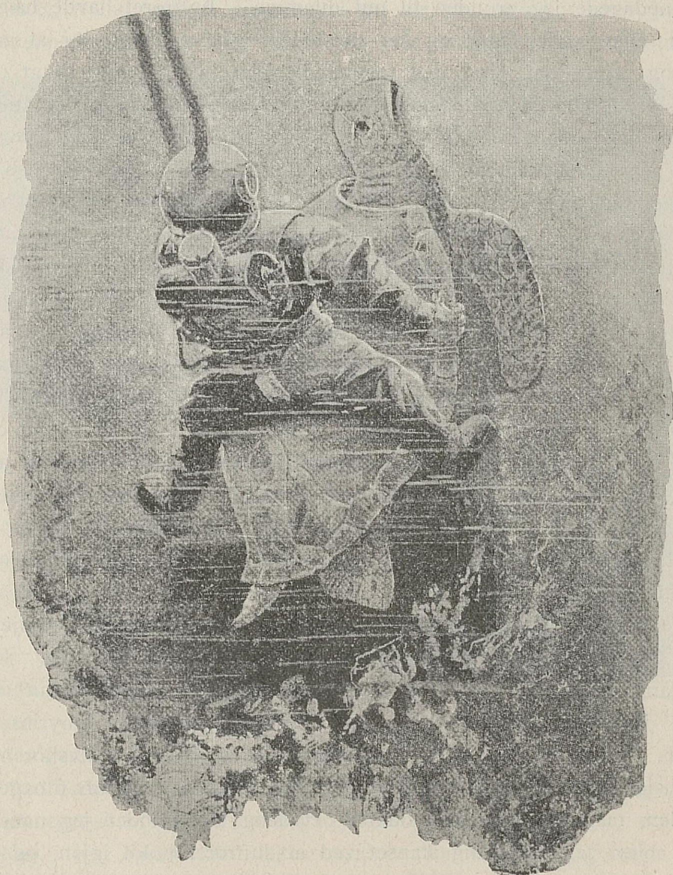

En egen sport.

skruede jeg luftventilen til for at gjøre mig lettere og gav det vanlige tegn til at hales op. Linen, jeg havde om livet, strammedes, og jeg følte mig snart løftet opover. Jeg holdt netop paa at blive i godt humør ved tanken paa frisk luft, da jeg pludselig kjendte et ryk under den venstre arm, og i samme øieblik stansede farten. Førend jeg kunde opdage, hvad der var i veien, blev luftrøret slidt ud fra under min arm, og jeg styrtede med

hovedet nedover, medens mandskabet i baaden sled af al magt i livsnoren, saa jeg blev hængende med hovedet ned og benene op. I begyndelsen gav jeg mig ikke tid til at tænke over, hvad der var hændt. Al aandsnærværelse forlod mig, og jeg kjæmpede og skreg som en gal. Jeg følte mig i en fælde, og jeg var vanvittig ræd.

Da jeg efter en stunds forløb var kommet mere til sans og samling igjen, opdagede jeg grunden til mit dilemma. Luftrøret havde hægtet sig fast et eller andet sted, og det eneste der var at gjøre, var at gaa ned igjen og gjøre det løs. Jeg regulerede først luften i min dragt og slap saameget ud, som jeg kunde undvære; thi i min nuværende situation steg al luften op i benene og bragte dem til at flyde op. Dernæst prøvede jeg paa at gjøre mandskabet forstaaeligt, at de skulde slippe mig ned igjen; men alle mine ryk i livsnoren forfeilede sin hensigt. De holdt standhaftig linen stram og prøvede hvert andet minut paa at slide mig over paa midten, og havde ikke dragten været saa solid, som den var, vilde det vistnok være lykkedes dem.

Jeg fik siden høre, at paa dækket var de saa skræmte allesammen, at de intet kunde gjøre. Men endelig havde de forstand nok til at signalisere efter hjælp, og da jeg en halv times tid havde hængt midt imellem bunden og overfladen, blev luftrøret endelig løsnet nedenfra af en anden dykker, og jeg blev halet op, mer end taknemmelig over endnu engang at være istand til at sætte benene i deres rette stilling. Hele denne hændelse blev foraarsaget af en skjødesløs lineholder, der istedenfor at holde snoren stram hele tiden lod den slakkes og slæbe langs bunden, indtil den fattede rundt en koralstok.

Den anden gang, jeg blev hængende fast under vandet, var jeg mere erfaren, og det var kun denne min erfarenhed, der reddede mig. Det var dennegang sterkt tidevand og skjæl i massevis. Optaget af mit arbeide, banede jeg mig vei saa hurtig som muligt gjennem en labyrint af sjøvækster. Ved at se mig tilbage opdagede jeg pludselig, at livsnoren havde hægtet sig fast om en stor svampagtig plante og da jeg løb tilbage for at løsne den, maa luftrøret være slaknet betydelig; thi forinden jeg naaede livsnoren blev jeg pludselig stanset ved at luftrøret holdt igjen, og da jeg vendte mig om, opdagede jeg, at ogsaa det havde fattet rundt en lignende plante. Strømmen var saa sterk, at skjønt mandskabet alt i et gav mere tom, da de udentvil tænkte, jeg var stanset for at samle op skjæl, var jeg dog ikke istand til, at røre mig af pletten. I et eneste øieblik gik hele det forfærdelige ved situationen op for mig. Det vilde i det høieste vare et minut, før luftrøret sprængtes, eller hjelmen sledes af mig. Der var ikke tid til at betænke sig. Jeg forstod, det var nødvendigt at skjære røret over og stole paa, at luften i dragten ikke vilde slippe op, før jeg var halet

ombord. Det lykkedes mig at signalisere efter mere luft. Jeg skruede til den ydre ventil, for at ikke en eneste partikel af den dyrebare gas skulde slippe ud, og stod færdig med kniven til at skjære røret over. Som jeg stod saaledes, randt sveddraaberne nedover mit ansigt, og haanden skalv; det er nemlig ingen let sag at afskjære sig selv al lufttilførsel paa otti fods dybde. Mere og mere spændt blev linerne; men jeg maatte have mere luft i dragten og ventede til aller sidste øieblik. Endelig skar jeg røret over, snappede den korteste ende og løb saa hurtig, jeg var istand til, hen til den plante, som livsnoren hang fast i, og styrtede hen til baaden, idet jeg skreg og signaliserede: „Træk mig op! Træk mig op!“ Signalet besvaredes øieblikkelig, og jeg følte mig løftet gjennem vandet med usædvanlig hurtighed. Men før jeg naaede overfladen, var det forbi med min styrke, og jeg tabte bevidstheden.

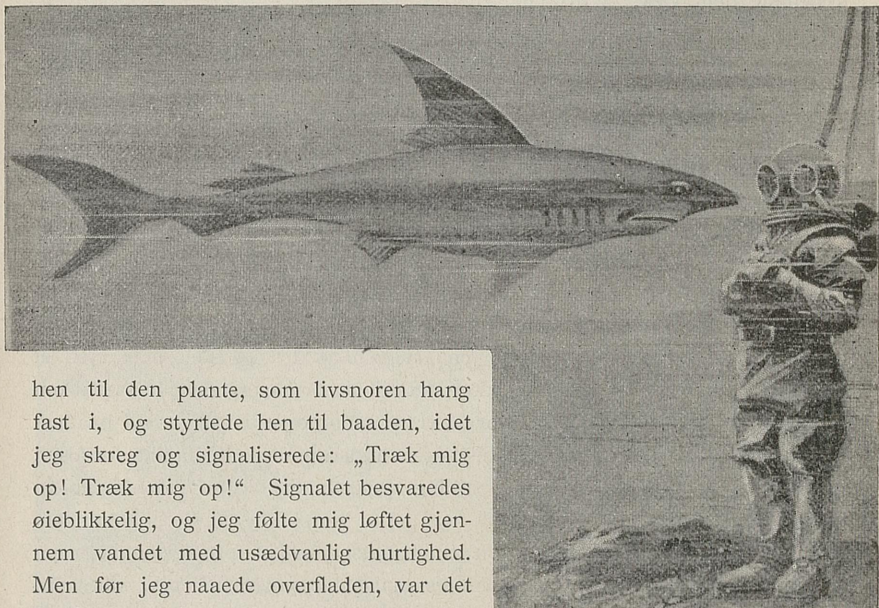

Ubehageligt selskab.

Man fortalte mig efterpaa, at jeg var ganske sort i ansigtet af mangel paa luft, da man endelig fik mig op paa dæk.

Den egenskab, dykkeren mere end nogen anden trænger, er aandsnærværelse. En mand, der ikke besidder denne egenskab, burde aldrig iføre sig dykkerdragten; thi er det nogensteds i verden man trænger et klart hoved, saa er det under vandet.

Farer, der skyldes hai og andre dybets uhyrer, tror jeg dog er mere indbildte end virkelige. Jeg har aldrig hørt tale om, at nogen dykker med rustningen paa, er bleven angrebet af nogenslags fisk. Men skjønt man i almindelighed erkjender, at haien ikke angriber dykkeren i sin dykkerdragt, kan den dog ofte give ham en alvorlig skræk i livet. Jeg har smurt haser og løbet paa bare livet ved synet af en stor fisk, som jeg indbildte mig

var en hai, og jeg glemmer aldrig den rædselsfulde følelse, der paakom mig, da jeg første gang kom i mere intim berørelse med et saadant havuhyre. —

En hurtig bevægelse fra dykkerens side er tilstrækkelig til at skræmme bort den største dybets indvaaner. Dersom man aldrig saa lidet forholder sig aldeles rolig, finder man sig øieblikkelig som midtpunkt for en beundrende tilskuerklynge af fisk, der med aaben mund og øine betragter det for dem merkelige individ. Men den mindste haandbevægelse er nok til at skræmme dem væk.

En fisk eller rettere et dyr, der betragtes som en god fangst, er skilpadden. Enkelte perlegrunde vrimler af dem og dykkerne passer altid paa at have godt forraad af ferskt skilpaddekjød. Fangsten af den er uhyre morsom, ikke mindst fordi der er lidt fare forbunden ved den. Før man er rigtig inde i metoden, kan man nemlig resikere at faa et bid af kjæver, der kan trænge gjennem en perlemusling, eller, hvad der er endnu værre, at blive bortført af skilpadden. Vegten kan variere fra hundre til seks hundre pund, saa de er meget vanskelige at haandtere. Skilpaddefangsten undervand foregaar paa følgende maade: Man nærmer sig sagte dyret bagfra, springer op paa ryggen af det, og idet man med et fast greb i kanten af skallet trykker det til sit bryst, giver man signal om at trækkes op. Skilpaddens hoved er vendt opover i retning af baaden, og da den ikke kan bevæge sig i nogen anden retning (bestandig forudsat, at man kan holde den i samme stilling) gaar turen til overfladen forholdsvis hurtig for sig.

Undersøisk fiskefangst er en af de mest yndede fornøielser, man har paa perlegrundene, og en morsommere maade at fange fisk paa kan man vanskelig tænke sig. En af folkene holder paa dækket den ene ende af linen, medens dykkeren stiger ned med krog og agn og skjuler sig mellem høie planter eller klipper, som det kan falde sig. Istedenfor som almindelige fiskere at lade krogen synke, holder han den flydende nogle fod over sit hoved ved hjælp af kork eller træstykker. Naar saa fisken har agnen vel i munden, sætter dykkeren krogen i den ved et heftigt ryk og signaliserer til manden ovenover at han skal hale ind tømmen. Jeg glemmer aldrig, hvor komisk torsken ser ud, naar den har bidt paa krogen. Katfisken styrter sig over agnen og sluger den i et glefs. Men torsken aabner rolig sin uhyre mund og gaber flegmatisk over krogen — ofte over korkstykkerne ogsaa — aabner derpaa sine af naturen store øine paa vidt gab og synes at svulme op af bare sinne. Som om den først nu er kommen paa, at noget bør gjøres, styrter den vildt afsted i alle retninger.

Under vandet forstørres alt i en saadan grad, at man synes at være kommen til kjæmpernes land. Det er en snurrig følelse, første gang man er under vandet og vil gribe efter en gjenstand med begge hænder, og man saa merker, at man let kan holde den mellem pege- og tommelfinger. Jeg blev ved en leilighed meget skræmt ved at se et væsen af uhyre størrelse nærme sig mig; det forekom mig at være en blæksprut, og jeg syntes tydelig at kunne skjelne lange følehorn, der paa alle kanter omgav

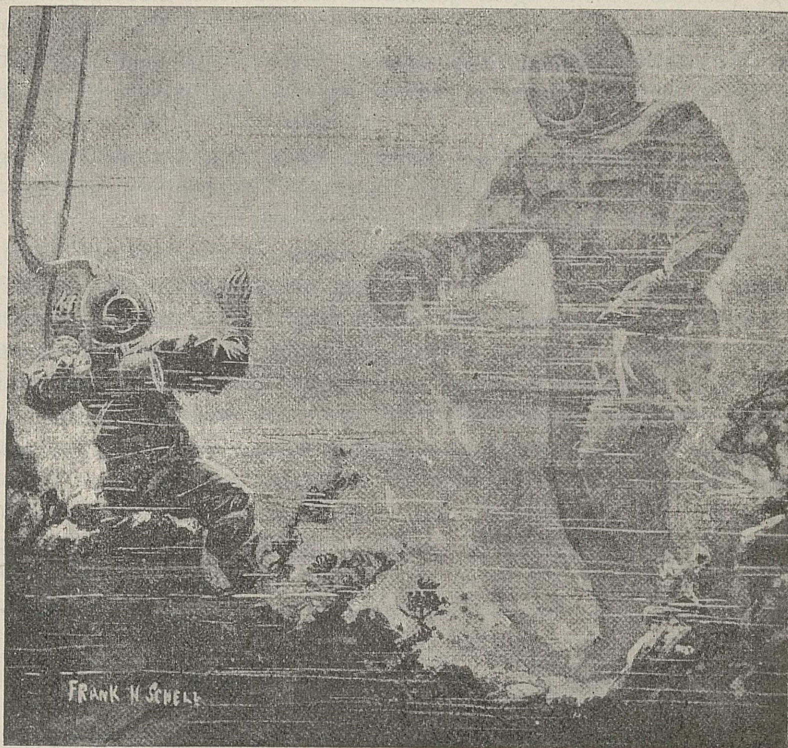

„En uhyre skyggeagtig skikkelse“.

det. Som det kom nærmere, steg hjertet op i halsen paa mig, og jeg skulde netop til at sparke mudderet op fra bunden for at gjøre vandet ugjennemsigtigt, da jeg opdagede, at aarsagen til min skræk ikke var noget mere foruroligende end en anden dykker, og følehornene var hans egne lemmer.

En uhyre, skyggeagtig skikkelse, der var omkring femten fod høi og bred i samme forhold, med hænder som smaa skinker og et hoved saa stort som en tønde, stod for mig. Han bevægede sig med langsomme

skridt, og hans tunge blysaalede støvler rørte op mudderet til en hel sky bag ham, og hans eneste kyklopøie funklede med spøgelsesagtig glans. Jeg maatte tænke paa kjæmperne fra „Tusen og en nat“, og skjønt jeg vidste, det var et almindeligt menneske, betoges jeg dog, som han kom nærmere, af en uhyggelig følelse, og det manglede ikke meget paa, at jeg havde taget benene fat.

Som jordens overflade forandres efter de forskjellige klimatiske forhold, saaledes varierer ogsaa sjøbundens udseende efter breddegraden og vandets dybde.

Tropevandene saavelsom tropelandene har den yppigste vegetation og den rigeste farvepragt, og fiskene udmerker sig ligesom planter og fugle ved sine brogede farver.

Dette undersjøiske, evige sommerlandskab med dets uendelige og rigt afvekslende skjønheder kan ikke fremmales i en kortfattet beskrivelse som denne. Det maa sees for at kunne forstaaes.

Medens jeg skriver, farer taagede minder om dets storslagne skjønhed gjennem mit hoved. Snart ser jeg for mig en slette med store underlige regnbuefarvede blomster, der gratiøst svaier frem og tilbage, snart en undersjøisk klippehule, hvis indgang er dækket af purpurrød fløilsagtig mos; snart en klynge orchideer med blodrøde aarer, snart en flæk med den hvideste sand bedækket med turkisblaa sjøstjerner eller en lund af koraller og lyserøde eller hvide havfruvifter, besatte med lysende, orangefarvede kaurisskjæl.

Jordens alder.

(Efter prof. **C. A. Young** i „*Cosmopolitan*“).

I den sidste tid er spørgsmaalet om jordens alder beregnet efter jordskorpens temperaturforhold atter kommet paa den videnskabelige diskussions dagsorden.

Ved at trænge ned i jorden finder vi, at temperaturen stiger i gjennemsnit med 1^0 Fahr. for hver femtiende fod (1^0 C. for hver nittiende fod). Gaar man nu ud fra den antagelse, at jordkloden engang var en glødende masse med en ensformig høi temperatur, at selve denne masse var ensartet helt igjennem og ledningsevnen for varme ogsaa en og den samme, saa bliver det fra de givne temperaturmaal muligt tilnærmelsesvis at beregne jordens alder eller den tid, der er medgaaet til dens afkjøling og opnaaelse af dens nuværende tilstand.

Lord Kelvin (tidligere Sir William Thomson) udførte denne vanskelige beregning efter en metode af egen opfindelse allerede for 30 aar siden. Han gik ud fra en begyndelsestemperatur af 3—4000^0 C. for jordmassen og fandt da, at jordens alder maatte ligge mellem tyve og fire hundre millioner aar. Han ansaa et hundre millioner aar for at være den sandsynligste værdi. Beregningen var utvilsomt korrekt, og resultatet er siden blevet temmelig almindelig antaget, trods visse geologers protester, idet tiden forekom dem for kort til at forklare fjeldlagenes dannelse og dyre- og plantearternes udvikling.

Nu har nylig professor Perry, en tidligere elev af Lord Kelvin og allerede velkjendt for sit arbeide paa den elektriske videnskabs omraade, berigtiget sin lærers beregning.

Han paaviser, at resultatet bliver et ganske andet, ifald vi opgiver lord Kelvins antagelse om jordmassens ensformige sammensætning og varme ledningsevne og isteden gaar ud fra, hvad der er langt mere sandsynligt, at klodens indre ophedede masse leder varme meget bedre end jordskorpens lag. Fra dette udgangspunkt kommer han ved sine beregninger til det resultat, at jordens alder er nærmere femten hundre end ét hundre millioner aar, og at en alder af tre eller fire tusen millioner aar ikke er usandsynlig!

De bedste autoriteter erkjender den matematiske nøiagtighed af professor Perrys beregning og udvikling. Lord Kelvin har ligeledes selv indrømmet dens væsentlige rigtighed, kun med forbehold overfor de antagne tal for de indre og ydre lags forskjellige ledningsevne. Han har paabegyndt en række forsøg for at bestemme fjeldarternes varmeledningsevne under forskjelligt tryk og temperatur, og vil paa denne maade erholde virkelige data istedenfor løse gjætninger at lægge tilgrund for beregningerne.

Kateder-socialismen.

(Efter prof. dr. Julius Wolf i „*Zukunft*“).

Den tyske kateder-socialisme traadte frem i dagen i 1871. Men dette var kun det endelige udslag af en lang forudgaaende udvikling paa den teoretiske nationaløkonomis omraade.

Allerede i firtiaarene dukkede retningens første blænkere op. Disse forløbere blev rigtignok ikke lagt synderlig merke til og er forlængst glemt. De havde faaet sine impulser fra Frankrig, hvor St. Simon, Fourier og Proudhon affødte en ny „skole“ med navne som Villonné, Fregier og

først og fremst Buret. Dennes i 1844 udgivne bog om arbeidernes elendighed i Frankrig og England blev af Blanqui betegnet som „det dygtigste hidtil fremkomne manifest mod den engelske industrialismes udskeielser.“ Nogen virkelig „skole“ med et fuldt udviklet system kom det dog ikke til; det blev med et slags „sukkervands-socialisme“, som søgte at dække samfundets gabende saar med alskens virkningsløse plastere og dulmende omslag. —

Denne bølge slog fra Frankrig ind over Tyskland. Det første navn, den løftede paa sin skulder, var Jena-docenten Lafaurie, der i 1848 udgav sin „Handelens historie i forhold til national økonomi og offentlig etik.“ Baade han selv og hans verk er gaaet i glemmebogen; men han er dog den første bevidste forfægter af de tanker, som siden blev den tyske kateder-socialismes program. Han lader Adam Smiths efterfølgere høre ilde for deres tilsidesættelse af videnskabens kritiske side til fordel for en begrebsmæssig deduktion af almen-love for produktionen og kræver i strænge ord en udjævning af modsætningen mellem den moralske ide og det praktiske livs forhold ogsaa paa de materielle interessers omraade. Ifølge Lafaurie har nationaløkonomien til opgave at undersøge, „om den raadende produktion og fordeling af livets goder staar i ret forhold til menneskets bestemmelse, om der bydes alle leilighed til aandelig og legemlig at udvikle sig i overensstemmelse med kulturens krav.“ „Denne sin høie opgave“ havde nationaløkonomien endnu dengang „aldrig begrebet“.

At udtale saadant er at tage den senere kateder-socialisme ordet af munden. Men Lafaurie gjorde ikke sin anskuelse til gjenstand for nærmere begrundelse eller udførelse. Han stiftede heller ikke nogen skole. Som hans eneste forgjænger kan nævnes den engang bekjendte hessiske demokrat og senere medlem af Frankfurter-parlamentet, Wilhelm Schulz, som i 1843 udgav en bog om produktionens bevægelse (en historisk-statistisk afhandling til grundlæggelse af en ny stats- og samfunds-videnskab). Her hævdes det, at den usle samfundstilstand først og fremst har sin grund i statens retsorden; dernæst vender han sig polemisk mod frihandelsskolen og udtaler, at kun den „mest skrigende egoisme og den absolute tankeløshed“ kan afvise kravet paa en rimelig andel i arbeidets frugter med den erklæring, at den udvidede adgang til grunderhvervelse og erhvervsfrihed giver alle og enhver ret til at erhverve og nyde eiendom. „Thi denne personlighedens tomme, abstrakte ret til at tilegne sig den for vedkommende individualitet passende andel af tingenes verden er for den fattige ikke andet end Tantalus' helvedes-ret til at hungre efter frugter, han ikke er istand til at faa fat paa; og just derfor bliver det livets og videnskabens opgave at skjænke den i luften svævende ret fast bund og indhold for alle medlemmer af samfundet.“ Forfatteren var ingen videnskabsmand;

hans skrift var kun en livlig skreven opfordring til ikke at fæste blind tiltro til den gjældende nationaløkonomis slagord.

Baade Lafaurie og Schulz var smaa profeter, som ingen menighed vandt sig. Tiden var endnu ikke moden; den herskende økonomilære maatte først være drevet ud i sine yderste konsekvenser paa selve virkelighedens omraade.

Af netop samme grund sporedes heller ingen øieblikkelig virkning af det første store videnskabelige verk, som reiste stillads for den senere kateder-socialismens bygning: Heidelbergsprofessoren Karl Knies' „Politische Oekonomie vom Standpunkt der geschichtlichen Methode" (1853). Knies krævede „etiken" gjenindført i nationaløkonomien. Hans ord lyder: Machiavelli, hvis logik endnu pulserer i saa mange statsvidenskabelige teoretikeres tankegang, drev etiken ud af politiken; den nyere filosofi (Spinoza) drev til overflod etiken ud af selve etiken, idet den gjorde den om til en fysik; hvad Machiavelli udførte i politiken, gjorde Adam Smith i nationaløkonomien. Dette maatte gjøres godt igjen; nationaløkonomien maatte tages historisk og ikke løbe fra etikens krav.

Bogen gjorde ingen opsigt; først et fjerdedels aarhundre senere kom den til hæder og værdighed.

I femtiaarene var det frihandelens stjerne, der var i opgaaende. Politiske førere med Schulze-Delitzsch i spidsen stillede sig i dens tjeneste og fik dags- og brochurepressen med sig. Dens teorier rykkede ind i haandbøger og lærebøger. Foreninger stiftedes til fremme af dens princip. Tilslut samlede dens tilhængere sig i en vidtspændende organisation, der i 1858 afholdt den første „Volkswirtschaftlicher Kongress". Til denne sluttede sig alle og enhver, der vilde gjælde for at sidde inde med skjøn paa økonomisk videnskab og for at føre fremskridtet som skjoldmærke. Det er ogsaa store ting, dette parti fik gjennemført i retning af økonomisk, social og politisk frigjørelse. Den tyske toldforening, næringsfrihedens indførelse, stavnsbaandets løsning, giftermaalsfriheden, myntenheden kan dette parti tilskrive sig æren for. Men da industriens vækst bragte arbeiderspørgsmaalet ind i verden, magtede partiet ikke længer at følge med i sin egenskab af fremskridtsparti.

Det var i 1862, at en arbeider-centralkomite i Leipzig sendte skomager Vahlteich og cigararbeider Fritzche til Berlin for at opfordre fremskridtspartiet til at optage almindelig stemmeret paa sit program. De fik en daarlig modtagelse og vendte skuffet hjem igjen. I februar 1863 vendte de sig i sin raadvildhed til Lothar Bucher, Rodbertus og Lasalle om raad. Lasalle svarede straks. Han udsendte sit „aabne svarbrev", og dermed var den socialistiske arbeiderbevægelse sat i fart i Tyskland.

I anden halvdel af sekstierne begynder kirkens mænd — katolikerne

med biskop Ketteler af Mainz, protestanterne med indremissionsformanden J. H. Wichern i spidsen — at tage sig varmt af arbeidersagen. I 1870 udgav Schaeffle sin bog „Kapitalismus und Socialismus“ og i 1871 kommer Adolph Wagner, som netop er flyttet til Berlins universitet, i den opsigtsvækkende strid med Oppenheim; ordet „kateder-socialisme“ falder, og i 1872 stiftes „Verein für Socialpolitik“, der bliver den nye retnings ledende organ.

Frihandels-principet kunde ikke længere hovere med monopol paa videnskabelighed; vel beherskede det fremdeles pressen, men lærestolene ved universiteterne var allerede mestendels besat med mænd af den yngre retning.

I slutningen af juni 1872 udkastede Wagner og Schmoller tanken om en sammenslutning til bekjæmpelse af Manchester-skolens enevælde. De fik med sig Hamburger-redaktøren Julius Eckardt samt professorerne Brentano, Nasse, Schønberg, Knapp, Conrad m. fl. Derimod mødte de afslag hos politikerne Friedenthal, Schulze-Delitzsch, Bamberger, Lasker o. fl. Stiftelsesmødet holdtes i Eisenach 6. okt. 1872. Schmoller indledede ved at henvise til den „dybe spaltning“ mellem samfundets lag, til kampen mellem arbeider og arbeidsgiver, til muligheden af en revolution. Disse kjendsgjerninger mente han gav anledning til tvil om rigtigheden af „de paa dagens marked herskende nationaløkonomiske teorier.“ Manchesterpartiet stod raadløst og vrangvilligt; derfor trængtes et nyt parti. Og i sine venners, de mænds navn, „som paa tyske universiteter foredrager nationaløkonomi, historie og retsvidenskab, afgav han følgende erklæring: „Disse mænd stemmer overens i en opfatning af staten, der er lige fjern fra den naturlige forherligelse af individet som fra den alt opslugende statsenemagts absolutistiske teori. Idet de stiller staten ind i den historiske verdens strøm, medgiver de, at dens opgave altefter kulturforholdene snart er snevrere, snart videre; ingenlunde betragter de den, som naturretten og Manchesterskolen gjør, som et nødvendigt onde, der mest muligt bør indskrænkes; tvertom er staten i deres øine den mest storladne moralske institution til menneskeslegtens opdragelse. Det konstitutionelle system oprigtig hengivne, vil de dog ikke et skiftende klasseherredømme af forskjellige, hinanden bekjæmpende klasser, de vil en sterk statsmagt, som staaende over de egoistiske klasseinteresser, giver love og leder forvaltningen med retfærdig haand, beskytter de svage og hæver de lavere klasser; i den tohundredaarige kamp, som den preussiske embedsstand og det preussiske kongedømme seirrig har ført for rets-lighed, for afskaffelse af alle de høiere klassers privilegier og forrettigheder, for frigjørelse og hævelse af de lavere klasser, ser de vort tyske statsvæsens bedste arvedel, den vi aldrig bør blive utro mod.“

Disse ord var i knappeste form kateder-socialismens grundsætning. Dens program var at hæve, uddanne og forsone de lavere klasser, saaledes at de harmonisk og fredelig føier sig ind i samfundets og statens organisme.

Den praktiske politiker spørger: har kateder-socialismen naaet sit maal? har den rykket kløften et hanefjed sammen? har den dæmpet den sociale kamps hede i ringeste mon? har den bragt det revolutionære parti til at sænke fanen?

Dengang kateder-socialismen i 1872 havde sit konstituerende møde, laa efter den franske krig Tysklands socialdemokrati fuldstændig nede. Valget i 1871 bragte en eneste socialdemokrat, Bebel, ind i rigsdagen. Kun $3^1/_2$ procent af de afgivne stemmer faldt paa socialdemokrater. Partiet mønstrede kun 8—10,000 medlemmer. Bladet „Der Socialdemokrat“ maatte gaa ind, efterat dets abonnenttal var sunket ned til 2400. I 1872 oplevede Marx den hjerteve, at *Internationale* forsvandt fra den europæiske skueplads. — Og nutildags! Et blik paa socialdemokratiets millionhær giver svar nok.

Nuvel, kateder-socialismen kan svare, at for den politiske udvikling staar den ikke til ansvar. Den danner fremdeles et sterkt videnskabeligt parti, der udfolder en rig videnskabelig virksomhed.

Men hvor værdifulde enkeltheder denne virksomhed end har irettelagt, i sine grundlinjer og hovedtræk har den feilet. Den har udartet til et goldt kritisk teori-pusleri og forsømmer strævet med at trække op planen for gjennemgribende praktiske reformer.

Derfor har ogsaa det yngre kuld af videnskabelige nationaløkonomer skilt sig ud som „jungsocialister“. Kateder-socialismen betegner nutildags en resigneret socialreformatorisk kritik, der trøster sig med, at det sociale spørgsmaal er en opgave, som ikke lader sig løse „uden rest“.

Kateder-socialismens typiske repræsentanter er Schmoller og Adolph Wagner.

Til udover midten af syttierne var partiet et forhaabningsfuldt kampparti, som nød sine seire over Manschesterskolen. Det førte det store ord med selvbevidst overlegenhed og tilstod aabent: „Kun en vis ensidighed sætter noget igjennem i verden“ (Schmoller). Skolens optræden vidnede om temperament. Og Manchesterværsenets drage fik den veidet.

I 1878 gik de to skoler sammen. „Verein für Socialpolitik“ slog sig sammen med „Volkswirtschaflicher Kongress“ om at holde fælles møde; en af kateder-socialismens ordførere udtalte: „Siden den offentlige mening har ændret sig med hensyn til (Manchesterskolens) „*laissez-faire*“-princip, har vi ingen grund mere til i vor ydre optræden at pleie de gamle modsætninger.“

Efterat „Verein für Socialpolitik“ saaledes mente at have løst sin hovedopgave, fortsatte den vistnok arbeidet med enkeltreformer. Men det røbede sig snart, at temperamentet var gaaet fløiten. Skolen aarkede ikke at faa stemningen op mere. Lidt efter lidt gik den over til defensiven. Den seirsbevidste trang til at gaa paa, som udmærkede nationaløkonomien under dens arbeiden-sig-op, afløstes af tilbøielighed for at forsvare den bestaaende økonomi-ordning og da særlig den kapitalistiske produktionsmaade. Hovedmotivet til dette stille omslag var den gryende bevidsthed om, at der igrunden ikke lod sig tænke en anden praktisk udførlig organisation, som med udsigt til bedre virkning kunde sættes istedenfor den forhaandenværende. Der havde sneget sig ind en vis skepsis, som lagde resignationens dæmper over reformbegeistringen.

Rigtignok vedblev skolen af gammel vane at kjævle med „laissez faire“-skolen. Og det uagtet den demokratiske, fuldt revolutionære socialisme forlængst havde gjenoptaget kampen og traadte i skranken med sine med lavinefart stigende stemmetal ved valgene og truede det bestaaende „borger“-samfund med undergang.

Kateder-socialisterne fik ogsaa fra konservativt hold høre den besked, at de ved sin „tone“ overfor den bestaaende økonomi-ordning arbeidede socialdemokratiet i hænderne. Treitschke rettede et voldsomt angreb mod skolen for dens leflen med de nedbrydende teorier. Og Schmoller svarede med, at, som forholdene faktisk var, blev en stor del af middelstanden stødt ned i proletariatet; derfor lod det sig vanskelig gjøre at forsvare det bestaaende. (Forf. søger her at paavise grundfeil ved Schmollers anvendelse af statistiken).

Adolph Wagners ømme punkt er hans forfægtelse af „socialismens sunde kjærne“. Dette kan de indædte socialistfiender ikke tilgive ham.

For nærværende synes skolen at vide hverken ud eller ind. Dens program er hverken fugl eller fisk. Og dens hovedsyssel er goldt doktrinepusleri. I sympatier og politik staar den nær ved den protestantiske kirkesocialisme. Wagner er hofprest Støckers bundsfælle.

— I Tyskland har man opfundet en art *glas,* der er fuldt gjennemsigtigt, — slipper *lys* igjennem, men stænger *varme* ude. Det maa blive en storartet velgjerning for sydlige lande. Det synes at være tilstedeværelsen af jernklorid, der skaber denne egenhed ved glasset.

— *110 aar* et et menneskes *normale levetid,* siger sir Benjaminn Richardson, en bekjendt engelsk læge. Og syv af ti mennesker burde leve saa længe, ifald de blot tog bedre vare paa sig selv.

Tidsmaskinen.

(H. C. Wells i „*New Review*“).

IX.

Den Tidsreisende giver et haandgribeligt bevis for sin beretnings fulde troværdighed.

Jeg følte mig nu værre faren end før. Hidtil havde jeg levet forholdsvis sorgløst paa det sikre haab om engang atter at slippe bort fra fremtiden og komme tilbage til min egen tid. Jeg havde forestillet mig, at Tidsmaskinens tab blot skyldtes disse smaafolks manglende forstaaelse, og at jeg vilde faa den tilbage, saasnart jeg kunde gjøre dem min mening begribelig. Nu, da jeg havde stiftet bekjendtskab med morlockerne og vidste min maskine i deres besiddelse antog sagen et ganske andet udseende. Instinktmæssig haded og afskyede jeg dem. Før havde jeg følt som en mand, der er faldt i en brønd; jeg havde blot brønden og veien ud af den at tænke paa. Nu følte jeg som et dyr, der er fanget i en fælde og hvert øieblik venter sine dødsfiender.

Den fiende, jeg frygted, var natmørket ved maaneskiftet. Weena havde først indgivet mig denne tanke ved en del halvt uforstaaelige bemerkninger om de mørke nætter. Nu var det ikke vanskeligt at gjætte, hvad de „mørke nætter“ betød. Jeg forstod nu delvis i hvert fald smaamenneskenes mørkerædsel, om jeg end ikke helt kunde gjøre mig rede for, hvilken afskyelig nederdrægtighed morlockerne gjorde sig skyldige i under skjul af mørket.

Jeg følte mig overbevist om, at ogsaa min anden teori om fremtidens samfund trængte væsentlige berigtigelser. Lysmenneskene maatte vistnok engang have været et herskende aristokrati og morlockerne deres tjenere eller slaver; men det var øiensynligen nu forlængst forbi. Et helt nyt forhold var efterhaanden opstaaet mellem de to differentierede menneskeracer. Lysmenneskene havde under sit lette, arbeidsløse liv tabt al kraft og havde mødt samme skjæbne som de senere karolinger, — de var blevet et *aristocratie fainéant*, et afkræftet, dekadent aristokrati, skjønt at se til, levende udelukkende for sin fornøielse og helt i sine tidligere undersaatters magt. De fik endnu beholde jordens overflade for sig selv, fordi morlockerne ved sit lange underjordiske liv var blevet vant dertil og fandt dagslyset uudholdeligt. Og morlockerne vedblev at betjene sine fordums herrer, føde og klæde dem, af nedarvet vane — kanske ogsaa af en anden uhyggelig grund. De gjorde det som en staaende hest tramper

jorden eller en mand skyder for fornøielse, — fordi gamle, engang nødvendige vaner, ikke er saa lette at blive kvit, men bliver til en legemlig og aandelig nødvendighed. Men forøvrigt var forholdet helt omkalfatret. Nemesis var kommen over de fordums tyranniske herskere. For tusener af aar siden havde de sidste kastet sine brødre — arbeiderne — ud af dagslyset og glæden. Og nu kom brødrene tilbage — forandret! Lysfolket havde allerede maattet lære en gammel og engang glemt lærdom om igjen, frygten.

Pludselig erindrede jeg det syn, jeg havde seet i underverdenen, — de blodige kjødstykker paa marmorbordet. Jeg forsøgte at gjenkalde mig stykkernes form; men jeg kunde ikke da gjøre det.

Men var smaamenneskene om mig hjelpeløse overfor frygten, saa var det noget anderledes med mig. Jeg tilhørte en anden tid, denne vor egen modne manddomstid i vor slegts udviklingshistorie, da frygten ikke lammer, og mysteriet har tabt sin rædsel. Jeg bestemte mig til straks at skaffe mig vaaben og finde et sikkert sted, hvor jeg kunde sove i ro. Det grøssede i mig, naar jeg tænkte paa, hvorledes disse klamme væsener allerede maatte have beføIt og undersøgt mig i de nætter, jeg uforsigtigt havde ligget ude.

Jeg undersøgte omegnen i dagens løb, men fandt intet sted, der forekom mig sikkert mod saa gode klatrere, som morlockerne maatte være. Da mindedes jeg det grønne porcelænspalads med sine glinsende, glatte mure og taarne, og mod aften tog jeg Weena som et barn paa min arm og drog henover bakkerne mod sydvest. Jeg havde anslaaet afstanden til 11—12 kilometer, men den maa have været nærmere de 25. Hælen paa en af mine sko var faldt af, og en stift skar mig ind i fodsaalen, saa jeg snart følte mig træt og fodsaar, og det var allerede længe efter solnedgang, da jeg fik øie paa paladset.

Weena vilde ned fra min arm efter en stunds forløb og sprang ved siden af mig, plukkende blomster, som hun satte som buketter i alle mine lommer. Lommerne paa mine klæder havde været hende en uløselig gaade, indtil hun sluttede, at de maatte være en art vaser til at bære blomster i. Og det minder mig om .... Da jeg skiftede klæder, før jeg kom herind, fandt jeg .....“

Den Tidsreisende taug, stak haanden i lommen og drog frem to visnede blomster, der lignede overmaade store, hvide roser, og lagde dem paa bordet.

Derpaa fortsatte han:

„Natten faldt paa; stjernerne kom frem; Weena blev træt og smaagræd; jeg tog hende atter paa armen og bar hende, mens hun lagde sit hoved paa min skulder og lukkede øinene. Vi gik forbi mange af de store

stenbygninger, hvor smaafolkene nu sov, tvers over en dal, hvor jeg maatte vade en elv, forbi en statue, — en faun eller noget lignende, minus hoved. Endnu havde jeg ingen morlocker seet; men jeg følte mig uhyggelig tilmode; stilheden skjærpede mine sanser; jeg syntes jeg kunde høre støi af dem om mig i mørket og føle jordens hulhed under mine fødder. Og endnu havde vi de mørkeste timer for os, før den gamle maane kom op.

Omsider saa jeg fra en bakketop en tyk skov sprede sig ud foran os. Jeg saa ingen ende paa den paa nogen kant og stansede uvilkaarligt, satte Weena ned og slog mig selv ned ved siden af hende paa græsvolden. Porcelænspaladset kunde jeg ikke længer se og følte mig uvis angaaende retningen. Skoven syntes mig uhyggelig; træt og fodsaar var jeg, og at bære Weena gjennem den, snublende over grene og rødder, blev ingen let sag, selv om jeg vidste og fandt retningen, og der ikke var værre farer at befrygte. Jeg bestemte mig da til at blive natten over, hvor jeg var.

Weena sov; jeg tullede min frakke om hende og satte mig ved siden af hende for at vente paa maanen. Om mig var alt stille, men fra skoven hørte jeg en støi af levende væsener. Over mig glitrede stjernerne. Det gav en vis hjemmefølelse at se op mod dem, skjønt alle de kjendte stjernebilleder var forsvundet og grupperingen blevet en ganske anden. De for vort korte jordliv forsvindende bevægelser havde øvet sit verk og skabt endog en ny himmel. Kun melkeveien troede jeg mig istand til at gjenkjende. Mod syd (efter min opfatning) var der en sterktlysende, rød stjerne, der var mig helt ny; den var større og vakrere end vor egen grønne Sirius. Og blandt alle disse glitrende lyspunkter skinnede en planet venlig og stadig, som en gammel vens ansigt.

Jeg halvt glemte min stilling og dens vanskeligheder over synet af disse evige stjerner. Alt mit eget blev smaat i sammenligning dermed. Jeg tænkte paa de langsomme, majestætiske bevægelser deroppe, — polernes duven i verdensrummet; kun firti gange havde denne bevægelse fundet sted siden vor tid, og imens havde slegter, nationer, ærgjerrigheder, civilisationer, literaturer strøget henover jordens overflade og forsvundet. Endog erindringen om mennesket, som vi kjender det, var tabt. Isteden var der disse smaa, svage puslinger og de afskyelige underjordiske tingester . . . .

Da med et huskede jeg kjødstykkernes form og udseende dernedefra. Og jeg vidste med en gysen, hvad de var. Det var altfor forfærdeligt! Jeg saa ned paa lille Weenas hvide blomsteransigt, fredelig sovende under stjernernes skin, og skjøv tanken fra mig.

— Men lad mig springe over en nat fuld af kvælende angst og

uhygge og komme videre. Lad det være nok at sige, at vi havde lykken med os. Jeg saa ikke en morlock den hele nat. Maanen kom op med sit svage lys, og dagen randt, lys og varm, med nyt mod og ny friskhed. Jeg tog skoene af og slængte dem bort, da jeg fandt fødderne ophovnet.

Jeg vækkede Weena, hvorpaa vi gik ned i skoven — frisk og deilig nu — og fandt en del frugt til frokost. Der mødte vi klynger af andre af de vakre smaamennesker, legende og leende. Og atter mindedes jeg kjødstykkerne fra underverdenen. Der var ingen tvil om, hvad de var, og fra mit hjertes dyb følte jeg medlidenhed med denne sidste, svage bølge af vor menneskehed.

Det var klart, at engang for længe, længe siden, var morlockernes fødemidler blevet knappe. Kanske havde de en tid levet paa rotter og lignende. Allerede nu er jo mennesket mindre vanskeligt med, hvad det spiser, end aberne. Dets fordom mod menneskeskjød stikker ikke særlig dybt. Saa — da andre fødemidler slap op, tog disse klamme, ækle skabninger til . . . .!

Jeg førsøgte at betragte sagen nøkternt, lidenskabsløst og videnskabeligt. De var jo dog mindre menneskelige og fjernere fra os, end vore menneskeædende forfædre. Og den intelligens, der vilde have oprørt sig mod noget saa uhyrligt, var sluknet. Hvorfor da oprøres? Mine vakre dagmennesker var blot kvæg, der gik paa græs heroppe i dagen, mens de myrelignende morlocker tog sig af dem, klædte og ernærede dem, for bagefter at . . . . . .! Formodentlig tilsaa de ogsaa, at dagsslegten formeredes.

Og der dansede Weena omkring mig!

Jeg forsøgte at stramme mig op til ligegyldighed, ved at betragte det hele som straf for menneskelig egoisme. De overjordiske havde levet i mag og glæde paa sine underjordiske brødres slid og arbeide; de havde taget ordet nødvendighed til valgsprog. Nu havde „nødvendigheden“ vendt sig mod dem selv. — Jeg prøvede paa at foragte dette dekadente aristokrati; men det gik ikke; de havde beholdt altfor meget af menneskeligt ydre og ynde, til at jeg kunde undgaa at føle mig bundet til dem ved sympatiens og slegtskabets baand.

— Imidlertid gjaldt det nu for mig først og fremst at skaffe mig vaaben af sten eller metal. Dernæst haabede jeg at finde midler, hvorved jeg atter kunde frembringe ild, som jeg vidste vilde være det bedste vaaben mod de underjordiske. Videre gjaldt det om at finde midler til at bryde broncedørene op i sfinxens fodstykke og atter faa fat paa min maskine. Jeg følte, at kunde jeg blot bryde ind der med en fakkel i haanden, vilde jeg atter have Tidsmaskinen fat. Morlockerne var nemlig

ikke sterke nok til at flytte den langt væk. — Weena var det min hensigt at tage med mig til vor egen tid.

Mens jeg tænkte over alt dette, nærmede vi os den bygning, som jeg havde udseet til vort foreløbige hjem.

X.

Det grønne porcelænspalads.

Jeg fandt det grønne porcelænspalads forladt og temmelig forfaldent. Kun enkelte glasbiter var tilbage i vinduerne, og den grønne puds var faldt af i store flaker. Det laa høit paa en græsvold og var virkelig bygget af porcelæn. Langs façaden løb der en indskrift i en mig ukjendt skrift. Jeg forsøgte at faa Weena til at tolke den, men det viste sig snart, at selve tanken om skrifttegn var hende aldeles fremmed. — Jeg antager, at den lille kvinde syntes mig mere menneskelig, end hun i virkeligheden var, fordi hendes venskab for mig var saa menneskeligt.

Paladset viste sig at være en levning af en art nationalmuseum fra slegtens bedre tider. I den første sal, hvor vi traadte ind, mødte øiet svære skeletter af uddøde dyrearter og under tykke lag af støv de fra vore egne museer saa velkjendte glasskabe og glaspulter; men disse maa have været lufttætte at dømme efter indholdets vel vedligeholdte tilstand. Skeletterne var i forfald, men havde dog holdt sig bedre, end man skulde ventet, fordi tidens ødelæggende tand havde tabt 99 pct. af sin kraft ved den fuldstændige udryddelse af bakterier og soppe. Her og der var der spor af de smaa overjordiske i form af ben og forsteninger, der var brudt i smaastykker og trædet paa lange traade. Enkelte glasskabe var øiensynligen bortført — af morlockerne, antog jeg.

Det var et stille sted; det tykke støvtæppe dæmpede lyden af vore skridt. Weena legte en stund med et forstenet korstrold og kom saa og tog min haand.

Vi trængte videre frem og fandt en anden sal fuld af stene og mineraler. Et stykke svovl satte mig paa tanken om krudt; men jeg opdagede intet salpeter. Jeg er ikke mineralog, saa jeg fandt lidet af interesse her. — En tredie sal var fuld af de sørgelige levninger af, hvad engang havde været udstoppede dyr. — En fjerde sal af kolossal størrelse interesserede mig mere. Her var jeg i mit element. Rundt om mig hævede sig nemlig i halvmørket kjæmpemaskiners knudrede former. Fra taget hang hvide glaskugler, der engang maa have skaffet kunstigt lys i det svære rum. Jeg havde lyst til at slaa mig tilro her og undersøge dette fremtidsmaskineri nøiere, delvis i haab om derved at opdage ting, som kunde være mig til nytte i kampen mod morlockerne og for min Tidsmaskine.

Men pludselig kom Weena, som atter havde leget for sig selv, løbende hurtig hen til mig. Saa hurtigt, at det atter bragte mig til fuld klarhed over vor stilling. Og ved saaledes at vækkes fra den selvforglemmede beskuelse af maskinerne, lagde jeg merke til, at gulvet i den lange sal, — hvis ende tabte sig i dybt mørke —, skraanede nedover mod den fjernere ende. Den ende af salen, hvor jeg var traadt ind, laa høit over jorden og oplystes af lange vinduer; men som man gik længere ind i salen, kom jordbakken udenfor op til og op over vinduerne, til disse omsider kun aabnede ud i en brønd, gjennem hvilken dagslyset faldt ned.*)

Jeg lagde ogsaa nu merke til, at støvteppet var mindre tykt langt inde i salen, endnu længer borte saaes smaa fodmerker i det. Jeg følte mig atter nær morlockerne, og kunde endog nu, da min opmerksomhed var vakt, høre trin og en støi lig den, der steg op gjennem brøndene. Det minded mig om, at jeg ikke havde tid at spilde paa disse akademiske undersøgelser. Jeg sprang op paa en af maskinerne, hvor jeg saa et metalhaandtag stikke frem. Jeg kasted hele min vægt paa det, og det viste sig, at jeg havde seet rigtigt; min vægt var nok til at brække det over i sammenføiningen med de øvrige dele. Jeg havde nu et vaaben, der visselig kunde knuse en hvilkensomhelst morlockskalle, og jeg længtedes efter at faa prøve det paa nogle af dem. Umenneskeligt nok, mener I kanske, at komme ind i fremtiden for at slaa sine egne efterkommere ihjel! Men det var umuligt at føle noget menneskeligt ved de klamme tingester.

Vi forlod nu maskinrummet og kom ind i en endnu større sal, der mindede om en kirke og syntes behængt med gamle sønderskudte og tilrøgede flagstumper. Nærmere eftersyn viste, at stumperne var alt, hvad der var tilbage af — bøger. Jeg stod i et fremtidens forfaldne bibliotek! Det løb mig koldt ned ad ryggen, da jeg her saa alle bøgers skjæbne; jeg tænkte paa mine egne sytten afhandlinger over optiken og tabte al ærgjerrighed og literær stolthed.

Brede trapper førte os op i en mindre sal, der øiensynligen havde indeholdt en udstilling i anvendt eller industriel kemi. Her var ogsaa noget for mig. En del af taget var uheldigvis faldt ned; men jeg løb begjærlig til hvert ubrudt glasskab. Mit bytte blev dog ikke stort, men alligevel i min stilling overmaade tilfredsstillende. — Jeg fandt i en lufttæt kasse en æske f y r s t i k k e r. Skjælvende prøvede jeg dem. De tændte . . . . . I vil kanske kunne forstaa mig, naar jeg fortæller, at glæden derved var overvældende og maatte have luft. Til Weenas store fornøielse opførte jeg for hende paa støvteppet en blandet dans af egen opfindelse.

---

*) Det er naturligvis muligt, at gulvet ikke var skraat, men at museet var bygget ind i en skraa bakke. *Udg. anm.*

Underligt og for mig lykkeligt var det, at denne fyrstikæske skulde have undgaaet tidernes ødelæggelseslyst. Endnu underligere var mit andet fund, — et stykke kamfer. I et lufttæt skab havde denne flygtige substans holdt sig, kanske i aartusener. Det mindede mig om en sepiategning, jeg engang saa udført ved hjelp af farve fra en forstenet belumit, som maa have været millioner aar gammel. Her havde jeg jo materiale til en skinnende fakkel.

Sprængstoffe fandt jeg ikke, heller ingen midler til at gjennembryde bronsedørene. Mit metalhaandtag var endnu mit eneste vaaben og verktøi. Dog forlod jeg den kemiske sal ved godt mod.

Det blev for langvarigt at fortælle alle hin eftermiddags syner og opdagelser. Jeg husker en sal fuld af rustninger og vaaben; det meste var bare rust; men en del var af aluminium og endnu lige godt. Jeg tænkte paa at ombytte mit haandtag med et sværd eller en økse, men fandt dog haandtaget tjenligere og beholdt det. Krudt eller patroner fandt jeg ikke, saa rifler og revolvere var mig til ingen nytte. Der var en sal fuld af afguder. En fra Sydamerika tiltrak mig mest, og et menneskeligt urinstinkt kom i dens nærværelse over mig, — jeg skrev mit navn paa dens næse. En model af en tingrube vakte store forhaabninger, idet jeg fandt to dynamitpatroner i den; de viste sig dog naturligvis blot at være modeller, de ogsaa. Midt i paladset fandt vi en liden aaben gaardsplads, hvor nogle frugttrær voksede, og her hvilte og spiste vi.

Imidlertid blev det aften, og mørket kom. Jeg frygtede det dog ikke længer. Med kamfer og fyrstikker følte jeg mig sikker mod morlockernes hele hær. Jeg bestemte mig til at tilbringe ogsaa denne nat under aaben himmel. Paladset med sin maskinsal, der aabnede sig ned i underverdenen, var jo ikke længer at tænke paa som tilflugtssted. Og ved at gjøre op en ild i det frie, maatte vi kunne tilbringe en nat i sikkerhed. Naar saa morgenen kom, fik jeg se at faa fat paa Tidsmaskinen. Dertil havde jeg blot mit metalhaandtag; men jeg følte mig ganske sterk med det. Dørene havde aldrig forekommet mig særlig solide; hvad der alene havde afholdt mig fra allerede tidligere at prøve at trække dem op, var min uvidenhed om, hvad jeg kunde finde indenfor. Nu vidste jeg det, og haabede at finde mit haandtag og min fyrstikæske tilstrækkelige til at bane mig vei til min maskine og vriste den ud af fremtidsmenneskenes greb.

Trilby og Vasantasena,

to tvillingsøstre fra vidt skilte tider og steder.

Vasantasena, — indisk drama, et par tusen aar gammelt. — Trilby, Fortælling af ifjor af George du Maurier.

Tidsskriftets læsere vil mindes du Mauriers fortælling *Peter Ibbetson*, der gik som feuilleton gjennem første aargang, og om hvilken Jonas Lie udtalte sig med megen varme. Det er ogsaa blevet nævnt, at forfatteren i det forløbne aar har skrevet en ny bog *Trilby*. Denne sees at have gjort helt fænomenal lykke i England og Amerika. Det heder, at den, hvad solgte eksemplarer angaar, allerede kommer op paa siden af Robert Elsmere og Onkel Toms hytte. Forfatterens sange og musikalske vink er blevet udnyttet og udfyldt, og der averteres nu Trilby musikhefter, mens Trilbysangene høres overalt. Fortællingen er desuden blevet dramatiseret og spilles for overfyldt hus hele Unionen over. I det amerikanske Vesten er to nye poststationer blevet opkaldt efter bogens heltinde Trilby.

Fortællingen udmerker sig ved samme egenskaber som Peter Ibbetson, en slags fin, stille, lys og helt virkelighedstro romantik med franske landskaber, fransk sol og himmel og engelske mennesker til baggrund. Mig forekommer bogen at staa lidt tilbage for Peter Ibbetson, men dog at være en bog, man læser med udelt nydelse; i almindelighed sættes den dog høiere end forfatterens første fortælling.

Der har ogsaa udspundet sig en ivrig diskussion om bogen og dens heltinde. Anledningen dertil er den, at Trilby — en af de vakrest tegnede kvindefigurer i den nyere literatur efter min opfatning, og et overordentlig interessant og dybt motiv aldeles glimrende udført; glimrende fordi det er gjort saa enkelt og naturligt — er en ung pariserinde (af irsk afstamning ligesom „hertuginden af Towers"), der har tjent sit brød som „model for den hele figur" for malere, levet paa ateliererne og vel maa betegnes som en „falden kvinde". Denne figur gjør imidlertid forfatteren uden paa noget punkt at støde ens virkeligheds- eller sandsynlighedssans til en kvindeskikkelse saa tiltalende og saa „ren" og sjælelig vakker, at hun bevæger sig som et halvt overjordisk væsen gjennem fortællingens skiftende scener. Det liv, hun har levet, er noget hun har arvet, noget hun er født og opdragen til, noget, hun har taget som en selvfølge; men det er for hende en rent ydre ting, der aldrig har naaet ind til hendes hjerte og sjæl, der er forblevet rene og barneuskyldige gjennem alt. Og mødet med tre mandige engelske kunstnere vækker den slumrende, kydske og fine kvindenatur i hende og lader denne skinne frem og ødelægge det smuds, hendes tidligere liv har afsat paa ydersiden.

De, der har seet eller læst det gamle indiske drama *Vasantasena*, vil finde samme motiv behandlet der. Trilby og Vasantasena er tvillingsøstre, skjønt den ene naar os fra Indien over 2400 aars mellemrum, og den anden fra Paris via New York og kommer ud af vor egen tid. Motivet i det indiske drama og den amerikanske fortælling er det samme. Men Maurier behandler det som moderne menneske, hvorfor ogsaa Trilby

kommer os nærmest af de to. Underlig maa den være indrettet, som ikke finder bogen vakker og Trilby henrivende.

Forfatteren har ogsaa her ledsaget teksten med sine egne pennetegninger. Det er klart, at han baade i Ibbetson og Trilby har skrevet ud fra barndoms- og ungdomsminder, — ladet fantasi og drøm arbeide over en bund af solid virkelighed. Hvad der gjør begge bøger populære inden alle klasser, er utvilsomt den fine, egte, umiddelbare og dybt følte poesi, som du Maurier efter gammel, men i senere tid og af de regelmæssige forfattere næsten aflagte stil, har lagt som et gyldenslør baade over tegninger og tekst. Og menneskeheden er og bliver poetisk og poesielskende; poesien lader sig ikke drive bort ved kunst-teorier. Faar en ikke sin trang i den retning tilfredsstillet paa normal og naturlig vei, saa kan en sogar gaa hen og blive symbolist og maaneskinsfantast, — for poesien maa vi have. Lukkes hoveddørene mod den, kommer den ind ad bagdøre. Stænger vi den ude af dagslys og sol, boltrer den sig i maaneskin og tilslørede natlandskaber. Bort faar vi den ikke. Selv Zola maa skrive sin „Drøm“.

Livet er bare haard virkelighed. Det er ogsaa bare poesi. Digtere og kunstnere er vel nærmest til for at aabenbare os den sidste. Hvad skulde de ellers være til for? — „Kunst“, har erfaring vist os, kan blive noget tørt, goldt, kjedeligt, dogmatisk noget, som bare et par snes mennesker i landet kan forstaa og nyde; men hvor der er poesi, banker hvert menneskehjerte lidt raskere og føler lidt varmere. Det gjelder blot om at eie evnen til at finde eller frembringe den, og om at kunne give den i former, som en yderst skeptisk og overdreven kritisk tid kan forstaa og tilegne sig. Og formerne maa vistnok nu som i Vasantasenas tid være, hvad angjældende tid vil godkjende som realisme, — virkelighed, sandsynlighed. Symbolisterne tror de kan skaffe poesi tilveie, bare de forlader den realistiske form og faar lov til at male rødt vand og violette fjelde og skrive umuligheder. Der skal vistnok mere til — og mindre.

De old-amerikanske kulturers oprindelse.

(Efter **Eduard Seler** i *„Preussische Jahrbücher“*).

Da spanierne for henved 400 aar siden begyndte at famle sig frem paa Amerikas grund, stødte de paa et par solide kulturstater. Med ildvaaben og heste slog de landene under sig og ryddede bort alt, som havde høiere kulturværdi. Den herskende stand i rigerne kuedes med sværd og brand. Religionerne slettedes ud som hedenskab. Spanske eventyrere besatte hoffets og adelens paladser, og pavelige troskjæmper byggede sig kirker og bispesæder. Alene underklassen vedblev at være det nationales repræsentant. Af landenes gamle kultur fik blot ur-produk-

tionen — jordbrug og grubedrift — fremdeles bestaa; selve kropsarbeidet vedblev at foregaa i de oprindelige former, rigtignok til ære og gavn for voldsmændene, der nu ifølge magtens ret teede sig som jordens „eiere".

For tre mandsaldere siden maatte staten Spanien, medens den selv en stund stod under en fremmed magts aag, give slip paa disse „besiddelser". Men de indvandrede spanieres efterkommere vedblev som før at „eie" og styre i de røvede lande. Den kultur, som for nærværende kan siges at være tilhuse i disse for os saa fjerne egne, er helt og holdent spansk-europæisk.

Men vort aarhundres mennesker har ladet sig gribe af en ubændig trang til at skaffe sig grundig besked paa alt muligt i himmelen og paa jorden. Tørsten efter viden er ligesaa uslukkelig som tørsten efter rigdom og magt. Ikke alene sætter man den døde og den uaandige naturverden under tortur — og opnaar derved at aabne nye adgange til magt og rigdom. Men den pure nysgjerrighed, uden ringeste islæt af haab om materiel vinding, driver nutidsmennesket til at rode om i alskens halvsmuldrede ruiner efter fordums kulturfolk og at støve frem bortglemte optegnelser fra tider, som længst er døde. Kan de fundne optegnelser ikke læses, giver man sig til at gjætte og stave for at vriste en meddelelse ud af de tegn, som ingen gjenlevende ved rede paa. Den kan ofte falde i det løierlige denne endeløse ihærdighed i dels at trænge naturens hemmelige kræfter ind paa livet, dels at grave fortiden op igjen for at skjænke den nyt liv. Og dog er det altsammen et udslag af det tænkende væsens udødelige trang til at søge en sammenhæng i tilværelsens virvar, til at famle frem efter det endeløse net af aarsagsforbindelser, som spærrer tanken inde. Paa bunden af denne trang dirrer driften efter at skue det ophav, hvorom sjælen i sin ensomhed drømmer. Alt det fanatiske begjær efter nye smaaopdagelser har sit udspring i aandens higen mod den sidste hovedopdagelse — det ufattelig Absolutes aabenbarelse, Al-enhedens uomtvistelige manifestation. Denne hellige higen har — takket være de menneskelige anskuelsesevners utilstrækkelighed — tidt nok lokket forskerne til at skride for raskt frem, saa de uden at ane det springer over en række mellemled og, i sikker tro paa at skyde en gjenvei til den endelige sandhed, begiver sig ind paa afveie, der fører lige ind i den uhjelpeligste vildfarelse.

Blandt de mange opgaver, der har budt sig for aarhundrets fortidsgranskning, har da ogsaa Amerikas oldkultur trængt sig frem til en — rigtignok temmelig ringe plads. Europæerne fylder sine musæer med amerikanske oldsager, hentet frem i dagen ved kostbare udgravninger, og støver frem de ældste indvandreres optegnelser — for at vække den længst døde kultur tillive. Det endelige resultat skulde da være et svar paa spørgs-

maalet om al kulturs ophav og væsen. Thi saa isoleret som Old-amerikas kultur var, da europæerne stødte paa den i dens blomstring, blev den en gaade af de allerstørste for forskningen. Den vækker nysgjerrigheden til at gaa paa spor efter mulig sammenhæng mellem de to hoved-fastlandes menneskeverdener — et spørgsmaal, som fører sindet høit op i den graa urtid og stiller det næsten ansigt til ansigt med selve grundspørgsmaalet i al fortidsforskning — er der en oprindelig enhed i menneskeheden?

Dette hovedproblem tvang sig helt naturlig frem i forgrunden og lokkede forskerne til at udkaste vældige hypoteser om interkontinentale forbindelser i førkolumbiske tider. Var en slig forbindelse tænkelig, stod jo forestillingen om menneskehedens enhed i kultur straks frelst og fri.

Vi skal her kortelig gjengive en tysk fagmands betragtninger over det ikke alene interessante, men ogsaa virkelig meget vigtige problem.

I ældre tider tænkte man sig, at Amerikas indfødte var komne over fra Asien paa baade. Senere har man foretrukket at antage en indvandring over øerne i Behringshavet. Men der er intet til hinder for at formode, at Amerika var befolket allerede længe, før fastlandet fik sin nuværende af havet bestemte form.

Især følte man sig lokket til at tilskrive den Gamle Verden æren for den old-amerikanske kultur. Der kunde jo peges paa saa mange enkelttræk, som er fælles for de to verdensdeles oldtid. For at paavise muligheden af en slig kulturoverførelse drog man frem bl. a. Aristoteles' beretning om, at et kartagisk skib udenfor Herakles-støtterne var drevet af til fjerne ubeboede øer — eller Platons eventyr om „Atlantis"-landet. Andre fandt i oldkinesiske annaler meddelelsen om landet Fu-sang, der laa 12000 „li" østenfor det „store Han"; nu er dette godtgjort at gjælde øerne nord for Japan.

Alle disse og lignende hypoteser om de amerikanske old-kulturers ophav i den Gamle Verden finder forf., at videnskaben maa afvise, da baade traditionerne i landene selv og angjældende kulturers væsen forvisser os om, at det ikke bare er unødigt, men endog utilstedeligt at søge deres oprindelse udenfor Amerika.

Spekulationerne over de amerikanske stammers forhistoriske vandringer samt fremmede kulturbæreres ankomst knytter sig gjerne til en del traditioner, som har holdt sig hos Mexikos befolkning. Mexikanerne paastod sig nemlig at stamme fra jægerhorder fra stepperne i nord. Særlig aztekerne fortalte, at deres urhjem havde ligget paa en ø i havet. Om toltekerne berettes det, at de var kommet over havet og var landet paa den nordlige kyst ved Panuco. Disse sagn anføres da til støtte baade for den hypotese, at Amerika er befolket ved indvandring over Behringsstrædet, og for den antagelse, at

den mexikanske kultur skyldes fremmede indflyttere, som oprindelig kom sjøveien til landet.

Traditionen om mexikanernes nordlige herkomst tilsteder en dobbelt forklaring, en historisk og en mytologisk. Der gives virkelig baade etnografiske og annalistiske vidnesbyrd for, at mexikanerne oprindelig har hørt hjemme nordpaa, rigtignok i en temmelig fjern fortid. Men det kan heller ikke negtes, at mexikanernes forestilling om dette urhjem i norden har været fuldstændig mytisk. Den gjængse betegnelse for stedet var *chicomoztoc* d. e. „de syv huler" eller huller i jorden, hvor de forskjellige stammer var krøbet frem af jordens indvolde. Landet i nord var mørkets og dødens rige; muligens var det netop derfor, den himmelegn blev valgt som det rimeligste udgangspunkt, naar man skulde gjætte sig til, hvor ens forfædre egentlig skrev sig fra.

Især er der drevet uvæsen med det aztekiske indvandringssagn. *Aztekerne*, hovedstaden Mexikos indbyggere, sagde sig at høre hjemme i egnen Aztlan, der laa midt i vandet; over vandet var de først kommet til Colhuacan, derfra var de saa efter en vandring gjennem nordens stepper og et ophold i egnen Tollan endelig naaet frem til sit senere hjem. Dette Colhuacan skulde da være havnen Culiacan paa vestkysten, ret ind for sydspidsen af halvøen California. Dermed var døren aabnet paa vid væg for alskens spekulationer over aztekernes oversjøiske oprindelse. Det sandsynlige er, at det antagne urhjem Aztlan henlagdes til en ø midt i vandet ene og alene af den grund, at aztekerne i sin glanstid havde sin borg (Mexiko) paa en ø i en saltvandslagune oppe mellem fjeldene.

Om aztekernes forgjængere og den mexikanske kulturs forhistoriske grundlæggere, *toltekerne,* forlød det, at de var kommet østenfra over havet til Panuco i det nordlige af landet. Selve navnet tolteker er ikke fuldt historisk. Det sikre er stedet *Tollan* eller Tula nord for hovedstaden Mexiko i Oomi-strøget; men dette sted var allerede i forhistorisk tid gaaet tilgrunde og forladt af sine beboere. Foruden dette historiske sted nævnes ogsaa et helt mytisk rige, et slags guldalder-rige Tollan, som blomstrede under guden *Quetzalcouatl,* der ventedes at skulle komme igjen fra østens hav. Det mytiske guldalder-rige og det historiske sted Tollan blev slaaet sammen og fremkaldte forestillingen om et forhistorisk kulturhjem Tollan, hvor man henlagde den urmexikanske kulturs oprindelse; dets beboere skulde være fordrevet sydover og gjenkjendtes i maya-folket paa østkysten søndenfor Mexiko, samme egn hvorfra Quetzalcouatl ventedes tilbage. Professor Brinton har opløst denne sammenblanding af historisk og mytisk stof og i Quetzalcouatl erkjendt lysguden, som selvfølgelig efter nattens mørke ventes tilbage fra havet i øst. Eduard Seler afleder ordet Tollan af ordstammen tol, som betegner bøining eller bevægelse nedad;

Tollan, er stedet, hvor solen gaar ned i jorden, vesten og underverdenen. Denne forklaring stemmer med, at maya-stammen og andre dermed beslægtede stammer i Yucatan og Guatemala, did toltekerne efter sagnet fordreves, netop anvender ordet Tollan (betegnelsen for deres urhjem) i forbindelse med betegnelse for vesten og underverdenens gru. Paa dette sted har jorden en mund, som sluger solen, og som ogsaa sluger menneskenes børn. Og guldalderens Tollan er bare en udførlig mytisk udmaling af de forestillinger, som alle folkeslag og alle tidsaldere helt naturlig gjør sig om „gode gamle dage“; naar saa denne guldalders hersker, lysguden stiger op i øst, maatte ogsaa guldalder-folket være kommet fra øst, hvad der i Mexiko let kan udlægges som havet i øst. Naar en gammel optegnelse nævner Panuco som det bestemte kyststed, hvor toltekerne steg iland, da beror dette paa en halvlærd konstruktion, idet Panuco eller *Panoayan* betyder „hvor man kommer over havet“. — Alle de vilde hypoteser om en indvandring af fremmede paa skibe, som søger tilkytningspunkt i disse sagn og sagnforvanskninger, maa derfor afvises som blot og bart fantasifostre. —

Mexikos kultur, som vi kjender den, gjør dog et bestemt indtryk af at være landets egne børns egte verk. For at forklare os den, tiltrænger vi ingen hypotese om indvandring over havet, det være østenfra eller vestenfra. Den kultur, som gik tilgrunde ved spaniernes erobring af landet, var kun ved en rigtignok betydelig gradsforskjel en isoleret foreteelse inden den amerikanske verden; i sine elementer og sin udviklingsart stemte den fortrinlig med, hvad der var eiendommeligt for de øvrige nordamerikaneres levesæt og indretninger. Jordbrug (mais, bønner, græskar) dreves nemlig i større eller mindre udstrækning omtrent af samtlige „indianske“ jæger- og fiskerstammer, ialfald som kvindernes beskjæftigelse. I de nuværende sydstater hjalp ogsaa mændene til i jordarbeidet, og blandt pueblo-indianerne i det nuværende New Mexico og Arizona var mændene fuldt optagne deraf, saa kun indhøstningen og madlavningen faldt paa kvindernes part. Netop slig var forholdet ogsaa i det gamle Mexiko, der var en ren agerbrugs-stat med fastboende befolkning. Paa samme vis med samfundsindretningen og religionen. Klanforfatningen var den samme i og udenfor kulturlandet, og de religiøse forestillinger stemte for en del endog i de snurrigste smaatræk. Selv billedskriften, som jo gjælder for Mexicos egentlige triumf, forekom i mere eller mindre primitiv skikkelse overalt hos Nordamerikas øvrige stammer.

Om nu ogsaa et om det kristne kors mindende symbol eller andre symboler, som minder om indiske eller kinesiske tegn, eller ornamenter mindende om den græske mæander forekommer inden den mexikanske kulturkreds, behøver man derfor ingenlunde at forudsætte, at kristne eller buddhistiske

munke skulde have forvildet sig over de uhyre verdenshave. Tilfældige ligheder i et par ganske enkelte smaatræk ved ellers grundforskjellige kunstsystemer kan vel sagtens tænkes fremkommet uden netop ved direkte paavirkning.

Vender vi os saa til den sydlige kulturkreds, Inka-riget i Peru, møder vi ogsaa her forhold, som leder til lignende slutninger som for Mexikos vedkommende. Traditionen om stammernes herkomst peger ikke vidt udover. Almindeligvis antages det her, som i Nordamerika, at slegtens urfædre var kommet frem af jordens skjød. Kun at stedet for dette, som en følge af sydamerikanerens trangere horisont, angaves meget mere bestemt. Inka-sagnet, som knyttede de forskjellige traditioner sammen, lader skabelsen foregaa i Tiahuanaco, en forhistorisk ruinstad i lighed med det mexikanske Tollan; her formede skaberguden de forskjellige stammers urbilleder i sten og bød dem saa at begive sig under jorden til de forskjellige provinser, for der at krybe op af jorden igjen og blive stamfædre for stedets befolkning.

Guden selv vandrede langs Inka-veien nordover og stiftede lov og ordnede tilstande, indtil han stansede i Cuzco og der indsatte Inkadynastiet til ordenens vogtere, og vandrede saa videre nordover til veiens endepunkt ved havet — Tumbez, lige ved Equadors grænse —, hvor Inkarigets yderste grænse mod nord var; her steg han tilhimmels igjen, eller som en anden beretning lyder, han bredte sin kappe ud og vandrede bort over havfladen, til han forsvandt. Denne sidste version er sandsynligvis opstaaet ved en fortolkning af gudens navn *Vira-Kocha,* der betyder havets fedt eller skum; men den udnyttes af hypotesemagerne til at identificere denne Vira-Kocha med mexikanernes Quetzalcouatl, for saa igjen at overføre sagnforvanskningen om dennes oversøiske oprindelse ogsaa paa den peruanske gud og dermed paa hele den peruanske kultur. De spanske historikere sørgede endog, i kristendommens interesse, for at lade de indfødte have forestillet sig vedkommende hovedguder klædt og udstyret som en katolsk prest! —

I virkeligheden indeholder heller ikke det sydamerikanske kulturfolks traditioner det ringeste spor af et minde om indførelse af kulturelementer fra den gamle verden. Opdageren Balboas beretning om, at der i Lambayeque paa Perus kyst engang skulde være landet et helt folk paa tømmerflaader, kan i det høieste betragtes som vidnesbyrd om en lokal flytning.

Ligesaalidt findes der ved Inka-kulturens eget væsen noget, som tyder paa fremmed oprindelse. Den er i sin helhed saa egenartet baade i sine smaatræk og i sine grundtræk, at forfægterne af dens asiatiske oprin-

delse vanskelig skal kunne pege paa nogetsomhelst tilknytningspunkt for sine vilde teorier.

Sagen er, at Inka-kulturen ingenlunde er noget isoleret fænomen inden Andesfolkenes verden. Det gyldne Cuzco var kun et brændpunkt, hvor det i Andeslandene hjemmehørende jordbrug og kunstindustrielle liv naaede sin høieste grad af udvikling.

Det hele hovedspørgsmaal — hvorvidt de old-amerikanske kulturer har sine rødder udenfor Amerika — afgjøres ved de kjendsgjerninger, at der ingen slegtskabsforbindelse lader sig paavise mellem den Gamle og den Nye Verdens sprog, samt at ingen kulturplante før Kolumbus' dage havde fundet veien fra den Gamle over til den Nye Verden. Maisen, bønnen og poteten er godtgjort at være egte amerikansk; bananen og mangoen er derimod bevist at være indført fra Asien efter Kolumbus' tid.

For de old-amerikanske kulturer gjælder Monroe-doktrinen uden indskrænkning: Amerika for amerikanerne!

Noget anderledes stiller det sig med det nærliggende spørgsmaal: Kan der antages at have raadet nogen forbindelse mellem de forskjellige kulturkredse paa amerikansk grund?

Det synes utroligt, og dog er det saa, at de to amerikanske kulturverdener ikke bare i sit udspring, men ogsaa i sin hele udvikling har været helt uafhængige indbyrdes. Rigtignok rækker samfærdselen mellem primitive folkeslag almindeligvis videre, end man skulde anse for sandsynligt. Især omsætningen af pyntesager foregaar ofte ad lange veie. Men virkelig værdifuld kultur-udbytning pleier kun at gaa for sig inden meget snævre omraader.

Inka-kulturen bredte sig temmelig langt mod syd langs Anderne og indover det vestlige pampas-strøg. Men mod nord stanser dens indflydelse allerede i Ecuador; Columbia var altid helt fremmed for paavirkning fra Inka-riget.

Selve Panama-landtungen dannede et selvstændigt kulturstrøg med indbefatning af de store Antiller-øer samt de nærmeste strøg af Columbia i syd (chibka-folket) og Costa Rica med Nicaragua i nord. Indenfor dette strøg fandt der megen gjensidig udbytning sted; men det dannede et sikkert bolverk mod enhver indbyrdes berøring mellem Inka-riget søndenfor og Mexiko nordenfor.

Hverken i Mexiko eller i Peru var kulturen baaret af nogen enkelt nation. Mexikos tre hovedstammer, naua-folket, maya-folket og de zapotekisk-mixtekiske folkeslag var hinanden fuldt jevnbyrdige i udvikling; det

lader sig ikke engang afgjøre, hvem af de tre har æren for kalenderens indstiftelse. Og i Peru var høilandenes Khechua'er og Kolla'er samt Yuncastammerne ved kysten forskjellige i sprog som i herkomst; og skjønt de ved Inka-erobringerne forenedes under samme statsordning, bevarede de dog sine særtræk og synes ingenlunde at have laant grunddragene ved sine kulturer af hinanden.

Kulturkredse og nationaliteter falder kun yderst sjelden sammen. Forskjellige nærbeslegtede stammer af samme nation lever ofte paa høist forskjellige kulturtrin. Omvendt bringer omstændighederne ofte helt ubeslegtede folkestammer, som ved de primitive folks flytteliv er kommet til at bo side om side i samme egn, til at gjøre udviklingen fremover i fællesskab. Disse foreteelser kan den dag idag iagttages af reisende, hvem det forundes at færdes blandt primitive racer. I Amerika var det just tilfælde med begge de selvstændige oldkulturer.

Studiet af disse oldamerikanske kulturer er forsaavidt interessantere end andre oldstudier, som man her kan sysle med menneskelige foreteelser, der ikke paa noget punkt berøres af fænomener, der staar i forbindelse — aktiv eller passiv — med den udvikling, som er mundet ud i vor nu dominerende europæiske kultur. I Oldamerika er man paa absolut fremmed grund, saa man kan nyde det forfriskende ved at gaa til studiet uden fordomme og uden bihensigter, der saa ofte har virket forplumrende paa forskningen i vor egen kulturs kildestrøg. Desuden er denne gren af den historiske videnskab endnu forholdsvis saa lidet bearbeidet, at man under sit stræv dermed kan have godt haab om engang imellem at være heldig nok til at gjøre vigtige opdagelser.

Den franske folkeskole i vore dage.

(Efter **A. Døring** i „*Preussische Jahrbücher*“).

en første lovmæssige foranstaltning til indførelse af almindelig skolepligt i Europa er Fredrik den stores General-landsskole-reglement af 12. august 1763.

I Frankrig er det den store revolutions fortjeneste at have skabt det ideal, som heder almindelig skolepligt. Allerede erklæringen om menneskerettighederne udtaler samfundets forpligtelse til at gjøre undervisningen i de almindelige skolefag tilgjængelig for alle.

Men revolutionens lovgivere evnede ikke at gjøre overgangen fra sine ophøiede ideer til handling. Et helt aarhundre maatte hengaa, før revolu-

tionens ideal: en obligatorisk, borgerlig (d. v. s. konfessionsløs), betalingsfri folkeskole begyndte at træde i virksomhed.

Hele den lange mellemtid afgiver billedet af en dels ved ligegyldighed, dels ved ligefrem modstand hidført stillestaaen, som nu og da afbrødes af betydningsfulde forsøg paa at bringe noget istand. I denne sammenhæng maa nævnes det arbeide, fremsynte og ædelttænkende mænd som Guizot (1833) og Duruy (1865) udførte. I 1848 var der 48 pct. af landets befolkning, som hverken kunde læse eller skrive. Gjennem Duruy var der i de sidste aar af det andet keiserdømme fremkaldt en bevægelse, som maaske allerede dengang — mod keiserens vilje — vilde ført til gjennemgribende reformer, om ikke den voldsomme katastrofe af 1870 var kommen imellem. Allerede Preussens seir ved Sadowa vakte i Frankrig tanker om betydningen af et folks folkeskoleundervisning. Ernest Renan skrev i forordet til sine *Questions contemporaines* (1866): „Man har sagt, at det er almueskolelærerne, som har seiret ved Sadowa. Men nei, det er den tyske videnskab, den tyske dyd, det er protestantismen, og filosofien — Luther, Kant, Fichte, Hegel, som har seiret ved Sadowa."

Slige udtalelser fik den mest overbevisende bekræftelse ved nederlaget af 1870. Men ikke desto mindre maatte først det klerikalt-reaktionære intermezzo, som heder Mac Mahons præsidentskab, overvindes, før folkeskolen kunde omdannes ved en gjennemgribende lovgivning. Vistnok var der en mand ved navn Gréard, som allerede i 1871 skaffede Seinedepartementet og specielt Paris en saa dygtig udført skoleorganisation, at den 10 aar senere kunde antages næsten uforandret for hele Frankrig. Men ellers laa tiden tilbage. Jules Simon, der var undervisningsminister, anbefalede den 15. december 1871 forgjæves et lovudkast til indførelse af den almindelige skolepligt med de ord: „Da vi vaagnede morgenen efter vor store ulykke, forstod enhver, at den høieste interesse, den helligste pligt, byder os at omforme den offentlige undervisning i vort land og fremforalt at lægge folkeskolen paa helt ny grund." Men erkebiskopen i Rouen, de Bonnechose, mente, „at en slig lov vilde blive en ulykke for landet, meget grusommere end den vanskjæbne, som nu har rammet os." Og hans mening var den sterkeste magt — loven blev begravet i en kommission. Først tiaaret 1879—89 bragte den række organisatoriske love, som er det franske folkeskolevæsens *magna charta*. De vigtigste bestemmelser i dette lovverk er forordningen om lærer-seminarerne *(écoles normales)*, og loven af 30. okt. 1886 om folkeskoleundervisningens organisation og lærernes konfessionsløshed. Og den minister, som ved stadige instruktioner og raad muliggjorde lovenes praktiske gjennemførelse, var Jules Ferry.

Den franske folkeskole falder i tre trinvis opadstigende afdelinger. Det første trin svarer til vore børnehaver og optager børn under den skole-

pligtige alder; for det har man antaget Comenius' skjønne benævnelse: moderskoler (écoles maternelles). Andet trin er den egentlige elementarskole, og det tredie omfatter forskjellige fortsættelsesklasser, i hvilke der endog gives undervisning i ét fremmed sprog, for det meste tysk eller engelsk. Dog er undervisningen i disse fortsættelsesklasser ikke tvungen, som elementarundervisningen; den har blot til maal at tilfredsstille den mulig eksisterende trang til en høiere undervisning. De to institutioner, som indtager den fornemste plads i det nye skolevæsen, er den almindelige folkeskole og de til uddannelse af dennes lærerkræfter oprettede seminarer.

Forpligtelsen til at besøge den almindelige folkeskole *(école primaire élementaire)* gjælder for begge kjøn fra det sjette til det trettende aar. Undladelse af at sende børn paa skole straffes med bøder eller fængsel. Med faa undtagelser er gutter og piger skilte ad i forskjellige klasser. Adskillelsen af kjønnene gjennemføres ogsaa strengt med hensyn paa lærerne. Ved pigeskoler og de faa fællesskoler, som findes i smaa kommuner, skal der kun være lærerinder; ved de sidste kan der undtagelsesvis ansættes lærere. Ved gutteskoler kan en lærerinde ikke indtræde i lærerkollegiet, uden naar hun er bestyrerens hustru, søster eller nære slegtning. Paa den maade vil det tilslut gaa saaledes, at lærerinderne bliver i overveiende flertal.

Undervisningsfagene falder i tre grupper: de fysiske, intellektuelle og moralske fag.

Den fysiske undervisning omfatter gymnastik, sløid samt indskjærpelse af renslighed og elementerne af sundhedslæren. Det sidste fag indbefatter ogsaa en undersøgelse af eleverne ved deres indtræden i klassen, stadig agtpaagivenhed med deres lege og hjælp til dem, som aabenbarer altfor uhyggelige mangler med hensyn til ernæring, beklædning og legemlig pleie. Turnundervisningen omfatter ogsaa lege og skoleudflugter, for de ældre gutters vedkommende ogsaa nævekamp og militære øvelser, dog uden vaaben, hvilke sidste chauvinismens symboler man som en følge af mindre gunstige erfaringer fra de første aar efter krigen synes at have givet afkald paa.

Sløidundervisningen begynder med de enkleste børnehave-arbeider og udvikles lidt efter lidt til at omfatte modellering, snedkerarbeide af forskjellig art og smedarbeide; pigerne lærer de sædvanlige haandarbeider og i de øverste klasser at føre en enkel tarvelig husholdning.

Den intellektuelle opdragelse omfatter det til mundtlig og skriftlig behandling af modersmaalet nødvendige lærestof og øvelser samt regning, geometri, geografi og historie og desuden et fag, som er særlig karakteristisk for den franske folkeskole, samfundslære *(instruction civique)*. I

de høiere klasser har vi dertil naturhistorie, hvortil kommer landbrug og havedyrkning. Endelig regnes mærkelig nok ogsaa skjønskrivning, tegning og sang til de intellektuelle fag.

Det sterkest fremtrædende træk i denne nye organisation er den strenge udelukkelse af den kirkelige religionsundervisning og dens erstatning ved undervisning i moral. Dette fag har ikke først og fremst til opgave at meddele kundskabsstof, men at danne viljen og karakteren, som gyder liv i alle troeslærer. Læreren skal afholde sig fra alle teologiske og filosofiske udviklinger og aldrig saare børnenes religiøse overbevisning; hans eneste opgave er at styrke deres pligt- og ansvarsfølelse. Børnene skal faa det indtryk, at trods al forskjel i troesbekjendelse skal den sædelige livsopfatning og dens gjennemførelse i virkeligheden være ens for alle. Læreren skal virke som forbillede ved sin karakter og sit hele væsen.

Skoletiden er fordelt paa fem ugedage med tre timers undervisning om formiddagen og ligemeget om eftermiddagen. Torsdagen er fridag og kan benyttes til den kirkelige undervisning, der dog ikke maa meddeles i skolehuset.

Det maal af kundskab, som undervisningen skal naa, ligger ikke høiere — men heller ikke lavere — end i de bedre organiserede folkeskoler i de Forenede Stater og de nordiske lande. I modersmaalets grammatik skal eleverne have et nogenlunde sikkert herredømme over formlæren og syntaksens første grunde, samt kunne skrive ortografisk feilfrie udarbeidelser over enkle emner. Derimod lægges der paafaldende liden vegt paa at indføre eleverne i den nationale literaturs skatte; timerne i læsning benyttes udelukkende til øvelser i grammatisk analyse, deklamation og diktatskrivning.

I historie og geografi lægges hovedvægten paa behandlingen af fædrelandet. I under- og mellemklasserne gives der et grundrids af Frankrigs historie til nutiden; i de øverste klasser gjennemgaaes dette paany og udvides til at behandle den moderne periode. Hertil føies saa de mest kjendte fakta fra verdenshistorien, Ægyptens og Israels ældste tid (man huske paa, at der ikke undervises i bibelhistorie), Grækenlands og Roms oldtid og de betydeligste begivenheder af middelalderens og den nyere tids historie, men kun forsaavidt som disse begivenheder staar i forbindelse med Frankrigs historie. Geografien behandles i de lavere klasser rent schematisk; i mellemklasserne meddeles elementerne af Frankrigs og koloniernes fysiske og politiske geografi. I de øverste klasser udfyldes disse magre omrids; derefter gives en kort oversigt over Europa og de øvrige verdensdele, hvorved der atter udtrykkelig henvises til kolonierne.

I samfundslæren gives en oversigt over Frankrigs administrative, lovgivende og dømmende myndigheder. I de øverste klasser uddybes behand-

lingen og udstrækkes til at omfatte hæren. Det har imidlertid vist sig, at dette fag kan benyttes til chauvinistisk agitation. Jeg har liggende for mig en lærebog for middelklasserne af den bekjendte fysiolog og politiker Paul Bert: *L'instruction civique à l'école. Notions fondamentales.* Det er en interessant, næsten spændende lærebog i form af spørgsmaal og svar, med tarvelige, men meget anskuelige billeder i teksten. Det første af bogens syv afsnit er overskrevet: *Le service militaire. La patrie.* Her faar gutterne straks lære, at det i 1870—71 organiserede nationalforsvar vel ikke bragte seiren hjem, og at de vistnok indtil videre maatte lade fienderne beholde Elsass og Lothringen; men æren blev reddet, og det er hovedsagen. Hertil er føiet endel fraser taget fra nationalkonventets opraab til massereisning i 1795. Paa side 27 læser vi, at preusserne betragtes med afsky af befolkningen i Elsass og Lothringen og lignende. Angaaende undervisningen i de øvrige intellektuelle fag er der ikke meget at bemærke. Naturfagene sættes tilside for de andre fag. Til gjengjæld lægges der megen vægt paa mark- og havedyrkning, tegning og landmaaling.

Undervisningen i moral inskrænker sig i de underste klasser til leilighedsvise formaninger og belæring om de naturlige følger af moralske feiltrin; men først og fremst benyttes enhver anledning til at vække følelsen for den sædelige verdensorden. Dog viser sig allerede her en for den hele undervisning karakteristisk stræben efter at indblande betragtninger stammende fra en forældet natur- og fornuftreligion. Til de moralske følelser regnes beundringen for verdens-sammenhængen og den religiøse stemning, som betragtningen af storslagne naturfænomener vækker.

En sammenhængende moralundervisning begynder i mellemklasserne. Her faar børnene sig meddelt de forskjellige pligter, de har i verden. Først pligterne mod forældre og bedsteforældre, søskende og tjenere; saa pligterne i skolen, at de skal være opmerksomme i timerne og vise lydighed og tjenestvillighed mod læreren og kameraterne.

Og lidt efter lidt udvides synskredsen: over dette mindre samfund viser sig fædrelandet, „Frankrig i sin storhed og ulykke" og udenom det den menneskelige verden. Her vendes opmerksomheden hen paa pligterne mod en selv og mod næsten. De første falder i tre grupper: de pligter, man har mod sit legeme (renslighed, maadehold, styrkelse og hærdelse af kroppen); saa med hensyn paa livets ydre goder (sparsomhed, havesygens daarlighed, ødselhed og gjerrighed, arbeidets adel); saa pligterne mod sit indre væsen (sanddruhed, selvagtelse, beskedenhed, selvkritik, uvidenhed, mod osv.). Det høieste trin paa pligtskalaen dannes af pligterne mod Gud. Guds navn skal ikke bruges letsindig, Gudsbegrebet bør møde ærefrygt, ogsaa anderledestroendes religiøse forestillinger skal respekteres. Men den

fornemste pligt mod guddommen bestaar i den af samvittigheden og fornuften krævede lydighed mod de guddommelige love.

I de øverste klasser bliver pligterne mod fædrelandet fremhævede mere i det enkelte: der dvæles ved lydigheden mod lovene, krigstjenesten, disciplinen i armeen, troskaben mod fædrelandets fane, punktlig betaling af skatterne og udøvelse af stemmeretten.

Lærebøgerne maa alle autoriseres af undervisningsministeriet. Hvad skoletugten angaar, saa er legemlige straffe helt og holdent banlyste. Der straffes med anmerkninger, indesidden i frikvartererne, gjensidden og i yderste fald udelukning fra undervisningen paa indtil tre dage. Præmier for godt forhold og flid staar der ikke noget om i instrukserne; men de anvendes dog i betydelig udstrækning. Især i Paris uddeles omtrent hver maaned legetøi, bøger, medaljer osv., ligesom der ved den aarlige eksamensfest, hvor maire'n og de lokale skoletilsynsmænd er tilstede, uddeles bøger og bankbøger til de flinke elever.

Man vil allerede af denne korte oversigt have forstaaet, at den franske folkeskoleorganisation med sine mange gode sider og trods de mange dristige tilløb til nye udgangspunkter, dog lider af store svagheder. Der er for mange fag, og intet forsøg er gjort paa at gruppere de forskjellige discipliner om et hovedfag, saa de kunde samle sig til en høiere enhed. En usund, selvgod patriotisme søges indpodet i elevernes sind, ikke blot i moralundervisningen og samfundslæren, men ogsaa i historie- og geografiundervisningen. Den konfessionsløse forkyndelse af de moralske grundsandheder fordærves ved en lidet tiltalende opspædning med elementer af den saakaldte naturreligion, der i overensstemmelse med en forældet filosofi ansees for det fælles underlag for den hele mangfoldighed af religiøst-etiske bekjendelser og standpunkter. Men derved tilfredsstilles hverken de kirkelige eller ateistiske retningers krav, og paa den maade har man lagt grunden til stadig nye konflikter med forældrene og de kirkelige autoriteter. Da nu dertil kommer, at der er fuld adgang til at oprette privatskoler i overensstemmelse med de forskjellige individers standpunkt, har man gjort et stort brud paa undervisningens konfessionsløshed. Og trods de store byrder, som privatundervisningen paafører baade forældre og børn i form af skolepenge og den uretfærdige dobbelte skolegang er der omtrent en femtedel af landets skolepligtige børn, der undervises i konfessionelle privatskoler (efter statistiken for 1890—91 var der 4,384,000 børn i offentlige og 1,210,000 — Algeriet er iberegnet — i privatskoler).

Vi skal tilslut give nogle kortfattede oplysninger om lærerskolerne (*écoles normales primaires*). Hvert departement skal have et konfes-

sionsløst seminar for lærere og lærerinder. Siden 1879 er der altsaa blevet gjennemført et sligt kjæmpeforetagende, som at organisere helt fra grunden af op imod 172 slige anstalter. Seminarerne er kostskoler. Ingen optages før det fyldte sekstende aar. Undervisning og underhold er fuldstændig fri. Dog maa den, der faar adgang til skolen, forpligte sig til at underkaste sig lærereksamen ved afslutningen af kurset og til en tiaarig virksomhed i lærertjenesten — med fradrag af seminartiden fra det attende aar for lærerne, og fra det syttende for lærerinderne. Den, der ikke opfylder disse betingelser, eller med eller mod sin vilje forlader seminaret, maa erstatte samtlige omkostninger ved sit ophold.

Ved seminarundervisningen spiller eksamensvæsenet en uhyre rolle. Idetheletaget er vel den franske folkeskolelærer et af de grundigst eksaminerede mennesker i verden. For at optages maa han underkaste sig to eksamener; derefter maa han ved afslutningen af det første aarskursus tage to eksamer til. Falder han nu gjennem, maa han forlade anstalten. Ved afslutningen af seminarkurset holdes saa den egentlige lærereksamen for at opnaa diplomet (*brevet supérieur*); og ligesom ved folkeskolens afgangseksamen holdes denne ikke af seminariets lærere, men af en egen dertil udnævnt kommission. Men for at faa ansættelse som lærer fordres der endnu en eksamen; for at faa adgang til den kræves, at kandidaten har fyldt sit enogtyvende aar og i to aar virket som lærer i statens skoler. Denne eksamen er imidlertid af en rent praktisk karakter. Efter dens afslutning faar læreren vidnesbyrd om pædagogisk dygtighed (*certificat d'aptitude pédagogique*).

Desuden findes der ogsaa øvelsesskoler baade for lærer- (*école annexe*) og lærerindeseminaret (*école maternelle annexe*).

Kjælne hyrder, o, sig mig hvor?

I.

For ikke ret længe siden var mennesket nærmest et jordbundet dyr. Himmel fandtes ikke, Gud var en illusion. Det var idioti at haabe et liv efter dette, og livet hernede var under al kritik.

Nu har man fundet Gud igjen. Mennesket er blet forfremmet, verden er ikke saa gal, bare man tar den paa en fornuftig maade. Solen skinner, blomsterne dufter, roserne er røde, livet er deiligt alligevel. Næsten som i vore fædres tid. Ja, i mange henseender er det fuldkomnere, rigere og fyldigere. Derfor, la Baccus-vognen spændes for til et nyt livsglædens

tog med nymfer og satyrer? Og føler vi os ikke glade nok til det, vil vi føle os lykkelige ved at være med i arbeidet for verdens udvikling henimod fuldkommenheden.

Naturalismen i kunsten er afgaaet, og fred være med dens støv. Den var begyndt i aand og frihed, den endte i dogmer og stikord. Og naar aanden er vegen fra en retning, formørker pedanteriet verden med definitioner og sætninger. De aandfulde mestere laves om til skolemestere, og opad dem klynger sig de fattige i aanden som andre snylteplanter.

I grunden har ingen af os noget imod det stedfundne omslag, hvis det virkelig kan gi menneskene ny lyst til at leve og arbeide. De fleste af os elsker livet og solen og dagen. Fra vor barndom af beruser vi vort sind med drømme om luerøde, guldbræmmede skyer, hvorfra Guds engle titter op med smilende ansigter. Og vi vil saa gjerne finde vor barndoms Gud igjen i al verdens mangfoldighed, vi sukker alle efter at finde tilværelsens dybeste mening.

Men vi kan ikke udenvidere følge opfordringen til at være glade. saalænge der ikke gives os nye motiver. Den umiddelbare glæde ved livet har vi tabt, vi kan ikke danse, uden at nogen har forkyndt os et nyt glædes-budskab. Det store mørke suser og synger i vore tanker. Verden staar for os som en stor svart skog, der gjemmer al verdens pine, — vi hører fortvilelsens gruelige melodier, vi hører vinden hviske om alle de brudte eksistenser, om de fattige og syge, hvis liv synes os blottet for mening, og det værste er, at mange af dem, der har det saa ondt, ikke selv ved, hvorfor de lider.

Og saa spør vi uvilkaarlig os selv: Hvor er da dette nye, der har bragt omslaget? Har disse glædens apostle opdaget nye kilder, nye forklaringer paa de tunge spørgsmaal, — ny generalnævner for jordlivets mangfoldige brøker?

Dette, at livet ikke kan leves med et pessimistisk livssyn, er en saare mager trøst. Det er jo ikke derom, der spørges. Den granskende menneskeaand kan ikke slaa sig til ro dermed, og heller ikke kan man i længden holde ud den personlighedens tvedeling, der følger af, at man teoretisk erkjender pessimismen som den eneste holdbare livsanskuelse, mens man praktisk flyr for sin egen tanke og overgir sig paa naade og unaade til mysteriet.

Naar menneskeaanden vaagner af den nuværende reaktion, vil den atter spørge med fornyet kraft; men ikke tror jeg, at det, vor samtid bygger op, vil kunne danne noget sikkert grundlag for den slegt, som kommer. Det er en — ofte aandrig — forkyndelse af troen paa livet. Men har man engang gjennemgaaet tvilens skjærsild, vil man gjerne finde et solid grundlag, hvorpaa man kan støtte hele sin personlighed for ikke anden gang at lide skibbrud.

Hvorledes har f. eks. den nye retning greiet spørgsmaalet om Guds

forhold til verdens elendighed? Jeg synes, at saalænge man ikke har git et nogenlunde tilfredsstillende svar paa dette og lignende spørgsmaal, bør man ialfald taale, at der findes mennesker, som ikke kan være med i den store jubalon til ære for livet.

Er det saa, at verden maa være som den er, at den altsaa ikke lar sig forbedre ved vore fælles bestræbelser, at det væsen, vi kalder Gud, ikke er til eller af saadan natur, at han rolig eller magtesløs ser paa tilstanden, da er der ingen grund til glæde. Men er det ikke nødvendigt, at verden er som den er, da har vi alle ansvar for tilstanden, da har vi andet at gjøre end at agere hurra-gutter foran Baccus-vognen. Forfattere og kunstnere maa da ialfald ha lov til at tolke sin egen smerte over den nød, de ser omkring sig. Endog dette vil man forby os. Vi skal ikke ha lov til at skildre livet efter det indtryk, det har gjort paa os, men efter det indtryk, det har gjort paa andre. Altsaa nyt dogmevæsen, næsten ligesaa fælt som naturalismens. Nye trommeslagere med nye paroler, og Gud hjælpe den, som ikke passer takten!

II.

„Enhver er sin egen lykkes smed," og „som man reder, saa ligger man," var engang hævet over al tvil. Den flittige og energiske kom frem i verden, mens den dovne blev fattig og ulykkelig. Den gode blev velsignet med al jordens og himlens velsignelse, mens den onde led sin velfortjente straf baade her og hisset. Den livsopfatning var deilig ligetil; men den havde jo én feil, den havde begrebet lidet af livet.

Jeg synes, at den nye retning har noget af det samme.

Verden er idethele velordnet, i livet hersker vise love, der der tilsammen udgjør en verdensorden. Den indeholder en serie af betingelser; men det er muligt for et menneske at virkeliggjøre en af disse betingelser med udelukken af de øvrige.

Forsaavidt har mennesket frihed.

Og den populære filosof vil belyse dette ved et eksempel: Vi sætter, at en person kan bli tre ting: forbryder, tigger, millionær. Ved et bestemt punkt paa hans livsbane gives der tre skilleveie. Vi kan tænke os, at han en dag kommer ind i et tomt værelse og finder en sølvmynt paa gulvet. Nu kræver verdensordenen, at han skal bli forbryder, hvis han tar mynten op og beholder den i bedragerisk hensigt. Hvis han lar den ligge, blir han tigger; hvis han tar den op og bringer den til dens sandsynlige eiermand, vil han bli belønnet rigelig og ende som millionær. Naturligvis vil der ogsaa være andre handlinger, der øver indflydelse paa hans livsskjæbne; men jeg har været nødt til at sammenfatte i ét træk det kompleks af betingelser, der er afgjørende for ham.

Før den dag staar altsaa de tre muligheder ham aaben. Men fra den stund, han har virkeliggjort dette led i kausalitetsrækken, er han bundet af handlingens indre moralske følger. Faktum er, siger man, at menneskene kan vælge mellem ondt og godt, at de kan arbeide sig frem til en høi grad af moralsk fuldkommenhed, osv.

Men følger vi individets udvikling stadig bagover i de smaa handlingers afgjørelse, saalangt, at dets sjel er som den ubeskrevne tavle, saa er der dog ogsaa da visse betingelser, visse muligheder. Vi kan følge ham helt tilbage til den tid, han var helt ubevidst, visse anlæg er der alligevel. Maaske hans forældre havde kunnet fri ham fra forbrydelsen, hvis ikke ogsaa de var bundne paa samme maade.

Man har helt fra den tid, man begyndte at tænke, været opmærksom paa, at nogle synes fødte til lykke, andre til ulykke, nogle til rigdom og ære, med anlæg og omgivelser, der stod som dydens uoverstigelige hegn, mens andre fødes i fattigdom og skjændsel, absolut viet til et liv, som de alt tidlig ønsker sig befriet for.

Man var saa velvillig mod den høieste verdensstyrelse, at man fandt paa omskrivninger. Man kaldte f. eks. den verdensorden, hvis love man ikke kunde fatte, skjæbne, og mange bruger endnu dette ord, uagtet de meget vel ved, at skjæbnen i egentlig forstand ikke kan eksistere.

Skjæbnen maa jo staa i et vist forhold til Gud. Overordnet eller sideordnet med ham kan man ikke tænke sig nogen magt; thi en Gud, der enten deler magten eller faar magtfuldkommenhed fra nogen, er en selvmodsigelse. Skjæbnen maa altsaa være Gud underordnet eller Gud selv. Nødvendighedens lov maa jo være Gud; thi hver eneste kausalitetsrække i universet maa kunne føres tilbage til ham. Som den uendelige kraft frembringer han ethvert betingelsesforhold hos ethvert menneske.

Men heraf skulde saa følge, at Gud — og ikke skjæbnen — har skyld i alle ulykker, forbrydelser og lidelser.

Naar man fremholder, at der findes mennesker, der synes forbandede helt fra fødselen af, faar man — udenfor de ortodokses kredse — omtrent følgende trøst: Vort nuværende jordliv er kun en brøkdel af en lang udvikling. Og saalænge vi ikke ser det hele, kan vi heller ikke dømme om det enkelte. Hvem ved, om det ikke kan komme X til nytte, at han under de nuværende forhold er blet forbryder? At det kan være en velsignelse for Y at bli tigger?

Der findes i vore dage — endog udenfor okkultisternes kreds — en hel del mennesker, der forsøger at forklare det faktum, at nogle fødes lykkelige, andre ulykkelige med en henvisning til en præ-eksistens. Man har syndet i en tidligere inkarnation, og derfor maa man i det nuværende jordliv sone for de synder, man slet ikke ved af. En gaar og er meget

melankolsk, fordi han for mange aarhundrer siden har været en østerlandsk tyran, der har levet mindre anstændig, en anden har været sjørøver og plages derfor af en uforklarlig angst osv., osv.

Vi tænker os altsaa, at en mand har begaaet en forbrydelse i en tidligere inkarnation, for hvilken han skal straffes eller sone i dette liv.

Han husker ingen ting. Ikke om han brød sin hjerne i tusen aar. Han kan drømme og gjætte og digte historier. Men skaffe beviser? Neppe nok bringe sig selv til at tro, at det er sandt.

Men al vor retsbevidsthed oprører sig imod en straf, naar vi ikke ved, hvorfor vi lider den. Det forekommer os, at det er en fornegtelse af al retfærdighed.

Saa denne lære hjælper os lidet, saalænge den ikke kan skaffe os absolut sikker besked om, hvad vi tidligere har forbrudt.

Men sæt, at man kunde skaffe beviser, saa havde denne lære ikke gjort stort andet end filosofien: den havde kun flyttet mærkepælene. Den havde forklaret livet i den nuværende inkarnation. Men da dette er afhængigt af, hvordan vi har været i en tidligere, maa vi stadig flytte spørgsmaalene tilbage, til vi kommer til individets ubevidste og uansvarlige liv, og gaaden forbliver lige uløst.

Selvfølgelig kan vi hengi os til troen paa, at der er et liv efter dette, hvor vi vil faa fuld forklaring paa alt. Vi kan forsøge at la spørgsmaalene ligge og trøste os med den tanke, at verden maa være, som den er, for at menneskene kan faa anledning til at vælge mellem godt og ondt og derved vokse opover mod himlen og lyset; thi deri bestaar jo lykken. Og sorg maa der jo være, for ellers vilde der heller ikke være nogen glæde.

Men det var jo noget, vi vidste før.

Og hver gang, vi møder mennesker, der synes indviede til elendigheden fra fødselen af, og vi tænker paa alle de millioner, der hungrer og tørster og lider forfølgelse, legemlig eller aandelig, hvorledes ærlighed trampes under fødder, mens hykleriet sidder i høisædet, saa vaagner den formastelige fornuft og piner os med de mange spørgsmaal. Og da er vi tilbøielige til at spørge de nye livsglædens apostle, hvordan de er komne disse spørgsmaal forbi, eller hvor de har fundet løsningen, hvis de har forsøgt at ta dem op til behandling.

I det, jeg har seet af forsøg, har jeg intet fundet, der hjalp mig. Ingen løsning af selve spørgsmaalet, kun opgiven af indvundne resultater — og en bestemt tendens mod mysteriet.

I større eller mindre grad tomme bægre, som har været holdt de tørstende og livsfortvilende for munden.

Vetle Vislie.

Sydafrikas opsving.

(Efter **Albrecht Wirth** i „*Deutsche Rundschau*“).

III.

Et stort vendepunkt i Sydafrikas historie danner opdagelsen af diamant-felterne og de store guldfund.

Paa den ene side har dette medført en ottedobling af landets omsætning med omvæltning af næringslivet, anlæg af nye store byer og bygning af et udstrakt jernbanenet. Paa den anden har diamant- og guldfeberen trukket ind i det før saa skikkelige samfund en hær af tvilsomme personer og forbryderemner.

Diamanternes forekomst var vel kjendt af buskfolket, som brugte dem til at bore skafthul i sine stenøkser. Saa var det i 1867, at kræmmeren John O'Reilly i huset hos boeren van Niekerk saa børn lege med en blinkende sten, de havde faaet af en buskmands-gut, som havde fundet den ved Hopetown ved Oranje. Kræmmeren byttede stenen til sig for en bagatel og tog den med til dr. Atherstone i Grahamstown; denne erklærede stenen for at være en diamant paa 21 karat og af 9000 kroners værdi. Stenen solgtes i London. Egnen omkring Hopetown blev nu gjennemsøgt. Men først i 1869 gjaldt det for afgjort, at jordbunden var rig nok til at lønne en virkelig drift af diamantgruber. Van Niekerk tilbyttede sig af en griquahøvding for 500 faar, 12 storfæ og 2 heste „Sydafrikas stjerne“, som han igjen solgte for 180,000 kroner; stenen veiede 85 karat.

I begyndelsen af 1870 strømmede der 10,000 eventyrere til egnen; aaret efter 50,000. I 1871 anlagdes staden Kimberley, som i sin glanstid tællede 30,000 indbyggere; for nærværende er den atter i tilbagegang.

Det diamantførende strøg — egnen ved Vaals og Oranjes sammenløb — havde Oranjefristaten straks erklæret for statseiendom. Straks gjorde ogsaa Transvaal krav gjældende. Saa blandede England sig ind med paastand paa, at griquahøvdingen Waterboer havde afstaaet strøget til Kapkolonien. Fristaten maatte vige for overmagten, men fik tilslut 1½ million kroner i løsepenge for et stykke land, hvis aarlige afkastning beløb sig til over 70 millioner kroner.

Denne afgjørelse fremkaldte i Transvaal megen ophidselse og uro. Pretorius tog afsked som præsident. I hans sted valgtes en liberal prest, Burgers. Dette valg blev kilden til megen elendighed. En mængde af de i kirke- og trossager saa ur-konservative bønder forargedes slig over den liberale prest, at de solgte sine gaarde og drog paa „trek“ nordover ud i det vilde indland, hvor de fleste flokke ynkelig omkom. Burgers selv

reiste i 1875 til Europa for at skaffe penge til en jernbane ned til den portugisiske kyst. Han fik et laan i Holland og afsluttede kontrakt om leverancen. Men forsendelsen gik istaa, og det endte med, at England overtog materiellet. Denne mislykkede jernbaneplan styrtede Transvaal i en uoverkommelig statsgjæld og medførte en ulykkelig afhængighed af England.

Kapkolonien styrkedes i denne tid baade indad og udad. I 1872 fik kolonien ret til en for dens eget parlament ansvarlig regjering. Landegrænserne udvidedes; i øst med kystlandet fra Store Fiskeflod til Natals vestkant; i nordost med Basutoland, som anerkjendte dronningens overhøihed; i nord med Griqualand og diamantstrøget.

Nu agtede man ogsaa at inforlive Transvaal. Burgers søgte forgjæves støtte hos Tyskland, Portugal, Holland og Belgien. Hjemme var hans stilling rystet baade ved de hovedkuls reformer, han satte sin forfængelighed i at indføre, og ved den pengenød, han havde bragt staten i. Hertil kom et negeroprør i det nordlige af landet under den mægtige Sekukuni. Englænderne var i ledtog med ham og havde zulukongen Kekvaio samt svasistammen paa sin side. Da boerne ikke magtede at kue oprøret, sendte England under paaskud af at „værge boerne mod de sorte“ Theophilus Shepstone til Pretoria. Denne snedige herre lod samle underskrifter paa en adresse om at lade Transvaal anerkjende Englands overhøihed. Af 8000 stemmeberettigede boere skrev de 2500 under. Dette var nok for den dristige Shepstone; 12. april 1877 lod han det britiske flag heise i Pretoria. Efter lidt opstyr endte det med, at præsident Burgers tog mod en pension af England og flyttede til Kap, hvor han endte sine dage. Selv de nationale folkeførere Krüger og Joubert forsmaaede ikke embeder under det britiske styre.

En stund efter kom Kapkolonien op i en ny kafferkrig. Der udbrød en almen opstand af galeka'er, gaika'er, pondo'er, tembu'er, tambuki'er, basuto'er og betschuana'er. Alene zulukongen Kekvaio sad rolig i sin kraal ved Wundi, fornærmet fordi han ikke var tilbudt overanførselen over opstanden. Det endte med englændernes seir. Saa kastede de sig over Kekvaio. Men denne bibragte dem et blodigt nederlag, hvor den franske keiserprins faldt. Først efter en forbitret kamp lykkedes det stormagten at kue det kjække folk. Zululand deltes mellem tretten smaakonger under Englands overhøihed. Kekvaio sad et aars tid fangen i Kap, men indsattes siden i et af de smaa fyrstendømmer. Han døde i 1884. Hermed var der gjort en ende paa kaffernes militærvælde i Sydostafrika.

I Transvaal gjærede det. Rigtignok havde England ved at bevilge et par millioner kroner til landets forvaltning gjort en ende paa finansnøden; og Sekukunis opstand havde engelske tropper med god hjelp af

svasifolket faaet bugt med. Men boernes gamle had til englænderne blussede op igjen, og i spidsen for den nationale bevægelse fremstod et triumvirat af folkets bedste navne: Pretorius, Joubert og Paul Krüger.

Krüger var født i 1825 og havde deltaget i „voortrekker"nes tog; siden 1862 havde han været generalkommandant og medlem af regjeringen. Den prægtige Bismarck-skikkelse var boernes stolthed. De tre mænd satte en kraftig agitation igang, og opstanden brød løs. I seks træfninger blev englænderne slagne, skjønt de var langt mandsterkere; boerne seirede ved sin ufeilbare sikkerhed som skyttere, samt ved sit dumdristige mod til at gaa paa. Saaledes stormede den 28. februar 1881 kun 150 boere englændernes faste leir paa toppen af den steile skrænt Majuba (ved Natals grænse), uagtet forsvarerne var 600 i tallet. Dette heltemod satte hele boerfolket i fyr og flamme; fra Oranjefristaten, ja fra Kapkolonien kom hundreder af frivillige strømmende til Transvaal. Bevægelsen truede med at rokke Englands vælde i Sydafrika. Saa kom pludselig Gladstones telegram: „Slut fred, vi har øvet uret mod boerne." Krüger gik med derpaa. De to racer indrømmede hinanden ret over vedkommende andele af Sydafrika. Kap-boerne forsonedes med Englands styre.

IV.

Fra nu af er Sydafrikas historie knyttet til navnet *Cecil Rhodes*. Han er søn af en engelsk prest og kom i syttenaarsalderen til Kap som postbetjent. Snart finder vi ham en dag ved diamantgruberne. Sin første berømmelse vandt han — 28 aar gammel — i 1881 ved at faa alle de de smaa diamantkompanier smeltet sammen til det store *De Beers Company,* en forretning paa 84 milioner kroner; dermed stansedes den indbrydende krise i Kimberley. Rhodes blev valgt ind i koloniens parlament og svang sig hurtig op til førsteminister. Straks efter Transvaalkrigens afslutning fik han sluttet forlig med Kap-boernes fører Hofmeyer. Hans maal var at forsone det britiske og det hollandske element i kolonien.

I Transvaal medførte freden triumviratets opløsning; Pretorius fik pension, Joubert blev generalkommandant, og Krüger republikens præsident. Den nye regjering var ikke meget fremskridtsvenlig; handelen belagdes med haarde baand, og forretningsdriften belemredes med monopoler. Langs vestgrænsen udbrød der en friskare-kamp mod englændernes venner betschuana'erne; disse joges ud i Kalahariørkenen. Det kom til rivninger med englænderne; disse bilagdes i februar 1884 ved forliget i London, hvorved Transvaal tilkjendtes en grænseudvidelse mod vest samt faktisk uafhængighed.

Aaret 1884 er det store aar i Afrikas nyere kolonialhistorie. Tyskeren Lüderitz havde af høvdingen Fredericks kjøbt Angra Pequena i Namaland (paa kysten nord for Oranje) og stillet det under det Tyske Riges beskyttelse, til stor forargelse for Kap-parlamentet. Tyskernes besættelse af Kamerun paa Guineakysten samt af strøget ret overfor Sansibar satte liv i de andre magter; Frankrig tog fat i Nordafrika, Italien i Massaua ved Rødehavet, Portugal rystede søvnen af sig. Men ivrigst var briterne. Rhodes lod Betschuanaland og Kalahari bringe ind under britisk overhøihed og stiftede det mægtige *Chartered Company*, som strakte sin indflydelse helt op til Sambesidalen. Han planlagde ogsaa en telegraflinje fra Kairo til Kap.

Fra slutten af ottierne har Sydafrikas politik bevæget sig om den spændende væddekamp mellem Krüger og Rhodes. I 1889 lykkedes det Krüger at faa istand et forbund mellem de to boerrepubliker. Dernæst har han med neb og klør søgt at hindre Rhodes i at faa anlægge en jernbane fra Kap til Transvaal. Isteden begunstigede han en linje fra Pretoria til Delagoabugten, som endelig iaar er færdigbygget. En hungersnød i 1890 bragte ham imidlertid til ogsaa at føie Rhodes; i 1893 havde banen fra Kap gjennem Oranjefristaten naaet frem til Johannesburg. Denne nye guldgrube var nu begyndt at give rigt udbytte (over 20 mill. kr. aarlig); dette merkedes paa budgettet: præsidenten fik sin aarsløn forhøiet til 144,000 kr., og regjeringsmedlemmerne sin til 21,000 kr., medens nationalforsamlingens medlemmer tog 50 kr om dagen i diæt.

Imidlertid arbeidede *British South Africa Company* under høitryk; dets sjæl var Rhodes. Barotse-stammen i Batoka, paa Sambesis nordre bred, stillede sig under engelsk beskyttelse, saa selskabets myndighed nu strækker sig helt op til Kongostatens sydgrænse. Paa Sambesi sattes dampere igang, og en telegraflinje anlagdes helt op til denne flod. Vigtigst var dog det guldrige Mashonaland, hvor forterne Victoria og Salisbury oprettedes og i kort tid fik 600—1000 indbyggere. Men det usunde tropeklima drev snart europæerne tilbage; selv inderne og araberne holdt det ikke ud i landet. Ialfald maatte der tilveiebringes en lettere adkomst fra kysten. Denne fik man ved portugisernes hjælp (slg. III. 535 ff.).

Det portugisiske Moçambique-selskab havde nemlig af Portugals regjering faaet monopol paa gulddriften i Manika-landet mod at bygge en jernbane didop fra kysten. Det portugisiske selskab kom i strid med det engelske selskab, og England fremtvang forliget af 11. juni 1891, hvorefter Manika deltes mellem det portugisiske og det engelske selskab, medens englænderne skulde nyde fri gjennemgang til kysten. Ved Rhodes' energi lykkedes det at reise penge til banen. Arbeidet paabegyndtes i

oktober 1892, og til næste aar vil hele linjen fra Beira til Fort Salisbury være i drift. Havnestaden Beira, lige nord for det gamle Sofala, er en af de nybyggede paddehat-byer i Sydafrika, som skyldes guldfeberen.

I 1893 ordnedes Englands og Transvaals forhold til Svasiland; det dygtige svasi-folk havde længe været de hvides trofaste venner. I ottierne stod landet under engelsk overhøihed, men i 1893 overlod England æren til Transvaal.

Endelig blev Matabele-riget omstyrtet i slutningen af 1893. Den sidste konge, Lobengula, var et pragtexemplar af en kafferhøvding, snedig og grusom, sine naboers skræk og de hvides uforsonlige fiende, men dog ikke blottet for en hvis ridderlighed. Han begyndte krigen mod englænderne med 15,000 mand og 1000 gode geværer; men mod maximkanoner og britisk rytteri kunde han ikke holde stand. Inden et par maaneder var han jaget ind i ødemarken og maatte omkomme.

Dermed var mr. Cecil Rhodes og hans i 1889 stiftede *British South Africa Company* herrer over hele det guldførende strøg nord for Transvaal. Under krigen faldt der hjemme i England mange haarde domme over kompaniets adfærd mod Lobengula. Men Rhodes svarede med at holde en tale i Kapstaden om et uafhængigt Sydafrika og nævnte Sydafrikas „Forenede Stater“ som et muligt fremtidsmaal.

Robert Browning.

1812—1889.

Af H. Tambs Lyche.

II.

Det første indtryk, man modtager under gjennembladning af en af Brownings bøger — hans *Men and Women* f. eks. — er, som allerede nævnt, det at staa overfor en aabnet dør til den frie luft og føle denne slaa sig forfriskende og naturtynget imøde. Man er sluppet bort fra de trange, vilkaarlige grænser, de mange, smaalige hensyn, de hundre stængende fordomme, og fra alskens pedanteri og taabeligt snerperi. Man staar midt i det frie, løsslupne, men samtidig sunde og kraftige menneskeliv. Det er en radikalt frisindet, eller — om vi endnu tør benytte det næsten ødelagte og udviskede ord — „frigjort“, men tillige sprudlende frisk og af naturen ren, helstøbt og adlet personlighed, vi befinder os overfor. Frisindet er parret med høisind. Intet, der hører det menneskelige til, er denne digter fremmed. Hvad, der er kuet, sætter han fri; hvad falske hensyn og fordreiet tankegang har nedtraadt, løfter han

op og sætter i ære. Han virker styrkende, — som en rensende, kraftgivende, elektrisk strøm; indgyder selvagtelse for ens hele jeg, legeme og sjæl, sanser som aand. En løfter uvilkaarlig hovedet og retter ryggen under læsningen. Her er ogsaa en „de løftede panders skald“ for atter at laane et ord fra Whitman. Her er adel, sundhed og renhed; men det er helt menneskelig adel, sundhed og renhed; ikke engles, aanders eller skyggers. Adel og dyd er det frie, naturlige menneskelivs, den kraftige, glade mands og den vakre, tilfredse kvindes; ikke klostrets; ikke munkes og nonners. Og paa lignende vis fremkalder den religiøse stemning og tankefylde, der hviler over alt hans arbeide, billedet af skov og mark med vindens sus i trætopperne og bølgende blomsterflor, med tindrende sol og blaa himmel; og ikke minder om gamle katedraler med dæmpet lys og halvt muggen, halvt røgelsefyldt luft. Der er ikke i hans frie, ligefremme, energiske religiøsitet nogen lighed med den blegsotige, sanselig-religiøse romantik og mystik, som i den allersidste tid fra den nyeste franske literatur har fundet vei til os.

Det er friluftsdigtning — friluftstænkning og friluftsfølelse. En synes at høre trækroner svaje og træstammer knirke i verselinjerne. Støvskyer hvirvler i solskinnet over veiene; varmen føles og blomsterduften indaandes. — Menneskene hører samme udendørsliv til. De er ikke stuemennesker, ikke opkonstruerede idealer, ikke teoretiske skygger, ikke formler og typer, men levende kvinder og mænd, kjød af vort kjød og blod af vort blod. De har baade puls og sjæl, baade hjerne og hjerte. Lidenskaber stormer i blodet; mægtige drifter, følelser og indfald griber og bevæger dem. De svajer derunder, som personerne i russiske romaner. Men de er ikke som disse bare svajende siv. Der er tanke og vilje i sivene. De kjæmper mod de ydre indflydelser og kræfter, sætter magt mod magt, vilje mod drift, forstand mod indfald, hjerne mod hjerte og sjæl mod blod.

Kort sagt: vi kjender os selv og vort eget liv — det inderste, dybeste — igjen.

Det er som en aabnet dør. Men det landskab, den viser os og fører os ud i, er ikke engelsk, ikke nordisk; det hører Syden, Middelhavet, Italien til. Sol og himmel, løv, mennesker og bygninger er Sydens. Der er brand i solen, pragtfulde, glødende farver i landskabet. Intet er blegt, intet koldt. Luften dirrer af hede; det mørke løv blinker og glitrer som sølv, hvor lyshavet træffer det.

Der ligger som tæt gyldent solskin over bogens sider.

Og der er sydlandsk glød og lidenskab i tanker og følelser ogsaa, — varm, stolt sydlandsk sanselighed. Det er ikke helt engelsk; — tvertom saa uligt i meget den brede strøm af engelsk digtning. Der er mere blod-

fylde, mere legemlighed, — og alligevel ogsaa mere sjæl. For atter at ty til Walt Whitman, er forfatteren øiensynligen af den formening, at ved helt at tegne det legemlige, det sanselige, vil ogsaa det sjælelige blive bedst tegnet, eller som han selv udtrykker det: legemet er ikke ondt, men godt, ikke noget at skamme sig over, men til at være stolt af; det er ikke en hindring, men en hjelp for det høieste, sjælelige liv; det er den platform, hvorpaa sjælen bevæger sig, — det skyts, hvormed den sendes frem mod sit maal.

Uvilkaarlig blader man om til titelbladet for at forvisse sig om, at dette virkelig er en engelskmand; man har faaet en mistanke om, at det snarere er en oversættelse fra italiensk eller spansk. — Dog det er blot det første indtryk af den gyldnere sol og større farvepragt, af det hedere blod og intensere sanseliv; man finder snart engelskmanden og nordboen igjen. Der er en *common sense* (sund sans) over det hele, en klarhed i tanken, en magt over og tøilen af lidenskaberne, og fremfor alt et alvor og en dybtænkthed, en moralsk finfølelse, og en religiøs bredde og rationalitet, der vilde være ligesaa uforklarlige hos en moderne sydlænding, som den intense lidenskabelighed og den stolte, ligefremme og rene sanselighed ved første tanke synes os fremmede hos nordboen.

Man kommer til det resultat, at man har for sig noget helt nyt og originalt, noget for sig, Brownings egen verden, — en art fuldstændig blanding af Syd og Nord, af England og Italien, af sydlandsk sanseliv og nordisk sjælsliv. Der cr Sydens dansende blod og Nordens rolige hjerne, den førstes spillende fanfasi og farverigdom og den sidstes sindige tænkning og rene, greie linjer. En verden for sig, hvor det blaa Middelhav skvulper i det tætte solskin mod Englands hvide kalkklipper, og hvor menneskene har laant italienerens fine nervenet og hede blod med englænderens sunde sans og greie forstaaelse.

Denne blanding udgjør noget af det mest tiltrækkende og fængslende ved Browning. Den skaber en alsidighed og afrundethed, en helstøbthed i de tegnede mennesker saavelsom i selve livsopfatningen, en retfærdighed mod vor naturs tilsyneladende modsatte sider og en evne til at harmonisere og se dem som ét, der vistnok udgjør den væsentlige hemmelighed ved hans magt over sindene, som det ogsaa er en del af det budskab, han bringer. Det giver et indtryk af fuld tilforladelighed, af realitet og bastanthed, der saa ofte savnes baade hos digtere og tænkere, hvis evne mere gaar ud paa at følge en eneste enkelt livslinje ud til dens yderste konsekvenser — som om der ikke fandtes andre, korrigerende linjer — end paa at give os det hele menneskelige liv i al dets rige mangfoldighed.

Han knytter ogsaa paa den vis, synes det en, det jordiske og himmelske

sammen, — aand og materie, legeme og sjæl, ideal og dagligliv. De løber i ét hos Browning. Mennesket viser sig her som en énhed. Han er idealist uden afslag: „Lad himlen selv være dit maal!“ men han er det med saa megen sund sans, saa fornuftig og *level-headed:* „men vær tilfreds, ifald du paa jorden vinder en eneste straale deraf.“ „Hvad jorden vinder, maa ogsaa være himlens vinding.“ „Sanser som sjæl er givet os til brug; brug begge!“ „Staa fast paa jorden, og du vil kunne røre ved himlen.“ „Lad mennesket være menneske og ikke prøve paa at spille gud.“ Dog „en mands attraa maa gaa videre end hans evne.“ „Tag et skridt ad gangen, og gjør det skridt sikkert.“ „Det er menneskets opgave og arbeide her at gjennemsyre saa vidt, det magter, vort jordliv med det himmelske.“

Det er nærmest her, Browning efter min opfatning fører os videre end Ibsen, og er med om at grunde det tredje rige, som Ibsen alene peger henimod. For den sidste er der et gabende svælg befæstet mellem ideal og virkelighedsliv. Over det kjender han ingen vei. Derfor bliver idealet i hans bøger blot noget, der skjæmmer og fordømmer, mens det lokker, og berøver os alt haab og al tilfredshed, — gjør os til pessimister. Brownings ideal er vel saa høit; det er vakrere og alsidigere; det er sandere og mere menneskeligt, og det synes nærmere, fordi det er sandere, og fordi der fører vei til det. Ibsens idealisme kræver vinger, hvad ingen af os desværre har haab om at eie; Brownings blot gode fødder og ærlig, aktiv vilje. Ibsen kjender blot den dybeste uselhed og en noget ensidig og haard fuldkommenhed. Fra den første til den sidste maa man svinge sig i et eneste sprang, — hvad der er umuligt. Han tror paa synderens hele, fulde og øieblikkelige saliggjørelse i omvendelsesstunden. Han kjender ingen skridtvis udvikling og opnaaen eller virkeliggjørelse af det ideale. Han „gaar ikke med paa at flytte brikker“; han kræver „alt (med én gang) eller intet“, — og faar selvfølgelig intet. — Brownings raad derimod og aanden, idéen i al hans digtning er „et skridt ad gangen og sikre sig det“ — trinvis udvikling med lidt mere af himlen og lidt mindre af helvede for hvert trin. Man maa ei fortvile, om man ei straks naar alt, man griber efter; om man blot faar en eneste tynd straale fra himlen istedenfor dens hele lysvæld; om man istedenfor det babelstaarn, man stræver med, blot opnaar at bygge et Babylon. Det er altid noget. Kun maa man aldrig stanse. Skridt for skridt frem, og „lad døden finde dig fremdeles skridtende frem“. Heller ikke maa nogen hjelp foragtes, hverken fra hjerne eller hjerte, viden eller medmenneskelig sympati. Jordlivets tusen glæder og baand skal løfte os mod himlen. Ikke for intet og ikke for ondt satte Gud sjælen i et sansenet. Lad legemet støtte og ikke hindre sjælen; bære den op. De to „skal være som det vingepar, der bærer dig i din flugt

mod det høie", — harmonisk samarbeidende. Søg himlen gjennem jorden. Al materie er kun bundfældt aand. Den materielle verden er ei et sjælens fængsel, men en betingelse for dens frihed, den luft, der skal bære dens vinger. — Frygt heller ikke for nederlag. Vor endelige vinding i denne verden er proportional med nederlagenes antal. Hvad der nedbøier, vil ophøie dig; hvad der knuser, vil hele; tab er vinding. Moral og sjæl er ikke matematik. Største daad kan øves i den mindste stue. Erkeenglene kan misunde os den daad, ingen ænser og ingen kjender, mens djævlene kan gnide sig i hænderne over det, vi kalder storverk og dyd. — „Fald? den er ei menneske, der ikke har faldt."

Browning vilde givet „fogden" i *Brand* medhold i meget og vilde givet Brand selv det raad: ikke at stemme sine fordringer ned, ikke at opgive grebet efter „alt"; men at gaa skridtvis frem og blæse sin idealisme ind i det liv, som naturens love — og sjælens med — gjør til menneskets ene mulige. „Flyv ikke som en gal mand op paa høifjeldet med hele din menighed," vilde han vel sagt; „idealisme og vanvid er gudskelov ikke det samme; idealitet og sund sans trækker tvertom samme vei; gjør alvor af dit eget vakre ord om at heise Guds flag over alle ugens arbeidsdage; vis fogden, at han forstod dig ret, naar han mente dit maal var at „dyrke Gud og poteter" samtidig og underét; vis din menighed gudsriget paa bunden af deres egen sjæl og lagt som mulighed ind i selve dette liv; vis dem det store i det smaa, Guds nærvær og væsen i det dagligdagse, det overnaturlige — miraklet — i det naturlige; og vis dem, at „alt er underlagt kjærlighedens gjenskabermagt"; lær dem mildhed, kjærlighed, tilgivelse, taalmod. Lær din menighed ved alle de midler, livet byder, at virkeliggjøre sine syner og drømme, at bygge et stykke himmel her ved fjorden. — Skridt for skridt, Brand, saa vinder du nok frem. Vi er skabt til at gaa, ikke til at flyve."

Den hele forskjel mellem de to digtere og mellem norsk og anglosaksisk idealisme og aandsliv, mellem den aand, vi møder hos Ibsen, og den, vi træffer hos Browning, Emerson, Carlyle og George Eliot, tror jeg ligger i dette; — i Ibsens „alt eller intet" (som et øieblikkeligt krav), der naturligvis altid maa resultere i „intet", eller i vilde, fantastiske drømme af en idealitet, som den nøgterne virkelighed ikke har faaet berigtige, og i stagnation, hvad virkelighedslivet angaar; og i Brownings: „Et skridt ad gangen og det sikret." Det er den sidste art af idealisme, der omskaber verden og menneskene selv. Den er mindre støiende, gjør mindre væsen af sig end den ibsenske, men den er som den surdeig, der stilt og ubemærket gjennemsyrer alt. Den første art bliver kun til „løgn og forbandet digt". — Den ene giver optimisme, fordi fremgangen vil føles og

skabe glæde, haab og tillid til livets magter; den anden pessimisme, fordi man altid bliver staaende i den samme elendighed, skjæmmet af det altid lige fjerne og uopnaaelige ideal.

III.

Vender vi os nu til Brownings personlige liv, finder vi her vistnok ingen fuld forklaring, men dog et bidrag til forstaaelse af den italiensk-engelske dobbelthed, der ovenfor er blevet omtalt.

Browning er født i en af Londons forstæder den 7de mai 1812. Hans fader var englænder, en bankembedsmand med sterke kunstneriske interesser. Moderen var skotsk og ligeledes en kunstnersjæl med en hel lidenskab for musik, og samtidig dybt religiøs og frit tænkende. Hendes fader var en tysk musiker og tegner. Faderens moder var kreolerinde. — Dette slegtregister burde næsten staa som forklarende bemerkning paa titelbladet til Brownings bøger. Man finder jo i dem foruden den jevne, brede engelske sunde sans og greie forstaaelse og tænkning, skottens intense, religionsprægede og moralske idealisme tilligemed hans *hard common sense* — hans respekt for kjendsgjerninger og krav paa logik. Og man møder en drømmen og fantaseren, en følsomhed, der let kan tænkes at repræsentere den tyske morfader musikeren og tegneren. Den kreolske farmoder faar da staa for det hede blod, den noget sanselige, letbevægelige, men fintformede mund og det sydlandske slegtskab.

Den lille Browning kunde neppe gaa, faar vi vide, før han lagde for dagen moderens lidenskabelige kjærlighed til musik. Han sneg sig ud af sin barneseng om aftnerne og ind i stuedøren i natlinnedet, for at lytte til moderens spil. Otte aar gammel grundede han paa, hvad han helst burde blive, musiker, digter eller maler! Tolv aar gammel laa hans første digtsamling afsluttet, men fandt dog ingen forlægger. De var byronske digte; thi Byron var i den tid hans helt og forbillede, som naturligt maatte være for en ung, lidenskabelig digtersjæl, der fanged de byronske sange friske fra mesterens læber.

Nitten aar gammel fandt han imidlertid forlægger for et længere digt, *Pauline,* der fremdeles trykkes — heldigvis — i hans samlede verker. Hans personlighed og fremtidige virkefelt aabenbarer sig allerede her. Digteren har fundet sig selv. Fra nu af ser vi i ham blot jevn vækst, ingen omslag eller revolutioner. Allerede dette første digt er et stykke psykologi — en sjælelig selvbiografi, en elskers tilstaaelse og redegjørelse overfor sin elskede af kjærlighedens liv og udvikling i ham.

Efter dette reiste han et par aar i Italien og Rusland og udgav saa tre aar efter Pauline et nyt digt *Paracelsus,* der straks gav ham plads blandt de første i den nyere britiske literatur. Digtet er i virkeligheden

den unge digters opgjør med sig selv og med verden, hans analyse af livet og dets motiver, maal, muligheder og veie, og paa grundlag deraf et optrukket program for fremtidig liv og digtning. Hans budskab og centrale tanke findes allerede her, om end blot som teori og uden de senere verkers alsidige illustration og kjødklædte virkelighed.

Aaret efter forsøgte han sig med et historisk drama, saa fulgte hans mest indviklede psykologiske studie, *Sordello*, som Mrs. Carlyle fandt saa gaadefuld, og snart efter kom en samling dramatiske digte, der vandt øieblikkelig popularitet inden literære og ledende kredse. Og saa fulgte ganske raskt digt paa digt og drama paa drama. Browning har aldrig skrevet uden i bunden stil, aldrig i prosa. *)

34 aar gammel egtede han Elizabeth Barrett, den engelske literaturs største kvindelige digter — „den første af alle kvinder, der har skrevet i bunden stil siden Sapphos dage," siger en kritiker, formodentlig uden stor fare for at blive modsagt. Hun var 37 og en invalid fængslet til en sofa dag ud og dag ind. Fremmede fik ikke adgang til hende. Hun var for svag til at se andre end velkjendte ansigter. Men fra sin sofa sendte hun ud i verden en række digte skjælvende af den intenseste, fineste kvindefølelse. Disse digte faldt under sin omflakken ogsaa i Brownings hænder, og han forelskede sig gjennem dem i digterinden. Hun paa sin side læste i sit sygekammer hans digte og fandt ham at være som „gammel, vellagret vin", som „granatæblet mindende om den mangeaarede, blodfarvede menneskenatur". Saadanne udtryk af beundring slap ind i hendes digte, og Browning læste dem, og hans kjærlighed stod snart i vilde flammer. Han havde aldrig seet hende og vidste, at hun var syg og i den alder, da kvinden efter selskabslivets regler skulde være afblomstret; men sygdom og udseende var ham intet. Det var den sjæl, det hjerte, der havde talt til ham i hendes digte og forstaaet ham som ingen anden, han elsked, og maatte gjøre til sine i dette liv.

Han skaffede sig adgang til den syge kvinde og friede paa stedet. Fik naturligvis afslag, men gav sig ikke, før han vandt hende. Hendes fader, hos hvem hun boede, modsatte sig paa det kraftigste et egteskab, der syntes ham helt unaturligt og farligt og neppe, efter hans tanker, at stole paa. Følgen blev en art flugt; egteskabet blev indgaaet i hemmelighed i en nærliggende kirke, hvorpaa digterparret drog til Italien, hvor de kort efter tog fast ophold i Florents. Her gjenvandt Mrs. Browning fuldstændig sin helbred, skjønt den aldrig tillod hende at forlade det solrige land, og digt paa digt fløi ud i verden fra den lille villa ved Florents. Begge udførte sit bedste arbeide en aarrække efter bryllupet.

*) Naar undtages en del af et af hans dramaer, *En sjæls tragedie;* men her er prosaen en del af den poetiske form, — af sjælens tragedie.

Deres femtenaarige samliv udgjør vel et af de vakreste kapitler i literaturhistoriens person-annaler. Den varme kjærlighed, hvormed det begyndte, synes aldrig at have kjølnet. Deres hjem staar for en i solskin og blomster, fyldt af kjærlighed og venskab, som noget, der næsten er altfor vakkert for denne verden. Flere aar efter egteskabet kom hans *Men and Women,* den bog (indeholdende de bedste af de ovennævnte øieblikfotografier), der kanske vil leve længst af al hans produktion, den hvorpaa han i hvert fald har nedlagt noget af sit bedste arbeide. „Som en musiker, der til dagligdags blæser paa et messinginstrument, for én gangs skyld — for sin elskedes skyld — kan tage et sølvinstrument og dermed blæse sine vakreste, reneste, bedste toner, — saa kjæreste“, heder det i bogens tilegnelse til hustruen, „har jeg gjort her. Tag baade bogen og mig. Hvor hjertet ligger, skal og hjernen ligge.“ — Og syv aar efter egteskabet kom Mrs. Browning en morgen ned fra sine egne værelser og stillede sig bagom manden, der stod og saa ud af vinduerne. Hun holdt en pakke manuskript i haanden og stak den frem foran ham, uden at tillade ham at vende sig. Saa løb hun atter ud. Manuskriptet indeholdt de sonetter, der siden er blevet trykt under den noget mystificerende titel: „*Oversættelser: Sonetter fra det portugisiske.*“ Formodentlig er det disse, der har forskaffet hende den ærestitel af „Shakespeares datter“, som undertiden gives hende, idet de i sin genre staar uden andet sammenligningspunkt i det engelske sprog end de shakespearske sonetter. De er kjærlighedssange — der er 44 af dem —, hvis titel „fra det portugisiske“ ikke er valgt uden hensigt og grund. Vi møder atter den intensitet i følelsen, den dirrende, men samtidig rene, fine, kvindelige lidenskab, der synes lidet nordisk, der uvilkaarlig henlægges til sydligere lande og en fyrigere race af mennesker, end vi germaner tilhører. „Mænd om hende,“ klager hun, „græder kun taarer af vand, hvor de skulde græde blod.“ Sangene er selvfølgelig ikke oversættelser, men Mrs. Brownings udtryk til forskjellige tider, før som efter egteskabet, for den kjærlighed, der leved og brændte i hende selv og rigt besvaredes og omgav hende.

Og 8 aar efter hendes død finder vi Browning tilegnende hende sit hovedverk *The Ring and the Book* i vers, som det er synd ikke at kunne give læseren i en nogenlunde oversættelse. Her gjenfinder vi atter den harmoni mellem jord og himmel, der hos Browning er saa fængslende, — jordisk, sanselig lidenskab vordende aand og sjæl og trygt og stolt bankende paa himlens døre for at raabe den elskede ud.

„*O lyric Love, half-angel and half-bird,*
And all a wonder and a wild desire, —
Boldest of hearts that ever braved the sun,

— — — — — — — — — — — —

Yet human at the red-ripe of the heart —

— — — — — — — — — — — —

Never may I commence my song, my due
To God who best taught song by gift of thee,
Except with bent head and beseeching hand —
That still, despite the distance and the dark,
What was, again may be; some interchange
Of grace, some splendor once thy very thought,
Some benediction anciently thy smile:
— Never conclude, but raising hand and head
Thither where eyes, that cannot reach, yet yearn
*For all hope, all sustainment, all reward,**)

— — — — — — — — — — — —

En søn — for tiden maler — øgede tidlig egteskabets lykke og udgjorde moderens stolthed — „min lille florentiner", — mens de fra sin villas vinduer saa Italiens lange frihedskamp udkjæmpes med dens nederlag, skuffelser, haab og seire. I den kamp var de begge helt og holdent med. De følte den elektriske skjælven gjennem et folk, der vaagner og afryster aarhundrers sløvhed og smaalighed, gjennem en tid, der fyldtes med egte og energisk ideal-dyrkelse, — Garibaldis og Mazzinis tid. De følte haabet stige i sine hjerter med de bortdragende, syngende skarer og atter synke med de hjemvendende, flygtende, mismodige enslinger. Tidens og folkets haab og kamp satte Mrs. Brownings pen i bevægelse og inspirerede blandt andet et af hendes vakreste og længste digte *„Fra Casa Guidos vinduer"*, — Italiens frihedskamp, som hun saa den fra sin florentinske villa og følte den i sit eget halv-italienske kvindehjerte. Selv paa dødssengen var det om Italien og dets haab, hendes tanker dreied sig.

Efter hustruens død i 1861 bosatte Browning sig atter i England — i London — ofte tilbringende somrene i Frankrig, og vedblev at udgive digtsamling paa digtsamling, saaledes i 1869 sit største verk *The Ring and the Book*. I 1881 begyndte der rundt om i England og Amerika at dannes Browningklubber til læsning og studium af hans verker. Selv holdt han sig fjernt fra disse og morede sig undertiden over de mange merkelige „fortolkninger", der fremkom.

I slutningen af 1889 udkom hans sidste bog, og just som den kom

*) Lad mig aldrig begynde min sang — min skyldighed til Gud, der bedst lærte mig at synge ved at give mig dig — uden med bøiet hoved og bønfaldende hænder, at der trods afstand og mørke endnu maa finde sted som før en udveksling af aand mellem os, — fra dig noget af den ynde og herlighed, der engang var dine egne tanker, af den velsignelse, der hernede laa i dit smil. — Og aldrig lad mig slutte uden at løfte haand og hoved did, hvor øinene ei kan naa, men længslen dog søger alt haab, al trøst, al løn . . . . .

fra pressen, døde forfatteren i Venedig, — den 12te december. Hustruen er begravet i Florents, og det var Brownings ønske at faa hvile ved hendes side paa den gamle kirkegaard. Denne var imidlertid blevet lukket og nye begravelser der forbudt. Hans familje gav da efter for det almene ønske og tillod, at hans lig blev bisat i Westminster, — det britiske pantheon.

Stillingen i Belgien.

(Efter **H. G. Keene** i „*Fortnightly Rev.*“).

Som man erindrer, vandt socialisterne ved de sidste belgiske valg en overraskende seir, mens de „liberale“ næsten udslettedes. Valget var en hel politisk revolution og vakte almen opmerksomhed derved, at det viste os det første land, hvor nationalforsamlingens to største partier er: konservative og socialdemokrater. Stillingen er følgende: i et kammer, der tæller 152 medlemmer, er der 107 „klerikale“, — det vil sige katoliker og politisk konservative —, 33 socialister og 15 liberale.“

Nærværende forfatter meddeler en del oplysninger, der bidrager til at kaste lys over stillingen.

Valget var, som man ved, det første efter en betydelig udvidelse af valgretten, som derved blev almindelig, men med den ordning, at en del af vælgerne fik to og tre stemmer. Hver voksen ungkarl har en stemme, hver familieforsørger to, undtagen i de høiere uddannede klasser, hvor hver har tre stemmer. Desuden er der ikke alene valgret, men ogsaa valgpligt. Den, der har ret til at stemme, pligter at stemme. Loven var det liberale partis verk. Belgiens betydelige fremskridt siden 1830 skyldes i det hele dette parti, og nærværende lov var paa en maade slutstenen paa et ihærdigt og frugtbart arbeide for folkets frigjørelse og udvikling. Frygten for, at indførelsen af almindelig stemmeret uden videre skulde føre til altfor store omvæltninger i de politiske forhold og til at lægge magten ganske over i en endnu uvidende mængdes hænder, paa samme tid som de mest oplyste, dannede, selvstændige og ansvarlige mænd næsten blev sat udenfor, førte til, at disse bestemmelser om flere stemmer for enkelte vælgere blev paaheftet loven. Man troede heri at have tilstrækkelige „garantier“. Resultatet var derfor dobbelt forbausende. Det liberale parti høstede liden tak for sit hidtidige arbeide. Socialisterne meldte sig som dets arvtagere og efterfølgere.

Dog er omvæltningen ikke saa stor, som de nævnte tal synes at vise. Vi staar atter overfor et glimrende eksempel paa den bestaaende valgordnings meningsløshed. Kammerets sammensætning svarer ikke til tallet af afgivne vælgerstemmer. Partidelingen i folket er en ganske anden end partifordelingen i deputeretkammeret, der saaledes kun meget uegentligt „repræsenterer“ folket. En flertalsbeslutning i kammeret behøver ingenlunde at have et flertal af folket bag sig. Svarede kammerets sammensæt-

ning til de afgivne stemmer, eller blev partierne repræsenteret i forhold til deres vælgerstyrke, saa skulde der ikke have været 107 klerikale, 33 socialister og 15 liberale, men 79 klerikale, 27 socialister og 46 liberale! Saa meget kan valgmaaden gjøre. De liberale er saaledes fremdeles landets andet parti, hvad vælgerstyrke angaar, men i kammeret har de blot en trediedel af de pladse, som et retfærdigt valgsystem vilde givet dem.

En følge af dette forhold er, at der nu agiteres ivrig for indførelse af forholdstalsvalg — hvert partis repræsentation i overensstemmelse med sin faktiske vælgerstyrke eller stilling i folket og bortfjernelse af den slump og det lykketræf, som nu raader. Men om der vil kunne opnaaes flertal for en saadan ordning, er en anden sag.

En anden interessant oplysning er, at partidelingen falder sammen med en sproglig og national deling. Belgien har, som man ved, to befolkninger og to sprog, den flamske, der taler en afart af det hollandske sprog og bebor den nordvestlige del af landet, og den wallonske med et sprog, der er en gren af gammelfransk, og som bebor den sydøstlige del. Den første befolkning er i væsentlig grad jordbrugende og troende, tilhørende den katolske kirke. Den wallonske befolkning derimod er i væsentlig grad industridrivende og fransk i sine sympatier og i sin tankegang, — ligegyldig overfor kirken paa samme vis, som en stor del af det franske folk er det. Flamlændingerne er trods sin kirkelighed og katolskhed radikale individualister i politisk og social tankegang, — folk, der vil have sit eget for sig og frygter al sammenslutning, der rører ved deres eiendom eller personlige frihed og uafhængighed. Wallonerne derimod er kollektivister af temperament, — ogsaa her fransksmittede, og livet i de store industrielle centrer har fostret følelsen af livets haardhed og de arbeidende massers udpinthed. Wallonerne er saaledes socialister, dog saa, at ogsaa de liberale her finder sin største styrke. Flamlændingerne derimod er væsentlig klerikale.

Den skarpe partideling langs disse gamle nationale og sproglige linjer medfører efter forfatterens mening (han er selv „liberal“) ikke liden fare for en splittelse, der kan resultere i landets falden isønder, i borgerkrig, eller i en art deling af landet under en unionsforfatning. Omtrent lige mange belgiere taler flamsk, som fransk eller wallonsk. Det liberale parti, der repræsenterer landets høieste intelligents og meget af dets bedste karakter har blandt andet ogsaa tjent som et baand mellem de to landsdele, idet det har sine valgkredse spredt over hele landet, mens det har Belgiens sammenhold, jevne udvikling og vel som eneste formaal. Det klerikale parti er anti-frisindet. Det socialistiske er yderliggaaende og fyldt af fanatisme. Mellem disse to er saaledes landet nu praktisk delt. Det parti, der repræsenterer det hidtilværende fremadskridende Belgien, den jevne udvikling i liberal retning, har bukket helt under. Forfatteren illustrerer stillingen ved landsflagets farver sort, rødt, gult. Af de tre er det nu alene det sorte — klerikalismen — og det røde — socialismen —, der er forblevet synlige; det gyldne, sollysets og guldets farve er borte.

Forfatteren mener, at det liberale nederlag for en stor del skyldes dette partis uvillighed til at forstaa den nye tid og dens krav og i sit

program indforlive dyberegaaende sociale reformer. De klerikale har i saa henseende været klogere; de har forstaaet, i hvad retning vinden blæser, og har sat sine seil derefter. De indbefatter endog en halvt socialistisk fløi under gruppenavnet „kristne demokrater“. Arbeidernes krav møder derfor mere sympati paa dette hold end hos de liberale, der nærmest har repræsenteret det gamle „*bourgeoisie*“ og *laissez faire*-politiken.

Forfatteren haaber dog, at partiet vil blive klogt af erfaring, og herefter optage paa sit program de nærmeste og mest berettigede sociale reformkrav — sætte sig som maal en socialt mere udviklet og retfærdig ordnet stat, men med bibehold af forsigtig omgang med den individuelle frihed og foretagsomhed og under jevn udvikling. Paa et saaledes ændret program anser han det muligt at gjenopreise det slagne parti som et frelsende, forbindende, klogt og fremsynt ledende mellemparti.

Fra Teslas laboratorium.

(Efter **Thomas Cummerford Martin***) i „*Century*“ og „*Eng. Mag.*“).

I.

Den plads, som for en del aar siden indtoges af Edison i den elektro-tekniske verden, synes nu delvis at fyldes af den amerikaniserede serber eller montenegriner Nikola Tesla. Som tidligere fra Edisons, saa udgaar der nu fra Teslas laboratorium eller videnskabelige verksted en stadig strøm af nye og vidunderlige opfindelser. Og hvad der er af størst betydning og har løftet hans navn op over andre samtidige opfindere er, at hans eksperimenter og hans arbeide er et indbrud paa nye felter i elektricitetens verden, paa nye og helt eventyrlige felter, hvor selv videnskabsmænd og fagmænd staar forbløffet undrende og forbausede og ofte neppe tør tro sine egne sanser.

Kringsjaa indeholdt i tredie bind (s. 532) en ganske kort biografi af Tesla med en ufuldstændig og løselig oversigt over en del af hans virksomhed og opfindelser. Siden er ogsaa den hidtil praktisk mest vigtige af disse, omformningen af det elektriske generator- og dynamomaskineri, saaledes at de gamle „børster“ og kommutatorer undgaaes og erstattes ved anvendelsen af principet om det „roterende magnetiske felt“,**) blevet nærmere beskrevet.

*) Forfatter af et hovedverk om Tesla og hans opfindelser, forhv. formand for den amerikanske elektriske ingeniørforening, etc. — For den indledende del af artikelen, der blot søger at skildre Teslas person, er „Kringsjaas“ redaktion alene ansvarlig, — det er blot det indtryk, man faar af, hvad der alt i alt læses fra og om opfinderen.

**) Til opfindelsen gjør ogsaa andre krav.

Men den mest interessante del af hans virksomhed ligger ikke i de opfindelser og det arbeide, der hidtil har resulteret i praktiske eller økonomisk anvendelige resultater, men i mere helt videnskabelige opdagertog, kan vi bedst kalde dem, udover den hidtil kjendte elektriske verdens omraader, og ind i det ukjendte, gaadefulde, eventyrlige og til fornylig uanede. Det er efter alle skildringer klart, at Tesla er et ef de sjeldne væsener, vi benævner geni. Et opfindergeni først og fremst kanske, men mere end det. Han skiller sig ud af den hær af moderne opfindere, der stræber efter at fuldkomme visse maskindele eller konstruere apparater, der kan nyttiggjøre visse kjendte kræfter eller udføre visse kjendte arbeider, ved at han samtidig er en art opdagergeni. Det ukjendte øver en stimulerende indflydelse over ham. Han vil ikke blot bygge nye veie for kjendte kræfter, men ogsaa opdage nye kræfter, finde nye love. Han synes ikke at være den nøkterne videnskabsmand, der rolig ordner og klart og tilbunds gjennemskuer fænomenerne forat opdage deres greie love og sammenhæng. Han giver os mere af dristige, kanske tvilsomme teorier end af færdige, fastslaaede love og forklaringer. Til at forklare sine nye fund og forbausende eksperimenter, benytter han ofte andres videnskabelige arbeide, det han ogsaa kan tage som udgangspunkt for

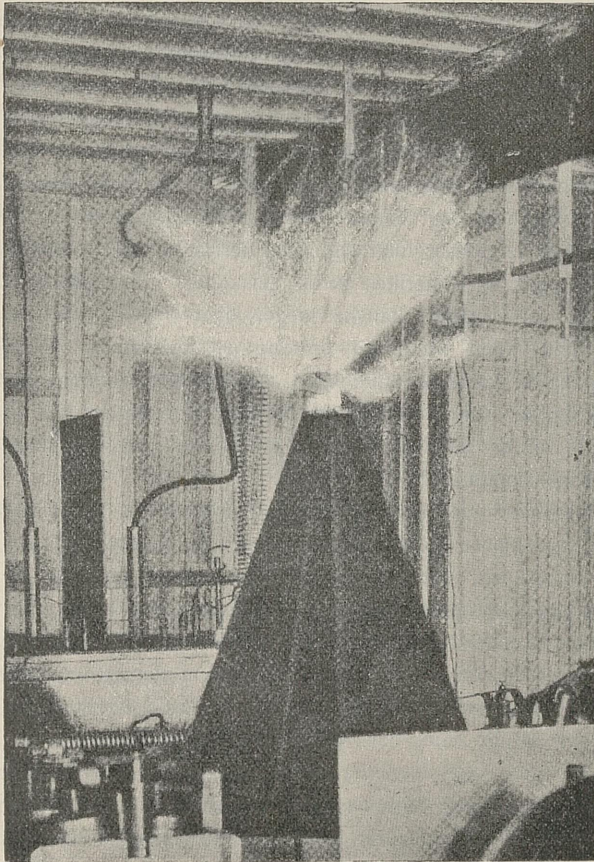

„Oppumpning“ af jordelektricitet.

sine egne videregaaende og dristigere eksperimenter. Hans evne bestaar nærmest i at finde nye fænomener for paafølgende videnskabelig ordning og efterforskning. Han er blot opdageren.

For ham som for Kolumbus er den tanke dukket op, at den kjendte verdens grænser lader sig betydelig udvide, at hele verdener kan ligge nær os, kun lidt udenfor den nuværende horisont. Og denne tanke, som han ved sine forsøg ogsaa har seet bevist, beruser ham, inspirerer ham, saa hans virksomhed og liv faar noget over sig af digterens glød og begeistring. Hans nye verden er intet fastland, men en verden af kræfter og af nye mekaniske muligheder af overvældende art. Veien til den nye verden mener han sig at kjende. Han har seilet den, og landet paa den modsatte kyst og seet den nye verdens vidunderligheder. Han har sat sit laboratorium i forbindelse med den, og har bragt baade undre af forskjellig art og de besynderligste eventyr og berettelser med sig hjem derfra, og har fremvist og fortalt disse for Europas og Amerikas lærde selskaber. Overdrivelse i forventningerne tør der nok være; kanske megen overdrivelse. Kanske bliver vi sørgelig skuffet. Men imidlertid er dog et faktum, at Tesla har fundet en ny verden af kraft og muligheder, som endnu forekommer os delvis ganske uforklarlig, og som det vistnok vil tage os lang tid helt at forklare og udforske. Det er det, der lægger eventyrets glans og under over den „montenegriske troldmand".

Selvfølgelig sidder han inde med en mægtig fantasi, — ellers var jo aldrig hans opfindelser blevet gjort. Han drømmer de vildeste opfinderdrømme, han synes at se hele det materielle universum „aabne sig for sit blik," og han ser molekylerne og atomerne danse deri efter hans pibe; han sadler dem op og spænder dem for vore kraftanlæg. Hans tanker flyver høit og vildt og viden om. Og fremsatte han dem alene som tanker, vilde ganske vist verden udle ham eller sperre ham inde paa et sindssygeasyl. Men til alt held for ham, har han mere end fantasien, — opfinderens og opdagerens geni ved siden af, saa hans fantasier i hvert fald for en del bliver virkelighed, hans drømme tager maskiners form, og hans vilde teorier bliver praktiske eksperimenter, som al verden kan se og bagefter gjentage om den vil — ja endog erklære for „igrunden at være ganske simple ting, som enhver anden lige let kunde have gjort."

Han fantaserer i maskineri og tal. Han er en art digter i grunden. Han har sin eventyrdrøm, som han skriver med volt og ampèrer, med kobbertraad og dynamoer, — og en vidunderlig drøm er det.

Han synes at være en af disse frugtbare naturer, der bærer nye tanker og dristige planer og ideer lige saa let og mangfoldigt, som vi andre bærer dagens ligefremme handlinger, — som vel kan frembringe en

overflod af taabelige gjætninger og umulige teorier, men som dog samtidig aabner livet nye muligheder.

Saa forekommer han ihvertfald den interesserede paa afstand.

Han har ogsaa opnaaet, at hans arbeide følges med en interesse, som ellers ikke bliver opfindere og opdagere tildel. Han er „populær" som en stor forfatter. Han maa værge sig mod besøg i sit laboratorium ved strenge adgangsnegtelser.

Det er ikke usandsynligt, at hans glimrende held en tid har beruset ham; men hans offentliggjorte foredrag og udtalelser viser dog en ganske beskeden arbeider, der altid finder det magtpaaliggende at dele æren med andre, der har været med om møie og arbeide. Særlig skal han føle sig ilde berørt af al den taabelige og overdrevne pris og de forvrængninger af hans virksomhed, som fra tid til anden er blevet offentliggjort. Han gaar ganske op i sit arbeide og i sine vidtflyvende tanker og glemmer alt andet over dem.

I Europa blev hans navn først kjendt i den videnskabelige verden, da han for flere lærde selskaber i 1892 gjentog det foredrag, hvori han tidligere i Amerika havde — med illustration af eksperimenter — fremstillet det daværende resultat af sine arbeider. De lærde selskaber forbausedes over, hvad de hørte og saa, og hans reise blev et triumftog.

Siden har han opnaaet nye og i løbet af sidste aar en del helt eventyrlige resultater, der næsten stiller, hvad han før har gjort, i skyggen.

II.

For at forstaa saavel mandens som hans arbeides og opfindelsers karakter, vil det være heldigt at begynde med at nævne et par af de tanker eller drømme, der udgjør de maal, som han i sit arbeide efterstræber. De opnaaede resultater er blot beregnede skridt mod disse maal.

Det første maal, han tilstræber, er at opnaa en mere økonomisk og rationel belysningsmaade, end vi hidtil kjender — et elektrisk lys baseret paa et helt nyt princip og langt mere økonomisk og praktisk end det, vi nu eier. Opgaven her er at finde en belysningsmaade, hvorved mest muligt af den anvendte kraft ytrer sig som lys. I et gasblus faar vi blot 1 pct. af den samlede energi i blusset som lys, — resten bliver varme o. l.; med andre ord blot 1 pct. af de frembragte vibrationer bliver lysvibrationer. I en elektrisk glødelampe er forholdet noget bedre, men endnu slet nok; blot ca. 5 pct.*) af den energi, der slippes ind i lampen ytrer sig i form af lyssvingninger. Maalet er nu at drive denne procent op, — at faa mest muligt af den udviklede energi omsat til lyssvingninger. Ild-

*) Disse tal er omstridte.

fluen eller st. hansormen viser os i saa henseende idealet, — den giver nemlig ca. 100 pct. af den udviklede energi form af lys. Det vil sige, alle frembragte svingninger er lyssvingninger; intet bliver varme. Det er et koldt lys.

Forholdet kan illustreres paa følgende maade: Lysvibrationerne repræsenterer et svingetal af 500,000,000,000,000 pr. sekund. Svingetallet for varmebølgerne er derimod meget, meget lavere. Hvad det nu gjelder er, saa at sige, at anslaa æteren saaledes. at det høie svingetal fremkommer, at den vibrerer mest muligt med det. Men i vore hidtidige forsøg har vi baaret os saa klodset ad, at blot en forsvindende brøkdel af „anslagene" træffer rigtig og frembringer lys; resten bliver borte forsaavidt lysproduktion angaar. Vi bliver — for at fastholde billedet — siddende og klunke paa de lavere svingetals toner — varmetonerne.

Det er paa dette felt, Tesla har eksperimenteret og opnaaet resultater, der synes forbausende, og hvoraf han haaber umaadelige fremskridt, skjønt han endnu ikke er kommet ud over det rent videnskabelige forsøgsstadium. Hans lamper og efterligninger af ildfluens „kolde lys" er endnu blot vidunderligt legetøi; men saa var alle de elektriske opfindelser, der i de sidste aar har omdannet livet, for et halvt snes aar siden.

Ved anvendelsen af et helt nyt princip opnaar Tesla at undgaa at anslaa de lavere varmetoner og straks at naa op til og med sikkerhed faa frem lysskalaen, saaledes at en langt større del af den benyttede energi bliver lys.

Hertil benytter han sterke elektriske strømme, der veksler retning (saakaldte vekselstrømme) mangfoldige gange i sekundet. For nogle aar siden konstruerede han et apparat, hvormed han kunde frembringe strømme, der saaledes bytter retning 30,000 gange hvert eneste sekund. Senere har han ved nye instrumenter drevet det endnu videre i denne retning. Idealet maatte vel her være at naa det samme svingetal, som frembringer lys, — eller ca. 500 billioner i sekundet. Kunde man naa det, saa slap man jo alt krafttab og vilde have den hele energi som lyssvingninger med en gang. Dette er dog øiensynligen praktisk umuligt. Der er et langt sprang fra 30 eller endog 60,000 svingninger (eller vekslinger) pr. sekund til 500 billioner. Vort grove verktøi strækker ikke her til.

Fysikeren Hertz har rigtignok paa en ganske anden maade, — ad elektrostatisk vei — frembragt 5 millioner svingninger eller vekslinger pr. sekund. Men i dette tilfælde er kraften liden og ikke kontinuerlig, saa der ikke her er tale om praktisk anvendelige resultater, men kun om videnskabelige eksperimenter.

Men saa har Teslas fantasi og opdagergeni kommet ham tilhjelp. Han begynder med den teori, at de hyppige svingninger, som han ved

sine apparater kan frembringe, maa kunne sætte æteren i saadan bevægelse, at dens fortsættelse i nogle øieblikke maa kunne frembringe lysvibrationer. Han forklarer det hele rent mekanisk. De hyppig vekslende strømme har den virkning, at molekylerne i luften eller i den gasart, hvori han opererer, lades elektrostatisk, det vil sige som en leydenerflaske, hvorpaa der da finder uafladelige elektrostatiske udladninger sted mellem molekylerne, — som mellem en hel hær af leydenerflasker. Ved disse udladninger bliver svingetallet endnu større, mens udladninger og svingninger virker som stød. Og disse stød er igjen som „trillioner af hammerslag," der hvert eneste sekund falder paa gassens molekyler og meget snart hamrer dem hvidglødende.*)

Dette er hans teori, og dette er hans forklaring af den række af eksperimenter, hvormed han for et par aar siden forbausede den lærde verden. Forklaringen er muligens langtfra endelig; men nogen anden er saa vidt vides heller ikke endnu fremkommet.

En pudsighed ved de tesla'ske strømme er, at de endevender vore elementære begreber fra den vanlige elektriske videnskab — angaaende ledere og ikke-ledere. De tesla'ske strømme ledes nemlig godt af luft og gasarter, mens metaltraadene viser sig som slettere ledere overfor dem. I spøg har derfor Tesla foreslaaet, at man kan benytte de gamle gasrør til at lede hans strømme, saaledes at strømmen ledes af gasen eller luften i røret, mens jernrøret selv tjener til at isolere strømmen!

Følgen heraf er, at Tesla nøier sig med en eneste traad til sine lamper og maskiner. Strømmen ledes tilbage gjennem luften. I lamperne selv behøver han ingen glødende kultraad; blot fortyndet luft, der sættes i svingninger og selv udstraaler lys. Ja, han behøver ikke engang nogen traad eller forbindelse med lampen. Han tager en meter lange glasrør og holder dem i haanden, uden at de staar i forbindelse med nogen verdens ting eller indeholder andet end fortyndet luft, og dog lyser de som langstrakte maaner. I dette tilfælde befinder dog opfinderen sig med sin lampe mellem to metalplader, hvori strømmene munder ud. Og strømmen hopper saa, om man vil forklare det paa den vis, over fra metalpladerne og gjennem glasrøret ind i dets fortyndede luft, som det straks anslaar til lyssvingninger. Eller pladernes vekselstrømme sætter æteren i bevægelse, dens svingninger forplanter sig gjennem glasset ind i rørets fortyndede luft,

*) At lys paa denne vis lader sig frembringe ved elektrostatiske udladninger, er gammel viden, som vi alle husker fra skolen. Vi har alle seet det luftfortyndede rør lyse og hørt nordlyset forklaret paa den vis. Teslas fremskridt her bestaar i anvendelsen af en elektrisk strøm istedenfor elektricitetsmaskine og leydenerflaske. Kun derved bliver der tale om praktisk udnyttelse af fænomenet. Og kun ved anvendelse af Teslas hurtig vekslende strømme kan fænomenet frembringes ad denne vei.

hvis molekyler hamres glødende, som ovenfor omtalt. Eller man har et saakaldet elektrisk „resonansfænomen“.

Som bekjendt vil en tone, naar den anslaaes i et værelse, hvor flere instrumenter — violiner f. eks. — befinder sig, bringe disse til at lyde med, ifald deres strenges svingetal svarer til den anslaaede tones.

Lignende fænomener har man i elektricitetens verden. Befinder en „leder“ sig i nærheden af en anden, gjennem hvilken en hurtigsvingende strøm passerer, saa vil en lignende strøm ogsaa opstaa i den første, ifald dens størrelse og form svarer til strømmens svingetal. Saa skulde da strømmen i pladerne bringe en lignende strøm til at opstaa i den fortyndede luft i glasrørene.

Og det saaledes frembragte lys nærmer sig det ideale, kolde lys.

Tesla benytter ogsaa vanlige glødelamper, i hvilke han istedenfor den tynde kultraad anbringer en knap af samme stof. Denne bringes da ogsaa til at gløde og lyser udmerket, selv om lampen blot har en eneste ledningstraad. Æter- eller gas-molekylerne „hamrer knappen hvidglødende“, siger Tesla.

Saaledes frembringer han fosforiserende lys eller ildfluens og st. hansormens lys. En vanlig lampe uden kultraad men med en knap isteden bliver benyttet. Knappen overstryges med zinksulfid, hvorpaa strømme, der svinger 10,000 gange i sekundet sendes ind i knappen. Følgen er et „koldt lys“ lig ildfluens i virksomhed, men saa sterkt, at man har fotograferet ved det.

Som man ser, er alt dette endnu paa legetøisstandpunktet, og Tesla faar som mange andre store opfindere høre mange onde ord, fordi han befatter sig med slige barnslige kunststykker istedenfor med „nyttige ting“. Der gjøres imidlertid stadige fremskridt. Og opfinderen selv er overbevist om, at den tid ikke er fjern, da hans eksperimenter vil resultere i praktisk anvendelige opfindelser, — i en elektrisk belysning ganske anderledes virksom, praktisk og økonomisk end den nuværende, — i lamper uden traade.

Værdt at merke sig er det ogsaa, at de tesla'ske strømme, skjønt der anvendes spændinger mange gange større end de, der i New York stat benyttes til henrettelse af forbrydere, er aldeles ufarlige. Man kan holde den traad i haanden, gjennem hvilken den intense strøm passerer; man kan lade store lamper brænde paa den eller tændes af strømmen, efterat denne først har gaaet gjennem personens legeme. Man kan sende strømmen over sig, saaledes at man indhylles som i et flammelagen, — en „kold“ ilddaab.

Og man vil forstaa, hvad praktiske fremtidsløfter ogsaa dette indeholder, — ufarlige elektriske strømme med umaadelige spændinger.

(Sluttes).

Formosa.

Formosa, Japans nyerhvervede besiddelse, er en frugtbar ø omtrent en halv gang til saa stor som Sicilien, eller næsten nøiagtig af størrelse som Sicilien (ikke Sardinien, der er mindre) og Korsika tilsammen, eller — for at benytte et næmere sammenligningspunkt — noget større end hele Holland. Indbyggerantallet vides ikke med vished og opgives forskjelligt — fra 1½—3 millioner.

Øen er, som nævnt, overordentlig frugtbar med en bugnende rig, tropisk vegetation. Navnet Formosa er portugisisk og betyder den „skjønne". Fra nord til syd strækker sig nærmest østkysten en overmaade høi fjeldkjæde, der giver øen et vekslende og malerisk udseende med sletter og dale, der begrænses af vældige fjeldmasser klædt af den rige tropiske skov med rislende bække og vandfald under løvet. „Fra østsiden," siger en reisende, „giver fjeldenes konturer øen et lige saa fantastisk som vakkert udseende. Et sted har man for sig naturlige mure og bastioner, et andet rækker af taarne, tinder og kupler; alt i rig afveksling og det hele klædt i friskt, bugnende grønt, i hvilket høie smale vandfald skinner i den tropiske sol som baand af blankeste sølv." Vestsiden er fladere med større sletter og længere floder, der er seilbare flere kilometer op i landet. Klimatet er behageligt og sundt trods den tropiske breddegrad, idet heden tempereres baade fra havet og fra fjeldene. Gjennemsnitstemperaturen for de fire varmeste maaneder er blot 27^0—28^0 C. i skyggen. Januar er den koldeste maaned med en gjennemsnitstemperatur af 14^0 C. Særlig høie temperaturer kjendes lige saa lidt som de lave. Der falder betydeligt regn, hvad der giver vegetationen saadan friskhed og rigdom.

Øen er fuld af prægtig skov af de forskjelligste arter af nyttigt tømmer. Rigtfarvede blomster vrimler der af. Omtrent alt muligt trives. Ris dyrkes i saadan mængde, at øen har faaet navn af „Kinas kornmagasin". Sukker og the er ogsaa vigtige udførselsartikler; desuden dyrkes hvede, mais, byg, hamp og mange nytteplanter. Kaffe trives ogsaa i nogle distrikter. Der er fuldt op af vand overalt, og blandt andet en særlig vakker indsø Tsui-sia-hai, over seks km. lang og over 3 km. bred. Dyrelivet er ogsaa vel repræsenteret (fasaner, ænder, gjæs, vilde gjeder, hjort osv.), og hav, floder og søer vrimler af fisk.

Ved siden af den frugtbare jordbund, de maleriske og vakre omgivelser og det behagelige klima kan øen ogsaa rose sig af betydelig mineralsk rigdom. Denne kjendes endnu blot delvis. Der udføres betydelige mængder af kul fra gruber i øens nordlige del, — en rigdomskilde, der selvfølgelig kommer godt med for en søfarende nation som japanerne. Desuden udføres svovl og petroleum.

Det er saaledes et ganske vakkert tillæg til sit øvrige, Japan her har erhvervet sig — et større, vakrere og rigere, mere sydlandsk Sicilien.

Selvfølgelig har ikke kineserne evnet at gjøre noget videre ud af øen eller at udnytte dens rigdomskilder og betingelser for at blive et folks vakre og lykkelige hjem. Nu vil der vel komme fart i udviklingen, jern-

baner blive bygget og en japansk befolkning finde øget felt for sin energi og virketrang i de gunstige omgivelser.

Øen maa længe have været kjendt af kineserne. Af ældre karter sees de dog blot i lang tid at have gjort krav paa øens vestlige del. Den østlige gjorde Japan fra det 15de aarhundre krav paa, og i 1874 besatte de denne del af øen og begyndte at kolonisere og civilisere den. Besættelsen havde sin grund i, at denne kyststrækning befolkes af en række helt vilde stammer, der var en stadig fare for civiliserede magters skibsfart og sømænd. Strandede skibe plyndredes, besætningen slagtedes og blev tildels, mener man, opædt. Dette var i 1867 hændt et amerikansk skibsmandskab. Da de Forenede Staters regjering henvendte sig til Peking i sagens anledning fraskrev den kinesiske regjering sig alt ansvar og følgelig al suverænitet over disse stammer. Amerikanerne optraadte derfor mod dem paa egen haand. I 1871 strandede et japansk fartøi, hvis besætning ligeledes blev slagtet. Der var da ikke andet at gjøre end at besætte denne kyststrækning for at indføre orden og menneskeskik der, hvad da Japan i 74 gjorde. Men det behagede ikke Kina, der nu pludselig fik det travlt med at bevise den suverænitet, det havde fragaaet, da det gjaldt at bære dens ansvar og gjøre den gjældende. Det var nær kommet til krig mellem de to riger i sagens anledning; men striden blev dog bilagt saaledes, at Kina formelt overtog suverænitet over hele øen og dermed ansvaret for dens beboeres opførsel, mod at betale de japanske okkupationsomkostninger.

Siden har Kina prøvet saa smaat at civilisere lidt i de vestlige dele, — de østlige er endnu lige vilde —; men kinesiske kolonialembedsmænd er daarlige civilisationsagenter. De udsuger befolkningen med saadan strenghed, uretfærdighed og pengegriskhed, at den ligger i stadige oprør mod de „himmelske“ herremænd, og at formodentlig Japans styre vil blive følt som en fuldstændig befrielse og betryggelse. Selv den kinesiske befolkning, der muligens i begyndelsen kan faa oppositionslyster, vil vel snart forstaa at paaskjønne den bedre og retfærdigere behandling, den fastere orden og det hurtigere opsving og ikke have noget imod at faa de bedre styrere fra Tokio istedenfor de umulige fra Peking.

Øens befolkning falder i tre klasser eller racer. Der er for det første den kinesiske befolkning, indvandret fra Sydkina og bosat i den vestlige del. Alt hvad der findes af orden eller civilisation, skyldes denne. Langs den østlige kyst og i fjeldene bor den oprindelige, indfødte befolkning, der er af malayisk oprindelse og endnu lever i fuldstændig vildskab — som negerne i Afrikas indre. De er delt i en mængde stammer, der uafladelig bekriger hinanden, mens de af og til slaar sig sammen om at foretage plyndretog til de kinesiske distrikter (en fornøielse Japans tropper sandsynligvis snart vil gjøre aflægs), eller om at ihjelslaa et strandet skibsmandskab. De tatoverer sig, men forsmaar heller ikke den mere overfladiske prydelse af indførte høitfarvede klædesstykker fra engelske fabriker. Fienders hovedskaller opbevares omhyggelig som seirstegn, og de unge mænd maa vænne sig til at sove i „skalle-kamrene“ for at blive kjække og modige.

Kineserne har dog i tidens løb absorberet en betydelig del af denne vilde befolkning. Giftermaal mellem de to racer er hyppige og betragtes som fuldstændig i sin orden fra begge sider. Følgen heraf er den tredie

del af befolkningen, en blandingsrace — kinesisk-malayisk, — der ganske gaar op i den kinesiske del af befolkningen og deler dens vilkaar og civilisation.

Japan faar saaledes her nærmest en kinesisk befolkning at styre.

Kanadisk landskab.

Britisk Kolumbia.

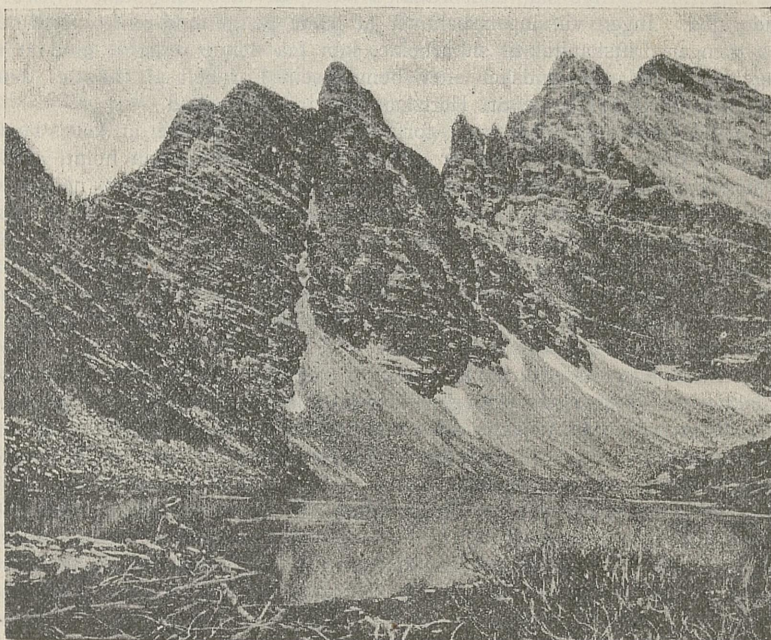

Friland.

Hr. A. M. St. Arctander, styresmedlem af „Nordisk frilandsforening“, har sendt redaktionen en skrivelse, hvori et par punkter i en artikel om Friland („Socialistiske kolonisationsforsøg“ V. 407) berigtiges med en protest mod misforstaaelsen. Da denne i det ene tilfælde skyldes en feil i gjengivelsen, der ved rettelse fuldstændig frier artikelens forfatter for den paaklagede misvisende fremstilling, da videre hr. Arctanders skrivelse væsentlig gaar ud paa at dokumentere fra dr. Hertzkas bog, at denne feil

er begaaet, og da dette selvfølgelig bliver overflødigt det øieblik, al tvil derom er ophævet, og dokumenteringen i sig selv vanskelig vilde være af videre interesse for dem, der ikke kjender dr. Hertzkas bog og plan i deres helhed, skal redaktionen her nøie sig med at paapege og rette feilen og henvise læserne til den norske oversættelse af dr. Hertzkas bog for en fuld forstaaelse af den tyske nationaløkonoms ideer og planer.

Hvad hr. Arctander væsentlig paataler, er, at det i artikelen heder, at „heller ikke maa nogen udlaane penge mod rente".

Sagen er nemlig den, at det aldeles ikke forbydes nogen at udlaane penge mod en hvilkensomhelst rente. Det staar enhver frit for. Men det ligger i den nye samfundsordnings natur, at saadanne udlaan ikke vil finde sted. Ingen vil, ingen behøver at laane penge mod renter, fordi den, der trænger driftskapital til sit arbeide, kan faa denne rentefrit mod at tilbagelevere den uformindsket efter benyttelse. For helt at forstaa dette, maa man vistnok kjende dr. Hertzkas bog i dens helhed.

Imidlertid var dette, hvad forfatteren af den nævnte artikel sagde. Kun at hans omtale deraf er meget kortfattet, og saa holdt, at den misforstaaelse, hvori *Kringsjaas* gjengivelse gjør sig skyldig, noksaa let lader sig begaa. I den ovenfor citerede sætning skulde det for at gjengive forfatteren ordret og korrekt hede: „heller ikke vil nogen være istand til at udlaane penge mod rente". Den følgende sætning er da paa sin plads og ganske rigtig: „Privat eiendom i jord og kapitalisme, eller indkassering af renter paa udlaant kapital . . . ., vil i Friland være ophævet."

Forskjellen er naturligvis væsentlig. Og den paafølgende kritik, som redaktionen, vildledet af sin egen misforstaaelse, tilføier, og hvor det heder, at „det svage punkt i denne lære er vel netop dette forbud mod renter", bliver saaledes heller ikke korrekt og passende, skjønt den dog væsentlig gaar ud paa at udtale, at renter af udlaant kapital, hvor saadan i det hele trænges, synes naturlige og rimelige, og at deres faktiske afskaffelse, enten det sker ved et „forbud" eller ved samfundsordningens automatiske arbeide, derfor „synes et svagt punkt". — Hr. Arctander citerer imidlertid ogsaa fra dr. Hertzkas bog ytringer, der gaar ud paa at vise, at belønningen for udlaanet af kapital, — for kapitalsamlerens besparelse —, kommer igjen paa en anden, indirekte maade, i form af den alle tilgodekommende øgede produktion.

Det andet paatalte punkt angaar kvindens stilling i Friland. Her faar artikelens forfatter tage ansvaret. *Kringsjaas* gjengivelse er her nøiagtig. Heller ikke her er der dog tale om forbud og regler mod kvindens arbeide, hvad jo i dette tilfælde intetsteds siges. Der udtales blot i al korthed i „Kringsjaa", at dr. Hertzka har „indført sine teorier om kvindesagen i systemet. For kvinderne er der ikke beregnet plads i det arbeidende samfund osv."

Herom siger hr. Arctander:

„— „Selvfølgelig," siger dr. Hertzka, „er vi med vor tankegang saa langt som muligt fra at øve nogetsomhelst for kvinden hinderligt tryk. Det er ikke forbudt hende at tage fat paa hvilkensomhelst næringsvei, og enkelte saadanne tilfælde fandt ogsaa til enhver tid sted, især paa aands-

emnernes omraade" (saml. dermed den udelukkende anvendelse af kvinder i børnehaven og folkeskolen). I dr. Hertzkas samfund er selvbestemmelsesretten fuldkommen gjennemført. Han skriver ingen love paa forhaand; men han skildrer et samfunds udvikling paa nogle faa givne grundsætninger; den første af disse er alles fulde, personlige frihed og jevnbyrdighed; og naar han paa forhaand skal skildre en saadan udvikling, maa han nødvendigvis paa alle de omraader, hvor den ikke udenvidere logisk lader sig udlede af de givne grundsætninger, skildre dens løb saaledes, som det synes ham sandsynligst, at den vil arte sig. Og det lader sig neppe negte, at dr. Hertzkas tanke her synes at være meget rimelig."

Den gjengivne forfatter udtaler det ordret og udførligt saa, at „han (dr. Hertzka) vilde unddrage kvinden fra kampen for livets nødvendigheder, saa at hun slipper at være et hjul i det brød-tjenende maskineri og istedet bliver en juvel i menneskehedens hjerte. Kvindens arbeide er børnenes opdragelse samt tilsynet med de syge og svage. Fuld handlefrihed er hende sikret i Friland, men den offentlige mening vil ikke støtte hende i forsøg paa at gjøre det, hvortil manden i det store hele er meget bedre skikket." Og han citerer ogsaa dr. Hertzka: „Det er ligesaa unyttigt som skadeligt at prøve at skaffe kvinden ligestillethed ved at tillade hende at kappes med manden i arbeidet for brødet, — unyttigt fordi en saadan tilladelse, hvoraf der blot kunde drages nytte i enestaaende tilfælder, ingen hjelp vilde yde det kvindelige kjøn som helhed; skadeligt, fordi kvinden ikke kan konkurrere med manden og dog vedblive at være trofast mod sine ædlere og ømmere pligter." Og disse pligter forklares videre at bestaa i at „dyrke det skjønne hos den voksne slegt og lede de unges fysiske og intellektuelle opdragelse." *)

Saa villigt som det skal indrømmes, at artikelen paa det første punkt var misvisende, og gjorde Frilandstanken uret, forekommer det mig dog endnu paa dette sidste punkt, som om den udtalte kritik er berettiget, som om et kolonisationsforsøg foretaget under dr. Hertzkas inspiration maa lide af en vis tranghed paa dette punkt og blive farvet og influeret af doktorens kvindesagsteorier, selv om formelt og legalt alt lades frit. Om dette vilde være heldigt eller uheldigt, er en sag for sig.

Idet „*Kringsjaa*" beklager den begaaede feiltagelse, er det saa heldigt stillet at kunne henvise til en anden artikel om samme emne i II. 781. Denne er meget mere fuldstændig og giver øiensynligen et langt mere korrekt billede af dr. Hertzkas plan.

---

*) Man se forøvrigt for udførlig udredning heraf II. 781, hvortil artikelen henviser.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under „Redaktørens sofahjørne“.

Kringsjaa.

Kristiania, 8. mai 1895.

Japan slap alligevel ikke fri for Ruslands indsigelser mod fredstraktaten, — som rimelig kunde være. Vi maa huske, at Rusland utvilsomt selv i lang tid har havt isinde at bemægtige sig Korea, naar den store transsibiriske jernvei er færdig. Det store indlandsrige er nemlig næsten lige saa ilde stedt i Øst som i Vest. Heller ikke der har det nogen god isfri havn og tilgjængelig kyst. Det er overalt indestængt, lukket ude fra de to store verdensoceaner og begrænset til indlandshave, som Østersjøen og Sortehavet. — Korea derimod har udmerkede havne og dets besiddelse vilde gjort Rusland til en mægtig nation ved Stillehavet. Det vilde have skaffet frit afløb for Sydsibiriens umaadelige og naturrige strækninger. — I mangel af Korea kunde Rusland ogsaa klare sig med Manchuriet og halvøen Lian-tung. Men saa snapped Japan ogsaa denne udvei til havet bort, og dermed blev Rusland udestængt fra Stillehavet, som fra Atlanterhavet, — med mindre det først ved en krig beseirer Japan eller erobrer Kina søndenfor Peking. Og med Japans nu erhvervede magt i det Kinesiske Rige er jo udsigten ogsaa i de retninger blevet temmelig smaa.

Man kan derfor let forstaa, at Rusland m a a t t e gjøre noget. Havde det havt magt, havde det straks erklæret krig. Men magten manglede. Rusland alene maatte i en krig med Japan have faaet ordentlig prygl! Det er ogsaa en af de nypolitiske kjendsgjerninger, der kommer over os som en overraskelse. Men faktum er, at det store rige i Østen ikke i indeværende aar kunde have stillet mere end 30,000 mand mod japanernes 100,000 (deri ikke iberegnet en lige stor reserve) krigsvante, velførte og netop seirrige tropper. Og Ruslands flaade i Stillehavet er Japans ganske underlegen. Som følge deraf kunde ikke det store rige have sendt flere tropper søveien, og landeveien over Sibirien er neppe at tænke paa i en moderne krig, hvor alt afgjøres paa uger og maaneder.

Naar det derfor i telegrammerne heder, at Rusland blot optraadte overfor Japan „v e n s k a b e l i g r a a d e n d e“, er det vistnok i det væsentlige korrekt, siden det ikke havde magt til at optræde anderledes.

Om 6—7 aar vil den transsibiriske jernvei være færdig, og d a kan Rusland føre et andet sprog overfor Japan; men d a kan rigtignok ogsaa Kina og Japan være sveitset sammen til en forenet mongolsk stormagt, som selv Rusland vil foretrække ikke at fornærme. Japanerne er vistnok mænd for at benytte disse aars henstand og ventetid ganske godt.

Rusland er blevet agterudseilet og snydt for en sømagtsstilling af det lille Japan, — det er den faktiske og øieblikkelige stilling.

For at støtte sine fordringer om, at Japan ikke skulde søge besiddelser paa fastlandet (Korea og Lian-tung), fik Rusland sin tjenende bundsforvandt Frankrig (der ingensomhelst interesser har i sagen) til at bistaa sig. Og den tyske keiser troede ogsaa at øge sine aktiers værd ved at tiltræde dette merkelige tremagtsforbund (Frankrig, Tyskland og Rusland), der tordnede og raslede saa voldsomt med sabler overfor de 30 millioner japanere. England og de Forenede Stater derimod holdt sine fingre borte, udtalte endog sympati for Japan og vandt vel derved ørigets venskab og hjelp i Østen og en god del af det kom-

mercielle bytte, fredsslutningen har fravristet Kina.

Hvad det endelige resultat af tremagtsforbundets venskabelige raads- og flaadedemonstration er blevet, er det endnu umuligt nøiagtig at sige, idet efterretningerne er uklare. Det heder, at Japan lover ikke at beholde Lian-tung for godt, men at tilbagelevere det en gang i tiden. Og det heder ogsaa, at

Indfødt britisk politisoldat fra Ildlandet.

Japan blot vil beholde Port Arthur med nærmest bagenforliggende land. Til gjengjeld for disse „indrømmelser“ skulde øriget faa tage betydelig øgede krigsskadeserstatninger. — I første tilfælde kan man ikke forstaa andet end, at tremagtsforbundet intet har kunnet opnaa, og at der blot ved telegrammerne dækkes over deres nederlag. Thi saavidt de vistnok ikke fyldige og greie efterretninger har kunnet lade os forstaa, er den første „indrømmelse“ nøiagtig, hvad den oprindelige fredstraktat sagde: Formosa afstaaes for betsandig, Korea erklæres uafhængigt, og Lian-tung holdes besat indtil videre. — Efter dette skulde Japans statsmænd intet have indrømmet, men bragt de tre magter til taushed ved at stave fredstraktatens betingelser for dem og hamre dens ordlyd ind i deres hoveder. — Den anden „indrømmelse“ derimod er af større betydning, ifald den er blevet gjort. Ved den opgiver nemlig Japan en del territorium, der væsentlig skulde være benyttet som opland for Port Arthur; mens det dog beholder, hvad der er af vigtighed, orlogshavnen selv og tilstrækkeligt bagenfor liggende land til at holde den provianteret fra landsiden uden at der trænges tilførsel fra hjemlandet.

I hvert fald er efter dette indrømmelserne ubetydelige, — blot afgnavede ben, der er tilkastet de tre knurrende stormagter, for at de skal kunne sige, at al deres larmen dog opnaaede noget. Og til gjengjeld for disse temmelig uvæsentlige indrømmelser, faar Japan lov at øge Kinas statsgjeld til sig, eller paalægge det endnu større krigsskadeserstatning, — der nævnes en sum af 200 millioner kroner til de 5—600 millioner, de ved freden forlangte!

Efter de hidtil modtagne sparsomme efterretninger, er det saaledes fremdeles de japanske statsmænd, der gaar af med seiren.

Forøvrigt ser det ud, som om Japan vil faa nok at bestille med at bringe orden i sine pludselig erhvervede nye riger.

Den **engelske** ekspedition til Chitral er over. Byen er taget og det hele land bragt til ro. Lederne for de indfødte „oprørere“ mod den britiske „beskyttelse“ er i god forvaring; de loyale smaafyrster er belønnet, og Chitral selv

vil blive styret af englænderne i en fyrstelig guts navn. Byen bliver besat, og en vei bygget frem til den.

I **Armenien** har de europæiske kommissærer fundet de armenske klager beføiet og efterretningerne om „blodbadene“ væsentlig sande. Der foreslaaes, at folket gives udstrakt selvstyre under en generalguvernør. Derimod er de imod at erklære landet uafhængigt. Det er vistnok tvilsomt, om deres forslag vil nytte noget.

I **Grækenland** har de nye valg givet Delyannis overvældende flertal. mens Trikupis selv har faldt igjennem, og hans parti omtrent er udslettet. Han vil trække sig tilbage fra det politiske liv, heder det. De nye valg maa vistnok nærmest ansees som rettede mod kongens lyst til at gribe aktivt ind i styret. Delyannis mener ogsaa at turde delvis ophøre med at betale renter af Grækenlands overvældende statsgjeld.

England har flere smaatrætter gaaende for tiden, to i Sydamerika, — en med Venezuela om grænsens regulering mod Britisk Guyana og en anden med Nicaragua. Den sidste er af ældre dato. Et britisk konsulat var blevet gjenstand for overlast. England har krævet opreisning og skadeserstatning derfor, hvad Nicaragua har negtet at give. Det fandt skadeserstatningen for høi og har desuden intet at betale med. I de sidste dage har derfor engelske soldater besat havnen Corinto. De Forenede Stater har søgt at mægle, og efter de sidste telegramer har Nicaragua gaaet ind paa at betale, mod at England trækker sig tilbage. Formodentlig faar den lille stat pengene fra Washington. Ogsaa i Venezuela mægler regjeringen i Washington. Det er ganske interessant at se, hvorledes de Forenede Stater mere og mere optræder som alle amerikanske landes raadgiver og beskytter — tager overfor fastlandets andre stater Preussens stilling overfor de tyske smaastater. Blaines drøm om et pan-amerikansk forbund gaar vel en vakker dag i opfyldelse.

De **Forenede Staters høiesteret** har erklæret den nylig af kongressens begge huse vedtagne lov om direkte skat paa indtægt at være i væsentlige punkter grundlovsstridig. Derved er disse lovens punkter ophævet. — Nationens høiesteret er nemlig grundlovsmæssighedens vogter. Ingen magt i landet, intet flertal, hvor stort det end er, kan vedtage en lov, god eller slet, der er i strid med grundlovens aand eller ord. Ønsker man en saadan lov, maa først grundloven ændres. Grundloven betragtes som den fundamentale kontrakt, der binder borgere og stater. Udenfor dens grænser, eksisterer der ingen stat eller magt. Ingen borger er forpligtet til at lyde andre love end dem, der harmonerer med den. Og høiesteret skal paase, at ingen magt i staten overskrider de grænser, grundloven trækker, eller handler mod dens aand og ideer og derved paalægger folket andre baand, end de er forpligtet til at bære.

Domstolens afgjørelse faldt uden hensyn til partilinjer. Mænd af begge partier stemte for lovens forkastelse.

Fra de Forenede Stater kommer der iøvrigt for tiden ganske gode efterretninger. Tiderne synes atter at begynde at bedres. Flere store industrielle anlæg har i de sidste uger af eget initiativ lagt paa arbeidernes løn eller givet dem samme løn, som før „krisen“.

Samfundets aristokratisering.

»Et lands storhed bestaar ikke i udstrækning, i indbyggerantal eller i riggdom; men i besiddelsen af kjække og ædle personligheder.«
(Walt Whitman.)

Ved samfundets aristokratisering tillader jeg mig at mene det samme som ved samfundets demokratisering. Det er den samme ting seet fra den modsatte side. At demokratisere vil sige at bringe alt, hvad godt og forædlende er, alle livets gode og værdifulde ting ud i de brede lag og give hver mand ret dertil; og at aristokratisere vil sige præcis det samme, kun at sætningen vendes rundt; det er at bringe de brede lag op til alt det, som godt og forædlende er, at gjøre hver mand delagtig i livets bedste ting.

Er der en reel forskjel, saa er det blot denne, at ved demokratisering forstaar vi nærmest det at lægge alt tilrette for den store mængde, at aabne alle kultur-tilgange paa vidt gab; ved aristokratisering derimod mere det, at sætte enhver istand til at benytte sig af de aabnede adgange, sætte ham istand dertil indenfra, ved at bibringe ham den nødvendige trang dertil. Demokratiseringen gjælder mere de ydre ting; love og institutioner, — alt hvad der kan gjøres for menneskene udenfra. Aristokratiseringen er en indre udvikling; den gjælder selve personligheden; den maa hvert menneske udføre for sig selv. Den er netop personlighedens udvikling.

Men de to griber stadig ind i hinanden og falder sammen. Samfundets aristokratisering er baade en følge af en sund demokratisk udvikling og en nødvendig betingelse for en saadan. Et fuldstændigt demokrati, som ikke samtidig er et aristokrati, er det meget vanskeligt at tænke sig; det kunde blot blive det, som man ud fra teoretiske og fordomsfulde slutninger har bebreidet demokratiet, at det altid udarter til, et raahedens og uvidenhedens herredømme. Et sundt demokrati forudsætter selvfølgelig den størst mulige personlighedsudvikling hos alle.

Naar der i vor tid stræbes henimod at faa alle forhold og tilstande udjevnede, saa er det naturligvis ikke i den hensigt at faa alt ned til vor tids lavere nivaa, ikke at sætte dannelse og raahed paa lige fod, men at bringe alt og alle op til det høiest mulige nivaa og bortrydde raaheden. En demokrat vil ikke mindre, men mere aristokrati. Han er vel længst muligt fra at være en hader af kultur og dannelse, af sjælens adel og sindets og hjertets finhed og renhed; han elsker dem tvertom saa høit, at han vil, at alle skal faa del i dem. Han er ikke fornøiet med at se en enkelt klasse eie disse livets største goder; han vil gjøre dem til folkeeie. Han vil ikke en aristokratisk klasse, men et nationalt aristokrati, et adlet folk. De karaktertræk og den dannelse og forfinelse, der udgjør et aristokratis gode og tiltrækkende egenskaber, vil han, at alle skal blive sat i besiddelse af. Det er demokratens endelige maal, det er vor tids demokratiske bevægelsers endelige maal; alt andet er blot midler og stoppesteder paa veien, ofte valgt med famlende hænder og uklart blik, mere af instinkt end efter en udtænkt plan.

Man skal faa se det: de demokratiske rørelser paa det politiske, det sociale, det økonomiske felt er altsammen blot skridt paa veien mod det kulturelle demokrati, — det aristokratiske demokrati, det nationale aristokrati, eller hvad man nu maatte foretrække at kalde det.

Aristokrati betyder som bekjendt oprindelig de bedstes herredømme, men det er gaaet over til at blive et klassenavn først for de bedste og saa for de rigeste og heldigst stillede. Demokrati derimod er det store folks — massernes — herredømme og er gaaet over til at betegne det samfund, hvor alt har en tendens til at blive tilgjængeligt for alle. Og den demokratiske udvikling søger netop at gjøre det store folk til ét med de bedste, give hver enkelt den fyldigst mulige udvikling, udvide de bedstes klasse, til den omfatter alle, saa de bedstes herredømme bliver det samme som massernes herredømme, aristokrati et med demokrati.

„De gamle mestere," synger Walt Whitman, „malte en glorie om sine helgeners hoveder; jeg maler myriader hoveder, men ikke ét uden dets tilhørige glorie.

Enselv synger jeg, den enkelte, særskilte personlighed;
men ytrer dog det demokratiske slagord En-masse."

Naar vi i vore dage taler om samfundets aristokratisering, maa vi ganske vist, for ikke at blive misforstaaet, nærmere forklare, hvad mening vi lægger i det ord aristokrati. Ordet er jo, som det med ord saa ofte gaar, blevet sørgelig misbrugt og har derfor for de fleste øren tabt sin klang. Den første tanke, ordet vækker i de fleste sind, er vistnok den om engang store slegters blodløse, demoraliserede ætlinger, som tilvender sig rettigheder, rigdom og magt udelukkende paa grundlag af et slegtregister; — mænd, hvis væsentligste bedrifter bestaar i at drive livet hen i gjestebud og i omhyggelig omhu for sin personligheds ydre udseende.

Det er selvfølgelig ikke derpaa, der tænkes, naar talen er om samfundets aristokratisering. Vi gjengiver ordet dets gamle betydning. Aristokraten er den virkelig bedste og den, der ifølge sit personlige værd staar som herskeren iblandt os; manden med den hele, kraftige sjæl, med den fyldigste dannelse, med de reneste og ædleste følelser og bevæggrunde. Han er den „mandige personlighed", hvorom atter Walt Whitman synger, „som ikke kryber for nogen, ikke bøier sig for nogen, som staar og gaar opreist med kraftige, elastiske fodtrin, som ser paa alt og alle med roligt men flammende blik, som taler med fuld, klangfuld stemme ud af et bredt bryst, — hvis personlighed staar selvstændig, fri og grei mod al verdens andre personligheder."

Læg saa til dette dannelsen, der er gaaet en i blodet, der er blevet ikke blot til regler, tanker og viden, men til natur, til følelse, til instinkter, til væsen. Og saa videre det sindelag, der viser sig i velvilje og ømhed for andre, i pligtfølelse og evne til selvfornegtelse, hvor det gjælder andres bedste, — og vi har aristokraten; den, der har indlemmet det bedste i sig, og som i kraft deraf staar som den stolte, herskedygtige; den, der evner at lede og at føre, der har viljens kraft og det hurtig opfattende blik.

Saa maa det hele folk blive, — et „folk af konger", som det engang hed om en af de gamle republiker.

Der fremkommer ingen aandsrørelse uden grund. Lad den være saa ensidig, den være vil, den har altid sin aarsag i noget, der før har manglet, den søger at tilføre os noget, vi med taknemmelige hænder skulde finde frem og modtage; den hevder kanske ting, der er blevet forsømt. Saa er det utvilsomt med den moderne fremtoning, der i nietzshianismen har fundet fyldigst og mest yderligtgaaende udtryk. Den er en protest mod de demokratiske rørelser, der glemmer den enkelte personligheds majestæt og udvikling, der glemmer det nytestamentlige ord om at „gudsriget er inden i os,“ eller hvad endnu engang vor digter sang:

„Stater, regjeringer, nationaliteter eksisterer kun for den enkeltes skyld. Den styrelse er bedst, der tager mest hensyn til individet og dets udvikling. Den store idé, der maa være tidens digteres tema, er ideen om helt frie og fuldvoksne individer.*) Hvo vover vel at sætte noget i verden høiere end et hvilketsomhelst enkelt menneske? . . . . Et lands storhed bestaar ikke i udstrækning, i indbyggerantal eller i rigdom; men den bestaar i kjække og ædle personligheder . . . . Hvem du saa er, det er for dig, sol og maane roterer i rummet . . . . Jeg fatter ikke, hvad eller hvem — Gud selv indbefattet — kan være mere eller vidunderligere, end jeg selv er; og jeg synger ikke Guds pris høiere, end jeg synger din, hvem du saa er . . . . .

Jeg sværger, jeg begynder at se meningen i alt dette.
Det er ikke Amerika, det er ikke jorden, der er saa store,
det er mig, der er stor eller vil blive det; — og det er dig,
som læser dette, hvem du saa er; — — —

— — — — — — — — — — — —

Universets hele tilværelse er rettet mod en eneste personligheds
udvikling, din, min, enhvers.“

Men Nietzsche og hans disciple kunde ikke som Whitman se enheden mellem det personlige og det almene, demokrati og aristokrati; kunde ikke som han „synge enselv, den enkelte, særskilte personlighed og dog ytre det demokratiske slagord En-masse“. De var ensidige indtil vanviddets rand. De var og er „protestanter“ i ordets oprindelige betydning; folk, der hevder med hele sin sjæls betoning en enkelt forglemt side af livet, protesterer mod en enkelt forsømmelse i livet om sig. Derved faar de et sygeligt præg; man føler deres tanker som en tvangstrøie, som den gales monomani. Deres øine stirrer uafladelig mod et eneste punkt. De tager ikke det hele landskab ind. De mangler balancen, den sunde sans. Men der er berettigelse i deres ord. De repræsenterer blot fanatismens overdrivelser. Overdrivelserne tilside, har de ret. Og selve deres fanatisme og ensighed bærer deres ord frem i vide kredse, længer end den nøkterne protest kan haabe at naa. Menneskene ynder nu engang det sensationelle, det nervepirrende, paradokset, ensigheden, fanatismen. Og Nietzsche er sensationel. Han og hans skole ligner frelsesarméen i sine metoder og udtryk. De er fanatikere, der blot ser den ene ting. Men deres fanatisme vækker opmærksomhed. Vi trængte til et fanatisk, vækkende frelsesarméskrig fra den kant — og Nietzsche gav det. Vi trængte

*) Dette tema har altsaa Nietzsche valgt.

til at mindes om, at Guds Rige bestaar ikke i mad og drikke, i kroner og stemmeret, i skoler og bøger, men i personlighedens frie udfoldning og vækst. Og det er det — blandt andre lige nyttige ting —, som Nietzsche har gjort for Europa. Whitman, Emerson, Carlyle og andre gjorde det for længe siden for det engelske og amerikanske demokrati, og undgik at gjøre det saa ensidig.

Men Nietzsche staar langtfra alene. De moderne literaturretninger, der ofte synes os saa underlige, giver udtryk for det samme, hevdelsen af det personlige, det individuelle mod et ensidig udviklet demokrati. Der er vokset op iblandt os en hel slegt af unge, der tror sig selv at være antidemokrater, fordi de er eller vil være aristokrater, — arbeide paa den enkelte personligheds udvikling til det absolut bedste. Det er udviklingens pendulum, der bevæger sig mod sin anden yderstilling. Før var blikket rettet udad, nu indad. Før var der kun tale om „samfundet“, nu kun om „individet“.

Der tales om, at det skal være slut med problem- og idédigtning. Dertil er der vistnok intet tegn; forandringen er snarere den, at problemer og ideer ikke længer vælges ude i det ydre liv, men inde i ens eget sind, i ens sjæls dyb. Alt skal symbolisere den enkelte sjæls udvikling. Og hermed følger ogsaa en modvilje mod støi og braak. Stille og kontemplativt skal liv og kunst være. Indad skal vi leve; bygge op det tredie rige inde i vor egen sjæl; bygge det af finere stemninger, af friere og ædlere følelser. Al raahed skal udelukkes. Livet skal vorde fint — aristokratisk, stolt, individualiseret. Digteren bryder sig ikke længer om at synge kampsange for politiske eller sociale felttog. Det er ham ligegyldigt, om hans brødre lever eller dør. I ham selv er den eneste verden, for hvilken han interesserer sig. Stolt og selvtilstrækkelig vil han vandre om i den sollyse dag og synge sine sange om sol, stjerner og sjæl for dem, der har faaet øren til at høre saa fine sange. De andre „er fordømt“, som de skriftkloge i et andet land for 1850 aar siden sagde om mængden — om „folket“.

Man ser let, at der er baade nyttig sandhed og sygelig overdrivelse i dette. Tiden vil bortrydde det sidste og give os i behold den sandhed, uden hvilken livet bliver armodsligt og overfladisk, at alt er til for den enkelte sjæl, at personligheden og dens udvikling er maalet for alt.

„Massernes opløsning i individer og personligheder“, sagde igjen Walt Whitman for 50 aar siden, „det er tidens store tanke, og det er demokratiets opgave og maal.“ At gjøre hver mand og hver kvinde til en selvstændig personlighed og til aristokrat. Der er ingen tvil om, at vi trænger opmærksomheden ledet i den retning ogsaa hos os, og de moderne literaturbevægelser vil vistnok, naar de faar sat sig lidt, virke dertil. Menneskene vil føle, at livets kilder er i dem selv, at indenfra maa lykke og velsignelse øses. Der maa uddybningen ske.

Vi trænger en folkevækkelse paa dette grundlag. Lad sindene komme ibrand efter at indlemme i sig det bedste, efter at blive aristos, efter at gjøre det mest mulige af sig selv, efter at udvikle og uddybe ens egen

personlighed til det yderste. Lad der komme en forstaaelse af, at der mangler meget, før det nationale demokrati er blevet et nationalt aristokrati. Lad os føle og erkjende vore mangler for at udbedre dem. Lad os i ydmyghed søge at bygge os selv op, at lære og bedres. Lad reformerne begynde i og med os selv. Lad der tændes i alle bryst en kjærlighed til og higen efter kultur, reel dannelse og fremforalt efter mandig og helstøbt karakter. Lad os se vore mangler i alle disse retninger og søge at overvinde dem. Læs og lær; men fremforalt søg den aand, der giver paa engang kraft og mildhed, og hvis komme er som en daab af ild, — og de livets vande, der springer op til fyldigere og friskere liv i en selv.

Lad samfundet aristokratiseres omkaps med den paagaaende demokratisering. De gamle mestere malte glorier om helgenernes hoveder; lad os saa høine livet, at fremtidens mestere maa male glorier om alle hoveder. Det ideal er gammelt som kristendommen i hvert fald. Det er den dybe grundtone i vort Nye Testamente og det var del af den magt, der gjorde kristendommen til et seierrigt glædesbudskab i tidligere tider. Det er paa tide nu, at idealet bliver nogenlunde virkeliggjort; og slaar ikke alle tegn feil, saa er den virkeliggjørelse det Store, vi iler imøde, det, hvorimod alle tidens rørelser paa alle felter stunder, higer og arbeider.

Kanadisk landskab.

Britisk Kolumbia.

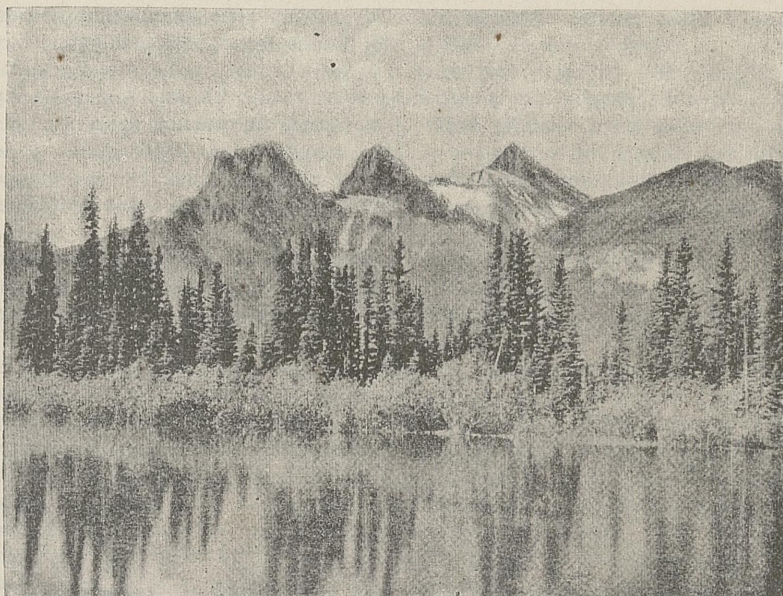

Ny fortælling af Mrs. Ward.

Med første hefte af næste bind paabegyndes i „Kringsjaa" en ny, kortere fortælling af Mrs. Humphry Ward. Den er netop begyndt at udkomme paa engelsk i et amerikansk tidsskrift.

Teknisk kringsjaa.

— De to begreber katolske kirker og elektrisk belysning synes os noget inkongruente. Imidlertid har de store katolske kirker i New York i de sidste aar indført saadan belysning og har udnyttet den, som den samme kirke tidligere udnyttede glasfarvningskunsten, idet de paa en virkelig kunstnerisk maade har gjort den til en del af templet og tempeltjenesten, — ladet den øge og fremhæve kirkens samlede æstetiske og religiøse indtryk. Belysningen er blevet indlagt og ordnet af en kunstner, der har studeret hvert alters og hvert billedes belysning for sig og dernæst ordnet det hele, saavel med hensyn til lysets fordeling som lampernes stil og ophængning i harmoni med kirkens arkitektur.

— De moderne pantserskibes plader har paa ydersiden en hud af haardt staal en halv tomme eller mere tyk. Det har længe udgjort et tilsyneladende uløseligt problem, hvorledes man skulde kunne faa huller boret i disse plader, hvor det under bygningen viste sig absolut nødvendigt at bolte dem. For at hullerne skal kunne bores, maa staalhuden først blødgjøres kun paa det sted, hvor hullet skal være. Alle kjendte midler viste sig utilstrækkelige, til elektricitet toges i brug. En amerikaner, Lemp, har nu opfundet en metode, hvorved problemet fuldstændig løses ved den elektriske strøms hjelp. Metoden blev benyttet ved bygningen af det amerikanske krigsskib „Massachusetts" og viste sig fuldt tilfredsstillende. De franske og engelske regjeringer driver underhandlinger med opfinderen om kjøb af hans maskiner.

— En diskussion i et fagblad mellem ledende elektriske ingeniører har bragt det interessante faktum for dagen, at der allerede raader væsentlig enighed mellem dem om, af hvad art den kommende elektriske jernbane maa blive.

— De Forenede Staters kongres ansøges om koncession paa en elektrisk bicycle jernbane fra Washington til New York. Kompaniet lover en hastighed af 190 km. pr. time! — Hertil bemærker et fagskrift, at bicycle baner utvilsomt ved anvendelse af elektrisk drivkraft faar langt bedre udsigter til at trænge igjennem, end de før har havt, og at det ikke er umuligt, at man faar se saadanne; men paa en fart af den nævnte størrelse tror det ikke. Med bicycle baner — eller énskinnede baner og bicyclevogne kjørende paa en enkelt række af hjul —, har man i de sidste aar ikke ganske uden held eksperimenteret i nærheden af New York. Der

opnaaedes store hastigheder og under disse en forbausende grad af støhed i kjørselen. Som det er lettere at faa et bord med tre ben end et med fire til at staa støt, saa mener opfinderne er det lettere at faa en enskinnet end en dobbeltskinnet bane til at give stø og behagelig kjørsel ved store hastigheder.

— Et af de store amerikanske jernbanesystemer har sin fast ansatte „regnmager", som med tre „laboratoriumsvogne" reiser omkring paa systemets forskjellige linjer og frembringer regn. Selv siger han sig, at have frembragt 62 gode regnfald, mens fire andre forsøg blot gav daarlige resultater. En kjendt mand skriver fra en by i Kansas og fortæller, at manden gav dem regn tre gange under sterk tørke; hver gang var himlen klar, da eksperimenterne begyndte, og inden aften regnede det. Arealet havde en radius af over 50 km. En anden kjendt mand fortæller om et storartet frembragt regnfald strækkende sig over 100 km. langs en jernbanelinje. *Engineering News* kalder det hele humbug og et slaaende eksempel paa menneskenes — selv praktiske jernbanedirektørers — velvillige og brede lettroenhed. Manden selv fortæller, at han frembringer regnet ved at sende en blanding af seks gasarter op i luften. Elektricitet spiller en fremtrædende rolle.

— Et nyt fremskridt synes nu at være gjort paa luftseiladsens omraade. Det vil med det første blive omtalt og illustreret i *Kringsjaa*. Det bestaar i en anvendelse af aeroplan-principet baade til at løfte og drive skibet, saaledes som en forfatter for en tid siden i en i tidsskriftet gjengiven artikel bragte i forslag. Ved denne dobbelte anvendelse af aeroplanet fremkommer store seilhjul. Opfinderen er professor G. Wellner i Brunn i Mähren.

— Elektrisk opvarmning af boliger behøver blot, mener professor Dolbear, at kjendes for allerede at blive indført i stor udstrækning blandt de klasser, hvor en liden merudgift ikke er af stor betydning. Thi omkostningerne bliver ikke saa særdeles meget større end ved ældre opvarmningsmetoder, mens systemet forøvrig er det absolute ideal. Temperaturen reguleres med matematisk nøiagtighed. Man slipper alt søl med kul, ved, sod og røg. Istedenfor „ilægning" har man blot at dreie paa en kran eller knap. Ildsfarlighed reduceres til et. minimum. Ovnen kan gjøres saa dekorativ, man ønsker, og kan til enhver tid staa skinnende og pudset som et speil.

Ny literatur.

Hjalmar Christensen: Folkets tjener. — Skuespil i 4 akter. — H. Aschehoug & Co's forlag. — Kristiania. — Kr. 2.25.

Dette er nærmest en ny, men langtfra forbedret udgave af *De unges Forbund*. Folkets tjenere er liberale politikere, der er skildret enten som dumrianer eller skurke eller som begge dele. Men de liberale skurkes aristokratiske modsætninger er ogsaa temmelig raadne. Der vil neppe reise sig nogen kamp om stykket. Det er tvilsomt om nogen af det revsede partis tilhængere, vil føle sig videre smerteligt saaret. — Personerne træder ikke videre skarpt frem. Boyesens skurkagtighed virker neppe egte og tilforladelig, og heltinden Helene bliver staaende uforklaret og ubestemt. — Man kjender forfatteren igjen fra En seirherre. Hensigten er er at revse demokratiet og vise, at aristokratiet er bedre end „folkets tjenere",

men sygt eller døende. Det bliver dog til lidt mere end en ikke særlig dyb skildring af en ganske almindelig skurk. Man faar ikke se noget af den selvillusionerende fantaseren, drømmen og retoriske rus, som forfatteren øiensynligen har ment skulde være der, og som alene kunde forklare Boyesens magt og give ham nogen interesse for læseren. — Her som i Hjalmar Christensens sidste bog „Bastarder" synes titlen sat altfor storslagen. Man venter sig af den et virkeligt socialt drama, en bidende politisk satire i skuespillets form og finder blot en noget usandsynlig situation, hvori en ganske vanlig stakkar spiller hovedrollen. Her og der er der ogsaa efterdønninger af forfatterens strid med Chr. Collin angaaende det etiske livs- og kunstsyn. Forfatteren er mest satirisk og kanske mest vellykket, hvor han revser det moderne omslag i etisk og religiøs retning. Derpaa tror han øiensynligen ikke, men illustrerer det dog selv.

Johan Frederik Vinsnæs: Eventyr og stumper. — Gyldendalske Boghandels forlag. — Kjøbenhavn.

Eivind Astrup: Blandt nordpolens naboer. — Hefte 1. — pris 60 øre pr. hefte. — Aschehoug & Co. — Kristiania.

John Paulsen: Kunstnernaturer. — Gyldendalske boghandels forlag. — Kjøbenhavn.

Arne Garborg: Haugtussa. — H. Aschehoug & Co. forlag. — Kristiania.

N. Juel-Hansen: Samfundslivet. — Gyldendalske boghandels forlag. — Kjøbenhavn.

Nordiske tidsskrifter.

Tilskueren. — April 95. — *Vilhelm Lassen:* Folketingsvalgene 9de april; *Gustav Wied:* En mindefest; *Karl Madsen:* Joachim Skovgaard-udstillingen; *J. Jensen:* Fagforeningerne II; *Axel Henriques;* Kolumbusægget; *Spectator:* Nutidsemner; *Vilhelm Møller:* Teatrene.

Notitser.

— *Bicyclerytterske*r, der hidtil er blevet hindret fra at benytte sine „hjul" ved tilstedeværelsen af et lidet barn hjemme, kan nu tage barnet med i et dertil indrettet net, der fæstes foran paa bicyclen. Opfindelsen er amerikansk og passer vel ogsaa bedst for de forhold, hvor mangfoldige mødre har raad og lyst til at have bicycle uden at have raad eller føle trang til at holde pige.

— *Rhode Island* er den nordamerikanske Unions mindste stat. Var hele forbundet lige saa godt befolket, vilde det have henimod 1000 millioner indbyggere.

— *Vandstofgas* er blevet fremstillet i flydende form af professor Olszewski ved Krakau universitet. Den bliver flydende ved en temperatur af ÷ 107^{0} C.

— *Det elektriske lys* skal være en ren velsignelse for offentlige sangere og for skuespillere. Stemmen holder sig bedre og slaar sjeldnere feil end under gasbelysning. Der er ogsaa mindre fare for forkjølelse.

— *Det elektriske lys* skal ifølge høieste autoritet være det bedste for øiet fra lægens standpunkt. Gaslyset er det værste. Parafinlamper kommer næst efter det elektriske.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

Redaktør: H. Tambs Lyche.

BIND V. 30. MAI 1895. HEFTE 10.

Lazaronliv paa Mississippi.

(Efter „*Harper's Weekly*").

Det er et stykke af, hvad man vel hos os vilde kalde egte og „malerisk" romantik fra den Nye Verden, hosstaaende billeder illustrerer. Der findes nemlig slige ting der ogsaa, naar man ved at finde dem.

Paa Mississippi og dens bifloder lever der en ganske egenartet befolkning. Det er en art omstreifere, der benytter store „husbaade" eller overbyggede pramme istedenfor vogne, og floden istedenfor landeveien. Undertiden arbeider de, men for det meste lever de som liljerne paa marken, uden at spinde og uden at arbeide, tagende livet med ro, nydende det i den frie, sollyse natur og frydende sig ved den letkjøbte, behagelige dagdrivertilværelse. De er som oftest folk, der afskyr alt arbeide og har smaa fordringer undtagen til fritid, hvoraf de ogsaa har nok. De arbeider blot naar de maa — og det er sjelden —, stjæler, naar de kan, og lever forresten af hvad „Vandenes Fader" bringer dem og dens bredder afgiver.

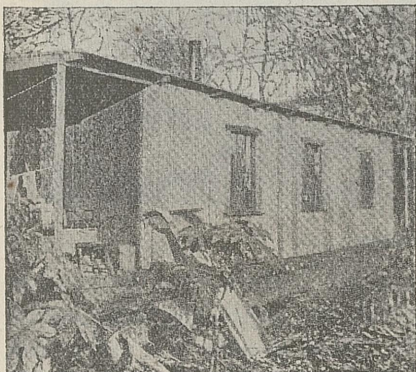

„Høiflomsfolk".

Undertiden kan det hænde, at en arbeider i en eller anden by langs flodbredden finder, at det er billigere at kjøbe sig en gammel pram og bygge sig en hytte paa den, end at leie hus paa landjorden. Prammen

sættes op paa flodstranden udenfor bygrænsen. Der er kanske en hel gade af saadanne bygninger der. Der er jo ingen grundeiere til vandet og derfor ingen tomter at betale for. — Saa en vakker dag taber kanske manden sin bestilling, bliver „arbeidsløs“. Efter et par forsøg paa at finde arbeide andensteds i byen, opgiver han det og føler sig overbevist om, at det vil falde lettere at faa arbeide længer „nedad floden“. Og saa kaster han sit hus løs, skyver det af stranden, driver nedad „Vandenes Fader“ og slutter sig, ifald uheldet fremdeles følger ham, snart til den øvrige omstreiferflaade.

Som oftest er dog „pramfolkene“ fødte som saadanne. De har

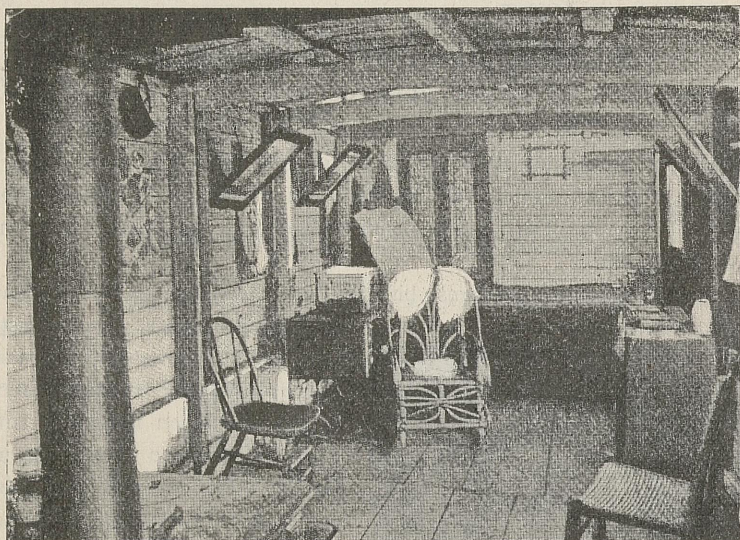

Et interiør.

dovenskaben, drivelysten, omstreiferkarakteren i blodet. De vælger sit liv frit og holder af det; vilde ikke bytte det mod noget andet, ikke mod det vakreste lille hjem paa landjorden. De hader at sidde fast paa et sted, lige saa meget som de hader det regelmæssige arbeide. Det er nemlig regelmæssigheden de hader mere end arbeidet, — stadigheden. De kan nok af og til tage fat og gjøre et par dages ordentligt arbeide, og da endog tage ganske ordentlig i; men de bliver snart kjede af det; solskinnet bliver dem uimodstaaeligt, og flodbølgerne synger lokkesange i deres øren. Arbeide for fortjenestens skyld behøver de sjelden i nogen videre grad. Penge trænger de ikke meget af. Der skal kun lidet og mageligt arbeide til for at skaffe alt, de trænger. De hører i det hele til de faa helt uafhængige og gjerne ganske tilfredse individer i denne verden.

„Pramfolkene“ samler sig gjerne i klynger, i lune viker nær byerne, eller ved storbyernes udkanter. Her vokser der da op en hel pramby, der ofte udgjør et ganske eget og helt malerisk syn. Der kan være flere parallelle gader langs flodkanten, idet enkelte pramme ligger langt op paa stranden og endog ofte dækket af vildvin, trær og grønt.

Som man ved, er der nemlig mellem høi- og lavvande i Mississippien en høideforskjel paa mange fod. Følgen er, at der langs begge bredder bliver en landstrækning, som hvert aar staar under vand en kortere tid, men det meste af aaret (hele sommeren) ligger tør. Denne amfibiske strækning hører pramfolkene til; den har ingen andre eiere. Og den store vaarflom i februar udgjør disse menneskers væsentlige flyttetid. Da bliver deres byer til hvirvlende vandflader, mens deres huse svinger paa strømmen og rykker i landtauge og forankringer. Enkelte bliver liggende, andre kaster los og lader det drive nedad floden eller tigger sig til en slæbetur fra en eller anden damper opover floden.

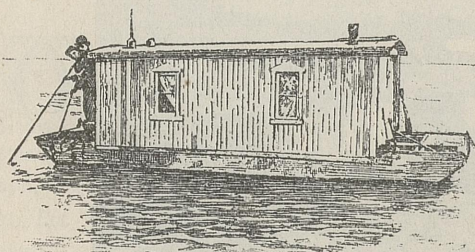

I drift.

Saa er der nogle, som benytter det høieste vand til at sætte paa land. De trækker prammen godt op, helt op i det høie græs og ind mellem trær og krat. De vil nemlig ligge slig, at de ikke behøver at drive bort med hver flom. De begynder at faa smaa længsler i retning af stadighed og landfasthed. Disse danner da den første „gade“ i prambyen. De bygger sig endogsaa „udhuse“, hønsebur og lignende paa selve landjorden, og glemmer efterhaanden vandrelysten og sømandskabet. Prammen forfalder og huset selv tager landfæste. Beboerne i denne gade ser foragteligt ned paa dem i de lavere liggende gader, de mere ustadige og vandbundne, — „rifraffet“; thi klasse- og kastedelingen er ganske streng. Høiflomfolket har liden omgang med lavvandsfolket. De første er prambyens aristokrati.

Eftersom vandet falder, dannes der saa „gade“ paa „gade“ af nykommere, helt ned til de allersidste, som hver lille vandstigning gjør flot igjen, og som flytter hvert øieblik. Høiflomfolket derimod er ofte kommet ind paa usædvanlig høit vande og naaes ikke atter af en flom paa mange aar. — Undertiden kommer ogsaa arbeidslysten igjen med det stadigere liv. De kan begynde som kurvmagere og straaflettere, for saa at plante en have paa det eierløse land ved flodkanten og blive grønthandlere. Og en vakker dag opgives kanske prammen for et ordentligt hus. — Men det er

undtagelser. De fleste fødes, gaar paa frieri, giftes, opdrager en anseelig børneflok og dør i sine pramme, drivende om paa den mægtige flod.

Mangler imidlertid pramfolket vanligt arbeide, saa er dog ingenlunde deres liv blottet for eventyr og for tider, da hver muskel og hver nerve maa anspændes. I vinterens løb indtræder der ofte pludselige og uventede høivande. Hele prambyen har da slaaet sig tilro. Hønsebur, grisebaaser og lignende er sat ned paa den tørre jord ved siden af prammen. Naar saa flommen kommer væltende, bliver der røre og liv i prambyen. Da arbeides der, saa sveden perler. Høns og svin skal jages sammen, børn samles op, bur og baaser bæres ombord, landgange indtages, forankringer eftersees. Og hvert aar bærer en slig flom med sig sin tribut af flydende hønsebur og skrigende svin. Kommer flom og isløsning samtidig, er der fare paafærde. Ismasserne styrter sig frem og river svære

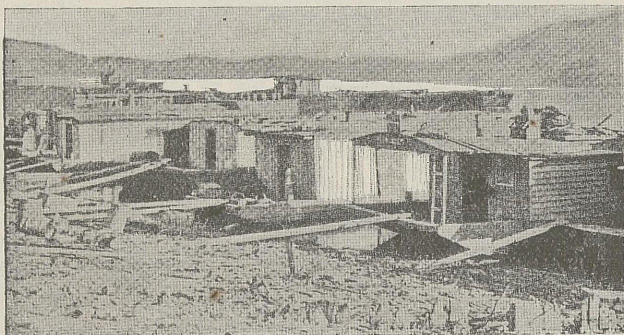

Nykommere.

broer ned, som var de halmstraa, knuser kjæmpedamperne og ødelægger brygger og dæmninger; prambyerne og deres folk er naturligvis da helt hjelpeløse og kan blot stole paa held og lykke. Med isen driver da ogsaa gjerne mangen vragstump af en prambaad, hvis beboere er gaaet under i de hvirvlende, mudrede vande.

Men var ei faren der, tør det hænde livet syntes pramfolkene mindre tiltrækkende end det nu er. — Kan man faa en saadan gammel prameier til at fortælle, er det naturligvis en rig og underlig erfaring han har at øse af.

Hver by har sin lokalfarve, sin karakter, sine traditioner og interesser, der for det meste dreier sig om flodstigninger og politi. Thi paa kant med politiet er jo pramfolkene omtrent bestandig. De to klasser af mennesker forstaar ikke hinanden, følgelig er der heller ingen sympati mellem dem.

Om vinteren er prambyen et temmelig goldt og uhyggeligt sted, men en sommeraften med den synkende sols gulddis over landskabet og floden skinnende og hviskende i baggrunden, udgjør den underlige samling af egne og forskjelligartede „husbaade“ indfiltrede i græs, krat og løv, omringet af en broget, slentrende befolkning og med den blaa røg sagte stigende op fra allehaande merkværdige ovnsrør, et virkelig ganske „malerisk“ og endog ligefrem *vakkert* skue.

Robert Browning.

1812—1889.

Af **H. Tambs Lyche.**

IV.

m nogen detaljeret gjennemgaaelse af digterens mangfoldige verker kan der naturligvis ikke her være tale. Vi faar nøie os med at blade dem ganske løselig og næsten paa maafaa igjennem, kun stansende paa et par punkter, for at gribe forfatterens tankegang og grundsyn, hvor dette lettest kan ske. — Først et par smaadigte for om muligt at faa et *noget* mere umiddelbart indtryk af digterens metode, stil og aand, end den tørre beskrivelse alene kan give. Læseren faar desværre for det førstes vedkommende nøie sig med en tarvelig prosagjengivelse og selv fantasere ind klangen, rytmen, *digtets* glød og poesi.

En let kvinde.

. . . . Nu, hvem beklager du saa mest: min ven, min vens elskerinde, med de farlige øine, eller mig?

— Min ven syntes allerede for god til at tabes og bedredes jevnt, da hun kom i hans vei med sit fangenet og kasted det over ham.

„En skam og skjændsel vilde det være,“ tænkte jeg, „om hun med sine ni og nitti ofre skulde faa snaret ogsaa ham, — bare for at tilfredsstille et indfald, en nykke. Og hvor let at redde ham ved at overbevise ham om, at hendes kjærlighed ikke er egte, at det er navn og stilling, hun gaar efter: en ørn, hun jager, og blot i forbigaaende leger med en spurv.“

Ørnen, ser du, det var jeg, — mente jeg, — jeg med navn og berømmelse, — og spurven var han . . . . . Ja, du vender dig bort og smiler haansk . . . . Vent et øieblik! . . . .

— Saa gav jeg da hendes øine mine egne at fange, mens min haand søgte hendes som i dyb trang og længsel. — Og til min høiærværdighed vendte hun sig ogsaa straks og gav mig sit hele jeg . . . .

Og nu —. Der gaar altsaa min ven bleg og skjælvende og betragter mig som det argeste udyr. Jeg har, lader det til, „gjort hans dag til nat; formørke

hans sol.“ Og jeg gjorde det, mener han, „som den usleste tyv. — Vistnok elsker han hende,“ — for det tror han —; „men en mand maa dog beherske sine lidenskaber“ — især kjærlighed — „og være loyal mod sine venner.“

Og hun —? — Hun ligger i min haand som en moden frugt, den letteste berørelse bragte til at falde fra grenen. — Min altsaa, nu — frugten! Tør jeg slippe den igjen?

Jeg har ingen lyst paa den, — det er det værste. Men hvad kan det nytte at kaste den paa landeveien. Den stilled et dusin blaafluers tørst, før jeg rysted den ned.

Og jeg selv —? — Hvad jeg er i min vens øine, har du hørt. Hvad jeg snart maa synes hans elskerinde, kan du gjætte. Og hvad jeg synes mig selv — — er det værd at spørge derom? Sandelig, ingen helt.

— Det er en farlig sag at lege med sjæle og vanskeligt nok at redde sin egen. — Lad mig imidlertid ikke gjøre mig selv uret. Let er hun. „Men,“ siger saa hun, „lad saa være, hvad ondt havde jeg gjort dig?“ . . . . .

Nu, hvad mener du . . . . .

Her er et elskende par drømmende mellem nedfaldne ruiner. Her en, der fortæller en underlig oplevelse af viljens magt. Og her sidder biskop Bloughram i sin lænestol og skrifter aabenhjertig for en stakkels journalist; forklarer meget kynisk, at han med sin fornufttrodsende tro ubetinget har valgt den „bedre del“ baade for denne og andre mulige verdener.

Saa støder vi paa den florentinske maler og verdenselskende munk Filippo Lippi, der er blevet grebet af vægterne paa gaden en nat, han er „paa rangel“. Hele digtet er malerens tale og forsvar; de andres spørgsmaal og ord underforstaaes. Det begynder:

„Jeg er kuns broder Lippo, med forlov!*)
Spar jer at stikke mig de blus i næsen.
Hvad er der løs da? Jo, I ser en munk!
Hvad, efter midnat! — Og I gaar jer runde
og faar mig fat ved denne gydes ende,
hvor glade pigers døre staar paa klem!
Mit kloster er *del Carmini* — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —

*) Jeg tillader mig for at give læseren forstaaelse af Brownings stil og sprog her at benytte et par brudstykker fra de tidligere omtalte danske oversættelser ved Niels Møller. Den, der maatte have lyst til at stifte lidt nærmere kjendskab med digteren, anbefales denne lille samling, der forekommer mig at gjengive det browningske sprog med dets tone, farve og pludselige ryk paa en for en oversættelse næsten ideal maade. De oversatte digte fortjener ogsaa i og for sig at kjendes. At oversætte Browning vilde jeg for min del have tænkt mig at være omtrent umuligt; men her flyder digterens karakteristiske udtryk i det danske sprog ofte næsten saa let og ligefrem, som havde han selv digtet paa dansk. Bogens titel er „*Granatæbler, — digte af Robert Browning ved Niels Møller*“.

I har vel ikke hos jer en stump kridt.
lidt trækul bare, saa skal i se løier! —
Jo, det er mig, maleren, som I siger.
Naa, saa I kjender baade her og der
bror Lippos ting og liker dem? Javel;
der var en ægte tindren i jert øie, —
jeg syntes om jer straks ved første blik. —
— — — — — — — — — — — — — —
Jeg sad tre uger i min baas og maled
helgen paa helgen — — — — — —
— — — — — — I aften kunde
jeg ikke male mere. Uf! Jeg læned
mig ud af vinduet for den friske luft:
Der kom et jag af trin og lette fødder,
et sus af strenge, latter, lyd og sang:
Blomst af agaven!
Naar elskov er borte, er jorden som graven!
Blomster af kvæden!
Jeg lod Lisa gaa, og forsvunden er glæden!
Blomst af — — — med mere — saa gik de forbi.
Da de var vel om hjørnet, lød der et kvidder
som harehop i maaneskin — tre slanke smaa —
et ansigt, der saa op — — — — for fanden! jeg
er gjort af kjød og blod! Det fløi i laser,
mit forhæng og mit lagen og mit tæppe —
alt sengetøiet — saa en halv snes knuder:
det var en stige! — — — — — — — —

Et andet sted har vi maleren *Andrea del Sarto* med hans vidunderlig vakre, men utro hustru, der ved sin overfladiskhed og utroskab blev hans genis ruin. Hele digtet er atter del Sartos tale. Hustruens afbrydelser underforstaaes og sees blot ved den refleks, de kaster over mandens ord. Hun vil have billeder malet for en „vens ven“; billeder og de penge, de han bringe. Maleren er træt og beder bare om, at hun vil sidde rolig hos ham den ene aften, lade ham beundre, holde af hende, ikke vredes, saa skal han male imorgen.

„Du aner ikke, hvor jeg tit er træt,
iaften mere end ellers. — Tilgiv mig; —
jeg tror, ifald du vilde sidde hos mig
her ved vort vindu, med din haand i min,
og se med mig en stund paa Fiesole, —
samdrægtig efter viv og husbonds vane,
i fred og ro, mens mørket falder paa, —
saa kan jeg gaa imorgen til mit arbeid
freidig og frisk som før — — — — —“
— — — — — — — — — — — — — —

Og tilslut, hvad der kanske giver den bedste ide om stil og sprog, et par brudstykker fra *The Ring and the Book.* Det er presten *Capponsachi,* der har flygtet med den siden af sin mand myrdede Pompilia, og som mistænkes og af manden anklages for at have været hendes elsker, der nu taler for retten. Egtemanden er en udarmet røver af en adelsmand, der har egtet Pompilia, en uskyldig ung pige for hendes formue og er blevet narret. Skuffelsen har bragt hans naturlige grusomhed og brutalitet for dagen, og hustruen er blevet pint, til hun halvgal af skræk henvender sig til den eneste, hun ser, presten og verdensmanden Capponsachi, kjendt af andre for sine mange elskovseventyr. Hun vil bort straks og beder ham hjelpe sig. Han gjør det, — afvæbnet og beseiret af hendes kvindesjæls renhed og lidelse. I vogn flygter de lange veie og gribes sammen af egtemanden i et hotel. Alle omstændigheder taler for rigtigheden af mandens anklage, og digtet bestaar af den lange retssag, under hvilken domstol og læsere efterhaanden faar øie for Pompilias sande karakter.

„Svare jer? fatter jeg det rigtigt, herrer?
Vent lidt! I denne hvirvelrøg fra helved
fornemmes alt, saa sært, saa knap jeg kjender
min egen haand holdt aaben for mit ansigt.
Svare jer? Naa — I mener: gjenfortælle
paany, hvad jeg beretted første gang
for et halvt aar siden. Her i denne stue
tror jeg, det var, jeg stod for eder tre
og talte. Men nu ler ei en af dem,
som da — — Jo, kjære herrer, for I lo —
saa godt som lo — hvad man maa kalde latter
hos dommere — helt anstændigt, ingen kaadhed,
bevares! — blot — jeg tror, jeg skjønner maaden:
et ærbart drag paa skuldren, værdig smisken,
en pen, der lod i leg om den spidse mund.
en fnisen hæmmet bag den hule haand,
der skrubbed brynet og strøg ned om næsen,
mens jeg fortalte. Hvad jo klart betød:
„Den ræv! og alt det vil han, vi skal tro!
Naa! han er nødt at sige saadan. Vi
var ogsaa engang unge: der er værre synd;
lad ham blot se, han klarer sig af klemmen
lidt pent og ikke mudres op i fløret:
saa tør vi alvorsmænd nok se gjennem fingre.“
— — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — —
Men saa er jeg jo prest: — forelsket? nei!
Lod I en saadan smudsig flue summe
i hjernen som: at jeg skam var forelsket, —
tro mig, I gjør os uret. Vi to tænkte

aldrig paa den slags daarskab, hun og jeg.
Det sees af mange ting: vær dog retfærdig!
Jeg sagde, vi holdt paa veien ved et krosted
en god halv time; jeg gik til og fra
ved haven: saa var hun da lidt alene!
Jeg plukked saa en haandfuld foraarsblomster:
jeg kunde siddet hos paa hendes bænk,
der, hvor de smaa børn var; og gid jeg havde!
for det kunde ikke gaaet os værre, ser I,
men en halv time til var frelst af hende.
— — — — — — — — — — — — — — —

Man vil visselig allerede af disse brudstykker kunne danne sig nogen idé om den stilens shakespeareske kompakthed og om den sammenbidte følelse og lidenskab, den glød og kraft, der ofte kan dirre i de tætte, sterkt strammede linjer. Man vil forstaa ogsaa, hvorfor stilen ofte bliver vanskelig og tankegangen ikke let at følge. Han har faaet høre meget ondt af den aarsag, og til sine tider tager det virkelig et helt studium at hitte vei mellem hans paranteser, kommaer og sammenflettede, indeni-hinanden-satte sætninger. Selv for den med sit sprog og med Brownings tanker mest familiære englænder kan det blive vanskeligt til sine tider, og for udlændingen med blot det vanlige kjendskab til engelsk maa Browning visselig ofte synes som den rene hakkemad af ord og tankestreger. Grunden er netop den, at hans sprog ligger virkeligheden saa nær. Det mangler de rent literære forsiringer og omskrivninger. Talen gjengives næsten fonografisk med alle dens pludselige sprang og ujevnheder. Og som det er med talen, er det med tanken. Det er kun unge digtere, der tænker i lange, velbalanserede sproglige perioder, led for led, velordnet sætning for velordnet sætning, uden paranteser, uden sprang, pent, jevnt, sirlig, efter alle syntaxens og versekunstens regler, en tanke ad gangen og den til ende, før noget andet faar banke paa engang i hjernen. Almindelige mennesker som bror Lippo eller presten Copponsachi eller Browning selv tænker og taler ikke slig. De faar allehaande biindfald, endog midt i en udtænkt advokattale, — for ei at tale om vanlig samtale og halvdrømmende tænkning. De husker pludselig dette eller hint midt i talens strøm, og trækker det ofte ind som en ofte løst for vinden flagrende bisætning, eller en mange gange baade lang og dobbelt parantes. De afbryder sig selv for at gjøre allehaande bibemerkninger. Og de afbrydes — og maa svare, før de kan fortsætte med hovedtankens udvikling. Hos Browning mangler ofte de andres afbrydelser, der blot sees af den talendes svar eller af en ny vending i hans udvikling. Og naar saa det hele desuden er varmblodige, ophidsede, lidenskabelige mænds og kvinders ofte jagende tanker og ord, — saa jagende, at de selv vilde følt det, som foer tankerne

frem over hinanden og snublede hvert ord over sin nærmeste forgjængers hæle, — saa vil man let forstaa, hvorfor stilen maa blive vanskelig, og tillige at en af de tiltrækkende egenskaber hos Browning netop ligger i denne vanskelighed, — den er blot et andet navn for den umiddelbare, egte natur.

Man maa undertiden læse et af Brownings digte baade tre, fire, fem og seks gange for at faa det helt klart for en. Første gang synes det rent umuligt. Men har man engang faaet fat paa det, er det ogsaa som en del af livets egen underfulde, ikke altid fuldkommen harmoniske musik. Man vilde ikke være digtet foruden for nogen pris. Ujevnheden forsvinder, og man ser og hører blot den absolute, betagende naturlighed. Netop saa, føler man, maa det have gaaet til, netop saa maa ordene have faldt, og tankerne skiftet og stormet og vendt sig for slige mennesker under slige omstændigheder. Netop saa vilde det se ud, tog en intelligent fonograf, der forstod at vælge det karakteristiske, et referat af vor egen tanke eller tale. Slig tænker og taler vi alle (undtagen ganske unge digtere), og især naar vi føler dybt og nervenettet dirrer i os.

V.

Paracelsus kan, som allerede nævnt, betragtes som en art ungdommeligt program for, hvad der virkelig blev Brownings senere digtning og liv. Af den grund er det værd i korthed at gjengive dets indhold. Det vil bringe os et godt skridt paa vei til forstaaelse af digterens grundsyn og centrale personlighed. En saadan indholdsfortegnelse kan selvfølgelig intet begreb give om digtet som digt og maa, fordi der handles om elementære og fundamentale tanker synes langt mere ungdommeligt naivt, end den fyldige digtning i virkeligheden er, — skjønt denne vistnok ogsaa bærer merker af de to og tyve aar, som digteren netop havde fyldt, da han gav sig ikast med et emne, som i det store hele minder om, og — hvad ideer og problemer angaar — har væsentlige lighedspunkter med Goethes Faust. Det er teoretisk — doktrinedigtning —, og mangler den kjød- og blodfuldhed, der netop karakteriserer programmets senere udfyldning.

Paracelsus er den kjendte, problematiske, videnskabelige charlatan (?) fra det 16de aarhundre, og forfatteren siger selv, at de historiske friheder, han har taget sig med hovedpersonen, er saa ubetydelige, at læsedramaets fem scener godt kan stikkes ind som udfyldende kommentar mellem en hvilkensomhelst biografis blade. Os vedkommer imidlertid her karakter og karakterskildring lidet; det er kun de browningske ideer, vi søger.

Vi møder Paracelsus først som ung mand fuld af høi og berettiget ærgjerrighed. Han vil trænge ind i livets og naturens hemmeligheder, ind i deres inderste væsen, finde nøglen til livsgaaden, vinde den hele klargjørende og frelsende sand-

hed. Kundskab, — det at vide og forstaa — er hans ærgjerrigheds maal Bortenfor eller ved siden af det ser han intet. — Hvad menneskene ellers stræber efter: stilling, rigdom, magt og ære bryder han sig ikke om; deres løn eller tak er ham ogsaa ligegyldig; blot det ene gjelder det for ham at vinde, den fulde sandhed, — se alt. Han undrer sig over, hvorledes den store masse kan udholde livet i det evige kredsløb af smaa pligter, smaaligt arbeide, smaalig vinding. Hvad lever de dog for? — Brødres, venners, elskedes, forældres, børns, naboers kjærlighed; de tusen baand, der knytter os til hinanden, til vor hele slægt, til jorden og naturen, — det er det, der giver livet værd for det vanlige menneske, mener en ven. Men det liv har ingen tillokkelse for Paracelsus.

Heller ikke vil han i sin søgen følge lærdommens slagne veie. De er ham for lange og for sene. Den geniets kraft, som han er sig bevidst, baner nye veie. Det behøver ei klavre sig frem skridt for skridt; det har vinger, hvorved det kan flyve over hindringer og vanskeligheder; det vinder sandhedens kjerne som ved instinkt; det lærer paa en dag, hvad det vanlige menneske trænger aar til at sætte sig ind i; det ser med et blik, hvad bogormen stræver sig til gjennem bind efter bind. — „Men“, mener hans ven, „en evne mangler han, uden hvilken ingen naar noget stort maal, — det er evnen til at holde af, elske andre“.

I ti aar har han søgt og arbeidet, da vi atter møder ham; arbeidet saa ufortrødent, at han knapt har merket tidens flugt. Og resultatet? Bare smuler; en ubetydelighed her og der, som kanske vil bevare hans navn i nogen tid; men maalet er lige saa fjernt nu som den første dag han begyndte, og synes fjernere. Og kraftudholdenhed og begeistring er smaa nu i sammenligning med, hvad de var. Han har ældets; tiden har faret haardt med ham, det stadige arbeide, den evige higen og grublen har sat furer i ansigtet og rynker i sindet. Ungdomskraften er borte; livets fagreste del er forbi. Og intet vundet. Ikke en glædesstund har han eiet; bare arbeidet, arbeidet. Ikke en ven har han havt, ikke et varmt haandslag har han følt, ikke et hjerte har banket for ham og ikke hans for nogen. Og nu er tiden til sligt for evigt forbi. Blodet er kjølnet. Han er en træt mand; længes saa inderlig efter at faa hvile og fryde sig. Saa travlt har han havt det, at han ikke hidtil har seet naturens skjønhed, ikke har hørt fuglenes sang. Og nu: at strække sig i græsset og høre græshopperne surre, bierne summe, føle venner nær, og se himlen over sig, have evne til at se og føle det altsammen; hjertet friskt og varmt i én! . . . . . Men alt det, alt, hvad der gjør livet til liv, har han ofret, og havde han end vundet ti gange, hvad han har, „det var dog ikke ofret værd.“

— Fem aar senere er han den berømte professor ved universitetet i Basel. Studenter flokkes om ham fra alle kanter. — Han er den store mand. Men han er det ved at opgive sit maal — det at vide og forstaa helt og tilbunds. Han er blevet det ved fortielse, løgn og hykleri, — ved at tage paa sig lærdommens vanlige høitidelige maske, udgive sig for at vide mere end han ved, uddele med paatagen værdighed de smaa kundskabens smuler, han har fundet, som var de sandhedens hele brød; thi lidt sandhed har han vistnok vundet, og den giver han verden; men de tvil, han ogsaa har fundet, den uvidenhedens afgrund, han er sig bevidst, — derom taler han ikke. Det vilde koste ham ry og stilling, og for ry og stilling har han solgt sig selv. „Og tabets tab i livet, det dybeste helvede, er at tabe troen paa eget kald, maal og ideal, — det er personlighedens forlis.“

Aaret efter er Paracelsus blevet bortjaget fra sin professorpost. Han begyndte

nemlig at fatte interesse for sine elever; en gnist af virkelig menneskelig kjærlighed for dem tændtes i hans sjæl, og deraf ledede han til at være helt ærlig mod dem, og vise dem, hvilke smuler hans lærdom dog var, hvor uendelig meget er indhyllet i mørke og tvil. Men da raabte de alle over sig: „Han tror ikke; han er ikke paa vor side; han er ingen ret lærd; han bøier sig ikke for de store mestre; bort med ham!"

I tabet af alt gjenfinder han imidlertig sig selv. Hans tro og haab vaagner paany. Han tilhører atter sandheden. Idealerne slaar igjen glans om ham. Livet har dog ikke været bare tab. Han havde ret i sin søgen, i sit arbeide. Maalet var sat ham af Gud; han var kaldet til at efterstræbe det og i 10 aar havde han fulgt det trofast. Nu vil han begynde igjen; helt forfra med ny begeistring. Han havde bare taget feil af veien. Det var en feil at stole saa ubetinget paa geniets magt, paa en selv, at afslaa al menneskelig hjelp. Hans store feiltagelse var den at have villet være sig selv nok. Nu vil han tage hjelp fra alle kanter, — læse og lære alt, hvad bøger indeholder, leve med og for sine medmennesker, knytte sig fast til dem ved alle kjærlighedens baand. For dem vil han nu arbeide. — Kjærlighed er dog livets eneste værd. — Af større interesse synes ham, hvad hans ungdomsven fortæller om sine børn, sin hustru og deres hjemliv end al den viden, biblioteker kan rumme.

Hans liv er imidlertid udbrændt. Han vil aldrig mere kunne begynde forfra, gjøre det gjorte om igjen, rette paa svundne aars feil. Han har havt sit liv. Han traf sit valg, og maa nu slaa sig tilfreds med resultaterne. Men som døden nærmer sig, falder der fuld klarhed over de tanker, der efterhaanden har modnets i ham. Maalet er dog naaet, — ei som han tænkte sig det, og ei paa den vei han bevidst har søgt det, men fundet er det alligevel. Han har livsgaadens løsning, — kjærlighed. Ved dens hjelp ser den blinde, og vinder den mest uvidende sandhedens inderste kjerne. Den er livets høieste og bedste; alt er blot støv, som ei fanger lys fra den. Den er verdens største magt. En elskende orm i græsset er en større og en herligere, en mere tilbedelsesværdig ting end den mægtigste gud uden kjærlighed. Kjærligheden er guddomsgnisten i os, det evige og uendelige i os. Den er vort himmelborgerbrev. — „Fordi jeg manglede den, derfor kunde jeg ikke vinde mit maal helt, som andres liv blev til forlis, fordi de manglede forstaaelse. Efter os vil der komme en, der forener de to, og da vil alt blive klargjort, og livet forlenet dets rette glans . . . . ."

Slig, i korte drag, er Paracelsus. Og i den kommende, der skal forene forstaaelse og kjærlighed, udviklet, høit aandsliv og dybt, ømt følelsesliv, saa naturligvis den unge digter sit eget og sin digtnings ideal. En slig forening er da ogsaa blevet et karakteriserende træk ved alt, han har skrevet.

Denne lære om, at kjærlighed er det bedste og høieste i livet, selve livets liv — er udgangspunktet i Brownings livsfilosofi og den første artikel i hans trosbekjendelse. Dertil vender han atter og atter tilbage; illustrerer den paa hundre vis. Kjærlighed — i alle dens former — er verdens frelsende, løftende, rensende magt. Hvor den er, er der haab, — der er jo allerede det høieste. Lad en mand først lære at elske, og han er paa den vei

fremad og opad, der fører til alt, livet har af stort og godt. Lad et kjærlighedens glimt falde i den mørkeste sjæl, og den hører straks Lysets Rige til. Lad et kjærlighedsfrø falde i helvedes dybeste afgrund, og det vil omstyrte Satans herredømme der og bygge gudsriget i selve helvede. Thi kjærlighed er Gud. — Det er Brownings religion og teologi. Det holder han paa, ikke som digt eller talemaade, men som den rene virkelighed. „Gud, du er kjærlighed, derpaa bygger jeg min tro“ . . . . „Der er intet andet godt i verden end kjærlighed. Alt andet, der synes os godt, synes blot saa, fordi kjærlighedens glans er over det. Alt er skjønhed, men skjønhed er blot kjærlighedens dragt og gave.“

Men kun kjærlighed fatter kjærlighed; kun den, der elsker, ser og kjender Gud, den alting elskende. Forstanden magter ikke at naa op til ham; den er blot en partiel, bristende evne. Vi ved intet med vished, intet helt. Men kjærlighed løfter os straks ind i det allerhelligste, og lader os føle Guds eget hjerte banke mod vort. Den barbenede tiggergut, der lyver og stjæler for at redde sin moder fra værste nød, ved mere om Gud, end al Platons eller Hegels filosofi.

Browning deler selvfølgelig det moderne paa udviklingsideen grundede verdenssyn; men han angriber den gjængse fortolkning af evolutionslæren. Den gaar ikke langt nok, mener han, er ikke logisk og konsekvent. Den stanser ved indgangen til den menneskelige aand. I hele den øvrige natur ser den et organisk hele, hvor hver enkelt del udtrykker og aabenbarer det heles væsen; men den menneskelige aand lader den som en undtagelse staa udenfor, og tager intet hensyn til den. Brovning tager skridtet fuldt ud. Den menneskelige aand; alt der er i os, kjærlighed, retsfølelse, higen og idealer, er ogsaa en organisk del af naturen, udtrykker og aabenbarer det Ene Eviges væsen. Evolutionsmændene glemmer gjerne dette, mener han; de fortolker naturen, som var ei menneskeheden en del af den. De ser blot tyngdekraft og elektricitet i den; men hvad der aabenbarer sig i os, som ogsaa en del af den evige, almindelige natur, kjærlighed og aandsliv nemlig, det synes de ikke at se. Kjærlighed i mig betyder dog, at kjærlighed er en kraft i og en egenskab ved den Evige Natur. At jeg elsker, det er tegn og bud om en elskende Gud. Jeg elsker, derfor er Gud, synes han at sige. Intet kan findes i en enkelt del af naturen, der ei hører med til den hele verdensorganismes væsen og karakter. Er der kjærlighed nogensteds, saa er kjærlighed en evig verdensmagt, en del af den store verdensorden. — Eller rettere en vækst — og naturen er en vækst siger jo evolutionsmændene — maa studeres ei alene i sine raa og smaa begyndelser, men fremfor alt i den færdige frugt, i sin største fuldkommenhed. Naturen maa med andre ord fortolkes i lys af dens høieste og sidste produkter, og ikke alene efter dens begyndelser og lavere stadier. I lys af hvad der kommer

tillive i menneskesjælen — kjærlighed, mildhed —, i lys af hvad der er høiest og herligst i mennesket — dets høieste idealer og drømme — maa naturen læses og fortolkes, og ikke blot efter hvad materiens love og kræfter har at sige. Som æblet forklarer æbletræets hele væsen og tilværelse, saa forklarer det høieste og ædleste i mennesket den hele naturs væsen og tilværelse. Ikke i sten og støv med andre ord, maa vi læse livets og universets dybeste mening, men i menneskehjertets elsken og sjælens længsler og idealer. Der er det, hvorfor al verden er til, og hvorimod den arbeider. Hvad der er høiest i mennesket og høiest i dets idealer og anelser, — og det er den fuldkomne kjærlighed — det er universets mening, det er lov for alle love og kraften bagom alle kræfter. Kjærlighed er selve naturens natur, dens sjæl og dens væsen. Den er den styrende, almægtige, allestedsnærværende Gud . . . . . .

Den meteorologiske videnskabs udvikling.

(Efter Prof. Frank Waldo i „*North Am. Rev.*“).

En ganske kort oversigt over den meteorologiske videnskabs udvikling tør være af interesse. Den er i virkeligheden en temmelig ny videnskab, næsten aarhundrets barn, men har dog sine smaa begyndelser langt tilbage.

Vindens retning og andre paafaldende atmosfæriske fænomener har været iagttaget næsten saa langt tilbage, som historien gaar. Man har anslaaet, at vindens retning begyndte at henføres til de fire elementære kompasstreger saa tidlig som 1000 f. K., og at grækerne tilføiede de fire mellemliggende streger omkring 500 f. K. Det athenske „Vindenes taarn“ skriver sig fra 100 f. K.

Termometret opfandtes af Galileo i slutningen af det sekstende aarhundre. Før den tid har vi derfor blot temmelig faa og rent tilnærmelsesvise data for et klimatologisk studium af Europa. Saa langt tilbage som til 1000 e. K. kan vi dog faa noget ud af det. Thermometriske, regelmæssige iagttagelser strækker sig i et par tilfælde lidt over 200 aar tilbage i tiden — et øieblik i vor jords liv. For samme tidsperiode har vi ogsaa en optegnelse over isforholdene i europæiske floder og søer. I Sydeuropa har man nøiagtige optegnelser over vinhøstningstiden gjennem fire hundre aar, — og disse er til betydelig hjelp for et studium af europæisk klimatologi. —

Regnmængden er ligeledes blot blevet regelmæssig og nogenlunde nøiagtig maalt de sidste to hundre aar. For tidligere tider har vi intet andet at holde os til end spredte data om floders stigning og fald. Der er en ofte afbrudt fortegnelse over vandstanden i det Kaspiske Hav, der gaar tilbage til det 10. aarhundre.

Det atmosfæriske tryk har man ved enklere midler maalt lige siden det 15. aarhundre, men nøiagtige iagttagelser og optegnelser haves blot for indeværende aarhundre. Vistnok er barometriske maalinger (barometret opfandtes af Torricelli i 1643) foretaget længere tilbage; men de før 1825 foretagne maalinger er udførte med saa upaalidelige instrumenter, at de har lidet krav paa anerkjendelse.

Først siden 1850 er den ved nyere instrumenter muliggjorte finere nøiagtighed blevet fastslaaet som norm for alle iagttagelser. Det sidste halve aarhundre har seet alle civiliserede lande grundlægge sine meteorologiske observatorier med tilknyttede organisationer for at foretage systematiske klimatologiske opmaalinger og forskninger. Et uhyre antal meteorologiske „stationer“ er i denne tid blevet oprettet. De største og bedste er Pauloski i Rusland og Potsdamobservatoriet ved Berlin. Hvert af disse har en stab af et halvt dusin videnskabsmænd.

Forsøg med selvlæsende instrumenter*) daterer sig allerede fra 1850; men det er først i de sidste tyve aar, at de har vundet større udbredelse og endnu er de langtfra saa alment anvendt, som ønskeligt vilde være.

Om kort tid vil der sandsynligvis blive vedtaget en international norm for alle meteorologiske instrumenter; det vil sige, at de ved maal- og vægtkontoret i Sèvres (Frankrig) opbevarede instrumenter overalt vil blive anerkjendt som de normale og alle andre afpasset derefter, alle beregninger henførte dertil.

Det var Humboldts geni, som i aarhundrets begyndelse aabned nye veie og satte nye maal for den meteorologiske videnskab ved at forbinde termometriske iagttagelser fra alle kanter af jorden og paa grundlag af disse opkonstruere de første isotermer eller temperaturlinjer forbindende alle punkter paa jordens overflade, der har ens temperatur. Siden er saadanne karter blevet mere fuldkommede, samtidig som ideen ogsaa har fundet anvendelse for regnmængdens, lufttrykkets, vindretningens og vindstyrkens vedkommende. Kort sagt: man har nu karter, der viser fordelingen af de forskjellige meteorologiske elementer hele jorden over — fuldstændige atmosfæriske karter. Hvert land sørger for at fuldstændiggjøre disse inden sit eget landomraade; ogsaa Japan har en velorganiseret meteorologisk buraatjeneste.

Den mest populære side af det meteorologiske arbeide er „veirspaadommene“. Disse er i virkeligheden nærmest telegrafens sag. De beror blot paa en daglig undersøgelse af atmosfærens tilstand over det hele land. Alle iagttagelser telegraferes til et centralkontor, hvor man da har alle eksisterende data for sig, og paa grundlag af disse og tidligere erfaring kan man saa inden visse grænser forudsige veiret for de næste 24 timer. Man ser jo her „stormcentre“ bevæge sig i visse retninger, erfaring viser, hvorledes saadanne bevægelser foregaar — rent teoretisk seet bliver ikke en forudsigelse saa særdeles vanskelig. Den er dog ikke det rent viden-

*) Et enkelt eksempel paa et selvlæsende instrument er maksimums- og minimumstermometrene, der blot behøver at læses en gang i døgnet (om aftenen f. eks.) og da viser døgnets høieste og laveste temperatur. Et selvlæsende barometer derimod tegner paa et stykke papir en kurve, der viser barometerstanden til enhver tid af døgnet.

skabelig-mekaniske arbeide, man ofte tænker sig. Der kræves ikke liden evne til at gjætte godt fra de foreliggende data og erfaringer for at blive en flink veirspaamand.

Benjamin Franklin har æren af ogsaa paa dette felt at have gjort de første iagttagelser, og erhvervet den første forstaaelse, der førte til praktiske resultater. Han iagttog i midten af forrige aarhundre, at de betydelige storme i Nordamerika kom vestenfra og bevægede sig mod øst, og mente, — hvad der jo da hørtes fantastisk og umuligt, næsten gudsbespotteligt —, at det maatte kunne gaa an at signalisere eller telegrafere en saadan storms komme, saa folk kunne belave sig paa at møde den. Betydning fik dog denne tanke først efter den elektriske telegrafs indførelse. Amerikaneren Loomis var den første til siden at faa istand meteorologiske karter over dagens atmosfæriske tilstand. Nu bekjendtgjøres, som vi ved, saadanne overalt i de større dagblade. I de Forenede Stater har desuden omtrent hver by og større landsby sin flagstang, hvor veirudsigterne daglig bekjendtgjøres ved signalflag. Postmesteren i smaabyer og landsbyer besørger ofte tjenesten.

Af større videnskabelig betydning end disse veirspaadomme er den saakaldte teoretiske meteorologi, der søger almene love og forklaringer for alle atmosfæriske fænomener. Passatvindene gav formodentlig stødet til den første tanke om, at vindene i det hele kunde udgjøre et ordnet system, et lovfast hele. Hadley var den første, som i 1735 søgte at fastlaa en almen forklaring for atmosfærens væsentlige bevægelser. Hans teori var, at temperaturforskjellen mellem polerne og ekvator frembragte en art kjæmpemæssig „træk" eller luftcirkulation, som saa ved jordens bevægelse om sin akse gav de væsentlige bevægelser i atmosfæren, — de fremherskende vindretninger. Omtrent et aahundre senere søgte en tysker, Dove, at udvikle denne teori videre og paavise, hvorledes denne almindelige luftbevægelse ved jordskorpens natur og lokale klimatforhold opløstes i de lokale og stadig foranderlige vinde. Han fortabte sig imidlertid i detaljer. Først i de sidste aar er det lykkedes amerikaneren William Florel at udfylde systemet og give os en fuldstændig teori eller forklaring af vor jords luftcirkulation med dens primære, sekundære og endog tertiære vinde og vindretninger. Florel offentliggjorde omridsene af sin teori i 1856—59, men først i 1889 forelaa den fuldt udarbeidet i hans bog om „Vindene". *)

Frankrig har ikke paa dette felt frembragt noget større navn. Tyskland derimod har en række grundige forskere, der har bidraget i væsentlig grad til vor forstaaelse af atmosfæriske forhold. Først blandt disse maa nævnes den mangesidige Helmholtz. Ogsaa nordmændene Guldberg og Mohn maa nævnes blandt dem, der paa dette felt har leveret vigtige bidrag, idet de var de første paa det europæiske fastland til at fremlægge afhandlinger, hvor luftcirkulationen behandles efter de moderne matematiske metoder for løsning af bevægelsesproblemer i gasarter.

---

*) *A popular Treatise on the Winds.*

Tre skufler jord.

Af

Peter Egge.

Der gik ikke mange dagene, mellem hvergang Olava, konen til graveren, keg under sængen.

Jo, den stod der, kassen. Aa, hun skulde nok tage vare paa den, saa den ikke kom noget til. Det var rigtignok bare en gammel cikorikasse, som hun havde faat hos landhandleren; men han Joakim skulde finde baade den og trækspillet inde i den lige urørt, som da han rejste paa fisket. Gutten hendes skulde ikke faa det at sige, at hun ikke havde mere tanke for trækspillet end far hans; for han Iver likte nu ikke trækspil og værdslighed. Han gik for langt i gudeligheden. Det kunde være bra nok ligevel, om det var lidt mindre af den; men Iver var en kirkens tjener, og derfor saa fik en holde ham undskyldt.

Oftest hændte det, at Olava keg under sængen, naar det var stygvejr.

Joakim havde det kanske ikke for godt nu. Kanske han frøs og sejlte sig ihjæl. Og ikke havde han trækspillet med til trøst og opmuntring heller, naar det blev for fælt. Men det var nu slig, som han Joakim havde sagt. Det var ingen mening i at drage med sig et sligt fint trækspil paa baaden; for saa skulde den ene kameraten laane det og spille paa det, og saa vilde den andre og. Det skulde blive stads til vaaren, naar han kom hjem. Hun savned spillet. Det lived saa op, gjorde det.

En dag ud i januar kom Jens Einem nede i Aasen op til graveren. Det var ud paa eftermiddagen og skumt alt. Under armen bar han en liden kasse. Olava var ude, og bare Iver tog imod ham.

Manden strøg huen af hodet og fortalte spagfærdig, at nu kom han med et lidet lig, som han skulde have begravet. Han havde faat en søn; men den lille kroken havde levet bare én time, og saa syntes han, at det kunde ikke være værdt at gøre nogen stads af begravelsen. Endda det var trist nok at miste barnet; for det var nu det første.

„Hm, det e' vel døbt?“

Jo, det var blevet døbt i huj og hast. Det var sikkert, det; for det saa saa klejnt og elendigt ud, at der var ikke stort haab om liv dér. Næj.

„Gudskelov,“ sagde Iver; men om en liden stund lagde han til: „Dæm e' løkkelig, som faar dø saa tidlig.“

Ja, det trode Jens Einem og.

Iver tog kassen fra ham og satte den ned paa gulvet ved sængen og skøv den læmpelig indunder med højrefoden, mens han bad manden sætte sig ned.

Da Iver ingen ting sagde paa en stund, begyndte manden at snakke. —

Han havde hørt af kærringen sin, at slige smaa barnelig blev sat ned i en grav sammen med en voksen ligkiste; men det vilde hverken han eller kærringen; for dette var nu det første barnet, de havde, og det blev kanske det sidste. Og saa var det ligesom hyggeligere at have en liden grav for sig sjøl.

Idetsamme lagde han frem paa bordet en tokrone, som han havde færdig i trøjelommen.

Men det mente Iver var for meget; for det fik han for et voksent lig og.

Det var det samme. To kroner skulde han have; for det var uvist, om han fik nogen flere barn, naar det var gaat saa skidt med det første.

„Jaha, saa ska' Di ha' tak da."

Iver rakte frem haanden.

„Sjøl tak," sagde manden stilt og gik langsomt ud. Iver fulgte ham ud paa trappen.

En stund efter — han havde tændt lys i stuen da — trak Iver frem kassen og bar den ud i snedkerværkstedet, som stødte op til stuen, og satte den paa høvlebænken.

Den lille ligkisten lagde han mærke til var en cikoriekasse.

Det var sandt, som han Jens Einem havde sagt, det var ikke noget at gøre stads af en saadan liden stakkar, som bare havde levet én time; men naar han var saa flot med betalingen denne gangen, kunde han gærne have sværtet kassen. Det havde da ligesom set bedre ud.

Alt klokken seks morgenen efter stod Iver paa kirkegaarden og grov. Saa kunde han være færdig til frokosten med denne lille graven, og to kroner var bra at fortjene til frokost. Saa havde han hele dagen for sig i værkstedet, og det kunde nok trænges nu; for med graverfortjenesten strak en ikke langt.

Men da han gik hjemover for at hente liget, kom han til at tænke paa, at kanske Jens Einem bestilte et lidet trækors paa graven. Saa fik han da den fortjenesten og. Han skulde bent frem spørge Jens Einem, om han kanske ønsked et lidet trækors; for det var nu ingen, som kunde gøre det billigere end graveren. Det maatte han være sikker paa. Og ingen havde bedre greje paa, hvordan sligt skulde gøres heller, og hvad der maatte staa paa korset.

Den søndagen, som kom, traf det sig slig, at der var gudstjeneste i

kirken, og det hændte bare andenhver søndag dér. Efter gudstjenesten kasted præsten jord paa de gravene, som var komne til i de sidste par ugerne. Denne gangen var der bare to nye, en voksen grav og saa den lille barnegraven.

Klokkeren sang:

Bedre kan jeg ikke fare,
end at fare til min Gud.

Og en del af kirkefolket stod ikring og nynned med. Nærmest graven holdt Jens Einem sig og den unge konen hans. Hun havde støtte af manden; for hun var svag og bleg endnu efter barselsængen, og hun graat, da præsten kasted paa den lille graven tre skufler jord og sagde langsomt og højt:

„Af jord er du kommen, og til jord skal du blive; men af jorden skal du igen opstaa.“

Bare en bror af Jens Einem var med de to sørgende; for kirken laa oppe paa højden, og det var langt fra Aasen og op til kirken.

I de dagene, som kom, arbejded Iver i værkstedet; for ingen døde i bygden, og da blev der heller ingen grave at kaste op. Han laged et lidet trækors og sværted det og malte med hvide bogstaver paa det:

OSVALD LEONHARD EINEM.
DU GLEMMES EJ AF DINE.

Og desuden havde han og bestilling paa et lidet gærde ikring to grave.

Olava hun gik og vented saa smaat paa, at tiden maatte lide og skride saa langt frem, at Joakim kunde begive sig paa hjemvejen. Men februar var bare netop begyndt. Ruskvejr blev der, og vinden og snedrevet tog stærkt oppe paa højden. Somme kvælder, naar det blev for slemt, maatte hun ud paa trappen og se udover. Langt nede laa byen og bortenfor den fjorden. Nu gik den med hvide skavler, som lyste i mørket, endda den laa indelukket saa godt.

„Gud hjælpe dæm, som e' paa sjøen i sligt et vejr.“

Og saa gik hun ind og saa under sængen.

Naar nu gutten bare kom vel og vakkert hjem engang.

En kvæld læste Iver højt ud af postillen. Hver søndag gjorde han det; men paa hverdagene hændte det bare, naar vejret blev for slemt. Som nu ikvæld.

Ligeoverfor ham — paa den andre siden af bordet — sad Olava og bandt paa en strømpe.

Da han gjorde et ophold for at spytte, sagde hun næsten forskrækket:

„Men ka e' det for slags lugt, æ kenne'!"

„He? Lugte' det?"

„Æ ha' kendt det før idag og."

„Det skuld' da vel it værra katta?" mente Iver, og eftertænksomt saa han over brillerne bort paa konen.

„Næj, det e' it slig."

Hun blev siddende og snuse lidt.

„No kenne' æ det og," sagde Iver. Han skøv bogen et stykke fra sig.

„Æ kan it kenn' længer paa det her. Æ maa sjaa ætte'!"

Og Olava op og til at kige og lede. Iver rejste sig og, mens han skuved brillerne op paa panden.

Neppe havde konen kastet sig ned paa knærne for at se ind under sængen, før hun sagde:

„Her kenne' æ det værst."

Iver kom efter og lagde sig ned og. Olava drog frem kassen svært forsigtig, og begge keg under sængen.

„Jamæn trur æ, det e' kassen, som det kjæm fra," raabte Olava.

„Fra kassen?"

„Javist, kend·bærre!"

„Kanske ej mus e' kommet ner i og e' kreper't."

Besindig drog han frem tollekniven og brød op en i fjæl i laaget.

„Kære dæ, vær forsigtig, saa du it ødelægg' trækspællet."

Idetsamme fjælen sprang op, saa de et lidet barnelig i hvidt klæde nede i kassen. Begge fôr tilbage.

„Aa hærregud, æ ha' ta't fejl."

Maalet skalv i Iver nu.

Men Olava fik ikke frem et ord. Hvid var hun i ansigtet og saa snart paa liget, snart paa manden.

„Æ satt' liget te barnet hans Jens Einem onder sænga, og saa tog æ fejl; for bægge kassan' va' lig'dan."

Paa knærne blev Olava liggende, og nu graat hun. Men Iver rejste sig og gik bort til en stol, som han sank ned paa. Knærne var blevne saa slappe under ham.

Om en liden stund snøfted Olava:

„Ka vil folk sej'!"

„Hysch, hysch kærring," sagde han spagt og mygt. „Ingen ska' faa vætta det. Inat gaar æ afsted og begræv det."

„Inat?"

Vætta ɔ: vide.

„Ja, og saa ta'r æ op trækspællet."

„Aa, end trækspællet!"

„Hysch, hysch, Olava. Jora e' tør og spækt no, kan du skønn', saa det e' it ble't vaadt."

Men Olava hiksted og graat.

„Kære dæ, kærring, vorhærre hjælpe' os nok. Han vejt, æ ha' it mejnt nokka ondt med det."

Klokken kunde være mellem elleve og tolv, da manden og konen begav sig bortover til kirken. Olava havde tændt lygten og bar den under forklædet, som hun holdt godt paa, forat vinden ikke skulde rive det tilside.

Kassen bar Iver under armen. Bare nogle minutter behøved de over til kirkegaarden; men han saa sig tidt ikring.

End om nogen blev var dem og fik mistanke! Ærgerligt, at alfarvejen et stykke gik langs kirkegaarden. Men naar han var forsigtig, kasted han op den lille graven, saa ingen saa det. Saa dyb var den heller ikke! Bare en tre-fire fod.

Mellem gravene hev vinden sig ikring, og mange svarte skyer drev bortover himlen, saa maanen kom væk lange stunder.

Lige under det høje stengærdet ikring kirken laa den lille graven, og Iver kasted sig over den med spaden. Men jorden var haard, og arbejdet tungt nok, og han blev ligesom stagget, efterhvert som han stræved. Den lille jordhaugen var snart væk, og trækorset rykket op. Stilt maatte han fare frem og; for end om nogen hørte dem! Det skulde blive noget for sladderen det, at han grov op en grav midt paa natten.

Med ryggen op mod stengærdet stod Olava og hukred og frøs og holdt paa forklædet, som vinden hvert øjeblik vilde blæse op over hodet paa hende. Bare en liden lysning fra lygten maatte falde paa graven.

Men ingen ting sagde hun.

En og anden gang maatte Iver rette ryggen og blaase ud, og da saa han sig ikring, tog et skridt bort til gærdet, keg over det. Men gudskelov der var ikke liv at se, og det var rimeligt nok; for hvad skulde folk ude i sligt et hærrens vejr. Op paa himlen saa han og, om ikke vinden vilde bedage sig lidet gran. Men de svarte skyerne fôr med stor hast forbi maanen, som stod lige bag kirkespiret.

Og saa klæmte han paa igen. Nu maatte han snart være nede ved kassen.

Hysch! der gik nogen paa vejen!

I et øjeblik var Olava paa hug, og Iver krøb bortover til hende

---

Spækt ɔ: frossen.

under gærdet; men spaden snærted en sten, saa der hørtes en svag klang. —

Brat stansed skridtene paa vejen.

„O gud, ka e' det?" sagde en kvindfolkstemme.

„Va' det nokka?" spurgte en mand.

Olava klæmte haardt den ene armen paa Ivar.

„Javist."

„Aanæj da, kom no!"

Og saa gik de to paa vejen.

Længe blev Iver og Olava siddende, før de vaaged at rejse sig.

„Hærregud!"

„Hysch, hysch, Olava, du kan skønn', at trækspællet e' lig' godt; for jora e' tør."

Igen arbeided han, og snart saa hun, at kassen kom op paa kanten af graven.

„Hid med liget!"

I et nu var det sat ned paa bunden, og Iver kløv op og til at skufle jord ned i hullet. Fort gik det.

Imorgentidlig fik han pynte og fiffe op graven. Det var ingen tid til sligt nu. Gudskelov, det var gaat, som det gik. Og begge smøg sig hjemover.

Den natten sovned de sent; men alligevel snakked de ikke noget sammen.

Det første, Olava gjorde morgenen efter, var at se rigtig nøje over baade kassen og trækspillet; for det var nu baade spot og skam, om han Joakim skulde finde det ødelagt paa et eller andet sæt og vis, naar han kom hjem.

Men Iver var borte paa kirkegaarden alt før klokken syv og arbeided, forat graven kunde være istand til frokosten. Han maatte tænke paa noget, som han ikke kunde blive kvit inat, da han laa og ikke fik sove. Og det var jordpaakastelsen; for han kunde nu snu og vende paa sig, som han vilde, saa var det ligevel trækspillet og ikke barneliget, som havde faat jordspaakastelsen.

Og mens han spiste frokost og efterpaa, da han stod i værkstedet og høvled paa en fin ligkiste, saa kunde han heller ikke nægte for det, at det var trækspillet, som der var blevet kastet tre skufler jord paa. Men kanske de kunde komme barnet tilgode nu, naar det havde pladsen sin, og trækspillet var taget bort. Og desuden var da tre skufler jord ingen salighedssag.

I flere dage tænkte han alvorlig over dette, Iver; men ingen ting

sagde han til konen, saa hun kunde skønne, hvad som plaged ham. Olava var for værdslig endnu; men vorherre naaed hende vel engang.

Og en dag sad Iver paa kontoret hos præsten og fortalte, hvorledes det var gaat med barneliget; men han turde ikke se præsten i øjnene, og graaten skalv i maalet, før han vidste det sjøl.

„Du er en ærlig mand, Iver."

„Aaja gudskelov, i al skrøbelighed. Æ villa no it snyd' et kristeligt mennesk' for tre skufla jord. Det e' no det sidst', en faar her i væra."

„Men vær forsigtigere en anden gang."

„Jada, men bærre det it kjæm ud mellem folk alt det her."

„Det er ikke nødvendigt, eftersom ikke nogen ny jordpaakastelse behøves."

„For æ villa gærn' betal' præsten for ej ny jordspaakastels'."

Men præsten saa ud af vindøjet og smilte.

„Du har været tro over lidet, ser jeg. Vorherre vil engang sætte dig over meget."

„Det va' lig'som det, æ trudd', æ og ja."

Og Iver sagde mange ord, fulde af tak og glæde, og gik.

Fra Teslas laboratorium.

(Efter Thomas Cummerford Martin i „*Century*" og „*Eng. Mag.*").

III.

Et andet af Teslas maal er helt at undgaa ledninger og traadnet, dels benytte luften og dels jorden. Han har som nævnt allerede praktisk reduceret de to traade til en. Han har virkelig taget patent paa en dynamo og et kraftoverføringsanlæg med kun en eneste traad. Men han vil videre frem Det er hans vilde drøm at naa frem til at overføre elektrisk kraft uden nogensomhelst traad. Det nye system skulde da kunne benyttes saavel til telegrafering og lysfordeling som til overføring af store kraftmasser til industriel brug.

Som bekjendt har man forlængst drevet det til at kunne telegrafere og telefonere over kortere afstande uden traad ved benyttelse af resonans-princippet. Strømmen overføres fra en kort ledning paa et sted til en anden parallel kort ledning paa det andet sted. I sit laboratorium gaar Tesla videre, idet han overfører større kraftmængder paa flere fods afstand uden traad, uden forbindelse, og uden at noget sees.

Laboratoriet er ca. 40 fod bredt og 80 fod langt. Rundt væggene

gaar en elektrisk ledning. Midt i værelset staar der en trommel eller stor snelle med traadvindinger. Mellem denne og ledningen er der ingen forbindelse. Paa toppen af trommelen er der opstillet to runde metalskiver, forbundet med trommeltraadens to ender. Naar nu disse to plader arrangeres slig, at trommel-strømkredsens svingetal svarer til strømmens svingninger i vægledningerne, saa opstaar der i plader og trommel sterke elek-

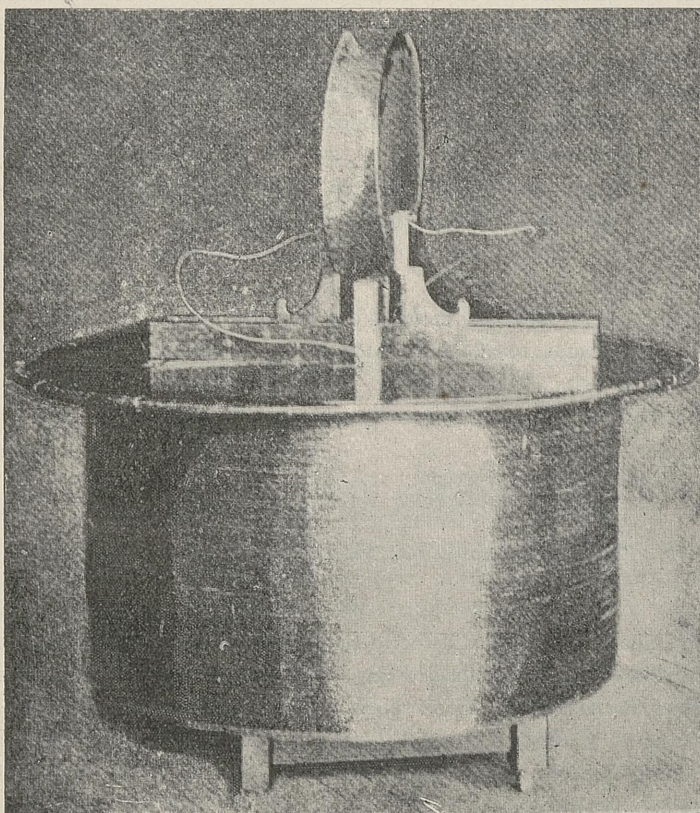

Trommelen med de to sprakende metalskiver.

triske strømme, der aabenbarer sig i form af en hel regn af store gnister sprakende over fra den ene metalskive til den anden. Her er altsaa en betydelig mængde elektricitet eller kraft ført mindst 18 fod gjennem luften uden traad.

Forsøget varieres ved, at der istedenfor metalskiverne sættes en 16″ „lys“ lampe paa trommelen. Den tændes straks. Eller en lampe fæstes til en tykkere staalring, der af en mand holdes et stykke over trommelen.

En tesla'sk strøm langs væggen vil paa 18—20 fods afstand øieblikkelig tænde lampen. Lampen er en 100 volts lampe, der vanligen kræver 1/10 h. k. direkte fra ledningen. Her har vi altsaa absolut bevis for, at en saadan kraftmængde lader sig sende mindst en snes fod gjennem luften uden nogensomhelst forbindelse.

Men dette er blot begyndelser. Det er jorden selv, som Tesla agter at benytte til elektrisk kraftoverføring. Niagara skal blot dundre sin magt ned i jordens skjød i form af elektriske svingninger, som saa atter kan tappes ud igjen eller plukkes op paa andre steder af klodens overflade Telegrammer i Europa skal blot hviskes ned i jorden, hvorpaa de vil ile gjennem selve havbunden og skrive sig selv i New York.

Jordskorpen skal være ledningsnettet.

Det princip, Tesla her vil anvende er atter den elektriske resonans. Svingninger fra en mindre ledning skal overføres til jordskorpens elektricitet og saa atter ved modtagelsesstedet optages paa en kort ladning. Men vi har seet, at disse resonansfænomener kræver — om vi saa tør kalde det — stemning af lederne. Svingetallene maa være de samme eller staa i visse forhold til hinanden. Nu har jorden en vis elektrisk ladning. Det første skridt til at kunne benytte jorden som almen leder, bliver altsaa at faa rede paa dens „elektriske tone“, eller paa hvad elektrisk ladning den indeholder.

Paa dette felt er det, at Tesla særlig har været beskjæftiget de sidste par aar. Han er naaet saa langt, at han i hvert fald har faaet fat paa jordelektriciteten, har faaet „tag i den“ og kan trække den op og se paa den, naar han vil, om vi saaledes faar udtrykke os. Eller han har saa at sige faaet boret sig ned til den og faaet en brønd i sit verksted, hvorigjennem den strømmer op. Han har videre konstrueret et apparat, der tillader fine maalinger af store kraftmasser. Og det næste skridt skulde vel derfor være at han „stemmer“ sine ledninger efter jordklodens grundtone og saa lader jordskorpen udføre hans bud.

Det ovennævnte apparat er hans oscillator. Dette udgjør i sig selv en af hans interessanteste og muligens betydningsfuldeste opfindelser. Det er en elektrisk generator af en helt ny type. Det forklares saaledes, at den skulde være et ligesaa stort fremskridt over de bedste vekselstrømdynamoer, som disse over de første direkte strømdynamoer.

I begyndelsen fremstilledes elektrisk kraft ved galvaniske batterier. Dermed kom man ikke langt. Saa opfandtes dynamoen, og derfra daterer sig den moderne elektriske æra paa industriens omraade. Her benyttedes længe blot enkelte strømme gaaende jevnt i en eneste retning — „direkte strøm“; men man fandt snart, at dette forslog ikke; dermed skra-

bedes blot overfladen af de elektriske muligheder. Saa indførtes vekselstrømmene, hvis praktiske anvendbarhed betydelig forøgedes særlig af Tesla ved en anden opfindelse eller opdagelse, „det roterende magnetiske felt." Allerede herved vandtes paa alle kanter nyt terræn, og Tesla selv kunde om de saaledes vundne fremskridt udtale, at det var som at „hage vort eget maskineri fast til naturens." Men disse vekselstrømme, der benyttes i forbindelse med en ny konstruktion af dynamoerne, er noget ganske andet end de tesla'ske strømme. Ved Niagaraanlægget benyttes saaledes blot et svingetal af 25—50 bytninger af strømretning pr. sekund.

Oscillatoren derimod frembringer sine 10,000 ombytninger pr. sekund og mere, om det kræves. Den er ikke blot en ny sort dynamo, men en helt ny maskine, — ved hjelp af hvilken Tesla har opnaaet sine sidste resultater.

Her er det umuligt at indgaa paa nogen detaljeret beskrivelse, men principet er let at fatte. Oscillatoren er en forbindelse af dynamo og dampmaskine i en eneste maskine, samtidig som de fleste af begges dele sløifes, og det hele apparat betydelig forenkles. Ved den vanlige elektriske centralstation har man dynamoer, der drives af selvstændige og vanlige dampmaskiner. Oscillatoren er dynamo og dampmaskine i et. Af dampmaskinen er der blot beholdt cylinder og stempel, — to af sidste art. — Cylinderen udgjør midtpartiet, dynamoerne de to sidepartier. Dynamoen regulerer dampmaskinen saaledes, at man slipper svinghjul og alt lignende tilbehør. Regulering af gang er saa fuldkommen, at man gjerne kan bruge maskinen som klokke til at vise tiden. Alle roterende bevægelser er sløifet. Der er blot den frem- og tilbagegaaende bevægelse af stempelstængerne. Disse bærerer dynamoernes armaturer. Bevægelserne er de mest økonomiske og de for elektrisk virkning heldigste. Dampmaskinen veier blot $^1/_{30}$—$^1/_{40}$ af en vanlig dampmaskine med samme tryk og stempelhastighed. Friktion og lækage eksisterer næsten ikke grundet paa den enkle bevægelse. Kulforbruget reduceres derved betydelig. Samme dampkvantum frembringer dobbelt saa megen elektricitet som i det vanlige dynamo-maskineri, og strømmene er de mest jevne og regelmæssige, der hidtil er frembragt for praktisk arbeide.

Oscillatoren vil, mener Tesla og hans venner, snart i betydelig grad begrænse det ældre dynamomaskineris anvendelse. For de ufarlige, hyppig vekslende tesla'ske strømme er den uundværlig.

Nu, for at tappe jordelektricitet benytter Tesla en konisk trommel med traadvinding som i billedet i forrige hefte. Traadens nedre ende forbindes med jordoverfladen; den øvre ladas fri i luften. Derpaa sender han ved hjelp af sin oscillator og resonansprincipet hurtig svingende strømme

ind i trommelens traadvindinger. Derved virker disse paa jordelektriciten, forklares der, som en slags pumpe. Naar svingningerne kommer i takt med jordelektricitens svingetal, strømmer denne op i ledningen og bryder ud ved den frie ende som en liden elektrisk vulkan. Staar saa Tesla selv op paa en stol og berører traadvindingerne med en metalstang, kan han ved forsigtig beregning og haandtering trække nok af den udstrømmende jordelektricitet over paa sig selv til at omgive sit legeme som med et gevandt af lynild.

Dette, der vistnok endnu blot, om man vil, er „leg", men som dog antyder hidtil uanede muligheder og faktisk aabenbarer en ny verden for os, er saaledes for Tesla blot begyndelsen til de eksperimenter og beregninger, der skal gjøre jordelektriciteten til hans lydige tjener, eller jorden selv til det stadig voksende elektriske traadnet. Det gjaldt for ham først at „faa tag i" jordelektriciteten, faa magt til at „holde den op" i sit laboratorium til undersøgelse og maaling, naar han ønskede. Den del af opgaven er altsaa løst.

Til slutning kan det nævnes, at Teslas verksted i New York nylig nedbrændte, og at branden ødelagde en hel samling af notiser og beregninger, hvormed de sidste aars forsøg og virksomhed stadig er blevet fulgt. Ogsaa apparater og maskiner — deriblandt den hidtil eneste oscillator — ødelagdes. Tesla var dog allerede ifærd med saa vidt gjørligt at gjenoprette tabet og begynde paany, mens det endnu røg af ruinerne. Papirernes tab var jo det værste. Aarsagen til branden var ikke af elektrisk art; den synes at skyldes uforsigtighed med et gasblus fra en tjeners side.

Gautama Buddha.

(Efter prof. **T. W. Rhys Davids**).

Ligesom om andre religionslæreres person og liv, har der ogsaa om Gautama Buddhas vokset op en hel række af udsmykkende og fantastiske sagn, der i mange stykker, som man ved, slaaende minder om den kristne tradition, hvor vidt forskjellige end Jesu og Gautamas liv forøvrigt har været. Saaledes ved ogsaa den buddhistiske tradition at berette, at Gautama fødtes uden jordisk fader. Der sker mirakler ved hans fødsel; en overnaturlig skygge hviler altid over hans vugge; vise mænd fra fjerne egne kommer for at tilbede barnet; en gammel og gudfrygtig „Herrens tjener" spaar om det, da det først høitidelig vises faderen, at i det skal menneskene finde frelse fra synd og sorg, osv.

Saa nøie er disse sagn og den virkelige historie blevet knyttet sammen, at det er et vanskeligt, møisommeligt og delvis umuligt arbeide atter at skille dem ud fra hinanden. Følgen heraf er, at enkelte — vistnok ganske faa — tidligere gik saa vidt som til at benegte, at der nogensinde levede et saadant menneske. En nøgtern og taalmodig forskning tror sig dog omsider istand til nogenlunde at rekonstruere den historiske Buddhas personlighed og liv. Det syn, der fornegter hans virkelige tilværelse, er nu helt opgivet.

I.

Gautama er familienavnet; hans eget personnavn er Siddhârta. — Buddha, som betyder „den vise“, den visdomsfyldte, den oplyste eller opklarede, er som man vil forstaa, hans titel. Den betegner ham som den, i hvem den høieste viden og klarhed, — sandheden og veien er at finde, og svarer altsaa til „Kristus“ i kristendommen eller Messias i jødedommen. Sakya, et navn vi ogsaa ofte finder tillagt ham, er hans folks eller stammes navn. Skjønt Siddhârta er hans virkelige personnavn, finder vi ham dog oftest nævnt ved familjenavnet Gautama.

Hinduerne hører som bekjendt til samme gren af menneskeslegten som de fleste europæiske folkeslag. De udvandrede til Indien fra samme oprindelige urhjem, fra hvilket vore egne fædre kom.

I det sjette aarhundre før Kristus havde de allerede længe boet i Indien. Deres religion var brahmismen, — oprindelig en lys, glad naturtilbedelse, sprungen ud af en intens kjærlighed og barnslig hengivenhed til naturen. Men paa den tid, hvorom der her er tale, havde religionen i betydelig grad forandret karakter. Vedaernes jublende, barnslige livsglæde og naturdyrkelse havde veget plads for filosofisk spekulation, dogmefabrikation, nye og mindre rene guder og indviklede ceremonier til disses dyrkelse. Paa samme vis var de gamle store skalde og digtere, fra hvem ogsaa vedaerne var flydt, blevet afløst af en række af aandløse grammatikere, fortolkere og orddyrkere, der lagde lag paa lag af tolkerstøv over den gamle, enkle og umiddelbare kultus og digtning. Tilsidst var man kommet saa langt bort fra vedaernes aandige standpunkt, at de syntes en dekadent slegt som gudernes eget verk — overmenneskelige. Det liv, der aandede gjennem dem, kunde man ikke længer tænke sig levet af mennesker; — saa kunde alene guder have levet, følt og talt, mente man.

Al denne tolkning og filosofering førte til dannelse af utallige sekter og ofte til bitter kamp. Folket selv splittedes i indbyrdes kjæmpende stammer. Kort sagt, arierne i Indien havde seet sin glanstid og befandt sig i en nedgangsperiode.

Dog var allerede et nyt liv begyndt at gjære i folket; der var længsel

og søgen efter sandhed. Vi finder det samme fænomen her som i Grækenland paa Sokrates's tid. Indien havde ogsaa sine omvandrende sofister eller vismænd, — for hvem argumentationen, logiken vistnok var alt, og som for penge meddelte en af det gamle træt og mod noget nyt længtende mængde „veien til visdom", men som dog aligevel var et egte udslag af folkets sandhedslængsel. Desuden ytrede sig det nye liv deri, at et stort antal mænd flygtede fra gudernes altre og den regelmæssige religion for som eneboere i skovene ved asketisk og inadvendt liv at gjenfinde den tabte sandheds vei og naa frem til fred og salighed.

II.

Tættest var befolkningen i distrikterne omkring Benares, hvilken by allerede dengang var berømt som et sæde for lærdom og gudsfrygt. Nogle faa dagsreiser nord for Benares, i Kapilavastu regjerede i det femte aarhundre før Kristus en fyrste eller raja Suddhôdana over Sakyaernes stamme. Fra sine frugtbare rismarker, vandede fra floden Rohini (nu Kohâna), kunde folket her se Himalayas kjæmpefjelde tegne sig mod den dybblaa himmel.

Suddhôdanas to fornemste hustruer var døtre af nabofyrsten, rajaen af Koli. Begge var længe børnløse, til endelig den ældste Mahâmâjâ i sit fem og firtiende aar fødte en søn — Siddhârtha, den vordende Buddha. Han fødtes paa veien mellem Kapilavastu og Koli i en have Lumbini ved flodkanten, mens moderen befandt sig paa veien til sine forældres hus.

Om hans barndom ved vi intet; heller ikke om hans ungdom og tidlige manddom, andet end at han nitten aar gammel egtede sin kusine Gasodharâ, datter af rajaen af Koli, og at han helt gav sig hen til et liv i orientalsk luksus og nydelse.*) Den eneste beretning, der finder vei til os fra hans tidlige manddom, er af en yderst tvilsom beskaffenhed, men tør dog indeholde et eller andet korn af en kjendsgjerning.

Straks efter hans giftermaal, heder det, klagedes der til hans fader over, at sønnen helt hengav sig til nydelse og fornøielse, saaledes at han ikke kunde tænkes at blive skikket som et folks styrer i fred eller fører i krig. Man frygtede for i ham at faa en uduelig og ussel fyrste. Dette tør være sandhed. Men saa fortæller samme beretning videre, at da Gautama fik dette at vide, fastsatte han en dag, paa hvilken han for rigets stormænd vilde vise, hvad han duede til. Og da dagen kom, overgik han alle baade i styrke og klogskab. Her har vi øiensynligen senere tiders udsmykning; men beretningens hele art synes dog i sammenhæng med det lille, vi forøvrigt ved, at tyde paa, at den vordende Buddha virkelig i tidligere aar førte et endog for en orientalsk fyrste temmelig luksuriøst og

*) Dette kan ikke oversees, naar hans religions absolute pessimisme skal forklares.

nydelsesrigt liv, som dog ikke derfor behøver at have været lastefuldt eller udskeiende, men meget godt kan have ladet sind og hjerte forblive rene og uskadte, — hvad det senere liv tyder paa.

Dette er faktisk alt, vi ved om ham, før vi møder ham i ni og tyve aars alderen.

Hvad der nu foregaar, har sagnet udsmykket og givet fastere og mere materiel form, end det formodentlig i virkeligheden har havt; men de væsentlige elementer i, hvad der kom til at blive et vendepunkt i hans liv, er vistnok korrekt gjengivet.

En dag, heder det, kjørte fyrstesønnen ud i parkanlæggene. Da mødte han en gammel mand, aldeles nedbrudt og hæslig af alder. Lignende syn havde vist den glade fyrste seet mangen gang før; men idag var det, som han saa det som aldrig før. Hans øine oplodes for det; hans tanker sattes i bevægelse deraf. Synet overvældede ham. Før havde han vel seet disse ulykkeligere stillede som noget, der ikke vedkom ham eller berørte hans liv, — noget fjernt, en del af landskabet og naturen. Nu saa han, at det var et menneske, ligt ham selv; at det var udslag af samme liv, der pulserede i hans egne aarer. Ogsaa saaledes ser livet ud. Det er ikke bare den glædesdans og ungdomsrus, hvori han havde levet sine aar inden slottets silkebehængte vægge, beskyttet mod al sorg, al skuffelse og al hæslighed. Det var livets sorg og styggedom, der for første gang hilste ham som noget, der ogsaa hørte ham og hans liv til.

Vi tør vel antage, at fyrstesønnen allerede var begyndt at blive træt af de glæder, som han nu i mange aar havde nydt, og som ikke længer kunde skaffe ham nyhedens og umiddelbarhedens fryd. Glæderne var begyndt at blive byrder, at føles tunge. Livet syntes indholdsløst, fladt. Kanske var han netop kjørt ud og bort fra den vante glæde for at søge adspredelse. Og i denne sindsstemning dukker saa den gamle, hæslige skikkelse op for hans blik og synes at sige: „Ja, se paa mig; ogsaa dette er menneskets liv; til dette kommer det tilslut med alle, ogsaa med dig. Glæden er blot en rus, der varer en nat, bagefter kommer sorgen, smerten og elendigheden."

Og fyrstesønnen vender sig til kusken og spørger, hvad dette skal betyde, hvorfor mennesket er saa hæsligt. „Det er alle levendes skjæbne," svarer kusken med ligefremme ord, der dog for Gautama bliver til sjælsvækkende orakelsvar.

Nogle dage efter kjører de atter ud og møder et menneske lidende af en afskyelig sygdom og bedækket med saar og bylder. Og atter svarer kusken paa Gautamas spørgsmaal: „Slig er livet."

Endnu en tredie dag kjører de ud og møder et lig, der allerede forpester luften. „Dertil maa det komme med os alle," svarer kusken.

Saaledes foregik det vel ikke i virkeligheden. Den sandhed, der her fremsættes som en art parabel, er vel simpelt hen den, at efterat Gautama var begyndt at finde glæder og nydelser hule og trættende, aabnedes — kanske pludselig paa en bestemt dag, der i hans erindring merkedes for alle tider — hans øine, sind og hjerte for livets sorg og smerte, for dets kolde, klamme skyggeside, for den lidelse og død, der siden maa have syntes ham at lure bag al skjønhed og pryd og at strække armene frem mod alt levende.

Nu bliver han ogsaa fuldt opmerksom paa én klasse af sine medmennesker, som han vel aldrig før havde skjænket en tanke, asketerne, de gudsøgende munke og eneboere. Nu forstod han dem. Og en nyvakt afsky for dette liv, der blot er som en dans mellem grave fulde af dødningeben, i forbindelse med længsel efter at komme bort derfra og finde fred for de nye tærende tanker — fred og dybere forstaaelse af livet — i et liv løsrevet fra de ting, over hvilke døden hersker, — drev hans tanker og ønsker i retning af disse „hellige mænd". Saa alene kunde klartseende mænd tage livet, forekom det ham vel. At leve som før var blevet ham ugjørligt. Han maatte bort fra alt og helt ofre sig for at løse livets flokede gaade.

Da kjørte han atter ud, fortæller sagnet videre, og saa de „hellige mænd". Den eftermiddag tilbragte han i parkanlægget ved flodkanten i dybe tanker. Mod aften badede han og kjørte atter tilbage til paladset.

Paa veien hilsedes han af et glædestog af slegtninge og hoffolk, der kom ham imøde for at forkynde, at Gasodharâ havde født ham en søn — hans eneste barn.*) „Dette," sagde Gautama, „er et nyt og sterkt baand, som maa sønderrives."

„Velsignet være barnets fader og velsignet dets moder," sang en af de unge piger — ogsaa en kusine —, der mødte ham. Gautama fæstede sig ved ordet „velsignet", der for hende blot betød lykke, vanlig tilfredshed, men for ham betød befrielse for al livets byrde og hulhed. Ordet befæstede hans allerede fattede beslutning, og af glæde derover tog han sit halsbaand af og gav det til pigen, der mente, at dette var indledningen til en kjærlighedsleg, der kunde gjøre hende til fyrstesønnens anden hustru. Hun skuffedes imidlertid snart ved at se, at Gautama ikke mere ændsede hende, ikke syntes at erindre, at hun eksisterede.

Om aftenen kom danserinderne ind for efter østens skik at give sine danse tilbedste. Men deres leg forekom Gautama hæslig og utaalelig. Han faldt i en urolig søvn. Henimod midnat vaagnede han „drevet til

*) At netop denne ventede begivenhed i den sindstemning, hvori han befandt sig, kan have paaskyndet og betonet den nye udvikling og beslutning, er jo ikke usandsynligt.

øieblikkelig handling," heder det, „som en, der vaagner ved, at hans hus brænder." Den ofte omtalte kusk fik ordre til at sadle en hest. Selv aabnede han sagte døren til Gasodharâs værelse, hvor denne sov omringet af blomster og med haanden paa barnets hoved. Det var hans ønske at trykke barnet til sit bryst, før han drog ud; han stod længe og betragtede de to; men af frygt for at vække hustruen, og enten fordi han ikke magtede at modstaa hendes bønner og taarer, eller fordi han ikke taalte dem og ikke vilde udsætte hende derfor, rev han sig omsider løs uden at røre barnet og med det løfte, at han ikke vilde vende tilbage, før han havde vundet fred og klarhed og kunde komme, ei blot som egtemand og fader, men ogsaa som lærer i livets kunst og frelser ud af dets elendighed.

Fuldmaanen lyste i juli maaned, heder det, da den „velsignede Buddha" saaledes forlod sit fædrehjem, hustru, barn, rigdom og magt for alene at vandre ud i ørken eller skog og søge det liv, den vei og den sandhed, der giver mennesket fred — den store stilhed, Nirvana.

Dette udgjør i buddhistisk historie Den store Forsagelse.

III.

Efter den har sagnet en fristelseshistorie, der slaaende minder om Jesu fristelse. Mâra, fristeren, viser sig i skyene og beder Gautama stanse og vende om. Vil han det, skal han blive grundlægger af et verdensrige strækkende sig „over de fire fastlande." Men Gautama afviser fristeren. Det rige, han søger, er ikke af denne verden. Fristeren forfølger dog siden stadig Gautama og stiller alle mulige vanskeligheder i hans vei. Han ved, at kan han blot fange en eneste ond eller uren tanke i fyrstesønnens sind, er han hans, — og saa er det store verk strandet.*)

Langt red „den Velsignede" allerede hin første nat. Da dagen nærmede sig, afførte han sig alle smykker og kostbarheder, afskar med sit sværd haarets lange lokker og sendte ved den trofaste kusk alt tilligemed hesten tilbage til fædreslottet.

Nu opsøgte han først en vis brahman, af hvem han lærte alt, hvad den gamle religion og filosofi havde at lære ham; — men deri fandt han ingen fred for sin sjæl.

Saa levede han i seks aar med fem disciple i skovene saa asketisk og selvpinende et liv, at al verden hørte derom og faldt i beundring. Hans liv blev paa denne vis, heder det, som „en stor klokke hængt under himmelhvælvet, og hvis toner naar til alle verdens kanter."

Var dette veien til fred, maatte den vel ved et saadant liv findes. Men han fandt den ikke, alt asketvæsen og selvpinsel tiltrods. Tilsidst var

*) „Al helvedes hær skjælver og fnyser af vrede og af rædsel, naar Gud slipper en tænker løs i denne verden," sagde Emerson.

hans legeme blevet saa udmattet, at han en dag faldt sammen og længe laa bevidstløs. Da han atter kom til sig selv, spiste og drak han og ophørte fra den dag at pine sit legeme. Han havde opdaget, at veien til sandhed og fred ligger ikke i den retning. Hans disciple, som ikke forstod denne vending i hans liv og tankegang, forlod ham, da de saa, at han atter spiste og drak som andre. De troede, at han havde opgivet sit forsæt, sveget det „hellige liv“.

Atter stod han saaledes, ved det andet store vendepunkt i sit liv, ganske alene, forladt af de faa, der hidtil havde fulgt ham. Alene var han nu ogsaa i en videre forstand. Han havde forladt alle hidtil kjendte veie, han havde prøvet dem alle og fundet dem utilstrækkelige. Alene stod han i hele den vide verden med sin følelse af livets sorg og med sin længsel efter forløsning og fred. Hjælp eller støtte var ikke længer at finde uden i hans egen sjæl. Sin egen vei maatte han herefter bryde i ukjendt og utraadt land.

Hvad der nu kommer, gjengiver de buddhistiske legender med al orientens overlæssende fantasi, som en parabel eller et under. Den virkelige begivenhed er dog ganske enkel og let forstaaelig.

Han havde opgivet alt, hvad menneskene holder af, for i et liv i selvforsagelse og eftertanke at finde sandhed, fred og frelse fra livets elendighed. Han havde søgt disse først i al fortidens viden og visdom, men uden held. Saa havde han til det yderste, indtil tærskelen af selvtilintetgjørelse, prøvet den vei, som samtiden sikkert troede vilde føre menneskene til fred og Gud, — asketicisme og selvmartring. Men heller ikke her fandt han, hvad han søgte. Da han saa efter mange aars søgen maa opgive haabet om at finde noget i denne retning, og han efter skuffelsen mest trænger kjærlighed og sympati, forlades han af sine eneste venner og bliver staaende alene tilbage.

Nu begynder der en ny, voldsom strid i hans sind. Dampen fra „Ægyptens kjødgryder“ slaar atter lokkende og behagelig op i hans ansigt. Havde han kanske taget feil, begaaet en dumhed. Burde han forblevet i fædrehjemmet, hos hustru og barn? Er kanske livets eneste opnaaelige goder de flygtige goder, man her i jordlivet kan gribe? — Skuffelsen var bitter. Seks aars ørkenliv i selvpinsel til ingen verdens nytte! Maalet lige fjernt!

Og tankerne fløi hjem, — til Gasodharâ og sønnen, der nu maatte være en stor gut. Hjertet brændte af længsel, og bitre taarer faldt, og helvedes hær lænede sig frem mod „den Velsignede“ og hviskede fristende ord i hans øren og gottede sig.

Og magt, — kunde den ei bruges til det gode og bæres med ære?

Rigdom, var den ikke god? — Og Gasodharâ, som aldrig vilde have forladt ham, som i denne stund vilde brede sine arme ud for ham og lade ham hvile ved sit bryst! Ensomheden var ikke til at udholde . . . .

Det var under det hellige Bo-træ — visdommens træ, at Gautama sad under denne strid. Det var hans Gethsemane. Ogsaa han svedede blod i kampen. Men da solen den aften gik ned, var seiren vundet — seir over fristelserne og med den den søgte klarhed. Frelsens vei var fundet. Da Gautama reiste sig, var han Buddha — den Oplyste, den Seende, og bar lægedom og frelse for al verdens sorg og lidelse i sine ord. — Fristeren var for altid slaaet af marken, men ikke uden at have efterladt i Gautamas sind følelsen af, hvor mægtig han er, og derfor en uendelig medlidenhed med syndende og feilende mennesker.

Hele natten forblev han i eftertanke under Bo-træet. Derpaa drog han ud for at forkynde den sandhed, han havde fundet, og vise andre den vei til fred, som han endelig selv havde opdaget og vandret.

Og hvad var det, som var foregaaet med ham her under Bo-træet, saaledes at han saa at sige i et øieblik opdagede den sandhed, han forgjæves havde søgt i aarrækker, og endog straks fandt den fulde fred, han havde drømt om? — Det er ligetil nok. De tidlige kristne kjendte ogsaa til saadanne erfaringer. I kristent sprog vilde det blive kaldet „gjenfødelse“, — „en ny fødsel“ ud af selviskhed og til kjærlighed og ømhed for andre. Han havde før prøvet den intellektuelle vei, filosofiens, tankegravningens; siden asketicismens, selvpinslens; nu stødte han pludselig paa den rette vei, — kjærlighedens, selvforglemmelsens. Skuffet i sin søgen, skuffet i alt, og seende menneskenes synd og lidelse om sig, erindrende sine egne nærmeste og ikke istand til at se udgang paa elendigheden, greb der ham kun en uendelig medlidenhed og ømhed for disse arme mennesker, — for alle lidende, sørgende*). Og i denne medlidenhed og ømhed gik alt hans væsen op. Da var han med ét den Oplyste — Buddha. Nu saa han veien og følte freden. Og afklædt al den filosofiske iklædning var veien saa ligetil: ud af sindet med alle onde tanker og ønsker og med al uvenlighed og bitterhed, og i deres sted kjærlighedens fylde. Saa løses dødens og forbandelsens baand. Saa naaes den store stilhed og den evige fred, — velsignelsen, Nirvana.

Det er efter dette let at forstaa, at en øm, medlidende og altomfattende kjærlighed bliver udgangspunktet for den buddhistiske moral. Og dens hele lære kan sammenfattes deri, at i selvforglemmende kjærlighed med et rent sind er der fred og frelse.

---

*) Det var skuffelsens bitterhed, der omsattes til ømhed og sympati, vilde G. Eliot sagt.

IV.

Den nye Buddha erklærer det nu for sin agt at gaa til Benares for der at begynde at grundlægge Retfærdighedens rige, give lys til dem, der sidder i mørke, og aabne dørene ud fra det skiftende, døden underkastede liv til det Evige.

Han møder sine tidligere fem disciple, der først foragter ham, men dog snart omvendes. Efterhaanden slutter der sig flere til, til antallet af „disciple“ naar op til omtrent sytti. Disse sytti, blandt hvilke der er tegn til, at der har været en engere kreds af tolv, sender han hvert aar om i landet, to og to sammen, for at forkynde hans lære; men naar den regnfulde aarstid kommer, samles de atter alle paa bestemte steder. Selv vandrer han ogsaa om som lærer, først alene, senere altid fulgt af nogle af de nærmeste disciple. Al asketicisme havde han nu opgivet og forklarede disciplene, at den ikke nyttede til noget. Noget egentlig presteskab har heller ikke buddhismen. Enhver maa udarbeide sin egen frelse paa egen haand. Den bestaar i en skjælens udvikling, en personlighedens vækst og erfaring, som ingen kan udføre for os.

Efter en tids forløb hørte faderen om sønnens ændrede levesæt og nye lære og indbød ham til at komme hjem, forat de kunde sees endnu en gang. Og Gautama kom i sin eneboerdragt og tiggende sin føde fra dør til dør. Saaledes drog han ind i fædrebyen. Men da den gamle fyrste fik det at høre, skyndte han sig sønnen imøde, irettesatte ham, fordi han ikke straks kom til paladset og førte ham derhen.

Gasodharâ mødte ham ikke med de andre; thi, tænkte hun, „jeg vil vente og se, muligens er jeg endnu af noget værd i hans øine. I saa fald vil han spørge efter mig eller komme til mig, og jeg vil heller modtage ham her alene.“ Men Buddha sagde: „Gasodharâ er endnu ikke befriet fra jeg'ets og kjødets baand; derfor tør hun være dybt sorgfuld over ikke at have seet mig paa saa lang tid. Med mindre hendes sorg og længsel faar udtrykke sig, vil hendes hjerte briste. Lad hende derfor omfavne mig og stans hende ikke.“ Dermed gik han til hende. Men da hun saa ham i tiggermunkens gule kjortel og med det ragede hoved, da — skjønt hun længe havde vidst, at saa vilde det blive — faldt hun ned og omfavnede hans fødder og græd. Da hun atter kom til sig selv og forstod, at der herefter mellem dem laa en uoverstigelig afgrund, reiste hun sig og gik tilside. Faderen fortalte da, hvorledes hun havde sørget i alle disse aar over hans tab, saaledes at hun neppe havde kunnet tage næring til sig. Ofte fortæller traditionen os Buddhas tanker; men om hans tanker ved denne leilighed er den taus.

Hustruen blev en af hans disciple og en af de første nonner i det kvindekloster, som han bevægedes til at oprette.

Og her staar vi overfor en af buddhismens og dens morals svagheder. Den evner ikke helt at hellige vort menneskelivs vanlige løb. Den maa fly fra dagliglivets pligter for at finde den fulde fred og fuldkommenhed. Den udtaler sig ikke mod egteskab og familjeliv, men den sætter et merke af underordnethed derpaa; munkenes liv er det ideale. Men den moral eller den religion, der bærer den hele sandhed i sig, maa kunne hellige hele det liv, som er vort, og som er naturordnet; de maa finde frelsen ikke udenom dem, men i og gjennem dem. Og Buddha havde visselig været end mere „oplyst“ og end større og mere tiltalende, havde han ikke været fuldt saa kold og fjern overfor stakkels Gasodharâ.

Ogsaa Gautamas søn omvendes og bliver en af hans disciple. — Moderen løfter ham en dag op i sine arme, viser ham den gule munk; forklarer, at det er hans fader, og beder ham gaa til faderen og bede om sin arv. Sønnen gjør det, og Gautama gjør ham til discipel. Sandhed og fred skal være hans arv; thi de er den største skat og den kosteligste perle.

V.

I mange aar drog han nu om i landet, lærte folket, disputerede med vise og skriftlærde og omvendte mange. Otti aar gammel døde han, sandsynligvis af at have spist svinekjød, — vegetarianer som han ellers var. Kjødet blev ham budt af en velmenende discipel, og Buddha, der vistnok ønskede at vise, at ikke „det, der gaar ind i munden, forurenser eller retfærdiggjør,“ spiste deraf, men blev syg. Forat ikke disciplene skulde bebreide den velmenende mand, der havde givet ham kjødet, erklærede han, at hvad manden havde gjort, var en god gjerning, at han vilde blive belønnet derfor i kommende liv, og at denne gave vilde blive velsignet over alle andre, hvorhelst hans ord forkyndtes.

Hans død minder om Sokrates's. Roligt og mildt samtaler han med sine disciple, mens døden nærmer sig, om sin lære, om sandhed og Nirvana; trøster dem, formaner dem, giver bestemmelser om sin begravelse og lignende.

I de sidste timer kommer der en brahman til ham for at udspørge ham. „Der er blot en vei,“ fortalte Gautama ham, „den, som mine ord forkynder. Mange har allerede fulgt den og har beseiret lyst, vrede og stolthed; har vundet frem til den altfavnende, milde kjærligheds ro, og har derved allerede i dette liv naaet Nirvana. Jeg taler ikke, o Subhadra, om ting, jeg ikke selv har erfaret. Fra jeg var 29 aar, har jeg søgt den fuldkomne visdom, og efter at have fulgt veien har jeg fundet Nirvana.“

„Tro ikke, at Buddha er veget fra eder, naar jeg er død,“ siger

han til disciplene. „I har mine ord, mine bud; lad dem lede eder, og Buddha vil være midt iblandt eder.“

Og atter: „Elskede, dersom I vil hædre mit minde, da vil I elske alle disciple med den kjærlighed, hvormed I har elsket mig, — og mine bud som mig selv.“

„Tvil,“ sagde han videre, „kjender ikke en sand discipel.“ Thi tvil og al filosofi ligger, mente han vel, udenom den store sandhed og den lige vei. Den sande discipel lever kjærlighedens liv, og da ved han, at han er paa den vei, der fører til Nirvana.

Og endelig? „Elskede, det som foraarsager liv, foraarsager ogsaa opløsning og død. Glem aldrig det. Lad eders sind fyldes af den sandhed. Jeg kaldte eder, for at belære eder derom.“

Disse var Gautama Buddhas sidste ord. Straks efter at have udtalt dem, tabte han bevidstheden og i den tilstand døde han — sandsynligvis omkring aaret 400 f. K.

Telegrafering af billeder.

(Efter „*Industrielles Echo*“).

Vi meddelte i nærværende binds fjerde hefte (V. s. 296) efter ovennævnte kilde en med tegninger forsynet beskrivelse af de nylig med held iværksatte forsøg paa at telegrafere billeder. I sidst ankomne numer af „Industrielles Echo“ findes følgende oplysninger om opfindelsens videre fremskridt:

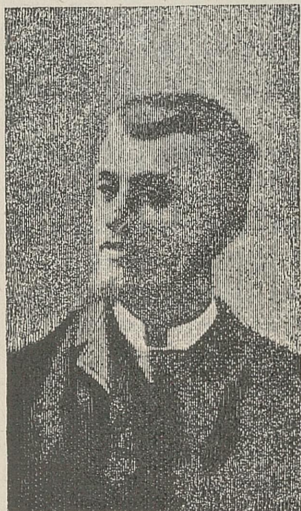

Opfinderen er tyskeren Amstutz, en elektrotekniker i Cleveland i den nordamerikanske stat Ohio. Sit apparat kalder han elektro-artograf.

Af billederne vil man tydeligst se de fremskridt, han i de sidste maaneder har lykkedes at fuldføre. Brystbilledet er Amstutz's portræt; man vil ved sammenligning med de i hefte 4 gjengivne reproduktioner af samme billede faa et anskueligt indtryk af fremgangsmaadens forbedring. Fotografiet af gutten med hunden taler endnu tydeligere om apparatets praktiske anvendelighed.

Principet for fremgangsmaaden omtaltes

nøiagtig forrige gang. Idet vi nu ser os istand til at afbilde selve apparatet, skal vi gjengive hovedtrækkene af dets indretning.

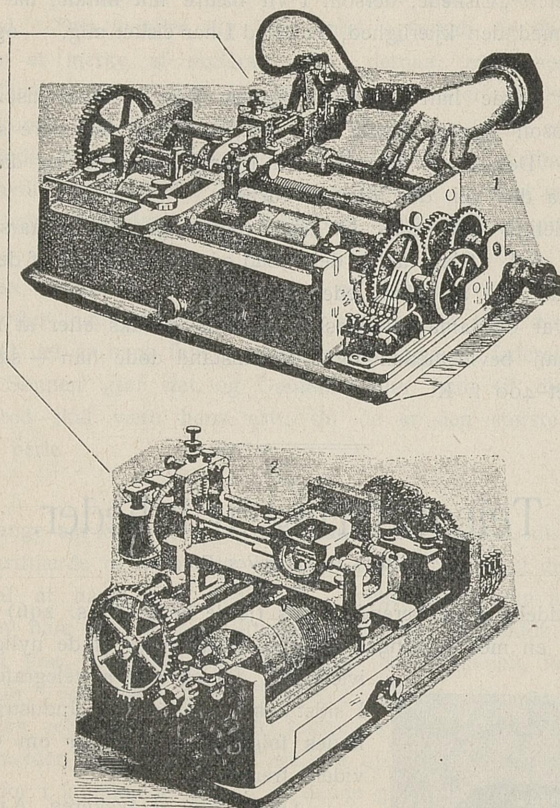

Det ad fotografisk vei tilveiebragte gelatinrelief anbringes paa afsenderapparatets (3) cylinder A. Stiften B, som følger det roterende reliefs overflade, er forbunden med vægtarmen C og sætter gjennem dennes op- og ned-bevægelse knaggene F i virksomhed. Disse knagger, som dreier sig om aksen D, har paa den modsatte ende knaggerne E, der forplanter den i D indløbende elektriske strøm (fra batteriet N med jordledningen G) gjennem hindringerne H til modtagelses-stationens apparat (4). Efter at have beskjæftiget dette gaar den i jorden (C) gjennem hindringen I. Strømmen sætter nemlig vægtarmen J

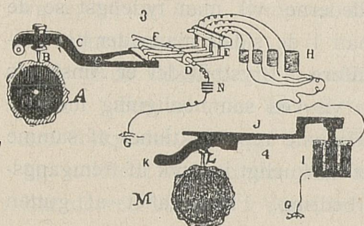

i bevægelse og bibringer derved K samme op- og nedbevægelse som knaggerne i modtagelsesapparatet. Stiften L frembringer da i vokscylinderen M samme linjer, som stiften B har beskrevet langs den fotografiske gelatincylinders overflade.

Den telegrafiske opstribning af vokscylinderen foregaar paa tre minuter.

Paa denne maade vil man i sin morgenavis sammen med den telegrafiske ordbeskrivelse tillige kunne faa et fotografisk nøiagtigt billede af den forudgaaende aftens begivenheder selv paa den modsatte side af verdenshavet.

Snart nytter det ikke for en forbryder at rømme til Amerika: hans fotografi vil være i det amerikanske politis hænder, før han selv sætter foden paa land derover.

Liberal nihilisme.*)

(Efter professor **T. H. Huxley** i „*Zukunft*").

I.

For mange englændere staar det for 25 aar siden paabegyndte arbeide for at skaffe det engelske folk en bedre skoleopdragelse som en af de glædeligste begivenheder i den nyere historie. Men hvor gjerne man end vilde det, saa kan man dog ikke lukke sine øine for den kjendsgjerning, at et anseligt tal fremragende og selvstændige mænd betragter hele denne skolelovgivning som et skridt i en gal retning; de mener, at den i principet er urigtig og derfor i praksis kun kan gjøre skade. De grunde, som disse folk anfører herfor, falder i to grupper. Den første er bygget paa, hvad jeg kalder, kaste-principet. Thi logisk gjennemført vilde det føre til folkets adsplittelse i kaster, hvoraf der vistnok ikke vilde blive saa mange som i Indien; men ellers blev de fuldt saa livskraftige og skarpt udprægede som dette lands. Ifølge disse mænds paastand falder hele samfundsbygningen omkuld, saa snart de fattige bliver lige saa dannede som de rige: en sund og rig kultur gjør de fattige utilfredse med sin lod og vækker forhaabninger hos dem, der for den største del maa ende i bitter skuffelse. Kulsjauere, stenpukkere, pudretkjørere, løsarbeidere osv. maa være at faa, siger de kloge mænd, ellers vil samfundets arbeide stagnere. Men bliver alle dannede og forfinede, vil ingen nedlade sig til at udføre sligt arbeide: alle vil spille damer og herrer.

Oftest hører man dette ræsonnement fra folk af den velhavende middelstand; og i deres mund synes det mig saa meget uholdbarere, som de bare bestræber sig for en ting i verden, nemlig at komme frem og om muligt stige fra den klasse, de tilhører, op i en høiere. Samfundet trænger fuldt saa vel til handelsmænd og grosserere som til kulsjauere. Men naar en kjøbmand tjener sig sammen en stor formue og derefter adles, eller sønnen af en grønthandler bliver lordkansler eller erkebiskop eller som fremragende officer opnaar *peer*-værdigheden, da beundrer alverden dette og er stolt af en samfundsorden, som gjør slige ting mulige. Ingen finder noget galt deri, at de var utilfredse med sin lod, ingen mener, at samfundet lider, naar begavede mænd opnaar stillinger, som naturen har udrustet dem for.

Men kaste-principet kan gjendrives med endnu bedre grunde. For

*) Den tankegang, som den aandfulde forfatter bekjæmper i denne artikel, har vel ikke mange tilhængere hos os for tiden. Men man behøver blot at mindes bøger som Mills *Om Friheden* og Spencers *Man versus the State* for at forstaa dens dybe betydning for liberalismen som livsanskuelse.

det første er det slet ikke sandt, at dannelsen som saadan gjør menneskene udygtige til grove, slidsomme eller endog ekle beskjæftigelser. Sjølivet er raaere og haardere end de fleste landboeres, og dog har, som enhver skipper kan bevidne, ingen matros vist sig sine kamerater underlegen, fordi han besad en høiere dannelse end de. En praktiserende læges arbeide er, især paa landet, haardere og slidsommere end de fleste haandværkeres, og han har bestandig ting at udføre, der ikke er behageligere end at tømme søppelkasser, og dog bør en læge altid være en høitdannet mand, og er det ogsaa meget ofte. Forsaavidt giver jo vor engelske katekismes bud, at menneskets opgave er at gjøre sin skyldighed paa den plads i livet, hvortil det har behaget Gud at kalde ham, en beundringsværdig definition af pligten mod os selv og samfundet; men samtidig bliver dog stadig det spørgsmaal staaende aabent: hvordan skal et menneske kunne udfinde, hvilken stilling Gud har kaldt ham til? Et nyfødt barn kommer dog ikke til verden med paaskriften: pudretkjører, kjøbmand, biskop eller hertug. Den lille klump rødt kjød bærer overalt det samme udseende. Og sin rette plads i livet kan mennesket kun opdage derved, at han udfinder, hvad hans evner gjør ham skikket til, og at han saa, ikke for elendig forfængeligheds skyld, men af pligtfølelse mod sig selv og sine medmennesker, søger at finde den stilling, hvori han kan naa den fulde udfoldelse af sine evner. Det sørgelige ved tilstandene ligger ikke deri, at samfundet paa alle mulige maader hjælper en begavelse til at stige fra de lavere lag til de høiere, men at det ikke besidder et maskineri, der kan gjøre det let for den mindre begavede at gaa fra de høiere lag ned i de lavere. I sin „Republik“ lader Platon Sokrates udtale, at han gjerne vilde indpræge borgerne i sin stat den ene “ædle løgn“:

„Borgere,“ vil vi sige til dem, „I er brødre, men Gud har skabt eder forskjellige. Nogle af eder har herskerevnen, dem har han gjort af guld, og de sidder derfor inde med de høieste æresværdigheder; andre har han dannet af sølv: de skal være hines støtte; andre igjen, som skal blive agerbrugere og haandværkere, har han dannet af kobber og jern; og disse artsmerker vil i almindelighed gjenopstaa hos børnene. Men da I oprindelig stammer fra samme familie allesammen, saa vil en fader af guld mangen gang faa en søn af sølv eller omvendt. Og Gud forkynder de herskende som øverste grundsætning, at de fremforalt maa vaage over sine efterkommere og altid huske paa, hvilke fremmede elementer blander sig med deres væsen. Thi naar sønnen af en fader af guld eller sølv er iblandet kobber eller jern, da befaler naturen en forandring af hans stand, og den herskendes øie skal ikke skue sørgmodig paa sit barn, fordi dets pligt er at gaa nogle trin ned og blive agerdyrker eller haandværker; medens andre kan have hævet sig over agerdyrkerstanden og blevet herskere. Thi et

visdomsord siger: naar en mand af kobber eller jern værger staten, da vil denne gaa tilgrunde.“

Tidens tand, der opæder alt andet, er magtesløs mod sandheden, og mer end to tusen henrundne aar har ikke svækket disse vise ords kraft. Det er dog ikke nødvendigt, at samfundet efter Platons forslag ansætter særegne embedsmænd med den tunge pligt at skille ud kobberet fra sølvet og guldet. Giv alle dannelse, og guldet vil sikkert naa op til de høieste høider, hvor det hører hjemme; tag bort alle hine kunstige støtter, som holder kobberet og jernet oppe paa høiderne, og det vil ifølge en lov, der staar lige grundfast som tyngdeloven, lidt efter lidt synke ned til sine egne dybder. Vi har alle kjendt ædle lorder, der vilde blevet kuske, jægere eller marqueurer, om de ikke holdtes oven vande ved hjælp af vore sociale svømmeapparater, og ligesaa har vi alle kjendt mænd fra de nederste samfundslag, om hvem enhver maatte sige: Hvad kunde der ikke blevet af denne mand, havde han bare i sin tid formaaet at skaffe sig en smule dannelse.

Og selv den, som ganske overfladisk betænker de aarsager, hvoraf det moderne samfunds levetid og -dygtighed afhænger, kan ikke tvile paa, at enhver mand med stor naturlig begavelse, der lever i uvidenhed og elendighed, betyder en lige stor fare for samfundet som en raket uden stok er for den, som brænder den af. Elendighed er et fyrtøi, der aldrig slukner, og geniet overgaar krudtet i sprængkraft; mangler den kundskab, som kunde give krudtet retning, er udsigterne temmelig store til, at raketten eksploderer lige i næsen paa baade venner og fiender. Hvad er det vel, som giver den socialistiske strømning, der bevæger det europæiske samfund helt nede i de dybeste lag, sin kraft uden de begavede proletarers fanatiske beslutning: paa en eller anden maade at gjøre ende paa elendigheden og nedværdigelsen, hvori saa mange af deres kammerater forsmægter? Spørgsmaalet om de midler, hvormed dette maal søges naaet, er de hensigtsmæssigste eller ikke, er i dette øieblik det vigtigste af alle sociale spørgsmaal; men jeg har ikke til hensigt at besvare det nu. Kun dette maa jeg sige: naar udsigten til kampens rolige og fornuftige løsning er saa ringe, medens der er alle gode grunde til at tro, at lidenskab og vold vil afgjøre det hele, saa er aarsagen dertil, at ikke en blandt 10,000 af dem, som har at dømme i disse uhyre vanskelige sager, besidder den dannelse og kundskab, at de kan forstaa sagens virkelige sammenhæng.

Hvad endelig „herre“- og „dame“spørgsmaalet angaar, saa kan jeg blot sige: jeg skulde ønske, at alle børn, som fødes til verden, blev opdraget til at blive „herrer“ og „damer“. Men da bruger jeg ikke disse ord for at skjelne de folk, som har fine klæder, bor i fine huse og taler det fine selskabs sprog, fra dem, som gaar i bluse, bor i baggader og taler som

gadearabere. En medfødt plebeiisk blindhed hindrer mig i at indse, hvilke fortrin hine har fremfor disse. Jeg har aldrig kunnet begribe, at dueskydning i Hurlingham skal være noget fint og dannet, medens en rottejagt i Whitechapel er saa lavt og simpelt. Tanke for andre, høisind, beskedenhed og selvagtelse er egenskaber, som kjendetegner den virkelige herre eller virkelige dame til forskjel fra de falske masker, der almindelig gaar under dette navn. Jeg vil paa ingen maade opstille den sentimentale sætning, at jeg foretrækker Lazarus for den rige mand; thi hvorfor skulde udøvelsen af disse dyder være saameget vanskeligere paa det ene samfundstrin end paa det andet? Og enhver, som gjennem udstrakt omgang har havt anledning til at færdes i de forskjellige forhold og kredse, vil vel samstemme med mig deri, at de nævnte gode egenskaber er ligesaa udbredte i de lavere som høiere lag.

Dermed forlader jeg kasteprincipet, hvilket jeg finder uforenligt med de folks handlemaade, der fremfører det; desuden mangler det enhver teoretisk begrundelse og medfører de værste farer, om dets logiske konsekvenser førtes ud i virkeligheden, — og vender mig til modstanderne af den anden klasse. For disse er en lov, hvorved staten tager sig opdragelsesvæsenet, kun et enkelt udslag af hele det lovgivervæsen, hvorimod de principielt reiser modstand. De fordømmer alt lovgiveri: vakcinationsloven, loven til forebyggelse af smitsomme sygdommes udbredelse og den øvrige sundhedslovgivning; videre alle statens forsøg paa at forebygge forfalskninger eller regulere al sundhedsfarlig bedrift, al statens indgriben i ting, som angaar forretningslivet: skibsfart, havnevæsen, jernbaner, gader, brevombringning; desuden alle forsøg paa at udbrede kultur gjennem læreanstalter, eksamenskommissioner, biblioteker, museer eller udsending af videnskabelige ekspeditioner; og endelig alle bestræbelser for at fremhjælpe kunsten ved tegneskoler, billedgallerier eller arkitektonisk fremragende offentlige bygninger i tilfælder, hvor man ogsaa kunde klare sig med en almindelig murkaserne. Efter disse folks mening bør der ikke udgives en øre af statens midler til offentlige parker, saalidt som til lindring af sult eller hjælp for syge. Disse anskuelser begrundes paa to maader. Først deduktivt af det formentlige princip, at staten ikke har myndighed til andet end at beskytte borgerne mod angreb. Staten er blot en politibetjent, og dens pligter indskrænker sig til at forhindre rov, mord og kontraktbrud. Den skal hverken befordre det gode, eller gjøre noget for at afværge det onde: blot straffe dem, der gjør sig skyldige i aabenbare angreb paa eiendom eller person. Og disse meninger støttes gjennem iagttagelser og erfaringer, der skal vise, at alt, hvad regjeringer foretager udenfor disse ting, ikke blot bliver gjort slet, men langt slettere end private kunde gjøre det. Angaaende denne sidste side af spørgsmaalet er

jeg nu paa ingen maade istand til at fælde nogen dom; sætningen støttes almindeligvis ved en række eksempler, som soleklart beviser, at staten gjør en mængde ting paa en overordentlig slet maade, men det vedkommer egentlig ikke spørgsmaalet. Staten bor i et glashus; vi ser, kvad den udfører, og af alt, som helt eller delvis mislykkes, bliver der straks gjort væsen. De private foretagender derimod skjuler sig bag vel cementerede murvægge. Offentligheden ved sjelden noget om dem og hører kun da om deres fiasko, naar denne bliver saa altfor grov, at hele verden faar vide om den. Hvem kan sige, hvordan det vilde gaa med den private foretagsomhed, naar den skulde forsøge at løse statens opgaver? Den, der ved noget om aktieselskaber og deres ledelse, vil neppe være villig til at tro paa de private foretagenders medfødte overlegenhed over statsstyrelsens administrationsevne. Sikkert er det rigtigt nok, at det bedste for et folks sunde og frie udvikling er, at staten indskrænker sig til det allernødvendigste og overlader til de enkeltes frivillige initiativ alt det, som de bedst kan drive frem. Paa den anden side er vel den dogmatiske paastand, at statens indblanding, saasnart den overskrider indad eller udad det rent politimæssige, under alle omstændigheder gjør skade, den uretfærdigste og usandeste paastand, som kan tænkes.

Lad os for et øieblik antage den sætning for rigtig, at statens pligter lader sig sammenfatte i det ene store bud: „Du skal ikke tillade noget menneske at stille sig hindrende iveien for en andens frihed“, — saa kan jeg ikke indse, at den logiske konsekvens deraf vilde blive en slig indskrænkning i regjeringsmyndigheden som dens forfægtere antager. Naar det behager min nabo at holde sine kloakrør i saa slet stand, at de forpester den luft, jeg indaander, saa jeg staar i fare for at faa nervefeber eller difterit, da indskrænker han min frihed paa samme maade, som om han gik mig ind paa livet med en skarpladt pistol; naar han lader sine børn gaa omkring uvakcinerede, saa kunde man ligesaa godt tillade ham at kaste stryknin-kager paa den vei, hvor mine børn tumler sig. Og naar han lader sine børn vokse op uden undervisning og uden at sætte dem til nogen nyttig beskjæftigelse, saa indskrænker han paa alle maader min frihed; thi derved øger han de skatter, som jeg maa betale til underhold af fængsler og arbeidsanstalter. Jo høiere civilisationen udvikler sig, desto sterkere griber det enkelte individs handlinger ind i hele samfundets liv, og des umuligere bliver det for den enkelte at gjøre uret uden mere eller mindre at indskrænke alle sine medborgeres frihed. Saaledes vil staten, selv om man aldrig saa meget indskrænker dens omraader, have en videre rækkende magt end tilhængere af politi-teorierne er villige til at indrømme.

Forfatteren gaar derefter over til spørgsmaalet om grundlaget for statens autoritet og hvilke grænser denne autoritet har. Han behandler

kortelig Hobbes absolutistiske statsteori og Locke's mere liberale opfatning og paaviser, at heller ikke hos denne er der tale om den moderne liberale nihilisme. Han citerer følgende sted som afgjørende: „Øvrigheden skal ikke taale nogen anskuelse, der er fiendtlig mod det menneskelige samfund eller de sædelige love, der er nødvendige til opretholdelse af det borgerlige samfund." Den praktiske konsekvens, som Locke drager af denne sætning, er, at hverken papister eller ateister skal taales i staten.

Men siden Locke's tid er den negative opfatning af en regjerings pligter stadig vokset i styrke, indtil den i Wilhelm von Humboldts *Ideen* har fundet et systematisk og klart udtryk. Grundtanken i denne bog er, at staten ingensomhelst ret har til at være mere end overpolitibetjent. Og i den tid som er hengaaet siden denne bogs fremkomst er troen paa den fuldstændige passivitets store virkninger paa dette omraade af forskjellige grunde blevet mere og mere populær. For det første er menneskenes dogmatiske tro og spekulative overbevisninger gaaet tilbage i kraft; deres tilbøielighed til tolerance er stor, fordi deres tro er svag. De ved, at staten lader tingene rolig gaa sin gang, saa længe den ikke forstaar noget; og de mener, hvad de jo kan have gode grunde for, at den regjerende myndigheds indsigt ikke staar høiere end deres egen.

For det andet er menneskene i vide kredse blevet svært optaget med at samle sig rigdom, og da den enkleste og sterkeste form for egeninteressen rammes paa det føleligste heraf, saa har videnskaben (statsøkonomien) havt let for at vise, at man rolig kan overlade det til denne interesse at finde den bedste vei til at naa sine maal. De hurtige og sikre kommunikationer mellem de forskjellige lande, den uhyre udvikling af maskinte kniken og den almindelige fred — selv om denne ogsaa afbrydes ved kortvarige krigstider — har saa fuldstændig forandret formerne for vor handel som det moderne artilleri har givet krigen et helt andet præg. Kjøbmanden hindredes akkurat paa samme maade af de gamle beskyttelseslove og forholdsregler som krigeren af sin rustning — og den negative lovgivning har bragt kjøbmanden fuldstændig den samme lettelse som befrielse for brystpanser, benskinner og bøffelvams har skaffet krigeren. Men fordi soldaten staar sig bedst paa at være fri for al rustning, er det dog ikke ønskeligt, at fædrelandsforsvarerne herefter drager nøgne i leding; og ligesaalidt følger deraf, at *laissez-faire*-principet, saa retfærdigt og velgjørende det end kan være, er det ene store bud, som staten i alle andre ting har at bøie sig for, især da ikke de egoistiske særinteresser her kan give den fornødne indsigt.

(Slutes).

Vermelandsviser.

(Af **Gustav Frøding** — oversat til dansk af *Alma Forsberg*.)

Hjorden drager hjem.

Hører Du bjælderne? hører Du sangen —
vogterskens lokkeraab tone mod sky,
køerne brøle og paaskynde gangen,
komme tilsyne ved vejen paany.
Hør, hvor det gjalder i aftenens ro:
— — Lilja! — mi Lilja — mi Lilja — mi ko.!
Vaagnende ekko i klippebo
hører det tydeligt,
svarer et lydeligt:
Lilja! — mi Lilja — mi Ko!

Bjældeklang dirrer og fjeldbækken klukker,
vindene hvile — men skyggerne gro,
skoven er søvndrukken, nikker og sukker,
vogterskens trallen — lokken og kalden
lyder endnu gjennem aftenens ro.
Ser Du derude, hvor solstraalen svinder,
taagerne staa over mose og kjær,
skyggerne liste mod fjeldenes tinder,
duggen er faldet, og natten er nær — —

Mørk sover furuen, mørk sover granen
— bækken maa hviske i bregnernes ly,
svagt fra det fjerne man hører sopranen
kalde og tie og tone paany.

Kogleriet i krattet.

Ad Gösthultkanten, tæt ved Gunnerudkrat
bag mosen derovre, er galt det nok fat
og skovtroldens datter paa spil —
gaa kun og se, hvem der vil!
Hun er elskovslysten og mandfolkegal,
for Vickbomsgutten fra Nicklasdal
en kveld til sin Anna paa vej
saa selv den hele staahei.

Hun skinnede helt, som en Paask'dagsprest,
havde bregnebladskrans og ranunkelvest
og grangrenskjørter til knæ
og tittede frem bag et træ.
Som en ungbirk smidig, bag løvet hun gled
og æggende kaad sig vendte og vred
som ormen ramt af en le,
det skræmte gutten at se —

Som en raabuk hun sprang, gjorde troldpakskunster,
en tryllering drog hun af blomsterdunster,
han naaede næsten derhen —
og saa var hun borte igjen.
Og Vickbomsgutten fra Nicklasdal
gaar maanesyg siden og elskovsgal
og tosser omkring der iblandt,
saa en kan se, det er sandt!

Sydafrikas opsving.

(Efter **Albrecht Wirth** i „*Deutsche Rundschau*").

V.

Mellem Kap og Sambesi bor der omtrent 4½ mill. mennesker, deraf over ½ mill. hvide. Hottentotterne tæller omtrent 100,000, buskfolket 7000, malaierne (indvandrede) 70,000 og blandingsracen 85,000; ellers bestaar den farvede befolkning af bantunegre. I modsætning til Australiens og Amerikas urbefolkning viser bantufolkene en usvækket evne til at formere sig, trods europæernes fremtrængen. De hvides formering foregaar derimod særdeles langsomt paa afrikansk grund. I Kapkolonien lever for nærværende omtrent 400,000 hvide; deraf udgjør englænderne og boerne omtrent $^2/_5$ hver, og tyskerne 75,000.

Tyskerne i Sydafrika holder kun daarlig fast ved sin nationalitet; de gaar let op i englænderne og benytter gjerne deres sprog.

Jøder gives der ret mange af; dels smaahandlere og skræppekarer, dels børsmatadorer og diamantgrosserere.

Italienerne tager arbeide ved jernbaneanlæggene i de varme og usunde strøg. Af franskmænd er der ikke indvandret mere end ialt 300, af slavere næsten ingen. Derimod søger i den senere tid en mængde grækere

til de tyske besiddelser ved Sansibar. Nordmænd, svensker og finner træffes dels som handlende i Damaraland, dels som kolonister i Natal.

Asiaterne flytter ind i store skarer. Paa Madagaskar er som bekjendt halvdelen af befolkningen, hova-folket, af malajisk herkomst. I Kapstaden bor der 14,000 indflyttede malaier som kuske og fiskere. Arabere træffes helt ned til Sambesi. Talrigst er inderne, især i Transvaal, i Delagoa og ved Sambesi, hvor de behersker mellemhandelen fra Moçambique til Njassasjøen. I Natal er der indført kinesiske kulier. Japanere og kinesiske kræmmere (banjaner) træffes i de portugisiske strøg.

VI.

Paa statsformer byder Sydafrika et rigt udvalg. Den vigtigste del af landet udgjør det britiske kolonialrige, og inden dette danner atter Kapkolonien hovedbestanddelen. Koloniens forvaltning besørges af guvernøren, det udøvende raad og parlamentet. Guvernøren udnævnes af „kronen", han leder den ydre politik, har veto i lovsager og udnævner det udøvende raad eller ministeriet. Dette er siden 1872 ansvarligt overfor parlamentet. For at kunne vælges ind i parlamentet maa man være 30 aar gammel og eie 36,000 kr.; i løn oppebærer en lovgiver 19 kr. dagen. Ligesom for alle andre kolonier er øverste instans i vigtige retssager rigets høiesteret i London. Koloniens tropper kommanderes af en *lieutenant-gouvernor*. — Natal har ikke saa stor selvstændighed; her udnævner „kronen" foruden guvernøren tillige det udøvende raad samt to medlemmer af parlamentet. Til Natal er Zululand henlagt. Under Kapkoloniens guvernør er henlagt territorierne mellem Kaifloden og Natals vestgrænse samt Basutoland, Griqualand og Betschuanaland. — *British South Africa Company* forvalter hele det store skytsgebet mellem Limpopo og Ngami i syd samt Njassa og Tanganjika i nord, altsaa Matabeleriget, Barotseriget og Sambesistrøget. To rigs-kommissærer residerer i Njassaland og Mashonaland; ellers er kompaniet selvstændigt i sin optræden, idet det kun i alliancespørgsmaal er „kronen" undergivet.

I Oranje-fristaten, der har vel 200,000 indbyggere, vælges præsidenten — for nærværende heder han Brand — ved folkeafstemning paa 5 aar. Han har et udøvende raad paa 5 medlemmer ved sin side. Hovedstaden er Bloemfontein med 6000 indbyggere. Folkerepræsentationen — Volksraad — bestaar af 56 deputerede; for at være valgbar udkræves det at eie 2700 kroner, at have fyldt 21 aar, samt at have opholdt sig et aar i landet; stemmeberettiget er man ved 18 aars alder. Værnepligtig er enhver fri borger fra 18 til 60 aars alder. Farvede har ingen borgerret.

I Transvaal eller *den Sydafrikanske Republik*, der har 1/2 million indbyggere, har præsidenten en udstrakt myndighed; denne beror dog

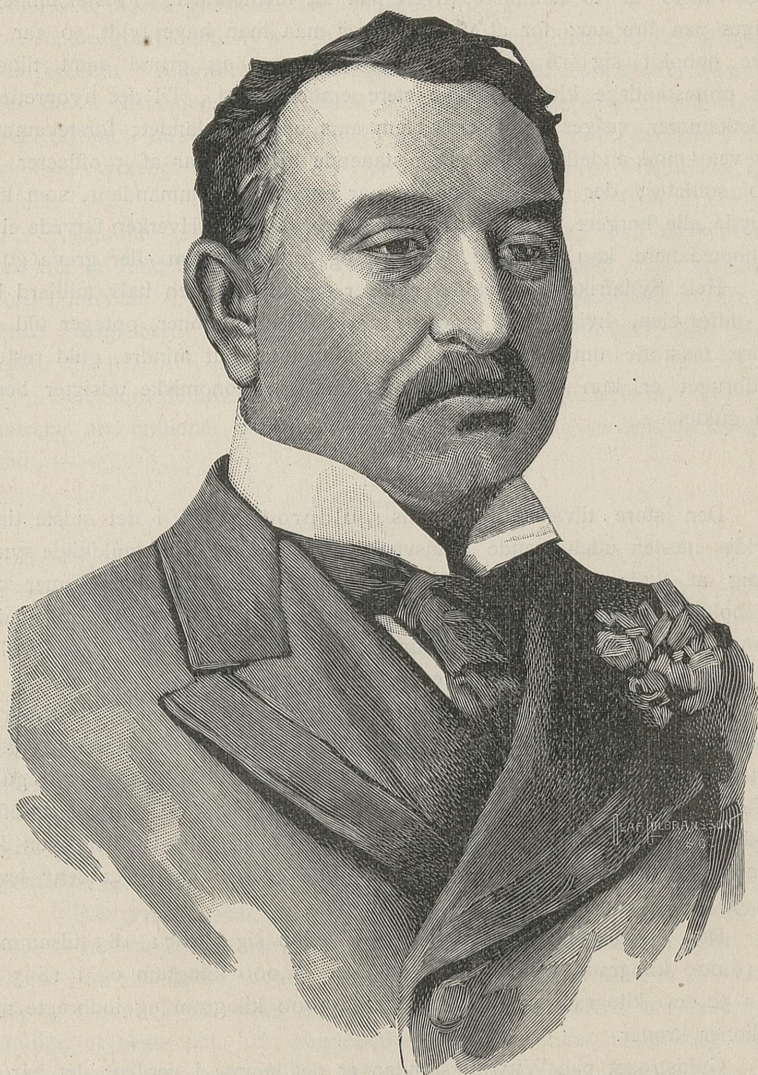

Cecil Rhodes.

paa Krügers imponerende personlighed og vil sikkerlig ved hans afgang delvis overføres paa folkerepræsentationen eller Volksraad. Dette bestaar siden 1890 af to kammere, hvert paa 24 medlemmer. Førstekammeret vælges paa fire aar; for at være valgbar maa man have fyldt 30 aar og have opholdt sig 16 aar i landet, eie gaard og grund samt tilhøre den protestantiske kirke og ikke være embedsmand. Til det nyoprettede andetkammer vælges man efter fem aars ophold i landet; førstekammer har veto mod andetkammer. Den staaende hær bestaar af 3 officerer og 100 soldater; der vælges paa 10 aar en generalkommandant, som kan opbyde alle borgere i alderen mellem 16 og 60 aar. Hverken farvede eller mahomedanere kan erhverve borgerret og grundeiendom eller grave guld.

Hele Sydafrikas omsætning beløber sig til omtr. en halv milliard kr. Af udførselen, hvis værdi er omtr. 250 millioner kroner, optager uld og andre raastoffe omtrent en tredjedel, diamanter lidt mindre, guld resten. Jordbruget er kun i svag fremgang; landets økonomiske udsigter beror paa guldet.

VII.

Den store tilvækst i verdens guldproduktion i det sidste tiaar skyldes næsten udelukkende Transvaals gruber. Denne nye guldkilde synes stadig at flyde rigere og rigere. Hele Sydafrika over forekommer der guldholdige kvartsgange. Allerede i aarhundrets begyndelse opdagedes denne guldforekomst. Ved aarhundrets midte udtalte den tyske geolog Leopold von Buch sig om ligheden mellem de australske guldleier og de sydafrikanske landskaber. Der begyndte ogsaa en sporadisk drift ved Witwatersrand i femtierne. I 1867 opdagede Mauch og Hartley guld i Matabeleland, og i begyndelsen af syttierne blev der et vist liv i guld-driften i Transvaal. Men først i 1886 brød guldfeberen for alvor løs efter fundene ved Kaap og paa „Randen“. I december anlagdes her byen Johannesburg, der i en fart fik 50,000 indbyggere. Ved „Randen“ lever ialt 90,000 mennesker, hvoraf 35,000 sorte.

Den sydafrikanske guldproduktion beløb sig i 1871—83 tilsammen til 16,000 kilogram, i 1889 alene til over 14,000 kilogram og i 1893 til over 52,000 kilogram; i 1894 var den 70,000 kilogram og indbragte 135 millioner kroner.

Guldstrøget paa Witwatersranden er det største i verden; det har en udstrækning af 62 kilometer. Metallet findes ned til en dybde af 100—300 meter. Geologer anser strøget for at eie guld nok til flere aarhundrers drift. Omkostningerne er gjennemsnitlig 20 kr. pr. ton; men udbyttet er gjennemsnitlig 14 gram guld pr. ton, og med 7 gram lønner driften sig. Der findes kvarts, som giver 110 gram. I 1892 beløb dividenden sig til

13 mill. kroner. Arbeidslønnen er meget høi, og Transvaalstaten tager en stor andel som monopolafgift. Den sammen med guldet forekommende svovlkis er ogsaa gjenstand for lønnende drift.

Hele guldindustrien er i hænderne paa monopoliserede aktieselskaber. Der forekom i begyndelsen ret megen humbug med disse guldbrube-aktier; men nu er tilstanden bedre, efterat der offentliggjøres en paalidelig statistik over driften. Ialt arbeider næsten 100 selskaber ved „Randen“, deraf 55 med virkeligt udbytte. 20 procents dividende er fremdeles ikke sjelden.

Næst efter „randen“ kommer gruberne ved Kaap med byen Barberton; her er fundet kvarts med 135 gram pr. ton. Ogsaa i det myrlændte Nord-Transvaal, i Svasiland og paa Karroo'en i Kapkolonien er der lønnende guldgruber. Nu kommer Mashonaland og allernyligst ogsaa Madagaskar til.

Den samlede dividende for 74 sydafrikanske guldgruber var i 1893 omtrent 20 millioner kroner. Sydafrika er allerede verdens første guldland. —

Bedres samfundstilstandene?

(Efter **Caroll D. Wright** i „*Forum*“).

Det bliver, som man ved, ofte sagt, at de sociale tilstande iblandt os stadig forværres, „de rige bliver rigere og de fattige fattigere“; kløften mellem de to udvides og livet bliver stadig haardere og mere slidsomt for den arbeidende masse. Arbeideren er i virkeligheden værre stillet i vor mekanisk høit udviklede tid, heder det, end i tidligere aarhundrer; hans stilling er mere haabløs og hans afhængighed større.

Ellers prisværdige og velmenende forsøg paa at bedre den store masses livskaar, paa at udjevne forhold, velstand og livsmuligheder, lider ofte af den ensidighed, der leder til saadanne paastande. Det er tvertom sikkert, at forholdene stadig bedres for de store masser. Det skulde synes umuligt, at negte det. En haandverker, en arbeider kan i vore dage opnaa en økonomisk og social stilling, hvorom det vilde have været galskab for ham at drømme engang i tidligere tider. Og et stadigt bedrende skolesystem giver arbeidernes børn ganske andre livsudsigter, end de for 50 aar siden kunde tænke paa. Hvorfor ikke ærlig glæde sig over den fremgang, som har været, over at det gaar jevnt og ikke saa ganske smaat fremover, — selv om man langtfra finder fremgangen rask nok og sætter al ens energi,

arbeide og menneskeværd ind paa at paaskynde den? Der vindes dog i længden intet godt ved overdrivelser eller ensidighed.

Den amerikanske arbeiderkommissær tager sig i denne artikel for at paavise statistisk, at der har været og er et saadant fremskridt. Han holder sig omtrent udelukkende til de Forenede Stater, hvor det netop mest ivrig er blevet gjort gjeldende, at de senere aar har afmerket tilbagegang i livets muligheder og goder for den store masse. Han paaviser, at tallene totalt omstøder en saadan paastand. Enten man gaar aarhundrer tilbage og undersøger forholdene i moderlandet, England, eller man tager for sig i detalj de sidste 30 aar, — fremskridtet i anledning til at leve et fuldt menneskeligt liv er ubestrideligt. Der er større saadan anledning, siger han, aar for aar, og den bliver mere og mere jevnt fordelt. Med andre ord, livets goder spredes stadig mere jevnt blandt det hele folk, og deres sum er samtidig i uophørlig tilvækst. Saa siger tallene, og saa siger virkelig ogsaa ens egne øine og iagttagelsesevner. Livet bedres. En dygtig, flink arbeider i en hvilkensomhelet branche lever saaledes visselig i Ny Englandstaterne saa økonomisk trygt og rummeligt et liv, at mangen prest, læge eller sagfører maa misunde ham. Har han evner til at stige tilveirs, saa er der al sandsynlighed for at han vil gjøre det, og har hans børn evner, staar alt dem, uden omkostninger af betydning, aabent lige til præsidentstolen. Sparebankerne vidner, at arbeiderne i stor udstrækning selv er smaa kapitalister. Og ikke sparebankerne alene, ogsaa jernbanekompanier og industrielle foretagender tæller vanlige arbeidere blandt sine aktionærer. Det er, som det bør være, — kun at det bør være saa i meget større udstrækning. Ikke faa af dem har hjem vakrere og rummeligere, end den almindelige „professionelle“ mand hos os. Enkelte holder hest og vogn. De lever udmerket, de klæder sig godt, og de tjener — mange af dem — ved en dags arbeide, som smed, murer eller skrædder f. eks., mere end en norsk kaptein eller en ganske heldig og langt frem avanceret norsk ingeniør. Ogsaa det er kjendsgjerninger, som det i sociale regnestykker eller fremtidsplaner ikke gaar an at overse.

Vor forfatter paaviser for det første, at nationalformuen i de Forenede Stater fra 1860—1890 er øget fra 1140—3845 kroner pr. individ. Dennes besiddelse er vistnok meget langtfra jevnt fordelt; men tilvæksten kommer dog direkte eller indirekte omtrent alle tilgode. At en milliardær eier saa og saa mange millioner, betyder naturligvis ikke, at han sidder med dem i sit pengeskab, at de er trukket ud af cirkulationen, at det øvrige land er saa meget fattigere, og at han selv alene nyder deres frugter. Hvad han kan fortære deraf, er blot en brøkdel, om end altfor meget. Hans besiddelse betyder ellers lidet mere, end at han kontrollerer disse millioner og de foretagender, i hvilke de er nedlagt og finder anvendelse.

Han tager en del af nettoudbyttet; men chefer, kontormænd og arbeidere i hundre- og tusenvis lever ogsaa af dem. Det er selvfølgelig galt nok, at en enkelt mand, uanseet dygtighed, skal sidde inde med en saadan vidtstrakt og uansvarlig kontrollerende magt; thi kontrol over penge er naturligvis ogsaa magt over mænd, og forfatteren har før paavist, at nationalformuen i urovækkende grad samles paa enkelte hænder. Det er en sag for sig. Samtidig staar det fast, at velstanden ogsaa i de brede lag øges, om der end for en stor del paa grund af den svære indvandring er opstaaet en besiddelsesløs og derfor temmelig afhængig og daarligere lønnet arbeiderklasse, som modvegt til rigmandsklassen. Men mellem de to er folkets virkelig brede, og gjennemgaaende ganske velstaaende, lag.

Et ganske godt maal for et folks økonomiske tilstand er antallet af personer, der har indbringeade arbeide. At dette maa være et godt maal følger af den økonomiske grundsats, at hvor der er en større arbeidsløs masse, tyder dette ikke alene paa manglende beskjeftigelse og fattigdom og nød inden denne masse, men ogsaa paa elendige lønsvilkaar alle de arbeidende lag op igjennem. Det er jo noget, som enhver arbeiderbevægelse har faaet føle og villig vil erkjende. Saalænge landet staar fuldt af arbeidsløse og arbeidssøgende, nytter det lidet at kjæmpe for høiere løn; lønningerne vil holde sig ved det lavest mulige nivaa. Naar der overalt er flere hænder, end der er arbeide for, maa derfor den økonomiske tilstand gjennemgaaende blive slet. — Og dette gjelder naturligvis ogsaa gradvis. Det vil sige, jo større de arbeidsløses tal er, jo flere ledige hænder i et land, desto vanskeligere bliver det for de arbeidende at faa sig ordentlig betalt, og desto slettere bliver den økonomiske tilstand gjennemgaaende. Jo mindre tallet er, desto bedre maa de sociale tilstande gjennemgaaende være. Og viser det sig, at dette tal gjennem aarene aftager, maa det væee et temmelig sikkert tegn paa, at de sociale forhold og specielt den arbeidende klasses kaar gjennemgaaende bedres. — Selv om blot de arbeidsløse betragtes for sig, saa betyder jo en saadan nedgang i deres antal, at flere og flere mennesker ophører at være arbeidsløse og dermed nødlidende og fattige, at flere og flere finder lønnende beskjeftigelse og dermed øget og fyldigere liv. Nu er det netop en saadan nedgang i dette tal, som statistiken viser. En glædelig rask nedgang, endogsaa.

Statistisk seet er det imidlertid vanskeligt direkte at begregne de arbeidsløses tal; derimod falder det meget lettere at fastslaa de arbeidendes, hvad der jo kommer paa et ud. Tallene viser altsaa en rask opgang i antallet af personer, der har lønnende beskjeftigelse, — selv i Amerika, hvor det modsatte haardnakket er blevet paastaaet; mange bliver jo aldrig trætte af at gjentage, at tiderne stadig forværres der, og at som landet

befolkes, maa ogsaa der de europæiske tilstande indtræde. Det statistiske buraa kan i dette tilfælde berigtige de pessimistiske indtryk med greie tal. —

I 1860 havde 26.19 pct. af befolkningen i de Forenede Stater lønnende beskjeftigelse. I 1870 var der 32.43 pct. I 1880 — 34.68 pct. og i 1890 — 36.31. — En opgang af 10 pct. i forhold til folkemængden paa 30 aar eller i et eneste slegtled. Ti procent af befolkningen der før var arbeidsløs og derfor nødlidende er skaffet lønnende beskjeftigelse. Dette paa et slegtled. Det er dog ikke saa daarligt et resultat og maa vel efter alle nationaløkonomiens regler, love og erfaringer vidne om et ganske vakkert fremskridt i socialt velvære, — i retfærdighed og i folkelykke.

Imidlertid er i dette tal medtaget alle — ogsaa børn. Lad os nu, siger forfatteren, udelukke børn under 10 aar, hvad der vil give et mere retfærdigt resultat. Vi finder da, at i 1860 var 36.72 pct. af den hele befolkning over 10 aar lønnende beskjeftiget. I 1890 var tallet 47.95. Altsaa her en endnu større stigning, eller over 11 pct.

Heller ikke, oplyser forfatteren, ændres resultatet og de slutninger, som derpaa maa bygges, ifald der tages særskilte tal for mænd og kvinder.

En undersøgelse i detalj viser, at der siden 1870 har været en jevn nedgang i personer beskjeftiget med jordbrug, — fra 20.78 pct. til 17.48 pct. af den over 10 aar værende befolkning. Denne nedgang bliver endnu mere slaaende, naar man tager forholdet mellem de ved jordbrug og de i det hele beskjeftigede personer. I 1870 var nemlig 46.92 pct. af alle arbeidende mennesker i de Forenede Stater beskjeftiget med jordbrug; i 1890 blot 36.44 pct. Altsaa en nedgang af 10 pct. paa tyve aar, — eller rettere en saa stor overgang fra jordbrug og landarbeide til andre lønnende beskjeftigelser.

Grunden er selvfølgelig den, at andet arbeide har budt paa bedre lønninger og udsigter, og delvis ogsaa, at jordbruget derover mere og mere drives i det store med besparelse af arbeidskraft. — Det har derfor udgjort et vigtigt socialt fænomen derover, at landet i de senere aar er blevet affolket. *)

Derfra har man saa, siger forfatteren, sprunget til den slutning at landets befolkning mere og mere stuves sammen i storbyerne. Det er en

*) I mange af Ny Englandsstaterne er forladte gaarde med bygninger at faa for latterlig lave priser. Hele engang blomstrende distrikter er næsten ganske affolkede. Man ser mangen engang rig og vakker „farm“ vokse op til skov, mens bygningerne efterhaanden falder sammen. Et par stater har gjort anstrængelser for at faa saadanne distrikter befolkede paany ved statsbegunstiget indvandring fra Europa.

fuldstændig feilslutning. Der foregaar ikke længer nogen sammenstuvning af menneskene i tætte byer. De tider er forbi. Tvertom, de tætte byer affolkes ogsaa. Og statistiken viser, at selv kjæmpebyerne New Yorks og Bostons centrale og tætte dele ikke længer øger sin befolkning. Der er snarere allerede tendens i modsat retning.

Hvor bliver der da af menneskene? De slaar sig ned i den række og den brede fryndse af aabne, landlige, langstrakte smaabyer og landsbyer, der særlig omgiver storbyerne, men ogsaa spreder sig ud over det hele land. Her lever mennesket saa at sige med den ene fod paa landet og den anden i byen. Elektriske sporveie, og for storbyernes vedkommende hurtigløbende luftbaner, gjør det muligt for forretningsmand og arbeider, naar aftenen kommer, at ryste bystøvet af sig og samles med familjen i en fritliggende *cottage* under grønne trær. Der er landluft og haver og græs om en, og dog er teatre, skoler, biblioteker blot nogle minuters billig fart undaf. Her mødes udvandringsstrømmen baade fra by og land. Disse vidtspredte, aabne landsby-byer med et hjerte af tætte, høie murbygninger, hvor ingen bor, er øiensynligen fremtidens bytype.

Til gjengjæld for nedgangen paa jordbrugets omraade har da naturligvis tilvæksten i antallet af lønnende beskjeftigede personer paa anden maade været saa meget større. Den har været mindre, end man skulde ventet paa det industrielle felt, blot fra 5.91 pct. i 1860 til 8.13 pct. i 1890, derimod betydelig paa handelens og samfærdselens omraader.

I 1860 var fordelingen af de tre vigtigste klasser af arbeidende mennesker — over 10 aar — saadan: Beskjeftiget ved jordbrug 14.74 pct., ved fabriker og allehaande industrielle foretagender 8.28 pct. og ved handel, samfærdselsvæsen, privat tjeneste og professionelt liv 13.70 pct. I 1890 var forholdet: i første klasse 17,48 pct.,*) i anden 10.74 og i tredie 19.74.

Samtidig med denne tiltagende beskjeftigelse har arbeidets pris stadig tiltaget, mens priserne paa livsfornødenheder og alle andre varer jevnt har faldt. Tilvirkningsomkostningerne har aftaget, og kjøbeevnen steget. Nye industrigrene er aabnet; arbeidet viser en tendens ei alene til at blive bedre lønnet og lettere opnaaeligt, men ogsaa til at blive lettere og behageligere at udføre. Det tunge arbeide væltes mere og mere over paa maskinerne, mennesket bliver blot den styrende intelligens. Det gjelder ei alene samfundet i det hele, men ogsaa den enkelte arbeider. Det er nu hans aand vel saa meget som hans haand, det kommer an paa, — intelli-

*) Nedgangen begyndte her først i 1870, da procenten var 20.78. — Der drives altsaa endnu mere jordbrug i forhold til folkemængden i de Forenede Stater end i 1860.

gens. Vi har fundet, at aandens udvikling øger haandens produktion, og med vort nuværende maskineri maa arbeideren være en intelligent mand. Arbeidet løftes praktisk op ved maskinernes hjelp, fra lastdyrets stræv til ledelse og forstaaelse. Selv den vanlige arbeider, smed og tømmermand, bliver noget af en kunstner. Kunstneren paa sin side vinder ogsaa ved denne udbredte dannelse og den smag og æstetiske sans, som dermed gaar haand i haand. Hans forstaaende publikum bliver større, hvorved atter alle evner fremfostres. De gamle kunstnere malte og skrev for de faa, de moderne for alle. Og dette betegner igjen en løftning af det hele samfundsliv, som tal ikke evner at udtrykke.

Meget vil ogsaa vindes, mener forfatteren, ved indførelsen af børnehave-principet (aandens og haandens, alvor og legs koordination) paa alle opdragelsens felter. Af interesse er det, at af 14,000 personer fra San Franciskos børnehaver er blot 1 nogensinde arresteret.

At der i de Forenede Stater temporært hersker en overfyldning af arbeidsmarkedet, tilskriver forfatteren en for stor og voldsom indvandring.

Han illustrerer det hele forhold paa følgende vis. Den almindelige mening er, at samfundet lader sig sammenligne med en pyramide. Nederst er de arbeidende klasser, toppen udgjøres af de rige eller af livets mest begunstigede. Mellem dem ligger der i horisontale lag klasse efter klasse af befolkningen. Lagene ligger horisontalt, — klasse over klasse. Pessimisterne holder paa, at der er en tendens mod pyramidens udfladning, — det vil sige de laveste lag udvides stadig paa bekostning af de mellemliggende, saa pyramidens spids kommer lavere ned.

I modsætning til pessimisterne, mener forfatteren, at statistiken viser, at pyramiden har en tendens til at omforme sig til en søile med vertikal lagstilling. Det vil sige toppen udvides stadig; flere og flere faar del i livets bedste ting, og de laveste, virkelig lidende lag skrumper sammen, idet befolkningen her stiger tilveirs. Og istedenfor at der ligger klasse over klasse, den ene faatalligere og bedrestillet end den anden (horisontal lagstilling), har vi den vertikale lagstilling, — ikke klasser, men et vertikalt skikt for hvert individ lige tiltops; en tendens, med andre ord, til at give hver mand leilighed til at stige saa høit og nyde saa meget af livet, som hans evner tillader.

At der ikke her er tale om at slaa sig tilro med denne tendens, men at den bør paaskyndes og udarbeides ved forstandig og energisk social reform, det har forfatteren ved sine tidligere i *Kringsjaa* gjengivne artikler vist. Der er her blot tale om at erkjende, hvad der er gjort, og ikke ensidig overdrive mangler og elendighed. Der er fuldstændig nok deraf alligevel.

Vi japanere.

(Efter **S. Kurino**, japansk gesandt i Washington, — i „*North. Am. Rev.*").

Forfatteren skriver væsentlig for at protestere mod to eurpæiske misforstaaelser af Japan og dets fremskridt.

Man har behaget sig med hidtil at betragte vort trediveaarige arbeide paa at gjøre Japan til en fuldvoksen nation blandt nationerne, som overfladisk og tildels planløs efterligning, siger forfatteren. Vore seire i den sidste krig har i hvert fald tvunget Vesten til den erkjendelse, at paa det militære omraade har arbeidet hverken været overfladisk eller planløst, men grundigt og gjennemført. Man maa medgive, at vi har skaffet os en god armé og en udmerket flaade. I krig vil man herefter respektere os.

Men saa falder man i en ny misforstaaelse og taler og tænker, som om vi havde ofret nogen særlig opmerksomhed paa vort forsvarsvæsen fremfor alle andre ting, som om vi havde sat vor kraft ind paa at skabe en armé og flaade, og som var derfor vort fremskridt her ude af alt forhold til vor øvrige udvikling.

Man tager atter grundig feil, som man vil opleve at se, mener gesandten. Udviklingen af et forsvarsvæsen, der kunde indgyde respekt og danne en mur om landets og folkets hjem og nationalitet, har blot været et enkelt harmonisk led i den hele udvikling. Den samme fremgang og det samme held vil gjenfindes overalt, — den samme grundighed og gjennemførthed. I 1872 havde vi 30 km. jernvei; nu er alle rigets kommercielle og industrielle centrer forbundne ved et jernbanenet, mens dampskibslinjer under japansk kontrol sætter øriget i fast og jevn forbindelse med alle store asiatiske fastlandshavne. Vor handel er firedoblet i løbet af de sidste tyve aar. Fabriker og industrielle anlæg vokser op paa alle kanter. Vore bomuldsfabriker forsyner allerede landet med sine produkter (raa bomuld indføres fra de Forenede Stater), og fabrikanterne er paa udkig efter nye markeder.

Og det hele er ingen planløs stykkevis udvikling, følgen af øieblikkelige impulser og nyhedsjægeri. Udviklingen er netop i et og alt foregaaet efter en vel gjennemtænkt plan — paa samme vis som det erkjendes, at tilfældet er med vort krigsvæsen. Planen lagdes i 1868, da Shogunen styrtedes, og Mikadoen gjenindsattes i sine fædres magt. Senere aar har blot uden forkortelse led for led iverksat den. F. eks. Vi fik i 1890 et parlament. Man har opfattet dette som halvciviliserede menneskers forsøg paa i en fart at tilegne sig civiliserede nationers styresæt. Planen til et parlament undfangedes i 1868. Den sattes først i virksomhed i 1890. Er det forhastelse? I mellemtiden forberedtes skridtet gjennem en række af sammenhængende administrative reformer og ændringer, og blandt andet ogsaa ved at indføre lokalt selvstyre med lokale repræsentative forsamlinger, i hvilke befolkningen vandt selvtillid og parlamentarisk øvelse og forstaaelse, forinden eksperimentet udvidedes til de nationale omraade. Og det skyldes vel netop denne planmæssige udvikling, at parlamentet, alle brydninger tiltrods, har vist sig som en for landet held-

bringende institution, der fra første stund af faldt naturlig ind i folkets stats-organisation.

Det hele udviklingsarbeide er i Japan blevet udført af en samling fædrelandssindede mænd, der fra første færd af har tænkt baade langt og dybt og siden arbeidet med utrættelig energi og udholdenhed paa at virkeliggjøre tanke for tanke.

Gesandten giver ogsaa et hug til de mangfoldige europæere, som efter et kort ophold i Japan udgiver bøger derom og paatager sig at skildre alle forhold, bedømme folkekarakteren og forklare de nationale foregangsmænds hemmeligste tanker. En af dem har nylig skrevet en meget opskrydt og indgaaende bog af denne art efter fem ugers ophold i Japan! Man maa undskylde os japanere, siger gesandten, at vi ikke kan tage disse skribenters velmente kritik og raad meget alvorlig. De skriver interessant for europæere, men de kjender lidet til Japan.

En amerikansk rapport om skolevæsenet.

(Efter **W. T. Harris**, de Forenede Staters Kommissionær for Oplysningsvæsenet, — i *„North. Am. Rev.“*).

I 1892 nedsatte det nationale lærerforbund en timandskomite for at tage under overveielse, hvad der kunde foretages for at gjøre den høiere undervisning mere virksom og rationel. Komiteen havde i opdrag at forsterke sig selv ved tilkaldelse af speciel sagkyndig bistand paa alle enkelte omraader. Chefen for Harvard universitet var komiteens formand. Resultatet, der forelaa færdigt i en i 1894 offentliggjort rapport (første oplag, der straks reves bort, var paa 30,000; siden er der solgt oplag paa oplag), tydede straks til at blive saa gunstigt og virksomt — det har allerede ført til reformens indførelse i stor udstrækning —, at lærerforbundet allerede i 1893 nedsatte en femtenmandskomité for paa lignende vis at tage elementær-undervisningen (de første 7 skoleaar) under overveielse. Denne komite afgav sin rapport iaar, og det er den, hvoraf et par punkter her skal omtales.

For nordmænd er vel det første punkt af mindre betydning. Det gaar nemlig blot ud paa at tale for, at de ældre skoler uden skilte klasser, og med en lærer for alle fag og for alle børn, overalt hvor det er gjørligt og saa snart ske kan, afløses af klassedelte skoler med faglig uddannede lærere. Dette er blot paany at betone en sag, der allerede er i jevn fremgang.

Men hvad der fremforalt karakteriserer rapporten er, at den overalt lægger an paa, at barnets interesse vækkes. Undervisningen skal blive

mindre mekanisk og mere psykologisk ordnet og ledet. Opdragelsen skal mere bestaa i at udvikle barnets evner og derved lade det absorbere kundskaberne, end simpelt hen i at fylde en vis portion viden i det. Der skal tales mere end hidtil til følelsesliv og til fantasi og indbildningskraft. — Literatur skal saaledes faa en langt større og mere fremskudt plads end hidtil og det delvis paa bekostning af den tid, der før er lagt paa det rent mekaniske eller grammatikalske sprogstudium. Literaturen skal optages som fag, ikke som puggefag, men som literatur; ikke henvendt til erindringsevnen, men til barnets følelser og fantasi. — Og samme tanke gaar igjennem alt.

At vinde barnets interesse kunde sættes som motto over den hele rapport. I forbindelse dermed har begge de nævnte komiteer anbefalet udvidelse af de valgfrie fags omraade, særlig naturligvis inden den høiere undervisning, men ogsaa udstrakt til den elementære i nogen grad.

Et tredie punkt i rapporten, der vel ogsaa har liden interesse for os, angaar overveielserne om, hvordan man skal blive kvit politiken og politikernes indflydelse i skolevæsenet. Det anbefales, at i byerne den valgte borgermester skal udnævne under eget udelukkende ansvar en skolekomite paa 10 eller 15 medlemmer, der bliver staaende i fem aar, mens borgermesteren selv gjerne blot vælges paa to aar. Ved da at ordne det saa, at en del af komiteen fratræder hvert aar, og ved at øve streng kritik over udnævnelserne, haaber man at kunne faa politisk indflydelse banlyst. Komiteen skal saa vælge en skoledirektør, der bliver staaende i 5 aar, og denne med komiteens bifald ansætte en dygtig fagmand til inspektør paa 5 eller 10 aar. Overalt søger man saaledes at ordne det, at man faar en enkelt mand at holde sig til, at en bliver ansvarlig for alt, hvad der sker, forat ikke den ene skal kunne dække sig bag den anden og kontrollen derved blive vanskelig. Man vil intet upersonligt komitestyre.

Videre giver komiteen en redegjørelse for, hvad der efter dens mening bør læres, og for hvorledes det bør læres, og samtidig søger den at forbinde alle fag til en enhed, — ordne undervisningen til et naturligt system med sit centrum, saaledes at det ikke længer bliver et usammenhængende kaos af specielle fag.

Alt skal begynde i barnets interesse og nysgjerrighed og i barnet selv. Det skal selv være den hele undervisnings centrum. Hele fagkredsen skal sprede sig naturlig ud fra det i alle retninger. Man skal tage fat paa alt saa at sige fra den nære ende, og ikke fra den fjerne; heller ikke begynde f. eks. med geografi som et abstrakt, fjernt, barnet uvedkommende, teoretisk opkonstrueret system. Den geografiske undervisning skal begynde med nærmeste fjeld og naboby og hage sig fast til, hvad barnet spiser og klæder sig med. Nysgjerrigheden skal først vækkes

efter, hvorfra dette og hint kommer, som frugt, fødemidler, legetøi, klæder. Derved føres man helt naturlig ud til beskrivelse af andre lande. Lidt efter lidt og altid i en naturlig, ikke teoretisk orden, skal saa de geografiske ideer bibringes barnet, — afstande, landes størrelse, hvad der adskiller lande, samfundsordning, statsforfatninger, nationalitet, racetræk, forskjelligheder i klima, i jordbund osv. — Først naar man saaledes har samlet materiale, — kjendsgjerninger — og vakt nysgjerrigheden efter at overse det hele, se orden i det, begynder man at trække de systematiske linjer. forenkle og udvide, og gjøre kundskaben ordnet og fuldstændig. Videre skal saa andre fag naturlig udfolde sig af den geografiske undervisning. Geologi, botanik, zoologi og astronomi skal vokse ud af den, saaledes at sammenhængen med barnets kjendte virkelighedsverden aldrig brister.

Paa lignende vis skal man gaa frem med historien. Ikke begynde med skabelsen og de gamle ægyptere; men arbeide sig bagover fra vor egen tid. I Amerika skal man saaledes begynde med at omtale samfundet som det er, knytte den første undervisning f. eks. til frihedsdagen, 4de juli. Først give forstaaelsen af hvad samfund, nationer, fædreland og historie er. Saa skal man tage op fædrelandets historie — altid henvendt ei blot til hukommelsesevnen, men til fantasi og følelser —, indtil man naar de naturlige tilknytningspunkter til verdenshistorien; disse skal saa nyttiggjøres til at kaste blikket ind i den sidste og vække nysgjerrigheden paa det felt. Videre skal man saa paa samme vis tage Englandshistorien — moderlandets —, indtil den europæiske historie løber i ét og gaar op i den romerske. Saa tager man her et holdepunkt og følger de andre staters udvikling gjennem tiderne, udfylder de huller, som den tidligere undervisning havde efterladt paa dette felt, — og faar saaledes en oversigt over Europas historie siden Roms fald. Dernæst tager man fat paa Romerriget og føres derved efterhaanden naturligt over til Grækenland. Der finder man igjen tilknytningspunkter til den ægyptiske og asiatiske historie. Og saa til slutning repeterer man samlet, systematisk og kronologisk tilbage igjen den hele verdenshistorie med fædrelandshistorien som et led i den. *)

Alle fag ordnes i fem grupper, eller rettere der opstilles fem hovedfag, under hvilke alle tvungne og frivillige fag lader sig indordne og skal indordnes som integrerende dele. De fem er: 1) Grammatik — eller studiet af vort sprogs love og bygning, tilegnelsen af meddelelsesmidlet for al viden og alt følelsesliv. — 2) Literatur — studiet af kunst i sproget, og væsentlig af den sum af menneskelig aand, der i sproget gjennem

*) Ideen er ingenlunde ny og dens tyske ophavsmænd faar fuld anerkjendelse i rapporten: men det bliver vel først efter denne rapport, at den kommer til at blive realiseret i større udstrækning. *Red.*

tiderne er nedlagt. — 3) Matematik — studiet af den materielle verdens love, og af de paa rummets og tidens natur beroende love. — 4) Geografi — studiet af vor verden som den er, den naturlige og den menneskelige. Geografien skal da senere paa den ene side forgrene sig i geologi, botanik, zoologi, meteorologi og astronomi, og paa den anden i antropologi og samfundslære, økonomi og politik. — 5) Historie — studiet af vor slegts udvikling paa alle felter. Selvfølgelig anbefales det, at der her lægges mere bræt end hidtil paa at skildre institutioners oprindelse og vækst. —

Videre udvikler komiteen, at et fags nytte som opdragende og udviklende middel let kan tabes ved, at man holder paa for længe med det, hvorved interesse og nysgjerrighed tabes. Man maa altid erindre, at nysgjerrighed og interesse er størst i begyndelsen, og udnytte denne kjendsgjerning. *) Naar interessen slappes, bør det lægges tilside. Man har ved psykologiske maalinger søgt at bestemme et fags normale nyttetid, eller det tidspunkt, da det ophører at blive udviklende og bliver døsende og hindrende. For matematik har man fundet, at aritmetiken bør afløses af algebra to aar tidligere, end det hidtil har skeet. Aritmetiske metoder maa ikke benyttes, hvor algebraiske er lettere.

Ligeledes foreslaar komiteen, at modersmaalets grammatik skal lægges tilside efter det syvende skoleaar og afløses af fremmede sprog, fransk, tysk eller latin, — helst det sidste, tilføier komiteen.

I det hele skal den saakaldte høiere undervisning begynde at indflettes i det syvende og ottende skoleaar, hvorefter den elementære bortfalder.

Observatoriet i Vatikanet.

(Efter J. A. Zahn i „*Cosmopolitan*“).

Det var ei alene, fordi astronomien er en i sig selv fængslende videnskab, at den tidligere med iver studeredes af geistlige og lærde. Ved siden af den løftelse, man vistnok fandt i at betragte stjernehvælvets undere, var der saaledes ogsaa rent praktiske hensyn, der bevægede autoriteterne i Rom til at opmuntre til studiet af himmellegemerne.

*) Jeg mindes, og mange andre gjør vistnok det samme, hvorledes historieundervisningen i skolen ganske forfeilede sit maal ved at udtværes og udhales. Mange læste lærebogen igjennem et par gange tidlig i skolen og tilfredsstillede derved sin nysgjerrighed. Derefter at skulle gaa over det samme op igjen og op igjen i bitte smaa portioner, var jo nok til at bringe en til at hade historie — i skolen. *Red.*

Først blandt disse var trangen til en tidsregning og nødvendigheden af nøiagtig at kunne bestemme tiden for de forskjellige kirkehøitider i aaret. Allerede saa langt tilbage som Polykarps tid, i det andet aarhundre, stredes man om, paa hvilken tid paasken skulde feires. Spørgsmaalet blev gjenoptaget af pave Leo den store og senere af Nikolaus V, Sixtus IV og Leo X, men uden tilfredsstillende resultat. Først i 1582 blev striden bilagt, da Gregor den XIII fremlagde den forbedrede almanak og gjorde den gjældende over hele den katolske verden.

Den bygning, i hvilken det for den gregorianske kalender tilgrundliggende arbeide blev udført, udgjør en del af den umaadelige sammen-

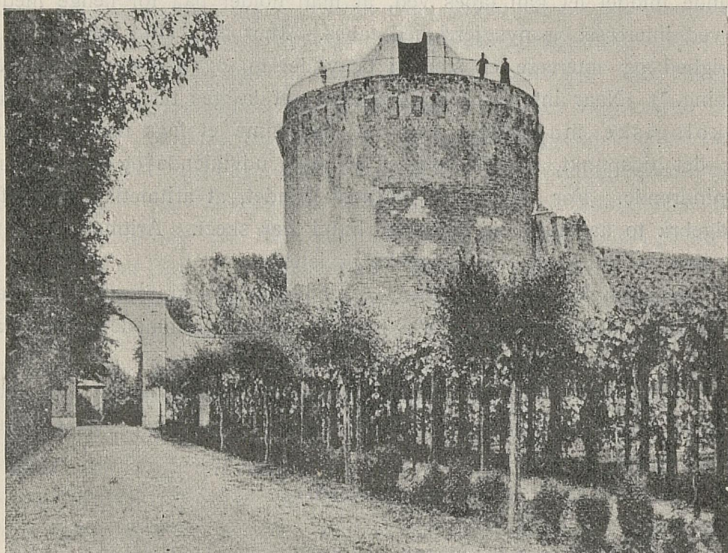

Leoniner taarnet.

hobning af bygninger, der er kjendt under navnet Vatikanet. Den høieste del af bygningen kaldes til ære for grundlæggeren, Gregor den XIII, det gregorianske taarn. Sammenhængende med biblioteket og i virkeligheden en fløi af det pavelige slot, hæver det sig betydelig over de tilstødende bygninger.

Det er et stort og massivt bygverk, der indeholder mere end et snes rummelige værelser, og er i enhver henseende vel skikket for astronomiske øiemed. Det værelse, i hvilket almanakken blev udregnet, er vedligeholdt i væsentlig samme stand, hvori det var paa Gregor XIII's tid. Det er merkeligt ikke alene paa grund af sin størrelse, men ogsaa paa grund af de skjønne freskomalerier, der pryder vægge og tag.

Skjønt disse malerier allerede er flere aarhundrer gamle, er de ud-

merket vel vedligeholdte og staar paa høide med de øvrige kunstverker, der giver Vatikanet et saa enestaaende præg.

Efter fuldendelsen og offentliggjørelsen af den gregorianske kalender undergik vatikanobservatoriet talrige forandringer. Det arbeide, der var begyndt under saa heldige auspicier og hvortil der var stillet saa store forventninger, blev lidt efter lidt forsømt og omsider nedlagt. Instrumenterne manglede tilsyn og blev lidt efter lidt fjernede, og i løbet af kort tid var der intet uden selve bygningen tilbage. Mange anstrængelser blev gjort til forskjellige tider, specielt under Pius VI og Pius VII, for at bringe observatoriet tilbage til dets gamle stand; men de alvorligste bestræbelser ledsagedes kun af delvis held.

Det var forbeholdt Leo XIII at fuldføre verket. Forat ikke obser-

Stjernetaagen om Orion.

vatoriet for anden gang skulde udsættes for saadanne omvekslinger, som tidligere havde fundet sted, udstyrede pave Leo det med en tilstækkelig stor egen kapital til at kunne klare alle løbende udgifter. I nærheden af det gregorianske taarn lod han indrette en hel række værelser til modtagelse af en stor heliograf med tilbehør. Dette instrument, der bruges til at fotografere solen, er en kopi af det apparat, som Janssen benyttede sig af i sit observatorium i Meudon. Ved siden af de værelser, der i det gregorianske taarn var reserveret meteorologiske iagttagelser, var der ligeledes anskaffet plads for saadanne undersøgelser i Vatikanets haver. Men den mest værdifulde tilvækst til det allerede eksisterende observatorium, var det berømte Leoniner-taarn paa toppen af vatikanhøiden. Dette taarn blev bygget i 848 af Leo IV til forsvar mod indrykning af saracenerne og er overordentlig vel skikket til observatorium, da det har hele horisonten fri.

Hvad soliditet angaar, kan dette ærværdige taarn sammenlignes med Cheops og Chefrenpyramiderne. Dets indvendige diameter er omkring seksti fod, medens murene ved grunden er ikke mindre end femten fod tykke. Denne bygning ligger omkring en kilometer fra det gregorianske taarn, og man har derfra den mest storslagne udsigt over den evige stad. Det er i virkeligheden fra dette punkt, at man alene ser St. Peters kirken, saaledes som Michel Angelo havde lagt planen til den og ønsket, at den skulde se ud fra alle kanter. Paa grund af en forandring i bygningsplanen, der var foretaget uden hans vidende og samtykke, viser nemlig den mægtige domkirke sig slet ikke til sin fordel fra forsiden af. Den maa sees bagfra, forat man skal faa det rette indtryk af dens linjer.

I disse dage er astronomerne i Vatikanet ivrig ifærd med at udføre sin del af det uhyre internationale kart med navnefortegnelse over himmellegemerne. I 1887 besluttede astronomerne over den hele verden, at tage et fotografisk kart over hele stjernehvælvingen. Dette umaadelige arbeide, der kommer til at bestaa af mere end firti tusen fotografier, blev fordelt paa atten af de bedste observatorier paa den nordlige og sydlige halvkugle. Hvert observatorium fik anvist en bestemt himmelzone. Den zone, der anvistes vatikanobservatoriet, omslutter den del af himmelkuglen, der falder mellem den 55^0 og 64^0 nordlig deklination. Hvert observatorium skal tage to fotografigrupper — den ene gruppe til himmelkartet og den anden til brug ved den nye katalog over himmellegemerne. Antallet af fotografier, hvert observatorium skal tage, beror paa dets beliggenhed. Det antal, der skal tages ved observatoriet i Vatikanet, beløber sig til 1040. Af disse er over fire hundre allerede færdige, og centralkomiteen i Paris har erklæret dem alle for at være udmerkede. Man har antaget, at der endnu vil trænges to aar til, før Vatikanets astronomer kan fuldende det hverv, som er dem paalagt. Som man let kan forstaa, gaar verket langsomt for sig. Fotografierne til katalogen og himmelkartet tages paa specielt tilberedte plader af seksten centimeters firkant. Forat enhver stjernes beliggenhed med nøiagtighed skal kunne bestemmes, overskjæres hver fotografiplade af en mængde fine linjer, der danner rette vinkler med hverandre, og for hurtig at kunne bestemme de utallige stjerners plads i katalogen, har brødrene Henry ved observatoriet i Paris opfundet et sindrigt instrument, der har faaet navnet macromicrometret.

Det gregorianske taarn er udmerket udstyret med instrumenter til undersøgelser af alle slags. Det er altid forsynet med de sidste prøver paa automatiske instrumenter, specielt alt, der henhører under meteorologien. Biblioteket er allerede ganske stort og tiltager hurtig i størrelse og betydning. Observatoriet modtager rapporter fra over tre hundre observatorier

paa alle kanter af den gamle og nye verden og sender som vederlag meddelelse om resultaterne af sit eget arbeide.

Leo XIII har som grundlægger af vatikanobservatoriet altid lagt for dagen den største interesse for det arbeide, som der udføres, og er altid rede til at gjøre, hvad der staar i hans magt for dets fremme. Jeg glemmer aldrig, om jeg derom tør tale, den begeistring, hvormed han omtalte sit *specula* — det italienske ord for observatorium —, eller den dybe interesse, hvormed han tog del i den astronomiske videnskabs fremgang. Han holdes fuldstændig à jour med det, der gjøres, og føler stor tilfreds-

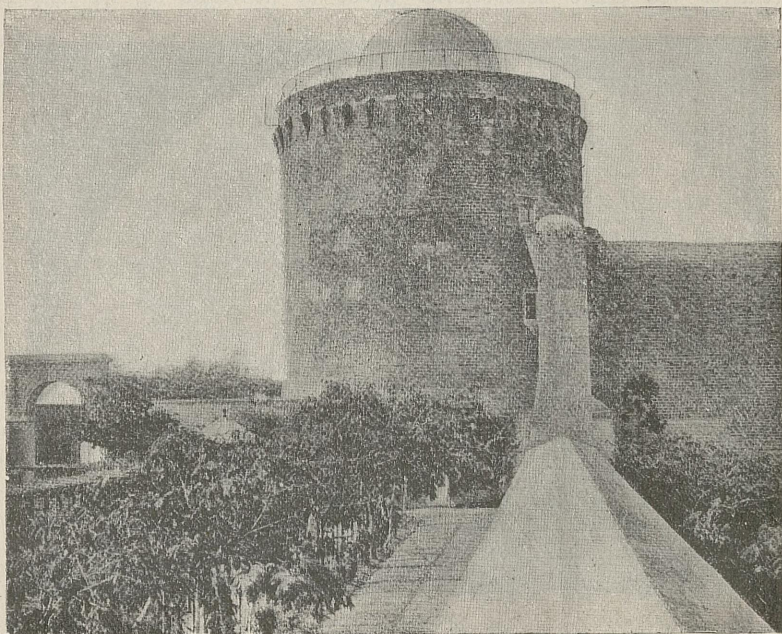

Det gregorianske taarn.

stillelse ved den kjendsgjerning, at *Specula Vaticana* var et af de første, der opfordrede til deltagelse i det internationale foretagende at optage et kart over alle himmellegemerne.

Da jeg talte til „Hans Hellighed" om at skrive om observatoriet, syntes han helt fornøiet.

„*Va bene*" — gjerne det —, sagde han; „jeg haaber, De finder, at det kan maale sig med andre observatorier."

Jeg svarede, at jeg havde besøgt de bedste i Europa og Amerika, og at jeg fandt, at vatikanobservatoriet fuldstændig stod paa høide med de bedste.

„Det glæder mig," sagde den ærværdige prælat. „Jeg interesserer mig dybt for observatoriet og det arbeide, der gjøres, og jeg vil meget nødig, det skal staa under de bedste observatorier i verden. Et ædelt studium er stjernevidenskaben; det kan ikke drives med for stor iver."

Men hvormeget end paven har gjort for observatoriet, kunde det dog ikke have vundet den anseelse, det nu nyder, om dets lærde og utrættelige direktør, Padre Denza, ikke havde været. Indtil døden for nogle maaneder siden pludselig afsluttede hans glimrende og virksomme løbebane, var den berømte barnabitermunk sjælen i observatoriet. Det var ham, hvem astronomer og direktører ved andre observatorier havde at henvende sig til, naar de

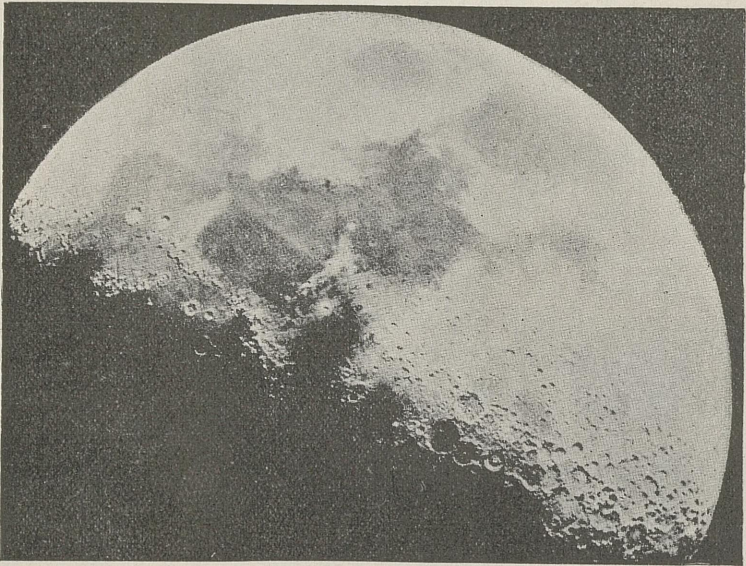

Maaneskiven.

ønskede oplysning angaaende det arbeide, man havde fore. Paa samme tid skarp matematiker, dygtig observator, taalmodig gransker og begeistret naturelsker, var han i ordets fuldeste forstand et ideal af en astronom og anerkjendtes ogsaa som saadan af sine kollegaer over den hele verden. Desuden var han i besiddelse af en umaadelig arbeidskraft og et opfindergeni, der vilde have gjort en anden mands lykke. Flere af de værdifuldeste og sindrigste instrumenter i observatoriet er opfundne af ham. Ved siden af alt dette var han en virksom skribent. Han var forfatter af talrige verker over astronomi, geodynamik og meteorologi og var desuden medarbeider af forskjellige videnskabelige tidsskrifter baade i Italien og andre lande.

Vicedirektøren ved Vatikanobservatoriet og padre Denzas' formodede efterfølger er padre Lais, der allerede har udmerket sig som en samvittighedsfuld og heldig gransker. Lig sin overordnede er han saavel en frugtbar skribent som en omhyggelig iagttager. Han er forfatter af mange verker af anerkjendt fortjeneste og blivende værd over meteorologi og astronomi.

Saa betydningsfulde som den arbeidende stabs verker end er for observatoriet, maa dog ikke han glemmes, der har gjort disse arbeider mulige. Efter et besøg paa observatoriet vendte jeg en aften tilbage fra Leoniner-taarnet, hvor jeg havde efterladt padre Lais ved hans yndlingsbeskjeftigelse — stjernefotografi. Jeg lagde veien gjennem den ensomme vatikanhave, hvor alt var taust og stille og passerede Peterskirken. Det var nær midnat, da jeg stod ved den ærværdige ægyptiske obelisk paa Piazza di San Pietro. Piazzaen var øde og forladt, men oppe i Vatikanet brændte endnu lyset i pavens studerværelse. Den mand benytter tiden. Siden han besteg st. Peters stol, har Leo XIII været utrættelig i sine bestræbelser for at tilveiebringe den naturlige og nødvendige alliance mellem tro og videnskab, — paa sin maade selvfølgelig. Men det er hans fortjeneste og et merke paa hans kirkelige statsmandsgeni, at han klart fatter, at religion og tro maa bringes i harmoni med den tid, hvori vi lever, med dens videnskab og rationelle tænkning, som med dens demokrati og folkelige styre. Og hans tro er dyb og vid nok til at begribe, at saadan harmoni maa være opnaaelig, maa være naturlig, siden det alt udgaar fra den samme guddommelige kilde og stræber mod det samme maal.

— Metafysik og etik. „Jeg“, siger professor Mackenzie, er ens Selv som handlende subjekt, gaaende ud mod verden, givende og skabende, delende al verdens liv og afspeilende alt. „Mig“, derimod, er ens Selv som betragtet objekt, et punkt skilt ud fra verdens samlede liv og gjort til gjenstand for speciel betragtning, interesse og arbeide. Der er saaledes to slags selviskhed, jeg-isme og mig-isme. Den første er berettiget, den er blot selvbevidsthed, selvfølelse, individualitet og er forenelig med altomfattende, selvhengivende kjærlighed. Den anden er den virkelige egoisme; den gjør enselv til centrum og maal for alt liv og al tanke og handling. Egeninteresse kan være af tre slags, selvisk (mig-isk), opofrende (kjærlig) og neutral. Min egen interesse kan samle sig om migselv, om andre eller om ting. — Der er igrunden tre slags Selv i os. Jegselv, den udstrømmende, bevidste energi; migselv, det punkt, hvor den strømmer frem; og fremdeles „jeget i anden potens“, ens „høiere Selv“, det som bryder frem i store øieblikke, i heltemodige handlinger, i manende idealer og tvingende pligtfølelse.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under „Redaktørens sofahjørne“.

Kringsjaa.

Kristiania, 24. mai 1895.

Telegrammer melder netop, at loven om skat paa indtægt af den **amerikanske høiesteret** er blevet erklæret grundlovstridig. Betydningen af dette telegram er, at loven er blevet optaget til fornyet prøvelse af retten og i sin helhed erklæret grundlovstridig. Thi som af *Kringsjaa* før meddelt, er der forlængst ved den første prøvelse faldt dom om, at dens væsentlige del er ukonstitutionel og derfor ugyldig. Ved den kjendelse var loven i virkeligheden allerede blevet ubrugbar. Stemmerne i høiesteret faldt da saa, at der var 6 mod 2 for at erklære den grundlovstridig. i disse punkter, mens retten stod 4 mod 4 i spørgsmaalet om lovens konstitutionalitet som helhed. Ved en fornyet prøvelse (formodentlig for af afgjøre om den fastslaaede delvise grundlovsstridighed bringer den hele lov over i samme klasse) kom saa en ved første prøvelse fraværende dommer til med den følge, at den hele lov nu er underkjendt og dermed ugyldig. Domstolen har mødt den med sit absolute veto. Fra afgjørelsen er der ingensomhelst appel. Intet flertal kan ændre den; kun en grundlovsforandring kan gjøre det. —

Grunden til rettens afgjørelse er denne: Loven paalægger direkte skat paa indtægt til unionsregjeringen og udligner denne skat i Unionens navn. Retten erklærer, at ifølge grundloven har unionsregjeringen ikke berettigelse til at paalægge en saadan skat. Grundloven opregner kun visse rettigheder, der overdrages den nationale regjering, mens rettigheder, der ikke saaledes er den bestemt overdraget, forudsættes ikke at tilhøre den; de hviler fremdeles hos folket eller hos enkeltstaterne og kan blot overdrages ved en af folket vedtaget grundlovsbestemmelse. Blandt de i grundloven nævnte rettigheder, der er overdraget unionsregjeringen, findes ikke retten til direkte at udligne en saadan direkte skat paa indtægt. Enkeltstaterne kan paalægge en saadan skat, men ikke unionsregjeringen. Loven maatte i tilfælde saa formes, at Unionsregjeringen udlignede skattebeløbet paa staterne og anbefalede disse at tilveiebringe beløbet ved indtægtsskat. — Den første kjendelse gik ud paa, at det blot er leieafgifter af jord, renter paa statspapirer og flere lignende indtægtskilder, som Unionsregjeringen ikke direkte kan beskatte. Men da denne kjendelse unddrog fra beskatning netop de største formuer og gjorde enhver rimelig ligning umulig, var allerede dermed lovens skjæbne afgjort.

Den amerikanske stat er som bekjendt grundlagt paa det princip, at al magt hviler hos folket, og at staten blot har den magt, som folket ved bestemt beslutning gjennem grundloven har overdraget den. Det er domstolens og specielt høiesterets opgave at vaage over, at staten aldrig overskrider dette sit magtomraade. Den skal værne om individets ret overfor staten. Den er den „sociale kontrakts“ vogter. Og som saadan har den kasseret den nævnte skattelov. Kongres og præsident havde overskredet grænserne for sin magt og vistes derfor tilbage; deres beslutninger var uden værdi i samme øieblik, som retskjendelsen faldt.

Paven har udstedt en skrivelse til det engelske folk, hvori han med megen smiger over dette folks paa protestantisme opfostrede dyder, søger at overtale det til at vende tilbage til kato-

licismen. Paven er en driftig mand, men han forstaar neppe de forhold og den tankegang, der lægger en kløft mellem katoliker og protestanter. Skrivelsen har vakt liden opmerksomhed udenfor katolske kredse. Protestanter finder i den et vakkert tegn paa tidens voksende toleranse og humanitet. De læser sig gjennem den til en klog og human kirkefyrste med et godt gjerte. De er villige til at række ham haanden til venskab og praktisk samarbeide; men til hans raad om at vende tilbage til den katolske kirkes autoritetsdyrkelse har de blot et godmodigt, hovedrystende smil.

Den **tyske regjering** og specielt keiseren selv har lidt et knusende parlamentarisk nederlag ved de saakaldte „omstyrtningsloves" (haarde undtagelseslove, nærmest rettede mod det socialistiske parti, men i virkeligheden anvendelige mod al borgerlig frihed) fuldstændige forkastelse i Rigsdagen. Ogsaa paa skattevæsenets omraade tilføiedes der regjeringen et nederlag. Udfaldet bliver sandsynligvis aarsag til et nyt kanslerskifte inden ret lang tid. For det socialistiske parti er det selvfølgelig en glimrende seir.

Den europæiske kommission, der har **Armeniens** forhold og fremtidige sjæbne under behandling, holder endnu sine beslutninger hemmelige, men det antages, at de i hovedsagen gaar ud paa europæisk kontrol over tyrkiske embedsmænd indsatte af sultanen, samt paa, at en del af distriktsguvernørerne og politiet skal være kristne eller armenere. Resultatet synes helt utilfredsstillende og vil, mener engelske blade, der bebreider lord Rosebery det daarlige udfald, retfærdiggjøre en opstand i Armenien. En saadan vil formodentlig støttes fra Rusland. Og enden paa det hele tør derfor blive, at Armenien faar indre selvstyre under russisk overhøihed. Det kunde, mener det konservative blad *Spectator*, været undgaaet ved, at England bestemt havde krævet, at landet skulde gjøres praktisk, om ikke nominelt uafhængigt.

Det **østerrig-ungarske** monarki har havt en kanslerkrise, idet grev Kalnoky efter at have havt magten i fjorten aar har traadt tilbage som de to rigers fælles udenrigsminister. Grev Goluchowski, en polak gift med en prinsesse Murat, er udnævnt til hans efterfølger. Fællesministeren faldt, fordi hans klerikale sympatier førte ham op i en skarp konflikt med Ungarns regjering og folk.

Angaaende forholdene i **Orienten** foreligger der endnu ikke helt greie oplysninger. Kun saa meget er blevet klart, at Rusland er rasende over udfaldet af demonstrationen og truer med at betragte Japan som en „uvenligsindet" nation. Det vil sige, at tsaren vil benytte den første gode leilighed til at kaste sig over Japan. Frankrig skal have garanteret betalingen af krigsomkostningerne. Ifølge de seneste telegrammer negter Kina at finde sig i magternes overenskomst med Japan; det vil ikke betale de øgede omkostninger, men foretrækker de oprindelige fredsbetingelser. Rusland skal ogsaa med held have intrigeret ved det koreanske hof for at tage med list og sluhed, hvad det ikke evner at tage med magt. Det heder, at den koreanske udenrigsminister skal have sluttet et forbund med Rusland, hvorpaa den japanesiske gesandt i Söul er reist hjem. — Kort sagt, stillingen derborte er nu mere broget end nogensinde.

Paa **Kuba** finder nok spanierne det ikke saa ganske let at kue opstanden. Det spanske styre skal være baade tyrannisk og korrupt, dog ikke værre, men kanske snarere bedre end i moderlandet. Saavel i Spanien som dog især i Italien gaar jo korruptionen inden styrelse og embedsverk udover alle græn-

ser for det trolige. Amerika (hvor de sidste aar forøvrigt har havt store fremskridt at vise og hvor befolkningen overalt reiser sig for at afryste en elendighed, som blot har kunnet eksistere takket være dens uopmerksomhed og taalmod) er i sit politiske liv næsten som den hvide sne mod den sorte jord, sammenlignet med, hvad der nu til stadighed berettes fra Italien.

I anledning et af vor dagspresse nylig modtaget telegram om at føreren for oprørerne paa Kuba — den saakaldte „præsident“ — er falden, er det værd at notere, at de fra Kuba udsendte regjeringstelegrammer allerede flere gange har dræbt ham.

I **England** har det foraarsaget en hel bevægelse, at et af underhusets medlemmer (lord Selborne) der nylig har arvet en peertitel med sæde i overhuset, ikke vil tage sæde i det høiere hus, men gjør krav paa ret og tilladelse til at forblive siddende som indvalgt medlem af underhuset. En kommission har dog dømt ham ind i overhuset.

I Wales vil vel snart statskirken være ophævet. Skotland har faaet et permanent udvalg i parlamentet til behandling af alle skotske sager. Udvalget bestaar af samtlige skotske parlamentsmedlemmer og tyve engelske.

Tiderne er fremdeles i bedring i de **Forenede Stater,** hvad der for en ikke ringe del skyldes Clevelands energiske og standhaftige finanspolitik.

Transvaal republiken er kommet op i en ganske betydelig krig med en indfødt stamme, der kan stille tolv tusen velvæbnede mænd i felten, — væbnede med europæiske rifler.

Kun for velhavende læsere.

Kringsjaa har tidligere omtalt et i staten New York indført praktisk og virksomt kulturmiddel, — „omreisende biblioteker“. De bestaar af kasser af udvalgte og kostbare bøger (50 eller 100), der fra statsbiblioteket kan laanes af bygdebiblioteker, læseforeninger og lignende ud over landet. Ideen er blot omtrent et aar gammel, men der er allerede 11,000 bøger paa „reise“. Kasserne bliver jo en art kulturelle „indremissionærer“. Det er blot saadanne verker, som falder vel kostbare for enkeltmand eller for smaa biblioteker, — første rangs verker, — der nedlægges i kasserne. Laanepriserne er blot beregnet paa at dække omkostningerne.

Nu har den driftige redaktør af *Review of Reviews,* Mr. Stead, indført ideen i England, idet han har sat den igang for egen regning og arbeider for den gjennem sin *Review*. For en ren bagatel kan man fra ham laane saadanne bogkasser af udvalgte verker. Da biblioteksvæsenet endnu er meget mindre udviklet i England end i Amerika, finder dog Mr. Stead det nødvendigt at give sine kasser et mere populært præg end tilfældet er i Amerika, hvor kommunebibliotekerne besørger det „populære“ læsestof.

Hos os burde vel denne institution være i ganske særlig grad at anbefale, idet vore fattige bygder og smaakommuner jo ikke paa lang tid kan tænke paa at skaffe sin befolkning den mere værdifulde læsning i

nogen større udstrækning. Blot et par saadanne kasser vandrende om fra bygd til bygd med tidens bedste tænkning og aandelige arbeide, maatte vel repræsentere et helt storverk. I Amerika, hvor man nu engang af al magt vil have det hele folk hurtigst muligt gjort delagtig i al tidens dannelse og viden, er bogkasserne en statsinstitution. Det burde de jo ogsaa være hos os. Men det vilde vel tage lang tid at vinde flertal i stortinget for noget saa nyt som dette, der muligens vilde forekomme mange som undværlig luksus. Skulde der derfor ikke være nogle af *Kringsjaas* mere velstaaende læsere, som vilde sætte en del penge ind paa et saadant foretagende hos os, — paa i hvert fald at faa én saadan kulturens „indremissionær“ sendt ud over landet? Det vilde hos os muligens vise sig hensigtsmæssigt at gjøre kasserne mindre, — paa 10, 20 og 30 bind. Skulde saa ikke nogen være villig til at give en saadan kasse? — Den blev altsaa at sende fra det ene bygdebibliotek eller den ene læseforening til den anden. Modtagerne er ansvarlige for bøgerne paa vanlige biblioteksvilkaar. Prisen for laan sættes saaledes, at den dækker fragt- og ekspeditionsomkostninger, samt giver et lidet overskud til fornyelse.

Heldigst vilde det jo være, om Universitetsblioteket kunde paatage sig dette arbeide; men det vilde kanske blive brydsomt og kostbart at ordne. Man kunde ogsaa faa en forlægger til at paatage sig ekspeditionen, eller *Kringsjaas* redaktion vilde med fornøielse, saalænge „missionærernes“ tal forblev lidet, paatage sig arbeidet med deres omsendelse, og ved tilkaldelse af kyndig hjelp faa kassernes indhold udvalgt paa bedste maade.

Er der ikke mænd iblandt os, som skulde finde, at der her bydes dem en udmerket anledning til at anvende nogle overflødige skillinger paa fædrelandets aandelige opdyrkning? — Redaktionen vilde gjerne høre fra nogen saadan, og staar til tjeneste med mere detaljerede oplysninger.

Forskjellige meddelelser.

Det er ikke altid mod og energi, ikke engang kruppske kanoner og Krag-Jørgensenske geværer, der i en asiatisk krig mod halvvilde folkeslag gjør udslaget. Mod og energi mangler heller ikke de angrebne. De kan kjæmpe som rasende, og kugler og bomber ænser de ikke. En vakker raket derimod kan vinde slaget. — Da saaledes kong Teodor af Abyssinien, hvis mod var vel prøvet, i sin høie klippefæstning Magdala, saa en raket falde foran sine fødder, sagde han: „Venter man, at jeg skal modstaa ogsaa den slags ting?“ — Et par timer efter havde han taget sit eget liv.

Under felttoget mod Chitral var de engelske fortropper ved en leilighed nær blevet overmandet. To tusen velvæbnede indfødte angreb dem pludselig midt paa natten, og nederlaget vilde været absolut, var ei i rette øieblik en saakaldet „stjernebombe“ blevet udskudt. „Vi hørte et skud,“ fortalte en af førerne siden, „og se, istedenfor kugler kom der et vældigt lys, der forandrede natten til dag. Vi anraabte alle Allah om at

afvende sin vrede fra os, og da det mægtige lys sluknede, flygtede vi alle over hals og hoved. Ikke engang vore prester havde et ord at sige." „Stjernebomben" viser et skarpt magnesiumlys. De indfødte, der er mahommedanere, tog det for et „tegn" fra himlen, der forbød dem at kjæmpe.

— Katolicismen i Japan. I 1549 landede Francis Xavier i øriget og femti aar efter talte den japanske katolske kirke 1,800,000 tilhængere. Men saa opstod der ved kristne adelsherrers intoleranse, kampe mellem jesuiter og franciskanere og ved protestantiske intriger en række forfølgelser, der næsten helt ødelagde den nye kirke, dog ikke før kristendommen havde vundet en lang række af japanske martyrer og døende trosvidner. I slutningen af det 17. aarhundre syntes kirken ganske udryddet. Men siden har man fundet, at kristendommen dog, trods alt, har holdt sig paa mange steder blandt befolkningen, skjult og uden prester eller organisation. Man har endog opdaget hele landsbyer, der har været kristne, — holdt sin kristendom fra Xaviers dage. Denne opdagelse førte imidlertid til nye forfølgelser. Siden 1873 har der været fred og frihed, og der er nu atter 45,000 katoliker mod 35,000 protestanter af alle sekter.

Teknisk kringsjaa.

— Damp- og elektriske baner er i fuld krig i de Forenede Stater. Elektriske baner er, som oftere omtalt, bygget parallelt med de gamle dampjernbaner paa længere strækninger og tager næsten den hele lokaltrafik fra de sidste. Dampen kan ikke konkurrere paa det felt. Dampbanerne sætter sit eneste haab til beskyttende lovgivning. En elektrisk bane gjør det krævede arbeide bedre og billigere. Hidtil er det væsentlig persontrafiken, som de elektriske baner har røvet; men nu begynder de ogsaa at gjøre indgreb paa godstrafikens omraade. Smaapakker vil de kunne tilvende sig ligesaa let som passagerer, og det er sandsynligt, at mange af dem ogsaa meget snart vil lægge an paa tungere godstrafik. Flere af de gamle jernbanelinjer har indseet det haabløse i konkurrencen og søger dels at kjøbe de nye elektriske jernbaner, dels at ombygge gamle lokale dampbaner til elektriske. — Det er jernbanernes fornemste organ i Amerika, som skriver saaledes. Rette vedkommendes opmerksomhed hos os henledes derpaa.

— Et interessant eksperiment er foretaget i staten New York. — Fonda, Johnstown & Gloversville-banen er en liden bane af lidt over firti kilometers længde. Den udgjør en del af et rigt system og har været en af dettes bedst trafikerede og mest lønnende grene. For to aar siden byggedes der er en elektrisk bane pallalelt med den. Dampbanens eiere var kloge nok til straks at kjøbe den elektriske bane og operere dem begge. Det er blevet gjort forsøgsvis i den hensigt at se, hvilket system

vilde vise sig mest fordelagtigt. Resultatet er, at al persontrafik nu er overtaget af den elektriske bane, mens dampbanen blot fører godstog. Omkostningerne ved den elektriske bane pr. togmil er en sjettedel af omkostningerne pr. togmil ved dampbanen. Motorvognene er 36 fod lange og har baggagekupe, røge- og damekupe. Motorerne er paa 30 h. k., men begge baners driftingeniør mener, at 50 h. k. og en kjørehastighed af 65 km. pr. time vilde vise sig mere fordelagtige. Han siger videre, at man godt med 500 volts spænding kan drive en 20 km. lang bane fra en eneste kraftstation, men ser ingen grund hvorfor ikke en spænding af 1000 volt skulde benyttes udenfor byerne. — Her har vi altsaa et nøkternt, upartisk og praktisk, toaarigt eksperiment og dettes resultater. — At dampbanen fører godstogene, betyder naturligvis ikke, at den elektriske bane ikke med fordel kan gjøre det, men kun, at her, hvor samme kompani engang har de to baner med tilhørende materiel, har man fundet den ordning for øieblikket heldigst.

— Et elektrisk kraftanlæg er under (fremskreden) udførelse i Kalifornien. Fem tusen hestekræfter skal overføres 38 kilometer fra et vandfald til byen Sacramento. Der skal benyttes en spænding af 10,000 volt til overførelsen.

Ny literatur.

Mons Lie: Streif. — H. Aschehoug & co.s forlag. Kristiania. 1894.

—«— Remeni. Forvaagede Nætter. En Fortælling fra Paris. (Samme forlag. 1895).

Hr. Mons Lie debuterede ind under jul med en liden rask bog, der bar den raske titel *Streif*. Og endnu før *Kringsjaa* har rukket at besigtige den, har den unge forfatter faaet et nyt arbeide fra haanden. Vi tager derfor begge bøger paa engang.

Streif er en samling af nyere og ældre, tildels før trykte skisser og novellestudier. Den ældste — den udmerket morsomme „En afgjørende stund" — ligger en 7—8 aar tilbage i tiden. Bogen aabnes med en række livfuldt formede stemnings-indtryk og -refleksioner, — dagbogsoptegnelser nedskrevne under „Overfarten til Australien". De vidner samtlige om en springsk fantasi og et let strømmende lune. Stilen er freidigt naturlig og uaffekteret. Betydeligere af indhold og følelse er „Hartvigs bedste ven", et rørende billede af en stakkels syg liden martyr fra skolens torturkammer, — „Frøken Schurr" og „Hos professor Sécard". Disse skildringer bæres af en øm lidelsesfuld medfølelse for de fattige forstødte i livet, de navnløse eksistenser, hvis lod blev hverdagens graa sorger og gustne glæder. Men forfatteren er langt borte fra klynk og klage. Tvertimod forstaar han ofte nok at fange de flygtige solstreif, som naar ogsaa dem, der holder til paa skyggesiden af tilværelsen.

Efter læsningen af *Streif* stod forfatterens billede endnu noget uklart for en. Bogen havde det fra-hinanden-faldende, brudstykkeagtige præg, som kom af, at det uensartede, af vekslende tid og rum forskjelligt farvede og stemte var sat op i samme nivaa. Men stemningstonen var overalt ren og ægte.

Remeni har sillet forfatterens personlighed i klart relief. Hr. Mons Lie er en god evnerig kunstner og et hjerte af guld. Vi spaar ham mange trofaste venner blandt publikum, naar blot d'hrr. strænge bevogtere af poesiens helligdom vil tillade ham at blive læst.

Remeni er en skumringsfantasi over motiverne: ungdom, kjærlighed, fattigdom, — en enkel liden melodi fanget udaf den overvældende symfoni af larm og pragt og glans, som heder Paris. Et blegt, lidet pigeansigt skimtet i forbifarten i en baggade og stillet ind — episodisk — i en ung gadefilosofs og musikants noget flagrende stemningsverden — — vi haaber, at denne dunkle, billedlige tale maa give ialfald en smule forestilling om bogen. Nogen indholdsangivelse vover vi ikke at give af et digt i prosa, der er som et langt, skjelvende violinstrøg. Et digt i prosa, hvorigjennem alle tungsindets toner hulker, men dæmpet af en sorglystig humor og en stolt diskretion, der savnes i mange digte i prosa. Jeg kjender ingen blandt de mange dyrkere af stemningens kunst i vore dage, der spiller saa varsomt paa sine strenge som Mons Lie. Og det vidner om en aandelig fornemhed, som ikke er altfor almindelig i vore unge literatur, — men ikke destomindre endnu høit vurderet af mange.

Carl Nærup.

Nordiske tidsskrifter.

Nordisk revy. Hefte 7—8. — *Friedrich Nietsche:* Till mistralen; *Asmodeus:* Göteborg och göteborgarne; *Ellen Key:* Ögonblicksbilder af europeisk målarkonst, den naturalistiska idealismen i Storbritannien och Tyskland; *Ludvig Meyer:* Unionssagen i Norge; *Klas Fåhräus:* Hr. Waldenstrøm och de badande kvinnorne; Musikrevy; *Georg Nordensvan:* En skizz af Maupassant; *Axel Wallengren:* Symbolismens messias i Sverige.

Ord och bild. Hefte 4. — *Ellen Key:* Från Goethes verld; *Karl Wåhlin:* På sjön; *Paul Meyer Granquist:* Marskalk och Madame Sans-Gêne; *Maurice Maeterlinck:* Interiør; *Tor Hedberg:* Maurice Maeterlinck.

Syn og Segn. Hefte 3. — *Ivar Mortenson:* Matløysa i Norig; *Halvar Bergh:* Ho Rangdi; *Per Sivle:* Katt og mus; *Marko Polo:* Asia for 600 aar sidan; *Hans Seland:* Domedag. Tanke og plan i skaparverket.

For kirke og kultur. Mai, 95. — *Anathon Aall:* Græsk aandsliv; *Bredo Morgenstierne:* Luksus; *A. Schøning:* H. Ibsen: Lille Eyolf; *P. Heegård:* Poul Martin Møllers religiøse udvikling; *O. S.:* A. J. Balfour's The Foundations of Belief; *Matias Skard:* Jesuiterskolen.

Nyt tidsskrift. 13. hefte. — *Einar Einarsen:* Guld og sølv; *Sigurd Ibsen:* Om samfundslære som fag ved vort universitet; *J. E. Sars:* Kristiania-Adressen; *Arne Løcken:* Poul Møller og Hegels filosofi.

Tilskueren. Mai, 95. — *G. Brandes:* Elisabeth og Essex; *Woldemar:* Udi Amors hecte; *A. Hein:* Upartiskhed hos doweren; *Ludvig Holstein:* Seks digte; *Martha Drachmann Bentzon:* Fra et ophold i de italienske Alper; *V. Møller:* Teatrene.

Jeg er kommet til det resultat, at folk aldrig blir gamle. Det er en feiltagelse at tro det, bare overtro, eller en af de barndommens og ungdommens illusioner, der svinder for aarenes erfaring. Der eksisterer ikke noget saadant som at blive „gammel“, — behøver ikke at gjøre det i hvert fald og gjør det heller ikke under normale livsforhold. Det er med „gamle“ folk som med den horisont, vi jager; vi kan aldrig naa dem; naar vi kommer did, hvor vi mente, vi saa dem, finder vi bare unge folk som os selv. De „gamle“ er altid langt foran os, langt væk, — en illusion. De eksisterer slet ikke; ikke mere end nisser og drauge.

Naturligvis er der folk med rynker i ansigtet og folk, som har faaet lidt stive ben af at bruge dem i en lang række af aar, folk, som ifølge kirkebogen har færdedes ganske længe her paa vor lille, hyggelige jord; men at derfor menneskene selv er blevet forandret, er blevet noget nyt og rart og kjedeligt noget, som man kalder „gammel“, det er ubetinget en feiltagelse. Menneskene forandres svært lidet med aarene, — uden rent fysisk. De faar en del færre tænder og en del færre haar kanske, men det er det hele. Aandelig talt er der eller behøver der ingen forandring at være. Det vil sige, de lærer jo en del, faar værdifuld erfaring, og under normale forhold uddybes baade hjerte og sind, fyldes det første med ømhed og medfølelse og det sidste med forstaaelse og viden; men det er jo ogsaa i grunden blot ydre forandringer. Selve kjærnen, selve mennesket, personligheden, hjertet, sjælen forbliver uforandret under alt dette, og altid „ung“, aldrig „gammel“. „Barnet“ bliver altid siddende igjen „i vor sjæl“, — udryddes aldrig. Det ler ud af hvert øie. Det er det, som gjør livet muligt her i verden, gjør det vakkert. Det er den virkelige, den dybeste personlighed i os alle. Jo bedre vi kjender en mand, desto yngre synes han os, desto yngre finder vi ham at være, til vi inderst inde og dybest nede i ham møder „barnet“. Og ilde gaar det og stygt bliver det, hvor ei det raad, Bjørnson giver i sit vakre digt, bliver fulgt:

Den største mand paa jorden
maa pleie barnet i sit bryst
og lytte selv i torden,
til, hvad der hviskes tyst.
Hvor tit en kjæmpe faldt med skam,
det barnet var som reiste ham.
Om dette ogsaa slaar sig,
det staar sig.

Alt stort, af tanken fundet,
i barne-glæde frem det skjød;
alt sterkt, af godt oprundet,
det barnets røst adlød.
Hvad skjønt som glimt i sjælen steg,
gav barnet i sin uskylds-leg; —
al verdens kløgt er siden
for liden.

Det er bare for den unge, at der findes „gamle“ folk, blot saalænge vi er under tyve, at vi kan indbilde os, at der er nogen væsensforskjel mellem os tyveaarige og den sekstiaarige. Den sidste ser os da saa værdig, stiv og tør ud. Men naar vi saa selv kommer op i aarene, opdager vi til vor forbauselse, at den sekstiaarige fremdeles er en —

aandelig talt — sprættende glad, livlig ungdom, rent barnlig ofte.

Jeg husker endnu tydelig de dage, da det først gik op for mig, at der sidder en ung, romantisk, livsglad, sværmelysten pige inde i „gamle“ koner paa seksti, sytti og otti. Jeg kjendte blandt andre meget godt en saadan livlig, ung pige paa mellem sytti og otti. Vi har sogar været ude i skoven og plukket vaarblomster sammen og byttet alleslags rare drømme. Hun er et af de „yngste“, livligste, friskest voksende mennesker, jeg for min del nogensinde har kjendt, — lidt vel ungdommelig-sværmende kanske. Hun havde forresten en fem, seks vakre og næsten lige saa „unge“ børn, og hendes mand var ikke stort ældre; men han havde slidt mere paa den legemlige udrustning, saa han var lidt stivere i benene end hun, dog ikke værre end, at han syntes godt om at klatre op et fjeld for at nyde udsigten. — En sønnedatter var i grunden den ældste i familjen; men jeg tror nok hun vokser sig yngre med aarene. Hun havde anlæg i den retning. Ingen kan jo gjøre for, at man bliver født gammel; men dør man ikke ung, er det for en væsentlig del ens egen skyld.

Jeg gjorde denne vigtige opdagelse paa den vis, at det en dag pludselig slog mig, at de mennesker, som jeg hele tiden havde gaaet og tænkt paa som ganske unge mennesker, unge piger og mænd, — tildels rent blottende unge, uskyldige stakler, som man maatte tage sig af og lede og raade, var allesammen folk paa 30, 40 og 50.

Det var især den kvindelige del af befolkningen, som forekom mig at forblive lige ung bestandig. Siden har jeg dog fundet, at der er liden forskjel i saa henseende, ja at mænd udviser en bestemt tendens til at vokse sig unge, at under normale (det vil sige gode, lyse, rummelige) livsvilkaar er en mand mere romantisk og sværmende, mere ideelt anlagt og mere ungdommeligt lys af sind, naar han er mellem 40 og 50, end han er i tyveaarene.

Jeg har endnu aldrig seet en „ung“ mand græde af glæde og begeistring over en tanke eller af længsel mod et ideal; men jeg har seet mænd (energiske yankee-forretningsmænd) med graasprængt haar gjøre det. —

Jeg tror aldeles ikke, at ungdomsaarene er de bedste. Det er en dum og grundig feiltagelse, at det saa skulde være. De har sine gode sider, bevares. De er slet ikke ilde. De er overmaade vakre og deilige. Men de er intet mod, hvad der kommer efter. Og rent absurd og stridende mod alle kjendsgjerninger er nu den gamle teori, at de unge har mest idealisme, romantik, finfølelse, sindsfriskhed, sværmende evne, evne til hengivelse og selvopofrelse. Det er aldeles ikke saa. Tvertom, uden at ville fornærme de unge (som jo heldigvis for dem bliver „ældre“ for hvert aar, der gaar), mener jeg, at det netop er saa, at ungdommen gjerne er lidt haard, ufølsom, lidt grusom endogsaa. Den mangler den dybere medfølelse, den ømmere medlidenheds evne, fordi den ikke har erfaret sorg, tab og lidelse, — livsbølgerne har ikke endnu brudt over den; den ved ikke, hvad ondt er, hvor forfærdelig smerten er, og den forstaar ikke vor indviklede menneskelige natur. Derfor bliver ofte dens velmente ord saarende og dens sympati som en sløv kniv i saaret. Og endog dens romantik og idealisme er lidt vel grovkornet og enkel, — over-

fladisk desuden. Den forsvinder saa let. Den har ikke slaaet rødder i det hele væsen. Den er bare arvegods fra fædrene, ingen egen vinding. — Det hele sind er jo enklere, grundere. Livet uddyber det, mangfoldiggjør det, forfiner det, mildner og modner det. Forstaaelsen bliver saa langt større, og sympati og følelse derfor dybere og vældigere. Den ældre mand kan ikke sværme for en abstrakt teori eller en matematisk formel saa let som den unge; men vis ham engang en ide, der staar i forbindelse med kjød og blod og lover at løfte vor virkelighed et trin høiere, og glædestaarerne kommer, og han er med med mandens hele kraft og udholdenhed. Han brøler ikke hurra, men han vender sine lommer, sætter skulderen til og giver uden bram og uden ord sit blod om fornødent. Giv mig de „ældres" stille, seige begeistring, hvor det gjelder at fremme en sag! — Og lad, som sagt, ikke de unge fornærmes. De bliver ogsaa „ældre" og dermed forhaabentlig endnu bedre mennesker en dag.

Den unges uskyldige uforstaaende grusomhed og mangel paa sympati kan ofte virke rent overraskende. Jeg har seet snille, varmhjertede, udmerkede tyveaarige piger af pur uvidenhed og uforstand rispe som med skrabejern i blødende saar. — Ofrene var „ældre" folk, som derfor forstod og tilgav, som gjorde kjæmpemæssige anstrængelser for ikke at lade de unge se, hvor meget ondt de i sin uvidenhed gjorde. Og alligevel gik vistnok disse unge om og næsten saa ned paa sine ældre ofre, beklaged dem, fordi de var „gamle" og mente, at det kun er i ungdommen, det menneskelige følelsesvæld flyder varmt og rigt! — Det være deres trøst, at de „ældre" formodentlig gjorde ligedan, da de var unge. Vi er ikke bedre i ungdommen nogen af os. Men vi vokser ud af det, som sagt.

Følelsesvældet — ja. Det er utvilsomt det, der bestemmer livets rigdom, varme, skjønhed og lykke. Alt andet er blot til for at rense og lede det. Og lige utvilsomt er det, at følelsesvældet er grundest i ungdommen og uddybes og fortættes med aarene. Vi er tykhudede i ungdommen, tykhudede og blinde. Vi farer gjennem Guds skjønhedsflammende verden uden at se, uden at ænse, uden at forstaa, uden at føle. I videre grad da. Vi ser saa lidet, — blot overfladen af ting. Thi vi ser aldrig mere i noget, end vi har evne til at se, udvikling og sjæl til at se. Og den unges sind er naturligvis temmelig tomt. Der er ingen dybe erfaringer der, som aabner dør paa dør indover i sjælen og fylder den med indsigt, med forstaaelse og med seende evne. — Prøv det! Gaa did, du var, da du var tyve, nu du er tredive, og du vil se tusen ting, du ikke før anet og se dybere i alt. Det, som før var en stenknaus, vil nu være et Guds herlige maleri. Det, du før ikke ænsede, vil nu varme din sjæl som det rigeste solskin og tø taarernes kilder op. Gaa ti aar senere endda, og blikket vil synke endnu dybere, omfatte mere, og sjælen fyldes med endnu mere varme og velbehag. „Hvilken periode af livet, holder De for den vakreste og bedste?" spurgte nogen den amerikanske dr. Channing. „Det syttiende aar," var svaret. Han var netop sytti. — Jeg for min del tror saadanne folk har talt sandt. Jeg har ingen tro paa dette, at livet er en jevn nedgang efter det tyvende eller tredivte aar, — hverken for kvinder eller mænd. Det vil sige,

jeg ved naturligvis meget godt, at det ofte er saa; men da er det vor egen skyld eller samfundsforholdenes skyld. Det er ikke det naturlige, det normale. Det naturlige er, at menneskene bedres, som de ældes, uddybes og vokser med aarene og naar sin største udvikling her dagen før døden. Og — med forlov — holder jeg for min del dette ikke bare som abstrakt teori og blind tro, men netop som frugt af iagttagelse. Jeg har fundet, at jo mere livsforholdene nærmer sig det naturlige og normale, det vil sige jo mere de bedres, jo lysere og friere de bliver, desto mere arter livet sig som jevn og ustanselig vækst. Jeg har seet det, gudskelov. Og hvad man har seet, falder det let at tro.

Jo trangere forholdene er, desto før naaes den grænse i livet, da flertallet af mennesker begynder at gaa nedad bakke. I mahomedanske lande og blandt vilde og halvvilde folkeslag, hvor kvindernes liv begrænses af haremets eller teltets vægge, og hvor det henløber i ideløst slid eller i en sanselig ofren til mandens begjær, der er kvinderne „gamle“, naar de er tredive, og endog før de er tredive. Paa den anden side har jeg, som sagt, i sjelden lyse og rummelige samfundsforhold mødt kvinder, som var unge af hjerte og sind i sytti- og ottiaars alderen, og under samme forhold er det en kjendsgjerning, at endog den ydre, fysiske skjønhed holder sig umindsket til langt op i aarene og sjelden helt forsvinder. Sekstiaarige koner kan være meget vakre endnu og se ganske unge og friske ud, trods hvidt silkeglinsende haar.

Og hvor mandens liv blot er slid, uden aandeligt liv, uden høiere, renere glæder, bliver han ogsaa snart gammel, — virkelig gammel. Der taber han ikke blot haar og tænder, men ogsaa hjertelag og sindsfriskhed. Der bliver han mere skeptisk og kynisk med aarene, mere egenkjærlig og trangbrystet. Der skrumper og synker sjælen sammen samtidig med legemet. Men jo rummeligere og lysere forholdene bliver, desto længer ud i livet rykker den grænse, da han ophører at vokse og begynder at blive „gammel“. Vil nogen negte, at det er saa? Kan ikke enhver derom let overbevise sig, blot ved at iagttage forholdene inden forskjellige samfundsklasser og under forskjellige livsbetingelser?

Gjør nu forholdene endnu rummeligere, naturligere, friere, lysere, gunstigere, og grænsen vil stadig rykke længer ud, — fra tredive til firti, fra firti til femti, fra femti til seksti, fra seksti til sytti, o. s. v., til ideale, det vil sige helt naturlige og normale livsforhold giver os et liv, der betyder det samme som vækst indtil dødens komme.

Det er overdreven slid, kamp, bitterhed, forkuethed, ængstelser (ikke arbeide og livets naturlige sorger og skuffelser) og ikke aar, der „ælder“ os, aandelig talt. Og selv de kan overvindes. Om hundre aar vil folk danse, naar de er otti, og eie al den sindets ungdom, der følger danselysten og danseevnen.

Det er en af de sørgelige ting i verden, som den er, at vi saa ofte ser alderen ødelægge en mand. Der er jo dem, der vokser sig sneversynte og sneverhjertede, tørre og mistroiske med aarene. Al følelse, al tro i dem tørrer ind. De bliver mere og mere materieltsindede. Og deres hvide haar danner ingen ærens krone, men ofte heller et gravmæle over en udslukt sjæl, en ødelagt personlighed.

Desværre saa er det ofte. Men

saa behøver det altsaa ikke at være. Det er unaturligt. Isteden skulde hjerte og sjæl vokse med aarene, syn og følelse vandre videre og videre, sindet blive mere og mere ideelt, aandeligt; personligheden, sjælen vokse sig større og mægtigere, som det legemlige hylster ældedes og aftog i styrke. Og saa er det altsaa ofte, — oftere, desto friere og naturligere livsforholdene er. Jeg har en god ven over sytti, som visselig er ligesaa ung paa sind og hjerte som nogen ung student, men ungdommen har faaet en større personlighed, en fastere karakter, en større aand og forstaaelse at have sin bolig i. Og jeg fulgte til graven en mand, som var henved otti. Han var begyndt at ryste stygt og faldt legemlig svært (og pludselig) sammen de sidste par aar. Hukommelsen svigted ogsaa, og hjernemaskineriet gik tungt og knirkende. Men ung var han ligevel som en tyveaaring. Det tog ham lang tid at faa udtrykt sine tanker og følelser paa det sidste, og derfor prøvede han helst ikke paa det; men hans sjæl hilste dagens lys og glædede sig ved alt, verden eied af vakkert og deiligt, lige saa fuldt som i „ungdommens vaar“. Hans haand var altid aaben, og hans hjerte altfor ømt, og der fandtes ei det ord eller den tanke, der stiled mod hvad der syntes ham vakkert, paa hvis seir han ikke troede absolut og blindt, og for hvilken han ikke vilde givet al den rest af kraft, hans legeme eiede, med glæde og med taknemmelighed.

Det er bare overtro og uvidenhed det, at folk bliver „gamle“. Spørg Gladstone med sine 85 aar! Spørg den engelske teolog dr. Martineau, der med sine nitti skriver det skarpeste og vægtigste indlæg om Balfours nye, merkelige bog, og forøvrigt holder de store tidsskrifter à jour med indgaaende kritik over alt nyt paa teologiens og filosofiens omraader. End ikke Bismarck er jo blevet gammel endnu, skjønt han næsten burde være blevet det.

Nei, er man ikke født gammel, saa er det ikke saa let endda at blive det.

Notitser.

— *De Forenede Stater* er begyndt at udføre uldvarer til England og gulvtæpper til Orienten.

— Den største teleskoplinse, der for tiden eksisterer, er netop med held forfærdiget. Den tilhører et metodistuniversitet i Washington. Diameteren er 62 tommer og vegten 2300 pund.

— Et af de amerikanske universiteter modtog paa en dag gaver til et beløb af 4,800,000 kroner, nemlig 3,700,000 fra en mand til en ny bogsamling og resten fra en anden mand til en ny bygning.

— Reformer i kommunestyre skal faa sit eget specielle organ i de Forenede Stater i form af et i Filadelfia udkommende ugeblad. Dets opgave vil blive at lede en bevægelse for udryddelse af politik og korruption i kommunestyret hele landet over, og for dettes grundlæggelse paa rene forretningsprinciper.

— *Mark Twain* tabte for en tid siden hele sin formue. Han arbeider nu som en helt paa at gjenvinde det tabte. Han har saaledes netop underskrevet en kontrakt for en foredragsturné hele den engelsktalende verden over. Han skal

forresten være en meget maadelig foredragsholder.

— Mrs. Peary skal holde en række foredrag over arktisk liv. Indtægten skal gaa til at udruste en ekspedition for at bringe løitnant Peary hjem igjen.

— 300,000 kvinder i de Forenede Stater tjener selv direkte, hvad de lever af. Mange af dem bidrager naturligvis til mandlige slegtninges underholdning. Gifte kvinder, hvis arbeide aldrig regnes og hvis „fortjeneste“ ved at holde hjem og husholdning gaaende, aldrig udbetales, er naturligvis ikke medregnet i dette tal.

— Professor Berthelot har ved behandling af *argon* opnaaet en fluorerende substans af gulgrøn farve og med et spektrum, der ligner nordlysets. Han slutter heraf, at nordlyset skyldes fluorerende materie afledet fra luftens *argon* under elektriske udladninger.

— Australien har et *brændende fjeld*, 1820 fod høit. Det begyndte at brænde før de hvides ankomst. Det antages, at der under det ligger store kullag, som af en eller anden grund har fattet ild.

— Den seilbaad eller *yacht*, der skal repræsentere Amerika i den næste engelsk-amerikanske kapseilads koster eierne 3/4 mill. kr. Dyr seilbaad.

— *Kunstig bomuld* laves som bekjendt af træmasse. Den bliver ikke fuldt saa sterk som den virkelige bomuld, men meget billigere og har i tøier et meget godt udseende.

— I *telefoneiendom* ligger der nu i de Forenede Stater alene en samlet kapital af 287 millioner kroner. Der er henved 640,000 km. traad i brug.

— Der er i Amerika netop dannet et stort nationalt *telefonkompani* af storkapitalister (Standard Oil kompaniet er ogsaa med), med det maal at lægge et sammenhængende, systematisk telefonnet hele landet over og sætte en ensformig pris af 90 kroner pr. aar for telefon for den hele Union, — land som by. — Telefonen har hidtil været temmelig dyr i Amerika, grundet paa de netop nu udløbne patenter, der hidtil har gjort foretagenderne til et monopol.

— En engelsk ingeniør foreslaar en jernbane til toppen af *Mont. Blanc.* Den skulde have en tunnel 7½ km. lang og koste 5½ millioner kroner.

— Professor *Berthelot* har fundet, at *argon* forbinder sig med *benzin.* Gassens navn, der betyder „passiv“ synes saaledes ikke helt passende.

— En tysker, løitnant von Goetzen har opdaget og seet Afrikas eneste vulkan, Kirenega. Fjeldet er 3,300 meter høit og 1½ km. i tversnit. Ved vulkanens fod ligger søen *Kim*, om hvilken Stanley rygtevis hørte. Den udgjør det sidste led i den række af „Nilens kilder“, som saa længe søgtes. Den er af størrelse næsten som Prins Albert sø og sender sit vand gjennnem Rusisifloden ud i Tangjanika-søen.

— *Benjamin Kidds* bog *Social Evolution* skal i Amerika udkomme i en billig folkeudgave lil 1 krone. I England koster den 10.

— *Swinburne,* oplyses det, er 58 aar gammel, fem fod høi, har et spøgelseagtigt ansigt og tykt, uredet haar.

— I en anmeldelse af *Lille Eyolf* udtaler *London Times'* literære ugeudgave, at ifald Ibsens personer er tegnet efter livet og Norge befolket af den slags mennesker, maa udlændinger føle sig taknemmelige over ikke at være nordmænd og over ikke at behøve at leve i Norge.

— Telegrafkabelen mellem *Skotland* og øen Mull blev nylig afbrudt; men jevn telegrafforbindelse vedligeholdtes den hele tid over det mere end 3 km. brede sund u d e n t r a a d ved elektrisk induktion eller resonnants.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

Redaktør: H. Tambs Lyche.

BIND V. 15. JUNI 1895. HEFTE 11.

Billeder fra Papua.

(Efter M. Spencer i „*Cosmopolitan*“).

Signor d'Albertis blev ikke lidet forbauset ved paa sine opdagelsesreiser i Ny-Guinea at træffe blandt en af bjergstammerne flere albinos, der med sin hvide hud, blaa øine og lysebrune haar stak paafaldende af mod deres sorte stammefrænder. Den berømte italienske forsker hengiver sig til lærde etnologiske funderinger ianledning dette merkelige fænomen, og dersom hans teori skulde holde stik, vilde vore ærværdigste traditioner ændres betydelig og nogle af vore mest yndede ideer tilintetgjøres.

Fuldrigget skib.

Hvis alle mennesker er nedstammede fra et par, spørger han, hvilken farve havde saa dette par. Var Adam og Eva sorte eller hvide? Ved hjælp af albinos kan vi forklare os de hvides nedstamning fra sorte; men det synes ikke saa let at kunne forklare sortes afstamning fra hvide; thi historien ved ikke at berette om et eneste tilfælde, hvor sorte børn er fødte af hvide forældre.

Forøvrigt beror jo vor forkjærlighed for en elfenben- eller ibenholtfarvet hud paa det rene smagsspørgsmaal. I en indisk fabel hilser et pukkelrygget folkeslag ankomsten af en ung, skjøn gud til deres leir med latter og haan. Enkelte øboere roser sig af sine begsorte tænder, og

hos andre barbariske folkeslag er sorte engle den naturlige modsætning til hvide djævle. —

Dersom man betragter Australien som det femte kontinent, bliver Ny-Guinea den største ø i verden, da den har et areal af omkr. 200,000 km². Den strækker sig fra ækvator 11 grader sydover og er adskilt fra Australien ved en trang kanal, der ikke er mer end 75 kilometer bred og 12 favne dyb. Lænket dertil som den er ved en række af øer, banker og koralrev, er det ikke usandsynligt, at øen i en forperiode har udgjort en del af fastlandet, og at den muligens i en fremtidig periode igjen kan forenes med dette.

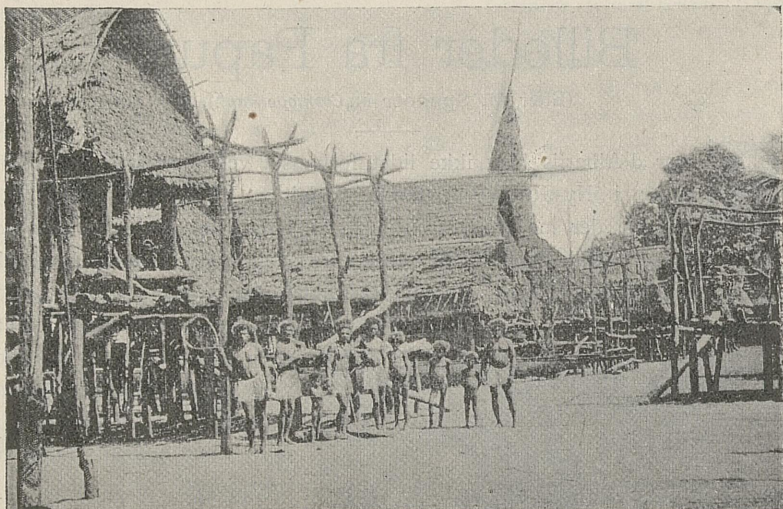

Hovedgaden i Kalokas hovedstad.

Ny-Guineas kyst, frynset af koralrev og dybt indskaaren af vakre bugter og omgiven af endnu vakrere øer, er slaaende malerisk, medens den øde bjergkjæde, der strækker sig tvers over hele øen, rivaliserer med selve Himmalaya i høide og med Alperne i storslagenhed. Ny-Guinea er skjønhedens og den evige sommers land, et land, hvor naturen har sydens hele vilde yppighed og ødselhed. Men hvor malerisk Papua end er, noget paradis er det ikke. Den fine duft af mangrovetrærne, der beklæder den lave og sumpige jordbund er fuld af sygdomsspirer; krokodiller hjemsøger floderne, og vildsvin gjør skovene usikre. Mosquitoer og sandfluer, disse skjæbnesvangre søvnens fiender, vrimler det af overalt. De tropiske skove med deres indviklede fletverk af kjæmpemæssige ranker og slyngplanter er et uigjennemtrængeligt kaos, hvor i uhyre boa-constrictor-lignende lianer slynger sig rundt de kjæmpestore trær.

Et af de mest eiendommelige træk ved den papuanske etnografi, som i de senere aar har vakt saa megen interesse hos etnologerne, er de mange og forskjellige grundtyper. Malayen, papuaen og polynesieren er de fremtrædende typer; men ogsaa disse er saa indblandede i hverandre, at de fremviser næsten alle mulige variationer i farve, ansigtstræk og hovedform. En papua af ublandet blod, om en saadan overhovedet eksisterer, findes kun paa den nordøstlige kyst og i det endnu ukjendte indre.

De indfødte er forskjellige i karakter næsten ligesaameget som i legemsbygning og farve. Som regel er de mere listige end tapre, mere blodtørstige end krigerske, mere „hovedjægere" end krigere.

Underligt nok synes de indfødte i det indre at være mere modtagelige for civilisation, end deres brødre ved kysten. Blandt stammerne fra South Cape til Bentleybugten og paa de fleste af de tilstødende øer eksisterer kanibalismen endnu, og høvdingernes huse er smykkede med hjerneskaller af fiender, der er dræbte i krigen og derefter opspiste. Og dog gaar disse kanibaler, efter Mr. Chalmers udsagn, gjennem ild og vand for den, der først er blevet deres ven.

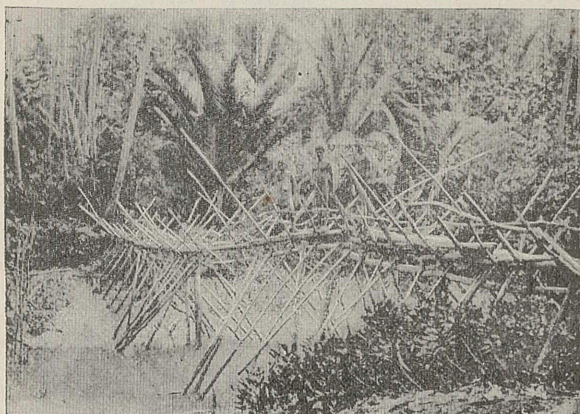

En bro.

I det ydre har papuaerne stor lighed med de afrikanske negre. Under middelshøide, udmerker de sig ved sin mørkebrune eller sorte hudfarve, stor mund, tykke læber, flad næse, tilbagetrædende pande, udstaaende kindben og, som det ligger i selve navnet, kruset eller uldagtigt haar. Delt i mange forskjellige smaastammer, har hver stamme som regel sin egen dialekt, og hvor de ikke er komne under paavirkning af kristendommen, tilbringer de sit liv i stadige feider med de andre stammer.

Skjønt papuaernes organisationsevne ikke staar synderlig høit, er de dog alligevel ikke nomader, som urindvaanerne i Australien. Deres høvdinger besidder ingen stor autoritet. Isteden herfor nyder de visse særretigheder, som f. eks. retten til at beholde de dræbte fienders hovedskaller, ligesom at eie et større antal hustruer end de øvrige i stammen.

Man finder hos papuaerne visse religiøse forestillinger; men de synes ikke at have nogen bestemt form for gudsdyrkelse.

Ifølge Mr. Chalmers tror indlandsstammerne, der efter al sandsynlighed er øens urindvaanere, paa en stor aand, Palaku Bara, hvis bolig er inde mellem bjergene. Han gjør jorden frugtbar og giver lykke i krig.

Papuaerne hædrer, om end ikke tilbeder, fædrenes aander. De tror paa onde aander og prøver at fordrive dem ved hjelp af tryllesange og andre besværgelser. Afdøde aander opholder sig, efterat være kommen over dødsfloden i Elema, der ligger inde mellem bjergene, i en evig lyksalighedstilstand, hvor de har bananer og betelnødder i overflod og intet andet at bestille end at tilbringe dage og nætter i uafbrudt fest og dans.

Flodlandskab.

Man finder hos rokolastammen en tradition om Iko, en tapper kriger, der var blevet myrdet og kom til aandernes land, hvor han blev underholdt i et prægtigt tempel. Da han senere kom tilbage, havde han vidunderlige ting at berette fra dette land. Han beskriver det som et glædens og overflodens land og som det eneste liv, der fortjente at kaldes liv. „Vidste I, hvorledes dette liv er,“ sagde han til sine mordere, „da vilde I altid længes efter det. Det liv, I fører, er ondt og varer kort; dette alene er godt og tager aldrig ende.“

„Dubu“ eller templet synes at forene alle kirkens fordele med klubbens, idet den ligesaameget er indrettet til selskabeligt som religiøst brug. Her raadspørges guderne, der er grotesk gjengivne i træ eller fletverksarbeide, om øieblikkets gjøremaal, og de giver sine orakelsvar. Her frem-

bæres bønner, og sonofre bringes afguderne. Her forsamles de gifte mænd far at prate og disputere, spise, drikke og røge, og her underholdes fremmede og gjæster paa det venskabeligste. „Dubu“en er desuden et almindeligt tilflugtssted; enhver er her fuldstændig tryg for fiendens forfølgelse. Ingen kvinde eller yngling faar lov at betræde en „dubu“ eller beskue dens hellige mysterier. Til visse tider af aaret forsamles alle stammens mænd i templet og opholder sig der afstængt fra verden og maa i denne tid ikke sees hverken af kvinder eller ungdom. Ved udløbet af den hellige periode drager de ud derfra i sine bedste klædninger og modtages af slegt og venner med store festligheder.

Papuaerne er af naturen meget overtroiske. D'Albertis, som de indfødte kaldte „bjergenes hvide troldmand“, benyttede sig af denne deres overtroiskhed til at opnaa forøget magt og indflydelse hos dem. Ved en leilighed hældte han lidt brændevin i en skaal og satte ild paa det i nærværelse af de forbausede vilde, der troede, det var vand. Han gik derpaa ned til stranden, tændte en fyrstikke og lod, som om han vilde sætte ild paa sjøen. „De stakkars, enfoldige indfødte,“ fortæller han, „blev rædselsslagne og besvor mig ikke at gjøre dette. Jeg samtykkede naadigst hertil og slukkede stikken.“

En „skjønhed“.

Tissenets list, at tage parykken af, da indianerne truede med at skalpere ham, vilde ikke være lykkedes blandt de ellers godtroende papuanere; gamle mænd bærer nemlig hos dem ikke saa sjelden parykker, dog ikke for at skjule deres skaldethed, men de graa haar, som de langtfra betragter som nogen „alderdommens krone“.

Naar man besøger Ny-Guinea føres man saa at sige tilbage til stenalderen. Papuanerne har kun en dunkel forestilling om jern og sætter besiddelsen af det over alle andre ting, maaske med undtagelse af salt og tobak. Men hvor de indfødte ikke er komne i berøring med civilisationen, er deres vaaben og husgeraad af træ, sten eller ben; de har stenøkser og stenklubber, der med et eneste slag kan knuse den haardeste hjerneskalle, pile af bambus og træ i alle størrelser og former og forsynede med spidse af ben eller flint.

Det er overraskende, hvilke store og kunstneriske virkninger de opnaar med de simpleste midler. De rager sine hoveder med et hvælvet skjæl, som om det var gjort med en skarpsleben ragekniv. En kængurutand eller

hjørnetanden paa et vildsvin blir i deres hænder til et sindrigt instrument. De forvandlede kasuarens lægben til et redskab til at fange fisk med og udstyrer det med beundringsværdige udskjæringer. Denne smag for et smukt udseende synes at være gjennemgaaende. Endog menneskeæderne er flinke i udskjæringsarbeider. —

De indfødtes boliger er sædvanlig byggede paa pæle fra 2 til 20 fod høie, nedrammede paa stranden, saa vandet ved høivande aldeles omringer dem. I almindelighed har husene en overordentlig lighed med en baad, der vender kjølen iveiret og hviler paa pæle. De er enkelt byggede og bestaar for størsteparten af let reisverk, der er tækket med pandonusgrene og gulvlagt med gamle kanostykker eller bambusrør. Der

Strandboliger.

er en dør i hver ende af bygningen, men ingen vinduer, og det indre er mørkt og skummelt. I nogle landsbyer udmerker høvdingens hus sig ved et spir eller en kuppel, der rager 30—40 fod iveiret over husets tag.

De artikler, som i handelsveien vurderes høiest af de indfødte, er tobak, salt, glasperler, rødt tøi, jernskrammel, knive, økser og tomahawker. For disse gjenstande giver de i bytte curis, kokosnødder, rødder, bananer, perlemor og skilpaddeskal. De forskjellige stammer driver handel indbyrdes, og kystbeboerne med udenverdenen.

I Ny-Guinea værdsættes jern sædvanlig høiere end guld. For et jernstykke vilde en papua sælge sin yndlingsgris eller sit eneste barn. Og for lidt tobak vilde mangen en papua sætte hele sit fremtidige ophold i Elema paa spil. —

Som regel holdes kvinden i større anseelse i Ny-Guinea end i de fleste andre uciviliserede lande. Det er sandt, at hun bærer tunge byrder; men der er en retfærdigere arbeidsfordeling mellem kjønnene end sædvanlig blandt barbarstammer. Det tyngste arbeide tilfalder manden, de mere taalmodighedskrævende ting kvinden. Mændene bygger huse, indgjærder og graver op jorden og besørger jagten, fiskeriet og krigshaandverket. Kvinden dyrker jorden, høster ind og udretter foruden sine huslige gjøremaal omtrent alt andet, der forefalder. Hos nogle stammer er kvinden paa engang mandens slave og hans herre. Dersom hun arbeider haardere end sin mand, finder hun erstatning i at udøve et vist overherredømme over ham. Hendes eiendomsret blir altid respekteret, og hun har veto i kontraktsager, endog dem, der ikke udelukkende angaar hende selv.

Træbeboere.

En ny-guinea-dronning med sin fyrstelige gemal og ledsaget af sine mørkladne hofdamer, alle klædte i deres nationaldragter, vilde — udenfor balsalen — sandsynligvis støde en hvilkensomhelst civiliseret forsamlings anstændighedsfølelse. Dronning Koloka, hvis residents er Cape Luckling, bærer ingen anden krone end sort, busket haar; hendes dronninglige dragt bestaar kun af et kort skjørt af siv; hendes smykker er et halsbaand af glasperler og armbaand af flettet græs. Hendes trone er en hængekøi, der er udspændt mellem to trær i lighed med Jupiters vugge. Skjønt hun som dronning havde privilegium paa at vælge sin mand, maatte gemalen alligevel betale for hende det enorme beløb af to griser, to kjæder med hundetænder, tre perlemuslinger, ti armbaand, flere hundrede kokosnødder og et uhyre antal rødder. Men hvad dronning Koloka end er, nogen konstitutionel dukke er hun ikke. Hun har stor magt og bruger den. —

I det hele taget er papuaerne en letlivet, intelligent slægt, der lever et lykkeligt og tilfreds liv, og man maa uvilkaarlig spørge sig selv, om

dette folk vilde være lykkeligere eller bedre, ifald vor oproste civilisation naaede dem.

Civilisation eller barbari, — hvorledes skal man kunne definere disse to ting. „Jeg har seet menneskenaturen under alle dens former,“ sagde engang en erfaren reisende, „men jo mere barbarisk den er, desto mere dydig er den.“

Joseph Chamberlain.

(Efter **S. Saenger** i „*Zukunft*“).

Blandt alle Englands nulevende politikere er muligens ingen saa typisk engelsk og ialfald ingen saa interessant en personlighed, som de liberale unionisters fører, Joseph Chamberlain. Til rigtig at forstaa hans væsens eiendommelighed var vist intet saa praktisk som at gjennemgaa Birmingham-huset Nettlefold and Chamberlains historie i de sidste firti aar. Man vilde da indse, at naar den senere berømte politikers indtræden i firmaets ledelse betegner et voldsomt ryk frem i husets forretningsevne, da skyldes dette de samme egenskaber, som han har aabenbaret i sin offentlige virksomhed. Et klart bevidst overblik, frit for enhver romantisk grille; et friskt modtageligt gemyt, som aldrig berøres af øieblikssteminger og heller ikke tynges af nogen overvættes skolelærdom, men som desto lettere gribes af livets virkelighed og desto seigere holder fast ved sine indtryk deraf; en rask orienteringssans, der mestrer selv pludselige forviklinger, og et lykkeligt greb paa at udelukke af beregningen alt andet end kjendsgjerninger; endelig en virtuositet i at omgaaes medmennesker og finde det rette punkt til at ramme deres tankegang, deres ønsker og deres behov: en egte *matter-of-fact man*.

Som politiker gjælder Chamberlain for at have svinget mere og mere over til høire. Muligens er det virkelig saa. Han begyndte for tredive aar tilbage som brandrød radikaler med udpræget nivelleringstrang og med krav paa en humanere politik overfor Irland, paa vidtgaaende decentralisation af forvaltningen, paa almindelig stemmeret og hemmelig afstemning samt paa tvungen og gratis folke-undervisning. I de dage dominerede individualismen baade i politiken og i nationaløkonomien. Statens økonomiske opgave ansaaes for løst ved undgaaelsen af underskud i budgettet; og alt fremskridt bestod i borgernes politiske frigjørelse, saaledes som Stuart Mill lærte. Da den unge Chamberlain styrtede sig ud i den demokratiske strøm, var det ikke for at bringe nye politiske doktriner tiltorvs, men kun for at

sætte de i rigt maal forhaandenværende igjennem i det praktiske. For tradition og historiske værdier savnede han alt blik. Og selv nutildags, da han i agitationen staar sammen med hele lordernes hærskare, da han er mere end velseet ved hove, da han er en skattet figur i Westminsterklubbene, og da han overfor Irland næsten ytrer racehad, — selv nutildags er det ikke med historiske dokumenter han hævder unionens betydning og overhusets nødvendighed; fremdeles er han blot og bart virkelighedsmenneske. Man kunde betegne ham som eksperimentalpolitiker. Kun en eneste maalestok kjender han: bestaaende institutioners tjenlighed for nutidens behov.

Det er just betegnende for Chamberlain, at abstrakte ideer ikke har heftet ham, skjønt han i lighed med alle sine jevnaldrende er opdraget af Adam Smith, Ricardo, Stuart Mill og Macaulay.

Ved sin indtræden i det offentlige liv stilledes han overfor spørgsmaalet om tvungen og gratis folkeundervisning. Gladstones kabinet af 1869 lod Forsters lov om tvungen skolegang ledsage af et paalæg af skoleskat, der skulde støtte de gamle sogneskoler og underholde de nye *boardschools* (kommuneskoler). Denne nye skat erklærede Chamberlain for „oprørende“ og „infam“. Hans taler i sagens anledning var klare og ukunstlede i formen, ægte mønstre paa klassisk engelsk endefrem tænkning. Denne prægtige egenskab gjenfindes ogsaa i hans senere taler, selv om man muligens kan betegne hans brug af denne form som en smule maniereret. I aarenes løb har han desuden ladet sin stigende selvfølelse spække foredraget med en tilsætning af lidt ironi.

Sin optræden i skolesagen kan Chamberlain takke for den glorie som folkets mand, der siden har omstraalet ham selv efter bruddet med Gladstone i 1886. Overklassen saa just ikke med blide øine til den uforfærdede radikaler, som — for 25 aar tilbage! — omgikkes med tanken paa indførelse af progressiv indtægtsskat og forlangte, at fattigfolks børn skulde have gratis undervisning paa de bedre bemidledes regning. Men i sin fædrenestad Birmingham hyldedes han med begeistring; han valgtes ind i skolestyret, derpaa blev han raadmand og fra 1873 tre gange itræk valgt til borgermester. Og byen angrer ikke sin tillid. Under Chamberlains ledelse er der af den uhyre fabrik-landsby skabt en moderne storstad: det gamle virvar af usunde og mørke krinkelgader har han lyst op i; fattig-, skole- og sundhedsvæsenet har han faaet slig ordnet, at Birmingham har ord for at være mønsterbyen i England. Denne virksomhed var en gavnlig forskole for hans deltagelse i den nationale politik; som moden administrationsdygtig personlighed traadte han i 1876 ind i underhuset som repræsentant for Westminster.

Ved sin jomfrutale tvang han alle de britiske aristokrater til at indrømme, at den frygtede radikaler ialfald ikke kunde frakjendes at være en

gentleman. Holdning og fremtræden var ulastelig; den ranke vækst, de ledige og ungdommelige bevægelser, det aabne udtryk i det glatbarberede ansigt med den fine og kraftige næse, de staalblaa freidige øine og det sorte velpleiede haar, den korrekt elegante dragt — alt stemte ypperlig med indtrykket af det flydende foredrag og det kultiverede sprog. En „rodhugger“ var det ingenlunde. Den første opgave, han valgte sig, rammede det sociale spørgsmaal i selve roden: indskrænkning af drikkeondet. Tvært i modsætning til „vandapostelen“ Sir William Lawsons og andre radikaleres fordring paa *local option* (udskjænkningsrettens afhængighed af afstemning inden den enkelte kommune) stillede Chamberlain kravet paa statens overtagelse af al udskjænkning. Han havde personlig sat sig ind i Gøteborgsystemet og forfægtede dettes grundtanke imod den nu engang i det britiske folk indgroede uvilje mod statens indgriben paa privatforretningens enemærker. Parlamentet forkastede hans lovforslag i 1877; men han lod sig ikke afskrække, og for nærværende synes den offentlige mening at være paa heldingen til at slutte sig til tanken.

Tre aar senere havde han vundet saadan parlamentarisk betydning, at Gladstone efter valgseiren i 1880 gjorde ham til sin handelsminister. Endnu tre aar i forveien havde han bebreidet Gladstone svaghed og principløshed; nu traadte han hjælpende til. Som kabinetsmedlem var han ialfald ufarligere for lederen end som uafhængig underhus-repræsentant; Gladstones ægyptiske synder — Alexandrias bombardement, Sudan-ekspeditionen, Khartums fald og Gordons død — havde en kritiker mindre. Som minister gik Chamberlain helt op i sit fag; han drev igjennem en ny patentlov og en forbedret konkurslov. Desuden tog han sig med hensynsløs kraft af den sag, som bærer Plimsolls navn: sjømandssagen og bekjæmpelsen af anvendelsen af „flydende ligkister“. Chamberlain skjærpede den offentlige inspektion af koffardiskibe og fik rederstanden paa nakken; men han ænsede ikke reder-deputationernes forestillinger. Rigtignok forkastede parlamentet hans forslag om at lade fabriklovens bestemmelser gjælde ogsaa for sjømandsstanden, tiltrods for hans udmærkede begrundelse. Chamberlain traadte ikke ud af ministeriet, men gav sin harme luft paa vælgermøder og aabnede hermed sin forkyndelse af hovedpunkterne i sit bekjendte socialpolitiske program.

Dette programs forkyndelse er en historisk begivenhed; det betegner det første officielle brud med gammelliberalismens *laissez-faire*-system. Nationaløkonomien erklæredes at burde ophøre med blot og bart at betænke midlerne til nationalformuens øgning, for isteden at dyrke tanker til bedring af de undertryktes kaar. Her optog Chamberlain de ideer, der af profeter som Carlyle og Ruskin og af forskere som Stuart Mill og positivisterne var præket i blotte ord, og gav dem form af praktiske forslag. Først og fremst

krævede han en grundændring af skatteprinciperne. Han fandt det uretfærdigt, at flotte folk skulde slippe med 7 pct. i told paa sine fine cigarer, mens arbeidsmanden betalte 14 pct. paa sin simple tobak. Han fandt det nederdrægtigt, at statistiken viste, hvorledes velstandsfolk slap med at betale 3½ pct. i skat af sine indtægter, mens smaafolk maatte ud med 7½ pct. — uden at man ændrede dette forhold. Chamberlain fandt ikke retfærdigheden tilfredsstillet, medmindre skattebyrden lempedes efter skatteevnen, og krævede derfor progressiv indtægtsskat. Endnu voldsommere storm vakte hans forslag til løsning af jordspørgsmaalet. Han forlangte nemlig førstefødselsrettens afskaffelse, den feodale jagtrets afskaffelse, lettelse i sportlerne og afgifterne ved jordafhændelse, tilbagegivelse (mod erstatning) af storgodseieres jordran i de to sidste aarhundrer, af almenningsgrund, samt forhøielse af den siden 1692 ikke omregulerede grundskat. Hans maal var at ophjælpe leilændingsstanden og at udstykke kjæmpegodserne i selvstændige bondegaarde med fastboende brugere samt at stanse den raskt paagaaende braklægning af Storbritanniens agerjord. Fra modstandernes hold reistes der selvfølgelig beskyldning for konfiskationslyster og ophævelse af eiendomsretten. Saa meget er uimodsigeligt, at Chamberlains ideer var ganske anderledes i slægt med socialismen end med John Brights og Richard Cobdens „frihandel i jord“, der alene krævede ophævelse af fideikommisser og andre feodale baand, forat ogsaa jorden kunde blive et nemt byttemiddel i handel og vandel. Chamberlain tænkte først og fremst paa bondestanden, og ikke paa spekulationens lettelse. Paa femten aar var en hel million nævenyttige personer fra landsbygderne strømmet ind til storbyerne, takket være lønningernes synken paa landet, efterat Amerikas prærier var begyndt at fylde Europa med billig hvede. Nogen sværmer og omkalfatrer i lighed med Henry George var han langtfra at være. Men statsindblandingens nytte anser han for praktisk bevist ved de irske jordlove, der jo var et brud paa den ortodokse nationaløkonomi.

Hovedpunkterne i Chamberlains sociale program er følgende: 1) lovhjemlet afkortning i bergværksarbeideres og andre paa farlig og helseslidende maade beskjæftigede arbeideres arbeidsdag; 2) lokale bestemmelser om butikers lukning i rimelig tid; 3) oprettelse af voldgiftsretter til forebyggelse af brud mellem fagforeninger og arbeidsgivere; 4) ulykkes-erstatning, undtagen hvor ulykken er selvforskyldt; 5) alderdomspensioner for fattige; 6) indskrænkning i og opsyn med ubemidledes indvandring; 7) udvidelse af byernes pligt til udbedring og nybygning af arbeiderboliger; 8) kommunemyndighedernes befuldmægtigelse til ved laan og andre lettelser at sætte de arbeidende klasser istand til at skaffe sig egne huse.

Det er betegnende for dagens politiske tilstand, at de konservative

ved sin alliance med Chamberlain og de liberale unionister er henvist til at støtte den fordum saa afskyede radikalers reform-program.

Vendepunktet paa Chamberlains politiske løbebane blev hans brud med Gladstone paa grund af dennes irske politik. Efter det første korte Salisbury-ministerium traadte i 1885 Chamberlain paany ind i Gladstones kabinet. Men da ministerchefen fremsatte sit forslag om et irskt parlament i Dublin og om at bevilge af Storbritanniens skatteyderes lomme til indkjøb af de irske godseieres jord for at skaffe Irlands leilændinger gaarde til arv og eie, fandt Chamberlain det baade farligt for rigsenheden og uretfærdigt mod Storbritanniens landbefolkning, der selv trængte støtte istedenfor at skulle støtte sine brødre i Irland. Uenigheden var saa stor, at Chamberlain trods det gamle troskabsforhold til den irske sag maatte træde ud af Gladstones kabinet og støtte dettes modstandere. Dette skridt har ofte været galt fortolket. Man maa dog vel huske, at af vægelsind opgiver man ikke saa store personlige chancer, som den Chamberlain her ofrede; han var jo omtrent selvskreven til at blive Gladstones efterfølger som partiets første mand. Det store brud i 1886 var dikteret af patriotisk samvittighedsfuldhed. For Chamberlain stod det fast, at han selv med Goschen og lord Hartington (nu hertug af Devonshire) blev forraadt af Gladstone og Morley — ikke omvendt.

Denne afgjørende handling har selvfølgelig bragt den fordums radikaler til, under hans forbund med konservatismen, at se mangt og meget i nyt lys. I det Britiske Riges senere historie har neppe nogen enkeltmands optræden medført saa vidtspændende følger, som denne Chamberlains udtræden af Gladstones kabinet. Lordernes hus har nu intet at frygte fra hans side. Derimod stiller han sig fremdeles i skranken for den progressive indtægtsskat og for kirkens adskillelse fra staten. Gratis folkeundervisning er allerede gjennemført. Og hans store sociale program er alt ifærd med at trænge sig frem i første række blandt sagerne paa dagsordenen. I det hele synes faa personligheder i den engelske politik at have øvet den faktiske indflydelse paa tingenes gang som netop Joseph Chamberlain, uagtet han endnu ikke har beklædt nogen af de høieste officielle stillinger.

En stor forlæggervirksomhed.

(Efter „*Forum*")

Den store forlæggervirksomhed, som nævnes i overskriften, drives af de Forenede Staters regjering. Der er her blot tale om den nationale Washington-regjerings offentliggjorte dokumenter og verker, ikke om enkeltstaternes. Regjeringen har sit eget trykkeri og sit eget forlag, der tilsammen sluger et aarligt statsudlæg af 15 millioner kroner. Altsaa en ganske vakker forlæggervirksomhed. De forlagte sager indeholder en ustyrtelig mængde af vidt forskjellige ting. Der er for det første kongressens rapporter og dokumenter. Men saa er der desuden bindsterke rapporter fra amerikanske konsuler i fremmede lande, — rapporter, der indeholder detaljerede og omhyggelige studier af allehaande forhold og institutioner i vedkommende lande, som deres skolevæsen, fabrikvirksomhed, handel og forretningsliv, visse egne industrigrene, osv., osv. Videre er der regjeringskontorernes aarlige rapporter, af hvilke f. eks jordbrugsdepartementets er af særlig værdi og indeholder en mængde for farmere nyttige sager. Bogen omdeles gratis i 500,000 eksemplarer. Oplagene er, som heraf vil sees, ogsaa ofte kjæmpemæssige. Videre er der specielle kommissioners og forskeres rapporter ofte i mange svære bind. Eksempelvis er der et verk om Japans skolevæsen, om jernbanestreiken i 1894, Greeley-ekspeditionen af 1881, fiskeudklækningen i sin helhed med sidste forbedringer, rapport over alle verdens flaader, over verdens skibsfart, katalog over alle meteorologiske bøger og skrifter i alle sprog, katalog over alle kvindelige opfindere fra 1789, en fuld redegjørelse for international ret, fagforeninger i Amerika, 100 bind rapporter angaaende unions- og oprørstroppernes bevægelser under borgerkrigen, osv., osv.

Katalogen over offentliggjorte verker og skrifter mellem 1774 og 1881 indeholder over 1400 kvartsider med over 100,000 titler.

Trykkeriet beskjæftiger over 3000 arbeidere til en samlet arbeidsløn af 11 millioner kroner. I 1894 blev der trykt over firti millioner eksemplarer af forskjellige dokumenter og opsat henved 290,000 tryksider (heri ikke medregnet kongressens voluminøse forhandlinger). Til et enkelt dokument medgik over en million pund papir. Trykkeriet skal forøvrigt være det største i verden, hvad arbeidsmængde angaar.

Regjeringstrykkeriet skriver sig blot fra 1860. Tidligere havde man først bortkontrakteret trykningen hvert aar og siden valgt en trykker for hver kongres, men begge dele viste sig saa kostbare, brydsomme og udsatte for, at utilbørlige hensyn skulde gjøre sig gjeldende, at man i nævnte aar bestemte sig til at oprette eget statstrykkeri. Omkostningerne pr. trykt side faldt derved til betydelig mindre end det halve, af hvad den før havde været (fra dollar 1.76 pr. side til 75 cts.), mens arbeidslønnen samtidig er blevet betydelig høiere, gjennemsnitlig en dollar (kr. 3.70) mere pr. mand.

Til sammenligning kan anføres, at til regjeringens trykning og indbinding for det Britiske Rige anvendtes i 1894 henved 10 millioner kr.

Et par eksempler vil tjene til at vise, at denne forlæggervirksomhed er noget ganske andet end en anstalt til trykning af tørre regjeringsdokumenter. I aarene 1838—42 sendte de Forenede Stater under Charles Wilkes en opdagelsesekspedition til Sydishavet og rundt verden. Med ekspeditionen fulgte flere naturforskere. De indvundne resultater blev siden i en aarrække oparbeidet og saa af deltagere og andre videnskabsmænd samlet i monografer og afhandlinger om allehaande emner. Dette arbeide blev i sin helhed forlagt af regjeringen. Det udgjør atten kvartbind af tekst og elleve foliomapper af karter og illustrationer, det hele trykt, tegnet og illustreret med anvendelse af al den kunst og alle de midler, over hvilke tiden raadede. Billederne er de bedste, der stod til at opdrive; papiret det fineste, det hele trykt paa haandpresser for at faa det fuldkomment. Oplaget udgjorde blot et hundre eksemplarer, der alle blev bortforæret, 34 til fremmede landes regjeringer, resten til enkeltstaterne og til specielle videnskabelige institutioner. Verket er dog ikke blevet helt fuldendt. Det kostede henved en million kroner (10,000 pr. sæt).

Paa lignende vis er en hel række videnskabelige ekspeditioner og foretagender blevet forlagt til gratisuddeling. En omhyggelig geografisk og geologisk opmaaling og undersøgelse af de Forenede Stater har resulteret i en række bind af kostbare karter og vigtige oplysninger.

Opdagelsesbureauet udsender hvert aar værdifulde rapporter og har desuden offentliggjort et indgaaende historisk og statistisk verk over landets bibliotekvæsen, en række „oplysningscirkulærer", der giver værdifulde oplysninger om nærsagt alt muligt skole og opdragelse vedkommende, et tobinds verk over æstetisk opdragelse, osv.

Folketællingsbureauet eller det statistiske bureau (*Census office*) udgiver alene vældige rækker af svære bind. Folketællingen af 1880 optager saaledes med al sin statistik 22 kvartbind, men findes ogsaa i et uddrag paa to bind. Den for 1890 vil omfatte 25 bind (og bliver afsluttet iaar), hvert bind paa 700—1200 sider.

Agerbrugsdepartementet forlægger ogsaa en række verker om kvægsygdomme og lignende. Dertil udsender det maanedlige rapporter om aarsvækstens tilstand, osv., og endelig sin ovenfor omtalte aarsrapport i en halv million eksemplarer.

Arbeiderbureauet har siden 1884 forlagt ti værdifulde bind under Caroll D. Wrights ledelse. De omhandler livsvilkaar, streiker, kvindeligt arbeide, egteskab og skilsmisse i de Forenede Stater, osv. — alt væsentlig statistik.

Bøgernes omdeling har derimod hidtil været yderst uheldig. De gives væsentlig til kongressens medlemmer til fri uddeling i deres respektive distrikter. Følgen er, at de ofte falder i hænderne paa folk, der ikke bryder sig om dem, mens andre, der trænger dem, ikke kan opdrive dem for penge, idet de paa henvendelse i Washington kun faar det svar, at alle eksemplarer er uddelt. I denne ordning foreslaaes der nu en reform. Alle vigtigere biblioteker skal forsynes med eksemplarer af alt af betydning og det meste af oplaget skal sælges for en pris, der betaler for trykningen.

Li-hung-chang.

(Efter **John Russell Young** i „*Review of Reviews*“ *).

Da den amerikanske ekspræsident, general Grant, i 1879 vendte tilbage fra sin tur rundt verden, sagde han til forfatteren: „Jeg har paa denne tur mødt fire store statsmænd, Bismarck, lord Beaconsfield, Gambetta og Li-hung-chang, og det er ikke usandsynligt, at Li er den største af dem alle.“

Da vi først saa ham i 1879, var han i fuld vigør, utrættelig virksom. Hans virksomhed strakte sig endog til at læse andre folks telegrammer. Naar saadanne passerede telegrafkontoret i Tientsin paa vei til Peking, gjorde gjerne den aktive vicekonge sig bekjendt med deres indhold, ikke mindst naar de var telegrammer fra eller til de fremmede gesandter. Forøvrigt var han høfligheden selv og sendte gjerne sin dampyacht 70—80 km. for at staa til damernes raadighed ved de fremmede legationer. Han var høi med noget soldatermæssigt i gang og udseende og med digtergnisten synlig i de livlig spillende øine. Men der var ogsaa, fortaltes der, storm under den stille overflade, og til sine tider kunde den bryde frem, og da ve den, der stod i hans vei! Ved saadanne anledninger flygted de store fra Tientsin, som de i gamle dage flygtede fra Berlin i Fredrik den Stores gode faders dage, naar støvleknegter og knubs faldt altfor tæt. Han var behagelig at samtale med, nysgjerrig, vittig, aandrig, glad i sladder med, og interesserte sig for alt, der angik mænd som Lincoln og Grant. Ved en leilighed gav han mig en kinesisk udgave af Wheatons „International Ret“ og bad mig slaa op det sted, hvor det hed, at negere var berettiget til større frihed og rettigheder end kinesere i de Forenede Stater! Forøvrigt var den kinesiske udvandring til Amerika ham ligegyldig. Han kaldte den et „engelsk handelsspørgsmaal“.

Han var fuldblods kineser og patriot til fingerspidserne. Overtroisk efter kinesisk og ikke efter civiliseret skik. „Vinder kristendommen nogensinde indpas i Kina,“ sagde han, „bliver det lægerne, der aabner den dørene.“ Han saa altid en forbindelse mellem kristendom og krig. Det var ham umuligt andet end i missionærerne at se forløbere for kruppske kanoner og europæiske erobrere. Takuforternes bombardement og evangeliets forkyndelse var for ham de to sider af samme ting.

Opium var i hans tanker Kinas forbandelse, og England havde bragt den over riget. Det var hans plan at støtte hjemmeproduktion af opium, indtil indførselen ophørte og dermed ogsaa den indiske overproduktion. Og saa skulde et keiserligt dekret med et pennestrøg forbyde dens dyrkning, hvorved forbandelsen vilde være hævet.

*) Da *Kringsjaa* tidligere har havt en udførlig artikel om denne statsmand, hidsættes blot enkelte brudstykker af den her refererede artikel, der tør være af interesse og fuldstændiggjøre det billede af ham, som allerede er givet. Forfatteren var længe amerikansk gesandt i Peking.

Det var ikke let for de fremmede gesandter at underhandle med ham. Altid høfligheden selv, men slu som en ræv. Han tog intet for afgjort, undersøgte alt, gik tilbunds i hver sag, vendte og dreiede paa en ting paa alle optænkelige vis. Det nytted ikke at gaa til ham, uden at have en sag fuldt forberedt. Var der et hul, fandt Li det øieblikkelig, haged sig fast i det og drog al den fordel, det gik an, af det. Han var ogsaa vel underrettet om europæiske forhold og forstod at bedømme deres indflydelse i Østen. Han vidste, hvad et valgudfald i England eller Amerika, en rivning mellem kabinetterne i Paris og London betød, og udnytted alt til sit eget lands fordel i de underhandlinger, som altid foregik. En gesandt fandt ofte sine værste trusler eller bedste løfter mødt med et forstaaende smil, — Li vidste, at det intet betød, at forholdene i gesandtens hjemland havde forandret sig. Og den stakkels gesandt maa gaa overlistet og ydmyget af Lis høflige, lune smil og skrabende hilsen.

Han har været en absolut uundværlig mand for Kina, og mange er de diplomatiske seire, han har bragt hjem. Han hykled ingen kjærlighed for fremmede magter, lod det straks forstaaes, at følelse ingen rolle spillede for ham i underhandlinger. Han var handelsmanden bag disken. Kina var hans chef. Det gjaldt for ham at gjøre saa god en handel for sit fædreland som muligt, og han forstod, at i lignende hensigt kom ogsaa de fremmede gesandter. Den kyniske aabenhed afvæbnede meget diplomatisk hykleri. Han gav sig imidlertig straks overfor gode grunde eller kjendsgjerninger; holdt aldrig af stolthed paa gamle teorier, efterat han var overbevist om deres feilagtighed. En ny kjendsgjerning ændred altid hans meninger; han bøied sig uden videre for den og retted sig efter den.

Han foragted Japan som en parvenu-nation „i franske klæder". „Hvordan vilde vel jeg tage mig ud i franske klæder?" spurgte han, naar han var inde paa det tema. Han saa i Japans rustninger en trusel mod Kina; men forstod dog fordelen ved en japansk-kinesisk alliance. General Grant, den eneste fremmede (foruden Gordon), som han følte dyb respekt for, næsten tilbad, havde betydelig indflydelse over ham og holdt gjentagende paa med at overbevise ham om, at en japansk-kinesisk alliance var de to nationers eneste værn om deres uafhængighed og magt i Asien. Det var Grants sidste ord til ham.*)

Forfatteren fortæller videre en egte kinesisk tildragelse.

Li-hung-changs moder døde, og efter kinesisk skik maatte da den mægtige rigskansler straks nedlægge sit embede og begive sig til moderens grav for der, klædt i sæk og aske at tilbringe mange maaneder (eller et par aar) i dyb sorg. Denne tid haabede hans fiender ved hoffet at benytte til at faa ham væk. Men Li viste sig uundværlig. Tre maaneder efter moderens død kom der et budskab fra keiseren undertegnet med det høirøde blæk, hvori Li befaledes straks at ophøre at sørge, vende tilbage til sit embede og tage sig af stakkels Kina igjen. En saadan befaling var i kinesiske øine det samme som om hos os paven havde sat sakramenternes for-

*) Skulde kanske dette aabenbare grunden til, at fredsforhandlingerne gik saa glat, og til de rygter, som holder sig i den bedst underrettede presse, om at traktaten indeholder en hemmelig paragraf, der opretter en saadan alliance? *Red.*

valtning tilside af civile hensyn. Men keiserens ord er høieste lov, og Li adlød. Forfatteren saa ham ved ankomsten til Tientsin. Han saa da ud som en forsulten tigger. Hans hele væsen vidned om dyb sorg. Han var udmagret og sammenfalden. Klæderne var laser. Haarpisken hang lurvet fra en sammenfiltret haarmatte. Ansigt og hoved var ubarberte. Hænderne var skidne, som om han havde gravet i jord og aske. Et par dage efter var han dog atter den sirlige hofmand og pyntelig antrukne statsmand.

I 1880, siger rygtet, var Li stedt i en svare fristelse. Rusland trued med krig, og Li tilkaldte general Gordon for at raaføre sig med ham. Gordon skal have tilraadet Li at marschere med sine mænd til Peking og styrte Manchudynastiet for selv at sætte sig paa tronen. Gordon loved sit sværds hjelp. Men Li — om af klogskab eller af loyalitet og taknemmelighed mod dynastiet eller af alle grunde, vides ikke — afslog. Li skulde saaledes blandt andet ogsaa være en af de faa mænd i historien, der har afslaaet en krone, — og det en krone, der giver herredømmet over fire hundre millioner mennesker.

General Grant tilraadede Li at søge et udløb for Kinas overbefolkede provinser i Ny Guinea, Borneo og Afrika, og troede at kunne garantere ham de Forenede Staters venskabelige bistand ved udførelsen af saadanne planer. I det hele fremholdt Grant, at de Forenede Stater og Kina burde træde i nærmere forbindelse med hinanden, blive allierede. Og Li erklærede, at en saadan alliance vilde virkeliggjøre hans høieste maal. Amerika var det eneste fremmede land, han følte virkelig velvilje overfor. Han forstod, at det ikke ønsked erobring i Kina, at dets interesser var parallelle med og ikke modsatte det Kinesiske Riges; de andre vestlige magter betragtede han som forsultne tigere, der lured paa at snappe en eller anden godbid af hans fædreland. Og han følte, at han var sat paa sin post for — uden armé — at holde fædrelandet disse udyr fra livet. En vanskelig, slidsom post, som han har fyldt paa en glimrende maade.

Liberal nihilisme.

(Efter professor **Thomas Huxley** i *„Zukunft“*).

II.

Den eneste berettigede og af ædle motiver springende grund til tvil om det velsignelsesrige ved de lovgivende magters indgriben i individernes liv er den retmæssige frygt for, at maalet maatte ofres for midlerne: frihed og individualitet kunde komme til at forsvinde fra verden alene for at opnaa det fortræffelige resultat, at den store statsmølle fik dreie sig rundt i ro.

Forf. gaar nu over til at analysere den sammenligning, som en af laissez-faire-principets strengeste hævdere, Herbert Spencer, har udført mel-

lem staten og legemets respektive organismer. Han finder, at denne sammenligning maa blive haltende paa mange punkter, og at den i virkeligheden taler til gunst for en kraftigere og hyppigere indgriben af de styrende myndigheder, end der nu finder sted eller Spencer ønsker at se anvendt. Ligesom i Hobbes, „Leviathan“ staar hos Spencer bæreren af den høieste autoritet — i den levende organisme, hjernen — over loven, skjønt den har al sin magt fra det legeme, som den behersker. Enhver tvil paa dens autoritet bringer død eller lammelse. — Sammenligningen er interessant og paa flere punkter træffende, men den tager ikke hensyn til visse dybt begrundede og væsentlige uligheder mellem det fysiske og sociale legeme.

Hvor ofte man end har gjort nar af teorien om en samfundskontrakt, saa er det dog klart, at al social organisation er grundlagt paa noget, som i sin kjerne er en kontrakt mellem samfundets medlemmer, enten denne nu aabent er udtalt eller stiltiende forudsat. Aldrig har et samfund kunnet holdes sammen ved magt alene, og aldrig kan det holdes saaledes sammen. Den sætning, at slaveholderen ikke fører sine slaver til arbeidet ved magt, men ved kontraktmæssig overenskomst, kan høres paradoks ud, men er dog rigtig. Mellem de to bestaar der et forlig, som, hvis det skulde formes i ord, vilde lyde som følger: „Jeg paatager mig at skaffe dig mad, klæder og hus, skal ikke dræbe eller piske dig eller paa anden maade behandle dig slet, naar du blot yder en vis del arbeide.“ Slaven indser, at bedre vilkaar ikke er at faa, gaar ind paa kontrakten og giver sig ikast med arbeidet. En landeveisrøver, som dræber mig og tømmer mine lommer, plyndrer mig i ordets egentligste forstand med vold. Men naar han holder mig en pistol for panden og forlanger pengene eller livet, og jeg saa rækker ham min pung, fordi jeg heller vil beholde livet, saa har vi gjort en kontrakt med hverandre, og jeg opfylder den ene af hans betingelser. Naar røveren under de omstændigheder alligevel skyder mig, saa har han, efter hvad enhver maa indrømme, ikke blot gjort sig skyldig i mord og tyveri, men ogsaa i kontraktbrud.

En despotisk regjering udtrykker, tiltrods for at den ofte kun er en sammensmeltning af slaveeiere og landeveisrøvere, alligevel en kontraktmæssig overenskomst mellem de herskende og undersaatterne, og det samme gjælder om alle former af regjering. Nu betyder en kontrakt mellem mennesker altid en indskrænkning af friheden i enkelte ting. Landeveisrøveren opgiver paa betingelse af, at jeg giver slip paa min frihed til at skalte og valte med mine penge efter eget behag, sin frihed til at skyde mig. Og kjernen i enhver samfundsorganisation, denne være nu enkel eller sammensat, er den kjendsgjerning, at hvert medlem af samfundet frivillig sælger sin frihed for de begunstigelser, som det venter at erholde gjennem sin forening med dette samfunds andre medlemmer. Og forfatninger og love

er tilslut kun udtalte eller stiltiende kontrakter mellem et samfunds medlemmer indbyrdes om, at de skal gjøre det ene og lade det andet være.

Denne omstændighed udgjør efter min mening forskjellen mellem den sociale og fysiske organisme. Blandt de høiere fysiske organismer gives der ingen, som gjennem forening af et antal oprindelig selvstændige væsener har udviklet sig til et sammenhængende hele. Den sociale organisationsproces lader sig ikke saa let sammenligne med levende væseners udvikling som med kemikernes syntese, hvori uafhængige elementer lidt efter lidt bliver til mangfoldigt sammensatte aggregater, i hvilke hvert element beholder sin uafhængige individualitet, men med underkastelse under helheden. Atomerne kulstof, vandstof, surstof, kvælstof, som danner et sammensat molekyl, taber ikke sine oprindelige iboende kræfter, naar de forener sig for at danne det molekyl, hvis egenskaber udgjør det hele aggregats kræfter. Hvert atom har opgivet noget, forat atom-samfundet, molekylet, skal kunne bestaa. Og saasnart et atom eller flere tager tilbage den frihed, som blev opgivet til bedste for det hele, er molekylet ødelagt, og alle de særegne eiendommeligheder, som afhang af dets sammensætning, forsvundne.

Den store metafysiker Immanuel Kant, der er størst, naar han behandler ikke-metafysiske spørgsmaal, har for mer end et aarhundre siden skrevet en overordentlig lærerig afhandling under titelen: „Ideer til en verdenshistorie i verdensborgelig aand“ (1784), af hvilken jeg vil laane nogle træffende sætninger:

„Det middel, som, naturen betjener sig af til at udvikle alle sine skjulte kræfter, er deres antagonisme i samfundet, idet denne tilslut bliver aarsagen til dens lovmæssige orden. Ved denne antagonisme forstaar jeg her menneskenes uselskabelige sindelag; deres hang til at slutte sig sammen i samfund er altid forbunden med en stadig indre modstræben, som truer med at splitte dette samfund. Hertil ligger der aabenbart et anlæg i den menneskelige natur. Mennesket har en tilbøielighed til samfundsliv, fordi det i samfundet føler sig som et høiere væsen. Men det har ogsaa i sig en sterk hang til isolering, fordi det tillige besidder den uselskabelige egenskab at ville dømme alt blot ud fra sit eget selv, og det venter derfor modstand fra alle hold, akkurat som det ved, at det selv er tilbøielig til at nære uvilje mod andre. Denne modsætningsfølelse er det nu, som vækker alle menneskets kræfter, bringer det til at overvinde sin hang til dovenskab og til, drevet frem af æresyge, herskesyge eller havesyge, at skaffe sig en rang blandt sine medmennesker, dem det vel ikke kan lide, men som det heller ikke kan holde sig fjernt fra. Paa denne maade tages de første sande skridt fra raahed til kultur, som egentlig bestaar i udviklingen af menneskets samfundsmæssige egenskaber;

og saaledes opstaar alle talenter lidt efter lidt, smagen dannes, og gjennem fremadskridende oplysning gjøres begyndelsen til en fast tænkemaade, som i tidens løb kan forvandle de grove naturanlæg til etisk forstaaelse og bestemte praktiske principer: den saaledes gjennem lidelse fremtvungne harmoni bliver tilslut et moralsk hele."

Al kultur og kunst — menneskehedens bedste pryd — og den skjønneste samfundsorden er frugter af uselskabeligheden, der gjennem sig selv tvinges til disciplin, ved hvilken strenge tugt den fuldstændige udvikling af naturens skjulte spirer gjennemføres.

Kant har her foregrebet den moderne teori om kampen for tilværelsen, gjennem hvilken udviklingen sker som resultat af de enkeltes energiske forsøg paa at bryde sine baand. Hvor individet intet rum faar til at udvikle sig, der gaar samfundet ikke fremad. Hvor individet bryder alle baand, der gaar samfundet tilgrunde.

Jeg kjender ingen saa kort og høisindet definition af statens opgave som Locke's „Regjeringens maal er menneskenes vel." Men menneskenes vel er intet absolut begreb. Vistnok kan man tænke sig en sand Guds stad, i hvilken enhver sædelig evne er saaledes beskaffen, at den holder alle mod menneskets vel stræbende lyster i tømme, og kun pleier dem, der støtter samfundets velfærd: hvor hvert menneskes medfødte aandskraft er saa stor og dets dannelse saa dyb, at det evner at vide, hvad det bør gjøre og stræbe efter. Men det menneskelige øie har endnu ikke seet denne stat og vil sandsynligvis ikke faa den at se paa lang tid. I virkeligheden ser vi, at staterne bestaar af et stort antal uvidende og taabelige mennesker, en liden brøkdel ægte kjeltringer og nogle faa dygtige og ærlige fornuftvæsener og at som følge af de sidstnævntes anstrengelser de første holdes i en tilstand af fornuftigt formynderi og de andre i undertrykthed.

Til alle tider har mænd af en usædvanlig begavelse og energi været overbeviste om, at statsstyrelsen har virksommere midler til at befordre folkets vel end at putte hænderne i lommen. Og selv om alle disse planer, som saaledes har været oppe, maaske ikke har duet stort i praktisk henseende, saa maa man huske paa, at politiken som videnskab ikke er ældre end astronomien; og skjønt hins forskningsfelt er saa uendelig mere kompliceret, er man dog endnu ikke helt paa det rene med teorien for maanens bevægelser.

Men lad os se lidt paa dette „menneskenes vel". Jeg antager, at det simpleste udtryk for dette begreb er, at hvert menneske kan opnaa den lykke, som er muligt for det — uden at hindre paa nogen maade sine medmenneskers lykke. Ved en nærmere betragtning af de forskjellige slags lykke finder vi, at de gaar ind under, hvad der udspringer af sikkerheds- og fredsfølelsen; videre af den rigdom eller de goder, som handelen skaffer;

af kunst: arkitektur, skulptur, maleri, musik eller literatur; derefter af videnskaben og tilslut af den personlige hengivenhed for gode venner. Freden gjør ingen ondt. Ingen er daarligere stillet, fordi en anden skaffer sig rigdom ved forretninger eller udøvelse af en bedrift. Tusener kan nyde den glæde, som et maleri, en symfoni eller et digt skjænker uden derved at formindske den begeistrede kjenders lykke. Udforskningen af naturen er et ubegrænset beiteland, hvor alle kan græsse; og jo mer man tager til sig af herlighederne, des sødere og mere nærende bliver de. Naar jeg elsker en ven, saa er der ingen skade for mig, men tvertom en glæde, at hele verden elsker ham lige sterkt og tænker lige høit om ham som jeg.

Deraf følger, at staten godt kan hjælpe til med at skaffe borgerne mange glæder og megen velsignelse. Jeg kan f. eks. godt tænke mig en statskirke, i hvis gudshuse opgaven blev at stille frem for menneskene idealet af et rent og retfærdigt liv istedenfor søndag efter søndag at gjentage abstrakte teologiske formler; et sted, hvor de af dagens byrder og sorger trætte kunde finde et øiebliks ro i betragtningen af det høiere liv, som er muligt for alle, skjønt kun faa naar det, og hvor kampens og forretningens mand kunde finde tid til at tænke efter, hvor ringe dog den løn er, han tragter efter, sammenlignet med fredens og kjærlighedens lykke. Og ligesaa med videnskab og kunst. I alle europæiske lande er universiteter, offentlige biblioteker, billedgallerier, laboratorier indrettet af staten, og de har bidraget uhyre til menneskehedens aandelige og sædelige fremskridt.

Og derfor siger jeg: naar staten sætter fred, fremskridt og aandelig udvikling som maalet for sin tilværelse, da er det klart, at regjeringen ogsaa maa overtage omsorgen for folkets dannelse. Thi dannelse fordrer fred; den befordrer den aandelige udvikling, ikke blot ved udvikling af de enkelte aander, men ogsaa derved at blandt massen af gjennemsnitsevner eller undermaalere udplukkes de, som egner sig til at indtage høiere stillinger, hvorved ogsaa mængdens velfærd fremmes. Endelig befordrer den sædelighed og aandelig renhed ved at lære menneskene selvbeherskelse og den indsigt, at den høieste — fordi den eneste — varige lykke ikke vindes ved at krybe nede paa jorden i sanselivets yppige dale, men ved ihærdig stræben op mod hine høider, hvor i evig ro fornuften skuer det høieste godes dunkelt lysende ideal, — „en skystøtte om dagen og en ildstøtte om natten."

Tidsmaskinen.

(H. C. Wells i „*New Review*“).

XI.

Den sidste nat.

Solen var endnu ikke gaaet ned, da vi forlod paladset. Det var min hensigt at gaa saa langt, som vi kunde række den aften, slaa leir der om en friskt brændende ild, og saa næste morgen fortsætte veien til den Hvide Sfinx og min Tidsmaskine.

Som vi gik, samlede jeg kviste og grene til en ild, hvorved vi betydelig sinkedes, saa det var helt mørkt, da vi naaede den før omtalte skov. Weena vilde stanse paa den aabne grund foran skoven; men en følelse af fare, der netop burde holdt mig tilbage, drev mig videre frem. Jeg havde ikke sovet paa to nætter og var nervøs. Jeg følte søvnen snige sig over mig — og morlockerne med den.

Mens jeg overveiede, saa vi tre bøiede skikkelser mellem buskene om os. Der var buske og høit græs rundt om; jeg syntes stillingen derfor var usikker. Jeg antog, at skoven ikke var over 2 kilometer lang. Var vi først vel igjennem den, vilde vi finde bar græsbakke. Og med kamfer og fyrstikker haabede jeg at holde os morlockerne fra livet gjennem skoven. Men skulde jeg kunne bruge fyrstikkerne, maatte jeg lægge mit vedknippe fra mig. Det blev da gjort. Men saa tænkte jeg, at jeg vilde give marlockerne noget at tænke paa ved at sætte varme paa det. Som tænkt, saa gjort.

Har I nogensinde tænkt, hvilken sjelden ting ild maa være i tempererede lande, naar der ikke er mennesker der, som forstaar den kunst at tænde den? Solen er ikke stærk nok til at tænde, selv naar den brænder gjennem en dugdraabe, saaledes som tilfældet undertiden er i tropiske egne. Lynild kan ødelægge, men den giver sjelden anledning til om sig gribende ild. Forraadnelsesprocesserne bryder sjelden ud i flamme.

Og i denne dekadente fremtid var ogsaa den kunst at gjøre ild ganske glemt. De røde tunger, der slikkede opad mit vedknippe var derfor for Weena et helt nyt og vidunderligt skue. Hun vilde hen til dem for at lege med dem. Jeg tror, hun var sprunget ind i varmen, havde jeg ikke holdt hende tilbage. Men jeg tog hende modstræbende paa armen og lagde ivei gjennem den mørke skov. Ved at se tilbage, saa jeg gjennem træstammerne, at min ild havde spredt sig til de omringende buske. Jeg gottede mig over det og fortsatte min vandring.

Det var sort om mig, og Weena hang krampagtig om min hals. Efter en stunds forløb kunde jeg saavidt skelne trær og mark og famle mig frem. Jeg tændte ingen fyrstikker, fordi jeg havde Weena paa en arm og mit vaaben i den anden.

I begyndelsen hørte jeg intet undtagen de brudte kviste under mine fødder, vindens raslen i løvet, mit eget aandedræt og blodets banken i ørene. Men efterhaanden hørte jeg ogsaa lette fodtrin rundt omkring mig. Jeg kjæmpede mig frem. Fodtrinene tiltog i styrke og antal, og blandedes med de samme underlige lyd og stemmer, som jeg havde hørt i underverdenen. Der var tydeligvis mange af morlockerne, og de kom stadig nærmere paa alle kanter. Om et øieblik følte jeg et nap efter min frakke, saa et efter min arm. Weena skalv voldsomt og blev saa liggende ganske stille paa min arm.

Det var paa tide at benytte fyrstikæsken. Men for at faa fat paa den, maatte jeg sætte Weena ned. Det blev gjort, og jeg greb efter mine fyrstikker, mens jeg merkede, at en kamp begyndte ved mine fødder om Weena. Hun var ganske stille og fra tingesterne kom blot den samme gurglende lyd, som jeg kjendte fra før. Klamme smaa hænder befølte ogsaa mig, over frakken og ryggen og helt op i halsen.

Men fyrstikken var nu tændt, og jeg saa morlockernes hvide rygge i vild flugt mellem træerne. Jeg tog et stykke kamfer op af lommen, rede til at tænde det, naar fyrstikken var brændt ud. Først saa jeg paa Weena. Hun laa med armene om mine fødder aldeles ubevægelig og med ansigtet mod jorden. Skræmt bøiede jeg mig ned til hende. Hun syntes neppe at aande. Jeg tændte kamferstykket og kastede det i bakken, saa det splintredes og sendte en vældig flamme op, der drev morlockerne tilbage. Saa bøiede jeg mig atter ned og løftede Weena op. Skoven om os syntes levende af dæmpet støi og bevægelse, fuld af hærskarer af morlocker!

Hun syntes at være besvimet. Jeg tog hende forsigtig paa armen og reiste mig igjen for at gaa videre. Da kom der en forfærdelig følelse over mig. Under mine bevægelser med fyrstikkerne og med Weena havde jeg vendt mig flere gange, og nu havde jeg ikke længer den fjerneste anelse om, i hvilken retning min vei gik. Kanske var jeg nu atter vendt mod Porselænspaladset. Jeg følte den kolde sved bryde ud over hele mit legeme. Jeg maatte i hast fatte en beslutning og bestemte mig til at slaa mig ned, hvor jeg var, og gjøre op en ild der til værn mod de underjordiske. Jeg lagde Weena varsomt ned paa græstorven igjen — hun laa fremdeles ubevægelig — og begyndte saa i hast at samle kvist, mens kamferet endnu brændte. Rundt mig i nattemørket skinnde morlockernes luende øine rødt.

Kamferet slukned. Jeg tændte en fyrstikke og ved dens lys saa jeg

to bleghvide skikkelser, der i mørket havde nærmet sig Weena, fare skræmt afsted. Den ene var saa blindet af lyset, at han for lige mod mig, og jeg hørte hans ben knirke under min næves slag. Han udstødte et smerteskrig, famlet nogle skridt videre og faldt. Jeg tændte endnu et stykke kamfer og fortsatte med at samle kvist. Jeg lagde snart merke til, at løvet over mig var ganske tørt, thi siden min ankomst for en uge siden var intet regn faldt. Jeg begyndte derfor at samle løv istedenfor kvist og havde snart en sterkt rygende ild, der tillod mig at spare paa kamferet. Saa gav jeg mig til at undersøge Weenas tilstand. Jeg forsøgte at bringe hende til bevidsthed men uden held. Jeg kunde ikke engang faa sikkerhed for, at hun endnu aandede.

Den tætte røg gav mig imidlertid en følelse af døsighed og træthed. Kamferet øvede samme virkning. Og skoven var fuld af en mumlen og hvisken, der snart øgede døsigheden. Jeg sad ned for at hvile et øieblik. Det forekom mig, at jeg blot havde blundet et sekund og atter straks aabnet øinene; men alt var mørkt, da jeg vaagnede og morlockernes fingre var over mig. Jeg rysted dem af og greb efter fyrstikæsken. Den var væk! Og atter kasted de underjordiske sig over mig. Jeg forstod, hvad der var hændt; jeg havde sovet et par timer, og min ild var sluknet; de havde taget fyrstikkerne. Dødens bitterhed fyldte min sjæl. — Skoven syntes fuld af lugt af brændt. Jeg grebes ved haar, arme og hals og reves overende. Det var ubeskrivelig hæsligt i mørket at føle disse vamle, bløde skabninger over mig. Det var som at være fanget i en mægtig edderkops spind. Jeg var magtesløs i deres hænder. Jeg følte smaa tænder i min nakke. Af smerte kasted jeg mig over paa bakken og kom derved i berørelse med min jernklubbe. Det gav mig ny energi. Jeg kom atter paa benene, rystede disse menneskelige rotter af mig og slog med jernstangen efter deres ansigter. Jeg følte kjød og ben give sig under slagene, og for et øieblik var jeg atter fri.

Kampraseri greb mig. Jeg vidste, at baade Weena og jeg var fortabte; men jeg loved, at morlockerne skulde faa betale sit kjød dyrt nok. Jeg fik ryggen mod et træ og svinged min klubbe om blandt det tætte mylder af hoveder. Skoven syntes at fyldes af smerteskrig og døendes stønnen. Vildere og vildere, talrigere og talrigere blev skrigene. Luften rundt om syntes levende, dirrende af rædsel. Og dog kom ingen længer mig nær. Hvad kunde være paa færde? Jeg fatted atter haab. Var de blevet skræmt?

Da kom der som svar et underligt syn. Mørket begyndte at spredes, at glimre af lysstriber. Jeg kunde se morlockernes mylder — tusener paa tusener — og alle flygted de, kom i en endeløs strøm i vild rædsel fra bagenom mig og drev videre frem. Mig ænsed ingen. Og deres rygge

var ei længer hvide, men rødlige. — Et øieblik endnu, og jeg saa en gnist drive mig forbi mellem grenene. Og da forstod jeg, — forstod den brændte lugt, de rødtlysende rygge, rædselen, flugten, den af raab og angst dirrende luft. Skoven var ibrand.

Forladende mit træ saa jeg bagom de nærmeste sorte stammer flammehavet. Det var min egen første ild, der fulgte mig. Jeg saa efter Weena; men hun var borte. Ildens knitren og hvinen bagom mig levnede liden tid til eftertanke. Med jernstangen i haand fulgte jeg de underjordiske. Det var ei et øieblik for tidligt. Engang kom flammehavet væltende saa hurtig frem paa min høire haand, at min vei afskares, og jeg maatte bøie af til venstre. Der kom jeg ind paa en aaben plads; idetsamme jeg naaede den, kom en morlock løbende lige paa og forbi mig og ind i ildhavet!

Og nu fik jeg se det forfærdeligste og besynderligste syn, menneskelige øine godt kan falde paa. Den hele plads var lys som ved dag af de gule flammer, der næsten omringede den. I midten var en liden bakke eller jordhaug med en svid busk paa toppen. Paa bakkesiderne var der tredive til firti af lys og hede blindede og forskræmte morlocker, der løb om som fangne mus. I førstningen slog jeg om mellem dem med min klubbe; dræbte en og saarede flere; men snart indsaa jeg deres fuldstændige hjelpeløshed og ufarlighed og lod dem være. Af og til kom dog en eller anden af dem farende mod mig, saa vanvittig rædselsfuld, at jeg tog mig vel i agt for at staa i hans vei. Undertiden syntes ilden at dø ned og jeg frygtede da, at de vilde faa øie paa mig, og tænkte derfor paa at begynge slagteriet, før de kunde se. Men snart steg atter flammerne høit iveiret og jeg lod dem ifred. Jeg vandred om og saa efter spor af Weena. Men Weena var forsvundet.

Tilsidst satte jeg mig paa bakketoppen og iagttog derfra denne samling af blinde og forskræmte fremtidsvæsener, farende om, stødende mod hinanden og udstødende ækle og uhyggelige skrig. Røgen laa tæt over pladsen, dannede et af flammerne belyst rødligt tag over os, gjennem hvis enkelte rifter stjernerne saaes, som hørte de en ganske anden verden til. Den største del af hin nat følte jeg mig overbevist om, at det hele var et mareridt. Jeg bed mig selv og raabte høit for at vaagne. Jeg slog med hænderne i bakken, reiste mig og gik omkring og satte mig igjen. Jeg gned mine øine og bad Gud at lade mig vaagne. Tre gange saa jeg morlocker styrte sig hovedkuls i flammerne. Flere gange løb de paa mig, saa jeg maatte slaa dem væk med den knyttede haand — skjælvende mens jeg det gjorde.

Men tilsidst bredte sig over de neddøende flammer, over de sorte røgmasser, sviede træstammer og stadig mindskende tal af underjordiske, — dagens hvide lys.

Atter søgte jeg efter spor af Weena, men forgjæves. Det var klart, at de havde sluppet hendes legeme i skoven. Jeg kan ikke beskrive, hvilken lettelse det var at vide, at det var undsluppet den bestemmelse, de havde tiltænkt det.

Fra min bakketop kunde jeg snart skimte det grøne Porselænspalads og ved dets hjelp fik jeg bestemt retningen til den Hvide Sfinx. Jeg bandt da lidt græs om fødderne for at bevare dem mod den hede jordbakke, aske og glød, og forlod pladsen, mens endnu en del af disse fortabte væsener fløi forskræmte og vildt klagende hid og did. Jeg bevægede mig kun sagte, for jeg var træt og mat; Weenas tab og tanken paa hendes afskyelige dødsmaade øgede trætheden og matheden. — Her i dette værelse synes det mere som en drømmesorg end som et virkeligt tab. Men hin morgen følte jeg det dybt, — følte mig atter helt alene, forfærdelig alene. Jeg begynde at tænke paa mit hjem, vor egen tid, enkelte af jer; og med de tanker kom en længsel, der var smerte.

Men som jeg saaledes vandrede afsted over den rygende aske, gjorde jeg en opdagelse. I min lomme var der endnu nogle løse fyrstikker. De maa have faldt ud af æsken, før den blev frataget mig.

XII.

Fælden i den Hvide Sfinx.

Klokken var omkring otte eller ni om morgenen, da jeg atter befandt mig paa den grønne plæn foran den Hvide Sfinx, hvor jeg først havde „landet“. Jeg maatte tænke paa mine første forhastede slutninger og teorier og lo bittert af min egen selvsikkerhed. Her var den samme vakre scene, det samme rige grønne, de samme pragtfulde bygninger og storslagne ruiner, den samme sølvskinnende flod mellem de blomsterklædte bredder. De overjordiskes lyse, flagrende dragter skimtedes allevegne i det grønne. Nogle badede netop paa det selvsamme sted, hvor jeg havde reddet Weena. Og som flekker paa det vakre landskab saaes kuplerne over nedgangene til underverdenen og de af dirrende luftlag omgivne taarne. Nu vidste jeg, hvad de overjordiskes skjønhed dækkede over. Deilig var deres livsdag, deilig som kvægets i den fede eng. Som kvæget kjendte de ingen fiender og samlede ikke i lader. Og deres sidste ende var ogsaa som kvægets.

Kort havde den menneskelige aands og forstands lille drøm været. Den havde begaaet selvmord. Den havde sat sig som maal at sikre sig ro, fred og komfort, — et harmonisk, velindrettet samfund med ordene sikkerhed og varighed til motto. Og maalet var blevet naaet — og her var resultatet. Engang maa liv og eiendom have været idealt sikre i dette samfund. Den rige maatte have kunnet nyde sin rigdom i ro, den arbei-

dende føle sig sikker paa underhold og arbeide. Der havde ikke været noget arbeidsløshedens problem, intet socialt spørgsmaal i hin fuldkomne tid. Og en dyb fred og ro havde været resultatet.

Det er en naturlov, vi ofte glemmer, at intellektuel udvikling er resultatet af forandring, fare og uro. Et væsen, der er i absolut harmoni med sine omgivelser, er en ideal maskine. Intelligensen vækkes og begynder først, naar vane og instinkt ikke længer slaar til. Intelligens kræves derfor ikke og maa dø ud, hvor der ingen forandring er, og ingen trang til forandring. Kun de dyr eier intelligens, der er udsat for mangfoldig og mangeartet fare.

De overjordiske havde da gjennem tiderne udviklet sig til den afkræftede skjønhed, hvori jeg fandt dem, og de underjordiske til fuldstændig opgaaen i mekanisk industri. Men den oprindelige fuldkommenhedstilstand havde manglet et element, selv som fuldkommen mekanisme betragtet — absolut stabilitet. I tidens løb var øiensynligen underverdenens ernæring kommet i ulave. Moder Natur, der var blevet holdt borte i nogle tusen aar, vendte atter tilbage, og begyndte sit arbeide under jorden. De underjordiske havde vel ved sin befatning med maskiner, der altid, hvor fuldkomne og færdige de end er, kræver lidt omtanke, vedligeholdt noget mere intelligens og initiativ end de overjordiske. Og da anden føde slap op, vendte de sig til, hvad gammel vane før havde forbudt.

Saa forekom det mig i hvert fald, den sidste morgen jeg opholdt mig i aaret 802,701. Det tør være saa gal en forklaring af forholdene, som det er muligt at opfinde. Det er kun min opfatning.

Efter de sidste døgns skræk, ophidselse og erfaringer var det en vederkvægelse atter at sidde under den Hvide Sfinx og skue ud over dette sollyse landskab. Snart følte jeg trætheden komme over mig som en nu ikke ubehagelig døsighed. Jeg lagde mig da i græsset og havde en lang og forfriskende søvn.

Jeg vaagned lidt før solnedgang. Jeg nærede ikke længer nogen frygt for mørket. Min ene haand holdt jernhaandtaget, den anden legte med fyrstikkerne i lommen, da jeg gik hen til den Hvide Sfinx for paany at undersøge den.

Men her mødte mig en overraskelse. Fodstykkets broncedøre var aabne! De var trukket ned som jernpersienner i dertil indrettede falser.

Jeg stansed og grundede paa, om jeg turde gaa ind.

Indenfor saa jeg som et lidet værelse, og i dette paa en opsats i det ene hjørne stod — min Tidsmaskine. De smaa afskruede haandtag var i min lomme. Efter alle mine forberedelser til storm paa Sfinxen, mødte jeg saaledes her en ydmyg overgivelse. Jeg kasted jernhaandtaget bort, næsten med sorg over ikke at skulle faa brug for det.

Pludselig, idet jeg vilde træde ind, for en tanke mig gjennem sindet. For en gangs skyld forstod jeg de underjordiskes tankegang og læste deres sjæl. Idet jeg anstrængte mig for ikke at le, traadte jeg ind i Sfinxen og hen til Tidsmaskinen. Jeg blev forbauset ved at se, at den var omhyggelig oljet og renset. Jeg har endog siden faaet en mistanke om, at morlockerne delvis havde taget den istykker for at lære dens hensigt at kjende. —

Som jeg nu stod der og undersøgte den, hændte, hvad jeg havde ventet. Broncedørene for pludselig op og var med et klingene slag lukket. Jeg befandt mig i begsort mørke — fanget. Saa mente de underjordiske. Jeg kunde ikke længer bare mig for at le.

Jeg hørte ogsaa allerede deres summende latter, idet de nærmed sig mig nedenfra. Med største ro tog jeg op en fyrstikke og forsøgte at rive den af. Det vilde holde dem væk, mens jeg skruede haandtagene paa, og saa — hvad var vel deres broncedøre for mig? — et tryk og væk var jeg fra hele deres forbandede tid. Men jeg havde ikke betænkt én liden ting. Fyrstikkerne var af den slags som „tända endast emot lådans plån!“ —

I vil forstaa, at det straks var forbi med min ro, og at latteren frøs til nervøs dirren. De smaa utysker var lige over mig. En rørte ved mig. Jeg slog rundt mig med haandtagene i mørket og strævet efter at komme i sadlen. Men deres hænder var paa mig. Jeg maatte holde deres ækle fingre fra haandtagene. Det ene fik de næsten revet fra mig. Det var et øieblik ude af min haand. Jeg maatte benytte mit eget hoved som klubbe for at faa det tilbage, — hørte en morlockskalle knase under et slag. Det var en værre og voldsommere kamp denne sidste, end den i skoven. Men tilsidst var haandtagene paa, og det ene trykket over. De hundre hænder slap mig. Mørket forsvandt og jeg befandt mig atter i det graa, ensformige lys, jeg har omtalt.

VIII.

Videre fremover.

Jeg har allerede fortalt eder om den svimmelhed og mathed, der følger med en reise i tiden. Og dennegang sad jeg ikke engang rigtig i sadelen, men i en høist tvungen og ubekvem stilling. En stund klængede jeg mig til maskinen, der svingede frem og tilbage, uden at tænke over, hvor jeg kom hen. Da jeg endelig saa paa skiven, blev jeg meget forbauset. Istedenfor at stille hævarmene paa „tilbage“, havde jeg stillet dem „frem“, saa at jeg ved at betragte viserne fandt, at tusener af aar forsvandt som sekunder bag mig, medens jeg kom længere og længere ud i fremtiden.

Jeg erindrede mit forrige hovedkuls fald og begyndte derfor ganske forsigtig at mindske farten. Langsommere og langsommere gik viseren, indtil ogsaa dagstregene kunde skjelnes. Endnu langsommere gik det, indtil den tykke skodde omkring mig splittedes, og de dunkle omrids af en uhyre bølgeformig strækning blev synlig. Jeg stansede.

Jeg stod paa en afbleget, myrlændt slette, graahvid af rimfrost. — Det var middagstid. Den orangefarvede sol stod i sin middagsfylde men berøvet al glans, paa en brungraa himmel. Kun enkelte sorte buske afbrød landskabets ensformighed. Den dekadente menneskeslegts store bygninger var sporløst forsvundne; ikke en jordvold mindede om dem. Bjerg og dal, sjø og elv, alt var under regnets og frostens paavirkning gaaet over i nye former; uden tvil havde ogsaa regnet for længe siden skyllet bort morlockernes tunneller. Saavidt jeg kunde se, var der hverken høider eller dale — ingen træer, ingen floder, kun en uendelig trøstesløs slette.

Da hævede sig pludselig op fra sletten en mørk masse, — noget der glinsede som en rad af takkede jernplader — og forsvandt igjen næsten øieblikkelig i en hulning. Her og der blev jeg nu var en mængde bleggraa ting af omtrent nøiagtig samme farve som den frosne jord. De gnavede det sparsomme græs og for vimsende omkring. Jeg troede i begyndelsen, det var kaniner eller et degenereret afkom af kænguruen. Men da en tilfældigvis kom i nærheden af mig, opdagede jeg, at den ikke tilhørte nogen af disse grupper. Baglemmerne var længere end forlemmerne; den var uden hale og bedækket med stride graa haar, der tætnede rundt hovedet og dannede en slags manke. Da jeg troede at have forstaaet, at menneskene i den gyldne tidsalder havde udryddet næsten alle dyr med undtagelse af enkelte prydeksemplarer, var jeg naturligvis nysgjerrig efter at vide, hvadslags dyr dette kunde være. De syntes ikke at være rædde for mig, men gnavede videre som kaniner vilde have gjort paa ubefærdede steder, og det faldt mig ind, at jeg muligens kunde skaffe mig et eksemplar. Jeg steg af maskinen og tog op en stor sten. Jeg havde neppe gjort saa, før et af dyrene kom inden rækkevidde. Det lykkedes mig at træffe det i hovedet og det rullede straks overende og blev liggende ubevægelig.

Jeg løb hen til det. Det blev liggende ganske rolig, som om det var dræbt. Jeg blev overrasket ved at finde, at dyret havde fem vistnok lidet udviklede fingre baade paa for- og baglemmerne. Det havde desuden et rundagtigt hoved med fremstaaende pande og fremadskuende øine, formørkede af tynde nedhængende haar. En ubehagelig rædsel greb mig. Som jeg knælede ned og greb mit bytte for at undersøge dets tænder og andre anatomiske kjendemerker, for om muligt deraf af finde tegn til menneskelig oprindelse, kom denne metalliske tingest, som jeg allerede før har omtalt, igjen tilsyne i en fure i jorden. Den nærmede sig mig med en

eiendommelig klaprende lyd. Øieblikkelig begyndte de graa dyr omkring mig at svare med et kort dæmpet hyl — som af rædsel — og stolprede afsted i modsat retning af den, i hvilken den nye skabning var kommen. De maa have skjult sig i huler eller bag buske; thi et øieblik efter var ikke en eneste af dem synlig.

Jeg reiste mig og betragtede dette uhyre. Jeg kan kun beskrive det ved at sammenligne det med et tusenben. Det var omkring tre fod høit, naar det stod opreist, og havde en lang leddet, mindst tretten fod lang krop, der var bedækket med mørkegrønne, forunderlig udoverhængende plader. Det syntes at kravle sig frem paa en mængde fødder, der stak frem, efterhvert som det gik. Dets plumpe, runde hoved bar to lange, bøielige, snoede og hornagttge følehorn. Saavidt jeg kunde se, bevægede det sig med en hurtighed af ti eller femten kilometer i timen, saa jeg havde ikke lang tid at betænke mig paa. Jeg forlod mit graa dyr — eller menneske — og satte paa sprang hen til maskinen. Jeg stansede paa halvveien og angrede næsten, at jeg havde opgivet min fangst; men et blik tilbage tilintetgjorde min sorg i saa maade. Da jeg naaede maskinen, var uhyret neppe femti meter borte. Det var sikkert intet hvirveldyr. Det havde ingen næse, og munden var omgiven af mørke leddede plader. Men jeg tragtede ikke efter noget nærmere bekjendtskab med det.

Jeg lagde hurtig en dag mellem os og stansede saa i haab om at finde uhyret borte og muligens mit offer liggende; men det var nok blevet føde for tusenbenet; i hvert fald var alt forsvundet. Disse smaa skabningers halvt menneskelige udseende forvirrede mig i høi grad. Men naar man nærmere tænker over sagen, er det ingen grund til at antage, at en degenereret menneskeslegt ikke tilsidst skulde kunne grene sig i ligesaa mange arter som afkommet af dyndfisken, fra hvem alle hvirveldyr nedstammer. Jeg saa ikke mere til det kolossale insekt, hvad jeg troede, den leddede skabning maatte have været. Øiensynlig var den fysiologiske vanskelighed, der for øieblikket holder alle insekter smaa i størrelse, tilsidst blevet overvunden, og denne dyreklasse var omsider naaet frem til det overherredømme, den ifølge sin uhyre energi og levedygtighed fortjener. Jeg gjorde adskillige forsøg paa at dræbe eller fange endnu et af de graa smaadyr, men det lykkedes ikke, og efter et dusin feilkast, der bragte min arm til at verke, følte jeg mig irriteret over min dumhed, der havde faaet mig til at begive mig saa langt ind i fremtiden uden vaaben eller anden udrustning. Jeg besluttede dog at faa endnu et sidste glimt ind i en fjernere fremtid og saa vende tilbage til eder og til min egen tidsalder. Endnu engang besteg jeg maskinen og endnu engang blev verden graa og taageagtig.

Medens jeg saaledes kjørte fremover, sporedes en kjendelig forandring i den omgivende naturs udseende. Den vante taage, hvortil dag og

nat løb sammen, forsvandt. Dag og nat skilte sig atter fra hinanden, skjønt jeg fremdeles kjørte hurtig; solens bane over himmelen syntes at vare i aarhundrer. Men tilsidst rugede et vedvarende tusmørke over jorden, der kun nu og da afbrødes af en komet, der som et lyn for henover den mørke himmel. Den lysbundt, der havde tilkjendegivet solens tilværelse, var forsvunden. Solen var ophørt at gaa ned. Alle spor af en maane var forsvundet. Stjernecirklerne var vegne pladsen for sagte krybende lyspunkter. Tilsidst stansede solen nogen tid før jeg gjorde holdt ubevægelig i horisonten som en uhyre mørkglødende kugle. Jeg forstod, at tidevandets arbeide omsider var fuldendt. Jorden var bragt til hvile med den ene side vendt mod solen, i samme stilling, som den maanen i vore dage indtager ligeoverfor jorden. (Sluttes).

Lidt om de gamle ægypteres literatur.

(Efter Georg Ebers i „*Deutsche Revue*“).

Vi besidder kun tarvelige brudstykker af Ægyptens literatur. Der er ingen tvil om, at tusener af verker fra Faraonernes tid er gaaet helt tilgrunde. Og det, vi har, tilhører væsentlig ved sit indhold en meget snever tankekreds, nemlig den, som omfattes af den saakaldte Dødebog, hvis opgave var at tjene de afsjælede som veiviser og paaminder under reisen gjennem den anden verden. Hvad der findes af anden literatur er næsten for intet at regne. Og man vilde slet ikke være berettiget til deraf at slutte sig til beskaffenheden af landets kultur, hvis ikke de ægyptiske aandsprodukter ligned hinanden, som frugterne paa et og samme træ.

Visselig er der intet folk, hvem verden skylder saameget nyt som ægypterne. Paa kunstens og videnskabens fleste omraader har de vist sig som opfindere og opdagere, og ligetil glimrende er det arbeide, de lægger paa hver ny erobring. Det første greb lykkes dem i de fleste tilfælde, men ved den videre udvikling af de gode begyndelser svigter dog i almindelighed baade viljen og evnen. Saasnart de havde overvundet de tekniske vanskeligheder saapas, at det nye produkt tiltalte dem, holdt de det for uovertræffeligt, — fordi det stod høit over hvad de omgivende folkeslag kunde præstere —; og istedenfor at stræbe videre hængte de sig af frygt for tilbagegang fast paa den top, som de mente de havde naaet.

Af sine første frembringelser paa kunstens og literaturens omraade uddrog de love, hvorefter ethvert senere verk maatte rette sig. Derfor

ligner de billedhuggerverker og malerier, de digteriske og lærde arbeider, som følger paa den tidligste periodes første mønsterstykker, disse, som kopien ligner originalen. Men det er ikke blot frygten for tilbagegang, der forklarer dette paafaldende fænomen, men ogsaa landets natur. Slige regelmæssig tilbagevendende begivenheder som Nilens oversvømmelse, dens stigen, synken og endelige tilbagevigen, som solens tilsynekomst og forsvinden ved de samme punkter af de arabiske og libyske bjerge, som frembruddet af de storme, der drev skibene opad floden, forekommer ingen andre steder i verden. Intet land kan derfor med saa stor ret som Ægypten kalde sig „den regelmæssige gjenkomsts eller gjentagelses land“. —

Intet under da, at der ikke findes nogen historisk eller religiøs indskrift, ingen hymne, ingen gravskrift, ingen fortælling, saa lidt som noget videnskabeligt verk, hvori der ikke dukker op gjentagelser fra tidligere beslegtede skrifter: de ligner hinanden som den ene mumie, palme eller grav ligner den anden.

Og det typiske i landets natur har ogsaa paatrykt ægypternes aand sit stempel. Selv da der i senere tider, især gjennem Grækenland, aabned sig for dem kundskab om en høiere kultur og kunst end den, de selv havde, lukked de sit land for den. Og større end deres uvilje mod alt fremmed var deres frygt for at se den nationale type blive sig selv utro, en frygt, der var saa stor, at presterne, som vaagede over disse ting, ilede med, saasnart stilen i kunst og literatur afveg mer, end de syntes om, fra de gamle forbilleder, at stanse denslags udvikling, hvori de blot saa forvirring.

Derfor kan man med fuld ret tale om en sammenhængende, ensartet ægyptisk literatur, skjønt den strækker sig over mere end fire tusen aar. Kjenderen kan nok bestemme, paa hvilket tidspunkt de enkelte skriftverker er opstaaet, men lægmanden, som dog nu har adgang til alle Ægyptens literære efterladenskaber i fuldendte oversættelser, vilde have ligesaa vanskeligt for at skjelne de forskjellige literaturperioders frembringelser fra hverandre, som at bestemme billedhuggerverkernes ælde.

Betragter vi den samlede ægyptiske literatur, vil vi straks finde at der neppe er nogen aandelig livsytring, som ikke har fundet udtryk i et verk. Paa poesiens omraade, der hos ægypterne som hos alle andre primitive folk gaar forud for prosaen, er alle digtarter repræsenteret med undtagelse af den dramatiske, det gaar nemlig ikke an at kalde de eksisterende tarvelige dialoger for dramaer.

Den videnskabelige literatur omfatter teologiske, astronomiske, astrologiske, magiske, historiske, kronologiske, geografiske, juridiske, matematiske og medicinske skrifter. Filosofi i ordets egentlige betydning besidder

derimod ægypterne ikke; de prøver paa ordsprog-visdom, som findes hist og her, fortjener ligesaa lidt navn af filosofi som de magiske og teologiske skrifter.

Derimod staar den største del af literaturen i en vis, ofte meget intim forbindelse med religionen. Mange høist uteologiske videnskaber faar vi kun meddelelse om gjennem teologiske skrifter. Paa religionen var alt ægypternes liv grundlagt, og deres Panteon husede et utal af guder, af hvilke enhver personificerede et enkelt naturfænomen eller en følelse i menneskesjælen. Hver del af sol- og maanebanen, hver aarstid, Nilens oversvømmelse og mange lignende ting havde sine repræsentanter i gudeverdenen, ja endog hver enkelt af dagens og nattens timer, hver maaned i aaret tilskreves en særegen guddom.

Da ægypterne — maaske tidligst af alle folk — antog, at der var en aarsagsforbindelse mellem stjernernes baner og den menneskelige skjæbne, syslede horoskoperne eller timeseerne paa templernes observatorier med astrologi, og vi finder derfor en bekjendt tekst, hvor hver enkelt dag i aaret nævnes med tilføielse af, om den er lykke- eller ulykkebringende for menneskene ifølge visse tegn, som alene de lærde forstod. Begivenheder fra gudernes historie bestemmer dagens eiendommelige egenskaber i denne henseende.

I nær forbindelse med denne side af religionen staar magien. Vistnok lærer enkelte papyrus'er, at trolddomskunster i den almindelige betydning af ordet er en skrækkelig forbrydelse. Men var det end strafbart at fremkalde kjærlighed ved elskovsdrikke eller at skade en fiende ved at udtale besværgelser, saa var det for en tilbeder af guderne ikke blot en ret, men ogsaa en pligt at søge at paavirke guder og dæmoner ved magiens hemmelighedsfulde midler. Thi disse maatte lyde, naar besværgeren kjendte og brugte det „rette ord". Det fremgaar af flere gamle pyramidetekster, at presterne mente sig at have magt til at tvinge guderne til at laane deres bønner øre. Og „Dødebogen" har ikke blot til opgave at vise de døde vei gjennem den anden verden, men ogsaa at tilbagekalde i deres erindring de trylleformler og ord, som kan bryde bolter, aabne døre og gjøre fiendtlige dæmoner, dørvogtere og andre farlige myndigheder blide og føielige. Og den vigtigste regel under fremsigelsen af slige bønner og besværgelser var at huske tonen, paa ordene kom det ikke saa meget an. Var den døde en „rigtig talende", vilde han i hin verden kunne antage hvilken skikkelse, han havde lyst til, nyde alle de glæder, han havde elsket paa jorden, og endelig efter sin apoteose faa del i Guds herskermagt og evighed. Som udødelig kunde han da i solbaaden reise henover himmeloceanet og lyse for verden nedenunder. Derfor gjaldt det om at vedligeholde *Ka*, d. v. s. den ydre skikkelse, som den døde havde baaret

i livet, og det opnaaedes ved indbalsamering af liget, ved at anbringe et portræt af den døde paa kisten eller reise en statue i graven. Disse billeder dækkede *Ka*, som huden dækker legemet.

Alle disse ting lærer „Dødebogen os. Dette hellige verk bestaar af en lang række skrifter, hvoraf de ældste er fundne i det indre af pyramiderne, indhuggede paa gamle sarkofager og paa væggene i enkelte grave. Først senere blev de skrevet ned paa papyrus. Verket er aldrig blevet afsluttet og har saaledes ingen almengyldig kanonisk form. Tiltrods herfor giver det et billede af ægypternes gudelære og udødelighedstro, som mere feiler ved en forvirrende overlæssethed end ved ufuldstændighed. Ligesom nemlig de forskjellige dele af Ægypten splittedes ved en ofte fiendtligsindet provins-politik, saaledes var landet ogsaa i religiøs henseende indbyrdes splidagtigt, og i de forskjellige hovedtempler hersked der ikke blot en modstridende opfatning af de enkelte Guders væsen, men ogsaa sjælens sjæbne i den anden verden var gjenstand for modstridende fortolkninger. Og disse særlærer vil det altid blive umuligt at sammenfatte til et helt afrundet system. Selvfølgelig foregik der ogsaa visse ændringer og omvandlinger af den religiøse erkjendelse i løbet af aartusenerne, skjønt ægypternes religiøse anskuelser ikke vokser ud som et træ, der lægger aarsring til aarsring, men som skoven, hvor det ene træ skyder op ved siden af det andet, medens der inde mellem de store stammer breder sig et utal af planter. Og endnu en ting er det, som gjør den ægyptiske religion saa forvirrende uklar, og det er den billedlige udtryksmaade, som presteskabet har iklædt dogmerne. Fraregnet religionens etiske del og myterne finder vi kun faa trosartikler, som ikke utydeliggjøres ved allegorier, metaforer og hentydninger, hvis fulde betydning kun de indviede har forstaaet.

Moralbudene derimod fremstilles i almindelighed klart nok. I det 125. kapitel af „Dødebogen“ opregnes de 42 sværeste synder, og blandt dem findes ogsaa de fleste forbud i moseloven. Og de stadig gjentagne bud: at man skal mætte den hungrige, give den tørstige drikke, klæde den nøgne, vise næsten velvilje og venskab, beskytte enkerne og behandle de smaa ligegodt som de store, er formede saaledes, at de forstaas af enhver, — de udtales som et løfte af den døde, der haaber paa løn for at have levet efter dem.

Men dogmerne forstod selvfølgelig afskriveren kun sjelden, og ofte har han vel ogsaa lagt an paa at gjøre dem dunklere end de var, hvad der altid gav dem et ærværdigt præg i visse kredse. Vore leksikalske og grammatiske kundskaber er saavidt tilstrækkelige, at vi kan oversætte dem nogenlunde træffende. Men alligevel er meget os gaadefuldt. Vi forstaar ikke de mange hentydninger. Allermest forstyrrende virker dog den om-

stændighed, at de forskjellige opfatninger, som fremsættes af de enkelte prestesamfund, her staar ved siden af hinanden som ligeberettigede, autoritetsmæssige fortolkninger. Dette gjælder baade for læren om verdens oprindelse, guderne og udødelighedstro.

Ur-havet *Nu* er, som hos den græske filosof Tales, ifølge de fleste fremstillinger alle tings grund. Og i det rører sig Tums — gudernes fader-skabende kraft. Idet denne kraft begynder at aabenbare sig, optræder Schu, den bevægede luft, og hæver havet op i høiden. Han støtter det tilligemed dets underlag, som udgjør himmelen, med armene, medens jorden ved hans fødder stivner til en rund skive. Himmelen bliver fast som en metalkuppel, og over den flyder det hav, som Schu hævede op i høiden. Det har form af Nut, og er det kvindelige sidestykke til Nu: jordguden Qeb bliver hendes mand. Og de to stræber altid efter at naa hinanden . . . .

Ifølge andre tekster bæres den faste himmel af støtter, som Horus lader opreise af sine sønner, døds-aanderne, i verdens fire hovedhjørner. Atter i andre ser vi bjerge støtte himmelkuplen paa disse punkter, i nye andre er det Nut i skikkelse af en ko, hvis ben er himlens støtter osv. osv. Studerer vi lidt mere indgaaende de enkelte guders personligheder, saa vil vi finde, at ikke engang deres slegtskabsforhold er sikre og utvetydige: en og samme gud betegnes her som broder og hist som søn af en anden. Ja, de forskjellige tempelsamfund udnævner sin fornemste gud eller gudinde til fader eller moder for alle de andre guder.

I udødelighedslæren raader den samme usikkerhed. Selv spørgsmaalet om hvilken del af mennesket skal eie det nye og evige liv, besvares forskjellig. Almindelig og urgammel er troen paa den allerede nævnte *Ka,* individets dobbeltgjænger, gjennem hvem menneskets ydre skikkelse vedligeholdes. Et folk, hvis fyrster byggede pyramider, og hvis begunstigede borgere ikke skyede noget offer for at holde sit minde levende ned i fjerne tider, maatte nødvendigvis komme til troen paa et sligt væsen. De kunde ikke glæde sig ved den tanke, gjennem sammensmeltning med millioner andre at blive en gud: Ka er udtrykket for deres høie vurdering af personlighedens integritet.

Ellers er det eiendomligste ved ægypternes udødelighedsverden deres nøgternt borgerlige opfatning af glæderne i paradiset. Kongen ventede, naar han havde endt sin vandring gjennem underverdenen, at blive et med solguden Ra, som hvis søn han paa jorden havde behersket Ægypten. Hans undersaatter nøiede sig for det meste med de goder, som Aalus frugtbare marker kunde skaffe; de glædede sig over den rige grøde, sad under løvhanget, medens deres pande omviftedes af det kjølende luftdrag, fiskede i vande, hvor det vrimlede af fisk, spillede brætspil elle

læste i en smuk bog. Og endda var denne beskedne udødelighed kun tilgjængelig for samfundets begunstigede klasser, de rige og dannede. De uoplystes, „sansemenneskenes“, forsømte aand kunde ikke blive et med guddommen. De arbeidende og besværede — og af dem fandtes der mange i Ægypten — bragte døden ingen frelse.

Det haarde og sneverhjertede i denne tro, som berøvede den største del af folket livets bedste haab, forklarer tilstrækkelig den lidenskabelige iver, hvormed den simple mand i Ægypten kasted sig i armene paa den nye kristendom, der med fulde hænder skjænked, hvad hedendommen negted ham.

Haandskrift som en afslører af karakter og personlighed.

(Efter J. H. Schooling i „*Nineteenth Cent.*“).

Megen ufornuft og en del fornuft er blevet bragt til torvs om haandskrift som en afslører af karakter og personlighed. Mellem de overdrevne krav fra deres side, som i en mands haandskrift vil have en ufeilbar afspeiling af hans personlighed, og modstandernes forhastede fornegtelse, findes der et forholdsvis neutralt felt, hvor det er muligt med fuld ro og ligevegt at undersøge de herhen hørende data. Temaet er ikke uden sin interesse og tør delvis kunne nyttiggjøres.

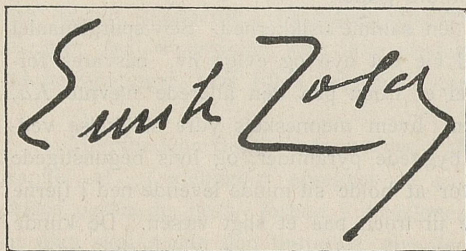

Emile Zola.
Kraft og selvbevidsthed; nogen mangel paa finfølelse.

Tanken er gammel. I 1622 skrev en italiener et stort verk derom, og siden den tid er der udkommet ikke mindre end hundre, tildels meget vidtløftige verker om emnet, — det vigtigste er Crépieux-Jamins *L'Ecriture et le Caractère.*

Lad os for det første mindes, at vi alle udtrykker, hvad der er i os, ei alene gjennem tale men ogsaa gjennem gester, og at vi alle fra disse trækker slutninger angaaende et menneskes personlighed. Disse slutningersrigtighed beror for en væsentlig del paa vedkommendes evne til at iagttage og forstaa disse gester; der er enkelte, som er særlig følsomme for dem og deres betydning, og derfor let læser en persons karakter i hans manerer og ansigtsudtryk. Og alt dette er gester. Vi maa nemlig ikke indskrænke begrebet alene til de gester, som bevidst eller halvbevidst gjøres med hænder, skuldre, øine eller mund. De følelser og stemninger, der bevæger sig gjennem os, sætter muskler og nerver i bevægelse uden vor egen viljes medvirken, og disse bevægelser kan ytre sig ei alene i

armens eller hovedets mere fremtrædende muskler, men ogsaa i de mindre og lidet iøinefaldende. De *linjer*, som aarene tegner i et ansigt er blot sporene efter saadanne oftest ufrivillige gester. De er blevet til faste linier, fordi bevægelsen er blevet gjentaget saa mangfoldige tusen gange, at musklerne er kommet i vane med at gjøre dem og gjerne lægger sig i de behørige folder. Det er som de furer, vandets rislen gjennem aarene sætter i fjeldsiderne. Vi kjender alle disse linjer, der tydelig som skriftlige beviser fortæller os om personens indre liv, hvad tanker han har dvælet ved, hvad sider af livet han har fulgt, — linjer, der fortæller om bitterhed, had, foragt, grusomhed eller mildhed, fasthed og beslutsomhed eller svaghed og vankelmod. Linjerne viser os de enkelte gesters art. Lad et menneske vanligen give mundens omgivelser et foragtende udtryk, og udtrykket stivner der efterhaanden og bliver til skaarne, uudslettelige linjer, der aabenbarer karakteren, ligesaavist som marmoransigtets linjer evner at vise os personlighedens art. Endog hele underansigtet kan skifte

Dronning Viktorias underskrift til kroningseden.
Viser ganske tydelig det i øieblikket sterkt bevægede sind.

form med aarene. Jeg kjender en, hvis underansigt hang slapt og løst for femten aar siden, mens det nu sidder kraftigt og fast. Det er de tusen gester af bestemthed og vilje, der efterhaanden har gjort det. Paa andre slappes med aarene alle muskler; et engang fast underansigt bliver hængende løst og slapt. Det er karakterens vekhed, aarenes slappe nydelsesjagen, der aabenbarer sig. Selv øiets skiftende udtryk er gester, — muskulære bevægelser; vistnok er her de bevægelser yrende smaa, der leder til pupillens udvidelse eller sammendragning, men de er dog i virkeligheden blot gester af samme art som de haandbevægelser, der hos enkelte livlige mennesker er saa udtryksfulde, at man næsten rives med af dem og forstaar meningen af en tale, selv om man intet ord hører.

Ogsaa vor gang, vor stemme, holdning, hændernes vanlige stilling og endog deres form er udtryksfulde gester, der bestemmes af sindsstemninger. Hvor ofte kjender vi ikke en mand paa hans gang? Og faa ting er mere udtryksfulde end stemmen; den giver os saa at sige personlighedens tone. Hvem kjender ikke forskjellen paa den buldrende, fremstrømmede stemme, der saa tydelig som en direkte meddelelse siger: her er en

mand, der gaar ret frem gjennem verden, energisk og modig, hensynsløst søgende sit eget alene, — og den myge, rolige stemme, der fylder rummet med varme og velvære og drager en til sig med medfølelsens magt. — Hver gang vi tænker en tanke eller føler en følelse, ledsages dette af en nervestrøm og af smaa muskulære bevægelser hele legemet over. Det er jo nemlig ikke saa, at tanker og følelser er noget rent aandeligt, der kan passere gjennem vort sind uden at sætte materielle merker. De ledsages altid af yrende smaa materielle bevægelser og ændringer i vor organisme. En saadan strøm er som den første rislende vandtraad, der har boret sig frem over marken; — det bliver lettere for den næste lille vandmængde at følge samme vei og komme efter; saaledes opretter de tænkte tanker og følte følelser en art veie i vort indre langs nerver og muskler; og disse veie gjør, at tanke og følelse senere lettere tager samme retning. Veiene er, hvad vi kalder vaner. Vanen har sit rent materielle grundlag, — den er en banet vei for aandslivet gjennem vor hele organisme. Med tiden bliver det vanskeligt for tanker og følelser at gaa andre veie end de saaledes banede. Og vanerne skaber sig efterhaanden udtryk ogsaa paa legemets overflade, i ansigtstræk, i gang, i stemme osv. Menneskets hele organisme og dets ydre meisles saaledes gjennem aarene indenfra, — sjælen er faktisk som en kunstner, der sidder inde i os og hugger sig sin egen legemlige bolig — begrænset naturligvis i betydelig grad af den en gang givne form og model.

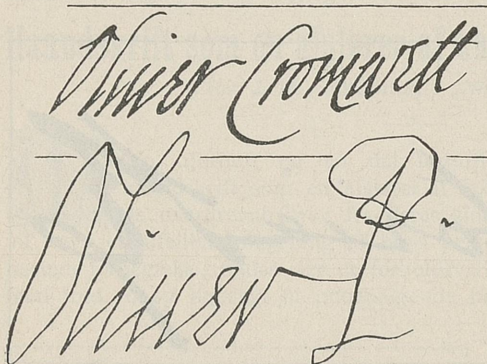

Cromwell.
1. I tidligere aar; kraft, mod, tro. — 2. Som protektor; viser svækkelse og sindsoprør med spor af kraft i den kantede skrift.

Nu, det er jo klart, at fra denne lov — at hver sindsstemning i os og vore vaner og hele personlighed finder udtryk i alt, vi foretager os, i alle musklers bevægelser — danner ikke den skrivende haand nogen undtagelse. Tvertom, da en mand ofte, idet han skriver, føler meget dybt og tænker skarpt, er det tydeligt, at nerver og muskler i den haand, hvormed der arbeides, der kan bevæge sig frit, vil give ganske fyldigt udtryk i form af mikroskopiske gester for den bevægelse, hvorunder der skrives og for den personlighed, der er bagom pennen. Og disse gester bliver her overført til pennen og grafisk afbildet i skriften, hvor stregers tykkelse, bogstavers form og heldning vil vise saavel den vanlige karakter som den øieblikkelige stemning for et skarpt og vant øie. I store træk vil enhver let kunne forstaa det. Skriv under heftig sindsbevægelse, og skriften vil bære ganske tydelige spor deraf. Ogsaa her kommer vanen med i betragtning. At skriften har et vist gjennemgaaende udtryk, hvad betyder vel det andet, end at haandens utallige nerver og muskler, hver gang der skrives, arbeider eller bevæger sig paa en bestemt vis? Og de gjør dette,

fordi den sammensatte bevægelse, der omsider er blevet vane, svarer til den sindstilstand, den tankegang, det følelsesliv, kort sagt den personlighed, der dagligdags har sat haanden i bevægelse.

Naturligvis kan en haandskrift fordreies, og dens udtryksfuldhed ved kunst skjules; paa samme vis som ansigtet paasættes en selskabslivets maske, der udtrykker ganske andre følelser, end der virkelig føles. Og skik og brug, mode og selvbeherskelse øver den samme udvidskende og udjevnende virkning her som overalt ellers i livet, hvor der er tale om at give udtryk for individuelt liv. Men alt dette maa naturligvis „grafologen“ tage med i betragtning, paa samme vis som en personkjender i selskabslivet tager hensyn hertil, naar han læser et ansigt. Masken lader sig ofte gjennemskue, saavel hvor det gjelder skrift som hvor det gjelder et ansigt. Desto lettere i skrift, fordi det netop er de smaating, som ingen drømmer om at fordreie eller give agt paa, der aabenbarer mest og forkynder personligheden tydeligst. Saaledes er prikkerne over *i*erne overmaade udtryksfulde, det rolige og det stormende følelsesfulde gemyt vil sikkert aabenbare sig her.

Dronning Elisabeth.
Viser energisk karakter, paagaaende og udviklet følelse af „jeget“s betydning.

Forfalskede breve er blevet opdaget ved slige smaating, som den forøvrigt dygtige falskner ikke har tænkt paa. Benyt selv et godt forstørrelsesglas og læseren vil se, hvor udtryksfulde og individuelle disse prikker kan være. Man lægge falsknerens dygtige fuskeskrift og hans egen haandskrift ved siden af hinanden under forstørrelsesglasset, og prikkerne over *i*erne vidner som den dyreste ed, at samme mand er forfatter af de to skrivelser. Blandt alle i-prikker i verden findes ingen andre som disse. — Jeg opdagede selv ved en anledning en forfatter af anonyme breve ved hjelp af formen paa den streg, hvormed den sidste bogstav i hvert ord endte. Den advokat, der gav mig de anonyme breve, gav mig ogsaa en bunke undertegnede breve fra en mængde forskjellige personer, blandt hvilke han mente den anonyme æreskjænder maatte være. Og han var der. De omtalte streger forraadte ham, som Peters maal forraadte ham.

Det interessante ved haandskrift som en afslører af karakter er netop dette, at alle bevægelser er saa yrende smaa og saa mangfoldige; thi netop derved sikres vi det bedste og fyldigste billede. Følelsen maa være sterk, før den ytrer sig i en haandbevægelse; men disse muskelbevægelser,

der bestemmer pennestrøgene, er saa fine, svage og mangfoldige, at hver mindste nervestrøm og dermed hver tanke, hver fineste stemning afbilder sig selv i skriften.

Og saa beholder vi den. Øiet, der vistnok heller ikke mangler den samme mangfoldige udtryksfuldhed, flammer blot op for et flygtigt øieblik; det lader sig derfor ikke i detalj studere, saaledes som skriften. Her har sjælen tegnet sit billede helt og fuldt, som det i øieblikket farer til øiet; men dette billede beholder vi; vi kan tage det hjem, lægge det under forstørrelsesglas og iagttage og studere det i ro.

Det er klart, af hvad ovenfor er sagt, at en persons haandskrift ogsaa vil vise de forandringer i karakter, som aarene medfører, lige saa vist som øieblikkets stemning. De hosstaaende prøver giver et par illustrationer derpaa.

Naturligvis er det mange haandskrifter, der er saa rent mekanisk og tillært udførte, at de lidet aabenbarer af den individuelle karakter. De svarer til det barns gester og optræden, der er blevet dresseret af en dansemester og af ham forvandlet til en vandrende automat, der blot udtrykker moden og etikettens skolerede krav og ingen personlig følelse. Jo mere en mand i sin skrift har frigjort sig fra systemer og tillærte svingninger, jo mere han har formet sin egen skrift, desto tydeligere aabenbarer den naturligvis personligheden.

Napoleon I.
1. Skrevet 2. december 1805, straks efter slaget ved Austerlitz.
2. Skrevet 14. juli 1815, efter det endelige nederlag og dagen før han overgav sig til Bellerophons kaptein.

Den tid maa vel komme, da haandskriftlæren faar sin retmæssige plads baade i forretningsliv, literatur og historie som en hjælp til karakterens bedømmelse.

Jeg skal nu omtale nogle faa af de mest iøinefaldende elementer, der i en haandskrift viser karakter og stemning.

Hvor baade linjer og enkelte ord viser en tydelig tendens til at stige opover siden fra venstre til høire, der har vi for os en mand fuld af mod og haab. Hvor i modsætning dertil linjer og ord synker nedover siden, har vi som oftest for os en modfalden, energiløs eller sørgende mand. En sorg eller en forbigaaende modløshed vil give sig dette udtryk ogsaa i en ellers energisk og haabefuld persons skrift. Hvor linjerne løber i hinanden, saa de nedgaaende streger fra den ene blander sig med de opgaaende fra den anden, hvor vi i det hele har en gnidret eller sammenfiltret skrift, tør vi slutte, at vi heller ikke har nogen klar tænker for os. Tankerne løber i et og filtrer sig sammen paa samme vis som skrifttegnene, Hvor desuden prikkerne over i'erne, streger over t'erne, o. l., mangler, har vi sandsynligvis en mand, der mangler høflighed og hensynsfuldhed mod andre. — Paa den anden side aabenbarer en skrift, hvor linjer, ord og enkelte skrifttegn er vel sat ud fra hinanden og aldrig løber sammen (naar det skyldes umiddelbarhed og ikke tvungen tillærthed), en hjerne, der baade tænker, former og udtrykker sine tanker klart, greit og bestemt. Gaar

der sammen med det en øiensynlig omsorg for skriftens detaljer som de ovenfor omtalte prikker og streger, saa viser det, at en heldig opmerksomhed for detaljer bidrager til den klare og greie tænkning. Der er enkelte haandskrifter, hvor mikroskopet viser, at den skrivende er gaaet tilbage over ord og linjer for at tilsætte smaa streger ved r'er og s'er, for derved at gjøre skriften tydeligere og læseligere. Det vidner slaaende om en person fuld af hensyntagen til andre.

Ornamentale svingninger ved ords slutning tyder, naar de er umiddelbare gester, paa en person, der har vanskelig for at være ligefrem, grei og tilforladelig. En saadan benytter aldrig flere gester, og derfor ikke flere streger, end der kræves for at udtrykke tankerne. Saadanne svingninger er ogsaa ofte tegn paa aandelig underlegenhed; thi det er en kjendsgjerning, at en kraftlg, overlegen aand viser sig deri, at den aldrig udfører en bevægelse med mere nervekraft, end der netop kræves til at fuldføre bevægelsen. Det er kun den svagere, løsere aand, der slænger ud med haanden bagefter, som om den ikke havde kontrol over sig selv eller forstod krafts værdi. Selv de afsluttende stregers forlængelse efter ordene tyder paa en personlighed, der taler og flømmer over vel meget. Egenheder i formning af bogstaver eller streger giver ofte en nøgle til egenheder i karakteren. Der ligger breve foran mig, hvor brevets indhold er skrevet yderst slurvet, indtil underskriften kommer; den er der øiensynligen ofret megen omsorg paa. Er det muligt ikke heri at se en person, for hvem det lille „jeg“ er verdens kjære, kjære centrum?

Marie Antoinettes underskrift er skrevet i fængslet.

Af interesse er det ogsaa, at de love, hvortil et grafologisk studium fører, fuldstændig harmonerer med de resultater, hvortil den moderne psykologi ad egne og andre veie er kommet. Grafologernes love lader sig med lethed omskrive til de vanlige og nu velkjendte psykologiske love.

Jeg har ogsaa underkastet sagen en anden praktisk prøve, som enhver kan foretage. Den bestaar i at vende sagen om og lade skriften gjennem de muskulære bevægelser og nervøse strømme fremkalde sindsstemninger i en. Jeg har saaledes ladet personer skrive paa en vis maade, — en skrift, der er udtryk for en bestemt sindsstemning, og saa iagttaget, om der derved bliver nogen tilnærmelse til denne sindsstemning fremkaldt i vedkommende. Og det viste sig, at saa er tilfældet. Sættes en ellers klarttænkende person til at skrive en gnidret skrift bliver efterhaanden tan-

kerne uklare og hjernen ugrei. Eller sættes en mand i en nedstemt stemning til at skrive energisk „opad bakke", viger nedstemtheden efterhaanden. — Paa samme vis har jeg ogsaa søgt at hensætte mig selv i en vis stemning og saa uden at tænke derpaa ladet min haand fare over papiret. Resultatet er altid en skrift, hvori enhver grafolog vilde finde min paatagne stemning.

Robert Browning.

1812—1889.

Af **H. Tambs Lyche.**

VI.

I det vakre digt *Saul* *) i samlingen *Men and Women* giver digteren os paa faa sider sin hele trosbekjendelse og dens grundlag. Digtets ydre tema er hentet fra den gamle jødiske tradition om gjætergutten David, der spillede den onde aand bort fra den af tvil og mismod nedtyngede kong Saul, — „Israels første konge".

Kongen sidder mismodig, taus og mørk i sit telt, da den budsendte yngling lukkes ind til ham. Først spiller David de melodier, livets lyst og jubel i mark og skov, stjernernes tindren, fuglenes sang og menneskenes glade liv har indgivet ham. Han lader strengene fortælle, hvor varmt solen skinner, hvor grønt græsset hænger ud over de rislende bække, hvilken en Herrens velsignelse det er bare det at være til, — løbe fra sten til sten i flodleiet, strække sig paa grønsværet og glæde sig med ens brødre. Men Saul rører sig ikke, og skyen løftes ikke fra hans pande. David betragter ham og ynkes over den arme, af sjæbnen slagne mand. Han ser gjennem mismodets sky den oprindelige kong Saul, den glade, seirsforjættende, den sterke, selvtillidsfulde, der end ikke gad vente paa Samuels velsignelse før slaget, men selv ofrede til Herren og lod det staa til, — Saul, der ragede et hoved op over alt folket og trak alles blik til sig ved det straalende ansigt. Og Davids hjerte ynkes mere og mere over den sammenfaldne ruin, han nu ser foran sig. Kunde han blot hjelpe ham.

Han synger til sit spil, — synger Sauls fortid og bedrifter, alt, hvad han har opnaaet, hvad der er sikret mod alle tidens rovforsøg. Han prøver atter at vække den slumrende kongsaand, henvender sig til hans ærgjerrighed og udmaler den fremtid, der endnu er mulig. Med al sin

*) Digtet findes forkortet i prosagjengivelse i „Kringsjaa" I. 183.

sjæls kjærlighed søger han at løfte den slagne mand ud af mismodets afmagt og mørke.

Og Saul røres virkelig; ikke af de sungne kongsdrømme, som han vel ved, han ikke længer eier tro eller evne til at løfte og virkeliggjøre (det faar blive andres gode lykke), men af guttens ømme hjerte, sympati og kjærlighed. For disse tøer hans væsen op, og skyen løfter sig fra hans pande. Et øieblik er det, som trængte solen gjennem teltets vægge og lagde sig mild og straalende om kongens ansigt, forvandlede ham tilbage til den Saul, han var, da folkets hyldest og beundring jublede hans seirsglade mod imøde. Thi kjærlighedens magt er uden grænser, og for den er mirakler det naturlige. Den lægger sig om Sauls frosne hjerte som en vaarvarme, en trøst, han ei vover helt at hengive sig til, før han er sikker i sin sag. Derfor bøier han sig frem over gutten, der sidder foran ham, lægger sine hænder fast og mildt om hans hoved, bøier det tilbage og gransker ansigtet, som for at læse tilbunds i Davids sjæl og forvisse sig om, at den varme og den kjærlighed, der har strømmet ham imøde, er egte. — Foran det forskende blik og den om saa dyb en lidelse vidnende tvil øges kun Davids medlidenhed og kjærlighed. „Hvor jeg holdt af ham; hvor jeg holdt af ham!“ fortæller han siden. „Det raabte i min sjæl: O, at jeg kunde hjelpe dig, min konge, min stakkels konge! At jeg kunde opfinde eller skabe nye glæder, nye muligheder, nyt haab for dig, — et nyt liv, som du kunde begynde helt forfra med den erfaring, du nu har vundet! — Nyt liv; netop det vilde jeg give, konge, eied blot kjærligheden magt til at give og skabe, som til at ville og ønske . . . . . .

Da var det, sandheden brød ind over mig . . . .“

Den sandhed, der „bryder ind over“ ham, er denne: — At kjærligheden har magt til at give som til at ville og ønske; kun at magten ikke findes i os. I os er kjærligheden parret med afmagt; i Gud med almagt. Men det er den samme kjærlighed (der er kun én art deraf), der vil, længes, higer og ønsker i os, som i Ham findes almægtig. Vor kjærlighed er blot en straale fra hans, — en straale skjælvende sig frem gjennem uvidenhed og svaghed. Ofte maa den vistnok se og ville feil; men hvad den ifølge sin natur higer imod, drømmer og ønsker for dem, den holder kjær, maa dog i det store hele pege i den retning, hvori Guds alvidende og altomfattende kjærlighed evig virker mod maal, hvoraf vore drømme er udblegede, forvredne miniaturbilleder. Davids ønske om at skjænke Saul nyt liv, denne tanke, som dyb, uselvisk kjærlighed har undfanget og kastet ind i hans sind — som den har gjort det for alle slegter og racer — maa derfor være et vink om sandheden. Samme

kjærlighed, der har drevet David til at ønske, maa sætte Guds almagt i bevægelse for at opfylde. Ønsket — født af ømmeste kjærlighed — i Davids sind maa mat svare til en virkelighed i Guds af end ømmere kjærlighed baarne verden. Det maa være profetisk. Vort hjertes kjærlighed er aand af Guds egen aand, væsen af Hans væsen, ved den opfatter og forstaar vi ham; gjennem dens ønsker og higen aner vi Hans vilje og virke. Den aabenbarer ham. Den røber hans tanker og veie. Den føder hans tanker i vor egen hjerne.

„Derfor glæd dig, kong Saul, og haab! Hvad der har sunget i min sang og ytret sig i min kjærlighed, er mere end mit og mere end mig, — det er en straale af Guds eget væsen, hans kjærlighed. Thi vid, at lige saa vist som hans magt tindrer i himlens hærskarer derover os, er det Hans kjærlighed, der slaar dig imøde fra hvert hjerte, der banker for dig. Hans er magten og hans er kjærligheden; hans de ønsker og tanker, du har hørt mine læber ytre.

Aa, jeg maa le, naar jeg nu mindes min frygt og hjelpeløse uvidenhed! Havde jeg bare evne og magt, tænkte jeg, som jeg har hjertelag, hvor stort og rigt skulde da ei kong Saul endnu blive velsignet. Taabe som jeg er! I kjærlighed troede jeg mig altsaa at overgaa Gud selv. Jeg havde hjertelaget, men ikke han; jeg kunde gjøre det, men ikke han. Det faldt mig ikke ind, at ogsaa han kunde kjende lidt til den kunst at elske. I dette stykke satte jeg skabningen over Skaberen. Jeg, David, gjætergutten, maatte da kunne have sagt til Gud: Herre! skabe verdener, det kan du, og atter ødelægge dem, det kan du. Magten er din, og visdommen. Foran dem er jeg som den usleste orm i støvet. Men i det største af alt er jeg, gjætergutten, din overmand, du hærskarernes gud; thi se, jeg kan elske! Mit liv kunde jeg give for en anden. Og den evne eier jo ikke du. Vid da, du store herre! at den usleste orm, der uselvisk kan elske, er større end en almægtig gud uden kjærlighed, — større, og tilbedelse mere værd. Den er størst, der elsker mest.“

Hver evne vi eier, møder i verden om os sin fuldkommenhed. I os er den stykkevis, en brøk, en enkelt straale, en bleg skygge; derude er den hel, fuld, absolut, uendelig. Vi er blot som et dunkelt miniaturbillede af verdensaltet. Har jeg styrke? Derude møder jeg almagt. Har jeg forstand? Derude straaler mig gjennem love og verdensorden uendelig visdom imøde. Min forstand er blot evnen til stykkevis at opfatte og tilegne sig denne visdom, blot en refleks af den evige fornuft, over hvilken universet er bygget. Saa er det med alle vore evner. Skulde det da være anderledes med kjærligheden; skulde den alene med alt sit rige, fagre liv af drømme, længsler og ønsker staa som en undtagelse, en parantetisk bemerkning i verdensordenen, skilt fra alt andet, uafhængig, rodløs, et

selvskabt mirakel, født til verden med det første, høiere udviklede menneske? Til den og dens drømme alene skulde ingen verdensvid realitet svare derude i verdensrummet, — ingen alkjærlighed til min kjærlighedsbrøk, som almagt til min styrke og absolut fornuft til min smule forstand? Alene i mennesket skulde verdenslivet kjende og blive til kjærlighed? — Det blev at gjøre menneskene til en ved et mirakel af støvet sprungen gudeslegt.

Nei, den menneskelige kjærlighed er visselig intet saadant rodløst, aarsagsløst, for sig selv staaende og med al verden forøvrigt usammenhængende fænomen. Til den og dens fagreste drømme svarer en verdensvid realitet; — som til vor forstand et rationelt, eller over fornuft bygget universum, saa til vor kjærlighed en over kjærlighed bygget verden. Kjærligheden i vort hjerte er blot en vælden op gjennem selviskhed, uvidenhed og enkeltmands svaghed af den alkjærlighed, der er ét med lov og magt. „Alt er lov; men alt er ogsaa kjærlighed“, og lovens opfyldelse er kjærlighed, fordi kjærlighed er dens aarsag og oprindelse. Hjertet aabenbarer én side af det universale liv, lige saa vist som hjernen en anden, og jordskjælv og stjerners baner en tredie; og hjerte og hjerne er som de to øine, vi har at se verden og Gud med.

Verden er stor, og vi er smaa; den synskreds trang, vor viden maaler og vor forstaaelse indsnevres af. Intet menneske har forklaret alt eller seet tilbunds i livet. Vi omgives af en uvidenhed, hvori vor forstand blot evner at lyse op et par fod omkring os. Men, mener digteren, jeg vil ogsaa stole paa mit hjerte. Dets slag har ogsaa noget at sige mig; det bærer bud ud fra det store mørke, der omgiver mig, ud fra hvad der er bortenfor det; thi det slaar saa at sige i takt med Guds og verdens eget hjerte; dets tanker er hans og dets følelser hans. Længe nok har vi betragtet forstanden som den eneste afslører af Guds aasyn og den eneste løser af livets gaader, som den eneste sikre forbindelse med sandhed og realitet. Nu maa vi lære ogsaa at stole paa hjertet og betragte verden og dens gaader gjennem det. Længe nok har vi keget efter Gud gjennem teleskoper og forstørrelsesglas; lad os nu prøve at se efter ham gjennem vor egen kjærlighed. Ogsaa den er dog et faktisk fænomen ikke mindre end de tindrende stjerner og den rullende torden. Ogsaa gjennem den staar vi i forbindelse med sandhed og realitet; ogsaa den er et udtryk for det liv, der pulserer gjennem, om og under os og bærer os alle paa sin mægtige strøm. Jeg finder den som en forvildet draabe i mit eget bryst, og jeg slutter deraf, at der etsteds er et helt hav af kjærlighed, hvorfra den er kommen. Jeg finder livet, som det paa sin vei strømmer gjennem mig og fylder mine aarer, blive til kjærlighed, — elske saa kinderne brænder, og alle himle synes smaa og lavloftede, og jeg slutter

deraf, at livet ikke blot er tyngde og elektricitet, men ogsaa øm, fin kjærlighed. Det fylder rummet med verdner, det kjæmper i storm og sjø; men det dufter og fra blomsterne, hvisker i den elskendes stemme, rødmer i den afholdtes kind og bygger sit fagre tempel i hvert hjerte, hvor ren og uselvisk kjærlighed bor, — samme ene liv, samme Almagt overalt. Og jeg smiler ad tvilere og deres lange filosofier. Lad de andre søge stjernevrimlen igjennem; gjennem mit eget hjerte ser jeg Gud og himmel. Saalænge det slaar, ved jeg, at han er kjærlighed, og at kjærligheden er almægtig Gud. Drømme og længsler spaar sandt — kun ikke sandt nok. De er vor svage, blinde kjærligheds dunkle, barnlige anelser om det, som alkjærligheden har beredt. —

„Vil du dine sange skal vare,“ siger Browning, „saa byg dem paa det menneskelige hjerte.“ Han har bygget ei alene sin digtning, men al sin tro og al sin tænkning derpaa. Her staar vi ved det for Browning som tænker og aandshøvding betegnende og særmerkende. Forstanden er trods al den hjelp, den yder os, en partiel, svigtende evne; kjærligheden er del af selve fuldkommenheden. Den er lænken mellem os og det absolute og endelige. Brug al din forstands evne, men „hjertet fører længst og sikrest“, siger digteren.

VII.

Nu vil det være forstaaeligt, hvorledes Browning med al sin „kultur“ og al sit kjendskab til de vanskeligheder, der paa alle kanter taarner sig op mod tanken, dog kan være den glade troende og den til stadighed jublende optimist. Han har nu engang gjort almagt og alkjærlighed til ét, har seet i sit eget hjertes bedste og ømmeste følelser den høieste og sikreste aabenbaring af verdensaltets idé og mening, — af Gud.

Rundt om sig ser han som et smalt lysbelte; det er den kreds, forstanden evner at belyse. Udenfor ligger det øgende mørke, som kun enkelte lysstraaler hist og her splitter et kort stykke vei. Hvor dybt eller vidtstrakt dette mørke er, ved han ikke. I det bliver alle veie, alle kræfter, alle ting væk. Men overfor det falder han tilbage paa hjertet, raadspørger det; lader hvad der er renest og finest, mest uselvisk og mindst jordisk i det tale. Og i denne tale — kjærlighedens drømme og haab, tro og ønsker — læser han sit svar. Det peger paa vei gjennem mørket og giver anelse om maal, der stiller al ængstelse og tvil. Han har blot at følge fløitende gjennem mørket. Engang naar man nok frem og bliver tilfreds. Hjertet taler sandt. Hjertet er den bedste fører. Hvor forstanden svigter, kaldes det bedst tilhjelp. Det aabenbarer os „det menneskelige i guddommen“, og det er det, vi dybest trænger og stunder imod.

Heraf følger, at han i alt, hvad kjærligheden drømmer og har drømt i verden, ser anelser — dunkle, forvredne og barnlige, men gaaende i rigtig retning — om livets endelige maal og værdier. Han tror, at den uvidende troende, i hvem kjærligheden bygger guldbrolagte himle og deri bænker nær den store, hvide trone, de kjære, over hvis træk døden har skyllet hen, kommer sandheden nærmere, end den, hvis klare tanke ser vanskelighederne, og hvis koldere hjerte slaar sig tilro inden dem i tvil. Han føler sig i slegt med alle troende gjennem hjertet, som ogsaa med alle tvilere gjennem hjernen. For ham er den traditionelle kristne himmel en barnlig fantasi, — men en fantasi paa veien til sandhed, et fingerpeg om virkelige forhold, barnets drømme om den store, herlige verden, der ligger „over de høie fjelde". Naar reisen med tiden gjøres, findes den verden ganske anderledes end den drømtes, — større, vidunderligere, mere reelt levende; men den er der dog, og drømmene var ei helt falske. — Livet her paa jorden er ufærdigt, halvt; det giver indtryk af en byggegrund, hvor mure gaar op og konturer af taarn begynder at skimtes, men omringet af skur og stilladser. Han er overbevist om, at hvad livets magter begynder, vil de og fuldende. Her er blot begyndelserne; resten følger efterpaa. Jordlivet er blot et segment af den fulde cirkel, som et menneskes liv i virkeligheden er. Døden er kun et komma i en sjæls kortfattede biografi, ikke et punktum. Saameget føler han sig overgevist om; det tilsiger saavel rimelighed (universets fornuftmæssighed), som ret og kjærlighed. Men mere ved han heller ikke, og bryder sig lidet om at vide mere. Hvor, naar og hvorledes er spørgsmaal, der ikke interesserer ham. For øieblikket optager dette liv ham helt. Naar det er over, er det tidsnok at spørge, hvor det saa skal bære hen. Han vil have den samme fører da, som nu, — den Gud, hvis hjerte han kjender gjennem sit eget. Lad ham føre, hvorhen han vil. Hvad, hvor eller hvordan det bliver, det bliver som bedst er, og som kjærlighed kræver, naar den er parret med alvidenhed. „Gud er i sin himmel og alt er all right i hans verden", synger Pippa Passes i dramaet af samme navn.

For Browning er da ogsaa kjærligheden, hvorpaa han bygger sin tro, den livets store urkraft, hvorfor alt bøier sig. Den gaar gjennem hans bøger som det mægtige luftdrag — nu lindt og mildt legende med to rene barnehjerter, nu som en rasende storm hvirvlende alt foran sig og bøiende de modstridigste og viljesterkeste mænd og kvinder som siv ned for sig. Om den samler sig al menneskelivets interesse. Alt andet er lidet mere end ramme og indfatning for den. I ti tusen former optræder den, lys og smilende som engles ansigter og mørk fortærende som ilds-

luer i stormfuld nat. Men overalt finder han den, selv paa de utænkeligste steder. Thi det er ogsaa et af livets tragiske elementer, at den ofte flammer vildest, hvor ingen venter og ingen aner den. Her er saaledes i *Men and Women* en gammel dronning, bleg, tynd, styg og bitterkold, en duelig og magtlysten regentinde, i hvis sjæl eller hjerte ingen mistænker anden lidenskab end magtbegjærets. Og dog, da et af de øieblikke kommer, der saa ofte blotlægger som ved et lynslag et livs dunkleste og skjulteste kroge, ser vi, at den gamle, rynkede dronning hele sit liv har gaaet og længtet, hungret, tørstet efter kjærlighed, — efter at blive favnet, kjælet, kaldt vakre navne alene for sin egen personligheds skyld, af en, der elsker hende som kvinde. Hun har i stilhed misundt hver pige ved hoffet, naar de tindrende øine har meldt, at kjærligheden har holdt sit indtog i hendes liv. Og da hun omsider indbilder sig — gjennem en misforstaaelse — at være elsket, da tøer den gamle, frosne, sammenskrumpede sjæl op og blomstrer pludselig frem til noget, der ligner virkelig skjønhed, for saa, da misforstaaelsen opklares, at lade al ophobet kjærlighedsevne forvandles til luende had.

Digteren synes næsten at dadle dem, til hvem kjærligheden — livets store skat — byder sig frem, men som af en eller anden grund lader den aldrig tilbagevendende anledning gaa fra sig. Den store synd er i det hele for ham den „utændte lampe“ og den „uomgjordede lænd“, ufærdigheden, mangelen paa tilløb og mod i afgjørelsens stund. Selv om en synd og en forbrydelse er maalet, eller veien til maalet, — er maalet engang sat og veien valgt, saa er det ingen dyd at vakle og vente og vente og vakle (en dyd naturligvis af overbevisning bestemt at ændre maal og vende ansigt og gang en anden vei), lad der da gribes til med alle sjælens evner. Der er mere haab for den energiske synder end for den dydens mand, hvis dyd er ubeslutsomheds og vankelmodigheds frugt. Energi er selv en dyd. —

Selvfølgelig er den kjærlighed, hvorpaa Browning bygger sin tro noget helt andet end den sanselige lidenskab, blodets hede begjær. Kjærligheden kan ledsage denne og gjør det ofte; det er den, der gjør den sanselige lidenskab skjøn; den, der renser, forædler den og løfter den over det dyriske; men kjærligheden findes ogsaa langt udenfor denne lidenskabs grænser, som igjen ofte findes uparret med virkelig kjærlighed og da viser sin sande natur, — det rent dyriske instinkt, det selviske, hensynsløse, ofte grusomme begjær. Kjærligheden er en aandsmagt; den er det modsatte af selviskhed; den er evnen til at holde af en anden og søge denne andens lykke mere end sin egen. Den er gudeevnen til at give, ofre, velsigne, værge, værne, leve for andre i øm hensyntagen og opofrelse for

andre — og ikke for sig selv. Dens lov er det modsatte af selvopholdelsesdriften, — selvofringens lov. Den brænder ikke altid klarest i elskeren; den aldrig elskede, den gamle kan eie mest af den. Moderkjærligheden er en af dens bedste lignelser; de store verdensfrelseres og menneskeelskeres liv aabenbarer den klarest; men den gjennemsyrer alt liv, forskjønner alt; blander sig med alt; med lidenskab, begjær, selviskhed, raahed og uvidenhed. I de mørkeste kroge lyser den op. I de sorteste hjerter ulmer en gnist af den. Og hvor den findes, bliver livet straks himmelsk og guddommeligt. Den er „fra oven", den er merket paa vort slegtskab med det guddommelige; den sanselige lidenskab derimod er fra neden, merket paa vort slegtskab med dyret. Det kan gjerne være, at den første har „udviklet" sig fra den anden gjennem tiderne, som rosen springer fra den sorte muld. „Udviklingen" vil jo igrunden sige lidet mere, end at organismer og systemer efterhaanden lægges bedre og bedre tilrette, saa den indre verdensmening, den indre sjæl og liv kan ytre sig mere helt og fuldt. I hvert fald synes den sanselige lidenskab at være den materielle dør, hvorigjennem kjærligheden er blevet ladet ind i det menneskelige liv. Gjennem den har vi lært at elske som slegt, ligesom endnu mangen enkeltmand gjennem den først lærer, hvad virkelig kjærlighed er. Men engang lært, spreder den sig ud over alt liv, og engang ladet ind i menneskenes liv, er den ikke længer bundet til den ene indgang.

Vidunderlig er altid den virkelige kjærligheds indgang i et menneskeliv, lad der end være blot den mindste straale deraf. Lær et menneske at elske og der er ingen fare for dets fortabelse. Derfor vokser og ændres alle mennesker ved kjærligheden. Det er ikke den sanselige lidenskab, der gjør det, men den virkelige og rent aandelige kjærlighed, der ved den og gjennem den ofte holder sit indtog i hjertet. Kjærligheden kan ogsaa vækkes med samme omskabende virkning for en fader eller moder, for andre mennesker, ja for menneskene i det hele taget. Den kjærlighed, der omskaber, er altid af samme art, enten den er elskerens med lidenskab forbundne, eller den kristne menneskekjærlighed ytrende sig som religion. Emerson har sagt, at seet ovenfra, seet i fugleperspektiv, viser kjærligheden mellem mand og kvinde sig blot som kjærlighedens skole i livet. Der begynder den, midt i blodets hvirvlen og susen i ungdommens aar. Det er dens inderste lille cirkel. Men videre og videre spreder den sig gjennem aar og erfaring, til den ei længer trænger sansernes og jordens støtte, til den lever sit selvstændige liv, uafhængigt af personer og ansigter. „Det er ei sand kjærlighed, der ei gjennem den ene, lærer os at elske de mange", der ei fra elskov vokser til øm, almen menneskekjærlighed, der ei gjennem den elskede naar frem til religion og Gud. Kjærlighed er den

røde traad, der løber gjennem livets enkeltheder og begivenheder og knytter de laveste udspring og begyndelser til det høieste og uendelige.

Hvor kjærligheden er, der er Gud og himmel, og kjærlighed kan være — glimtvis, gnistvis — selv i lastens og elendighedens mest slimede boliger. Det bliver det evigt interessante i livet at se kjærligheden med alt det opadstræbende, friere liv, den afføder, kjæmpe sig frem, bane sig vei gjennem lavhed, raahed, uvidenhed, dyriskhed, vammelhed, — at se de mirakler, den gjør, hvorledes den feier og renser og lidt efter lidt forskjønner en Augiasstald af en verden. Her træder den ind i en sjæl fuld af usselhed, feighed og løgn; men med dens indtrædelse bliver der kamp og vækst; „hvor kjærlighed er, maa sandhed være; den taaler ei løgn; mellem de to er der krig til døden." En saadan krig mellem den løgn, hvori en mand har ladet sin sjæl fange og den kjærlighed, der siden har aabnet sig for ham, skildrer digteren i dramaet *Drusernes hjemvenden,* hvor de orientalske karakterer og omgivelser lægger sig vel tilrette for det løgnens og listens sjæleoptrevlende rænkespil, midt i hvilket de hede lidenskaber brænder og funkler fra mørke øine, mens ogsaa kjærligheden selv, dugfrisk, ren og himmelsk falder ned i alt dette og med sin offerglæde blander sig med det alt, — til vi har et saadant stykke hedt, dirrende, af himmel og helvedesluer sammenfiltret menneskeliv, som Browning ynder at tegne.

Noget lignende finder vi i hans lange digt *The Ring and the Book,* hvor kjærligheden i Pompilias skikkelse falder som en vinddreven due ned i en lidenskabernes og rænkespillets sydende kjædel; og hvor ogsaa den eneste lysstraale, der nogensinde evner at trænge ind i hendes mands mørke sjæl, er den tro paa og tillid til kjærligheden, som hans hustrus karakter omsider vækker tillive i ham, og som i dødsstunden presser fra hans læber en bøn, et angstskrig til den hustru, han har martret og dræbt: „Frels mig, Pompilia!"

(Sluttes.)

Telefonforstyrrelser.

(Efter Prof. A. E. Dolbear i „*Cosmopolitan*").

Hvor der ved et telefonanlæg blot benyttes en enkelt traad (ligesom ved telegrafanlæg), mens den elektriske strøm „vender tilbage gjennem jorden", — hvor med andre ord jorden benyttes som den ene del af enhver telefonledning, — der vil det være læsere bekjendt, hvor mange forstyrrelser man er udsat for, naar et instrument benyttes, hvor mangfoldige arter af støi man faar høre. Al denne forstyrrelse skriver sig fra jorden.

Telefonen er et overordentlig følsomt elektrisk apparat. Telegrafanlæggene kan benytte jorden som led i ledningen uden forstyrrelse, fordi apparaterne her er langt mindre følsomme. Et telegrafisk apparat sættes igang ved $^1/_{10}$—$^1/_{100}$ af en ampere, mens en telefon giver hørlig tale med mindre end en milliontedel af en ampere, saa telefonen altsaa er 10,000—100,000 gange følsommere end et telegrafapparat.

Det er ikke jordens faste ladning af elektricitet, heller ikke de jevne strømme, hvormed nu lækager fra sporveisanlæg, lyskabler og lignende, fylder den, der forstyrrer telefonen, men kun forandringer i disse strømme eller i denne ladning. Naar disse forandringer, ligegyldigt hvor smaa de er, opnaar en vis hyppighed — af mindst tredive til firti i sekundet —, saa forstyrres telefonapparaterne. Det er elektriske svingninger i jorden med andre ord, der sætter apparaterne i bevægelse.

Nu er det fremdeles ikke saa, at den elektriske strøm ved et telefon- eller telegrafanlæg, bevæger sig gjennem jorden fra station til station i en ret enkel linje, fra jordforbindelse til jordforbindelse. Den spreder sig tvertom ud over et meget betydeligt areal. Man har saaledes fundet, at hvor stationerne er 5—6 kilometer fra hinanden, der antager strømmen gjennem jorden en bredde af over 3 kilometer, eller inden et saa bredt areal kan den spores. Følgen heraf er, at jorden i vore moderne byer fyldes af disse jordstrømme paa kryds og tvers, og at hver strøm kommer i forbindelse med mængder af andre. Naar nu af en eller anden grund disse strømme svinger eller undergaar hurtige forandringer i styrke, saa vil alle telefonapparater inden det areal, de anfægter, føle virkningerne deraf. Telegrafapparaters klikken kan saaledes forplante sig gjennem jorden til telefonledninger, der er 4—5 kilometer borte. Nordlys og lynild paavirker jordelektriciteten, saaledes, at dennes spænding undergaar hurtige forandringer, der frembringer svingninger, hvorved, som vi ved, ofte baade telefon- og telegrafapparater bliver aldeles ubrugelige. Og paa samme maade kan elektrisk sporvei og lysanlæg virke. Ingen isolation hjelper, idet der altid trods den bedste isolation spreder sig fra disse anlæg betydelige strømme gjennem jorden. Intet nytter uden at afskaffe jorden som et led i den telefoniske ledning og indføre dobbelt traadledning (traad for saavel den tilbagevendende som udgaaende strøm). Jordskorpen er med andre ord under vore moderne byer saa elektrisk forstyrret, — et rent elektrisk kaos —, at den ikke længer duer som leder for saa ømtaalelige strømme som de telefoniske.

Nord-Østersø-kanalen.

Det er besynderligt, hvor liden opmerksomhed der overalt er blevet vist det betydningsfulde verk, som det Tyske Rige i Nord-Østersøkanalen nu har udført. Specielt hos os skulde man jo tro, at en ny handelsvei af saa stor betydning ikke længer borte fra vore egne døre vilde være blevet omfattet med mere interesse.

Et blik paa kartet viser kanalens betydning. Den aabner en direkte udseiling fra Østersøen og unødiggjør seiladsen rundt hele Danmark og gjennem Sund og Bælter. Reisen fra Østersøen til Nordsøen gjennem kanalen tager blot 13 timer under vanlig fart og kan gjøres betydelig hurtigere, naar det gjelder. Det skulde derfor synes, som maa herefter en betydelig del af den østersøiske handel og skibsfart finde vei gjennem kanalen, — særlig den vigtigere og mere indbringende del af denne handel og skibsfart. Det betyder naturligvis ikke saa ganske faa eller smaa omvæltninger i vore nordiske handels- og søfartsforhold. Kjøbenhavn maa vel komme til at tabe derved, medens Hamburg vil faa et nyt opsving og formodentlig faa sin stilling som den store nordeuropæiske handelsstad fastslaaet for kommende tider. Kjøbenhavn har allerede ved sin frihavn søgt delvis at værge sig mod følgerne.

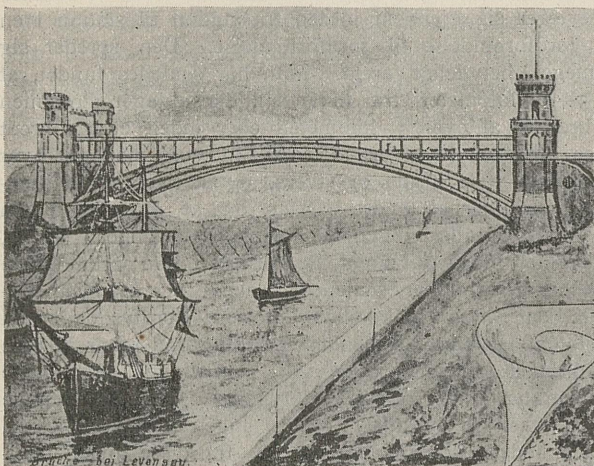

Jernbanebro ved Levensau.

Af interesse er det, at kanalens aabning ogsaa vil give et nyt stød til dampkraftens videre indtrængen paa vore nordiske farvande, idet kanalveie paa de store handelsruter giver dampskibe en ikke liden fordel over seilskibe. Det tør nok hænde, at den del af vor egen seilflaade, der finder stadig beskjæftigelse paa Østersøen paa den vis vil faa føle kanalens virkninger ved en end sterkere konkurrence med dampskibene. Østersøens

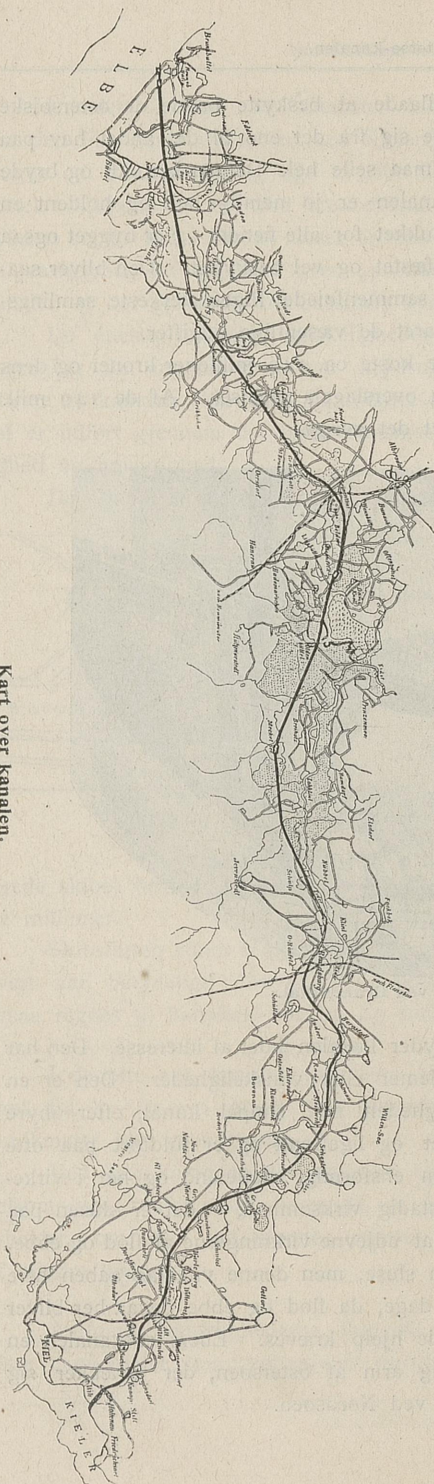

Kart over kanalen.

handel vil formodentlig i det hele af kanalen blive trukket sydover, mere ind paa de store verdensmarkeder og ind i verdenshandelens vante veie og kraftnet. — Af ikke mindst betydning bliver kanalen derved, at de store sydligere havne ved Østersøen faar aaben vandvei hele vinteren og bliver uafhængige af is og vinter i Sund og Bælter.

For det Tyske Rige er selvfølgelig kanalen et nationalverk af første rang. Den giver let og direkte adgang til verdenshavene for de østersøiske, tyske havne og vil naturligvis derved give baade disse og Rigets østlige dele, Posen, Pommern, Polen osv. et nyt og betydeligt opsving. Der er endog dem, der spaar, at Kiel vil blive Hamburg en farlig rival, idet byen vil blive havnestad for et uhyre og af naturen rigt opland. Endog inde i Russisk Polen maa virkningerne af kanalens aabning blive følt. Muligt er det vel ogsaa, at den nye handelsvei saaledes vil øge handelen i det hele, at selv den del deraf, som vedbliver at falde vore nordligere lande tilgode, ikke vil formindskes, men endog øges. Det er jo en fastslaaet lov, at nye og forbedrede handelsveie i betydelig grad øger handel og rørelse, ofte mangedobler den.

For Tyskland har kanalen desuden den største militære betydning. Den forener og samler Rigets sømagt og kystforsvar, gjør

det muligt for den samme tyske flaade at beskytte baade de østersøiske og nordsøiske havne og at bevæge sig fra det ene til det andet hav paa faa timer, mens en fiendtlig flaade maa seile hele Danmark rundt og bryde sig vei gjennem Øresund. Kielkanalen er jo nemlig helt og holdent en tysk vandvei. I krig bliver den lukket for alle fiender og er bygget ogsaa med den eventualitet for øie, — befæstet og vel beskyttet. Den bliver saaledes et af det endnu helt løst sammenføiede Riges sterkeste samlingsbaand. Riget har derfor ogsaa baaret de væsentlige udgifter.

Kanalen ansloges til at skulle koste ca. 140 millioner kroner og dens virkelige kostende er holdt inden overslagets grænser. Af de 140 mill. bidrager Preussen 45 mill. og Riget det øvrige.

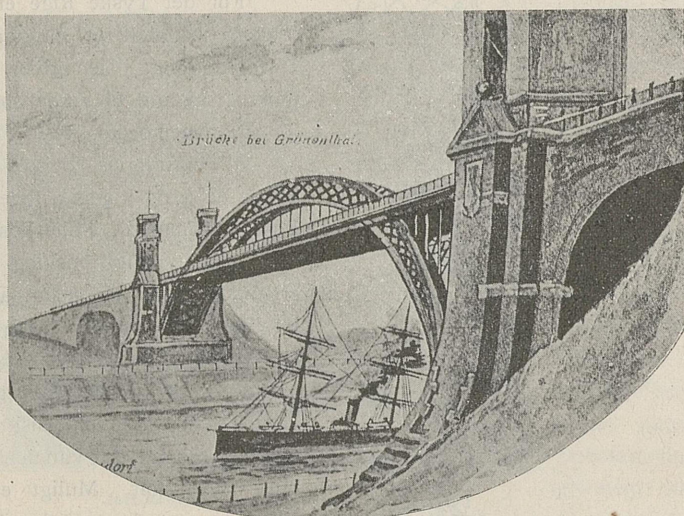

Jernbanebro ved Grünenthal.

Fra ingeniørstandpunkt frembyder kanalen lidet af interesse. Den har ikke stillet nye eller større problemer eller vanskeligheder. Den er en meget vanlig og ligetil, i virkeligheden helt simpel kanal, efter uhyre maalestok. Arbeidet har været let og ligefremt og er fuldført paa otte aar. Den gaar hele veien gjennem ensformigt sletteland og har i virkeligheden blot en eneste sluse i stadig virksomhed, — det er slusen paa Nordsøsiden, hvor den benyttes til at udjevne virkningerne af flod og ebbe. Paa Østersøsiden er der ogsaa en sluse, men denne vil staa aaben hele aaret rundt, med undtagelse af 25 dage, da flod og ebbe ogsaa her bliver saa vidt store, at slusens udjevnende hjelp kræves. Ellers er kanalen en jevn, aaben vandvei, — en kunstig arm af østersøen, der strækker sig ustængt og frit lige til sluseportene ved Nordsøen.

Kanalen er ca. 100 kilometer lang. Den begynder ved Østersøen ved den lille havn Holtzenau ved Kielerfjorden og munder ud i Elbemundingen ca. 16 km. fra og lige overfor Cuxhaven ved den lille by Bruusbüttel. Kanalen er 217 fod bred oventil og 86 fod bred i bunden; vanddybden er 30 fod. De to sluser er 500 fod lange og 83 fod brede med en vanddybde af 32 fod over „porttærsklerne“. Paa flere steder langs kanalen er der gravet større bassiner, hvori skibe kan vente.

De eneste tekniske vanskeligheder, der frembød opgaver af nogen betydning for ingeniørerne, var krydsninger af elve, jernbaner og veie. Planen til kanalen skal være udarbeidet af en danske, Dahlstrøm. Arbeidet er udført gjennem det tyske statsmaskineri med den største omhyggelighed og nøiagtighed.

Den skibsfart, der nu fra og til Østersøen gaar rundt Danmark beløber sig til 40 millioner tons aarlig. Af denne ventes da kanalen og derigjennem Kiel og Hamburg at faa en betydelig del. Disse tals betydning vil forstaaes bedre, naar det anføres, at Norges skibsfart (ind- og udklarerede skibe) beløber sig til noget over 4 millioner tons og Frankrigs til ca. 22 millioner.

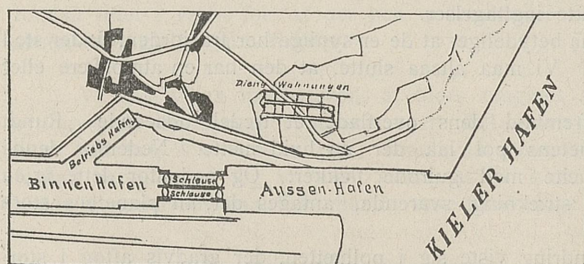

Østersøsluserne.

Skibsfarten rundt Skagen er, som man ved, temmelig farlig og kræver hvert aar betydelige ofre af liv og eiendom. Disse tabs bortfalden maa ogsaa regnes til kanalens vinding og fortjeneste.

I de otte aar, kanalen har været under bygning, er der blevet beskjeftiget fra 5—10,000 mand ved gravningen og nogle og seksti millioner kubikmeter jord er udgravet.

Ved sine kommercielle, politiske og vel ogsaa kulturelle følger, saavelsom ved omfang og kostende, er kanalen et af Nordeuropas største arbeider, om ikke det største; teknisk seet er det derimod, som omtalt, af mindre interesse.

Aabningshøitidelighederne foregaar, som man af dagspressen ved, i disse dage under stor international tilslutning.

Mars's atmosfære.

(Efter **Percival Lowell** i „*Atlantic Montlhy*").

For at afgjøre om en planet er beboet eller ikke, fremstiller sig først og fremst spørgsmaalet, om den er beboelig. Inden vort eget planetsystem finder vi kun to, der aabner blot mulighed for et bekræftende svar, nemlig Venus og Mars. Venus er stadig saa tilsløret af skyer, at vi endnu ved lidet om den. Mars derimod har vi været istand til at iagttage meget omhyggelig. — To ting kræves absolut til liv, som vi kjender liv, nemlig luft og vand. — Er der da, for det første, en atmosfære paa Mars?

Ingen forandring er mulig paa en planets overflade uden gjennem en atmosfære; finder derfor saadanne forandringer sted, saa er det et uigjendriveligt bevis for, at en atmosfære findes der, selv om vi ikke kan paavise den ved direkte iagttagelser.

Forandringer, saa betydelige, at de er synlige her fra jorden, finder sted paa Mars's overflade. Vi maa altsaa slutte, at den har en atmosfære eller et luftlag.

I juni 1894 frembød dens overflade et tredelt udseende. Rundt skivens top eller planetens pol laa der en hvid hætte. Nedenfor denne fulgte et blaagrønt bælte med gulrøde flekker. Og nedenfor dette igjen fulgte en stor gulrød strækning svarende, antages det, til planetens store fastlandsørkener.

Den første forandring viste sig i polhætten, der gradvis aftog i størrelse. Saadan forandring undergaar den regelmæssigt andet hvert aar. Om vaaren strækker sig disse snemarker, som vi maa tro dem at være, paa den sydlige halvkugle (der under de nævnte iagttagelser viste sig for os) lige ned til den syttiende eller endog fem og sekstiende breddegrad. I sommerens løb bliver de mindre og mindre, til de ved høstens komme blot udgjør smaa flekker, et par hundre kilometer i tværsnit. I 1894 forsvandt de for første gang i de par hundre aar, vi har iagttaget dem, ganske allerede ved Mars's midtsommer. Sommeren maa have været sjelden varm der.

Samtidig med snehætternes smeltning undergaar de blaagrønne belter tydelige forandringer. Der viser sig, kort sagt, at bevæge sig klimatiske bølger fra pol til pol. Men saadanne bølger kræver med bestemthed et omgivende luftlag.

En egenhed ved Mars's atmosfære er det imidlertid, at den er absolut skyfri. Man har troet at kunne iagttage lette solgangsskyer, men de iagttagelser jeg selv i 1894 var istand til at gjøre, viser, at heller ikke saadanne findes. Derimod er atmosfæren som helhed ikke ganske klar, men let tilsløret. Den giver samme virkning, som var den gjennemsyret af vanddamp. At saa virkelig er tilfældet bekræftes ved andre iagttagelser.

Luftlaget er yderst tyndt. Vi skulde derfor vente os et skarpt, foranderligt klimat; men finder isteden et uventet mildt klimat, hvis tilstedeværelse bedst forklares ved en saadan vanddampfyldt atmosfære. Den virker som glasset i et drivhus, — slipper lysstraalerne ind og hindrer var-

men fra at straale ud. Atmosfærens tæthed viser sig ved en trefold række af iagttagelser at være meget mindre end vor. Beregninger støttet paa disse iagttagelser giver en tæthed af blot $^1/_7$ pct. af vor jords. Den maa i hvert fald være dobbelt saa tynd som paa Himalayafjeldenes høieste tinder. Følgen af denne tynde atmosfære er atter, at vandets kogepunkt ligger meget lavt, ved 127^0 Fahr., hvilket atter taler for at luftlaget maa indeholde fint fordelt vanddamp.

Mars har saa at sige intet „veir". Den kan hverken have regn, hagl eller sne. Tungere nedbør end dug og rim kan den ikke have. Polhætterne kan derfor heller ikke bestaa af sne, men blot af lag af frossen dug.

Vi maa ikke forhastet slutte fra denne luftens tyndhed paa Mars, at tænkende væsener ikke kan findes der. At skabninger lig os vilde finde Mars et yderst ubehageligt opholdssted, det er sikkert. Men det er jo ikke afgjort, at vore lunger er nødvendige til tænkning. Der er ingen absolut forbindelse mellem lunger og rationalitet. Der er saa vidt vi kan forstaa intet i veien for, at der paa andre kloder kan findes tænkende væsenes med gjeller som fiskene.

Vi ved altsaa med vished, at Mars omgives af et luftlag, der sandsynligvis er sammensat som vor egen luft; men er meget tyndere, blot halvt saa tæt, som den er paa Himalayas høieste tinder, og fuld af fint fordelt vanddamp. Og vi maa slutte, at liv kan findes der, endog tænkende væsener, om end disse maatte være forskjellige i fysisk bygning fra os.

Israel — det kaarede blandt folkene.

En jøde om sit folk og sin tro.

(Efter I. Zangwill i *„North Am. Rev."*).

Der er vel ikke noget andet eksisterende folk, der har større ret til at løfte panden høit og føle sin nationalitet som et adelspatent end jøderne. De to nationer, der skulde kunne have afdisputeret det denne ret eller den første plads blandt folkene, romere og grækere, er forsvundne. De forsvandt, da deres riger faldt. Israel alene staar tilbage af hin oltidsverden, af de tre nationer, der sammen grundlagde Europa og dets kultur. Thi vi glemmer altfor let, at jøderne udgjorde det tredie element i dannelsen af den europæiske civilisation. Vi ser det merkelige lille folk altfor lidet i forbindelse med den øvrige historie, altfor lidet som et led i den almindelige verdensudvikling. Man prøve at forestille sig et øieblik, hvad Europa vilde været uden jødernes indflydelse — uden bibel, uden kristendom og uden de tanker og den aand og følelse, som disse to

ting repræsenterer! Romerne gav os den politiske ide, den lovordnede stat, samfundet; grækerne de kunstneriske og literære idealer; jøderne har givet Europa, Amerika og hele den civiliserede og civiliserende verden deres tro, livssyn og religion.

Hvert skolebarn i kristenheden lærer jødefolkets historie udenad. Jødernes konger og krigere, digtere og vismænd kjendes af hvert menneske, udannet som dannet, hele den civiliserede verden over. Moses og Samuel, David og Esaias — de kjendes jo bedre end Cæsar og Napoleon, Platon eller Cicero. Ikke alene de ledende klasser har Israel paavirket; men til de dybeste samfundslag, til hvert enkelt sind, hjerte og sjæl i hver fjerneste krog har dets indflydelse, dets tankegang, dets følelsesliv, dets tro trængt sig frem. Det har skrevet sine love i hjerter og sind over den hele, vide verden. Det behersker vore tanker, det leder vore drømme, det har sat os vore maal. Det har — som profeterne loved, at det skulde — befæstet sit herredømme over alle folk, selv over havets fjerneste øer, — et aandens, tankernes, grundideernes urokkelige og uafkastelige herredømme. Vi er alle halvveis jøder. Jerusalem er blevet en verdens hovedstad — et „tempel for alle nationers bønner“ — som Renan udtrykte det.

Israels digtere har „trængt igjennem“ som ingen andre. Hvad er en Ibsens verdensry, en Goethes eller endog en Shakespeares, Dantes eller Homers, mod de jødiske salmedigteres, mod Esaias og Jeremias? Jødernes sange synges i hver krog af verden, synges i ensomme hytter til trøst i livets haardeste stunder, synges i alle folkeslags pragtfuldeste templer, lever i millioner hjerter, som det bedste de ved. Deres nationale literatur er blevet Vestens hellige skrift, vor bibel. I den søger folkene lys og sandhed, trøst og haab. Og i en af Israels sønner ser kristenheden den hele sandhed, al guddommens fylde aabenbaret. Hans personlighed staar alene og helt for sig i verdenshistorien, og nationerne bøier sig for ham. —

De gamle profetier, der loved Israel et verdensrige og en verdensfyrste, der skulde kunne kaldes en fredsfyrste og en retfærdighedens herre, er visselig opfyldt.

Underligt maatte det saa være, om det lille folks sønner ei følte en stolthed ved sit jødenavn.

Altid et faatalligt og ubetydeligt folk, saa lidet, at den verdenshistorie, der bedømmer begivenheders betydning efter masser og vægten af kjød og blod eller efter antal kvadratmile af land, neppe har fundet det fornødent at tage hensyn til det. — Et lidet folk halvt bortglemt i et lidet hjørne af Asien, omringet af større og mægtigere nationer, mod hvilke det laa paa stadigt vagthold om sin selvstændighed, sin tro og sine tanker.

Et folk, romerne foragtede paa grund af dets nationale stolthed og i deres øine meningsløse krav og drømme om at sidde inde med ret til at beherske verden. Thi saa drømte altid det lille folk, — drømte det, til deres rige faldt sammen for anden gang under Romernes slag, til Jerusalem laa i ruiner, til folket var jaget ud over den hele verden som landflygtige og hjemløse vandrere, og alt syntes tabt, — uden at dog Messias var kommet og deres verdensherredømme befæstet. — Saa syntes det. Men han var kommet, og Israels verdensherredømme var befæstet i de selvsamme aar, der saa rigets udvortes sammenstyrtning. Rom mente, det havde trampet Israel ud af verden; men det blev dog Israel, der arved verdensherredømmet efter Rom. Roma, keiserstaden, blev til pavestaden, den kristne kirkes hovedstad, og Nazaræerens billedstøtte kom til at staa, hvor keisernes havde staaet.

Det lille rige forsvandt for de romerske legioner, men dets folks tanker, tro, og literatur underlagde sig verden. Det tabte sit tempel, men gav os sin bibel; dets politiske tilværelse gik tilgrunde, men i hvert sind og hjerte i kristenheden opstod det igjen.

Og folket gik ikke under med riget. Det splittedes al verden over. Intet hjem, ingen statslig, ingen politisk organisation eiede det længer. Det forfulgtes, det truedes og fristedes ved alle de midler, fiender kunde opfinde, til at opgive nationalitet og tro. Men ingen magt var mægtig nok til at kue eller udrydde det hjemløse, magtesløse folk og dets tro.

I 1800 aar har det vandret om uden land og uden politisk organisation af nogen art, spredt over al verden, og endnu lever det iblandt os som et folk, en nation, — eget, karakteristisk, uligt andre, med sin gamle tro, sine tanker, sit budskab til verden, — den vakreste og mest slaaende prøve vor jord kanske eier paa loyalitet og idetroskab.

Er det saa at undres over, at Israels sønner føler sig stolte?

I 1800 aar har verden været dem imod. Andre ideer end deres har syntes at seire. Men de har holdt stand. Et lidet mindretal forsvindende i et overvældende flertal, har de dog aldrig bøiet sig, aldrig svigtet, aldrig tvilet. Nu begynder verden at gaa deres vei; deres ideer kommer atter tilgunst. Verden begynder bevidst at bøie sig for Israel.

Er det saa at undres paa, at Israels sønner løfter hovedet og glædes og triumferer, — som en af dem gjør i den her gjengivne artikel?

Jødernes historie har ingen aritmetisk betydning, begynder forfatteren. Den er ikke en historie om store masser og flertal. Den er mindretalhistorie. Men med al histories begyndelse begynder den og viser endnu intet tegn paa at nærme sig nogen slutning. Den har kapitler inden alle

verdens lande, og hver tid har sat sit merke paa den. Den er verdenshistorie. Og den indeholder alt fra den høieste tragedie til komedie og farce, — helt shakespearesk i sin sammenhobning af fyrster og narre, vismænd og kjæltringer, helte og hyklere. Alle slags mænd og alle tider passerer revy for en, — den gamle verdens haardhjertede krigere, middelalderens fede borgere og den nye tids mangehaande typer. Men malerisk som jødisk historie saaledes er selv for en rent ydre betragtning, er det dog væsentlig for sit indre, religiøse indhold, at den kræver opmerksomhed. Thi verden skylder jøden sin aabenbaring af Gud.

Et folks religion er dets aabenbaring af det Gode, som dets videnskab er dets aabenbaring af det Sande, og dets kunst dets aabenbaring af det Skjønne. Israels aabenbaring af det Gode var Gud, og for dets instinkt for énhed havde sandhed og skjønhed ingen selvstændig tilværelse. De var et med det Gode, med Gud. Abraham, Israels stamfader, var den første, der har undfanget tanken om den moralske, den retfærdige Gud —, Gud som det Gode —; ja Abraham gik saa vidt, at han paalagde guddommen sine egne ideer om, hvad der var Ret. Retten stod over alt, endog over guderne. „Abraham stod endnu foran Herren. Og Abraham traadte nærmere hen til ham og sagde: Vil du ødelægge de gode med de onde? . . . . Langt være det fra Dig at handle saaledes, at slaa de gode med de onde. Og at behandle den gode som den onde, langt være det fra Dig. Skal ei Verdens Dommer gjøre, hvad Ret er?“

Og denne tro paa og tillid til en retfærdig Verdensalmagt, var den skat, om hvilken Israel værnede, den store tanke, det følte sig som bærer af. Det var den Gud, det vidste en dag skulde blive tilbedt af alle folkeslag; ikke hedningernes immoralske og syndende, vilkaarlige og partiske guder, men den ene Gud, Altets skaber, der gjør Ret. Denne tro er en aabenbaring eller intuition, der, om den end ikke modsiger erfaringen, heller ikke skyldes den. Tanken med dens forbindelser (angaaende denne Guds aabenbaring af sig selv til og i Israel og gjennem det til verden) var folkets store nationale idé. Intet andet folk har saa helt og greit baaret den frem. Og denne tanke fandt udtryk i dets literatur; i dets politiske organisation, — en etisk stat grundet paa de ti bud og hvor intet menneskeligt var stat og religion fremmed, hvor sundhedsvæsenet var lige saa fuldt en del af religionen som ofre og bøn —; i national tilbedelse og dyrkelse af retfærdighed og barmhjertighed; i en tro paa ret som noget uendeligt større og vældigere end magt, — en idealisme, der syntes galskab i hin oldtidsverden; og endelig i et nationalt broderskabsideal, der greit forkyndtes som begyndelsen til et almenmenneskeligt broderskab. Israel levede for ret og retskaffenhed, som Sparta for udholdenhed, som Rom for erobring og som Kina for selvbevarelse. Det skulde vies „hellighed“;

og gjennem det skulde al verden helliges. Af alle de idealer, vor jord har seet undfanget, kan intet høiere tænkes — intet mere Quixotisk end denne nationale tanke om et „helligt folk“ til verdens „helligelse“; og ifald vi finder, at Sancho Pansa spiller en ligesaa stor rolle i jødernes historie som Don Quixotes, saa er det blot den uundgaaelige følge af, at al menneskelig tilværelse og stræben er tragikomisk. Ingen kan dog med forstaaelse nærme sig Israels historie, uden at der i ham vækkes tanker, der ligger dybere end taarernes kilder.

Blandt dette lille folk og af det fødtes Jesus Kristus. Og hans lære, mere eller mindre ændret og i halvandet aarhundre af hedningeverdenen sammenblandet med jødedommen, udbredtes i Ægypten, Rom og Syrien af jødiske apostle, til den efterhaanden beseirede verdens herskere og affødte Orientens kirke og senere den romerske og de protestantiske, — de sidste resultatet af en ny krydsning af den historiske kristendom med det Gamle Testamente. Særlig i England har protestantismen frembragt en helt hebraisk nationalkarakter. Og baade Gammel og Ny England er grundlagt vel saa meget paa det Gamle som paa det Nye Testamente. Tidligere havde denne samme merkelige bog, — Jahves Dagbog, som Heine kalder den — ‚frembragt og inspireret mahomedanismen. Gjennem kristendommen og mahomedanismen er den jødiske tankegang og inspiration blevet paatrykket den største del af den civiliserede verden. Samme aar som jøderne blev udjaget af Spanien, vandt en spanier en ny verden — Amerika — for den jødiske bibel. Og fra aarhundre til aarhundre, gjennem vor jords fagreste strøg, behersker bibelen — skrevet udelukkende af jøder — alt liv; dens tanker former stater og samfund, dens ord møder os paa hver kant, de udgjør et endeløst materiale for maleri og musik. Dens salmer er overalt mere populære end vedkommende folks egne folkesange. Ved siden af denne bog — jødisk literatur — med alt af godt og ondt den har udrettet, synes alle andre literaturer de reneste ubetydeligheder. Og til Jerusalem, den „Hellige Stad“ for jøde, kristen og mahomedaner, strømmer pilgrimme fra den mest aktive halvdel af den menneskelige slegt.

Men hvad har Israel selv gjort, mens kristendom og mahomedanisme saaledes bar dets tanker, literatur og tro ud over verden?

Israel var blevet den første protestantiske nation. Oprindelig udgjorde den den virkelige „Menneskehedens hellige, almindelige kirke“. Men kristendommens overgang til troen paa Kristi guddommelighed og paa treenighedslæren tvang Israel til at blive protestant. At tale om at jøderne forkastede Kristus, naar det netop var jøder og kun jøder, som først spredte hans evangelium og gjorde ham kjendt over verden, er en

taabelighed; men nationens flertal forblev blind overfor, hvad der maatte findes af løftende magt i den rørende, men forvirrende tanke om Gudmenneskenet, — Gud, der blev menneske for at slaa bro mellem det uendelige og det menneskelige og som ved sin død led straffen for den synd, i hvilken Han havde ladet menneskene fødes. Jesu vakreste og høieste ord var jo vel kjendte af jøderne fra profeternes og de rabbinske skrifter, om de end aldrig havde været saa indforlivet i en personlighed som i profeten fra Nazaret.

Den kristne histories videre udvikling skulde ikke virke til at forsone jøderne med kristen tankegang, hvori særlig igjenløsningslæren og inkarnationen var stridende mod deres grundideer. Thi kristendommen begyndte snart, da den selv ophørte at blive forfulgt, at blive forfølger, idet den hevnede paa jøderne Jesu frivillige død til verdens frelse, og derved forhærdede Israel i dets negative eller protesterende standpunkt. Men jødedommen vedblev at udvikle sig ved siden af kristendommen; thi stilstand eksisterer i denne verden blot for den uvidendes blik. Bevægelse er samtidig livets lov og tegn, skjønt merkelig nok paa det religiøse omraade forstening og stilstand er blevet gjort ensbetydende med rettroenhed. Enhver religions eller kirkes ortodokse medlemmer er de, som søger at bevare uforandret den organisme, hvori forandringerne ifølge livets lov stadig foregaar, og som derfor udgjør de fiendtlige omgivelser blandt hvilke nye sandheder og nye Sinaisyner maa kjæmpe sig frem til seir. Jødedommen, som den uvidende tror har staaet stille siden Jesu tider, har i virkeligheden været i stadig aktivitet og udvikling og har frembragt filosofer, vismænd, mystikere, liturgier, legender, sekter, bevægelser, messiaser, digte, systemer, idealer og endog nye kabbalistiske eller menneskelige gudsideer.

Men alt dette har blot været indre udvikling, og blot en del af det vækst. Siden Islams opkomst, har Israel ikke øvet nogen direkte religiøs indflydelse paa udenverdenen. Med undtagelse af gjennem sine tænkere at have fostret middelalderens skolastiske filosofi, har jødedommen været som død for udenverdenen i tusen aar. Ja, fra det 15de til det 18de aarhundre var jødedommen ogsaa som død for sig selv. Der var ingen vækst; thi disse var Israels „mørke tider", ghettoens dage, det gule baands, den dominikanske svøbes og de kristne forfølgeres mørke dage. Underet var, at Israel overlevede det. Det viste livskraft nok blot at eksistere og komme over den tid. Hver mands haand var mod Israel, mens Israels ikke var løftet mod nogen; folket maatte som folk og slegt gjennemgaa paany den martyrdom, Jesus havde lidt alene. Det var nok for jødedommen i denne tid, at den evned at indblæse mod, trøst og haab under slige forhold, at gjøre livet udholgeligt endog i ghettoerne. Aktiv propaganda for deres tro var der ikke da tale om. De kristnes svar var da altid paa

rede haand — tommeskruer og baal. Vistnok var der enkelte jøder, som voved sig ind paa teologiske diskussioner med kristne; men de vandt aldrig, som vi ved, — de blev brændt. Salomon Molcho drog endog ud for at omvende paven. Paven var stivsindig men gjestevenlig, og det var først da stakkels Salomon fremsatte sine argumenter for Karl V, at han fik sit varme svar — baalet. — Jo, sandelig det er stort nok, at Israel har overlevet den tid, selv om det ogsaa er blevet merket med skam og smaalighed, fordreiet ved den list og gjerrighed, som udvikledes i kampen mod overlegen, brutal magt, delvis skjæmmet ogsaa ved en tør formalisme, hvortil deres religion altfor let lod sig laane, her og der endog materialiseret og vulgariseret af rigdom; men dog altid sterk af at staa alene, seig, energisk, fornuftmæssig eventyrsøgende, glimrende begavet, spirituelt og idealistisk i visse retninger, hjemligt, borgerligt, fædrelandssindet, med uendelig evne til at passe sig tilrette og en uudtømmelig reserve af aand, forstand, følelse, vilje og sund sans, — nok til at gjenføde en dekadent verden. Israels laster ligger synlige for alle paa overfladen; dets dyder ligger dybt. I Galtons ord: jøder staar en grad eller to høiere end den vanlige menneskehed.

Mangelen paa jødisk indflydelse paa udenverdenen gjennem disse 1000 aar, gjelder dog blot det religiøse omraade. Forøvrigt har Israel som folk spillet en fremtrædende rolle hele verdenshistorien igjennem og uden ophør baade individuelt og samlet. Jødedommen kan have staaet stille en tid, Israel aldrig. Jøderne var middelalderens civiliserende faktorer, — de omflakkende jøder vedligeholdt samfærdselen mellem folkene i hine mørke tider. De tog med sig literatur og folkesagn. De bragte videnskaberne fra Arabien til Europa over Spanien.

Gjennem Spinoza paavirkede Israel hele den moderne filosofi; gjennem Ricardo grundlagde det nationaløkonomien; gjennem Marx og Lassalle skabte det socialismen; gjennem sine finansmænd og politikere har det gang paa gang bestemt den europæiske histories gang; gjennem en hel hær af digtere i alle sprog, af videnskabsmænd, kunstnere, musikere, skuespillere og journalister har det altid og overalt været i udviklingens første og ledende rækker. Trods to tusen aars underkuelse og forfølgelse spiller dog det lille, ubetydelige Israel — 8 à 9 millioner i det hele, spredt over al verden — en forbausende stor rolle i kunster og videnskab, i politik, aandsliv og handelsverden i alle lande og i alle civilisationens centre.

Men det er sandt, — de personer, gjennem hvem jødedommen særlig har paavirket verden, har oftest været jødiske „kjættere“, sjeldnere „rettroende“, oftest mænd, der har staaet udenfor den brede strøm af jødedom, ja ofte nationalt ligegyldige, uden tanke eller følelse for Israels „kald“ og „store tanke“. Selv naar det som i Spinoza og Lasalle øiensynligen

har været de gamle profeters aand, der har brudt frem paany og givet dem den moralske begeistring, har de sjelden selv været sig dette bevidst.

I religiøs henseende nærmer den kristne verden sig atter jødedommen. Hvad der dogmatisk skiller de to religioner, er lidet andet end treenighedsdogmet, og det maa vel være tilstrækkeligt at pege paa, hvorledes dette i de sidste aar har tabt i bestemthed og tilslutning. Al moderne tænkning gaar bort fra det. Det er unødigt til bevis herfor at ty til fænomener som unitarismen, eller Mrs. Humphry Wards populære bøger. Den hele literatur staar allerede her paa jødisk mere end paa kristen grund. Det karakteristiske kristne dogme tæller neppe en større forfatter eller tænker paa sin side, mens Israels aand og tro gjenfindes hos de fleste af dem. Af større forfattere er Tolstoi den eneste, der i dette punkt er kristen; og Tolstoi kalder kristendommen selv gal!

Tænk blot i engelsk literatur paa navne som Carlyle, Emerson, Matthew Arnold, Browning, Tennyson, George Eliot, Whitman, — og alle de andre; intenst religiøse forfattere alle, og dog ikke spor af treenighedstro hos dem. Dette særlig kristne dogme falder sammen, mens vi jøder staar og ser til.

Og mens saaledes det svinder fra den moderne tænkning, der er modsat jødedommen, øges det, der harmonerer med den. Israels tro har aldrig harmoneret bedre med nogen tid end med vor. Det Gamle Testamente er en helt moderne bog. Jødedommen opløfted forlængst samfunds- og sundhedslære til religion, saaledes som der atter er en tendens mod at gjøre det. Mose love vilde findes — ifald de blev læst uden traditionens og teologiens briller — at indeholde de nyeste tanker og indforlive i sig alt, hvad der er bedst i den sociale bevægelse og i socialismen, uden at hindre individets fulde frihed og handleevne. Selvfølgelig maa det erindres, at Mose folk udelukkende var et jorddyrkende folk. Den hele lovbog er praktisk, nøgtern og gjennemført samfundslære; men samfundslære gjennemglødet af religiøs tro og følelse. Og samfundet bliver aldrig tilfredsstillende ordnet i vor moderne verden, før religiøs overbevisning staar bagom reformkravene, og intens tro og følelse bagom den tørre samfundsfilosofi.

Denne mosaiske lovbog er det, der i 3000 aar har holdt Israel sammen og inden det skabt et renere, ømmere hjemliv og mere reelt „broderskab“, end noget andet folk kjender. Den har forskjønnet fattigdommen og gjort forfølgelser udholdelige. Den helliger, som vor moderne tid kræver, alle ugens dage, alt livets indhold, legeme som sjæl, sansernes som sindets liv. Den kjender ingen forskjel paa „verdsligt“ og „helligt“. — Helliggjørelse bestaar i at løfte hele det menneskelige liv, hele det daglig-

dagse liv op i renhed, i kjærlighed, i pligt, — idealisere den hele virkelighed, gjøre menneskelivet, som naturen har ordnet det, skjønt, og lade tro og pligtfølelse udtrykke sig gjennem det. Kristendommen derimod har indført i tankegang og følelse en dualisme, der er vanskelig at udrydde. Den har indsnevret religionens sfære til et eneste omraade, sjælens alene, den enkeltes liv alene. Legemets liv, sansernes liv, jordlivet i sin helhed, samfundslivet, har den ladet ligge udenfor troens og religionens mildnende og idealiserende indflydelse. Dens fornegtelse af „kjødet" har kun ført til at overlade djævelen det felt som sit rige i verden. „Kjødet" maa bringes under Guds lov, men ikke „fornegtes". — Typisk for forskjellen mellem jødedom og kristendom er vielsesformularerne. I kristendommen er egteskabet et kompromis med „kjødet"; i jødedommen er det en guddommelig anordning, et bud. „Velsignet være du, Herre, for brudgommens glæde ved sin brud!" heder det i det jødiske ritual. Kristendommen er en dødens religion, pessimisme, en „næste-verdens"-religion. Jødedommen er optimistisk; den tilbeder livet; den takker Gud ikke bare for det daglige brød, men for hvert syn af skjønhed, — for skov og mark. Læs dens salmer, hvor de jubler; „selv trærne klapper i hænderne" for den glade digter; det er stjernehimle, sollys og vajende græs, der inspirerer takkesange og tro; det er for gode venner, for hustru og børn, for al livets naturlige varme og velsignelse, der gives tak. — Jødedommen er „verdslig", som vor moderne tid er det. Den læser sin velsignelse over arbeidet, over glæden, over alle dagens pligter. Den finder Gud i livet, ikke udenom det. Den ser gudstjeneste i vanlig pligtopfyldelse. Og den er social, ikke individualistisk — og deri moderne. Israels haab er et haab for alle, den enkelte haaber intet for sig selv. Kristendommen fostrer en sygelig egoisme, en aandelig selvmartring; jødedommen er sund moral og en livets helliggjørelse.

Israel kjender heller intet til den kristne tanke om strid mellem religion og videnskab. For jøden er al videnskab aabenbaring af den Gud, han dyrker, Altets ophav og liv, den Evige, Jahve. Den kristnes frygt for videnskabelig forskning og tænkning forekommer jøden besynderlig, — som en frygt for, at Guds bøger ikke taaler eftersyn og gjennemgaaelse.

Af den store idealernes treenighed, Sandhed, Godhed og Skjønhed, repræsenterer Israel det største og vigtigste, godhed, moralen. Og folk og religion har visselig endnu et stort felt og virke foran sig ved som representant for dette, at optage i sig al tidens kultur, alt tidens fremadstræbende liv, kunst og viden, dyrke skjønhed og sandhed saavelsom godhed, men lade sin aand (hengivenhed for det rette og gode) gjennemsyre, harmonere og beaande alt. En saadan kultur trænges, en

saadan kultur maa fremtiden bringe, og Israel har flere betingelser og staar nærmere til at give verden den, end nogen anden nation. Det maa tage alt tidens bedste liv op i sig selv og samle det ei alene om sin moraldyrkelse, men ogsaa gyde ind i det sin kraftige, jublende livsglæde, sin tro paa livets godhed i dets helhed, sin overbevisning, at livet maa gjøres værd at leve her og nu, skal det nogensinde eller nogensteds blive det. Det maa være Israels kald nu. Det har fremtidens kræfter med sig. Det har de fremste tænkere og seere fra alle folkeslag med sig. Men hvad andensteds den enkelte tænker og drømmer, det eier Israel som national tradition, som folkets hele tankegang, som profeternes fremtidsbilleder.

For jøden er hans bibels ordlydende inspiration en smaasag, det ikke er værd at diskutere om. Endog gudstroen kunde falde, uden at jøden tabte sin religion, der mere er en moralsk energi end et dogme. Men naar man betænker, hvorledes denne første og oprindelige Menneskehedens almindelige, demokratiske kirke har overlevet tiderne, og har bygget et folk, der til sit valgsprog godt kunde tage de tre ord Enighed, Hellighed og sund Sands, hvorledes den har modstaaet to tusen aars uafladelige forfølgelser og fristelser, paver, korsfarere, inkvisitorer og missionærer, og hvorledes den trods alt og ved alt har levet og vokset, til den nu ser verden vende sig paany til jødens livs- og gudssyn, — da, synes det mig, kan man ikke andet end heri se „Guds finger“. Da maa man tro, at Israel virkelig er *et* folk med et „kald“, et „kaaret“ folk; den sande Guds profet blandt nationerne. Ikke Moses, ikke Jesus, ikke Mahomed er den store profet, men Israel, — det folk, til og i hvilket Gud er aabenbart. Var dets tro og baab en drøm, da nyttede det lidet at søge efter mening i livets mangfoldige spil, da stod det kun tilbage, forekommer det mig, at vente vor Messias i den katastrofe, der vil medføre vor jords undergang.

Engelsk bystyre.

(Efter **Edward Porritt** i „*Chatauquan*“).

Bystyret i England er grundet paa den store reformlov af 1835, der oprettede *towncouncils* eller byraad. Ved denne lov gjordes byerne ganske selvstyrende. Byraadet er byens direkte regjerende storting. Til det er henlagt alt, der angaar orden, politi, sundhedsvæsen, forskjønnelse osv. Derimod har det intet med skole- og fattigvæsen at gjøre. Disse bestyres af særskilt valgte og uafhængige raad. For fattigvæsenets vedkommende er endog kredsinddelingen en anden end for det øvrige kommunale styre.

Det samlede kommunestyre falder saaledes i tre parallele og af hin-

anden uafhængige grupper, repræsenteret henholdsvis af byraadet, skoleraadet og *Guardians of the poor* (fattigværger).

Byraadet er naturligvis den vigtigste af de tre institutioner. Byen deles i distrikter, *wards*, der hver udgjør et enkelt valgdistrikt og sender én „raad" til bystyret. Stemmeret har alle *householders*, familjefædre eller i egne hjem fast bosatte mænd. Kvinder har stemmeret paa samme vilkaar som mænd. Valgene foregaar hvert aar og paa en og samme dag for hele riget, nemlig den første november; men raaderne vælges paa tre aar, idet blot en trediedel af de direkte valgte byraadsmedlemmer vælges hvert aar.

„Blot en trediedel af de direkte valgte —"; thi ikke samtlige medlemmer af byraadet vælges direkte af vælgerne, kun de tre fjerdedele. Den tilbagestaaende fjerdedel vælges af raadet selv paa seks aar. Disse er de saakaldte *aldermen*. Dersom saaledes en bys af staten sanktionerede grundlov eller *charter* opretter et byraad paa 36 medlemmer, saa bliver der for vælgerne 27 raader at vælge eller 9 hvert aar, hvorfor byen da deles i 9 valgdistrikter eller *wards*. Der bliver 9 aldermen at vælge paa seks aar. Ogsaa for deres vedkommende er terminerne fra begyndelsen af saa ordnet, at der hvert aar afgaar en eller flere aldermen, der erstattes med nyvalgte.

Oldermændene danner intet overhus og har ingen særlig magt i raadet. De sidder der paa samme vilkaar som de øvrige, direkte valgte medlemmer; men deres længere tjenestetid, større erfaring og den tillid, raadet selv har lagt for dagen overfor dem ved at vælge dem, giver dem naturligvis en ikke liden indflydelse. Hensigten med denne institution er at føre ind i byens forøvrigt helt demokratiske styre et ikke udemokratisk, men alligevel mere konservativt og afstivende element ved saaledes at samle deri en gruppe af mere erfarne og ved særlig tillid hædrede raader. Institutionen har staaet den praktiske prøve og vist sig at bidrage til jevnt og godt arbeide fra bystyrene.

Foruden *aldermen* vælger raadet selv en *mayor* eller borgermester, der bliver byens formelle og reelle overhoved i det aar, for hvilket han er valgt. Han har intet veto overfor raadets beslutninger (hvad han har i Amerika), men leder dettes forhandlinger som præsident og har der fuld anledning til at gjøre sin personlighed gjeldende for alt, hvad den maatte være værd. Han stemmer ikke, undtagen naar partierne staar lige, da hans stemme afgjør udfaldet. Det er kun Londons „Gamleby" — *City* —, der forsyner *lordmayoren* med officiel bolig; overalt ellers forbliver han boende i sin privatbolig. Hverken mayor, aldermen eller raader modtager nogensomhelst løn for noget af dem udført arbeide, hvilket dog kan være ganske betydeligt. Alle embeder betragtes som hædershverv.

Skoleraadet vælges paa samme vis som byraadet, af de samme vælgere og i de samme valgdistrikter. De oprettedes først i 1888. Alt skolerne vedkommende er henlagt under dem som eneste autoritet. — Fattigvergerne vælges af samme vælgerfolk som de andre raad, men i særegne distrikter. Der gaar ofte flere kommuner paa et fattigdistrikt. Hvert saadant har sin egen fattiggaard. Værgerne afgjør og tilser alt fattigpleien vedkommende. Institutionen oprettedes i syttiaarene.

Kringsjaa.

Kristiania, 10. juni 1895.

Ved de **italienske** valg vandt Crispi en uhyre talseir. Hans tilhængere er næsten dobbelt saa talrige som den samlede opposition. Men derved er der dog det at bemerke, at Crispi har seiret ved at benytte alle de midler, regjeringen i et ikke over-civiliseret land stiller til en mere resolut end samvittighedsfuld chefs disposition, for at knuse sine modstandere og umuliggjøre deres valg. At oppositionen trods dette er saa sterk som den er, betragtes af mænd, fortrolige med forholdene, som et nederlag for Crispi og et tegn paa bevægede tider for ham. Bemerkelsesværdigt er det ogsaa, at socialisterne atter har vundet et mægtigt fremskridt. I det forrige parlament sad der fire; i dette vil der, forfølgelser og regjeringens mest energiske modstand tiltrods, sidde sytten socialistiske deputerede. Milano, der er det moderne Italiens intellektuelle centrum, har valgt to erklærede republikanere. — Og endelig er der den besynderlighed ved italiensk politik, at mangfoldige oppositionsmænd lader sig vælge som regjeringskandidater. De ved nemlig, at det er den eneste vei til at blive valgt. De skaffer sig regjeringens støtte, vælges og tælles med som Crispis tilhængere, og naar de saa er kommet vel tilsæde i parlamentet, bekjender de farve, anfalder Crispi og stemmer med oppositionen. Man kjender derfor aldrig en regjerings-majoritets styrke i Italien, før parlamentet er kommet vel igang med sit arbeide. Da forsvinder de store flertal som dug for solen. „Regjeringen seirer bestandig ved italienske valg," udtaler en med forholdene kjendt italiener; „men det hindrer ikke at den kan møde et mistillidsvotum, saasnart parlamentet træder sammen. Crispi er selv blevet styrtet af et parlament, til hvilket valgene sendte ham et større flertal end det, han nu har vundet." Underlige forhold dernede. Korruptionen inden regjering og det hele embedsverk er universal, „Crispi er en ganske vanlig forbryder", heder det. Og 1100 millioner francs at betale hvert aar i renter paa statslaan og til armé og flaade. Udvandring maa regjeringsmæssigt vanskeliggjøres i mange distrikter, forat ikke arbeidskraften skal blive for dyr!

Forholdene i **Østasien** klarner ikke. Efterretningerne derfra viser sig at være modsigende og mindre paalidelige. Den japanske minister i Søul kan ikke have forladt Korea, og Rusland kan ikke have opnaaet noget der; thi Japan sees energisk ifærd med at „civilisere" landet. Naar eller hvorledes halvøen Liao-tung og Port Arthur skal tilbageleveres, er fremdeles et uopklaret punkt. Det synes at være ubestemt. Formosa har oplevet en otte dages republik, proklameret af de kinesiske embedsmænd, muligens efter tilskyndelse fra Rusland og dets assistent Frankrig. Den nybagte republik søgte kongen af Spaniens beskyttelse! — hvad imidlertid ogsaa Rusland har gjort. Det vil sige, Rusland har gaaet paa frieri til Spanien for at tirre dette land op mod Japan. Frankrig sees trolig at arbeide for Ruslands ære og herredømme og beflitte sig paa at rage kastanjerne ud af ilden for sin mægtige allierede. Rygter har ogsaa vidst at berette om en russisk hær, der skulde falde ind i Manschuriet, og om at det kinesiske laan under russisk garanti (omtrent værdiløs) skulde

udbydes i Frankrig. Dette skulde atter betyde, at Rusland er kommet til underhaands forstaaelse med Kina, skal faa bygge sin transsibiriske jernvei gjennem Manschuriet og faa overladt en strimmel land med en havn ved Pechilibugten. Rygter har ogsaa kjendt opstande i det sydlige Kina. — Rusland er øiensynlig rasende over at være beseiret. — Japan har imidlertid taget Formosa i besiddelse og er begyndt med øens beroligelse og „civilisering". Det skal være bestemt paa heller at gaa til en krig med Rusland og dets mulige allierede end give mere efter. Det heder endog, at grev Ito vilde blive styrtet, fordi han ikke holdt absolut stand overfor flaadedemonstrationen. — Fra andet hold siges det dog, at den japanske regjering paa forhaand vidste, at demonstrationen vilde komme, var forberedt paa den og havde aftalt traktaten med Li-hung-chang med den for øie. De forlangte lidt mere, end de mente at behøve, for at have lidt at „slaa af" paa. Næsten uventet fik de imidlertid af det letnarrede forbund sit „afslag" godtgjort i klingende mynt.

Oprøret paa **Kuba** er nok ikke saa let at kue. Trods alle den spanske regjerings seirsbulletioner er det fremdeles i fuld gang, og marschal Campos har maattet forlange betydelige forsterkninger fra hjemlandet.

Det omtelegraferede overfald paa de engelske, franske og russiske konsuler i **Djeddah** kan faa betydelige følger. Vestmagterne maa jo overalt i halvciviliserede lande give befolkningen at forstaa, at dens repræsentanter ikke kan angribes, uden at det bliver straffet. I hvad form straffen her vil blive befolkningen tildelt, er det endnu umuligt at sige.

Nord-Østersø-kanalens aabning vil blive de kommende dages store begivenhed. Den internationale flaade, som i den anledning vil blive samlet, vil blive den største flaade, vor jord endnu har seet paa ét sted. Der vil blive tyve moderne kolosser af „slagskibe" og 96 mindre skibe, af hvilke de fleste i aarhundrets begyndelse vilde været betragtet som kjæmper.

En ny skandale er under udvikling i **Frankrig**. Fremragende potitikere er indviklede i bestikkelser i anledning af regjeringsgunst vist Sydbaneselskabet.

England og de **Forenede Stater** bliver overmaade høflige mod hinanden. Da engelske tropper landsattes i Nicaragua, erklærede admiral Meade, der kommanderede den tilstedeværende amerikanske flaade, at „det gjorde ham ondt, at hans regjering havde givet ham ordre til ikke at modsætte sig landgangen." For denne mindre høflige udtalelse blev han straks af sin regjering afsat og trukket ud af aktiv tjeneste; en handling, der selvfølgelig gjorde det bedste indtryk i England, hvis gesandt i Washington muligens vil faa ordre til at gjengjelde høfligheden ved at faa Meade paany gjenindsat i sin stilling.

Florents og omegn har lidt betydelig skade ved jordskjælv.

Marmorbrud og vandfald.

Sørgeligt vil det dog være, ifald de ikke altfor talrige naturlige rigdomskilder, vort land eier, skulde gaa over paa fremmede hænder, til fremmed ledelse og fremmed kapital, saaledes at vort lille land kom til fra sine marmorleier og vandfald at sende en aarlig strøm af det guld, vi selv godt trænger, til udenlandske rigmænd. Naturligvis, — eier ikke vort folk iblandt sig foretag-

somhed og økonomisk evne nok til selv at udnytte disse rigdomskilder, saa er det jo bedre, at udlændinge nyttiggjør dem og lader lidt af frugterne godhedsfuldt falde ogsaa paa landets egne børn, end at de skulde ligge brak. Men vi eier dog alligevel baade foretagsomhed og evne nok til selv at udnytte, de velstandselementer, naturen har udstyret vort land med. Og sikkert er det, at vi selv trænger alt det udbytte, de kan give. Vi har ikke raad til at dele med udlændingerne her. Saa uegennyttige kan vi ikke være. Marmorleier findes ikke hver dag, og økonomisk anvendelige vandfald tør der heller ikke være saa mange af, at vi har raad til at give mange af dem fra os.

Samarbeide og samliv.

Den engelske forfatter Matthew Arnold har henledet opmerksomheden paa en slaaende forskjel mellem tyske og engelske forskere og banebrydende forfattere. Regelen har naturligvis mange undtagelser; men ingen, der kjender noget til de to litteraturer kan vistnok undgaa at indrømme dens rigtighed i det store hele taget.

Jeg kan kanske bedst illustrere Mathew Arnolds mening ved først at omtale en personlig erfaring i samme retning. Jeg læste for en del aar siden et betydeligt teologisk verk, et af vor tids mest betydningsfulde og grundigste. Et helt menneskelivs møisommelige, utrættelige, stræbsomme arbeide var nedlagt paa det. Som man læste sig fremover og blev dette vældige, opryddende arbeide var, voksede ens respekt og ens taknemmelighed overfor forfatteren. Man fik en levende følelse af den taknemmeligheds-gjeld, hvori verden staar til disse taalmodig gravende forskere, der gjennemgaar bunker af gammelt bogstøv for at slaa fast et eneste ords, ja en eneste stavelses betydning eller korrekthed. Et forfærdelig trættende arbeide maa det være; men uden det blev det videregaaende arbeide, der paa grundlag af, hvad saaledes er fastslaaet og godtgjort, bygger vor viden og vor forstaaelse op i høiden, umuligt. — Her var en forfatter, der havde sammenlignet texter, rodet om i dokumenter og manuskripter, slugt alt tidligere arbeide i sagen, grublet over hver linje, hver stavelse, indtil der ud af hans forskning og grublen steg frem dette storverk med nye syn, ny forstaaelse, og klarhed over det gamle emne, han behandlede. Læsningen beriged en og oplod ens øine, — verket tilhørte den sjeldne og faatallige klasse. Det brød nye veie. Det var et bidrag til den forstaaelse, hvoraf fremtidens liv skal udgaa.

For min del sad jeg gjentagende i stum beundring overfor arbeidets kolossale dimensioner og det fuldendte verks betydning. Det forekom mig, at forfatteren maatte sidestilles med de store naturforskere, hvis taalmodige arbeide har øget vor forstaaelse af den verden, hvori vi lever. — Hans bog syntes mig som en af disse gamle, store bygverk, hvorpaa der

arbeides i aarrækker, men som ogsaa tjener slegt efter slegt i aarhundrer.

Men dette indtryk af dyb agtelse og beundring for den lærde forfatter ødelagdes ofte af en kjedelig smaalighed paa hans side. I dette mægtige, vakre bygverk kunde han ikke lade være at mure ind paa kryds og tvers tavler, hvorpaa han atter og atter gjentog, at „dette har jeg gjort; jeg og ingen anden, og hvad de andre har gjort er uden betydning i sammenligning med mit. — De ældre teologer er dumrianer; deres dumhed overskrider ofte alle grænser. Desuden har mange af dem stjaalet mine ideer. Naar saaledes den og den har sagt det eller det, saa har jeg dokumenter paa, at jeg sagde det længe før.“

At træffe saadan smaalighed hos en mand, man gjerne vil betragte som en „helt“, er kjedeligt. Men dette møder man ganske hyppigt hos de tyske forskere, — muligens specielt hos de teologiske. Ganske anderledes er det med de engelske. Nationens karakter og tankesæt er saa fuldstændig imod det, at naar de tyske verker foreligger i engelsk oversættelse, falder det en vanskeligt at læse forfatterens lille „jeg“-hevdelse uden at maatte le høit. Det synes saa rent latterligt smaat. Man tage saaledes for sig Darwin, Spencer, Huxley eller Tyndall og prøve at tænke sig disse mænd stigende ned til den slags smaalighed! Man huske, hvor samvittighedsfuld Darwin f. eks. er med at give andre forskere deres ret og fulde ære. Man mindes i det hele den engelske forskers høflighed og velvilje overfor alle andre arbeidere paa den menneskelige videns bygverk, og sammenligne det med de omtalte tyskeres ængstelse for, at de stene, de bærer til bygverket, ikke skal blive forsvarlig merket med deres navn.

Forskjellen er slaaende. En Darwin eller Tyndall arbeider rolig, glæder sig over alt, hvad andre gjør, misunder ingen, bryder sig lidet om, hvis navn et verk bærer, om de selv faar al den ære, der tilkommer dem, eller ikke. De er for store til at være ængstelige for den slags ting. De elsker sit arbeide for meget til at bryde sig om arbeideren. Der hviler over dem en vis ydmyghed og beskedenhed, der virker desto mere tiltalende, jo større manden er. Frygt for andre er dem fremmed. Selv en modstanders ærlige meninger behandler de med respekt. De er gentlemen og voksne mænd. — De føler, at de har sit lille arbeide at gjøre, sin sten at lægge paa det store bygverks mure. Men de har ogsaa den fulde forstaaelse af, hvor mægtigt dette bygverk er. De ved, at ingen enkelt mand, ingen enkelt slegt kan fuldende det, at tusen arbeidere trænges i aartusen efter aartusen. Der er nok og mere end nok for alle. Derfor ærgrer de sig ikke, naar en anden gjør noget stort eller godt; de glæder sig. Der er altid nok igjen at gjøre; bliver altid nok for dem ogsaa. Hver lægger blot en sten. Alles arbeide trænges, alle enkelte, alle klassers, alle retningers, alle folkeslags, alle slegters. — Bygverket er den menneskelige udvikling, og hver evne, der er menneskene tildelt, har sin post anvist der. I forhold til det hele er, hvad hver enkelt gjør, altid blot en ubetydelighed, intet at tabe hovedet af stolthed over. Og hver gjør, hvad han har faaet evne til at gjøre. Evnerne er medfødte, er betroede talenter, som det ogsaa vilde være meningsløst at føle sig stolt over. Overfor det samlede arbeide er desuden de største evner smaa, og det mægtigste verk

blot som en draabe i havet. Det gjelder blot for hver at bringe det bidrag, han magter, benytte sine evner, som han bedst kan, og forøvrigt glæde sig ved at se bygverket vokse ved alles anstrængelser. Løn og ære falder overfor de mægtige opgaver ned til barnslige smaatterier.

I denne aand synes den engelske forsker, tænker eller arbeider i det hele, hvad end hans felt er, at leve og virke. Det giver hans arbeide og hans bøger en upersonlighed, nøkternhed og moralsk kraft, der virker høist tiltrækkende.

Hos saadanne tyske forskere derimod, som jeg eksempelvis nævnte, synes opfatningen at være en ganske anden. Det er klart, at de formelig hader at se godt arbeide udført af andre. Det er dem yderst vanskeligt at rose andres verk, at give andre ære. Deres beundring indskrænker sig til deres egne bedrifter. De kan blive grønne af misundelse, naar en anden gjør noget stort. De hader at se menneskenes viden øges ved andre end ved dem selv. Og de er smaalig stolte til det latterlige. De minder om de spanske bønder, der i sin fattigdom og uvidenhed skal spankulere om med miner, som var de grander af Karl den femtes verdensrige. Har de fundet en god ide, bliver de aldrig trætte af at minde verden derom. Har de lidt evne i en eller anden retning, stikker de straks næsen mod sky, føler sig som „overmennesker“ og ser foragtelig ned paa alle andre. — Megen lærdom besudles af denne taabelige smaalighed. Forfatterens lille personlighed stikker frem med de pudsigste grande-gebærder mellem ideer og arbeide, der burde holdes for gode til den brug. Og aldrig ser den lille mand udenfor sin egen snevre arbeidskreds. Det mægtige bygverk, hvorpaa alle klasser og evner samarbeider, der stiger frem under alles hænder som produkt af alles anstrængelser, øiner han ikke.

Mig forekommer det, som har ogsaa vi — med meget andet af tysk import — vor rundelige andel af denne tyske tankegang og opfatning. Vi mangler i stor udstrækning englænderens upersonlighed i arbeidet, hans brede overblik, hans glæde over al vinding for menneskene, ligegyldigt ved hvem den kommer, hans velvilje og agtelse overfor alle andre arbeidere. Ærlig ros over andres virke hører ikke til de vanligste ting hos os. Og følelsen af at vi alle — af at alle klasser, retninger og evner trænges til landes og livs bygning, at ingen er uundværlig, men dog alle tiltrængte og alle agtelse værd er vistnok meget sjelden. Se f. eks. blot paa den følelse, der saa ofte i literaturen ytrer sig overfor forretningsmanden. Forfatteren synes ikke at kunne faa det i sit hoved, at den dygtige forretningsmand er lige saa nødvendig, som han selv er, gjør et lige saa vigtigt

arbeide og kan gjøre det i samme ædle aand og lægge for dagen lige store evner og lige meget geni. Han indbilder sig, at geniet kun aander over et blækhus. Han tror, at han er en undtagelse i verden, tænker og føler anderledes end andre. Derfor tegner ogsaa den nyere forfatter saa sjelden en forretningsmand sympatisk og forstaaelsesfuldt. — Og forretningsmanden gjør ofte ærlig gjengjæld. Han føler, det er ham, der bygger samfundet, og den forfatter, der streifer ind paa aandslivets fjernere felter, betragter han som en byrde for samfundet, et ubegribeligt og unyttigt væsen. Dog forekommer det mig, at mangelen paa forstaaelse er mindst paa forretningsmandens side.

Man kunde fortsætte med eksempler paa denne mangel paa samarbeide og forstaaelse i det uendelige. Det falder vistnok endnu mangen god akademiker vanskeligt at forstaa, at den teknisk uddannede mand maa æres som jevnbyrdig borger baade i liv og dannelse. Akademikeren føler vistnok endnu gjerne lidt stolt overlegenhed overfor den tekniske mand. Og teknikeren gjør gjengjæld efter bedste evne.

Derfor bliver der hos os saa lidet samarbeide og samliv mellem klasserne. Hver er mistænkelig overfor de andre. Intet fælles liv pulserer sterkt og løftende gjennem os alle. Ingen følelse af samhørighed og gjensidig agtelse knytter os sammen. Vi er endnu mere en samling af grupper og klasser og retninger, end en bevidst nation, hvor det sambindende nationale liv føles i hver puls over alt, der kløver og skiller.

Og ængstelsen for, at man ikke selv skal faa ære nok, for hvad man gjør, har vi ogsaa i rigt maal. Glæden ved arbeidet paa grund af dets frugter for alle synes sjelden. Hver lille personlighed staar ofte og skuler til alle kanter, for at ingen skal overskygge ham, ingen berøve ham plads og ære. Der vrimler ogsaa — det lader sig ikke skjule eller negte — af smaalig misundelse. Der er en uvillighed til at indrømme andres fortjeneste, en uvillighed eller mangel paa evne til at se den, der virker høist ubehagelig paa en og ikke er det mindste element i den svarthed, der skaber pessimismen iblandt os. Og mangen evne, der kunde været med om at bære frem vort land, gaar utvilsomt tabt af denne grund. Der skal vistnok ofte baade udholdenhed og tyk hud til for at staa medmenneskers uvilje, misundelse og modstand imod. Jeg tror ikke, det er ondskab, der skaber alt dette; det er blot mangelen paa evne til at anerkjende det gode, naar det ikke bærer nytte til en selv, skriver sig fra en selv eller falder inden ens tilvante interesse-kreds.

Jeg husker mine første erfaringer i den retning i Amerika, hvor den engelske følelse og tankegang, mildnet, forekommer det mig, ved en reel og positiv velvilje og interesse for andre, har præget livet. Det slog mig simpelt hen med forbauselse at høre den tone, der herskede mellem mænd, baade overfor arbeidere paa samme felt og overfor dem, der byggede land og liv paa helt andre kanter. Der aandede i alt en velvilje og en lyst til at rose, opmuntre og støtte, saa stor og saa slaaende, at det længe var mig som god nordmand aldeles umuligt at tro paa dens virkelighed, dens ærlighed. Men jeg fandt snart, at den er baade reel og ærlig; at hjertet taler i den, og at haand og pung om fornødent staar rede til at vidne for ordenes ærlighed. Det har spredt gjennem det hele samfund en velvilje — der ingenlunde overser feil eller er ukritisk — som ikke bidrager mindst til at gjøre livet lyst. Sjelden har jeg i de mest private kredse hørt folk talt ondt om. Tvertom, man har altid noget godt at sige om den fraværende, altid en undskyldning for hans feil. Den, der taler eller handler anderledes, bliver til en undtagelse, som folk merker sig og ikke synes om. — Og i det mere offentlige liv hilses hver evne, hver ny mand, hvert arbeide med ærlig glæde. De ældre formelig sætter sin stolthed i at trække de yngres evner frem og give dem leilighed til at vise sig. Den, der har lagt arbeide paa en ting, kan være sikker paa, at en eller anden, der forstaar at værdsætte arbeidet, vil komme og gjøre dagen lys og varm ved et haandslag og et venligt ord, der sender en til næste stykke arbeide med fordoblet energi. En bæres gjennem livet paa denne velvilje; den gjør arbeidet let; gjør det til en sang og glæde og lokker ud af en al den arbeidskraft og evne, der findes. Det er vel ikke mindst derfor, at livet gjør saa hurtige og reelle fremskridt derover.

Denne følelse spreder sig til alle livets omraader. Den ærlige arbeider, ligegyldigt om han er prest, talsmand for nye ideer, ingeniør, skolemand, agitator for bedre kommunestel, eller hvad som helst, er altid sikker paa at blive støttet i sit arbeide af varm sympati og velvilje, og at blive mødt med agtelse selv af modstandere. Søges noget nyt til samfundets fremhjelp sat igang, findes der altid plads og altid vaagen interesse derfor. Pressen har enstemmig og uden partihensyn et godt ord for saadant. Ældre arbeidere paa alle felter hilser de nye mænd, ideer og institutioner velkommen. Enhver er sig bevidst, at der er plads for alle, arbeide nok; og at en kultur, værd at eie, kun kan bygges paa det bredest mulige grundlag og ved samarbeide af alle evner og kræfter.

Ak, om en saadan aand i rigt maal kunde udgydes over os! For en herlig pinsefest dét skulde blive! For en velsignelse over alt arbeide og en lysning over alt liv. Men isteden gaar vi i stor udstrækning (gudskelov, undtagelserne er jo allerede mange og i jevn tilvekst) og skuler stygt til hinanden, klasse til klasse, aandsretning til aandsretning og mand til mand. Vi vil ikke forstaa hinanden. Vi lægger an paa at misforstaa og glæder os altfor ofte ved at fordømme. Vi har stor begavelse i retning af at udfinde vor nabos feil og svage sider; men hans værd som mand og menneske, hans gode hjerte, selve det centrale i ham og hans virke, det ser vi ikke, vil ikke se, gider ikke se; men fordømmer det

useet og uforstaaet paa grundlag af de feil, som vi morer os ved at trække frem, og viser vor aandrighed ved at stille det i det grelleste og uretfærdigste lys.

»Behandl en mand som et maleri," sagde Emerson, „giv ham det bedst mulige lys." Hvor mange nordmænd er der vel, der handler i den aand; der ikke heller overfor en mand, der ei tilhører ens vennekreds, klike, parti eller gruppe, prøver paa at give ham det værst tænkelige lys og saa gotter sig skadefro over det daarlige indtryk, han derved giver? — Stygt; — stygt selv om landsmænd gjør det; usselt! — Vi behandler ofte baade vore største og vore mindste mænd saa. Den velvilje, der strækker sig til at ville se en anden glad, lykkelig og evnende mest muligt, — den kristne dyd, er det noksaa tarvelig bevendt med endnu. — For min egen del følte jeg denne aandsklimatiske forskjel, mens jeg endnu opholdt mig i Amerika, og tænkte undertiden paa, hvor ganske anderledes vore større mænds liv vilde artet sig, hvor friere og varmere og lysere de vilde vokset sig, havde de havt sit hjemland derover og var blevet baaret gjennem livet af samme rige velvilje, der gjorde Emersons, Longfellows, Whittiers liv til solskinsveje. Ibsen født i Ny-England vilde aldrig blevet pessimist. Der vilde have sunget gjennem hans kraftige sprog og vidtflyvende tanker en jubel og tro, der vilde have baaret ham end længer frem, end han har naaet.

Lad os lære at behandle hinanden bedre, at holde mere sammen. Vi bygger aldrig Norge op til det lyse, rige hjem, det kunde blive, gjør vi ikke det. Mere velvilje, mindre smaalig stolthed eller fjern kryhed. Det er bra at have evner; men sæt ikke derfor næsen altfor høit mod sky, især dersom evnerne ikke *er* „overmenneskelige". Lad hver agte sig selv, sine evner, sit arbeide, sit virke, men ogsaa agte andre, baade dem, der arbeider paa samme felt ved hans side og dem, der virker langt borte. Lad os prøve at forstaa hinanden. Lad os prøve at trænge frem til det i hinanden, der er det centrale, og ikke dømme overfladisk og affeiende. Lad ingen indbilde sig, at han er „overmenneske". Kan vi blive helstøbte og fuldt udviklede mennesker, saa gjør vi det sandelig allesammen overordentlig godt. Mere orker ingen.

Skulde det ikke være muligt i saadan gjensidig agtelse og velvilje at mødes, ydmyggjorte ved forstaaelse af vor lidenhed overfor det mangfoldigartede arbeide, hver slegt har at øve? Skulde det ikke være muligt at finde hinanden i følelsen af, at vi alle — smaa og store — er „medarbeidere med hinanden" paa at „bygge" den del af det menneskelige liv, vi nu engang som nordmænd tilhører? Og skulde ikke denne troldske selvgodhed, misundelse og gjensidige foragt, der i ikke liden grad smulrer vort folk op, kunne bringes til at forsvinde?

Lad hver gjøre sit for at bringe ind blandt os den lysere velviljens aand, ved hvis magt riger bygges. Læg de onde og bitre tanker væk.

Protester, naar den fraværende faar sit pas paaskrevet af onde tunger. Tag den angrebne i forsvar. Træk frem hans gode sider. Prøv at finde og hevde hans virkelige, alle feil overskyggende mandsværd. Lær at glæde dig, naar gudgivne evner spirer frem iblandt os, ligegyldigt af hvad art de er, og selv om de hæver en personlighed op paa din bekostning og kaster dig i skygge. Forstaa, at al anden følelse er smaalighed og usselhed, uværdige en mand. Og husk, at et opmuntrende, godt ord er godt at høre under dagens slid og stræv. Faa mænd bliver ødelagt af ros, tusener gaar tilgrunde af modgang og mangel paa velvilje og opmuntring. Vær ikke ræd for at spendere varme ord. Frygt heller for at lægge sten i veien for den, hvis fod allerede tør være saar og træt nok. — Kan du ikke gjøre andet, saa klap i hænderne, naar en anden gjør, hvad der synes dig godt. Giv ham dit bifald. Send ham din sympati imøde. Slaa ring om ham med den. Du ved ikke, hvor meget godt du dermed gjør; inspirer kanske en ny frugtbringende daad; gyder i hvert fald mere sol og varme ind i vort kolde, blege liv.

Her er sædejord nok,
Her er sommersol nok,
Bare vi, bare vi havde kjærlighed nok.

Teknisk kringsjaa.

— Et nyt system for elektrisk kanaldrift er opfundet og med godt udfald prøvet. Der benyttes lufttraade, som ved elektriske sporveie; men istedenfor som tidligere at have en motor paa hver kanalbaad, har man en uafhængig motor fæstet til traadene og forbundet med et enkelt apparat, hvortil baad eller baade kan gjøres fast og blive trukket afsted. Opfindelsen undgaar nødvendigheden af at anskaffe motor for hver baad og har derfor betydelig udsigt til at trænge igjennem.

— En af de amerikanske Pacifikbaner har udrustet flere kreosoterende tog, — det vil sige tog forsynet med apparater og maskineri (et helt verksanlæg) til at kreosotere, eller gjennemsyre jernbanesviller med kreosot, hvorved de holder sig meget længere end ellers. Togene stanser langs linjen paa et sidespor og behandler de der opstablede sviller. Man undgaar saaledes at transportere dem til og fra faste verksteder.

— Sterilisering af melk ved en elektrisk strøm er noget af det nyeste paa elektroteknikens stadig voksende omraade. To hollændere er opfindere af en herpaa bygget elektrisk steriliseringsmetode.

— Fire draaber jodtinktur steriliserer paa nogle faa minuter en liter almindeligt vand. — Ved ophedning til 80 ^{0} C. i tyve minuter steriliseres ogsaa vand fuldkomment uden dog at tabe sine gasarter og sin smag.

— En elektrisk by. — *Los Angelos* i Kalifornien synes at have ret til at kunne kaldes en elektrisk by. Sporveisselsabet sælger elektrisk kraft i større som mindre portioner hele byen over. Den benyttes til at stemple breve paa posthuset, til at male kaffe i butikerne, til at rive maling, til at pudse støvler, ælte deig, til trykning, gravering osv.

— Det væsentlige arbeide, den, der passer en moderne maskinvæv, har at udføre, er at lægge traadsnellerne i skyttelen. Der er nu opfundet og holder paa at indføres en vævstol, der selv udfører dette arbeide — selvfødende. En arbeider kan passe otti saadanne vævstole, mens han nu sjelden har mere end seks at tilse. Vævstolene kan ogsaa vedblive at gaa uden tilsyn i middagshvilen og en time eller to om aftenen efterat alle mand har forladt lokalet. Forsøg viser, at de sparer 50 pct. af arbeidsomkostningerne ved vævning.

Forskjellige meddelelser.

— I Louisville i staten *Kentucky* (det nordamerikanske „Syden“) havde en mand i et ilderygtet hus uden et ord dræbt sin hustru og hendes forfører, en søn af statens guvernør (eller præsident), hvem han fandt der i hinandens selskab. Dommeren, for hvem morderen blev stillet, løslod ham, og retten gav en kjendelse af „berettiget drab“. — Tildragelsen vækker selvfølgelig den største opmerksomhed og ivrig diskussion.

— Redaktøren af *Review of Reviews*, W. T. Stead, har endnu en storartet ide under virkeliggjørelse. Han holder paa at udgive alle de store engelske digtere i pennyudgaver. Et bind udkommer om ugen; om et aar skal der ligge færdige 52 bind af engelske digterklassikere til en penny bindet. Det er naturligvis atter „mængden, som gjør det“, oplagenes størrelse, samt forlæggerens villighed til at lægge store kapitaler ned i foretagendet uden haab om fortjeneste og uden udsigt til at faa pengene saa snart tilbage. Efter digterne skal de store engelske prosaforfattere følge.

— *Review of Reviews* for mai har en varmt rosende artikel om Carl Nærups artikelrække over „Norske forfattere“.

— Der agtes sammenkaldt et nyt religionsparlament i Paris i 1900 i forbindelse med udstillingen. — Men mon Paris kan tilveiebringe den frie, toleranse og samtidig intenst religiøse atmosfære, uden hvilken parlamentet neppe lader sig tænke. Frankrig er ikke Amerika i saa henseende. Derover syntes tingen nogenlunde naturlig; her i vort gamle Europa derimod vilde vistnok dets afholdelse betyde en langt større seir end derover, fordi hindringer og vanskeligheder vilde blive større, og jordbunden ikke være forberedt som der. Det er ogsaa lidt vanskeligt at forstaa, hvor man i Paris skal finde de skikkede foregangsmænd for et saadant foretagende. Men lykke til!

Nordiske tidsskrifter.

Nordisk tidskrift. 4de hefte. — *C. St. A. Bille:* Parlamentarismen i England og House of Lords. — *I. Flodstrøm:* Om giftermålsfrekvensen såsom mätare på ekonomiska växlingar. — *G. Cederskjøld:* Om subjektløsa satser i svenskan. — Literatur.

Nyt tidsskrift. 14de hefte. — *Harald Høffding:* Et tilbageblik. — *Chr. Collin:* Arne Garborg som realist og romantiker. — Bognyt.

Finsk tidskrift. Mai 1895. — *P. E. Fahlbeck:* Nyare åsigter om det mänskliga ægtenskapet. — *Alfred Jenssen:* Mácha och den tjechiska romantiken. — *Gustaf Cygnæus:* Från johan Henrik Kellgrens ungdomsår. — *I Leopold:* Kunst och moral. — *Rafael Lindquist:* Någea dikter af M. J. Lermontoff. — *Jac. Ahrenberg:* Gunnar Berndtson. — o. s. v. Bognyt.

Ny literatur.

M. B. Landstads Kirkesalmebog og „Nokre Salmar" ved professor dr. E. Blix, med melodier til samtlige salmer trestemmig udsatte af Chr. Cappelen og Olaf Paulus samt tillæg. — Kristiania, Huseby & Co.s forlag.

Et nationalt foretagende af ikke ringe betydning maa dette verk visselig kaldes. —

Er det saa, at menighedssangen er en vigtig, velsignelsesrig faktor for det religiøse liv, saa skylder den norske kirke stor tak for den skat af kjernefulde salmer, som blev den givet i salmedigteren Magnus Brostrup Landstads salmebog. Dette arbeide, hvorpaa den ærværdige prest ofred omkring 20 aar af sit liv, har ogsaa vundet fortjent paaskjønnelse i den norske kirke; Landstads salmebog er i aarenes løb bleven indført i den overveiende del af landets menigheder. Den giver ogsaa et fuldt og rigt udtryk for den kristne menigheds fælles tro og haab og kjærlighed, den repræsenterer fortrinlig begge sider af den kristnes liv: den indadvendte som den udadvendte, det personlige enkeltliv i kjærlighed til Frelseren — samfundslivet udadtil i samarbeide med brødrene. Den har salmer, hvor bodsstemningen har faaet fuldt og rent udtryk, og salmer, hvor trosvisheden jubler i lov- og takkesalmer Gud til ære. Skylder saaledes den norske kirke digteren stor tak for ordene, han har lagt paa dens tunge, saa maa den ogsaa prise sig lykkelig, at det blev givet den samtidig at eie i sin midte en toneskald som Ludvig Lindemann, der forstod at give salmen liv i de fagre, ofte kristelige og folkelige toner, en musiker, der lig digteren forstod at værne om og opfriske de gode gamle skatte, der viste den samme pietet for fædrenes toner, som digteren har vist for fædrenes tekster.

Nu foreligger Landstads salmebog i en ganske ny, eiendommelig udgave, som i høi grad øger dens værd: — først at nævne, er den bleven forsynet med noter, som mægtig vil bidrage til at gjøre melodierne mer kjendt end før, bidrage til, at sangen rundt om i landets kirker vil lyde mer fuldttonende, harmonisk og skjøn. Derfor har vi borgen i de to fremragende musikere Cappelen og Paulus, som har redigeret den musikalske del og udsat melodierne trestemmig.

Saa er at nævne, at et rigt kundskabsstof er givet i de af biskop Skaar og statsraad Bang meddelte tillæg om kirkesalmebøger og salmedigtere, om kirkemusikere og kirkemusik, som er forsynet med billeder af de herhen hørende mænd og kvinder.

— Der er store lag af vort folk, for hvem vort dansk-norske sprog er et tillært sprog; det er navnlig tilfældet i fjeldbygderne, mere og mere jo længer du kommer vestover og nordover; her lyder endnu et sprog, lige stammende ned fra vore fædres malmfulde, fagre sprog, det oldnorske sprog — et som i vore dage atter er reist til hæder, til ret ved siden af byernes og østlandets dansk-norske. Det har i vore dage faaet sin literatur, sine digtere, ja ogsaa en salmedigter i professor dr. E. Blix. Hans dels originale, dels fra de bedste lutherske og ældre oversatte salmer fortjener visselig den autorisering til kirkeligt brug, som i 1892 er bleven dem til del, og det øger nærværende bogs værd i ikke ringe grad, at de er tagne med. Og professor Blix har faaet en salmetunge, som priser gud jevngodt med de store digtere Kingo, Brorson, Grundtvig, Landstad. Hans gjengivelse af disses og andres salmer maa derhos nævnes og karakteriseres som ligefrem genial.

Endelig fortjener bogens tillæg om norsk kirkebygningskunst en varm anbefaling; jeg betænker mig ikke paa at kalde dette for bogens indholdsrigeste og interessanteste tillæg. Det gir jo saa at sige en sammentrængt kirkelig kunsthistorie for Norge, og billederne er en hel skat. Professor Dietrichsons fremstilling er den sagkyndige forskers, som ved sin videnskab i dens sammenhæng, med det hele kulturliv. Og aand og varme slaar en imøde fra de stundom — som det maa være — tørre detaljer.

— Bogens udstyr fortjener megen ros; skjønt formatet har skullet gjøres saa let haandterligt som de sedvanlige salmebøgers — og bogen er ikke blevet synderlig større end disses — er teksten skarp og klar og billederne i det store og hele fortrinlige.

Naar hertil endelig kommer den billige pris, tviler vi ikke paa, at denne udgave har fremtiden for sig. Den vil visselig bane sig vei til kirke, skole og hjem.

Vilh. Sommerfelt.

Notitser.

— *National rigdom.* De tre rigeste lande i verden er England, Frankrige og de Forenede Stater. I det første land (Storbritannien og Irland) beløber den samlede nationale formue sig til 185,000 millioner kroner eller ca. 5,000 kroner pr. individ, 25,000 kroner gjennemsnitlig pr. familie af fem. I Frankrig er formuen ca. 150,000 millioner eller omtrent 4,000 kroner pr. individ og 20,000 gjennemsnitlig pr. familie. I de Forenede Stater er formuen 240,000 millioner eller ca. 3,800 kroner pr. individ og 19,000 pr. familie.

— En følge af Japans erobring af Formosa er, at *kamfer* stiger raskt i pris. Japan og Formosa er nemlig de eneste lande, der producerer kamfer. Nu er derfor den hele produktion i Ørigets hænder, — et japansk monopol.

— Mrs. Wards *Marcella* er i England udkommet i tolvte oplag.

— Grev Tolstoi er blevet omvendt til bicyklismen. En besøgende fandt nylig den gamle mand ifærd med at lære at ride. Det er en af de faa fornøielser, han ikke ser synd i.

— *Crispi,* Italiens førsteminister er en mand af under middels høide, hvis fornemste styrke skal ligge, heder det, i en grænseløs frækhed.

— Over 3,000 meter „traad“ er blevet trukket ud af en eneste edderkop. Tøi vævet af edderkoppespind er mere rigt skinnende og fint end silke og af en vakker gylden farve.

— Den flaade, der snart vil samles ved Kiel kunde paa faa timer sende al verdens handelsskibe tilbunds, var de samlet paa et sted. Ingen søhavn kunde

holde ud en halv dag imod den, hvor sterkt den end maatte være befæstet. Havnen selv vilde være en grushob efter et par timers angreb.

— *Manchester skibskanal* har givet en betydelig underbalance det første aar. Dermed er det dog ikke sagt, at kanalen ikke vil lønne sig; kun, at der endnu skal meget arbeide til, før den er oparbeidet til en tilstrækkelig trafikeret handelsvei.

— Den ene industri efter den anden nationaliseres i de Forenede Stater, — det vil sige, at alle eiere af fabriker eller verksteder inden vedkommende industri forbinder sig til et eneste fødereret firma, der saaledes faar monopol paa det nationale salg. Det saaledes dannede firmas interesser varetages fra et eneste hovedkontor, fra hvilket den hele drift ved hjelp af telegraf og telefon bestyres hele landet over. Der spares naturligvis store summer paa administration, saaledes, at eierne selv med lavere priser end før kan tjene mere. Den sidste forøgelse af disse nationaliserede industriers tal bestaar i en sammenslutning af dør- og vinduesrammefabrikanter hele Unionen over. 90 pct. af samtlige fabriker er med i det nye nationale firma, der repræsenterer en kapitalstyrke paa 750 millioner kroner! Hvem vil konkurrere med denne forretning? — Dette er hvad man kalder en *trust*. Af de fornemste saadanne, der har eksisteret i længere tid kan nævnes lædertrusten, vindusglastrusten og oljetrusten.

— Produktionen af *aluminium* er steget fra 150 pund i 1884 til 340,000, mens prisen er faldt fra 33 kroner til kr. 2.80 pr. pund.

— Verdens guldproduktion for 1894 anslaas af de Forenede Staters myntbyraa til 630 milloner kroner, hvoraf 160 millioner faldt paa de Forenede Stater.

— I 1852 blev det spaaet, at Europa mere og mere vilde tabe i betydning, eftersom Amerika og Asien civiliseredes og udvikledes, og at som følge deraf det Stille Hav og ikke Atlanterhavet vilde blive vor jords betydeligste vandsamling, hvad kulturel værdi angaar. Siden har udviklingen utvilsomt gaaet i den retning. Dengang var det Stille Havs kyster enten ubefolkede eller beboede af halvbarbariske folkeslag. Den amerikanske vestkyst var en ørken. Nu bor der alene paa de Forenede Staters Stillehavskyst 2½ million mennesker (1/10 af hvad der er god plads for) med et jerrbanenet paa 20,000 km. San Francisko er blevet en af verdens største søhavne. Ogsaa Kanada holder paa at blive en stor sømagt ved det Stille Hav. Japan har bygget 3000 km. jernvei og en handelsflaade paa henved 350,000 tons.

— Her er en oversigt over de største handelsbyers samlede udklarerede tonnage i 1888.

Ved Atlanterhavet:

London. . . .	7,470,000 tons.
New York . .	5,470,000 «
Liverpool . . .	5,370,000 «
Hamburg . . .	4,410,000 «
Antwerpen . .	3,360,000 «
Bremen . . .	1,180,000 «
Boston	1,100,000 «
Filadelfia . . .	1,030,000 «

Ved Stillehavet:

Hong Kong . .	3,330,000 tons.
Sydney	2,380,000 «
Melbourne . .	2,150,000 «
San Francisko .	1,050,000 «

Til sammenligning kan anføres, at for Norges vedkommende beløb den indklarerede tonnage i 1891 sig til 1,830,000 tons.

— Nord-Østersøkanalen har kostet 700,000 mark mindre, end det oprindelige overslag gik ud paa!

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND V. 30. JUNI 1895. HEFTE 12.

Fra den dalmatiske kyst.

(Efter **Harriet W. Preston** i „*The Century*“ med tegninger af J. Pennell).

Et indtryk af velkomst og tryghed og en beroligende følelse af endnu engang at være borte fra civilisation og trivielt hverdagsliv er endnu dybt præget i min erindring, naar jeg tænker mig tilbage til keiser Diokletians gamle tilholdssted, nu byen Spalato, hvis behagelige hotel med de luftige værelser, det udmerkede kjøkken og den raske betjening altid vil vedblive at staa for mig som det hjemligste sted paa den side Adriaterhavet. Hotellet har endog egen omnibus, der efter forlydende skulde hente de reisende fra bryggen eller stationen; vi fik imidlertid senere oplysning om, at det var et altfor ømfindtligt kjøretøi til at kunne tages frem, naar det ikke var straalende solskin. Og da vi ankom, øsregnede det, mens stormen tudede i de trange fjelddale.

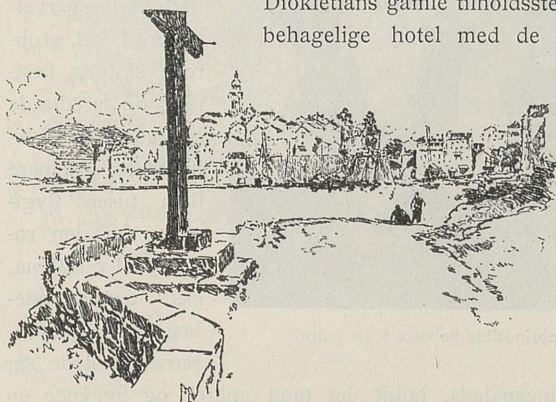

Spalato.

Under voldsomt regnskyl og vild blussen gjennem stormen af de mange lys i havnen traskede vi langs marinaen. De prægtige søilerader paa søsiden af Diokletians palads tog sig om muligt endnu mere storartet ud, end den samme vældige bygning gjør i fuldt dagslys.

Storm og regn varede i flere dage sammen med underlige elektriske fænomener, der syntes at staa i forbindelse med de paa den tid i Græken-

land herjende jordskjælv. Enkelte solglimt var der dog iblandt. Og disse benyttede vi til at bese det rent dagligdagse moderne Spalato med dets tre underlige forstæder, og trængte endog et lidet stykke ind i de indviklede mysterier af den middelalderske by, der ligger sammenpakket inden Diokletians paladsmure.

Læseren husker vistnok historien om Diokletian, en menig soldat, der i det tredje aarhundre besteg Roms keisertrone, og saa, efter i tyve aar at have regjeret verden, nedlagde scepteret og trak sig tilbage til Spalato, hvor han mellem fjeldene ved sjøen paa et sted kjært fra hans barndomsdage havde bygget et stadseligt og velbefæstet palads, hvor han tilbragte endnu ni aar til sin død.

Morlak=kvinder. De oprindelige beboere i det indre).

Og man vil huske, hvorledes barbarerne snart efter brød ind, erobrede slot og fæstning og spredte de samlede skatte, — hvorledes senere flere tusen flygtninge fra den romerske by Salona, efter dennes ødelæggelse af barbarerne, kastede sig ind i Diokletians fæstningspalads, holdt det mod angreb og byggede en by der. Og by har der siden været derinde, mylder af huse med trange gader inden de gamle slotsruiner.

Det var et firkantet bygverk, der maalte omkring seks hundre fod hver vei, med firkantede taarne i hvert hjørne. Det var oprindelig delt i fire ligestore dele ved gader, der gjennemskar det fra nord mod syd og fra øst mod vest. Disse gader endte midt paa hver mur i fire dobbeltporte af øgende pragt: jern-, kobber-, sølvporten, den vendte mod sjøen, og guldporten ligeoverfor den sidste paa landsiden. Af den sidste ports dekorationer er der tilstrækkelig levnet i de rige udskjæringer, søiler og nischer (hvorfra naturligvis alle statuerne for længe siden er forsvundne) til at vi kan gjøre os en ide om den oprindelige pragt. Murene staar

endnu rundt om med tre af hjørnetaarnene og adskillige af de mindre porttaarn.

Gaar man ind ad Guldporten, hvilket keiseren selv kun pleiede at gjøre ved høitidelige leiligheder, befinder man sig pludselig i den forunderligste labyrint af trange gader og bygninger fra alle tidsaldre og i alle de bygningsstile, der har hersket siden Diokletians tid. Græske og romerske dekorationer, bysantinske fletverk, venetiansk bladverk, — alt paa de mest uventede steder og i kaotisk forvirring. Der er en hel gade med butiker, der ligner Pompejis med den halve buede døraabning udfyldt af et

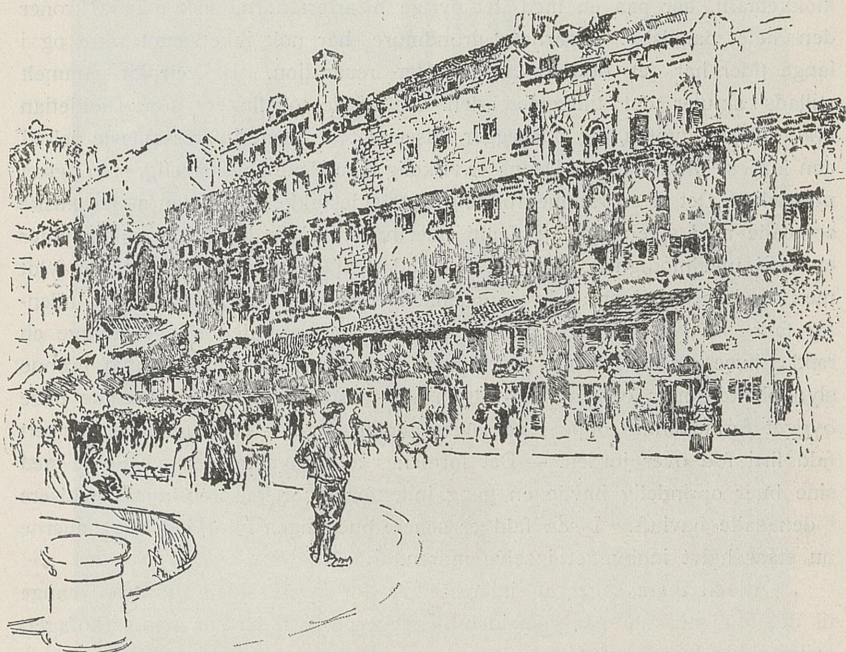

Façaden af Diocletians palads.

vindu. Der er balkoner i alle tænkte og utænkte stilarter, og udoverhængende øvre etager, der gjør det muligt at haandtages tvers over gaden fra vindu til vindu eller fra balkon til balkon.

Keiserens egentlige opholdssted maa have optaget hele den sydøstlige del af den indbyggede firkant; resten er maaske blevet anvendt noget i lighed med Hadrians villa Tivoli — til badeindretninger, til bolig for tjenerskabet, til barakker for hans tropper og til indstallering af de haandverkere, der skulde underholde dette store samfund med alt nødvendigt.

Af selve paladset er blot de prægtige korintiske søilerader i fuld behold. Fra disse, der ligger høit over den mod sjøen vendende port med glim-

rende udsigt over havet, stiger man ad marmortrapper videre til det ottekantede tempel, ogsaa oprindelig omgivet af søilerader. Engang har det vel været Diokletians privattempel, men siden i tretten hundre aar Spalatos domkirke. Det indre er meget dunkelt, og bedst er det kanske, at saa er; thi ingen omformning kunde skjule den hedenske oprindelse med tagfrisen, hvor Diana og hendes nymfer endnu jager hjorten.

Det indre af paladset har ogsaa en anden ældgammel kirke, som nogle paastaar oprindelig har været et tempel til lægekunstens gud, andre Diokletians gravmæle. I middelalderen byggedes ved dets side et romansk klokketaarn, der paa en med det øvrige bizarreri harmonisk maade kroner den hele paladsby. Taarnets grundmure har nok ikke været sikre og i lange tider har det derfor været under reparation. Et veirbidt gammelt stillads skjuler det tilligemed den ene af de to sfinxer, som Diokletian bragte fra Ægypten, og ødelægger udseendet af denne interessanteste del af den kuriøse oltidsstad. — Denne er virkelig ikke alene ubeskrivelig, men ogsaa utegnelig. Det er en sammenrodning uden sidestykke. Selv den majestætiske søfacade med sine nogle og femti buer hvilende paa korintiske søiler fylder en med utaalmodighed; thi hele overfladen af dette uhyre murslør er fyldt med moderne vinduer af hver optænkelig form, hvorigjennem husene indenfor faar sit lys. Langs murens fod er der paa den trange brygge en række huse og dens top er overhængt ei alene med et netværk af grønne slyngplanter, men ogsaa af hustage og ovnsrør fra en anden række huse bygget formodentlig oppe i paladsets anden etage — deres gulve er i hvert fald firti fod over jorden. — Det formenes af mange, at denne søilerad med sine buer oprindelig havde en gang indenfor, hvor keiseren kunde spadsere i den salte havluft. I saa fald er senere buegangen fyldt ind, saa søilerne nu staar halvt indbygget i selve muren.

Alle flytbare sager af interesse er for længe siden fjernede, mange til det lille museum paa ydersiden af kobberporten; der har man sarkofager, søilestykker, regnbuefarvede glaskar og mynter og sønderslagne hoveder og ben af hele den fordums marmorbefolkning.

Da vi dagen efter vor ankomst gik ud af paladset gjennem sølvporten, mødte der os ved bryggen en høist farvelivlig scene. Først traf vi et par mænd, der saa ud mindst som røverhøvdinger. De havde skarlagenrøde turbaner paa hovedet og store guldørenringe; broderede jakker hang udenpaa deres hvide skjorter, og lærbæltet var vel besat med dolke, pistoler og andre elegante dødbringende vaaben. De bar ogsaa den forunderlige benklædning, der er saa almindelig paa det dalmatiske indland — de vide knæbukser, hvis ben er syede sammen; de ligner en pose med to huller til benene og gaar i regelen lidt nedenfor knæet, hvad der giver bæreren af

dem, bagfra seet, en snurrig lighed med en elefant. Nærmest har de vel slegtskab med det „delte skjørt“, som holder paa at indføres som en del af den kvindelige dragt hos os. Bagenfor dem faldt vore øine paa et mylder af klodsede smaa, livlig malede baade, fulde af appelsiner og grønt. Det var nemlig markedsdag, og landbefolkningen fra omegn og øer bragte paa denne vis sine varer tiltorvs. Der solgtes for det meste direkte fra baadene, tildels dog ogsaa fra opslaaede fjæleboder paa bryggen. Baadenes

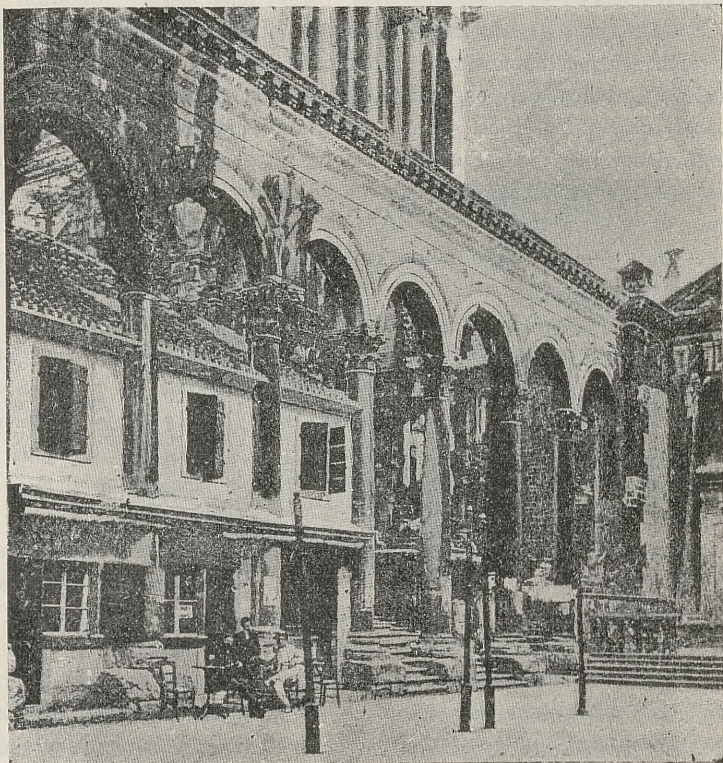

Søilehallen foran Diokletians palads.

eiere straalede i samme farvepragt som deres farkoster. Det var et straalende skue under den gyldne sol og blaa himmel, med det vakre hav og dets øer foran os og den gamle keiserlige paladsstad i vor ryg.

Spalatos rummelige havn deles ved brygger i forskjellige mindre, der hver har sin specielle trafik. Alle slags haveprodukter kommer iland i nærheden af det vakre lille trekantede frugttorv, der overskygges af et ældgammelt venetiansk taarn med et stort figentræ groende freidig paa

toppen. Længere nede henimod raadhuset er salgsstedet for ved, og endnu længere borte har vi fisketorvet. Saa kommer kulbryggerne; thi det indre af landet er rigt paa kul. Dampere kommer og gaar uafladelig.

Naar det vedholdende regn indskrænkede sig til et grættent støvregn, gik vi hen at drikke vor eftermiddagskaffe paa piazzaen i Spalato udenfor jernporten. Der er en rigtig prægtig kafé paa den ene side af pladsen ligeoverfor det henrivende gotiske palads, — den venetianske kommandants fordums residents. —

En aften var vi i teatret, hvor „Den skjønne Nitouche" under stort bifald spilledes paa bøhmisk af et bøhmisk selskab. Den slaviske del af tilskuerne, fortaltes der os, forstod kun hvert tiende ord, saa de havde ikke stor fordel fremfor os. Man føler imidlertid, hvorledes det slaviske element vinder fast fod i Spalato. Navnene paa gaderne og paa de handlendes skilter er sædvanligvis trykte paa dette for os saa ubehagelige sprog, og man hører dets klaprende konsonanter overalt (en offentlig plads heder saaledes *Trg)*; men vi traf aldrig langs hele kysten nogen, der ikke kunde gjøre sig forstaaelig paa italiensk.

Langs hele kysten fra Zara og sydover havde vi hørt tale om det vidunderlige skue af nationaldragter, man endnu kunde faa nyde i Spalato paa dens skytshelgens, en vis St. Dojmos, dag. Vi blev enige om, at vi paa ingensomhelst maade maatte gaa glip af denne begivenhed, der falder paa 7de mai, og besluttede at anvende den mellemliggende tid til endnu en udflugt indover landet.

Markedsbyen Sinj ligger nogle kilometer inde mellem de dalmatiske alper nær grænsen mod Bosnien. Der fører ingen jernbane derhen, saa vi brød op allerede klokken fem en kold, skyet morgen og tog afsted i et gammelt skranglet kjøretøi, der bar det flotte navn landauer.

Veien førte langsomt forbi vingaarde, olivenhaver og frodige grønne hvedemarker, mellem blomstrende haktorn- og nypetornhække, forbi triste sletter med uformelige romerske ruiner til den moderne landsby Salona. Isandhed underlige er de mindesmerker om gamle dage, der overalt møder en i denne lille landsby. Under de overhængende tagskjæg ved værtshusene og paa fortaugene er der bordplader af det fineste marmor, hvilende paa omvendte korintiske kapitæler. Stalddørene har karme af det skjønneste skulpturarbeide, og udhugne søiler maa finde sig i at gjøre tjeneste som dørstolper, medens græske hoveder med hyasintkrøller er byggede ind i vaaningshusenes mure.

I Salona grener veien sig. Den venstre fører gjennem talrige olivenlunde forbi Cetti Castelli til Tran. Vi selv tog til høire opad Mont Koziaks lange siksakformede fjeldsider. Bag denne tind ligger en anden

fjeldgruppe med lignende rader nøgne vulkanske toppe, over hvis lavaskraaninger vi saalænge fra vore vinduer i hotellet havde seet tunge regnskyer hænge. De var heldigvis nu trukket bort, og vi syntes at kunne vente os en smuk dag. Vi holdt frem rundt foden af en klippe med en mindre fæstning paa toppen og en fredelig landsby ved foden, adskilt ved en dyb kløft fra den øvrige bjergmasse. Fæstningen og byen bærer navnet Clissa.

Bortenfor Clissa gaar veien flere mil henover et fjeldplataa uden skygge og tørt som La Cran i Provence, hvorom det ogsaa minder. De sprukne kalkstenslag ligger bare, og i mellemrummene har der i de senere geologiske perioder neppe samlet sig jord nok til at kunne underholde den sparsomste arktiske vegetation.

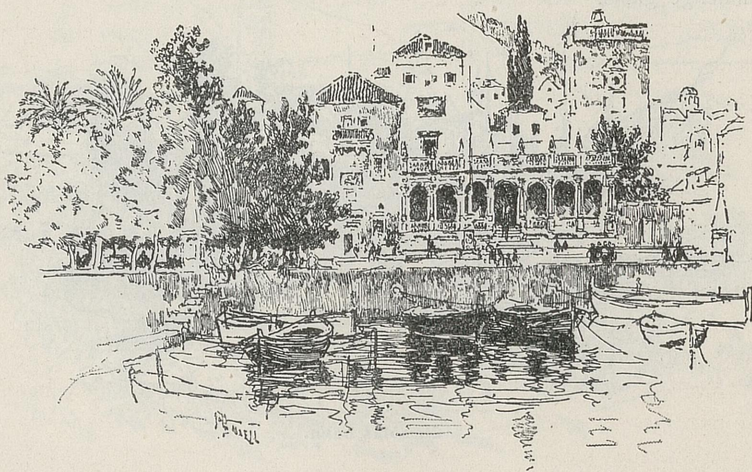

Fra Lessina.

Efter en tid begynder dette ensformige, blege vildnis at afløses af trange, umaadelig frugtbare dale, hvis fine grønt synes vidunderlig vakkert efter de ensomme høiders triste udseende. Dalene tiltager i bredde og frugtbarhed, og smaa gaarde dukker frem ved siden af rindende bække og velstelte vingaarde eller egelunde opefter de græsbevoksede skraaninger. En jevn floddal aabner sig for os; det er Cettinadalen, og vi har ikke vanskelig for at tro, hvad vor pratsomme gamle kusk fortæller os om malariafeberen, der senere paa aaret hersker her. Jordbunden er rig; men arbeiderne er fattige. Landet dyrkes nemlig efter andelsystemet, hvorved husmanden faar al feberens velsignelse, men kun det halve af jordens afkastning. Hans bolig er et lavt halmtække skur; og man kan ikke andet end blive forbauset over, at en kvinde, der kommer fra et saadant

hjem og har ti mil at gaa for at komme til „basar“en i Sinj, overhoved kan ankomme did med den hvide uldne smekke og broderede hovedkappe saa forholdsvis rene. Den lange blaa yderdragt vender de vrangen ud paa for at beskytte broderiet i tilfælde af regn, og det næstbedste lommetørklæde bindes over kappen, der sidder paa toppen af hovedet. Men de store haarnaale stikker frem ved tindingerne, og mændene sætter sin ære i de tætte rader med sølvknapper, de har nedover hele jakkens forside. Og alle stanser de paa veien til markedet for at faa deres kjære sølvprydelser behandlede af en professionel pudser, der staar færdig i en huleagtig døraabning i nærheden af byporten. Med en børste og en boks med rødligt klister og en bolle med noget, der lugter som ammoniak, bringer han for en kreutzer en hvilkensomhelst del af bondens stas tilbage til dens oprindelige glans.

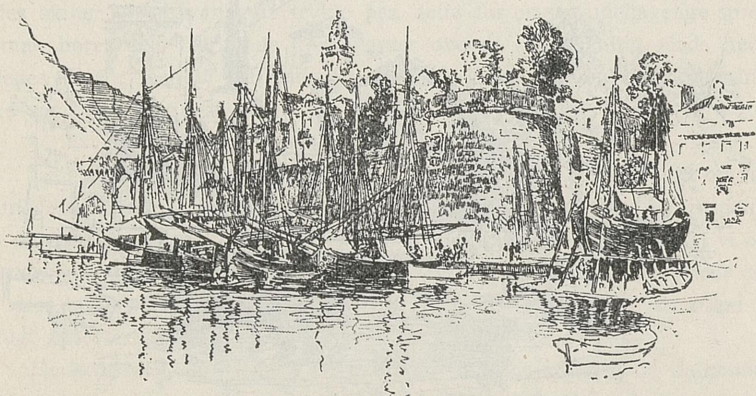

Curzolas havn.

Med sin uformelige kirke og sine uhyre store stenhuse er Sinj den styggeste by, man kan se for sine øine — langt mindre malerisk, fortæller vore kunstnere os, end Knin, hvorhen vi ikke kom. Men markedet i Sinj er vel værd en sytti kilometers kjøretur, da det helt igjennem er et orientalsk skuespil. Paa landets sprog heder det rigtignok ikke marked, men basar.

Opover den bratte fjeldli, hvor kjør og faar veksler om hverandre, ser man række paa række af turbaner, hvoraf de fleste er af en eiendommelig varm rød farve. Det lange, uldne skjærf, der saa behændigt er rullet og slynget rundt den vakre hovedbedækning, er for anledningen taget af og benyttes til at hale gjenstridige dyr op efter fjeldsiden. De fleste mænd har det kulsorte haar kort under turbanen, men enkelte lader det vokse sig langt og bærer det i en lang fletning nedover ryggen. En rigtig sprade bærer ogsaa lange lærgamasjer med sølvbeslag og har lærbæltet tungt be-

slaaet med samme metal. Jeg kalder denne iøinefaldende beklædningsgjenstand et bælte, siden det slutter rundt midjen; men forfra har det snarere en vis lighed med en sølvbeslaaet skrivemappe og er i virkeligheden en „pouch“ eller en vædske med lommer til at gjemme knive, pistoler og instrumenter til at rense piben med. Sidstnævnte redskab fjernes aldrig fra munden uden i meget bevægede øieblikke, naar sproget ikke strækker til, men maa udfyldes ved en voldsom gestus. Mængden af disse fremmede er i regelen gode katoliker og loyale undersaatter af Frants Josef; enkelte er ogsaa mahomedanere, og et par af disse bærer den grønne turban, der tilkjendegiver, at de er pilgrimme, hjemkomne fra Mekka.

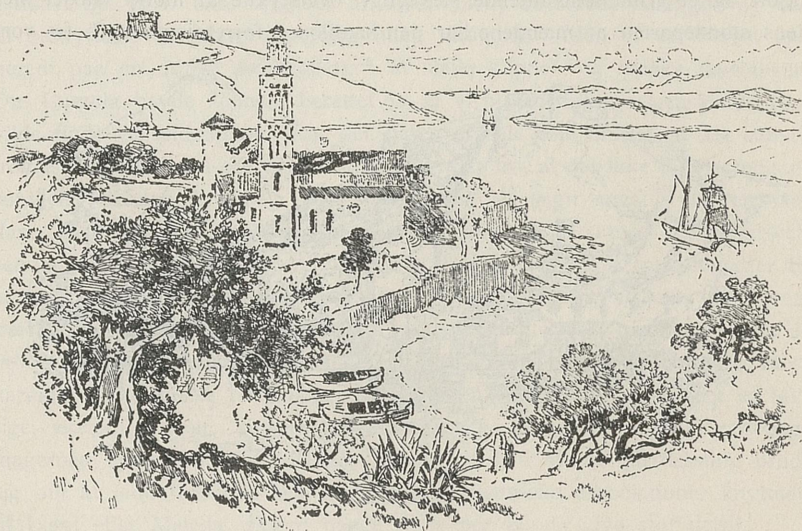

Curzola.

Aftenen paa hjemveien var vidunderlig klar, og gjennem en fjeldkløft saa vi ved en leilighed Spalato langt borte som en legetøisby rosenfarvet af den nedgaaende sol og med et hav af straalende purpur og skarlagen rullende udenfor.

Allerede samme aften vi var vendt tilbage fra Sinj, begyndte Spalato at fyldes af markedsfolk (markedet skulde holdes mandag) og hele søndagen kom der baade henover den speilklare sjø fra de dalmatiske øer og kyster, fra Istrien, Italien, ja endog Grækenland. Nogle baade var fyldte til baadripen med en egen slags frugt fra det nordlige eller med glinsende løg. Undertiden reiser føreren op en fantastisk udseende bod at udstille sine varer i; i andre tilfælde er han fornøiet med at slaa sig

ned paa bryggen ved siden af sin baad med de skjønne ting, han har med — stentøi, kjøkkengjenstande, fiskestænger, verktøi osv. — udbredt ved sine fødder. Hvert barn i Spalato anskaffer sig en syvøres fløite, og tidlig mandag morgen (markedsdagen) høres barnefløiternes skingrende piben over de kimende kirkeklokkers klang.

Hvad dragterne angaar, blev festen temmelig skuffende. Der var enkelte rigt udstyrede og vakre dragter, og en smuk virkning opnaaedes ved ombytning af det hvide uldoverstykke, vi kjendte saa godt, med den tilsvarende sommerdragt af hvidt lintøi med folderigt skjørt og brede aabne ærmer. Men i det store og hele taget bestod kvindernes dragt af et slet skjørt og et grimt løstsluttende sækagtigt overstykke af mørkt klæde, medens størsteparten af mændene bar den haabløse „forretningsdragt“ fra vort

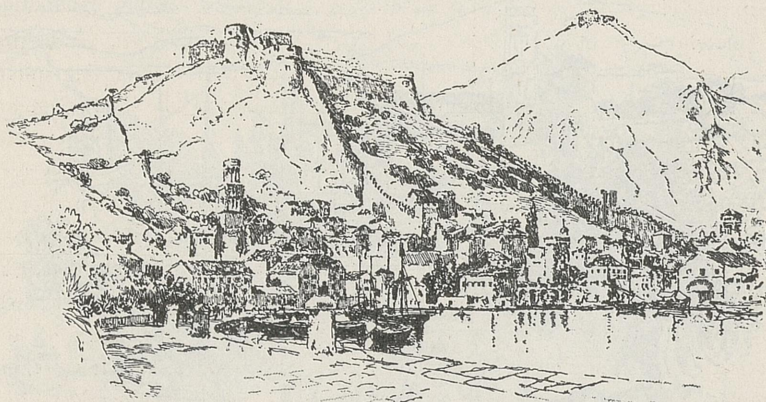

Lessina.

elendige moderne samfund. Tiltrods for fiskerne med sine røde huer var mængden i det hele taget neppe mere malerisk end ved et engelsk kvægskue.

Om morgenen var der kirkelig procession. Den gik rundt byens inderste piazza *Trg Gospodski*, mens sølvstagerne funklede og de malede faner vaiende i vinden. Saa forsvandt den indenfor den støvede domkirkes mure uden engang at vise sig paa *rivaen*. Processionen ledsagedes af et yderst buldrende musikkorps, medens derimod morlakdansen paa piazzaen om eftermiddagen udmerkede sig ved sin fuldstændige mangel paa musik. Det var egentlig heller ingen dans, kun et slags hop og slæng udført af en mand med enten en eller to kvinder, der med sammenslyngede arme dreiede sig rundt i en bestemt takt. Mændene stak under dansen paafuglefjær i hatten til stort bryderi baade for dem selv og andre.

Blandt alle de utallige øer, der kan skimtes fra høiderne om Spalato,

er der tre eller fire, som alle reisende i disse farvande burde besøge, — Lessina, Lissa, Meleda og Curzola.

De eneste reisehaandbøger over den dalmatiske kyst, som vi havde været istand til at skaffe os i Wien — Joannes og Hartlebens — staar i en besynderlig uoverensstemmelse med hinanden angaaende de fleste, øerne vedrørende fakta. Den forklaring, vi omsider blev nødt til at antage, var at ingen af disse to autoriteter nogensinde havde besøgt archipelaget. De syntes isteden at have benyttet sig af den enklere fremgangsmaade at lade fantasien faa frit spillerum om nogle gamle tegninger af den dalmatiske kyst. Lessina, paa øen af samme navn, en munter, fredelig og yderst gjæstfri by, er f. eks. omgivet af lave, blødt afrundede aasrygge og har til beskyttelse en yderst uskyldig liden fæstning. Men vi var blevet forberedt paa en „*effet prodigieux*“ af steile klipper og barske fæstninger. Om Curzola havde Joannes berettet os, at vi blandt andre overraskende ting vilde finde en ældgammel bro, der bares af saa høie brokar, at den største tremaster kunde passere igjennem. Vil man tro, at der ikke fandtes nogensomhelst saadan bro, og ikke eksisterede et sagn engang om en saadan. Et yndlingsudtryk baade hos Hartleben og Joannes ved beskrivelsen af øerne er „overvældende“. Men det er først, naar man kommer til at sammenligne deres beskrivelse med virkeligheden, at man blir overvældet. Hartleben gaar endog saa vidt som til at levere tegninger baade af broen i Curzola og de steile klipper i Lessina. Et af de vakreste og mest karakteristiske steder i Curzola, et stort baadbyggeri overskygget af løvrige, ærværdige trær, synes derimod ganske at have undgaaet reisebogmagernes opmerksomhed. Heller ikke har de i større udstrækning brudt sig om at lade fantasien faa spille om de historiske associationer knyttede til Lissa eller Meleda, skjønt begge disse øer kunde give stof dertil.

Ved Lissa led kongeriget Italiens første, stolte orlogsflaade det store nederlag i 1866 mod Tegethof, og Meleda gjør krav paa intet mindre, end at det var her apostelen Paulus led skibbrud og kastedes iland. Thi staar der ikke skrevet, at dette var paa øen Melita? Altsaa paa Meleda og ikke paa Malta, — utvilsomt. —

De Forenede Staters arbeiderdepartement.

(Efter **Carroll D. Wright** i „*Chatauquan*“).

De Forenede Staters arbeiderdepartement *(Department of Labor)* maa ikke forveksles med arbeidsdepartement *(Public Works)*. Det første er en helt ny institution af amerikansk oprindelse og af fyldigst udvikling derover. Carroll D. Wright er i virkeligheden dets skaber og

har været dets chef fra dets begyndelse af. I det ovennævnte tidsskrift leverer han en del oplysninger af interesse om denne institution.

Det er departementets opgave systematisk, upartisk og jevnt at undersøge alle forhold, der vedkommer de arbeidende klasser, — lønninger i forskjellige industrier og haandverk med deres skiftninger fra tid til anden, lokalers tilstand, boligspørgsmaalet, alle sociale forhold inden arbeiderklassen, intellektuel og moralsk udvikling med hindringer som betingelser derfor, osv., osv. Kort sagt, departementet har at levere en detaljeret skildring fra aar til andet af arbeidernes livsforhold. Det saaledes indsamlede materiale skal videre oparbeides og øiensynlige slutninger deraf drages. Paa grundlag af disse skal saa igjen departementet tjene som regjeringens raadgiver i al lovgivning vedkommende arbeiderforhold, og samtidig som arbeidernes sagfører overfor kongres og regjering. Hvor kjendsgjerninger og tal kræver nye love for at hindre øiensynlig elendighed, udbytteri eller hjelpeløshed, der er det departementets pligt at sørge for, at lovforslag fremsættes og om mulig vedtages. Hvor tal og fakta peger tydelig paa udveie og midler til at fremhjelpe arbeiderklassen som helhed eller kun enkelte grene af den, der maa forslag i denne retning udarbeides. Det er med andre ord et vigtigt led i det sociale spørgsmaals fredelige løsning, — regjeringens og nationens forsøg paa først og fremst at faa fuld klarhed over de gjeldende forhold, saaledes at der fra alle sider kan handles med forstaaelse og ikke bliver faret frem iblinde. Og det viser sig her som overalt, at klarhed over kjendsgjerningerne og deres nøkterne fremstilling straks forenkler spørgsmaalene, bortrydder megen misforstaaelse og bitterhed fra alle sider og nærmer alle retninger til hinanden. Departementet er derfor ogsaa blevet det mest populære af regjeringsdepartementerne ligesom det er et af de mest betydningsfulde. Dertil bidrager det naturligvis ikke mindst, at chefen er en personliggjørelse af den hele ide, og at han er arbeide og sag med sjæl og ubændig energi ganske hengiven.

Departementet, der bestyres af en Commissioner, er holdt udenfor partipolitiken. Begge partiers høvdinger har respekteret denne upartiskhed og efter vundne seire fornyet Carroll D. Wrights udnævnelse som chef, — skjønt hans stilling naturligvis som alle høiere regjeringsposter altid staar til en ny regjerings disposition. Han udnævntes oprindelig af præsident Arthur i 1885 (republikaner). Da præsident Cleveland (demokrat) i 1888 tiltraadte, indgav Wright sin afskedsansøgning, der ikke indvilgedes. Han udnævntes paany. Da saa præsident Harrison (republikaner) tiltraadte i 1892, fornyedes atter udnævnelsen. Og det samme fandt sted ved Clevelands sidste tiltræden. Der er saaledes allerede skabt en tradition for dette regjerings-departements uafhængighed af partikampene og for dets staaen over partierne, der visselig maa respekteres af enhver fremtidig regjering, saaledes at politiske hensyn ikke tør gjøre sig gjeldende ved nye udnævnelser. De andre departementer skifter naturligvis chefer med hver ny regjering som i andre konstitutionelle lande, men arbeiderdepartementets chef bliver siddende. Han kan smile ad skiftende flertal og mindretal, valgkampe og partiseire. Han har blot sit arbeide at gjøre og landet at tjene. Det er ikke lidet besynderligt, at det netop er i Amerika med sine fireaarige regjeringsskifter og den altfor vidtstrakte indblanding af politisk indflydelse i embedsverket, at en saadan upolitisk høiere stilling eksisterer.

For 27 aar siden fandtes der intetsteds i verden nogen saadan institution eller noget saadant statsorgan som dette departement. Arbeiderstatistik samledes intetsteds systematisk og regelmæssigt; forholdene kjendtes ikke i deres nøgne virkelighed. Alleslags ensidigheder, overdrivelser og fantastiske udsagn blev derfor mulige. Lovgivning, reformforslag og agitation gik iblinde.

Staten Massachusetts gik i spidsen paa dette omraade som paa mange andre og oprettede i 1869 det første statskontor for arbeiderstatistik. I 1873 udnævntes Carroll D. Wright til dette kontors chef, og fra den tid begynder den nye institutions hurtige og vigtige udvikling. Nu har 32 af de amerikanske enkeltstater lignende regjeringskontorer, mens ideen ogsaa er blevet optaget af de vigtigste stater i Europa, — af England, Frankrig, Østerrig, Tyskland, Rusland og Sverige.

I 1884 organiseredes et lignende „kontor“ under nationalregjeringen i Washington for at tjene som et centrum for enkeltstaternes arbeide paa dette felt, for at give den hele bevægelse retning og sammenhold og for tillige selv uafhængig af enkeltstaterne at samle materiale hele Unionen over. „Kontoret“ henlagdes under Indredepartementet, og Carroll D. Wright udnævntes som den selvskrevne chef paa grund af hans allerede i Massachusetts udførte arbeide. I 1888 havde arbeidet faaet den betydning, at „kontoret“ var vokset sig for stort til at udgjøre en underafdeling af Indredepartementet. Det blev omskabt til et eget, uafhængigt Arbeiderdepartement, bestyret af en Commissioner, og kontorets forhenværende chef indsattes i den nye stilling.

Departementet benytter til stadighed en stab paa hundre mand til at samle og bearbeide det statistiske materiale. Ofte anvendes til specielle arbeider ekstrahjelp. Mindst tyve af de hundre ligger stadig paa reiser, samlende materiale paa aastedet. Departementets aarlige udgifter beløber sig til 650,000 kroner, deri ikke iberegnet trykning af rapporter, cirkulærer osv. Lægges saa hertil de 32 enkeltstaters særskilte kontorer, vil man kunne danne sig nogen ide om den sum af tid, arbeide og penge, der i de Forenede Stater anvendes paa dette omraade.

Angaaende departementets hidtil udrettede arbeide, siger chefen, at det har samlet en mængde værdifulde og før uopnaaelige data, at lovgivning, agitation og presseudtalelser mere og mere bygger paa disse og derved føres ind paa nøkterne og positive spor, at mange gode love er blevet vedtaget ved departementets initiativ, og flere slette love negtet vedtagelse. Videre er statens fabrikinspektion skabt ved dette arbeide, — og arbeidernes stilling er i det hele ved departementets korte virksomhed blevet paa mange vis sikret og forbedret.

Protoplasmaets udødelighed.

(Efter **A. Sabatier** i „*Revue Scientifique*“).

Alt, som har en begyndelse, maa ogsaa have en ende — saa lyder et gammelt ord. Om dette holder stik, er dog ikke en ganske afgjort sag. Der gives ialfald ting, hvis ophør intet menneske kan forudsige, selv om de nødvendigvis maa forudsættes at have havt en oprindelse. Saaledes det, vi kalder livet.

De uorganiske stoffe ser vi opløses; de eier ikke evnen til selvopholdelse. Død vil jo kun sige opløsning og dekomposition uden samtidig foregaaende fornyelse og foryngelse. Forsaavidt er alle uorganiske stoffe døden undergivet.

Derimod er det organiske stof — urplasmaet og dets affødning kimplasmaet — netop i besiddelse af evnen til selvopholdelse, saaledes at det opveier den opløsning, det udsættes for, ved stadig selvfornyelse. Liv er udelukkelsen af død.

Egentlig skulde der ikke tales om „begyndelse“; alt, vi benævner saaledes, er blot en omændring, en fornyelse, en overgang, en fase. Det gamle ord burde saaledes bedre lyde: „Alt, som er fremkommet ved udvikling, maa fortsætte at udvikles.“ Udvikling vil sige bestaaen gjennem fornyelse og i mere eller mindre tillempet skikkelse. Barnet udvikler sig til yngling, til mand, til olding, men bevarer gjennem disse skifter sit individuelle væsen. Denne udviklingsbevægelse ledes af to kræfter, der griber ind i hinanden: driften til at opretholde det bestaaende og driften til nydannelse.

Et stofligt væsen, et stykke stof er i videnskabelig forstand uødelæggeligt; det kan ikke forsvinde eller gjøres til intet. Forsaavidt gjælder spørgsmaalet om udødelighed ikke mere end, hvorvidt et stykke stof er istand til at bevare i det uendelige sin engang givne tilstand, sin væsensbestemthed. Et kulstykke kan sønderlemmes, skifte form, skifte forbindelse; tilintetgjøres kan det ikke som stof; men sin engang givne tilstand, sin individualitet, sin uafhængighed kan det skilles af med. Derfor kan det ikke tillægges uendelig vedvaren i selvstændig tilværelse; det besidder ikke udødelighed. Stoffet som stof befinder sig stadig under opbygning eller nedrivning, snart langsom snart hurtig, idet de enkelte stofdele uophørlig paa en mere eller mindre merkbar maade ligger under for omgivelsernes paavirkning; derfor kan man ikke finde en stoflig tilstand vedvarende uden under bestemte givne vilkaar.

Forat en enkel stofdel, f. eks. et af kemiens grundstoffe, skulde

kunne i det uendelige bevare samme tilstand, maatte den forestille en absolut enhed, en enkel enhed, udelelig, ude af stand til at øges eller mindskes, fuldstændig upaavirkelig af omgivelserne, uimodtagelig for tiltrækninger, som kunde føre den ind i forbindelser, hvor den tabte sin individualitet. Men slige vilkaar er ukjendt i den stofverden, som hidtil kjendes. Grundstoffernes atomer omhvirvles i en uophørlig byttedans, ikke som stadig selvstændige væsener, men som underordnede bestanddele uden individualitet. Uødelæggelige er de, men en selvstændig bestaaen er dem nægtet. Grundstoffenes elementærdele har ikke adgang til en udødelighed, som bestaar i uophørlig tilværelse som individuelt væsen.

Denne findes først hos det sammensatte stof, forsaavidt som forbindelsen mellem elementære stofdele kan være indgaaet under saa heldige vilkaar, at de indbyrdes tiltrækningsforholde i sig selv udgjør en nødvendighed for vedvarende selvstændig bestaaen.

Det eiendommelige ved et sammensat stof er vistnok bestanddelenes særvæsen, men først og fremst deres dynamiske forhold, deres indbyrdes stilling, deres iboende kræfter, deres funktioner, deres tiltrækningsevner; af alt dette afhænger jo sammensætningens tilstand og egenskaber. Kun forsaavidt disse forhold ikke ændres eller tillempes, beholder sammensætningen sin karakter. Om visse bestanddele fjernes, men samtidig erstattes af andre af samme art, vil sammensætningen beholde sin dynamiske tilstand og dermed sin givne eiendommelighed. Lad os tage en salt-krystal, der jo er et individuelt legeme med meget bestemte egenskaber: fast geometrisk form, forhold mellem de sammensættende molekyler, optiske, elektriske, magnetiske, kemiske o. l. egenskaber. Forudsættes det saa, at denne krystals enkeltbestanddele efterhvert ombyttes med nye, men ganske tilsvarende stofdele, vil jo krystallen alligevel bevare sine egenskaber, sin dynamiske tilstand, sin funktionelle individualitet. Følgelig vilde krystallen under denne forudsætning ved den stadige selvfornyelse eie udødelighed.

Men i virkelighedens verden kjendes ingen uorganisk stofsammensætning med den ovenfor antagne evne til selvfornyelse. Det uorganiske stof, som jo ikke synes at være døden underlagt, kjender netop ingen udødelighed, da det stadig udsættes for at miste sin individualitet og sin selvstændighed.

Udødeligheden kjendes alene af det levende stof, som jo netop synes at være dødens visse bytte.

Livets stoflige grundlag, alle levende væseners materielle element kaldes *protoplasma* eller blot og bart *plasma*. Plasma er det, organismerne bestaar af; det er — for at bruge Huxleys udtryk — „livets fysiske basis“.

Af udseende mere eller mindre gelatinagtigt, er protoplasmaet en

sammenklumpning af stof-partikler, der vistnok er rigt varieret, men dog bevarer sine typiske grundegenskaber.

Protoplasmaet er et yderst sammensat stof, det mest sammensatte, vi kjender. De talrige grundemner forekommer ikke engang i ligefrem blanding, men er grupperet i saakaldte kemiske molekyl-komplekser; stoffet er en fast forbindelse af særskilte, men indbyrdes til en enhed forbundne molekyler. Det aktive hovedelement i dette kompleks er albuminet eller æggehvidestoffet. Og i dette kompleks foregaar alle de fænomener — assimilation, ændring, ernæring, udskillen —, som udgjør de nødvendige led i livs-bevægelsen. Det udgjør altsaa en særegen anordning af stof, som tilsteder livets udfoldelse.

Dengang livet første gang traadte i virksomhed her paa kloden, var det med urplasma som fysisk basis. Fra dette nedstammer samtlige levende væsener. Urplasmaet havde udødeligheds-spiren i sig; det var skikket for udødeligheden under visse vilkaar, som ogsaa tildels indtraadte, forsaavidt som plasmaet fremdeles lever og fortsætter at leve og kun kan dø en tilfældig død ved brud paa omgivelsernes normale tilstand. Kimplasmaet eller det plasma, hvoraf de livsforplantende kimer bestaar, kan faktisk ikke dø en naturlig død, saalænge det faar holde sig som kimplasma, og saalænge de ydre omstændigheder ikke ændres. Dette er altsaa en potentiel udødelighed, som op til vore dage har holdt sig paa vor klode. Om denne betingede udødelighed har udsigt til at blive en virkelig og ubetinget udødelighed, er en sag for sig; det har ialfald ingen sandsynlighed for sig, at jorden til evig tid skulde yde de for protoplasmaets bestaaen nødvendige vilkaar. For os er det tilstrækkeligt at kjende et stof, som i sig selv eier muligheden for en uophørlig fastsat tilværelse.

Kimplasmaets udødelighed beror paa, at det er en meget sammensat gruppe af grundstoffe, hvor ændrings- og skifte-bevægelserne er yderst aktive og aldrig stanser, hvor der uophørlig foregaar kompositioner og dekompositioner, og hvis fremherskende egenskab er evnen til ud af de omgivelser, i hvis skjød det befinder sig, at laane emner til sin selvfornyelse og til at føre disse slig sammen, at de lader sig assimilere af plasmaet. Paa denne vis holder plasmaet sig altid, værger det sig mod alt fremmed, udstøder det alt ligegyldigt og gjenstridigt, ved trofast og energisk at hævde sin integritet. Medens de grundstoffe, hvoraf det sammensættes, let taber sin individualitet og træder ind i nye forbindelser, eier plasmaet selv, til forebyggelse af den heraf følgende nedbrydning, en umistelig evne til at rekonstruere og restaurere de skaar, det lider. Ved denne sin mægtige tilbøielighed for at leve videre gjennem vedvarende selvforyngelse hævder kimplasmaet sin udødelighed.

Vilkaarene for kimplasmaets udødelighed er altsaa følgende: det hol-

der sig oppe, ikke ved træg og urokkelig ubevægelighed, men ved en ligesaa livlig som ustanselig aktivitet — ved at vælge sine bestanddele efter deres forhold og efter værdien af de baand, der knytter dem sammen — ved uforanderligheden af det kraftknippe, som resulterer af forbindelsen mellem de uophørlig skiftende stofdele, hvoraf det sammensættes — ved harmonien mellem de kræfter, som er i virksomhed i dets skjød — ved sin evne til selvfornyelse gjennem at gribe, sammensætte og indforlive i sig de for livets opretholdelse nødvendige stoffer — ved et stadigt vedholdende vagthold om sin egen integritet.

Ydre indflydelser maatte snart have udtømt plasmaets kraft og fuldbyrdet dets undergang, om det ikke havde evnen til at opveie hvert tab med en vinding, en vinding større end tabet. Hemmeligheden ved plasmaets udødelighed stikker i dets iboende kræfters harmoni og ligevægt, idet deres virksomhed er rettet mod opretholdelsen af livet.

Denne udødelighed betegner ikke hvile og stilstand, men uophørlig virksomhed for gjenoprettelsen af den dynamiske tilstand, som er stoffet egen; den betegner derfor meget mere en udvikling.

Allerede for flere aar tilbage havde forf. paapeget sandsynligheden af, at kimplasmaets betingede udødelighed er resultatet af en udvikling, der er begyndt med et urplasma, som fra først af ikke sad inde med udødelighedsevnen, og som derfor ikke er bevaret op til vor tid. En saadan hypotese gjør spranget mellem uorganisk stof og organisk stof mindre ioverraskende, bringer os nærmere en forklaring af livets oprindelse.

Denne betragtningsmaade er blevet omstændeligere gjennemført af A. Danilewsky (hvis afhandling ifjor høst var indtaget i samme tidsskrift, men paa grund af sit for ikke-fagmænd uforstaaelige sprog ikke lod sig gjengive her). Han søger at paavise, at albumin-molekylet, som jo er plasmaets hoved-bestanddel, har undergaaet en gradvis udvikling sammen med den organiske verdens udvikling fra enkle, lavtstaaende væsener op til hjernedyrene. Det synes godtgjort, at albuminet bliver mere og mere fuldkomment sammensat, alt eftersom det findes i bakteriers, i soppes, i grønne planters, i polypers og i dyrs celler.

Heraf slutter Danilewsky, at albuminets og dermed protoplasmaets molekyler ikke oprindelig har fremtraadt i saa fuldkommen tilstand, som de nu findes i; og at den alleroprindeligste tilstand, hvoraf de nu kjendte danner en videreudvikling, for nærværende ikke kan paavises, fordi den har været altfor enkel til at holde sig.

Til denne fremadskridende udvikling i protoplasmaets sammensætning svarer den fremadskridende udvikling i cellens struktur. Sandsynligvis har det oprindeligste plasma ikke været istand til at danne celler, der jo allerede er en sammensat organisation.

Cellen bestaar af to partier; en næsten flydende, ensartet masse og en mere eller mindre fast, kornet eller fibret kjerne. Først i den allerseneste tid har man gjort forholdet mellem disse cellers partier til gjenstand for nærmere undersøgelse.

Det flydende, gjennemsigtige, ensartede protoplasma indeholder som grundbestanddel i almuninet et stof, som benævnes globulin, og kaldes derfor globulin-protoplasma. Det fastere, kornede eller fibrede protoplasma, som udgjør cellens kjerne eller stroma, bestaar altid af fosfor-albumin og kaldes stroma-protoplasma. Nu viser det sig, at globulin-plasmaet er mest modtageligt for ydre paavirkning; det ændres hurtig, men taber ogsaa let merkerne efter disse ændringer. Derimod lader stroma-plasmaet sig kun meget langsomt ændre ved ydre paavirkning; men har det først ladet sig paavirke, beholder det dette præg trofast og forplanter det. Saaledes forklares det, at han-kimen, som væsentlig bestaar af stroma-plasma, ogsaa langt sikrere forplanter de ved omgivelsernes indflydelse erhvervede egenskaber til efterslægten end hun-kimen, som overveiende bestaar af globulin-plasma.

Sandsynligvis maa globulin-plasmaet som det mindst sammensatte og mest ensartede, ligesom det ogsaa i fremherskende grad forekommer hos de lavere organismer, være af den ældste oprindelse. Hos bakterierne og lignende lave organismer er cellekjærnen, der jo indeholder mest stroma, saa utydelig udviklet, at den vanskelig kan paavises. Formodentlig er da ogsaa stroma-plasmaet en i tidens løb ved udvikling opstaaet affødning af globulin-plasmaet, der er foregaaet samtidig med den organiske verdens udvikling fra enkeltcellede smaavæsener trinvis til høiere hvirveldyr. Egentlig kan vi aldrig lære de oprindeligste, meget enkle former for plasmaet at kjende, da disse har forsvundet efter at have sat udviklingen igang.

Kimplasmaets udvikling har saaledes baade været konservativ, forsaavidt som plasma-typen er opretholdt, og fremad- eller opad-skridende, forsaavidt som den betegner en tillempning efter forholdene, der stadig har ført til større fuldkommenhed. Dette er de indre betingelser for plasmaets udødelighed.

Men denne udødelighed beror paa de ydre vilkaar: omgivelserne maa stadig yde stof nok til plasmaets stofskifte. Saa er ogsaa tilfælde med jordkloden under dens nuværende tilstand.

Plasmaets liv beror først og fremst paa det organ, hvor det hører hjemme, dernæst paa det hele legeme, som organet tilhører, dernæst paa den klode, hvor legemet har sit tilhold, og endelig paa de forhold i verdensrummet, som betinger vedkommende klodes planet-tilværelse. Hvis angjældende organ eller endog angjældende legeme lider skade eller ødelægges; hvis klodens egenskaber skifter slig, at liv af angjældende slags

ikke kan bestaa; hvis solen mister sin varme eller sit lys; hvis universet kommer i ulage — da er det ogsaa ude med plasmaets evne til at holde sig.

Men saalænge ingen saadan ændring af de ydre betingelser for plasmaets liv indtræffer, bevarer plasmaet sin udødelighed — saasandt da ikke omstændighederne medfører, at der indtræder et brud i den kræfternes harmoni, som udgjør plasmaets selvfornyelses-evne. Et saadant brud vilde jo medføre plasmaets opløsning og undergang.

Fra livets oprindelse og op til dets nuværende udviklingsgrad har de ydre vilkaar holdt sig gunstige. Vi kan altsaa fremdeles med føie hævde protoplasmaets udødelighed.

Tidsmaskinen.

(H. C. Wells i „*New Review*“).

(Slutning).

Jeg stansede ganske forsigtig og saa mig omkring. Himlen var ikke længere blaa. I nordost var den kulsort, og ud af mørket funklede klart og uafladelig de blege, hvide stjerner. Over mit hoved var himlen dybrød og uden stjerner, og mod sydost gik den over i glødende skarlagenrødt, hvor den uhyre ubevægelige solkugle laa i horisonten. Klipperne omkring mig var af en haard, rødagtig farve. Den intense grønne vegetation, der bedækkede ethvert fremspringende punkt paa den sydostlige side, var i begyndelsen det eneste livstegn, jeg kunde opdage. Det var samme rige, grønne farve, man kan iagttage hos skovmoset eller levermosen inde i huler eller hos planter, der som dem gror i evigt tusmørke. Maskinen stod paa en skraanende strandbred. Sjøen strakte sig henover mod sydvest og afgrænsede sig i en skarp horisont mod den blege himmel. Der var ingen brændinger og ingen bølger. Ikke et vindpust rørte sig. Kun en svag dønning steg og faldt, som et sagte aandedrag og viste, at det evige hav endnu levede og rørte sig. Og langs med stranden, hvor vandet undertiden brød indover, laa en tyk saltskorpe, lyserød under den lysende himmel. Jeg havde en eiendommelig trykkende fornemmelse i mit hoved, og jeg lagde merke til, at jeg aandede hurtig og anstrengt. Jeg sluttede heraf, at luften maatte være mere fortyndet, end den er hos os. Pludselig hørte jeg langt borte fra et skarpt, skingrende skrig og saa en skabning, der lignede en uhyre hvid sommerfugl, flyve omkring og endelig forsvinde bag nogle lave høider. Lyden var saa uhyggelig, at jeg skalv og uvilkaarlig satte mig fastere i sadlen. Da jeg atter saa mig om, opdagede

jeg, at det, jeg havde taget for en rødagtig klippemasse, nu var lige i nærheden og langsomt bevægede sig mod mig. Jeg saa da, at gjenstanden var en uhyre, krabbelignende skabning. Kan I forestille eder en krabbe saa stor som bordet, der langsomt og famlende bevæger de mange lemmer og svinger med de store klør, medens de lange følehorn svaier i luften som piskesnerter, og de stilkede øine glaner paa en fra begge sider af den metalhaarde pande? Huden paa ryggen laa i folder og var prydet med afskyelige flekker og grønagtige skorper over saar og blemmer hist og her. Jeg kunde se, hvor de mange følehorn rundt den delte mund dirrede af appetit. Som jeg stirrede paa dette forunderlige uhyre, der krabbede sig frem mod mig, følte jeg en kildren paa hagen, som om en flue havde slaaet sig ned der. Jeg prøvede at skræmme den væk med haanden, men et øieblik efter vendte den tilbage og næsten øieblikkelig kom en anden og satte sig paa øret. Jeg slog til den og fik fat i noget traadagtigt. Det blev hurtig draget ud af haanden paa mig. Halvt skræmt vendte jeg mig om og saa, at jeg havde grebet fat i følehornet til et andet uhyre, der stod lige bag mig. Dets onde øine dirrede paa sine stilke; munden stod paa vidt gab og lyste af ondskab, og dets store, glubske klør, oversmurte med et slags planteslim, skulde netop slaa ned i mig. Øieblikkelig hvilede min haand paa haandtagene, og jeg havde straks lagt en maaned mellem mig og uhyrerne. Men jeg stod endnu paa samme strand og saa dem tydelig, da jeg stansede. De syntes at kravle omkring her og der i dusinvis mellem de store, grønne blade i den dunkle belysning.

Jeg kan ikke nærmere beskrive den følelse af forfærdelig forladthed, der hvilede over verden.

Den blodrøde, østlige himmel, den kulsorte i nord, det salte, døde hav, stenstranden, hvor det krablede med de ækle, sendrægtige uhyrer, det ensformige, giftige grønne, den tynde luft, der smertede lungerne — alt gjorde et uhyggeligt indtryk.

Jeg bevægede mig frem endnu et par hundre aar, men bestandig samme røde sol, lidt større, lidt mørkere — samme døde sjø, samme sammensnerpende luft og samme mængde uhyrer, der krøb ud og ind mellem den grønne tang og de røde klipper. Og paa den vestlige himmel saa jeg en krum, utydelig linje, lig en ny uhyre maanes bane.

Jeg rejste videre og stansede nu og da efter nogle tusen aars forløb. Jeg saa med forunderlig beklemmelse solen blive mørkere og mørkere og livet paa den ældede jordklode svinde bort. Tilsidst — mere end tredive millioner aar fra vor tidsalder — stængte den rødglødende solkugle omtrent for en tiendedel af den mørke himmelhvælving. Da stansede jeg endnu en gang; thi det kravlende mylder af dyr var forsvundet, og den røde strand

syntes uden andet livstegn end det straalende grønne mos. Men nu var der hvide sneflekker her og der paa det. En bitter kulde overfaldt mig. Langs sjøkanten var der is, og større flager laa og drev længere ude; men forresten laa det uendelige, salte hav endnu aabent — blodig farvet under den evige solnedgang.

Jeg saa mig om for at opdage, om spor af dyreliv endnu var levnede. En vis uforklarlig frygt holdt mig endnu i sadlen. Men jeg saa intet røre sig paa jorden eller i himlen eller paa sjøen. Den grønne tang opefter klipperne var det eneste, der overbeviste mig om, at livet endnu ikke var udslukket. En sandbanke var kommen tilsyne ude i sjøen, og vandet havde trukket sig tilbage fra bredden. Jeg syntes at se en sort gjenstand flyve omkring nede ved stranden; men jeg blev stiv af kulde, mens jeg stirrede efter den. Jeg tænkte, jeg maatte have taget feil og at den sorte gjenstand kun var et klippestykke. Stjernerne paa himlen straalede intenst, men syntes at tindre meget lidet. Mørket tiltog hurtig; en kold vind sendte forfriskende luftninger ind fra øst, og de dansende snefnug i luften tiltog i antal. Fra randen af sjøen kom en halvt brusende, halvt hviskende lyd. Men med undtagelse af disse livløse naturlyd var verden taus. Det vilde være vanskeligt at beskrive en saadan stilhed. Alle de lyd, der danner vort livs baggrund, som faarenes brægen, fuglenes sang, insekternes summen — alt var nu borte. Eftersom mørket blev tættere, blev ogsaa kulden i luften mere gjennemtrængende. Tilsidst forsvandt den ene efter den anden af de snedækte toppe langt borte i mørket. Vinden tiltog og gik over til en hylende orkan. Tilsidst herskede der et absolut mørke. En rædsel greb mig. Kulden, der gik mig til marv og ben, og smerten ved at aande overvældede mig. Jeg skalv, og en dødelig svimmelhed greb mig. Pludselig viste kanten af solen sig igjen over horisonten, som et rødglødende kuglesegment. Jeg steg af maskinen for at komme til mig selv igjen. Jeg følte mig syg og ude af stand til at begynde tilbageturen. Jeg følte, jeg holdt paa at besvime. Men rædslen for at blive liggende her hjælpeløs i dette forfærdelige mørke hjalp mig i sadlen igjen.

XIV.

Den tidsreisende kommer hjem.

Saa var jeg da endelig paa hjemveien. — I lang tid maa jeg have siddet bevidstløs i sadelen. Da jeg atter kom til mig selv, aandede jeg med større lethed. Solen var atter gylden og himlen blaa. De flygtige omrids af land bølgede forbi mit øie. Viserne gik bagover paa skiven. Tilsidst saa jeg igjen de dæmpede skygger af bygninger, der mindede om den dekadente menneskeslegts. — Ogsaa disse forsvandt, og andre kom

isteden. Snart efter stod millionviseren paa o, og jeg mindskede fart. Jeg begyndte at gjenkjende vor egen gamle arkitektur.

Endelig skimtede jeg laboratoriets vægge omkring mig. Ganske sagte stansede jeg maskinen. En ting forbausede mig i høi grad. Jeg tror, jeg har fortalt, at da jeg drog afsted, gik Mrs. Watchett, før jeg var kommet rigtig i tart, tværs over værelset — med en rakets hurtighed, syntes det mig. Da jeg vendte tilbage, stansede jeg netop i samme øieblik, hun gik ud af laboratoriet. Men nu syntes hendes mindste bevægelse at være den nøiagtige modsætning til hendes foregaaende. Døren aabnedes i den nedre ende af salen, og hun gled sagte baglænds opover laboratoriet og forsvandt gjennem den dør, hun før var traadt ind ad. Lige i forveien syntes jeg et øieblik at se Hillyer; men han passerede som et lyn. Saa stansede jeg maskinen og saa mig igjen omkring i det gamle kjendte laboratorium med verktøi og andre gjenstande netop som jeg forlod det. Jeg kastede mig af maskinen og satte mig paa bænken. I flere minuter skalv jeg voldsomt. Saa blev jeg roligere. Rundt mig laa mit verktøi, nøiagtig saaledes som før. Jeg kunde have ligget og sovet, og det hele have været en drøm. Og dog. Ikke ganske. Maskinen var gaaet ud fra det sydøstlige hjørne af laboratoriet. Den stod nu lænet op mod den nordvestlige væg. Dette giver den nøiagtige afstand, som maskinen blev bevæget i rummet i fremtiden, over den grønne græsplæn til den hvide sfinx's fodstykke.

Et øieblik stod min forstand stille. Jeg reiste mig dog snart og gik gjennem gangen herhen — haltende, da hælen endnu smertede. Jeg saa „Pall Mall Gazette“ ligge paa et bord ved døren. Jeg fandt, at datoen virkelig var for idag, og da jeg saa paa uret, var klokken næsten otte.

Jeg hørte eders stemmer og glassenes klirren. Jeg nølede — jeg følte mig saa svag og mat. Men saa kjendte jeg lugten af god sund kjødmad og aabnede døren. Resten kjender I. Jeg vaskede mig og spiste, og nu sidder jeg her og fortæller mine oplevelser.“

„Jeg ved,“ sagde han efter en pause, „at alt dette vil være absolut utroligt for eder; men for mig er det eneste utrolige det, at jeg virkelig er her iaften i dette gamle kjendte værelse og ser mig omgivet af mine venners ansigter og kan fortælle disse forunderlige eventyr.“ Han saa paa Medicineren. „Nei, jeg kan ikke forlange, at I skal tro mig. Betragt det som løgn — eller profeti. Sig, jeg laa og drømte det — i laboratoriet. Antag, at jeg har spekuleret saa længe paa vor slegts skjebne, til jeg har faat isammen denne historie. Behandl min forsikring om dens sandhed som et kunstgreb for at forhøie interessen. — Og saaledes — som slet og ret historie betragtet, altsaa, — hvad synes I saa om det.“

XV.
Efter fortællingen.

Han tog frem sin pibe og begyndte paa sin gamle vante maner at banke nervøst med pibehovedet paa kaminristen. Der blev et øiebliks taushed. Saa begyndte stolene at knirke, og sko skrabede mod gulvet. Jeg vendte mine øine fra den Tidsreisendes ansigt og saa rundt paa tilhørerne. Medicineren syntes fordybet i at betragte vor vert. Redaktøren stirrede skarpt paa enden af sin cigar — den sjette —, og professoren famlede efter uret. De andre var, saavidt jeg kunde se, ubevægelige. Redaktøren reiste sig med et suk. „Hvilken skade, at De ikke er forfatter," sagde han og lagde haanden paa den Tidsreisendes skulder.

„I tror mig ikke?"

„Naa — aa." —

„Nei, jeg tænkte mig det." — Den Tidsreisende vendte sig mod os. „Hvor er fyrstikkerne?" fortsatte han. Han tændte piben og talte, medens han blæste vældige røgskyer. „Sandt at sige, tror jeg det neppe selv, og dog . . ."

Hans øie faldt med et stumt spørgsmaal paa de visnede hvide blomster paa det lille bord. Derpaa stirrede han paa den haand, hvormed han holdt piben, og jeg saa, han betragtede nogle saar paa knogerne. Medicineren reiste sig, gik hen til lampen og undersøgte blomsterne. „Ukjendt art," sagde han.

„Guds død, klokken er et kvarter paa et," sagde Professoren.

„Det er virkeligt snurrigt," mente Medicineren; „men jeg ved virkelig ikke, hvilken orden disse planter tilhører. Maa jeg have dem?"

Den Tidsreisende nølede. Saa sagde han pludselig. „Nei — paa ingen maade."

„Hvor fik du fat paa dem?" spurgte Medicineren.

Den Tidsreisende greb sig til hovedet. Han talte som en, der prøver at faa tag i en ide, der flygter for ham.

„Weena lagde dem i min lomme, da jeg reiste i tiden," sagde han. Han stirred rundt i værelset. „Fordømt, — om ikke alt er borte for mig. I og værelset og luften her er altfor meget for min hukommelse. Sig mig, *har* jeg nogensinde lavet en Tidsmaskine eller en model til en Tidsmaskine? Eller er det hele en drøm? Man siger, livet er en drøm, en *elendig* drøm mange gange. Men hvor skulde saa drømmen være kommet fra. — Jeg maa se Maskinen. — Hvis der da *er* nogen."

Han greb hurtig lampen og bar den foran gjennem gangen. Vi fulgte efter. I det blafrende lampelys saa vi maskinen, — der er ingen tvil mulig om det. Det var en klodset, styg og skjæv tingest af messing,

ibenholt, elfenben og bergkrystal; solid nok til at føle paa, — det kjendte jeg, da jeg tog i en af haandtagene. Der var brune pletter paa elfenbenet og græs og stykker af mose paa de nedre dele af maskinen, og det ene haandtag var bøiet.

Den Tidsreisende satte lampen paa bænken og følte med haanden paa den ødelagte stang. „Det har sin rigtighed,“ sagde han. „Historien, jeg fortalte eder, er sand. — Det gjør mig ondt at have ført eder hid ud i kulden.“

Han tog igjen lampen, og vi vendte i fuldstændig taushed tilbage til røgeværelset. Han gik ind i salonen sammen med os og hjalp Redaktøren frakken paa. Medicineren betragtede ham skarpt og sagde endelig lidt nølende, at han „led af overanstrængelse,“ hvortil han hjertelig lo.

Jeg erindrer saa godt, hvorledes han stod i den aabne gadedør og raabte „godnat“ efter os.

Jeg kjørte sammen med Redaktøren. Han fandt, at hele historien var en eneste „storartet skrøne“. For mit eget vedkommende var jeg ude af stand til at komme til noget resultat. Det var den mest fantastiske og utrolige historie, jeg nogensinde havde hørt fortalt, — og det paa en saa troværdig og nøktern maade.

Jeg laa vaagen næsten hele natten og tænkte over den. Jeg besluttede næste dag at besøge den Tidsreisende igjen. Jeg gjorde det og fik høre, at han var i laboratoriet, og da jeg var som hjemme i huset, gik jeg derhen for at træffe ham. Men laboratoriet var tomt. Jeg stirrede et par minutter paa Tidsmaskinen og rørte ved haandtagene. Den tykke massive gjenstand svaiede ved berørelsen som et blad for vinden. Maskinens letbevægelighed forbløffede mig, og jeg havde en snurrig følelse som i barnedagene, naar jeg strengt blev tilholdt, „bare se, men ikke røre.“ Jeg gik tilbage gjennem gangen. Den Tidsreisende mødte mig i røgeværelset. Han kom fra huset og bar et lidet fotografiapparat under den ene arm og en vadsæk under den anden.

Han lo, da han fik se mig. „Jeg har forfærdelig travlt med den tingest der,“ sagde han.

„Men er det ikke bare en skrøne,“ sagde jeg. „Reiser De virkelig i tiden?“

„Ja, sandelig gjør jeg det.“ Og han saa mig lige i øinene. Han nølede, og hans øine for om i værelset. „Jeg trænger kun en halv time,“ sagde han. „Jeg ved, hvorfor De kom, og det var svært snilt af Dem. Der ligger nogle aviser her. Hvis De vil vente og spise frokost, skal jeg benytte tiden til at give Dem beviser ihænde, om De undskylder, at jeg gaar nu?“

Jeg samtykkede uden ganske at have forstaaet den fulde betydning af hans ord; han nikkede og gik. Jeg hørte døren til laboratoriet smelde igjen, satte mig i en stol og tog op et dagblad. Hvad vilde han gjøre nu før frokost. Pludselig erindrede et avertissement mig om, at jeg havde lovet at møde Redaktøren klokken to. Jeg saa paa klokken og skjønte, at jeg med nød og neppe kunde holde mit ord. Jeg stod op og gik henover gangen for at sige det til den Tidsreisende.

Da jeg tog i døren, hørte jeg et besynderlig halvkvalt udbrud efterfulgt af en klikkende eller tikkende lyd. En sterk luftstrøm for imod mig, da jeg aabnede døren, og indenfor hørte jeg en lyd som af sønderslaaet glas. Den Tidsreisende var der ikke. Jeg troede et øieblik at kunne skimte en aandeagtig, utydelig skikkelse sidde paa en hvirvlende, sort masse — en skikkelse saa gjennemsigtig, at bænken bag den med sine tegneark var fuldstændig tydelig. Men synet forsvandt, mens jeg gned mig i øinene. — Tidsmaskinen var borte.

Jeg følte en ubeskrivelig forbløffelse. Jeg vidste, at noget forunderligt var hændt, men kunde ikke i øieblikket klargjøre for mig hvilket. Som jeg stod der, aabnedes døren til haven, og tjeneren traadte ind. Vi saa paa hverandre. „Er Mr. — — gaaet den vei," spurgte jeg.

„Nei, sir. Ingen er kommen ud denne vei. Jeg ventede at finde ham her."

Nu forstod jeg alt. Tiltrods for mit løfte satte jeg mig ned for at vente paa den Tidsreisende, for at vente paa en anden maaske endnu forunderligere historie og paa de fotografier og eksemplarer, han bragte med. Men jeg begynder at frygte, at jeg maa vente hele mit liv. Den Tidsreisende forsvandt for tre aar siden, og som hvermand ved, er han endnu ikke vendt tilbage.

Epilog.

Vil han nogensinde komme tilbage? — Maaske er han nu reist ud i fortiden og er falden blandt stenalderens blodtørstige, haarede vilde. — Eller reiste han kanske fremover, ind i en af de nærmere tider, i hvilke mennesket endnu er menneske, men hvor vore tidsgaader og besværlige problemer er løste. Jeg for min del kan ikke faa mig til at tro, at disse sidste dages fragmentariske kundskaber og uenighed og splid skulde være menneskeaandens kulminationspunkt.

Jeg ved, at han — thi spørgsmaalet er blevet diskuteret mellem os, længe før Tidsmaskinen blev gjort — kun havde et trist syn paa menneskeslegtens udvikling, og i den voksende civilisation saa en taabelig sammendyngen af elementer, der i længden uundgaaelig maa falde tilbage paa

slegtens hoved og ødelægge den. Hvis saa er tilfældet, maa det i hvert fald være vor pligt at leve, som om det ikke var saa.

For mig staar fremtiden endnu sort og tom. Men jeg har hos mig som trøstere to underlige hvide blomster — nu er de sammenskrumpede, brune og skjøre — som et vidnesbyrd om, at selv efterat fornuft og styrke er forsvundne, lever dog taknemmelighed og ømhed i menneskehjertet.

Er Mars beboet?

Vand og vækstlighed paa Mars.

(Efter **Percival Lowell** i „*Atlantic Monthly*").

I forrige hefte af *Kringsjaa* fandtes under overskriften „Mars's atmosfære" en ganske kort gjengivelse af den første i en række artikler, skrevet af den amerikanske astronom Percival Lowell, der er chef for et rigt udstyret observatorium paa toppen af et af de høieste fjelde i Arizona, i en atmosfære af enestaaende klarhed, hvor han bistaaes af to andre kjendte astronomer.

Artiklerne er grundet paa en sammenhængende række iagttagelser, der blev gjort i løbet af sommeren 1894, under sjelden heldige omstændigheder. Flere nye ting af interesse blev opdaget paa planeten og ældre iagttagelser udfyldt, fastslaaet og forklaret af de nye. Mars's overflade er saaledes ved disse iagttagelser blevet ganske vel kjendt, og artiklerne samler vor sidste og fuldstændige viden derom. Allerede det er af interesse. Men den lærde forfatter mener ogsaa, at iagttagelserne leverer et nyt og afgjørende bidrag til besvarelsen af spørgsmaalet, om der findes menneskelige eller tænkende væsener paa andre kloder end vor. Hidtil, siger han, har man maattet nøie sig med blotte antagelser og a priori teorier. Det er vist saa, at ingen kan ret forstaa universets størrelse og mangfoldighed uden at paatvinges den tro, at der blandt de mange millioner kloder maa findes mere end en, der er hjem for en tænkende, aandelig slegt. Men det har dog hidtil blot været den blotte antagelse uden støtte af iagttagelser.

Forfatteren mener, at hans nyere iagttagelser giver et mere direkte bidrag til spørgsmaalets besvarelse. „Jeg vil kun fremlægge kjendsgjerningerne, de iagttagne fakta," siger han, „og lade læserne selv dømme."

At det første bidrag til et reelt svar skulde komme fra Mars, er forklarligt, da den næst Venus er den os nærmeste planet, vor nærmeste nabo, og derfor ogsaa længe har været bedst kjendt. — (Venus er omgivet

af tætte skylag, der hindrer iagttagelse). — Man vil huske den bevægelse, Schiaparellis „kanaler“ vakte, og hvorledes der derpaa er blevet bygget teorier om planetens beboelse. Senere er disse teorier fra andet hold skildrede som „eventyr“. *) — Forfatteren har altsaa under enestaaende heldige forhold gjort nye iagttagelser, studeret problemet nøiere fra grunden af, mere detaljeret, mere omfattende, end hidtil gjort, og — vel, hans resultater vil sees, af det, der følger.

Artiklen i sidste hefte var meget kort og gav blot iagttagelsernes resultater paa det atmosfæriske omraade. Der vil senere blive givet en fyldigere udredning af de mange interessante punkter, hvorpaa disse resultater er bygget. Foreløbig maa det være nok, at forfatteren altsaa har fastslaaet, at Mars har en atmosfære, om den end er tynd. Han gaar nu over til at behandle spørgsmaalet om vand.

I.

Efter luft — vand. Skal Mars kunne beboes, maa den ei alene have et luftlag, men ogsaa vand. Vi har allerede seet én grund til at antage vands tilstedeværelse, som fint fordelt vanddamp i atmosfæren. Dette vilde dog ikke i sig selv føre os langt. Lad os nu se, om det er muligt direkte at paavise tilstedeværelsen af større vandmasser paa planeten.

Den, der tidlig ifjor sommer gjennem en større kikkert betragtede Mars, maa straks være blevet slaaet ved den tredeling, der markeredes i farver, — hvidt, blaagrønt og rødgult. Det hvide i en stor oval om toppen eller polen, det blaagrønne nedenfor og saa det rødgule. Den hvide oval var — formoder vi — sydpolens snehætte. Her begynder løsningen af Mars's vandproblem.

Den 31. mai 1894 strakte denne hvide hætte sig over næsten femti breddegrader eller over hele planetens kolde zone. Skjønt den formodentlig bestaar af lag af rim eller frossen dug, ligner den dog helt slaaende vor egen jords antarktiske ishætte. Omkredsen viste sig næsten fuldkommen eliptisk i kikkerten; det vil sige, den maa have udgjort en virkelig cirkel om planeten. Allerede da holdt hætten øiensynligen paa at smelte, idet dens størrelse jevnt aftog; omkredsen drog sig sammen. Den var let at iagttage, idet Mars paa grund af sin akses heldning netop holdt sin sydpol frem mod os.

Gjennem juni og juli maaneder smeltede hætten meget hurtig — hundreder af kvadratkilometer pr. dag. Saadan smeltning er blevet iagttaget i løbet af de sidste to hundre aar. I løbet af hver Mars-sommer

*) Se V. s. 528.

smelter hætterne sammen til næsten intet med absolut regelmæssighed, hvad der jo temmelig tydelig forkynder deres karakter og sammensætning.

Men et andet fænomen, der ikke før synes at være blevet iagttaget paa den sydlige halvkugle, er lige saa betydningsfuldt som selve hættens smeltning. Først i juni — omtrent samtidig med iagttagelsernes begyndelse — viste der sig rundt polhættens kanter, som en art baand eller kantebaand, e n s m a l b l a a s t r i b e. Dens bredde var noget forskjellig paa forskjellige punkter, fra ca. 350 km. til ca. 160. De bredeste dele fandtes, hvor de blaagrønne flader nordenfor var størst, og omvendt. *) Paa to punkter udvidede baandet sig til to betydelige flader eller bugter, den ene lige over det største blaa-grønne areal. Baand og bugter havde en vakker, dybblaa farve.

De blaagrønne flader skilte sig fra „baandet“ baade i tone og farve. Det sidste er baade et dybere og et renere blaat. Denne forskjel i farve peger mod en forskjel i karakter og væsen mellem de blaagrønne flader og baandet. Der viste sig ogsaa en anden forskjel mellem de to. De blaagrønne flader har sine faste pladse paa Mars's overflade. Det blaa baand b e v æ g e r s i g m e d d e n s m e l t e n d e p o l h æ t t e s o m k r e d s, følger denne hele tiden som et blaat kantebaand.

Den 9. juni viste det sig, at polhætten havde revnet. En umaadelig revne traadte mere og mere tydelig frem, løbende fra hættens midte ned i det blaa baand. Den viste sig at være 550 km. bred. En mindre revne løb ind i den høit oppe i hætten.

Samme dags morgen viste der sig en række glitrende punkter, som stjerner over en del af den hvide polhætte mellem den omtalte store „bugt“ og den store rift. De saaes blot i nogle faa minuter. Adskillige paafølgende dage samme syn. Det er klart, hvad disse var, — ikke signaler fra Mars-mennesker, men solens glitren paa sneflader, der just dannede den rette vinkel til at sende os glitringen. — Lidt romantisk ikke sandt, disse glitringer fra en anden planets antarktiske snemasser over til os?

Som Mars-vaaren skred frem, udvidedes de to rifter i sneen, til de delte hele hætten i to dele, — skar ud af den et stort stykke, som saa snart smeltede helt væk, mens hoveddelen i samme grad svandt sammen. Ved sneens smeltning og forsvinden var det mig muligt at udfærdige et høidekart over Mars's antarktiske regioner. Der er fordele ved saaledes at lede polarekspeditioner fra en anden klode; ikke alene lever man hele

*) En snehætte smeltende, med vandet rindende ned over ujevn grund, hvor det maatte blive staaende i forskjellige dybder og derfor i vekslende bredde, vilde se netop saaledes ud.

tiden paa civiliseret vis, men man er ogsaa sikker paa at kunne bringe resultaterne tilbage. Os blev det endog givet at se hin alle polfareres drøm — et aabent polarhav. Det synes næsten stygt af skjæbnen at lade os se denne herlighed paa Mars, før vore egne polarforskere har seet den her paa jorden. Men saa skede. Mens de omtalte rifter holdt paa at udvikle sig, dannedes der en aaben, større sø næsten lige over polen.

Eftersom polhætten sank sammen i størrelse blev ogsaa det blaa baand mindre (kan saa den slutning undgaaes, at det bestod af den hvide hættes indhold i smeltet tilstand, — at det er sne og vand, vi virkelig har for os?). I august var det blot en blaa traad om den lille hvide lap over polen, der var alt, som da var tilbage af hætten. Senere blev denne traad for tynd til at kunne sees. Og den 13. oktober svandt den sidste sne og den hele polregion laa som en gulagtig strækning.

At „baandet“ var vand synes utvilsomt. At det har vandets farve, stadig følger den smeltende sne og svinder med denne, synes at bevise det. Professor Pickering lod desuden polariskopet fortælle samme historie. Han fandt, at baandets overflade polariserer lys (bryder lysstraalerne), som vand gjør det.

Vi maa altsaa slutte, at Mars har et polarhav. Planeten har saaledes vand. Men vi merker os, at dette hav har en egen karakter; det kommer og gaar med hvert aars sommer; med polarsneens smelten. Hvor der bliver af dette vand, som ved smeltningen fremkommer, samt hvorvidt der findes andre vandsamlinger paa Mars, skal vi nu videre undersøge.

II.

Saalænge der fandtes vand ved polen, strakte der sig nordenfor dette et belte af blaagrønne flader. Disse begrænses og opstykkes af, samt indeholder flekkevis gulrøde arealer, der desuden indtager planetens hele midtre bælte. Hidtil er de blaagrønne arealer blevet betragtet som hav eller vand, og de rødgule som land. Overfladen ser her ud som gulagtige fastlande og øer spredt i et blaagrønt ocean. At de rødgule flader *er* land, er vel utvilsomt; de er *kun* land; land uden vegetation, ørkener. De opfører sig nemlig, som ørkener skulde; det vil sige de forbliver ganske uforandret, — naar undtages fænomener, der senere vil blive omtalt.

Derimod er det mere end tvilsomt, om de blaagrønne flader er vand.

For det første finder vi dem i forskjellige farvenuancer og afskygninger, hvad der vilde være noksaa underligt, ifald de var vand; umuligt

med mindre Mars's have var saa grunde — et par fod dybe — at bunden lod sig skimte igjennem, hvad der er høist usandsynligt; thi saa flad er ikke planetens overflade, selv om den er temmelig flad. Og for det andet erklærer ogsaa professor Pickerings polariskop, at disse flader ikke er vand. De viser ikke spor af polarisation, hvad vand skulde gjøre, og hvad det „blaa baand" gjør. For det tredie lader det sig ogsaa paavise, at visse beregnelige lysfænomener, der skulde vise sig, ifald disse flader var vand, ikke er at se.

Ikke alene er disse flader af forskjellige farvetoner, men det enkelte areal eller punkt skifter ogsaa stadig tone, og disse ændringer følger Mars's aarstider med absolut regelmæssighed. For at kunne studere disse forandringer har jeg forfærdiget en række tegninger eller karter over denne del af Mars's overflade, et kart for hver iagttagelse, — saaledes at jeg i disse har en løbende grafisk fremstilling i farver af de forandringer, de blaagrønne arealer undergik i sommeren 1894. Disse tegninger fortæller øiet en høist interessant fortælling. De leverer et meget sterkt argument for den antagelse, at Mars er en levende verden med et aarligt kredsløb af vækst, vegetation, liv og forfald. De viser ogsaa, at dette aarlige kredsløb i vigtige enkeltheder afviger fra, hvad tilfældet er paa vor jord. — Saa regelmæssige er disse forandringer, saa klart aabenbarer de sig selv som af klimatisk oprindelse, sammenhørende med aarstidernes vekslen, og saa vel passer de ind i andres tidligere iagttagelser af Mars, at jeg maa tro, at det snart vil blive muligt fra vor jord at forudsige, ikke Mars's „veir", thi den har som sagt intet „veir", men hvad dertil svarer, — overfladens udseende til en bestemt tid og paa et bestemt punkt.

III.

Planetens aarlige liv begynder med polhætternes smeltning. Man kunde ogsaa sige det samme om vor jord; kun at her polarisens smeltning blot er et underordnet fænomen i klodens liv. Paa Mars derimod er smeltningen aarsagen til alt liv. Thi ulig vor jord, der har mere end vand nok og store samlinger deraf overalt, er Mars øiensynligen haardt betrængt for denne vare og maa stole paa polhætterne for sin forsyning deraf. Paa hætternes smeltning og det vand, der saaledes frigjøres og kan ledes ud over jorden, synes alt liv paa Mars at bero.

De iagttagelser, hvorpaa disse slutninger er bygget, strækker sig ubrudt over seks maaneder, fra 31. mai til den 22. november 1894, og dækker arealet fra sydpolen til omtrent 40^{0} nordlig bredde. At lignende omvekslinger, om end i enkeltheder forskjellige paa grund af planetens

lokale forhold, finder sted paa den nordlige halvkugle har Schiaparellis iagttagelser bevist.

For at forstaa iagttagelsernes betydning, maa man erindre sig, at Mars's vaarjevndøgn for den sydlige halvkugle faldt paa den 17. april, midtsommer 31. august og høstjevndøgnet den 7. februar 1895.

Den 31. mai (altsaa i Mars's tidlige vaar) havde vi da for os snehætten strækkende sig over femti breddegrader, men hurtig smeltende og omringet af et — forøvrigt grundt — langstrakt og cirkelformet polarhav, bestaaende af den smeltede sne og følgende snehættens kanter. Under dette var de blaagrønne flader i forskjellige farvetoner fra temmetig mørkt blaagrønt, til helt lyst, der gradvis blegedes ud og løb over i de orangefarvede flekker.

Saa begyndte der en række hurtige forandringer. En samling brede striber af dybere blaagrøn farve viste sig først inden disse arealer. De saa ud som vandveie gjennem det blegere grønne; men polariskopet viste, at heller ikke disse var vand. Og saa begyndte en gradvis fordyben over hele det blaagrønne areal af farven. De gule flekker og skillende strækninger („fastlande“ og „øer“) forsvandt, blev blaagrønne de ogsaa, til det hele belte mellem snehætten og de rødgule varmesone-ørkener allerede i juni havde antaget denne farve. Der var dog forskjellige afskygninger, lysere og mørkere. Saa forblev planeten omtrent uforandret til i august. Da begyndte en ny række forvandlinger. De lysere flekker — de tidligere rødgule — begyndte at udbleges. Efterhaanden viste sig atter de paa karterne som „øer“ og „fastlande“ merkede flader, — de gulrøde strækninger. Planetens historie fra nu af var jevn udblegen og forsvinden af den blaagrønne farve, — først de lysere dele, tilsidst endog de mørkeste. Samtidig blev ogsaa de før af sne og vand dækkede dele rødgule. Mod slutningen af november var hele den sydlige halvkugle rødgul. Den blaagrønne farve var ganske forsvundet.

Isteden viste sig nu de saakaldte „kanaler“, der antog en mørkere farve, som et traadnet over den rødgule overflade.

Næste aar gjentages hele processen.

IV.

Hvad betyder nu disse forandringer? Hvad kan de blaagrønne flader være? — Vand? Jeg har nævnt sterke argumenter mod den antagelse. Der er endnu et. Hvis det var vand, hvorledes forklares saa dets forsvinden? Hvor bliver det af i slig fart. Til noget paa Mars synligt sted gaar det ikke. Det bliver væk, — simpelt hen væk, som ved trylleri. Det gaar ikke over paa den nordlige halvkugle; Schiaparellis iagttagelser godtgjør det.

Hvad kan det saa være? Ifald den blaagrønne farve skyldtes græs og løv, — vegetation, og den skulde ogsaa i kikkerten se saadan ud — saa maatte netop en saadan farveforvandling indtræffe, som den vi iagttager ved høstens komme.

Der er saaledes grund til at tro, at de blaagrønne arealer *er* vegetation, der hvert aar dækker de vandede dele af Mars's overflade, naar snehætterne smelter, og vandet derfra rinder ud over jorden. Farvetonerne er under den antagelse selvfølgelige. De rødgule flekker bliver høiereliggende eller mere ørkenlignende land, hvor vandet har liden virkning. De dybest farvede er de laveste strøg, hvor vandet samler sig og frembringer den rigeste vegetation. Mars er med andre ord for sin vandforsyning afhængig af polarsneens smeltning.

V.

Denne mangel paa vand er netop, hvad vi paa Mars af astronomiske grunde skulde vente. Mars er mindre end jorden, og derfor, selv om dens alder i aar er den samme, mere ældet, — længere fremskreden i sin udvikling, som allerede er blevet til nedgang og hendøen. Men der er al sandsynlighed for, at som en planet ældes, tørrer dens hav og vandmasser ind; vandet forsvinder i det indre, samtidig som kemiske processer stadig binder og forvandler store masser af det.

Maanen er kommet videre i denne udvikling end Mars. Dens paa maanekarter merkede „hav" var formodentlig i sin tid hav, vandsamlinger; men de er tørret ganske ind for længe siden og er nu blot fordybninger, tomme huller. Mars er paa vei mod samme skjæbne; men er endnu ikke kommet fuldt saa langt. Dens hav er en mellemting mellem virkelige søer og flade fordybninger. De ligger tørre en del af aaret, men overrisles af vand under polhætternes smeltningstid og dækkes da med grønt. De indtager en mellemstilling mellem jordens og maanens „hav".

At Mars's „have", som de nedsænkede flader kaldes paa karterne, virkelig engang har været reelle have, har vi direkte beviser for i deres form og i „fastlandenes" konturer. Disse viser sig nemlig at være dannet af sterke vandstrømme eller nedtrængende vandmasser fra polerne. De har den form, som derved maatte fremstaa, og lader sig ikke forklare paa anden vis. I tidligere tider har da disse „have" været virkelige have, hvis vand er flydt fra polerne. Nu risler der som sagt blot vand over havbundene under snehætternes smeltetid.

VI.

Har nu en klode paa noget punkt af sit liv været beboet, saa er det sandsynligt at en mindskende vandforsyning vil være det første tegn

til, at livet paa dens overflade nærmer sig enden. I denne tilstand er Mars. En uddøende verden. Men verdner dør sagte. Tusener og titusener af aar kan henrinde fra de første „tegn“ til vandets endelige forsvinden. Og i den tid kunde mange civilisationer opstaa og forgaa, og slegt følge slegt uden selv at kunne merke nedgangen, uden at ane, at deres verden var en dødsdømt verden.

Paa Mars er der endnu vand nok til at underholde liv; men mængden er sterkt begrænset. Findes der intelligente væsener paa Mars, saa maa for dem vandproblemet være det store livsspørgsmaal. De kan blot vedligeholde livet paa én betingelse: ved til det yderste at udnytte hver vanddraabe, for dermed at vande de ellers ørkenøde, høiereliggende strøg og ernære sig selv og mulige husdyr. Kanalisering, agervanding og vandledning maa derfor paa Mars blive intelligente væseners første og store omsorg. Alle evner og alt geni maa samle sig derom. De bliver nødvendigvis et stort „internationalt“ problem, et verdensproblem. Er der evner, og skal livet vare, maa disse ting blive drevet frem til en stor kunst og efter en maalestok, hvorom vi fra vor jords forhold ingen anelse kan have.

Paa dette punkt af vore iagttagelser, da de fysiske forhold paa planeten har vist os, at ifald Mars har tænkende beboere, maa kanalisering og vanding blive deres store livsopgave, møder vi vor tids mest vidunderlige og tankevækkende astronomiske opdagelse, de saakaldte kanaler paa Mars. I næste artikel skal disse blive drøftet.

Et mystisk fotografi.

En af de delegerede til den internationale fængselskongres i Italien, en kjendt amerikansk redaktør og forfatter, S. Barrows, skriver følgende, der tør læses med interesse!

„Da jeg netop skulde forlade Boston, laante en ven mig et fotografi, som han øiensynligen satte megen pris paa, — hvad heller ikke forbausede mig. Det er en ung dames billede. Jeg blev straks slaaet af hendes skjønhed. Panden er intellektuel; øinene mørke, dybe og udtryksfulde — sjælfulde; munden lidt for stor; næsen velformet; hagen noget bred; ansigtet ovalt. Saa vilde vel en pasudsteder beskrive hende. Men ordene er meningsløse og giver intet billede, allermindst nogen idé om dette ansigts udprægede og udtryksfulde, om end rolige og ikke braakende skjønhed. En krone af blødt, kruset haar omgiver ansigtet; haaret synes halvt elek-

triseret af den intellektuelle virksomhed under det; et mystisk liv pulserer ogsaa i det. —

Min ven er ugift, og da han gav mig det vakre billede, gjættede jeg naturligvis straks betydningen. Det syntes at optage ham ganske og aldeles, — mere end jeg havde tænkt, at nogen ung dame kunde optage ham. Det var øiensynligen et offer for ham at laane mig det. Det var da ogsaa blot et laan.

Det er noget helt mysteriøst ved billedet. Den unge dame kan neppe siges at være ugift, men heller ikke er hun gift. Hvad mere er, hun kan ikke siges hverken at leve eller at være død; thi hun er aldrig født. Dog er det intet „aandefotografi“; men taget fra varmt kjød og blod. Hun er ikke egentlig en virkelighed; men heller intet tænkt ideal. — Hun er derimod en type, et „gjennemsnitsmenneske“. Kort sagt, fotografiet repræsenterer ikke én ung dame, men mange, — femti, seksti skjønheder sammenstøbt til en; det er den hele samlings koncentrerede, fokaliserede deilighed. Eller for at tale nøkternt og historisk. Det er et „sammensat“ fotografi af den øverste klasse ved en amerikansk pigeskole for høiere uddannelse, taget i 1895. Femti, seksti ansigter har det ene efter det andet paavirket den fotografiske plade et øieblik og nøiagtig paa samme sted. — Resultatet er et billede, der giver klassens type eller gjennemsnitlige ansigtsudtryk. Og det ser ud, som ovenfor omtalt; klart og tydeligt, naar undtages et vist dæmpet, aandeagtigt skjær over det, der skyldes en ubetydelig udvisken eller mindre skarphed i de enkelte linjer.

Min ven gav mig billedet som repræsenterende den amerikanske pigetype i 1895, og som saadan skal jeg føre det med mig.

Men jeg maa naturligvis vise betydelig forsigtighed, naar det gjelder at vise det til andre. Tænk om en eller anden paavirkelig og elskovssyg ung mand skulde faa se det! Han vilde ganske bestemt forelske sig aldeles rasende i den unge dame. Og hvilken en tragedie, det vilde blive! Her er noget for moderne forfattere, der er paa jagt efter et rigtig usandsynligt, barokt og haarreisende tema. Kan man tænke sig en mere rørende haabløs kjærlighed end det vilde være? Hvilket et slag for den unge mand, naar det gik op for ham, at han var forelsket i en hel collegeklasse!

Sultanen af Tyrkiet kunde jo tage en saadan aabenbaring med ro og forskrive hele klassen til sit harem; men i den øvrige vestlige verden betragtes det, som bekjendt, som egoistisk at blive forelsket i mere end ét vakkert ansigt ad gangen. Og tænk paa, hvad en slig forelskelse vilde koste i teater- og konsertbilletter, i kjøreture og konditorture, dersom den skulde føres videre! Kun millionærer kunde have raad til saadant. Og vilde klassen nøie sig med kollektiv-kjærlighedsepistler, eller vilde hver enkelt forlange sin bunke af saadanne!

Jo, jeg skal være forsigtig med, hvem jeg viser billedet til. Jeg nærer intet had til europæiske grever og hertuger og har derfor ingen lyst til at indvikle dem i en slig affære. Men for en, der har bestemt sig til hele sit liv at tilbede kvinden, men ingen bestemt, enkelt kvinde, er dette fotografi netop tingen. Det sætter ham istand til saa at sige at fokalisere sin beundring for kjønnet uden at løbe nogen fare for bryllupskort. Synd, at ikke denne kunst at tage „sammensatte“ fotografier var opfundet i August Comtes dage og mens positivismen med sin liturgiske dyrkelse af

„menneskeheden“ og af det menneskelige ideal stod paa det høieste. — Positivisten kunde da have sagt sine bønner og holdt sin „ideal-tjeneste“ foran et saadant fotografi af den kollektive kvindelighed uden at løbe nogen fare for at komme i trætte med sin hustru eller blive bragt for skilsmissedomstolen. Og Brigham Young, — hvor nyttig kunsten vilde været for ham. Ved dens hjelp kunde han, naar han drog paa reiser have nøiet sig med to fotografier, et af hans sytten tilbedte hustruer og et andet af hans tre og femti vakre og elskelige børn (han havde et stort hjerte, den mand!), mens han vel uden den kunst maa have reist om med et helt vældigt familjealbum i vadsækken.“

Det „sammensatte“ fotografi er tidligere omtalt i *Kringsjaa.* Kunsten er øiensynligen efter denne i formen spøgende, men i realiteten utvilsomt faktiske fremstilling, i senere maaneder blevet drevet stadig videre frem. I England er den, som *Kringsjaas* læsere vil vide, blevet anvendt som et kuriosum til blandt andet at faa det sidste Gladstone-ministeriums gjennemsnitsudtryk. I Amerika har man eksperimenteret meget i denne retning og forsøgt at finde nytteanvendelse ogsaa for denne kunst. Saaledes er den blevet benyttet i stor udstrækning i skolerne, og resultaterne er i mange henseender af interesse. De fortæller lidt om skolernes karakter og udførte arbeide; de viser, hvorledes ansigtet lader sig forme og bliver formet under den rent aandelige opdragelse. Man har ogsaa prøvet paa denne vis at komme efter det „typiske“ forbryderansigt eller forbryderhoved; typen for forskjellige samfundsklasser, erhvervsgrene, osv. — — Og det maatte absolut være af interesse at se de „nationale typer“ paa denne vis fotograferet efter 50—100 repræsentative ansigter inden hvert folk. — Hos os er saa vidt vides intet forsøg endnu foretaget med „sammensatte“ eller „type“-fotografier.

Nilen.

(Efter **Colin Scott-Moncrieff** i „*Revue Scientifique*“).

Forfatteren er chef for det ægyptiske vandbygnings-væsen og kan derfor betragtes som første autoritet, hvor det gjælder kjendskab til Nilen.

Nilens udspring var i tusener af aar en gaade for videnskaben, indtil for kun en menneskealder siden engelske opdagere fandt *Victoria Nyanza,* dette umaadelige ferskvandshav (større end Holland og Belgien tilsammen eller Schweiz og Tirol tilsammen, jevnstort med det sydlige Norge, skaaret af efter en linje mellem Kristiania og Bergen), som i en høide af 1200

meter over havet ligger lige under ækvator. Indsjøen modtager tilløb af elve, hvoraf enkelte har sit udspring under 5^0 sydl. bredde. Fra Victoria Nyanzas nordkyst glider Nilen ud som en strøm paa 120—130 meters bredde og sætter øieblikkelig ud over den 3½ meter høie *Ripon-fos*. Herfra gaar den 430 kilometer mod nordvest til den 36 meter høie *Murchison-fos* og naar straks efter *Albert Nyanza*. Derfra fortsætter den mere end 1000 kilometer nordover gjennem et umaadeligt sumplænde, siden optager den vestfra bifloden *Barh Gazelle* og lidt efter østfra den vandrige Sobat. Hidtil er Nilens løb opfyldt af skogklædte flydende øer, som af og til klumper sig sammen til *sadds*, der stænger tvers over strømmen. Flodvandet er grønt og usundt. Sobat fører rent og friskt vand, som klarer Nilen af, saa den fra nu af benævnes den *Hvide Nil (Bahr el Abiad)*. Ved *Khartum* 1000 kilometer længer nord optages den *Blaa Nil (Bahr el Azrek)*, som kommer fra *Tanasjøen* i Abyssinias høiland; og 300 kilometer endnu længere nord optages *Atbara* fra det nordlige Abyssinien, Nilens sidste biflod. Denne er mere en fjeldbæk end en flod; Baker beretter, at han en aften ved sankthans-tid slog leir ved Atbaras tørre leie og næste morgen vaagnede ved siden af en flod paa 900 meters bredde og 4½—6 meters dybde.

Mellem Khartum og *Assuan* — en strækning paa 1760 kilometer — gjør Nilen to store bøininger, saa den et langt stykke i midten gaar mod sydvest. Samtidig passerer den seks store fossefald eller stryg, der hindrer enhver befaring. Fra det nederste stryg (eller „første *katarakt*") til Middelhavet er der 1200 kilometer.

Efter optagelsen af Atbara — 2680 kilometer fra Middelhavet — faar Nilen intet tilløb. Paa dette strøg minker derfor vandmængden paa grund af fordampning og bortkanalisering af vandet. Størst vandmængde har floden under vanlige omstændigheder ved Khartum, 3000 kilometer fra udløbet.

Hele flodløbet fra Victoria Nyanza til Middelhavet har en længde af 5630 kilometer. For at skaffe sig en slags forestilling om denne udstrækning tænke man sig, at man i Kairo er lige langt borte fra Nilens kilder som fra Archangel ved Hvidehavet. Eller man tænke sig Themsen fortsætte sit løb fra Gravesend til bunden af den Persiske bugt. Jernbanelinjen mellem Kristiania og Trondhjem er bare tiendedelen af Nilens længde. —

Til en beskrivelse af Nilens løb hører det, foruden at nævne *deltaet* ogsaa at omtale *Fajum*-dalen med sjøen *Birket el Kurum*, der ligger 64 kilometer syd for Kairo mellem de libyske klipper paa flodsengens vestside og optager omtrent 1200 hektar. Ind i dette „botn" løber der vand fra Nilen og fylder indsjøen, hvis overflade alligevel ligger 40 meter under

havets overflade. Sjøen synes tidligere at have været adskillig større, men har dog neppe nogensinde holdt sig saa fuld, at den atter kunde sende vand tilbage til floden, saaledes som Herodot beretter om den gaadefulde Moeris-sjø, der anvendtes til at regulere Nilens vandstand i flomtiden.

Nilens store betydning bestaar som bekjendt i, at den skaffer det fornødne vand til et regnløst strøg, som ellers vilde være ørken, og gjør det til en af jordens frugtbareste egne. Desuden er den lange kjæmpeflod et fortrinligt kommunikationsmiddel hele 4800 kilometer opigjennem det „mørke fastland“ — rigtignok er det kun i flomtiden, at de seks „katarakter“ lader sig passere; kanalisering og sluseanlæg ved disse katarakter er visselig ikke at tænke paa. Til at drive vandhjul er Nilen aldrig blevet benyttet, naar undtages nogle høist ufuldkomne anlæg i Fajum-dalen. Men med tiden bliver sikkerlig de seks katarakter anvendt til kraftkilde for elektrisk overføring.

Hvad der gjør Nilen til en saa enestaaende flod, er dens aarlige oversvømmelser af Ægypten, der ellers i lighed med vidderne paa begge sider af floddalen vilde være en evig ørken.

Oldtidens ægyptere forklarede sig Nilflommen som fremkaldt ved, at gudinden Isis fældte taarer ved guden Osiris' baare; endnu den dag idag kjender alle landets indbyggere *Laitet en Nuktah* eller den nat i aaret (17. juni), da denne mirakel-graad foregaar. Herodot nævner ikke dette sagn, men gjennemgaar tre forskjellige hypoteser om flommens ophav; at det skulde bero paa snefald, fandt han bare latterligt — i saa varme egne kunde det sagtens aldrig sne! Det indre Afrikas snefjelde opdagedes jo ogsaa først mangfoldige aarhundrer senere.

Regntiden begynder ved den Hvide Nil i april maaned og skyver straks disse sumpegnes grønagtige flodvand nordover mod Nedre Ægypten. Midt i juni (omkring 15de) viser dette vand sig ved Kairo. Og ikke længe efter kommer hovedflommen. I Abyssinia indtræder regntiden først i midten af mai, saa den Blaa Nil faar sin flom og Atbara svulmer op fra en bæk til en kjæmpeflod. Nu stiger Nilen med rivende fart, ofte med optil 90 centimeter i døgnet. Ved Assuan i Øvre Ægypten (1ste katarakt) er flommen paa sit høieste omkring den 1ste september. I Kairo vilde dette indtræffe fire dage senere, dersom ikke vandet i august og september ved vandingsrender blev spredt ud over hele landet og saaledes satte hele dalen under vand. Derfor er det først i begyndelsen af oktober, at vandstanden naar sit høieste ved Kairo. Midt i september stanser regnet i Abyssinia, saa den Blaa Nil og Atbara synker raskt. Men de store indsjøer og sumpegnene er overfyldt af vand, som holder floden forsynet lige til juni næste aar.

Denne flom indtræffer aarligaars med en vidunderlig regelmæssighed;

der er aldrig mere end tre ugers forskjel mellem den tidligst og den senest indtræffende flom. I middelsaar udgjør stigningen ved Assuan omtrent $7^3/_4$ meter over laveste vandstand. Dersom stigningen bliver mere end $8^4/_5$ meter, kommer hele Ægyptens land i fare; naar den derimod kun 6 meter, kan dalen ikke blive oversvømmet, og der indtræffer uaar. I moderne tider er dette kun hændt i 1877.

Den gjennemsnitlige vandføring i flomtiden ved Kairo er omtr. 8000 kubikmeter i sekundet; den kan gaa op til 11.300. Udenfor flomtiden er vandføringen gjennemsnitlig kun 400 kubikmeter og ofte endda meget mindre. Paa tre maaneder øges altsaa vandmængden til det 40-foldige.

Lige til ind i dette aarhundre er udelukkende flomvandet blevet brugt til mark-vanding. Til alle tider har befolkningen rigtignok anvendt maskiner til at løfte vand op af flodleiet; men dette kun for enveltvise haver og urtegaarde. Man maa dog ikke tro, at flommen faar sætte indover markerne hele flodkanten nedover. Flodløbet er nemlig inddæmmet af sterke jordvolde, som rækker op over høieste vandstand. I Øvre Ægpten, hvor floddalen er omtrent 10 km. bred, er da landet bag disse volde igjen afdelt ved tværvolde i aflange rum, der helder mod floden og omgives af volde paa tre kanter samt af fjeldet paa den fjerde. I Nedre Ægypten, hvor floden forgrener sig over en vid landflade, er dette delingsprincip ændret og tillempet paa forskjellig vis. Disse inddæmmede markstykker maaler fra 1200 og 1600 optil 24,000 hektar. Gjennem en kanal i dæmningen slippes vandet ind paa marken og bliver staaende inde paa markerne en maaneds tid eller vel det i en høide af henimod 1 meter. Det stillestaaende vand bundfælder sit frugtbare slam og glider igjen ud i floden, naar denne synker. Sommetider ledes vandet gjennem sluser fra en inddæmning over i en anden.

I november er alt vandet igjen seget ned i flodleiet. Og saasnart det efterladte dynd er tørt nok, gaar man igang med pløiningen. Et par okser trækker en træplog, der ofte bare er en kroget trægren, gjennem marken. Derpaa saaes hvede eller byg. Grunden er saa vandmættet, at sæden modnes i april og mai uden en draabe regn og uden ny vanding. Grøden er uovertræffelig; ægyptisk korn er det bedste i verden. Naar indhøstningen er fuldbragt, bliver markerne liggende ubrugt og steges af solskinnet, indtil næste flom indtræffer.

Til maaling af Nilens vandstand er der i aaret 861 før Kristus paa sydspidsen af øen Roda, straks ovenfor Kairo, anbragt en stenpillar i en stor brønd. Observationerne er betroet en værdig scheikh. I senere tid har engelske ingeniører anbragt vandstands-maalere af moderne konstruktion ved Kairo, ved Assuan og paa mange andre punkter.

I Kairo bringer den begyndende flom stort liv; daglig udraabes vand-

standen paa gaderne. Saasnart vandet har naaet en høide af 16 „albuer“ (1 „albue“ = 44 cm.; altsaa 16 „albuer“ = 7 meter), aabnes den gamle kanal *Khalig el Masri,* som skjærer gjennem byens midte. Ellers staar denne tør og tom; men enten den er fyldt eller tom, er den fra sundhedssynspunkt en afskyelig vederstyggelighed, som alene en fanatisk fordomsfuldhed kan lade eksistere. Omtrent 10 meter bred aabner den sig paa flodens høire side i byens sydkant og løber mellem en mur til venstre og en jordvold til høire. Den høitidelige aabning af denne kanal foregaar i tiden mellem 5. og 15. august. Telte med utallige lygter reiser sig paa mursiden, medens fyrværkerier foranstaltes paa jordvolds-siden. Byens notabiliteter møder op i fuld uniform eller fuldt ornat; khediven er selv med. Festen begynder aftenen før aabningen med geværsalver. Paa floden udenfor kanalporten stimler dekorerede og illuminerede baade sammen. Haremernes tæt tilslørede damer kommer kjørende i sine ekvipager. Klokken ½8 næste morgen er alle paa pladsen igjen. Ypperstepresten, Scheikh-ul-Islam, anraaber Allah i tak og bøn; og paa et givet tegn fjernes de sidste stængsler for det indbrydende vand, som nu styrter frem gjennem kanalen med en hoben lystige svømmere paa ryggen.

Fra urtiden og lige ind i vort aarhundre har der i Ægypten ikke været dyrket andet end korn. Først Mahomed Ali fik den ide, at bomuld og sukkerrør maatte kunne indføres — ifald der var vand nok hele aaret igjennem. Og vand nok for hele aaret maatte man kunne erholde, hvis flodvandet blev opmaganiseret i kanalerne til fordeling, eftersom behovet var. Dette kunde igjen opnaaes enten ved at grave kanalerne dybere, eller ved at hæve Nilens vandstand. Mohamed Ali gjorde først — i første halvdel af vort aarhundre — forsøg med at sænke kanalernes bund; men dette mislykkedes ganske.

Saa tog han trøstig fat paa at afspærre Nilens løb der, hvor den — 20 kilometer nordfor Kairo — kløver sig i to hovedarme, der flyder ud i Middelhavet ved Rosette og Damiette. Der byggedes to stenbroer, en paa 71 og en paa 61 buer med 5 meters spændvidde, tværs over de to arme af floden. Bueaabningerne skulde stænges med porte, som vilde tvinge Nilvandet ud i tre kanaler — en paa ydersiden af de to flodarmes leier, samt en midt efter selve deltalandet. Ved at lukke færre eller flere af portene, alteftersom vandet steg og sank, skulde der saa kunne holdes en jevn forsyning af vand i kanalerne. Den franske ingeniør Mougel-Bey brugte mange aar til at faa arbeidet færdigt. I 1861 blev foretagendet høitidelig indviet og taget i brug, skjønt der endnu fattedes porte for broen over Damiette-armen. I praksis viste planen sig næsten ubrugbar. Og i 1883 nødedes regjeringen til at stanse med anvendelsen. Den tænkte en stund at anlægge et kostbart damp-pumpeverk.

Til at betjene vandings-kanalerne var ansat en hær paa 85,000 arbeidere, som sjelden saa løn og kun fik elendig kost. Desuden var der ikke gjort det ringeste for drænering af grunden, saa enhver fordybning i jordsmonnet blev staaende under vand; bare i Fajumdalen var paa denne vis over 4000 hektar udmærket land forvandlet til sump.

Slig var tilstanden, da englænderne i 1883 overtog styrelsen af Ægypten. Lord Dufferin, som grundlagde den engelske administration af landet, kaldte fra Indien denne artikels forfatter til at forestaa kanal- og vandingsvæsenet. Med en stab af udmærkede ingeniører tog da Scott-Moncrieff fat.

Man foreslog ham straks at sørge for at maganisere op flomvandet i store beholdere; men han foretrak først at gjøre noget for udnyttelsen af det forhaandenværende vand og besluttede sig for at sætte stængeværket nord for Kairo i brugbar stand.

Flodleiet bestaar af sand og dynd i en tykkelse af 60 meter, saa det skulde synes haabløst at finde fast grund. Der maatte nemlig lægges solid bund under broporterne. Dette opnaaedes ved at afsperre flodleiet under halvdelen af broerne med foreløbige dæmninger; saa blev der lagt solid murbund 30 meter opover og 30 meter nedover fra brokarrene. Arbeidet udførtes i tiden fra november til juli, altsaa mens vandstanden var lavest, og paa fire vintre var bunden under begge broer forsynet med et murgulv paa 1.70 meters tykkelse. Ved udgangen af 1890 var man færdig hermed.

Samtidig istandsattes de tre vandingskanaler, der skulde fyldes ved flodens afspærring. Nutildags ligger floden nedenfor spærrebroerne saa tør, at man kan gaa tilfods tversover. Indretningen har vist sig at sikre 4 meters vandstand og svarer altsaa til forventningerne. Hele arbeidet har kostet 15 millioner kroner; men saa er ogsaa bomuldshøstens afkastning siden 1884 steget med 45 millioner kroner.

I Øvre Ægypten har oberst Ross ledet arbeidet med udbedringen af de vandfordelende kanaler; snart vil intet strøg af landet gaa glip af Nilflommens velsignelser.

Endelig er ogsaa den i Ægypten ukjendte drænering iverksat. Paa tolv aar er anlagt 1600 kilometer drænerings-kanaler, hvoraf enkelte er lige til 18 meter brede, saa de kan befares med baade. Dette har lagt uhyre strækninger til det dyrkbare land i Nedre Ægypten. Bare i Fajumdalen er sumpindsjøens vandstand sænket med 4 meter paa 8 aar, og størstedelen af det oversvømmede land er atter taget i brug.

De 85,000 hoveri-arbeidere, som siden Faraonernes dage i tiden fra januar til juli har betjent vandingskanalerne, faar nu rimelig lønning som andre landes arbeidere.

I de seneste aar har man taget fat paa anlæg af maganiserende beholdere for flodvandet for at skaffe vandforsyning nok ogsaa i tørketiden.

Oprindelig agtede man at istandbringe en større indsjø i en fordybning, ligesom den af Herodot omtalte Moeris-sjø; men dette maatte have kostet for mange penge. Isteden lagdes plan for opdæmning af en kunstig sjø ved Wady Halfa, den anden katarakt lige paa Ægyptens sydgrænse. Her er flodleiet bredt og opdelt ved en række fjeldholmer, saa det under arbeidet meget let kunde afspærres stykkevis. Ved her — efter Willcocks udkast — at bygge en 2 kilometer lang, 25 meter tyk og 35 meter høi granitdæmning tværs over flodleiet kunde man tilveiebragt en 190 kilometer lang sjø. Et anlæg, som vilde været pyramidelandet værdigt. Til al ulykke laa øen Philae med Ptolemaios II's store Isis-tempel og andre historiske bygninger i veien for denne plans udførelse. Denne ø vilde nemlig halve aaret blive sat under vand — og det taalte ikke opinionen i London; man skreg op om „vandalisme“. Og Ægypten maatte nøie sig med en dæmning paa 26.80 meters høide, der vilde spare de dyrebare ruiner. Selv denne dæmning vil gjøre ypperlig nytte. Men oldtiden har seiret over nutidens og fremtidens krav, og Ægyptens land taber mangfoldige millioner om aaret, fordi hin Ptolemaios ikke lagde sit tempel lidt længere oppe i dalen, f. eks. paa øen Elephantine!

Hvad det nu gjælder om for at betrygge Ægyptens tilværelse, er at sikre hele Nilens løb helt op til de store sjøer, saa ingen fiendtlig magt — det være sig Mahdien eller de gjennem Abyssinia fremtrængende italienere nogensinde skal vove at spærre floden af eller lede dens vand ud i ørkenen. Ægyptens skjæbne er i dens haand, som er herre over Nilen.

Altruria.

Der er stadig i Amerika en del idealister, som ikke aarker at vente paa gudsrigets sene og jevne komme til denne verden. De vil foregribe dets velsignelser og nyde godt af det straks. For det at gjøre grunder de smaa kooperative samfund, — socialistiske, kommunistiske eller grundet paa Henry Georges principer —, hvor de slaar sig sammen om, inden det lille samfunds grænser, at bygge et lysere, varmere, solrigere liv, end den store verden kjender, — en art socialt Noah's Ark i denne vor syndflod af en verden. Der er stadig en del saadanne samfund under bygning og — under forfald. Har altid været det, siden den store idealistiske bevægelse, der i firtiaarene under navn af Ny England transcendentalisme bredte sine bølger ud over landet og skabte det moderne Amerika.

Det allersidste forsøg i denne retning er samfundet Altruria (af altruisme) i Kalifornien. Det er kommunistisk. En kjendt mand, der nylig har besøgt det, skildrer det som et samfund af ca. 50 aktive deltagere,

alle dannede mennesker og utaalmodige idealister, der imidlertid ikke har kastet sig ind paa forsøget iblinde. De ved, hvad det betyder, har beregnet omkostningerne og gjør sig ingen overdrevne forventninger. De imødeser muligheden af et nederlag med ro. De kalder det blot et forsøg, hvorpaa de er villige at ofre deres ungdoms og manddoms kraft. De haaber, det skal gaa, og at det skal blive en liden altruismens, næstekjærlighedens oase i en ørken af egoistisk kamp og stræv. De haaber, at det skal lykkes dem at bygge op et lidet samfund, hvor deres alderdom er sikret, og deres børn fødes som medarvinger til alt godt, samfundet eier, og opdrages i en ny, renere og varmere atmosfære. De haaber, at livet der, trods haardt arbeide, hvorpaa de er forberedt, ved kooperation og intimere samliv skal blive lysere og rigere, end det er ude i verden. De er ikke belemret med nogensomhelst underlige teorier udenfor denne kooperationstanke. De er praktiske folk saavelsom idealister; ikke folk, der er strandet i den store verdens liv, men mennesker, der finder dens kampliv modbydeligt, der heller vil arbeide med end mod sine medmennesker. Det er ingen religiøs fanatisme, der driver dem, skjønt de alle er folk, der kun kan tænke sig lys og lykke paa moralsk lydighed som grundlag. De er frittænkende mennesker, og deres samfund skal intet baand lægge paa tanken. De er ikke bunden til nogen økonomisk teori, uden den, at kooperation bør erstatte konkurrence. De slaar sig blot sammen for ved samlede anstrængelser at fravriste livet de flest mulige goder for alle.

De trækker sig heller ikke ind i sit samfund som i et sneglehus. De betragter sig som folk, der er bærere af en ide i verden — altruismens, kooperationens. Deres samfund skal blot være et led i en ihærdig, fredelig agitation. Det skal blot vise, hvor godt og vakkert livet kan blive, selv under smaa forhold, naar kjærlighed og samarbeide faar erstatte egoismen og kampen. Fra sit samfund skal de virke for den nye tros udbredelse og for al verdens omvendelse til den. De skal ogsaa søge at beplante landet med „altruriske“ oaser. Den, der nu bygges, er blot den første af mange, der skal komme. Samfundet tæller derfor ogsaa mange flere end de 50 medlemmer, der bebor den første „oase“ og skal opdyrke den. Der er afdelinger af samfundet i de fleste større byer i Kalifornien, og tallet paa medlemmer er i stadig vækst.

Samfundet vil udad underkaste sig den bestaaende ordens lov. Det vil sige, det vil handle med udenverdenen paa vanlig vis, udføre sine produkter for almindelig betaling og kjøbe, hvad de trænger og ikke med fordel kan producere. Men al saadan handel vil gaa gjennem samfundet. Inden det faar hver mand, hvad han behøver.

Det eier et betydeligt stykke land i de kaliforniske frugtstrøg. Det beplantes med appelsinlunde og vinhaver, og samfundet vil væsentlig er-

nære sig ved saadan frugtavl. Men det vil ogsaa foretage sig andre ting. Mens de saaledes nu venter paa, at frugttrærne skal vokse til, har de oprettet en smedje, hvor de skor hele nabolagets hesteflok, reparerer vogne osv. — En mølle sætter de ogsaa op. En skole for nabolaget agter de at oprette. De har ogsaa et trykkeri og udgiver et blad, der er organ for altruriske ideer, — Altrureren. Over deres bygninger vajer et hvidt flag, — fredens symbol. Maaltiderne indvarsles ved hornblæsning. Der arbeides haardt og jevnt, og den dannede befolkning generer sig ikke for at tage fat for alvor. Men naar arbeidet er over, kommer leg og spil, fornøielser, samtaler, sang og musik, fest hver aften i et klimat, der neppe kræver andet tag over hovedet end den dybblaa, skyfri himmel, og hvor naturen selv sørger for blomsterdekorationer, — fest, hvor alle gjæster er af én aand, og hvor gjensidig velvilje lægger varme om det hele liv.

De femti er for tiden fulde af begeistring og finder sit liv og sit samfund henrivende. De føler, som havde de ikke ret levet, før de kom til Altruria. Og det uagtet de for øieblikket lever noksaa trangt i et par gamle bygninger; de nye, planlagte villaer og palæer maa komme, efterat landet er opdyrket og det mere magtpaaliggende arbeide gjort fra haanden.

De Forenede Staters magt og rigdom.

(Efter **Michael G. Mulhall**, i „*North Am. Rev.*“).

verskuer vi den hele menneskelige slegt i fortid og nutid og betragter alle nationer, hvad fysisk, mekanisk og intellektuel magt angaar, finder vi ikke en, der kan sammenlignes med de Forenede Stater i det Herrens aar 1895.*) Ogsaa disse Staters rigdom er større end noget andet folks i fortid eller nutid. Dette forhold tør være en grund til berettiget stolthed, om end maaske en dybtseende filosof kunde paavise, at det blot skyldes heldige omstændigheder; ja der tør endog ikke mangle upartiske kritikere, der vil paastaa, at amerikanerne kunde have gjort endnu mere ud af de givne betingelser. Jeg skal ikke fordriste mig til at give nogensomhelst forklaring; jeg skal blot fremlægge de statistiske data, der visselig er af den høieste betydning i og for vor slegts historie.

Den fysiske og mekaniske magt, der har sat et samfund af bønder og træfældere istand til paa 100 aar at blive verdens første og største nation, er summen af mænds og kvinders sterke arme, understøttet af hestekraft, maskineri og dampkraft, — det hele anvendt i den moderne industri. Denne et folks fysiske og mekaniske kraft lader sig maale ved

*) Artiklen er omtrent ordlydende oversættelse; kun noget forkortet. *Red.*

hver folketælling (i hvert fald, hvor en saadan optages med den fuldstændighed, som skik er i Amerika) med næsten samme nøiagtighed, hvormed en astronom maaler himmellegemernes afstande fra hinanden. En voksen mands gjennemsnitlige arbeidsevne er 300 fodton pr. dag, *) en hests 3000 og en saakaldet „hestekrafts“ ved dampmaskiner 4000. Paa grundlag af disse tal finder vi de Forenede Staters arbeidskraft til forskjellige tider at have udgjort:

Aar.	Millioner fodton daglig.				Fodton daglig pr. indbygger.
	Haandkraft.	Hestekraft.	Dampkraft.	Tilsammen.	
1820	753	3,300	240	4,293	446
1840	1,406	12,900	3,040	17.346	1,020
1860	2,805	22,200	14,000	39,005	1,240
1880	4.450	36,600	36,340	77,390	1,545
1895	6,406	55,200	67,700	129,306	1,940

Arbeidskraft og arbeidsevne pr. indbygger er næsten fordoblet siden 1840; det vil sige, hver indbygger kan med samme arbeide frembringe næsten dobbelt saa meget og selvfølgelig leve dobbelt saa godt. I absolute tal er landets arbeidskraft tredoblet siden 1860.

Af dampkraften anvendtes i 1895 10,800,000 hestekræfter paa jernbanerne og 2,200,000 paa dampskibe; resten eller 3,940,000 ved fabrikanlæg. Man ser heraf, hvilken uhyre rolle jernbanerne spiller i landets liv. Der er jo ogsaa et areal af Europas størrelse at sammenknytte, og det viser sig, at de amerikanske jernveie transporterer dobbelt saa meget gods, som al verdens øvrige jernveie tilsammen.

Følgende tabel viser arbeidskraft og arbeidsevne hos verdens største nationer:

Lande.	Millioner fodton daglig.				Fodton daglig pr. indbygger.
	Haandkraft.	Hestekraft.	Dampkraft.	Tilsammen.	
Forenede Stater	6,406	55,200	67,700	129,306	1,940
Storbritannien	3,210	6,100	46,800	56,110	1,470
Tyskland	4,280	11,500	29,800	45,580	902
Frankrige	3,380	9,600	21,600	34,580	910
Østerrige-Ungarn	3,410	9,900	9,200	22,510	560
Italien	2,570	4,020	4,800	11,390	380
Spanien	1,540	5,500	3,600	10,640	590

Vi ser heraf, at de Forenede Stater er i besiddelse af næsten lige saa stor energi eller arbeidsevne, som Storbritannien, Frankrige og Tyskland tilsammen, eller enhver amerikaner kan paa samme tid udrette mere end to franskmænd eller to tyskere, idet arbeidsevnen pr. indbygger er mere end dobbelt saa stor. — I virkeligheden er forholdet

*) Kan løfte 300 ton 1 fod, 1 ton 300 fod eller 3 ton 100 fod osv. osv.

værre for de europæiske lande, end tabellen viser, idet tabet af arbeidsevne gjennem militærvæsenet, der stadig i Europa holder 4 millioner mand udenfor den produktive rørelse, ikke er medregnet; heller ikke tabet ved at mindst en anden million arbeidere maa sættes tilside for at klæde og ernære denne uproduktive styrke. Saa i virkeligheden er alle europæiske staters arbeids- og produktionsevne i forhold til de Forenede Staters meget mindre, end tabellen angiver. Dertil maa ogsaa regnes, at intet steds i verden benyttes saa meget arbeidssparende maskineri som i Amerika. Heller ikke hertil tager tabellerne hensyn. De angiver blot den kraft, der staar til raadighed, ikke hvad dermed udrettes. Men intetsteds udrettes saa meget med en given kraftmængde som i Amerika. Tag eksempelvis den i de Forenede Stater vanlig benyttede skjære- og bindemaskine, der skjærer og binder kornet med en fart af 45 minuter pr. *acre*. Følgende tabel giver en ide om, hvad der ved arbeidssparende maskineri udrettes derover. Den angiver produktionen af kjød og korn i forskjellige lande, antallet af mænd beskjæftiget dermed og produktet pr. beskjæftiget mand.

Lande.	Beskjæftigede personer.	Tons.		Produkt pr. beskjæftiget person.	
		Korn.	Kjød.	Korn, bushels*)	Kjød, pund.
Forenede Stater . .	8,760,000	76,600,000	4,830,000	350	1,230
Storbritannien . . .	2,469,000	7,330,000	1,140,000	119	1,090
Frankrige	6,910,000	16,900,000	1,200,000	98	350
Tyskland	8,120,000	15,100,000	1,370,000	75	380
Østerrige	10,680,000	17,100,000	1,080,000	64	230
Italien	5,400,000	5,300,000	360,000	39	150

Med andre ord, en mand beskjæftiget med jordbrug frembringer i Amerika saa meget korn, som 3 engelskmænd, 4 franskmænd, 5 tyskere, 6 østerrigere eller 8 italienere, — hvilket viser, hvilken uhyre mængde arbeide og menneskelig tid og energi der i Europa kastes bort, fordi man ikke forstaar at benytte ligesaa praktiske maskiner og verktøi som amerikanerne. For at gjøre sammenligningen, hvad de to væsentlige fødemidler angaar, lettere som helhed, er kjødproduktionen i følgende tabel reduceret (hvad arbeidskostende angaar) til korn. Det staar da saaledes:

Bushels Korn pr. person beskjæftiget med kjød- og kornproduktion:

Forenede Stater	475	Tyskland	118
Storbritannien	228	Italien . . . . . . , ...	115
Frankrige	188	Østerrige.	97

Disse tal gjelder for det hele af de Forenede Stater. Tager man Vestens lettere og større brug for sig, bliver forholdet endnu mere slaaende.

---

*) 3 bushels paa en tønde. *Red.*

I disse stater kan 4 mand ved 300 dages arbeide et aar producere 4500 bushels hvede; det vil sige, 4 mand kan brødføde en befolkning paa 1000 personer, eller 1 mand kan brødføde 250 personer, mens i Europa 1 mand blot kan brødføde 30 personer. Heller ikke kan vi i Europa vente nogen snarlig bedring i dette livsødelæggende forhold; thi saa tyk er her uvidenheden selv blandt de oplyste klasser, at de fleste tror, at arbeidssparende maskineri er et onde, og at jo flere mand vi maa anvende*) til at udføre et vist arbeide, desto bedre er det.

Den store Republiks intellektuelle kraft og magt er i fuld harmoni med den industrielle og mekaniske. Folketællingen af 1890 viste, at 87 pct. af den hele folkemængde kunde læse og skrive.**) Det tør uden fare for modsigelse paastaaes, at der aldrig før har eksisteret en nation med 41 millioner oplyste indbyggere. De europæiske lande har gjort store anstrængelser for at sprede oplysning, men amerikanerne har aldeles overfløiet dem, hvad rundelig og ædelmodig, saavelsom klog anvendelse af penge til folkets opdragelse angaar. Følgende tabel taler for sig selv:

Lande.	Aarlige skolebudget.	Kroner pr. indbygger.
Forenede Stater	572,000,000	8.90
Storbritannien	178,000,000	4.80
Frankrige	115,000,000	2.96
Tyskland	97,000,000	1.85
Østerrige	44,000,000	1.10
Italien	26,000,000	0.92

Amerikanerne anvender paa skolevæsenet, pr. indbygger det dobbelte af, hvad der i Europas mest fremskredne land, England, anvendes, og fem gange saa meget som tyskerne ofrer paa sit skolevæsen. Denne dyrkelse af skolen har i Amerika eksisteret fra Republikens grundlæggelse af; hver generation har søgt at forbedre den, og resultaterne svarer til de klogt og vel anvendte udlæg. Vi kan ei maale intellektuel magt, som vi maaler mekanisk; men postvæsenets statistik, antallet af breve, den udstrækning, hvori postvæsenet benyttes, giver altid et vink om et folks intellektuelle tilstand og aktivitet. I Amerika gaar der gjennem postvæsenet 110 breve pr. indbygger pr. aar, i Schweitz, der i saa maade staar høiest i Europa, 74, i England 60, i Tyskland 53, i Frankrig 39, i Italien 16.

Rigdommens vækst derover i de sidste 70 aar — en mands liv —

*) „Skaffe beskjæftigelse", som det saa smukt heder.

**) Undtagelserne er næsten udelukkende negere, der for 30 aar siden var slaver, og hvoraf landet har over 8 millioner, samt indvandrede irlændere, polaker, italienere osv. *Red.*

har været ligefrem eventyrlig, enten man tager for sig de absolute tal eller rigdommen pr. indbygger.

I 1820 udgjorde nationalformuen 1960 millioner dollars, i 1880 var den 43,642 millioner og i 1890 65,037 millioner. — Formuen pr. indbygger var i 1820 205 dollars, i 1880 870 dollars og i 1890 1039 dollars. Væksten er størst siden 1840. I de første 20 aar efter 1820 fordobledes blot rigdommen, i de næste tyve aar firedobledes den. Ikke alene vokser rigdommen pr. indbygger jevnt fra aar til andet, men den vokser ogsaa med øgende tal, — vokser i en geometrisk og ikke blot aritmetisk række. Saaledes var tilveksten i rigdom pr. indbygger fra 1820 til 1840 blot doll. 7.40, mens den fra 1840—60 var 25.50, fra 1860—80 34.30, og fra 1880—90 (et halvt tyveaar) 37.90.

Den gjennemsnitlige aarlige tilvekst i disse 70 aar var 901 millioner dollars aarlig eller 29 dollars (ca. 107 kroner) pr. indbygger pr. aar.

Følgende tabel viser rigdommen pr. indbygger i forskjellige lande:

	pr. indbygger. Kroner		pr. indbygger. Kroner
Forenede Stater	3,845	Tyskland	2,701
Storbritannien	4,662	Sverige	2,331
Frankrige	4,181	Italien	1,776
Holland	3,996	Østerrige	1,757
Belgien	3,108		

Som man ser, er der tre europæiske lande, der endnu er rigere pr. indbygger end de Forenede Stater; men man maa her erindre, at 94 pct. af de Forenede Staters rigdom er skabt i de sidste 70 aar, mens den europæiske rigdom er aarhundreders arv og opsparede kapital. Siden 1860 har de Forenede Stater øget sin rigdom med en milliard mere end Storbritanniens hele nationale rigdom beløber sig til. Tilvæksten gaar der meget hurtigere end i Europa.*)

*) Dertil maa erindres den umaadelige indvandring, der hvert aar spæder ud den folkemængde, paa hvilken rigdommen skal fordeles for at faa gjennemsnitstallene. Og indvandrerne kommer i regelen fattige som kirkerotter.

Det er interessant at merke sig, at var de Forenede Stater et helt kommunistisk samfund, saa vilde en indvandrer ved den blotte landstigning erholde for sig selv og hvert medlem af sin familje delagtighed i nationalformuen til et beløb af 3845 kroner pr. individ. Vistnok er ikke samfundet helt kommunistisk: men alle moderne samfund er dog dette i langt større udstrækning, end vi til dagligdags gjør os rede for, saaledes, at den nationale rigdom altid i stor udstrækning kommer hver enkelt tilgode.

Det bør ogsaa her tages i betragtning, at Hollands rigdom f. eks. for en stor del øges ved overordentlig økonomi og besparelse blandt folkets store masse. I de Forenede Stater kjendes ikke denne økonomi i husstel og smaating selv blandt arbeiderklassen. Man lever godt og ser sjelden paa fem- eller ticenten. Rigdommens tilvækst kommer ved siden af et rigt, godt liv fra dag til anden. — Det heder i Amerika, at en fransk familje kan leve af, hvad en amerikansk bortødsler; og det er visselig ikke saa særdeles langt fra sandheden. *Red.*

Betragtes befolkningen i dens to hovedklasser, — landbefolkning og bybefolkning, saa finder vi, at rigdommen i de sidste 40 aar blot har firedoblet sig for den førstes vedkommende, mens den er blevet sekstendoblet i byerne. Men den tiltager jevnt for begge klasser, om end for landbefolkningen i mindskende maalestok. I 1890 øgedes saaledes rigdommen paa landet med lidt over 47 dollars pr. individ, i byerne med over 73 dollars. Disse tal alene forklarer udvandringen fra land til by. Arbeidet kaster mere af sig i byerne. Den vil vel fortsættes, til de to tal staa nogenlunde lige, om end landlivet byder paa saa mange fordele, at landet nok kan holde sin befolkning med et noget mindre tal end byerne.

Rigdommens vækst har gaaet haand i haand med *en jevn og betydelig vækst af arbeidslønnen.* — Følgende tabel vidner for sig selv:

1860 . . . 1069	kroner betalt i arbeidsløn	pr. beskjæftiget	person	pr. aar.
1870 . . . 1117	«	—«—	—«—	—«—
1880 . . . 1284	«	—«—	—«—	—«—
1890 . . . 1785	«	—«—	—«—	—«—

Arbeidslønnen er steget med 60 pct. siden 1870, mens rigdommen blandt bybefolkningen i samme tidsrum øgedes med 76 pct. mere end i foregaaende tyveaar.

Selv om de Forenede Stater ingen fabriker eller industri havde, vilde landets vækst, som et agerbrugsland, være et enestaaende og forbausende fænomen. Der er nu over 4½ million farmere med en samlet rigdom af henved 60 milliarder kroner eller ca. 13,000 kroner pr. mand. De fleste af disse begyndte med to tomme hænder eller med i det høieste et par hundre dollars. Unionens farmproduktion repræsenterer det vakre beløb af *12 millioner dollars eller ca. 45 millioner kroner pr.* dag eller — med en ti timers arbeidsdag — 4½ million kroner pr. arbeidstime.

I de sidste tyve aar er der bygget *jernbaner for 3¾ million kroner pr. dag.* Selv om mange af disse jernbaner har givet lidet udbytte til sine eiere, har de dog stadig hjulpet landet frem. Prisen for godstransport paa amerikanske baner er blot det halve af europæiske priser, hvad der repræsenterer en aarlig besparelse af 845 millioner dollars, der maa skrives jernbanerne tilgode. Alene dette udgjør 10 pct. paa den i jernveisnettet nedlagte kapital. Saa *for folket* vilde jernbanerne give sine fulde 10 pct. alene paa denne konto, selv om de ellers ikke indbragte en cent.

Tilvæksten i rigdom i de Forenede Stater pr. indbygger er omtrent det dobbelte, af hvad den er i Europas rigeste land, England.

Til slutning skal jeg blot gjentage det, hvormed jeg begyndte, at de Forenede Stater i 1895 har verdens ganske overlegent største arbeids- og produktionsevne; at denne er mere end tredoblet siden 1860, idet den er steget fra 39 til 129 milliarder fodton daglig; at nationens intellektuelle udvikling skjænkes større opmerksomhed og større pengesummer, end det sker i Europa, og at folket lægger sig op 26 millioner kroner om dagen. Disse ligefremme kjendsgjerninger viser os, hvilket et vidunderland det sidste hundreaar har seet vokste op paa den anden side af Atlanterhavet og leverer en knusende kritik over de bøger, der for 50 aar siden skreves af reisende englændere.*) Moderne engelskmænd har et mere korrekt syn paa forholdene og betragter med ærlig stolthed og redelig velvilje, hvad der er udrettet af „pilgrimsfædrenes“ efterkommere, mens resten af verden med undren og beundring ser den Store Republiks jevne, solide og hurtige fremgang.

Robert Browning.

1812—1889.

Af H. Tambs Lyche.

(Slutning).

VIII.

The Ring and the Book er et digt i 20,000 linjer. Det er ikke et drama; heller ikke en direkte, fortløbende fortælling; det er en retssag fortalt og skildret dels gjennem referater og advokatindlæg for retten, dels gjennem den larm og det kaos af rygter, som omgiver den. Midt i al denne ophidsede forvirring af støi og talen frem og tilbage, af lidenskabelige angreb og forsvar, sees Pompilia, heltinden, som fanget i en tæt spindelvæv af intriger og tilsyneladende uopklarlige misforstaaelser. Efterhaanden ryddes dog alt tilside, og Pompilias virkelige karakter faar skinne klart frem. Denne udgjør bogens kjerne, hvorom alt slutter sig.

Ideen til digtet er grundet paa en virkelig tildragelse i Rom for et par hundre aar siden. Forfatteren tog en dag, siger ban, „ledet af en Haand, der aldrig viger fra min skulder“, veien over et torv i Florents til en friluftshandlende med gamle bøger, billeder, rammer og kuriositeter.

*) Af lignende art, som hvad der i senere aar skrives hos os om Amerika. *Red.*

Blandt meget mærkeligt fandt han der og kjøbte straks for en franc en gammel bog, dels trykt, dels haandskreven. Bogen viste sig at være en samtidig beretning, ledsaget af dokumenter, om den nævnte retssag, — „ikke bare en bog, men en hel bogfuld solide kjendsgjerninger.“

Browning blev interesseret; læste og læste, og hans sind for tilbage til hine tider og til de omhandlede mennesker og deres kamp og strid. Hans digterfantasi greb det saaledes givne materiale og blæste liv i det paany. Han saa hin lille verden, der havde retssagen til centrum, atter reise sig for sit syn, menneskene blev igjen levende; deres tanker hug i digterens egen hjerne, og deres lidenskaber og lidelser sled i hans eget hjerte. Omgivelserne traadte ogsaa frem af den graa fortid, — byer, landskaber, skikke, folkeliv. Lyslevende stod det hele atter frem, et stykke heftigt pulserende liv fra tider, da „hjerter slog haardt og fuldblodige hjerner tænkte rappe, hvasse tanker.“ Og det hele fik i hans øine almenmenneskeligt værd, som Hamlets eller kong Lears historie; det samlede sig til en enhed; ud af et babel af røster og broget forvirring steg en enkelt, klar, altbeherskende tanke. Og digtet *The Ring and the Book* — Ringen og Bogen — stod færdigt for digterens øie. Titlens *the Book* er den fundne bog, og ringen — —

„Ser I denne ring?“ begynder digteren sit verk. Ringen, som han viser læseren, er et stykke sjeldent italiensk guldsmedarbeide. Dens fine, rene linjer i det bløde, røde guld synes den uindviede uforklarlige. Hvorledes kan guld saa bearbeides med fil, sag og hammer? — Det sker paa den vis, at ringens overflade ved tilsatte metaller omdannes til en guldlegering, der lader sig hærde. I denne arbeides saa de fine linjer. Og naar alt er færdigskaaret, overskylles ringen med en brændende syre, der borttager legeringsmassen og lader det bløde guld blive tilbage med de skarpe tegninger. — Og saaledes, mener forfatteren, har han forsøgt at behandle den bogfuld af kjendsgjerninger, han fandt, for ud af raamaterialet ved digterens kunst at skabe en ring, — sandhed, og sandhed dobbelt op. Først har han blandet kjendsgjerningerne med sin digterfantasi, og „kjendsgjerning plus fantasi er akkurat en kjendsgjerning mere.“ Derved har han faaet en legering, der lader sig kunstnerisk bearbeide. Saa en overskyllen af det hele af den aand, hvis vilje er sandhed og ret, og der er ringen, — kjendsgjerningens rene guld med aandens og kunstens præg. Og „ringen“ lægger han i slutningslinjerne „om hustruens digtsamling“ *(outside thine, Lyric Love, — thy rare gold ring of verse)*, sammen med denne skal den „knytte vort England til sit Italien.“

Det er titelens betydning. — Retsagen var i korthed følgende:

Pigen Pompilia, en falden kvindes barn, var blevet adopteret af et aldrende, barnløst par i Rom og af dette opdraget og udgivet for deres eget barn. Der var

nemlig en arv, parret alene kunde opnaa ved selv at have en arving. Arven var betydelig og skulde gjennem pleieforældrene omsider komme Pompilia og i tilfælde af egteskab hendes børn og disses fader tilgode. — Mens hun endnu var barn, blev hun saa at sige solgt til en gammel og udlevet greve som dennes hustru. Han trængte pengene, og pleieforældrene blændedes af titel og grevelig slegtskabsforbindelse. Endnu var imidlertid ikke arven kommet.

Greven var en raa pjalt, med hvem en ung rensindet pige maatte finde det et helvede blot at være i samme værelse. Synet af ham blev hende snart en næsten uudholdelig pine. Da han saa den foragt og afsky, som hustruen imidlertid af sit gode hjerte gjorde sit yderste for at skjule og beherske, tændtes i hans mørke sjæl et luende, grusomt, hevntørstende had til denne kvinde, der forargede ham ved at være saa meget bedre end ham. Fordi han vidste, at hans kjærtegn var hende som slikkende helvedesflammer, var det ham en djævelsk fryd at seigpine hende med dem, og det langtfra paa nogen raffineret maade, men raat og plumpt som det laa for hans natur. Det blev en historie om den fangne flue og edderkoppen, der leger med dens dødskamp.

Absolut fangen følte hun sig saavel ved samfundets ordning som ved sin egen pligtfølelse. Da hun imidlertid ventede at skulle blive moder, og grevens grusomhed blev værre end nogensinde, blev det hende omsider en absolut nødvendighed at komme bort fra ham og tilbage til pleieforældrene. Hun henvendte sig til verdslige og geistlige øvrigheder; men greven var af gammel æt, og skandaler maatte jo undgaaes. Tilsidst henvender hun sig i sin fortvilelse til presten Capponsacchi, en verdensmand med mange kjærlighedseventyr paa sin samvittighed, — uden at dog h u n kjender hans rygte og karakter. Han ser først i hendes henvendelse begyndelsen til et nyt eventyr og stødes noget af „damens" frækhed og paagaaenhed. Da han imidlertid faar hende at se og faar høre hendes stemme og fortælling, er verdensmanden afvæbnet og forvandlet. Han bliver hendes ydmyge tjener og faste ven. Han er ingen dydsmand og forklarer for retten, at under andre omstændigheder eller med en kvinde mindre beskyttet af naturlig renhed og uskyld vilde han vistnok have fulgt sine gamle veie; men der er jo en grænse for alt, ogsaa for en glad verdensmands elskovsjagen, forklarer han, og man kurtiserer ikke en madonna; man knæler for hende og føler sig taknemmelig ved at faa tjene hende. — Saa var h a n s indtryk, der havde seet hende; men for den verden, der ikke havde seet og hørt hende, tog sagen sig naturligvis ganske anderledes ud.

Hun beder Capponsacchi føre sig til Rom, til pleieforældrene, og de drager afsted sammen i vogn, men indhentes paa veien af greven og hans haandlangere i et værtshus, hvor de har stanset for at lade Pompilia opnaa en absolut fornøden hvile.

Saa begynder retssagen. Anklagen gaar ud paa egteskabsbrud, og alle omstændigheder taler jo mod deres benegtelse. Dommerne smiler skjælmsk ad deres fortælling om den englerene uskyld, men finder dog det hele menneskeligt og forklarligt og dømmer derfor let. Capponsacchi forvises for en tid til et kloster udenfor Rom, og Pompilia overlades i pleieforældrenes varetægt. Her bringer hun imidlertid til verden et barn, gjennem hvilket greven kan kræve arven, selv om hustruen er af veien, og desto hurtigere, om baade hun og de to gamle er væk. Ophidset af hevnlyst og pengegriskhed trænger han derfor en nat med hjelpere ind i pleieforældrenes hus og myrder saavel dem som hustruen. Den sidste dør

dog ikke straks, men lever længe nok til at kunne afgive forklaring for retten. — Morderne blev ogsaa fakket. Og saa begyndte retssagen helt forfra igjen.

Greven negter ikke gjerningen, men paastaar, at han var i sin fulde ret, da han myrdede en utro hustru og hendes bundsforvandte. Capponsacchis rygte og Pompilias herkomst vidner fremdeles sterkt mod dem. Rom tager ivrig del i sagen; selv politik og truende krig glemmes over den, og folkets sympati deles mellem de to parter. Sagen appelleres fra domstol til domstol. Greven har formaaende slegt, der kjæmper for ham skridt for skridt. Han har været i kirkens tjeneste og kan derfor paaberaabe sig ret til at høres af en geistlig domstol. Tilsidst gaar sagen til den gamle paves afgjørelse, og samtlige mordere bliver hængt.

Det er fortællingens ydre traad. Vi faar den flere gange i digtet, men hver gang under en ny psykologisk synsvinkel, i et nyt lys og med nye momenter. Det er, kort sagt, med det angivne tema som bevægelsesgivende udgangspunkt, en storslagen psykologisk analyse og skildring af en hel samling personer, en hel befolkning i dens forhold til det ene tema, — en undersøgelse og fremstilling af, hvorledes tanker og indtryk brydes i de forskjellige sind.

Først hører vi bysladderen blandt Roms ene halvdel og ser sagen, som den der ser ud. Her tages Pompilia i forsvar af en art blindt instinkt. — Saa kommer den anden sladrende halvdel af Rom og tager grevens parti. „Pompilia er naturligvis en egteskabsbryderske; hun maatte jo være en engel, var hun det ikke under de foreliggende omstændigheder, og engle findes som bekjendt ikke her i verden. — Som egteskabsbryderske har hun blot lidt forskyldt straf.“ — Derefter kommer Roms sindige og klart tænkende enkeltpersoner; de, som tror, at der findes hverken helt hvidt eller helt sort, men blot mer eller mindre graat her i verden. „Der er selvfølgelig feil paa begge sider. Pompilia har brudt sit egteskabsløfte; men der var undskyldende omstændigheder tilstede, og greven er og bliver et udyr. Hvad presten angaar, — nu hvem vil dadle den listige skjælm; Pompilia var jo vakker? Paa parrets rørende fortælling om engleren uskyld (mellem en glad, i kjærlighed erfaren og for alle damer uimodstaaelig verdensmand og en ung, vakker, bortrømt hustru; alene en dag og en nat paa landeveien og flere timer sammen i et ensomt værtshus; hun sovende, mens han ridderlig staar vagt ved døren!) tror naturligvis ingen, der eier menneskekundskab. Det helt hvide eksisterer ikke.“

Saa kommer prestens tur. Man har allerede seet en liden prøve af hans lange tale til dommerne; den bliver snart fra vidneførsel til en præken, — den første virkelige præken, Capponsacchi i sit hele liv har holdt. Sliskt og pent, men uden egen følelse og ærefrygt for de høie ting, har han ofte nok talt om dyd og Gud og renhed og kjærlighed; men nu . . . „hellige Fader! nu har han selv staaet ansigt til ansigt med det alt; og synet var blændende som det, Moses saa paa Sinai bjerg; endnu er hans hjerne halvt lammet deraf. Dyd, Gud, renhed, kjærlighed er ei ord længer; de er virkeligheder, de er Pampilia, de er en levende sjæl og dens strid og kamp og lidelse, kors og krone. — Ah, syndens synd, mine herrer dommere! det er synden mod den hellige aand, som Gud sender ind i vor verden i form af ren, virkelig, menneskelig godhed. Det er ikke at kjende den og falde paa knæ for den, hvor den aabenbares. Det er, som I gjorde, at le og flire, at smile og glytte mistroisk til hinanden, naar den træder frem for jer. Jeg er vist ingen helgen; men saa meget tør jeg dog sige for mig selv, at den stund, jeg først saa og hørte hende, da knælte jeg i min sjæl og forstod, at her var godhed som Guds egen, som den hellige moders . . .“

Efter presten kommer vi til Pompilias egen forklaring for retten, afgivet paa dødssengen. For en gangs skyld (kanske ikke saa sjelden endda) synes verden virkelig at have frembragt det helt hvide. Dommerne selv maa tro det, og læseren tror det med. Her er vi ved verkets kjerne. Browning har ei blot fortalt om en saadan helt hvid, men forøvrigt hverken stor eller merkværdig kvindesjæl; han har fremstillet den, skabt den. Han har ikke alene føiet adjektiv til adjektiv og sagt, at saa og saa vakker, deilig og uskyldsren er hans heltinde; men der staar hun selv, lyslevende; et stykke egte natur. Man prøve stemmens klang saa kritisk, man vil; den er egte nok. Det er virkelighed. Browning har her udført det yderst vanskelige og derfor sjelden engang for alvor forsøgte kunststykke, i grei, mandig, den skarpeste kritik indbydende kunst at give os en aabenbaring af hel, ren, menneskelig godhed, af det helt hvide i form af en kvindesjæl. Han har beriget literaturen med en saadan kvinde, levende og reel som de shakespeareske kvinder. Pompilia lader sig vanskelig glemme. „Ringen" er blevet et mesterstykke af fine, skarpe linjer i blødt, rødt guld. — Dommernes øine fugtes under Pompilias fortælling, og der vil neppe findes mange læsere, der ei maa holde dem med selskab. „Gjennem slige sjæle viser Gud os nok af sit lys, til at vi, der færdes i mørke, ved dets hjelp kan finde vei opad."

Dernæst følger de lærde advokater. Og endelig kommer sagen for paven. Den er da saa udredet, at Pompilias personlighed skinnner temmelig klart frem, og paven finder det let at sætte sit navn til dødsdommen. „For greven synes der blot at være et eneste haab tilbage; for menneskers ord er han utilgjængelig; men kanske vil dødsfrygten saa ryste hans mørke sjæl sammen, at et nyt livsfrø kan spire frem deraf til omvendelse."

Til slutning føres vi da ind i grevens celle natten før henrettelsen, og ei alene ind i cellen, men i den dødsdømte uslings sjæl. Had og bitterhed fylder den i lag paa lag. Jo dybere vi kommer, desto mørkere bliver den. Det er en sjæl, der ikke fatter kjærlighed. Derfor evner den heller ikke at føle anger; thi al virkelig anger springer af kjærlighed. „Stod alt til at gjøre om igjen, vilde han gjøre det; knuse, dræbe dem alle, de forhadte, afskyelige mennesker, der har staaet ham i veien og tirret ham blot ved sin renere og bedre tilværelse. Aa, hvor han hader dem!"

Men da endelig døden banker paa celledøren, synker han sammen, feig som han er; da rystes hans sjæl sammen, som den gamle pave havde haabet, ikke til anger, men kun til haarreisende rædsel. Han vil ikke og tør ikke dø; tigger og beder om naade; vil tilstaa alt, blot han faar leve; de kan gjerne sperre ham inde bag de tykkeste mure, bare de lader ham beholde livet, livet! . . . „Hjelp, Gud, Maria, Jesus!" — Men de hjelper ikke. Han trækkes afsted til retterstedet; da, i den yderste nød og rædsel kommer det fra ham: „Pompilia! — vil du lade dem dræbe mig . . ."

Det er lysstraalen, det nye livsfrø, mener Browning. Forstaaelse af kjærlighedens væsen og magt — den milde, favnende, alt tilgivende, hvis hu og vilje staar til at redde selv den, der har været dens martrende djævel — dages i hans sjæl. Vistnok føler han selv ingen kjærlighed, endnu. Men det vil komme. Det første skridt er gjort; han har forstaaet, fattet dens uendelighed og i ydmyg tilbedelse slæbt sig hen under dens beskyttelse. Den vil beskytte — og frelse. —

Gjennem og om denne handling driver saa en skare underordnede karakterer og tidens hele, sydende liv. Over det hele ligger den nu for-

staaelige browningske optimisme, — troen paa, at hvad der lever og bevæger sig i os af høiest, finest og vakrest, svarer til virkeligheder, det ogsaa; til høiere eller til vordende virkeligheder; at det er som en kompasnaal, der vidner om, at aandelige magtstrømme i slegt med dens indhold gjennempløier verdensrummet efter en bestemt plan og orden og med retning mod det tilværelsens maal, mod hvilket kompasnaalen (eller vor indre idealverden) peger. Og ud af denne hans tro hvælver der sig over digtningen som en ny, høi himmel, hvorpaa det moderne menneske, selv med Spencer og Darwin i lommen, kan tro. „Pompilias sjæl fødtes visselig ei blot for at blive martret og pint. De gamle skrifter har ret i hovedsagen, i tendensen, hvor meget de end feiler i detaljer og enkeltheder. Gud *er,* og hernede degynder blot det menneskelige liv. Graven er et led i det; bortenfor fuldstændiggjøres og forklares det. Spørg mig ikke om, hvor eller hvorledes; thi derom er det ikke givet nogen sjæl at vide besked; det ligger over vore tankers evne og udenfor vor begribelses rækkeevne; men at tingen selv *er,* det synger kjærligheden i hver taare, der dugger et menneskeligt øie, i hvert smil, i hvert haab, i hvert haandtryk, i hver længsel, den afføder eller har affødt siden verdens begyndelse. Jeg forlader mig paa den mod al jeres tyngdekraft og elektricitet og de mange love om dette og hint. Lad den narre mig, om den evner . . . .! "Alt er lov, men alt er ogsaa kjærlighed."

Brownings hele livssyn bliver saaledes i korthed dette, at han bygger frygtløst, ikke blot paa den materielle, ydre og realiserede verden, men ogsaa paa det høieste liv i sig selv. I dette ser han aabenbaringen af livets mening for og med *os.* Og det mest interessante er, at dette høieste liv i os ikke udgjør noget færdigt og afsluttet, at det neppe eksisterer anderledes end som en profeti, et fingerpeg fremover, en drift og en magt fremover. Det forkynder det vordende, det voksende, det store, det hele, til det som *er.* Det er en lysstraale ud af fremtiden; et pagtens tegn mellem os og det, som er over det værende, over tid og rum, absolut. — Ud af dette høiere liv har slegternes tro paa Gud og himmel sprunget gang paa gang. Gud og himmel er vore ord for de anede realiteter, som vort eget høieste og slegtens høieste liv peger mod og peger hen til. —

Det peger ei alene frem, men ogsaa tilbage; paa udspring saavelsom maal; — mod det fuldkomne, der samtidig alene kunde plantet det i os. Det *er* skjælvende lysstraaler fra det fuldkomne liv, — Guds vilje, magt og aand arbeidende i os. Ved det er vi i slegt med Ham, væsen af Hans væsen, hans „børn", som de gamle sagde. „Pris Gud, fordi vi ei alene har vort slegtskab med stok og sten, med plante og dyr,

med hele den skabte verden; men fordi vi er i end nærmere slegt med Skaberen selv; bærer hans aand og liv i vort eget bryst. Vi er skabte i hans billede. Vi kan selv velsigne saavelsom velsignes; give saavelsom modtage. Vi har selv en smule skabermagt og er med om at forme baade vor egen skjæbne og al verdens fremtid. Vi er ei helt det passive ler i guddommens hænder, ei blot den nøgne fjeldside, solen beskinner. Vi eier selv vor del af solens livgivende og varmende magt. Verden lyder ogsaa vort „bliv lys!" Vi er hans medarbeidere og hans børn, som fædrene saa."

Saa stort, saa høiløftet og saa manende er vort liv.

IX.

„En mand af middels høide, strømmende over af samtidig sterkt og fint vibrerende, energisk liv; med en sydlændings talende haandbevægelser, et finttegnet, yderst udtryksfuldt ansigt, og øine, der spilled i forskjellige farver efter de stemninger, der drog gjennem hans sjæl. Istand til med et eneste blik at se ind i en sags kjerne, gjættende folks ærinder, før de fik tid at nævne dem. I ansigtet aabenbaret en harmonisk forening af kraftigt aandsliv og friskt, varmt, rent sanseliv; rene, fyrige følelser sammen med de høie tanker, der søgte at følge Guds veie og læse hans haandskrift i menneskelivet; ikke spor af asketicisme eller verdensforagt, trods den høie, fintfølende og meget krævende moral; — et ganske naturligt menneske, fuldt og harmonisk udviklet. Stemmen ren, klar og fyldig; musik næsten lige saa kjær en kunstgren som digtet. Naturen en uudtømmelig inspirationskilde for ham. Han holdt af at ligge timevis i det dybe græs eller under et træ eller en hæk, iagttagende plante- og dyreliv om sig (man finder det alt i hans vers), edderkoppens spind, de surrende bier, de flagrende sommerfugle, de drivende skyer mod himlens blaa. Den skarpe iagttagelsesevne optog det alt; den overstrømmende livslyst nød det, som de fine, letbevægelige næsevinger antydede, i fulde drag." — Saa beskrives digterens ydre for os.

Men alt, hvad han samlede af iagttagelse, og alt han vidste eller følte, det blev i hans digtning blot den baggrund, mod hvilken, og de midler, ved hvilke han gang paa gang med livets hele magt, skildrede for os en sjæls udvikling, — „det eneste, der synes værd at skildre."

Browning har sin naturlige plads i den gruppe af store anglosaksiske forfattere fra vor tid, der nu efterhaanden er blevet skildret i *Kringsjaa:* Carlyle, Emerson, George Eliot, Browning. De fire hører sam-

men; de udgjør en naturlig sluttet gruppe; de udfylder gjensidig hinandens verk og maa sees i sammenhæng for at kunne paaskjønnes og opfattes. De anede vistnok ikke selv, at de udgjorde et saaledes knyttet forbund af aander, et arbeidslag paa aandens og tankens tempelmure. De knyttede ikke forbindelsen; den knyttedes for dem. Det gik her, som Emerson forklarer, at det altid gaar i denne verden; „bygmestre og arbeidere bygger mere og bedre, end de selv ved; en høiere magt fører og bruger dem.“ —

Vist er det, at en hvilkensomhelst af de fire bliver staaende som noget ensidigt og uafsluttet uden de andre, og at hvad de alle fire har gjort falder sammen til en logisk enhed, til en eneste tankeretnings udvikling og en og samme aands fyldige fremstilling. Emerson giver ting, Carlyle ikke evner at give, men selv med begjærlighed tog til sig af Emersons skrifter og breve. Og Browning fører frem en tankestrøm, uden hvilken de andres ord vilde synes for kolde og Emersons høie tanker for nøgne.

De fire staar heller ikke alene. Om dem samles til et tankens og aandslivets kor en talrig skare af noget mindre forfattere og sangere, der yderligere udfylder det nye budskab og hjelper til at synge det fuldtonigt og rigt ud over verden. Om bevidst ordning eller paavirkning er der heller ikke her tale. Hver troede sig at staa alene og synge sin egen sang og tone. Først bagefter ser vi, at de alle var medlemmer af et stort sangkor. — Fremst blandt de andre maa nævnes Walt Whitman og Brownings hustru Elizabeth Barrett Browning. Tennyson var ogsaa med paa sin vis. Og de amerikanske digtere, Lowell, Whittier og de andre bidrog i ikke liden grad til at øge sangens omfang og rigdom. — Fremdeles har vi ved digterens side, som tolkere og forkyndere for samme aand, samme retning, samme følelses- og idéverden, en hel række større og mindre logiske tænkere, filosofer og systembyggere, der har ordnet, tolket, udfyldt alt og ført hver ting ud i de mindste detaljer.

Vi staar med andre ord overfor en velbestemt, afrundet og fyldig udarbeidet og repræsenteret ny aandsverden, — den, der behersker det bedste liv i Amerika og England. Her er en verden af tanker, ideer og liv, hvor alt er vel begrundet og nøie gjennemtænkt, hvor alle sider af liv, literatur og tænkning er repræsenteret, og hvor det oprindelige udgangspunkt er det samme som det, den moderne, tænkende mand overalt indtager.

Det er sjelden nok at møde en saadan i sig selv fuldstændig og egenartet aandsverden. Jeg ved ikke, om vor egen tid kjender nogen anden. Det forekommer mig, at alene her har det moderne liv faaet et positivt, fuldt og harmonisk udtryk. Inden denne verden føler vi, som tilfældet i sin tid var i det gamle Grækenland eller i Middelalderens katolske verden, at én aand behersker og forklarer alt. Det udgjør en enhed, — eier harmoni og ligevægt. Og denne harmoni er bygget sammen af vor egen tids liv og forstaaelse. Det er det store og for os interessante ved den. Her er ro, klarhed og sikkerhed, mens de fleste endnu famler iblinde.

Denne verden ligger, som jeg før har nævnt, bortenfor Ibsens digtning og den tankekreds, hvoraf den er sprungen. Den betegner en

videre udvikling. Mig synes den at indvie og delvis give os det „Tredie Rige“, hvorom Ibsen profeterer. I de fire artikler i *Kringsjaa* er der blevet gjort et forsøg paa at vise, hvad denne verden i store træk indebærer. Det har naturligvis været umuligt at overføre noget af den aandens og følelsens henførende magt, hvormed disse fyrster i literaturens verden har talt til os, der har læst dem. Har det kun lykkedes hos en og anden at vække saa megen interresse, at de vil gaa til mestrene selv, eller at give om end blot en svag forestilling om det lysere, freidigere aandens liv, der i senere tid er opstaaet og har formet sig derude i Vest, saa er hensigten opnaaet.

Der hviler unegtelig hos os i stor udstrækning over liv og tænkning en uklarhed, magtløshed og modløshed, der føles som et aandens graaveir. Jeg kan ikke tænke mig, at alle er tilfreds dermed. Det maa i hvert fald være af interesse at se, at vor moderne verden ogsaa eier et andet og lysere livssyn baaret af vel saa dybe tanker og af vel saa store aander. Jeg tør vist ikke sige til muligens søgende sjæle, at de sikkert hos Emerson, Carlyle, Browning og de andre vil finde den kraft og det livsmod, de savner. Man maa i hvert fald leve sig ind i deres aand og tanker, vil man føle deres magt, og det tager gjerne tid. Men der er det, — en tro, en glæde, et haab, et mod, en livets harmoni, vi savner. Forkast det, om man vil og maa; men lær det i hvert fald at kjende. Der er faa ting af større betydning, faa mægtigere bygverk i dette nittende aarhundre. Og min tro er den, at nogle bølger fra denne lysere, solrigere verden skyllende ind over vort land og folk, vilde virke som en gjenfødende daab, efter hvilken alt vilde spire og vokse som aldrig før. — Jeg maa desuden tro, at her er den Nye Tid udtrykt; ad disse linjer vil fremtiden komme og udvikle sig. Den er altsaa allerede kommen, — den fremtid, den Nytid, vi har gaaet og ventet paa; forlængst kommen. Solen er allerede rundet, — i Vest, merkelig nok. Og daglysningen heder (undskyld min ærlige tro!), med mange andre yderst vigtige navne, hvortil ogsaa vor literatur bidrager, — Emerson, Browning, Carlyle og George Eliot.

De to sidste kommer først i logisk orden. De var banebryderne, veirydderne. Carlyle først og fremst, med sin vækkende, tordnende profettale, med sit: „Hvad er det, du sutrer og klager for, lille mand? — Tviler, hvad? tviler endogsaa paa Gud? — Ja, det er slemt det; men du kan vel rage hø vel, for det; eller grave grøfter? Det er af mere vigtighed end dine tvil. Du er da en mand, ligevel, med mandshjerte og kan leve og virke, fordi om du tviler, — leve, saa universet vil skamme sig over, at det ingen Gud har til at velsigne dig — ifald saa galt skulde være. Tvil i Guds navn, om du det maa; staa bare ikke der og hæng; men bestil noget, eller kom af veien for dem, der gjør det. Vær „ulykkelig“, saa meget du har lyst til, bare du gjør noget. Ræd din broder i hvert fald fra den nød, hvori du ser ham. Det kan du vel dog gjøre, fordi om du har en tvilens byld paa hjernen!“

Og saa kom George Eliot, stilt og rolig skildrende for os, hvorledes det gaar an at leve stort, trods alle tvil. Det var samvittighedens stille, jevne røst gjennem verdensliteraturen. Hun viste os den moralske følelse, som Carlyle havde vakt til energisk (men blindt, maalløst) liv, i

roligt arbeide. Hun byggede dagliglivet møisommelig op igjen fra dens grundlag og uden fyldekalk af tvilsomme teorier. Det var kun den moralske natur i mennesket, paany formende jordlivet i sit eget billede. Og vi saa med undren, at tro og tvil intet har med den høie livsførelse at gjøre. Den staar paa egne ben, springer indefra, fra sjæl og samvittighed. Midt i en ørken af tvil, løftede hun disse op som samlingstegn og viste, hvor reelle og vældige de er.

Saa har vi i logisk orden Emerson, — gruppens seer. Universet og dets veie syntes at aabne sig for hans gjennemtrængende blik, og alt aabenbarede sig for ham som harmoni og enhed. Dugdraaben i græsset og den varme taare paa kinden, stjernernes baner og hjertets slag, — alt blev brydninger af samme lys, lov, magt og liv Og denne verdens harmoni saa han sprede sig ud fra det samme grundlag, hvormed de andre begyndte, samvittigdeden, den moralske natur i os, eller som han selv kaldte det, det store „du bør“. Alt var levende, aandende; ikke tænkende, men tanke; ikke følende, men følelse; ikke villende, men vilje; og sjælen og hjertet i det hele fandt han at være det samme „du bør“, der toner i menneskets bryst. Naturen er i pagt med sandhed og ret. Og i det faktum saa han, hvad menneskene forstaar ved Gud, hvad han selv kaldte Oversjælen, og hvad hans ven, digteren Whittier, der paa dette ene punkt stod Browning nærmere, kaldte Overhjertet.

Uden logisk hamren, uden støi, stilt som hvisken i templet fører Emerson en om i den store natur, smilende fra de aabne, brune øine fortrolig til graner og stjerner. „Tro,“ forklarer han, „det er forstaaelse af lov og orden.“

Og sidst har vi Browning, — gruppens store salmedigter og jublende evangelist med sit argument: „Jeg elsker, derfor er Almagten kjærlighed“, med sin bekjendelse: „Gud, du er kjærlighed, derpaa bygger jeg min tro“, og med sin læsning af menneskets ideale trang og længsel som guddommens bud og tegnet paa vort blodforvandtskab til den.

Det hele er verden vakt af sin tvil og livet bygget op paany ved og paa den moralske følelse, mandssjælen i os, — indenfra. Følelsen vakt ved Carlyle; dens indarbeidelse i dagliglivet ved George Eliot; dens opdagelse som naturens sjæl og hjerte ved Emerson og dens tolkning som kjærlighed ved Browning. For Emerson var Oversjælen nærmest den rene fornuft; Browning fandt fra moderne menneskers standpunkt atter „det menneskelige i guddommen“ og besang Oversjælen som alkjærlighed.

Lidt udenfor de fire store staar Walt Whitman; i store drag tager han deres religion op, men forkynder den, med en magt som ingen anden, at være i harmoni med og en velsignelse over demokratiet. Tennyson staar til en anden side og besynger den ofte bitre kamp ud af det gamle over mod det Nye i tvil og strid; helt tør han aldrig tro det nye, men har dog skjænket det mangen en herlig profeti og mangen en ømtklingende salme. Mrs. Browning holder sig mere hos George Eliot og Carlyle (aandelig seet er hun vel heller Carlyles søster end „Shakespeares datter“). Den ideale trang, som den ene af disse vækker og den anden lader bygge livet, søger hun at styrke, at potensere, at forfine . . . . .

— — — — — — — — — — — — — — —

Men alle røster blander sig til det ene store budskab, de synger ud over verden: — at det i os, der er høiest og bedst, lyver eller bedrager ikke. Paa det kan vi og maa vi stole og forlade os, og ved og i det leve. Jo mere det gjøres, desto klarere vil sjælen vidne i os, og desto tydeligere vil vi skimte og lettere tro de virkeligheder, hvorimod dens bedste liv peger.

Verden er ei gudløs, saalænge den eier ideal trang og føler magt i de to ord:

du bør!

Pinebænken som saliggjørelsesmiddel.

(Efter J. Hawthorne i *„Cosmopolitan“*).

Det synes os ubegribeligt, at pinebænk og i det hele tortur nogensinde skulde have været betragtet som en vigtig dør til den kristne himmel; men saa er det dog. Hele middelalderen igjennem blev de saaledes anset. Sjæle frelstes ved, at legemet martredes. Naar benene knustes, steg aanden til himlen. Det var et probat middel til at bibringe folk den rette saliggjørende tro, give dem kjærlighed til Kristus og sætte deres sjæle istand til at fødes i Guds rige. Ingen enkelt kirke eller sekt har noget privilegium paa æren af denne opdagelse. Alle sekter og alle kirker og samfund i hin tid benyttede tortur paa denne vis; ogsaa hedninger. Kjætterne tabte ei troen paa pinebænken som saliggjørelsesvei, fordi om de tabte al anden paabudt tro. Saasnart de fik magt dertil, anvendte de selv tortur mod anderledes troende.

Og troen var ganske vist ærlig og egte. Man tog de hysteriske udbrud, som smerten frembragte paa pinebænken, for virkelig omvendelse, de ord, som hypnotiseredes til det nervøst sønderrevne offer, for tegn paa sjælens pludselige og mystiske hellighed, de skrig og de „amen“er som lidelsen frembragte for ærlige trosbekjendelser, og mente derfor at benknusning, levende flaaning og lignende ting absolut var et virksomt middel til omvendelse og saliggjørelse. Man havde jo tusenfold erfaring at støtte sig til. Hvormange kjættere havde ikke i torturkammeret omvendt sig til den rette tro og derved vundet himlen? Var ei slig vinding værd nogle timers pinsel? — Og hvormange kjæltringer havde ei tilstaaet med dyb anger sin brøde og givet vidnesbyrd om at have faat et nyt hjerte og en ny aand paa pinebænken? Naar slige resultater faktisk lod sig opnaa ved tortur, maatte man jo mangle kjærlighed til sine arme, syndige, eller fortabte medmennesker, om man ikke anvendte den i rigt maal. Hvad har vel nogle knuste ben at sige mod en frelst sjæl?

Tiderne har forandret sig. Vi tror ikke længer paa pinebænk og tortur som saliggjørende midler; men det er ei frit for, at noget af samme art tro endnu findes, om end i en ganske anden og langt behage-

ligere form. Endnu forveksles ofte en nervøs ophidselse, en rent fysiologisk tilstand, hysteriske og hypnotiserede udbrud og bekjendelser, med en aandens virkelige omvendelse, vækst og udvikling. Ved frelsesarmémøder og ved de saakaldte vækkelsesmøder i det hele paavirkes nerverne med musik, sang, udraab og tale, saaledes at der ofte indtræder en nervøs tilstand beslegtet med den, de gamle fremkaldte ved tortur, — nerverne tager magten fra den rolige tanke, nerverne regjerer og modtager og giver udtryk for de sterke tanker, der udenfra overføres til dem. Vi ser mænd og kvinder kaste sig paa jorden og bekjende sine synder og synes „helliggjorte", for saa en uge senere at synde videre i alskens ro. Ogsaa det er jo sjælens frelse ved rent materielle midler og ved en fysisk appel til nerverne. —

Men det maa indrømmes, at det er behageligere at se denne metode end den ældre. Det er unegteligt et fremskridt, at vi er kommet til saliggjørelse ved pauker og tompeter istedenfor ved tommeskruer og pinebænke; men selve principet er dog i det væsentlige det samme.

Hos Inkvisitionen.

Forøvrigt benyttedes jo ingenlunde i middelalderen tortur alene i religiøse øiemed. Det var ogsaa dens høie kald at opretholde den verdslige og borgerlige orden. Og lad os ei forhastet fordømme inkvisitionens domstole, som om alt skyldtes deres grusomhed og barbari. Metoden var tidens barn, og tidens forhold var dens forklaring, aarsag og retfærdiggjørelse; ikke domstolens grusomhed, men massernes barbari og raahed. Der skal nu engang sterke midler til at holde orden blandt en raa, tykhudet, halvvild befolkning, saadan som middelalderen eiede.

Vi behøver ikke at forlade vor egen tid for at finde, hvor naturlig torturens genius maa have været. — Vi læser til stadighed om lynchjustits. Vi faar høre, at i enkelte samfund danner der sig hemmelige selskaber („Hvidhætter" kaldes de i staten Indiana i Amerika), der søger at holde orden blandt en raa befolkning ved hurtig afstraffelse uden offentlighed og uden de vanlige domstoles humanitet mod de anklagede. Egteskabsbrydersker overraskes en nat af selskabet, føres udenfor huset, bindes til et træ og rises. Visse forbrydelser i Sydstaterne er saa hyppige trods domstole og fængsler, at selv udmerkede mænd mener, at skal ei samfundet oversvømmes af dem, maa ekstraordinære midler til; ikke alene hurtig død, men ogsaa tortur. Negeren med sin raa opfatning, store ufølsomhed og sterke sanselighed synes dem ikke at kunne holdes i ave paa anden vis.

Men i middelalderen fandt ordenens haandhævere sig midt i en hel befolkning af intensere raahed og større uvidenhed end nogen amerikansk negers. Derfor finder vi ogsaa der netop det samme som i amerikanske grænsesamfund i vor tid; der dannedes hemmelige selskaber til ordenens opret-

holdelse ved hurtig og streng afstraffelse. De anerkjendte øvrigheder var jo svage og det hele retsvæsen i opløsningstilstand. Af denne art var Tysklands *Vehmgericht* og *Inkvisitionen*. Institutionen spredte sig forøvrigt ogsaa over Asien, hvor den endog synes at have havt sin oprindelse. Den er ingenlunde egen for kristenheden. Den er en naturlig følge af barbariske samfund under lovløse forhold og svage øvrigheder. Hvor disse betingelser er tilstede, optræder altid og overalt de hemmelige ordensselskaber og torturen. De svinder igjen, eftersom befolkningen bliver menneskeligere, eller den lovlige øvrighed evner ved bedre midler at holde tilstrækkelig orden. Under slapt retsstyre vilde begge ting vende tilbage hvorsomhelst. I et par amerikanske stater, hvor domstolene har vist sig for slappe, er der saaledes reist krav paa at vende tilbage til enkelte af middelalderens straffe som gabestok og lignende.

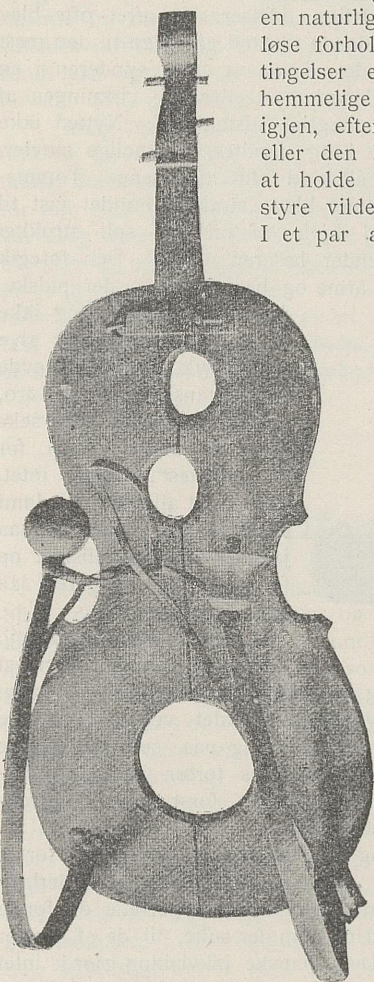

Middel mod „ond tunge"
Spændes paa vedkommende saaledes, at det store hul giver plads for halsen.

For den kristne kirke gjaldt det naturligvis ogsaa at opretholde orden — moralsk, sjælelig og teologisk orden — i dette kaos af raahed. Og ogsaa den fandt, at der maatte sterke midler til. Den mest gyldne tunge nyttede ikke; godhed og velvilje hjalp ikke; men det var en glæde at se, hvor hurtig en mand fik den rette tro og blev frelst for Guds rige ved at blive hængt op ved tommelfingrene en stund. I enkelte sad rigtignok kjætteriet — djævelen — saa fast, at der ikke var tale om at faa dem omvendt eller frelst, før man skred til flaaning eller benknusning. — Og saa sang de salmer og priste Gud, mens blodet flød og benene brødes i de ulykkelige ofre. Sandelig det var en „trang dør" til himlen.

Torturredskaberne viser betydelig opfindsomhed og ofte ren inspiration. Al middelalderens mekaniske talent synes at have slaaet sig paa dem. De blev inddelt i klasser og bogført efter graden af den pine, de kunde bibringe. En forfatter opregner fjorten fuldstændige torturveie til himlen. En metode var benenes knusning eller lemmernes surring ved passende reb og maskiner. En anden bestod i at fylde legemet med vand, olje eller edikke. Kogende beg heldtes ofte paa særlig følsomme dele af legemet. Sterkt ophedede eg under armene skal have været et ypperligt argu-

ment baade til syndserkjendelse og for den rette tro. Udmerket virkede det ogsaa at gjøre en lysestage af synderens haand. Han blev bunden med haanden op, hvorpaa et lys fæstedes til hver finger og tændtes, saa fingrenes kjød efterhaanden brændte op. Eller han lagdes paa ryggen paa en bænk, mens vand fik dryppe fra en høide paa ofrets mave; denne metode skal have frembragt saa uudholdelige lidelser, at ofret ofte blev rasende vanvittig, men dog paa veien til denne tilstand gav tegn til den mest storartede helliggjørelse. Godt virkede det ogsaa at sætte synderen i en jernstol og svinge ham hen mod en glohed ovn eller ild; virkningen af det stegende kjød skal have fremkaldt prægtige tilstaaelser. Nytted ikke stegning, kunde man blive kogt; til det brug fandtes rummelige støvler, hvori der heldtes kogende vand, til ofte alt kjød faldt af benene. Tommeskruene er velkjendte. Gjenstridige kjættere blev „strakt“; bundet fast til den ene ende af en bænk, og saa ved hjelp af reb og spil strukket mod den anden ende. „Kvartering“ kjender læseren ogsaa. Den foregik ved at der spændtes heste foran offerets arme og ben, hvorpaa der pidskedes paa hestene; dog ikke for meget; de fik blot give et godt ryk. Folk, der havde svært vanskelig for at tro, kunde ofte trænge fem, seks timer af denne pinsel, før de „frelstes“. Hjalp intet, eller ofret allerede var dømt til at dø paa denne vis, saa jagedes hestene tilsidst op for alvor og synderen laa der „kvarteret“.

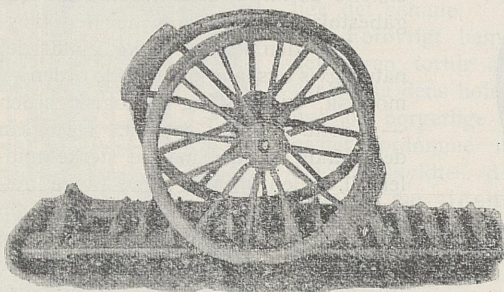

„Steile og Hjul.“

Som straf var det jo torturens hensigt nærmest at afskrække andre. Det synes den dog langtfra at have gjort. Tvertom „de andre“ synes at være blevet end yderligere hærdet ved det stadige syn af grusomhed og blod og at have faaet smag paa selv at udføre pinslerne. Der er intet tegn til, at middelalderens tortur virked i særlig grad til at formindske forbrydernes tal. Det er først efter torturens afskaffelse, vi merker denne glædelige udvikling.

Under krigen mellem Spanien og Nederlandene benyttedes tortur overfor krigsfanger paa begge sider, og man maa ikke tro, at nederlænderne var bedre end spanierne. Ved en anledning indesperrede de første en samling krigsfanger i et stort rum og lod dem der sulte, til de af hunger og vanvid begyndte at æde hinanden. Den spanske inkvisition gjorde intet værre. Det var ogsaa skik i Holland at trække en mand frem og tilbage paa et udspændt taug saalænge, til han sagedes istykker.

Opfindsom var man. Inkvisitionen brugte saaledes at binde ofret fast til en pæl ved en mængde reb. Dernæst blev et fint slør stoppet ind i offerets mund, hals og næsebor. Saa heldtes vand over sløret, hvorved traadene udvidedes, og alle huller lukkedes. Følgen var at ofret kvaltes, og under kampen for luft svulmede alle aarer i legemet og sprængte mod

rebene, der da — til sjælens frelse — surredes end fastere. — Eller fødderne oversmurtes med olje og stegtes over et kulfad.

„Jernjomfruen“, — et jernhylster af menneskelig form og med skarpe tagger paa indsiden, hvor offeret sluttedes ind saa tæt, at taggene tog fat i legemet og ved hver bevægelse foraarsagede de værste smerter — kjender læserne fra middelalder-romaner. — Baalbrænding foregik paa to vis. Enten stilledes ofret bundet til en pæl paa toppen af baalet, eller dette byggedes rundt pæl og offer, et lidet stykke fra dem og i høide med personens hoved. Paa den sidstnævnte maade brændtes f. eks. Jeanne d'Arc.

Man læser nu med gru om alt dette; men for ei at gjøre dommerne uret og for at forstaa tiden, bør man mindes det lovløse kaos, hvor sterke midler trængtes, og tillige at det, hvad torturens anvendelse i kirken angaar, for alle stod saaledes, at den, der forlod sin rette tro eller kirkens autoritet var evig fortabt til helvedes pine. Naar da et par timers tortur her kunde bibringe en sjæl den tro og ydmyghed, der frelste den fra den evige pine og gav den himlen i arv; naar tortur kunde gjøre det (det saa man jo), mens heller intet andet kunde; — naar dette blev troet blindt og fast af alle, er det saa at undre sig saa meget over, at pinebænken blev et lovprist middel til saliggjørelse? —

Balfours bog.

Aarets store begivenhed paa det intellektuelle omraade synes at skulle blive den engelske politiker og filosof Arthur James Balfours bog, *Foundations of Belief* (Grundlag for tro). Den diskuteres for tiden i alle tidsskrifter og blade. Ligesom Benjamin Kidds bog *Social Evolution* har den kastet nye tanker ind i folks sind og ind i den altid forsiggaaende diskussion om livets dybeste spørgsmaal. Som Kidds bog afmerker den ogsaa en reaktion mod tidligere aars religiøst indifferente eller agnostiske tænkning. Den er et af de første udfordrende forsøg paa udfra moderne grundlag og i gjennemført filosofisk form at hævde gudstroens helt berettigelse og fornuftmæssighed mod agnosticismen. Fra alle kanter medgives det, at Balfour fører en ypperlig pen og har et sjeldent klart hoved. Han har da ogsaa gjort det nødvendigt for baade Spencer og Huxley at rykke ud til forsvar for de angrebne stillinger. Bogen vil senere blive gjennemgaaet i Kringsjaa og dens epokemerkende tanker skildret. Den hele strid skal derfor ikke videre omtales nu. Det ønskes blot her at henlede opmerksomheden paa det tydelige omslag, som disse bøgers fremkomst betegner. Mangen læser vil mindes, at for et halvt snes aar siden betragtedes „tro“ som noget, man for godt havde gjort det af med blandt „oplyste mennesker“. Man turde ikke være andet end agnostiker, vilde man gjælde for dannet menneske eller frisindet og frigjort personlighed.

De store engelske forfattere gik vistnok en anden vei; men de kjendtes ikke hos os, og deres poetiske sprog gjorde, at deres tanker intetsteds kom i direkte konflikt med den agnostiske filosofi. Anderledes er det

med Balfours bog. Den er ei digt, men logik. Den taler ei om ting i sin almindelighed, men om den filosofi, hvortil Spencer og Huxley har knyttet sine navne. Og den angriber direkte og bestemt.

Det er en tankens duel mellem tro og agnoticisme og mellem tænkningens moderne høvdinger, vi her faar være vidne til.

Interessant er det af bogens modtagelse at se, at agnosticisme og religiøs indifference øiensynligen har tabt grund, og at vi utvilsomt staar overfor en ny troens og religionens gjenfødelse. Vi vil endnu faa en ny Wesley. Agnoticismens høvdinger er allerede tvungne til at nøie sig med at tage defensiven. Det gaar igjen an at være baade „dannet“ og „oplyst“ og dog „tro“. — En fremragende forfatter skriver allerede agnosticismens ligtale — „Hvad agnosticismen har udrettet.“ Han taler pent og rørende om den, som man gjør ved en falden fiendes grav.

Spencer tager ganske haardt fat paa Balfour; men af interesse er det, at han bekjæmper mere forfatterens noget egne argumentation end selve den sats, det gjælder, og at han for at hevde sin stilling maa bruge sine vaaben mod gamle ideer, som lidet har med sagens nuværende stilling at gjøre. Han er ikke „omvendt“ af Balfours bog til tro paa en „personlig“ gud; men han slutter sit forsvar paa følgende for den forandrede stilling ganske betegnende og helt „myge“ maade. Han forklarer først, at den agnostiske tænker blot finder magt bagom liv og universum; magt, hvorom intet mere kan siges, hverken at den er vis eller god.

„Det er ikke,“ fortsætter han saa, „at de ønsker det saaledes, men at de ei kan hjelpe det. De maa saa se det eller søge at bedrage sig selv. Der er visselig ingen fornøielse ved at maatte føle sig som en uendelig liden og betydningsløs luftblære paa en klode, der selv er uendelig liden og uden betydning i et endeløst universum. De, over hvem tingenes ubarmhjertige og evige strøm bringer lidelse, kan jo ingen trøst finde i agnostikerens „tro“, at de er hjelpeløst i hænderne paa blinde kræfter, der et øieblik ødelægger en sol og det næste en bakterie. At betragte et universum, der er uden tænkbar begyndelse eller ende og uden forstaaelig mening, giver ingen tilfredsstillelse for det menneskelige sind. Ønsket om at vide, hvad det alt betyder, er lige saa sterkt i agnostikerens bryst som i de andres og gjør, at han sympatiserer med dem. Ude af stand til selv at finde noget tilfredsstillende svar, føler han sig dog ogsaa med bedrøvelse ude af stand til at være med paa de andres.“

Dette er jo merkelige ord fra agnosticismens store chef. Og naar man betænker, at Balfours bog er et af de første særdeles iøinefaldende forsøg paa rent argumentatisk at hævde troens fornuftsmæssighed mod agnosticismen ud fra moderne grund, samt at hans forsøg er holdt i en temmelig udfordrende og „kirkelig“ tone, saa vil ordene synes end mere betydningsfulde. Det er klart, at den tid allerede er kommet, da endog de store tankens høvdinger, der hidtil har holdt sig fornemt borte fra alt, hvad „tro“ heder, vil være med om i alvor og, som det sømmer sig emnet, at diskutere dens berettigelse. Og naar saa sker, er vi naaet langt mod bedre tider og en ny gjennemført harmoniens tidsalder.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under „Redaktørens sofahjørne".

Kringsjaa.

Kristiania, 21. juni 1895.

I **Østasien** har Rusland tilsidst vundet en, som det synes glimrende diplomatisk seir over Japan. Hvad allerede i forrige hefte meddeltes om en russisk-kinesisk forstaaelse, bekræfter sig. Rusland har tilsyneladende i sidste øieblik og ved et helt uventet og fiffigt træk snappet de bedste frugter af Japans seire fra dette land. Det er forlængst blevet fremhævet, at en af de vigtigste punkter i den japansk-kinesiske fredstraktat var krigsskadeomkostningerne, hvorved Kina kom i en umaadelig gjæld til Japan for lange tider. Derved fik nemlig Japan en direkte, pekuniær interesse i det store rige, — en interesse, som al verden vilde respektere, og som vilde give det en umaadelig indflydelse i Peking og til enhver tid et paaskud for at blande sig i kinesiske affærer. Denne evne til indblanding og denne indflydelse i Peking skulde saa støttes fra Port Arthur og Formosa med flaader og fæstningsverker. Paa denne vis, blev det fremhævet, fik Japan en art protektorat over Kina selv uden formelle alliancetraktater med det, — et protektorat ikke uligt det, som England udøver i Ægypten.

Nu har Rusland ved et fiffigt finansielt træk slaaet en tyk streg over disse beregninger og selv indtaget den stilling, de japanske statsmænd saa møisommelig og listig havde arbeidet sig frem til. Det er simpelt hen skeet derved, at Rusland skaffer Kina penge til at betale Japan, saaledes, at det store rige kommer i gjæld ikke til Japan, men til Rusland. Samtidig antages det, at Rusland som betaling for denne „gunst" har opnaaet løfte om en del af Manchuriet og en god havn for sin sibiriske jernvei. Det vil med andre ord komme til at indtage netop den stilling, Japan havde lagt tilrette for sig selv. Det bliver til Rusland, Kina kommer i gjæld, Rusland, der faar den store pekuniære interesse i Kina og derfor den mægtige indflydelse i Peking. Det bliver ogsaa Rusland, der ved landafstaaelserne kommer Peking nærmest, og det bliver den russiske og ikke den japanske gesandt i Peking, der kommer til at føre det store ord og være, hvad Englands gesandt i Kairo er der. — Det er vel et af vor tids fiffigste diplomatiske træk. Japan var listigt; men Japan er alligevel blevet overlistet. Rusland har vist sig listigere endda.

Klart er det ogsaa, at Rusland betragter Port Arthur som sin fæstning, saasnart tiden kommer for Japan til at forlade den. Rusland skal arve den og den dermed forbundne magtstilling. Japan laaner den en tid; men Rusland beholder den. Og gaar ikke Japan fra den med det gode, bliver det drevet væk, om saa Rusland skal opbyde al sin (og Frankrigs) magt for at opnaa det. —

Saa er stillingen nu. Med Rusland i Port Arthur og Manschuriet er det ogsaa tvilsomt, om Japan i længden kan holde Korea. Det ser derfor ud, som vilde det tabe al sin vinding undtagen pengene og Formosa. Seirens virkelige frugter har Rusland snappet.

Frankrig har trolig tjent Rusland (maatte det bare ikke blive snydt for betalingen!). Rusland har jo ingen penge at laane Kina; dets garanti er ikke stort værd; men Frankrig skaffer pengene, forat Rusland kan blive herre i Asien. — Frankrig laaner pengene til Rusland, som laaner dem til Kina, som

betaler dem til Japan. Det vil sige, der optages et kinesisk laan under russisk garanti i Frankrig. Laanet gjælder foreløbig blot den første betaling af krigsgjælden; men aftalen med Kina maa vistnok gaa ud paa, at Rusland skal skaffe den hele sum. — Kina opnaar blot at blive løst fra ethvert afhængighedsforhold til Japan og isteden at komme i præcis samme forhold til Rusland. Man antager, at den kinesiske regjering, naar den maatte være afhængig af en anden magt og have et fremmed protektorat, har foretrukket det store Rusland for det lille, forhadte Japan af dets egen slegt. — Det er vistnok mere end tvilsomt, om Kina handler klogt; men det har i hvert fald opnaaet at kunne pege næse af Japan tilslut. Det lille land staar som den narrede, trods alle sine seirvindinger og alt sit mod.

Men hvad vil der nu følge? Deri er den europæiske verden blevet alvorlig interesseret; thi det er ei umuligt, at vi nu staar overfor en ny, — en asiatisk-europæisk krig. For tiden kunde Japan i en krig banke Rusland og muligens fratage det hele Østsibirien; det er i østen tsarriget ganske overlegent. Og det har god grund til krigserklæring. Det vides ogsaa, at den japanske regjering i længere tid har overveiet dette skridt, og at stemningen i landet er absolut og energisk for det. — Vil da Japan nu erklære Rusland krig? Eller vil det ydmygt tage sit nederlag, trække sig ud af Port Arthur og Korea og slaa sig tilfreds med Formosa og pengene? Det sidste gjør det aldrig, mener enhver. Trækker det sig midlertidig tilbage fra Nordkina, vil det være for at bygge sig en flaade, der naarsomhelst kan holde Ruslands og Frankrigs forbundne flaader stangen i Østen, — der vil gjøre øriget til havets herre derborte. Og imens tager de kanske de hollandske og spanske besiddelser i Ostindien. Og saa venter de vel med orientaleres indædte harme og hevngjerrighed, til Rusland indvikles i en anden krig, for saa at slaa til. — Sikkert er det, at Rusland har skabt sig i sin ryg firti millioner forbitrede fiender, der aldrig glemmer, og som har vist, at de kan slaas tilsøs eller tillands saa godt som de bedste europæere. England har imens ved sin optræden sikret sig Japans taknemmelighed og venskab. Ingen kan sige, hvad der videre vil komme. Stillingen bliver yderligere indviklet og uklar derved, at det Kinesiske Rige øiensynligen viser tegn paa indre opløsning. Østen holder under enhver omstændighed paa at omdannes og trækkes ind i den civiliserede verdens storpolitik. Hvad der sker i Tokio, vil herefter have betydning i Paris, og Japans politik vil være af vel saa stor betydning for enhver europæer som Italiens. Det gaar ei længer an at indskrænke vor synskreds til Europa og tale om en „europæisk situation". — Grænser er udvisket, og tyngdepunktet forrykket. Herefter maa vi have øinene over den hele verden, vil vi forstaa begivenhedernes gang. Der er ei længer nogen egen „europæisk" situation; Europa og Asien udgjør nu et eneste system; vi maa i det mindste befatte os med en „asiatisk-europæisk" situation. Det er i hvert fald ikke umuligt, at vi kan opleve en slig vidunderlig ting som en russisk-fransk-kinesisk mod en engelsk-japansk, ja endog en engelsk-amerikansk-japansk alliance.

Vi har allerede faaet et slaaende eksempel paa, at der ikke længer findes nogen blot og bar europæisk situation, at Asien idag spiller en aktiv rolle i Europa. Der sigtes til en yderst vigtig tale af den **franske** udenrigsminister som svar paa en interpellation i deputeretkammeret. Interpellationen omhandlede det franske flaadebesøg i Kiel, og svaret de japanske fredsbetingelser. Og dog var der ingen, der fandt dette at

være „at spørge i vest og faa svar i øst“; tvertom det optoges som et greit, fyldestgjørende svar paa, hvad der blev spurgt om, og regjeringen fik i den anledning et tillidsvotum med aldeles overvældende majoritet.

Sagen er i sig selv af den største betydning. Ministeren havde hvert ord af sin tale nedskrevet og fulgte manuskriptet i et og alt for, som han forklarede, at undgaa ethvert uoverveiet ord. Interpellanten havde spurgt, hvorfor Frankrig deltog i festlighederne i Kiel, i demonstrative gratulationer til Tyskland over et tysk verk. Havde da regjeringen glemt Elsass-Lothringen, 1870 og det haab og den tanke, der brænder i hvert fransk bryst?

Nei, regjeringen, lød svaret, har intet glemt. Den husker fortræffeligt. Just fordi den husker godt, sendes flaaden til Kiel, som (og af samme grunde som) den nys sendtes til Tokio. Ikke for Tysklands, men for „vor allierede“ Ruslands skyld. Rusland har modtaget indbydelsen, derfor maa vi modtage den. Thi vi maa holde fast ved vore alliancer og vise os loyale mod dem. Frankrigs haab ligger i dem. — Af den grund sendtes ogsaa vor flaade sammen med Ruslands til Tokio. Da Ruslands uvilje mod fredstraktaten blev det franske udenrigsdepartement bekjendt, afsendtes til St. Petersburg følgende telegram: „Frankrig stiller sine allianceforpligtelser først blandt alle hensyn. Vi vil derfor støtte den keiserlige regjering i dens protest mod fredstraktaten.“ — Ingen betingelser, som man ser. Frankrig stiller sig i Østen til Ruslands disposition helt og holdent. Ministeren betonede, at det gjaldt for det republikanske Frankrig at vinde tillid hos tsaren, vise ham, at Frankrig er at stole paa, at dets udenrigspolitik ikke ændres med skiftende regjeringer. Naar det saa har vist sig værdigt til tsarens naadige tillid, saa tør man jo haabe, at Ruslands hær og flaade ogsaa, naar det gjælder, vil blive stillet til Frankrigs disposition.

Mest opmerksomhed har det vakt, at ministeren her for første gang benyttede ordet alliance, om det man før har kaldt den fransk-russiske „forstaaelse“. Ordet skal paa forhaand have været forevist den russiske gesandt i Paris og af ham være billiget. Vi staar saaledes nu overfor den kjendsgjerning, at der mellem Frankrig og Rusland bestaar en hel, fuld og fast alliance. Og siden Rusland gaar til Kiel, maa da ogsaa Frankrig did for at gratulere keiser Wilhelm.

Videre vakte det opmerksomhed, at ministeren i denne temmelig demonstrative og udfordrende tale specielt omtalte Ægypten, og mente, at havde tidligere franske regjeringer havt slige alliancer, som den nuværende, saa var Frankrig fremdeles den herskende magt der. Meningen var temmelig tydelig: at takket være „vor allierede“, nærmer sig den dag, da vi ei alene kan tale et alvorsord med Tyskland om Elssass-Lothringen, men ogsaa jage englænderne ud af Ægypten. Sættes dette i forbindelse med franskmændenes paagaaende færd overfor England paa alle punkter, hvor de to magter kommer i berørelse med hinanden, saa ser det næsten ud, som følte Frankrig sig nu rede til at optage en kamp med England, — og som ønskedes en saadan. Rusland og Frankrig sammen om at knuse det anglosaksiske verdensherredømme! Bare de ikke tager sig vand over hovedet og stakkels Frankrig efter sin degraderende alliance opnaar et nyt nederlag! — I England er man imidlertid blevet urolig, og det kræves, at flaaden straks maa end yderligere forsterkes; gjøres saa sterk, at den bliver Ruslands og Frankrigs forenede flaader aldeles overlegen. —

Den nævnte tale var helt igjennem udfordrende, næsten krigersk. Den stil-

ler os overfor en helt interessant, men ikke beroligende verdenssituation. Naar Frankrig og Rusland føler sig færdige for „den store krig“, vilde det vel ikke være underligt, om vi snart havde den. Og Japan er nu istand til at løsne dens første skud.

Spændt er man ogsaa paa at se, hvad videre vil ske i Europa. Vil det truede England nu søge alliancer, — gaa ind i Trippelalliancen f. eks. —, eller vil det fremdeles staa alene? Vil noget forsøg blive gjort fra engelsk side paa at bringe de Forenede Stater med ind i spillet ved en engelsk-amerikansk forstaaelse, for hvilken der tydeligvis agiteres af formaaende enkeltmænd? Vi staar, hvor fremtiden ikke netop er lys (flere penge end nogensinde vil bindes i krigsrustninger), og hvor ingen evner at forudsige, hvad nyt morgendagen vil bringe. En engelsk-amerikansk-japansk „forstaaelse“ vilde neppe være det mest utænkelige, som stillingen nu er, om end England er utilbøielig til alliancer og de Forenede Stater til al deltagelse i verdenspolitiken. Men begivenheder er ofte sterkere end tilbøieligheder.

Sammenlignet med disse to begivenheder falder alt andet i skygge. **Kielkanalen** er aabnet under megen stas og temmelig emme taler fra Tysklands høist merkværdige keiser. **Gladstone** synes at være kommet paa kant med sit partis regjering. Opstanden paa **Kuba** gaar sin jevne, rolige gang. Den har nok været ganske alvorlig, men synes dog nu at være knækket, om end Campos har maattet forlange nye forsterkninger fra Europa, og det vel endnu vil tage flere maaneder, før ro er gjenoprettet over hele øen, — ifald da ikke en ny opstand udbryder, før man er rigtig færdig med den gamle. Den i telegrammerne ofte dræbte fører Marti, skal nu „virkelig“ være dræbt. Madridregjeringen har maattet optage et laan paa 430 millioner til opstandens kuelse. Det koster endogsaa at lege krig, hvor smaat og pent det end gjøres.

I **Italien** sees Crispis flertal allerede at være i opløsningstilstand, og en stund saa det endog ud til at skulle fordampe. Forresten gaar efterretningerne derfra væsentlig ud paa, at vi nu snart kan vente os skandaleafsløringer, der vil stille alt tidligere af den slags i skygge. Crispi skal „faa det varmt“, trods sit flertal, — dersom han da ikke kan faa sine domstole til at skaffe sig af veien de ubehagelige folk, der undersøger hans personlige forhold.

Østerrige er midt oppe i en ministerkrise, foraarsaget ved uenighed angaaende et af de mange nationalitetsspørgsmaal, der maa sætte enhver østerrigsk regjering graa haar i hovedet.

Forskjellige meddelelser.

— Læsere af „Kringsjaa“ vil mindes en artikel om abernes sprog af en dr. Garner, der efter sigende en tid opholdt sig i et bur i den afrikanske skov for at studere sit emne. Nu kommer en katolsk prest eller munk og fortæller, at dr. Garner den hele tid opholdt sig i et katolsk kloster dernede, at han der skrev sin bog og ovenikjøbet paa den mest kyniske maade fortalte munkene, at hans hele færd var humbug og bedrag, at han var der for at tjene penge ved at skrive en opdigtet bog, hvis sandhed eller usandhed ingen vilde bryde sig om at undersøge. — Denne fortælling

klinger temmelig mystisk. Er den sand, maa Garner først og fremst være et sjeldent eksemplar af en kjeltring og en humbugmager, dernæst maa han være en saadan, der længe har forstaaet at skjule sin sande karakter og føre verden bag lyset, og endelig maa han være en erkedumrian, der ikke forstaar den kunst at „holde tæt" med sine gavtyvstreger, men plaprer af skole til den første den bedste fremmede; aabenbarer alt, før hans bog er udkommet, og lægger med den største forekommenhed strikken om sin egen hals. Alt dette rimer ikke rigtig sammen. En bedrager, der fortæller et helt kloster af franskmænd, at han agter at bedrage den civiliserede verden, — nei mon ikke den gode *père* husker feil?

— Prof. Max Müller fortæller, at han i begyndelsen var imod universitetsuddannelse for kvinder; men kjendsgjerninger og øiesyn har omvendt ham. „Det er en fornøielse at se de unge piger saa ivrige efter at lære," siger han. Unge mænd gjør saa lidet de kan, unge kvinder saa meget de kan — endog for meget. De arbeider ogsaa mere systematisk, og deres kundskab er bedre ordnet. Det øver en vidunderlig udviklende indflydelse paa deres hele personlighed.

— En amerikansk anmelder har faaet tag i en af de moderne symbolistiske digtere, — for der findes saadanne derover ogsaa. Bogen er vakkert trykt, ti linjer midt paa siden, resten rent papir. Man kan derfor faa nogen nytte ud af bogen ved at bruge den store marg og det meget gode, rene papir til dagbog, husholdningsbog eller lignende, siger han. Det synes ham forresten synd og skam at ødelægge saa meget godt papir med den høiere idioti, som findes trykt der, den indeholder hverken rim, rytme, poesi, tanke eller mening. Selv gramatiken har „digteren" digtet bort. Anmeldelsen slutter med følgende bøn: „Lad os alle bede, — alle som elsker klar tænkning, dyb, fin følelse, kraftig indbildningskraft og virkelig mening og maal, at der snart maa komme et pust af sundt, friskt, menneskeligt og guddommeligt liv, der kan blæse til maanen disse moderne karrikaturer af digterens høie kald og virke."

— I løbet af de første 5 maaneder af aaret 1895 blev der i de Forenede Stater skjænket af privatmænd til bibliotheker alene 37 millioner kroner! Det gaar an at gjøre fremskridt under saadanne omstændigheder.

— *Vogne uden hest.* — I Frankrig har der nylig fundet sted en interessant kapkjørsel mellem almindelige landeveisvogne drevne ved maskinkraft, ikke hestekraft. Der var motorbicycler, vogne drevne ved damp, petroleum og elektricitet. Ialt 30 vogne. Banen var fra Paris til Bordeaux og tilbage, eller ca 1200 km. — Vognene forlod Paris tirsdag middag, den 11te juni, og ingen ventedes tilbage før lørdag; men allerede torsdag middag vendte den første tilbage. Afstanden tilbagelagdes saaledes paa vanlig landevei og af en almindelig vogn paa 48 timer. Den kjørtes med en gjennemsnitshastighed, indbefattet stansninger, o. l., af 25 km i timen. Den vindende vogn er en petroleumdreven vogn for to personer. I Frankrig er disse „hesteløse vogne" allerede blevet helt almindelige; i Paris kan man blive kjørt om paa boulevarderne i dem. Driften er billig, for en petroleumvogn ca. kr. 1.40 for tre timers eller 40—50 km.s kjørsel. Vognen kan kjøre tre timer i fuld fart, uden at maskinen behøver at fyldes. Petroleum for 20 timers kjørsel kan føres med i en reserve-

beholder i vognens indre og fyldingen er let og snart foretaget. — Foruden almindelige vogne benyttes ogsaa en „motor-vogn" eller bugservogn, en ganske liden vogn, der blot fører motoren, og som ligesom en bitte liden mekanisk hest kan spændes foran et hvilketsomhelst kjøretøi. Motoren bliver langt billigere at holde end heste. Det ventes derfor, at de nye vogne nu vil vinde hurtig udbredelse og fortrænge hestene.

Ny literatur.

Axel Lundegaard: *Tannhäuser*. — En modern legend. — Albert Bonniers förlag. — Stockholm. — Kr. 4.50.

For læsere af svensk skjønliteratur maa vel Axel Lundegaards navn nu ogsaa hos os være velkjendt og afholdt, og hans bøger imødeseet med fornøielse. I et behageligt sprog, som det er en nydelse at læse, klæder han fine, stemningsfulde og ikke sjelden gribende menneskeskildringer. Personernes tanker og følelser er noget saa nær ens egne, og deres livserfaringer ligger heller ikke fjernere fra det vanlige bymenneske, end at de læses med fuld forstaaelse og med levende medfølelse. — I dette tilfælde henter forfatteren sit emne dels fra den sociale kamps verden, dels fra de nordlandske sagbrugsdistrikter. Malende, saa billedet sent vil glemmes, saa en føler baade uhyggen og fortryllelsen ved det, skildres livet deroppe i de dystre skoge under de høie breddegrader, i den lange vinternat og den korte, elektriske sommer, da naturen synes at vokse paa vinger. En ser de faamælte, noget troldsligt-blevne mennesker famle om i vinternatten under det spøgelseagtige elektriske lys, og en føler den glæde og forløsning, hvormed isbrydningen og den første hvinende dampskibspibe maa hilses. En forstaar de indelukkede, tause mennesker, hos hvem den ophobede lidenskab undertiden bryder frem som vanvid, viljeløs forbrydelse eller et uundgaaeligt raseri. Der er intet jevnt afløb for lidenskab og følelse, ingen sikkerhedsventiler. Men her, beskyttet mod naturens værste strenghed af et rigt hjems glasvægge og -tag, kan ogsaa saa interessante og længe gaadefulde, fængslende kvindeskikkelser vokse op som fruerne Hedvig og Signe. — Den sociale kamp føres i Stockholm, hvor forfatteren i arbeiderhøvdingen Gustaf Kessler har tegnet et glimrende og sympatisk opfattet billede, — den virkelig stor-hugne mand, den uforbederlige idealist, der ser klart nok i én retning, men er blind for saa meget, som hans lille hustru ser og forstaar; brumbassen, der frygtes af de fleste, men af hustruen kan dreies om hendes lillefinger. Vakkert, saa man næsten misunder Thomas Hall hans bekjendtskab, skildres de tos hjem og hjemliv. Hun er en af de prægtige, dybtfølende, dybt-forstaaende kvindekarakterer, hvoraf jo heldigvis verden er noksaa fuld. Hun ser, at manden ikke ser langt nok, ikke skuer vidt nok; men hun ser ogsaa, at hans arbeide er godt, og er med ham i det med liv og sjæl, samtidig som hendes videre blik og dybere instinkt eller forstaaelse af livets mangfoldighed sætter hende istand til med hans glade samtykke at staa vagt over hans hjerne og dens arbeide, hjelpe, censurere og korrigere ham.

Thomas Hall, bogens „helt", er den mindst tiltalende skikkelse deri. Han er en ingeniør, der vist heller burde været impressionistisk digter. Han ligger under for hvert nyt, sterkt indtryk og eier ikke den viljekraft eller den klare aand, der evner at give saa følsomt og modtageligt et liv bestemt og fast retning. Derfor vikler han sig da ogsaa ind i et net af vanskeligheder og modsigelser, der tilsidst gjør en usling af ham — eller en dumrian. Først driver erfaring af nød og hunger ham til at gaa ind i arbeiderbevægelsen som Kesslers begeistrede hjelper. Saa forelsker han sig i fru Signe; saa bliver han sagverksbestyrer, gjør fiasko af sit forsøg paa at forene sin nye stilling med sin arbeidervenlighed og bliver en

temmelig streng og upopulær arbeidschef. Saa forelsker han sig i fru Hedvig og bliver hendes anden mand. Taber saa alle interesser og bliver en fed, trivelig, doven, indholdsløs „patron". Vaagner atter til bevidsthed og er feig og ussel nok til at skyde skylden for sin moralske undergang paa hustruen. Forelsker sig tilsidst i fru Signes datter og reiser sin vei, nærmest efter hende eller et „ideal" i hendes skikkelse. Angrer sine bedrifter og vender hjem for at finde hustruen (trofast og altfor god, som kvinder saa ofte er) døende. Bliver saa halvgal af anger og sorg. Slaar sig paa religiøse grublerier, spiritisme og teosofi, og det sidste vi ser af ham er, at en dygtig, ung prest henter ham hjem fra en skovhytte, hvor han vanvittig af grubleri lever som buddhistisk munk. — De uhyggens, grublingens, samvittighedssygens elementer, som findes i fortællingen, passer fortræffelig ind i det spøgelseagtige norrlandske vinterlandskab. — Den religiøse del af fortællingen synes svagest. Den er for knapt tilmaalt til at kunne give noget bestemt indtryk og forklare udviklingen, og bliver derfor staaende for en som noget, der halvt mekanisk er tilsat den øvrige fortælling, — en eftertanke.

Men i sin helhed er den nøkterne og i et jevnt, fint sprog fortalte historie baade vakker og gribende; — den bedste af Lundegaards bøger siden Titania, forekommer det mig.

En *dansk* oversættelse ved Alfred Ipsen er samtidig udkommet.

Nordiske tidsskrifter.

Svensk tidskrift. — 3die häftet. — *Emil Metzger:* Framtidskampen mellan den hvita och den gula rasen. — *Carl Norrby:* Evolutionsläran och kristendomen. *Max Hirsch:* Om hypnotismen i läkekonstens tjänst. — *Harald Hjärne:* Unionskrisen. — *Alfaro:* Före stormen.

Nordisk Revy. — Mai. — *Per Hallström:* För hundra vårar sedan. — *Klas Fåhräus:* Två utställninger. — *Hjalmar Branting:* En bortglömd bombrytare; den moderna tidsskriftens fader. — *A. Sjögren:* Vårbrytningstid. — *C. G. Hård:* Statsrådets ansvarighet. — *Karl A. Geijerstam:* Mme. Blavatsky som religionsstiftare. — *Simson:* Från Norrlands skogsbygder. — *Hj. B—g:* Om arbäteraförsäkringen. — Literatur etc.

Samtiden. *Jonas Lie:* Irgens Hansen. — *Gerhard Gran:* In memoriam. — *Vilhelm Krag:* Paa hjemveien. — *Clara Tschudi:* Om Camilla Collett. — *Niels Møller:* Oliver Wendell Holmes. — *Prof. L. Büchner:* Materialisme. — *M. Talmeyr:* Udstillinger og revolutioner.

Naturen. — No. 5. — *Per Engelbretsen:* Professor Mohn og det meteorologiske institut. — *P. A. Øyen:* Den norske nordpolsekspedition. — *P. B.:* Bjergsygdommen. — Telegrafi uden traad. — Gaadefulde bevægelser hos en mugsop. — Mindre meddelelser.

Finsk tidsskrift. — Hefte 6. — *I. Carpelan:* Åbo i sjuttonde århundradet. — *Ola Hansson:* Barbey d'Aurevilly. — *V. K—n:* Den textila konstsløjden i skåne. — *Anna Krook:* Drømmen of lord Byron. — *J. A.:* Mod. — *R. F. v. Willebrand:* Svenska literaturselskapet i Finland. — Literatur og teater.

Notitser.

— Japan havde i 1874 omtrent 3000 km. jernvei, eller næsten nøiagtig det dobbelte af Norge. Kina havde blot 160 km.

— Tonkins erobring kosted Frankrig næsten 400 millioner kroner, og kolonien koster fremdeles hvert aar betydelige summer. Lønnende er den saaledes ikke og bliver det vel neppe heller.

— Den lille stat *Chitral*, mod hvilken englænderne nys førte krig er ca. 150 km. lang og fra 20—30 km. bred. Hovedstaden har 4000 indbyggere, af hvilke de fleste er muhamedanere.

— Der paatænkes en elektrisk jernbane fra Haverhille i Massachusetts til Quebec, Kanada, — en strækning af 450 km. Elektriciteten tænkes frembragt fra vandfald langs linjen.

— Den samlede ind- og udførsel andrager i New York til over tre milliarder kroner om aaret, — eller otte gange mere end omsætningen i New Orleans og 5—6 gange mere end i Boston, som er Unionens anden søhavn. — Summen af ind- og udførsel for hele Norge er ikke 150 millioner eller 1/20 af New Yorks omsætning.

— Et kompani er dannet for at bygge en elektrisk luftjernbane fra Chicago til New York! — Dermed er det rigtignok ikke afgjort, at den ogsaa vil blive bygget.

— *Ligkiste-monopol.* Blandt de mange *trusts* eller nationale forretningsorganisationer i de Forenede Stater er ogsaa ligkistetrustet, der kontrollerer tre fjerdedele af hele Unionens ligkistefabrikation. Saa selv tilvirkningen af denne vare kan nationaliseres.

— *Chicago* agter at blive en søstad, — det vil sige en saltsøstad. Det ønsker at sætte sig i direkte forbindelse med de store verdenshave ved for store skibe seilbare vandveie. At faa det gjort er langtfra noget uoverkommeligt arbeide. Som bekjendt graves der nu en kanal fra Chicago til de bifloder til Mississippien, hvis udspring ligger ganske nær de kanadiske søer. Kanalen er blot et mægtigt dræneringsarbeide. Den skal tømme kloakernes indhold sammen med en vældig flom af rent vand fra Michigansøen ud i Mississippienvandet. Kanalen vil koste 22 millioner dollars. 14 millioner mere vilde skabe en 14 fod dyb kanal lige ned til de allerede seilbare Mississippibifloder. — Imidlertid protesterer de andre byer rundt de kanadiske søer mod dette foretagende, fordi det vil sænke søernes vandstand. — Et andet projekt er at grave en dyb skibskanal fra søerne til New York.

— Den engelske skuespiller Henry Irwing er blevet *knighted* (adlet) og vil herefter hede Sir Henry Irwing. Han er adlet for sit arbeide og sin kunst som skuespiller.

— Gas og lamper forpester luften; det elektriske lys renser og desinficerer den. Tager man kuplen af en elektrisk buelampe, har man et godt desinfektionsapparat.

— En rød uniform i udelukkende rødt lys viser sig hvid. En tysk forsker har eksperimenteret videre i denne retning og fundet, at ved at udelukke fuldstændig hvidt lys og kun lade værelset oplyse af lamper med rødt, blaat og grønt glas, forsvandt al sans for farver og alt syn for dem; der saaes blot skygger i sort og graat.

— *Miss Frances Willard,* præsident for kvindernes afholdsforbund, kjører ogsaa paa bicycle. En væsentlig grund til, at hun vilde lære, siger hun, var, at folk mente, hun var for gammel til det

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

Kringsjaa.

V
1895